
3 1761 07825461 2

HISTORISKT-GEOGRAFISKT OCH STATISTISKT

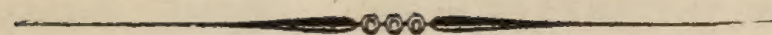
LEXIKON

ÖFVER

SVERIGE.

Femte Bandet

M.—R.



STOCKHOLM.
ÅKE C. W:M HAMMARS FÖRLAG.



Stockholm, tryckt hos P. P. Elde & Comp. 1864.

M.

Mackmyra. Jernbruk uti Gefleborgs län, Wahlbo socken af Gestriklands fögderi, är beläget 1 mil från Gefle och $^{1}/_{4}$ mil från Bäcks jernvägsstation vid Gafleån, der densamma, ungefär $^{1}/_{2}$ mil från Storsjön, bildar den s. k. Ön. Bruket, som i äldre tider bestod endast af en hammare och en härd, innehades omkring år 1666 af bergsmän; år 1685 blef assessoren Daniel Tilas egare af hammaren och erhöll d. 10 Dec. 1692 bergscollegii privilegium att inrätta ytterligare en härd. Tackjernet tillverkades i *Wahlbo* masugn, belägen $^{1}/_{8}$ mil från bruket, vid ett annat mindre vattendrag; densamma privilegierades den 28 Nov. 1672 för några bönder, som funnit malm vid Jordåsen, en mil från bruket. Sedan tillökningar i smidet blifvit beviljade af d. 5 Okt. 1741, d. 7 Okt. 1805 och år 1839, utgjorde brukets privilegierade årliga smide på 1840-talet 1,200 *skℓℓ* med en hammarskatt af $15^{1}/_{2}$ *skℓℓ*, allt b.vigt. Sedan år 1850 har bruket begagnat sig af den bruken medgifna rätt till oinskränkt jerntillverkning. På 1740-talet hemtades malmen dels från Norberg, dels från Bäsinge grufva i Folkärna och den förr omnämnda Jordåsgrufvan. Manufaktursmidet, som nu vid bruket finnes privilegieradt från 1840 för 1 knipphammare och 4 spikhamrar, räknar sin första tillkomst från år 1674, då plåtslagaren och spiksmeden Jan Olsson genom bergscollegii tillståndsbref förunnades rätt till anläggning af manufaktursmedja på Öns by-område för tillverkning af spadar och spik m. m. till ortens behof; hvilken anläggning år 1685 af direktör Daniel Tilas inköptes och flyttades till bruket.

Intill år 1833 idkades tysksmidesmethoden vid bruket för jerntillverkningen, men då infördes den engelska eller s. k. Lancashire-methoden med särskild härd för smältning och särskild för utsträckning af jernet. Till vinnandet af besparing af råämnen och tid samt åstadkommandet af ett jemt och godt jern har ock en större ombyggnad af smedjan till både hus och innanrede varit oundviklig, hvadan under de sednast förflutne 20 åren i stället för den trånga af trä uppförda äldre smedjan med härdar, hammarställningar, blåsmachin etc. af äldre konstruktioner, blifvit uppförd en ny rymlig smidesverkstad af sten, och i tvänne lancashire smälthärdar en räckhärd med förvärmningsrum, 1 smälthammare, 2 räckhammare, 1 manufakturhärd med 3:ne spikhamrar samt en klensmedsverkstad. En dubbelverkande tvåcylindrig tackjernsblåsmachin, uppsatt i särskildt hus utom smedjan, lemnar tillräcklig bläster för både stångjerns- och manufaktursmidet. Medeltillverkningen för de 5 åren 1854—1858 har utgjort 2,935 *skℓℓ* stång- och ämnesjern samt 147 *skℓℓ* manufaktursmide, hufvudsakligast spik. Till godset höra: *Wahlbo* såg med 2 enbladiga sågramar (taxerad till 12,000 rdr); tegelverk för gårdens eget behof samt qvarn med 2:ne par grofmälds-stenar. Tillhörande landtegendom: inom Wahlbo $73\frac{367}{432}$ öresland och inom Hedesunda socken $14^{5}/_{8}$ öresl. eller tillsammans $88\frac{205}{432}$ öresl., af hvilka hemmanen Sunnanås och Österbo äro från recognitionsrätt till skatte inlösta. Dessutom äro 7 kolaretorp lydande under bruket. Hela godsets taxeringsvärde, inberäknadt tillverkningen, var år 1861 c:a 135,000 rdr rmt, och egare brukspatron Wilh. Elfbrink.

Madesjö. En socken och konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Södra Möre kontrakt af Kalmar stift och belägen i samma härad och län, $3^{1}/_{4}$ mil v. n. v. från Kalmar — vid 280 fots höjd öfver hafvet —; omgifves i norr af Bäckebo, i öster af Christvalla och Ljungby, i vester af Hälleberga och Algutsboda i Kronobergs län, samt omfattar en areal af 3,500 qvadratmil, hvaraf 0,094 äro insjöar. Marken är på många ställen bergig, på andra åter jemn. Jordmånen består till större delen af sand-

mylla. Socknen, som år 1810 beboddes af 4,553 och 1860 af 8,075 personer, består af $93^7/_8$ mantal skatte, 3 mantal krono ($^7/_8$ mant. hörer till Christvalla socken), och taxerades 1860 till 950,250 rdr, hvaraf 69,610 rdr för 28 lägenheter, 1 bergverk och 2 manufakturinrättningar samt 23 qvarnar och sågar, dessutom funnos 10 fabriksinrättningar, som betalade i bevillning 18 rdr 6 öre. Ord. räntan är 928 rdr 35 sk. 8 rst. kronovärdi. — Kyrkan af sten, byggd 1754, var förut af trä och plundrades af Danskarne 1611 och 1612 samt nedbrann 1652 tillika med prestgården genom en förfärlig skogseld. Denna härjande eld utbredde sig så häftigt, att 7 personer från Säfsjö, som varit i kyrkan att låta döpa ett barn, på hemvägen omringades af elden och uppbrändes. På Stora *Ebbehult* föddes 1746 och dog 1823 generalkonsuln Wijk i Tanger. Agrell omtalar i sina bref märkliga drag af denne konsuls mod inför den turkiska despoten, dervid han en gång räddade sin tolk, en jude, en annan gång sultans egen son Yarzid, som fallit i sin faders onåd. Många skeppsbrutna hafva honom att tacka för, att de frälsta från ett svårt slafveri, fingo återkomma till fädernesland och anhöriga. Många skeppsredare ha måst tacksamt erkänna sig hafva genom hans bemödande och anseende återfått laddning och skepp, som, en gång af korsarer uppbringade, vid inträffande kollision vanligen af muhamedanska auktoriteter tilldömes deras landsmän. Wijk, säger lektor Wimmerstedt i sitt minnestal, var en rättskaffens prest utan att vara prestvigd. Då ingen prest var tillhands, officierade han vid barndop och begrafningar anmodad af både lutheraner och reformerta trosförvandter. Stort förtroende egde han som enskild affärsman. När han d. 12 Aug. 1815 lemnade Tanger, visade sig för »den kristne hunden» ett otvetydigt uttryck af aktning och saknad hos Maroccanska befolkningen. — Utom under art. *Ebbehult* omnämnda kyrkoherde må nämnas från 1785 till 1801, Petrus Frigelius, fader till statssekreteraren Per Frigel, som var en af de svenska komponister, hvilka äfven utom Sverige egt ett aktadt namn bland tonkonstens idkare och vänner; han dog 1841. Närvarande kyrkoherden är theologie doctorn A. Sandberg. Uti socknen finnas flera fornminnen. Mellan Örsjö gästgifvaregård och kyrkan ser man i skogen ett stort fält, besådt med högresta stenar, vittnande att ett betydligare fältslag här blifvit levereradt. Äfven andra ställen vittna om forna strider och hvarom hänvisas till artikeln *Ebbehult;* allmogen deltog år 1542 uti Dackens uppror. Mången saga berättas ännu bland folket, rörande de spökscener, som skola tilldragit sig på den gamla valplatsen på höjderna kring Flerohopp.

Gårdar och byar: *Flerohopps* jernbruk (se den art.), $^3/_4$ *Qvarnekulla* med såg och ram, tax. till 4,850 rdr, $^3/_4$ *Qvarnegården* med mjölqvarn, $^1/_8$ *Qvarnslätt* med såg och mjölqvarn, 1 mant. *Råhs*, allts. tax. till c:a 55,000 rdr rmt, egas af J. Hildebrands arfv. — *Nybro* garfveri tax. till 9,000 rdr, dessutom finnas här klädesfabrik, ett färgeri, 3 bagerier, en lackfabrik och ett bryggeri. — $^2/_3$ *Köpstaden*, tax. till 5,330 rdr. — $^1/_2$ *Bruatorp*, tax. till 4,060 rdr. — $^4/_5$ *Ebbetorp* (se den art.), tax. till 6,010 rdr. — Boställshemman äro: 1 *Madesjö*, 1 *Gjöstorp* stom, tax. till 9,700 rdr, kyrkoherdens; $^1/_2$ *Riddartorp*, komministerns; $^1/_2$ *Knalltorp*, orgelnistens. — Af öfriga hemman må nämnas: *Agebo, Appleryd, Bällsjö, Björstorp, Bultatorp, Bondetorp, Bäckebo, Björnehult, Brånahult, Börsryd, Brokagärde, Brinsläth, Blomkulla, Brantås, Desemåla, Erngislahyltan, Ekaryd, Florhult, Flyebo, Getahult.* Riddaren Fick af Filzen skänkte år 1393 till S:t Petri och Pauli kapell i Kalmar kyrka 4 gårdar i Gräne här i socknen. — Adress: Kalmar.

Madestigen, en stor skog i Södermanland.

Magda. Två mantal frälse-säteri uti Näshulta socken, Öster-Rekarnes härad och Nyköpings län, beläget söder om Prestsjön, utgör jemte $^7/_8$ mant. rå och rör i samma socken samt $^1/_8$ mantal frälse och $^1/_4$ mant. krono-skatte uti Julita socken, ett gods, som egdes 1861 af riddaren af Svärdsorden m. m., f. d. kapitenen Nils Carl von Oelreich. Utsädet uppgifves till c:a 50 t:r säd; skog finnes till gårdens alla behof. — Magda har från 1624 lydt under Hedensö genom byte med kronan, egdes 1705 af fru Cruus' arfvingar, 1719 af generalmajor Sten Arfvidsson Natt och Dag (frih. Sture från 1720); år 1795 af majoren baron F. Ungern von Sternberg på Ås, hvilken afled 1816. Efter sonens död 1826 tillföll Magda friherrinnan Beata von

Ungern Sternberg, gift med frih. Mathias Palbitzki, död 1851, då egendomen försåldes mot en köpesumma af 43,333 rdr 16 sk. bco till förutn. nuvarande egaren, som låtit uppföra den vackra manbyggnaden.

Magderud, Måryd, Morrud. Ett mant. frälse-säteri uti Beatebergs socken, af Wadsbo härad och Skaraborgs län, egdes 1861, jemte $^1/_4$ mant. underl. af assessoren och riddaren O. Jansson i Motala och bruksinspektor Funck på Rosendal; taxeringsvärdet sistn. år var 28,500 rdr rmt. Gården har på 1600-talet tillhört öfverstelöjtn. Gustaf Krabbe, hvars dotter Brita blef gift med assessor Gyllengrip; ifrån denna slägt har den troligen kommit till slägten Hård; egdes 1817 af kapten Kristoffer Natt och Dag. — Åkern består för det mesta af lera; ängen dels af mossar, dels af hårdvall; tillräcklig löf- och barrskog finnes. Något fiske eger gården i den lilla insjön Mullsjön.

Magelungen. Sjö i Stockholms län, som är nära 1 mil lång från nordvest till sydost.

Magerö. Ett och $^3/_4$ mant. skatte uti Aspö socken, Selebo härad och Nyköpings län, tax. 1861 till 13,650 rdr rmt; egdes då af A. Sundbergs arfvingar. Till det som nämndes om Magerö under artikeln Edeby i Aspö socken må här vidare tilläggas, att Maria Eleonora, Gustaf II Adolfs gemål, erhöll denna gård år 1628. Magerö är beläget högt på ett berg, hvarifrån man har en herrlig utsigt öfver vikarne vid Hornsudden. Drottning Hedvig Eleonora, som ofta vistades här, kallade stället för sitt härliga Magerö.

Maglarp eller *Maglerup.* Annex-socken till Trelleborgs köpings regala pastorat, ligger uti Skytts härad af Malmöhus län, samt omfattar en areal af 0,093 qvadratmil, af hvilka 0,002 äro vatten. Socknen, belägen vid hafsstranden, har en jemn mark, bestående till större delen af svartmylla på lerbotten, och utgöres af byn *Maglarp* med $13^1/_4$ mant. skatte, $^1/_{16}$ mant. krono, bebodda 1855 af 696, 1862 af 671 personer; år 1805 var folkmängden 466. Ingen skog finnes. Socknen, som först år 1632 blef anslagen som annex till Trelleborg, har, enligt 1569 års landebok, förut utgjort ett pastorat och moderkyrka till Kempinge, hvilken by sedermera blifvit förenad med Rengs pastorat och dess kyrka nedrifven. Kyrkan, från sednare rundbågsåldern, är den enda af Skånes 30 med aflångfyrkantiga torn, som är uppförd af tegelsten. Å skeppets norra sida uppfördes för fyra årtionden sedan en vanprydlig utbyggnad, och sedermera ha tornets midtpelare och korshvalf blifvit bortbrutne, och hela byggnaden derefter både ut- och invändigt öfverkalkad. Barnundervisningen bestrides i fast skola, der år 1862: 116 barn undervisades af en examinerad lärare. Inom socknen ligger *Skäre* fiskläge, med ypperlig hamn; på något afstånd härifrån finnes en hög sten upprest till minne af kon. Carl XII:s landstigning derstädes, vid öfverfarten från Stralsund d. 13 Dec. 1715. I öster derifrån finnas lemningar efter en skans, som blifvit uppkastad i kon. Gustaf II Adolfs tid, för att hindra fiendens landstigning. Inom byn märkas ett kalkbruk och flera ålfisken; $^1/_{16}$ mant. är *klockarebohl.* — Adress: Trelleborg.

Magle, på gammal svenska detsamma som *stor. Maglestenen* vid Ljungby, den *stora stenen.* Af isländska orden *magn, megin* styrka, megn stark, *mikil* stor. Deraf: *Micklagård,* (skrifves äfven *Mycklagård) den stora staden,* som Konstantinopel kallades af väringarne.

Maglehem. Annex-socken till Hörröds pastorat, belägen i Gärds härad af Christianstads län, $3^1/_4$ mil söder från Christianstad, vid hafvet, omfattar en areal af 0,251 qvadratmil land. Marken är till största delen sandig. Skog växer ringa, men torf finnes till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 495 och 1860 af 1,260 personer, består af $6^3/_{16}$ mant. skatte, $4^{13}/_{48}$ mant. krono, $4^5/_{12}$ mant. frälse. I bevillning (efter II art.) erlades 1861: 417 rdr 21 öre. Ordin. rän. är 229 rdr 16 sk. kr. v. Inom socknen finnas 2 handlande och 1 garfvare. — Kyrkan är belägen $^3/_4$ mil från moderkyrkan. Ett predikoställe från första kristna tiden har Sjöborg trott sig finna norr från byn och öster om landsvägen. Man kallade det väggestenar, och då vægr

betyder nådig och miskundsam, passar namnet för ett ställe, der bot- och omvändelsepredikningar höllos.

Gårdar och byar: $^1/_2$ *Eskeröd* och $^1/_8$ *Blåherremölla* med qvarn, egare grefve Piper. — $^2/_3$ mant. *Olseröd*, är sergeantboställe. $^3/_4$ *Maglehem*, $^1/_2$ *Eskeröd* innehafvas af boställsdirektionen; $^3/_8$ *Lillehem*, $^1/_4$ *Eskeröd* mönsterskrifvarens boställe. — $2^{13}/_{24}$ mant. *Olseröd*, tax. till 23,030 rdr, eges af ryttm. Stjernsvärd. Öfriga hemman äro: *Hasla*, *Juleboda*, *Truseröd* och *Folkestorp*. Enligt 1825 års jordebok funnos 35 åldrätter. — Adress: Christianstad.

Maglesten. Se artikeln Ljungby-Westra.

Maglö Herregård är belägen i sydvestra delen af Westra Göinge härad, Mellby socken och Christianstads län, i närheten af jernvägsstationerna Sösdala och Hessleholm, $1^3/_4$ mil från adressorten Höör. Gräsmattor, omgifna af afvenbokshäckar, utbreda sig framför hufvudbyggnaderna, och rundt om dem stå höga åldriga lönnar såsom värnande poster. En frodig, skogbekransad äng omgifver gården på tre sidor. Fordom var denna äng en sjö, och vissa tider på året står den ännu under vatten. Byggnaderna äro föga anseuliga och sakna all arkitektonisk märklighet; men de bilda i förening med omgifningarne ett täckt helt, hvars landtligt fridfulla karakter gör på besökaren ett godt intryck. Den äldsta egare till Maglö, hvilken man med säkerhet känner, är Felix Jensen, gift med Brita Stensdotter; han dog 1588. Uti ett af konung Christian IV den 25 April 1618 utfärdadt bytesbref nämnes befallningsmannen på Kroneborgs slott, Thomas Nold (namnet skrifves äfven Noël och Null), herre till Maglö, och genom nämnda bref erhåller han $^1/_2$ gård i Mellby i vederlag mot annat gods. År 1626 uppförde han manbyggnaden på Maglö, enligt hvad jernklammerna på södra flygeln samt en nu öfver dörren anbragt och med inskription försedd sandsten utvisa. Folket berättar, att då herr Thomas höll på att uppgöra sin byggnadsplan, kom en dag till honom en främmande karl och bad att få bygga gården. Då Thomas uttryckte misstro till hans förmåga, begärde denne att få låna ett stycke lärft och en yxa; och då dessa blifvit framskaffade, fattade han yxan och högg till ett par byxor af lärftet, samt hopsydde af de tillhuggna bitarne de allra som förträffligaste byxor. Genom detta prof öfvertygad om karlens skicklighet, öfverlät herr Thomas arbetet åt honom. Att dömma af den ännu qvarstående delen af byggnaden, tyckes denne skräddare-byggmästares arbete åtminstone ega soliditet. Efter Thomas Nolds död öfvergick godset till hans hustrus, fru Margaretas bror, den ryktbare Ove Gjedde till Tomarp, danskt riksråd, riddare och riksamiral. År 1648 den 30 Dec. köpte han patronrätten till Mellby kyrka. Han var gift med Dortha Urne och dog d. 19 Dec. 1661. Af hans 12 barn stannade blott det 10:de i ordningen, Christoffer Gjedde, i Sverige, sedan provinsen blifvit svensk, och erhöll han äfven Maglö, som dock redan 1663 försåldes af honom till svågern Christoffer Walkendorff, gift liksom Gjedde med en dotter af Jörgen Wind. Christoffer Walkendorff var en bland de betydligare godsegarne i Skåne på sin tid. Att man till honom satte tillit synes deraf, att ensamt han bland de skånska adelsmännen tilläts att qvarblifva i Skåne, då kriget med Danmark 1676 utbröt, dock var han en bland dem, hvilka öfvergingo till Danskarne, och blef han derföre dömd i likhet med de andra öfverlöparne, Thottarna och Ove Ramel. Vid fredsslutet återfick Walkendorff så väl som de andra herrarne sina egendomar; han dog 1690. Herr Christoffer omtalas som en lärd man; han var canonicus i Lund och curator för den derstädes nyinstiftade akademien. Af hans barn erhöll sonen Jöran Maglö, och efter hans död, 1709, ingick enkan, Anna v. Barhtlin, nytt gifte med öfverste Lorentz Lundeblad, född i Westergötland och som i yngre åren utan föräldrarnes vetskap begifvit sig till Tyskland, der han tog värfning. Efter sin hemkomst till Sverige utnämndes han 1721 till öfverjägmästare öfver Skåne och Halland. Till dem sålde Jörgen Walkendorffs son Christoffer sin andel i Maglö d. 10 Jan. 1720, mot det att fadrens borgenärer skulle betalas och 6,000 dal. smt deröfver lemnas åt säljaren. Öfverste Lundeblad och hans hustru, som icke hade några barn, insatte den 4 Maj 1732 Christoffer Walkendorffs dotter till sin arftagerska, dock skulle hennes mor,

fru Ingeborg Lilljehöök, under sin lifstid disponera egendomen, och om fröken Walkendorff doge utan bröstarfvingar, skulle Maglö tillfalla fru Ingeborgs slägt. Fru Ingeborg Lilljehööks dotter, uti andra giftet med kamereraren Jöns Ehrenborg, Eva Johanna, som, efter modrens död 1782 och sedan fröken Walkendorff aflidit, blef egarinna till Maglö, fick dock strax en process med sin morbror, kapten Thure Lilljehöök, hvilken på grund af Lundebladska testamentet pretenderade arfsrätt. Genom Göta hofrätts utslag af d. 2 Maj 1785 förklarades Lilljehööks anspråk ogiltiga. Fröken Ehrenborg, blifven herrskarinna på Maglö, förehade der de besynnerligaste upptåg, och i folkets minne lefver hon ännu under benämningen »galna fröken.» Hundar och kattor voro hennes favoritdjur, hon egnade åt dem en huld omvårdnad samt hade till deras skötsel anställt särskilt betjening. Slutligen gifte hon sig 1798 med en ofrälse, kanslisten And. Henr. Grapengiesser, oaktadt hennes slägt lade sig emot partiet. Hennes kusin, major Bengt Lilljehöök, uppträdde då med yrkande, att få på grund af de adliga privilegierna i stånds- och slägtbörd till sig lösa Maglö. Rättegången upphörde, då Grapengiesser och hans hustru godvilligt sålde egendomen till Lilljehöök d. 21 Sept. 1799. Major Bengt Lilljehöök omtalas som en kunnig och qvick, men mycket originell man; han var gift med fröken B. M. Drakenberg. Öfverstelöjtn. V. J. Silfversparre, gift med deras dotter Ingeborg, bortbytte redan 1818 den tre år förut erhållna gården Maglö med underlydande, mot Åryds bruk i Småland till friherrinnan Eleonora S. Stjernbladh, gift med öfverstelöjtn. Carl Erik Benzelstjerna, och hennes syster, friherrinnan Charlotta Stjernbladh. Benzelstjerna utlöste snart sin svägerska och blef ensam egare af Maglö. Efter hans död 1826 försåldes egendomen på offentlig auktion. Den inropades då den 30 Maj 1827 för 36,666 rdr 32 sk. bco af öfverstelöjtnant Benzelstjernas måg, generalmajoren och kommendören, friherre Fabian Ernst Wrede, som då förstod sig föga på jordbruk, och hade icke särdeles höga tankar om denna gård. Han förklarade sig endast hafva köpt Maglö för dess liljekonvaljer och skogssmultron, beklagande dock, att de förra måste, för de kalla vårarnas skull, plockas med vantar. De första åren voro missväxtår, och detta bidrog icke att höja gården i hans aktning. När han derför 1829 vistades vid riksdagen och i bref hemifrån underrättades, att rågfältet under vintern gått ut, samt tillfrågades om man, efter inspektorens förslag, skulle på detta fält så korn, svarade han, att de hemmavarande kunde i sin goda ambition göra hvad de ville, men för sin del ansåg han, att man gjort allt hvad som kunnat göras, då man vid Maglö sått en gång. Egendomen tillhörer nu general Wredes arfvingar, men innehafves, på grund af ömsesidigt testamente, af hans enka, friherrinnan Eva Charlotta Wrede, född Benzelstjerna. Boningshusen bestå af en mellanbyggnad och två flyglar, alla en våning höga, och omsluta en gårdsplats, öppen åt öster. Mellanbyggnaden och norra flygeln äro uppförda under förra århundradet; den norra flygeln 1746 af Jöns Ehrenborg. Södra flygeln åter är byggd af Thomas Nold 1626. Denna flygel har en hög underbyggnad med hvälfda källrar, hvilka på östra gafveln äro inredda till rum. Söder om mangården är en blomsterträdgård, och söder om ladugården en frukt- och köksträdgård. Maglö, som fordom skrefs Maglegård (storgården) skall i äldre tider hafva hetat »Wesbyrya.»

En reduktionshistoria från denna gård kan förtjena att tagas vara på. Ove Gjedde hade, såsom förut är nämndt, af konung Fredrik III köpt patronrätten till Mellby jemte kyrko- och kronotionden, och för detta betalt 500 daler s:mt. Då reduktionskommisionen började sin verksamhet i Skåne, ifrågasattes huruvida icke denna patronrätt vore donation och på grund deraf skulle kunna indragas. Egaren, Christoffer Walkendorff, fick 1687 befallning att deröfver förklara sig. Han svarade då, att han säkert visste, det patronrätten vore köpt, ehuru han icke kunde uppgifva köpeskillingen. Följande året befallte honom reduktionskommisionen att uppgifva köpeskillingen. Han lyckades då att från Köpenhamn erhålla en afskrift af köpebrefvet, hvarur syntes, att patronrätten med thy åtföljande blifvit betalt med 500 daler s:mt. Walkendorff ansåg saken dermed vara slut; men icke så reduktionsherrarna. De studerade grundligt köpehandlingen och funno deraf, att kronotionden 1648 blott uppgått till 1 l℔ smör, då den deremot nu, 1688, uppgick till 27 t:r $5^1/_{10}$ skep. råg och lika mycket korn. Walkendorff blef derföre en dag oangenämt öfverraskad ge-

nom ett beslut af reduktionskommissionen, på grund af hvilket han förklarades förlustig kronotionden med undantag af 1 ℔ smör, och ålades att till kronan återbära allt, hvad gårdens egare från 1658 uppburit i kronotionde utöfver smörets värde. W. klagade hos konungen, och 1694 resolverade Carl XI, att han af synnerlig gunst och nåde efterskänkte kommissionens efterräkning, men indrog kronotionden mot en ersättning af 500 rdr. Kronotionden har sedan indelats till lön åt professorerna i Lund. Kamereraren Jöns Ehrenborg sökte väl återvinna den reducerade tionden, och riksens ständers kammar-, ekonomie- och commerce-deputation tillstyrkte uti ett afgifvet betänkande af den 30:de Aug. 1765 bifall till hans ansökan, men dervid har det också stannat.

Egendomen består, af $2^5/_{16}$ mtl frälse-säteri *Maglö*, 4 mant. *Mellby*, $4^1/_4$ mant. *Wannaröd*, båda ins. fr., *Stränte* tullmjölqvarn, $^1/_2$ uts. fr. *Johnstorp* i Tjörnarp socken. Arealen är c:a 4,200 tunnl., deraf en stor del skog; tax.värdet 1860 var 84,080 rdr rmt. — Egaren af Maglö, såsom innehafvare af patronrätt till Mellby, tillsätter alternativt med Kongl. Maj:t kyrkoherde i Mellbys och Tjörnarps pastorat. Kyrkotionden uppgår till 51 t:r $29^1/_4$ kpr, hälften råg och hälften korn.

Ehuru Maglö är beläget i den rätta snapphanebygden, finnas dock här få berättelser från snapphanetiden. De förutnämnda i källaren inredda rum stå genom en numera igenslagen gång uti muren i samband med salongen; uti dessa rum skola egarne på Maglö hafva funnit en tillflykt, då snapphanebanden plundrade gården. — På en kulle i den s. k. Malarevången stod ännu länge sedan oroligheterna upphört en koja, hvilken tjenade som tillhåll för qvarlefvorna af de sprängda röfvarbanden; den blef slutligen på befallning af herregårdens egare nedrifven. Folket hyser ännu i dag en vidskeplig fruktan för detta ställe.

Magneskog. Annex-socken till Brunskogs pastorat, är belägen uti Jösse härad af Carlstads län, $7^1/_2$ mil n. v. från Carlstad, samt omfattar en areal af 1,056 qvadratmil, af hvilka 0,122 äro insjöar. Socknen utgör till större delen en dalsträckning omkring en å, som faller i sjön Mangen. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är sand. Af skog växer hjelpligt. Folkmängden, som på 25 år ökats med 800 personer, uppgick d. 1 Juli 1862 till 2,446. Hemmantalet är blott $6^1/_8$ mant. skatte, skiftade i 251 lotter; dessutom finnas 1 bergverk, 4 manufakturinrättningar, 5 qvarnar och sågar; i bevillning efter II art. erlades 1861: 328 rdr 73 öre. — Kapellkyrkan uppbyggdes år 1705, $1^1/_5$ mil från moderkyrkan, emedan folket uppe i skogsbygden hade en 3 mil lång, besvärlig väg till moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides i en flyttbar och i en småbarnsskola, af en examinerad och en oexaminerad lärare för 343 barn (år 1859), dessutom undervisades s. år 127 barn i hemmet.

Här märkas *Reinholdsfors* jernbruk (se den art.) hvarför erlades 163 rdr 12 öre af socknens förut uppgifna hela bevillning. Öfriga hemman äro $^1/_4$ *Bjurbäcken*, 1 *Fjell*, 1 *Grytterud*, $^1/_2$ *Gylterud*, $^1/_4$ *Humsjön*, 1 *Slobyn*, $^1/_8$ *Salungen*, $^1/_2$ W:a *Takene*, $^1/_2$ *Tobyn* med färgeri, 1 *Åstenäs*, alla skatte. — Adress: Carlstad.

Magni, S:t. *Källa* på hemmanet Öfverkyrke egor uti Gökhems socken och Skaraborgs län; skall fått namn af den under artikeln Gökhem omnämnda Ödekyrkan, som varit helgad S:t Magnus, en kristen lärare, som, enligt sägen, tömde i botten den bägare, som hedningarne på Orkneyöarne räckte honom för att pröfva sin gäst. Häraf blef han väl ansedd, och fick börja med sitt arbete på hedningarnes omvändelse. Måhända har Magnus derefter blifvit vördad i Nordfolkens dryckesstämmor.

Magnor. Gård, uppgifves af Fryxell, Fernow, m. fl. ligga i Wärmland, men torde numer få sökas på andra sidan Norska gränsen, den är emedlertid bekant i vår krigshistoria. Under året 1644 inföllo Norrmännen under Sehestedt vid Magnorabro i Wärmland. Men Olof Stake mötte dem genast. Han hade enligt svenska uppgifter blott en, enligt danska 3 sqvadroner ryttare; men han skiftade den lilla styrkan uti tre särskilda delar och lät dem från olika håll men på en gång angripa Danskarne. Dessa, förblindade, dels af ett starkt solsken, som låg dem i ögonen, dels af den myckna krutröken, trodde sig angripna af tre regementen, och gingo hastigt tillbaka. De besatte då en skans på andra sidan Magnorabro, som dock snart intogs af Svenskarne. Följande året eller 1645 skola Danskarne, vid Gust. Otto Stenbocks annalkande, (sid. 297, Fryxell) hafva bränt skansen vid Magnorabro och flytt derifrån. På samma sätt gick det fästena vid Magnor och Medskog. Under början af Carl XII:s krig gick det här ej blodigare till, än att svenska officerare reste då och då öfver gränsen till Magnor, der de alltid väl undfägnades, till dess en af dem under sitt rus råkade att fälla förklenliga ord om de Norske, hvarefter den goda sämjan var störd.

Magra. Annex-socken till Mellby pastorat, är belägen i Bjärke härad och Elfsborgs län, 2 mil n. n. o. från Alingsås, samt omgifves i norr af Mellby, i vester af Erska, i öster af Kyrkås och Foglum i Barne härad, i söder af Långared, Bergstena, Sköfde och Härened socknar i Kullings härad, omfattande 0,372 qvadratmil land (5,531 tunnl. land, hvaraf 80 sjöar, enligt Forsell). Socknen, som år 1805 beboddes af 634 och 1860 af 957 personer, består af 18 mant., hvaraf $10^3/_4$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. krono, $6^3/_4$ mant. frälse, med 130 åboer, samt af $^3/_4$ mant., bebodda af 41 invånare, hörande till Kullings härad (se nedan); I bevillning erlades 1860: 82 rdr 83 öre. Kyrkan, belägen $^7/_{16}$ mil från moderkyrkan, ombyggdes 1785, hvartill i synnerhet bidrog egaren af Upplo säteri, majoren J. Wahlfeldt. År 1790 uppgräfdes vid en hög sten vid kyrkan, en kruka med något aska och en flintknif.

Gårdar och byar: Säteriet *Upplo* (se den art), med underlydande $^3/_4$ *Dufvered,* $^1/_2$ *Eskekärr,* $^1/_4$ *Hultet,* tax. till 25,730 rdr. — $^1/_2$ *Magra,* kyrkoherdens tilldelningsstom. — $^1/_2$ *Bratthall* och $^1/_8$ *Snickarebo* höra hit i ecclesiastikt hänseende, men enligt jordeboken, det förra till Lena och det sednare till Algutstorp i Kullings härad (efter Lindskog); enl. topografiska corpsens karta ligga Bratthall inom Långared och Snickarebo inom Bergstena socknar, det sednare jemte $^1/_8$ mant. Lidan skattskrifvas i Sköfde socken. — Adress: Sollebrunn.

Maij. Gästgifvaregård i Medelpad, hvarifrån skjutsas till
Sundsvall n. n. v. . . . . . $2^1/_4$ mil.
Gryttje i Norra Helsingland, s. 2 »

Emellan Maij och Gryttje uppreser sig *Norrbyknylen,* ett beryktadt berg, som dominerar hela trakten.

Majö. Ref på kusten af Blekinge, der ankarsättningar finnas på 10 à 12 fots djup.

Mahren. Gård uti Thorhamns socken, Östra härad och Blekinge län, af $^1/_4$ mant,, taxeradt 1861 jemte qvarn till $8{,}737^1/_2$ rdr rmt, egdes s. år af apothekare C. Wallbeck.

Makersmåla. Kapitensboställe af 1 mantal krono uti Elmeboda socken, Konga härad och Kronobergs län, taxerades 1861 till 6,230 rdr; skrifves af Tuneld Makrilsmåla.

Malevik. Gård uti Släps socken, Fjäre härad och Halmstads län, är belägen vid hafvet, $1^1/_8$ mil nordvest från Kongsbacka, och består af $^2/_3$ mantal skatte Malevik (dertill köpt 1793), $^{11}/_{16}$ mant. frälse-skatte Bukjerr. Jordmånen är djup mylla på mergelbotten. Utsädet 60 à 70 t:r. Taxeringsvärdet 1861 var 16,300 rdr rmt, och egare löjtnant O. Lindhé.

Malexander. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ydre kontrakt af Linköpings stift, ligger uti Linköpings län, 7 mil s. v. från Linköping, $4^3/_4$ mil från Skenninge, vid en del af Sommens nordliga och östliga vikar, upptager en areal af 1,693 qvadratmil (1,788 qvadr.mil efter Tham), deraf hörer 0,974 qv.mil i sydost och söder, invid Sommen, till Ydre härad; 0,571 qv.mil från sjön nordvest ut till Göstrings, och 0,148 qv.mil i nordost till Wifolka härad. Af det hela utgöres nära $^1/_4$, eller 0,375 qv.mil, af vatten; landet åter består hufvudsakligen af berg- och skogsmark, med kort och temligen brant stupning mot Sommen; längre och mera sluttande mot Svartåns dalgång. Stränderna vid nämnda sjö äro ej sällan höga och branta, emellanåt mera låga och jemna, i Malexanders- eller kyrkoviken sandiga, och här omgifna af sockmens enda något öppna slättbygd. Ibland flera härvarande sjöar äro *Öijaren, Malgen* och *Mellansjön* eller *Asplången* de största. Af särskilda höjder nämnas *Bålskalle* vid Kyrkviken, *Högatoften* vid prestgården, och *Döraberget* å Aspenäs udde. Malexander socken är i alla afseenden bland Ydre härads mindre lyckligt lottade delar, ehuru väl ej bland de högst belägna, och ren sandmo förekommer här mer än annorstädes, särdeles kring Kyrkviken. De norra skogsmarkerna, inom Göstrings och Wifolka härader, äro i allmänhet mindre kuperade, men ej mindre magra till jordmån och frukbarhet. Åkern är här ringare, skogen ymnigare, än i de flesta andra socknarne. Hufvudnäringen skulle vara skogsbruk, om ej vägarne för afsättningen vore så svåra; nu produceras och säljes mest ladugårdsalster, samt beck och tjära; under året 1861 upptogos från 5 sjöar 1,665 t:r sjömalm. Akerbrukets afkastning torde väl knappt motsvara det egna behofvet. Socknen, som

1805 beboddes af 1,089, 1860 af 1,611 men 1862 af 1,591 personer, består af $26^1/_2$ mant., hvaraf $10^1/_8$ skatte, $2^1/_2$ krono, $13^7/_8$ frälse ($15^5/_8$ mant. i Ydre, $9^3/_8$ i Göstrings, $1^1/_2$ i Wifolka härad). Ordin. räntan är 151 rdr 23 sk. 7 rst. krono-värdi.

Lefnadssättet är allvarsamt och sinnelaget fromt bland befolkningen, som tillika är känd för nästan allmän ärlighet. Malexander förekommer ej i förteckningen på stiftets kyrkor från Brasks tid, men väl på 1530-talet, och då som eget pastorat. Kyrkan, uti Ydre härad och uppbyggd, enligt sägen, på en fru »Esther Krummediks till Näs och Bollnäs» bekostnad, är, utom sakristian, af trä, och förvarar flera adliga grafminnen. Rörande den ena klockans gjutning fortlefver ännu en allmän berättelse, att mästaren under smältningsprocessen bortrest, samt att gesällen, sedan han blifvit af folket nödgad att aftappa metallen ur smältugnen, inkastat deruti, under väntan på mästaren, allt befintligt silfver. Gjutningen lyckades och det myckna silfret skall vara orsaken till klockans ovanligt sköna klang. Imellertid blef mästaren vid återkomsten så förbittrad, att han dödade gesällen, som skall vara begrafven under sjelfva klockan. Allmogens plägsed att vid barndop offra är sedan 1847 bortlagd. Barnundervisningen bestrides i en fast och två ambulatoriska skolor af en examinerad lärare. Antalet af i skolåldern varande barn uppgick 1862 till 387. — Äldsta bygden har varit kring Sommen: men fornlemningar saknas, och blott vid prestgården Tumbo är fästad sägnen om jätten Tumme, som, så ofta han velat tala med sin stallbroder Oden på Hersmåla (i Asby), $^1/_2$ mil härifrån, uppgått på kullen *Högatoft*, hvarifrån man har utsigt öfver större delen af Ydre härad.

I socknen märkas 5 säterier, af $5^1/_8$ mant., det öfriga hemmantalet är skiftadt i 73 brukningsdelar. Gårdar och byar, i *Ydre härad*: *Aspenäs*, se den art. — 1 mant. fr. *Idebo*, $^1/_2$ mant. ibm, militiæ-boställe, se art. Idebo. — *Bålnäs*, säteri, se art. Bollnäs. — *Ifrenäs*, se den art. — 1 mant. fr. *Bjerhult*, egare mag:r Drolly. — $^1/_4$ mant. fr. *Lycke*, med qvarn af 1 par stenar och såg, tillhörde 1686 fru Marg. Drake, år 1861 hofpredikanten Gumelii sterbhus. — *Malexander* eller *Tumbo*, $^1/_2$ mant. krono, skattlagdt 1707, är prestgård, med $^1/_4$ mant. *Södra Sand*, tillagdt enl. kon. Carl XI:s bref den 12 Maj 1674. — $^1/_4$ mant. *Malgeryd*, indraget militiæ-boställe. — Öfriga hemman äro: 1 sk. och 1 fr. *Bjelnäs*, $^3/_4$ *Södra Ekeberg*, $^1/_4$ *Gransbo*, $^1/_2$ *Högbo*, 1 *Ramfall*, $^1/_2$ *Svartsvik* eller *Svärdsvik*, $^3/_8$ *Wäcktehult*, alla skatte; 1 *Månhult*. $^1/_4$ *Ugglebo*, frälse. Ordin. räntan är 69 rdr 26 sk. 7 rst. kr.-värdi. — I *Göstrings härad*: *Stjernesand*, säteri (se den art.), hvartill höra såg och hälften af Stjernsands qvarn. — *Somvik*, säteri (se den art.), hvartill höra askkalsinerbruk och hälften i Stjernsands qvarn; tax.värdet är 15,760 rdr rmt. — $^1/_8$ mant. fr.-säteri *Skurebo* och $^1/_2$ mant. fr. *Shierlunda* (Skärlunda), egdes 1861 af prosten E. F. Drotty; Skurebo har hört till Sommevik 1686 och ännu 1825. — 1 mant. sk. *Danskebo* och $^1/_4$ *Ormsjötorp*, tax. till 8,400 rdr, utgöra en egendom, hvartill hör 1 askkalsinerbruk. — 1 mant. sk. *Basteberg* med *Strömkullen*. — 1 mant. *Enshult* med såg. — $^1/_2$ mant. fr. *Spakarp*, eges af jurisdoktor A. Burén på Grytgöl; det egdes 1686 af jungfru Elsa Cruus, har sedan lydt under Stjernesand och Sommevik. — Öfriga hemman äro: $^1/_4$ *Bränna*, $^1/_2$ *Ekeberg*, $^1/_2$ *Gökshult*, $^1/_4$ *Mo*, $^1/_2$ *Sjöbo*, $^1/_2$ *Taskebo*. Ordin. räntan är 66 rdr 16 sk. 7 rst. — I *Wifolka härad*: $^1/_2$ mant. sk. *Långstorp*, med qvarn, grynverk och såg, $^1/_2$ *Mellansjö*, $^1/_4$ fr. *Hallingsfall*, utgöra ett gods, tax. till 14,580 rdr, som eges af herr Alex. *Åhlström*. Hemmanen äro 1686 och 1725 uppförda under Hargs socken i Wifolka, alla som krono 1686 och 1700, Hallingsfall och Långstorp såsom köpta af Fredrik Stenbock 1648. På Långstorps egor anlades 1825 Danielshammars stångjernsbruk af brukspatron Burén, men bar sig dock ej på längden. — *Upsalatorp*, $^1/_4$ mant. kr., skogvaktareboställe, blef på 1600-talet reduceradt. — Ordin. räntan är 15 rdr 28 sk. 5 rst. kr.-värdi. — Adress: Kisa.

Malingsbo. Å i Söderbärkes socken i Dalarne, rinner vidare genom Baggmarken och får der namn af Baggån, går förbi Borgfors, Skomakarbo och Baggå hamrar till Skinskattebergs sjöar, och vid Skärviken förenas med den s. k. Hedströmmen, som sist vid Grönö i Köpings socken utfaller i Mälaren.

Malingsbo. Bruks- och landtegendom, belägen uti Söderberkes socken af Fahlu län, vid Malingsbo-ån, $2^1/_2$ mil sydvest från kyrkan, 9 mil från Falun, hvaraf den förra består af: *stångjernsbruk* för 3 härdar samt $^1/_4$:del uti Gerdsjöbo bergsmanshärd, *Björsjö* masugn, grufvor och grufvedelar, belägna i Grangärdes, Norrbärkes och Söderbärkes socknar; den sednare består af: $10^7/_{10}$ mant. krono-skatte på nära 22,000 tunnl:s areal, en qvarn med 2 par stenar. Bruket samt $7\frac{287}{480}$ mant., som äro belägna i Söderbärkes socken, taxerades 1861 till

271,504½ rdr rmt (hvaraf 6,975 rdr för Malingsbo bruksgård, 1⁷/₂₄ mantal). Årliga utsädet uppgifves till c:a 50 t:r höstsäd, som afkasta 7:de till och med 10:de och 11:te kornet, 300 t:r vårsäd, som afkasta 3:dje till och med 5:te kornet; ofta inträffar dock missväxt.

Brukets första anläggning är till tiden okänd, emedan någon eldsvåda förmodas förstört en del af dess handlingar. Hülphers uppgifver, att bruket skall vara anlagdt på 1630- och 1650-talen af Marcus och David Kock; dess äldsta kända privilegier äro imellertid daterade den 1 Juni 1689, lydande på 2 hamrar och 4 härdar. Smidet, grundadt dels på egna skatteskogar, dels på kronoallmänningar och hammarskatten, var faststäldt till 1,500 *skℓℓ*, ehuruväl äldre kongl. rescript af 1678, 79 och 87 gifva vid handen, att bruket då redan bedrefs med samma kolfång. Uti privilegierna stadgades, att bruket skulle underhållas med eget tackjern, hvarförutan bruksegarne tillförbundos, att för bergsmanshemmanet i Malingsbo by blåsa tackjern uti Malingsbo bergsmanshytta, deruti bruket då ännu icke egde mer än ¼. Men efter hand blefvo bergsmanshemmanen med bergs-kollegii tillåtelse inlöste, så att bruksegarne på 1790-talet kommo i besittning af hela Malingsbo hytta, hvarefter den i följd af bergs-kollegii resol. den 2 Sept. 1799 ödelades, och hela blåsningen flyttades till brukets egna masugn Björsjö, som är belägen i Norrbärkes socken, och hvars privilegier äro daterade den 26 Nov. 1660, deruti säges, att skog skulle anslås till denna hytta af bergmästaren. Dessa anslag af kronoallmänningen äro vidare bekräftade i de förutnämnda kongl. rescripter af 1678, 79 och 87. Hvarjemte bruket jemväl tillerkändes fri tackjernstillverkningsrätt af de kol, som ¾:delar af Malingsbo bergsmanshemmans skogar kunna lemna, med rättighet att försälja tackjern enl. kongl. bergs-kollegii protokollsutdrag af den 7 Febr. 1804.

Genom tillökningar i stångjernssmidet åren 1802, 31, 37 och 39 fastställdes det sistn. år till 2,600 *skℓℓ*. År 1843 den 16 Nov. erhölls bergs-kollegii tillstånd, att flytta manufakturverket (uppfördt 1837) från öfra smedjan till vattenfallet vid nedra smedjan, samt att i öfra smedjan anlägga ytterligare en stångjernshammare. Sedan år 1848 har bruket oinskränkt tillverkningsrätt; dess tillverkning för år 1859 uppgifves till 2,817 *skℓℓ* stångjern af tackjern från Björsjö masugn, hvarifrån dessutom blifvit försålda 1,552 *skℓℓ*; år 1860 tillverkades 12,701 *Ctr*: 22 *ℓℓ* stångjern.

Egare hafva på 1600-talet varit bergsmannen i Falun Johan Trotzig, år 1656 dess måg lifmedikus Johan von Wullen, 1670 dennes måg kammarrådet och landshöfdingen Peter Schrack, adlad Snack, som 1708 anlade Malingsbo bruks- och kapellkyrka; år 1705 egdes bruket af hans måg general-krigskommissarien Peter Paliche, adlad v. Ehrenheim; år 1755 hade dennes son, kammarherren C. G. von Ehrenheim dels genom arf, dels genom köp blifvit egare till något mer än ¹³/₁₆ af bruket, resten egdes af stamförvandter. Nämnde Ehrenheim föddes i Riga 1704 och dog här 1766. Han uttog sitt och sina bröders betydliga arf samt skötte bruket med sådan drift, att han blef en mycket förmögen man. År 1857 egdes bruket af ett bolag med häradshöfding P. J. von Ehrenheim till disponent, hvars adress var Enköping och Grönsö; bruket såldes 1861 för 600,000 rdr rmt till egarne af Granhults bruk, brukspatronerna Selim Heijkensköld m. fl., hvarefter adressen blifver Köping och Stjernvik. — I medio af 17:de århundradet var här en bruksbokhållare, vid namn Elias Jespersson, som var fader till Ehrendals och Lundholms bruksanläggare (se dessa artiklar). 2. M a l i n g s b o k a p e l l k y r k a är belägen här vid bruket; den byggdes såsom ofvan nämndes, 1708, invigdes 1711 och kallades S:t Anna, hvarefter gudstjensten uppehölls af presterskapet från moderförsamlingen hvar 3:dje Söndag; 1712 utverkades tillstånd att kalla ständig predikant, som likväl ej tillsattes förr än 1745. På 1760-talet var mag:r And. Nohrfors bruksspredikant; han är erkänd för att hafva varit en af stiftets lärdaste prester, berömd såsom en ovanligt lycklig predikant, vördad för sin oskrymtade gudsfruktan, sin patriarkaliska vandel; sönernas biografier äro intagna bland »Namnkunnige

Svenske Mäns», uti 10 Band. — Folkmängden, som 1830 var 712, hade 1862 uppgått till 812 personer. Till predikantens underhåll hade landshöfding Snack anslagit ett kapital af 24,000 daler. Ett boställe af $^1/_8$ mant. blef 1750 med kapellagets hjelp ock uppbygdt. Utom nämnda ordin. lön, njuter presten någon penningeinkomst af detta bruks, jemte *Borgfors* och *Skomarbo* smedjor, samt *Jersjöbo, Hedby, Kopparbo* och *Plögnings* byalag, så ock af de öfriga, brukets och kapellagets, underliggande hemman. — Barnundervisningen bestrides uti fast skola af en examinerad lärare, och utgjorde 1862 skolbarnens antal 119, utom 22, som undervisades hemma. Till skolan höra 2,625 qv.alnars planteringsland. — Adress: Wik.

Malltorp. Två mantal frälse-säteri uti Husaby socken, Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, beläget på Kinnekulle, lyder under Blomberg; taxerades 1860 med qvarn till 7,900 rdr rmt. Detta hemman uppgifves af Tuneld m. fl. fått namn af Mare, en son till Hälle och Kisa, som skall vara begrafven ej långt från gården, der några hällar stå i fyrkant och hvilkas öfra del synas något öfver jordytan, bildande 4 väggar af omkring 6 alnar i diameter. Säteriet har ock af dem fått namnet *Martorp*, men skrifves här efter jordeboken och taxerings-längden.

Malma. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Köpings kontrakt af Westerås stift, ligger uti Åkerbo härad af Westerås län, $^1/_2$ mil från Köping, $3^7/_8$ mil v. s. v. från Westerås, omgifven i norr af Hed, i öster af Odenswi, i söder af Köping och i vester af Bro socken, sträckande sig längs efter Hedströmmens östra bredd. Socknen är till en ej ringa del upptagen af Hedåsen, som följer strömmen, tills den vänder sig mera åt sydost, än denna; blott der i söder, hvarest socknen antager mera bredd och äfven når till Walstaån, är slätare bygd, ehuru afbruten af enskildta kullar. Jordmånen är dels lera, dels, och mest, sand och mojord. Näringar äro åkerbruk, samt skogs- och tämligen betydligt bergsbruk. Arealen är 0,250 qvadratmil land, med $21^1/_4$ mant. skatte, $2^1/_2$ mant. krono, $^1/_2$ mant. frälse, samt 4 lägenheter, 1 bergverk, 4 qvarnar och sågar. Folkmängden, som år 1805 var 678, uppgick 1860 till 740 och 1862 till 812 personer. I bevillning erlades 1861: 505 rdr 50 öre. Ordinarie räntan är 278 rdr 25 sk. 9 rst. krono-värdi. — Malma förekommer på 1300-talet, från hvilken tid en af dess kyrkoherdar är känd; kaplaner från 1593. Hertig Gustaf Adolf erhöll denna socken i förläning 1609. Kyrkan, till större delen uppförd af gråsten, anses vara en af de äldsta i orten, och uppförd i 11:te århundradet. Hvalf och väggar, på hvilka skildringar ur den H. Skrift sägas fordom varit anbringade, äro numera hvitlimmade. Här finnas åtskilliga oljefärgstaflor, bland hvilka den, som föreställer Jungfru Maria med Barnet, är en af de aldraskönaste vi sett (skrifver Dybeck); alla äro skänkta till kyrkan på 1730-talet. Barnundervisningen bestrides uti 2 flyttbara skolor af 2 oexaminerade lärare; år 1862 erhöllo af dem blott 53 barn undervisning. Man har, med anledning af den för längesedan förlagda och nu mera borttagna östra kyrkogårdsportens byggnadssätt, äfvensom utaf »teckn af stenlagda gator» strax norr om kyrkan, velat draga den slutsats, som skulle Köping stad hafva sträckt sig hit, samt *Strö* med sin ansenliga ättehög varit konungasätet, hvilket legat midt uti staden mellan Malma kyrka och staden, på lika sätt, som den gamla konungsgården i gamla Uppsala var belägen midt uti Uppsala öde eller det fordna Uppsala, och Uppsala stad deromkring fordom var byggd. Gissningen tillhör Hallman och Grau. Utom annat — skrifver Dybeck — strider häremot traktens beskaffenhet, hvilken på båda sidor om Malma ås bildar sänkningar, de der, såsom vanligt sakna helt och hållet minnesmärken. Stensättningen, af hvilken ännu synas några tecken, har måhända utgjort golfvet till någon byggnad. Flera dylika finnas norrut på åsen; alla saknande bestämd skapnad eller omkrets. Söderut ligger den vidsträckta slätt, på hvilken Köpings stad är belägen; på kapellgårdens Flyänge egor härstädes förekomma minst 20 ättekullar. Grau skrifver om en *rund borg* mellan

Asby och Myra, på sidorna om hvilken borg »fyra smärre borgar varit anlagda.» Denna märkliga fornlemning har förgäfves blifvit eftersökt af Dybeck, som jemte flera kännare af trakten tvifla på att den någonsin funnits. På åsen, midt för sistnämnda i sänkningen belägna by, förekomma åtskilliga stensättningar och ättekullar, såsom ock på de flesta kringliggande höjderna. Söder om Holmsmalma by finnes på den jemna ängen en, $1^1/_2$ aln hög ättekulle, hvilken 1834 öppnades, hvarvid endast förbrända ben påträffades. Högen har sin största märkvärdighet deraf, att han ligger på den slätt, som alltifrån Holmsmalma sträcker sig till Mälaren och som fordom troligen varit öfverfluten af vatten. Enligt sägnen skall socknen fordom omfattat Odenswi, Hed, Skinskatteberg och Söderberkes, så att hon sträckt sig ända upp till Tuna socken i Dalarne, der ett gammalt skiljemärke mellan Malma och Tuna skall varit på en liten holme vid sjön Barken. Norrut i socknen mellan det s. k. Jätteberget och Pirkmåsen finnes en icke betydlig, af skog öfverväxt borg. — Vid Gislarbo gästgifvaregård har i sednare tider funnits en landttull, tills alla sådana indrogos.

Socknens hemman äro skiftade i 62 delar. Största egendomen är *Gislarbo* bruk (se den art.), hvartill höra $^3/_4$ mant. *Gislarbo* och 1 mant. *Kohlsva*, och upptages i taxering till ett värde af 338,000 rdr rmt, egare år 1861 var brukspatron Olsson. — *Kohlsva bruk*, se den art., $^1/_2$ mant. fr. *Norrmarken*, $^1/_2$ sk. *Åsby* och $^1/_4$ *Jäxbo* egas af brukspatron C. L. Lorichs. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{12}$ mant. *Fröberga*, tax. till 255 rdr rmt. — *Prestgården*, 1 mant., tax. till 6,225 rdr, ordin. räntan är 5 rdr, 15 sk. 8 rst.; 1 mant. *Flyänge*, tax. till 1,995 rdr, ordin. räntan är 9 rdr 40 sk. 11 rst. allt kr.-värdi; detta har varit ett gammalt kavallerihemman, men år 1691 anslagit till kapellansbost.; $^1/_2$ mant. *Wallsta*, fourirboställe. — Öfriga hemman äro: 1 mant. *Barksta*, ordin. räntan är 14 rdr 42 sk., 1 mant. *Fettsta*, $1^1/_4$ *Fröberga*, $1^1/_2$ *Gislarbo*, 2 *Guttsta*, 2 *Holms-Malma*, 2 *Julberga*, 2 *Kräggesta*, $1^1/_4$ *Myra*, 1 *Rya*, 1 *Skästa*, 1 *Torp*, 1 *Wallsta*, alla skatte. — Adress: Köping.

Malma. Annex-socken till Tengeneds pastorat, är belägen i Wiste härad af Skaraborgs län, $3^1/_2$ mil o. s. o. från Wenersborg, samt omfattar 0,243 qvadr.-mil land, med $14^3/_8$ mantal, hvaraf $1^1/_8$ skatte, 1 krono, $12^1/_4$ frälse, med 96 åboer, och beboddes 1860 af 915 personer. På 50 år har folkmängden ökats med 260 personer. Ordin. räntan är 38 rdr 43 sk. 10 rst. krono-värdi. I bevilln. erlades 1861 (II art.) 105 rdr 78 öre. Kyrkan, af sten och okänd ålder, ligger $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan.

Gårdar och byar: Säteriet *Malma* (se den art.), med underlydande 1 mant. *Finnestorp*, $^5/_8$ *Aplabo*, $^1/_2$ *Höga*, $^1/_2$ *Björstorp*, $^1/_4$ *Björkebacken*, $^1/_4$ *Sågarebaken*, $^1/_4$ *Ångerås* och 1 *Ödesmål*, taxeradt till $32{,}062^1/_2$ rdr. — 1 mant. *Askjum* är kronofogdeboställe. — Öfriga hemman äro: *Gullebäck*, *Hörryda*, *Hallgrindstorp*, *Höga*, *Gerboda*, *Torpet*. — Adress: Lidköping.

Malma. Ett mantal frälse-säteri uti ofvannämnda socken, har blifvit bildadt af några gårdar i Tengeneds gäll, dem biskop Thorsten i Skara år 1403 tillbytte domkyrkan derstädes. Enligt jordeboken blef säteriet med underlydande hemman under Carl IX:s regering af herr Olof Gustafsson förbrutit till kronan, men år 1621 den 13 Juni af kon. Gustaf Adolf doneradt slägten på sidolinien och sedan af jungfru Christina Banér försåldt, den 9 Maj 1655, till kongl. rådet Conr. Falkenbergs arfvingar emot 2,180 rdr specie, hvaröfver generalkommissionen resolverat den 6 April 1695, att jungfru Christina Banérs arfvingar skulle ersätta säteriet och underlydande hemman med 1692 års ränta till kronan, men om de icke voro i stånd dertill, så skulle det komma att stå under lösen i proportion af köpeskillingen emot en summa af 4,450 rdr 42 sk. 20 pgr s:mt. Då hvarken Christ. Banér eller någon dess arfvinge vore veterligen i länet boende eller någon dem tillhörig egendom der belägen, hvarmed den bristande summan kunde erhållas, så lemnades Malma gård och gods, tills vidare upplysning kunde erhållas, åt dåvarande innehafvarne Falkenbergs arfvingars fria disposition, på hvilket sätt det innehades i förra århundradet af den för sina resor vidtbekanta öfversten, frih. Conrad Sparre, som mycket förskönat egendomen, der han efter afskedstagandet och imellan riksdagarne lefde i stillhet till sin död 1744. Förut hade han med mycken tapperhet bivistat Carl XII:s alla fälttåg och derunder utstått många svårigheter både på stridsfälten och i fängelse; slutligen bortfördes han vid Stralsunds kapitulation, tvärtemot öfverenskommelse, såsom fånge till Spandau,

hvarifrån han rymde och kom efter en vidlyftig omväg genom Sachsen, Hessen och Holland 1717 i Dec. till Göteborg och så vidare till konung Carl i Lund, för att året derpå deltaga med honom i hans sista kampanj. Under vistandet i Bender skickades han jemte 2 andra officerare, 1710, af konungen till Österländerna, Palestina och Egypten, för att bese och afrita märkvärdigheter och minnesmärken. Öfver resan, som slöts 1713, fördes en noggrann dagbok. Hans enkefru, Anna E. Wachtmeister, dog här 1788. I slutet af 1700-talet egdes egendomen af general Johan Lennart Belfrage, som dog här 1820. Han bivistade kriget i Finnland 1788—1790, derunder han var närvarande i sjöslaget vid Hogland och träffningen vid Hangö; deltog i Norska kriget 1808. Af honom är följande sägen anförd i Afzelii Sagohäfder: På det vackra herresätet Malma i Wiste härad satt länge Antons af Wasaborg hustru sörjande sin herre såsom död under hans Sibiriska fångenskap. Men en afton anlände han okänd till sitt hem, klädd som fattig vandringsman, förande i en säck de bojor han hade burit i Sibirien. Hans under fångenskapen grånade hår och vida skägg gjorde honom i början oigenkänlig, medan den fromma hustrun lät sätta för honom mat och dryck; men när han reste sig upp i den långa ridderliga gestalten och började tala, igenkände hon snart den länge sörjda mannen och föll i hans famn. På svärdssidan var han i Sverige sista ättlingen af den gamla Wasastammen. En nästan lika berättelse är om grefvinnan Wasaborgs farbroder, ofvannämnde Conrad Sparre. — År 1833 såldes Malma af dåvarande kammarherren, sedermera majoren Axel Åke Belfrage till kammarherren E. M. Kuylenstjerna. Belfrage bivistade 1814 års kampanj i Norge, och derunder belägringen vid Fredrikshall, då han tjenstgjorde vid artilleriet.

Egendomen, som utgöres, utom säteriet, af $4^3/_8$ mant. underlydande (se Malma socken), egdes 1861 af en A. Månsson. Gården, med särdeles vackert läge, ligger $8^1/_2$ mil från Göteborg, omkring 4 mil från Lidköping, Wenersborg, Skara och Alingsås. Manbyggnaden har 3:ne flyglar; till gården höra stora trädgårdar, vackra planteringar och alléer. Åkerjorden är god och bördig. De hithörande betydliga skogar, och deribland den s. k. Malma Bråte, består af gran, furu, ek och björk m. m. Taxeringsvärdet för sjelfva säteriet var 1861: $17,362^1/_2$ rdr rmt.

Malma. Ett mantal berustadt säteri uti Badelunda socken, Siende härad och Westerås län, med vackert läge, har egts på 1600- och inpå medio af 1700-talet af ätten Jernefelt, hvaraf må nämnas stamfadern Johan Keldunk, som tjente sig upp i de Liffländska, Preussiska och Tyska krigen och blef 1642 kapiten vid Östgöta regemente till fot, adlad 1651. Malma har varit (enligt Grau) år 1754 ett kronosäteri, som då innehades af lektor Hellberg, men af honom köptes det till skatte enl. kammar-kollegii bref af den 2 April 1757. Egdes 1861 af hr Ad. Fr. Asperén; taxeringsvärdet var 15,000 rdr rmt. Gården uppgifves af Djurberg hafva ypperligt mulbete, ansenlig tillgång på skog till timmer och vedfång.

Malma. Fyra och $^1/_2$ mant. skatterusthåll uti Rystad socken, Åkerbo härad och Linköpings län, har varit bondby tills för några år sedan $3^1/_3$ mantal inköptes af kapiten Gustaf Arnell (född 1813) som bebyggde hemmanet; tax.-värdet 1861 var 9,680 rdr rmt. $1^1/_6$ mant. egdes nämnde år af en nämndeman. Något af Malma har lydt under öfverstebostället Tuna.

Malma. Ett mtl fr. uti Nors socken, Grums härad af Carlstads län, tillhörde 1861, jemte $^3/_8$ mant. underlydande, hr Carl v. Löwenhjelm och har tillhört slägten åtminstone sedan 1825; taxeringsvärdet var 28,550 rdr rmt, häraf 17,300 rdr för Malma hemman. År 1844 inrättades på denna egendom ett schäferi för Soutdowns-får, hvartill 6 st. djur, såsom stam, lemnades från kronans schäferier. Denna hjord var väl 1847 förökad till 18 st.; men racen är, såsom mindre ullrik, icke mycket omtyckt i orten. — På egorna finnas flera mindre ättehögar.

Malma, Norr och **Söder.** Två skattehemman uti Estuna socken, Lyhundra härad och Stockholms län, hvaraf det förstnämnda vid Ersken, är af $2^5/_8$ mant.,

tax. 1861 till 18,940 rdr, och egdes jemte $^7/_8$ mant. underlydande af häradshöfding G. A. Stridsberg; det har före reduktionen innehafts af Stjernhög och åtminstone sedan 1770-talet tillhört slägten von Post, och ännu 1849. *Söder-Malma*, 1 mant. skatte, har 2 åboer. — Af Norr-Malma blefvo $1^1/_8$ mant. skattesäteri, № 2—4, d. 28 Mars 1850 försålda till skatte.

Enligt konungens befallningshafv. resol. af d. 30 Oktober 1858 är för Norr-Malmas delaktighet i återbetalning till riksgäldskontoret af lånet för sjön Erskens sänkning fastställdt, att såsom ett allmänt onus utgå för åren 1861 till och med 1874 ett belopp af 5 rdr 22 öre årl., samt för 1875 slutbetalning med 2 rdr 74 öre.

Malma. Tre mantal frälse-säteri uti Westra Ryd socken, Ydre härad och Linköpings län, $^1/_4$ mil från kyrkan, med qvarn och såg, $1^1/_2$ mant. underl., egdes 1861 af hofkamrer G. A. Stockhaus; taxeringsvärdet för säteriet var 27,000 rdr rmt. — Malma anses omkring 1514 ha tillhört Knut Olssons enka Birgitta Haraldsdotter, egdes af Lindorm Svensson Bock, död i Rewal 1601, sonen Bengt Bock dog på Malma 1676; under hans tid utgjordes Malma af 2 mant. frälse, 1 skatte (efter Tham), det sednare köpt af Erik Giete 1625, med tillhörande $7^1/_2$ gamla frälsen. Den siste af slägten Bock var major Lennart B., död 1734, slutande ätten. Egendomen kom med dottern Elsa B. till öfverstelöjtn. P. Stålhammar. Sednare egare hafva varit löjtn. Montgomery 1818, handl. Carlsson i Skenninge 1825, sedan 1829 förutn. närvarande egaren.

Malma, Lilla. Annex-socken till Dunkers pastorat, är belägen i Willåttinge härad, vester omkring Malmköping, mellan Hyltinge i öster, Helgesta i söder, Husby Rekarne och Årla i norr, Dunker i nordost, samt upptager 0,620 qvadratmil land (0,705 efter Tham) 0,076 vatten, inberäknad köpingen Malmköping. Hela socknen ligger på stora landthöjdens södra sluttning, mestadels omkring Malmköpingsån, som kommer dels från Bjelken och Björken, dels från Hallaren, dels från sjöar i Mällösa, till Fräkentorpssjön eller Bjuren; går vidare åt sydost genom *Sundby*- och *Malma*-sjöarne, upptagande *Hosjön* från norr, *Enboga*-sjön från söder och utlöper åt Hyltinge. Hufvuddalens öfversta omgifningar, intill Bjuren, äro ganska bergländiga, med 2 till 300 fots höjd; derefter vidtager något jemnare skogsmark, som omvexlar med slätter eller kärriga dalar, men äfven med betydliga höjder, och ännu å exercisheden vid Malma har 169 fots höjd öfver hafvet. Öster om Hosjön, kring Enbågasjön, och vid Nedingens tillflöden, finnas åter ansenligare höjder. Rådande jordmån är dels sandblandad lera, dels mojord; näringar äro åkerbruk, ängs-, skogs- och något bergsbruk, fiske m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,075 och 1860 af 1,384 personer, består af $29^1/_2$ mantal, hvaraf $7^1/_4$ skatte, $1^5/_8$ krono, $20^5/_8$ frälse. I bevillning erlades 1860: 360 rdr 81 öre; ordinarie räntan är 127 rdr 23 sk. 5 rst. kronovärdi. — *Malma in prepos. Strengnensi* förekommer omkring 1314, men synes åtminstone på 1400-talet ha varit såsom nu, annex till Dunker. Kyrkan är belägen i köpingen. Af fornlemningar omtalas en stensättning vid Malma. Tvänne vägar från södra orterna mötas vid köpingen; något längre upp delar sig vägen i tvänne, båda till Dunker.

Gårdar och verk: *Malma*, 1 mantal krono, länsmans-, $^1/_8$ *Liden*, indraget, $^1/_4$ *Barrsjön*, sergeantboställe; $^1/_4$ *Hällaren*, innehafves af Södermanlands reg. musikkassa. — Fem större egendomar finnas: *Smedstorp*, $^1/_4$ mant. frälse, med jernbruk, hvarunder höra af hemmantalet: $^1/_2$ mant. fr.-säteri *Fräkentorp*, $^1/_4$ sk. *Akaren*, $^1/_4$ *Hult*, $^1/_8$ *Bekåsen*, $^1/_2$ *Mortorp*, $^3/_8$ *Skogsberg*, $^1/_4$ fr. *Bjurudden*, 1 *Flassbro*, $^1/_4$ *Håstorp*, $^1/_4$ *Långstjerten*, $^1/_2$ *Rotsätter*, $^1/_4$ *Stockäng*, $^1/_4$ *Störhult*, $^1/_2$ *Källartorp*, $^1/_4$ *Göranstorp*, samt *Stockängs* qvarn och såg, *Fräkentorps* tegelbruk; allts. tax. till 91,438 rdr rmt, se vidare art. Smedstorp. — *Follökna* (Fållökna) säteri, se den art. — *Grinda*, säteri, hvarunder lyda $^3/_4$ Stora *Grinda*, $^1/_4$ *Fornebo*, $^1/_4$ *Hökkärr*, rå- och rörshemmanen, $^1/_4$ *Hannäs*, $^1/_4$ *Mökulla*, $^1/_4$ *Åhlkärr* samt Grinda qvarn, såg och tegelbruk, det hela tax. till 49,834 rdr och eges af kammarherren, baron Th. Cederström (se art. Grinda). — *Eneboga* säteri, med underlydande: $^1/_4$ *Högsjön*, $^1/_4$ *Brössland*, $^1/_2$ *Enebogatorp*, $^1/_4$ *Rom*, 2 *Snösvad*, med qvarn och såg, tax. till 37,665 rdr, eges af herr L. E. Larsson (se vidare art. Eneboga). — *Sundby* säteri med underlydande: $^1/_4$ *Malma*, $^1/_4$ *Rosmåsen*, $^1/_4$ *Siggenäs*, 1 *Skulsta*, $^1/_4$ *Malmaqvarn*, taxeradt till 23,085 rdr rmt, se vidare artikeln *Sundby*. — *Malma*, 1 mtl skatte-rusth., afstods till kronan af Tibell 1773, såldes till Falij s. år, löstes till skatte 1778, och köptes sedermera af Södermanl. regemente. — Socknens öfriga hemman: $^1/_2$ sk. *Bjursätter*, 3 *Hosjö*, $^1/_4$ fr. *Slättåker*, $^1/_2$ *Gorgnäs*, $^1/_4$ *Gropetorp*, $^3/_4$ *Hosjö*, $^1/_4$ *Jöranstorp*,

$^{3}/_{4}$ *Kofven,* 2 *Lundby,* $^{1}/_{4}$ *Nässelängen,* $^{1}/_{4}$ *Sjöänden,* $^{1}/_{8}$ *Sundtorp,* $^{1}/_{4}$ *Öfverhändö* äro skiftade i 51 lotter. — Adress: Malmköping.

Malm Stora. Socken och patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Oppunda Westra kontrakt af Strengnäs stift, ligger uti Oppunda härad och Nyköpings län, 8 mil från Strengnäs, $4^{3}/_{4}$ mil från Nyköping, mellan Sköldinge och Floda i norr, Östra Wingåker i vester, Skedwi och Simonstorp af Linköpings län i sydost och söder, samt upptager 1,586 qvadratmil land (1,639 efter Tham) och 0,175 qvadratmil vatten. Socknen består hufvudsakligen af flera jemnsides gående, föga upphöjda skogsåsar, utgrenade dels från stora landthöjden, dels och mest från Kolmorden, blott sydligast å denna mera bergländiga; och af dem mellan liggande slätter eller dalgångar, af 100 till 150 fots höjd öfver hafvet, hufvudsakligen sluttande mot sydost till Yngarn. De nordliga dalsänkningarne äro någorlunda öppna, och omvexla med åkerfält, skogar, kullar och kärr; de sydligare äro trångare. Förnämsta vattendraget är den från Wingåker kommande *Djula-* eller *Åkeforss* ström, som här bildar den långa *Djula*sjön, *Forss-*, *Kårtorps-* och Eriksbergssjöarne; för öfrigt genomskäres socknen af 43 större och mindre sjöar. Rådande jordmån är dels sandblandad lera, dels mojord, åkern i allmänhet ej betydlig, marken stenig, skog ännu i behåll, äfven löfskog vid herregårdarne; näringar äro åkerbruk, äng-, skogs- samt bergsbruk, fiske m. m. Allmogen är äfven skicklig att timra och slöjda, och derjemte af ett stilla sinnelag. Socknen, som år 1810 beboddes af 2,348 och 1860 af 3,156 personer, består af $69^{5}/_{8}$ mtl, hvaraf $2^{1}/_{2}$ krono, $67^{1}/_{8}$ fr. I bevilln. (II art.) erlades 1861: 967 rdr 16 öre rmt; ordinarie räntan är 51 rdr 39 sk. 6 rst. kr.v. — Malm in prepos. Nicopensi nämnes o. 1314 och oftare. Pastoratet är patronelt för egaren af Eriksberg från 1777. Kyrkan är af sten, med pelare, utan torn, ursprungligen gammal, afbränd 1608, återställd af M. Laxman till Djulö, reparerad 1780 och 1845, första gången af egaren till Eriksberg, som 1749 skänkt orgelverk och 1799 altartafla målad af Hörberg. Här ligga begrafna M. Laxman (död 1611), Jacob v. d. Linde (död 1668), kongl. r. gr. Nieroth (död 1712) i Djulaforssgrafven, amiral P. Rosenholm i Cathrineholmsgrafven; under högchoret är Eriksbergs eller Hildebrandska grafven. Carl XII:s öfverhofpredikant och biktfader, Peter Malmberg, föddes i socknen den 7 Febr. 1653. Han var konungen följaktig under hans fälttåg, och hade så fästat sig vid honom, att han ej kunde lemna kung Carl, ehuru utnämnd till biskop i Westerås. Hans lik begrofs bredvid den namnkunnige Mazeppas, på en grekisk församlings kyrkogård i Bender. Socknen har en fast skola vid kyrkan och en ambulatorisk. — I Januari 1568, då danska hären under Rantzow blifvit, uti Östergötland, afstängd återvägen till Danmark, och ansågs för förlorad, fick kon. Erik det infallet att vilja sjelf anföra hären, och för att göra det med så mycket större eftertryck stämde han till Stora Malm i Södermanland alla trupper, äfven de som lågo söder om Rantzow och innestängde honom. De måste lyda och med detsamma var Rantzow befriad. Af fornlemningar nämnas öfver 260 ättebackar, och i skogarne, på åtskilliga ställen, större och mindre grifthögar. Om *Trolleborg* och *Pinaursberg* på Djulö egor, se art. Djula. Vid byn Klöfsta gärde förekomma 40 jättestenar och vid byn Stora Hopen 60. På skogen *Glysamon* säges jättinnan Glysa blifvit begrafven, och en kulle i skogen förevisas såsom hennes graf. *Stallbacken,* på hvilken hertig Carl, under sina besök hos Laxman, haft sina hästar stående. På Pintorp, nuvarande Eriksberg, lefde riksrådet Erik Gyllenstjernas enka, jemväl kallad Pintorpafrun; om henne, förmäler sägnen, att hon blef, under en färd från Eriksberg till Steninge, af hin Onde lefvande borttagen. En tafla föreställande hennes bild, med hårda och bistra anletsdrag, är vid Eriksberg förvarad. Vagnen, som hon åkte uti, vid nämnda tillfälle, skall äfven ännu förvaras vid kyrkan (Afzelii Sagohäfder). — Vid *Malmsås* $3^{3}/_{8}$ mil och *Stensjö* $5^{1}/_{8}$ mil från Nyköping äro gästgifvaregårdar, vid det sednare äfven häradets tingsställe.

Gårdar: *Öja,* vid kyrkan, $2^{1}/_{4}$ mant. krono med *Strökärrstorp,* prestgård, komministern besitter sedan 1690 $^{1}/_{8}$ mant. *Laggarhult;* båda

hafva åbyggnad af sten, bekostad af ryttm. Hildebrand. $^1/_8$ mant. *Harbacken*, skogvaktareboställe. Socknens öfriga hemmantal, utom $1^1/_8$ mant., som egas af 7 bönder, utgöra två egendomar: *Eriksberg* säteri med sammanlagda hemman, tills. $6^1/_8$ frälse-säteri, med underlydande 1 mant. *Cathrineholm*, 1 mant. *Gersnäs*, 1 mant. *Kaflinge*, 1 *Öster-Djula*, 2 *Steuta*, alla säterier, frälsehemmanen, $^1/_2$ *Afrad*, $^3/_8$ *Båltsnäs*, $^3/_4$ *Brogetorp*, $^1/_4$ *Björnmon*, $^1/_4$ *Brenäs*, $^1/_8$ *Björnkärr*, $^1/_8$ *Bergstorp*, $^1/_8$ *Bertilstorp*, $^1/_8$ *Banninge*, $^1/_2$ *Bogetorp*, $^1/_2$ *Bjelkebohl*, $^1/_{16}$ *Dörren*, $^1/_8$ *Elgsjövik*, 3 *Fogelö*, 1 *Forssjöqvarn*, $^5/_8$ *Fårnäs*, $^3/_8$ S:a och L:a *Fräntorp*, $^1/_8$ *Gafveln*, $^1/_4$ *Gatbohl*, $^1/_2$ *Hinnäs*, $^1/_8$ *Hennichetäppan*, $^1/_8$ *Hönsvik*, $^5/_8$ *Harstorp*, $^1/_4$ *Hult*, $^1/_2$ *Heden*, $^1/_2$ *Hönstorp*, $^3/_{10}$ *Höjen*, $^1/_2$ *Jättorp*, $^1/_4$ *Kärrsätter*, $^1/_2$ *Karstorp*, $^1/_2$ *Kohlberga*, $^1/_8$ *Korshäll*, $^1/_8$ *Kalfshäll*, $^1/_8$ *Kojan*, 1 *Kårtorp*, $^5/_8$ *Klickesta*, $^1/_8$ *Kråketorp*, $^1/_8$ *Kjerstinboda*, $^1/_8$ *Lundsjötorp*, $^1/_4$ *Lastorp*, $^1/_4$ *Malmsnäs*, $^1/_2$ *Malmsås*, $^1/_4$ *Myhrsätter*, $^1/_2$ *Mogetorp*, $^1/_4$ *Nolankärr*, $^1/_4$ *Nästorp*, $^1/_8$ *Nimtorp*, $^1/_4$ *Nolnäs*, $^1/_8$ *Porten*, $^1/_2$ *Prästorp*, $^1/_4$ *Qvarntorp*, 1 *Remna*, 3 *Remröd*, $^1/_8$ *Ramsjöhult*, $^1/_4$ *Råstock*, $^1/_2$ *Remrödstorp*, 2 *Stensjö*, $^1/_4$ *Skogstorp*, $^1/_4$ *Söråsen*, $^1/_4$ *Stenstorp*, $^1/_4$ *Stenkulla*, $^1/_8$ *Stocksundstugan*, 1 *Sörgölet*, $^1/_4$ *Skräppetorp*, $^1/_8$ *Staftorp*, $^1/_2$ *Stensätter*, 4 *Tybble*, $^1/_4$ *Tallsätter*, $^1/_2$ *Upsala*, $^3/_8$ *Wrå*, $^1/_4$ *Westeråsen*, 2 *Walla*, $^1/_2$ *Wallboqvarn*, $^1/_8$ *Wäggen*, $^1/_8$ *Österåsen*, $^1/_4$ *Ändebohl*; rå- och rörshemmanen: $^1/_8$ *Gropen*, $^1/_8$ *Koppartorp*, $^1/_8$ *Kamhof*, $^1/_4$ *Kållgölet*, $^1/_2$ *Melån*, $^1/_8$ *Måstorp*, $^1/_8$ *Myrkärr*, $^3/_8$ *Rökstorp*, $^1/_8$ *Skirtorp*, $^1/_8$ *Sörtorp*, $^1/_4$ *Smedstorp*, $^1/_8$ *Tholgölet*, $^1/_{16}$ *Tholtorp*, $^5/_8$ *Åbohl*, $^1/_8$ *Åtorp*, samt *Forssjö* bruk och kopparhammare, *Djulforss* qvarn, *Djulö* tegelbruk, allts. tax. till 584,769 rdr rmt. — *Stora Djula* $1^1/_8$ mant. frälse-säteri, med underl. 2 mant. frälse-säteri *Dufveholm*, rå- och rörshemmanen 1 *Luskebohl*, $^1/_8$ *Mauritztorp*, $^1/_8$ *Malmboda*, $^1/_2$ *Näfvertorp*, $^1/_8$ *Pålstorp*, 1 *Skuggebohl*, $^1/_8$ *Sandbäcken*, $^1/_2$ *Trolldahl*, frälsehemmanen $^1/_4$ *Bronäs*, 1 *Bjurstorp*, $^1/_2$ *Backa*, $^1/_8$ *Espenäs*, $^1/_8$ *Ericstorp*, $^1/_8$ *Fäboda*, 1 *Flemmingshof*, $^1/_4$ *Gribäcken*, $^1/_8$ *Källtorp*, $^1/_8$ *Ladäng*, $^1/_2$ *Snäcketorp*, Djula qvarn, såg och tegelbruk, allts. tax. till 102,015 rdr, eges af kapiten F. von Post. — Under Claëstorp lyda 1 mant. Strångholm, säteri-ladugård, $^1/_4$ *Hårsnäs*, $^1/_8$ *Källmostugan*, $^1/_8$ *Narfven*, $^1/_8$ *Röstenstorp*, $^1/_8$ *Stångäng*. — Under *Lagmansö* lyder $^1/_4$ *Läppsjötorp*. — Socknens fattigkassa eger frälseräntan af $^1/_4$ *Skräppetorp*. — Adress: Nyköping.

Malma Öster. Två mantal frälsesäteri uti Ludgou socken, Rönö härad och Nyköpings län, beläget vid Norra Malmsjön, utgör med underlydande $9^1/_8$ mant. ett gods (se under art. Ludgou). Öster Malma har fordom utgjort 2 kronogårdar, af hvilka den ena donerades med frälserätt till stallm. Anders Ross, hvars dotter, Gjord Anderssons enka, dervid stadfästades 1626; reducerades, men utbyttes af landshöfd. M. Lindhjelm. Den andra gården köptes 1646 till frälse af Sewed Bååt, och egdes sedermera af J. Silfverstjerna och dess dotter Anna Maria, gift med kammarrådet W. Drakenhjelm (död 1676), och derpå med förutn. M. Lindhjelm. Torpesta köptes till frälse 1651 af H. Fleming, Transätter 1638 af Chrisman Lilje; båda innehades 1686 af M. Lindhjelm. År 1710 tillhörde hela godset ryttm. J. Drakenhjelm, kom sedermera genom köp till slägten v. Berchner, lemnades af enkefru Berchner, omgift med gen. gr. W. R. Stackelberg (död här 1801), till deras dotter, ärfdes af fadern, och stannade i dennes slägt till 1820-talet, köptes då af konsul W. Groen, egdes 1851 och ännu af kapiten Otto Adelborg. Det stora huset här uppbyggdes på 1600-talet af Drakenhjelm. Riksgrefvinnan Taube, moder till furst von Hessenstein, skall hafva bott härstädes, såvida icke dermed menas grefve Stackelbergs första fru, grefvinnan Christina Beata Taube.

Malmaryd. Ett mantal frälse-säteri uti Sunnerbo härad af Kronobergs län och Nöttja socken, »försvarades» som fru Beata Lilljesparres sätesgård 1637, efter Wieselgren, men nämnda fru har skrifvit sig till Sunnaryd, så att gårdarnes liknämnighet kan möjligen föranledt någon förvexling, emellertid har Malmaryd tillhört häradshöfding Måns Stjerna, hvilken stupade 1622, såsom ryttmästare för en fana Småländska ryttare, uti Liffländska kriget. År 1737 tillhörde gården prosten N. Osander i Markaryd, sedan hans enka 1757, derpå öfverstlöjtnant von Rohr; 1805 kornett R. Skytte, sedan bönder, år 1861 4 egare, hvaraf landtbrukaren M. E. Grönberg hade största andelen på $^3/_8$ mant. Här bodde bonden Joh. Larsson, hvars son Nils Bolméer, född 1714, blef komminister i Hånger, och beskrifves såsom »en ovanligt reslig och stark man.» På hemmanets egor ligger en stor remnad sten jemte fem, som stå vid ett stort kummel.

Malmby. Tre och $^1/_4$ mant. skatte uti Strengnäs landsförsamling, Åkers härad och Nyköpings län, hvaraf $^3/_8$ mtl lyder under Ulfhäll säteri, $2^7/_8$ mantal hafva 6 åboer. Ett af hemmanen är gästgifvaregård, och härifrån skjutsas till

Strengnäs n. v. . . . . $^3/_8$ mil.
Sundby ö. . . . . 1 »
Lägsta s. o. . . . . $1^1/_4$ »
Byringe s. v. . . . . . . $1^1/_2$ »
Ekság v. n. v. . . . . . . $1^3/_8$ »

Malmbäck. Socken uti Westra härad af Jönköpings län, $3^1/_4$ mil s. o. från Jönköping, $9^3/_4$ från Wexiö, har en areal af 1,104 qvadratmil, hvaraf 0,037 äro insjöar. Marken är ojemn, omskiftande med berg och kullar. Jordmånen består af mull med sandblandning. Skog växer till husbehof. Af sjöar räknas här 11; uti Kansjö tages jernmalm. Björnen, nu mera sällsynt i denna provins, har dock stundom blifvit skjuten inom denna socken. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,440 och d. 1 Juli 1862 af 2,081 personer, innehåller $22^3/_8$ mant. skatte, $2^3/_4$ mant. krono, $8^5/_8$ frälse; dessutom höra $5^7/_8$ mant. hit, men föras under Forsserum socken i Tveta härad, som omgifver socknen i norr, och $^1/_2$ mant. föres i jordeboken under Svenarum, som omgifver socknen i söder. Socknen har flyttbar skola, hvari 291 barn undervisades år 1862 af en examinerad och 2 oexaminerade lärare. Malmbäck utgör med annexerna Ödestugu och Almesåkra ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, tillhörande Westra härads kontrakt af Wexiö stift, bebodt 1860 af 3,711 personer. Eccles. de Malbæc, Melbek eller Malbeck, nämnes 1292, men 1593 skrefs Malmbeck. Någon malm finnes än i bäcken vid kyrkan och flera mineralkällor bredvid, om namnet möjligen skulle vara tagit deraf. Den gamla kyrkan, af sten och okänd ålder, plundrades af Danskarne 1611, tillbyggdes 1690, antändes af åskan och afbrann 1817. Den vackra nybyggda kyrkan, 60 alnar lång, 26 hög och 30 bred, invigdes 1828 af biskop Tegnér. Uti det 50 alnar höga tornet finnes ett tornur, förfärdigadt af en sockenbo, Joh. Sandahl; det visar åt fyra håll både utanpå tornet och inuti kyrkan. Altartaflan är skänkt af öfverste Carl Printzensköld (se art. Wiresjö säteri). Af kyrkoherdar må nämnas M. Pet. Fornander, jubelmagister, 1814. I socknen finnas lemningar efter en kyrka och ett kapell, de förra vid *Hudaryd*, der man utvisar ringmur och planterade träd, de sednare vid torpet *Kapellet* under Wiresjö. De 2 kyrkorna uppgifvas, som vanligt, byggda af 2 systrar, som ej kunnat förlikas under ett tak. — Man tror sig äfven hafva funnit rudera efter en stad *Romma*, mellan Elgaryds gästgifvaregård och Finntorp på utjorden Rommen. — År 1611 stod kon. Gustaf II Adolf på *Kongabackarne* i prestgårdens äng och anförde sin samlade här, hvilken fördref Danskarne. Namnet och minnet af detta fältslag bibehålles ännu i dag. Wallborgsmesso sockenstämma hölls 1661 å Malmbäcks kyrkogård, angående ett krigiskt anfall af Ödestugu åboer rörande ett torp. Åboerna i Falla Ödestugu socken hade infallit i Malmbäck, uppbränt Fägertorp, der 11 byggnader funnos, och raserat allt i grund. Sjuka qvinnor och barn måste undanbäras för att rädda lifvet. Anfallarne påstodo, att fru Agneta (Horn; fältmarskalken G. Horns dotter) hade byggt husen på Ödestugu grund, men gamle länsmannen i Malmbäck m. fl. bönder intygade, att det var inom Malmbäcks socken.

Gårdar, byar och verk; Säteriet *Wiresjö* (se den art.), hvarunder lyda $^1/_4$ *Gummarp*, 1 *Söndrarp*, $^1/_4$ *Medeltorp*, $^1/_2$ *Södra Graf*, $^1/_2$ *Kålkulla*, äfven kalladt *Kårekulla*, efter danska fogden Kåre, som bodde der 1611. — $^1/_2$ *Norra Graf*, $^1/_2$ *Tohult*, egdes 1861 af assessor Qveckfelt i Jönköping. — $^1/_8$ fr. *Westanå* med qvarn och såg. — 1 sk. *Falla* egdes af 2 bröder Fornander. — Dessa äro sockneus största gårdar; af de öfriga, som egas af bönder, är största brukningsdelen på $^1/_4$ mant. Boställen äro $^1/_2$ *Malmbäcks* prestgård, 1 mant. *Fagerhult*, stom, kyrkoherdens; $^3/_4$ *Holma* och $^1/_2$ *Rönhult*, militiæboställen. — *Pustanäs*, $^1/_2$ mant. frälse, anses vara det högst belägna hemman i länet. Ett Brunsrydh gafs 1295 till Linköpings Domkyrka på samma gång som presten i Malmbäck ihågkoms (Sv. D. n. 1,124). $^1/_2$ *Stafsjö* har varit prosten i Njudung Håkans gård, som han gaf till Linköpings domkyrka 1295; här hölls förutnämnda ting 1661. $^1/_8$ fr. *Malmbäck* har varit doneradt till kyrkan af öfverstinnan Anna Silfverhjelm 1705. I socknen finnas 6 lägenheter, 2 manufakturinrättningar, 5 qvarnar och sågar. — Adress: Jönköping.

Malmen. Kongl. första och andra lifgrenadier-regementenas mötesplats, se artiklarne Kärna och Malmskogen.

Malmköping. Köping och den enda i Södermanlands län, privilegierad 1785 såsom en frihandelsplats, utan band af handelsreglemente och skråordningar, är anlagd på egorna af det till Södermanlands regimente hörande 1 mtl rusthåll

Malma i Lilla Malma socken, $5^3/_8$ mil i n. n. v. från Nyköping, $3^1/_4$ mil från Eskilstuna, $10^3/_4$ mil v. s. v. från Stockholm, ungefär midt i länet, och har en skön belägenhet på en höjd, jemte en djup dalsänkning å den ena sidan och Malma stora exercished å den andra. Det är en egen företeelse, att, liksom köpingar fordom uppväxte omkring rika kloster, en sådan här uppstått bredvid en mager exercisplats. En militärskola var här förut stiftad af regimentschefen G. A. Siegroth, som sedermera bedref köpingens grundläggning och till båda delarne använde mycket af sin egen förmögenhet. Köpingen privilegierades med 20 års frihet för utskylder och erhöll 1786 tullfrihet på 50 år. Redan i November s. år befanns invånarnes antal stiget till 51 personer; der hade då bosatt sig 3 handlande cch flera handtverkare; år 1792 steg deras antal till omkring 150, år 1810 till 164, år 1855 till 337 och 1860 till 390 personer. Sistnämnda år funnos 11 handlande. Köpingen skulle i ekonomiska och polismål lyda under landshöfding och kronobetjening, i vanliga rättsmål under Willåttinge häradsrätt, i kyrkligt hänseende höra till L:a Malma socken. Den har numer egen ordningsman, biträdd af två bland borgerskapet valde rotmän. — Köpingen har reguliera torg, gator och qvarter, med öfver allt planterade alléer. Af de tvänne ganska stora torgen kallas det ena *Adolfstorget*. Gårdarnes antal uppgifves år 1826 till 44, år 1848 var nummertalet 76, hvaraf dock en del obebyggda; lika stort antal uppgifves för 1860 af landshöfdingeembetet; men i taxeringslängden år 1861 uppgifvas 84 hus, taxerade till 49,076 rdr rmt. Husen äro knuthuggna, rödmålade, tegeltäckta och till stor del 2 våningar höga. En icke obetydlig handel drifves med den kringliggande landsbygden, och handtverksrörelsen är jemförlig med den i länets mindre städer. Afgifterna för handel, handtverk m. m., gårdar och tomter uppgifvas dock för år 1848 vara den summa i bco, hvartill de år 1861 uppgingo i rmt, eller omkring 390 rdr. Här finnas postkontor, tullkammare, apothek, egen fattigvård, häradets tingsställe, m. m. I ena ändan af köpingen ligger kyrkan, som är liten och utgöres af ett treqvadratiskt skepp med ett åttadeladt korshvalf i vester och två dubbla stjernhvalf i öster, hvilka hvila på tresprångiga sido- och hörnpilastrar med höga kronor eller knoppar. Alla omgifningsmurarne bestå af tuktad gråsten, pilastrarne och takhvalfven af tegelsten. En kyrkogårdsport från sednare medeltiden har ett kupolformigt korshvalf och kroppåstak. En mindre bördig och aflägsnare trakt är ett oöfvervinnerligt hinder för denna köpings synnerliga tilltagande, hvadan den lilla kyrkan rymmer så väl dess som Lilla Malma församlings invånare. Till köpingen höra blott $13^1/_2$ tunnl. åkerjord. Här hålles marknad i September.

Malmköpingsån, i Södermanlands län kommer från landthöjdens södra sluttning af 2 till 300 fots höjd, dels från *Bjeiken* (171 fot) och *Björken* (131 fot), dels från *Hallaren*, dels från *Holmsjön* längst i vester, hvilkas vatten förenas i *Sättern*; derifrån går ån åt sydost genom *Grinda-* och *Malmasjöarne*, förstärkes från *Hosjön* (119 fot), *Henaren* (63 fot) m. fl., alla i norr åt skogsmarker eller mellan höjder af 160 till 200 fot och deröfver, samt utfaller efter minst 2 mils lopp i *Hyltingeviken*.

Malmsjö. Två mantal frälse-säteri uti Grödinge socken, Svartlösa härad och Stockholms län, beläget vid Malmsjöns södra strand, egdes 1861 jemte Lofstalund säteri samt underl. $2^7/_8$ mant. af hofsekreteraren F. A. Bahrman; taxeringsvärdet för Malmsjö var 27,000 rdr rmt. — Malmsjö eller Malma har förr utgjort 1 mant. krono, 1 mant. gammalt frälse, det förra har tillhört kongl. rådet Claës Stjernsköld från 1642, Rosenhjelm 1686, Krusbjörn 1772 och 1825, förutnämnda närvarande egare sedan 1850.

Malmskogen, Westra och **Östra**. Den förra, ännu kronoskog, belägen i Hanekinds härad och Kärna socken, upptager $469^1/_2$ tunnl., hvaraf dock blott $158^7/_8$ tunnl. bär skog, resten är exercisplats, vägar m. m. (se art. Kärna socken). Indelning är gjord från år 1840 på 120 års omlopp, men inbringar föga. Skogen lider af läget mellan öppna slätter. En plantering är försökt af lärkträd och mullbärsplantor här och på *Östra Malmskogen*, belägen i Åkerbo härads syd-

vestra del, i S:t Lars, Rystad och Wårdsberg. Denna skog upptager 397 $^1/_2$ tld, har tillhört kronan, men är afyttrad sedan 1824.

Malmvik och **Lindö**. Egendomar, den förra 1 mantal skatte-säteri och $^1/_4$ mant. frälse, den sednare 1 mant. kronoskatte, belägna i Stockholms län, Färentuna härad och Lofö socken, 1 $^1/_2$ mil från Stockholm, på en utmärkt vacker, af Mälaren nästan helt och hållet kringfluten ö. Godset är grundadt omkring 1622 af slägterna Kruse och von der Linde, delvis reduceradt från den sednare, derpå tillhörigt Gyllenhoff, Törnhjelm omkring 1740, hvarefter det ofta ombytt egare; Stjernkrona omkr. 1825, majoren, baron G. Adelsvärd 1861, då Malmvik taxerades till 30,000 rdr (se art. Lofön). Arealen å båda egendomarna utgör c:a 600 tunnl., deraf åker och äng under eget bruk c:a 200. Åkerjorden består till det mesta af god lermylla, till en mindre del af sandblandning. Foderafkastningen beräknas till 400 parlass; 1857 års utsäde var 52 t:r säd och 56 t:r potates, skörden 380 t:r säd och 336 t:r potates. Skogen är tillräcklig för gårdarnes behof; fisket vidsträckt och godt. 4 st. torp lyda under godset. Onera och pastoralier för år 1857 uppgingo till 700 rdr rmt. Bland byggnaderna må nämnas manbyggnaden vid Malmvik, af sten i 2 våningar under tak af jernplåt och tegel, med 15 rum och 2:ne kök; en flygelbyggnad af trä innehåller 12 rum.

Malmö. En ö utanför Sotenäs härad i Bohus län, 5 mil från Uddevalla, hör till Askums socken och har en vidd af omkring $^1/_{16}$ qvadratmil. Ön eger på södra ändan ett märkvärdigt stenbrott jemte stenhuggeri, som lemnar de grannaste och solidaste arbeten i granit, hvaraf afsättning vunnits icke blott inrikes, utan äfven å utrikes orter. Öster på ön, hvarest finnes en god hamn, är ett fiskläge, med 79 hus, bebodda af 446 personer; taxeringsvärdet år 1861 var 4,500 rdr rmt. Innebyggarne, som sysselsätta sig mest med storfiske, äro af ett lågväxt slägte, med Polarstammens hufvudskålsform, obehagligt ansigte, gnällande uttal, samt folkskygge och med högst svaga själsförmögenheter. De sednare, sammanlagda med deras klena kroppsbyggnad, har ådragit dem det allmänna öknamnet: *Malmöbarn* och *Malmöpyttar*, och ett slags förakt af de kringboende. På denna sin enfald hafva de gifvit ett lysande bevis, då de för några tiotal af år sedan, i stället för att sjelfva skattköpa ön, lånade penningar till en annan, som dermed köpte dem till sina underhafvande. Traditionen förmäler, att deras stamföräldrar kommit till Malmö, drifvande på ett isstycke. Holmberg anser dem varit ursprungligen af lappländsk stam, eller af Bronzfolket, efter hvilket flera sällsammare fornlemningar förekomma på ön. Racen skulle således vara en qvarlefva af Södra Skandinaviens äldsta urinbyggare; den är likväl nu uppblandad genom en inflyttning från Sotenäs, som egde rum för flera år sedan, efter det att en ansenlig myckenhet af »Barnen» på en gång omkommit under en storm, och har denna inflyttning äfvensom den närmare beröringen med andra efter stenbrottets upptäckt icke varit utan inflytande. — Tvärt öfver ön ligger en kedja af hällkisterör. Uti ett af dem ser man ett öppet, 3 $^1/_4$ aln långt griftrum, bildadt af 4 på kant resta hällar; det kallas *Kämpagrafven.*

Malmö. Två mantal frälse-säteri uti Qvillinge socken, Bråbo härad och Linköpings län, beläget invid en sjö, $^1/_2$ mil från kyrkan, utgör, jemte underlydande 1 $^5/_6$ mtl, ett gods, taxeradt 1861 till 47,690 rdr, som egdes af omyndige Philip L. Trozelli i Norrköping. Till gården höra trädgård och fiske. — Malmö har varit »skatte af 16 öresland», lydande under Norsholm; Peder Svensson som i vapnet förde en rätt framstående ulf, skref sig till Malmö; han var gift med Märta, Björn Soops dotter, och hade i detta äktenskap dottern Brita Pedersdotter, som blef gift med Knut Ulfsson välbyrdig man i Malmö, lefde 1490. Sonen, Peder Knutsson till M., satt 1529 i rätten öfver Nils Olofsson (Winge), Måns Bryntesson (Lilljehöök) och Thure Eriksson (Bjelke), beseglade 1542 Westerås arfförening. Malmö tillhörde 1586 ryttm. Bengt Slatte, gift med Brita Eriksdotter, en sondotter till förutn. Peder Knutsson; 1636 sonsonen Claus Slatte; kallas 1683

gammalt säteri af ett allodial-frälse; tillhörde 1687 amiral Joh. Båhr, gift med Clas Slattes dotter, sedan sonen, öfverstelöjtn. Joh. B., död 1742, med hvilken ätten utgick. Dennes syster Maria var gift med kapitenen Matthias G. Staël von Holstein, och sonen, kapiten Johan S. skref sig till Malmö på 1750-talet. Han bivistade belägringen af Eda skans 1716, sjötågen till Finnland 1741 och 42 samt fälttågen i Roslagen, Dalarne och Bohus län 1743. I sednaste tider har Malmö tillhört slägten Graver, 1850 lagman L. M. Trozelli. År 1719 uppbrändes gården af Ryssarne.

Malmö. En ö, se art. Lofö.

Malmö. Stapelstad och säte för landshöfdingen i Malmöhus län, belägen i en fruktbar slättbygd vid Öresund, $62^1/_4$ mil från Stockholm, $1^1/_2$ mil från Lund samt endast $2^1/_2$ mil från Köpenhamn rakt öfver sundet, men 4 mil sjövägen kring Saltholmen, utgöres af *Gamla* och *Nya* staden samt östra och södra förstäderna utanför den kanal, hvaraf den egentliga staden omgifves. I våra äldre häfder kallades den *Malmhauge*, men i privilegier och andra äldre handlingar äfven *Malmey*, *Malmöye*, *Malmoughe* m. m., hvilka benämningar man härledt från ordet *malm* (sandig ort) och *haugr* (hög), eller *ey* (ö). Under förstbemälda namn förekommer staden i historien omkring medlet af 13:de århundradet (1259). På latin benämnes den i gamla bref »Ancona Scanorum», på Tyska Ellenbogen, på grund af dess läge utmed Sundet, i likhet med en krökt armbåge. Sedan staden 1318 räddat sig från plundring genom erlagd brandskatt till Matts Kettilmundsson vid dennes härjande infall i Skåne, blef den på konung Erik Menveds befallning året derpå flyttad från sin förra plats i den s. k. Westervång till fiskläget Sqvalperup närmare hafvet. Vid sin förmälning med Svenska konungen Waldemar, medförde konung Erik Plogpennings dotter Sophia bland annat äfven Malmö i hemgift, hvadan ock deras son Erik såsom mödernearf erhöll större delen af staden, hvaraf man velat sluta, att Malmö någon tid varit danska konungahusets enskilda tillhörighet. Dess äldsta kända privilegier utfärdades år 1336; enligt andra erhöllos de först år 1353 af Magnus Eriksson under den korta tid af omkring trettio år, Skåne första gången var tillhörigt Sverige. Till stadens förkofran bidrog ganska mycket dess af Waldemar III erhållna tullfrihet öfver hela Danmark; af de följande danska regenterna blef densamma äfvenledes gynnad med undfångna förmåner. År 1336 lät borgerskapet uppkasta vallar kring staden; men den egentliga fästningens anläggning begyntes under Erik XIII år 1434 och fulländades under Fredrik III 1652. Här afslöt konung Hans 1512 fred med Hansestäderna och träffades aftal om fredens bibehållande mellan de tre nordiska rikena m. m. Samma år inrättades det vigtiga öfverdomare- eller scultetus- (schultheis-) embetet, med rättighet för dess innehafvare att hålla åtta drabanter, till utförande af de domar han fällde. Han egde att utse trettio af stadens anseddaste borgare, som ej voro embetsmän, hvilka åter skulle välja en årligen ombytt magistrat af 4 borgmästare och 7, sedermera, 12 rådmän; öfverdomaren skulle sjelf hvart tredje år ombytas. En sådan tillsattes väl i Skånes städer; men den i Malmö var dock förnämst, och från honom kunde vädjas blott till konungen. Till tecken af sin värdighet erhöll han af konungens hand en lång, hvit staf, som skulle bäras framför honom. — Malmö hade af ålder väl endast få kyrkor, men icke mindre än elfva kapell, dessutom åtskilliga kloster och gillen, bland hvilka *S:t Knutsgillet* är det förnämsta och ännu finnes i städerna Malmö, Lund och Ystad. Ett bland de äldsta var äfven S:t Annæ Kalente-gille, benämdt efter latinska ordet »Calendæ, ty dess medlemmar, genom namnets förvrängning af folket kallade Galte-bröder, samlades första dagen i hvarje månad samt förkunnade offentligt infallande helgedagar och månskiften m. m. Derjemte fanns en mängd lag eller skrån, hvilka hvar för sig hade något helgon till skyddspatron. I dem alla, utom Kalendegillet, fingo andliga och lekmän, så väl män som qvinnor, deltaga, icke blott till ömsesidigt bistånd, utan äfven till andra nödställda likars undsättning och hjelp. — Psalmbokens utgifvande på danska bidrog mycket till reformationens

spridande i Malmö. Munkarne i ett kloster derstädes uppviglade då folket, men blefvo genom borgmästaren *Jörgen Kocks* rådighet utdrifna och upploppet stilladt. *Claus Tönnebinder*, sedermera lekt. vid det här af Fredrik I inrättade gymnasium, som blef ganska namnkunnigt i egenskap af seminarium för evangeliska läran, predikade i Malmö alraförst densamma; men först några år derefter blef lutherska läran tillförsäkrad skydd af staten. En man, som på den tidens politiska händelser haft ganska stort inflytande, var stadens ofvannämnde borgmästare *Jörgen Kock*; född i Westfalen, kom han såsom en fattig yngling till Malmö, blef der först myntmästare, uppsvingade sig derpå till en af stadens styresmän samt blef af kon. Fredrik I adlad, slagen till riddare och erhöll betydliga förläningar. Vid reformationens införande i Danmark 1536 erhöll Malmö, för det nit staden visat härför, rättighet att sjelf välja kyrkoherde. Äfven under Christian III:s tid bibehöll sig stadens välmåga, änskönt dess politiska betydenhet upphört. Men under efterträdaren aftog den förra alltmer, särdeles genom det sjuåriga kriget med Sverige 1563—70, genom pestens förödelser 1583 och 1654 samt genom det förnyade kriget med Sverige 1643—45. Likväl finner man, att stadens handlande snart dels sjelfva läto bygga fartyg, som afgingo till de förnämsta Europas hamnar, dels äfven att utländska fartyg derifrån afhemtade många tusen tunnor säd jemte ett stort antal slagtboskap, allt i följd af kringliggande trakts rika bördighet. Genom den år 1662 i Malmö träffade öfverenskommelsen af ständerna från de tre vid freden i Roeskilde 1658 till Sverige afträdda landskapen Skåne, Halland och Blekinge, hvilken är känd under namn af *Malmö Recess*, stadgades, att invånarne skulle tagas under Svenska kronans hägn och erlägga skatt till densamma, bibehålla sina privilegier och deltaga i Svenska riksdagarna; intilldess Svenska lagen hunnit blifva känd, skulle Danmarks lag gälla; domstolarne skulle tills vidare lyda under Göta hofrätt; adelns och presterskapets privilegier bekräftades, men skulle öfverses och jemföras med de Svenska; handel, manufakturer och handtverk skulle beskyddas samt Svenskt mått, mål och mynt införas m. m. Vid det möte, som i December 1669 åter hölls i Malmö, blefvo de till Sverige afträdda provinsernas nya förhållanden ytterligare ordnade. Till Malmös fordna anseende och välstånd kan slutas deraf, att staden vid denna tid fick sitt rum näst efter Göteborg; den styrdes då äfven, utom af sin magistrat, af en burggrefve och president, af hvilka den ena var konungens ombud och magistratens förman, den andra vårdade justitieärenderna. När Christian III 1548 ålade Danska städerna en förmögenhetsskatt, påfördes Malmö ett belopp, svarande mot $^4/_5$ af det Köpenhamn erlade. Vid krigets förnyade utbrott mellan grannstaterna 1675, hade Carl XI sitt högqvarter i Malmö, som tvänne år sednare i Juni (den 22, 23, 26 och 27) häftigt stormades; men efter en förlust å fiendens sida af 4,000 man upphäfdes belägringen. För öfrigt belägrades staden redan under Danska väldet år 1523 af Skånska adeln, enär Malmö vägrade att hylla Fredrik I och slöt sig till Christian II:s parti; af Svenskarne belägrades Malmö 1643, då Christian IV, i egenskap af högsta befälhafvare, gjorde från fästningen ett utfall och slog de belägrande, hvarefter staden för sitt tappra försvar erhöll 10 års skattefrihet. Efter fredsslutet 1679 hemsöktes staden 1681 af en svår eldsvåda. Vid danska krigets utbrott 1709 blokerades staden af 4,000 danskar; men belägringen måste i Febr. 1710 upphäfvas, då Stenbock antågade till undsättning. Genom de långvariga krigen och deraf följande onera aftog stadens välmåga så, att dess skattebelopp minskades till ungefär hälften och $^1/_4$ af husen stodo öde, särdeles efter pestens våldsamma framfart 1712, då $^1/_3$ af stadens borgerskap bortrycktes. Efter detta förfall, sedan staden i folkmängd, rörelse och välmåga lidit en ansenlig minskning, har den först småningom hemtat sig. Några egna farkoster hade staden år 1715 icke, ej heller hade något Svenskt fartyg besökt dess redd alltifrån det Danska krigets slut, utan blott några få utländska. Men jemte de medel till uppkomst och förkofran, som ortens naturliga tillgångar erbjödo, har rörelsen tillväxt och folk-

mängden i betydlig progression stigit efter den nuvarande hamnbyggnadens anläggning, från år 1775. Fästningsverken äro raserade och platsen jemnad. Öfver de fordna vallarna och grafvarna är Nya Staden anlagd. Genom sin regelbundna byggnad utmärker sig Gamla Staden framför de flesta äldre städer och har tvänne torg, deraf Stortorget, på alla sidor prydt af trädplanteringar, är ett bland de vackraste och största i riket. En härvarande vattenreservoir förser staden med vatten genom underjordisk rörledning, som vidtager $^1/_8$ mil från staden, och hvars anläggningstid är okänd, ehuru vattenledningen redan i gamla handlingar från 1500 talet finnes omförmäld. — Staden innehöll 1855 ett antal af 1,301 hus, tomter och inrättningar på en areal af 375 tunnl., med 3,129 tunnl. jord; de förra uppskattade till 3,534,245 och den sednare till 412,991 eller tillsammans 3,947,236 rdr. Värdet af Brandförsäkrade Byggnader och Lösören i staden Malmö vid 1860 års slut steg till en summa af 15,407,420 rdr rmt. Statsbidraget utgjorde 278,993 rdr, Magistraten utgöres af en borgmästare, 6 rådmän, och en magistratssekreterare.

Första rummet bland stadens märkliga byggnader intager *S:t Petri kyrka*, grundlagd 1319 och troligen fullbordad först under Waldemar Atterdags regering. Den är näst Lunds domkyrka den ansenligaste i södra Sverige och har 22 pelare, deraf 18 bilda två rader och de öfriga fyra en föreningslänk dem imellan. Det 115 fot höga tornet är långt yngre än den öfriga byggnaden. Kyrkan är 122 alnar i längd, 35 alnar bred och 31 alnar hög inom murarne; mellanskeppet är dubbelt så högt och bredt som sidoskeppen. Predikstolen och altartaflan äro af svart marmor, den senare dock med tre af Christian IV hitskänkta målningar föreställande Nattvarden samt Christi Lidande och Uppståndelse. Här finnas många epitafier och minnestaflor öfver flera stadens borgmästare och styresmän samt en mängd Tyska adelsmän i dansk tjenst eller sändebud från Tyska stater, hvaraf den märkligaste är från år 1564 öfver Conrad zu Pappenheim, sannolikt farfader till den ryktbare fältherren med detta namn, som stupade i slaget vid Lützen 1632. I denna kyrka möttes år 1534 Gustaf I och Fredrik I, för att derefter på rådhuset afgöra de verldsliga angelägenheterna. Efter ett nästan fullständigt förfall blef kyrkan under Prof. Brunii skickliga ledning 1847—1853 åter iståndsatt. Församlingen utgör nu ett regalt pastorat af första klassen. Dessutom finnas i Malmö Caroli *Tyska kyrka* och den lilla *Hospitalskyrkan*. — Sedan det gamla *slottet*, hundrade år efter dess anläggning, blef af det förbittrade borgerskapet nedrifvet år 1534, grundlades derefter ett nytt af Christian III samt utgjorde merändels en förläning åt Danmarks Kronprinsar, af hvilka åtskilliga här hade sitt residens. Från år 1567 till 1576, då han afled, förvarades inom dess murar på engelska drottningen Elisabeths anhållan en särdeles ryktbar fånge, grefve Bothwell, Maria Stuarts tredje man, hvilken skottska folket tillskref mordet på Marias förra gemål Darnley. Slottet begagnas nu mer förnämligast till en allmän korrektionsinrättning. — *Landshöfdinge-residenset* vid stora torget har en särskild byggnad för landskansli, landskontor och ränteri. — *Rådhuset*. I denna mer än trehundraåriga byggnad, som flera gånger blifvit restaurerad och förändrad, upptages öfre våningen, som först begagnades till garnisonskyrka och sedan till börs, från år 1812 af den ryktbara *Knutssalen*, som är 50 alnar lång, med motsvarig längd och bredd. Knutsgillet har städse intagit ett utmärkt rum bland de gillen och samfund, hvilka alltifrån kristna religionens utbredning förekommit under flera olika namn under något helgons beskydd, ehuruväl antingen af rent andlig, blandad eller stundom rent verldslig syftning. I Knutsgillet, som var af det andra slaget, upptogos från urminnes tider äfven prester. Från sitt ursprungligt vackra ändamål, som det delade med flera medeltidens »sodalitia» och »communitates» m. fl. näml. inbördes bistånd i lif och död samt att vara en skola för sederna, har det förvandlats till ett blott dansgille. Sitt namn har det af tvänne helgon, konung Knut, mördad i Odense 1086 och kanoniserad 1101, samt hans brorson, hertig Knut, äfvenledes mördad 1131 och kanoniserad 1170. Gillet stod i

sådant anseende, att äfven konungar läto sig deruti intagas, såsom bland andra Fredrik III med hans gemål d. 5 Febr. 1652, äfvensom Carl XI och hans moder d. 24 Aug. 1673. En kolossal papegoja af silfver om 52 lods vigt hänger kring recipientens hals, hvilket häntyder derpå, att gillet under medeltiden äfven var ett skjutgille och fogeln, som skulle nedskjutas, enligt vedertaget bruk en papegoja. Gillets dyrbara pokaler och andra silfverpiecer äro hitskänkta af konung Fredrik II m. fl. — *Skolhuset* för det högre Elementarläroverket har fordom varit Bernhardinerkloster och sedan gymnasium; en gymnastikinrättning är dermed förenad samt ett naturalhistoriskt museum. — Sedan hospitalerna i Ystad, Lund och Landskrona blifvit med härvarande sjukanstalt sammanslagna mot slutet af sistlidne århundrade, egde Malmö *hospital* 19 mantal skatte och 14 mant. kronohemman samt 2 qvarnar och 30 hus, i räntebärande kapitaler öfver 4,000 rdr och mer än 1,130 tunnor spanmålsräntor. Det är nu en Central-dårhusinrättning, deruti år 1856 vårdades 164 vansinniga. — Till tiggeriets utrotande grundlades 1831 en *Arbetsinrättning* för de fattige. — *Theaterhuset*, öppnadt 1809, har en oval och hvälfd salong med två logerader, som rymmer omkring 500 personer; i samma byggnad finnas en större danssal, en biljardsal, tvänne matsalar m. m. för restaurationen samt 24 gästrum. — *Börsen* innehåller tillika sjötullskammare, våg- och packhus. För öfrigt böra bland minnesvärda byggnader nämnas: fattighuset, Konowska ladugården, en stiftelse med fria husrum för behöfvande m. m., Möllerska enke- och gubbhuset, Bovallska enkhuset, cellfängelset, östra folkskolan, ridhuset, husarstallet, lånekontoret, kronomagasinet, högvakten, gaslysningsverket, lotsverkets hus, småbarnsskolan och skjutsstallet. Från medeltiden eger staden flera minnen i byggnadsväg att förete, deribland den gård, som tillhört Jörgen Kock, med årtalet 1435 å ena gafveln och en bild af Jungfru Maria.

Undervisningen besörjes i ett högre Elementarläroverk, Techniska Elementarskolan, Navigationsskolan, Söndags- och Aftonskolan samt 6 Folkskolor, deribland en Slöjdskola för flickor och en Småbarnsskola, utom 34 privata läroanstalter. Af dessa hade, år 1860, Högre Elementarläroverket 16 lärare och 239 lärjungar; Techniska Elementarskolan 6 lärare, 47 lärjungar; Navigationsskolan 2 lärare 45 lärjungar, folkskolorna tillsammans, 15 lärare och 1,167 lärjungar. *Fattigvårds*-inrättningens utgifter år 1860 utgjorde 41,857 rdr riksmynt. — Passagerare- och godstrafiken vid *Södra Stambanan från Malmö* år 1860 lemnade en inkomst af 287,700 rdr.

Staden Malmö tillhörige *fartyg* 1860 voro 37 om 2,465 läster; år 1837 funnos 40 fartyg om 1,376 läster; år 1862: 34 om 2,221 läster. Vid 1860 års slut funnos i Malmö: 21 grosshandlare, 43 köpmän, som idkade både gross- och minuthandel, samt 51 endast minuthandel. *Telegram*-antalet och portot i Malmö 1860 utgjorde: från *inrikes* orter ankomne telegrammer 3,764, till inrikes orter afsände 3,677, porto för båda 9,659 rdr rmt; från *utrikes* orter ankomne telegrammer 1,077, till utrikes orter afsände 914, porto för båda 3,664 rdr. *Sjöfarten* idkades år 1860 med 1,159 från och till in- och utrikes orter ankomne och afgångne fartyg, deraf 1 Amerikanskt, 340 Danska, 32 Engelska, 3 Hamburgska, 22 Hannoveranska, 17 Holländska, 4 Mecklenburgska, 95 Norska, 3 Preussiska, 1 Ryskt och 641 Svenska. Inrikes handeln idkas på de närmaste Svenska provinserna, på Stockholm och de norra orterna. Vissa år utskeppas till utlandet ansenliga partier af spannmål och trävaror jemte mindre qvantiteter af jern, spik, bräder, tjära och beck samt oljekakor och kreatursben; utifrån hemtas vin, salt, sill, torr fisk, stenkol, tran, olja, lin och hampa; från Köpenhamn och Lübeck tager Malmö specerier samt kolonial- och manufakturvaror, från Bremen tobakslådor och stjelk. — *Hamnbyggnaden* är konsoliderad med kajer af huggen granit, och en jemväl med stenkajer försedd kanal förenar hamnen med de fordna fästningsverken. En skeppsdocka öppnades 1857. Staden har på senare åren äfven bekostat gaslysning. Utom Stora och Lilla Torget, finnas äfven i Nya Staden tvänne torg, Gustaf Adolfs, der theatern är belägen, och Drottningtorget vid Östergatans slut. Förstäderna, Öster- och Södervärn, äro bekanta för sin

trädgårdsskötsel, hvarmedelst icke blott Skånes städer, utan äfven Halland och Blekinge numera förses med grönsaker och jordfrukter. — Malmö *Sparbank*, stiftad 1824, med 5,454 delegare år 1860, hade s. år en kapitaltillgång af 601,444 samt ett öfverskott eller besparing öfver delegarnes andel af 42,540 rdr rmt. Nämnda år insattes ett belopp af 215,111 och uttogs en summa af 170,819 rdr rmt. — Likasom öfverallt, der en driftig affärsanda framkallar allmänna och enskilda arbetsförslag, som lemna tillfällen till ökad förtjenst så har detta förhållande, i förening med den välgörenhetsanda, hvilken fördelaktigt utmärker detta samhälle, äfven här haft de mest gynnsamma följder genom årligen tilltagande inflyttningar från andra orter, hvilka åter förmånligt inverkat på den allmänna välmågan. *Folknummern*, som år 1856 utgjorde 16,465, år 1860 deremot 18,919, uppgick d. 1 Jan. 1862 till 20,534 personer; en tillväxt, hvarmed förhållandet i högst få af rikets öfriga städer torde kunna jemföras. De inom staden befintlige fabriker och manufakturinrättningar voro år 1857:

1 band-, 1 cichorie-, 2 kort-, 1 käpp- och paraply-, 1 borstbindare-, 1 cigarr-, 1 förgyllare-, 3 handsk-, 1 korkskärings-, 1 messings- och metall-, 1 spegel-, 1 tapet-, 2 för målning och förgyllning af papper, 1 strump-, 1 såp-, 3 tvål-, 1 tobaks-, 1 ur-, 1 stärkelsefabrik, 4 boktryckerier, 4 färgerier, 5 garfverier, 1 jerngjuteri, 2 ljusstöperier, 1 mekanisk verkstad, 1 oljeslageri, 1 repslageri, 1 klädesstamp, 1 stentryckeri, 1 sockerbruk, 1 bomullsväfveri, 1 ångsåg samt 1 fabrik för tillverkning af kirurgiska instrumenter.

Dessa 50 fabriker sysselsatte nämnda år 657 arbetare, och deras tillverkningsvärde steg till 609,339 rdr, deraf tobaksfabriken tillverkade för mer än tredjedelen, eller 187,165 rdr rmt, dernäst oljeslageriet för 73,333, och jerngjuteriet för 44,000 rdr. Under femårsperioden 1856—60 tillkommo 39 fabriksanläggningar.

Tulluppbörden i Malmö 1860 utgjorde 795,139 rdr rmt, 200,000 rdr mer än under året 1856. — Beloppet af derifrån till ut- och inrikes orter s. år *afsänd spannmål* utgjorde i kubikfot, af hafre 414,103, hvete 95,327, korn och blandsäd 1,087,588, malt 9,620, råg 203,653, vicker 311, ärter 59,944, eller tillsammans 1,870,546 kubikfot, hvartill komma 2,843 centner mjöl, 1,115 dito gryn och 577,498 kannor bränvin.

Staden hör till andra klassen och intager vid riksdagarne 5:te rummet. Dess vapen är ett griphufvud i rödt fält med röd hals och öron, på hufvudet en gyllene krona samt derutur uppstående strutsfjädrar. I en liten sköld derunder är i senare tider tillagdt hela provinsen Skånes vapen, äfvenledes ett griphufvud, alltsammans sedan den tid, då Bengt Algotson Grip förlänade sitt hertigdöme Skåne det första vapnet, eller må hända endast ett lån från Pommerns vapen, en röd grip med gyllne krona.

Af landställen i stadens omgifningar må nämnas:

Malmö brunnsinrättning, som anlades 1835 af apothekaren J. F. Barkman på det utmärkt vackra landtstället *Möllevången*. Vägen till detta ställe består af en till 3 à 400 alnar lång allé af utmärkt vackra och resliga almträd. Läget och den lätta gemenskapen med kringliggande trakter göra denna inrättning till en förträfflig vistelseort för sjuka.

Malmöhus län, utgörande i areal 39,$_{497}$ qvadratmil land och 1,$_{565}$ qv.mil insjöar (eller 914,070 tunnl. fast land, hvaraf 521,088 tunnl. odlad jord, 113,390 tunnl. naturlig äng), med en folkmängd (1862) af 293,944 personer, innefattar sydvestra delarne af Skåne, förnämligast den stora s. k. Skånska slättbygden, i motsats till de delar af länet, närmast intill Christianstads län, som fått namn af Skogsbygd, fastän skogstillgången derstädes nu mera är högst ringa. På den förra består jordmånen af lera eller lerblandad mylla; på den senare är den mer eller mindre stenbunden. Länet gränsar i norr till Christianstads län och Kattegat, i öster till nyssnämnda län, i söder till Östersjön och i vester till Öresund. Luftstrecket är mildt, så att vinrankan, äkta kastanien och valnötsträdet trifvas på kalljord och lemna mogen frukt. Den vidsträckta slätten på ömse sidor om Kjeflinge-ån, länets betydligaste vattendrag, hvilar på granitartad gneiss, hvars högsta delar träda i dagen vid Kullaberg och Romeleklint. Flygsandsfält förekomma endast vid Ystad, Barsebäck, Raus och Saxtorp. Utom i

trakten af Lund, vid Fogelsång, der sandsten, lerskiffer, alunskiffer och kalk ligga öfver hvarandra, påträffas öfvergångsarter blott mycket sällan; från Höganäs mot Landskrona utbreder sig länets bekanta stenkolsförande sandstenslager. Mot Ringsjön, länets största insjö, framgår Statens södra jernvägs-stambana från Malmö genom Lund och vidare. Kjeflinge-ån upprinner vid pass en mil från östra kusten, flyter genom Wombsjön bågformigt vesterut mot Öresund till sitt utlopp vid Barsebäck; mellan den nyssnämnda och Rönne åar faller Broby-ån ut i Kullaviken; på en kort sträcka utgör Allevads- eller Köpinge-ån gränsskilnaden mellan provinsens båda län. De största af länets öfriga insjöar och vattendrag äro: *Krankesjön*, *Söfde*, *Svaneholms*, *Näsbyholms*, *Börringe*, *Yddinge*, *Fälfota* och *Häckeberga* sjöar, samt *Wegeholms*, *Saxtorps*, *Lomma* eller *Höje* och *Säje* åar. Slättbygden, den största, bördigaste och mest befolkade, men jemväl enformigaste i vårt land, omfattar Oxie, Skytts, Wemmenhögs, Ljunits, Herrestads, Torna, Bara, Rönnebergs samt några delar af Frosta, Färs, Harjagers, Onsjö och Luggude härader, änskönt skog finnes både till eget behof och afsalu vid större egendomar. Till skogsbygden räknas deremot större delen af Harjagers, Frosta, Onsjö och Luggude samt en del af Färs härad. Till de fruktbaraste nejder i riket höra slättlandet kring Malmö, Lund, Landskrona och Trelleborg, eller Rönnebergs och södra delarna af Onsjö, större delen af Harjagers, något af Torna och Bara, samt Oxie, Skytts, Wemmenhögs och Ljunits härader; hvaremot jordmånen är svagare i norra och östra delarne af Frosta och Färs samt i östra delen af Torna och sydvestra delen af Färs härader.

Länet är det folkrikaste bland alla i Sverige och kan härutinnan ställas vid sidan af de flesta bland Europas mest befolkade länder. Med en folknummer 1855 af 6,255 personer pr qvadratmilen, öfverträffades det i folkrikhet endast af Belgien med 8,544 och af konungariket Sachsen med 7,420 personer pr qvadr.-mil; men öfverträffar deremot betydligt Europas öfriga stater i folkrikhet.

Vid 1862 års slut hade folknummern på fem år ökats med 9,115 personer, men under åren 1851—55 med ända till 17,668 d:o, eller 3,534 personer årligen, hvilket motsvarar en årlig tillväxt af $1^1/_3$ procent. Orsaken till denna folkökning igenfinnes uti ökade hemmansklyfningar och jordafsöndringar samt i jordbrukets framskridande öfver hufvud jemte större efterfrågan på arbetare och ökad tillgång på medel för deras uppehälle. Tillfällena till bosättning och utkomst eller vilkoren för äktenskaps ingående hafva förökats derigenom, att ansenliga sträckor af särdeles bördig jord, som legat till betes- eller gemensam mark under större hemman och gårdar, i sednare decennierna blifvit försålda och styckade i mindre lotter.

Ehuru till karakteren fast, är folket till lynnet jemnt och godsint samt öfver hufvud fredligt, stilla och arbetsamt. Jordens skötsel handhafves med allvar och drift, hvilket, i förening med densammas stora naturliga bördighet samt de på senaste åren ovanligt högt stegrade spannmålsprisen, medfört hos den besutna allmogen en hög grad af allmän välmåga. Denna har ock haft till följd en stigande lyx i lefnadssätt, klädedrägt och åkdon, jemte en mängd vackra åbyggnader; de för provinsen fordom så egendomliga korsverkshusen försvinna alltmer. Den jordegande allmogen uppför sina bostäder merändels af tegel; i rikare trakter äro de stora och prydliga samt likna vackra herregårdar; äfven ladugårdarne byggas ofta af tegel eller gråsten. Till en stigande bildning hos folket hafva de i länets alla socknar inrättade skolorna väsentligen bidragit, hvilka redan år 1855 besöktes af mer än 30,000 barn. Råheten i seder har i betydlig mån aftagit och hogen blifvit väckt efter ädlare njutningar än det tillförne allmänt rådande bränvinssupandet och fylleriet; denna ymniga källa till armod och brott anses nu af allmogen med större förakt än fordom. Härtill hafva jemväl de förordningar angående tillverkning och försäljning af bränvin hufvudsakligen medverkat, hvilka på de sednaste åren varit tillämpade och minskat tillgången på samt fördyrat denna vara, medan äfven lönkrogarne ansenligt minskats; också hafva brott af gröfre

beskaffenhet mer sällan förekommit. — Tjenstefolks utvandring till Danmark har på sednare åren aftagit; genom det inom provinsen pågående jernvägsarbetet och andra orsaker, har nämligen olikheten mellan arbetslönerna i Skåne och grannriket något jemnats, så att goda och dugliga arbetare numera mindre ofta utflytta. Allmogens klädedrägt förändras alltmer till likhet med stadsbefolkningens, och skönjes denna förändring mest i länets rikaste trakter mellan Malmö och Trelleborg samt omkring Landskrona och Helsingborg, der många bondfamiljers söner och döttrar äro klädda som ståndspersoner. De gamla hemväfda tygerna utbytas mot manufakturtillverkningar äfven i de trakter, der förändringen är mindre genomgripande. I Ljunits, Herrestads och Färs härader samt i en del af Torna härad begagnas allmänt vadmal och verken till kläder, och den gamla snitten på klädedrägten är der mest bibehållen. Länets allmoge lefver enkelt i hvardagslag, men njuter kraftigare föda än rikets öfriga allmoge. Förbrukningen af kognak, kaffe och rom har betydligen ökats. Bayerskt öl finnes allmänt å värdshus och krogar. — Sockenbibliotheker äro allmänna i två af länets fem fögderier, och i öfriga orter hafva sådana flerestädes blifvit inrättade. Sångföreningar under ledning af antagen lärare äro bildade i några socknar af Luggude härad. Skarpskytteföreningar förekomma på nio ställen å landet.

Länets hufvudnäring är *Jordbruket*, som på sednare tider i högst betydlig mån förkofrats. Till införande af ett förbättradt åkerbruk hafva de jordtorpare, till en icke ringa del bestående af inflyttade Danskar och Tyskar, ej minst bidragit, hvilka, sedan de såsom mera erfarne jordbrukare med omtanka och drift någon tid innehaft strögods på arrende, till en stor del ändtligen nedsatt sig i olika trakter af länet såsom jordegare. Vexelbruket är allmänt antaget; vanligast förekomma sex till sju skiften. Att genom mergling förbättra jorden, försökes på de större egendommarna nästan allmänt, hos allmogen hittills blott mer sällan. Jordbruket har i allmänhet betydligt förbättrats genom nyodlingar, grunddikning, mergling, användandet af guano och artificiela gödningsämnen. Grunddikningen sker oftast med tegelrör. Öfversilning af ängar har på några ställen egt rum. Landtbruksmöten ha årligen hållits; genom expositioner och premietäflingar inverka de förmånligt, ej mindre på jordbruk och boskapsskötsel, än på handtverkerier och slöjder. Trädgårdsskötseln idkas vid ståndspersonernas gårdar med omsorg, af allmogen endast med afseende på egen förbrukning. Af foderväxter begagnas i synnerhet klöfver och timotej. Rofvor, morötter och hvitbetor odlas till utfodring på flera större egendomar; sistnämnda växt äfven till beredning af socker. Hampa odlas icke betydligt, lin något mer. Länet har ett landtbruksinstitut på Alnarp och en landtbruksskola vid Orup. Under loppet af åren 1851—55 utgjorde medelafkastningen för hela länet, efter afdrag af utsädet, hvete 35,654, råg 302,991, korn 502,371, hafra 320,159, blandsäd 105,513, ärter 116,597, eller närmare $1^1/_2$ million t:r spannmål, samt potates 210,495 tunnor.

Boskaps- och *ladugårdsskötseln* har ännu på långt när icke uppnått en mot länets rika tillgångar svarande ståndpunkt. Åren 1851—55 underhöllos i medeltal derstädes: 52,820 hästar, 17,616 oxar, 50,992 kor, 28,335 ungboskap, 99,882 får, 50,406 svin och 48 getter. Ortens boskapsracer utgöras af gammal inhemsk, Schweizer, Tyroler, Jutsk, Holländsk, Ayreshire, Durhams samt af dessa blandade racer. För hästafvelns förbättring återstår mycket att göra. På dugliga beskälare råder ännu brist, ehuru Flyinge hingst-depôt utsänder inom länet beskälare och jemväl hos enskilde ganska goda hingstar äro att tillgå. Särdeles vid de större egendomarna hållas goda racetjurar till nötkreatursafvelns förbättring. Också bidrager den bättre vård och fodring, som djuren i allmänhet nu mer erhålla, i hufvudsaklig mån till deras förädling, sedan man alltmer börjat inse det vådliga misstaget af att uteslutande rigta hogen på sädesproduktion. Ladugårdarne vid större egendomar och säterier lemna öfverskott utöfver eget behof genom försäljning af kreatur, deraf en del utföres till Danmark; ungboskap

i ej obetydliga partier föryttras årligen till Småland från norra delen af Onsjö härad; schäferier finnas inrättade å många större landtegendomar; men hos allmogen har fårtillgången ej blifvit ökad. — Hvad *skogshushållningen* angår, finnas blott i Wemmenhögs härads norra del af dithörande fögderi skogar, hufvudsakligt bestående af bok och med få undantag tillhöriga säterierna. I östra och sydöstra delarna af Torna, Bara och Harjagers häraders fögderi finnes skog, dock med få undantag icke till afsalu; den består förnämligast af ek, bok och björk samt anlitas endast till husbehof och efter skeende utstämpling. Å många säterier och derunder lydande skogshemman är ordnad skogshushållning införd under antagen skogsbetjening. I Färs och Frosta samt i Ljunits och Herrestads härader finnas å de större egendomarna icke obetydliga, väl vårdade skogar. I länets nordliga delar förekommer oftast ek, blandad med furuskog; å de privata skogarna är vården derom anförtrodd åt Tyska, Danska och Svenska forstmän. En större skogsplantering å staden Ystads område vid hafvet har blifvit väl underhållen och vårdad. Detsamma gäller om tvänne flygsandsfält å städerna Skanörs och Falsterbos egor, hvilka blifvit besådda med skog, som frodas och vårdas. På bränntorf är tillgång inom de flesta delar af länet. Såsom bränsle begagnas äfven stenkol. *Höganäs stenkolsgrufva* utöfvar en nyttig och verksam inflytelse på hela kringliggande nejd genom den vidsträckta rörelse, som derifrån utgår. — Inom kustsocknarne af Luggude och Rönnebergs härader idkas *skepps-* och *båtbyggeri.* — *Fisket* vid länets kuster är af största vigt i nyssnämnda två härader, hvarest det utgör näringsfång för fisklägens befolkning samt består af koljor, långor, rödspettor, ål och torsk samt under höstmånaderna af sill. Af sistn. fisksort fångades 1858: 24,540 valar, till ett värde af 61,350 rdr, och år 1860: 19,900 valar, värda 49,750 rdr. — *Husslöjderna,* som föga sträcka sig öfver ortens eget behof, äro tillverkning af vadmal, verken, bolstervar, lärft och blångarn. Vid Dybeck är ett Bayerskt ölbryggeri, och anses spridningen af dess tillverkningar å landsbygden hafva minskat förbrukningen af bränvin. Under bränningsåret 1859—60 tillverkades vid större brännerier 1,101,255 k:r bränvin. — Å landsbygden utgjorde 1860 antalet af bergverk, bruk, fabriker och manufakturinrättningar 256, hvilka drefvos af 240 enskilda egare och 6 bolag med 1,174 arbetare. I städerna var s. år antalet af verk och inrättningar 138, med 126 enskilda egare och 12 bolag. — *Handtverkerier* idkades 1860 å landet af 456 mästare, 258 gesäller, 393 lärlingar, 94 andra arbetare, 1,121 gerningsmän och 619 dessas arbetsbiträden; — i städerna s. år af 772 mästare, 757 gesäller, 738 lärlingar, 141 andra arbetare och 1,924 idkare till sjelfförsörjning.

Till *vägarnas förbättring* i länet äro verksamma åtgärder vidtagna. Nästan öfverallt, der vägarne hafva lerbotten, och särdeles godt grus ej finnes att tillgå, hafva de blifvit lagade med krossad gråsten, ett nu mer icke särdeles dyrt lagningssätt, då vägarne en gång erhållit fast botten samt bibehållas jemna och fasta. — Den utvidgning af rikets *ångbåtsflotta,* som på de senare åren egt rum, har i betydlig mån kommit detta län till godo. Jemte passageraretrafiken besörja ångfartygen nu mer till stor del transport af sådana tyngder och mer skrymmande varor, som förr vanligen afsändes med segelfartyg. År 1860 gjorde tolf Svenska och fyra Danska ångfartyg regelbundna turer till orter inom länet, oberäknadt poståEngfartyget mellan Stralsund och Ystad. *Sjöfart* idkades 1860 af 168 *landtmän* tillhöriga fartyg om 3,545 läster och 116 *städerna* tillhöriga fartyg om 4,100 läster. — Betydliga arbeten äro gjorda för *hamnarnas* underhåll och förbättring. Hvad städerna angår, nämnes derom på behöriga ställen. Vid Höganäs fiskläge är uppförd en lastningsbrygga för fartyg. I länet finnas två af staten underhållna *fyrar,* nämligen å Kullen och vid Falsterbo; vid sistnämnda ställe är tillika ett fyrskepp förtöjdt. Vid städernas hamnar finnas inseglingsfyrar. Länet har sju lotsstationer, nämligen vid: *Höganäs, Helsingborg, Landskrona, Malmö, Skanör, Trelleborg* och *Ystad.* Räddningsanstalter för skeppsbrutne, med antagne upp-

syningsmän jemte erforderligt manskap, finnas i *Arilds* och *Wikens* lägen, i norra delen af länet eller Kullatrakten. Vid Hildesberg är en telegrafbåk, utvisande telegrafträdens sträckning i Öresund. Länets *telegrafstationer* voro vid 1860 års slut sex till antalet; vid samma tid funnos tio *poststationer*.

Polisen handhafves i städerna af magistraterna och på landet af fem kronofogdar, 25 länsmän, en landsfiskal samt fjerdingsmän. — *Helsovården* besörjes af två ordin. provincialläkare, en i Malmö och en i Landskrona, en extra provincialläkare vid Öfveds kloster och två distriktläkare, nämligen en i Trelleborg och en vid Höganäs. Länets allmänna sjukvårdsinrättning är i Lund och utgöres af länslazarettet samt dermed förenade kliniska institutet, länskurhuset, barnbördshuset och celler för sinnessvaga, hvarjemte i Malmö finnes ett hospital för vansinniga. — Städerna inom länet hafva ett särskildt *brandstodsbolag*, kalladt Skånska Brandförsäkringsinrättningen, med en fond (1855) af mer än 900,000 rdr bco. I Skånska städernas Brandstodsförening för lösegendom, bildad i Lund 1854, hade vid följande års slut försäkringar meddelats till ett belopp af mer än fyra milioner rdr rmt. Hvarje fögderi i länet har en gemensam brandstodsförening; Luggude, Rönnebergs och Onsjö häraders fögderi har två dylika. Till penningerörelsens underlättande finnas i länet: Rikets Ständers Lånekontor i Malmö, Skånska Hypoteksföreningen och Skånska Privatbanken samt Filialbanken i Lund. Delegare i länets sparbank 1860 voro 34,502 med en kapitaltillgång af 5,695,401 rdr. — *Fattigvården* underhöll 1860: 3,593 personer af båda könen i och utom fattighus. Dess *inkomster* voro samma år 258,109, *utgifterna* 256,265 rdr. — För moraliskt vanvårdade barns förbättring verkar med framgång det af friherre A. G. Gyllenkrook stiftade Räddningsinstitutet vid Stora Råby. — Till länet hörer ön *Hven* i Öresund, med ruiner af Tycho Brahes slott Uranienborg, det på sin tid förnämsta astronomiska observatorium i Europa.

Länet utgöres af 4,068 förmedlade hemman samt 12,448 lägenheter, verk och inrättningar, uppskattade samfäldt till 47,221,480 rdr rmt och i statsbidrag erläggande 895,707 rdr rmt; städerna med jord uppskattades nämnda år till 20,708,297 rdr, och erlade i statsbidrag 691,950 rdr s. m. Länet har sju städer, nämligen: Malmö, Landskrona, Lund, Ystad, Helsingborg, Skanör och Falsterbo samt köpingen Trelleborg. Det består i administrativt hänseende af fem fögderier med tretton härader, nämligen *första fögderiet*, innefattande Oxie, Skytts och Wemmenhögs härader; *andra fögderiet:* Torna, Bara och Harjagers härader; *tredje fögderiet:* Luggude, Rönnebergs och Onsjö; *fjerde fögderiet:* Färs och Frosta, samt *femte fögderiet:* Ljunits och Herrestads härader. I judicielt hänseende består länet af 6 domsagor; i ekklesiastikt tillhör det Lunds stift och består af 6 hela prosterier samt större och mindre delar af 9 sådana, med 128 hela och delar af 13 pastorater samt 256 hela och delar af 8 socknar. Vidkommande bergväsendet hör det till 9:de bergmästare-distriktet. Länet lyder under Hofrätten i Skåne och Blekinge och hör i militäriskt hänseende till 1:sta Militär-distriktet samt underhåller 542 nummer af Skånska Husar- och 510 af Skånska Dragon-regimentet samt 462 nummer af Norra och 796 af Södra Skånska Infanteri-regimentet, jemte $78^{2}/_{3}$ rotar extra-rotering och 57 båtsmän. Två 12-pundiga fotbatterier af Wendes Artilleri-regimente äro förlagda i Landskrona.

Malmöhus läns indelningar åskådliggöras af följande tabell:

Domsagor.	Fögderier.	Socknar och Pastorat.	Prosterier.
I. *Oxie,* med tingställe i Klörup,	Oxie, Skytts och Wemmenhögs.	Bunkeflod och Hyllie. — Husie och Westra Skreflinge. — Fosie och Lockarp. — Tygelsjö och Klagstorp. — Gessie och Eskilstorp. — Arrie och Hököpinge. — Mellan-Grefvie och Åkarp. — Ingelstad och Östra Grefvie. — Kärrstorp och Glostorp. — Sallerup.	Oxie.
		Oxie. — Törringe. — Särslöf. — $4^{2}/_{3}$ mant. af Burlöf. — $1^{5}/_{16}$ mant. af Svedala.	Bara.
Skytts, med tingställe i Klörup, och *Wemmenhögs,* med tingställe i Anderslöf.		Hvellinge och Fuglie. — Södra Håslöf och Boderup. — Reng och Stora Hammar. — Trelleborg med Trelleborgs köping och Maglerup. — Tomerup och Skjegrie. — Hammarlöf och Wemmerlöf. — Stora Slågerup och Lilla Slågerup. — Westra Ahlstad och Fru-Alstad. — Gylle och Kyrkoköpinge. — Dalköpinge och Gislöf. — $14^{1}/_{8}$ mant. Anderslöfs socken. — Bösarp och Simlinge.	Skytts.
		Östra Torp och Lilla Isie. — Hemmesdynge och Stora Åby. — Espö och Klagstorp. — Grönby och Anderslöf. — Kjellstorp och Lilla Beddinge. — Tullstorp och Svenstorp. — Östra och Westra Wemmenhög. — Gerdslöf och Önnarp. — Solberga och Hassle-Bösarp. — Skurup. — Börringe.	Wemmenhögs.
		Skifvarp. — Öhrsjö.	Ljunits.
		Slimminge.	Torna.
		$26^{11}/_{16}$ mant. af Svedala.	Bara.
II. *Torna,* med tingställe i Dalby, och *Bara,* med tingställe i Dalby.	Torna, Bara och Harjagers.	Lunds annex-församling. — S:t Peders kloster och Nöbbelöf. — Fjelie och Flädie. — Borgeby. — Stäfvie och Lackalänga. — Hoby och Håstad. — Stångby och Wallkärra. — Igellösa och Westra Odarslöf. — Hardeberga och Sandby. — Bjellerup och Stora Råby. — Hällestad med Dahlby och Bonderup. — Silfåkra och Refvinge. — Efverlöf.	Torna.
		Annexerna Blentorp, Weberöd och	Färs.
		Gödelöf. — $5^{17}/_{32}$ mant. af Kyrkheddinge. — 2 lägenheter af Knästorp. — $4^{1}/_{4}$ mantal af Esarp.	Bara.
		4 mantal af Gårdstånga.	Frosta.
		$1^{13}/_{16}$ mant. af Lomma.	Torna.
		Lyngby och Genarp. — Hyby. — Skabersjö. — Bara och Mölleberga. — Kyrkheddinge och Esarp. — Brågarp och Nefvitshög. — Knästorp och Tottarp. — Stora Uppåkra och Flackarp. — Gördslöf. — Burlöf.	Bara.
		Lomma. — Löddeköpinge.	Torna.
III. *Harjagers,* med tingställe i Kjeflinge.		Barsebäck och Hofterup. — Westra Karleby och Saxtorp. — Höij och Keflinge. — Söder-Hveddinge. — $5^{7}/_{8}$ mant. af Norr-Hveddinge och Dagstorp. — Stora Harrie och Wirkie. — Örtofta och Lilla Harrie. — Westra Sallerup och Remmarlöf.	Harjagers.
		$1^{5}/_{6}$ mant. af Borrlunda.	Frosta.
		$1^{13}/_{16}$ mant. af Stödhaf.	Onsjö.

Domsagor.	Fögderier.	Socknar och Pastorat.	Prosterier.
Rönnebergs, med tingställe i Glumslöf,	Rönnebergs,	Asmundtorp, Tofta (annexer). — Wadensjö och Örja. — Herslöf och Säby. — Qvistofta och Glumslöf. — S:t Ibb. — Billeberga och Tirup. — Felestad (annex). — Norra Svaluf.	Rönnebergs.
		Zireköping (annex).	Luggude.
		$3^{17}/_{24}$ mant. af Annelöf, $6^{5}/_{8}$ af Saxtorp.	Harjagers.
och		Konga och Ask. — Billinge och Röstånga. Torrlösa och Skreflinge. — Reslöf och Östra Karleby. — Gullarp och Näs. — Bosarp och Strö. — Stödhaf.	Onsjö.
Onsjö, med tingställe i Åkarp.	Onsjö	Kjells-Nöbbelöf.	Luggude.
		Annelöf. — $15^{47}/_{48}$ mant. af Norr-Hveddinge.	Harjagers.
		$2^{7}/_{16}$ mant. af Munkarp. $10^{41}/_{48}$ mant. af Halaröd.	Frosta.
IV. *Luggude*, med tingställe i Mörarp.	och Luggude.	$2^{1}/_{4}$ mant. af Ottarp, $3^{9}/_{16}$ mant. af Halmstad, $4^{1}/_{2}$ mant. af Kågeröd. Helsingborgs landsförsamling. — Raus och Wälluf. — Allerum och Flenninge. — Höganäs bruksförsamling. — Wäsby och Wiken. — Brunnby. — Farhult och Jonstorp. — Wälinge och Kattarp. — Kropp och Mörarp. — Frillestad och Ekeby. — Hesslunda och Risekatslösa. — Bårslöf och Fjerrestad. — Ottarp. — Halmstad. — Kågeröd.	Luggude.
		Bjuf (annex). — $11^{5}/_{16}$ mant. af Norra Wram. $8^{19}/_{24}$ af Ströfvelstorp. — $2^{1}/_{4}$ af Broby.	Södra Åsbo.
		$14^{11}/_{16}$ maut. af Qvistofta.	Rönnebergs.
		10 mant. af Zireköping. — $^{1}/_{4}$ mant. af Stenestad. — $2^{7}/_{8}$ mant. af Kågeröd.	Luggude.
V. *Frosta*, med tingställe i Hörby,	Frosta	Norra Rörum. — Höör och Munkarp. — Södra Rörum. — Fulltofta och Östra Espinge. — Bosjökloster. — Gudmuntorp och Hurfva. — Ströö och Skarhult. — Borrlunda och Skeglinge. — Gårdstånga och Holmby. — Harlösa och Hammarlunda. — Höxered. — Hörby och Lyby. — Östra Sallerup. — $^{5}/_{8}$ mant. af Häglinge.	Frosta.
		Svensköp (annex).	Gärds.
	och	$2^{3}/_{16}$ mant. af Westra Sallerup.	Harjagers.
		Stödhaf.	Onsjö.
och		$1^{23}/_{24}$ mant. af Tjörnarp.	Vestra Göinge.
Färs, med tingställe i Sjöbo.	Färs.	Westerstad och Östraby. — Öfved med f. d. Skartofta. — Womb. — Ilstorp och Björka. — Söfde. — Röddinge och Ramsåsa. — Wanstad och Tolånga. — Löfvestad. — Frenninge och Wollsjö. — Brandstad och Åsum. — Kärrstorp.	Färs.
		Långaröd (annex).	Frosta.
VI. *Ljunits* och *Herrestads*, med tingställe i Stora Herrestad.	Ljunits och Herrestads.	Södra Willie. — Sjörup och Katslösa. — Nöbbelöf. — Balkåkra, Snårestad och Skårby. — Öija, Hedeskoga och Bjeresjö (annexer). — Söfvestad och Bromma. — Stora Herrestad och Borrie. — Högestad och Baldringe. — Tranås.	Ljunits och Herrestad.
		$6^{3}/_{4}$ mant. af Tryde. — $13^{5}/_{8}$ mant. af Stora Köpinge. — 1 mant. Öfraby.	Ingelstads.

Malsebo. Ett mantal frälse-säteri uti Mässebo socken af Kinds härad och Elfsborgs län, har tillhört häradshöfding Barkman, Herlac Portelle, Billberg, år 1829 bönder och år 1860 hr A. Rydin; taxeringsvärdet sistn. år var 3,000 rdr.

Malsjö. Gästgifvaregård uti Wärmland, $2^3/_4$ mil från Carlstad, hvarifrån skjutsas till

Lillnor i öster	$1^1/_4$	mil.
Borgvik s. v.	$^3/_4$	»
Degerby n. v.	$1^1/_4$	»
Prestbol n. o.	2	»

Såsom fyndort för molybdenglansen (upptäckt af Scheele), hvilken dock ej brytes inom Sverige, uppgifves bland andra orter Malsjö i Wärmland, der den skall förekomma till relatift större mängd. Den synes kunna tjena till samma ändamål som blyertsen.

Malsta. Annex-socken till Lohärad pastorat, är belägen uti Lyhundra härad af Stockholms län, $^1/_2$ mil vester från Norrtelje, 7 mil från Stockholm, samt upptager en areal af 0,131 qvadratmil, (den minsta någon socken i länet har), af hvilka 0,012 äro vatten. Till Lommaren, som utgör gräns i söder, utfaller ett vattendrag från Estuna, med tvänne tillopp inifrån landet, från Släningen och Malstasjön. Kring dessa vatten finnas dels åkerslätter med lera eller svartmylla, dels sidlända ängar; sjelfva Lommarens strand är något bergkullig, äfvensom nordvestra gränstrakten. Hufvudnäringar äro åker- och ängsbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 285 och 1860 af 323 (år 1855 af 339) personer, består af $19^7/_8$ mant., hvaraf $10^3/_4$ skatte, 2 krono, 2 mant. säteri, $5^1/_8$ mant. frälse. Ordinarie räntan är 133 rdr 46 sk. 6 rst. kronovärdi; år 1861 erlades i bevillning 143 rdr 40 öre. — Kyrkan, täckt belägen vid Malstasjön, är af okänd ålder, men har altartafla och åtskilligt annat af gammalt ursprung, deribland en runsten; andra sådana finnas vid Ekeby och Malstaby samt runor ristade i berg på Wallingsjö egor. — Sockenskolan är grundad 1746 och 1747 af landshöfd. Joh. von Brehmer medelst en gåfva af 12,000 daler kopparmynt, och skänktes på samma gång 4,000 daler till de fattiga.

Socknens skatte- och frälse-hemmantal var 1861 skiftadt i 26 lotter, hvaraf den största utgjordes af 5 mant. *Degerö* (se den art.), tax. till 42,750 rdr, egare gen. kons. Thomas C. Hunt. — 1 mant. skatte 1 mant. frälse *Lundby*, tax. till 10,270 rdr. — Minsta brukningsdelen var $^1/_8$ mant. *Bergby*, tax. till 530 rdr rmt. — 1 mant. *Malstaby*, 1 *Lundby* äro militiæbostället. Öfriga hemmanen äro: 4 mant. skatte $1^5/_8$ mtl frälse *Ekeby*, $^1/_4$ *Horsvallen*, $^1/_2$ mant. skatte $^1/_4$ frälse *Wällingsö*, $^1/_4$ mant. frälse *Byhle*, 2 mant. frälse *Malstaby*, *Malstadha* gård nämnes 1298. — Adress: Norrtelge.

Malsta. Gästgifvaregård, belägen i Rogsta socken af Norra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, på en torr och sandig hed samt i en tillika bergig trakt, var år 1821 i mycket fattigt och uselt tillstånd, men har sedermera blifvit ett ganska godt värdshus. I den långa byggningen, som är uppförd på 1830-talet, finnas många rum, hvarinom råder renlighet och trefnad. Härifrån skjutsas

till *Bringsta* n. v.	$1^1/_2$	mil.
» *Berge* v.	$1^1/_4$	»
» *Sanna* s. v.	1	»

På gärdet söder om gästgifvaregården Malsta finnes otvifvelaktigt den märkvärdigaste af Helsinge-runstenar, hvilken har, enligt tydning, som finnes i Sjöborgs Saml. III, s. 131, följande mening inristad: Frumund reste denna sten efter Fisiolf, Brises son, men Brise var Lines son, men Line var Unes son, men Une var Fahs son, men Fah Sadurs son, derpå var Burlaf, derpå Thrune, derpå Lanasser, derpå Fidrusis, och han var son af Nor i Rimby. Arva var Fisiolfs moder. Fisiolf var höfding i detta land. Fromund Fisiolfs son högg dessa runor. Vi satte denna sten norr i Balasten.*)

Sjelfva stenen är näml. ett aflångt fyrkantigt block, som, då det för några år sedan skulle uppvältras på en sten ur jorden, hvari det låg nedsjunket, slogs itu, hvarigenom inskriften ytterligare skadades. Man är tämligen ense, så länge den stora ormslingan räcker; men efter Sadur (Thur eller Thor) inskjuta andra: Arva var Fisiolfs moder, tillföljd hvaraf Sadur skulle vara Fisiolfs stamfar på fädernesidan och Nor i Rimby på mödernesidan.

Malstanäs (Mahlstanäs i 1825 års jordebok), f. d. Näs. Två mantal frälsesäteri uti Forssa socken, Willåttinge härad

*) Balste kallas ännu en hög klippa norr om Malsta, der troligen blocket är taget.

och Nyköpings län, är beläget vid sjön Uren, 4 mil från Nyköping, $^3/_4$ mil från Flens jernvägsstation på statens vestra stambana. Det synes hafva tillhört Lage Arvidsson Posse, egdes 1663 af jungfru Kjerstin Kurck, död härstädes 1688, enligt inskriptionen på hennes kopparlikkista i Åbo domkyrka, sedermera af kommersrådet Niclas von Preutz, som skall (efter Tham) hafva köpt Malstanäs af vice-presidenten Arvid Ivarsons enka Märta Kurck; säteriet kom med hans dotter Brita Margareta till lagmannen Magnus Magnusson Schiller, adlad Palmstjerna, död 1710, och med dennes dotter, Catharina Margareta, till kaptenen och riddaren af Svärdsorden Carl Folcker, adlad von Ehrenclou, död 1760. Han var med i slaget vid Gadebusch; blef vid Tönningen fången och bivistade äfven fälttåget i Norge 1718. Enkan dog på Malstanäs först 1791, hvarefter dottern Brita Christina, gift med kaptenen Johan Thoril Lilljenstrahl, död 1761, blef ensam egarinna af Malstanäs, der hon dog 1810. Sednare egare hafva varit friherre Wachtmeister 1816, kammarherre Sten Leijonhufvud 1827 och inpå 1850-talet; år 1861 var herr G. W. Forsell egare.

Säteriet Malstanäs utgör med 2 mtl Malsta rå och rör, 4 mant. Malstanäs, qvarn, grynverk och såg en egendom, taxerad 1861 till 52,840 rdr rmt (hvaraf 30,780 rdr för säteriet). Arealen är c:a 4,000 tunnl., deraf 800 åker och äng, 2,000 grof ståndsskog och återstoden hagar, betes- och betydlig odlingsmark. 3:ne mantal brukas af 20 st. torpare och bönder, hvilka utgöra c:a 5,000 fria dagsverken utom diverse körningar. Å de under eget bruk varande 5 mantalen är utsädet 130 t:r (60 t:r råg, 12 t:r hvete och 60 à 70 t:r vårsäd utom rotfrukter); år 1815 uppgifves utsädet till blott 40 t:r. Kalkugn finnes, äfvensom stor tillgång på dyjord. Manbyggnaden, vackert belägen vid sjön Uren, är nybyggd och omgifven af skog och en större trädgård samt innehåller i 2:ne våningar tillsammans 20 rum. Inspektorsbyggnaden innehåller 9 rum m. m. Onera uppgifvas uppgå till 126 rdr rmt.

Maltebo. Berustadt säteri uti Christvalla socken af Norra Möre härad och Kalmar län, af $^3/_4$ mant. och tax. 1861 jemte såg och mjölqvarn till 12,680 rdr, egdes s. år af Sven Svensson. Hemmanet skattlades år 1690 och egdes år 1790 af majoren, baron Hummelhjelm. Gården, vackert belägen, har ymnigt höbol och tillräcklig skog; på egorna finnes *Christvalla* helsobrunn.

Maltesholm. Herregård uti Sönnarslöfs socken, Gärds härad och Christianstads län, är belägen på den skogbetäckta nordöstra sluttningen af Linderödsåsen, 2 mil från Christianstad. För den resande, som kommer genom bokskogen fram till gården, visar sig den höga byggnaden med sina finputsade och rödfärgade murytor, två våningar hög med souterrain, torn, flyglar och paviljonger, omgifven af kanaler, hvilka, synnerligast i norr och söder, hafva en ovanlig bredd och äro ända upp till kanten fyllda af klart källvatten, så att slottet tyckes nästan simma på vattnet. En liten trädbevuxen holme tjenar som tillhåll för de i kanalerna kringsimmande svanorna; och jemt och ständigt hör man det plaskande ljudet af i vattenbrynet sprittande rudor. Trädgård, orangeri, lusthus, till och med ladugårdens fönsteröppningar äro i samma pompösa stil som byggnaden. — Fastän undangömdt, ligger Maltesholm likväl icke innestängdt; från öfra våningens fönster och från torntaket utbreder sig ett helt landskap för ögat. Man ser åt höger det 2 mil aflägsna Åhus och hafvet der bakom; mera åt norr ser man den skogbevuxna höjdsträckning, som bildar gränsen mellan Skåne och Blekinge. Christianstad intager taflans mellangrund, och mer i förgrunden ligga de närmaste kyrkorna med sina byar, Efveröd, Lyngsjö m. fl. Wrams kyrka synes i vester.

Der Maltesholms herresäte nu ligger, voro för 282 år sedan trenne bondgårdar. — Sönnarslöfs by, som i äldre tider hörde till Widtsköfle, afsöndrades derifrån 1587 och tillföll vid arfskiftet efter Henrik Brahe dennes dotter Elsa Brahe, efter hvars död, vid arfskiftet 1620, Anna Ramel, hvars lott upptog en mängd ströhemman, men ingen hufvudgård, fick i stället dertill använda »then gaard i Sönderslöff, som Nils Sörensen och Nils Lauridsson påbö». Det är denna gård, af hvilken sedan blifvit Maltesholms sä-

tesgård. Anna Ramels man, Malte Juul, började 1635 att på det nämnda hemmanet bygga ett herresäte, som först 1638 blef färdigt och då under pingsthelgen med mycken ståt invigdes. Till den nya gården, som efter grundläggaren kallades Maltesholm, lade han alla de hemman, som Anna Ramel ärft i Gärds härad, och derjemte en mängd andra, hvilka han köpte och tillbytte sig. Malte Juul, befallningsman i Christianstads län, dog 1648, och vid arfskiftet efter hans fru, 1661, tillföll Maltesholm Maren Juul och Sten Reedtz; den sednare vägrade att aflägga trohetsed till svenska kronan, då provinsen blef svensk, anförande som skäl, att godsen icke vore hans, utan hustruns. Efter mannens död (1685) satt fru Maren qvar i orubbadt bo. Hon höll god ordning på sina gods, och man har ännu qvar ett af henne år 1685 till Sönnarlöfs bymän utfärdadt ganska strängt förbud mot frosseri och dryckenskap. Vid sin död (1690) lemnade hon Maltesholm till sin systerdotter, Vivika Lindenow, gift med Hans Ramel. Både denne, sonen Malte och sonsonen Hans Ramel, egare till Maltesholm, äro omnämnda under art. Löberöd. Den sistnämnde, Hans Ramel, dog 1799, och Maltesholm tillföll broderns, major Hans Ramels, båda döttrar, hvaraf den enas man, grefve Axel Gabr. de la Gardie, år 1800 utlöste svågern ur gården med 24,133 rdr 25 sk. specie och blef så ensam egare af Maltesholm. År 1813 utnämndes han till landshöfding i Christianstads län, hvilken befattning han till sista året af sin lefnad innehade. Såsom sådan genomförde han med klokhet flera ömtåliga förändringar i sitt län, såsom allmänna beväringen, roteringen m. m., vårdade sig mycket om flygsandsplanteringarna och sparbanksstiftelser samt lät reorganisera länslazarettet (se Biograf. Lexikon, Ny Följd, III Band., sid. 180). Om Maltesholm har han gjort sig mycket förtjent. Trenne byar enskiftades, hofveriet afskaffades, och godsets bönder erhöllo bestämda arbetskontrakter, hvarigenom tillfälle bereddes dem till att bättre sköta deras egen jord; ett godt föredöme lemnades dem i det ändamålsenliga sätt, hvarpå jordbruket vid herregården bedrefs. Plattgårdarne Christinelund och Marielund anlades. Synnerligast vårdade han sig om skogshushållningen; de vilda skogarne uppmättes och indeltes, planteringar af ek, björk och furu utfördes i ganska stor skala. De la Gardie dog 1838, och äldste sonen, nuvarande egaren, grefve Pontus de la Gardie, som sjelf i möderne hade $^1/_7$ af halfva egendomen och i fäderne $^2/_5$ af halfva egendomen, tillöste sig återstoden af medarfvingarne d. 28 Febr. 1839 för 166,666 rdr 32 sk. bco. Öfver 500 tunnl. har han med skog planterat och fortsätter årligen dessa planteringar. Plattgårdarne Borresta, Skogsma och Axeltorp hafva af honom blifvit anlagda. Borresta by beboddes förr af 30 bönder, som hade sina skiften teg om teg, alla fattiga; då dessa afhystes och jorden lades under den nybildade gården, byggdes åt dem alla torp på utjordarna, och jord blef åt dem anslagen; ehuru de strax med stor motvilja underkastade sig denna förändring, finna de sig nu väl deraf och äro alla välmående.

Maltesholms borg består af en hufvudbyggnad med flyglar åt öster och vester; de äro byggda af tegel och två våningar höga med souterrain. På hufvudgårdens façad är ett åttkantigt trapptorn. Borgen uppfördes 1635—1638 af Malte Juul, men byggdes då i renaissance-stil. År 1780 förändrades byggnaden af Hans Ramel, som till densamma anlade en 2,326 alnar lång och 18 alnar bred väg öfver en dal och ett vattendrag ända till 12 alnars höjd. Byggnadernas gafvelrösten och tak nedbrötos, och i stället uppsattes brutna vattentak med vindskupor, trapptornets betäckning förändrades till platt tak m. m. Trädgården ligger i vester och norr om borgen; lusthuset innehåller bland annat en åttkantig salong. Bland de i drifhuset vårdade växter är äfven pisangen (musa paradisiaca). Maltesholm är det första ställe i Sverige, der denna växt burit frukt. En 4 års gammal pisang visade här julafton 1779 sin första blomknopp och öppnade nyårsdagen 1780 sin första blomma samt gaf i Sept. s. år mogna frukter. Den 18 Sept. funnos derå 54 frukter, trekantiga af 6 à 7 tums längd.

Flera hundrade handlingar i original

och copie, af kongl. bref, arfskiftes-, bytes-, sälje-, faste- och dombref m. m. på 14—1600-talen äro skänkta af Maltesholms egare på 1830-talet till Löberöds bibliothek med vilkor att alltid hållas till hands, då de behöfva anlitas af Maltesholms egare.

Vid gårdens invigning 1638 målades en oljetafla, som ännu förvaras. Den visar gårdens äldsta utseende, och å den läses latinska verser, af hvilka man underrättas, att det för fyra år tillbaka var ett vildt, eländigt, dystert, brant, kärraktigt och stenigt ställe — ett obeqvämt hemvist för trenne bönder; men sedan genom Malte Juul, som öfvervägde hvad stället efter hand kunde blifva, äfven fått ett annat utseende, hvarföre stället nu vittnar med sitt namn om grundläggarens.

Då Maltesholm blef svenskt 1660 hörde dit 122 bönder i omkringliggande socknar; år 1733 utsåddes på Maltesholm 50 t:r och inbergades årligen 100 farmer hö. Egendomen består för närvarande af $4^1/_4$ mant. frälse-säteri Maltesholm, med underl. c:a 24 mant. i Sönnarslöfs, Efveröd, Lyngsjö och Westra Wrams socknar. Arealen är 12,000 tunnl., deraf 4,000 tunnl. sluten bokskog och 800 tunnl. furuplantering. Tvänne af plattgårdarne äro bortarrenderade, årliga afkastningen af öfriga godset är omkring 4,000 t:r säd och 4 à 5,000 t:r potates. Hela Sönnarslöfs by (omkring 9,000 tunnl.) gör blott arbete. Schäferi finnes på Borresta och Christinelund med 1,000 får. Till gården höra en såg och en mjölqvarn med 2 par stenar; betydligt meijeri. — Roteringen är 9 soldater till norra skånska infanteriregimentet. — Henrik Brahe till Widtsköfle erhöll den 12 Juli 1584 jus patronatus till Sönnarslöfs socken med krono- och kyrkotionden. Den reducerades under Carl XI:s regering; men enligt Kongl. Majt:s resol. d. 22 Febr. 1770 erhöll Hans Ramel åter jus och kyrkotionden, sedan han afstått från anspråk på kronotionden. Efveröds och Sönnarslöfs pastorat är sålunda alternativt mellan egaren till Maltesholm och konungen.

Malung. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wester-Dahls kontrakt i Westerås stift, utgöres af Malung, modersocken, Ytter-Malung, Öije samt Tyngsjö kapell, ligger uti Wester-Dalarnes fögderi af Stora Kopparbergs län, $15^1/_4$ mil vester från Falun — vid omkring 1,150 fots höjd öfver hafvet —; omfattar en areal af 16,720 qvadratmil, hvaraf 0,638 äro vatten, och gränsar i norr till Lima, i öster till Wenjan och i söder till Jerna och Äppelbo, i vester till Wärmland och *Tiomils*-skogen. Den slätare och odlade bygden ligger utmed Westerdalselfven, som går längs igenom pastoratet och bildar en däld, hvilken, ju längre man aflägsnar sig, destomera öfvergår i vildmark. Rådande jordmånen är lättjord och sand, lera är ganska sällsynt. Stora skogar finnas. Bergarten är mest sandsten, och vid Stora Qvarnstensberget, $^1/_4$ mil från kyrkan, brytas qvarnstenar, bestående af qvarts och glimmer. Åkerbruket är obetydligt. Boskapsskötseln gynnas af fäbodsbetet, och jagt, fiske och skinnberedning äro ganska goda näringsgrenar, äfven bedrifver allmogen icke obetydlig gårdfarihandel i riket med Eskilstuna-smiden samt gröfre galanterivaror. År 1839 erhöllos privilegier på uppförandet af ett stångjernsverk vid elfven Ufån, men som ej blifvit begagnade. Största sjön är *Öjesjön.* Pastoratet, som år 1805 beboddes af 3,812 och 1862 af 6,266 personer, består af $33^9/_{32}$ mant. skatte, $^7/_{16}$ mant. krono, och tax. 1861 till 151,450 rdr rmt; ord. räntan är 120 rdr 43 sk. 2 rst. krono värdi. I bevillning (efter II art.) erlades 1861: 282 rdr 45 öre. — Pastoratet anses ha hört till Mora, men befinnes redan 1476 haft egen pastor och till annex Lima. Öija kapellag hörde under Mora till 1607, då det utbröts och strax derefter genom resolution af konung Gustaf II Adolf lades till Malung; kapellet, som ligger vid norra ändan af Öijesjön, 2 mil norrut från moderkyrkan, är ombygdt 1831. Ytter-Malungs kyrka är anlagd $1^1/_4$ mil söderut från moderkyrkan, som ligger vid Dalelfven och stora landsvägen under 60 gr. 68 min. polhöjd och är uppförd af sten. Aflatsbref, som funnits här bland kyrkans dokumenter och voro utgifna i 12:te århundradet, vittnade om hennes ålder. Biskop Egislus Haqvini, som afled 1371, skall hafva invigt Malungs kyrka. En så kallad S:t Olofs fana har blifvit här förvarad från den tid presterna buro dylika kring åkerfälten i den tro, att dermed kom välsignelse öfver bygden. Klockorna, hvilka i hela Dalarne sitta i staplar, hafva här fått sin plats i kyrktornet. Skola inrättades 1687. Barnundervisningen bestrides nu af en examin. och 16 oexamin. lärare uti 1 fast skola, 11 fasta och 5 flyttbara småbarnsskolor. Vid Tyng-

sjön å Finnmarken uppbyggdes 1813 ett kapell. Ting hålles en gång om året med det s. k. Öfre gället i Malungs sockenstuga. Tingslagssigillet visar en hammare och hästsko. Bröllopen stå hos brudgummen, mest om vintern, och det flera dagar. När källarsvännen låter inbära »björnen», hvilket är benämningen på den sista såen af ölet, och sätter den på bordet, så gifves dermed tillkänna, att tunnorna äro toma och samqvämet bör sluta. Vid bröllopsgården uppresas brudgranar, af 30 till 40 alnars höjd, med brudparets namn, som stå qvar tills de kullfalla. — Gårdar och verk: Af taxeringsvärdet upptaga skattehemmanen, som egas af bönder, 139,000 rdr, pastorsbostället, $^3/_8$ mant., komministersbostället $^1/_{16}$ mant. samt klockaregården upptaga 4,400 rdr, resten är för 3 lägenheter, 1 lädergarfveri och 3 qvarnar, som egas af ståndspersoner. Enligt 1825 års jordebok funnos 22 qvarnar, 13 fäbodevallar i Öija fjerding, 22 qvarnar, 12 fäbodevallar i Ytter-Malung, 29 qvarnar, 16 fäbodevallar i Forss fjerding och 12 fäbodevallar i Moo fjerding. Byar äro följande, efter storleken: *Öje* 15 Dalkarlsmantal (eller hemmansnummer) *Moon* 13, *Forss* 12, *Storby* 9, *Walleräs* 8, *Myckelby* 7, *Grimsåker* 6, *Utsjö* 7, *Ytter-Mahlung* 6, *Grönland* 5, *Selbäck* 5, *Holun* 5, *Bjuråker* 5, *Ägget* 5, *Åsen* 4, *Backa* 4, *Böhle* 4, *Gärderås* 3, *Tällbyn* 3, *Sillerö* 3, *Jägra* 2, *Buskå* 2, *Lyckån* 2, *Haggan* 1, *Afradsberg* 1, summa 138: år 1638 nämns här 198 gårdar. — Adress: Malung.

Malå. Kapell till Arfvidsjaurs lappmarks pastorat, beläget nära Westerbottens gräns, räknar sin uppkomst från år 1852; till uppförande af kapellkyrkan, som ligger vid 65⁰, 10′ 42″ polhöjd, erhöllos 666 rdr 32 sk. bco af anslaget för ecklesiastikverket i Lappmarken. Uti den skola, som missionssällskapet upprättat i nämnda socken, och i hvilken kostnadsfri undervisning meddelas åt 18 à 20 lappbarn årligen, ha de frön, som här blifvit utsådda, slagit rot och bära nu frukt. En gosse, som i denna skola utmärkte sig för god fattningsgåfva, berömvärd flit samt hedrande uppförande, har, efter att på församlingens (hvaraf hälften består af nybyggare) bekostnad hafva genomgått en kurs vid Hernösands seminarium, sjelf under några år såsom lärare utöfvat en välsignelserik verksamhet samt sedan år 1862 blifvit antagen till kapellpredikant (likväl med rätt att blott inom lappmarkspastoraterna befordras). Kapellaget räknade 1860: 1,226 invånare. Under året 1861 var temperaturen mycket låg, högsta temperaturen under vintern var — 40 grader, medeltemperaturen + 0,24, så att anledning är att anse densamma såsom den naturliga orsaken till den svåra missväxt samhället blifvit hemsökt af. Att uppgifva de hemman, hvaraf församlingen består, har ej varit möjligt af tillgängliga officiella handlingar. — Adress: Piteå.

Malöga. Gästgifvaregård i Carlstads län, hvarifrån skjutsas till

Gustafskrog s. s. v. . . . $1^7/_8$ mil.

Vägen går förbi Ransund, en vik af Wenern, öfver Högrosterna, en skogbevuxen fjällsträcka med lindriga backar.

Lillnor n. n. o. . . . . . . $1^5/_8$ mil.

På denna väg passeras en lång vik af Wenern, och på färja öfver sundet mellan Ås- och Grumsfjärden. På andra stranden ligger en liten bergshöjd, der fordom låg Edsholms eller Åsa slott, som enligt Fernow skall hafva stått 700 år, då det förstördes; men ej troligt, då det är bekant, att man under en så aflägsen tidpunkt icke här förstod i kalkbruk bygga så fasta murar, som ruinerna vittna om (se vidare artikeln Åsa slott). Härifrån går vägen genom temligen breda dalar och sträcker sig derpå jemte Norselfven till höger, som öfverfares nära Lillnors gästgifvaregård.

En friboren man i Wärmland, Amund i Mallui (Malöga) omnämnes 1434.

Malörn. Fiskläge och lotsplats, hörande till Norra lotsdistriktet, ligger 6 mil från Torneå stad, vid inloppet till Haparanda, med Norrbottens läns enda fyrbåk. Malörn skall innehålla 500 famnar i längd, är utan skog, dock försedd med mycket vinbärsbuskar; den har tillförne varit liksom i 2 delar, med båtfart imellan, men säges vid jordskalf 1727 sand och sten hafva drifvits så tillsammans, att nu mer synes der ingen skilnad. I äldre tider blef här uppsatt en båk till 15 alnars höjd, men 1769 uppfördes af staden en hög kyrkobyggnad i åttkant, 21 alnar lång, 12 alnar bred, till bättre utsigt åt hafvet. Härifrån lotsas till

Haparanda	7 sjömil.
Sangis	6 d:o.
Törefors	8 d:o.
Näsby i Kalix elf.	5 d:o.
Pahaluoto	$5^1/_2$ d:o.

Manheim eller *Torp.* Ett mantal frälse uti Dagsbergs socken, Lösings härad af Linköpings län, naturskönt beläget vid Bråvikens segelled, utgör med $1^1/_4$ mant. underlydande i samma socken

samt skogshemmanet Bethlehem, beläget i Krokeks socken, ett gods, som köptes 1854 af närvarande egaren friherrre Aug. Funck på Almstad. Gården är väl bebyggd, eger vacker trädgård och parkanläggning; taxeringsvärdet för Manheim år 1861 var 15,000 rdr rmt; ordinarie räntan är 40 sk. kronovärdi. Det har varit skatte-kr.-imm., men den 16 Jan. 1809 upplåtet till frälse. Hufvudegendomen har tillhört Pfalzgrefliga huset till 1689, och på de sednaste 50 åren häradshöfd. G. Boheman, öfverstelöjtn. frih. Erik Gabriel Leijonhufvud, som under Pommerska kriget 1807 blef fången hos Fransmännen, död härstädes 1848, major F. Mannerstråle (år 1850), som bivistat norska kriget 1814.

Manilla och **Manhem.** Institut för Blinda och Döfstumma, är beläget å Kongl. Djurgården utanför Stockholm och har till stiftare *Per Aron Borg*, född i Avestad d. 4 Juli 1776. Icke lycklig på tjenstmannabanan måste Borg länge förskaffa sig sitt underhåll med undervisning på harpa och i sång, tills åskådandet af dramat: Abbé de l'Epée väckte hos honom tankan, att följa denne ryktbare menniskoväns exempel och i Sverige stifta en inrättning för döfstumma och blinda. Ehuru alldeles obekant med l'Epées method, lyckades det honom dock genom att studera utkomna skrifter i ämnet och genom sin medfödda fallenhet för detta sitt nya värf, att, till bibringandet åt dessa vanlottade af kunskaper och färdigheter, sjelf uttänka methoder, af hvilka några till och med öfverträffade hvad i samma väg fanns vid utländska anstalter af detta slag. Hans första försök härutinnan skedde år 1807 i hufvudstaden, och Försynen lät hans första elev, et blindt fruntimmers, mamsell Seyerlings musikaliska anlag samt goda själsförmögenheter vid en examen tjena till att väcka allmänhetens uppmärksamhet och deltagande icke blott för henne sjelf, utan äfven för den gryende inrättningen. Resultatet blef väl ej större i materielt hänseende än ett understöd af 450 rdr utaf regeringen, men följande året förklarade sig drottningen för institutets beskyddarna, och i statsanslag för det nybildade *institutet för Döfstumma och Blinda* beljades 5,000 rdr (dock blott hälften af den begärda summan), under vilkor af vissa, från hela riket insända, frielevers mottagande till uppfostran m. m. Många motgångar rönte denna verksamhet för medmenniskors väl. Så hade man utspridt menliga rykten om densamma samt om elevernas behandling derstädes, hvarföre allmogen tvekade att dit uppskicka dem af sina barn, som härtill blifvit utsedde. Men för att undanrödja dessa farhågor företog Borg, om sommaren år 1812, en vandring till fots med sina elever genom åtskilliga landskap, hvilket hade till följd, att flera ansökningar inkommo om emottagandet af barn, än som kunde beviljas. År 1816 hopade sig motgångarna så, att anstalten hotades med total undergång och upplösning, föranledd af något missförstånd med drottningen, hvarför också Borg tog afsked och uppsatte ett institut på egen hand å lägenheten Manilla och Manilla holme, som han inköpt 1813 för 1,500 rdr rmt af traktör O. Sundberg, hvaremot det offentliga skulle fortsättas under drottningens inseende. Manhem bebyggdes synnerligast med aktiemedel och biträde af eleverna, hvilka under hans ledning hunno en hög grad af bildning i mångfaldiga studier, samt i slöjder och handarbeten. Det blef färdigt omkring 1817 och redan år 1819 hitflyttades det offentliga Institutet, som under tiden kommit nära sin upplösning, så att Borg ånyo blef eftersökt och, såsom för sakens framgång oumbärlig, ombedd att åter öfvertaga ledningen af detsamma. Från denna tid hugnades Institutet väl med flera gånger förökade statsanslag, men likvisst såg det sig ur stånd att åter upptaga blinda elever, hvarmed det alltsedan 1816 hade måst upphöra, till stor del af brist på medel. För att utvidga stiftelsens välgerningar, som äfven sträckte sig till svagsinta, erhöll Borg af regeringen tillåtelse att skicka en stambok kring riket. Då den af regeringen tillsatta förvaltningen fordrade, att de sålunda influtna medlen äfvensom sjelfva den blifvande stiftelsen skulle ställas under styrelsens omedelbara vård, undandrog sig Borg från all befattning med saken och hänsköt afgörandet till regeringen. Under tiden afled Borg den 22 April 1839, i en ålder af

62 år; han fick likväl ännu i lifstiden den glädjen, att se sin äldste son, medic. kand. Ossian Borg, född d. 6 Aug. 1812, utsedd till sin efterträdare. Efter Borgs frånfälle inlöstes egendomen 1840 med 18,600 rdr. Läget är täckt och behagligt. En liten jernbro förenar Manhem och den lilla romantiskt belägna ön, som äfven har ett historiskt minne. Här landsteg d. 13 Juni 1813 för första gången på svensk botten dåvarande kronprinsessan, Josephina, nuvarande H. M. enkedrottningen. Det är förut nämndt, att Institutet måste lemna de blinda åt deras öde; först år 1846 synes en vänligare stjerna uppgått äfven för dem att sprida ett fortgående ljus i deras långa natt, i det att förutnämnda drottnings gemål, aflidne konung Oscar I, täcktes till undervisningsanstalt för blinda upplåta den, midt emot de döfstummas bostad Manhem, belägna lägenheten *Öfra Manilla.* Af enkedrottningen har för ej så längesedan blifvit förärad en orgel, som är för de blinde till en icke så ringa förnöjelse och uppbyggelse. — För Institutet är af Kongl. Maj:t under d. 16 Juni 1846 ett förnyadt reglemente utfärdadt, som upplyser bland annat att för sökande erfordras följande handlingar: 1:o ett till kongl. direktionen öfver allmänna institutet för döfstumma och blinda ställdt ansökningsmemorial; 2:o prest- och 3:o läkarebetyg. Åldern för de döfstummas emottagande bör vara omkring 10—15 år, för de blinda omkr. 12—18. För betalande elev erlägges 250 rdr rmt årligen. Elever emottagas under sommaren (Juni och Juli månader). Fullständig kurs beräknas till 6 högst 8 år. Institutet, som står under en direktion, der H. M. Drottningen är Beskyddarinna, åtnjöt på 1840-talet ett statsanslag af 10,000 rdr, som nu mer uppgått till mellan 30 och 40,000 rdr rmt. Utvidgandet af undervisningsanstalten för döfstumma har alltsedan år 1850 visat sig vara af behofvet påkallad, och sedan Rikets Ständer vid 1854 års riksdag beviljat ett anslag af 37,500 rdr och vid 1857 års riksdag ytterligare 120,000 rdr eller tillsammans 157,500 rdr förutom 7,500 rdr rmt till inventarier, har nybyggnad kunnat företagas, som är afsedd att kunna inrymma minst 150 elever. På hösten 1862 funnos vid institutet 100 döfstumma och 41 blinda. Af eleverna finnes en, som efter en svår sjukdom på en gång beröfvades syn, hörsel och talförmåga; denne har det oaktadt förvärfvat sig ej ringa kunskapsförråd medelst teckenspråk och upphöjda bokstafstyper. Bland läroämnen vid de döfstummas afdelning ingår äfven talöfning.

Institutets fond var på 1840-talet 79,592 rdr 32 sk. bco, inberäknadt fastigheter och inventarier; dess för år 1861 afslutade räkenskaper utvisa, att tillgångarne, oberäknadt värdet af lägenheten Manhem och Manilla holme samt af byggnaderna å Öfra Manilla, uppgingo till 231,573 rdr 10 öre rmt, och att för samma år Institutets inkomst, inberäknadt årliga statsanslaget, utgjort 69,787 rdr 59 öre, samt att utgifterna uppgått till 62,397 rdr 7 öre. — Från Institutets stiftelse till närvarande tid hafva tillsammans 600 elever kunnat derstädes emottagas till uppfostran och undervisning. Öfver 740 blinda och döfstumma under 15 år funnos 1855 i riket, alltså väl behöfligt af utvidgad lokal. Af de döfstumma hafva många utgått i andras tjenst, der de erhållit goda loford; en del deremot återvändt till fädernehemmet, der de med en skicklighet och flit blifvit sina åldriga och fattiga föräldrars stöd och ofta beredt dem en inkomstkälla. — Af de blinda är för närvarande en anställd som ord. lärare vid en af hufvudstadens folkskolor, en blind lärare för seende barn! Namnet Manilla gafs stället af spanska envoyén Corall, som på 1790-talet först bebyggde stället midt emot Manilla holme, som då kallades Tolföresholmen.

Mankärr. Ett skatte-hemman af 1/8 mant., beläget uti Wassänd socken, Wäne härad och Elfsborgs län, skall blifvit förlänadt åt en Carl XI drabant, vid namn Jonas, som tjent i skånska ofriden; säkert är imellertid, att nämnde Jonas bodde på detta hemma Oaktadt stor fattigdom, lyckades det dock hans stora omvårdnad om sina barn, att bereda 2:ne söner vetenskaplig uppfostran, och hvaraf den ena, Birger Wassenius (namnet af socknen) egnade sig isynnerhet åt de mathematiskt physiska.

Mankärr var för honom städse en »angulus præter omnes terrarum ridens» (en framför alla andra behaglig plats). Efter fadrens död öfvertog han hemmanet, och den dåvarande lektorn inlöste det år 1734 till skatte för 30 daler s:mt. År 1751 tog han afsked från sin innehafda lektorssyssla och lefde sedan i 20 år på sin lilla landtgård. Han dog d. 11 Jan. 1771 och blef begrafven i Wassända. Sonen Jonas, som enligt fadrens testamente skulle inlösa åt sig Mankärr mot 600 daler s:mt, inköpte derjemte $^1/_4$ mant. Myskebacken, och hans ättlingar hafva alltjemt innehaft dessa fastigheter. År 1861 egdes Mankärr jemte $\frac{7}{192}$ mtl i ett annat hemman, alltsammans tax. till 1,620 rdr, af Carl Wassenius.

Förut nämnde Birger Wassenius utgaf almanachor tills år 1747, då Vetenskaps-Akademien erhöll så godt som exclusivt privilegium derpå. Hvad som isynnerhet gjorde Wassenii almanachor så begärliga voro dess lärorika och för sin tid märkvärdiga uppsatser. Åren 1724—31 meddelade han i en fortgående serie: »En kort underrettelse för them enfalligom om orsakerna, hvarför åhren, i anseende till väderleken, äro så mycket olik och skiljachtig; i likaledes åren 1732—44: »Kort anledning för them enfalligom till retta tanckar om thenna synliga verldenes systhemate, eller sammanhang.» I inledningen till detta ämne säger han: »Jag vet icke, att någon ännu på svenska ther om, till sina landsmäns tjenst något framgifvit uti ljuset; och dock thenna materia allom them som then store Gudens finger uti naturen med vördnad och eftertancka vilja beskoda, ganska många, ja oendeliga tillfellen lärer gifva, till Hans helga lofs och ähres utspridande!» Slutligen 1745—48. »Welment underrättelse för them Enfaldigom om åkerbrukets förbättrande.« Förtrogen med bibeln citerade han den ofta; stundom inflätade han verser, såsom 1732 efter förutsägandet af solförmörkelsen:

»När rika Solens sken för fattig måna brister,
Hon blifver svart som beck och all sin fägring mister:
Ty lär, min vän, en ting utaf then gamla Måna,
Att man ej yfvas bör af thet man måste låna.»

Till slut må anföras hans hypothes om anledningen till vattenminskningen. Han ansåg, att af vattnet flera slags täta kroppar årligen tillkomma, hvilka antingen så förblifva eller omsider till jord förvandlas, som äfven af vattnet torde fått sin upprinnelse, »likmätigt Skriftens vittnesbörd.»

Mansdala. Gård uti Wä socken af Gärds härad och Christianstads län, af $1^5/_8$ mant. skatte, $^1/_2$ frälse, å *M* 1—4, tax. 1860 till 14,680 rdr, eges af inspektor Orstadius. $^3/_8$ mant. krono *ibm* är kronofogdeboställe.

Mantorp. Egendom uti Weta socken, Wifolka härad och Linköpings län, belägen nära gränsen af Sya, består af 1 mant. skatte- och 1 frälse-säteri (Mark), med $2^3/_4$ mant. underlydande; taxeringsvärdet 1861 var 43,810 rdr rmt. — Mantorp kallas 1683 säteri af ett allodialhemman, 1687 skatte-säteri; det utbyttes från kronan 1682 af John Gripenwald (död 1693), som ock egde redan då derunder afhysta Mark, och har alltsedan förblifvit inom slägten tills öfverstelöjtn. riddaren af Svärdsorden J. G. Gripenwalds död härstädes 1843. Sedan år 1850 har egendomen tillhört friherre C. M. N. Palmqvist, gift med en dotter till brukspatron af Burén. — Mantorp har endast obetydlig löfskog i hagarne. Till gården höra god trädgård och ansenlig humlegård.

Marbeck. Socken uti Norra Wedbo härad af Jönköpings län, $2^1/_4$ mil från Ekesjö, $4^1/_2$ från Jönköping och $8^5/_8$ från Linköping, gränsande i norr till Frinneryd, med hvilken hon följer från sjön Ralången till Östgötagränsen, i öster till Askeryd, i söder till Bredestad och i vester till Lommaryd, har på $1^1/_4$ mils längd, men blott $^3/_4$ mils bredd, en areal af 12,428 tunnl. (eller 0,538 qvadratmil efter Hahr), 0,060 qvadratmil upptagas af insjöar. Östra delen af socknen har ganska bergig och stenbunden mark, men är i den vestra jemn. I den förra är sandmylla rådande jordmånen, men i den sednare lermylla. Den vestra delen af socknen är skoglös. Socknen, som år 1810 beboddes af 834 och den 1 Juli 1862 af 996 personer, innehåller $3^3/_8$ mant. skatte, 1 krono och $31^5/_8$ frälse. Socknen har både fast och flyttbar skola, der under sistnämnde år 147 barn erhöllo undervisning af tre examinerade och en oexaminerad lärare. Skolan har en årlig inkomst, stor 19 rdr 93 öre, af enskild donation. Sockenbibliothek har blifvit bildadt 1858 genom gåfvor från grefve Bonde. Sockenboerna låna mot 50 öre pr år, andra betala en ringa afgift. — Marbeck utgör ensamt ett patronelt pastorat af 3:dje klassen, tillhörande Norra Wedbo kontrakt af Linköpings stift. Den förste kyrkoherden som nämnes är Sven Erici 1338, sedermera nämnes Haqvinus Laurenti, 1520—27, som blef afsatt, emedan han

icke ville öfvergifva papismen; socknen förenades då med Askeryd såsom annex, men blef åter eget pastorat vid efterträdarens Petrus Halwardi död 1561. Kyrkan, som har ett utmärkt vackert läge på en höjd, med utsigt öfver Svartådalen och sjön Ralången, är af sten. 77 fot lång och 20 dito bred invändigt. En tradition säger, att träd till äldsta kyrkan skall hafva huggits på samma mark, vid sjön Ralångens södra ända. I slutet af 17:de århundradet erhöll kyrkan en tillbyggnad af trä i norr, hvarigenom hon förvandlades till korskyrka. Dess trenne klockor hänga i stapel. Kyrkan har en 4:delad altartafla, hvars arbete är väl i medeltidsmanér, men ovanligt vackert att vara från denna tid. Som vanligt i gamla kyrkor, äro väggarne behängda med sköldmärken af vanligt slag. Doktor Martin Luthers porträtt jemte en kort lefvernesteckning förvaras äfven i kyrkan. Kyrkans helgedomskärl af silfver utgöras af 2 kannor, kalk och patén, 2 ljusstakar och en dopskål; den sednare ett testamente efter lagmannen baron Krister Bonde. Fru Anna Catharina Wrangel har skänkt 200 daler till fattigkassan. — Af fornlemningar hafva vi icke kännedom om några. I dess ställe torde vi böra omnämna den vidt bekante s. k. *Röd-* eller *Flottholmen* i sjön Ralången. Den är omnämnd såväl af Rogberg i dess Smålandsbeskrifning, som uti nya upplagan af Tunelds geografi, 3 band. 2 afd. sid. 943. Denna holme säges ömsom höja sig öfver och ömsom sänka sig under sjöns vattenyta. Den ligger 13,320 fot från sjöns södra ända, der Svartån inflyter och 760 fot från vestra sjöstranden, samt är från öster till vester 436 fot lång och 248 fot bred. Dess yta består af en röd massa, så lös, att den icke utan underlag af bräder kan beträdas; — således ett mycket upplöst myrmalmslager, sammanhållet af oförruttnade träd och växtrötter. Massan är äfven på djupet så lös, att en trästång kan trängas derigenom ner till den fasta bottnen. Klart vatten tros ligga mellan holmens massa och denna botten. Författaren till Tunelds geografi tror, att rötter från de på holmen varande stubbar nedträngt i botten under det mellan holmen och denna varande vattnet, och skulle sålunda genom dem fasthållas. Allvin åter anser holmen vara fast vid botten, och anser mätningen, som utvisade massan hafva 15,5 och det klara vattnet derunder, 6,5 fot djup, af intet värde, emedan mätaren var väl en skicklig tjensteman, men långt ifrån vetenskapsman. Orsaken till holmens synlighet och osynlighet förklaras af sistn. förf. härröra af sjöns vattenytas sänkning och höjning. Uti Marbecks kyrkobok har holmens oregelbundet periodiska synlighet blifvit antecknad. Första anteckningen skedde år 1696; sedermera åren 1712, 19, 23 etc.; det är ock antecknadt, att den vanligast i September och Oktober varit synlig, samt särdeles efter stark torka eller under stormar. De sednaste åren holmen visat sig hafva varit 1812, 1815, 24 och det starka torkåret 26, då den afmättes. År 1773, då konung Gustaf III besökte holmen, blef i Augusti månad en mindre holme synlig längre i öster af 130 fots längd, på hvilken 100 stubbar lära räknats. Efter denna tid skola flera holmar hafva uppträdt. Flottholmen har på flera år icke varit synlig, och då den under 1854 års starka torka icke visat sig, tros han aldrig mer komma att göra det, tillfölje af att den lösa massan måste ovilkorligen borfsköljas af den genom sjön löpande strömen.

Gårdar och verk: Säterierna *Cathrineholm* och *Herrestad* (se art. Cathrineholm), hvarunder lyda 1 1/4 *Jularp*, 1/2 *Byarp*, 1 *Eket*, 1/2 *Gjöhle*, 1/4 *Kulla*, 2 1/2 *Marbäck*, 1/8 *Sjöeryd*, 1/2 *Smedstorp*, 1/8 *Wickenstorp*. — Säteriet *Notåsen*, se den artikeln hvarunder lyda 1/2 *Brunseryd* ladugård, 1/2 *ibm*, 1/8 *Ingelsebo*, 1 1/4 *Råby*, 1/4 *Ormestorp*, 5/8 *Häljarp*, 1/4 *Knifvarp*, 1/4 *Mussarp*, 1/4 *Stallarp*. Säterierna *Fagerhult*, *Wrangsjö*, *Grafsjöhult*, *Öringe* (se dessa artiklar.) 1 frälse *Bommeryd*, 1/2 *Holma*, 1 *Siggarp*, egdes 1861 af kapten Hjertström i Grenna. — 1/2 *Gåseryd*, 1/2 *Hättarp* utgöra kyrkoherdens boställe, det sistnämnde hemmanet erhöll prestgården år 1641 i tillökning med anledning af sina inskränkta egor. — I socknen finnas 4 lägenheter, 2 manufakturinrättningar och 6 qvarnar och sågar. — Adress: Ekesjö.

Marbeck. Pappersbruk uti Snöstorps socken, Halmstads härad och län, beläget 1 1/4 mil o. n. o. från Halmstad; härtill hörer 1/2 mant. ins. frälse Marbeck och qvarn; det hela taxerades 1861 till 10,500 rdr rmt — och tillhörde då handl. Liedbäck i Halmstad. Pappers-

bruket uppgifves i jordeboken varit öde 1825.

Marbogården. Ett mantal frälse-säteri uti Åsaka socken, Skånings härad och Skaraborgs län, ligger i Märene by och intager omkring 330 tunnl.; egdes år 1816 af expeditions-sekreteraren J. Noring, år 1861 af 4 bönder; sistn. års tax.värde var 12,320 rdr rmt.

Marby. Ett mantal frälse-säteri uti Bond-Arnö socken, Trögds härad och Uppsala län, beläget på Oknöns sydvestra strand, har tillhört Uppsala domkyrka från 1396 kanske till reformationen, på 1600-talet Jacob Næf, och dess måg Johan Skytte; reducerades, utbyttes derpå af fröken A. C. Wrangel på Säby å Aspön, tillhörde hennes slägt omkring 1740, egdes 1849 af Enlund. 1861 lydde Marby jemte andra $1^1/_2$ mantal under Haga i Svingarns socken. Säteriets tax.värde var 13,800 rdr rmt —; ord. räntan 24 rdr 16 sk. 8 rst kr.värdi.

Marby. Annex-socken till Sunne pastorat, *) är belägen uti Jämtlands läns Södra fögderi, 1 mil s. s. v. från Östersund, på sydvestra sidan af Storsjön midt för Norderön, mellan Oviken och Hallen, sträckande sig ända till fjällen, med en areal af 19,768 tunnl., deraf upptagas 0,025 qvadratmil af vatten. Socknen, som år 1805 beboddes af 257 och 1860 af 404 personer, består af $7^{47}/_{48}$ mantal skatte, 1 mant. krono; i bevillning efter II art. erlades 1861: 25 rdr 7 öre rmt; ordinarie räntan är 115 rdr 37 sk. 2 rst. kronovärdi: kronotionden 28 t:r 26 kappar korn. Åkerbruket är ringa, boskapsskötseln mer fördelaktig, fiske idkas till nödtorft. Potates sattes — skrifver Hülphers på 1770-talet — för några år sedan först i Järsta, hvarifrån sedan frön, jemte beskrifning på dess skötsel, spriddes i orten. Af bröd bakas fyra slag: *godbröd,* af rent kornmjöl; *spisbröd,* af korn och agnar; *rågbröd,* i stora och tjocka kakor, är endast högtidsrätt; *barkbröd,* tillredes af korn och furubark. Under missväxt har s. k. Skottmjöl blifvit hemtadt från Norge. — *Marby* skall förut blifvit kallad Stora Marieby, till skilnad från Marieby socken i Brunflo pastorat, men säges i slutet på 16- eller i början på 1700-talet, vid någon biskopsvisitation, fått namnet Marby. Till Sunne kyrka räknas $^3/_4$ mil, tvärt öfver Storsjön till Rödö kyrka 2 mil. Landsvägen ifrån Oviken till Hallen går igenom socknen.

Af socknens hemmantal eller $53\frac{211}{240}$ tunnl. 6 tld = 1 mant.), utgöra $1\frac{1111}{2240}$ tld prestbord och $4\frac{1093}{2240}$ fourirsboställe, det öfriga var 1861 skiftadt emellan 40 åboer; största brukningsdelen var $3^1/_2$ tunnl. *Gärdesta* (Jersta), tax. till 1,980 rdr, den minsta var $\frac{55}{192}$ *Kläppe,* tax. till 170 rdr. Öfriga hemmanens namn äro: *Bäck, Böle, Getåsen, Höge, Möckleåsen, Svedje, Wälje.* — I socknen funnos 1861: 8 lägenheter. *Månsåsen* flyttades 1843 i jordeboken till Sunne socken. — Adress: Östersund.

Marbäck. Annex-socken till Gällstad pastorat, är belägen uti Kinds härad och Elfsborgs län, omgifven i norr af Hössna, i vester af sjön Åsunden, i söder och öster af Gällstad, omfattar en areal af 0,343 qvadratmil, af hvilka 0,062 äro vatten. Marken är bergaktig. Jordmånen består af sandmylla; skog växer till behof. Socknen, som år 1805 beboddes af 615, år 1860 af 753 personer, består af $15^{17}/_{24}$ mant., hvaraf $10^3/_4$ skatte, $^1/_4$ krono, $4^{17}/_{24}$ frälse, med 60 åboer. I bevillning erlades 1861: 116 rdr 61 öre. — Kyrkan, af sten, belägen $^1/_2$ mil från Ulricehamn, är efter tillbyggnaden 1824 ljus och rymlig; här ligga öfverstarne Björnsköld, far och son, begrafna. Ett historiskt minne är fäst vid hemmanet *Skottek,* å hvars inegor, nära sjön Åsunden och $^1/_4$ mil från Ulricehamn, ännu utvisas stället efter den ek, för flera år tillbaka nedfallen, i hvilken Sten Sture d. Y. uppstigit, för att derifrån bättre öfverse den slagtning han å sjön Åsunden höll med Danskarne, men från hvilken ek traditionen förmäler att Sture sedd af fienden blifvit skjuten. Den blef derefter kallad skottek, hvaraf den der sedan anlagda gård fått sitt namn. År 1596 var kon. Johan III i socknen.

Gårdar och byar: $^1/_4$ mant. frälse-säteri *Källebacka* med qvarn och såg, samt underlydande $2^1/_4$ *Marbäck,* $^1/_4$ *Ulfveskog,* $^1/_4$ *Gunnarsbo,* $^1/_8$ *Kårdam,* $^1/_4$ *Ledet* eller *Björkebacken,* $^1/_4$ *Torpa,* utgöra ett gods, tax. till 8,170 rdr, som eges af enkefru Björklunds sterbhus. — $^1/_3$ mtl frälse-säteri *Näsboholm* med tegelbruk, samt underlydande $^1/_4$ *Öijered,* $^1/_8$ *Sandslätt,* utgör en egendom, tax. till 7,420 rdr, som eges af A. Brovall. — $^1/_4$ mant. *Björkered* är militiæhemman. — Adress: Ulricehamn.

*) Enligt Kongl. bref af d. 17 Jan. 1851, skola Hallens och Marby socknar vid nästblifvande komministers ledighet i Hallen, skiljas från Sunne och utgöra ett särskildt regalt pastorat.

Marcusbäcken, som från Mösseberg i Westergötland faller ned vid de sköna, blomsterrika Skårslider, har sitt namn af en konung Inges skald, Marcus. En sägen är ännu gängse, att evangelisten Marcus predikat och döpt i Marcusbäcken. Vid landsvägen nära intill Ingatorp, midt emot de s. k. Odinsängarne, ligger en stor sten, som af Sätuna byfolk kallas Marcus' sten. En annan *Marcus' sten* ligger vid vägen mellan säterierna Stacketorp och Dissarås i Wånga socken. Uti samma Westgötabygd har den tiden jemväl varit bygdt ett kapell, hvarefter grushögar ännu visas uti en äng vid *Mobotorp* uti Mo socken, och af landtfolket benämndt den heliga Marcus' kapell. En äng der bredvid kallas Marcuskärret, och en källa, som der uppqväller, nämnes *Marcuskällan.* Hon anses ännu såsom helig, och, när om sommaren kål och jordfrukter börja växa, hemtar folket vatten ur denna källan att dermed vattna plantorna, hvaraf de skola skyddas för mask samt frodas väl.

Maredal. Helsobrunn i Ljungarums socken af Jönköpings län, är omnämnd under artikeln Jönköping; den skall innehålla balsamiskt vatten, särdeles tjenligt äfven för dem, som lida af svagt bröst.

Margreteberg. Ett mantal frälsesäteri uti Harplinge socken, Halmstads härad och län, beläget $^3/_8$ mil norr om kyrkan, utgör, jemte $4^1/_2$ mant. underlydande, ett gods, taxeradt 1861 till 29,900 rdr rmt. Margreteberg har tillförne hetat Fäberga samt varit ett utsockne hemman, men sedan den 18 December 1786 är säterifriheten hitflyttad ifrån Alarp i Slättåkra socken, (Bexell uppgifver hemmanet förr hetat Lockared och fått säterifriheten 1807). Säteriet har alltsedan haft samma egare som Sperlingsholm. Hemmanet är extra roteradt under № 200 för $1^1/_4$ mantal. Egendomen, som är bebyggd med både karaktersbyggnad och ladugårdar af sten, har åkerjord af lera samt vidsträckta ängar, hvilka till en del äro försedda med löfskog.

Margreteberg. Egendom uti Näs socken, Åhse härad och Skaraborgs län, utgöres af $^1/_2$ mant. frälse *Rudet* (tax. 1861 till 6,000 rdr), $^1/_2$ *Fiskaregården,* med underlydande $^3/_8$ mant., jemte ett betydligare tegelbruk. Egare hafva varit N. G. Dahlcrona omkring 1780, friherrinnan Anna Margareta Posse omkr. 1790, efter hvilken egarinna godset troligen erhållit sitt namn; det egdes 1802 af majoren C. W. von Döbeln, af hvilken possesionaten L. Jonsson köpte egendomen och innehade den till våren 1842, då den köptes af nuvarande egaren, J. P. Dahlgren.

Margretehill. Station på Gefle-Dala jernvägen, uti Wahlbo socken af Gefleborgs län — vid 215 fots höjd öfver hafvet —, 1 mil 33,800 fot från Gefle, 34,000 från Bäcks och 15,300 fot från Jädrans stationer, är byggd för och af Forsbacka bruk, som dit anlagt en jernbana för hästkraft med en längd af öfver $^1/_4$ mil.

Margreteholm. Ett mantal frälsesäteri ($^1/_2$ Flatagärdet, $^1/_2$ Tofvered) uti Sandhems socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, beläget utmed sjön Stråken, och förut kalladt Brunebo, har fått namn efter en Margareta Sparre, gift med en Breitholtz; tillhörde år 1816 löjtn. C. Flach, år 1861, jemte underlydande $2^1/_4$ mant., baron C. Falkenberg. Godset, som har skog till husbehof, taxerades 1860 till 21,370 rdr rmt.

Margretelund eller Järö. Ett mant. frälse-säteri uti Öster-Åkers socken, Åkers skeppslag och Stockholms län, beläget vid en vik af Trälhafvet, utgör jemte $14^7/_9$ mant. underlydande, ett gods, tax. 1861 till 123,480 rdr. Margretelund bebyggdes till säteri af friherre Gabriel Oxenstjerna, som utnämndes strax före sin död, vid 28 års ålder, till president i Dorpts hofrätt. Under en så kort lefnadstid torde det varit få enskildta personer, som haft flera vigtiga värf och uppdrag. Enkan, friherrinnan Brita Kurck, lät 1658 uppföra stenhuset. Margretelund såldes 1718 till r. r. Åkerhjelm af Elsa Sparre, enka efter den förutnämndes son Gabriel O., kallad den Långe, som, såsom guvernör öfver Öland, tog till flykten vid Danskarnes landstigning derstädes 1671. På denna sin egendom uppehöll sig förutnäumnde r. r. Åkerhjelm, sedan han nödgats taga afsked, efter att hafva ogillat det år 1745 vidtagna finanssystem och inrättningen med de små

bankosedlarne och äfvenledes uti den s. k. principalatsfrågan i den beryktade Springerska saken utlåtit sig annorlunda än anhängarne af det då rådande partiet ansågo med sina fördelar öfverensstämmande. Vid 1765 års riksdag erhöll Åkerhjelm en lysande upprättelse, i det Ständerna offentligen förklarade, »att det allmänna rönt en beklaglig verkan deraf, att man icke följt de trogna rådslag, Åkerhjelm kort före 1746 års riksdag gifvit om banken och dess myntväsende». Han afled år 1768. Egendomen har alltsedan varit inom Åkerhjelmska familjen och har tillhört åtminstone sedan 1849 majoren och riddaren af Svärdsorden Robert U. H. von Bahr, gift med en friherrinna Åkerhjelm. Till godset, uppgifver Djurberg, hör godt höbol, men ringa skog. En ansenlig trädgård pryder gården.

Margretetorp. Gästgifvaregård på gränsen af Skåne och Halland, vid foten af Hallandsås; härifrån skjutsas till

Karup i n.	$1^1/_8$	mil.
Engelholm i s.	$1^1/_4$	»
Båtstad i n. n. v.	$1^1/_2$	»
Torekow i v. n. v.	$1^3/_4$	»
Östra Ljungby i s. o. . . .	$2^1/_8$	»

Maren. Sjö i Stockholms län, som utfaller i Hallsfjärden och är begagnad till Södertelje kanal.

Maria källa, se Torpa socken.

Marianelund. Ett mtl frälse-säteri uti Hässleby socken af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, bestående af $^1/_2$ mant. *Torp* och $^1/_2$ *Strömstorp*, under ofvannämnda namn; utgör med Haga qvarn, garfveri, färgeri, oljeslageri, qvarn med 3 par stenar, såg, *Gustafsforss* manufakturverk med 20 *skℓℓ* smide, $^1/_4$ *Torp*, ett gods, hvartill äfven hörer ett askkalsinerbruk. År 1680 utbyttes gården mot andra hemman till säteri af öfverstelöjtnant Liljenborg, som gaf det namnet Strömstorp; sedermera innehades säteriet af ätten Rosenhoff, men pantsattes till kronan, hvarefter det någon tid utarrenderades till bönder. Gården utlöstes dock 1755 af generalmajoren Gustaf von Siegeroth, som åter bebyggde, förbättrade och förskönade stället; en allé anlades från landsvägen till manbyggnaden och trädgården på båda sidor om vägen jemte promenaden vid ån. Stället fick nu sitt närvarande namn efter generalmjorens fru, född Mariana Macklier. Han ökade de uti den här förbiflytande Bruzaholmsån befintliga verken med jernmanufakturverket och gaf detsamma namnet Gustafsfors efter sitt eget; till ytterligare förvarande af sitt minne förordnade han, att hans i olja målade porträtt jemte bröstbild i medaljong af gips för alla tider böra förvaras vid gården, i hvars hand den än måtte komma. Derefter har den egts af lagmannen Risellsköld, dennes son expeditionssekreteraren O. S.; ryttm. Fredrik och löjtn. O. J. Adlerberg samt kammarjunkaren Hammarsköld, som inrättade de tre förutnämnda fabrikerna. Godset innehades 1861 af sistnämnde egares enkefru. Här föddes 1791 nuvarande chefen för kongl. väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, riddaren af Svärds-Orden Axel Erik von Sydow. Nära bredvid gården har Aspelands kompani haft sin mötesplats, hvilken numer är flyttad till Hultsfred.

Marieberg eller **Mariad.** Ett och $^2/_3$ mant. frälsesäteri uti Grödinge socken, Svartlösa härad och Stockholms län, beläget nära Qvarnsjön, ej långt från kyrkan, utgör jemte underlydande $12^1/_6$ mantal inom socknen ett gods, taxeradt 1860 till 121,180 rdr rmt (häraf 24,750 rdr för sjelfva Marieberg). Bland underlydande må nämnas säterierna Kashamra och Snackstavik. Af Marieberg har № 1 om 1 mant. varit doneradt fru Anna Sture med condition, som fru Ebba Banér utbytt emot Bränninge i Tveta socken, med 1683 års ränta, hvilket hemman den kongl. kommissionen, d. 24 Nov. 1704, har förklarat hafva igenom 1664 års privata byte efter 7 § af 1655 års stadga iklädt sig frälsenatur, och Tomteberga i Botkyrka socken i dess ställe står under lösen, hvarom är landshöfdingens ordre d. 11 Jan. 1705. № 2, $^2/_3$ mant., som tillförne varit en kronoutjord, har Zacharias Wattrang tillbytt sig efter kammarkollegii bref af d. 30 Mars och 18 Okt. 1683, och har det blifvit till nämnda mantal skattlagdt samt sammanbygdt med № 1. Sedan Marieberg kommit i slägten Wattrangs ego, har det länge och ännu 1825 haft gemensam egare med Sjöberg; det gjordes af presidenten

Z. Wattrang till fideikommiss, tillhörde 1840 och ännu hofmarskalken frih. C. Rudbeck, gift med en grefvinna Juliana S. Oxenstjerna.

Marieberg eller Suntak. Ett mtl skatte uti Suntacks socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, köptes d. 24 Febr. 1642 af landshöfding Bengt Ribbing från fru Christina Bååt, men bortbyttes strax derpå till Johan Dufva. Gården uppgifves äfven hafva hört till grefve Per Brahes grefskap under Wisingsborg och blifvit reducerad 1681. Hemmanet, som erhöll namnet Marieberg d. 4 Juli 1850, egdes 1860 jemte $1^7/_8$ underl. samt qvarn af hr A. Wahlberg; tax.värdet s. år var 19,820 rdr rmt.

Marieberg. Lägenhet vid Halmstad och Nissaån, med 77 tunnl. stadsjord och c:a 40 t:r utsäde, eges af grefve G. A. Lewenhaupt.

Marieberg. Högre Militär-läroverk, beläget vid hufvudstaden utom Kungsholms tull bredvid segelleden, grundadt år 1815 i ändamål att åt officerare af artilleriet, ingeniörcorpsen, arméen och flottan, äfvensom civil-ingeniörer, meddela grundlig undervisning i yrkets förberedande och dermed sammanhängande vetenskaper. Läroverkets högsta styresman är generalfälttygmästaren och chefen för artilleriet. Hvar 18:de månad emottagas nya elever till så stort antal, att desamma, tillsammanräknade med förutvarande elever, utgöra högst 47, nämligen 22 af artilleriet, 2 af ingeniörcorpsen, 23 af den öfriga arméen och flottan. — Kongl. rådet Bengt Skytte skall hafva erhållit stället till betesplats och först låtit bebygga det. På 1750-talet inköptes egendomen i riksrådet grefve C. F. Scheffers namn, och en porslinsfabrik anlades här af ett bolag. Denna fabrik, hvars tillverkningar icke saknade godhet och vackert utseende, anlagd med dryga kostnader, bar sig dock icke i längden. En stor del af aktierna såldes på stadsauktion på 1780-talet. Sedan riksrådet friherre Liljencrantz blifvit innehafvare af aktierna, sålde han egendomen och fabriken 1782 till Rörstrands fabriks egare, korporalen vid kongl. lifdrabantcorpsen Nordenstolpe, efter hvars, året derpå timade, död arfvingarne fortsatte att drifva fabriken, dock lamt, tilldess de 1788 alldeles nedlade den. Marieberg uthyrdes sedan af nämnda arfvingar till en anläggning för kattuntryckeri och till kasern åt de under kriget hitkomna Ryska fångarne. År 1796 försålde de egendomen till Stockholms stad, som sedan afstod den för 8,500 rdr till kapiten-mekanikus Carl Apelqvist, hvilken här anlade en mekanisk spinnmachin och gjorde äfven ett anbud till kronan, att på egen bekostnad hitflytta styckgjuteriet från staden, hvilket med vissa vilkor antogs. År 1811 försåldes Marieberg till kronan. Dåvarande chefen för artilleriet, general Cardell (skaparen af Svenska artilleriet i dess nuvarande skick), grundlade derstädes s. år på statens bekostnad en militärskola för artilleriets yngre officerare. Förste läraren härstädes blef professorn i matematiken Erik Harfvefeldt. Genom ett kongl. bref föreskrefs, såsom vilkor för erhållande af löjtnantsgrad vid artilleriet, att med approbation hafva genomgått examen vid detta högre artilleriläroverk, som sedermera utvidgades, såsom förut ofvan nämndes. Uti biblioteket uppsattes general Cardells byst, såsom den der i synnerhet uppgjort planen till läroverkets stiftande. Af statsmedel eger det ett anslag af något öfver 18,000 rdr rmt.

Marieberg. Länderi med naturskön belägenhet invid sjön Wenern och stora landsvägen, på Christinehamns stadsmark, består af c:a 53 tunnl. åker, 285 tunnl. skog och hagmark; tillhörde 1862 brukspatron M. Camitz' sterbhus.

Marieberg. Ett mantal frälse uti Örja socken, Rönnebergs härad och Malmöhus län; häraf egas $^{24}/_{25}$ mantal med c:a $^{18}/_{43}$ mant. i Örja by, tax. 1861 till 52,400 rdr rmt, af hr L. W. Athmer. Öfriga $^{1}/_{25}$ mant. med väderqvarn och jerngjuteri eges jemte $\frac{53}{258}$ mantal i nämnda by, tax. till 10,670 rdr rmt, af hr P. Lindelöf. Förstnämnda del egdes 1825 af major v. Segebaden, den sistnämnde af en smed Apelqvist. Enligt kammar-kollegii utslag den 28 Augusti 1808, erhöll 1 mantal i byn Örby namnet Marieberg.

Marieberg. Sågverk och landtegendom i Asarums socken, Bräkne härad och Blekinge län, i den natursköna Asa-

rumsdalen, och utmed allmänna landsvägen, 1 mil från Carlshamn, består af: Mariebergs såg med tvänne finbladiga dubbelramar och centrumsåg, Nyebro såg med en dubbelram och centrumsåg, Mariebergs qvarn med två par sammälds- och ett par siktqvarnstenar samt grynverk, med full mäldtillgång, $^{7}/_{16}$ mant. Marieberg (alltsammans tax. till 42,800 rdr) jemte $^{1}/_{4}$ mant. Ekeberg. Egendomen eges af sågverksintressenter, med herr G. W. Friberger till disponent. Flera obegagnade fall med oinskränkt vattentillgång erbjuda anläggning af större och mindre vattenverk uti Mörrums ström, på hvars ömse sidor båda hemmanen äro belägna.

Marieberg. Fyra mant. frälse-säteri uti Björkviks socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, beläget vid Yngarn, tax. 1861 till 28,670 rdr, egdes då under *Hofsta* m. fl. gårdar af löjtn. M. Odencrantz. Marieberg består egentligen af 2 mant. Skolsta, 2 mant. Wäsby. Rikskattm. Sev. Bååts syster Maria (död 1656), gift med general-löjtn. frih. Carl Sparre, skref sig omkring 1648 till Skolsta, som efter henne lär ha fått sitt nya namn; det utlöstes från reduktionen af hennes efterlefvande man, kom genom testamente till svärsonen, presid. friherre Joh. Rosenhane (död 1710), såldes på 1760-talet till fru Cedercreutz (Gyllenkrook), född Berchner, egdes från 1792 genom köp af frih. Joh. Ribbings enka, född Gyllenkrook, från 1811 af K. Leijonhufvud, som vid arfskiftet efter F. J. Ribbing afstod Marieberg till sin svägerska Julie Ribbing, gift med kammarherre von Schildt; det såldes 1834 till gr. E. Oxenstjerna och af denne 1840 till grosshandl. J. C. Holmqvist, svärfader till nuvarande egaren.

Marieberg. Länderi, beläget invid Nyköping på stadens jord, med underl. $^{1}/_{4}$ mant. *Brandkärr* och stadslägenheten Gustafsberg, med ett utsäde af 10 à 15 t:r höst- och 40 t:r vårsäde samt c:a 30 t:r potates. Egare är possesionaten Axel Schéele.

Marieberg. Marberg eller Marburg. Säteri i en naturskön trakt vid Göta elf, $^{3}/_{8}$ mil norr om Kongelf, uti Ytterby socken af Inlands Södra härad och Bohus län. Dess förste grundläggare Sven Rank, som tillbytte sig hemmanet 1673 och 1674 från kronan emot vederlag af frälsehemman inom Knäreds socken i Halland, var född 1616 på Rankhyttan i Dalarne, hvaraf han tog namn. Vid 14 års ålder ingick han som simpel soldat vid Dalregimentet, avancerade genom alla graderna, var 1659 en kort tid slottsherre på Bohus och afled i Halmstad 1686 som landshöfding öfver Malmöhus län m. m. Hans arfvingar sålde godset till generalmajoren baron Axel Roos. I sin ungdom en af Carl XII:s lifdrabanter och bland de mest framstående personligheterna vid kalabaliken i Bender — hvaröfver han uppsatt en berättelse — anses han äfven hafva varit förebilden till Tegners Axel. Han var en äkta svensk karakter, utmärkt för mannamod och trofasthet. Sedermera kom godset till en Olbergs, politie-borgmästaren i Göteborg Schütz och dennes son, majoren Rosenschutz.

Denne var en af de rikaste privata män, men tillika en af de större narrarne på sin tid. För penningar utverkade han sig rättighet att kläda sin betjening i kongl. livré; sjelf åkte han aldrig utan i en förgyld vagn, dragen af 6 hästar och körd af zigeuenare. Vid bordet uppassades han af negrer, klädda i turkisk drägt. På Marieberg, hvars rum voro prydda med förgyllningar och sidentapeter, underhöll han en ordentlig seralj. Gården var den tiden en parodi på fästning. Der var uppfördt ett stort kastell, bestyckadt med malmkanoner; utanför ena manbyggnaden stod uppställd en rad med gevär, framför hvilken en postkarl marcherade med musköt på axel, och vid öppningen af alléen gick en annan framför ett vakthus, der alla, som ämnade sig fram till gården, anhöllos. Hvarje morgon och afton kl. 4 och 9 sköts salut ifrån kastellet, och tvänne trumslagare slogo reveille och tapto. Rosenschutz sjelf kallades kommendant och inspektoren på stället jourhafvande löjtnant. Egendomens skötsel lemnades vind för våg och i stället för att arbeta blefvo godsets bönder framkallade till militäriska öfningar. Imellertid tog all denna herrlighet ett slut, och Rosenschutz slutade sin dåraktiga lefnad i en fattigförsörjningsanstalt i Stockholm.

Marieberg inköptes 1809 af grossh. P. Wennerholm, som anlade på hemmanet *Skälebräckes* mark en kostbar mjölqvarn med 3 par stenar, kallad *Cathrinædals* qvarn. År 1840 afsöndrades från säteriet till en särskild egendom 2 mant. uts. fr.-hemman under namn af *Trankärr* År 1855 inropades Marieberg på auktion af hr A. Palmborg från Göteborg för 122,550 rdr rmt; men han afstod det mot afträde till hr J. R. Wennerholm; år 1861

var handl. D. Berg egare; taxeringsvärdet är 30,000 rdr rmt.

Jorden är af bördig beskaffenhet och indelad till cirkulationsbruk. Utom vanliga höfodret erhålles vissa år ett rikt, utmed elfvens stränder växande sjöfoder, som här kallas *Strippel*. En betydlig löfskog finnes, särdeles af ek, samt någon skog af furu och ypperliga torfmossar. Gården har 2 ansenliga karaktersbyggnader af trä samt är prydd med ansenliga trädgårdsanläggningar.

Uti *Marberget* vid Göta elf och på Mariebergs egor synes ett spår, liknande ett märke efter en intryckt hästsko. En tradition i orten påstår, att detta spår erinrar om en svensk kon. Inge, hvilken, efter att hafva förlorat en strid på Dössebacka slätter i Romelanda socken, red som flykting öfver Marberget till Göta elf, öfver hvilken hästen samm med honom till Westgötalandet. Under ridten skall hästen hafva intryckt berörda märke. Tacksam för sin vunna räddning, utlofvade konungen, att en kyrka skulle der uppbyggas, som med sitt namn, *Nödinge,* skulle påminna efterverlden om konung *Inges Nöd* och dess lyckliga utgång. En mineralkälla utvisar ännu stället, der kon. Inges häst stallade, och der Nödinge kyrka var allraförst ämnad att stå (se vidare art. Nödinge socken). Folksägnen synes uppenbarligen anspela på konung Inge d. Ä. och hans nederlag i striden mot norska konungen Magnus Barfod, ehuru Sturleson väl säger, att slaget stod i grannskapet af Fuxerna, på östra stranden af Göta elf. I nära förening med nämnda sägen står en annan, att tre konungar fordom hållit ett möte å Mariebergs egor, på ett dervarande gärde, som till minne deraf ännu i dag benämnes *Kongsvallen.* Utan tvifvel syftar detta på det under art. Konghell redan omnämnda möte mellan de tre Nordiska konungarne, der fred slöts, och sedan beseglades med äktenskap mellan konungen i Norge och svenska konungadottern Margareta Fridkulla. Om än folksägnen och historieskrifvaren skilja sig uti förläggandet af händelsen för sin berättelse på något olika ställe, så är det dock intressant att finna, huru många spridda drag af vår historia fortlefva på allmogens läppar ännu efter 800 år.

Marieborg kloster, se artikeln Haga säteri uti Svinngarns socken.

Marieborg. Tre mantal frälse i Eneby socken, Bråbo härad och Linköpings län, beläget vid Rörsviken, utgör med underlydande $^3/_4$ mant. Helleberga ängar, Träbrunna och Skälstad utjordar, ett gods, tax. 1861 till 38,990 rdr (32,210 rdr för sjelfva Marieborg). Hemmanet har förut hetat Berga, af hvilket frih. Axel Lillje 1652 tillbytte sig 2 gårdar, assessor Louis de Geer till Finspong innehade dem 1687 jemte en frälsegård, och hans arfvingar 1725; de underlydande hemmanen hafva på 1500-talet lydt under Norsholm. En half gård i Berga egde 1687 Sten Arfvedsson (Natt och Dag); till herregård bebyggdes Marieborg af assessor C. N. Wadström, tillhörde år 1783 hofmarskalken friherre F. U. Friesendorff (död 1793), gift med en sonsons dotter till förutnämnde Louis de Geer, 1825 generalmajoren, friherre C. M. Strömfelt till Tärnö (död 1857). Marieborg tillhörde 1850 Jak. Philipson i Norrköping, 1861 dennes son. — Ringa skog hörer till egendomen.

Marieby. Annex-socken till Brunflo pastorat, är belägen uti Jämtlands läns Norra fögderi, 2 mil s. v. från Östersund, gränsar i söder till Lockne, i vester till Näs, i norr till Sunne och i öster till Brunflo samt omfattar, med allenast $^1/_2$ mil i bredd och längd, en areal af 6,896 tunnl.; deraf upptagas 0,074 af vatten. Socknen, som år 1805 beboddes af 265 och 1860 af 424 personer, innefattar 55 tunnl., hvaraf $53^1/_2$ skatte, $1^1/_2$ krono; ordinarie räntan är 90 rdr 41 sk. 5 rst. kronovärdi; i bevillning (efter II art.) erlades 44 rdr 69 öre. Ehuru icke särdeles tillgång på skog finnes, är dock godt utrymme i mark och mulbete, hvarigenom mera boskap kan hållas och åkern bättre gödas än i moderförsamlingen. Kyrkan är af sten och mycket liten; ifrån henne och till moderkyrkan, öfver en vik af Storsjön, är endast $^1/_4$ mil. Socknen har förr blifvit kallad Lilla Marieby, till skilnad från Marby (se den artikeln). Åtskilliga besynnerliga namn torde förtjena antecknas såsom mest allmänna, bland karlarne: Bål, Gunnar, Sjuhl, Kjehl, Brodde, Gullik, Hallvar, Essbjörn, Rasmus, Tyris; bland qvinnorna: Jngiäl, Gålå, Emfri, Bärätt, Ragnil m. fl. En del af dessa äro danska, några lappska, andra åter från hedendomen, såsom

Ulf, Åke, Ingemar, Thor, Eskel, Torkil med flera.

I socknen funnos 1861: 41 åboer. Största brukningsdelen är $2^1/_2$ tunnl. *Öfverbyn,* taxerad till 2,570 rdr rmt; minsta $^3/_4$ *Fugelsta,* tax. till 410 rdr. Blott två andra byar finnas: *Bye, Öd* samt 8 torplägenheter. $1^1/_2$ tunnl. innehafves af pastor i Brunflo. Adress: Östersund.

Mariedal. Tre och $^1/_2$ mant. frälsesäteri (inberäknadt 1 mtl Jesper Svensg., $^3/_4$ mant. Ofva underlagda säteriet) uti Ofva socken, Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, egdes 1861, jemte $3^3/_8$ mant. underlydande, Sörbo qvarn och såg af grefve H. Hamilton; egendomens taxeringsvärde var samma år 75,200 rdr rmt.

Mariedal, fordom Söderbo, har varit ett kronohemman, på hvilket Sven Anderssons föräldrar bodde. Sven A. var slottslof på Guldberg 1573, adlad 1565. Hans enka Brita Bengtsdotter sålde Söderbo till sin fränka, Brita Knutsdotter (Posse) till Ekeby, gift i andra giftet med marsken, guvernören öfver Södermanland, Nerike och Wärmland, Bengt Gabrielsson Oxenstjerna. Söderbo skall ock varit i Stålhandskars ego (förblandas af v. Stjernmans adelsm. I, pag. 295, med Marieholm). Gården, förut en ringa byggnad i skogen, bebyggdes 1666 af Magnus Gabriel de la Gardie, som genom sin kärlek till vetenskap och konst gjort sitt namn oförgätligt i fäderneslandets häfder, med en herrlig byggnad med torn och uppkallades efter furstinnan Maria Euphrosyne; på gården inrättades en vattenkonst, fiskdamm som en sjö, trädgård af 8 tunnlands rymd anlades, hvarmed förenades djurgård. Enligt Digelius skall säteriet för sin vackra belägenhet i forntiden hetat Gudvalla eller Guddala, d. ä. Guds dal. Erkebiskop Spegel var af den tanke, att *Gudvalla kloster,* som skall redan år 1163 tillhört munkar af Bernhardiner- eller Cistercienser-orden, varit här beläget. Öfver förstugudörren till manbyggnaden äro uppsatta grefve M. de la Gardies och hans furstinnas vapen. På båda sidor af landsvägen, som går förbi Mariedal, äro träd planterade, att vägen $^1/_{16}$ mil liknar fullkomligt en allée. En större hvälfd bro af sten är anlagd öfver den förbiflytande ån, på åtskilliga ställen, såsom i djurgården och i hagarna, äro en mängd större och mindre kullar, liknande grifthögar och å flera af dem uppresta stenar. Under säteriet hör skog af barr- och löfträd, utgörande 500 tunnland. Mariedal har vidare tillhört öfverstelöjtn. grefve Axel Lilje och sedan hans arfvingar; riksrådet, öfverstemarskalken grefve Magn. Jul. de la Gardie, gift med H. C. Lilje, död 1741; riksrådet och kansli-presidenten gr. Cl. Ekeblad, gift med Eva de la Gardie, död 1771; landshöfdingen grefve Cl. Jul. Ekeblad; öfverhofmästarinnan, grefvinnan H. Piper, född Ekeblad, och 1825 hennes son, majoren, sedermera öfverste kammarjunkaren, grefve Gustaf Piper, som 1826 uppförde vid Mariedal ett rymligt och vackert skolhus för vexelundervisningen; der är äfven en gymnastikinrättning. Grefve Piper dog 1857 och begrafdes jemte sin fru, hvars lik stått sedan 1816 ofvan jord i ett till grafkapell inredt rum på Villa Giacomina, en villa, som bemälde grefve låtit uppföra vid denna egendom. — På egorna är äfven *Lunds* helsobrunn belägen.

Mariedal. Pappersbruk uti Södra Wij socken af Sevedes härad och Kalmar län, anlagdt år 1815 vid Stångån, vid vägen mellan städerna Eksjö och Wimmerby, 1 mil från sistnämnda stad; tillhörde år 1827 pappersmästaren Cederdals sterbhus; tillverkningssumman steg då till 3,106 rdr årligen, år 1847 till c:a 6,000 rdr rmt. Egare år 1861 var löjtn. Drangels konkursmassa, och tax.-värdet 3,270 rdr, inberäknadt för $^1/_{20}$ mant i *Månsnäs* (Mossnäs). — 2) *Mariedal.* Pappersbruk uti Gärdserum socken, Norra Tjust härad och Kalmar län, tax. 1861 till 6,000 rdr, egdes af auditör Kernell och inspektor Norberg.

Mariedamm (Södra Damm). Egendom uti Lerbäcks socken och Örebro län, se art. Lerbäck.

Mariefors. Pappersbruk i Augerums socken, Östra härad af Blekinge län, med qvarn, tax. till 8,250 rdr, egdes 1861 af fabrikör J. P. Söderberg.

Mariefred. Uppstad i Nyköpings län af Södermanland, $6^3/_7$ mil land- och 6 mil sjöväg i vester från Stockholm, har för sin uppkomst att tacka det invid densamma belägna Gripsholms

slott och det der anlagda klostret. Om slottet hafva vi redan haft tillfälle att tala under denna artikel; sedan Sten Sture blifvit egare af detsamma — han skref sig riddare till Gripsholm — skänkte han år 1498 godset till det af honom år 1491 stiftade klostret för karthusianermunkar, hvilket dock icke hann bli färdigt under Sten Stures lifstid, utan invigdes först 1504, den 16 Februari, af ärkebiskop Jakob, hvarefter Sten Sture der högtidligen begrofs dagen efter invigningen. Klostret helgades åt Jungfru Maria och kallades Mariefred (Coenobitium Pacis Marianum), hvilket namn den i dess närhet uppspirande lilla staden behöll. Ärkebiskop Jakob, som 1514 afsade sig sitt embete, lefde i klostret till sin död 1522 och blef begrafven derstädes, ehuru hvarken hans eller Sten Stures lik fingo der förmultna i fred och ro. Konung Gustaf hade nämligen efter sin farmor, Brita Sture, ärft Gripsholm (denna arfsrätt erkändes till och med af ständerna) och följaktligen äfven den plats, på hvilken klostret stod; ärkebiskop Jakobs lik fördes då, tillika med Sturens, till Kernbo kyrka och derifrån till Uppsala, der de fingo sin slutliga hvilostad vid högaltaret. Vid påsktiden 1526 utvandrade klosterbröderna, och det sålunda ödestående klostret blef nu nedbrutet och stenen deraf använd till slottsbygnaden vid Gripsholm. Det lilla antal byggnader, som uppstått omkring klostret, tillökades derefter med andra, uppförda för slottsstaternas räkning, och sålunda uppstod en köping, hvilken redan år 1590 icke var oansenlig, fastän den erhöll stadsprivilegier först 1605 af Carl IX. Sedan den lilla staden afbrunnit åren 1640 och 1682, lefde den länge ett tynande lif, tills den under Gustaf III:s tid åter repade sig genom ett år 1777 der anlagdt stort bränneri, som visserligen nedbrann år 1780, men strax derefter uppbyggdes i ännu större skala. Detta bränneri, anlagdt genom kontrakt med generallöjtnanten baron Duwall och brukspatron J. D. Wahrendorff, skall hafva räknat 29 pannor af från 1,200 till 3,000 kannors rymd, och hvilka kunde afverka 76 t:r om dagen eller 28,000 t:r om året. Sex pumpar uppdrogo dagligen 80,000 kannor vatten. Såsom tillhörande detta kungliga bränneri voro 280 personer mantalsskrifna i Mariefred, och att superiet der florerade, inses tämligen tydligt deraf, att den lilla staden år 1787 räknade icke färre än femton krogar.

Mariefreds vigtigaste byggnad är stadens kyrka, belägen på en höjd söderut från Mariefred, i hvilken man funnit lemningar efter det nedrifna klostret. Kyrkan anlades 1621 på bekostnad af drottning Christina den Äldre, Carl IX:s andra gemål, invigdes 16 år derefter och afbrann, tillika med större delen af staden 1682. Drottning Hedv. Eleonora, till hvars enkesäte staden hörde, uppförde åter kyrkan och försåg densamma med både predikstol och altartafla; hon fullbordades dock först 1701, och under hela denna tid måste staden begagna den gamla och förfallna Kernbo kyrka, af hvilken nu blott några ruiner äro qvar. I kyrkan förvaras sex stycken stora bibliska målningar, af hvilka en kan uppgifvas vara ett verkligt mästerstycke. Ett annat konstverk af värde eger staden på sitt vid torget belägna och enligt hofintendenten grefve Cronstedts ritning år 1784 uppförda rådhus, som prydes med en tafla af Hörberg, föreställande konstnären sjelf, förföljd utaf afunden under skepnad af en orm.

Mariefred är, likasom de flesta af Mälarestäderna, egentligen blott en åkerbruk idkande by, som år 1783 beboddes af 477 personer, men år 1862 hade höjt sin befolkning till 661 personer. Staden, på en areal af $22^1/_2$ tunnl., har 76 bebyggda tomter och en obebyggd, uppskattade till ett värde af 135,500 rdr; dess åker utgör $169^3/_4$ tunnl., ängen 205 och skogsmarken 2,812 tunnl., alltsammans i värde upptaget till 79,700 rdr rmt. Fattigförsörjningen erfordrade år 1860 ett belopp af 689 rdr. Staden har några få handtverkare; näst jordbruket utgör handeln den hufvudsakligaste näringsgrenen.

Mariehof. Fyra mantal skatte uti Drothems socken, Hammarkinds härad och Linköpings län, har varit ladugård under Stegeborg och då af 8 mantal, sammanlagda 1651; reducerades från Adolf Johan; egdes 1783 af hofintendenten af Petersen, 1825 och ännu

af krigsrådet Nils Fr. Fries. Taxeringsvärdet 1861 var 41,250 rdr rmt. Gården hette fordom Ludderhof, och i ett pergamentsbref i riksarchivet, dateradt Telje den 9 Juni 1377, Luderhowd. Biskop Nils i Linköping öfverlemnar, jemte andra, denna gård i nämnda bref till den mördade biskop Gotschalks hofmästare Conrad von Helpten, såsom ersättning för de fordringar, han och flera af den döde biskopens husfolk hade innestående.

Marieholm. Fordom kungsgård nu mer landsh.bost. uti Lexbergs socken af Skaraborgs län, består af 2 mtl och är, jemte 2 mtl Cathrineberg, tax. 1861 till 56,410 rdr rmt. Sätesbyggningen, som fordom var en våning med 2 derifrån utskjutande flyglar, har under förre landshöfdingens tid undergått en betydlig tillbyggnad och reparation. Dessutom äro här 2:ne flyglar på hvardera sidan om gården, och år 1813 blefvo 2:ne stenhus uppförde; dessa hafva sin plats gent emot karaktershuset. I det ena är landskansliet och landskontoret och i det andra är länets ränteri- och landtmäterikontor samt telegrafexpedition. Alla dessa hus, jemte en prydlig och väl underhållen trädgård, äro anlagda på en holme, som formeras af ån Tidan vid dess utlopp i sjön Wenern, och skiljda från Mariestad endast genom östra grenen af denna å. I trädgården finnes upprest en åttkantig granitsten med kongl. krona och kon. Carl IX:s namnchiffer, med följande inskription: »Anno 1583 funderades kongsgården Mariæholm oc Mariæstad medh denna trädgården af sal. i åminnelse kong Carl den nionde. Anno 1684 d. 24 April byggdes en del af kongsgården och ladugården Mariæholm alldeles ånyo. Anno 1685 gjordes denna trädgården alldeles i en ny regulär form, han nu är, hvilka byggningar och trädgårdsreparation förrättades uti Landshöfdingen Välborne Herr Peder Örnecloos tydh.»

Kungsgårdens egor, jemte alla byggnader för gårdsbruket och ladugården, äro belägna utom denna holme. I äldre tider hette denna holme Tunaholm, på hvilken ett säteri af samma namn var beläget, som blifvit sammanlagdt af 3:ne hemman, i gamla handlingar kallade Gamlegården, Annangården och Habertstorp (Haborstorp). Vid medlet af sextonhundratalet lärer det tillhört en gammal fru, efter hvilkens död det hemföll till konung Gustaf I och år 1560 till hertig Carl, efter hvilken tid det förmodligen blifvit ansedt för kungsgård eller kronosäteri. Säteriet har fått sitt namn efter berörde hertigs gemål, kurfurstinnan Maria af Pfalz, och föddes prinsessan Maria härstädes den 18 December 1588. Då landshöfdingen Thord Bonde år 1660 tillträdde länstyrelsen, blef denna kungsgård anslagen till landshöfdingeboställe. Länets höfdingar hafva ej förr än i slutet af 1600-talet här residerat, utan bott dels i Skara till år 1611, då denna stad af Danskarne brändes, och dels derefter på Götala och Höjentorp. I Mars år 1648 förläntes Marieholm med annat till grefve Magnus de la Gardie. — Jordmånen till Marieholm består dels af lera, dels af sandblandad sugjord. Ängen är dels sank madvall, långt aflägsen från gården, dels tufvig hårdvall. Skogen, som består af gran och tall, utgör 708 tunnl., är tillräcklig för gårdens med underlydande torps behof. Fiske eger Marieholm ej blott i ån Tidan, utan synnerligast i sjön Wenern; fisket motsvarar dock icke i godhet sin vidd, utan lärer vara beroende af sjöns stigande och fallande.

Den 16 Februari 1831 skedde här en så plötslig öfversvämning, förorsakad af Tida-ån, att landshöfdingen med familj måste flykta undan till staden.

Marieholm. Jernbruk, beläget uti Åsenhöga socken, Mo härad och Jönköpings län, 6 mil från Jönköping, 3 mil från Wernamo och 2 mil från Skillingaryds exercisplats och poststation, är anlagdt 1836 af brukspatron A. Wingård, som ehuru blind ledt anläggningarna, på det nära intill liggande Mo hemmans egor. Brukets första privilegier voro på 1 hammare och härd för 600 *skℓℓ* årligt smide, år 1844 erhöllos ytterligare priv. på 1 stångjernshammare och härd för 600 *skℓℓ:s* tillverkning. År 1845 köptes hälften i bruket jemte då tillydande $^1/_4$ mant. Skärfhult och tullqvarn med 1 par stenar af N. Wennberg för 12,500 rdr. Från denna tid

intill år 1860 blef bruket tillbygdt med 1 stångjernshärd och hammare, 3 spik- och knipphamrar, tullqvarn med 2 par stenar jemte flera tråddragerier och byggnader.

Till bruket äro ytterligare inköpta $^1/_{12}$ mant. i Skärfhult och $^3/_{16}$ mant. Mo, och är hela egendomen tax. till 56,900 rdr rmt. Sistnämnda år delades egendomen mellan dåvarande egarne, Wingård och Wennberg, hälften hvardera, då den förre erhöll den nedra och den sednare öfra delen af bruket, och skulle hvardera delen benämnas *Marieholms Öfre* och *Nedre bruk*. År 1862 försålde brukspatron Wennberg Marieholms Öfre bruk till sina mågar, S. A. Colléen och J. Sjöbring, hvilka derstädes hafva under nybyggnad, dels en fabrik för klippspik, valsverk för plåt- och rundjern, tråddrageri m. m. (och till hvars drifkraft skall användas, jemte vatten, en ångmaskin), och dels kolhus, jern- och spannmålsbod, corps de logis, kontorsbyggnad m. fl. byggnader — de flesta husen af sten.

Brukspatron Wingård har vid Nedra bruket under anläggning en masugn för smältning af sjömalmer.

Bruket har vackert läge i en dal, omgifven af höga berg och kullar. Vattnet för brukets behof erhålles ur Skärfhults sjö, hvilken har så rika källådror, att, oaktadt i stark torka de tillgående bäckarna alldeles utsinat, den ändå håller jemnt vatten. Mellan Skärfhult och Mo sjöar är blott $^1/_4$ mil, och på denna sträcka finnas icke mindre än 21 bebyggda vattenfall, hvaraf några ha en höjd af 16 à 20 fot, och med hvilka drifvas 28 vattenhjul för 2:ne stångjerns- och 3:ne knipphamrar, 3:ne qvarnar med 6 par stenar, 1 såg, 1 benstamp, 2:ne blåsverk, 12 tråddragerier, och hvartill kommer den under nybyggnad stående fabriken för 10 spikmaskiner, 2:ne valsverk, tråddrageri samt masugn.

Vid början af detta århundrade företog sig en bonde inom socknen att tillverka jerntråd, och uppförde han fördenskull sjelf en vattenslägga, med hvilken han uträckte ämnesjernet, $1^1/_4$ tum fyrkant, till $^3/_8$ tums tenar; dessa glödgades, infördes i en dragskifva, och då ändan blifvit förd tillräckligt ut genom draghålet, fästades hon vid en draginrättning för hvilken en häst spändes, och blef sålunda jerntenen dragen igenom; detta fortsattes genom allt mindre och mindre hål, tills tråden blef tillräckligt fin att dragas för handkraft; det dröjde likväl icke länge, förrän mannen, som fann tillverkningsmethoden »något trög», uppförde tråddrageri för vattenkraft — han blef för denna sin uppfinning (den första i sitt slag i Sverige) af konung Carl XIV belönad med guldmedalj.

Marielund. Ett mantal frälse-säteri uti Fundbo socken, Rasbo härad och Uppsala län, har tillhört slägterna Forbus, Silfverstedt omkr. 1740, v. Düben från 1825 och ännu. Marielund jemte $^1/_8$ Rosendal, 2 fr.-säteri, 1 mant. rusth. Skällerö, $1^1/_2$ fr.-säteri, 1 berustadt säteri Söderby med 2 qvarnar (tax. till 44,500 rdr) utgöra ett gods, som omnämnes bland de herregårdar, hvilka antagit nyare tidens uppfinningar och förbättringar i afseende på method och redskap, och som utmärker sig genom omvårdnad för boskapsafvel; till egaren utlemnades, vid expositionen år 1858, af Hushållnings-Sällskapet första priset för inlemnade prof å smör, kärnadt vid denna egendom. Taxeringsvärdet 1861 var 120,500 rdr (häraf 15,000 rdr för Marielund).

Marielund. Egendom uti Nettraby socken, Medelstads härad af Blekinge län, utgöres af $3^5/_{12}$ mant. och har tillhört grosshandlanden och vice konsuln J. Lindegrén, som med hufvudgården förenat såväl förut ej dithörande delar af Esketorp, som Lunnaström och Skallahult. Egendomen försåldes sedermera till kommersrådet Z. Danielsson, hvarefter den, genom offentlig auktion, den 20 Juli 1837, öfvergick till kammarherren F. W. Rappe och dess hustru, A. C. Rappe, född Danielsson, hvilka åter, år 1852, föryttrade egendomen till sin son, herr Adolf Rappe. Esketorps Ellegård, $^3/_8$ mant., lärer blifvit kallad Mariælund efter Maria Rydingsvärd, död 1782 och hustru till landshöfding A. J. Raab, som ock varit gårdens egare.

De tvänne emot hvarandra belägna boningshusen äro uppförda af konsul Lindegrén. Af dessa byggnader har den större under åren 1857—58 undergått

en väsendtlig förändring i yttre hänseende. Ett dyrbart orangeri äfvensom en mindre springbrunn befinnes under en vid ena gafveln anbringad balkong. Till gården höra tvänne trädgårdar, af hvilka den ena, som är af betydligt omfång, blifvit, omkring år 1857, till en del förvandlad till en prakträdgård i engelsk stil, hvars förnämsta prydnad är ett kastanieträd, för skönhet såväl som ålder anmärkningsvärdt. Å Marielunds underlydande egor finnes en skattlagd mjölqvarn, med 2 par stenar för grofmäld, ett par för finmäld, samt ett grynverk; ett oljeslageri, en benstamp och husbehofssåg, äfvensom ett större tegelbruk, med tvänne torklador och tvänne brännugnar, hvilka alla verk blifvit anlagda efter år 1852. Den byggnad, som innesluter qvarn och oljeslageri-inrättningarne, är, liksom det dertill hörande boningshus, uppfördt i Schweitzer-stil. Taxeringsvärdet 1860 var 55,925 rdr rmt.

Till Nettraby sockens fattigvård öfverlemnades år 1851 en donations-urkund (undertecknad af Marielunds dåv. egare), hvarigenom 1,000 rdr öfverlemnades på gifvarnes silfverbröllop, under vilkor, att årliga räntan, till en början, eller så länge gifta pigan Maria Andersdotter på Marielund lefver, tillfaller henne, för det hon i 19 år tjenat dem med utmärkt nit och trohet; men efter hennes död bör räntan fördelas lika mellan 2:ne ålderstigna trogna tjenstehjon eller dagsverkstorpare på Marielund. Gratialet fråntages dem, som genom någon förseelse skulle göra sig detsamma ovärdiga.

Den förut vid Gungvala i Askarums socken förlagda länets landtbruksskola förflyttades 1858 till Marielund och förestås sedan denna tid af gårdens egare. Vid skolan, som har i statsbidrag årligen 4,000 rdr rmt, äro anställda fyra lärare. Lärlingarne äro till antalet 16 för år eller 4 utöfver det bestämda.

Marielund. Ett mantal frälse-säteri uti Qvibille socken, Halmstads härad och län, sedan 10 år sammanslaget med Heabacken och dess arbetshemman utgör, jemte $6^1/_2$ mant. i samma socken, 2 mant. i Harplinge och 1 mant. i Räfvinge socken, jemte underl., ett gods, tax. 1861 till 78,050 rdr rmt, (häraf för säteriet 29,750 rdr). Säteriet har tillförne varit uts. frälse under namn af Räfdahla, erhöll först år 1776 säterifriheten från Dahlshult i Slättäckra socken, som iklädt sig detta hemmans natur och ränta enl. ordres af den 22 Maj 1797. Under denna tid egdes det af öfversten och riddaren af svärdsorden Aug. Pehr Ridderstam (före adlandet Stenborg), som dog i Halmstad 1818, sjelf slutande på svärdssidan sin adels ättegren. Han bivistade 7-åriga Pommerska kriget från dess början till dess slut och blef äfven, under reträtten 1760 från Prentzlow till Werdelow, svårt sårad. Marielunds sednare egare hafva varit grefve Wachtmeister, major Brummer på Fröllinge och 1861 kammarherre C. Kuylenstjerna. Säteriet, hvars spannmålsafkastning är betydlig, anses för ett af de bättre i orten. Jordmånen består af lera; både åkerfälten och ängarne hafva ett fördelaktigt läge. I cirkulation brukas 800 tunnl., hvaraf 750 äro merglade. På gården födas 150 kreatur, 40 hästar, ett mindre antal får. — 700 tunnl. bergig skogsmark i 2:ne skiften är glest bevuxen med dels björk dels ung fur, 90 tunnl. af denna mark är för 10 à 12 år sedan planterad med fur. Skogen är i närvarande skick fullt tillräcklig till husbehof. God torfmosse finnes äfven på utmarken. — En holländsk väderqvarn med 3 par stenar är 1856 uppförd på säteriets grund.

Marielund. Egendom uti Ö. Wrams socken, Gärds härad och Christianstads län, $1^1/_4$ mil s. v. från Christianstad, består af $3^{15}/_{16}$ mant. uts. frälse, taxerade 1861 till 18,900 rdr. Gården är bildad den 8 Nov. 1836 af N:ris 1—5, 10, 11, 13, 14, 18, 20 i Östra Wrams by. Den nyligen här inrättade lägre landtbruksskola har i år (1863) fått ett belopp af 4,000 rdr, att årligen utgå af de medel rikets ständer sednast anvisat för nya landtbruksskolor.

Marielund. Gård, se Kjermbo s:n.

Marielund. Landtegendom belägen straxt utanför Norrköping och nära Himmelstalunds helsobrun, med herrligt läge och en vidsträckt utsigt öfver en del af Bråviken samt hela segelleden till Norrköping, äfvensom öfver hela staden. Are-

alen är $55\frac{1}{2}$ tunnl., förutom 12 tunnl. nyligen inköpta samt 43 tunnl. på arrende. Egendomen, som är väl bebyggd, värderas till 65,000 rdr rmt.

Mariestad. Uppstad och residens i Skaraborgs län, $30\frac{3}{4}$ mil v. s. v. från Stockholm och 18 mil från Göteborg, vid Tidans utlopp i Wenern, är en bland Sveriges yngre städer och anlades af hertig Carl år 1583 samt uppnämndes efter hans sista gemål, Maria af Pfalz, »förthy Maria var then ädla furstinnans namn», som Carl sjelf säger i sin rimkrönika. Staden kan likväl egentligen anses hafva funnits till redan året förut, emedan hertigen då lät under d. 4 Jan. kungöra, hvilka förmåner han ämnade förunna sin nya stad, som till att börja med kallades Nyestad, men som först följande året erhöll det namn, som staden ännu bär, och hvilket bevisas af de stadens gränser utvisande stenhällar, som ännu finnas qvar och bära inskriften: »Anno 1583 af den Högborne Furste och Herre Hertig Carl er Mariestad funderit och privilegirit, och hiit till thenne Sten går Stadsens egor.» Två hertigen tillhörande hemman, kallade Hallan, som förut voro belägna på stället, skänktes af honom till staden, och dertill lade han 1589 Sunneruds by, tre hemman, af hvilka han ärft två och erhållit det tredje genom byte. Hertigen visade dessutom i många andra stycken sin frikostighet mot Mariestad, skänkte staden en under Marieholm lydande mjölqvarn, lät på egen bekostnad lägga rå och rör mellan stadens och de kringliggande byarnas egor m. m. samt omhuldade på allt sätt staden, som ända till 1646 var säte för superintendenten i det stift, hvilket Carl som hertig bildade af Wärmland samt Wadsbo och Walla härader i Westergötland, men hvilket superintendents- eller framdeles biskops-säte sedan flyttades till Carlstad, hvarefter de bägge Westgötaháraderna 1658 förenades med Skara stift.

Mariestads historia innehåller ingenting af synnerlig märkvärdighet, om icke det, att staden den 18 Aug. 1693 så godt som hel och hållen afbrann genom vådeld. Carl XI understödde då den ödelagda staden med en ansenlig penninggåfva och skänte åt densamma derjemte den åt östra sidan af ån belägna trädgård, som då tillhörde kungsgården Marieholm, hvarefter staden anlades efter en vida mer regulier plan än förut och indelades i 117 tomter.

Det nu varande Mariestad, som vid den vik af Wenern, invid hvilken densamma är belägen, och hvilken framför densamma bildar en större redd, på norra sidan skyddad af ån Thorsö, har en 1855 med understöd af allmänna medel fullbordad hamnbyggnad, hvilken lär hafva kostat omkring 90,000 rdr rmt, är nu en regulier och vacker stad, bestående af fem på längden gående gator, hvilka genomskäras af åtskilliga tvärgator. Invid staden ligger på en af Tidans utlopp i Wenern bildad holme, den fordne kungsgården *Marieholm,* sedan 1660 boställe för landshöfdingen och nu säte för landshöfdinge-embetet. Den vigtigaste byggnaden inom sjelfva staden är *kyrkan,* hennes byggande började 1593, samma år, som det märkeliga Uppsala-Möte hölls. Det gick med uppförandet af denna kyrka så långsamt, att hon invigdes som fullfärdig först 1625, då hon fick namnet Maria kyrka. Hon är 90 alnar lång och 24 alnar bred, hvarförutan hvalfven icke uppbäras af några pelare, med anledning hvaraf sägnen berättar, att hertig Carl häftigt utfarit mot den tyska byggmästaren, påstående, att de icke understödda hvalfven i tidernas längd nödvändigt skulle rasa. Byggmästaren skall en stund hafva afhört de furstliga anmärkningarna, men slutligen besvarat dem helt torrt med orden: »den saken måtte jag förstå», hvilket retade den hetlefrade Carl så, att han var färdig att med svärdet genomstinga tysken, som dock lyckligen aflägsnades, till dess Carls vrede gått öfver. Att byggmästaren förstod sin sak, bevisas deraf att hvalfven stå ännu i dag, detta till och med fastän kyrkan året 1693 föröddes af en eldsvåda, som förstörde både torn, tak och innanrede. Ett nytt, vackert torn, som uppfördes tvänne år efter branden, nedstörtades af en storm redan 1696, och ett ytterligare, dock först 1749, uppfördt torn, nedbrann af åskeld 1752, då klockorna förstördes och kyrkans tak afbrann. Det torn, som sedan uppfördes, befinnes ännu qvar på kyrkan, hvilken år 1854 undergick en fullständig reparation. Pastoratet är regalt af första klassen med Ullervad och Ek till annexer.

Bland öfriga byggnader i staden märkas *rådhuset,* uppfördt efter 1693 års brand, *elementarläroverkets* hus, bygdt 1852 och besökt af 80—90 lärjungar, det midt emot Marieholm belägna *cellfängelset, theaterhuset, folkskolan* samt länets *lasarett* och *kurhus,* hvilka upptaga det fordna kronobränneriets ansenliga stenhusbyggnader. Först anordnadt genom landshöfdingen grefve Lagerbergs försorg och sedan ytterligare utvidgadt genom landshöfdingen frih. Adlersparre samt understödt genom subskription inom länet och frivilliga gåfvor, kunde detta lasarett år 1854 gifva läkarevård åt icke mindre än 571 personer. År 1860 vårdades inalles 354 personer på lasarettet och kurhuset; det förras inkomster uppgingo nämnda år till 15,000 rdr, det sednares till något öfver 7,000 rdr rmt.

Mariestad, som år 1862 hade 2,337 invånare (i slutet af förra århundradet hade staden blott något öfver 500 inv.), är som ofvan sades, residens för landshöfdingen i Skaraborgs län, lefver hufvudsakligen af jordbruk och sjöfart samt idkar sedan dess hamnbyggnad blef färdig, icke obetydlig spannmålsexport. Staden har spegelfabrik, snusfabrik, kakelugnsfabrik, bryggeri, färgerier, garfverier samt boktryckeri; dess handlande uppgingo år 1860 till ett antal af 32, alla minuthandlande, med 20 biträden, hvartill komma 5 qvinnor, som idkade handel, och 2 mindre handlande. Inrikes sjöfart idkades samma år med 4 fartyg om 113 läster. — Stadens fattigvård är väl ordnad, och till fattigkassan hafva åtskilliga donationer blifvit gjorda; staden har derjemte en af rådmannen Flyberg år 1796 donerad fond, för hvars ränta fattiga barn skola underhållas. Utom sitt elementarläroverk har staden en flickskola, öppnad 1845, och grundad genom en gåfva af m:ll B. Bruhn.

År 1860 bestod Mariestad af 118 bebyggda tomter och 1 obebyggd, uppskattade till 855,191 rdr rmt. Stadens jord består af 1,674 tunnl., deraf 834 åker (Landshöfdinge-Embetets 5-årsberättelse 1855—60); efter andra uppgifter 2,398 tunnland. Staden har en år 1822 stiftad sparbank samt en filialafdelning af Örebro privatbank; marknader hållas i Januari, Juni och September månader.

I år (1863) har staden fått sig beviljadt, att, till amorterande på högst 30 år, upptaga ett statslån å 140,000 rdr för gasverks anläggande m. m.

Mariestads vapen föreställer en oxe, som uppstiger ur en ström. Om anledningen dertill berättas, att hertig Carl, hos hvilken stadens borgerskap anhållit om ett vapenmärke, under det han vid ett fönster på Marieholm tänkte derpå, varseblifvit en oxe, som ur vattnet stigit upp på Tidans strand, och beslutit att gifva sin nya stad detta vapen, såsom representerande dess hufvudnäringar, åkerbruk, fiske och handel, af hvilka oxen var en sinnebild af det förra, strömmen af de bägge sednare.

Mot en lindrig årlig afgift till stadskassan äro på stadens egor bebyggda flera större egendomar, såsom *Ramslätten, Kortstorp* och *Sandbäcken* samt det vackra *Carlsholm,* uppkalladt efter handl. Carl Carlqvist, som anlaggt det, och hvilket har en på tvänne sidor af Wenern kringfluten park.

Stadens invånare hafva fått sig år 1863 en angenäm promenadplats uti parken *Alehagen,* som blifvit dertill upplåten af statsrådet Wærn.

Mariestads län, se Skaraborgs län.

Marietorp, *Marientorp* (på Akrells karta). Ett mantal skatte med gästgifvaregård uti Solberga socken, Södra Wedbo härad af Jönköpings län, hvarifrån skjutsas till:

Ekesjö i öster	. . . . .	$^7/_8$ mil,
Ingevaldstorp i norr	. . .	$1^7/_8$ »
Esperyd i v. n. v.	. . . . .	$1^3/_4$ »

Marietorp. Ett halft mtl kr.-skatte, beläget uti Åkers socken, Selebo tingslag och Nyköpings län, upptaget på Åkers och Selebo häraders allmänningar, är beläget $^3/_4$ mil från Mariefred och $^1/_2$ mil från lastageplats vid Mälaren; erhöll sitt nuvarande namn, då det 1633 undergick förmedling, efter kon. Gustaf II Adolfs gemål, Maria Eleonora, som då i enkesäte innehade Gripsholms län och äfven detta hemman; var sedermera i långliga tider ett donationshemman till Gripsholms slottsförvaltare och blef år 1759 skatteköpt. Egdes 1860, jemte underlydande $^1/_4$ mant. Christinetorp samt 2:ne lägenheter, tax. till 3,700 rdr, af kongl. sekret. C. A. Kallstenius. — Egendomen har en areal af 417 tunnl., hvaraf

195 tld inegor. Tröskverket drifves med vatten och en qvarn anlades 1857.

Mark, Westra. Tvänne egendomar, se art. Längbro.

Marks fögderi af Elfsborgs län, omfattande Wedens härad, inom hvilket Borås stad är belägen, 1 länsmansdistrikt, Marks härad med 3, och Bollebygds härad med 1 sådant distrikt. Fögderiet består af 34 socknar, hvilka äro, sedan Fristads och Borgstena socknar blifvit skiljda från Borås pastorat och förenade med Gingrids socken, indelade i 11 pastorater (se II Band. sidan 230).

Marks härad af Elfsborgs län, omgifvet i norr af Bollebygds, i öster af Kinds härader, i söder och öster af Halland, innefattar 23 socknar med $502^{13}/_{48}$ mant. på 12,391 qv.mil (häraf 261,215 tunnl. land, 1,104 qvadratmil sjöar) och beboddes 1860 af 35,326 personer. Befolkningen, som på 50 år ökats med ej mindre än 15,500, lefver till största delen af väfnadsindustrien, idkad dels vid de flera i orten anlagda fabriker, som gifva åt denna ort karakteren af ett fabriksdistrikt, dels i hemmen med förlag af förläggare, hvilka till bearbetning utlemna garn och emottaga väfnaderna tillverkade, för att sedermera vidare appretera dem, som erfordra sådant, samt afsätta dem till gårdfarihandlanderna från hufvudsakligen Kinds, Redvägs och Ås härader. Den sydvestra intill Halland gränsande delen är likväl till följd af en jemförelsevis bättre jordmån mera egnad åt åkerbruk, som också der och särdeles af förläggarne börjar idkas med mycken ifver och alldeles oerhörda kostnader, till följd af markens ytterst stenbundna beskaffenhet. Der jordmånen är bördigare, såsom i den dalgång som omgifver Wiskaån och utgöres af Fritsla, Örby, Kinna, Berghems, Kattunga och Surteby socknar samt Istorps pastorat, har jordbruket, med tillhjelp af de mergellager der finnas, dels redan vunnit dels lofvar en vacker utveckling, hvartill i väsentlig mån bidragit sänkningen af sjön Weselången, hvarigenom 2,000 tunnl. blifvit sädesbärande. Den odlade jorden beräknas till 14,826 tunnl., naturlig äng till 28,270 tunnl. (enligt Hahrs Stat. tabeller). Med undantag af Seglora, Sätila, samt en del af Torestorps och Kungssäters pastorater, finnes föga skog i behåll och flerstädes saknas deraf till husbehof. Bland fabriker må nämnas Rydboholms väfnads- och tryckerifabriker; här finnes största färgeriet inom länet, *Basterås,* hvarvid tillverkningen 1857 uppgick till 68,280 rdr rmt. Oaktadt linodlingen betydligt aftagit till följd af den stigande förbrukningen af bomull, så odlas dock denna växt ännu i myckenhet i södra delen af häradet, der drällsväfnader tillverkas till afsalu. Häradets tingsställe är uti Skene.

Häradet öfverlemnades 1311 åt hertig Erik, son af konung Waldemar, och hans svägerska, klosterjungfrun Jutha, för hans anspråk på svenska kronan. År 1388 erhöll drottning Margareta detta härad, genom Bo Jonssons testaments-exekutor Algot Månsson Sture, som innehade det för hans räkning. Herr Svarte Skåning, den förste danske fogde i Sverige, skall haft det i pant och förläning (Tilas saml.). År 1569 gjorde Danskarne här ett inbrott, hvarför konung Johan III ryckte emot dem för att försöka en strid; men när han kom $^1/_2$ mil nära fiendens läger, flydde Danskarne om natten i tysthet öfver gränsen. Svenskarne förföljde dem i 2 dagar. År 1617 skedde här ett märkvärdigt jordfall och den 3 Dec. 1827 inträffade en stark jordskakning, hvarvid husen skakades starkt och rullningen i jorden liknade ljudet af åskan.

Marka. Annex-socken till Gökhems pastorat, är belägen uti Wilske härad af Skarborgs län, $^1/_4$ mil vester från Falköping, samt omfattar en areal af 0,200 qvadratmil, af hvilka 0,010 äro insjöar. Marken är bergaktig med dälder. Rådande jordmånen är djup svart- och sandmylla. Socknen, som hör till den s. k. Fahlbygden, är nästan alldeles skoglös, blott hemmanet Kymme har betydligare löfskog af björk och asp. Folkmängden, som år 1810 var 429, uppgick 1860 till 601 personer; hemmantalet är $19^1/_8$ mant., hvaraf $7^1/_4$ sk., $1^5/_8$ kr., $10^1/_4$ frälse. I bevillning efter II art. erlades 1861: 123 rdr 20 öre. Ordin. räntan är 106 rdr 14 sk. 6 rst. kr.-värdi.

Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, skall vara mycket gammal. Mar-

curii stod skall för icke många år tillbaka funnits i kyrkan, hvadan någon tror henne fått namn af Marcurius.

Gårdar och byar: Hemmantalet, hvarför eg.-rättsafgift erlägges, är fördeladt uti 41 egodelar, hvaraf den största innefattar *Redberga* säteri (se den art.), med underlydande $^1/_2$ mant. *Bestorp*, 1 *Stora Grimskälle*, $^1/_8$ *Lilla Grimskälle*, $1^1/_2$ *Marka*, $^5/_8$ *Medväge* och $3^1/_4$ *Sjötorp*, allts. tax. till 53,120 rdr rmt. — 1 mant. frälse-säteri *Bestorp Lunnagården*, är beläget på sluttningen af Mösseberg, der gården har godt mulbete; här är en stor trädgård, anlagd af rådman M. Dahlström; säteriet köptes från kronan af grefvinnan Christina Lewenhaupt; tillhörde år 1840 rådman Wetterbom och enkefru Hammarstrand, år 1861 länsman Jonsson, tax. s. år till 9,000 rdr. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ mant., tax. till 190 rdr. — $^1/_2$ *Marka*, stom, är häradsskrifvareboställe. — 1 mant. *Marka*, Hofmansg., är kronolänsmansboställe. — Öfriga hemman äro: *Båtebacka, Kymme, Lorkebo,. Påfverås, Skyberg*, $^1/_8$ mant. *Narfven, Picke* — Adress: Falköping.

Markaryd. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Sunnerbo kontrakt i Wexiö stift, utgöres af Markaryd, modersocken, och Hinneryd, annex, samt innefattar $92^{15}/_{16}$ mant., bebodda 1860 af 5,908 personer. — *Markaryd* socken, belägen i Sunnerbo härad af Kronobergs län, $10^1/_2$ mil sydvest från Wexiö, gränsande i vester till Hishult och Knäred i Halland, i söder till Wisseltofta, Wittsjö och Fagerhult i Skåne, i öster till Hallaryd, i norr till Hinneryd och Traheryd, omfattar på 2 mils längd och $1^3/_4$ mils bredd, en areal af 1,588 qv.-mil, af hvilka 0,068 äro insjöar. Socknens läge är till stor del kring Lagaån, som har vid gränsen till Halland det starka fallet *Majenfors*, hvars buller hörs på 1 à 2 mils afstånd. Marken är mestadelen ojemn. Jordmånen är svag och består ömsom af sand och mulljord. *Hufhults* skog var 1758 en mil lång. Bok och afvenbok finnes här ännu; men många onyttiga sandhedar ha uppstått efter utrotade skogar. Enligt kongl. Hushållnings-Sällskapets förvaltnings-utskotts bidrag till länets jordbruksstatistik utgöres den odlade jorden af 1,200 tunnl. i ensädesbruk och den naturliga ängen af 9,000 tunnl. Utsädet uppgifves till 400 t:r råg, 250 t:r korn, 375 t:r hafre, 10 t:r trindsäd och 750 t:r potates; af råg, korn och trindsäd skördas vanligen 4:de, af hafra 5:te och af potates 6:te kornet. Årliga förbrukningen till befolkning och kreatur uppgifves till 6,640 t:r säd, 4,500 t:r potates. Antalet af vinterfödda kreatur uppgifves till 108 hästar, 16 tjurar, 425 oxar, 850 kor, 430 ungnöt, 1,000 får, 360 svin. Ladugårdsafkastningen till afsalu uppgifves till 30 oxar, 60 kor och 50 ungnöt. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,572, den 1 Juli 1862 af 3,337 personer, består af $39^7/_8$ mant. skatte, $2^3/_4$ mant. krono, 2 mant. frälse och taxerades 1861 till 164,470 rdr rmt. — I Markaryd nyttjas af qvinnfolken samma enkla drägt, som för ett århundrade tillbaka; men karlarne, som vandra omkring med väfskedar, hafva urartat från sina förfäder, så väl i afseende på klädedrägten, som äfven på dialekten. Markarydsbon är af fromt sinnelag, och ledes af kärlek till sin hembygd. Skåningar hafva i senare tider inflyttat. Folket förfärdigar sjelf väfskedarne, hvarmed sockenbon utvandrar och besöker landet från Haparanda till Ystad, genomvandrar Norge, Finland och Danmark, samt besöker någon gång äfven Petersburg. Denna handel inbringar många tusen riksdaler. — Kyrkan, af sten, troligen uppförd på 1400-talet, är 40 alnar lång, 13 alnar bred, 13 alnar hög till hvalfvet, choret 9 alnar i längd och bredd; sakristian byggdes 1722 och tornet 1795. Från påfviska tiden finnes här en gammal altartafla, föreställande ett skåp med åtskilliga bilder, såsom: *S:t Dorothea, S:t Steffan, S:t Brigitta, S:t Johannes, Kung Björn* at Haugi, *Jungfru Maria, S:t Olof, S:t Catharina, S:t Barbara, S:t Sigfrid* och *S:t Johannes Baptista.* En stor dopfunt af gråsten anmärkes. I vapenhuset stå 2:ne stora bilder af ek, föreställande den heliga Jungfrun med barnet samt S:t Olof, som trampar en menniska under foten. Utanför kyrkdörren ligger en runsten. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar skola af en examinerad lärare; år 1862 erhöllo i skolan 227 barn undervisning, medan 259 undervisades i hemmen. Markaryd har fått sitt namn af märke och ryd, gränsmärket mellan svenska och danska landskapen i forna tider. Gladare än vid slagtfälten må fornforskaren och menniskovännen, fästa sin uppmärksamhet på en *Freds-ort*, der

det heter: här hafva konungar och folk försonats och utbytt hatet samt hvarandras lands förödelse mot vänskap och inbördes bistånd. Så hafva *Ulfsbäck*, prestgård i Markaryd i det svenska Småland, och *Knäred* i det danska Halland, båda belägna vid Lagaåns vackra stränder nära bredvid hvarandra, fått såsom fredsorter denna vackra märkvärdighet så väl i folksägnen som i häfderna. Redan konung Erik Menved af Danmark och hertig Erik af Halland möttes i Ulfsbäck den 15 Aug. 1309. Mellan dessa gårdar höllos kongresser 1575 och 1580, då vid sednare tillfället fördraget väl afslöts i Sjöared i Halland, men daterades i Ulfsbäck, emedan det der undertecknades. Här bodde Gustaf Adolf åren 1613, 1619 och 1624. År 1629 möttes här, der Paul Eriksson då var kyrkoherde, både Sveriges och Danmarks konungar, och beslöto att vara eniga under kampen mot påfviska våldet. Stenen på gården, på hvilken de stundom sutto under dessa vigtiga samtal, och som deraf fått namnet *Konungastenen*, är huggen och slipad, $6^1/_4$ alnar lång, $3^1/_4$ alnar bred, $^1/_2$ aln tjock, upprest af Rhodin 1792 med en skrift i 21 rader. Folksägnen förmäler, »att på denna sten hafva tvänne konungar sutit och ingått fred och vänskap med hvarandra.» Det säges äfven, att konung Christian, vid den unga svenska konungens möte, blifvit af hans ädla skick och anseende så betagen, att han, från den tiden, städse egnat honom högaktning och vänskap. Bägge de nämnda konungarnas porträtter utgöra ett inventarium i denna prestgård, hvartill närvarande kyrkoherden L. D. Theolander (kyrkoherde sedan 1831) laggt konung Carl Johans. Konung Gustaf belönade herr Påwel rikligen för omkostnaden han haft vid dessa och andra besök, som konungens rådsherrar gjorde, när de vid gränsen kommo till rådplägning. Han fick skattefrihet för sitt hemman Hoghult och försäkran om pastoratets bibehållande inom sin slägt. Ratifikationerna till freden i Brömsebro utvexlades i Markaryd d. 13 Sept. 1645. I socknen bodde år 1624 länsman Brodde, med hvilken Gustaf II ofta brefvexlade och befallte skaffa sig underrättelser, samt till det ändamål hemligen skicka bönder in i Skåne. Vid Carl XI:s besök hos kyrkoherden Carl Bolhemius (1664—1709) utfärdade han ett bref, att begge kyrkorna skulle blifva lagda tillsammans, hvilket dock ännu ej skett.

Gårdar och verk: $^2/_3$ mant. *Markaryd*, tax. 1861 till 2,400 rdr, har gästgifveri; här sammanträffa flera vägar och postlinierna Jönköping – Helsingborg och Christianstad—Halmstad korsa hvarandra. Nyligen har här blifvit inrättad en postexpedition. Härifrån skjutsas till: *Sjöaryd* v. n. v. $1^1/_2$ mil, *Traheryd* n. o. $1^7/_8$ mil, *Wittjö* s. v. . $1^1/_2$ » *Fagerhult* s. v. $1^1/_2$ » — $1^1/_2$ mant. *Markaryd*, med 2 sågar, har 6 åboer. — $^3/_8$ mant. *Thimsfors*, med mjölqvarn med 4 par stenar, tax. till 7,900 rdr, består af $^1/_8$ mant. utbrutet ur $^1/_2$ fr. *Gällareböke* (ej Bråthult efter Wieselgren) och sammanlagdt 1798 med $^1/_4$ *Markaryd;* på egorna uppfördes vid samma tid af en herr Thim ett manufakturverk med 1 knipp- och 1 spikhammare med 100 *skℓℓ.* smide, år 1812 inättades här tobaksfabrik; det hela egdes 1861, jemte $^1/_8$ *Markaryd*, en såg, af löjtn. J. J. Thim. — $1^3/_8$ *Ulfsbäck* och $^5/_8$ *Prestorp*, stom, äro kyrkoherdens boställe. Ulfsbäck, beläget $^1/_4$ mil från kyrkan vid Laga-ån, med vacker omgifning af löfträd, bördiga ängar och sädesfält, har, utom hvad förut är nämndt om gården, den märkvärdigheten, att ha varit kungsgård, med en skans vid hemmanet *Hylte*, kallad *Hylte skans*, äfvensom att ofta ha gifvit församlingen namnet Ulfsbäck. Sedermera blef väl Ulfsbäck prestgård, men likväl så att konungen bodde der, då han uppehöll sig i denna gränsort. Skansen af ett tunnlands fyrkant mellan 2:ne sjöar, förstördes 1686, på konung Carl XI:s befallning, af Sunnerbo härads allmoge. Krutkammaren i nordvestra hörnet utmärktes ännu 1758. Kulor påträffas stundom i trakten. — $^1/_2$ *Åmot*, komministersboställe. — $^1/_4$ *Århult*, militiæhemman. — Öfriga hemmanens namn äro: *Bösalt, Bråthult, Brånhult, Berg, Boda, Exhult Ekhult, Erikstorp, Engabäck, Flässeryd, Fjärholma, Fägerhult, Göshult, Haghult, Högaholma, Harpholma, Hulabäck, Hylte, Hannabad, Holma, Köphult, Koddeböke,* $1^3/_4$ *Misterhult, Oshult, Ryd, Ripe, Sjöaryd, Skephult, Sånna, Sjöhult, Tånnaryd, Tormansbögd, Torp, Trälora, Tuthult, Ulfvaryd, Wekaboda* och *Örnafälla.* — Adress: Markaryd eller Ljungby.

Markdals grufvor i Häfverö socken och Stockholms län (se art. Häfverö). Deras bearbetning är sannolikt gammal, men har ej oafbrutet fortgått. Under åren 1838—42 var produktionen af jernmalm 3,000 *skℓℓ.*

Markeby. Ett mant. frälse uti Håtuna socken af Uppsala län, lyder under Håtunaholm (se den art.). Öfversten vid Westmanlands regemente, Erik Svinhufvud, död 1688, skref sig till Markeby i Håtuna socken.

Markeby. Ett mant. skatte, 2 mant. frälse i Gistads socken, Skärkinds härad och Linköpings län, har dels varit doneradt till v. Scheiding, och genom köp kommit till Natt och Dag; men reducerats, dels tillhört slägten Gyllenklou, sedermera handlanden Isak Briant, en af egarne till Ekenäs från 1689. För närvarande eges Markeby af 8 bönder.

Markie. Egendom uti den del af Anderslöfs socken, som hörer till Skytts härad af Malmöhus län, ligger i en rik och bördig slätt-trakt, omkring $^1/_8$ mil söder om Börringesjön, samt på 3 mils afstånd från städerna Malmö, Lund och Ystad. Någon storartad byggnad har aldrig stått på Markie, förmodligen derföre, att det sällan varit bebodt af sina egare. Den som först bebyggt gården, tyckes icke hafva tagit skönhetssinnet, utan endast den praktiska nyttan till råds. Enligt Gillberg bestod manbyggnaden 1765 af ett grundmuradt hus och tre korsverkshus, alla en våning höga. Det nuvarande karaktershuset, som intager norra sidan af gårdsplanen, uppfördes 1780 och är ett grundmuradt envåningshus med vindskappa, och har kroppåstak brutet vid gaflarna; den anspråkslösa byggnadens murar äro öfverklädda af spalierade aprikos- och persiko-träd. Den östra flygeln, en korsverksbyggnad, är gammal och utgjorde fordom ett enda rum, som benämndes »riddaresalen.» Trädgården ligger söder om gårdsplanen och sträcker sig med sina blomsterrabatter ända upp till mellanbygnaden, fortsättande sig äfven på vestra och norra sidorna af samma hus, vid hvars östra gafvel ligger en lund af höga kastanieträd. Ladugården består af 4 grundmurade gråstensbyggnader, hvilka omsluta en stor fyrkantig gårdsplats; på östra sidan af planen mellan ladugården och trädgården, ligger ett tre våningar högt magasin, grundmurad tegelbyggnad. Det är uppfördt 1803 och rymmer 3,000 t:r säd. — Den förste kände egaren är riddaren Jakob Jönsson, eller Tage Jensen, enligt annan uppgift, som hade 3 år förut, innan han 1362 afyttrade till konung Waldemar samtliga sina jordagods, jemte lösningsrätt till allt af honom bortpantadt gods, pantsatt Markie för 500 mark klart silfver i cölnisk vigt till Anders Niælssön aff Skaprusæ (Skabersjö), hvilken i sin ordning 1361 öfverflyttat panten på hr Jepp Begheræ eller Jeip Begere. Huruvida nu konung Waldemar begagnat sig af sin lösningsrätt, känner man icke; men i allt fall har Markie sannolikt vid slutet af 14:de eller början af 15:de seklet varit en kronans egendom, ty af danska archiv-registraturerna synes, att nämnde Jeip Begheres gods i drottning Margaretas tid blifvit kronan tilldömda »för hans brödes skyld.» Vid medlet af 15:de seklet var gården likväl åter i enskild mans ego och innehades då af hr Nils Pederson (Gyllenstjerna) af Ågård. Han nämnes såsom kon. Erik af Pommerns Hofsinder omkring 1430 och blef slagen till riddare af konung Christoffer, dog omkring 1456. Sonen Mauritz Nilsson Gyllenstjerna, som tog emot egendomen efter föräldrarne, var en bland sin tids rikare danska ädlingar. År 1468 trädde han i äktenskap med Margareta Bjelke, dotter af kon. Carl Knutssons svåger och Christian I:s marsk Thure Thuresson till Kråkerum. Deras enda arfvinge var dottern Anna, som gift först med Olof Stigson Krogenos, sedan med Predbjörn Podebusch, öfverlefde begge och dog 1550. Dessförinnan hade hon likväl afstått Markie till sin måg och stjufson Claus Podebusch, men, som det vill synas, endast för dennes lifstid; ty efter hans död lemnade hon gården på samma vilkor till Anders Bille, som varit gift med hennes redan 1535 aflidna dotter Pernilla. Denne Bille, hvilken efterlemnat ett aktadt minne i danska historien, var det, som, vid konungarne Gustaf I:s och Fredrik I:s möte i Malmö angående tvistefrågorna om Wiken, Blekinge, Halland och Gotland, ville bestrida konung Gustaf, på grund af dennes ungdom, kännedom om Gotländska saken, men erhöll det dräpande svaret: »Besinnen edra ord, hr Anders Bille, veten I icke, att en ung kan spörja tillbaka så långt som en gammal kan minnas.» Bille blef af detta svar så förvirrad, att han alldeles kom af sig och ingenting vidare kunde säga. Han dog 1555, sedan han i 53 år tjenat 4 danska konungar. Enligt fru Anna Gyl-

lenstjernas förläningsbref skulle Markie nu tillfalla Mauritz Olsson Krogenos samt medarfvingar. Herr Mauritz var redan död och hans barn dogo icke långt efter honom. Anders Billes son Eggert skref sig till Markie 1580, då han undertecknade hyllningsbrefvet till prins Christian. Systern, jungfru Ingeborg Bille, och Claus Podebusch, voro sedermera innehafvare af Markie. Den sednares dotter Margareta blef gift med Fredrik Rantzau, som troligen blef herre till hennes del, och enligt en lös anteckning på ett dokument i Markie archiv fick han 1642 halfva Markie på sin andra hustrus, Ida Skeels, vägnar, men på hvad grund är okändt (se om honom under Krapperup). Ove Thott, gift med Ranzaus dotter, innehade Markie 1661, och skall, enligt sägen, hafva lemnat Markie i betalning för en köpmansräkning i Malmö. Vid denna tid ansågs Markie gifva i årlig inkomst 400 rdr och värderades till 14,776 rdr. År 1670 taxerades gården till 214 t:r hardtkorn och såldes för 12,550 rdr specie, beräknadt efter 50 rdr för tunna hardtkorn och 500 rdr för byggnaderna. Det utgjorde då 14 hela hemman i Stora Markie by, 3 hela uti Bösarps socken och Westra Wirestads by, 3 halfva hemman i Fru-Ahlstads socken, ett i Westra Ahlstad socken och by, $5^1/_2$ i Domme by Westra Ahlstads socken. År 1697 taxerades skogen till 500 svinsollon. I slutet af 1660-talet var Markie i landshöfdingen Augustin Leijonskölds hand. Han sålde det 1670 till enkefru Anna Horster, som gifte sig 1671 för andra gången med Nils Pedersson Wolf, då logic. professor i Lund, sedan phil. mor. professor i Uppsala, i hvilken befattning han blef adlad 1689 med namnet Stjernberg. Han uppsatte 1677 förslaget till danska lagens och rättegångens afskaffande i Skåne, Halland och Blekinge och införandet af likheten med den svenska lagfarenheten, hvilket efter slutadt krig vann bifall och fullbordan. Fru Stjernberg sålde Markie den 23 Mars 1714 för 17,500 daler s:mt till öfverinspektoren Josua Stjernbladh. År 1715 uppskattades säteriet till 72 t:r, ins. fr. till 85 t:r och uts. frälse till 112 t:r allt hardtkorn. Josua Stjernbladh var den första af detta namn och hade som ofrälse hetat Fistulator. Han hade i likhet med många andra den tiden gjort sin lycka i de då öfliga många »kommissionerna», och tjenstgjort äfven vid redukt.-kommissionen. Efter Stjernbladhs död 1718 ärfde enkan, Maria Hegardt, hans egendomar och trädde i nytt gifte med generalen, baron Axel Gyllenkrook, hvilken hon äfven öfverlefde. Den 16 Februari 1743 gjorde hon Markie till fideikommiss i Stjernbladhska slägten. Enligt fideikommissbrefvets bestämmelse, kan fideikommisset efter manliga slägtens utslocknande öfvergå på qvinnolinien. Fideikommissarien af Markie skall till sina syskon betala 6,000 dal. s:mt, dock icke på en gång utan under 6 år; fideikommisset kan gifvas i morgongåfva åt fideikommissariens hustru och får af henne efter mannens död innehafvas, derest hon icke träder i nytt gifte. Närvarande fideikommissarien är sedan 1836 baron Axel Josua Stjernbladh, gift med Sophia Ammilon. Han har alltsedan sitt tillräde öfverlåtit egendomen på arrende åt sin tvillingbroder, baron Carl Fredrik Stjernbladh, under hvars arrendetid gården vunnit i prydlighet och trefnad, och afkastningen flerdubblats. — En åttondedels mil från herregården har man en vacker bokskog, som bekläder de kullar, hvilka höja sig utmed stränderna af Börringesjön, och upptager omkring 130 tunnland. En del af skogen är nu mer inredd till park. Vid stranden af sjön är ett litet hus med flera boningsrum uppfördt och derutanför på en fri gräsplan samlar sig midsommardagen nejdens ungdom till dans omkring den blomsterhöljda majstången.

Markie består för närvarande af följande: $4^1/_2$ mant. säteri och ins. frälse $6^{15}/_{32}$ mant., deraf $^{13}/_{32}$ mant. ligger i Anderslöfs by och det öfriga i Stora Markie by. (På 1780-talet blefvo en stor del af utsocknegodsen delade och har alltsedan allt utsockne blifvit från gården afskildt.) Arealen är 1,680 tunnl., af hvilka 130 äro högskog, 350 äng, betesmarker och torfgrafvar samt de öfriga åker. Egendomen var taxerad 1860 till 144,000 rdr rmt. Afkastningen, som år 1834 lemnade 4,666 rdr 32 sk. bco i netto, uppgår nu vanligen till 20,000 rdr rmt. — Vid gården är schäferi samt ett mejeri med kor af utmärkt god holländsk race; fiske finnes i Börringesjön. Rotering till Södra Skånska Infanteriregementet utgöres af 2 hela nummer samt större och mindre delar i 6.

Rätt att tillsätta pastor i Grönby tillkom före reformationen Dahlby kloster och utöfvades efter reformationen af länsmännen till nämnda kloster. Men år 1664 tillbytte sig Ove Thott, mot afträdande till kronan af några sina egendomar i Blekinge, patronrätt till Grönby med krono- och kyrkotionden. År 1689 blef kronotionden seqvestrerad, men återställdes dock egaren till Markie år 1700; enligt kongl. resol. af den 23 Mars 1756 bekräftas äfven hans rätt till så stor del af kronotionden, som enligt bytesbrefvet af 1664 från kronan blifvit utbytt. En kongl. resolution af den 27 Juni 1821 förklarar egaren af Markie hafva rätt att äfven tillsätta klockare.

Markim. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Seminghundra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Markim, modersocken och Årckesta, annex, samt innefattar $38^1/_4$ mtl, med, år 1860, 753 inv. — *Markim,* socken uti Semminghundra härad af Stockholms län, $3^3/_4$ mil norr från Stockholm, $4^1/_2$ mil från Uppsala, ligger mellan Skånela i vester, Wallentuna i söder, Årckesta i öster, Lunda i norr samt omfattar 0,200 qv.mil land; den ligger hufvudsakligen kring två små vattendrag, som gå till Skånela, men är dock icke utan bergkullar, särdeles vid norra och södra gränserna. Rådande jordmånen, som anses vara den bördigaste i Roslagen, är lera; näringar äro åkerbruk och något ängsbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 414 och 1860 af 400 personer, består af 8 mant. skatte, $1^7/_8$ mant. krono, $10^1/_4$ mant. frälse. Ordin. rätan är 133 rdr 45 sk. 4 rst. krono-värdi. Markim förekommer 1287, och 1314 såsom hörande till Sæmingiahundæri. Kyrkoherdar nämnas från 1400-talet. Kyrkan är af okänd ålder. — Flera runstenar skola finnas, såsom vid Snåttsta, Lundby, Huseby gärde samt i sakristimuren. I ett berg på kyrkogården finnes en källa, kallad S:t Lars källa. På Wiby gärde finnes en jordhög, benämnd *Ljushögen.*

Gärdar: *Lundby,* 3 mant. skatte, med qvarn, egdes 1849, jemte 1 mant., dels af Maniette, dels af Aléns arfvingar; år 1861 egdes 2 mant., jemte 1 mant. *Ybbeholm* och qvarn, tax. till 16,550 rdr, af f. fanjunkaren Monthelius; 1 mant. egdes af f. länsmannen C. O. Hammarstedt. — $1^1/_3$ *Wiby.* — $^1/_2$ *Husby,* tax. till 7,050 rdr rmt. — $^5/_8$ *Ekeby,* doneradt Uppsala akademi af kon. Gustaf II Adolf år 1624. — *Prestgården,* $1^1/_4$ mant., tax. till 10,500 rdr rmt. — *Klockaregård.* — Öfriga hemman äro: *Bergby, Wreta, Örsta, Lina, Saxta, Snåttsta, Wifvelsta* och *Yflinge.* — Adress: Stockholm, Mörby.

Marklunda. Ett och $^1/_2$ mant. sk. med gästgifvaregård i Ousby socken af Östra Göinge härad och Christianstads län. $^5/_{32}$ mant. i Marklunda eges af brukspatron Olçén på Källboda. På egorna ser man en stenvård till minne af dåvarande kronprinsen Carl Johans första resa genom Sverige 1810, då den tillförne endast af ryktet kända hjelten täcktes ingå i en koja för att bese en skånsk karabiniers boning. Från gästgifvaregården, der marknad hålles 2 gånger om året, skjutsas till:

Elmhult i Kronobergs län, n. v. 2 mil,
Broby s. o. . . . . $1^5/_8$ d:o.

Marma. By uti Lagga socken, Långhundra härad och Stockholms län, af $3^1/_2$ mant. skatte, 1 mant. frälse på 5 nummer, hvaraf en del eges af hr Nisbeth (se art. Lagga), det öfriga af 7 bönder. Enligt Afzelius skulle Marma i Långhundra Lagga varit bland de gårdar Carl Gyllenhjelm gifvit till tvänne ynglingars underhåll vid Uppsala lärosäte.

Marma. Ångsåg i Söderala socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, tax. 1861 till 187,500 rdr, egdes af ett bolag.

Marma. Säteri, se art. Länna.

Marnäs. Bergsmanshammare i Norrbärkes socken, Wester-Bergslags fögderi af Stora Kopparbergs län, $1^1/_4$ mil norr från kyrkan, strax nedan om Ludvika bruk, skall vara uppbyggd mellan 1616 och 1621 och bekräftad år 1689. Presidenten grefve Gyllenborg egde deri $^7/_{16}$ och flyttade sin hammarskatt till Borgfors i Skinskattebergs socken, hvarefter smidet år 1750 reglerades mellan bergsmännen. På 1840-talet utgjordes smidet vid 2 härdar af 580 *sk℔* af eget tackjern; 1860 års tillverkning uppgifves för bergsmännens andel till 1,462 *Ctr.* 78 *℔* stångjern, tax. till 17,553 rdr, och för Ludvika bruksegares räkning till 396 *Ctr.* stångjern och 1,297 *Ctr.* 78 *℔* smältstycken, tax. till 17,734 rdr rmt. *Marnäs* by, af något öfver $^3/_4$ mant., taxerad till 11,779 rdr, hade 4 egare af allmoge.

Marnäs by, belägen högt uppe i Finnskogen, ej långt från gränsen mellan Svärdsjö, Leksands och Bjursås socknar i Dalarne, är af historisk ryktbarhet från den tid Gustaf Eriksson irrade biltog

omkring i denna provins. Tillfället, då Gustaf vistades här, var efter det undfångna såret på flykten från Isala (se den art.), hvarpå hans trogne ledsagare Sven aflemnade honom hos kronskyttarne Per och Matts Olofssöner i Marnäs by. Men länge ansågs icke detta ställe vara någon säker tillflykt för Gustaf, utan fördes han af nämnda bönder längre in i Leksandsskogen, hvarest han låg uti tvänne dagar undangömd under en stor tall och försågs med mat af de trogna Marnäsbönderna.

Marsholm. Ett fr.-säteri uti Agunnaryd socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, beläget på en ansenlig ö i Möcklen, var år 1637 Nils Sjöblads sätesgård. Denna »öfverste för allmogen i Sunnerbo vid 92 års ålder», som föddes i Kristian Tyranns tid (1519) och dog nära Carl X Gustafs uppträdande på thronen (1647), förtjenar blifva ett folkminne i denna ort. Konung Carl IX anförtrodde 1609 Kalmar slott åt den då 90-årige gubben, och det förlorades ej under hans vård. Han lefde i 90-årigt äktenskap med en maka, som upphann 111 år. Maren, som anses vara nuvarande Marsholm (skrifves Marensholm i Tunelds geografi m. fl.), hade blifvit med list fråntaget Agunnaryds kyrka af gamle Ol. Galle, utan att hafva blifvit af honom eller unge Olof Galle tillbakagifvet. Biskop Brask sökte förgäfves återtaga denna kyrkoegendom 1526 (Handl. rör. Skand. Hist., XIV, 94). Marsholm egdes af kammarherre Carl Netherwood, som dog här 1672; det tillhörde 1758 och 1770 öfverstelöjtn. P. O. Marci, 1805 en von Platen; var 1828 ett bondhemman, då det d. 10 Oktober förklarades för $^7/_{10}$ mant. frälse-säteri; hade förut 1812 blifvit förmedladt från 1 till $^1/_2$ mantal. Var ännu 1861 i en bondes ego och taxerades s. år till 5,480 rdr rmt.

Marsjöberget, se art. Tierp socken.

Marsta. Egendom, se Thuringe socken.

Marstrand. Sjö- och stapelstad uti Göteborgs och Bohus län, vid 57° 53′ 46″ nordlig bredd och 29° 46′ 14″ östlig längd från Ferro, $50^3/_4$ mil från Stockholm, $4^1/_4$ mil från Göteborg, är anlagd på en ö ytterst i hafsbandet, på en sjömils afstånd rätt söderut ifrån Tjörns sydligaste spets, och hvilken ö tillhör den Thorsbyska skärgårdens stora ögrupp. Staden anses vara anlagd antingen af norska konungen Harald Gylle, år 1132, eller ock i början af den berömde kon. Hakon Hakonssons regering omkring 1220, hvilken med särdeles nit vinnlade sig om allt, som egde sammanhang med den bohusländska skärgårdens bästa. Första gången stadens namn förekommer i häfderna är år 1225, då en strid föreföll uti *Mastrandirs* hamn mellan Ribbungarne och Skule Jarls sändebud, Kolbein Kettu-rygg och Grunde Skattmästare, hvilka på återresan från Danmark blifvit af is tvungna att anlöpa detta ställe. I berättelsen om striden heter det, att de olyckliga sändebuden förgäfves väntade hjelp »af de många köpmän, som lågo i samma hamn»; häraf kan synas, som staden redan då var gammal, om icke den nya staden genom sin goda hamn, som närmast verkat till Marstrands anläggning, redan då tillegnat sig icke ringa handelsrörelse. Stadens öden äro imellertid under de tre första seklerna af dess tillvaro höljda i mörker. Namnet Malstrand förekommer väl en och annan gång, men icke på ett sätt, att derigenom sprides något ljus öfver samhällets tillstånd. Minnet af en olycka, som öfvergått detsamma, är likväl antecknadt vid året 1368, då staden plundrades och afbrändes af de förenade svenska och hanseatiska trupperna. Att staden särskildt inbegreps uti drottning Blankas lifgeding 1343, och att kon. Christians af Oldenburg hyllning till kon. i Norge här försiggick d. 2 Juli 1449, visar måhända, att staden icke var utan anseende. Under denna tid måste hvarje till och ifrån kusten gående fartyg anlöpa Marstrand och der erlägga tull. Af konung Christoffer af Bayern erhöllo stadens invånare rättighet att drifva handel öfver allt i länet, och alla utländningar förbjödos att befatta sig med köpenskap på landsbygden. Detta sednare förbud upphäfdes likväl snart. I senare hälften af 16:de seklet hotades staden af ett nytt fiendtligt anfall, då Svenskarne 1566 plötsligt stodo på Koön gent emot staden; men borgrarne upphöggo isen i hamnen och afvärjde derigenom den ovälkomna påhälsningen. Under denna tid var Marstrand neder-

lagsplats för den handel, som i förening med sillfisket då idkades af många främlingar i skärgården. Omkring 50,000 läster sill blefvo under denna tid årligen saltade eller torkade vid Marstrand och derifrån exporterade, till följd hvaraf staden hastigt uppblomstrade. Dertill bidrogo äfven de förmånliga privilegier, som af konung Fredrik II förunnades staden. Alla utländningar skulle i Marstrand uppköpa och salta sillen. Alla i skärgården förbjödos all seglats, köpmanskap och borgerlig näring. Denna tid är ock glanspunkten af Marstrands lif. Ifrån då och fram mot medlet af följande århundrade finna vi stadens styrelse sammansatt af en talrik personal, såsom 2:ne borgmästare, en byfogde, en syndicus och 10 rådmän m. m. Genom förutnämnda förmåner samlade stadens invånare en sådan förmögenhet, att de icke allenast efter en år 1586 undergången eldsvåda åter kunde uppbygga den helt och hållet förstörda staden, utan äfven bära den olyckan, att sillfisket upphörde år 1587. Men med välmågan hade sedeförderfvet blifvit så stort, att det under denna tid ej skall funnits någon gudlösare stad i hela Norge, och högmod (roten till gudlöshet) går för fall, säger ordspråket, och så gick det äfven här. Likväl bibehöll Marstrand ännu någon tid sin välmåga genom den uteslutande rätt staden egde till hela länets handel, i synnerhet sedan Kongelf under 1612 års krig blifvit betydligt försvagadt, så att, ehuru en förfärlig eldsvåda i Augusti 1643 lade hela staden i aska, den dock kunde ingå med dåvarande länshöfdingen och ståthållaren i Norge Hannibal Sehested ett privilegii-accord, att bebygga alla afbrända tomter med stenhus samt utrusta och underhålla 4 örlogsskepp, hvartdera om 200 lästers drägtighet och 24 kanoners bestyckning, mot vilkor af fullkomlig skattfrihet under 10 år och örlogsskeppens begagnande under fredstider, jemte erhållandet af flera andra privilegier och förmåner. Efter Roeskildska freden, då staden kom under Sverige, upphöjdes Marstrand till en med rätt ansenliga friheter försedd stapelstad, under det Kongelf utdömdes och Uddevalla inskränktes till en usel köpingsrätt. Carl X Gustafs plan synes hafva varit att centralisera hela Sveriges vestra handel på Göteborg och Marstrand, hvarför också den åtgärd vidtogs, att i Marstrands magistrat låta en rådman från Göteborg få säte och stämma samt tvärtom. Denna idé af en sammangjutning till ett af 2 närbelägna vigtiga handelsstäder lät likväl icke i längden realisera sig. Snart yppades tvister och afund, som upplöste bandet helt och hållet. Göteborg — gynnadt af flerfaldiga förhållanden framför Marstrand, blef ensamt — hvad det var ämnadt att blifva i förening med berörda stad — centralpunkten för Sveriges handelsrörelse. Ända till 1669 se vi Marstrand sålunda gå hand i hand med Göteborg; men efter detta år vidtager i Marstrands historia en ny period — *tillbakagåendets* —, omfattande en tidrymd af omkring 80 år. Flera samverkande orsaker under den korta tidrymden af tre decennier tillintetgjorde stadens forna anseende. Först och främst uppmuntrades Göteborg mer och mer på Marstrands bekostnad; dess friheter inskränktes, fienden intog och innehade den under Gyldenlöws-fejden 1677—1679, då all rörelse afstannade; nya eldsvådor inträffade 1669, 1682 och 1699; tryckande skatter ålades staden, af hvilka tyngst framstodo underhållet af fästningsgarnisonen, hvilket gick ända derhän, att invånarne måste bekläda truppen och skjutsa densamma vid ombyten af garnison. Omsider fullbordades stadens lägervall genom Carl XII:s krig. År 1743 var staden i så fattigt och utblottadt tillstånd, att den begärde förskoning från deltagande i val af riksdagsman.

Men en solglimt af lycka skulle ännu en gång falla öfver den lilla staden, då med år 1750 ett vinstgifvande sillfiske åter inträffade och i förening med en nyvaknad industriel verksamhet hos borgerskapet förorsakade en uppblomstrande välmåga. Denna nådde sin största höjd, då staden år 1775 förklarades för Porto Franco, med de vidsträcktaste friheter. Dessa, större än någon stad i Sverige åtnjutit, gåfvo väl lyftning åt staden genom folkmängdens tillväxt, handelns tilltagande, stadens inkomsters förökande, ehuru det synes, som staden

sjelf skördat den minsta frukten deraf. Stora olägenheter öfvervägde sannolikt fördelarne af denna inrättning genom att uppfylla staden och kringliggande nejd med vanfrejdade personer, såsom en mängd bankruttörer, lurendrejare m. fl., och det var derföre icke underligt om, oaktadt alla dessa friheter, ett parti inom sjelfva staden bildade sig mot frihamnsystemet — så oerhördt det än må vara, att en stad sjelf gjorde försök att blifva qvitt sina friheter. — Detta parti segrade äfven, då d. 15 Maj 1794 Porto Franco-inrättningen upphäfdes. Staden bibehöll sig väl till 1808 genom det blomstrande sillfisket; men sedan detsamma vid denna tid allt mer aftagit, har Marstrand befunnit sig i ett aftyningstillstånd, betraktad såsom stapelstad, ehuru den, såsom badort och garnisonsplats, på sednare åren börjat åter något repa sig. Vi vilja nu låta några statistiska uppgifter närmare belysa stadens fram- och tillbakagående.

Stadens folkmängd utgjordes år 1749 af 456, år 1772 af 932, år 1795 af 1,480, år 1810 af 1,030, 1840 af 490, år 1855 af 657 och c:a 953, inberäknadt garnisonen; år 1862 var hela folkmängden 1,121 personer. År 1795 funnos 24 handlande, år 1805: 15, år 1850: 9, år 1856: 17 och 1860: 10 med 11 personers betjening. År 1805 funnos 29 handtverkare, år 1856 och 1860: 15 med 13 arbetare. Det enda här tjenliga föremål för industri i större skala synes nu mer vara storfiske. En författning, som indirekte lemnade den bohusländska fiskhandeln i Marstrands händer, synes skola kunna bereda så väl staden som skärgården och, genom det inflytande den kunde hafva på sjelfva fisket, hela riket de största fördelar. Genom sitt läge är denna stad liksom af naturen bestämd till en nederlagsplats för den i denna skärgård fångade och beredda fisken, med undantag af sill, och att således blifva för våra fiskerier, ehuru naturligtvis i mindre skala, hvad Bergen är för Nordlandens. År 1805 egde staden 7 handelsfartyg, år 1860 ett fartyg om 121 läster för utrikes och 3 båtar för inrikes sjöfart (i handels-kalendern 1861—62 uppgifvas 13 fartyg om 359 läster). Införseln utgjordes af sill från Norge. Den vigtigaste exportvaran har varit spannmål, hvaraf 1851—55 skeppades i medeltal 31,695 t:r, år 1856: 65,157 t:r (243,860 kub.fot), år 1860 åter endast 53,396 kub.fot. Tulluppbörden, som åren 1851—55 i medeltal var 2,824 rdr, uppgick åren 1856—59 i medeltal till 6,044 rdr 91 öre och år 1860 till 1,024 rdr 25 öre. I bevillning erlades 1860: 1,349 rdr 6 öre. Samma år utgjorde den taxerade försäljningsqvantiteten bränvin 8,425 kannor. Staden eger en hamn, som är skyddad af tvänne strandverk med bombfria hvalf och logementer, *Fredriksborg* vid norra och *Gustafsborg* vid södra inloppet, samt eger en bredd af 300 alnar med omkring 7 famnars djup och anses bland de rymligaste och tryggaste i riket. Den eger 2 inlopp, det norra med endast 5, men det södra med 8 till 10 famnars vatten. Genom *Albrektssunds* kanal, som hufvudsakligen är en på statens bekostnad verkställd upprensning af en mindre farled (hvarigenom Koöns södra udde afskurits) beredes en säkrare väg för mindre farkoster inomskärs. Arbetet fulländades 1842 med en kostnad af 21,813 rdr bco. Staden sträcker sig längs efter norra stranden af Marstrandsön, som, jemte Koön och Klöfverön, hvilka äro belägna midt emot densamma, bilda den stora hamnen. Boningshusen äro spridda bland klipporna samt åtskiljas af krokiga gator och mindre trädgårdsanläggningar. Härifrån utgöra dock den mer ordnadt bebyggda hamngatan och den med parkanläggningar, badhus och paviljonger prydda vestra ändan af staden ett vackert undantag. I anseende till det ökade antal badgäster, som de sednaste åren besökt stadens badinrättningar, samt den deraf framkallade stegringen af hyrorna, hafva på sednare åren några nya byggnader blifvit uppförda Hus och tomter voro 1860: 201, deraf 142 bebyggda, taxerade till 524,301 rdr 50 öre. Till staden hörande *Koön* med underliggande holmar, 1 mantal skatte-jord extra roterad, uppmätt och indelad i beteshagar och arrendeparker, hvilka bereda staden en årlig inkomst af 1,937 rdr, taxerades, inberäknadt för badinrättningen derstädes, till 55,316 rdr rmt.

Öfver staden reser sig *Carlstens* väldiga fästningsverk, hvilket förlänar åt det hela, sedt från hamnen, ett både storartadt och intagande utseende. Bland öfriga byggnader må nämnas: *Kyrkan,* som fordom var helgad Jungfru Maria, är en gammal, i äldre stil uppförd, med torn försedd stenbyggnad; den är kanske, oaktadt de moderna tillbyggnaderna, den vackraste lemning af kyrklig arkitektur från medeltiden, som Bohus län har att uppvisa. Golfvet betäckes af gamla grafstenar öfver utmärkta borgare och krigare. Af den vackra inskriften på kommendanten M. Wolberg von Tungelfelts (död 1747) grafsten, vilja vi anföra de första och sista raderna:

Den dygden fört till äran opp
Här hvilar nu sin trötta kropp,
Han godt och ondt med Carl stod ut,
Från hjeltens kröning till dess slut,
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
Sen Gud och kung han gaf hvar sitt,
Och hjertans nöjd blef verlden qvitt.

Bland kyrkoherdar må nämnas Fredrik Nilsson Bagge, död 1713, 67 år gammal, namnkunnig icke endast för sin lärdom, utan ock för sin orubbliga trohet mot fäderneslandet. Utom hvad som är nämndt om honom under art. Carlsten, äro än flera traditioner ännu gängse i trakten om att Bagge var en rask och oförfärad man. — En del af kyrkogården har under katholska tiden varit upptagen af Marstrands kloster. Detta tillhörde Franciskanerorden och fanns här anlagdt redan år 1291. Till kyrkan donerades efter branden 1643 hela kronans tionde från Tjörns, Solberga och Thorsby pastorater, uppgående till något öfver 283 t:r korn. Marstrands stad och Carlstens slottsförsamling utgöra ett regalt pastorat af 3:dje klassen. — *Skolhuset* af trä. Staden har ett lägre Elementarläroverk, der uti 2 klasser en rektor och en kollega undervisat på senare åren i medeltal 25 ynglingar, samt en folkskola och en af Göta Artilleriregimente underhållen skola för artilleristbarn, hvarförutan ett s. k. barnhem nyligen stiftats, der omkring 18 smärre barn blifvit af en lärarinna handledda. — *Rådhuset,* ett tvåvånings hus nära hamnen; der är ock tullkammaren inrymd. Det fordna, uppfördt 1643, remnade 1683 genom tyngden af här upplagd spannmål. — *Hospitalet,* uppbygdt 1791. *Nya Sjukhuset.* Sedan år 1849 har staden gemensam läkare med garnisonen å Carlstens fästning. I staden finnes ett privilegieradt apothek. — *Torgvakten.* — *Kronans Förrådshus.* — *Kronomagasinet.* — *Gamla Badhuset* uppfördt 1822. Sedan den år 1843 af ett aktiebolag, med kapital af omkring 15,000 rdr, anlagda *nya badinrättning* år 1857 öfverlåtits åt ett nytt bolag med ett tecknadt aktiekapital af 77,400 rdr, har ett större och ändamålsenligt badhus blifvit uppfördt. Derjemte finnes vid *Arvidsvik* på Koön en badinrättning, tillhörig ett annat bolag, och har antalet af badgäster vid båda dessa ställen årligen ökat sig, från 500 till 1,000 personer. Enligt professor Huss' yttrande förtjenar Marstrand namn af Sveriges Madeira. Klimatet är mildt och tempereradt. Sällan lider vegetationen af en mer ihållande torka. På de större kringliggande öarna, Koön och Klöfverön, är ock vegetationen så rik, att dalarna derstädes erinra om en växtlighet, tillhörande ett mycket sydligare klimat. — I Marstrand inrättades 1843 en sparbank, hvars delegares antal 1860 var 352 med en kapitaltillgång af 37,969 rdr rmt. På senare åren är en optisk telegrafledning inrättad mellan Göteborg och Marstrand. Staden innehar första rummet bland rikets städer i 5:te klassen. Dess vapen har af ålder varit trenne i trekant ställda sillar. Stadens styrelse utgöres af en borgmästare och två rådmän. Marknad hålles en gång om året i Augusti månad. — Ungefär midt på Marstrandsön är en grotta af 24 fots bredd och 30 dito djup, benämnd *S:t Eriks grotta.* Efter sägnen skola några af stadens invånare hit tagit sin tillflykt under något fiendtligt angrepp på fästningen. Utanför grottan ligger en S:t Eriks källa.

Å Koön finnas flera natursköna ställen, såsom *Bockhusuddens, Rosenlunds* och *Halsens* herrliga och väl vårdade lunder. I Marstrand är lotsplats, hörande till Marstrands fördelning af Vestra lotsdistriktet, och hvarifrån bland annat lotsas till

Rörö . . . . 2 sjömil.
Hättan . . . . 1 d:o.

Rörholmen eller *Långö* . . $1^1/_2$ sjömil.
Brunskär . . . . $1^1/_2$ d:o.
Klädesholmen . . . . . 1 d:o.

Marsvinsholm. Herregård uti Balkåkra socken, Ljunits härad och Malmöhus län, ligger en knapp mil nordvest om Ystad och ungefär $^3/_8$ mil från hafsstranden, uti en bördig trakt. Den massiva slottsbyggnaden med sina tvänne torn är på tre sidor omgifven af breda vattengrafvar, på hvilkas andra sida ligga trädgårdarne, genomskurna af höga alléer, och bakom dem parken, som genom nyplanteringar sammanhänger med en af de vackra boklundar, hvilka försköna gårdens närmaste omgifningar. Från öfra våningarnes fönster har man genom en uthuggning en vidsträckt utsigt öfver hafvet. Denna uthuggning är dock icke gammal; förr omgafs borgen äfven åt hafssidan af en stor och tät trädplantering. Men Carl XIII, hvilken såsom storamiral gästade hos grefve Eric Ruuth, kunde icke fatta möjligheten af att bo så nära hafvet och likväl stänga för sig utsigten dit. Då hertigen följande morgonen uppsteg och trädde fram till fenstret, hade träden försvunnit, och genom en uthuggning af något större bredd än slottsbyggnadens sida öfverfor hans öga en sträcka af bördiga åkerfält, midt bland hvilka Balkåkra prestgård hvilade i sin trädgårdsdunge, och bakom hvilka hafvets blåa yta utbredde sig. Grefve Ruuth hade nämligen låtit uppbuda hela godset och låtit under natten nedfälla och bortföra träden med all möjlig tystnad och skyndsamhet samt planera marken.

Gården kallades i äldre tider Bosöe och Borsöe. Å ett bytesbref af år 1354 finnes bland vittnena en Mathias Costenson de Bosyo. Denne skulle då vara den första till namnet kände egaren af gården. År 1367 såldes Borsyö hufvudgård och by till konung Waldemar och konungadömet af herr Pæther Monssön och Gerit Rubenow. År 1377 fick Maria Jönsdotter, Nils Hacks till Hyby efterlefverska, konung Olofs införsel i Borsjö gods i Lynes härad. År 1401 skrifver sig Jösse Mattisson till Bosiö, och 1402 uppläto Anders Persson af Svaneholm, hr Stig Ogisön och hr Göstaff Mattisson åt drottning Margareta »alt theris ret och egedom, som them kan tillfalle i Borsöö», hvarefter s. år af Skånes landsting ett vittnesbref utfärdades, att »Borsiö och Borsiöfang» med all sin rättighet tillhörde konungadömet. Gården låg då vid en insjö, några böss-skott från den nuvarande slottsbyggnaden.

Under den följande tidrymden af nära 100 år har man inga underrättelser om Bosöes egare; men i medlet af 1500-talet innehades gården af Ulfeldska familjen. Ett epitaphium i Balkåkra kyrka, som förut varit uppsatt i Borsöe kyrka, förvarar minnet af Fredrik Ulfeld och hans fru Brita Marsvin; det flyttades till Marsvinsholms gård, då Borsöe kyrka förstördes, och fick sedan sin plats i Balkåkra. Otto Marsvin, omnämnd under Dybeck, har antingen under systern Britas lifstid köpt Borsöe, eller ock efter hennes död af sina syskon och medarfvingar tillöst sig denna gård. Hans storartade byggnadsföretag hafva fört hans namn till efterverlden. Den gamla Borsöegården nedref han och uppförde 1644—48 i en mindre sjö på pålverk en slottsbyggnad samt kallade den nya gården Marsvinsholm. Borsöe by blef då afhyst under den nya herregården. En af hans döttrar, Margareta, var gift med Jörgen Urne, en af de berömdaste män i denna gamla ätt, och hade med honom 13 barn, af hvilka Christian efter morfadern ärfde Marsvinsholm. Christian Jörgensen Urne, född på Kronoborgs slott 1626, innehade gården, då Skåne blef svenskt. Han dröjde med att hylla den nya öfverheten efter roeskildska freden, hvarföre egendomen blef konfiskerad och öfverlemnad till riksamiralen, grefve Gustaf Otto Stenbock. Men efter Köpenhamnska freden återfick Urne sitt gods och blef introducerad på svenska riddarhuset 1664. Christian Urne, som befordrades till öfverste för Westerbottens regimente och var en bland de få skånska adelsmän, som blef af svenska regeringen använd, afled på Marsvinsholm 1667 vid 41 års ålder. Äldsta sonen var endast 12 år vid faderns död, och derför beslöto de danska slägtingarne att sälja Marsvinsholm, som köptes af Holger Thott, hvilken lemnade landet 1677 under Carl XI:s krig och gick öfver till Danmark. Marsvinsholm var under denna tid ett tillhåll för snapphanar, och det var i Marsvinsholms trädgård som ryttmästar Klingspor af dem togs tillfånga. Svensk besättning blef

då inlagd på Marsvinsholm, och den 13 Nov. 1677 förklarades gården förverkad till svenska kronan samt blef den 24 April 1678 af konung Carl bortgifven till generalmajoren och vice guvernören, friherre Fredrik von Buchwaldt, såsom ersättning för de förskott denne af egna medel gjort svenska hären i Pommern. Vid fredsslutet, då Thottarne återfingo sina gods, måste Buchwaldt återlemna Marsvinsholm till förutnämnde Holger Thott. Han hade, menade man, under den tid han innehaft egendomen hunnit att göra sig betalt för förskotten. Helge Thott sålde Marsvinsholm strax efter 1681 till fältmarskalken Otto Wilhelm Königsmarck, hvars namn är ett af svenska krigshistoriens renaste hjelteminnen. Det är en välbekant och beklagad sak, att han, sedan han visat fosterlandet stora tjenster, plundrades af Carl XI:s reduktionsherrar samt slutligen gick ur riket i venetiansk tjenst; han skördade der nya lagrar och, sedan han förvärfvat äfven denna stats anspråk på tacksamhet, afled han i dess tjenst under fälttåget på Morea 1688. Han var gift med Katharina Charlotta De la Gardie, en lika lärd som öm och uppoffrande qvinna, sin mans trogna följeslagerska under hans fälttåg. Äktenskapet var barnlöst. Königsmarcks syster, Beata Elisabeth, enka efter presidenten grefve Pontus de la Gardie, befinnes i början af 1700-talet hafva varit egare af Marsvinsholm. Hon dog 1724, och dotterdottern Beata Elisabeth, gift med landshöfdingen C. G. Sjöblad, erhöll gården efter mormoderns död. En af deras döttrar, Ebba Sjöblad, och hennes man, riksrådet friherre Gustaf Ruuth, till-löste sig Marsvinsholm med Hunnerstad och Snårestad af de öfriga arfvingarne. Gustaf Ruuth, som inkallades i rådet 1755, men dog redan 1757, efterlemnande två söner, Erik och Gustaf Adolf, hvilka efter enkans död 1786 delade Marsvinsholm; men Erik tillöste sig sedan broderns lott. Erik Ruuth, Gustaf III:s gunstling och finansminister, var den märkligaste mannen inom denna ätt. Sedan han blifvit afsatt 1796 från sin finansministersbefattning, kastade han sig med stor ifver på landthushållningen och åtskilliga patriotiska företag; han anställde rön med uppfinningar till jordbrukets, manufakturernas och näringarnas fromma. Hans anläggningar vid Höganäs äro under den artikeln omnämnda. På Marsvinsholm företog exc. Ruuth många förändringar; han reparerade slottet och uppförde nya byggnader; här inrättade han det första tröskverket i Skåne, likaså blef här det första osttryckeriet efter schweizisk method i Sverige inrättadt af den 1786 införskrifne schweizaren Du Bas, och »Ruuthens ost» blef snart allmänt känd och eftersökt. Grefve Ruuth efterlemnade vid sin död 1820 en ansenlig skuld, som dock hans begge mågar, grefvarne Piper, öfvertogo, så att ingen på honom blef lidande. Redan år 1819 hade excellensen afträdt Marsvinsholm till sin svärson, grefve Erik Piper till Söfdeborg, som här fortsatte svärfaderns förbättringar, gjorde stora odlingar, lät uttappa en sjö och flera kärr samt gjorde kostsamma vattenledningar. Han dog 1833. Enkan, grefvinnan Charlotta Piper, sålde egendomen 1841 för 930,000 rdr rmt till ryttm. Rudolf Tornerhjelm och generaladjutanten, gr. Carl Johan Wachtmeister till Rögla. Sedan de undansålt Snårestad säteri, $4^1/_8$ mant., i Balkåkra 6 mant., i Snårestad $12^1/_2$ mant. i Skårby $^7/_8$ mant., tillsammans $23^1/_2$ mant., med omkring 3,000 tunnl., öfverlät Tornerhjelm 1842 sin andel i gården och återstående godset till grefve Wachtmeister. År 1854 sålde äldsta sonen, Carl Carlsson Wachtmeister, svensk chargé d'affaires i Neapel, som 1847 tillöst sig Marsvinsholm af medarfvingarne, egendomen till nuvarande egaren, baron Jules E. Stjernbladh, för 690,000 rdr rmt. Han är gift med Anna U. G. Bergman.

Det år 1644 af Otto Marsvin uppförda slottet, som ännu i dag utgör karaktersbyggnaden, bildar en solid fyrkant, 74 fot på hvarje sida, och är 4 våningar högt. I sydöstra och nordvestra hörnen framspringa fyrkantiga torn, fem våningar höga. Hela hållningen visade en mycket ren renaisansstil; men år 1782—86 företogs af exc. Ruuth en modernisering af den gamla byggnaden, hvarigenom den mycket vanställdes, och har den nu sednast 1856—57 undergått en fullständig restauration genom danska arkitekten Zwingman. Höga tornspiror pryda nu tornen, smakfulla frontoner äro anbragta på hufvudfaçaderna, en vacker balustrad, uppburen af en rik gesims, kröner byggnaden,

och taket har form af en stympad pyramid, öfverst försedd med altan. Det hela framträder (efter »Skånska herregårdar») i en vacker renaissance-stil, såsom denna stil i Danmark utbildades under Christian IV:s tid, och slottet på Marsvinsholm är nu en bland de vackraste byggnader i provinsen; men (enligt C. G. Brunii omdöme af den påbörjade nybyggnaden) olämpligt förändrad i en blomstrande barockstil. Från södra sidan leder en brygga öfver till trädgården, som företrädesvis utmärker sig genom sina vackra alléer, der man får se de kanske högsta oxelträd i Skåne. Strax vester om trädgården går landsvägen, och på andra sidan om denna ligga ladugårdshusen. Fordom funnos två trädgårdar, och folket berättar äfven, att gården i äldre tider egde 99 fiskdammar och den 100:de på taket; i handlingar från början af 1700-talet omtalas dock endast 3 fiskdammar.

Egendomen utgöres för närvarande af: Marsvinsholms säteri $10^1/_2$ mant., Hunnestad säteri $2^1/_8$ mant., $11^{29}/_{32}$ mant. insockne, 1 mant. utsockne frälse och 31 onumrerade gatuhus, belägna i Skårby, Balkåkra och Snårestad socknar. Arealen utgör 4,649 tunnl., hvaraf 3,460 tunnl. åker, äng och tomter, 860 tunnl. bok- och ekskog samt 320 tunnl. betesmark. Under gården och dertill hörande afvelsgårdar, *Westergård* och *Ericslund,* brukas 1,385 tunnl. åker och c:a 150 tunnl. äng, hvilken sednare är bevattnad medelst öfversilning och öfverdämning. Godset består af 27 åbohemman, 28 större och 17 mindre torp, en holländsk väderqvarn med 3 par stenar, sigt och grynverk, ett större tegelbruk, schäferi af 600 får och meijeri med 170 st. kor. Roteringsskyldigheten utgör för gård och gods 12 hela nummer vid södra skånska infanteriregementet.

Å egorna finnes ett skol- och fattighus, som till största delen underhålles af gården, och som dessutom deltager, i mån af hemmantalet, i underhållet af 2:ne skol- och 2:ne fattighus, belägna i Balkåkra och Snårestad socknar. Enligt donationsbref af d. 1 Juni 1595 och d. 18 April 1648 gafs af Marsvinsholm till Ystads hospital 5 pund råg och 5 pund korn. Då Ystads hospital sammanslogs med Malmö hospital, begärde fru Ebba Sjöblad att få betala den nämnda summan, beräknad till 150 specier, med 166 rdr 32 sk. Denna donation utgår ännu under namn af »Ulfeldska donationen.» Patronrättighet till Balkåkra och Snårestad erhöll grefvinnan Ebba Ruuth, född Sjöblad, den 1 Mars 1773. Då excellensen Ruuth 1787 erhöll patronrätt till Skårby pastorat, stadgades, att Skårby skulle med Balkåkra och Snårestad förenas till ett pastorat med rättighet för Ruuth att vid Marsvinsholms säteri för församlingarna bygga en gemensam kyrka i stället för de redan då förfallna 3:ne sockenkyrkorna. Denna kyrka är ännu ej byggd.

På Marsvinsholm finnas flera gamla historiska porträtter. — Mer än på de flesta andra gårdar vet folket här att tala om spöken, och i östra Wången är en hög, kallad *Magle-hög,* deruti trollen fordom hade sin bostad. Åtskilliga runstenar finnas på egorna. Worm omtalar det s. k. »Hunnestads-monumentet,» bestående af 5 stenar. som stodo på en upphöjd plats i en åker. D, Sjöborg 1814 eftersökte det, fann han endaså delar deraf i en gärdesgård, hvilka han lät utt bryta. På den ena stod: Osburn och Tuma sattdenna sten efter Roe och Ingerud hans sonhustrue på stenen står uthuggen en figur i forntida kläde; drägt med yxa på axeln. Den andra stenen har ett stort kors och omskriften: Osburn reste denna sten efter Tuma, som var hans hustru. Sjöborg anser, att Gubben Osburn, possessionat på stället, som på stenen öfver hustrun satt ett kors, har varit kristen, men att Roe, öfver hvilken »gubben» reste den andra stenen och der afbildade Roe sjelf, måtte varit hedning. Den sistnämnda stenen står i Marsvinsholms trädgård. Tre andra stenar, som Worm afteckuat, men hvilka nu äro förstörda, hade fantastiska figurer af troll och odjur.

Marstad. Ett mtl krono uti Göstrings härad, Bjälbo socken och Linköpings län, är häradsskrifvareboställe. Hemmanet har till större delen varit frälse för Gustaf Banér och derefter Axel Lillje, men utbyttes till kronan 1699; ett par gårdar hade innehafts af Uddo Ödla och dess enka, Mechtila Ribbing, men hörde 1700 under Wadstena slott.

Marsäng. Ett mant. gammalt skatte uti Bergshammar socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, beläget nära Mars viken, har innehafts af ståth. M. Olofson Dufva (död 1615), tillhörde omkr. 1800 De Besche, 1805 Rönqvist, 1849 och ännu tre bönder ; tax.värdet år 1861 var 11,800 rdr rmt. L:a Marsäng, $^1/_2$ mant., köpt till skatte 1702, eges af 1 åbo.

Marsäter, se art. Fredriksnäs. Christoffer Olsson, som innehade Kinds och Ydre härads domsaga 1577—87, skref sig till Marsätter; förmodas af kammarjunkaren Rääf (uti Ydre härads beskrifn.) ha varit samma person som Stjernman uppgifver varit befallningsman på Stegeborgs slott, samt gift med Erik XIV:s frilla. Uti sigillet förde han ett ållon mellan tvänne eklöf på en sköld och vid dess sidor initialerna C. O.

Martebo. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisby stifts Norra kontrakt, utgöres af Martebo, modersocken, och Lummelund, annex, samt innefattar $21^1/_4$ mant., bebodda 1860 af 294 personer. Marken i detta pastorat är jemn, bestående till stor del af en ansenlig mosse och ett träsk. — *Martebo,*

socken på Gotland uti Wisby läns Norra fögderi, belägen 2 mil n. o. från Wisby, omfattar 0,226 qvadratmil, af hvilka 0,110 äro insjöar. Rådande jordmånen är lera, skog växer hjelpligt. År 1857 har sockerbetan börjat odlas på socknens myrar, och tror man sig med säkerhet kunna förvänta en sockerhalt af 12 à 13 proc. och möjligtvis deröfver. Efter anställda analyser af torf från Martebo och Elinghems myrar har man funnit densamma icke blott utgöra ett särdeles godt brännmaterial för husliga behof, utan äfven kunna ersätta stenkol vid ångmaschiner, smide m. m., hvarjemte densamma anses böra begagnas till kalkbränning i kontinuerliga kalkugnar, till cement- och tegelfabrikation, glashyttor, bryggerier, blodlutssaltfabriker och till jernhandtering antingen för tillverkning af tackjern utaf importerad malm eller för smidjern och stålberedning utaf importeradt tackjern. Äfvenså anses den möjligen kunna begagnas till lysgasfabrikation. Socknen, som år 1805 beboddes af 191 och den 1 Juli 1862 af 299 personer, består af $8^5/_8$ mtl skatte, $2^1/_4$ mtl krono. I bev. erlades 1861 (efter II art.) 76 rdr 14 öre. Kyrkan, af sten, förmodas vara byggd 1039 på en Martas bekostnad, hvaraf socknen skall fått sitt namn. I kyrkan finnes en liksten med runor. Barnundervisningen bestrides i en fast skola af en examinerad lärare, för (år 1862) 30 barn. Till skolan hör ett planteringsland af 9,625 qvadratalnars ytvidd. Af kyrkoherdar må nämnas Thomas Barthelsson, hvars dotter Elisabeth, död 1711 i pesten, var farmoder åt kanslirådet, den lärde språkforskaren Johan Ihre.

Gårdar: $1^1/_8$ mant. *kyrkoherdebostället*, tax. till 6,750 rdr. — $^1/_2$ mant. *häradsskrifvarebostället*; $^5/_8$ mant. *kronolänsmansbostället*. — Af öfriga gårdar utgör $^{27}/_{32}$ mant. *Medeby*, tax. till 5,070 rdr, egare L. P. Medin, den största, och $^1/_{32}$ *Medeby*, tax. till 200 rdr, den minsta. Öfriga byars namn äro: *Passa, Lund, Qvie, Snaldarfve, Björkeskog, Binge, Stora* och *Lilla Myra*. — Adress: Wisby.

Marum. Annex-socken till Winköls pastorat, är belägen uti Skånings härad och Skaraborgs län, $^1/_2$ mil s. v. från Skara, samt omfattar 0,121 qvadratmil land. Marken är jemn. Jordmånen består af lermylla. Skogsmarken uppgifves af Lindskog till 506 tunnl., men skogen är till det mesta uthuggen. Socknen, som år 1805 beboddes af 369 och 1860 af 426 personer, består af $6^{17}/_{32}$ mant. skatte, $2^1/_4$ krono, $1^1/_2$ frälse; i socknen finnas 8 qvarnar och sågar, 3 manufakturinrättningar. Ordinarie räntan är 150 rdr 21 sk. 8 rst kronovärdi. I bevilln. erlades 1861: 120 rdr 62 öre (efter II artikeln). Kyrkan, vackert belägen $^1/_5$ mil från moderkyrkan vid ån Flian, är byggd af huggen sten och utvidgad åren 1783 och 1785, så att hon nu skall vara en af de vackrare i orten.

Gårdar och byar: Hemmantalet, hvarför eg.-rättsafgift erlägges, är fördeladt uti 8 bruknings-delar, hvaraf den största består af säteriet *Simmetorp* (se den art.) med underlydande $^3/_4$ *Lilla Brostorp*, $^3/_4$ *Stora ibm*, $4^1/_2$ *Marum* och Tyska qvarn, alltsammans taxeradt till 46,200 rdr. — 1 mant. *Munkatorp*, tax. till 16,650 rdr, eges af herr L. H. Westermark. — $^1/_2$ skatte-säteri *Brånninge* (Bränningeberg) med $^1/_8$ *Heden*, *Brånninge* qvarn, såg och stamp, tax. till 11,180 rdr, eges af Sven Andersson. — $^1/_{16}$ *Inland* med stamp och Kyrkeqvarn. — *Svansvik* med qvarn, stamp och såg, tax. till 1,730 rdr. — *Horshaga* qvarn eges af Skara veterinärinrättning. — $^1/_2$ *Altorp* med qvarn, har varit ett graveradt militiæhemman, sedan doneradt biskopen, doktor Johan Magnus, sedermera reduceradt och nu pastors tilldelningsstom, enligt kammarkollegii bref af d. 13 Jan. 1683. $^1/_4$ mantal *Hospitalqvarn* är ett till kronan indraget militiæhemman. 1 mantal *Marum*, militiæ-boställe. $^1/_2$ *Heden*, underjägarens boställe. — Adress: Skara.

Marum. Två mant. frälse uti Söder-Ljusterö socken, Wermdö skeppslag af Stockholms län, har innehafts af Erik Johansson, Cl. Fleming, af kronan 1683, af F. Wrede i följd af byte, tillhörde 1772 och 1849 slägten Elmén, se art. Ljusterö.

Maråcker fordom Sundsholm. Egendomen har tillhört de gamla Trollarne, sedan Sparreslägten, år 1829 löjtn. Dahl, se vidare artikeln Gladhammars socken.

Maråker. Jernbruk i Söderala socken af Gefleborgs län och Södra Helsinglands fögderi, beläget vid hafvet, nära utloppet för Jerfsjön, som blifvit ledd hit, efter att förut haft sitt utlopp i Marmen; bruket hör till de s. k. *Ljusneverken* och har 3 härdar med 733 *skℓℓ* $6^1/_2$ *ℓℓ* stångjernsmide af eget tackjern; taxeringsvärdet 1861 var 39,110 rdr, egare grossh. Bernh. Beskows sterbhus. År 1825 hade bruket blott 550 *skℓℓ* smide. Se vidare art. *Ljusneverken*.

Masaröd. Gård, se artikeln Ousby socken.

Masleberg. By i Skee socken, Wette härad af Göteborgs och Bohus län, om 3 mant. skatte. Trakten omkring är betäckt af fornminnen. På en ljungmo ligga 9 runda grafkullar, en skeppshög med ättehäll, några rubbade stencirklar och en liten hög af 8 alnars tvärmått, derur en prydlig bautasten af $4^1/_4$ alns höjd reser sig. Uti en dal mellan denna mo och byn äro omkring ett tjog mindre högar tillfinnandes. Gent emot, vid vägen, som går mellan Skee kyrka och Görlöf, står ett dyrhus, det nordligaste i Sverige. Monumentet kallas af allmogen *Stenhuset* och består af en $3^1/_2$ aln lång, och ungefär lika bred och betydligt tjock stenhäll, som hvilar på 6 uppresta, breda stenar. Vester ut härifrån nära häradsvägen, är marken beströdd med högar, till ett antal af 50, men hvilka till stor del lidit åverkan. De ansenligaste hålla 80 steg i omkrets, och kring en af dem ser man lemning efter en fotkedja.

Masthugget, en af Göteborgs sex förstäder, sträcker sig från Pustervik till Stegebergslid. Denna stadsdel, som icke har mer än 2 gator (*Breda* och *Smala Vägen*) och upptager en rymd af omkring 46 tunnland, intar en ej obetydlig plats i Göteborgs affärslif. Största delen af stadens trävaruskeppning är här upplagd uti de s. k. hamnarne (små utvikningar af elfven), utmed hvilka man ser tusentals tolfter plankor och bräder uppstaplade. Såsom bevis på hvilka värden här äro sammanförda, kan nämnas, att de upplag, som förstördes af den stora branden 1857, och som ej upptogo mer än ett par hamnar, kostade assuransbolagen öfver en half million. Somliga författare tro, att namnet på denna stadsdel härrör af det skeppsbyggeri, som ständigt der varit idkadt, men andra och med mera skäl, att här fordom växt så stor och grof skog, att den kunnat tjena till masthygge.

Matfors. Jernbruk och sågverk i Medelpad; se art. Tuna socken af Hernösands län.

Matkroken, en krokig refvel, $^1/_2$ mil lång, uti hafvet, vid Persnäs socken på Öland, består af klippor och stenar. Namnet skall den erhållit för sin figurs skull, och den båtnad folket i forna tider haft af de här förolyckade sjöfarandes strandade gods. 2) **Matkroken,** sjö i Uppviddinge härad af Kronobergs län.

Matlong eller **Lundsberg.** Jernbruk uti Lungsunds socken, Philipstads bergslags härad af Carlstads län, är anlagdt vid sjön af samma namn i början på 1600-talet; hade år 1840: 533 *skℓℓ* priv. årligt smide (förut 400 *skℓℓ*), men numer oinskränkt smide för 2 härdar med 1 hammare, af köpetackjern. Afsättningsorten är Göteborg. 1860 års tillverkning uppgifves till 1,580 centner, 21 *ℓℓ* 60 ort. Till bruket hör en landtegendom af $1^{37}/_{96}$ mant. i åtskilliga hemman (se art. Lungsund); det har egna lastbåtar. Egare på 1840-talet var Oscar Svenonius, år 1861 förre talmannen Anders Ersson i Östra Kärne och Petter Pehrsson i Gelleråsen i Carlskoga socken.

Matkull. Ett mantal frälse med gästgifvaregård uti Bergs socken af Norrviddinge härad och Kronobergs län, hvarifrån skjutsas till

Ör i söder	1	mil.
Bo i Jönköpings län i n. v. .	$1^1/_4$	»

Mattmar. Annex-socken till Alsens konsistoriela pastorat (bildadt 1857), är belägen i Jämtlands läns Södra fögderi, 4 mil v. n. v. från Östersund, utgöres till stor del af en halfö, som omgifves af Storsjön och Jämtlandselfven; socknen omfattar, med 4 mils längd och $1^1/_2$ mils bredd, en areal af 1,081 qvadratmil, hvaraf 0,072 äro insjöar. Marken är tämligen jemn. Jordmånen består af lera, något sandblandad. Skog växer till det nödvändiga. Af vattuledningar märkes *Åcke*sjön, hvarigenom Undersåkerselfven framrinner, som har sitt utlopp i Storsjön eller Hallens sjö vid Sundbackssundet; vid detta utlopp är ypperligt sillfiske. I *Dam*ån, som vid Ytteråcke by faller i Åckesjön eller stora elfven, fångas sik, harr och laxöring; vid åns stränder, som äro sidländta, finnas många myrslottrar. Nedanför kyrkan och vestra byarne, som utgöra större delen af socknen, på en jemn plan och backsträckning mot söder, är en liten sjö belägen, hvilken fordom, då kyrkan byggdes, säges hafva varit så ymnig af fisk, att sockneboerna deraf dagligen fått i öfverflöd, hvarför den ock blifvit kallad Matmor. Socknen nämnes eljest i gamla handlingar både Madmor och Markemar. Folkmängden,

som 1750 var 383, år 1805: 496, uppgick 1862 till 697 personer. Hemmantalet är c:a 13 mant. (eller $78^{77}/_{96}$ tld) skatte, $^{7}/_{12}$ mant. ($3^{5}/_{6}$ tld) krono. I bevillning erlades 1861 (efter II art.) 59 rdr 4 öre; ordinarie räntan 144 rdr 6 sk. 3 rst; kronotionden 44 t:r 2 kappar korn. Kyrkans ålder är oviss, men uppgifves vara öfver 300 år; den är en stenbyggnad af 31 alnars längd och 15 alnars bredd, före 1766 var den endast 19 alnar lång. Barnundervisningen bestreds 1862 i en ambulatorisk och i en flyttbar småbarnsskola, der 101 barn undervisades af en examinerad och en oexamin. lärare. Under danska kriget på 1600-talet hade Norrmännen sitt hufvudqvarter här i socknen. Af fornlemningar nämnas 2:ne ättehögar, hvaraf den ena är kallad *Hundsörs* graf mellan *Offne* (i jordeboken Opne) och *Tossbergs* byar; uti den andra sägas tre jättar vara begrafna.

Socknen hade år 1861: 54 åboer. Största brukningsdelen var $1^{17}/_{18}$ tunnl. *Nygård,* tax. till 1,390 rdr, minsta $^{1}/_{2}$ *Hästön* tax. till 390 rdr rmt. $2^{1}/_{3}$ tunnl., är komministerboställe. $1^{1}/_{2}$ *Tossberg,* fourirsboställe. Öfriga hemmanens namn äro: *Bye, Gräfte, Hollbacken. Kluk, Krokom, Mälbyn, Norrgård, Ubyn, Ugård.* Hemmantalets taxeringsvärde var 48,760 rdr, hvartill komma 13 lägenheter, tax. till 1,880 rdr. — Adress: Östersund.

Matteröd, *Matteryd.* Annex-socken till Brönnestad pastorat, är belägen uti Westra Göinge härad af Christianstads län, 4 mil v. n. v. från Christianstad, samt omfattar en areal af 0,490 qvadr.-mil, af hvilka 0,014 äro insjöar. Marken är ojemn och stenbunden. Jordmånen består till någon del af sandmylla, på andra ställen åter af en röd klibbig jordart, som på orten allmänt kallas björklera, der sällan någon säd vill växa. Socknen, som år 1805 beboddes af 688, år 1860 af 1,078 personer, består af $11^{9}/_{16}$ mant. skatte, $^{5}/_{8}$ krono, $3^{1}/_{16}$ frälse (häraf höra $1^{5}/_{8}$ mant. till Norra Rörum i Malmöhus län, se nedan). I bevillning (efter II art.) erlades 1861: 430 rdr 44 öre. — Kyrkan ligger $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan. Af kyrkoherdar i pastoratet må nämnas: Jöns och Ebbe Bring, far och son, den sednare kyrkoherde här 1711 och fader till Lagerbring, författare af »Svea Rikes Historia.» Den andra sonen Olof Bring blef kyrkoherde här efter fadern, död 1747; han var farfader till generalen Gustaf Olof Lagerbring, som med tapperhet deltog i de sednaste Finska, Norska och Tyska krigen. — Under Snapphanarnes tid skall ett band af dem hafva uppehållit sig här, hvarför ock ett kompani soldater ock hit kom med ordre, att skjuta ned hvarje varelse i de illa anskrifna hemmanen. Dessa gjorde ock processen kort, befallte den, som greps, att falla på knä och läsa: *Fader vår.* Då amen sades, aftrycktes skottet. Ifrån den tiden berättas ock, att, då Jöns Bring 1677 ej ville utlemna en svensk officer, togo snapphanarne eldbränder ur spiseln och satte i halmtaket, och när taken ej deraf fattade eld, lade de krut på bränderna. Likväl utlemnades ej officern och elden kom ej lös. Snapphanarne trodde, att det var trollen (eller ock fruktade de sig för en man, som var så väl skyddad), då det ej lyckades dem att strax tända, hvarför de lupo bort.

Gårdar och byar: $1^{3}/_{4}$ mant. *Stora Skyrup,* $^{1}/_{2}$ fr. *Tåstarp,* $^{3}/_{12}$ *Lilla Oberöd,* $^{3}/_{16}$ *Smedebygget,* allts. tax. 1860 till 13,030 rdr, egare kapiten baron Staël von Holstein. — 1 mant. frälse *Stora Oberöd,* $^{1}/_{16}$ *Brännerna,* egas under Hofdala. — $^{1}/_{4}$ mant. krono *Stenestad;* enligt kammar-kollegii beslut d. 28 Maj 1862 skall tionden för $^{1}/_{4}$ mant. *Stenestad,* som är uppförd inom Norra Rörums socken, derstädes uteslutas och här upptagas med 4 kappar råg och 4 kappar korn, samt hemmanen n:ris 1, 2 och 3 *Skuddarp* $1^{3}/_{4}$ mant., $^{1}/_{4}$ mant. *Stenestad* frånskiljas härifrån och uppföras under Norra Rörum. — $^{3}/_{8}$ *Matteröd,* annex-hemman. — Öfriga hemman äro: *Delaberga, Ericstorp, Hjortaröd, Häringstorp, Issatorp, Måleböke, Maglehult, Myrarp, Filatorp, Svenstorp, Skålsböke, Tummaholme, Hågeröd, Gylleboda, Knutstorp.* — Adress: Christianstad.

Mattsbo. Masugn, belägen i Norrberkes socken, Wester-Bergslags fögderi af Dalarne, 1 mil från Smedjebacken, $2^{3}/_{4}$ mil från Säther, $5^{1}/_{2}$ mil från Falun — vid ett vattendrag, som, kommande från Silfbergs kappellag, utfaller nedanför Mattsbo (Mattebo) i sjön Barken. Jordegendomen, bestående af $1^{47}/_{64}$ mant. kr.-skatte, innehåller 452 tunnl. inegor och 2,824 tunnl. skog, hvaraf mesta delen brukas under gården med egne dragare.

Mattsbo förnyade privilegier äro daterade 1661; före denna tid var hyttan uppförd längre ned åt ån vid Huggarbo, der i forna tider en kronans hytta

varit belägen (efter sägnen ibland de gamla).

Masugnen eges för närvarande af hr baron W. F. Tersmeden; taxeringsvärdet år 1861 var 32,823 rdr, (hvaraf 1,800 rdr för åbyggnaden vid Mattsbo). Till masugnen höra betydliga grufdelar i Östanbergets närbelägna jernmalmfält.

Matvik. Lotsplats och kusthamn uti Hellaryds socken af Bräkne härad och Blekinge län, $1^1/_2$ mil från Carlshamn. Hamnen är 30 fot djup. Vid stället finnas en cichoriefabrik, tax. till 19,300 rdr, och ett stenhuggeri, tax. till 20,000 rdr, båda tillhöra konsul Wollf i Carlshamn. Hemmanet Matvik, $^1/_2$ mant., taxeradt till 7,950 rdr, är skiftadt i 8 delar. Från lotsplatsen lotsas till:

Carlshamn inre leden . . .	1	mil,
Arpö	4	»
Gjökalf	3	»
Guovik	$1^1/_2$	»
Järnavik . . , . . , . .	$1^1/_2$	»
Hanö	2	»

Mauritzberg eller *Moritzborg*. Fyra mantal frälse-säteri, (sammanbygdt af 1 mant. Klemsäter, 1 Bostorp, $^1/_2$ Flugsäter, 1 Litslehag och $^1/_2$ Spistorp) uti Östra Husby socken, Östkinds härad och Linköpings län, är vackert belägen nära Bråviken, 3 mil från Norrköping, $2^3/_4$ mil från Söderköping, och utgjorde 1861 med i sambruk varande 7 mant. frälse, $^3/_4$ skatte med bränntorfmossen Dammossen på Kolmorden, 18 jordtorp, qvarn, såg, tegelbruk och kalkugn, allt i samma socken, samt $4^3/_4$ mant. i Östra Stenby socken, en egendom. Hela arealen var cirka 1,930 tunnl., deraf 460 åker, 282 äng, 88 odlingsmark samt 1,108 tunnl. afrösningsjord. Jordmånen består hufvudsakligen af sandblandad mylla och lerjord på lerbotten. Utsädet uppgafs vid egendomen i Husby socken till 182 t:r säd, 30 t:r potates, hvarförutan 115 tunnl. årligen besås med foderväxter. Skogen, bestående af barrskog samt något ek och björk, fordom ymnig, är ännu tillräcklig för egendomens och tegelbrukets behof; godt fiske af strömming och andra fisksorter finnes i Bråviken. År 1818 fanns här ett skeppsbyggeri för mindre fartyg.

Mauritzberg synes ha tillhört och hafva sitt namn af Mauritz Birgersson Grip, derpå dess måg riksrådet Svante Gustafsson Banér, hvars enka Ebba Grip skall 1669 ha bebyggt det till säteri; egdes derpå af friherre Erik Carlsson Sparre (död 1678), gift med Elisabeth Svantesdotter Banér, och som sålde det 1672 till Cl. Hägerstjerna; dennes måg Joh. Ekeblad egde 1687 godset, som såldes af generalmajoren, riddaren af Svärdsorden Christoffer Ekeblad till kammarh. G. G. de Besche, och kom genom gifte till dess måg generalmajor C. J. Klingspor, död 1778; han blef under Pommerska kriget illa blesserad. Dennes son förskingrade till stor del egendomen; vidare har den tillhört 1825 öfverauditör Westfelt, löjtn. friherre Conrad Ribbing, som 1848 sålde Mauritzberg med tillhörande för 95,000 rdr till landssekreter G. Nordström och dess fru, född Sandblad, som voro egare år 1854. Sedermera har egendomen tillhört ryttm. Fabian af Segerström, och såldes år 1861 på auktion, då Mauritzberg med $9^1/_4$ mant. köptes af häradshöfding Holm för 140,000 rdr, och Stensö med $2^1/_2$ mtl af majoren grefve C. E. Lewenhaupt för 42,500 rdr rmt. — Hufvudbyggnaden är ganska gammal, till grunden redan från 1500-talet, brändes af Ryssarne 1719, men återställdes 1725 af grefve Ekeblad. Den är nu 2 våningar hög, 45 alnar lång, 25 alnar bred och består af ett grundmuradt stenhus, uppfördt till hela dess sträckning på en åt alla sidor sluttande bergsklippa, med fasta murar om $1^1/_2$ alns tjocklek i ytterväggarne. Rummens antal är 17. En kostbar yttre trappa af finhuggen Geflesandsten och försedd med jernstakett är nyligen uppförd. *Södra flygeln*, 60 alnar lång och 18 alnar bred, grundmurad, täckt med bräder och tegel; utom osteriet, mjölkammaren etc. finnas här 2:ne rum med en boksamling af omkring 1,500 volymer. *Norra flygeln* af lika storlek. Gården omgifves utaf en tegelmur, täckt med jernplåt och försedd med jernportar. Huggna stentrappor leda åt motsatta sidor ned till sjön och till trädgården, hvilken sednare har många och stora land, goda fruktträd och bärbuskar i större mängd, en mindre ganska vacker park. Utanför östra långsidan af stora huset är å en halfrund

stensättning anlagd en större, med blommor planterad terass, beskuggad af en ovanligt stor och löfrik ek, samt belägen helt nära intill Saltsjön, och hvarifrån om sommaren då ångbåtar och seglande fartyg nästan stundeligen passera, ibland till ett antal af tills. mera än 20 st. på en gång, erbjudes en sällsynt vacker anblick utöfver sjön och till de å andra sidan deraf varande stora Kolmordsskogarne, med Qvarsebo kyrka i fonden. Som segelleden från Norrköping till de norra och södra orterne delar sig på fjärden härutanföre, så är rörelsen med fartyg nästan alla tider på dagen under seglationstiden särdeles liflig, samt bidrager icke litet till en lättad afsättning af gårdens produkter.

På egorna märkes *Stensöborg* vid Bråviken, en ruin med lemningar af tvänne torn och ringmur på en mot sjön stupande klippa, med den herrligaste utsigt öfver nejden och segelleden. Den anses under hednatiden varit bebodd af Fylkeskonungar.

Mauritzholm, f. d. *Gammelgården* eller *Lindenäs* och *Ladugården.* Ett mant. frälse-säteri uti Örtomta socken, Bankekinds härad och Linköpings län, beläget vid Tedens vestra sida, $^1/_2$ mil från kyrkan, tax. 1861 till 17,000 rdr och egdes samma år af hr J. H. Trozelli. Hemmanet synes vara bebygdt på 1500-talet, och har haft samma egare som Ekenäs, tills det 1817 genom arfskifte skiljdes derifrån, kom till frih. C. J. Banér, som egde det ännu 1852, jemte $3^3/_4$ mant. frälse Måsänder, som varit doneradt till Henr. Dankvardt, och utbyttes från reduktionen af Wellingk, som 1700 och 1726 egde alltsammans. Till Mauritzholm hörer ymnigt höbol och hjelplig skog.

Medby, *Öfra* och *Nedra.* Häradshöfdingsboställe uti Bro socken af Stångenäs härad i Göteborgs och Bohus län, af $1^1/_2$ mant., är ett ganska godt hemman, med snygg åbyggnad; taxerades 1861 till 9,000 rdr. Bostället är utarrenderadt på 15 års tid från d. 14 Mars 1859 till 1874. Ordin. räntan är 18 rdr 6 sk. 4 rst. kr.-värdi.

Medelby, *Melby.* Annex-socken till Höreda pastorat, är belägen uti Södra Wedbo härad af Jönköpings län, mellan sjöarne Solgen och Boden eller Bodasjön, gränsar i öfrigt till Höreda i norr och vester, till Hvetlanda i söder och till Skede i sydvest, samt omfattar en areal af 0,345 qv.mil, af hvilka 0,060 äro insjöar. Jordmånen är i allmänhet ganska fruktbar, men på några hemman är sand rådande. På skog är tillgången ringa, deremot är socknen mindre uppfylld af mossar och kärr; den alltid helsosamma sjöluften kan äfven räknas till socknens förmåner. Vid *Wernequarn* (tax. 1861 till 4,060 rdr rmt), hvarest en af Emåns större grenar utflyter från sjön Solgen, är ett ganska lönande ålfiske; i denna sjö förekomma de i Smålands sjöar mindre vanliga fiskslagen: sutare, sarf (en art ruda) och qviddor. Socknen, som år 1805 beboddes af 556 och den 1 Juli 1862 af 747 personer, innefattar $22^3/_{16}$ mant., hvaraf $12^{11}/_{16}$ skatte, $9^1/_2$ frälse. Kyrkan, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan, $1^3/_8$ mil s. s. o. från Eksjö, är af sten, men utan torn, 62 fot lång, 38 fot bred utvändigt; hon undergick 1860 en fullständig reparation. Här finnes en dopfunt af messing. År 1844 insattes en ny orgel af 6 stämmor på en derför vid vestra gafvelväggen byggd ny läktare. Barnundervisningen bestrides i 2 flyttbara skolor af 1 examinerad lärare; skolbarnens antal uppgick 1862 till 72, deraf dock 10 undervisades i hemmen. — De enda fornlemningar, som påträffats, äro de norr om kyrkan liggande, af jord uppkastade, små ättekullarne samt runstenen vid Nömme; den är antecknad i Liljegrens Runurkunder, under № 1,214, enligt hvilken på densamma läses: »Rufva: risti: stin: thansi: afthir: suni: sina: Sin: auk: thurstin: Turika: kudan: fadura: auk: at: Sam: Rubin: at: sin:.» Det är: »Rufva reste denna sten till minne af sina söner Sven och Thorsten, Turika, en god fader och åt Sam; Rubir åt Sven.» Tre olika sägner menas stå i förbindelse med denna runskrift, och hvaraf den ena är sammanfattad i följande rim, som ännu 1822 en bonde i denna trakt kom ihåg:

Här ligger Ruwa i Rusnäs *)
Med alla sina män;
Den ene hette Rue,
Den andre hette Sven,
Den tredje hette Thorsten.

---

*) Rusnäs ligger väl i Höreda socken; men icke långt från Nömme.

Enligt folksägnen ligger en jättesten i Nömme beteshage, som kastats mot Näfvelsjö kyrka af jätteqvinnan Rufeka.

Gårdar och verk: Inom socknen finnas väl tvänne säterier, *Äspenäs* och *Werneslätt*, men egentligen ingen herregård, emedan det förra är fördeladt mellan 3 och det sednare mellan 2 bönder. Största gårdarne äro: $1\frac{1}{4}$ *Medelby*, 1 skatte *Ämmingarp*, $\frac{1}{2}$ frälse *Gyamåsa*, $\frac{1}{2}$ frälse *Boda*, hvardera med 1 åbo; 1 fr. *Hammar* med 3 åboer. Minsta brukningsdelen är $\frac{1}{24}$ frälse *Ustorp*. I socknen funnos 1861: 3 qvarnar och sågar. — Adress: Ekesjö.

Medelpad. Ett landskap, hörande, sedan år 1762, till Wester-Norrlands län, är beläget söder om Ångermanland och gränsar i öster till Bottniska viken, i nordvest skiljes det af Jemtskogen från Jemtland och i söder af Åreskogen från Helsingland; sträckande sig 14 mil i längden och 7 mil i bredden, upptager det en areal af 61,153 qvadr.mil, hvaraf 5,676 äro insjöar, och beboddes 1860 af 36,531 (enligt mantalslängden 35,783) personer, eller 664 på qvadratmilen. Medelpad utgöres af Indals och Njurunda-elfvarnes flodområden; är öfverhufvud mera bergländt än jemnt, särdeles vid gränsen till Helsingland och Ångermanland; men har derjemte, vid de större vattendragen, vackra och bördiga dalar, med sköna åkrar och gräsrika ängsmarker, bestående merändels af stadig lera; vid landtryggarne mot nyssnämnda landskaper är deremot jordmånen sandaktig. Stora skogar finnas i landet (uti landshöfdinge-embetets 5-årsberättelse 1856—60 uppgifves 17 kronomarker, 18 ecklesiastik-boställsskogar, 4 rekognitionsskogar, 31 krononybygges- och ökeskattmarksskogar med en sammanlagd areal af 183,484 tunnl.); i skogarne finnes ymnigt villebråd, hvaribland elgar, renar, mårdar, björnar, vargar och lodjur, samt flera slags fogel. Bland höga berg märkas: *Malingsflugg* i Attmar socken vid Ljungan, 3 mil från hafvet, men likväl för sjöfarande en landkänning på 9—10 mils afstånd. I Stöde socken ligger *Högåsen*, med vidsträckt utsigt; nära Njurunda kyrka berget *Nolby*, hvarpå vårdkasar under krigstider blifvit antända. — Landskapet utgör numera Medelpads domsaga och fögderi, 8 länsmansdistrikter, 7 tingslag, samt innefattar staden Sundsvall och 18 socknar (se nedanstående tabell), med $453\frac{26687}{28800}$ mant., hvaraf $432\frac{1479}{9000}$ mant. skatte, $13\frac{19}{24}$ krono, $7\frac{565}{576}$ frälse, uti 2,694 brukningsdelar, taxerade, jemte 1,753 lägenheter, till 3,832,430 rdr rmt; 9 bergverk, 10 manufakturinrättningar, 76 qvarnar och sågar, allts. tax. till 1,104,540 rdr rmt; dessutom finnas 53 fabriker som betala i bevillning 1,161 rdr rmt. Folkmängden har på 50 år ökats med 15,000 personer och uppgick den 1 Januari 1862 till 37,021 samt inberäknadt Sundsvalls till 41,723 personer. Hufvudnäringar äro åkerbruk, boskapskötsel, skogsafverkning och bruksrörelse. Landet lemnar i vanliga år tillräckligt spannmål för ortens behof och i goda år öfverskott till försäljning. Den odlade jorden upptager 35,485 tunnl. och naturliga ängen 20,805 tunnl. Klimatet medgifver här odling af trädgårdsväxter. Äpple- och päronträd trifvas omkring Sundsvall. För trävaruförädlingen finnas för närvarande 5 ångsågar med 20 ramar, 61 salu- och vattensågar med 109 ramar, samt 17 husbehofssågar. Handeln med i fyrkant uppskrädt virke, som bedrifves nästan blott i Medelpad och betalas såsom för bjelkar, anses såsom den för skogarne mest skadliga. Stor skogsöda åstadkommes här ock genom svedjande. Följande stångjernsbruk finnas: *Torphammar, Norafors, Sulå, Lagfors, Matfors, Grytjens, Johannisfors, Galtströms* och *Åvike* bruk med 32 stångjernshärdar. Vid kusten fiskas strömming och i Njurunda-elfven lax. Som binäring idkas här till husbehof linneväfnad. — Skjutsregleringen för Medelpad af år 1783 gäller ännu, men en ny skjutsindelning är der nu under arbete. Angående kronobrefbäring föreskrefs i kongl. brefvet den 12 April 1764, att allmogen befriades från afgiften för breflopp, hvaremot brefbärare bland allmogen skulle tillsättas och årligen ombytas, emot befrielse från håll-, krono- och fångskjuts, inqvartering och gärder vid durchmarcher. Provinsen är roterad till kronobåtsmanhåll, och hvarje rote består af $3\frac{2}{3}$ mantal. Dess vapen är tvänne strömmar af silfver, hvardera med en lax, fältet dem emellan rödt, ofvan- och nedantill blått; skölden är betäckt med en grefskapskrona. — Fale Bure hin Unge, som

hjelpte kon. Erik X till thronen, förlänades af honom, år 1212, med hela Medelpad, Jemtland och en del af Ångermanland. Tvänne bautastenar, en i Norby och en i Silånger, sägas vara resta till minne efter män af Bureska ättens hedniska stamfäder. I Skellefteå finnas många sägner och minnesmärken efter såväl Fale den Gamle som den Yngre. Ifrån denna provins var drottning Kathrina Månsdotter, Erik XIV:s gemål, som kan ställas i jemnbredd med hvilken af våra furstedrottningar som helst, i afseende på själsadel och höghet. Fältmarskalken Lorentz von der Linde, Carl Gustafs förtrogne vän, upphöjdes af drottning Christina till friherre af Lindeborg med friherrskap i Medelpad, bestående af 141 hemman. Under Ryssarnes härjningar 1721 brändes i provinsen 195 bondhemman utom andra gårdar och bruk. — Bland öar, som höra till Medelpad, märkas: *Alnön, Astön, Bråmön* och *Tynderön.*

Provinsens hemmantal, folkmängd m. m., fördelade på dess socknar, visar sig af nedanstående tabell, upprättad efter mantalslängden år 1861. Skilnaden i folkmängden med förut uppgifna för år 1860, uppgående till 850, härleder sig af, att den förra uppgiften (efter Hahrs stat. tabeller) grundar sig på presterskapets uppgifter till Statistiska Byrån.

Tingställen.	Tingslag.	Socknar.	Hemmantal.	Folkmängd.			Bevärings-manskap.	Backst.sittare.	Anmärkningar.
				Mankön.	Qvinkön.	Summa.			
Ibyn i Torps socken	Torps.	Hafverö. [1]	$8\frac{149}{192}$	375	372	747	32	—	[1] Af Hafverö socken hör $1\frac{35}{36}$ mant. med 209 invånare i civilt hänseende till Rätans s:n och Bergs tingslag af Jämtlands län, ehuru de hafva kyrkorätt i Hafverö.
		Torp.	$42\frac{5}{16}$	2,502	2,515	5,017	143	—	
		Borgsjö.	$28\frac{29}{384}$	1,346	1,441	2,787	79	—	
Vid Runsvik i Tuna socken.	Tuna.	Tuna.	$32\frac{29}{96}$	995	1,034	2,029	65	—	
		Attmar.	$27\frac{35}{288}$	1,039	1,092	2,131	70	1	
		Stöde.	$28\frac{431}{576}$	1,289	1,385	2,674	88	—	
I Njurunda skolhus.	Njurunda.	Njurunda med Gallströms brukskapell och Svartviks skeppsvarf.	$47\frac{41}{48}$	1,478	1,572	3,050	97	2	
Vid Kofland i Sättna socken.	Selångers.	Selånger.	$39\frac{97}{192}$	699	737	1,436	50	–	[2] Se art. Timrå socken.
		Sättna.	$16\frac{5}{192}$	878	927	1,805	61	4	
Vid Ljusta i Sköns socken.	Sköns.	Skön.	$30\frac{91}{96}$	871	915	1,786	50	1	
		Alnö.	$20\frac{13}{32}$	522	576	1,098	41	—	
		Timrå. [2]	$18\frac{15}{16}$	505	575	1,080	32	3	
Vid Thorsboda i Hässjö s:n.	Ljustorps.	Ljustorp med Lagfors och Lögdö brukskapell.	$32\frac{4}{9}$	1,035	1,049	2,084	61	2	
		Hässjö.	$29\frac{79}{192}$	1,066	1,252	2,318	71	—	
		Tynderö.	$10\frac{97}{192}$	487	463	950	26	—	
Vid Bjälsta i Indals socken.	Indals.	Indal.	$27\frac{103}{192}$	1,148	1,090	2,238	77	6	
		Liden och Holms kapell	$20\frac{167}{192}$	1,279	1,274	2,553	87	2	
Summa.			$453\frac{26687}{28800}$	17,514	18,269	35,783	1,130	21	

Medelpad. Kontrakt af Hernösands stift, innefattar 10 pastorat: *Ljustorp* med annexerna Hässjö, Tynderö samt Lögdö och Lagfors bruksförsamlingar. — *Skön* med Alnön och Timrå. — *Selånger* med Sättna. — *Sundsvall* stad. *Indahl* med Liden och Holms kapell. — *Njurunda* med Galtströms bruksförsam-

ling, Svartviks skeppsvarf. — *Tuna* med Attmar. — *Stöde*. — *Torp* med Borgsjö. — *Hafverö*. — Kontraktet beboddes 1860 af 36,541 personer.

Medelplana. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Kinna kontrakt af Skara stift, utgöres af Medelplana och Westerplana socknar, samt innefattar $28^7/_8$ mantal. Pastoratet beboddes 1860 af 1,180 personer. — *Medelplana,* modersocken, ligger uti Kinne härad och Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil o. n. o. från Lidköping, vid Wenern, på Kinnekulle, samt omfattar 0,205 qvadratmil land. Marken är stenbunden, bergaktig och ojemn. Rådande jordmånen är svartmylla, blandad med hvit och röd lera samt på många ställen med skiffer. På skog är tämligen tillgång. Socknen, som år 1810 beboddes af 520 och 1860 af 864 personer, består af 1 mant sk., 1 mant. kr., $15^3/_8$ mant. frälse. I bev. erlades 1861 (efter II art.) 264 rdr 49 öre. Åkerbruket gifver icke säd tillräckligt till allmogens underhåll, utan bristen måste ersättas genom förtjenst med foror, med stenhuggerier af alla slag samt med kalkbränning, som dock nu mera aftagit. Frukt och körsbär är en handelsvara för orten, äfvensom aska, som afsändes från Hellekis hamn till glasbruken. Ehuru pastoratet åt hela vestra sidan gränsar till sjön Wenern, är fisket ej fördelaktigt. — I början af 1400-talet har hela Kinnekulle blifvit kallad Kinneberg, Kindaberg, jemväl Upland, i anledning hvaraf detta pastorat fått namn af Medel-upland (Medel-oplandom), sedermera Medeluplanda. Kyrkan blef ombyggd 1823 och 1824 sammanbyggd med Westerplana kyrka, samt är en af de vackraste i orten. Biskop Benedictus den Gode, som skall varit biskop i Skara 1157—1190, gaf till kyrkan både klockor, böcker och skrud. I Skara biskopslängd, tillagd den gamla Westgötalagen, der biskopens verk förtäljas, heter det till slut: »Ja ingen man på denna jord kan tälja alla hans godgerningar, utan blott Gud sjelf, som styrde honom dertill, och sådan gifmildhet oaktadt, lemnade han efter sig gods och pengar, stora silfkärl och många djurshorn, kläde och grå skinn, så många som 20 hästar på god väg kunde draga. Silfret vägde 5 *lll*. Fattigt folk bröt han sitt bröd rundeligen och gaf dem kläder.» Det kan ju göra godt att fästa uppmärksamheten på ett sådant biskopsminne. Fattighuset och skolhuset äro byggda 1807 på grefve Nils Posses bekostnad. — Af fornminnen finnas de s. k. Tvädöds eller Trådörrs hallar, redan omnämnda under art. Hellekis; en sten är upprest år 1728 mellan kyrkan och Hellekis, till åminnelse af att konung Fredrik här intog middag på ett jagtparti. Tvänne offerkällor finnas, den ena på *Munkängen* vid Hellekis, den andra vid *Kullatorp*.

Gårdar och byar. Hemmantalet är skiftadt i 14 brukningsdelar, hvaraf den största innefattar *Råbecks* säteri, med underlydande $1^1/_4$ *Medelplana,* $^1/_4$ *Kjellstorp,* $3^1/_2$ *Råbeck,* $^1/_2$ *St. Bulltorp,* $^1/_2$ *Wråna,* en kalkugn, allts. tax. till 58,740 rdr; derefter följa *Hellekis* säteri, med underlydande 3 mant. *Hellekis,* $^7/_{32}$ *Lilla Bulltorp,* $^1/_8$ *Luckestorp,* $^1/_4$ *Rustesätter,* $^1/_8$ *Brundstorp,* $^1/_8$ *Trägårdsmästaretorp* samt kalkugn, allts. tax. till 43,630 rdr; *Hjelmsäters* (Helmsätter) säteri, med underlydande $^1/_8$ *Hjelmsätterstorp,* $^1/_8$ *Kockatorp,* $^1/_8$ *Medelplana,* $^1/_8$ *Nils Nilstorp,* allts. tax. till 15,710 rdr rmt. (Se art. Hellekis, Hjelmsäter och Råbeck.) — 1 mant. säteri *Medelplana Bossgården,* tax. till 10,910 rdr rmt., eges af grefve H. D. Hamilton. — $^1/_2$ *Stora,* $^1/_8$ *Lilla Trolmen,* $^1/_{32}$ *Lilla Bulltorp,* $^3/_8$ *Medelplana,* tillsammans tax. till 9,300 rdr, egas af Torsten Andersson. — 1 mant. *Medelplana,* kyrkoherdebostället, har i början af detta århundrade genom kyrkoherdens P. Carlbergs nitfulla omsorg blifvit betydligt förbättradt. — *Klockarebolet.* — Öfriga hemman äro: *Brundsgården, Bäckgården, Jutagården, Knape-, Kjerre-* och *Mellomgårdarne.* — Adress: Mariestad.

Medelstad. Härad uti Blekinge län, innefattar 12 socknar (se tabellen under Blekinge län) med $340^{13}/_{24}$ mant., på en areal af 8,675 qvadratmil, hvaraf 0,386 äro insjöar. Den odlade jorden beräknas till 18,550 tunnl., den naturliga ängen till 10,426 tunnl. Folkmängden uppgick 1860 till 29,995 personer. Jemte Östra härad utgör Medelstad ett fögderi; tingstället är i Ronneby köping. Nyligen är inom häradet bildadt en hingsthållningsförening, som genom anskaffandet af goda norska beskälare åstadkommit stor förbättring af hästafveln.

Medelstad. Kontrakt i Lunds stift, inom Blekinge län, utgöres af 7 pastorat (se tabellen under Blekinge län), med en folkmängd år 1860 af 29,995 personer.

Medevi. Två mantal frälse-säteri (af 1 Medevi, 1 Borrebol) uti Nykyrka socken, Aska härad och Linköpings län, vackert beläget vid en liten sjö, $2^1/_2$ mil från Askersund och $3^1/_8$ mil från Wadstena, utgör, jemte $5^1/_8$ mant. underlydande (hvaraf $3^1/_2$ mant. rå och rör), ett gods, hvartill höra qvarn och såg, tegelbruk och Medevi helsobrunn; allts. taxerades 1861 till 97,360 rdr rmt och egdes af ett bolag med räntmästaren C. E. Hedenstjerna i Mariestad till disponent.

Midhiavid förekommer bland gårdar, som Bo Jonsson år 1369 bytte sig till från Carl Ulfsson af Topta, men 1383 bortbytte till Wadstena kloster. Medevi nämnes i rusttjenstlängden 1636 som frälse-säteri, »grundadt för 8 år sedan» och tillhörigt kammarherren hos kon. Gustaf II, sedermera assessorn i Göta hofrätt, Casimir Gyllenstjerna. Äldsta bolstaden skall enligt annan uppgift ha varit Borrebol, der kon. Carl X Gustafs enkedrottning, Hedvig Eleonora, då hon hade Wadstena län till lifgeding, stundom vistades. Hennes kammarh. Johan Gyllenstjerna, broder till Casimir G., dog på Medevi 1658 (enl. Tham skall han köpt Medevi af kronan 1662; Tuneld m. fl. uppgifva Johan Oxenstjerna; enl. annan uppgift utarrenderades vid den tiden Medevi åt kronan). Gården ärfdes imellertid af Gyllenstjernas dotter Sigrid, gift med riksrådet Göran Fleming, och såldes 1671 af henne efter mannens död till Cl. Hägerstjerna, men bördades 1674 af riksrådet och lagmannen i Östergötland Gustaf Soop. Sonen M. Soop innehade 1687 Medevijk med underlydande (flera än under närvarande tid), dock ej utan anspråk å kronans sida och pantsatta i Rikets Ständers bank; de köptes af kongl. maj:t och kronan 1690 från bankokommissarien A. Ehrenfelt, men köptes åter 1693; kommo delvis genom gifte med A. M. Soop till riksrådet grefve Axel Wachtmeister; egdes af dennes dotterson, exc. grefve C. R. von Fersen, som upplät egendomen år 1760 till 20 års arrende åt öfversten frih. Silfverhjelm, under hvars tid åbyggnaden flyttades till sitt nuvarande läge, liksom tillhörande trädgård, park m. m. Medevi kom 1780 genom köp till kammarh. M. Odencrantz, från 1806 genom köp till öfversten, sedermera amiral Arvid Wirgin, och sednare till ett bolag; år 1853 arrenderades godset af fru grefvinnan Mörner, född Wirgin, som sjelf egde en större andel deri. En utsigt af Medevi förekommer i Thersners »Fordna och Närvarande Sverige.»

Ur en Wadstena läns tidning år 1862 inhemtas, att ett större parti s. k. holländsk baggertorf blifvit ur dymossar vid Medevi tillverkad; den uppgifves brinna lätt och väl samt gifva en stark värme. En yta af 6 alnar i fyrkant skall lemna cirka 1,100 torftärningar med en tillverkningskostnad af $3^1/_2$ rdr rmt, och 800 af dessa tärningar motsvara en vanlig famn ved. Utom besparingen skall upptagningen af dylik torf vara ett godt och vinstgifvande medel att uttorka sanka marker. Dylik torf, af samma beskaffenhet som förekommer i Belgien, Holland och Tyskland, anses kunna i vårt land, hvarhelst passande mossar förefinnas, göras användbar för hushållsbehof, tegelbruk, brännerier och ångmaskiner, till ett pris, som vida understiger de vanliga vedpriserna.

På Medevi föddes 1612 bonden Jöns Håkansson, ifrån hvilken i fjerde led friherre Jöns J. Berzelius härstammar; han dog 1848, och 10 år derefter restes hans staty i hufvudstaden.

Medevi. Helsobrunn, belägen på det under förutnämnda säteri Medevi lydande hemmanet Baggebytorps egor, under 58 gr. 41 min. 21 sec. polhöjd, 3 mil från Wadstena, $2^1/_2$ från Askersund, $28^1/_4$ från Stockholm samt $^1/_4$ mil från Medevi säteri, nära landsvägen mellan Motala och Askersund, är Sveriges äldsta och namnkunnigaste helsokälla. Belägenheten är något sidländt, och hafva derigenom förr, innan de vidsträckta omkringliggande mossarne blifvit uppodlade, hvarmed början gjordes af öfverste Wirgin, flera olägenheter uppstått för brunnsgästerna, så att det till och med varit ett ordspråk: »När regnar det ej vid Medevi?» Nu har ställets klimat blifvit mycket förmånligare; sednast under åren 1861—62 har ett kärr, från hvilket under våta år dimmor brukade uppstiga på brunnsgården, blifvit utdikadt, och kring alla mindre torrt liggande hus är grunddikning verkställd. Medicinalrådet Hedin säger uti sin »Handbok för brunnsgäster», att Medevi, i anseende till sina utsigter och vackra nejder, är en af de mest välbelägna helsobrunnar i Europa. Åt vestra sidan sköljas dess

löfrika och väl odlade landtungor och stränder af den kristallklara Wettern, som lifvas af hundradetals seglare. Åt norr omgifves det af en skogrik bergsträcka, här och der odlad ända upp till öfversta spetsen. I öster och söder öppnar sig Östergötland med sina vidsträckta åkerfält, ängar, skogsparker, vackra herregårdar och många kyrkor. Utsigten från den s. k. *Lusthusbacken* anses derstädes för den herrligaste. Källornas begagnande som helsobrunnar lär härleda sig från riksrådet Gustaf Soop, som lät Urban Hjärne undersöka den s. k. *Högbrunnen* samt förmådde honom att beskrifva stället. År 1687 invigdes första brunnshuset; men redan 1681 utgafs ett kongl. plakat om ordning och tukt vid Medevi (deri Carl XI:s vanliga »nit om Gud» gör sig gällande, men hvilket nit hvarken har burit eller kan bära någon sannskyldig god frukt). Enkedrottningen Hedvig Eleonora, som egde brunnen jemte flera de närmaste gårdarna 1688 till 1694, gjorde mycket för inrättningens förkofran och anslog till fattige brunnssökandes hjelp 20 t:r spannmål af Wadstena hospitals, sednare af Wadstena slotts afrad. Under sistnämnda år förenades helsobrunnen åter med Medevi säteri, hvars egare hafva framgent alltmer bebyggt stället, låtit förnya undersökningen af vattnet genom Bergman, Bruzelius o. a., sednast år 1860, då en ny källa upptäcktes af egendomligt lösande egenskaper. och af för vårt land egendomlig beskaffenhet. Analyser af denna, såsom ock af Medevi andra källor, som bolagsdelegarne sednast låtit anställa, är ännu icke bekantgjorda.

Sannolikt voro källorna bekanta vid tiden omkring christendomens införande i landet, och man har talrika sägner om dem, i synnerhet om den s. k. *Röda källan på skogen* eller *Rödbrunnen*, som skall blifvit upptäckt derigenom, att en lam man, som druckit af dess vatten, blifvit helbregda. Vattnet stod också i rop såsom ett förträffligt medel mot ofruktsamhet hos qvinnor. När munkarne sedan fördrefvos, tilltäppte de efter bästa förmåga källådrorna, och i Palmsköldska Samlingarna uppgifves, att en Italiensk läkare i Jönköping, doktor Josua Constantius, som dog 1698, berättat sig hafva i Vatikanska bibliotheket sett en af Wadstena munkar uppsatt skrift om detta helsovatten. Samma manuskript skall äfven riksrådet Soop hafva sett och deraf blifvit föranledd till närmare undersökningar på sitt gods Medevi. *Röda källan på skogen*, hvars namn bestyrker åsigten, att ordet Medevi skulle vara härledt af ordet »Vi's» ena uråldriga betydelse af skog och således Medevi betyda midt på skogen, är sannolikt den, som nu begagnas till bad; vattnet från *Högbrunnen*, *Gustaf Adolfs källa*, invigdes 1802, *Amirals-källan* m. fl. drickes. — Vattnet har sitt anseende i synnerhet af sin verksamhet mot gikt, rheumatism, bleksot, magsyra samt andra oordningar i matsmältningen och underlifsorganerna, hvarjemte gyttjan visat sig verksam äfven mot lamheter och svulster.

Medevi brunn liknar nu en liten stad, har kyrka, apothek, postkontor från 1719, flera byggnader för tjenstemän, en stor mängd bostäder för brunnsgäster, ett äldre lazarett i flera byggnader med anslag af kronotionde, ett nyare från 1819, med fond skänkt af Carl XIV, samt en fond för pauvres honteux; nytt brunnshus var under byggnad år 1862; flera handelsbodar finnas, en större marknad hålles här vid midsommartiden. Medevi har varit besökt af kungliga personer, från och med Hedvig Eleonora till och med nuvarande konungahus. Brunnsintendenten utnämnes af konungen. — Högre brunnsafgiften är 10 rdr och lägre $3^1/_2$ rdr för terminen; för ett gyttjebad betalas 60 öre, andra bad 50 öre. Rummen för brunnsgästerna äro indelade i 3 klasser, hvaraf första klassens kosta från 34 till 20 rdr, tredje klassens från 13 till 8 rdr, allt pr termin. För första och andra klassens rum utan sängkläder nedsättes hyran med 4 rdr rmt. Medevi helsobrunns tax.värde 1861 var 36,000 rdr rmt.

Bland omkringliggande herregårdar utmärka sig, utom Medevi säteri, *Godegårds* ansenliga jernbruk, *Blommedals* manufakturverk. *Alvastra* vid södra ändan af Omberget besökes gerna af dem, som gästa Medevi helsobrunn.

Medhamra. Två mant. skatte-säteri med derunder lydande Kohlstorp, Klotorp, Hvitmanstorp och Löfkulla, uti Hagbyhöga socken, Aska härad och Lin-

köpings län, har vackert läge vid Wetterns strand, $^1/_2$ mil från Wadstena, 1 mil från Motala och $^3/_8$ mil från kyrkan. Arealen är cirka 510 tunnl., hvaraf 220 åker, 210 äng och 80 tunnl. hagmark. Åkerjorden består till det mesta af svartmylla på lerbotten, en del lera och en del sandblandad mylla på kalkbotten; lager af mergel finnes på egorna, äfven kalksten samt dyjord i hagarna. Ängarne äro beväxta med löfskog. Årliga utsädet uppgifves till 140 à 170 t:r säd, 50 à 100 t:r potates (år 1740 blott 15 t:rs utsäde). Manbyggnaden innehåller 26 rum; tröskverk finnes för 4 par oxar. Taxeringsvärdet år 1861 var 29,280 rdr rmt.

Medhamra har med tillhörande varit arf och eget, såsom kungahusets »fäderne efter gamle herr Sten Sture»; innehades 1546 af Arvid Nilsson, befallningsman på Wadstena slott, hvilket han 1568 uppgaf åt hertigarne Johan och Carl; sonen Nils (död 1611) och dess hustru Barbro Andersdotter stadfästades i besittningen af Medhamra 1583 och 1586; han adlades 1594 tillika med sonen Arvid Nilsson, som antog namnet Gyllenållon. Arvids söner, Gustaf och Anders G., fingo vid reduktionen behålla gården för sin lifstid och slägten efter dem, tills Gustaf Philip Gyllenållon, den siste af ätten på svärdssidan, dog 1736, hvarefter egendomen försåldes till kapitenen E. Ch. v. Wendel; genom köp innehades den äfven af major H. v. Steijern till 1816, likaledes af gen. gr. G. F. Mörner 1823, af brukspatron C. D. Tisell och slutligen ännu 1862 af major H. A. Tisell, gift med Eva von Steijern. — Åbyggnaden är år 1818 flyttad af generalen grefve G. Mörner till en liten halfö i Wettern, der en vacker trädgård är anlagd. Man har härifrån en vacker utsigt öfver Wadstena, Omberg och Westergötland. Stället är afritadt i Thersners Fordna och Närvarande Sverige. Vid gräfningar har man här funnit stridsyxor och andra vapen.

En curia Möhammer cum prædiis gafs 1282 af Wärendslagmannen Folke Karlsson till Skenninge Nunnekloster (D. Sv. n. 742), och en Peter Andersson på Möhammar upplät en gårdstomt i Linköping åt en enka 1313, tvifvelsutan detta Medhamra; men denne Peter Andersson kan ej vara Peder Andersson, son af Anders till Mohammar, stamfader för Braheslägten och lagman i Uppland 60 à 70 år förut, utan eftersom ännu hos Peringsköld läses Anders till Musamir eller Musamyr, torde någon felläsning hafva föranledt ordet Mohammar (ett slott i Spanien). I Anreps ättartaflor uppgifves Mohammar ligga i Östergötland; men då det är fråga om en herre till Musamyr, som beredt sig hvilostad i Sigtuna kloster i förra hälften af 13:de seklet, då blifver väl skäligast att tänka på det Musamyr, som låg inom samma rå och rör som Wännegarn i Uppland.

Medinge. Två mant. frälse-ladugård uti Näsby socken, Fellingsbro härad och Örebro län, väl bebygdt, egdes 1861 af löjtn. Tersmeden och var s. år jemte frälseräntan af $^1/_4$ mantal taxeradt till 11,310 rdr rmt. Till godset hörer ansenlig äng och god skog. Presidenten baron Feif har, enligt kammarkollegii bref af d. 5 Juni 1717, tillbytt sig hemmanet; det innehades 1825 såsom ladugård under Käggleholm af baronessan Åkerhjelm.

Medskogen. Ett hemman af $^3/_4$ mant. skatte uti Kils socken, Wisnums härad och Carlstads län, lyder under Näs säteri. Detta hemman jemte Justorp, Broby skänktes 1476 af en Mærine, egare af Näs säteri, till Riseberga kloster, dock med förbehåll, att arfvingarne skulle få igenlösa dem; de lyda ock nu alla åter under Näs. Ett *Medskog* eller Midskog på gränsen mot Norge är kändt i historien. Under danska kriget 1645 hade Danskarne här ett fäste, hvilket de dock sjelfva uppbrände vid Gustaf Otto Stenbocks annalkande, och skedde antändningen så förhastadt, att 30 dervarande sjuka soldater jemte en skildtvakt blefvo uppbrända. Danskarne stannade först bakom Glommen i Norge. Från gästgifvaregården härstädes skjutsas till
Gunnby i öster och till
Kiölen (i Norge) i vester.

Medåker. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Arboga kontrakt af Westerås stift, ligger uti Åkerbo härad af Westerås län, 1 mil vester från Arboga, $5^3/_8$ mil från Westerås, norr om Arbogaån, mellan Arboga socken i sydost, Himmeta i öster, Bro i nordost, W. Schedvi i norr samt Fellingsbro i vester, der för öfrigt Schedviån utgör så väl socknens som länets gräns. Westlandasjön stöter till i norr. Socknen, som på en areal af 0,530 qvadratmil

hvaraf dock 0,003 äro vatten, beboddes 1805 af 891 och 1862 af 1,228 personer, innefattar $49^{5}/_{8}$ mant., hvaraf $38^{3}/_{4}$ skatte, $7^{7}/_{8}$ krono, 3 mant. frälse. I bevillning efter II art. erlades 1861: 390 rdr 21 öre. Ordinarie räntan är 543 rdr 43 sk. 5 rst. kr.värdi.

Norra delen är något bergländig och skogig, kring öfra loppet af små vattendrag, som slutligen i en sydligare jemnare bygd förena sig till en liten å, hvilken i östlig rigtning går till Arboga socken. Vid detta vattens mellersta lopp är bästa bygden med lerhaltig jordmån. Näringar äro desamma som i Himmeta, med tillägg af något bergsbruk.

Medakyr eller *Midoker* heter socknen i handlingar från 1314 och 1345, hvaruti tvänne dess kyrkoherdar nämnas; kaplaner äro kända från 1593. Socknen blef 1610 lagd till Ulfvesunds län och Gustaf Adolfs hertigdöme. Kyrkan anses vara af hög ålder i anseende till att man funnit en sönderslagen runsten lagd till grundval uti vestra kyrkodörren, äfvensom årtalet 1005 under hvalfvet. Tornet upprestes 1652. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för 80 barn (år 1862), dessutom erhöllo 75 barn undervisning i hemmet. Till skolan höra 5,000 qvadratalnars planteringsland. Bland minnen från forntiden nämnas, utom runstenen i kyrkan, gamla tingsplatser i *Höklöten* och på *Åkeshäll* vid Brynge, båda i midten af socknen. Ödesberga by kallades i äldre tider Kurbo, intilldess en pestsmitta, som öfvergått alla grannarne, ödelade densamma och gaf anledning till dess nuvarande namn. Vid Karbobacken upptäcktes 1825 en mineralkälla, hvilken med fördel begagnas.

Socknens hemmantal var 1861 taxeradt till 299,630 rdr och skiftadt i 146 delar; samma år funnos i socknen 2 lägenheter, 1 bergverk, 2 qvarnar och sågar, tax., inberäknadt frälseräntan af 1 mant., som innehafves af Uppsala akademi, till 54,560 rdr rmt. Största egendomen är *Röforss* bruk (se den art.), med tillhörande ett mtl. *Norr-Ryby*, $^{1}/_{2}$ mant. *Röforss*, $^{1}/_{4}$ *Berga*, $1^{1}/_{4}$ *Dahl*, 1 *Hagby*, $^{1}/_{4}$ *Herrhult*, 2 N:a *Ryby*, allts. tax. till 95,212 rdr rmt. $^{1}/_{2}$ mant. *Berga*, 1 *Hagby*, $^{1}/_{2}$ *Tveta*, 1 *Wretberga* egas af Uppsala akademi. — $^{3}/_{4}$ *Fillinge*, $2^{2}/_{81}$ mant. *Smedby*, tax. till 14,571 rdr, eges af nämndeman Per Andersson. Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{8}$ *Garlinge*. — *Prestgården*, 1 mant. — $^{1}/_{4}$ *Klockaretorp*, $^{1}/_{8}$ mant. i *Ödesberga*, utgöra komministersbostället. — $^{1}/_{2}$ *Garlinge*, 1 *Hagby*, 1 *Tåby*, 1 *Wretberga* äro indragna militiæbostället. — Af öfriga hemman må nämnas *Beijby*, *Ekeby*, 3 mant. *Wester-Ryby*. — Adress: Arboga.

Melby. By i Förlösa socken i Norra Möre härad och Kalmar län, namnkunnig såsom stamort för adliga ätten af Melin, hvaribland må nämnas den 4:de i ordningen, chefen för ingeniörcorpsen Magnus Georg af Melin, död 1839, och som var en ifrig forskare i historia och genealogi, derom riddarhusets slägttaflor, hvarå han gjort egenhändiga anteckningar, bära vittne. Han har äfven förf. *Utkast till Svenska krigshistorien*, gående till 1660, som förvaras i manuskript på Löberöds bibliothek. Den förste af ätten var magister Erik Melin, bondson från denna by, hvaraf han tog sitt tillnamn; blef kyrkoherde i Ljungby af Kalmar stift. Ätten utgick med den förstnämnde. Byn består af $3^{1}/_{4}$ mant., tax. 1861 till c:a 23,000 rdr rmt, och hade s. år 11 åboer; på egorna finnes väderqvarn. 2) **Melby.** Ett halft mantal uti Eds socken, Norra Tjusts härad af Kalmar län, tax. 1861 med äng till 3,900 rdr, egdes af baron Fleetwood.

Melby. Ett och $^{1}/_{2}$ mant. frälse uti Uckna socken af Norra Tjust härad och Kalmar län, tax. 1861 till $11,737^{1}/_{2}$ rdr och med såg och mjölqvarn samt $2^{1}/_{2}$ mant. i andra hemman till $32,662^{1}/_{2}$ rdr, egdes af baron Adelsvärd.

Melderstein. Bruks- och landtegendom uti Norrbottens län, hvaraf bruket ligger uti Råneå socken och fögderi, i den vattuled, som kommer från Hemträsket och faller i Råneå elf, 1 mil vester om kyrkan, 5 mil norr från Luleå stad. Det har stångjernsmide för 4 härdar, jemte jernmanufakturtillverkning och smide; tillverkningen af stång- och ämnesjern uppgifves 1858 till 1,064 *skℓℓ*, högsta tillverkningen sedan 1834 var år 1839, då den uppgick till 1,919 *skℓℓ*, jernmanufakturtillverkningen var 1858 blott 43 *skℓℓ*, året förut 142 *skℓℓ*; till bruksegendomen höra Strömsunds masugn, $1^{1}/_{2}$ mil från bruket, samt Rensunds och Korpforss masugnar, den sednare $3^{1}/_{2}$ mil ofvan stångjernshammaren på Degersälls bys egor, en såg (tax. till 87,500 rdr), Rånby qvarn (tax. till 15,000 rdr); sjelfva bruket med tillverkning taxe-

rades 1861 till 96,000 rdr. Landtegendomen uti Råneå socken utgöres af $3^{1}/_{16}$ mant. säteri Melderstein med underl. 5 mant.; hela godsets taxeringsvärde 1861 var 270,638 rdr rmt, och det egdes af Gellivara bolag (se art. Gellivara jernmalmsfält).

Meldersteins bruk är en anläggning af den outtröttlige kapitenen och professorn Jonas Meldercreutz, hvilken, om det är en sanning, *»att den ökar Svea land, som odlar Svea jord»*, är väl värd att vara åtminstone i lika åminnelse som den der utvidgar dess gränser, hvarföre ock några ord må nämnas om första anledningen till hans odlingar och anläggningar i Lappmarken. År 1736 åtföljde Meldercreutz i sällskap med astronomieprofessorn Celsius de vid den tiden åt Westerbotten resande franska mathematici, som hade till sitt mål att afmäta en del af jorden, för att närmare få utrönt jordens rätta figur. Under sin resa genom denna betydliga landsträcka inom fäderneslandet, som låg öde, oaktadt dess vidsträckta skogar, rika berg, gräsrika dälder och slättmarker och en ingalunda ofruktbar jord, fann han, att omdömena om våra norra länders och lappmarkers otillgänglighet för odling och bebyggande voro förhastade. Han erinrade sig ur historien de södra ländernas beskaffenhet i äldre tider, nämligen beskrifningen om det herrliga Italien, den tiden Aborigenes der först fäste sina bostäder. Den målning Tacitus gifver på Tyskland i äldre tider, innan det genom menniskoflit och arbete blifvit uppodladt, fann han vida mer afskräckande än dessa öde- och lappmarker, och med kännedom af att klimatet kan mildras och jorden förbättras genom menniskans arbete (1 Mosebok 1 kap. 26 och 28 v., samt 3 kap. 19 v.), fattades han af hog att befordra detta öde lands befolkning och odling. Till uppnående af detta mål fördes hans tankar på en bruksanläggning här i orten.

De rikhaltiga Gellivara jerngrufvor i Luleå lappmark voro nyligen upptäckta, och en kapiten Thingvall hade år 1738 erhållit bergskollegii privilegium på en masugn vid Strömsundet, en vid Korpforssen och tvänne stångjernshamrars anläggning i Råneå socken, men redan s. år afstått dessa privilegier till brukspatron Abraham Steinholtz. Bruksbyggnaden började anläggas 1739 på Årby egor; men företaget erfordrade större krafter än som Steinholtz ensam kunde prestera, hvarföre han sökte sig en bolagsman och fann honom uti Meldercreutz. År 1740 började de gemensamt anlägga Meldersteins bruk, hvilket fick sitt namn af de båda egarne, genom sammanläggandet af första stafvelsen i bådas namn. År 1744 blef Meldercreutz ensam egare och är den, som isynnerhet varit dess anläggare; efter hand anlades hamnar och lastageplatser, såg och mjölqvarn, skeppsbyggeri, gevärsfaktori, stål- och fint jernsmide, stångjernsbrukets tillverkning uppdrefs till 2,000 *skℓℓ*, derjemte upptogos nya malmstreck, kalkbrott, nybyggen inrättades på den trakt, hvartill bruket 1753 erhöll uppodlingsprivilegier, mellan Kalix och Luleå elfvar på ett område af 10 till 13 mils bredd och ungefär 20 mils längd intill Gellivare i Lappmarken. Vid 1785 års beskattning efter M—s död befunnos dessa nybyggen till antalet vara 67 st. Då nämnas 4 i Luleå, 18 i Råneå, 13 i *öfre* och 5 i *nedre* Calix, samt 27 i Gellivare eller inom Lappmarken. Att icke alla dessa vidlyftiga företag, hvarpå Meldercreutz nedlade all sin både ärfda och förvärfda egendom, skulle för honom blifva vinstgifvande, var nästan påtagligt, *) och synas nuvarande egarne, af de uppgifter, som kommit oss tillhanda, och redan äro meddelade under art. Gellivare jernmalmsfält och Öfver-Luleå socken, vilja draga genast så mycken vinst som möjligt af bergens och skogarnas rikedomar utan afseende på landets och sjelfva befolkningens verkliga fördel och således rakt emot de vilkor, hvarpå Rikets Ständer och Kongl. Maj:t grundade sitt bifall till åtskilliga fri- och rättigheter, som meddelades Meldersteins bruk d. 7 Juli 1747. Det heter näm-

*) Meldercreutz hade att kämpa mot Lapparnes obenägenhet för dylika för dem främmande inrättningar (visserligen icke blott af fördom, ty de ledo derigenom mycket intrång i sin nomadiska hushållning), och hinder möttes i brukets stora aflägsenhet från hafvet, brist på vägar och elfvarnes osegelbarhet, penningarnas fluctuation under Pommerska Kriget samt i konjunkturernas vacklande.

ligen deri: »i betraktande af Meldercreutz' derpå nedlagda stora kostnad och flit, samt för dess gagneliga inrättning, hvarigenom Lappallmogen föres till en bättre kunskap och mera utöfning af den sanna christna läran, *landets uppodlande befordras,* dess starkare befolkning och bebyggande befordras», etc. Både bruks- och landtegendomarne inroptes efter Meldercreutz' död på bancoauktion 1787 för 15,000 rdr af brukspatron Jean Bedoire på Westanfors i Westmanland. Egendomens värde efter 1785 års invent. var 49,831 rdr. På 1840-talet egdes bruket af H. Maj:t konungen.

Efter Meldercreutz har man flera anekdoter, till följd af hans tankspriddhet. Så hände sig att han en gång, i afvaktan på skjuts, nedsteg uti en öppen källare, der ett på häll lutadt drickesfat så uppväckte hos honom djupsinniga mathematiska kalkyler öfver den kraft, som kunde uppehålla fatet i en dylik ställning, att hela förmiddagen gick till ända. Slutligen kom en piga vid middagstiden ned i källaren och fann der den saknade professoren, som hon påminte om att man länge väntat honom. »Det är bra, mitt barn; men kan du säga mig, hur det kommer till, att det der fatet står så lutadt»? »Jo», svarade pigan, »det kommer deraf, att vi lagt ett vedträd derunder på andra sidan». Något flat, svarade nu den lärde: »Hm, det råkade jag inte att tänka på».

En annan gång reste M. på en smal väg och fann midt på den en stor sten. Att undvika den, hade väl tämligen låtit sig göra; men detta föll honom alldeles icke in, utan i stället funderade han ut, åt hvilken sida han med minsta olägenhet kunde stjelpa. I denna rigtning styrde han kosan, och i det ena hjulet gick öfver stenarna och vagnen föll åt den sidan han ville, utropade han med mycken förnöjelse: »alldeles efter uträkning!» hvilket sedan blifvit ett ordspråk.

Melen. Station på den nya kommunikationsleden mellan Jämtland och Norge uti Kalls socken och Jämtlands län, nyligen uppförd vid Norska gränsen på en plats, der för några år sedan var ett otillgängligt träsk, som knappt varit trampadt af menniskofot. Belägen i den vildaste myrtrakt, och med läge af 1,500 fot öfver hafvet, finnes der nu ett ståtligt hotell. Första stationen, öfver fjellet, uti Norge är Sandviken. Invigningen af denna kommunikationsled skedde d. 27 Aug. 1863.

Meling. Ett och $^1/_2$ mantal skatte uti Westanfors socken af Norbergs härad och Westerås län, ligger nordost om Fagersta bruk; häraf eges $^7/_8$ mantal, tax. till 7,795 rdr, af Semla bruksegare, det öfriga eges af 5 bönder. Den här på egorna anlagda hyttan, som 1845 hade en tillverkning af 1,015 *skℓℓ* tackjern, nedlades år 1858.

Mellansundet, i Mälaren, skiljer Nyckelön, hörande till Rytterne socken i Westmanland, från fasta landet; här är färja, som underhålles och eges af staten.

Mellan-Sysslet. Fögderi i Carlstads län; inrättadt 1582, utgjordes då af mellersta delen af landet eller de fyra härader, som ligga omkring Carlstads och Wärmlands Näs, nämligen Kihls, Elfdals, Grums och Näs härader, men numer af Carlstads, Kihls och Grums härader, samt utgör en domsaga. Medeltaxeringsvärdet år 1861 för ett hemman var 15,751 rdr, för 1 bergverk 121,692 rdr, för 1 manufakturinrättning 7,200 rdr, för 1 qvarn och såg 15,598 rdr.

Mellby. Regalt pastorat af 2:dra klassen, uti Albo och Jerrestads kontrakt i Lunds stift, utgöres af två socknar: Mellby och Hvitaby, samt innehåller $32^{11}/_{12}$ mant., bebodda 1860 af 3,304 personer. — *Mellby* modersocken, belägen uti Albo härad af Christianstads län, $1^1/_2$ mil n. n v. från Cimbrishamn, $4^1/_2$ mil från Ystad, vid hafvet, omfattar en areal af 0,280 qvadratmil land, med $8^7/_{10}$ mant. skatte och $7^1/_3$ mant. krono, bebodda 1860 af 1,807 inbyggare; på 50 år har folkmängden ökats med 732. Marken är på de flesta ställen bergaktig. Rådande jordmånen är lera; på skog är brist. Kyrkan, som ligger $^1/_4$ mil från Stenshufvud, utgöres af ett aflångfyrkantigt torn, i vester med tunnhvalf, tvåqvadratiskt skepp med sex korshvalf och enqvadratiskt chor med ett sådant samt rundel med hjelmhvalf. Tornets öfversta afdelning har å hvarje smalare en och å hvarje bredare sida två gluggar, som troligen tjenat till skottbål. Korshvalfven samt pelare och pilastrar bestå af tegelsten. Tornets yttre sträckning i norr och söder utgör $34^1/_2$, skeppets inre längd $44^1/_3$, chorets inre sträckning i söder och norr $20^1/_2$; tornets höjd till takfoten $56^1/_2$, skeppets höjd 20, chorets $16^1/_2$ fot. Denna kyrka har en ganska skön belägenhet på öfversta branten af en landthöjd, hvarifrån man njuter stor

artade utsigter. I söder och vester omfattas åkrar och ängar af småskog; i norr utbreder sig Östersjön med en ansenlig vik, och der bortom utskjuter Willands härad, och slutligen begränsas synkretsen af Blekingska kusten och hafvet; i öster ligger Stenshufvud, hvilket genom en ofantlig dalsänkning skiljes härifrån. Då de andlige sökte vid christendomens utbredande genom herrliga tempel inverka på menigheternas sinnen, då Wenderna ej sällan härjade Skånes kuster, och då slutligen inhemska orostiftare ofta störde samhällets lugn, kunde svårligen ett mer passande läge väljas för ett Herrans hus, som borde på en gång vara en väldig borg mot otro och härjning. I kyrkan finnes en dopfunt, hvartill foten består af kalksten och skålen af gråaktig marmor.

Gårdar och byar: *Svabilsholm*, ryttmästareboställe; — fiskläget *Kivik* (se dessa artiklar). — $^{7}/_{16}$ mant. *Mellby*, prestgård, $^{1}/_{8}$ *Mellby*, klockarebol. $^{3}/_{16}$ mant. *Bokåkra*, professbost. Öfriga hemman äro: *Bestekull*, *Esperöd*, *Svinaberga*, *Stubbaröd*, *Åkeryd* och *Åkarp*. — Adress: Cimbrishamn.

Mellby. Annex-socken till Råda pastorat, ligger uti Kållands härad af Skaraborgs län, 1 mil v. s. v. från Lidköping, samt omfattar 0,223 qv.mil land, hvarpå bodde 1861: 743 invånare; sedan år 1810 har folkmängden ökats med 200 personer. Marken är till stösta delen jemn, men någon del deraf bergaktig. Rådande jordmånen är lera. Skog växer till socknens behof. Hemmantalet är $16^{1}/_{4}$ mant., hvaraf $6^{7}/_{16}$ skatte, $1^{11}/_{16}$ krono, $8^{1}/_{8}$ frälse. I bevillning erlades 1861 (efter II art.): 129 rdr 95 öre. — Kyrkan, belägen $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, är af obekant ålder, men 1669 tillbyggd genom rikskansleren grefve M. G. de la Gardies försorg. Björn Kjalki från Mädalby var den gamle Westgöta-lagmannen Lumbers efterträdare, och visas hans grafhög vid Mellby, der kyrkans klockstapel nu står.

Hemmantalet, hvarför eg.rätts-afgift erlägges, är fördeladt i 47 egodelar, hvaraf den största utgöres af *Roo* säteri (se den art.) med underl. $^{1}/_{2}$ *Lilla Roo*, med väderqvarn, $^{1}/_{8}$ *Laggaretorp*, $^{1}/_{8}$ *Djeknebacken*, $^{1}/_{8}$ *Källängen*, $^{1}/_{8}$ *Fiskaretorp*, $^{1}/_{8}$ *Stubbe* och $^{1}/_{8}$ *Lunden*. — 1 mant. *Siggetorp* lyder under Siggetorp i Råda. — $1^{1}/_{2}$ *Ahleberg*, eges af enkefru Dahlmans sterbhus. — $^{1}/_{2}$ *Glastorp*. — *Arvidstorp*, 1 mant. frälsesäteri, tax. till 9,750 rdr, $^{3}/_{4}$ mant. *Åhleberg*, egas af kronolänsman P. Otterström. — 1 mant. *Rangtorp*, krono-säteri, är kapitensboställe. — $^{1}/_{2}$ *Blinneberg*, fanjunkareboställe. I Mellby by är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till *Lidköping* i n. o. 1 mil; till *Örslösa* i n. v. 1 mil; till *Tång* i s. v. $1^{1}/_{2}$ mil; till *Winningen* i öster $1^{3}/_{4}$ mil; till *Sparlösa* i s. s. v. $1^{3}/_{4}$ mil. Gården, köpt till skatte 1765, kallas i jordeböckerna Bispgården, och skall anledningen dertill vara, att biskop Nils de Kalm, eller Nikolaus af Kålland, född i denna församling, egt denna gård, dit han tagit sin tillflykt under den förföljelse, som öfvergick honom i konung Albrekts tid. — Öfriga hemman äro: $^{1}/_{2}$ fr. *Bjärby*, *Berg* och *Lätkjälle*. — Adress: Lidköping.

Mellby. Jerngrufva i Börstils socken af Stockholms län.

Mellböda. Gästgifvaregård på Öland, hvarifrån skjutsas i söder till Blässinge $1^{1}/_{4}$ mil.

Melldala. Posthemman af $^{1}/_{2}$ mant. uti Bergs socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, med naturskön belägenhet å nordvestra sidan af Billingsfoten intill sjön Lången och allmänna landsvägen mellan städerna Mariestad och Skara, nära kyrka och qvarn. Egendomen, bebyggd för ståndspersoner, har löf- och barrskog tillräckligt för dess behof och en ej obetydlig trädgård samt fiske i nämnda sjö.

Mellingeholm. Sätesgård i Frötuna skeppslag och socken af Stockholms län, $^{3}/_{8}$ mil från Norrtelje och 7 mil från Stockholm, består af 5 mant. fr.-säteri med underlydande hemman Lönsvik 2 mant., Görla $^{7}/_{8}$ ($1^{3}/_{8}$ enl. annan uppgift) mant. och Borg $^{1}/_{4}$ mant.; tax.-värdet 1861 var 63,540 rdr, hvaraf 36,000 för säteriet. Mellingeholm har ett vackert läge på en höjd nära sjön Limmaren. Mangårdsbyggnaden, af trä, 2 våningar, uppfördes 1820 af dåvarande egaren, general-löjtnant Hjerta. Utsädet är i 4-skiftadt cirkulationsbruk cirka 90 à 100 t:r. Till gården hörer hjelplig skog och något fiske i sjön.

Mellingeholm var till in på början af 1600-talet en by med namnet Mellinge; Bengt Olofsson Hård, som lefde omkring 1530, och flera af hans efterkommande skrefvo sig till Mellunge i Frötuna, till hvilken gård Bengt Hårds svärfader, Udde Nilsson från Danmark, äfven skref sig. Öfversten Christer Svinhufvud, kommendant i Trondhjem 1658, död 1660, skref sig till Mellinge i Frötuna socken. Han bivistade bland an-

nat tredagars slaget vid Warschau, 1656, äfvensom drabbningen med Danskarne vid Genevads bro i Halland den 13 Augusti 1657; försvarade Trondhjem i det längsta, men måste slutligen efter 10 veckors häftig belägring 1658 uppgifva staden och draga derifrån igenom Jämtland, der han följande året uti militärmål förde öfverbefälet. Egendomen Mellingeholm skall först 1645 blifvit grundad genom köp från kronan af riksrådet och riksskattmästaren Gabriel Bengtsson Oxenstjerna, död 1656, gift med Anna Banér, död s. år, ärfdes af dottern Anna Oxenstjerna, död 1691, gift med fältmarskalken gr. Christopher Delphicus v. Dohna (död 1668), hvilken gjorde den till säteri och lemnade gården till dottern Charlotta Eleonora von Dohna, som i 3:dje giftet blef öfversten grefve Gustaf Mauritz Lewenhaupts husfru. För en fordran, som riksrådet Thord Bondes sterbhus hade af framlidne gr. Dohna, uppbjöds vid 3:ne ting år 1708 Mellingeholm $3^1/_2$ mant., Lönsvik 2 och Borg $^1/_4$ för friherrinnan fru Christina Fleming, enka efter riksrådet Thord Bonde Ulfson. År 1712 indrogs Mellingeholm till kronan för grefvarne Dohnas gravationer. År 1717, den 18 Jan., blef riksrådet, general-guvernören, fältmarskalken grefve Carl Gustaf Mörner inmissiverad uti Mellingeholm 4 hela och 2 halfva mant., Lönsvik 2 och Borg $^1/_4$. Mörner var gift med Katarina Margareta Bonde, dotter af riksskattmästaren frih. Gustaf Bonde och Anna Christina Pehrsdotter Natt och Dag. År 1717 d. 30 Oct. såldes godset till landshöfdingen Thure Stensson Bjelke, död 1717, hvars enka, Christina Nilsdotter Törnstierna, sålde den år 1724 till hofauditören And. Carl Ehrenfelt, död 1741, gift med Katrina Gabrielsdotter Forssten. De sålde egendomen 1730 till riksrådet gr. Gustaf Carlsson Bonde, död 1764. Från sonen, hofmarskalken gr. Thord Bonde, död 1785, köptes gården år 1776 af modern, grefvinnan Vivika Bonde, född Trolle, som år 1807 skänkte den till dottern, Eleonora Gustava Bonde, gift med frih. Sten Sture, och efter henne ärfdes egendomen af sonen, frih. Fr. Ad. Gustaf Sture, hvilken sålde den år 1820 till generalintendenten frih. Gustaf Adolf Hjerta, född 1781, död 1847, gift med Hedvig Ridderstolpe, död 1854, från hvilka gården år 1844 köptes af kammarrättsrådet Johan Didrik Croneborgs enka, Fredrika Wilhelmina Plomgren, död 1850, och ikläddes då Mellingeholm fideikommissnatur genom öfverflyttning deraf från Wrå och halfva Ekholmens egendomar, hvilka förut voro fru Croneborg tillhörige. Gården öfvergick i denna egenskap till dottern, Fredrika Lovisa Carolina Croneborg, gift med hofjägmästaren F. A. Schürer v. Waldheim, nuvarande innehafvarne. Vid det Mellingeholm tillydande $^1/_4$:hemmanet Borg finnas lemningar af den starka befästning, som förmodligen gifvit stället dess namn; denna ligger på en udde uti den ovanligt djupa Frötuna Kyrksjö, hvilken genom flera vattendrag har gemenskap med Saltsjön. Flera smärre fornsaker äro å Mellingeholms egor funna. En högt belägen mindre sjö, af sin runda form kallad Månsjön, ganska djup och utan kändt aflopp, finnes å egorna.

Mellringe. Tre mant. krono-skatte uti Längbro socken af Örebro härad och län, köptes d. 23 Maj 1759 till skatte för 605 rdr 12 sk. s:mt af landträntmästaren Carl Niclas Broström; egdes 1857 af major Printzensköld; år 1859 lades $^1/_4$ mant. till egendomen Mark (se samma under art. Längbro socken), och det öfriga, eller $2^3/_4$ mant. har sedan den tiden egts af direktör Fr. Reutersköld. Hela hemmanets areal uppgifves till 640 tunnl.; höbolet samt skogen uppgifvas uppfylla behofvet.

Melltorp. Ett mantal frälse-säteri uti Hofva socken af Skaraborgs län, med utmärkt vackert läge vid sjön Skagern, utgör med $^1/_2$ mant. underlydande frälsehemman ett gods, taxeradt 1860 till 19,500 rdr rmt; arealen är 861 tunnl., hvaraf cirka 125 tunnl. åker under eget bruk, 300 tunnl. äng; återstoden är skog, betesmark och torpare-egor. Årliga utsädet (utom torparnes) är omkring 15 t:r höst- och 70 t:r vårsäd samt 70 t:r potates. Säteriet tillhörde år 1814 kapiten Bruces arfvingar, 1857 major Uno Troili, och år 1860 A. Ramsay.

Mellösa, Lilla (Mädlösa i 1825 års jordebok). Altern. kons. och patronelt

pastorat af 2:dra klassen, hörande till Strängnäs stifts domprosteri, utgöres af Lilla Mellösa och Flens socknar, innefattande $57^7/_8$ mant., bebodda 1860 af 3,153 personer. — *Lilla Mellösa*, modersocken, är belägen uti Willåttinge härad och Nyköpings län, $1^1/_4$ mil v.s.v. från Malmköping, $5^1/_2$ mil från Strengnäs, mellan Flen i söder, Sköldinge och Floda i sydvest och vester, Husby-Rekarne i norr, och upptager en areal af 1,038 qvadratmil, af hvilka 0,091 äro insjöar.

Socknen ligger på södra sluttningen af stora landthöjden och omfattar mest skogs- och bergsmark, än naken, brant och vild, såsom vid en del sjöar, än mer jemn med mellanliggande små dalar, slätter eller kärr. Största delen hör till Helleforss-åns område, som från Helleforss-dammarna går sydostligt till *Mellösa*-sjön; denna upptager från öster *Staf*- och *Yxta*-sjöarna, vänder sig åt vester och utfaller åt söder till Orhammarsjön, som äfven upptar Harpsundssjön från nordvest och utgår till Flen. Östligare ligger en del af Nedingen och flera deri utfallande småsjöar, nordligast de till Malmköpings-åns vattendrag hörande sjöar, mellan omgifningar af 300 fots höjd och deröfver, och med utlopp till Lilla Malma i nordost. Rådande jordmånen är dels stenbunden lera, dels mojord; näringar äro åkerbruk, ängs-, skogs- och betydligt bergsbruk, fiske m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,539 och 1860 af 2,299 personer, består af $38^7/_8$ mant., hvaraf $23^1/_{16}$ skatte, $1^1/_{16}$ krono, $14^3/_4$ frälse. I bevillning erlades 1860 (efter II art.) 736 rdr rmt. Ordinarie räntan är 242 rdr 9 sk. 8 rst. krono-värdi. — Mædelosa cum annexa in prepos. Strengnensi förekommer omkring 1314 och oftare, och åtminstone en kyrkoherde är känd från 1300-talet. Patronatsrätten innehafves af egaren till Stenhammar i Flen. Kyrkan är dels gammal af gråsten, dels tillbyggd med chor af tegel från 1761, på bekostnad af dåvarande egaren till Yxtaholm, frih. Clodt, hvars slägt har sin graf derunder. Socknen har en fast skola vid Helleforss och en ambulatorisk vid kyrkan och vid Yxtaholm.

Gårdar och byar: *Helleforss* (Hällefors) jernbruk och mekaniska verkstad är största egendomen och upptager jemte underlydande hemman $^2/_3$:delar af socknens taxeringsvärde, se vidare art. Helleforss. — *Yxtaholm*, säteri, se den art., med underlydande: $^1/_2$ *Bronäs*, $^1/_8$ *Björklund*, $^1/_4$ *Dufnäs*, $^1/_8$ *Hägerbo*, $^1/_4$ *Holmstorp*, 1 *Kramnäs*, $^1/_4$ *Kramnästorp*, $^1/_2$ *Linnäs*, $^1/_4$ mant. *Myrkärr*, 1 *Staf* med såg, allts. tax. till 66,369 rdr. — *Axelsberg* vid Harpsundsjön, 2 mant. skatte-säteri, med qvarn och såg, underl. $^1/_4$ *Heden*, $^1/_8$ *Hansjötorp*, $^1/_8$ *Löfsätter*, $^1/_2$ *Sörby*, $^1/_4$ *Sätterkärr*, $^1/_8$ *Tallsätter*, $^1/_4$ *Djupgraf*, allts. tax. till 22,059 rdr; säteriet hade förr hetat *Harpsund*, och räntan deraf varit af konung Gustaf Wasa förlänt till riksrådet Knut Andersson (Lillje) och derpå till riksrådet Thure Johansson (Roos); köptes till frälse 1560 af Joen Carlsson; tillhörde 1760 E. Ulfsparre och kom 1785 genom gifte till G. A. Sparre, inom hvilken slägt godset förblifvit. — *Skiringe* säteri (se den art.), med underlydande 1 mant. *Talja*, $^1/_4$ *Stockäng*. — $^1/_4$ mant. *Stocktorp* med qvarn och såg, $^1/_{16}$ *Wik*, egas af fröknarna Drakenhjelm. — $^1/_4$ mant. *Wegered* eller *Fredriksberg* eges af Uppsala akademi. — $^1/_8$ *Baggetorp*, nybygge, eges af kapit. Bronikowsky. — $^1/_2$ *Högtorp*, tax. till 4,500 rdr, eges af f. d. apoth. Berg. — 1 mant. *Mällösa*, prestgård, tax. till 8,550 rdr. — Öfriga hemman äro: $^1/_2$ *Dåfvedsnäs*, 1 *Flenmo*, $^1/_4$ *Hyddebron*, $^1/_4$ *Humledahl*, $^1/_8$ *Forsstorp*, $^1/_4$ *Gorgholm*, $^1/_4$ *Heby*, $^1/_4$ *Hyttersnäs*, $^1/_8$ *Hultstugan*, $^1/_4$ *Påfvelskälla*, 1 *Remna*, $^1/_2$ *Rökärr*, $^1/_2$ *Remsbäck*, $^1/_2$ *Sundtorp*, $^1/_8$ *Skogstorp*, $^1/_2$ *Sortorp*, $^1/_8$ *Wintergatan*, $^1/_2$ *Transätter*, $^1/_{16}$ *Lilla Klefhammer*, $^1/_2$ *Wästorp*, $^1/_4$ *Åtorp*, $^1/_2$ *Östorp*, $^1/_2$ *Ölmstorp*. — Adress: Malmköping.

Mem. Herregård, se art. Casimirsborg. Säterihemmanet var 1861 taxeradt till 22,500 rdr och tillhörde häradshöfding P. Carlssons arfvingar.

Mem. Två mantal frälse-säteri uti Täby socken, Björkekinds härad och Linköpings län, med vacker belägenhet på en höjd, hvarifrån man skådar öfver den vackra hafsviken Slätbaken, ända hän till den halframlade jätten Stegeborg, som slutar synkretsen i fonden, medan på sidorna vackra herregårdar blicka fram ur sina gömslen på de lummiga stränderna. Mem har utom sitt sköna läge och sina historiska minnen äfven det intresset för den resande österifrån, att han här får först göra bekantskap med den för alla tider storartade anläggningen Göta kanal. Vid Mems slussar börjar nemligen egentligen den egendomliga färd, som förer resenären till »vattens» fram öfver blomstrande ängar, genom rika fält och lunder, mellan branta och stupande klippor eller

genom höga sandåsar till Wetterns oroliga vågor.

Mem, i äldre handlingar skrifvet Määm och Möhem, skall, efter Tuneld, hafva tillhört ståthållaren på Örebro slott, Sv. Kurzel, gift med Helena Fleming, hvilka år 1448 låtit uppbygga det nuvarande stenhuset, hvarom en i förstugan inmurad sten med deras inhuggna vapen och nämnda årtal skall vittna. Joen Carlsson (död 1569), gift med Agneta Arendtsdotter (föräldrarne hvar i sin mån namnkunniga i Gustaf Wasas historia, se art. Ornäs) skref sig till Mem: hennes andra man, ståthållaren i hertig Carls furstendöme, Esbjörn Pedersson (Lilljehöök), erhöll det af kronan d. 29 Nov. 1568. Han kallas i hertigens anteckningar en god gammal ädel man. Dottern Ebba var gift med ståthållaren i Nerike, Jost Kurtzell, från hvilken slägt godset synes hafva kommit till major Erik Bagge af Berga (ej af Boo). Mem uppgifves af Tuneld, Afzelius m. fl. hafva tillhört den tappre amiralen Jakob Thordsson Bagge (af Boo), enligt kon. Johan III:s förläningsbref, dateradt Stegeborg den 3 Juli 1578, hvarigenom honom för dess trogna tjenster och de herrliga stenbyggnader han i berömligt stånd satt, skänktes säterifrihet uppå dess gamla frälsegård Memb. Men som inga underättelser finnas om att amiralen Jakob Bagge återkom från fångenskapen i Danmark, utan der slutade sitt lif 1598, så är det väl troligare, att med nämnde Jakob Bagge menas sonen Jakob den yngre, som på 1570-talet var kon. Johans kammartjenare och sedermera blef ståthållare på Stockholm 1598. Dessutom hade amiralen icke någon son med namnet Erik, såsom Tuneld uppgifver, och hvilken skulle egt Mem efter fadern. År 1683 blef Mem reduceradt under kronan, hvarföre icke dess dåvarande egare (såsom Tuneld uppgifver), utan sonsonen, ryttm. Erik Bagge af Berga, sökte att emot jemngodt gods i Uppland få utbyta sitt fädernestamgods Mem till säteri, hvilket honom af konung Carl XII beviljades enligt bytesbref, dateradt Bender d. 14 Febr. 1712; det oaktadt skall dock sedermera en bytesbrist blifvit betald af 54 daler s:mt. År 1725 såldes Mem af sistn. Bagge till lagmannen D. Sparrsköld, med hvars dotter det kom till amiralen grefve Didr. Taube, som åter lemnade Mem i arf åt dottern Hedvig, gift med landshöfding, friherre Fredrik Hamilton. År 1803 inlöstes egendomen af svärsonen, frih. E. F. von Saltza, hvars arfv. egde den år 1861.

Fordom var Mem en af de större egendomarna i orten; den utgöres nu, utom säteriet, af $6^3/_8$ mant. underlydande, husbehofssågqvarn, ett såp- och tvålsjuderi, allts. tax. 1861 till 63,200 rdr (hvaraf 30,000 rdr för säteriet med sjuderiet). Egorna äro i sednare tider betydligt uppodlade, så att på alla hemmanen, tillsammans, nu mera utsås 300 t:r, nära tre gånger så mycket som för 60 år sedan. Särskildt äro de kärrmarker på skogen, som Mem fått i utbyte för ängsmarker, hvilka afståtts till kanalen, med mycken kostnad och vinst upptagna. Åbyggnadens nedra våning är af sten, ofvanpå 7 källarhvalf med murar af flera alnars tjocklek; öfra våningen är af trä, uppförd af grefve von Saltza. På stället finnas två trädgårdar och park. De många afsättningarne i de förra tyckas tillkännagifva, att Mem fordom varit befäst, och ännu visar man här den tappre Jakob Bagges sängkammare (som troligen varit ofvannämnde Jakob den Yngres). Den är imellertid ett nytt vittne om våra förfäders enkla lefnadssätt. Sängkammaren utgöres nemligen af ett källarhvalf med 4 alnars tjocka murar och ett enda litet fönster högt uppe på väggen. Mem har varit besökt af Gustaf och hans söner, i sednaste tider af konung Carl Johan och hans familj. Under kriget med kon. Sigismund hade hertig Carl här sitt högqvarter, hvarifrån han underhandlade med konungen, inan han bröt upp och tågade mot Stegeborg.

En sägen om en skatts nedgräfvande under dessa oroligheter berättas af Afzelius i Svenska folkets sagohäfder; men som redan skattgömmarne, Erik Bagge, amiralens förmente son, och hans mågar, Claës Fleming samt Jacob Bagge, sjelfva befinnas icke vara annat än fingerade personer, som man förgäfves får söka efter i några historiska urkunder, så torde det äfvenledes vara förgäfves att

söka efter deras undangömda skatt, äfven om den icke skulle hafva — så som nämnde författare anförer efter lektor Wallman — redan blifvit funnen af skattgräfvaren Schenberg från Skenninge. Imellertid är berättelsen om skattens upptäckande väl värd att taga vara på, såsom i och för sig sjelf en skatt för hvar och en, som fattar dess betydelse, hvarför den ock här må få sin plats.

Skatten skall bestått af 12 apostlabilder af gediget silfver, stora som 12 års gamla barn, dem amiralen Jakob Bagge skall hafva tagit ur domkyrkan i Krakau (Baggen var troligen der på krigståg, dem krönikorna icke alla nogsamt kunnat beskrifva), dit de blifvit skänkta af romerske kejsaren Henrik Fogelfängarens gemål, till tack för lånet af jungfru Mariæ lintyg, som der förvarades. Sedan nu flera af Mems egare förgäfves letat efter denna skatt, kom ofvannämnde Schenberg, som skall lefvat för mer än hundra år sedan och vandrat bygden omkring med en slagruta, uppsökande i jorden förborgade skatter. Nu skola elfvorna och trollen vakta alla i jorden förborgade skatter. Men vid elfljuset under jord synas för menniskorna guldstänger såsom gula, vissnade löf. Den, som kommer i elfvornas lag och blir vid bortgåendet begåfvad med dylika, men icke anar synvillan, kastar dem ifrån sig och går miste om en stor skatt. Häraf har talesättet kommit: *»icke ett löf»*, i stället för: *»inga penningar»*. Men uppdragna i Guds ljusa dag, ofvan jord, befinnas de vara idel guld. Silfret åter i de underjordiskas förvar skall se ut som gamla hvita hästben. Skattgräfvaren från Skenninge visste allt detta, och som han en dag med sin slagruta upptäckte Jakob Bagges skatt och fann allenast en hop hästben, samlade han dem upp och tog dem med sig hem och såg benen, när solljuset föll deruppå, förvandlade till de tolf apostlarnes silfverbilder samt blef sedan en svåra rik man.

Med särskildt afseende på kanalen finnes vid Mem en stor bassin med magasiner och lastageplats. Uti sista slussen åt Östersjön finnes en marmorskifva infattad, på hvilken finnas inristade de tänkvärda orden: »Om Herren icke bygger huset, så arbeta de fåfängt, som deruppå bygga.»

Vid Mem är tullkammare och lotsplats, hvarifrån lotsas till Gränsö 6 mil, till Arkö $5^1/_2$ mil, till Kettilö $7^1/_2$ mil.

Memmings Härad ligger på ömse sidor, dock mest öster om Motala ström under dess nordliga lopp från Roxen till Glan och omgifves af Roxen och Skärkinds härad i söder, Hammarkinds i sydost, Lösings i öster, Bråbo härad med Glan i norr samt Finspongs län i vester. Arealen är 1,299 qv.mil, hvaraf 0,069 vatten; fasta landet upptager 28,466 tunnland. Landets södra rand bildas af landhöjden mot Roxen och Söderköpingsdalen, öster ut kallad Ludden. Vester om Motala ström är i allmänhet högland; på östra sidan ligga kärriga trakter vid Luddens fot, och norr om dem, mot Glan, en kuperad och kullig, delvis nästan jemn bygd. Häradet innefattar, sedan Wånga socken år 1639 blifvit skild härifrån och lagd till Risinge tingslag, blott socknarna Kimstad, Kullerstad, Borg och Löth, alla af Norrköpings prosteri och af Bråbo och Finsponga läns häraders fögderi; delar af Kimstad och Kullerstad höra i afseende på lagskipningen under Risinge tingslag, som ligger under Finspongs härad. Tingstället, som förr varit vid Herrbro uti Borg socken, flyttades sedermera till Löth och sednast till Brinks gästgifvaregård uti Kimstad socken. Hemmantalet utgöres af $123^3/_8$ mant. och tax. 1861, jemte 60 lägenheter, till 588,340 rdr; i häradet funnos samma år 1 bergverk, 3 manufakturinrättningar, 6 qvarnar och sågar, taxerade till 220,470 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 2,757, uppgick 1860 till 3,599 personer. Hufvudnäringen är åkerbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning; i vestra delen tillkomma bergs- och skogsbruk. — Häradet kallades fordom Mimming, och förmodar Brooceman det vara uppkalladt af Mimmung, namnet på i äldre tider brukliga äggjern eller svärd, som skola blifvit smidda inom Wånga socken. Uti häradets sigill afbildas en spade, omkring hvars rand stå orden: Memings hæredh. Genom kon. Gustaf I:s testamente år 1560 erhöll hans son, hertig Magnus, Memmings härad med flera andra.

Menhamra. Egendom af 1 mantal krono-skatte och $^1/_4$ mant. frälse uti Ekerö socken, Färentuna härad af Stockholms län, belägen $3^1/_4$ mil från hufvudstaden, med vackert läge vid en vik af Mälaren, kallad Långtarmen, har åtminstone till en del tillhört Skytte, år 1670 Johannis Widekindi, som skrifvit en historia öfver ryska kriget under Jacob de la Gardies anförande, äfvensom en del af Gustavianska konungahusets historia; han vistades ofta på denna sin gård och dog 1678. Menhamra egdes 1685 dels af slägten Gyl-

lenstjerna, dels af Gripenstjerna (efter Tham). År 1772 af Silfverström, 1849 af Hedlund, år 1861 af handlanden J. Carlsén. Egovidden beräknas till 112 tunnl. odalåker, 50 tunnl. äng samt 70 à 80 tunnl. skog och hagmark. Jordmånen består af stark lera på mergelbotten, samt sandblandad lermylla. Årliga utsädet är 60 t:r, förutom 100 t:r potates. Höskörden 150 lass. Manbyggnaden, uppförd 1817 af tegel under plåttak, innehåller 18 rum i 2 våningar, förutom en souterraine-våning. Ladugård och logbyggnader jemte tröskverk äro uppförda 1849. Till gården hörer trädgård med tillstötande park. Onera äro 600 rdr, inberäknadt afgift till länets brandförsäkring. Taxeringsvärdet 1861 var 16,200 rdr rmt.

Merhult (*Mederhult* i 1825 års jordebok). Ett mantal krono-säteri uti Korsberga socken af Östra härad och Jönköpings län, reduceradt från Enhörningska familjen, hvarefter det blef ryttmästareboställe 1697. En knifsmed i Frillesqvarn, And. Svensson, hade sonen Joen till Merhult, som tjente sig upp från ryttare till ryttmästare vid Smålands och Ölands rytteri (till qvartermästare efter Wieselgren), hvars fyra söner Lars, Sven, Nils och Daniel adlades 1643 och 1647 för faderns tapperhet under namnet Enhörning. Joen Andersson dog 1640 på ett parti i Mecklenburg mot de kejserliga. Majoren och riddaren af Svärdsorden Carl von Heideman, som bivistat 1813 och 1814 årens tyska krig och erhöll derunder guldmedaljen för tapperhet i fält, lemnade detta boställe 1843 till kapten C. W. Ahlgren. Vi tillåta oss här rätta ett tryckfel; under artikeln Korsberga står Morhult läs Merhult.

Merhult. Ett skattehemman med gästgifveri uti Lenhofda socken, Uppviddinge härad och Kronobergs län, hvarifrån skjutsas till

Lenhofda i n. v. . . . . . . 1 mil.
Wilköl i s. o. . . . . 2 »

Mildeshed. En kungsgård och kloster skall burit detta namn och varit belägen i Westergötland. Den kallades ock Walleshed, hvaraf det vackra Walle härad förmodas fått sitt namn. Gården skänktes af konung Emund Gammal till Svea rikes erkebiskopssäte och hof. Till minne häraf kallas ännu en gård, som lyder under Skara biskopsstol, i gamla jordeboken *Mildesnade gård.* I Mildesheds klosterkapell hade biskoparne sitt begrafningschor; der jordades ock stoftet af Asmund, den förste erkebiskop i Svea och Göta land, som lärer dött omkring år 1060.

Millan-marken (i 1825 års jordebok) **Millmark.** Ett mantal skatte uti Östmarks socken, Fryksdahls härad och Carlstads län, taxerades 1861 till 19,500 rdr, var samma år skiftadt i 65 delar, hvaraf en på $\frac{117}{960}$ mant. med ett utsäde af 6 t:r höst- och 45 t:r vårsäd eges af kronolänsman Carl Robsahm. — Adress: Sunne.

Millesvik. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Nors kontrakt af Carlstads stift, utgöres af socknarna Millesvik, Botilsäter, Eskilsäter och Ölserud samt innefattar $70\frac{1}{2}$ mant., bebodda 1860 af 4,305 personer. — *Millesvik,* modersocken uti Näs härad och Carlstads län, 6 mil s. s. v. från Carlstad, $3\frac{1}{4}$ mil från Åmål, omfattar en areal af 0,209 qvadratmil, af hvilka 0,001 äro vatten. Folkmängden, som på 50 år ökats med 300 personer, uppgick den 1 Juli 1862 till 763 personer. Hemmantalet är $4\frac{5}{12}$ skatte, 2 krono, $9\frac{1}{4}$ frälse, tillsammans $15\frac{2}{3}$ mantal, fördelade i 59 brukningsdelar. I bevillning för eganderätten, för inkomst af tjenstemäns löner och för all annan efter II artikeln erlades 1860: 220 rdr 36 öre. — Myldesviks kyrka nämnes redan 1347, i ett på gården Sigtrygsbohl utfärdadt fastebref. Den är således en bland de äldre i Wärmland, skall varit invigd till S:t Laurentii ära och efter honom kallad S:t Lars. Vid en källa af samma namn har folket i långliga tider öfvat vidskepelse; den blef igenkastad, men åter uppgräfd, hvarvid man fann gamla mynt och förrostade kedjor, som blifvit offrade i källan. I kyrkan ligger begrafven öfverste Simon Gustaf von Kothen, död 1736. Om honom förtäljes, att han blef 1706 i slaget vid Frauenstadt skjuten genom bröstet och 1710 fången af Preussarne samt insatt på Cüstrins fästning, hvarifrån han dock efter 3:ne månader sjelf

befriade sig. Slutligen må äfven omnämnas, att han hade 20 barn. Vid Boxerud hafva fordom funnits silfvergrufvor; de voro redan 1640 urgamla och afstannade snart derefter. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola, der år 1862: 137 barn erhöllo undervisning.

I socknen märkas *Hjälleskate*, se den art., underlydande äro $^1/_4$ *Solberg*, $^1/_4$ *Skottan*. — 1 mant. frälse-säteri *Kårud* (Kårened), tax. till 11,475 rdr, utgör med 1 mant. frälse *Wensberg*, rå- och rörshemmanen $^1/_3$ *Kårudstorp*, $^1/_2$ *Komperud*, ett gods, tax. till 36,000 rdr, som egdes s. år af hr M. R. Piltz. *Prestgården*, 1 mant., jemte 1 mant. *Hölle*, tax. till 21,525 rdr rmt, utgöra kyrkoherdens boställe; hemmanet Hölle, förut af frälsenatur, utbytte senligt kongl. bref af den 18 Mai 1855 mot stomhemmanet № 1 *Ölserud* i Ölseruds socken. Minsta brukningsdelen är $^1/_{32}$ mant. Ö. *Noltorp*, tax. till 220 rdr. — Öfriga hemmanens namn äro *Berg*, *Dåfverud*, *Hult*, *Klockaregården*, *Låxerud*, *Staglerud*, *Torp*, alla skatte; *Barrud*, *Gjötterstad*, *Gjötterstatorp*, *Helle*, *Hövik*, *Rörvik*, *Steglerud*, *Tårstad*, alla frälse. — Adress: Carlstad.

Millingetorp. Ett mant. skatte ($1^1/_2$ mant. efter taxeringslängden) uti Röks socken, Lysings härad och Linköpings län, med betydliga egor, är skiftadt i 4 delar, hvaraf den största på $^9/_{10}$ mant. egdes 1861 af inspektor Wallèns arfv. Hemmanet har med säterifrihet innehafts af M. Rosensvärd från 1647, men reducerades från hans slägt; tillhörde 1825 kammarjunkaren Leonhard F. Rääf på Buhlsjö.

Millingetorp (i 1825 års jordebok och 1861 års tax.längd), **Mellingstorp** (efter Tham, Tuneld m. fl.). Ett mant. skatte-rusthåll uti Kisa socken, Kinda härad af Linköpings län, donerades 1642 till öfversten O. Schulman, disponerades 1687 som krono af dess enka Christina Posse, efter Tham; men det måste hafva varit sonhustrun, ty O. Schulmans enka var Anna Mörner, se vidare art. Svärtinge. Gården tillhörde 1818—25 kammarjunkaren L. F. Rääf, 1850—1861 3 egare; tax.värdet var 5,830 rdr rmt.

Millomberga. Ett mtl frälse-säteri lyder under Ekhammar gård (se den artikeln).

Milltorp. Ett fjerdedels mant. skatte uti Östra Hargs socken af Linköpings län, har af fru B. Gyllenadler blifvit till kronan utbytt.

Minninge. Egendom, se S:t Nicolai socken.

Minsjö. Egendom uti Westra Husby socken, Hammarkinds härad och Linköpings län, utgöres af 1 mant. fr.säteri Minsjö, 2 mant. ibm rå och rör, 1 mtl berustadt säteri Kulla samt underlydande $1^3/_8$ mant. skatte och 5 torp, allt vester ut nära Asplången. Utsädet, som 1760 uppgafs på de 4 hemmanen till 22 t:r, uppgifves nu på hela egendomen till 70 t:r, och skördas c:a 500 t:r säd; Minsjö hemmans taxeringsvärde 1861 var 18,600 rdr rmt. Minsjö förmenas hafva tillhört slägten Minnisköld, befinnes 1545 vara »fru Gunillas» landbohemman, 1660 och 1674 bebygdt till säteri af jungfru Elsa Gyllenstjerna och Ernst Creutz; kallas 1683 Esbjörn Reutercrantz' sätesgård af 2 mtl allodialfrälse, med 2 rå och rör. År 1687 egdes 1 mant. frälse-säteri och 1 frälse af öfverste Joh. Lor. Creutz; en gård var krono, af dr. Gunillas arfvegods, hade som frälse blifvit tagen från r. r. Claës Bjelke, men återlemnad vid hans återkomst till riket 1616, derpå donerad 1620 till Erik Jöransson Ulfsparre, som dock ej fått den i besittning och tillhörde slutligen, såsom rå och rör under säteriet, r. r. Ernst Joh. Creutz, samt efter honom bemälde öfverste. Dennes enka, Agneta Bonde, hade Minsjö 1726, derefter C. G. von Feilitzen, m. fl.; kapten Peter Stjernman dog här 1768. Han kommenderades 1738 på skeppet Nya Sverige, som förolyckades; blef 1743 fången i Rewal och bivistade i Fransk tjenst tvänne träffningar med två engelska kapare. Hans enka, fru Elisabeth, född Grotte, skall egt Minsjö till 1825, derefter öfversten Dav. Magnus Klingspor, gift med en hennes sondotter; åren 1851—1861 fröknarna Klingspor. Kulla hörde derunder 1687, såsom genom byte från hertig Adolf Johan förvärfvadt af E. J. Creutz; det var redan då afhyst efter en öfvergången eldsvåda.

Misteln. En sjö uti Gryt socken och Nyköpings län, bildas af Dunkerån (67,5 fot öfver hafvet) och har ymnigt braxenfiske, hvarför den ock kallas »herr Öknas visthus».

Mistelås. Annex-socken till Slätthögs pastorat, är belägen uti Allbo härad af Kronobergs län, $3^1/_4$ mil n. v. från Wexiö, gränsar i öster till Slätthög,

i s. och s. v. till Qvenneberga och Hjortsberga samt omfattar en areal af 0,460 qvadratmil, af hvilka 0,058 äro insjöar. Marken är bergaktig och backig. Jordens beskaffenhet är medelmåttig; rådande jordmånen är mo, bevuxen med ljung. Östra och södra delen har skog till husbehof; men nordvestra delen lider brist derpå. Åkerjorden består af sand och svartmylla. Betet är nästan öfver allt svagt. Enligt uppgifter, insamlade af Kongl. Hushållnings-Sällskapet i länet, uppager den odlade jorden 600 tld, hvaraf 500 brukas i ensäde och 100 i cirkulation; naturlig äng 2,600 tunnl. Utsädet uppgifves till 2 t:r hvete, 60 t:r råg, 100 t:r korn, 225 t:r hafre, 187 t:r blandsäd och 400 t:r potates samt 8 *℔* lin; utsädet 1815 uppgafs till 280 t:r. Af hvete, hafre och potates skördas vanligen 6:te; af råg, korn och blandsäd 5:te kornet; linskörden uppgifves till 320 *℔*. Årliga förbrukningen till befolkning och kreatur uppgifves till 2,092 t:r säd och 1,000 t:r potates. Antalet af vinterfödda kreatur uppgifves tlll 133 hästar, 4 tjurar, 118 oxar, 240 kor, 120 ungnöt, 500 får och 80 svin. Ladugården afkastar till afsalu 8 oxar, 12 ungnöt, 20 *℔* ost och 150 *℔* smör. Socknen, som år 1810 beboddes af 539 och 1860 af 807 personer, består af 11$^7/_8$ mant. skatte, 1$^3/_8$ krono, 7$^1/_8$ mant. frälse och taxerades s. år till 62,460 rdr rmt. — Socknens namn har förklarats genom en sägen, troligen uppkommen af välbekant namnförklaringslust, som anföres af kyrkoherden Santesson sålunda: Den första Mistelås kyrka förmenas först ha stått på Rydaholms gata, hvarest en stad skall ha varit belägen (hvaraf synas rudera än i dag); men då Rydaholms kyrka af sten uppbyggdes der hon nu står, skänktes förra träkyrkan till Mistelås. Då kyrkan transporterades, *mistes låset* under vägen; deraf namnet. Wieselgren anser namnet snarare uppkommit deraf, att *Mistel* växt på *åsen*. Kyrkan brann 1719, uppbyggdes 1724, är 28 alnar lång, 11 bred, ligger $^4/_5$ mil från moderkyrkan. Kalken är gifven af domprosten Bonde Humerus och fru Anna Steuch. Församlingen fick ej gudstjenst oftare än hvar 3:dje Söndag, förrän socknen ökade presträntan till 2 rdr af halfgården, dagsverke och osthjelp efter kontant. En physico-economisk beskrifning öfver socknen utgafs i Lund af B. N. Hagelberg 1766.

Gårdar och byar: Säteriet *Tagel* (se den artikeln). Frälsehemmanen $^1/_2$ *Spånghult* och 1 *Hulevik*, taxerade till 6,160 rdr, egdes 1861 af fröken Rappe. — $^1/_2$ *Sjuhult*, är sergeantbost.; här fann Santesson 1757 i en bibel uppgift på gränserna för Allbo kontrakt, som då aflidne män uppgifvit, då den gamla sedeln skrefs. Den lydde: »Perfunctorum signa præcipua inter Albo contractus: Gieddeholm, Hjorgren, Åkasten, Sölebro, Spångahall, Bäckalid, Högalid, Dragsmo, Kulror, Testadeklint; mellan Bockahall och Sölebro stod en book benämnd krokebok, thet har hvar sina rätta ägor» etc. Oaktadt dessa märken lågo recta linea, så njöt Allbo dem ej till godo. Ett dulgadråp hade skett, och Allbo ville undgå betala plikten. Östbo betalade den och utvidgade derigenom sitt område, så att åtskilliga n. v. gårdar i Rydaholm då togos från Mistelås. — $^1/_4$ mtl *Gammalstorp* gafs af Carl XI till kapellansboställe i stället för hemmanet i Agnaryd, men blef åter 1844 utbytt mot $^5/_8$ *Mistelås*, som nu är komministersboställe. Öfriga hemmanens namn äro *Agnaryd*, *Kjexås*, *Korssmoen*, *Mäxarp*, *Skytteboh1*, *Sutarekull*, *Willarp* och *Wret*. — Adress: Wexiö.

Misterhult. Socken och patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Tunaläns och Sefvedes kontrakt af Linköpings stift, är belägen uti Tunaläns härad och Kalmar län, 4$^7/_8$ mil s. s. v. från Westervik, 15$^1/_4$ mil från Linköping — vid 120 fots höjd öfver hafvet; — omgifves i norr af Gåsefjärden, i öster af Östersjön, i vester af Hjorthed, Tuna och Christdala socknar, i söder af Döderhults samt omfattar med Figeholms köping en areal af 3,176 qvadratmil, hvaraf 0,091 äro insjöar. Marken är nästan öfverallt bergig och ojemn. Rådande jordmånen är sand, blandad med lera och mosse. I större delen af socknen växer skog till behofvet, uti en mindre del ymnigt, i åter en annan del, särdeles vid skärgårdskusten, alls inte. Socknen, som år 1810 beboddes af 3,885, år 1860 af 5,963 och d. 1 Juli 1862 af 6,062 personer, består af 36 mant. skatte, 3$^1/_8$ krono, 31$^7/_8$ frälse och taxerades till 809,350 rdr rmt. Folkets uttal är en blandning af Öländska och af det, som talas omkring Westervik samt inåt landet; skärgårdsboerna äro ock merändels klädda som Öländningarne. Sjöfart idkas med 5 båtar. *Misterhult* anser Crælius hafva fått sitt namn af mist, töcken eller dimma, och hult, skog, alltså Mistigthult eller Misterhult, af en skog,

uti hvilken är dimma; detta tycks öfverensstämma med belägenheten, när man betraktar de mossar, som här finnas uti skogen, och hvarifrån, såsom fallet är med dylika, en ånga uppstigit, som gjort luften töcknig, innan öfverste Hammarsköld i medio af 1700-talet lät utdika mossarna och afröja skogen. Namnet kan ock vara af misteln, som här ymnigt växer. Kyrkan, fordom uppförd af trä af Bengt Skalle till Tjustgjöl på säteriet Misterhults egor, är nybyggd af sten 1790. Patronatsrättigheten åtföljer Misterhults säteri, enligt Kongl. resolution af d. 19 Nov. 1688. Barnundervisningen bestrides i 4 flyttbara skolor och 2 barnskolor; år 1862 besöktes skolorna af 894 barn. Af historiska minnen omnämnes, att skärgården blef något oroad under kriget med konung Sigismund i Polen, och år 1598 blefvo 60 Polackar slagna, hvilka voro på ett skepp, som ankrat vid Långö uti denna socken. Uti April månad år 1677 kom en dansk kapare in uti Misterhults-skären, slog ihjäl en bonde och sökte genom allehanda misshandlingar förmå en bondhustru att uppgifva hvar kyrkans rikedomar voro. År 1509 uppehöll sig här riksföreståndaren Svante Sture, som härifrån utfärdade privilegier för Westerviks stad. På Tjustgöls fäste skall fordom bott Bengt Skalle, hvilken varit en betydande man kort före reformationen. Han skall låtit gräfva en graf från Tjustgöls lilla göl, 1/4 mil ned till Saltsjön, så att man den tiden kunnat ro derigenom till Tjustgöls gård, hvilken då skall varit väl byggd. Vid gräfningar ha här funnits grundmurar af gråsten, klint och tegel. År 1752 ha vid Ramnebo hemman funnits i jorden prydnader af koppar, äfvensom 1825 vid *Kråkelund*, hvarom se den artikeln.

Gårdar, verk m. m. *Figeholms* köping (se den art.) med 59 hus, taxerade till 20,000 rdr rmt, är förenad, enl. Kongl. förordning af 1862, med församlingen under gemensam kommunalförvaltning. Säterierna *Misterhult, Wirbo, Wirum* med ett nyligen anlagdt kopparverk, *Gässhult, Fårbo* (se dessa artiklar) upptaga med underlydande: 1/2 *Figeholm*, 1 St. *Skäftvik*, 1/2 L:a *ibm*, 1/4 *Årena*, ön *Jungfrun*, 2 qvarnar, allt under Wirbo; 1/4 *Fagerslätt*, 2 *Solstad*, 1 *Tveta*, tegelbruk och qvarn, allt under Wirum; 1/4 *Baggemåla*, 3/4 *Klockaregård*, 1/2 *Mantetorp*, 7/8 *Ramnebo*, 1/8 *Springaremåla*, 1/4 *Tjurshult*, 7/24 *Ölfvedal*, ett manufakturverk, allt under Misterhult; 7/8 *Bollnäs*, 1 1/2 *Gersebo*, 1/4 *Askaremåla*, 1/8 *Koppramåla*, 1/16 *Tjustgöl*, allt under Fårbo, 1/3 af socknens taxeringsvärde. 1 1/2 *Wirqvarn*, tax. till 20,040 rdr jemte 1/2 *Rastorp*, 1/4 *Årena*, 1 tullmjölqvarn med 4 par stenar, allt tax. till 41,525 rdr, egdes af kapt. A. Nordenskjöld. — 1/2 *Tjustgöl*, 53/256 *Höckhult*, egdes af rector Robach. — 1 mant. skatte *Imbramåla*, se art. Linnäs. — 1 *Hälsingsö* med såg, egdes af major Liljenstolpe. — 1/2 *Flathult*, tax. till 6,000 rdr, egdes af P. Zander. — 1/2 L:a *Fighult*, jemte 1/8 St. ibm med såg, tax. till 10,490 rdr, egdes af handl. M. Wijkman. — 1/4 mant. *Bökstorp*, 1/4 *Snarås*, 1/2 *Tjustgöl*, utgöra en egendom, tax. till 11,445 rdr. — På Russeviks egor finnes ett skeppsbyggeri, som erlade i bevillning 7 rdr 50 öre; på *Boda, Åby, Plittorp* och *Späckemåla* hemmans egor finnas 4 pottaskebruk. Boställshemman äro 7/8 *Gölghult*, tax. till 9,870 rdr, kyrkoherdens, 1/4 *Grönhult*, komministerns, 1 *Köksmåla*, majors-, 1 *Plittorp*, hvaraf hälften häradsskrifvare- och hälften kronolänsmansboställe. Af öfriga hemman må nämnas *Askaremåla, Basteböla, Basthult, Baggetorp, Blomsterhult, Elmekärr, Flivik, Götehult, Gloestad, Gränö, Hägnad, Högskulla, Hunö, Harenäs, Hvirfhult, Klintemåla, Kroxtorp, Laxemar, Lekaremåla, Mederhult, Näs, Skurö, Ström, Sippetorp, Sulegång, Simpevarp, Jämserum* gästgifverihemman; lotshemmanen *Långö, Marsjö* och *Örö*. I socknen ha funnits Solstadsnäs och Liljenbergs koppargrufvor, som varit ödelagda tills för några år sedan; Solsta eller Mörtfors grufvas länsning medelst ångkraft fortgår nu, se vidare art. Wirum. Vid *Hamnö, Winö* och *Kråkelund* äro vårdkasar och vid *Hamneskär* ett sjömärke af trä. — Adress: Oscarshamn.

Misterhult. Två mantal frälse-säteri uti ofvannämnda socken är väl beläget och har tillhört slägten Hammarsköld, hvaraf på 1740-talet öfverste Åke Hammarsköld, som bebyggt det, på 1770-talet adjutanten A. von Gardemien, år 1799 premier-ingeniör-kapitenen J. Wimmercrantz, år 1861 handl. Nils Larsson; taxeringsvärdet var 28,005 rdr och för underlydande 3 1/6 mant., 1 oljeslageri, 2 sågar, 1 tullmjölqvarn med 4 par stenar, 1 räck- och 1 spikhammare (tax. till 1,500 rdr), 1 pottaskebruk, frälseräntan af 1/6 mantal, hus och tomt å Figeholm, 49,250 rdr rmt. Egaren har patronatsrätten till pastoratet, men får icke tillsätta komminister, enligt kongl. res. d. 11 Mai 1792.

Misterhult. Ett mantal frälse-säteri uti Wirserums socken, Aspelands härad och Kalmar län, har fordom varit tillhörigt slägten du Rietz, af hvilken bönder förpantat det på 90 år. Byn Misterhult utgöres af 4 mantal, taxerade 1861

till 23,160 rdr, och hade samma år 19 åboer.

Mitandersfors. Bruk, beläget i Bogens kapellförsamling, Jösse härad och Wärmlands län (Arvika pastorat), 6 mil från Arvika, 12 mil från Carlstad, anlades år 1841 af brukspatron John Mitander och består af 2:ne stångjernshamrar för 2:ne härdar för oinskränkt smide, 1 knipphammare, 4 spikhamrar, husbehofssåg och husbehofsqvarn. Under bruket lyda $^1/_4$ mant. frälse *Bogen*, $^1/_4$ mant. kronoskatte *Kyrkoskogen*. Till dessa hemman hör en skogsareal af 13,500 tunnland. Bruket har en särdeles vacker belägenhet vid södra ändan af sjön Wareln (Waraldsöen), hvaröfver rikslinien går mellan Sverige och Norige. Hela tillverkningen vid bruket försäljes till Norige, dit transporten är beqväm till Kongsvinger öfver sjöarna Wareln och Möckern $1^1/_4$ mil och landväg $1^3/_4$.

Till Mitandersfors höra *Bedafors* bruk i Norige vid sjön Mökern, som, anlagdt af brukspatron Mitander, består af 6 spikhamrar jemte en större finbladig såg för 2 ramar, hvilken sednare uppbyggdes af Norrmannen J. C. Bredesen 1854, då dessa egendomar till honom försåldes af brukspatron Mitander för en summa af 110,000 rdr rmt; de äro i år (1863) åter försålda för 170,000 rdr rmt till förre bruksförvaltaren Chr. Sundström.

De första bebyggarne på hemmanet Bogen inflyttade från Finnland under konung Carl IX:s tid, och begagnas ännu bland de äldre, så kallade Bogsfinnarne, Finska språket i dagligt samtal, likasom hos flera af dessa finnes Finska Bibeln.

Innan Mitandersfors anlades, herskade i Bogen stor nöd, dels i brist af arbetsförtjenst till följd af dess afskiljda läge samt i saknad af vägar, och dels för otillräckliga och oftast frusna skördar på de små åkerlapparna, hvarföre furornas bark anlitades till brödföda. Ännu i början af detta århundrade bibehöllo finnarne icke allenast sitt hemlands seder, utan en råhet och okunnighet, som starkt kontrasterade mot deras grannars upplysning; men en märkbar förändring, både i andligt och lekamligt afseende till befolkningens stora fördel, har inträffat, sedan kyrka i Bogen uppbyggdes 1850 på statens bekostnad, äfvensom prestgård, och prest tillsattes, som af staten erhåller sin hufvudsakliga lön, hvarjemte skola inrättades.

Der för 20 år sedan man endast såg små åkertäppor mellan otrefliga rökstugor, der äro nu prydliga byggnader, omgifna af vidsträckta odlade fält. Dessa anläggningar äro frukter af förre egaren af Mitandersfors, brukspatron John Mitanders, omsorger och ihärdighet; han har äfven skänkt en ganska vacker lägenhet till boställe åt presten samt på egen bekostnad anlagt väg 2 mil till Fredros bruk, som ligger vid landsvägen mellan Fryksdalen och Arvika. Innan denna väg anlades, fraktades om sommaren på hästryggen alla lifsförnödenheter, förenade med stora kostnader och tidspillan.

Mittå, elf och dal, se art. Ljusnedal.

Mjellby. (Förut skrifvit Mellby i jordeboken, men enligt kollegii bref af d. 30 Dec. 1850 skall socknens rätta namn Mjellby från nämnda dag införas). Socken, belägen i sydvestra delen af Blekinge, uti Listers härad, $^5/_8$ mil från Sölvesborg, utgöres af en i Östersjön utskjutande udde och är, utom på en del af vestra sidan, der den begränsas af Sölvesborgs och Ysane socknar, alldeles omgifven af vatten. Dess största längd utgör 41,640 fot och bredden 39,160 fot; den har ett arealinnehåll af 80,943,45 qvadratrefvar eller $14,454^6/_{32}$ tunnland. Marken är i allmänhet lågländ och utgöres hufvudsakligen af slätter, skiljda från hafvet genom omgifvande, fordom skogbevuxna höjder, hvilka på socknens östra sida utgöra en nästan sammanhängande sträcka, som tager sin början vid södra stranden af Skönabäcks område och fortgår derifrån norrut, med småningom tilltagande stigning, öfver Skönabäcks, Hörby och Håsaby betesmarker, tills den på sistnämnda bys egor ernår en betydlig, på östra sidan mot hafvet tämligen brant höjd, hvilken af ålder varit kallad »Listershufvud.» Härifrån sänker den hastigt och nästan försvinner, men synes snart åter på Mjellby egor, der den mot norr slutar vid sjöstranden. De betydligaste af socknens öfriga höjder äro det s. k. *Stiby berg* och *Mörby kulle* eller *Högarör*.

Sjöar finnas här inga och af rinnande vatten endast en mindre bäck eller rännil, som utfaller i Östersjön, på Skönabäcks egor, men hvilken under sommarmånaderna är nästan uttorkad. Kärr hafva här fordom utgjort en icke obetydlig areal, men äro nu, genom i sednare tider verkställd utdikning, alldeles aftappade och till största delen uppodlade. Mossar förekomma inga andra än de, hvarur bränntorf hemtas, och äro sålunda att anse såsom en stor fördel för orten.

Den rådande jordmånen är sandmylla på sandbotten, dels lätt och mager, dels mycket bördig; likvisst förekommer dessimellan på många ställen, såsom på sydöstra ändan af Löfverby egor, å mellersta delen af Mjellby, vestra delen af Håsaby, mellersta delen af Hörby, en stor del af Istaby egor samt der och hvar i Mörby och Siretorp, lerjord på lerbotten; äfvensom på sistnämnde bys egor förefinnes en del klappermylla, hvarjemte de aftappade kärren, till större delen belägna på socknens vestra sida, innehålla mer och mindre lätt mossjord. Hafsstränderna, i allmänhet långsluttande, äro till det mesta betäckta med fin, hvit sand, hvilken, sedan skogen blifvit borttagen, på flera ställen af vinden blifvit uppdrifven på gräsvallen deromkring, der den gjort betydlig skada. De här befintliga stenslagen utgöras af granit och gneis. Af yngre bildningar förekommer vid Listershufvud och i Mörby kulle ett slags gruskalk. Inga mineral- och helsokällor finnas. Socknen är betydligt uppodlad och, i förhållande till vidden, den mest sädesbringande och befolkade i Blekinge samt vanligen sund och helsosam. Såsom en egenhet har man bemärkt, att det vanligen regnar betydligt mindre i Mjellby än på andra ställen i dess omgifningar, hvilket orsakar, att, oaktadt kornet merändels ej sås förr än omkring d. 10 à 15 Juni, det likvisst oftast mognar i Augusti.

Folkmängden inom socknen är i oafbrutet tilltagande. Efter att den år 1816 utgjorde 3,100 personer, steg den år 1830 till 3,839, år 1840 till 4,321, 1850 till 5,124, år 1856 till 5,226 och år 1860 till 5,671 personer. År 1853 utflyttade till Amerika 74 personer. Husbönder vid åkerbruket voro 1856: 189, utom 73 jordtorpare; deras tjenstehjon och hemmavarande söner 380. Fiskrarnes antal var 240, deras tjenstehjon och hemmavarande söner 112. Folklynnet i allmänhet här, liksom annorstädes i Blekinge, röjer mycken beslutsamhet, kraft och sjelfständighet, men tillika ofta benägenhet för trots och öfvermod. Klädedrägt och boningssätt förete nu mer ingenting nationelt och egendomligt. Hemmansegarnes boningshus uppföras, på sednare tider, till stor del af tegelsten, en våning höga med tegeltak, samt röja ofta smak i anordningen och framställa sig ganska fördelaktigt. Uthusen byggas nästan allmänt af gråsten, stora och rymliga, samt täckas med halm och stundom vass. Fiskrarnes boningar deremot bestå, såsom vanligt i Blekinge, nästan uteslutande af små träkojor, placerade om hvarandra. Tjenstehjonens löner, hvilka de sista åren betydligen stigit, äro för drängar vid åkerbruket från 30 till och med 100 rdr, ja, stundom än högre; för fiskaredrängar ända till 150 rdr rmt, utom ett frigarn, motsvarande 30 à 40 rdr; för pigorna högst 35 rdr rmt. Dagsverken kosta under sommaren 50 öre jemte födan; en karl, som föder sig sjelf, beräknas dagligen hafva 1 rdr 83 öre rmt.

Socknens hufvudnäringar äro åkerbruk och fiske. Åkerbruket, socknens förnämsta näringskälla, skötes i allmänhet med mycken drift och omtanke, samt afkastar i vanliga år icke obetydligt utöfver socknens eget behof. Fisket, en med socknens läge öfverensstämmande näringsgren, som bedrifves af ett betydligt antal personer, icke allenast egentliga fiskare eller strandsittare, utan ock af en del hemmansegare såsom binäring, är äfven tidtals ganska lönande, men hindras i sin fortgång i icke ringa mån, dels af ett stadgande, som, till skydd för laxfisket i Mörrumsån, förbjuder en del fiskare att nyttja sina laxredskap annorlunda, än att de måste först segla omkring 2 mil från sitt hem; dels ock af den omständigheten, att svenska lagarne hindra fiskrarne från att på Bornholm, der de under sommaren idka sillfiske, nedsalta och så hemföra sillen, hvarigenom en icke obetydlig förlust

förorsakas, enär nämnda vara måste derstädes försäljas för 25 öre, medan den här gäller 1 rdr. Den tredje näringsgrenen, boskapsskötseln, har icke hunnit någon särdeles höjd, då man företrädesvis här vinlägger sig om producerande af säd och potates. De penningebelopp, hvartill de utom socknen afyttrade produkterna årligen anses uppgå, utgöra: för spannmål och potates 30 à 40,000 rdr, för fiskvaror 50 à 60,000 rdr och för ladugårdens afkastning m. m. 4 à 5,000 rdr rmt. Något på rationela grunder inrättadt åkerbruk finnes egentligen icke i socknen, utan äro så väl brukningssätt som redskap ännu de gamla vanliga; men nyodlingarne hafva fortgått i ganska stor utsträckning, så väl å kärrmark som hårdvallen, så att på de 2:ne sista decennierna åker-arealen säkert blifvit mer än fördubblad. Åkern upptages nu till c:a 6,366 tunnl., ängen till 1,494 tunnland. Tröskverk finnas på 4 ställen inom socknen; i öfrigt qvarstår det gamla sättet att uttröska säden med handslagor. Höbordet är för de flesta hemmanen knappt och ej motsvarande åkervidden. Stallfodring hela året förekommer blott vid prestgården och sker med rotfrukter och hö om vintern samt grönfoder om sommaren. De allraflesta af allmogen bibehålla den gamla vanan från den tid, då socknen var skogstrakt, att, så länge marken är bar, utan afseende på årstid låta kreaturen gå ute.

Skogen har på de flesta hemmanen blifvit behandlad med stor misshushållning, så att i hela östra hälften af socknen föga eller intet deraf återstår, utan, i stället för att större delen af betesmarkerna till Skönabäck, Hörby, Håsaby och Mjellby ännu i mannaminne prunkade med herrliga bok- och ekskogar, förete de nu kala, till en del ljungbevuxna och förbrända fält samt i dagen blottade grusåsar, stenar och några nakna berghällar. Uti socknens södra och sydvestra del, eller i byarna Istaby, Mörby och Siretorp, har man likväl bättre hushållat med denna dyrbara egendom. I synnerhet hafva Mörby och Siretorp ännu en tämlig vacker bokskog. Förutan bok och ek förekomma, ehuru äfven i ringa qvantitet, björk och al samt några mindre parker ung barrskog. God tillgång på bränntorf förefinnes på flera ställen, isynnerhet i Löfverby.

Socknen utgör i och för sig sjelf ett regalt pastorat af 1:sta klassen samt hörer, med hänseende till styrelse och uppbörd, till Bräkne och Listers häraders fögderi, i lagskipningsärender till Listers härads domsaga och i afseende på kyrkliga styrelsen till Lunds stift. Kyrkan, som färdigbyggdes 1791, är rymlig, men saknar konstvärde. Hon är försedd med ett torn på sin ena åt vester vettande ända och har 2:ne ganska vackra klockor. En grafsten vid altaret har årtalet 1330. Då ett gammalt altare borttogs 1728, fick man se reliker efter en af de 11,000 jungfrur. Denna jungfrus helgedom låg uti en silkespung, hvilken ytterligare bevarades i en ask af bly. Jemte benknotorna fanns en pergamentslapp med påskrift: »Testa Euphrosine que fuit una de undecim millibus virginum.» Bland kyrkoherdar må nämnas den nyligen i April 1862 aflidne Hans Birger Hammar, som tillträdde pastoratet 1851 och var född 1814. Om denne man, som, utrustad med sällsynta taleregåfvor och stor dialektisk förmåga, gjort sig känd genom tidningen »Evangelisk Kyrkovän» som kämpe för religionsfriheten, må nämnas några karaktersdrag.

Så uttalade han sin grundsats i ett bref till en vän i följande ord: »Hvilken usel ära att samla några högar guld och derpå vilja grunda sitt anseende! Nej, att arbeta för frihet, upplysning, fädernesland och således uppfylla sin bestämmelse, det är sann ära.» Från densamma vek ej Hammar, då han emottog detta pastorat, med hvars betydliga inkomster, enligt hans eget medgifvande, det skulle varit honom lätt att på några år spara ihop en t:a guld; »men», sade han, »finge jag en, så ville jag snart ha en till, och så allt vidare, och då blefve jag lätt en girigbuk, och det får en prest minst af allt vara. Jag låter derföre mina inkomster mest gå som de komma, och det mesta stannar inom församlingen, som gifvit mig dem. För mina barn skall nog Gud sörja.» När Blekingsboerna år 1855 och särskildt omkring 200 Mjellbyboer, mest fiskare och husmän, försökte göra uppror med anledning af de dyra sädespriserna och tågade beväpnade åstad mot Sölvesborg, för att tvinga alla bränvinsbrännare att upphöra med sin för land och folk, synnerligen för de fattiga, förderfliga handtering, och Hammar erhöll underrättelse härom, sadlade han sin häst och satte af i traf samt upphann dem, innan de hunnit målet för sin färd. Då han inträffade, hade ortens domare, numera aflidne Justitieombudsmannen Wester, anländt och höll just på att »i lagens

och deras älskade konungs namn» förmana dem till fred och undersåtlig lydnad. När de ännu icke desto mindre knorrade och syntes föga benägne att afstå från sitt företag, ville han framdraga och för dem uppläsa upprorslagen, för att genom hotelse med det borgerliga svärdet förmå dem till undergifvenhet. Men Hammar afrådde härifrån och bad att få tala några ord med dem. Beviljades. Han sade då ungefär följande: »J hafven nu hört, huru eder vördade Domare i lagens och konungens namn bjudit eder att hålla frid. Nu kommer jag i eder himmelske konungs namn och bjuder eder å Hans vägnar detsamma samt har att säga eder, att J ären skyldige Honom lydnad, så framt J ej viljen betraktas såsom upprorsstiftare emot Honom. Och dessutom, om J också icke viljen akta på Hans bud, hvad är det väl för galenskaper J hafven för Eder? J viljen tvinga bränvinsbrännarne att upphöra med sin handtering, och det är just J sjelfve som uppmuntren dem dertill. Kunnen J då icke begripa, att så länge J ären galna nog att supa deras bränvin, så är det i deras intresse att bränna? Upphören att supa, så skola de derigenom tvingas att upphöra med sitt brännande. I stället att sålunda vända Eder med eder harm mot dem, vänden Eder mot Eder sjelfva. Kasten bort supen, och bränvinspannorna ramla af sig sjelfva. Jag råder Eder derföre att återvända hem med fred och arbeta under nykterhet, och Gud skall skaffa Eder bröd.» Detta, ett nykterhetstal i tvåfaldig mening, hade åsyftad verkan, och massan truppade fredligt tillbaka; endast några få fortsatte vägen till Sölvesborg, med uttrycklig förklaring, att de hade der enskilda ärenden att uträtta.

Lika litet hyste Hammar någon otillbörlig fruktan för biskop och domkapitel, såsom ses af hans svar till påminnelsen om att det kunde vara godt att stå väl hos desamma med afseende på framtida befordran: *När man vill söka befordra Guds rikes sak, så får man icke se på sin timliga befordran.* Utrymmet tillåter ej att anföra mer om denne man, som egnade sig åt lossandet af dessa samvetstvångets band, som på intet sätt tjena till att befrämja verklig religiositet, men i stället befordra skrymteri och död slentrian. Vi vilja i stället anföra något om hur hans verksamhet spred sig äfven till landthushållningen. Jordbruket vid prestgården, gifvande blott c:a 20 t:r säd, när Hammar tillträdde den, afkastade vid hans död öfver 300. Han vårdade sig ock om träden. »Den, som ej har sinne för trädplantering, måste vara en slö menniska», brukade han säga. Ej ringa kostnader nedlades på trädgårdsodling och plantering af träd till Mjellby prestgårds prydnad. Äfven af denna sådd få efterträdarne skörda frukten. Vid tillträdet var prestgården förfallen. Ingen ladugård, fastän 90 tunnl. bördig jord, intet gästrum, intet golf och rum var ens i brukbart skick uti egna byggningen, hvarför ock Hammar fick fullt upp att göra och måste med 7,000 rdr deltaga uti kostnaden för boställets ombyggnad.

Barnundervisningen bestrides af 4 ordinarie och 2 extra ordinarie skollärare uti 5 fasta egna skolor och 2:ne lokaler, som hyras på Helleviks och Hörviks fiskelägen. Äfven finnes en skola för qvinnliga handaslöjder. År 1855 stiftades här en förening, i ändamål att genom försäkring bereda ersättning för fiskredskap, som genom storm eller olycka under vrakning i sjö förlorats eller så skadats, att de blifvit obrukbara. Fattigförsörjningen består dels uti alla orkeslösa fattigas indelning på hemmansegarne, som hafva hvar sitt fattighjon att vårda, dels uti understöd i penningar eller spannemål, och dels uti lin och ull, som lemnas ut till att spinna, sticka, väfva m. m. åt dem, som sakna arbete. Om socknens fornlemningar hänvisas till art. *Håsaby, Hörby* och *Istaby.*

Hemmantalet är $56^{1}/_{12}$ mant., hvaraf $46^{3}/_{8}$ skatte, $1^{3}/_{8}$ krono, $8^{1}/_{3}$ frälse, taxerade 1861 till 843,300 rdr rmt och skiftade i 213 brukningsdelar. Hemmansåboerna äro, med undantag af 13 frälse-bönder, som lyda under Ljungby och Årups sätesgårdar, samt några tillfälliga arrendatorer, alla egare af den jord de bruka och begagna. Backstugornas antal har under de sista 20 åren icke obetydligt ökats; äfven är det vanligt, att bönder till husmän utarrendera på 2, 5, stundom 10 år, större eller mindre jordrymder, från 5 till 56 à 84 qvadratrefvar. I socknen bo 2 kustsergeanteroch 5 kustroddare. Den af socknen till kronan utgående tionden utgöres af 210,67 kubikfot råg och 284,49 kubikfot korn. Af socknen utgående bevillning uppgår till 4,129 rdr 74 öre, ständiga räntor till 3,266 rdr 30 öre, kostnaden för rustning och rotering till 9,552 rdr 77 öre. Aflöningen till kyrkoherden uppgår till c:a 9,000 rdr. Den enda skjutsning, som förekommer, består i uppbudad kronoskjuts. Inqvartering träffar sällan, då ingen landsväg går genom socknen. Antalet båtsmän, som socknen åligger underhålla, utgör 92 man, deraf 89 indelnings- samt 3 frälse eller roteringsbåtsmän. Kyrkotionden, hvilken utgår med samma belopp i spannemål som kronotionden, har hittills blifvit löst med 4 rdr 12 öre för tunnan råg och 3 rdr 50 öre för kornet.

Gårdar och hemman: № 7—16, 51, 54 och 55 Löfverby, 3 mant. frälse, lyda under Ljungby säteri och brukas af 11 bönder; № 109, $^{1}/_{2}$ mant. Istaby, lyder under säteriet Årup och har 2 bönder. — № 19, 3, 17 Löfverby $^{23}/_{24}$ mant. skatte hafva en åbo. — $4^{1}/_{8}$ sk. *Mjellby* med 22 åboer, 780 tunnl. åker och 83 tunnl. äng. — 2 mant. skatte *Mörby,* med 9 åboer, 231 tunnl. åker, 51 tunnl. äng. — $5^{1}/_{24}$ mtl skatte *Siretorp,* med 29 åboer, med 500 tunnl. åker och 156 tunnl. äng. I denna by eger L. Cronvall $^{5}/_{8}$ mant. med tegelbruk, tax. till 18,640 rdr. Minsta brukningsdelen i socknen är $\frac{3}{128}$ mant. *Hörvik,* tax. till 340 rdr. — 1 mant. *Mjellby* kyrkoherde-, $^{3}/_{8}$ ibm klockareboställe. Kyrkan disponerar 19 utjordar och ett gatuhus, tax. till 2,150 rdr rmt. Byarne *Håsaby, Hörby* och *Istaby* äro omnämnda på sina ställen. — $^{3}/_{4}$ mant. *Skönabäck,* hemmanet eges af åboer i Hörby och användes nästan helt och

hållet till betesmark. Följande fisklägen finnas: *Nogersund, Hellevik, Tossö, Hörvik* och *Djupakås*. — Adress: Sölvesborg.

Mjelldrunge, *Mjellrunga*. Annexsocken till Eriksbergs pastorat, är belägen uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, $4^1/_4$ mil n. n. o. från Borås, $3^1/_8$ n. n. v. från Ulricehamn, 1 mil från Sörby jernvägsstation, och omgifves i norr och vester af Hellestad, i sydvest af Kjellunga, i söder af Eriksberg samt i vester af Grolanda socken, den sednare i Skaraborgs län. Socknen innefattar 0,190 qvadratmil land, fördelade på $12^7/_{32}$ mant., hvaraf $8^{43}/_{96}$ skatte, $1^{37}/_{48}$ krono, 2 frälse, och beboddes 1860 af 413, år 1805 af 302 personer. I bevillning (efter II art.) erlades 1861: 63 rdr 55 öre. Ordinarie räntan är 107 rdr 39 sk. $3^{11}/_{30}$ rst. kr.-värdi. — Kyrkan, byggd af gråsten och af okänd ålder, ligger $^1/_2$ mil från moderkyrkan. År 1322 såldes Mjäldrunge af Rörik Birgersson till sonen Birger. Rörik Birgersson, hvilkens ättemärke var ett hvitt band (balk) från det ena hörnet af skölden till det andra, i rödt fält och stundom i blått, var en bland aristokratiens kämpar, som gjorde väldigt motstånd mot konung Magnus Birgerssons försök för en stark kungamakt, men vanns omsider af konungen genom att erhålla en maka inom de konungskes leder, Helga, Amund Haraldssons dotter. År 1289 skref konung Magnus till påfven, att både konungen och riket hotades med fara, om Rörik gifte sig utomlands.

Hemmantalet, hvarför eg.-rätts agift erlägges, är fördeladt uti 64 brukningsdelar, hvaraf den största utgöres af 1 mant. *Glömme*, tax. till 4,650 rdr, eges af enkefru Fock. — $^1/_4$ *Risgärde* eges af Elfsborgs regementes boställskassa. — $^3/_4$ *Jädvi*, militiæ-hemman. — Öfriga hemman äro: *Ebbarp, Skjällaredsgjerde, Slättered, Tubbarp, Räfvelslätten* eller *Westergärde* (från och med år 1859). Socknen ligger 2 mil från adressorten Falköping.

Mjellerum. Ett mantal skatte; har varit reduceradt från Lars Cantersteins donation, se vidare art. Kisa socken.

Mjerdevid. Posthemman af 2 mant. uti Slaka socken, Hanekinds härad och Linköpings län, hvaraf $1^1/_2$ mant., tax. 1861 till 9,090 rdr, lyder åtminstone sedan 1852 under Ryd säteri i S:t Lars socken. — Mjerdevid har varit præbende och krono; 4 gårdar i Mjerdevid donerades 1632—52 åt öfverste P. Linderoth; Hans Ulfsparres barn erhöllo 1673 stadfästelse derå och fingo 1683 behålla 2 gårdar; 1700 och 1726 nämnas de ännu såsom egare till $1^1/_2$ mantal.

Mjällån, se Stigsjö socken.

Mjödahult. Ett skattehemman af $^3/_8$ mant. uti Algutsboda socken, Uppviddinge härad och Kronobergs län, anses af Schlyter vara det Mioahult, som omnämnes i Smålandslagen, der det heter:

the seen alle skylde till gilzla och gruta.
ey æru biltugha eller banzatte.
alla the som boa innæ mioahult, oc myrtlekis,
och mæliu brutabek oc biurekis.

Oförklarligt synes vara, hvarför detta obetydliga hemman nämnes, då ett härad eller en lagsaga skulle antydas.

Mjö. Ö, hörande till Hellaryds socken i Blekinge och anslagen till lotsningens uppehållande; var 1861 tax. till 300 rdr rmt.

Mjöhlby. Socken, utgör med den sedan slutet af förra seklet i kyrkligt hänseende dermed sammanslagna Sörby, ett patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wifolka och Walkebo kontrakt af Linköpings stift, och ligger uti Wifolka härad af Linköpings län, 2 mil från Wadstena, $^3/_4$ från Skenninge, $2^7/_8$ från Linköping; omgifvande socknar äro Harg och Sya i öster, Weta i n. o., Ekeby och Åsbo i s. v.; arealen är 0,496 qv.mil, hvaraf 0,013 äro insjöar. Häraf hör största delen till Mjölby, hufvudsakligen öster om Svartån, som genomflyter socknen; Sörby ligger helt och hållet på vestra stranden. Stora dalgångens båda sidor i hela sin utsträckning förete en af de mest storartade och vackra scener, som hela landskapet har att uppvisa, såsom bestående af höga, sagta sluttande åsar, omvexlande med åkerfält och löfdungar, och derimellan det breda vattendraget, med flera fall vid Mjölby och ett vid Egeby nordligare, annars i ringa lutning. Östra åsens sluttning mot ån är nära $^1/_4$ mil bred och har flera slätter och små dalgångar, hvari bäckar nedrinna; längre österut består Mjölby hufvudsakligen af skogsmark, med åsar och bergshöjder samt mellanliggande dalar och kärr. Rådande jordmånen är dels lera och svartmylla, dels sandmylla, till minsta delen sand; äng och bete äro i allmänhet otillräckliga, skog finnes ännu

vid en del hemman. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning; dertill komma betydliga qvarnverk, hvaraf ej mindre än 10 st. med tills. 34 par stenar vid Mjölby, samt andra mindre fabriksanläggningar vid samma stora qvarnby. Folkmängden, som år 1805 var 1,380, uppgick 1860 till 1,862 personer. Hemmantalet är $46^3/_8$ mant., hvaraf $23^1/_2$ skatte, 5 kr., $18^1/_8$ frälse (häraf höra 2 mant. på 0,006 qvadratmil med 68 inv. under Högby socken i Göstrings härad).

Mölleby förekommer tidigt nog, redan 1284, för dess qvarnverk, hvaraf kyrkor och kloster visste att delvis skaffa sig besittning; äfven som kyrkosocknar äro både Mjölby och Sörby sannolikt gamla och hafva åtminstone från reformationstiden utgjort ett pastorat, hvilket från 1760 och 1774 är patronelt till egaren af Hulterstad (se den art.). Från 1791, då Sörby kyrka ödelades, begagna båda församlingarna Mjölby kyrka (som tros fått namn af det myckna mjöl, som males vid byns qvarnar). Kyrkan har varit af kalk- och gråsten, mycket gammal, med tillbyggnad af trä från 1689, men afbrann 1771 jemte byn och ombyggdes 1774 och 75. Ett högt, ansenligt torn finnes, uti hvilket uppsattes ett slagur, det endaste vid någon landskyrka uti Östergötland. På kyrkogården äro en graf för slägten Ehrenkrona och prosten Cederholms vackra monument Socknen eger, utom vanliga kassor, en enkekassa för de kyrkliga tjenstemännens efterlefvande samt donationer af Holmström o. a., uppgående till en årlig inkomst af 500 rdr 83 öre. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar skola af 2 examinerade lärare för 130 barn (år 1862), under det att 61 undervisades i hemmet. Af fornlemningar omtalas en runsten vid Sörby kykogård, grafhögar vid Mjölby, högar och stensättningar vid Eldslösa i s. o., m. m. Ett historiskt minne är fäst vid *Hulje skog*, på gränsen mot Högby, och finnes redan anfördt under nämnda ord.

Vid katholska tidens slut hörde till kyrkliga stiftelser 8 gårdar, till hospital $4^1/_4$, till kloster 13, alla i Mjölby; i Sörby egde kyrkliga stiftelser 2, och $3^1/_4$ hörde till kloster; de sistnämnda jemte 7 af gårdarna i Mjölby egdes af Skenninge kloster. På 1600-talet innehades nästan allt af adel. Nu egas ungefär hälften af mantalen och de flesta qvarnarne af allmoge, en stor del hör under säterier inom eller utom socknen. Gårdar, byar, verk m. m., i *Mjölby*, hvars $31^3/_4$ mant. äro skiftade i 70 lotter: $^1/_2$ mant. *Bockarp*, 2 mant. *S:a Berga*, sistnämnda eges under Solberga säteri; $^3/_4$ *Egeby*, $2^3/_4$ *Eldslösa*, $^1/_2$ *Ekeberg*, $1^3/_8$ *Gofvarp*, hvaraf sistnämnda $\frac{1}{144}$ egas jemte $1^1/_2$ mant. *Hubblarp*, taxeradt till 12,300 rdr rmt, af Carl J. Larsson. — $^1/_4$ mant. *Grytmålen*, skatte-säteriet *Hulterstad* (se nedan), $1^1/_2$ *Kohlstad*, $^1/_2$ *Mjöhlkulla* (med qvarn, eges af W. Bergman i Stockholm); $^3/_4$ mant. skatte-säteri *Spånga*, allt skatte. — 3 mant. *Berga*, hvaraf $^1/_2$ mant. eges af kontraktsprosten Petersson i Normlösa, 2 mant. *Egby*, $2^1/_2$ *Östra*, *Vestra* och *Norra Eldslösa*, $^1/_2$ *Egebytorp*, $^1/_4$ *Folknan*, 1 *Herrmanshult*, $^1/_4$ *Hjulpan*, det sistnämnda jemte $1^1/_2$ mant. af *Berga*, $^1/_4$ *Stockhem*, $^1/_4$ *Karemåle*, lyda under Solberga säteri; $^1/_4$ *Kohlstad*, $^1/_2$ *Lundarp*, $^1/_4$ *Wallstorp* eller *Kohlbotten*, 1 *Örbergshult*, allt frälse. — *Mjölby*, 1 mant. skatte, $^3/_4$ mant. frälse, 9 qvarnverk, med tillsammans 30 par stenar, är en urgammal qvarnby; redan 1284 gaf konung Waldemars gemål, drottning Sophia, en qvarn i Mjölby till sin kammarjungfru Ingrid; dessutom finnas i byn färgeri och ölbryggeri. — Mjölby kyrka eger frälse-räntan af $^1/_4$ Mjölby med qvarn, donerad af D. Gyllenclou på Hulterstad. I byn är gästgifvaregård och poststation. — *Mjölby*, 1 mant. krono, prestgård med $^1/_4$ mant. stom samt $^1/_4$ *Kyrkosätter*. $^1/_2$ *Lundby*, kapellansbord. — $1^1/_4$ *Kohlstad*, $^1/_4$ *Grytmålen*, 1 n:a *Berga*, äro utarrenderade indragna militiæboställen. — $^1/_2$ *Mjölby*, militiæhemman. — $^3/_8$ *Brogeslätt*, $^3/_4$ *Hulterstad*, $^5/_8$ *Spånga*, $^1/_8$ *Uglarp* äro sammanbyggda med $4^3/_4$ ber. säteri *Hulterstad*, se den art. På det i kyrkligt hänseende hithörande, men i Högby socken belägna hemmanet *Lärketorp* föddes, d. 20 Mai 1785, J. W. Zetterstedt, som till utvidgande af kännedom af fäderneslandets naturalster företagit åtskilliga vetenskapliga resor till Öland, Gottland och Lappmarkerna. Hans namn har af åtskilliga länders naturforskare blifvit uppkalladt och förvaradt i 1 örtspecies och 15 djurspecies. — I *Sörby* finnas: $^1/_2$ *Gunnarp*, 2 *Haddelöf*, $^1/_2$ *Kohlarp*, $1^1/_8$ *Lundby*, $^1/_2$ *Miskarp*, $1^1/_2$ *Sörby*, alla skatte. — $^1/_4$ krono *Gunnarp*. — $1^1/_2$ *Haddelöf*, $1^1/_2$ *Lundby*, $^1/_2$ *Sörby*, äro frälse. — Adress: Linköping.

Mjöbäck, *Mjölbeck* (i 1825 års jordebok), *Mjöbeck* (allmännast). Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinds kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af socknarna Mjöbäck, Elfsered och Holtsljunga samt omfattar $31^5/_8$ mantal. Pastoratet beboddes 1860 af 2,329 personer. — *Mjöbäck*, modersocken uti Kinds härad af Elfsborgs län, ligger $5^3/_4$ mil från Borås, 10 mil från Göteborg samt omfattar en areal af 0,646 qvadratmil, af hvilka 0,032 äro insjöar. Marken är till större delen bergaktig,

endast på få ställen jemn. Rådande jordmånen är öfver allt sand och mjäljord. Skogen uppfyller husbehofvet. Jernmalm skall funnits här; men dess upptagande har varit lönlöst, hvarför ock arbetet dermed upphört. Socknen, som år 1805 beboddes af 466 och 1860 af 765 personer, består af $3^3/_8$ mant. skatte, 1 krono, $5^1/_8$ frälse. I bevillning (efter II art.) erlades 1861: 98 rdr 58 öre. Ord. räntan 54 rdr 20 sk. $1^{19}/_{20}$ rst. kr.v. — Riksrådet Carl Carlsson Gyllenhjelm erhöll år 1616 Mjöbäcks gäll i förläning med all dess vissa och behållna årliga ränta. Kyrkan, af trä, ombyggdes åren 1650 och 1747, tillöktes 1820.

Socknens $9^1/_4$ mant., hvarför eg.rätts afgift betalas, äro fördelade i 56 egodelar, hvaraf den största utgöres af $^1/_2$ mant. *Bosgården*, tax. till 3,000 rdr, och den minsta af $^1/_{16}$ mant. *Kattarp*, tax. till 260 rdr. — $^1/_4$ *Mjöbeck*, med qvarn och såg, samt *Elfsered* stom, *Strömma* qvarn och såg (i Elfsered socken), alltsammans tax. till 3,220 rdr, innehafves af kyrkoherden. — Af öfriga hemman nämnas: *Ytter* och *Öfver Moghult, Sturkunga, Tokabo, Yttre Lida, Ekåsen, Örbrunstorp, Brostorp, Draglyckan, Grefvabo, Hallesnäs, Inganäs, Wrängebo, Assurabo, Annelsered, Elmhult, Finabo, Getåsen, Hältö, Knapasjö, Skogstora, Stenshult.* — Adress: Svenljunga.

Mjöhult. Ett mant. frälse-säteri uti Sandviks socken, Westbo härad och Jönköpings län, skall, enligt Wieselgren, ha omkring 1700 egts af en Axel Reuterskööld (?); egdes på 1750-talet af öfvestelöjtnant D. Barckenbom, i hvilken slägts ego gården skall varit under nära ett sekel; år 1828 egdes gården af bönder, äfvensom 1861, då den hade 7 egare och 6,980 rdr:s bevillningsvärde.

Mjölkalånga. By af $3^1/_4$ mantal skatte, $1^1/_8$ mant. krono uti Finja socken, Westra Göinge härad och Christianstads län, hvaraf $^{17}/_{32}$ mant. eges af inspektor Qvittberg; № 3, $^1/_8$ mant., eges af Höganäs stenkolsverk; kronohemmanet är sergeantboställe, $^1/_4$ mant. skatte har varit häradsskrifvareboställe. Uti Afzelii Sagohäfder, IV Band., sid. 165, omnämnes en ljunghed i Finsta (Finja?), sträckande sig utefter stora landsvägen till Helsingborg, hvarest finnas stensättningar och många uppresta hällar, dem folket säger vara minnesmärken efter ett stort fältslag. Der, vid en gård, som kallades Mölklång, upphann Matts Kettilmundsson med götiska hären den danska 1318, och en hård drabbning föreföll, hvarifrån han gick med seger och stort byte; men de danske togo till flykten; och samme författare säger, tilläfventyrs är detta det stora slag, hvarom ännu en sägen går bland folket, se Wittaryds hed.

Mjölkbo. Frälse-säteri af $^1/_4$ mant. uti Österunda socken, Thorstuna härad och Westerås län, beläget i öster vid Bysjön, utgör med 2 mant. frälse Ryssjö ett gods, tax. 1861 till 13,945 rdr (för Mjölkbo 5,022 rdr). Säteriet har på 1700-talet tillhört slägten Duvall, 1825 en Sunesson; det hela var 1847 och ännu i åboen A. Anderssons ego.

Mjölkeröd. Egendom uti Tanums socken och härad af Göteborgs och Bohus län, af 1 mant. skatte och $^7/_8$ mant. underlydande, med qvarn och tegelbruk, tax. 1861 till 25,888 rdr rmt (hvaraf 15,000 rdr för sjelfva Mjölkeröd), egdes s. år af G. L. Brunius, år 1825 af doktorinnan Brunius. Mjölkeröd hemman skatteköptes den 19 Februari 1793. Vi vilja låta arkitekten och latinske skalden professor G. Brunius sjelf beskrifva sitt barndomshem och låna till detta ändamål några rader ur hans »Antiqvariska resa 1839»: Egendomen är belägen på en bergssträcka, som omgifves å ena af Sandnäs- å andra sidan af Tanums-fjärden. Enligt sägen skall denna halfö fordom varit kringfluten. De lågländа ängar, som utbreda sig mellan här inskjutande fjärdar, ha bevisligen i mannaminne utvidgat sig; och flera s. k. sältor, hvilka i anseende till ofta öfverstigande hafsvatten voro i början af detta århundrade bara, äro nu gräsbundna. Mjölkeröd har mycken tall- och granskog, hvilken sedd på afstånd gör mellan de kala bergen och djupa fjärdarna ett herrligt intryck. Boningshuset, med två våningar, beläget på en klipphöjd, är af murtegel och har tvänne våningar. Nedanför utbreder sig en trädgård, hvilken med en jordrymd af 10 tunnl. innehåller öfver 2,000 frukträd (på sednare tider har den dock blifvit inskränkt till hälften). Den är anlagd af doktorinnan Brunius. Här nedsorlar en bäck, som beskuggas af höga alar och omgifves af slingrande gångar och kringplanterade hviloplatser; många små holmar finnas, med broar, som leda deröfver. En mängd dels raka, dels

bugtiga gångar genomkorsa denna trädgård, så att man kan både njuta af den äldre smakens regelbundna anläggning och den nyares naturenliga anordning. De skogbeväxta bergshöjder, som omgifva ifrågavarande plantering, och de ängar, som ligga derutanför, öka ställets behag. Men all denna fägring minskas onekligen, då man från den högtbelägna byggnaden ser de kala bergsryggar och ljungbeväxta backar, som åt öster begränsa utsigten. Men den goda jordmån här finnes, den myckna skog här eges, de herrliga ostron här tagas och de utsökta fruktsorter här växa, äro fördelar, som öka ställets värde.

Mjölkevik. Egendom af $^5/_8$ mant. frälse uti Eneby socken, Kinda härad och Linköpings län, belägen vid sjön Åsunden, var 1686 krono, 1726 frälse under Hofby, tillhörde 1783 major Westerling, inom hvilken slägt den förblifvit; närvarande egaren är kapiten J. P. Westerling på Åby i Horn.

Mjölsefall (fordom Mölsefall). Tre och $^1/_8$ mantal frälse-säteri med afhysta hemmanet Herrhagen, beläget uti Kisa socken, Kinda härad och Linköpings län, 1 mil från kyrkan, utgör med qvarn och tegelbruk ett gods; se vidare Kisa socken. — Mjölsefall köptes 1629 af P. Stjernfelt; egdes sedermera af dess måg C. D. Kugelhjelm, föres 1687 under skatte, men innehades af Christina Stjernfelt, Christ. Grubbes enka; tilhörde 1726 öfverste C. G. v. Delvig, gift med en Kugelhjelm, på 1750-talet genom köp ryttm. Wetterstrand, 1825 och 1852 kapiten Sjöstens arfvingar, mamseller Sjösten och fru Liljensparre; år 1861 doktor E. v. Goës.

Mjörn. Den största sjön i Elfsborgs län, ligger i Wädtle härad.

Mjörn. En större ö, belägen mellan Oroust och Tjörn, utmärker sig för hög naturskönhet; se vidare artikeln *Sundby* säteri.

Mjöshult. Gård uti Hjortheds socken uti Södra Tjust härad och Kalmar län, af $1^1/_8$ mant., taxerad 1861, jemte mjöl- och sågqvarn, till 11,175 rdr, egdes samma år af Falsterbo bruksegare. Ett mantal skatte-säteri tillhörde år 1625 guvernören Ivar Christersson Ulfsparre; i slutet af detta århundrade inpå 1700-talet af slägten Mörner; här föddes Carl Johan Mörner, sedermera major och riddare af Svärdsorden, död 1782. Han bivistade fälttåget i Norge 1718 samt Finska kriget på 1740-talet. Tuneld förmodar, att gården såldes af Christer Horn till assessor Hans Bauman (Liljenstolpe), som deraf var egare år 1778, och år 1799 innehades det, tillika med Blanka, af hans enka. Deras måg, öfverstelöjtn. David R. Montgomery, var egare år 1829 (se om honom under art. Wij). På säteriet har i år (1863) timat en stor eldsvåda, som utbröt i fähuset och grep med sådan hastighet omkring sig, att 34 kreatur, deribland 11 par oxar, blefvo inbrända. Vid ett försök, som af en behjertad man gjordes att utsläppa några af kreaturen, var han på ett hår nära att blifva begrafven under den brinnande höskullen, som just då nedstörtade. Hela uthussträckan, som tillhörde stället, nedbrann totalt; men boningshusen blefvo räddade.

Mjösjöhult. Ett fjerdedels skattehemman i Kalmar län, Södra Wi socken och Sevedes härad, tax. 1861 till 2,640 rdr, hade 3 åboer. Professor Samuel Liljeblad, son till rusthållaren Håkan Larsson, som bodde på detta hemman, är känd genom sin *Svenska Flora* och åtskilliga andra botaniska skrifter. Under sin resa 1788 med Rutström och Ekholm till Lappmarken samlade han många sällsynta växter och gjorde åtskilliga märkvärdiga fynd; blef botanices demonstrator, med. doctor 1793, ledamot af Wetenskaps-Akademien samt dog 1815. Åtskilliga anekdoter berättas om honom, mer eller mindre sanna.

Mjösund. Sågverk uti Råneå socken och fögderi af Norrbottens län, tax. 1861 till 87,500 rdr och egdes då af handl. Salander m. fl.

Mo. Härad i Jönköpings län, är beläget vid 57° 35′ polhöjd och 31° 16′ meridianskilnad, i norra ändan af Nissa floddal samt på sluttningarne af de på sidorna liggande bergshöjder, inneslutet på trenne sidor af bergskedjor, i norr mot Tveta, i vester mot Westergötland samt i öster mot Östbo, men alldeles öppet i söder mot Westbo härad. Det är utsträckt i nordost och sydvest vid pass 4 mil i längd, och största bredden är $2^1/_4$ mil; det upptager, enl. Hahrs Stat. Tab., en areal af 6,504 qv.-

mil, hvaraf 0,341 äro insjöar. Bergen härinom bestå till det mesta af gneis, öfvergående här och der, särdeles i n. o., till vanlig granit, ömsom röd och ömsom grå. De gå likväl sällan upp i dagen. Af bergshöjder må nämnas: *Elgåsen, Stigaryds, Isa* och *Espås* berg (se art. Bottnaryd och Hestra socknar) samt *Hjortåsen,* nämnd i det bekanta Danaholms-fördraget, på Holabo egor i Stengårdshults skate från Bondstorps socken. Inom häradet räknas några och fyratio sjöar, men ingen af betydlig storlek. De märkligaste äro: *Stråken, Rasjön, Sten* eller *Stengårdshults-sjön.* I Nissaåns väg ligga 5 sjöar, de er [illegible], igenom hvilka denna å på sin långa [illegible]a flyter; men ingen är öfver $^1/_4$ mil lång. Af dessa må nämnas: *Källeryds-* eller *Wiksjön* och *Guss-* eller *Gusjön,* mellan hvilka finnas ett kort, smalt och djupt liggande sund, som antages vara det i Danaholms-fördraget omnämnda *Anæ-Niz* på den grund, att den bäck, som i detta sund utflyter i Nissan eller Gusjön, anses för geografisk gräns mellan Mo och Westbo. Den legala gränsen ligger 0,125 mil längre i norr än den geografiska. — Mo härad är tvifvelsutan till jordmån det af naturen minst gynnade af häraderna inom länet. Uti Nissadalen är endast mager sandmo; men sandbäddarne bära öfver allt resliga furuskogar. De flesta sänkningarna i de utbredda sidohöjderna intagas af kärr och mossar. Höjdernas jordmån består af ett ganska torrt, vanligast jernrostadt grus, med en matjordsbetäckning, som på sina ställen har föga öfver tummens mäktighet. På sina ställen är gruset alldeles rödt af inblandad jernockra. Den fruktbarare jordmånen finner man här som annorstädes i Finveden hufvudsakligen på höga ställen; men der är ytan åter öfver allt ganska stenbunden. Det uråldriga bruket af ensäde är här ännu allmänt bibehållet hos allmogen. Höstråg sås väl af en och annan på smärre i träde lagda åkerstycken; men ordentlig trädning är ingenstädes hos densamma vedertagen. Den öppna åkerjorden till hvarje hemman skattas af Allvin till icke mer än 12 geometriska tunnland. Häradets jordrymd af 142,628 tunnl. är fördelad på $112^1/_8$ mant.; dessutom funnos i häradet 1861: 3 lägenheter, 5 bergverk, 10 manufakturinrättningar, 39 qvarnar och sågar. Medelvärdet af ett mantal taxerades 1861 till 2,957 rdr 35 öre, 1 bergverk till 49,264 rdr, en qvarn och såg till 1,440 rdr 68 öre. Årliga statsbidraget är på ett krono-skattehemman i medeltal 222 och på ett frälse 135 rdr rmt. Utsädet uppgifves till 30 t:r på hemmanet. För att visa, huru skiljaktig jordmånen kan vara inom ett och samma län och på några få gradminuters afstånd från hvarandra, må nämnas, att, ehuru Säby socken i Norra Wedbo är 11 mant. större än Mo härad, så har socknen 108,284 tunnl. mindre vidd än häradets 8 socknar, och likväl hafva socknens hemman ett vida högre värde än häradets. Häradets betydliga egovidd upptages deremot af mycken skogsmark. Skaparen synes ock hafva danat totalbeloppet deraf enkom för skogsväxt; men det är menniskan, som förändrat denna så beskaffade naturens gestaltning. Dels genom härjande skogseldar, dels genom nedhuggande af skog, som qvarlemnades att förruttna, hafva dessa växtlifvet förintande mossar och sumpmarker uppkommit, hvilkas vattenmassor genom moss- och vattenväxter årligen ökas. En annan del af dessa skogar har genom vanligt svedjande och en oklok hushållning förstörts. Trädslagen utgöras hufvudsakligen af fur och gran, hvilka väl trifvas på den magra jorden. Ängar och gärdesbackar bära dock björk, blandad med en och annan asp, sälg, rönn, mer sällan al; ek finner man knappast, än mindre bok. Minst 20,000 tolfter bräder och plank beräknas årligen försågas vid häradets sågar. Uti Mo härads skogar fanns fordom mycket villebråd, till och med rådjur. Fordom skall här ha varit godt om orrlekar på Dumme Mosse, för närvarande fästes ringa uppmärksamhet på sådana, sedan bulvanjagten blifvit hos allmogen gängse. Mo-häradsboerna äro väl öfvade i anställande af skallgång, så att rofdjuren hos dem hafva föga trefnad. — Mo härad har fordom hört till Westergötland. Det innefattar 4 hela och delar af 6 socknar (se vidare tabellen till Jönköpings län, sid. 98) och bebboddes 1860 af 5,796 personer. År 1850 funnos 361 bönder på egna hemman, 112 på andras, 207 jord-, 1 stattorpare, 42 arbetsföra backstugusittare, 268 verkliga fattighjon.

Folket härstädes är gudfruktigt, så vidt en ordentlig och flitig kyrkogång kan bevisa sådant. Det är i allmänhet ett stillsamt, ihärdigt och arbetssamt folk, hvilka egenskaper, i förening med den stundom omtalta småländska hushållsaktigheten, försätta det i tillfälle att godt kunna berga sig. Lik sin stamförvandt Westbon, är Mobon fallen för handaslöjder. — För närvarande utgör häradet, jemte Tveta och Wista, ett fögderi och en domsaga, med tingsställe uti Unnaryds gästgifvaregård. I äldre tider, särdeles under Gustaf I:s och hans söners regeringar, lydde det skiftevis under fogdarna i Westbo, Östbo och Tveta. På rotar äro inom häradet förlagda 12 man af Smålands grenadierer och 50 man soldater af Jönköpings regimente, Mo härads kompagni. — Bo Jonsson Grip innehade häradet 1386. Från och med år 1619 till och med år 1646 tillhörde det Göteborgs stift; men sedermera har det lydt under Redvägs kontrakt af Skara stift.

Mo. Annex-socken till Hesselskogs pastorat, är belägen på Dal uti Tössbo härad af Elfsborgs län, 1 mil n. n. v. från Åmål, samt omfattar en areal af 0,533 qvadratmil, af hvilka 0,043 äro insjöar. Socknen är bergig. De flesta hemmanen ligga vid en dal från Buvattnet ner till Åmåls socken å båda sidor af Lerbyån. Öfriga sjöar äro: Nedra Kalfven, Drögsjön, Låbysjön och Harsjön; dessutom finnas 3:ne kärr. Vid Hennebyn finnes en mineralkälla, högst sällan begagnad. Folkmängden har på 50 år ökats med 580 och uppgick år 1860 till 1,308 personer. Hemmantalet är $13^5/_8$ skatte. I bevilln. för eganderätt och inkomst efter II art. erlades 1861: 510 rdr rmt.

Kyrkan byggdes af trä med sitt torn 1685 på stommens egor, der hon af ålder legat, 1 mil från moderkyrkan. Till art. Låbyn hänvisas om riksdagsmannen Hans Jansson. I socknen märkas: *Forsbacka, Hanefors* och *Persbyns* jernverk.

Hemmantalet är fördeladt i 91 egolotter, hvaraf den största utgöres af 1 mant. *Forsbacka*, $^3/_8$ *Grellsbol*, $^5/_8$ *Persbyn*, $^1/_4$ *Smedserud*, 1 *Wassbotten*, $^1/_4$ *Öijersbyn*, $^3/_8$ *Byn*, $^7/_8$ *Kallskog*, alltsammans tax. till 40,800 rdr. — *Forsbacka*, 1 mant. säteri, egdes 1667 af kornetten Gustaf Bagge, som bebyggde hemmanet till säteri, enligt domboken 1669. — 1 mant. *Haserås*, häraf är $^1/_3$ mant. boställe för pastorsadjunkten. Sedan Gustaf Wasa olagligen indragit Stommen, måste ett boställe ånyo inköpas. Det skedde på följande sätt: 1744 inköptes för Mo kyrkas penningar (400 daler silfvermynt) $^1/_4$ Hult i Hesselskog, som den 14 Mars 1745 utbyttes mot $^1/_4$ i Haserås och 2 daler s:mt. Kyrkan köpte år 1770 för 100 daler s:mt $^1/_{36}$ i Haserås och ytterligare $^1/_{18}$ likaledes för kyrkans medel. Efter en femårig tvist mellan Mo och de öfriga socknarna i pastoratet om eganderätten till denna $^1/_3$ i Haserås, slöts förlikning dem imellan, hvarpå häradsrätten den 19 Oktober 1810 dömde, att denna omtvistade $^1/_3$ i hemmanet hädanefter såsom hittills skall innehafvas och begagnas såsom boställe af socknarnas 3:dje prest, hvilket utslag vunnit laga kraft. — 1 mant. *Wassbotten* egdes och beboddes på 1730-talet af kapitenen friherre Carl Didrik Taube. — Minsta brukningsdelen är $\frac{1}{360}$ mant. *Lerbyn.* — I socknen finnas *Persbyns Hanefors* och *Låby* sågar samt *Kallskogs* qvarn. — Adress: Åmål.

Mo. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Helsinglands Östra kontrakt i Uppsala stift, utgöres af Mo, modersocken, med Regnsjö till annex, och innefattar $68^1/_{12}$ mantal, bebodda 1860 af 2,993 personer. — *Mo* socken är belägen uti Södra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 19 mil från Uppsala, $1^1/_4$ mil vester från Söderhamn — vid 180 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 0,874 qvadratmil, hvaraf 0,042 äro vatten. Marken är bergaktig och ojemn. Rådande jordmånen är mo och fin sand. Skog växer utöfver socknens behof. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,053 och 1860 af 1,600 pers., består af $37^1/_2$ mtl sk., $^3/_8$ krono (eller 630 öresl. 10 pgl.) och tax. 1861 till 165,600 rdr rmt; ordinarie räntan är 266 rdr 22 sk. 5 rst. kronovärdi. Kyrkan är belägen under 61 gr. 19 min. polhöjd. Bland märkvärdiga män, födda inom församlingen, må nämnas den ryktbare riksdagsmannen Erik Samuel Ödman, född i Mo d. 27 Okt. 1786; samt Jonas Öfverbom, född d. 24 Jan. 1758, hvars chartarbeten begagnades, när baron Hermelin utgaf sitt stora chartverk.

Byar, gårdar och verk: *Flors* linne- och segelduksfabrik, jemte 19 öresl. 15 pgl. uti *Stensveds* och *Flors* hemman, utgöra en egendom, taxerad 1861 till 13,620 rdr, som eges af kapit. A. W. Hallström. På Flors hemman finnes ett garfveri, 2 spikhammarstockar och en qvarn; byn har 18 åboer. — I socknen finnes Helsinge regementes mötesplats *Mohed*, hvarpå en officercorpsens åbyggnad är taxerad till 3,000 rdr. — Prestbordet *Mo*, skattlagdt den 17 Juli 1811

till 23 öresl. eller $1^7/_8$ mant., och kapitensbostället *Ede*. — *Kyrkbyn* har 19 åboer; *Tyby* 11; *Myskje* 6 åboer, med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till *Söderhamn* i öster, $1^1/_4$ mil, i söder till *Stråtjära* $1^5/_8$ mil, till *Glösbo* i nordvest $^7/_8$ mil och till *Hanebo* i vester 2 mil. *Böhle* 2 åboer; *Näset* 4; *Bodarne* 11; *Svedja* 5; *Sundbäck* 2; *Florhed* 9; *Öfverbo* 9; *Segeråker* 2; *Nolhed* 3; *Emböhle* 2; *Rahnebo*, 5 öresl. 6 pgl. — *Lillqvarns, Kihlbo, Djupbäcks* sågar, hvardera taxerade till 1,500 rdr rmt. — Adress: Söderhamn.

Mo. Socken i Wester-Norrlands län, Norra Ångermanlands fögderi och Själevads tingslag, belägen $2^1/_4$ mil vesterut från köpingen Örnsköldsvik och 11 mil norr om Hernösands stad, gränsar i norr till Björna, i vester till Anundsjö, i sydvest till Sidensjö, i söder och öster till Själevad. Längsta sträckningen är i norr och söder, utgörande 35,980 alnar, och största bredden i öster och vester, utg. 25,324 alnar. Socknens hela areal utgör 30,881 tunnl., hvaraf 46 tunnl. upptagas af tomtplatser, 651 af åker, 2,295 af äng, 27,408 af skogs- och betesmark, hvartill äro räknade äfven vägar och samfällda platser samt 481 tunnl. insjöar och träsk.

Församlingen, som ända till år 1822 utgjort en del af Själevads socken, blef genom en kongl. resolution af den 3:dje Oktober nämnda år derifrån skiljd sålunda, att de 9 byar, hvaraf socknen till en början bestod, från Själevad utbrötos och genom nämnda kongl. resolution erhöllo tillstånd att bilda eget pastorat, under namn af Mo, samt uppföra kyrka af trä. Dessa 9 byar med några och 60 hemmansrökar och en folkmängd af 700 personer, utgjorde således till en början hela pastoratet. Sedan dess hafva imellertid trenne byar, Österbacka, Öster och Wester Alnö, af dem dock de 2:ne sednare endast i kyrkligt afseende genom kongl. resolution blifvit från Själevad hit förlagda, äfvensom Mo jernbruk anlagdt, så att derigenom någon tillökning vunnits så i skattetal som folkmängd. Härförutan ligger inom socknen å Gottne egoområde en del inegor till Handsjö by i Björna.

Bland socknens naturskönare ställen, hvilka väl ej äro få, må synnerligast nämnas trakten vid och ofvanföre kyrkan, som med sitt väl valda läge redan på $1^1/_2$ mils afstånd, mellan Hörnäs gästgifvaregård och Själevads kyrka, nätt och prydligt presenterar sig; äfven må anmärkas Alnöbyarna, hvilka, utmärkt väl belägna på sluttningen af en betydlig bergshöjd, i fonden hafva ett ganska vackert perspektiv, bildadt af Själevadsfjärdarna, samt deras odlade och väl bebyggda stränder. Dessa fjärdar, egentligen utgörande en i samma sträckning gående hafsvik, som bildar trenne betydliga insjöar, genom sund förenade med hvarandra och med hafvet, sluta vid gränsen af Mo socken, der den å, som af socknen fått namnet Mo elf, utfaller. Denna å, som är farbar för lastade båtar intill Gala by, utgör ett ganska vigtigt kommunikationsmedel för varutransporter sommartiden, hvilket af ofvanliggande socknar ända in uti Lappmarken flitigt begagnas. Hamnplatsen invid *Gala* by har ock härigenom vunnit en viss vigt och märklighet, såsom varande upplagsplats för de varor, som för ortens behof sjöledes inkomma och sedermera landvägen vidare fortskaffas.

Bergarten består endast af vanlig gråsten. Å Gottnebys egor skall finnas en jernmalms-anledning, som likväl lärer vara af sämre beskaffenhet. Källor med lerhaltigt vatten finnas å flera ställen, hvaribland må nämnas en å Mo bys egor, som äfven begagnas såsom helsokälla.

Folkmängden har under de sednaste åren betydligt ökat sig; dess antal på 1820-talet är redan uppgifvet; år 1862 funnos 1,404 invånare. Detta förhållande har naturligtvis sin förnämsta orsak uti den tillökning, socknen vunnit genom flera byars införlifvande; men äfven utan afseende härå visa tabellerna flera födda än döda; dessutom hafva inflyttningar från andra orter tilltagit, hvadan det märkliga förhållandet inträffat, att, ehuru folkmängden öfver hufvud ökats med öfver 30 proc., så har dock antalet af ungdom under 15 år förminskats. — Hemmansegarne äro, utom egarne af Mo bruk och sågverk, som innehar 6 hemman inom socknen, endast bönder. Hvad sedligheten beträffar, så kan den väl i det hela anses försvarlig, men är likväl långt ifrån hvad den borde vara. Såsom orsak härtill uppgifves den handelsanda, med åtföljande olater, som i allmänhet vidlåder

denna landsorts invånare och visar sig redan hos ynglingen uti böjelse att köpa och byta fickur, tobakspipor, m. m. Den samvetsgrannhet och ärlighet, som förr varit ett utmärkande drag hos den norrländska allmogen, har härigenom lidit stort afbräck, så att lura en god vän stämplades, åtminstone på 1850-talet, ingalunda såsom förkastligt, utan ansågs tvärtom endast bevisa godt handelsgeni hos den unge man, som framdeles skall träda i en handlande faders eller grannes fotspår.

Socknens hufvudsakliga näringar äro, utom jordbruket, linodling och väfnad af premie-lärfter samt uppfödande af hästkreatur och deras försäljning. Flera tusen alnar lärft tillverkas årligen, och detta utgör snart sagdt allmogens enda sysselsättning under $^{3}/_{4}$:delar af året. Att icke följden motsvarat de förhoppningar, man gjort sig af denna näringsgren, som af regeringen alltjemt uppmuntras med premier, dertill får skälet sökas dels i försummandet af jordbruket och ladugårdskötseln, som blifvit endast binäringar, dels i begäret att sjelf realisera sina väfnader på de södra orterna, hvarigenom införsel af lyxartiklar och öfverflödsvaror betydligt underlättats; slutligen och deruti, att utländningen uti väfnadskonsten oupphörligen gått framåt, men allmogen härstädes står på samma punkt som för 100 år sedan.

Det vore alltså skäl, att dessa premier upphörde, som uppmuntra allmogen att draga sig ifrån jordbruket till en näring, som dock icke gifver mer i behållning än dessa kontanta premiebelopp. Hand i hand med denna näring går inom socknen hästhandeln med alla dess förderfliga inflytelser både på det ekonomiska sjelfbeståndet och moraliteten. Uppkomsten af densamma torde härleda sig från den häfdvunna seden, att i Stockholm vintertiden afsätta ortens produkter, hvarigenom behofvet af lastdragare och dessas förmånliga afsättning på södra orterna indragit allmogen på spekulationens fält äfven i denna gren och bildat en mängd häst- och handelsskojare, hvilka med få undantag slutligen fått ångra sin oförsigtighet, att hafva öfvergifvit sina fäders tegar. Väl har under de sista åren denna vurm något aftagit, dock återstår ännu mycket af den gamla surdegen. Åkerbruket kan, med hvad ofvan blifvit antydt, sägas ligga i linda. På de sednaste åren har dock härutinnan visat sig mera lif och omsorg. Gödselberedningen och jordblandningar, som förr ansets nästan såsom öfverflödssaker, vinna mer och mer insteg hos den förståndige hemmansegaren. Uti hela socknen finnes knappt ett enda riktigt dike. Råg och korn, det sednare i synnerhet, äro sädesslag, som allmännast brukas. Hafra sås endast till smärre qvantiteter. Potatesodlingen motsvarar någorlunda behofvet. Jorden är i allmänhet lättbrukad, såsom till större delen bestående af sandmylla. Styf lerjord finnes på högst få ställen. Höafkastningen är i allmänhet knapp, i följd hvaraf äfven ladugårdsskötseln är i lägervall. Sommarbetet å skogsmarken är i alla byar, utom Mo och Hållens, fullt tillräckligt, samt å flera ställen utmärkt godt.

Ifrån Åsele lappmark nedkomma årligen höstetiden stora boskapsdrifter. Skogen, som består af tall och gran samt någon björk, asp och al, är i alla byar tillräcklig för husbehof samt i några för afsalu af sågtimmer och bjelkar. Jagten idkas obetydligt och består hufvudsakligen af fogelfångst medelst giller. Björn anträffas ofta å skogarna, der den ej sällan anställer förödelse bland allmogens boskap. Uti elfven, som genomlöper socknen, är invid Mo by anlagdt ett finbladigt sågverk samt jernbruk, se nedan. Lax- och sikfiske, som tillförne varit i elfven ganska vinstgifvande, är nu mer obetydligt. Orsak härtill förmodar någon vara den sågspån, som i oerhörda massor nedskjutes i elfven, och hvilken skulle afskräcka laxen från uppgång.

Socknen är ett reg. pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ångermanlands nordvestra kontrakt i Hernösands stift. Kyrkan byggdes åren 1824—26 af trä och upplåts sistnämnda år till gudstjenst; förste kyrkoherden blef Michael Huss, som 1828 skänkte till kyrkan en kommunion-kalk af silfver. Bland kyrkans tillhörigheter må vidare nämnas en svart silfverbroderad sammets-messhake, inköpt 1826, en ljuskrona, skänkt 1829 af då-

varande kronprinsen Oskar, en dito skänkt 1830 af förre riksdagsmannen Johan Bengtsson i Öster-Alnö, samt en ljuskrona, skänkt 1831 af bonden Per Jonsson i Österbacka. Barnens undervisning besörjes i fast skola af en examinerad skolmästare. Under läseterminerna, som tillsammans utgöra 6 månader af året, besökes skolan af omkring 40 barn (på 1840-talet); år 1862 erhöllo 56 barn undervisning i skolan, medan 106 undervisades i hemmet. Bidrag till fattigförsörjningen utgå uti korn, penningar och spånadsämnen, allt efter behofvet. De fattige underhållas dels i fattighuset och dels genom sockengång. Åt de fattige, hvilka icke kunna räknas till nämnda kategorier, bereder fattigvården arbetsförtjenst. Statsbidragen utgjorde 1846: i bevillning cirka 660 rdr rgs, ständiga räntor 2,100 rdr, arrendemedel 30 rdr, kostnad för rustning och rotering 976 rdr, bland kommunala afgifter uppgick clereci-statens underhåll till 1,250 rdr. Alla afgifterna utgingo med cirka 6,750 rdr rgs.

Inom socknen finnas endast krono- och kr.skatte-hemman, hvilka äro ålagda båtsmansrotering med 6 båtsmän. Utom de många åtskilliga delningar, som under gällande skiftesförfattningar blifvit förrättade, ha laga skiften sedan år 1830 hållits uti alla byar, utom uti Skortsjö, Österbacke och å afrösningsjorden uti Flärke.

Socknens hemman med deras areal synes af nedanstående:

			areal.		
		mtl.	åker. tld.	äng. tld.	summa.
Backe	krono-skatte.	$2\frac{7}{16}$	76,	339,	2,538.
Flerke	d:o	$2\frac{13}{24}$	86,	376,	3,481.
Gottne	d:o	$3\frac{31}{32}$	183,	399,	12,794.
Gala	d:o	$1\frac{1}{6}$	36,	115,	113.
Mo	d:o	$1\frac{3}{4}$	48,	161,	1,217.
Söderå	d:o	$\frac{23}{24}$	39,	147,	1,583.
Skortsjö	d:o	$1\frac{35}{48}$	25,	96,	1,658.
Östansjö	d:o	$2\frac{17}{24}$	107,	316,	4,495.
Österbacke	d:o	$\frac{13}{24}$	9,	20,	937.
Hållen $\frac{5}{24}$ kr.,	$\frac{19}{24}$ sk., =	1	42,	325,	1,063.
Mo sågverk,	se den art.,		—	—	—
» jernbruk,		--	—	—	—
» laxfiske.		—	—	—	—
	Summa:	$18\frac{77}{96}$	651.	2,294.	29,879.

Härtill komma byarne *Wester-* och *Öster-Alnö*, $2\frac{25}{48}$ mantal. — Adress: Ullånger.

Mo. Sågverk och jernbruk med stångjerns-, manufaktur- och spikhammare uti förutnämnda socken. — Sågverket, hvars privilegier datera sig från 1758, och som enligt kammar-collegii utslag af år 1809 är skattlagdt till $23^1/_{24}$ tolfter bräder, hade sitt första läge vid Yttersehlså, på gränsen mellan Anundsjö och Mo socknar, der det anlades under namnet Söderåfors såg af handlanden Jöran Unæus i Hernösand och kronolänsmannen David Hjellman. År 1777 erhöll inspektoren Bergvik, som under tiden blifvit egare, rättighet att förflytta verket till dess nuvarande plats i Mo by. Sågen, som från början drefs med 2:ne ramar, har sedermera blifvit tillökt med 2:ne, och är dess privilegierade stockfångst från kronans skogar i Anundsjö och Björna 2,008 timmer. Till detta verk hafva, utom de nyssnämnda, varit följande egare: lagmannen i Ångermanland Johan Henning Tideman, öfverjägmästaren Nyberg, hitkommen från Finnland under kriget 1809, patron Wikner på Fantskog samt grosshandl. J. C. Kempe i Hernösand, nuvarande egaren. — Stockfångst, utom de 2,008 träd, som från kronans skogar enligt privilegier fällas, sker från skatteskogar i Anundsjö, Björna och Mo socknar, och är afverkningen i allmänhet betydlig samt behållningen under gynnande konjunkturer ganska stor, så att ifrågavarande verk anses i afseende på läge för stockfångst m. m. ett bland de bäst lottade i Wester-Norrlands län. År 1801 erhöllos bergs-kollegii privilegier på jernbruks anläggning jemte sågverket. Lagman Tideman hade redan 1796 erhållit rättighet att bearbeta en jernmalmsanledning å Gottne bys egor. Imellertid blef ingen bruksanläggning af, utan år 1820 söktes af dåvarande egaren befrielse från bruksprivilegierna och dermed åtföljande onera. Först år 1842 upptogs åter frågan af hr Kempe, som erhöll privilegier för anläggande af stångjerns-, manufaktur- och spikhammare, och sattes verket i drift hösttiden 1846. Utsmidningen består till största delen af ämnesjern, hvilket uti omkringliggande socknar finner afgång. Tillverkningen för utskeppning är obetydlig.

För forsling från bruket så väl af

bräder som jern begagnas farleden mellan Galaz och Domsjö lastageplats, der bruket har faktor och erforderliga magasiner. Den 8:de Augusti 1856 ödelalades här genom eldsvåda flera hus med deri förvarade öfver 2,000 stigar kol. Vid sågverket, som består af en finbladig såg med 4 ramar, funnos 1850: 107 personer på 28 hushåll; taxeringsvärdet upptogs 1860 till 40,000 rdr rmt. Jernbruket, som består af en stångjerns- och 3 manufakturhärdar, taxerades 1860 till 16,000 rdr; dess onera voro 1850: 390 rdr och för laxfisket 51 rdr rmt.

Mo-Myskje. Gästgifvaregård, se Mo socken i Södra Helsingland, sid. 98.

Moboda. Gästgifverihemman om $1^1/_2$ mant. skatte uti Nydala socken, Westra härad och Jönköpings län, hvarifrån skjutsas till:

Wrigsta i nordost	. . . .	$1^1/_4$ mil,
Bohult i söder	. . . . .	$^3/_4$ »
Svennarum i norr	. . . .	$2^1/_4$ »

Af hemmanet köptes $^1/_2$ mant. till skatte 1765, $^1/_2$ mant. 1773 och $^1/_2$ mant. 1825. Öster om gården, vid en vik af Roseken, har man funnit stenkistor i 2 stora kummelrör, med stenknifvar uti.

Mobro. Masugn i Jönköpings län och Barnarps socken af Tveta härad, belägen på Barnarp Södregårds egor; sedan Kråkebo masugn med denna blifvit förenad 1840—41, är den indelad uti 16 lotter, som egas af bergsmän.

Mockfjerd. Kapellförsamling till Gagnefs socken, uti Säthers läns fögderi af Dalarne, 1 mil från Floda, $1^1/_4$ mil från moderförsamlingens kyrka, fördelas i Norr-Mockfjerd (10 åboer) med Färmsnäs by (2 åboer) samt Sör-Mockfjerd (19 åboer) med Sähl (2 åboer) och Brötjerna (4 åboer, allt år 1825); i församlingen bodde på 1760-talet 900 och 1860: 1,400 personer. Kapellet, beläget på en sandhed vid Wester-Dals-elfven är uppfördt af trä, med tornbyggnad. Namnet anses vara härledt af de många fjerdar, som elfven här bildar, såsom *Stopfjerden, Borsheds-, Stor-, Grop-* och *Färmsnäs*-fjerdarne; fordom kallades orten Myckelfjerd, som sedan blifvit hopdraget till Mockfjerd. Laxfisket var på 1750-talet mycket lönande, i synnerhet vid *Stupforssen,* som är ett högt fall i elfven, men har på senare tider betydligt aftagit. (Se vidare Gagnef.)

Mofalla. Annex-socken till Kyrkefalla pastorat, är belägen uti Kåkinds härad af Skaraborgs län, 1 mil n. v. från Hjo, samt omfattar 0,224 qvadr.mil land, bebodda 1860 af 598, år 1805 af 388 personer. Hemmantalet är $9^3/_4$ mant., hvaraf $8^3/_8$ skatte, $^5/_8$ krono, $^3/_4$ frälse. I bevillning för inkomst af jordbruk och all annan efter II art. erlades 1861: 83 rdr 10 öre. — Kyrkan, af trä, ligger $^3/_5$ mil från moderkyrkan och uppgifves af Lindskog, år 1818, vara gammal och förfallen.

Hemmantalet, hvarför eg.rätts-afgift erlägges, är fördeladt i 61 egolotter, af hvilka de största utgöras af 1 mant. *Ebbetorp* med såg. — $^5/_8$ *Bossgården* med 1 åbo. — $^1/_4$ *Hästhagen,* egare baron Fleetwoods arfvingar. — Minsta egolotten är $^1/_{24}$ mant. *Slättås.* — $^1/_2$ mant. *Sannerud* är komministersboställe sedan d. 15 Mars 1691; det hade blifvit afstått till kronan af herr Axel Kafle; $^1/_8$ mant. *Stora Ruder,* indraget boställe. — Öfriga hemman äro: $^3/_4$ mant. *Torp* (detta hemman var ibland dem, som riksrådet Knut Posse bekommit till vederlag under allodialrättighet d. 7 Juni 1627 emot de gods, som voro hans arfvegods, och hvilka frånkändes honom den tid han var landsflyktig i Polen; hemmanet skatteköptes 1711 för 50 daler s:mt); *Sveabråte, Atteby,* $^1/_2$ *Bjärg, Laggarebohl, Hulan, Habolstorp, Dunkebacken, Smedskogen, Lofallet, Skarpås.* — Adress: Hjo.

Mogata. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Hammarkinds kontrakt af Linköpings stift, utgöres af socknarna Mogata och Börrum, hvaraf *Mogata* är modersocken och ligger $4^3/_4$ mil från Linköping, $2^1/_4$ från Norrköping och $^3/_4$ mil s. o. från Söderköping, mellan Slätbaken i n. n. o. och Skönberga samt Ringarum socknar i s. v. — med 80 fots höjd öfver hafvet — i Hammarkinds härad af Linköpings län; den upptager, på nära $1^1/_2$ mils längd, med 1 mils bredd utefter sjön, men småningom aftagande söderut till slutligen $^3/_8$ mil, en areal af 0,767 qvadratmil (efter Hahr, 0,680 efter Tham), hvaraf 0,012 utgöra insjöar. Norrut mot Slätbaken rinna blott obetydliga bäckar mellan åsar samt genom kärr och dalar, slutligen tvärtigenom en här och der någorlunda hög och bred bergås, som följer sjöstranden, men mot vester förlorar sig i spridda kullar. Mellan dessa sistnämnda, och

åt söder derifrån till och kring kyrkan, är tämligen jemn bygd; det öfriga är ojemnt, backigt och bergländigt. Särdeles höga äro dock ej bergen; de högsta eller mest framstående ligga utmed Hösterumsbäcken, såsom *Lyseklint* vid St. Sörby och *Tråstadsberget* vid Warsten. Två sandåsar förekomma, den ena förbi kyrkan till Ösby och Hösterum, den andra vid Dynghult. Rådande jordmånen är emot sjökusten styf lera, för öfrigt blandad; der åsarne stryka fram, är sand och på nyodlingar lättjord. Oaktadt många mossar blifvit uppodlade och klimatet dermed förbättradt, inträffa dock frostskador ej sällan i dalarna. På äng och bete är nödtorftig tillgång, på skog numera knapp nog, och flera hemman äro sådan förutan. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, båda i sednare tider mycket uppdrifna. Egentligt cirkulationsbruk samt tegläggning, täckta diken och ängsvattning begagnas endast vid Hösterum; bruket af Åkers plogar samt af Skottska utttränger den förr vanliga stångplogen, äfven hos allmogen. Utsädet beräknas till 1,188 t:r säd, 387 t:r potates, nära 3 gånger mera än för 25 år sedan. Kreaturens antal anses i allmänhet ökadt på 25 år, hornboskapens af alla slag från 619 till 1,211, blott hästarnas minskadt från 200 till 130. En del gårdar afsätta ej obetydligt af ladugårdsprodukter, hvaribland smör, om vintern till Norrköping, om sommaren med kanalfartyg till hufvudstaden. Endast på få ställen tillverkas brännvin, och försök göras att borttaga all både tillverkning och försäljning af denna vara inom orten. Vid vattendragen finnas 16 qvarnar och sågar, taxerade 1860 till 148,750 rdr; fisket i Slätbaken har varit betydligt nog, men är nu ringa: på en hel vinter fångas omkring 50 *lℓ* braxen, och ej mera om sommaren, och af mört på våren omkr. 200 *lℓ*; vid Borum fås understundom strömming, ända till 100 *lℓ* på en dag. Flera jerngrufvor hafva i socknen blifvit upptagna, såsom Petangsgrufvan, men arbetas ej nu mer. Pastoratet innehåller $53^{23}/_{24}$ mant., deraf $31^{13}/_{24}$ skatte, $2^5/_8$ krono, $19^{19}/_{24}$ frälse, taxerade 1860 till 350,200 rdr; utom ofvannämnda antal qvarnar finnas 11 lägenheter, 1 manufakturverk med ett tax.värde af 18,070 rdr rmt; ordinarie räntan är 481 rdr 3 sk. 1 rst. krono-värdi. Bevillning för eganderätten, löneinkomst och all annan efter II art. uppgick 1860 till 656 rdr 53 öre; beloppet af kronan behållna räntor och hemman: $11^5/_6$ mant. skatte, $16^7/_{24}$ mant. frälse, hvarför erlades 576 rdr 40 öre i penningar, 23 t:r 19 kappar råg, 106 t:r 91 kappar korn, 13 *lℓ* $13^1/_2$ *ℓ* smör. Rusttjenstbevillningen för $16^7/_{24}$ mant. frälse, eller 332 mark 4 öresl. 3 pgl. à 30 öre, utgjordes med 99 rdr 75 öre. — Folkmängden år 1805 var 1,342 (deraf 926 i Mogata), år 1860: 1,940 personer (deraf 1,453 i Mogata; enl. uppgift till ecklesiastikdepartementet den 1 Juli 1862: 1,417); socknen håller 7 soldater och 9 båtsmän. — Mogata nämnes på 1300-talet, en kyrkoherde 1355. Ända till 1718 räknades dit hvad som nu hör till Börrum, om hvars frånskiljande fråga är väckt. Kyrkan har varit kanske bland de äldre i stiftet, men flera gånger tillbyggd, hvälfd och målad 1493 och försedd med torn; hon ombyggdes 1842—44 på den gamla grunden. Ett par äldre taflor finnas här samt dyrbarheter, förärade af herregodsens egare. Barnundervisningen bestrides uti en fast skola och 2 fasta småbarnsskolor, der år 1862: 125 barn undervisades af en examinerad och 2 oexaminerade lärare; samma år erhöllo 109 barn undervisning i hemmet. Först efter 1855 har socknen erhållit skolhus; år 1842 stiftades här af nykterhetsföreningen ett sockenbibliothek. Vid kyrkan hålles ting med Hammarkinds härad, utom skärgården. Af minnesvärda män, som lefvat i socknen, är generaladjutanten C. Ph. Schwerin, som dog på Hult 1828. Han utmärkte sig i träffningarna vid Kuopio, Broby och Högfors 1789 så hedrande, att kon. Gustaf III derom skref: »Faran var hotande (vid Högfors), och utan grefve Schwerins tappra motstånd med Jönköpings bataljon hade hela corpsen varit förlorad.» Som generaladjutant hindrade han vid upploppet 1794 blodsutgjutelse medborgare imellan. Bonden Öggar Larsson härstädes var farfader till assessor Öggar Torsell, adlad Ehrenpåle, död 1726. — Af forn-

lemningar omtalas grafhögar på prestgårdens, Skruckeby och Hofs egor, en runsten vid Hof, m. m. Bland vigtiga händelser, som här tilldragit sig, är ett möte, som 1436 under Söderköpings herredag hölls vid Djursnäs mellan danska och svenska herrar; en strid om vintern 1543 på en holme i Slätbaken mellan Svante Sture, såsom befallningsman på Stegeborg, och Dackes anhängare, som 3 gånger intogo holmen, innan de skingrades; samt allmogens försök år 1719, vid Ryssarnes anfall, att genom underkastelse undvika faran, hvilket dock af kyrkoherden Spaak afböjdes.

Gårdar och hemman. Under katholska tiden hafva i pastoratet $5^{13}/_{24}$ mant. lydt under kyrkliga stiftelser, $1^{1}/_{6}$ under hospital, 2 under kloster, af $58^{17}/_{24}$ enl. 1700 års jordebok. På 1600-talet har en större del varit i pfalzgrefliga husets besittning, det öfriga i adelns. Hälften tillhör nu allmoge, en fjerdedel utgör herregods, den öfriga fjerdedelen lyder under säterier utom socknen eller tillhör ståndspersoner eller besittes af boställshafvare. En bonde eger nu 5 mant. samt dessutom qvarnar och sågar. Socknens största gods, upptagande $^{1}/_{5}$ af socknens taxeringsvärde, är säteriet *Husby* med underlydande, se den art. — $^{1}/_{2}$ mant. skatte *Misskärr*, $^{1}/_{2}$ *Hälla*, 1 fr. *Häckenstad*, $^{1}/_{2}$ *Flämmestad*, $^{1}/_{8}$ *Olofstorp*, $^{1}/_{8}$ *Måsdalen*, $1^{1}/_{2}$ *Stora* och *Lilla Sörby*, 2:ne utjordar samt *Hälla* qvarn om 5 par stenar (tax. till 25,000 rdr), *Hälla* 2 finbladiga sågar, grynverk och *Gropens* finbladiga såg, allts. upptagande $^{1}/_{6}$ af socknens tax.värde, eges af Sven Andersson i Dynghult. — 2 mant. sk. *Kullerstad* och 1 mant. *Grefby* ha hört under Stegeborg, egas nu af friherre G. O. Funck. — 1 mant. frälse *Hof*, 1 mant. *Hörsterum*, se dessa artiklar. — 1 mant. skatte *Borum* med $^{1}/_{2}$ mant. sk. *Åsen* hafva båda hört under Stegeborg. — $1^{1}/_{2}$ mant. sk. *Sjögerum*, med gästgifvaregård. — 1 fr. *Sandtorp* eges af friherre Adelsvärd i Åtvid socken. — 2 mant. sk.-säteri, 2 mant. fr. *Borrum*, se art. Börrum. $^{1}/_{2}$ mant. fr. *Passdal* med qvarn och grynverk, tax. till cirka 34,000 rdr rmt. — 1 mant. sk. *Häljelöth* med gästgifveri, tax. till 13,186 rdr. — $1^{1}/_{3}$ fr. *Melby*, $1^{1}/_{2}$ *Össby*, egas af N. P. Carlsson. — 2 mant. sk. *Norrum*, $^{1}/_{4}$ fr. *Ermedal*, 1 mant. *L:a Näset*, lyda under Engelholms gods. — Bostället äro: 1 mant. *Djursnäs*, se den art., $^{1}/_{2}$ mant. *Flemmestad*, kronofogdens, $^{1}/_{2}$ *Stöfvantorp* innehafves af orgelnisten. — $^{1}/_{2}$ *Sjögerum*, kronolänsmannens, $^{1}/_{8}$ *Stengården*, komministerns; $^{1}/_{4}$ mant. *Stengården* är doneradt till kyrkan af kon. Carl XI, d. 9 April 1685. — Säterierna *Nafverstad* och *Brunneby* lyda under Husby säteri. — Adress: Söderköping.

Moheda. Socken uti Allbo härad och Kronobergs län, $2^{1}/_{4}$ mil n. n. v. från Wexiö, gränsar i öster till Öhr, i vester till Slätthög, i norr till Aneboda, i söder till sjön Furen och Lekaryd, i s. v. till Lekaryd och Qvenneberga, samt omfattar en areal af 0,747 qvadratmil, hvaraf 0,068 äro insjöar. Marken är väl icke bergaktig; men kullar och backar finnas, som i mer eller mindre mån äro bördiga, hvarimellan gifvas dälder eller mossar. Jordmånen anses vara medelmåttig, är svartmylla, stenbunden, mossbelupen, ljungbevuxen mjälljord i trakten af kyrkan. Häradsallmänningen Ideberg begränsar denna socken, Slätthög och Aneboda; trädslagen äro allmännast gran, tall, al, björk och asp. Vid stranden af Skeppshults sjö växer »Cicuta virosa,» vid Moheda »Veronica spicata». Från Stråken till Dansjön löper utmed Moheda kyrka en å, icke fiskrik, men utmärkt genom det antal qvarnar, 8 st., och 6 sågverk, som den drifver inom ett afstånd af $^{3}/_{8}$ mil, utan att ega något särdeles vattenfall. Från denna samt Furensjön tages malm, som föres till Ohs och Braås bruk. Efter uppgifter, samlade af länets kongl. hushållningssällskap, består socknens odlade jord för närvarande af 1,600 tunnl., hvaraf 1,000 tunnl. brukas i ensäde och 600 d:o i cirkulationsbruk, och denaturliga ängen af 3,000 tunnland. Utsädet uppgifves till 10 t:r hvete, 250 t:r råg, 300 t:r korn, 450 t:r hafra, 400 blandsäd, 20 trindsäd, 650 potates, 20 *lll* lin (utsädet 1815 uppgafs till mellan 7 à 800 t:r säd); skörden är vanligen af hvete, råg, korn och blandsäd 6:te, af hafra och potates 7:de, af trindsäd 5:te kornet; af lin skördas 800 *lll*. Årliga förbrukningen till befolkning och kreatur uppgifves till 3,210 t:r säd och 2,550 t:r potates. Antalet af vinterfödda kreatur uppgifves till 80 hästar, 10 tjurar, 160 oxar, 640 kor, 400 ungnöt, 800 får och 320 svin; ladugårdens afkastning uppgifves till afsalu af 20 oxar, 40 kor, 40 ungnöt, 80 *lll* ost och 160 *lll* smör. 1861 års jernmalmsuppfordring vid Gustafsbergs 2:ne grufvor var 1,700 centner. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,238 och i Juli 1862 af 1,962 personer, består af $30^{3}/_{4}$ mant. skatte, $2^{5}/_{8}$ krono, 6 frälse och taxerades 1861 till 214,820 rdr rmt. Kyrkan, belägen under 57° 2′ polhöjd, består af tvåqvadratiskt skepp, enqvadratiskt

chor och rundel i öster samt ett nyare torn i vester. Kyrkan, med tegelhvalf och halfpelare vid sidoväggarna, 59 alnar lång, 18½ bred, 11¼ hög, är tämligen ansenlig; hon blef 1570, vid samma tid som Wexiö domkyrka, bränd af Danskarne. Moheda utgör med annexerna Öhr och Aneboda ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Allbo kontrakt i Wexiö stift. Bland kyrkoherdar nämnes Jonas Andræ Moadensis eller herr Jon i M. 1555—1605, under hvars tid kyrkan och prestgården uppbrändes. Herr Jon härstammade från Polen, der ätten förde en fana i skölden, sedan dess stamfader med en kyrkfana återfört en flyende här till seger; var riksdagsman 1569 och sändes jemte Steno Magni att afbedja liturgien, då de så allvarligen talte med kon. Johan, att han sjelf »gaf Påfven fanen» och bad Gud förlåta, *att han velat vara kung öfver samveten.* Sonen Andr. Jonæ Moadius, sedan Moderus, efterträdde fadern, död 1634, uppgifves oriktigt vara stamfader för adliga ätten Rosenqvist. Brodern Laur. Jonæ Moderus, pastor i Moada, dog 1645. Laurentius Jonæ Moderus 1677—90; en af dennes bröder lär vara stamfader till den lärde och verksamme kongl. sekreteraren Modéer, kvilken kon. Stanislaus August i Polen tillböd friherrediplom. Barnundervisningen bestrides i en fast och 2 flyttbara samt 2 fasta småbarnsskolor af 2 examinerade och 2 oexaminerade lärare. Skolbarnens antal uppgick 1862 till 239, deraf dock 32 undervisades i hemmen. Fornlemningar finnas i mängd; på Hörda bys egor märkes en höjd, derifrån man ser flera kyrkor, äfven Wexiö, och hvarest ett ofantligt stenrör, kalladt *Sköllderör,* allra öfverst, blifvit i forntiden sammanfördt med otroligt arbete; nära i dess grannskap finnas flera grafvar med särdeles i ordning satta eller lagda stenar. I samma nejd visa sig i *Boatorps* gärde flera betydliga stensättningar, hvilka vinningslystnaden fordom säkert undersökt, emedan de merändels äro gräfda i midten. Bråvalla hed anses sträcka sig upp till Moheda, der man öfver allt träffar kummelrör och resta stenar. På *Eketorpets* egor är en »jättegraf,» ett slags krypta i jorden. År 1838 hittades vid Skrinebergsröret vid Hörda i en lerurna 8 tunna skifvor och tenar af guld till 3 dukaters vigt och 2 silfversmycken m. m., äfvensom Kufiska, Anglosachsiska Tyska, och andra mynt, allt till 95 lods vigt. De Anglosachsiska voro slagne af Ethelword, de Tyska af Ottonerna. Dessa finnas numer i kongl. vitterhetsakademiens samlingar. I Wegby äro lemningar af en skans med gluggar, omgifven af högar, rör och flera alnar långa resestenar. *Moheda* marknader, som hållas i Maj, Juni och Oktober, äro vidt bekanta för kreatursshandel. Kongl. Maj:t har d. 15 Maj (1863) gillat förslaget om anläggning af station å jernvägslinien mellan Alvestad och Jönköping å södra stambanan vid *Moheda,* i närheten af allmänna landsvägen mellan Öhr och Slätthög.

Gårdar och verk: *Ölsåckra,* 1 mant. frälsesäteri, 1¾ skatte *Torp* (se dessa art.). — *Södra* och *Norra Grännaforss* qvarn och såg, tax. 1861 till 6,850 rdr. — ½ frälse *Boatorp,* lyder under Engaholm. — ¼ *Hörda,* 1 åbo. — ½ sk. *Målen,* eges af öfverste Cavallius. — *Humblans* qvarn och såg, tax. till 3,380 rdr; stamfadern för Humbleslägten, Gumme Humble, erhöll kon. Johan III:s köpebref på denna qvarn. — *Kornans* qvarn och såg. — ½ frälse *Östanåkra,* med qvarn och såg, tax. till 6,720 rdr. — *Nye* och *Nacke* qvarnar; *Notteryd* mjölqvarn. Boställshemman äro: ⅞ *Moheda,* pastors; ½ *Boatorp,* komministerns; 1 *Brantåsa,* ryttmästarens; ¼ *Gyvik,* rustmästarens; 1 *Brantåsa* och ¼ *Ryd* äro indragna boställshemman. — Öfriga hemmanens namn äro *Bastorp, Hvitteryd, Åkhult, Wångsnäs, Tideberg, Sunatorp, Skog, Skjepshult, Näs, Musteryd, Lycke, Elmesås, Ekeryd, Bränhult* och *Björkeryd.* Kon. Carl VIII köpte 1451 af Brita Thuresdotter 2 gårdar i Ösyabolum i Moede socken. — Adress: Wexiö.

Moholm. Två och ¼ mant. frälsesäteri uti Moo socken och Skaraborgs län, är vackert beläget mellan 2:ne stora trädgårdar, på en ö i ån Tidan, öfver hvilken 2:ne hvälfda stenbroar äro uppförda på norra och södra sidan om gården, och utgör med 4¾ mant. underlydande samt tvänne qvarnar ett gods (se art. Moo socken); fordom utgjordes det underl. af 22 mant. och hela Moo socken; sjelfva säteriet taxerades 1861 till 21,380 rdr rmt. Det lemnades 1636 till amiral Carl Carlsson Gyllenhjelm till vederlag för de gods han afstått till grefvinnan Maria Brahe, men försåldes af honom s. år till Kongl. Rådet grefve Gabr. Oxenstjerna, med hvars dotter det kom 1645 till dåvarande riksjägm. Axel

Carlsson Sparre, död 1679 på Sparregodset Sundby; indrogs till kronan 1691, hvarifrån det utbyttes 1695 af kammarherren Carl Sparre, son till den förutnämnde, och har förblifvit såsom fideikommiss inom slägten till 1740, då landshöfding, grefve A. O. Lagerberg, gift med friherrinnan Beata Sparre, blef egare af Moholm. År 1814 delades fideikommisset mellan ryttm. O. H. A. Lagerberg och dess syskon, då Moholm tillföll honom, som ock försålde egendomen år 1820 till löjtn., grefve C. J. v. Hermansson. År 1861 var baron Sten Sture på Hallandsberg egare.

Egendomen, hvars areal är 1,400 tld, hvaraf 677 äro åker, 632 hagar och skogmark, är belägen invid kyrkan, $^1/_2$ mil från Göta kanal och 2 mil från Mariestad. På det vackra Moholm föddes Anna Sparre, som sedermera blef husfru åt Anton af Wasaborg, en telning af den ädla Wasastammen, se om henne art. Malma. — Vid Moholm är station på Statens vestra jernvägsbana, 26,6 mil från Stockholm, 16 mil från Göteborg, med daglig diligenslägenhet till Mariestad.

Mohög. Jerngjuteri uti Sköns socken, Medelpads fögderi och Wester-Norrlands län, med privilegier från år 1857, har under sommaren 1859 afbrunnit, men var redan 1860 åter uppbygdt. Der tillverkades 1861: 122 *ctr.* gjutgods.

Mokjern. En half jernhytta uti Nordmarks socken, Philipstads bergslag och Carlstads län, är uppförd 1651 och egdes 1861, jemte tillhörande $^1/_2$ Stjelphyttan, $^3/_{32}$ i bergskronotorpet Badstuguhöjden, allts. tax. till 62,550 rdr, af Uddeholms bolag. Malmen forslas $^3/_4$ mil till Sandsjön.

Molkom. Jernbruk i Nyeds socken af Nyeds härad och Carlstads län, är beläget tätt invid Nyeds kyrka, mellan Bors- och Norums-sjöarne, som äro förenade genom en så kort elf, att den under hela sitt lopp, blott några bösshåll, är uppfylld af vattenverk. Från Molkoms storartade hufvudbyggnad njuter man de omvexlande utsigter, som här i stor mängd förekomma, och när de påbegynta trädgårds- samt parkanläggningarne blifva fulländade, kommer detta ställe att, för sin naturskönhet, intaga ett utmärkt rum.

Bruket, som anlades 1629, egdes under drottning Christinas tid af kyrkoherden Luth i Nyed, 1840 och ännu af brukspatron J. F. Norrbom, har 1 hammare för 1 härd med 500 *sktt* privil. årl. smide; för år 1825 uppgifves 2 härdar med 900 *sktt* smide.

Bruket skeppar på Göteborg; dess smidesstämpel visar ·C·C med en krona öfver. Här finnas dessutom en mängd byggnader uppförda för handlande, handtverkare och arbetsfolk, gästgifveri, tingshus m. m., så att Molkom med sina omedelbart tillgränsande hemman, Upperud och Edet, får utseende af en köping. Hvarje Kristi himmelsfärdsdag har här brukat infinna sig en mängd handlande och handtverkare från Carlstad, Christinehamn och Philipstad, för att afsätta sina varor till allmogen, efter slutad gudstjenst; den har dock i senare tider blifvit något inskränkt, såsom varande olaglig och ledande till hvarjehanda oordningar. — Till bruket hörer en landtegendom af 1 mant., *Molkom*, med div. underlydande hemman, en såg, tullmjölqvarn med 4 par stenar, garfveri; hela godsets taxeringsvärde år 1861 var 74,417 rdr rmt.

Mollungen, Stora och **Lilla.** Egendom uti Odhs socken, Gäseneds härad och Elfsborgs län (Tuneld och Konv.-Lexikon uppgifva oriktigt den ligga uti Molla socken), med vacker belägenhet, $2^3/_4$ mil från städerna Borås och Ulricehamn, består af frälsesäterierna 1 mant. Stora och $^1/_2$ mant. Lilla *Mollungen*, med underlydande $^1/_2$ mant.; taxeringsvärdet 1860 var 13,350 rdr rmt. Till egendomen hörer öfverflödig skog af gran, ek, bok och björk, samt fiske; vackra och med kostnad anlagda trädgårdar pryda stället. Egare år 1766 var ryttm. Svante Reenstjerna, död 1784; hans hustru dog här 1795. År 1861 var Anders Danielsson egare.

Mollösund. Kapellförsamling i Morlanda socken, Vestra Oroust härad af Göteborgs och Bohus län; är belägen ytterst på Tångens udde, midt emot Mollön, och ett af de bäst bebyggda fisklägena i skärgården. Att det är ganska

gammalt, äfven såsom kapellag betraktadt, visar ett bref af Fredrik II, dat. Kronoberg d. 14 Juni 1586, hvarigenom denne konung »af synnerlig gunst och nåde tillåter sina trogna undersåtare i Mollösund, uti riket Norge boende, att disponera en kronans gård, näst upp till deras kyrka liggande, kallad Tången, med en ö dertill, Mollön, emot utgifvande onera och förnöjande till bonden, som således afflytta borde.» Fiskläget, med god hamn, hade 1845: 381 invånare, hvilkas antal 1861 steg till 573, hvaraf 270 mantalskrifna; de lefva af fiske och fraktsegling. Den sednare idkades 1845 med 4 fartyg om 167 läster och år 1862 med 14 fartyg om 1,067 läster. Hummertägten är icke obetydlig. Den fattigdom, som förr rådde på Mollösund, har på senaste åren lemnat rum för en temlig välmåga. Träkyrkan med sitt torn, hvaruti 2 klockor hänga, är gammal, men väl underhållen af en under sillfisktiden insamlad fond. Altartaflan är gjord 1587. Kyrkans kalk är skänkt af en Isländare, Rasmus Persson, 1650, hvilken då uppehöll sig här. Församlingen, som är kapell till Morlanda pastorat, har ingen särskild predikant. En mindre navigationsskola finnes här inrättad, äfvensom gästgifveri och lotsstation.

Molnby. Två mant. frälse-säteri uti Wallentuna härad och socken af Stockholms län, utgörande med underlydande, tillsammans $3^1/_4$ mant., ett gods, tax. 1861 till 50,250 rdr (hvaraf 31,250 rdr för sjelfva säteriet), som har tillhört, åtminstone sedan 1849, landtbrukaren C. W. Edbom, hvilken här företagit större odlingar. Från 1450-talet förekommer ett bref om ett jordaskifte af 1 markland i Mölneby mellan Peder Larsson i Skärby och hr Isak Ysakson. Säteriet har tillhört slägterna Plenningsköld 1677, Luth 1741, Hårleman, Kock 1772, fru friherinnan Cederhjelm 1825. Egendomen. belägen $2^5/_8$ mil från Stockholm, $1^1/_2$ mil från närmaste lastageplats, har en areal, enligt charta af år 1850, af 1,089 tunnl., hvaraf 126 åker, 146 äng, 703 hagmark och skog. Jordtorpen, som äro 7, hafva 69 tunnl. åker och äng. Onera utgöra omkring 250 rdr rmt. Manbyggnaden innehåller 9 rum och kök i 2 våningar. — På egorna finnes en bautasten, der runor äro ristade af de efterlefvande, till minne af deras lyckliga anhöriga, som dött i hvita vadum (döpelseskruden).

Molnebo. Bruks- och landtegendomar med underlydande, äro belägna uti Wester-Löfsta och angränsande socknar af Westmanland, samt utgöras af: *Molnebo*, 1 mant. frälse-säteri, vackert beläget vid Örsundsån, nära dess utlopp i Wansjön, tillhörande hemman inom socknen äro uppgifna under artikeln Löfsta- Wester, $4^3/_{40}$ mant. inom Hvittinge och Huddunge socknar, tillsammans 4 mantal säteri, $^3/_4$ frälse, 2 mant. rusthåll, $8^9/_{20}$ mant. skatte, hela arealen är 707 tunnl. åker, 1,774 äng, 8,015 skog; af: ett *stångjernsbruk*, beläget $2^1/_2$ mil från Sala, $4^1/_4$ mil från Enköping, 6 mil från Westerås, $5^3/_4$ mil från Uppsala; det innehåller 2 smälthärdar med 1 räckhammare, 1 s. k. tyskhärd, 1 vällugn med 2:ne hamrar; af: *masugn*, med cylinder-blåsverk, krossverk m. m., har haft 9 frihetsår, tilländalupna 1851; vid Storforss säteri äro både qvarn och enbladig såg nybyggda, den förra med skottska turbiner, eller s. k. reaktionshjul, drifver 3 par stenar, deraf ett par stålqvarns. Grufvorna innehålla kalk och manganhaltig jernmalm och äro: *Springar*grufvorna, 3 st. på ett utmål, hälften i Lugndalsgrufvan med 4 nya skärpningar på samma utmål samt hälften i den s. k. jerngrufvan. Smidet är fritt; tillverkningen uppgifves 1860 till 1,388 *skll* 6 *lll*, år 1859 blott hälften.

Molnebo säteri grundades 1672 af fröken Elsa Gyllenstjerna; bland senare egare nämnes en frih. Friesendorff år 1750, en Bedoire 1825, ett bolag år 1847, år 1850 grefve Gyldenstolpe, 1861 brukapatron L. Bergstrand, som försålde år 1863 hela egendomen jemte inventarier för 450,000 rdr rmt till ett bolag. Manbyggnaden, reparerad, under spåntak, innehåller 18 rum i 2:ne våningar; tillhörande trädgård består af 4 tunnl., här finnas orangeri, och badhus m. m. — Norra *Starrforss*, 3 mantal säteri, 1 mant. skatte, ligger längre ned vid samma vatten, grundades på 1600-talet af en Friesendorff, hvars slägt länge innehade det, egdes 1772 af en Tersme-

den, 1825 och sedermera af Molnebo gårds egare.

Molsta eller **Molstaberg** (1825 års jordebok), **Morstaberg** (efter Tham). Ett mant. frälse-säteri uti Wårdinge socken, Öknebo härad och Stockholms län, med såg, qvarn och underlydande $^5/_8$ mantal, tax. 1861 till 24,250 rdr (hvaraf 18,000 rdr för säteriet), tillhörde s. år hr Ad. L. Sehman.

Morstaberg har tillhört slägten De la Gardie, från 1680-talet till 1723 gen.-major A. Hummer, adlad Hummerhjelm, friherre till Fållnäs och herre till Morstaberg. Han var en tapper krigare och skicklig anförare, särdeles emot Snapphanarne i Skåne; råkade i yngre åren i slagsmål med en stalldräng, som af den hårda medfarten kort derefter dog, då banemannen måste rymma ur riket, men fick nåd, eftersom läkaren förklarat att stalldrängen kunnat räddas, om han ej genom fylleri förvärrat åkomman. Egare åren 1760—72 var öfversten och riddaren af Svärdsorden Claes Göran Klingfelt, 1811, slutande ätten på Svärdssidan; hans fru B. C. Ulfsparre af Broxvik, dog 1791 på Morstaberg, som tillhörde 1816—49 öfverstelöjtnanten, riddaren af Svärdsorden Georg L. v. Heijne, död 1851. Han blef i affären vid Walkiala i Finland 1790 d. 28 April svårt blesserad i hufvudet.

Monäs. Egendom, bestående af 2 hela hemman säteri $^1/_2$ hemman rusthåll under eget bruk, samt $2^1/_2$ hemman brukas af bönder och 8 st. jordtorp, är belägen uti Skaraborgs län, Kåkinds härad och Foglås socken, $1^1/_4$ mil söder om Hjo, nära sjön Wettern och i den trakt af Westergöthland som kallas »Guldkroken.» Denna egendom egdes år 1306 af hertigarna Erik och Waldemar som pantsatte densamma till abbedissan i Wreta kloster för låntagna 37 mark silfver. År 1307 afstods denna egendom m. fl., af nämnde hertigar till drotsen Ambjörn Sixtensson för 600 mark svenska penningar och 200 mark silfver. Donerades åt Olof Hård, reducerades 1681, men utbyttes af någon af slägten Hård; generalmajoren och riksrådet Carl Gustaf Hård, död 1741, skref sig till Monäs. Han blef illa sårad i slaget vid Pultawa, äfvensom i Kalabaliken i Bender. För närvarande eges egendomen af enkefru Maria Lundahl.

Egendomens åkerjord, som består af mylla på lerbotten och sandmylla på lerbotten, är indelad i cirkulationsbruk om 9 skiften — hvarpå årligen nu utsås 20 à 30 t:r höstsäd och 90 à 100 t:r vårsäd samt rotfrukter af turnips och potates. Årliga sädesafkastningen varierar mellan 750 à 800 t:r diverse spannmål. — Skog finnes så väl för gårdens egna behofver som ock till afsalu, men är ej ännu indelad i trakthuggning.

Montrose. Jernbruk uti Thorsåkers socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, är uppbygdt 1844 $^1/_8$ mil högre upp från Robertsholms bruk; s. år erhöllo egarne af Hofors bruk bergs-collegii tillstånd att flytta brukets smidesrätt uti Tjernäs med flera bergsmanssmedjor till denna nya verkstaden. Samtidigt flyttades äfven en härd från Robertsholm och hit, hvarefter bruket kom att bestå af 3 tyskhärdar med hvar sin hammare, och hade ett privilegieradt smide af 1,696 *sk℔* 13 *l℔* 3 *℔*. De med hvarje år stegrade kolpriserna föranledde år 1855 det kolbesparande Lancashire-smidets införande. Till följe häraf inrymdes i stället för de gamla tyskhärdarne 4 s. k. smälthärdar. En husbehofssåg finnes. Hoforsverken, hvartill Montrose hörer, tillverkade 1861: 8,554 *sk℔* stångjern, 171 *sk℔* 18 *℔* manuf., 762 *sk℔* gjutgods, och s. års taxeringsvärde för alla dess bruks- och landtegendomar var 1,060,682 rdr rmt, (se Hofors).

Moo. Annex-socken till Hjälstads pastorat, ligger uti Wadsbo härad af Skaraborgs län, 2 mil s. o. från Mariestad, $^3/_4$ mil från Göta kanal, samt omfattar 0,105 qv.mil land, bebodda 1860 af 357 invånare. Sedan år 1810 har folkmängden ökats med 150. Marken är ojemn, rådande jordarten är lera. På skog är ringa tillgång. Hemmantalet är $11^1/_4$ mant., hvaraf $^1/_4$ skatte, $^1/_2$ krono, $10^1/_2$ frälse. I bevillning erlades 1861: 145 rdr 88 öre. — Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af okänd ålder, men blef utvidgad 1730. Enligt sägnen skall denna kyrka i de första kristna tiderna varit annex till Mosås i Örebro län, som ligger 10 mil härifrån. Detta synes vara sannolikt af följande: 1:o att skogen Tiveden räckt från Mosås till

Mo; 2:o hafva Tivedens och Hofvaboerna haft sin hästhage norr om Mo kyrka; än synas här och der lemningar efter en stenväg, som gått från nämnda hage ända fram till Mo kyrka; 3:o hafva invånarne här haft vägstycken att underhålla på Tiveden, tills för flera år sedan, då detta vägstycke utbyttes mot Hofvaboernes vägstycke på Mossebron. Söder om kyrkan har fordom varit en kyrka, *S:t Marci kapell,* se vidare under art. Marcusbäcken. På skogen Borgåsen nära hemmanet Söderrud finnes en s. k. *domring,* bestående af 9 stora stenar $8^1/_2$ alnar höga, uppresta i cirkelform, och hvilka omfatta i omkrets 80 alnar; af stenarne står en midt uti. Midt emot på andra sidan om bivägen till nämnde hemman äro 6 dylika stenar uppsatta. Att man ofta funnit på ett par tunnlands vidd 20 à 30 dylika »domringar», synes bestyrka en sednare fornforskares (A. E. Holmberg) mening att dessa domringar varit griftplatser, likväl förnekar han ej möjligheten af att rättvisa blifvit skipad i närheten af fädernes grafvar (sid. 490, Nordbon). I socknen är *Moholms* jernvägsstation på Statens Vestra Stambana, belägen nästan midt emot kyrkan och det vackra Moholm, kringflutet af Tidan, som här bildar en vacker ögrupp.

Socknens $10^3/_4$ mant., hvarför eg.rätts-afgift erlägges, äro fördelade i 13 egolotter, af hvilka den största utgöres af säteriet *Moholm,* med $^3/_4$ mant. *Mobotorp,* $3^1/_2$ *Moo,* $^1/_2$ *Smedstorp, Nol-* och *Sörqvarn* (tax. till 9,000 rdr), allts. tax. till 63,900 rdr rmt. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{12}$ *Nohlrud,* tax. till 600 rdr. — $^1/_2$ mtl *Moo* är komministersboställe. — Öfriga hemmanen äro 1 mant. *Götorp,* $^1/_2$ *Krabbängen,* 1 *Söderrud.* — Adress: Sköfde och Moholm.

Moo. Annex-socken till Nafverstads pastorat, i hvars södra del den är belägen uti Bullarens härad af Göteborgs och Bohus län, $4^1/_4$ mil från Strömstad, omfattar en areal af 0,841 qv.mil, af hvilka 0,070 äro insjöar. Socknen är mer bördig, men mindre skogbevuxen och vattenrik än moderförsamlingen. Rådande jordmån är lera, hvilken är af ganska god beskaffenhet uti de dalar, som öppna sig åt öster och söder om kyrkan. På gården *Smeviken,* belägen vid socknens södra gräns, förekommer ett mindre lager lermergel, och fossila snäckor träffas till obetydlighet der och vid *Skalleröd.* Hufvudsädet är hafra. Socknen, som år 1805 beboddes af 692, år 1860 af 1,452 personer, består af $22^5/_8$ mant. skatte, $^3/_4$ mant. krono. I bevillning erlades 1861: 138 rdr 40 öre. Om somrarne pläga en del af den yngre befolkningen utvandra till Norge, att söka arbetsförtjenst. Kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från moderförsamlingens, är en oansenlig träbyggnad, uppförd 1664 i stället för ett gammalt, på andra sidan Bullaresjön fordom beläget och åt S:t Michael helgadt kapell. Altartafla och predikstol äro år 1731 hitskänkta af kapten J. B. Pinello på Westersäter i Svarteborg, hvilken, för sin egen sockenkyrkas aflägsenhet, alltid bivistade gudstjensten här. En skog söder om Moo kyrka, hvilken han passerade om Söndagarne, bär efter honom namnet *Captensdalen.* Inom socknen finnas åtskilliga fornlemningar, hvaribland lemningar efter slott på *Borgås* i fonden af den pittoreska *Espelundsdalen* (se art. Borgås), samt slottet vid *Helgebo* och på *Stengalsberget.* Om det förra går en sägen, att en konung derstädes och »kung Römer i Rall» slagits till sjös med »prinsen på Troll», hvarmed menas det i Nafverstad liggande Trolleslott, och kungen på Thoröd, samt en annan, som bott vid Wassändan i Svarteborgs socken. De sistnämnda skola blifvit öfvervunna och slagna uti *Smeviksfjord,* hvarefter fred slöts på gården *Fresland,* som deraf fått sitt namn; de stupade skola blifvit begrafna i några der liggande ättehögar. På heden öster om Grimland säges ett fältslag blifvit hållet. Här och der anträffas mindre samlingar af ättehögar och stensättningar, dock utan synnerlig märkvärdighet. Här i socknen uti sjön Bullaren anträffas *Smeviksön,* bekant af sagan om den stora draken, som skall varit synlig här. A. E. Holmberg undrar om icke anblicken af densamma har kunnat så mångdubblat dess storlek, att hela underdjuret icke varit annat än en ödla af några fots längd, svansen inberäknad. Denna berättelse skulle emedlertid kanhända kunna sättas i sammanhang med det fynd af cranium efter en ovanligt stor ödla, hvilket för ej så många år tillbaka blifvit funnet uti en af Skånes torfmossar.

Gårdar: Enda bostället är $^2/_3$ *Ramtveten* med $^1/_{12}$ *Grimåsen,* fourirsboställe. — Socknens bästa hemman anses vara $^1/_2$ *Elseröd,* som har stora skogar, hvaraf eges $^1/_8$ mant. jemte tegelbruk, tax. till 4,200 rdr af en åbo, samt 2 mant.

Fresland, med afgärdabyhemmanet *Röstan*, 1 mant., belägna vid Bullaresjön, och egande en jordmån af de bästa produktionsanlag; häraf eges $^9/_{32}$ mant. samt $^1/_2$ *Svennungseröd*, tax. till 4,200 rdr, af en åbo. *Grimmelands* tegelbruk, tax. till 1,000 rdr rmt. — Öfriga hemmanens namn äro *Apelhult, Backa, Björkemark, Björkeröd, Espelunden, Fjella, Gottorsröd, Halmsta, Högeröd, Kaneröd. Karseröd, Kitteröd, Lifveröd, Limdanne, Lunden, Lianne, Mörken, Nockeröd, Nassleröd, Remne, Rossane, Smedviken, Skalleröd, Tveten, Torp, Tippa, Ulseröd, Åseröd, Ödsmål, Qvisseröd* och *Toröd.* — Adress: Uddevalla.

Mora. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Mora kontrakt i Westerås stift, utgöres af Mora socken och Wåmhus kapell (enl. kongl. bref d. 6 Aug. 1859, skola de efter nuvarande tjenstemäns afgång åtskiljas), samt innefattar 81$^1/_4$ mtl med en folkmängd år 1860 af 9,250 personer. — *Mora* socken, belägen uti Ofvan-Siljans fögderi af Stora Kopparbergs län, 9$^1/_3$ mil n. v. från Falun, 24 mil från Westerås, är Dalortens äldsta och förnämligaste socken, som äfven intager ett utmärkt rum i denna för sin naturskönhet med rätta lofprisade provins. Enligt sägnen har Mora fordom omfattat Malung och Lima, Elfdalen, Wenjan och Sollerön. Häraf synes, hvilken oerhörd areal socknen omfattade i forna dagar, då dess gränser från Rättvik, Leksand, Äppelbo och Jerna sträckte sig utmed Wärmlands och Norges gräns ända upp till Särna, till Herrdals och Svegs socknar af Herjeådalen. Men ännu i sednaste tider funnos Moraboer, som hade tolf svenska mils väg till kyrka och prest, till dess genom erkebiskop Wallins försorg uti Helsingland en ny kapellförsamling under namnet Loos bildades af delar af Mora, Orsa och Färila Finnmarker. Ännu i sitt närvarande skick, då Mora består af 79$^3/_4$ mantal skatte, 1$^1/_3$ mantal krono, bebos socknen af 9,000 personer, år 1810 var folkmängden 5,484. Största längden i norr och söder är 10 mil och största bredden 5 mil. *Österdalelfven* rinner genom socknen och faller vid Noret, ej långt ifrån Mora kyrka, ut i Siljan. *Wamån* uppkommer i Elfdalen, rinner genom socknen och utfaller i Orsasjön. *Ryssån* kommer från Wenjan samt utfaller i Siljan. Marken är olika till sin beskaffenhet, större delen bergaktig, på flera ställen utgörande större sandhedar, myrar och grusbackar. Jordmånen är lika omskiftande, och åkrarne ofta fulla med klappersten. Såsom namnet *Mora* antyder, skall socknen till större delen varit skogbeväxt, och der kyrkan nu står skall det fordom ha funnits en stor skog. Men den forna skogsmarken är så odlad att den föder nu nära ett dubbelt antal personer mot för 50 år sedan. Denna talrika allmoge-klass (8,558 af 1859 års folkmängd 8,912 personer) kan imellertid icke föda sig uteslutande af sitt jordbruk eller af de få industriela etablissementer, som finnas inom socknen, och bland hvilka Siljansfors bruk (som 1859 hade 2,717 *sktt* smide och taxerades 1860 till 500,440 rdr rmt) intager första rummet, utan befolkningen måste derföre vara betänkt på andra utvägar till sin bergning. Och Morafolket står i detta hänseende icke efter de öfriga Dalkarlarna, snarare framför dem. Utom det, att nästan enhvar är sin egen skräddare och skomakare, idkas i Mora en mängd handaslöjder; här förfärdigas såll, laggkärl o. s. v.; men i främsta rummet bland socknens slöjder står likväl urmakeriet, och alla känna dessa väldiga Dalkarlsur med namnet *Mora* på taflan, hvilka uppköpas af förmögnare personer, som med dem idka en ansenlig handel, så att månget Mora-ur till och med letat sig väg till utlandet. *) Dalarnes befolkning i allmänhet och den i Mora i synnerhet har af naturen ovanliga anlag för mechaniken, och det har till och med händt, att machiner o. d., som hitkommit och varit i olag, blifvit af bönderna sjelfva stälda

---

*) Vid svenska slöjdföreningens månadssammanträde den 7 Oktober 1863 föredrogs en af prof. Palmstedt väckt fråga om åtgärder till lyftande af väggurfabrikationen i Dalarne, hvilken för närvarande befinner sig i ett visst lägervall och ej kan uthärda täflan med de s. k. Schwarzwalderuren. Härvid upplystes, att urfabrikören Linderoth anmodat en i Mora för ifrågavarande binäring bildad kommitté att utse någon yngre lämplig person från orten, hvilken han erbjudit sig att kostnadsfritt mottaga på en af sina verkstäder för att bibringa honom nödig undervisning. Äfven nämndes såsom önskvärdt, att en specialskola för denna binäring kunde i sjelfva den ifrågavarande trakten åstadkommas för att öfvervinna allmogens envisa fasthängande vid det gamla arbetssättet. Ärendet remitterades till föreningens styrelse, som skulle föreslå de åtgärder, hvilka kunde anses bäst befrämja det för denna fattiga men industriella landsort vigtiga syfte.

i ordning. Men allt detta, jordbruket, den mechaniska fyndigheten och slöjdskickligheten, är ändock icke tillräckligt att förskaffa hela befolkningen dess bergning, och derföre har folket här, likasom i de öfriga kring Siljan belägna socknarna, sökt sig ett särskildt näringsfång i det s. k. *Herrarbetet*, d. v. s. utvandringar till andra trakter för att söka arbete och derigenom förtjena penningar, som föra Dalkarlar och Dalkullor till icke allenast alla delar af Sverige, utan icke sällan äfven till utlandet, ehuru det sannolikt icke ofta händer, att någon sålunda utvandrad väljer sig fast bostad i en främmande trakt, utan, så vidt möjligt är, återvänder hem, lockad af den oemotståndliga längtan efter fäderneslandet, den hemsjuka, som finnes hos alla bergsboer. Från Mora företagas sannolikt de flesta bland dessa utvandringar, och i denna socken är det icke sällsynt att höra Dalkarlar uttrycka sig på främmande tungomål, oftast Engelska; — dessa äro utvandrare, som varit ända till England, men återvändt derifrån, sedan de förtjenat så mycket, att de i hemsocknen kunnat köpa sig en liten hemmanslott, på hvilken de kunna lefva och dö, och som icke för allt i verlden velat undvara den lyckan att Mora klockor skulle ringa själaringningen öfver dem. Men England är icke det aflägsnaste land, hvartill Morafolket utvandrar; ända till Amerika sträcka Morakarlarna och kullorna sina utflygter; ända från djupet af Ryssland komma penningeremisser och skrifvelser till pastorsembetet i Mora, hvilket besörjer utdelningen af penningar åt utvandrarnes hemmavarande familjer och underhåller korrespondensen mellan de sednare och förra. En kyrkoherde i Mora och i de öfriga Dalsocknar, från hvilka utvandringar ske, får sålunda för sina sockenboer vara, icke blott själasörjare, utan äfven penningförvaltare och korrespondent. Härigenom knytes bandet så mycket fastare mellan själasörjaren och hans församling, och sällan får man också se ett sådant patriarchaliskt förhållande som det, hvilket här råder mellan lärare och åhörare. — Att kullorna utvandra lika väl som karlarne, är allmänt kändt; mindre bekant torde det vara, att kullor från Mora, hvilka genom sin skicklighet i hårarbeten, förfärdigande af artificiela blommor och dylikt, vunnit anseende och förmögenhet i verldens hufvudstäder, Paris och London, ändock icke kunnat trifvas der, utan återvändt till sin torftiga hembygd. Så berättas det, att för icke så långt tillbaka en elegant dame i ett vackert ekipage anländt till Mora, der hon stadnade qvar, skyndade att utbyta sin präktiga garderob mot en Morakullas drägt och snart presenterade sig som en sådan. Hon var det också; hon hade i Paris, dit hon kommit med tagelringar och hårarbeten, blifvit en utmärkt fleuriste; hon hade samlat guld, hade kommit »en vogue», hade blifvit gift och lefvat i öfverflöd; men, blifven enka, längtade hon tillbaka till Siljans stränder, och så snart det blef henne möjligt, skyndade hon dit, lemnade den stora, lysande verlden bakom sig, klädde sig åter i hemlandets drägt och lefde med glädje under hemmets låga tak.

Vi nämde i det föregående, att Morafolket ofta utvandrar till England och Amerika samt att det icke är ovanligt att i socknen höra äldre folk uttrycka sig på Engelska och med Engelska turister, hvilka nu mer icke äro sällsynta härstädes, samtala på deras modersmål. Att lära sig detta språk är för den egentliga Dalortens invånare så mycket lättare, som deras eget tungomål röjer mycken likhet med Låg-Skottskan och tydligen tillkännagifver sitt ursprung från det nordiska fornspråket. Redan Hülphers anmärker, att Dalspråket är en »ålderdomsledning, hvilken väl förtjenade att bibehållas i en grammatique och ordabok.» »Från vårt nuvarande Svenska språk skiljer det sig i många stycken», — säger han; — »dels genom vokalers och konsonanters förvexling, t. ex. *knäit* för *knut saurt* för *surt, qvida* för *qväda, kall* för *karl, syrta* för *sylta;* dels med ordens böjningar, som gå närmare till Götiskan, såsom *gardum,* vi gjorde, *kräfvom,* dativ för kräfvan; dels med bokstäfvers borttagande, såsom *äste* för *hästen,* dels med tilläggande, såsom *jen* för *en, mjest* för *mest.* Förnämsta skilnaden består i en myckenhet gamla ord, som här utur sjelfva Götiskan blifvit bibehållna, och hvilka i synnerhet borde framletas, såsom oförnekligt tjenande till Svenskans illustration.» Likasom Morafolket vidhållit sitt gamla språk, — qvinnorna mest, emedan

de icke så mycket som karlarna varit stadda på utvandring, — likaså har det också bibehållit sin gamla drägt, hvilken ännu, om man undantager stridsvapnen, är ungefär densamma som i Gustaf Erikssons tider, såsom man finner af de träbilder, som, föreställande Morakarlen Engelbrecht och hans följeslagare, stå som hedersvakt i kungsstugan på Ornäs, klädda i de drägter, som på deras tid voro allmänt brukliga. Moradrägten på 1760-talet beskrifves som följer: karlarne hafva hvita öfver- och undertröjor, med blå uppslag, gula skinnbyxor, hvita ullstrumpor, alltid med en blå klädeslapp bakpå hälen, höga klackar och tjocka näfverskor; de bruka hemma små trinda kullmössor, men eljest hattar; en del hafva stora, vida byxor. Qvinnfolken hade hvita öfver- och blå undertröjor, hvita skinnkjortlar med blå lister nedomkring; att linnet synes fram är icke ovanligt; hufvudet täckes med en s. k. hatt eller linnemössa och deröfver ett stycke, som hänger med en trekantig spets öfver nacken. Pigorna gå alltid med bar nacke, hvaröfver stycket hänger med en trekantig spets; hårflätan i nacken ligger som en krans med många brokiga band, helst röda. — Ungefär sådan är drägten ännu i dag, dock med det undantaget, att qvinnorna nu allmänt lagt sig till röda och hvita hufvuddukar, sannolikt af Westgöte-tillverkning.

Den af våra läsare, som önskar veta huruledes det går till vid ett bröllopp i Mora, hänvisas till art. Danmark i Uppsala län, der denna orts gamla sedvänjor vid bröllopp äro utförligt beskrifna.

Morakarlen är stolt öfver sin orts skönhet och öfver dess minnen, öfver sina kyrkbåtar med 10 par åror, sin stora kyrkoby, sin ståtliga kyrka och dess vackra torn, ja öfver den stora klocka, som blott Morakarlar kunna ringa, påstår han. Mora kyrkoby representerar sig som en kyrkostad. Om man med Siljan till venster vandrar framåt, så aflöser till höger den ena byggnaden den andra, alla kringplanterade med lummiga träd eller omgifna med nätta trädgårdsanläggningar. Här hafva vi prestgården med sin rymliga gård och sina lummiga trädpartier; der utanför ligger den obetydliga kulle, der Gustaf III, klädd i full Mora-drägt, d. 14 Sept. 1788 tilltalade Dalkarlarna, troende, att det skedde från samma ställe, der hans odödliga stamfader första gången uppträdde inför dem. Här strax invid ligger postkontoret med sitt af två bistra lejon omgifna posthorn öfver dörren, — här ligger skolhuset, här mötas vi af en dubbelgata, bestående af stånd och bodar, som begagnas vid de stora marknaderna i Mora, upp till hvilka »de handelsmän från Falun gå»; — men hvad är denna ståtliga, hvita byggnad med sin tältbetäckta veranda, som reser sig så prydligt och från sina långa fönsterrader kommenderar en vidsträckt utsigt öfver Siljan? Det är gästgifvaregården i Mora kyrkoby.

Mora kyrka är Dalarnes ansenligaste och prydligaste tempelbyggnad. Redan i 13:de seklet lär hon hafva blifvit uppförd på sin närvarande plats, men har sedan flera gånger blifvit förändrad och förstorad. Likasom vid de flesta gamla kyrkor, är också vid henne den traditionen fäst, att hon fordom varit belägen på ett annat ställe, — $^3/_8$ mil längre bort, på en sandkulle vid Orsasjön. — Under katholska tiden var det Daniel Gumshufvud, kyrkoherde i Mora mellan 1440 och 1485, som gjorde sig synnerligen förtjent af kyrkans prydande. I reformationsseklet uppfördes tornmuren och tornet, och genom Gustaf den Store Adolfs försorg tillbyggdes år 1632 sydvestra hörnet, så att kyrkans längd blef 66 och hennes bredd 32 alnar. Under prosten Wollenii tid företogs år 1753 en större reparation, då det nuvarande choret, som håller 15 alnar i längd, uppfördes, nya och gamla fönster upphöggos, de sex läktarne och hela inredningen förnyades m. m., hvarefter, adventssöndagen 1754, det nya choret invigdes och kyrkan fick namnet Gustafs kyrka, till minne af så väl Gustaf Wasa och Gustaf Adolf den Store som Cronprintz Gustav.

Mora kyrka lär hafva fått sitt första torn redan 1581; men 90 år derefter, den 3 Maj 1671, nedbrann genom eldsvåda hela tornet, hvarjemte de deri hängande 5 klockorna förstördes. Tvänne år derefter, år 1673, gjorde Carl XI på sin Dalresa ett besök i Mora och

lofvade då att låta återuppbygga det förstörda tornet, hvilket också skedde samma år. Det smärta och ståtliga tornet, på hvars mur konungen lät sätta följande inskrift: *Gudi till ära hafver Konung Carl XI låtit bygga detta Torn Anno 1673,* bär genom sina former tillräckligt vittne derom, att det räknar sina anor från Nikodemus Tessins tidhvarf. Det täcktes år 1747 till en del med koppar och har nu öfver allt koppartak. Klockorna uppflyttades imellertid icke i tornet, utan hänga ännu i dag uti stapel. Den största bland dessa klockor, som nu väger 36 skeppund, är den klocka, om hvilken »Norrmännen fordom talade med förskräckelse», som det heter i en gammal skrift: »I Mora uti Siljansdalen är en saare stor Klokke; det är en dääle Klokke; när de i krigstider ringe deri, vorde strax fjorton tusinde beväbnede Mänd tillhobekallede. Gud bäre oss for den Klokke!» — Förskräckelsen har sannolikt sin grund i den berättelsen, att, sedan Gustaf Wasa talat till allmogen på kyrkovallen, och Dalkarlarne låtit honom för den gången skiljas ifrån sig, men Danska knektar befunnos i antågande under Thord i Ridstad och Olof Nilsson i Holm, den samlade allmogen klämtade i klockorna, då folk tillströmmade från alla håll och vid Skottmyra angrep Danskarne med sådan häftighet, att de hals öfver hufvud måste taga till flykten. Mora klockor äro nu stämda i treklang, G. B. D., och på få ställen i vårt land råder vid ringningen en sådan harmoni som här.

Mora kyrka är invändigt ett härligt tempel, för icke länge sedan hvitlimmadt, nymåladt och förgyldt. De höga amphitheatraliska läktarne sträcka sig i tvänne rader öfver hvarandra utmed skeppets sidoväggar och prydas på bröstvärnen med bibliska målningar, förfärdigade af en bland socknens män. Utefter stora gången nedhänger från hvalfvet en rad präktiga ljuskronor, och talrika ljusarmar lyfta sig uppöfver bänkarna. Orgelverk finnes icke; Gustaf III erbjöd socknen ett sådant, »då ger du oss väl orgelnist också?» frågades; också blef det intet af.

Men det härliga Moratemplet står icke säkert på sin af Dalelfven och Saxviken omgjordade udde, hvilken utgöres af en torr sandhed, troligen bildad genom uppslamning af elfven, och ännu lärer man vid lågt vatten kunna se, huru stora furuträd ligga inbäddade under de djupa sandhvarfven. I medlet af sjuttonde århundradet, år 1659, hotades kyrkan af elfven, som skar sig genom den lösa sanden nedanför Orsasjön och i grund förstörde en hel by, kallad Sebbenbo eller Sibbensboda, så att Orsasjön nu har eget utlopp ned i elfven ofvanför Norets by. Sednast 1860 hotades kyrkan med att bli förstörd genom den öfversvallande elfvens utskärningar.

Det var på Mora kyrkovall, som Gustaf Wasa under Julhelgdagarna år 1520 trädde fram inför Dalkarlarne och talade till dem. Stället, der han stod, om det var på den ihopsjunkna kulle, som nu kallas *Klockgropen,* eller vid *Badstufvubacken,* känner man icke; här påminde han dem om huru deras fäder kämpat för frihet och fäderneslaud under Engelbrecht och Sturarne, huru han sjelf förlorat fader och fränder i blodbadet uti Stockholm, och huru samma öde eller det ännu värre, träldomens öde, väntade Sveriges hela folk, om ingen djerfdes resa sig upp mot förtryckaren och försvara fäderneslandet. Hans ord föranledde, heter det, stort gny bland folket; somliga fällde tårar, somliga vredgades och ville genast taga till vapen. Men Christian hade äfven medhållare bland de församlade, och dessa sade, att blodbadet gällde herrarne, icke bönderna, samt påminde om konung Christians frikostighet, som icke skulle låta sill och salt tryta. Deraf blefvo många tvehogsne och rådde Gustaf att begifva sig till ett säkrare ställe. Han såg sig också nödsakad dertill och trodde nu, att honom stode ingenting åter, annat än att med allo öfvergifva fäderneslandet. Han tog vägen åt Norge. Imellertid efterskickades han af de goda skidlöparne Engelbrecht och Lars i Kettilbo, hvilka återkallade honom till Moramännen, som hade ändrat tankar, och återkommen till Mora blef han af det samlade folket med fröjd och huldhetsed tagen till höfvidsman. Och från Mora utgick nu befrielsehären.

Åtskilliga minnen efter Gustaf Wasa finnas och omnämnas ännu i Mora.

Under en bro vid *Morkarleby* har han en natt legat gömd, för att undkomma sina förföljare; ur *Gustafs källa* har han druckit; *Jutholmen* och jordhögarne vid Mora påminna ännu om Danskarnes nederlag. Men det förnämsta minnesmärket är likväl den historiska källaren i *Utmelands by*, der i våra dagar en minnesvård blifvit upprest åt Befriaren. Se art. Utmeland.

Af andra historiska minnen har Morakarlen, som är i sin tanke den rätte dalkarlen, ännu icke glömt, huru Dalkarlarne, när klockskatten uttogs, tågade ned till Westerås och togo sina kyrkklockor tillbaka. Då Daljunkaren år 1527 anställde uppror i Dalarne, utskrefvo bergsmännen, i anledning af dessa oroligheter, en sammankomst på en viss dag i Mora; vid detta ting infunno sig de 6 socknar, som förblifvit konung Gustaf tillgifna. Till Mora prestgård kallades, 1644, Daniel Buschovius, eröfraren af Särna, för att taga befälet öfver folket. Det är ännu vanligt bland allmogen i Dalarne, då vigtiga saker äro i fråga, att först höra Morakarlarnes tanke. Åren 1668 och 1742 äro sorgligt beryktade för det under nämnda år grasserande trollväsendet, då 17 dömdes till lif, bål och brand, 149 barn straffades med ris. Uti Dybecks Runa för år 1844 äro intagna sägner om *Rååndens* grasserande härstädes, dervid bland annat förf. omnämner, huru en kulla frälstes genom faderns rådighet att kasta en yxa öfver dotterns hufvud in i väggen, ty för stål måste trollen fly. Som den brudklädda kullan fick behålla kronan, skänktes den af fadern till kyrkan. Huruvida den är qvar är dock ej omnämdt. Baptisterna hafva uppfört åt sig vid kyrkan särskild byggnad för religiösa sammankomster. I närheten af kyrkan hållas sedan urminnes 2:ne landtmarknader, den ena i början af Juli, den andra i början af Oktober; men de kunna vid den utsträckning handeln å landet nu mer vunnit till följd af Kongl. förordningen d. 22 Dec. 1846 vara föga behöfliga. Nyligen är här inrättad station för provincialläkare. Af 1861 års hundskatt, som blifvit bestämd till 5 rdr för hvarje hundkreatur att utgå under 5 år, kommer hälften att användas till sockenboksamlingens förökande och andra hälften att läggas till en redan började fond till anskaffande af ett orgelharmonium för fasta skolan på *Mora strand.*

Af gårdar, verk och inrättningar nämnas, utom förutnämnda *Siljanfors* bruk: *Inoors* manufakturverk, anlagdt år 1861. — *Wåmhus* qvarn med 3 par stenar, *Hemulå* qvarn med med 4 par stenar, hvardera tax. till c:a 3,000 rdr, *Säs* och *Fu* qvarnar. — Fyra vadmalsstampar finnas. — 1 mant. *Prestgård,* tax. till 6,000 rdr. — $^1/_8$ mant. komministersboställe. — $^1/_{16}$ *Klockaregården.* — $\frac{25}{576}$ mant. *Noreberg* är kaptensboställe. — Byar äro: *Fogelsjö, Ulfsjö, Utmeland, Winäs, Isunda, Wika, Bonäs, Bäck, Inoor, Heden, Björkvassla, Höijen, Limbäck, Östra Storbyn, Westra Storbyn, Kumbelnäs, Garsås, Nusnäs, Farnäs, Noret, Wattnäs, Risa, Bergkarleås, Östnor, Öna, Kråkberg, Gopshus, Oxberg, Långledt, Selja, Lisselby, Morkarlby.* — Adress: Mora.

Mora Stenar, på Mora kungsäng i Lagga socken (se den art.), 1 mil från Uppsala, icke långt från Danmarks kyrka, är stället, der fordom Svea rikes konungar blifvit valda och hyllade. Redan i hedniska tiden blefvo konungarne valda af folket under bar himmel; men konungavalet vid Mora stenar, skrifva våra nyare författare, skall först skett i sednare tider och sedan kristendomen redan var införd. *) Plägseden tros hafva tagit

*) Uti en kort krönika af Petro Petreo (på 1600-talet) uppgifves, att Inge I, konung år 241 efter Kristi börd, stadgade, att Uppsala skulle vara konungasätet och konungahyllningen skulle ske vid Mora sten. Vi tillåta oss här återgifva hvad i nämnda krönika skrifves om konungavalet på den tiden. »Alla rikets herrar, såsom ock alla landsändars och städers fullmyndiga, utskickade sändebud skulle komma på en viss tid tillstädes uti Uppsala. Ty icke långt derifrån ligger en jordfast sten, omkring honom ligga 12 andra något mindre stenar. Der plägade välbemälte riksens råd och herrar, samt de andra ständer, andliga och verldsliga, höga och låga komma tillstädes. Då stiger den yppersta och förnämsta af riksens råd fram och håller ett tal, hvilket han nogsamt betänkt och författat hafver. Med detsamma påminner han om, huru mycket det är af nöden både för rikets behof och bästa samt för undersåternas frihet och säkerhet, att de måtte här förena sig uti att utvälja en konung och regent, eftersom sådant fordom på samma sten visligen blifvit förrättadt af deras förfäder, att dermed må betecknas stadighet vid häfdvunnen god sed. Sedan förmanades alla, att de fritt hvar för sig skulle namngifva och uppropa den, som de ansågo dertill vara den tjenligaste. Den, som de veta och uti sanning förfarit om gerna söker och befordrar

sin början vid år 1061, då Stenkil utsågs till konung efter den 900 år gamla Ynglingaättens utgång, som kom till kronan genom arfsrätt. Andra uppgifva, att den blifvit införd af konung Inge I (IV?) omkring 1100.

I gammal lag om konungaval stadgades följande:

»Nu tarfva land konung välja: då skola de tre folkland först konung taga: Tiundaland, Attundaland och Fjerdhundraland. Upplands lagman ege honom vid Uppsala först till konung döma. Dernäst hvar lagman efter annan: Södermanna, Östgöta, Tiohärads (Smålands), Westgöta, Nerikes och Westmanna. De ega honom till krona och konungadöme välja, till att land råda och rike styra, lag styrka och frid hålla. Då är han dömder till Uppsala öde.» Till konung hafva här blifvit utkorade: Erik den Helige, Waldemar Birgersson, Magnus Ladulås (1276), Magnus Eriksson (1319), då han var endast tre år gammal och bars på armarna samt visades för menigheten af Matts Kettilmundsson. Albrecht hylllades här till konung 1364, likasom Erik af Pommern 1396, Christoffer 1441, Carl Knutsson, som både hyllades här 1448 och äfven sedan, dömdes ifrån Sveriges krona 1457, då Christian I på samma gång utkorades, hvarefter hvarken konungaval eller hyllning här skett. Christian II var väl här för att hyllas, men erhöll ingen ordentlig hyllning, och Sten Sture blef år 1512 här vald endast till riksföreståndare. I stenarna, som nu äro mest förstörda, hafva riksvapnet och några påskrifter varit uthuggna. De tre kronorna förmenas blifvit uthuggna i Knut Erikssons tid. Öfver dessa stenar, på det fordna konungavalstället, blef år 1770 uppförd en liten stenbyggnad. Stenarne utgöra nu 5 till 6 och ligga i en fyrkant på golfvet. Några hafva runinskrifter. En inskrift inom huset upptager alla de konungars namn, hvilka här blifvit hyllade. Väggarne äro fulltecknade så väl med Svenskars som utländningars namn, hvilka besökt stället.

menige mans bästa, försvarar riksens ära, frid och endrägt; den, som inte i sina egna saker hafver gjort någon orätt; den, som ofta hafver behållit öfverhanden och seger öfver rikets fiender; den, som skickar sig så uti sitt lefverne, att hvar man unnar honom godt; den, som älskar lag och rätt och hafver Gud för ögonen; den, som nu så är, han varder enhälligen af alla riksens ständers utskickade (riksdagsmän) upphöjd och till konung vald. Dock skall man derjemte akta uppå, att om någon konungason, broder eller närmaste skyldeman hafver sådana dygder, så blifver den föredragen framför alla andra, icke för någon arfsrätt skull, utan af ett fritt val, etc. Slutet lyder: »Af honom, som det konungsliga embetet bekläder, önskas, att han skall så land och rike sitt styra och regera, på det de må hafva ett godt regemente, njuta fred och rolighet, befordra, älska och försvara sanning och rättvisa, undertrycka all vrånghet, osanning och orätt, allmogen sin freda och skydda, isynnerhet de stilla, som i all rolighet och laglydnad vilja lefva, för de ostyriga och vrångvisa, så väl infödingar som utländningar. Och så länge en konung och förste härom beflitar och vinnlägger sig, så må han fullt trygga sig dervid och vara försäkrad, att menigheten ingalunda skall välja någon annan till konung under hans lifstid».

Mora kontrakt af Westerås stift innefattar 3 konsistoriela och 2 regala pastorat (se Westerås stifts indelning) med 8 kyrkor. Folkmängden, som på 1840-talet var 15,136, år 1855: 17,157, uppgick 1860 till 17,941 personer.

Morast. Ett mant. skatte uti Eda socken, Jösse härad af Carlstads län, tax. 1861 till 24,750 rdr, hade s. år 26 åboer. Vid detta hemman har funnits en skans på gränsen till Norge, namnkunnig under de fordna krigen mot grannriket. Första gången byn Morast omnämnes i krigshistorien är 1225, då norske konungen Håkan Håkansson här rastade, under sitt tåg till att tukta Wärmländningarne (se Mellby) och inväntade, fastän förgäfves, bud om förlikning. Under Hannibals-fejden 1644 anlade Svenskarne på hemmanets område förutnämnda skans invid en å att hindra fiendens infall, och lyckades det dem ock att under Olof Stakes befäl med 200 man tillbakaslå vid Magnorabro, ej långt från skansen, Hannibal Sehested med 2,000 man; men sedan Stake farit ned åt Dal och lemnat befälet uti Morast åt en löjtnant Göransson, anfölls denne af Bredow med 14,000 man. Bönderna i skansen förlorade då strax modet och kastade sina vapen; soldaterna voro för få, löjtnanten sjelf, råd- och modlös, uppgaf i ångsten fästet. Följande året kom Gustaf Otto Stenbock, som rensat

först hela Dal och sedan vestra Wärmland från fiender, och angrep Morast. Men i början utgjordes Stenbocks belägringstrupper för det mesta af sammanrafsade bönder, hvarför hans försök misslyckades. Han fick dock snart förstärkning, och nu uppgåfvo Danskarne Morast.

Morastforsen. Jernbruk, se Charlottenberg. Hela godsets taxeringsvärde år 1861 var 203,600 rdr. Hälften af detta bruk har brukspatron J. O. Sundström köpt, i Sept. 1862, för 150,000 rdr rmt.

Morberget, se Söderbärkes socken.

Morgård. Jernbruk uti Norrbärkes socken, Wester-Berglags fögderi och Stora Kopparbergs län, vid vattendraget från sjön Leran till Barken, $^1/_8$ mil från kyrkan, var förut bergsmanshammare, kallad Winsebo, och uppbyggd 1616. Kände egare äro bergsrådet Er. Bergenschöld på 1760-talet, då bruket hade 1 härd och 410 *sk℔* smide, C. Larsson och H. E. Carleberg på 1840-talet, då årliga smidet var 273 *sk℔* af eget tackjern. Sedermera har bruket haft oinskränkt smidesrätt och dess tillverkningar hafva varit:

år 1858: 153 *sk℔* stångjern, för 1 manufakturstock 185 *sk℔* samt 3,206 *Ctr.* 67 *℔* gjutgods.

» 1859: för 1 tyskhärd $14^1/_2$ *sk℔*, för 1 smälthärd $405^1/_2$ *sk℔*, för 1 manufakturstock $224^1/_2$ *sk℔*, för ett gjuteri med en kupolugn 790 *sk℔*.

» 1860: 5,379 *Ctr.* smältstycken, 649 *Ctr.* 76 *℔* manufaktur, 1,610 *Ctr.* 69 *℔* gjutgods Brukets taxeringsvärde 1861 var 88,323 rdr rmt, inberäknadt för $\frac{35}{512}$ mant. Morgården; egare var herr R. G. Henschen; adress: Smedjebacken. — $\frac{37}{1024}$ mant. Morgården eges under Risingsbo. $\frac{172}{512}$ mant. har 3 egare af allmogen.

Morhyttan, i Söderbärkes socken af Stora Kopparbergs län, uppbyggdes 1639 och hörer under Larsbo bruk.

Morkarla. Annex-socken till Alunda pastorat, är belägen i Olands härad och Uppsala län, $4^3/_4$ mil n. n. o. ($3^5/_8$ mil efter Hällströms karta) från Uppsala, omgifves i nordost af Walö i Stockholms län och Skefthammar, i sydvest af Rasbo Kil, i vester af Tensta och Dannemora samt innehåller 25 mant., hvaraf $2^3/_8$ skatte, 2 krono-skatte, 1 krono, $19^5/_8$ frälse, på 0,783 qvadratmil land (efter Hahr), 0,719 qvadratmil land (efter Tham); dertill komma 0,024 qvadratmil insjöar. Socknen är en af dem, som ligga på sjelfva ryggen af landthöjden och utan att just hafva någon betydlig höjd öfver hafvet gifva upphof åt vatten, som gå ut åt olika håll; den utgöres ock mestadels af kärrig, här och der bergländig skogsmark; i vester sträcker sig Dannemora grufvas södra allmänning. Bästa bygden är kring det vattendrag, som går söder ut till Alunda och vidare till Olandsån. Rådande jordmån är mojord, här och der sandblandad lera. Näringar äro desamma, som i Alunda; men skogsbruket, med dertill hörande binäringar, intager här större utrymme, åkerbruket deremot mindre. Ur Stenrings-grufvan brötos 1861: 18,000 centner jernmalm. Folkmängden var år 1805: 893, år 1855: 1,044; år 1860 hade den åter nedgått till 1,023 personer. — *Olar damor* förekommer 1314 såsom hörande till Oland. Kyrkan, belägen $1^1/_5$ mil från moderkyrkan, är gammal, af gråsten, till en del af stora block, men åtskilliga gånger reparerad, till stor del på bekostnad af Österby bruks egare. — Runstenar förekomma vid Norrby; många gårdar nämnas år 1312. — Vid *Söderby* är gästgifvaregård.

Socknens taxeringsvärde 1860 var 150,416 rdr 40 öre, hvaraf 4,920 rdr för 8 lägenheter, 1 qvarn och såg. Ord. räntan är 70 rdr 35 sk. 6 rst. kr.värdi. I bevillning (efter II art.) erlades 1861 c:a 162 rdr. Af hemmantalet är 1 mant. *Bothby* sergeantboställe, det öfriga är skiftadt i 39 lotter, hvaraf den största utgöres af frälsehemmanen $^1/_2$ *Bol*, 1 *Knaby*, $2^3/_4$ *Norrby*, 1 *Norrkulla*, 1 *Finga*, 1 *Skarphärad*, $^3/_{10}$ *Söderkulla*, $^1/_2$ *Smålanda*, $^1/_2$ *Transättra*, 1 *Ullsarby*, med såg, $1^3/_4$ *Åby*, 3 *Österby*, samt frälseräntan af $5\frac{181}{280}$ mant. och Mårtenskulla utjord; allts., tax. till 86,922 rdr, eges af friherre P. A. Thams arfvingar. — 1 mant. *Prestbyn*, 1 mant. *Söderkulla* egas af Uppsala akademi. — $^1/_4$ mant. skatte *Flymyra*, Källsveden, Rastens utjord eges af Dannemora grufveintressenter. — $^1/_2$ mant. *Söderby*, tax. till 4,000 rdr. — *Svensarfve* grufva eges af kammarherre C. L. Reutersköld. — Öfriga hemmanens namn äro $^1/_8$ mant. skatte *Stenringen*, $^1/_8$ frälse *Halförbyn*, 1 *Halfbyggda*, 1 *Svensarfve*, 1 *Östanå*, som egas af bönder. — Adress: Uppsala, Österby.

Morlanda. Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Oroust och Tjörns kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af

Morlanda, modersocken, med Mållösund, Fiskebäckskils, Kärringöns, Gullholmens och Grundsunds kapell, samt innefattar ön Orousts vestra kuststräcka och den stora, i statsekonomiskt afseende vigtiga skärgård, som ligger mellan 58⁰ 3′ och 58⁰ 16′ nordlig lat. Den landfasta delen af Morlanda, eller det gamla Moland, utgöres af den 2 mil långa, men föga breda bergsbygd, som i öster stöter till Röra och Tegneby socknar och för resten omgifves af *Koljö-*, *Ellös-* och *Kärringöfjordarna,* samt åt söder slutar sig uti en lång och smal klippudde, den s. k. *Tången,* som med $^1/_2$ mils längd utskjuter mellan sistnämnda hafstrakt och den smala *Boxvikskilen.* Till större delen upptages trakten af en hög bergsrygg, som genom *Storehamn,* en vidsträckt, klippbeströdd och till odling oduglig ljungmark af ett ökenlikt utseende, står i förbindelse med Tegnebys fruktbara slättmarker. Under den vestra och branta väggen af detta fjäll sträcker sig den milslånga, lika vackra som bördiga *Morlandadalen,* krökande sig ifrån Boxvikskilen till Koljöfjordens vik vid Morlanda kyrka och i vester begränsad af lägre, utaf små dalar genomskurna bergåsar. Emot de hotande, tvärbranta bergmassorna, ur hvilkas djupa remnor barrskogar framskymta, bildar denna väl uppodlade dalgång, med sina vänliga lundar, sina rika sädesfält och snygga bondgårdar, en skön kontrast och kan med skäl räknas ibland länets vackraste trakter. Uti densamma hafva 15 hela hemman sina bördiga inegor; pastoratets öfriga $47^1/_2$ hemman ligga kringspridda i den s. k. skogsbygden, i några mindre dalar, som från Morlandadalen grenar sig ut mot hafvet, samt på de många stora och mindre öarna, som utgöra Morlanda skärgård. Bergen bestå närmast stranden och på öarne af glimmerskiffer, men för öfrigt af granitartad gneis. Betydliga lager af ren qvarts träffas i Morlandafjället och utföras härifrån till inrikes glasbruk. Tälgsten förekommer på ett par ställen. Stora lager af fossila snäckor finnas här nästan öfverallt hopförda. Skogsbygden utgöres af socknens norra del. Löfskog af ek, al och andra trädslag kläder foten af bergväggen i Morlandadalen och finnes äfven annorstädes i socknen. Boken frodar sig yppigt uti *Uggletofta,* en af de djupa klefvar, som genomskära nämnda fjäll. I Morlandadalen och mellan strandklipporna består jordmånen af bördig mylla på lerbotten, som ofta befinnes uppblandad med hafslemningar; men i skogstrakten omvexla sand, femma och myrjord med bättre lermylla. Kornet är det vigtigaste sädet. Betesmarkerna äro i allmänhet dåliga. Arealen är 0,976 qvadratmil, hvaraf 0,014 äro insjöar, och folkmängden, som år 1805 var 4,406, uppgick 1860 til 6,946 personer, hvaraf 2,678 på öarna. Taxeringsvärdet 1860 var 551,300 rdr rmt; i bevillning efter II art. erlades 1,320 rdr af blott Morlanda socken; af fiskägena eller kapellförsamlingarna erlades ett ännu större belopp. Öfver en tredjedel af befolkningen lifnärer sig uteslutande af fisket, nära en tredjedel af fraktsegling och annan sjöfart. I pastoratets skärgård funnos på 1840-talet 75 seglande fartyg af 2,597 läster och år 1862: 121 af 5,898 läster, som gå på Danmark, England, Frankrike, Östersjöprovinserna med flera orter. Såsom binäringar, dock endast för några enskilda, kan betraktas det betydliga båtbyggeriet i Kongsvik och på Engön samt brytning och utförsel af qvarts. I allmänhet visar Morlandabon fallenhet för handaslöjder. Jordbrukaren och seglaren äro här utmärkta framför fögderiets öfriga inbyggare; fiskaren ensam står här som på andra ställen tillbaka. Angående pastoratet tillhörande fisklägen hänvisas till förutnämnda kapellförsamlingars särskilda artiklar äfvensom till art. om *Rågårdsvik, Hellevikstrand* och *Edshultshall* samt om *Skaftö, Flatö* och *Gåsö.* Utom dessa öar finnas *Islandsberg* och *Jonsberg, Lafö, Hermanö, Mollön* samt de mindre holmarne *Långholmen, Råön* och *Ramholmen* (troligen den, som omtalas i Hakon Hakonssons saga, cap. 277) m. fl. — Morlanda rymliga och ljusa kyrka är uppbyggd af sten på en sandmo, nära Morlanda säteri, $5^7/_8$ mil från Uddevalla, $8^5/_8$ mil från Göteborg. Anläggningsåret är okändt; men vid de stora förändringar kyrkan i senare tider undergått, har hon blifvit beröfvad sitt åldriga utseende, af hvilket hon nu eger intet annat qvar än murarnas tjocklek. Omkring 1680 erhöll hon sin nuvarande form. På östra väggen hänga Bildtska,

Bjelkeska m. fl. sköldemärken, hvilka ock finnas målade på orgelläktaren samt inristade jemte årtalet 1671 på den största af härvarande ljuskronor. Morlanda socken afsöndrades från Tegnaby till eget gäll genom kungabrefvet den 28 Juli 1631. Dess förste pastor blef Björn Jönsson, som dog 1650. Jus patronatus tillhörer adliga familjen Bildt och har hittills utöfvats af den medlem af ätten, som innehaft Morlanda säteri. Före 1845 fanns ingen undervisningsanstalt, och erbjöd sig vid den tiden en af församlingens ledamöter förgäfves att skänka socknen ett skolhus, om den ville anordna det öfriga. Till de fattiga har landtbrukaren Anders Falk på Tofta gjort en donation, bestående af trenne gårdar om tillsammans $1^{11}/_{16}$ mtl samt 23,000 rdr i penningar. Stiftelsen, som efter gifvarens död år 1854 trädde i verkställighet, förvaltas af kyrkoherden och 4 af honom valda bönder. Sparbank har varit öppnad här sedan 1856, delegarnes antal 1860 var 81 och kapitaltillgången 2,052 rdr rmt. Sigurd Bilder af Sogn, som var med konung Olof Tryggvason på skeppet Ormen Långe, när han år 1000 blef slagen af nordens båda andra konungar och Erik jarl, samt säges varit Bildtska ättens stamfader, skall ligga jordad vid Morlanda.

Fornlemningar. Inom socknen träffas icke mindre än trenne lemningar efter forntida borgar, nämligen det i Kastskogen belägna *Slottsberget*, på *Geesberget* och på *Dufvekärrsberget;* men hvilka rudera inskränka sig till några nedrasade murar af bergfallen sten. Nära Morlanda säteri och uti Kårehagens kohage ligga större samlingar af ättehögar. En och annan stensättning varseblifver man ock på de stora sandmoar, som här förekomma. Det märkligaste ålderdomsminnet i denna socken är det s. k. *Jättealtaret* i Torebo skog. Det är ett s. k. Dyrhus, nedbäddadt i en aflång jordhög, som står kringsatt med stora uppresta stenhällar. Ett mindre dylikt ligger der bredvid, och efter ännu ett har man lemningar på Slätthults utmark. En helig källa, *Korskällan,* med stark mineralhalt, ligger på Morlanda egor. Nära härintill upptäcktes för några år sedan en hel verkstad för flint- och stenredskap. Ibland märkvärdigheterna må ock nämnas *Harfvedraget,* en lång, i dagen liggande qvartsgång uti bergen på gården Husebys utmark, om hvars tillkomst en sägen finnes anförd af Holmberg (Bohus läns Beskrifning); vidare fyndet af en med brändt tegel fylld tegelugn, hvilken för några år sedan uppgräfdes ur en kulle, och hvilken antages hafva stått der i detta skick alltsedan *Digerdöden,* om hvars anställda förödelser den i sådan händelse bär ett talande vittnesbörd. Morlandabon minnes i traditionen väl den stora mannadöden och glömmer inte att i sina sägner derom berätta, huru två små änglar i barngestalter då gingo från hus till hus, den ena beväpnad med en liten räfsa och den andra med en qvast, och att, då den förra räfsade utanför stugudörren, blef någon af hushållet skonad ifrån förstörelsen, men att hvarenda själ dog uti den boning, utanför hvilken den sednare ängeln sopade med sin qvast. Denna sägen upprepas öfver hela riket.

Gårdar, byar och verk: Säteriet *Morlanda* (se den art.), hvarunder lyda 1 mant. *Berg,* $^1/_2$ *Hötteröd,* $^1/_2$ *Gestrilla* med qvarn, $^1/_4$ *Ebiedsslätt,* hela godset taxerades 1861 till 32,000 rdr rmt. — Af ståndspersoner egas 1 mant. frälse *Törebo* med qvarn, med den bästa barrskog i pastoratet. *Marieberg* en förpantningslägenhet, $^1/_2$ frälse *Hållta. Ängö* på ön af samma namn. 1 mant. *Kårehagen,* hvaraf kommінister J. F. Ekman eger $^1/_2$ mant., en bonde $^1/_3$, och herr J. F. Schugge $^1/_6$ mant., kalladt Hendriksdahl, der det enda privilegierade apothek, som finnes på landsbygden i Bohus län, är inrättadt sedan 1840. — *Ilandaforss* garfveri. — *Mollösund* och *Christineberg* salteriverk. $^1/_2$ *Svanvik,* 1 *Tofta,* $^1/_8$ *Tönsäng* tillhöra Fattigfonden. $^3/_4$ *Dahle,* $^1/_2$ *Röd* pastors annexgård, äro kyrkoherdens boställe; $^1/_2$ *Wägeröd* prestenkesäte. Dahle utbyttes till prestgård 1675 mot Gunneröd i Tegneby socken. Öfriga hemman äro *Backa, Barreviken, Bjönny, Bro, Bräcke, Bua, Glimsås, Lilla* och *Stora Grönskult, Hasslekälla, Kihla, Kongsviken, Köperöd, Lunden, Röde, Slätthult, Stensbo, Stufveröd, Sörbo, Tången, Wassdal, Bäcken, Edshult, Efvenäs, Eskekjärr, Gunnesbo, Mahlö, Näreby, Rålandsberg, Röd, Törebo, Wrångevalta, Fåssa, Kärrgård, Löndal, Lunneviks* segelduksfabrik. — Adress: Oroust.

Morlanda. Ett mantal frälse-säteri, beläget i förutnämnda socken, på en höjd vid Morlandadalen, med vidsträckta egor, är den gamla adliga Bildtska ättens stamgods, af hvilkens svärdslinie det innehafts alltsedan medlet af 1500-talet. Före denna tid tillhörde det Lunge-

slägten. Riddaren Vincentz Lunge inköpte det nämligen år 1525 för 1,100 goda danska riksdaler af en svensk riddare Erik Johansson. Morlanda kom genom gifte till Bildtska slägten. Vid 1675 års krig med Danmark förglömde Knut Bildt sin trohetsed emot Sverige och öfvergick till sin fordna herre, Danmarks konung, hvarföre ock hans egendomar förklarades förbrutna, och Morlanda gods gafs 1676 till friherreskap åt general-löjtnanten frih. Hans Georg Mörner, men återgafs sedermera till sonen Daniel Bildt. Vid reductionen 1694 upplystes, att den sistnämnde tillhandlat sig af bönder flera skattehemman, dem han godtyckligt gjort till insockne frälse, hvilka derföre återgingo till sin natur af krono-skatte. Egendomen egdes 1861 af enkefrn S. Bildt. Säteriet taxerades s. år till 18,000 rdr; dess underlydande hemman äro uppgifna under socknens gårdar och hemman. Fordom låg ett ganska stort gods under denna egendom, men har tid efter annan blifvit derifrån afsöndradt. Gården är bebyggd med en hundraårig manbyggnad af rundtimmer; på 1600-talet var Morlanda prydt med en större karaktersbyggning af sten, hvilken stod närmare stranden. Till gården hörer den största trädgård i orten; den har äfven många för orten värdefulla förmåner, såsom goda skogar och 2:ne qvarnverk, hvartdera med 2 par stenar m. m. Jordmånen består omvexlande af lera, svartmylla och sand.

Morrik. En bondby på Tjörn i Bohus län, är ryktbar i folksagan för det nederlag Tjörn-bönderna der, i en aflägsen forntid, tillfogade en hop landstigna Skottska vikingar; se vidare art. Hoga.

Morsta. Två och $^1/_2$ mtl krono-skatte uti Össeby-Garn socken af Långhundra härad och Stockholms län, är belägen 4 mil från hufvudstaden, vid allmänna landsvägen till Grisselhamn, $^3/_8$ mil från lastageplats vid Saltsjön; den är en af de egendomar, som under loppet af de sednare 30 åren blifvit genom jordens indelning och dikens anläggning försatt i ett tillstånd, som kan tjena till föresyn i orten. Enligt äldre kartor är hela egoområdet beräknadt att utgöra omkring 1400 geometriska tunnland. Enligt nyligen upprättad karta utgöra åkern och ängen hvardera öfver 100 tunnl., hvaraf nära 70 tunnl. äro från kärr och mossar genom odling upptagna. Stora och goda beteshagar finnas, äfvensom skog af alla slag. Utsädet har hittills varit 70 t:r spannmål samt 50 t:r potates. Skörden af hvete, som i anseende till jordmånen bör anses utgöra hufvudsädet, har under sednare åren uppgått till 15:de och 16:de kornet. Ett schäferi är på egendomen inrättadt, hvartill början gjordes 1832, då ett antal af 20 djur köptes, bland hvilka finnas de, som uti inköp betaltes med 450 rdr rmt. För några år sedan uppgick antalet till 200. Bränneri och tröskverk finnas, de sednare af jern. Hus och byggnader till 12 å egorna inrättade jordtorp äro uppförda under loppet af de sednare 30 åren. Utskylderna upptagas till cirka 500 rdr och taxeringsvärdet 1861 till 24,150 rdr, allt rmt.

Morsta, reduceradt under Benhamra kungsgård, har i sednare tider tillhört slägten Poppius, år 1861 hr R. Wahlberg.

Mortorp. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södra Möre kontrakt af Kalmar stift, utgöres af Mortorp, moderförsamling, med annexet Oscar samt innefattar $45^5/_8$ mantal och beboddes 1860 af 3,557 personer. — *Mortorp* socken, belägen uti Södra Möre härad af Kalmar län, 2 mil v. s. v. från Kalmar — vid 85 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Ljungby, i öster äfven af Ljungby och Arby samt omfattar 1,590 qvadratmil (inber. Oscar). Marken är på en ringa del jemn, för öfrigt bergig. Rådande jordmånen är sand, eller svag lermylla; på få ställen finnes mulljord eller lera. Skog växer ymnigt. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,993 (då inberäknad Oscars folkmängd) och 1860 af 1,962 personer, består af $23^7/_8$ mantal skatte, $1^1/_4$ mantal krono, $2^1/_4$ mantal frälse och taxerades sistnämnda år till 205,770 rdr rmt, hvaraf 17,700 rdr för 32 lägenheter, 3 manufakturinrättningar och 11 qvarnar och sågar. Kyrkan förmodas vara uppbyggd på 1400-talet. Enligt kongl. bref af d. 18 Maj 1847 är pastoratet fördeladt i 2:ne socknar på det sätt, att denna sockens skogsbygd, som tillförne haft ett eget kapell (af okänd ålder, bygdt af trä) der gudstjenst hölls hvar tredje Söndag,

nu under namn af Oscars socken bildar en särskild annex-församling under Mortorps pastorat. Uti denna sockens skogar höll Dacken sammankomster med bönderna för att bringa dem till uppror. År 1451, då Carl VIII vistades i Kalmar och Christian I uti Avaskär, företog den förre, under det underhandlingarne pågingo mellan nämnda konungar, en resa från staden till Mortorp, hvartill man nu icke känner anledningen. Men Danskarne, som trodde, att han ärnade besöka dem i Avaskär, flydde vid ryktet härom med sådan brådska ifrån landet ut på sina skepp, att sjelf kung Christian icke gaf sig tid att invänta hvarken häst eller båt, utan vadade i sjön, enligt gamla rimkrönikans uttryck, som »en odhen (naken) svala». Om traditionen, som är fäst vid *Helga kors källa,* hvilken är belägen på hemmanet Högebo egor, se art. Helga kors källa.

Gårdar m. m.: $1^1/_4$ *Mortorp,* tax., jemte hälften i en tullmjölqvarn, till 7,250 rdr, är kyrkoherdens boställe. — $^{15}/_{16}$ *Mortorp,* med mjölqvarn, eges af landshöfding Rappe. — $^3/_4$ *Högebo,* tax. till 5,200 rdr. — $1^1/_4$ *Törsbo,* med sågqvarn, eges af löjtnant Wahlbom. — Öfriga hemmanens namn äro: *Betekulla, Förebo, Fröstorp, Gunnegärde, Gärdsryd, Halltorp, Igersdela, Kaxgärde, Löfshult, Lisebo, Mortorp, Melltorp, Måstorp, Nättrabo, Näfraverke, Pilsmåla, Runtorp, Råsbäck, Tokabo, Wargmåla, Österhult, Kycklingetorp, Wäntorp, Långaström, Kjellebäcksmåle.* — Adress: Kalmar.

Morup. Socken och regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Warbergs kontrakt af Göteborgs stift, ligger uti Faurås härad och Halmstads län, omgifves i vester af hafvet, i norr af Tvååker, i nordost af Ljungby, i öster och söder af Stafsinge samt omfattar en areal af 0,386 qvadratmil, af hvilka 0,015 äro insjöar. Marken är i allmänhet jemn; rådande jordmånen sandig, isynnerhet åt sjösidan. Lera finnes icke, men väl mulljord på något afstånd från stranden. På skog är brist. Socknen genomskäres icke af större vattendrag; men på södra gränsen ligger *Ramsjön,* från hvilken en å genomlöper socknen och faller ut i hafvet. Stora landsvägen mellan Göteborg och Skåne går genom socknen. På förut uppgifna areal, fördelad på $52^7/_{36}$ mant. ($40^7/_{36}$ sk., 1 kr., 10 fr.), bodde 1860: 2,694 personer, 1,120 flera än år 1805. I bevillning för eg.rätten och efter II art. erlades år 1861: 444 rdr 28 öre.

Morup har i äldre tider hetat Mothorp och egde fordom till annex den till Danmark nu hörande ön *Anholt,* belägen i Kattegat, omkring 7 mil från Morupsstranden och 8 mil från Jutland. Ännu på 1500-talet skola barn hafva blifvit hitförda från nämnda ö för att döpas. Af handlingar i pastorsarchivet upplyses, att pastor i Morup hade på Anholt sitt stomhemmau och klockaren der sitt klockarebol. Kyrkan, belägen $9^3/_8$ mil från stiftsstaden, bestod fordom af orappad tegelsten med ett rödmåladt trätorn och blef derför i danska tiden af sjöfarande, som deraf hade landkänning, kallad den Röde kirke. Denna helgedom, som är 48 fot lång och 32 fot bred, blef 1807 betydligen förlängd och försedd med skiffertak. Hon har sedermera fått ett ganska högt torn af gråsten med en låg kopparbetäckning. Altartaflan och predikstolen tillhöra Carl XI:s tid. Byggnaden är väl ansenlig; men intet finnes, som fäster fornforskarens eller byggmästarens uppmärksamhet. Att ett kloster funnits i Morup, känner man endast af berättelsen, att grefve Jacob af Halland 20 särskilda gånger låtit plundra det till straff för munkarne, som emot grefvens våld anropat Erik Menveds beskydd. Mot den sistnämnde ingingo hans bröder, hertigarne Erik och Waldemar, på Munkegård här i socknen förbund med hertig Christoffer af Söder Halland, hvarigenom de förra förpligtade sig att biträda den sednare med 400 jernklädda ryttare emot kon. Erik Menved. — *Fornlemningar.* Vid stranden ligga de båda *Brödrahögarne,* uti hvilka hjeltebröderna Sniall och Hiall från Norge äro jordade. Den ena af dessa ättehögar, 500 alnar från stranden, är 65 famnar i omkrets vid foten och kallas *Norra Brödrahögen.* Då, för omkring 50 år sedan, denna hög öppnades af kringboende allmoge, fann man midt i högen en aflång och fyrkantig stenkista, omsorgsfullt sammanfogad af 6 släta, vackra stenhällar. På den öfversta, eller på locket, låg ett svärd, hvars uppmultnade handtag syntes hafva varit af masur, och svärdsklingan, uppsmält, befanns innehålla en blandning af koppar och silfver. Då stenkistan öppnades, stod deruti hjeltens aska förvarad i en lerurna, hvilken var öfvertäckt med ett lock, hvarpå

en prydnad utgjorde handtaget. Allt detta stod alldeles orubbadt, intilldess arbetarne skulle upplyfta urnan, då hon sönderföll. *Södra Brödrahögen* ligger 140 famnar från den norra; båda hafva haft fotkedjor, och deras höjd har förr varit ansenlig, hvarföre de äfven synts på längre afstånd. Under namnet *Bröderhöj* äro de upptagna på Langenbeckska kartan af år 1277. Vid hafsstranden, $^1/_8$ mil från Brödrahögarna märkas den s. k. *Hakonarhellu,* hvilken ännu af folket utvisas under benämning af *Hakonshällen* och med tillagd tradition, att Snialls och Hialls farbroder är begrafven derstädes. På hafsstranden vid Långavika by ligger den märkvärdiga *Glumsten,* som, 5 alnar hög och $7^1/_2$ bred, utgör flera mil ut i hafvet ett sjömärke; den nämnes såsom sådant uti våra fornhäfder redan vid konung Harald Hårdrådes krigsfärd år 1061 och vidare vid berättelsen om norska konungen Hakons krigståg till Halland år 1250. De emellan Glumsten och Brödrahögarna uppresta många bautastenarne utvisade, att detta ställe varit en valplats; men nu hafva åboerna i Espelunda by uppodlat och inhägnat sjelfva valplatsen, bortfört och begagnat åtskilliga af de mer flyttbara samt nedsänkt de större bautastenarna under sina odlade åkerfält. — Hela redden, som kallas *Morupstånge,* på hvilken ofta skeppsbrott inträffa, sträcker sig från Glumsten några hundra famnar ut i sjön och består af mindre stenar. På *Morupstånge,* som utgör en utskjutande stenig landttunga, uppfördes 1843 en stillastående lentillefyr af andra ordningen. Fyrtornet är 98 fot öfver vattenytan, och fyren synes på $3^1/_2$ till 4 mils afstånd. Anmärkningsvärdt är, att hela stranden rundt omkring eger sandbotten. Tvifvelsmål hafva derföre uppstått, huruvida denna redd antingen är en daning af natur eller konst.

Hemmantalet, hvarför eg.rättsafgift erlägges, är fördeladt uti 264 egolotter; hvaraf följande äro de största: *Munckagård* (se den art.), med underlydande utsockne-hemman 1 mant. *Bockhult,* 1 mant. *Sjöbohl,* det hela tax. till 37,500 rdr; *Långås* säteri (se den art.) med 1 mantal *Ryd,* tax. till 18,650 rdr rmt; $^3/_4$ mant. *Morups* qvarngård med qvarn samt $\frac{139}{9144}$ mant. i *Lyngan,* tax. till 10,628 rdr; $^{19}/_{24}$ mant. af *Morup* med väderqvarn och gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas i norr till Warberg $1^5/_8$ mil och i söder till Falkenberg $1^1/_4$ mil; 1 mant. uts. frälse *Breaås,* egare löjtn. C. J. Lilliehök. 1 uts. frälse *Lunnagård,* egare A. Thomsson; $^7/_{18}$ *Hönryd* och $^1/_8$ *Lynga;* $^1/_2$ *Galtås;* $^{17}/_{24}$ mtl *Stubbhult.* — Minsta brukningsdelen är $^1/_{32}$ mant. *Askhult.* — 1 mant. *Morup,* prestgård, tax. till 9,500 rdr rmt. — Kyrkan disponerar hemmanet № 2 Askhult, som af gammalt är hennes egendom, dock med den inskränkning, att herrligheten är kronans. Öfriga hemman äro *Brandsbol, Bölse, Grytås, Långavika, Lyngen, Qvarnagård, Rosendahl, Stranninge, Stensbol, Bäneredsberg, Kjesebohl, Bryntebo, Digesgård, Espelunda, Gåsakull, Hufhult, Huhle, Lönestig, Sotared, Skogsbol,* 1 mant. ins. *Komleryd,* 1 mant. uts. *Rij.* — Adress: Warberg.

Moses, *Södra* och *Norra.* By af 3 mant. skatte, 2 mant. frälse uti Kumla socken och härad af Örebro län.

Af denna by, eller af byn Norra och Södra Måssby, 1 mant. skatte, 1 mant. frälse, belägen i samma socken, tog sig Ericus Olai, kyrkoherde (1660) i Tumbo och Råby församling, tillnamnet Mozelius; hans sonson amiralitetskammarrådet Lars Mozelius adlades (1770) med namnet Stjernstam; dennes son, öfverste Lars Stjernstam, död 1804, bivistade med mannamod sjuåriga Pommerska kriget och likaledes, jemte två sina söner, kriget i Finnland 1788—90; derefter blef han, sedan freden slutits i Wärelä, framför regementet af konung Gustaf III för sina krigsförtjenster utnämnd till öfverste i arméen. Till byarna höra 3:ne kalkugnar, 1 tälgstensbrott. 2 mant. frälse Norra Mos (efter tax.-längden) lyda under Säbylund.

Mosjö. Såg i Hanebo socken af Gefleborgs län och Södra Helsinglands fögderi, tax. 1861 till 15,000 rdr, egdes af grosshandl. Rahms sterbhus i Gefle.

Mossboda. Egendom uti Enåkers socken, Simtuna härad och Westerås län, vackert belägen vid sjön Hallaren, $^1/_4$ mil från kyrkan och 2 mil från Sala stad, består af 1 mant., deraf $^3/_4$ frälse och $^1/_4$ rusthåll, utbrutna från № 4, 6, 7 i Enåkers by, och har i sambruk $^{15}/_{64}$ mant. i № 1 & 2 Lundby, med en areal af 330 tunnl. åker och äng samt 1,120 tunnl. skog och hagmark. Höskörden har varit 20,000 *lU,* dermed, jemte halmfodret, framfödts 15 hästar, 17 oxar, 60 kor och ungnöt samt får. Inom Mossboda ego-område vid stranden af nämnda sjö är *Enåkers ångsåg* uppförd (taxeradt 1861 till 37,200 rdr rmt) och i sammanhang dermed ett nytt tegelverk, som alltsammans dri-

med en ångmaskin om 25 hästkrafter. Sågen har en finbladig ram; flottled till densamma är från Dalelfven genom Storån och i sjön Hallaren.

Manbyggnaden är nybyggd, med 13 rum i 2 våningar; till gården höra trädgård och parkanläggningar.

Till egendomen höra dessutom *Hillersbo* hemman, om $14^1/_2$ penningeland skatte, med qvarn och såg i Möklinta socken, $^3/_{16}$ mant. skatte *Sörbo,* i Nora socken, jernmalmsgrufvor i Fallbo, Hillinge och Hjortronmossen i Sala socken samt andelar uti mer och mindre arbetade dylika jernmalmsanledningar i *Sjövasskärrsgrufvan, Pehrs, Stockmåss, Delby, Kihls* och *Lundsgrufvorna.* Egare 1861 voro hrr Starck & Wetterqvist,

Egendomens eg.rättsafgift år 1861 var 47 rdr 32 öre rmt, hvaraf 8 rdr 21 öre för Mossebo hemman.

Mossebo, se Måssebo.

Mossheddinge. Fem mtl uti Eserups socken af Bara härad och Malmöhus län, är ett Lunds domkyrkohemman, och tax. 1860 till 33,160 rdr rmt.

Mosshult, fjerding, se art. Ljuder socken.

Mossle. Fem mant. skatte och $2^1/_4$ mant. skatte-säteri uti Wernamo socken, Östbo härad och Jönköpings län, äro fördelade på följande gårdar: Herregården *Mossle,* $2^1/_4$ skatte-säteri, har någon tid kallats Helmershus efter egaren gr. Helmer Lillje; men det grefliga namnet har ej blifvit upptagit i jordeboken, der det gamla namnet ännu står qvar. Öfversten Helmer Lillje dog 1685, sedan han i kriget mot Turkarne vid Ofens belägring tagit skada till sin helsa. Reduceradt köptes säteriet 1690 af den 1687 adlade statskommissarien Gustaf Palmfelt, som på sin tid ansågs för omistlig i statskontoret. Hans son, landshöfding Johan P., gift med Helmer Lilljes dotter Catharina, var äfven egare af egendomen, som kom med dottern Mariana till assessor M. Bredal. Sedermera var kapten Uggla egare och försålde egendomen till kapiten Handberg, hvilken åter försålde den 1764 till häradshöfdingen öfver Östbo, Joach. Wetterberg, hvars svärson, fänrik And. W. Köllerström, köpte gården 1816, och år 1825 blef dennes måg, brukspatron Carlander, egare af halfva säteri-rusthållet, som till sin helhet egdes 1861 af löjtn. Lilljenberg. Eg.rätts-afgiften för tegelbruk och qvarn var s. år 25 rdr 50 öre. Egendomen, belägen $7^1/_2$ mil från Jönköping, nära vid Wernamo köping, har en areal af c:a 1,200 tunnl. Åkerjorden består hufvudsakligen af svartmylla, på ler- eller hård grusbotten, men i öfrigt lera och sandmylla. Löf- och barrskog finnas till husbehof. Till egendomen hörer godt fiske och ångbränneri för afverkning af c:a 1,000 kannor bränvin på dygnet. Alla husen, utom manbyggnaden, äro nybyggda på de senare 5 åren på en större höjd, hvarifrån man eger en herrlig utsigt öfver sjön Widöstern och Lagaådalens här bördiga område. På egorna är en mineralkälla. — 2) *Mossle* gård af $1^1/_4$ mant. skatte, egdes 1861 af brukspatron Carlander. År 1519 skrefs *Morslöf, Mossled* i jordeboken 1725—33. *Mossle Uddebo* $^7/_8$ mant. och $^1/_4$ af M. *Bonkeg.,* köpt till skatte 1720, sammanlades och bebyggdes af lagman Kröger 1796 under namnet *Mosslelund.* Har sedan egts af lagman Hadders, major Eckerman, major Sten Otto Mörner, brukspatron Åkerlund, 1828 kronobef. Moberg, sedan 1843 förutnämnde närv. egare. Gården är omgifven af rudera efter en förskansning, 4—500 alnar på hvardera sidan, med en bastion i n. v. hörnet. Dacken tros der 1540 någon tid haft sitt läger. Ting anses ha hållits här i hednatiden. Tingsbanan har ännu flera stenar orubbade. I n. v. trädgården äro »offer- och ättehögar». Bautastenar finnas många. Metallfornlemningar äro härifrån sända till Kongl. W. A. — 3) $3^5/_8$ mant. skatte *ibm* på 3 n:r, hafva 12 åboer; $^1/_8$ mtl lyder under Sörsjö säteri.

Mostorp. Egendom uti Getinge socken, Halmstads härad och län, $2^1/_4$ mil n. v. från Halmstad, nära stora landsvägen, består af $1^1/_2$ mant. Mostorp, med 2 qvarnar, samt 1 mantal *Risarp,* $\frac{29}{264}$ *Berg,* egdes 1861 af L. von Segebaden; eg.rätts-afgiften s. år var 20 rdr 66 öre. — Jordmånen är bördig och består af mylla. Hemmanet Mostorp är $^1/_2$ mant. skatte, 1 mant. ins. och $^1/_2$ uts. frälse.

Mosås eller **Mosjö.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till

Örebro kontrakt i Strengnäs stift, utgöres af Mosås och Täby socknar samt innefattar $43^3/_4$ mant. Pastoratet beboddes 1860 af 1,842 personer. — *Mosås*, modersocken, ligger uti Örebro härad och län, 1 mil s. s. v. från Örebro, 13 mil från Strengnäs, gränsande till Ånesta i n. v., Täby i vester, Kumla i söder, hvarifrån den skiljes af Täbyån och Ekeby mosse, samt till Mosjön och Gällersta i öster. Arealen är 0,290 qvadratmil land, 0,012 vatten, som hufvudsakligen utgöres af den grunda Mosjön, hvilken i sednare åren medelst statslån blifvit sänkt. Socknens södra del är sank, den norra något skogig; utom en sandås, som går från norr till söder utmed Mosjöns vestra strand, är landet tämligen jemnt med lerjord och svartmylla. Folkmängden har, från att år 1805 vara 714, uppgått 1860 till 1,097 personer; hemmantalet är $25^1/_8$, hvaraf $20^3/_8$ skatte, $3^1/_2$ krono, $1^1/_4$ frälse. Åkerbruket, som är hufvudnäring, är mer än tillräckligt för eget behof. På skog är i allmänhet brist, utom å $^1/_2$ mtl Palmbohult, som uppgifves år 1818 hafva äng och vacker skog.

»Mossas cum annexa» förekommer omkring 1314. Kyrkoherdelängden är känd åtminstone tillbaka till midten af 1500-talet. Kyrkan är gammal, byggd af sandsten, men reparerad i sednare tider. Invid kyrkan är mötesplats för befäl och rekryter af lifregementets husarkorps. Statens vestra stambana går genom socknen, med station på hemmanet Mosås egor, 19,9 mil från Stockholm 0,9 mil från Örebro och 0,8 mil från Kumla station på östra sidan.

Af socknens hemmantal voro 1861: $21^5/_8$ mant. skiftade i 71 delar, hvaraf de största äro: $1^1/_4$ *Råby*, (eg.rätts-afgift 7 rdr 93 öre); $1^1/_4$ *Sörby*; $^1/_8$ mant. *Krutbruket*, eges af enkefru Seuderling. $^1/_4$ *Kyrkeby* och $^1/_4$ *Mosås* egdes af fanjunkare Aspengren. Kronohemmanen utgöras af tre boställen, nämligen 2 mant. *Södra Dyringe*, 1:sta majorsboställe; det utbjöds i Maj 1863 till arrende på 20 års tid, mot ett fastställdt minimi-arrende af 1,000 kub.fot råg och 500 kub.fot korn; arealen är c:a 370 tunnland åker, 21 tunnl. äng, 104 tunnl. skog. Boställets uppskattningsvärde utgjorde för år 1862: 101,200 rdr rmt, och samma års onera till kronan och kommunen uppgingo till $9^1/_4$ t:r råg och 120 rdr 76 öre kontant. — *Prestgården*, 1 mant. — Komministern innehafver $^1/_4$ mant. Östra Dyringstorp (ej $^1/_2$ mant. efter Tham) och $^1/_4$ mant. i Mosås by, som innehåller $4^1/_4$ mantal skatte. — $^1/_2$ mant. kr.-säteri *Sörby* № 5 är, d. 18 Maj 1861, försåldt till skatte. — Öfriga hemman äro $^1/_4$ *Björkeme*, 1 *Hulinge*, $^1/_4$ *Löfåsen*, $^1/_2$ *Rangelstorp*, $^1/_2$ *Sättertorp*, $^1/_4$ *Skräbacken*, $4^1/_2$ *Tysksjö*, alla skatte; 1 mant. frälse *Räfgräfva*. — Adress: Örebro.

Motala. Annex-socken till Winnerstads pastorat,*) belägen i Aska härad af Linköpings län, $1^3/_4$ mil n. n. o. från Wadstena, sträcker sig norr ut från Motala ström och sjön Boren, 1 mil långt, och $1^1/_4$ mil bredt utefter norra gränsen, men söder ut mellan Boren och Wettern blott omkring $^1/_2$ mil; arealen uppgifves i Hahrs stat. tab. till 0,439 qvadratmil, hvaraf 0,021 äro vatten, utom andelen af Wettern, men enligt Tham till 0,824 qvadratmil. Folkmängden, som år 1805 var 1,920, hade 1860 uppgått till 5,224 personer, förutom köpingens. Söder om Motala ström är någorlunda högt land, dock utan berg, men med mer jemna skogsmarker söder ut åt Fålehagen och ängar vid sjöstranden. Sjelfva stora dalgången, i rigtning mot nordost från Motala till Borenshult, är en af de härligaste och rikaste i landet, omvexlande med åkrar, ängar, löfdungar, vatten, vattenverk och andra byggnader; strömmen, bildande till en del södra randen af socknen, gör i sjelfva sin början vid Motala bro ett fall eller forss af ringa höjd, men utmärkt skönhet; sedermera fortgår den, än stilla, än forssande, mellan byar, gårdar, qvarnar och odlade fält, oftast med höga sluttande stränder, i många krökningar, till sitt utlopp genom mer sidländta trakter. Något nordligare på andra sidan om en delvis tätt och väl bebyggd trakt, första afsatsen af norra strandhöjden, går Göta kanal fram, i hufvudsakligen samma rigtning som strömmen, men mindre bugtigt och till största delen i jemnt läge, tills den på en gång medelst slussar faller 51 fot ned till sjön (se art. *Boren*, sjö). Vester ut vid bron är *Motala* köping (se den art.). Öster ut är, mest vid södra brädden, den *Mekaniska verk-*

*) Kongl. bref d. 7 Juni 1860 förordnar, att vid nuv. komministers i Motala och kyrkoherdes i Winnerstad afgång dessa församlingar skola från hvarandra skiljas, för att sedermera hvardera för sig utgöra ett särskildt pastorat.

staden (se den art.). Vid Borenshult är en stark källåder. Längst åt öster mot Krigsberg blir landet mer högt och bergigt, likaledes åt norr, mot Nykyrke socken och sjöarna Salstern och Wenstern, af hvilka den sednare härifrån upptager de små Kolm-, Mo- och Björkasjöarna, allt hörande till Carlströmsvattnet i Krigsberg. Högst och vildast är *Hålsberget*, en mil norrut från Motala. Wetterstranden omvexlar af skogbeväxta klippor, sandiga eller steniga uddar, kärriga betesmarker och ängar. Bland de vigtigare uddarna äro Långsnapen i Halslandet, War- och Klubbuddarne på hvar sin sida om Sandviken. Slutligen höra hit några öar, såsom Sandön, Risön, Erkerna och Fjukholmarne, dels beväxta med barrskog, dels med björk, al, lind och alm, dels kala och öde. Rådande jordmånen är dels lermylla, dels sandmylla med klappersten, dels sandjord. Äng och bete äro i allmänhet tillräckliga, skog här och der utöfver det egna behofvet. Näringarne äro af mångfaldiga slag, i följd af olika läge och jordmån och af beröringen med köpingen, verkstaden, kanalen m. m.; åkerbruk är förenadt med boskapsskötsel och bränvinsbränning; dertill komma sjöfart, fabriksrörelse, handel och andra stadsmannanäringar, ål- och laxfiske i sjöarna och strömmen, kalk- och sandstensbrott m. m. Genom kanalen har en inre segelled tillkommit, och Motala har blifvit en ort af stor betydenhet för kommunikationen mellan rikets inre orter och hufvudstaden. Kanalen har vid Motala en bestämmande sluss och i viken en rymlig hamn, nära Dufvedal en reparationsdocka för 16 fartyg, som disponeras af verkstaden, samt vid Borenshult en bro och 5 slussar, utom bassiner m. m. Utmed kanalens bräddar gå dragvägar; på kanalbankens högsta höjd ligger i en täck lund och omskuggad af den rikaste vegetation *Baltzar Bogislaus von Platens graf.* En enkel sten af Kolmårdsmarmor, prydd med detta för hvarje fosterlandsvän dyrbara namn, betäcker den verksamme mannens stoft, omgifvet af hans verk.

Motala by, qvarnar och gårdar samt Motala socken förekomma ej sällan i gamla handlingar. Socknen var från reformationen till 1699 ett särskildt pastorat, men blef då annex till Winnerstad. Ett stycke norr om Motala jernbro, nära södra ändan af köpingen, ligger kyrkan, som har, i likhet med de flesta öfriga i orten, varit af kalksten från gamla dagar, dock småningom tillbyggd, såsom på 1670-talet i öster och något sednare i söder, på bekostnad af egare till Carlshult och Lindenäs; hon ombyggdes 1774 och har i sednaste åren blifvit försedd med torn af jern från Motala verkstad. De flesta tillhörigheter äro qvar från gamla kyrkan, hvaribland adliga banér samt grafstenar; öfver stora gången hänger en afbild af ett fregattskepp; märkligast är dock den nyligen af fru Duberg förärade altartaflan, målad af Blackstadius. Den föreställer Kristi uppståndelse ur grafven och är förträfflig; under choret äro grafvar för slägterna Kugelhjelm och Gyllenram. På kyrkogården är en minnesvård öfver riddaren af Svärdsorden, majoren J. A. Carlheim Gyllensköld, som bivistat bland andra 1789 och 90 årens finska krig samt dog 1814 på Fridensborg. Socknen har åtskilliga kassor, donationer för de fattiga; af förutnämnda enkefru Duberg hafva 10,000 rdr rmt blifvit gifna till den efter henne uppkallade Dubergska flickskolan. Folkskolan är från början grundad af grosshandl. J. P. Bromander. — Orten saknar ej historiska minnen; vid Råsnäset hafva funnits spår efter en befästning, och vid Bisp-Motala efter förskansningar från 1567 års krig; vid Motala gård har någorstädes legat ett S:t Brigittas kapell; vid nuv. gästgifvaregården synes af gammalt ha varit tingsställe, märkvärdigt äfven för Jösse Erikssons afrättande år 1436, sedan han blifvit af allmogen med våld tagen ur Wadstena kloster. Hertig Johan af Östergötland skall här i en sednare tid ha haft ett hus, kanske det, som i samma sekels sednaste tid kalladt »Motala hus», räknas bland Motala kungsgårds egor och »besittes af enkedrottning Hedvig Eleonora, men bebos af en krögare.» På 1820-talet gjordes i socknen ett fynd af mergelkulor med kristalliserad kalkspat inuti, 18 till 20 fot under jorden, och på ett

annat ställe, ungefärligen 14 fot under jorden, träffades tänder af ett okändt djur, hvilka voro större än hästtänder. I ett bytesbref mellan klostret och Bo Jonsson år 1383 talas om »20 tomter i Motala»; ett bevis, att byn redan då var betydlig. Wadstena kloster egde här 19 mantal, och kyrkliga stiftelser 8, af samtliga $60^{1}/_{4}$ enl. 1700 års jordebok. Näst före Carl XI:s reduktion voro socknens mesta jordegendomar och dess vattenverk delade mellan adel och Wadstena slott, hvilket sednares område ökades medelst indragningar.

Socknens hemmantal är 40, hvaraf $31^{3}/_{8}$ mant. skatte, $1^{5}/_{8}$ krono, 7 frälse, taxerade 1860, jemte 41 lägenheter, 11 manufakturinrättningar, 10 qvarnar och sågar, till 443,550 rdr och med köpingen samt mekaniska verkstaden till 1,917,460 rdr rmt. Dessutom finnas 6 fabriker, taxerade efter klasser, som betalade i bevillning $112^{1}/_{2}$ rdr rmt. Ord. räntan är 549 rdr 6 sk. $3^{1}/_{4}$ rst. kronovärdi. I bevillning erlades (ej inberäknadt köpingens) 418 rdr 90 öre för egandrätten, 70 rdr 30 öre för inkomster af löner samt 4,820 rdr 63 öre för all annan efter II art. (deraf 4,571 rdr 40 öre af Göta kanal-bolag). I socknen märkas följande gårdar: $4^{3}/_{4}$ mant. *Bisp-Motala* (se den art.), med tegelbruk, $^{1}/_{4}$ mant. *Härstorp*, ett gods, med en eg.rätts-afgift af 34 rdr 58 öre, egare F. E. D. Haste; $^{1}/_{8}$ *Bisp-Motala* och *Motala* ålfiske egas af fabrikör Ekblad. $^{1}/_{8}$ ibm eller S:a *Habo* eges af A. Holmgren. N:a *Freberga* (se den art.) eges af auditör Salander. — Karlshult med $^{19}/_{30}$ mant. i Ervasteby, eg.rätts-afg. 17 rdr 33 öre (se art. Carlshult). — *Lindenäs* (se den art.), hvarunder lyda $^{1}/_{4}$ skatte *Basteberg*, $^{1}/_{4}$ frälse *Koppartorp*. — $1^{1}/_{2}$ mantal fr.-säteri *Bergsätter*, eges af herr C. G. Nilsson; det har tillhört öfversten H. Lindeberg, generalmajor Delvig, Gyllenramar, år 1829 baron G. M. Fleetwood. Stället har den märkvärdigheten att vara födelseort för professor Berzelii stamfader, bonden Jöns Jacobsson, född 1612, hvars son Bengt blef prest och antog namnet Bergselius efter detta hemman, der fadern var arrendator. Dennes sonson Jöns, kyrkoherde i Rök och Heda, hade sonen Samuel Berzelius, som blef fader till friherre Berzelius, på sin tid Sveriges störste vetenskapsman och tidhvarfvets chemist, död 1848. *Lemunda* sandstensbrott (se den art.), *Lemundatorps* och Lilla *Halls* dito, egas af M. Berndes. *Nyqvarn* med 7 par stenar, ett grynverk, sammanbygdt med Hollstensqvarn, $^{1}/_{4}$ mant. Motala, egas af C. Jungqvist.

Motala by, $1^{3}/_{4}$ mant. skatte, består af följande: $^{1}/_{4}$ mant. *Aspegården* och $^{1}/_{8}$ mant. *Hällegården*, med 91 tunnland areal i åker, äng, hagmark och byggnadstomter, samt ett *kritbruk*, beläget nära Göta kanal, 1,200 alnar från köpingen och lastageplats; det har god vattendrägt för drifvande af brukets inrättningar, 28 cylindrar, 2 krossqvarnar, siktar och slammingsmaskin för årlig tillverkning af 8,000 *Ctr.* slammad krita och 48,000 *℔.* kimrök. Byggnaderna af sten och trä, maskinerier af gjutgods anlades 1844 på hemmanet Hellegårdens qvarnlägenhet af grosshandlanden J. A. Rundgren och egas sedan år 1852 af brukspatron F. J. Wulff. Kritan tillverkas här af kalksten och kimröken af träkol; till egendomen höra fiske i Motala ström. $^{1}/_{4}$ mant. *Backegården* samt $^{9}/_{10}$ mant. i Hårstorp (eg.rätts-afg. 15 rdr 49 öre) egas af Göta kanal-bolag. *Kathrinefors* jernbruk med manufaktur på Backegårdens egor (en smälthärd inrättades här 1856) eges jemte 1 mant. *Säter*, $^{1}/_{2}$ L:a *Halls*, 1 mant. *Holm* med 2 qvarnar samt gryn- och stålqvarn, $^{1}/_{2}$ mant. *Kjärsby*, allts. med en eg.rätts-afgift af 81 rdr 31 öre rmt, af M. T. Berndes. — $^{1}/_{4}$ Stjernarpsg. med qvarn; $^{1}/_{4}$ Spoleg. med qvarn, stål- och grynqvarn; $^{1}/_{8}$ Storg.; Fiskaregården med grynverk och qvarn, tillhöra åtskilliga egare. *Motala* gästgifvaregård eller Stenshagen och Stenvadshagen, samt 2 fisken och 2 tomter, jemte bryggeri, egas af Abr. Rosendahl. Från gästgifvaregården skjutsas till

Nykyrka n. v.	1	mil.
Tjällmo n. o.	$2^{3}/_{4}$	»
Husbyfjöhl ö.	$1^{3}/_{4}$	»
Wadstena s. v.	$1^{3}/_{4}$	»

Motala knipphammare har 2 egare.

Vidare finnas följande gårdar: 1 mantal *Bromma* eges af enkefru Duberg. — 1 mantal *Holm* med 2 qvarnar, gryn- och stålqvarn samt såg, ett gods. — $^{1}/_{4}$ *Kartorp* och $^{1}/_{4}$ *Efvertsby*, egas af C. J. Grills arfvingar. — $^{17}/_{40}$ mant. af *Hårstorp* tillhöra mekaniska verkstaden. — 1 mant. skatte *Illersjö* har varit reduceradt från Gudm. Bruuns arfv.; tillhörde 1853 med 4 mtl i andra hemman uti socknen enkefru Duberg, år 1859 Sven Carlsson. — Boställshemman äro: $^{1}/_{2}$ mant. *Bondebacken*, $^{1}/_{8}$ *Källare* eller *Davidshem*, militiæ; $^{1}/_{2}$ *Motala* prestg. med Kongsättra och 9 ängar, kommiuisterns; *Motala klockaregård*. — $^{1}/_{2}$ mant. krono *Dufvedal*, med qvarn och såg, lyder under Wadstena hospital från år 1580. En qvarn i Motala by lyder ock under Wadstena hospital. Motala *Herreqvarn* med fiske är under kronans ego. Öfriga hemman äro $^{1}/_{4}$ *Askarby*, 1 *Björka*, $^{1}/_{4}$ *Björketorp*, $^{1}/_{4}$ *Brunsvik*, $^{1}/_{4}$ *Bråstorp*, $^{1}/_{4}$ *Djupvik*, $2^{3}/_{4}$ *Djurkälla*, $^{1}/_{4}$ *Dysätter*, $^{1}/_{8}$ *Eketorp*, $^{1}/_{8}$ *Ekhemmet*, 1 *Erfvasteby*, 1 mant. *Hundsberg* eller hälften deraf *Fridensborg*, $^{1}/_{2}$ *Kolmetorp*, 1 *Offerby*, $^{1}/_{8}$ *Perstorp*, $^{1}/_{2}$ *Smedsby*, $^{1}/_{8}$ *Stenstorp*, $^{1}/_{2}$ *Stårkelsby*, 1 *Säter*, $^{1}/_{8}$ *Torfsätter*, $^{1}/_{2}$ *Uttersby*, 1 *Ängesby*, 1 *Ödeby*, alla skatte, 1 mant. frälse *Djurkälla*, $^{1}/_{4}$ *Koppartorp*, alla skiftade i 64 brukningsdelar, hvaraf $^{1}/_{80}$ mant. tax. till 90 rdr är den minsta. *Harvxtorp, Halss, Dyturakelde, Yllesio, Warw, Biergsæter, Duvadall, Batzstuvberg, Holmen* m. fl., utbyttes 1383 af Bo Jonsson till Wadstena kloster och kommo 1413 åter till den förre genom byte med Carl Ulfsson af Topta 1369; flera gårdar m. m. skänktes till Wadstena kloster af Carl Ulfsson och sedermera af Knut Bonde. En gård i Motala med tillhörande fiske förläuades 1288 af kon. Magnus till Knut Magnus. — Adress: Motala.

Motala köping anlades i förutnämnda socken enligt kungligt tillstånd af d. 21 Mars 1823, 6 år efter kanalarbetets början i orten, och intager en bågformig sträcka af ett par 1,000 alnar omkrets å yttre nordöstra sidan och några hundrade alnars bredd samt 68 tunnlands areal på sluttningen af Motala ströms och Wårvikens norra gränshöjd; i nämnda vik har Göta kanal sitt utlopp i Wettern. Läget vid god och säker hamn och vid gammal bytesplats mellan skogs- och slättbygd är i sig sjelft fördelaktigt; men närheten till Wadstena och Skenninge, hvilka för slätten i allmänhet ligga närmare till, måste förhindra köpingens tillväxt och göra den beroende af manufaktur- och fabriksrörelse, hvartill ock både strömmens vattenfall och längre ned i dalen äfven kanalens vattentillgång gifva anledningar. I början var tillväxten ringa. Efter 15 års förlopp hette det, att fattigdom och bristande företagsamhet och skicklighet höllo nere både handels- och handtverksnäringar; af de anslagna 174 tomterna i 30 qvarter var blott sjettedelen bebyggd; hela folkmängden var 179 personer. Imellertid hade sjöfarten på kanalen utmed köpingen ökat sig i följd af hela liniens successiva öppnande, ångbåtsfarten till de vestra orterna hade kommit i fart, verkstaden hade vunnit i betydenhet, och med allt detta har folkmängden ökat sig, så att år 1855 voro 60 tomter bebyggda, med en folkmängd af 667 personer; år 1860 funnos 106 hus med ett tax.värde af 428,380 rdr (år 1853 var tax.värdet blott 90,000 rdr rmt), och beboddes köpingen då af 1,163 personer. Samma år funnos 22 handlande med 15 personers betjening. Mycket är ej att säga om det lilla samhället; men i en framtid torde denna plats kunna blifva rätt betydande. Här befinnes kanalens archiv, upplagsmagazin samt jern- och metallvåg. För kanaldirektionens sammanträden är en särskild byggnad uppförd. I konstnärligt hänseende skall köpingen hafva, utom den under Motala socken omnämnda vackra altartaflan, en i våra dagar utmärkt skicklig trädsnidarinna, boende i en helt låg och ringa stuga. Hon skall nyligen ha fullbordat en synnerligt rik och skön komposition, »Napoleon den Stores apotheos.»

Köpingen har skeppsvarf, hamn, apothek, postkontor sedan 1827, telegrafstation af 2:dra klassen, sedan år 1856, med 2 ord. tjenstemän och 2 apparater i bruk. Minuthandeln är ganska lönande i anseende till den mängd resande, som dels på Göta kanal, dels landvägen passera detta ställe. I bev. efter II art. erl. 1860: 1,089 rdr 13 öre. Sparbank stiftades här år 1860 och räknade vid årets slut 189 delegare med en kapitaltillgång af 6,524 rdr 17 öre. Marknader hållas här i Maj och Okt. månader.

Motala Mekaniska Verkstad, märkvärdig såsom den första af detta slag i vårt land och genom sina tillverkningar en af de första i Europa, anlades i och för kanalverkets räkning och behof år 1822, under ledning af engelsmannen Fraser. Första planen att förlägga en sådan verkstad i Westergötland vid Sörqvarn, vid sjön Wiken, öfvergafs snart, och man bestämde sig för det af naturen rikt utrustade Motala. En mindre, nära dockan qvarstående smedja, utgjorde första mekaniska verkstaden, tills man, under ledning af förutnämnda engelsman, började, söder om kanalen, på en omkring 36 fot öfver den strax nedanför förbiflytande Motala ström belägen plats, anlägga den nuvarande verkstaden. Den intager, med en längd af 1,400 alnar, hela bredden mellan kanalen och Motala elf, utgörande 400 alnar. Här tillverkades alla de för sednare delen af kanalarbetet erforderliga jernarbeten; men snart utvidgades verksamheten äfven utom kanalens eget behof, enligt kongl. tillstånd af år 1824, hvilket är att anse såsom verkstadens privilegium. År 1828 beställdes här den första sjöångmaskin med panna, näml. kongl. poståugfartyget Motalas, och påföljande 15 år tillverkades maskiner för 39 fartyg, af tills. 1,703 hästkrafter, och för fabriker o. a. å landet 9 maskiner af 77 hästkrafter, alla tills. till ett värde af 1,046,680 rdr rmt. Med afseende på dels kanalens dimensioner, som ej egnade sig för större fartyg, dels dess långvariga isläggning, fann man nödigt att förlägga en särskild afdelning af verkstaden invid Östersjöns strand, och sedan man öfver-

gifvit tanken att grunda en sådan nära Mem, inköptes härtill 1838 tvänne tomter i Norrköping. Under tiden hade kanalarbetet blifvit färdigt; bolaget ansåg verkstaden ej böra nedläggas, men ej heller kunna vidare af detsamma med fördel bedrifvas; det begärde och erhöll derför år 1835 tillstånd att den försälja. Försäljningsplanen kunde likväl icke realiseras förrän d. 4 April 1840, då verket öfverläts till ett enskildt bolag. Köpesumman för fasta egendomen och inventarierna, utom materialier m. m., hvilka betalades särskildt, utgjorde 200,000 rdr bco. Bolaget, som associerat sig under namn af Motala mekaniska verkstads bolag, utgjordes till en början af 12 aktier, nu mer af 48. Detta utvidgade sedermera anläggningarna både vid Motala och i Norrköping; d. 30 Maj 1844 erhölls kommers-kollegii tillståndsbref att på sednare stället anlägga skeppsvarf samt att få anlägga och drifva fabrik för åstadkommande af maskiner och andra mekaniska inrättningar. Den financiela och ekonomiska delen af verkstadsstyrelsen ombesörjes utaf 2:ne inom bolaget valde kommitterade. Såsom biträde härvid äro vid verkstaden anställda kamererare, bokhållare, materialförvaltare och kontrollör. Den mekaniska detaljen skötes deremot helt och hållet af verkets mekanikus och arbetschef med biträde af verkmästare. Arbetspersonalen, som 1822 utgjorde endast 22 man, uppgick 1850 till 300 och 1862 till 1,000 man, inberäknadt afdelningen vid varfvet i Norrköping. Sistnämnda år voro 2,160 mantalsskrifna personer. Arbetarnes aflöning beräknas efter timmar; arbetstiden är om vintern 10, höst och vår 11 samt om sommaren 12. Vid verkstaden är anställd en läkare. Här finnes ock kyrka samt egen predikant, som tillsättes af bolaget. Sparbank är inrättad för arbetspersonalen. Jernkontoret har anslagit en summa af 800 rdr bco att årligen utdelas till 4 vid verkstaden anställda elever. Arbetarebostäderna äro snygga hus i mindre skala för ett par hushåll hvarje, med tillhörande täppor eller blomsterparterrer; de ligga till stor del i en rad utmed vägen till Borenshult, söder om kanalen; på samma sida, men närmare kanalen och inom inhägnad, ligga verkstäderna och öfriga större byggnader; norr om kanalen är skeppsdockan. Det är först under de sednaste årtiondena som Motala mekaniska verkstad, under den utmärkte mekanikern Carlsunds ledning, nått sin anmärkningsvärda höjd. Vid härvarande gjuteri egde 1861 största tillverkningen rum af alla i riket och uppgick till 12,543 centner. Vid valsverket hafva under 1862 blifvit tillverkade 55,770 centner diverse sorter fullfärdigt jern. Hela tillverkningssumman uppgick till 1,125,870 rdr rmt, alltså öfverstigande de första 15 årens sammanlagda tillverkning. Flera nya arbetsmaskiner hafva dels blifvit från utlandet införskrifna och dels på stället gjorda. Från England erhölls på våren 1863 en mindre och en mycket stor ånghammare m. m. Under året 1862 har verkstaden aflevererat åtskilliga arbeten för statens jernvägar.

Här torde ock vara lämpligt nämna det intressanta faktum, att intet land, i förhållande till sin folkmängd, eger så stort antal ångbåtar som Sverige, och att, hvad elegansen, fartygens styrka och maskinernas beskaffenhet beträffar, Sverige ej öfverträffas af någon annan nation. Uti «Revue des deux Mondes» yttrades under expositionen i London 1855: »Vi stadnade framför 2:ne ångmaskiner, som göra den svenska industrien största heder. Den ena är en skrufmaskin af 30 hästars kraft och placerad i afskärningen af ett fartyg. Tillverkad på Motala verkstad efter direktörens vid detta verk, herr Carlsunds, system, är denna maskin erkänd såsom *en af de yppersta i expositionens afdelning för ångmaskiner.* Den belönades med stora guldmedaljen.» Såsom ett annat bevis på utlandets erkännande af Motala verkstads förtjenster om maskinbyggeriets fullkomnande förtjenar anföras, att engelska regeringen, år 1859, lät förära föreståndaren en hedersskänk (en dyrbar kronometer), bärande i emaljerade bokstäfver inskriften: *Från engelska regeringen till kapten Carlsund.*

Motala Ström. Redan omnämnd i Inledningen, sidan 10, har en längd af 8 mil, hvaraf sjöarne upptaga 4,.. och elfvens lutning från mynningen till Östersjön utgör mer än 70 fot på milen. Bredden är omkring 200 fot; stränderna äro för det mesta tämligen höga, men sluttande, bevuxna med träd eller gräs. Knappt ett ställe finnes, som ej erbjuder en rik och omvexlande naturskönhet. Mestadels har elfven sakta forss, med grundt eller föga djupt vatten, stenig

och klippig botten. Vid de många forssarna drifvas, endast inom Motala socken, 50 skattlagda mjöl- och grynqvarnar, 4 stycken sågar samt flera smedjor.

Mularp. Annex-socken till Åsleds pastorat, ligger uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil öster från Falköping, samt omfattar 0,104 qvadr.mil land, fördelade på $12^7/_8$ mant., hvaraf $2^5/_8$ skatte, 3 krono, $7^1/_4$ frälse, och bebodda 1860 af 344 personer. Marken är sluttande från Hvarfsberget åt vester. Jordmånen består till större delen af svartmylla. På skog är brist. Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är »urgammal.»

Hemmantalet, hvarför eg.rätts-afgift erlägges, är fördeladt uti 16 egodelar, hvaraf säteriet *Kjelleberg* (se den art.) är den största. — $^7/_{16}$ mant. *Mularp*, $^9/_{40}$ mant. *Ösled* (eg.rätts-afgift 4 rdr 35 öre) hafva en åbo. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{24}$ mant. — $^1/_2$ mant. *Mularp* är komministersboställe. — 1 mant. *Mularp*, stommen, lyder under prestbohlet. — Öfriga hemman äro: *Flittorp, Nöttorp* och *Svartorp*. — Adress: Falköping.

Mullersätter. Ett mantal skatte uti Qvistbro socken, Lekebergs bergslags härad af Örebro län, med Mullhytte masugn (eg.rätts-afgift 12 rdr) samt tegelbruk. På egorna finnas dessutom Strömsborgs färgeri, garfveri och qvarn. På hemmanet, som har 8 egare, och vid verken bodde 1860: 149 personer. Tegelbruket egdes af Wikanders arfvingar på Westanås, Mullersätters hyttelag af åboerna.

Mullseryd, *Mulseryd.* Annex-socken till Bottnaryd församling, är belägen uti Mo härad och Jönköpings län, $2^3/_4$ mil sydvest från Jönköping och gränsar i norr till Jerstorp och Sandseryd af Tveta härad, i söder till Unnaryd och Angjerdshestra socknar samt omfattar en areal af 1,164 qvadratmil, af hvilka 0,020 äro insjöar, men består af blott $16^3/_8$ mantal, hvaraf $8^7/_8$ skatte, $1^1/_8$ krono, $6^3/_8$ frälse, bebodda år 1805 af 573 och 1860 af 986 personer. Socknen innehåller en mindre del af Dumme mosse, på hvilken gränsstenen står mellan Tveta och Mo härader, samt omkr. 2,000 tunnl. af Ko mosse, som säkerligen har en höjd af 1,000 fot öfver hafvet; den företer en ryslig anblick, dess yta är öfverallt tätt späckad med små gölar, och bottnen består ej af den vanliga mosanden utan af hvad allmogen kallar kytterjord, ett groft grus, så hårdt sammanpackadt, att knappast jernspett kan nedtränga derigenom. Socknens naturbeskaffenhet är i öfrigt lik moderförsamlingens, i synnerhet äro betesmarkerna dåliga. Skog växte fordom till öfverflöd; men sockneboerna hafva här likaså litet som andra i häradet sparat på densamma. Kyrkan, vackert belägen i närheten af Mulserydssjön, 57° 4′ 5″ i polhöjd och 4° 14′ 36″ vester om Stockholms observatorium, $1^1/_4$ mil från moderkyrkan ($^4/_5$ mil efter Djurberg) och från biskopssätet Skara $8^1/_4$ mil, är af furutimmer, nybyggd 1660 och utvidgad 1793. Af fornlemningar nämnas rudera af murar på en vacker höjd, belägen på en äng söder om Knutshult; af folket anses de vara efter en kyrka. För öfrigt finnas här och der, särdeles på sidorna om Nissastigen, en mängd resta stenar. På ett ställe har vid gräfning efter vägfyllnadsgrus hittats flera menniskoben, som synas tillhört »ovanligt stora menniskor.»

Gårdar och byar: *Röksbergs* säteri (se den art.) — *Röksbergs* ångsåg, tax. till 25,000 rdr, eges af Grönvall & Comp. i Göteborg. — *Stigaryd*, 1 mant. fr.-säteri, köptes år 1642 af en Per Gyllensvärd och egdes i början af detta århundrade af en handlande Bromander i Jönköping, som bebyggde gården, hvilken köptes 1838 af brukspatron Sager, hvars sterbhus var egare deraf 1861, jemte af $^1/_3$ *Helgabo*, $^1/_4$ *Fogelhult*, allts. med en eg.rätts-afgift af 4 rdr 70 öre — *Jära* by, se den art.; *Jära* ångsåg (eg.rätts-afgift 10 rdr) egdes af hrr Bäckström, Lundberg och Sjöholm i Jönköping. — $^1/_2$ fr. *Knutshult* egdes af herr N. Björkman. — På hemmanet Helgabo egor ligger en lägenhet, Heda, hvarest lemningar efter större byggnader med källare, jemte en i sjön anlagd brygga, ännu tydligt visa sig. Enligt traditionen skall en grefvinna Ebba fordom bott här. Troligen har det varit Sten Eriksson Lejonhufvuds enka, vanligen kallad grefve Ebba, som blifvit hit förvisad från hofvet. Uti 1630 års jordebok är Heda antecknadt såsom öde och utgår slutligen alldeles ur kronans jordeböcker. Hemmanet *Mulseryd* disponerades af kon. Gustaf II Adolf, som här inrättade ett schäferi för tyska får, till förmån för den af honom i Jönköping anlagda klädesfabrik. — $^3/_8$ *Norra Kråxhult* är militiæhemman; $^3/_4$ *Stora Bosarp*, kronolänsmansboställe. Socknens hemmantal var 1861 skiftadt i 80 lotter; s. år erlades i bevillning (efter I och II art.) 158 rdr 54 öre. I socknen funnos 14 qvarnar och sågar, 2 lägenheter och 1 manufakturinrättning. — Adress: Jönköping.

Mullsjö, i Westergötland, infaller vid staden Hjo i Wettern

Mullsjö. Jernvägsstation i Kronobergs län på statens södra jernvägsstambana.

Multrå. Annex-socken till Sollefteå pastorat, belägen i Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län, 10 mil n. n. v. från Hernösand, omfattar en areal af 28,217 tunnl. eller 158,015 qvadratrefvar, hvaraf 802 tunnland äro sjöar. Största längden är $2^7/_8$ mil och bredden $^5/_6$ mil. Multrå socken intager, i likhet med sin moderförsamling, ett mot Ångermanelfven lutande läge. Dock är landet här mindre kuperadt och eger mindre tillgång på lundar och gränsbäckar. Äfven här ega byarne till stor del sitt läge närmare bergsryggarna, samt ligga, åtminstone på norra sidan, nära i en med desamma parallelt löpande sträckning. När man färdas till lands, t. ex. först till Multrå gräns mot Sollefteå, å norra sidan, så fortgår vägen jemn med fri och öppen utsigt, isynnerhet vacker från den svåra *Qvarnbacken.* Inom kort befinner man sig inom Skedoms by, hvilken både med sina vackra byggnader och sina bördiga åkerfält vittnar om invånarnes välmåga. Dernäst förekomma Ingersta, Hakesta och Öds byar med sina smånätta åbyggnader, och ifrån hvilka, i anseende till deras nära bergen befintliga lägen, man har en fri och herrlig utsigt öfver det motsatta landet med dess omvexlande natur. Derefter anträffas det s. k. *Rödberget,* hvilket med sin vårdkas reser sig bredvid kyrkan. Från nämnda berg, som har öfver Ångermanelfven den relativa höjden af ungefär 2,000 fot, har man en vidsträckt utsigt öfver hela den omgifvande nejden. Fortsätter man färden vidare, så befinnes landet mer jemnt; men från och med Klofsta till Sollefteågränsen är landet mer eller mindre ojemnt samt på åker och äng mer skogbeväxt än på norra sidan.

Rådande jordmånen i den odlade jorden utgöres af sand och mager lera, i den odlingsbara af hälften lera och sand, och der lera utgör jordmånen, är marken mest stenbunden. Den öfriga marken, äfvensom inegorna, är bergig och kuperad. Den allmänna bergarten är vanlig gråsten. Socknen har en helsokälla, hvilken dock är föga besökt. Rörande klimatet har man anmärkt, att om ostlig vind råder om vårarna och hafsisen kommer drifvande mot kusten, blir det sen vår och säden utsatt för frost mot hösten.

Folkmängden utgjorde 1858: 760 personer, af hvilka från mantalspenningars erläggande voro befriade 163 män, 193 qvinnor; hushållens antal var 136. Den tjenande klassen bestod af 57 män och 110 qvinnor. År 1862 d. 1 Juli uppgifves folkmängden till 860 personer, och visar den sig blott från 1840 hafva tillväxt i antal med 255. Såsom en orsak till denna tillökning uppgifvas de flera arbetare med sina familjer, som tillkommit vid *Mångrafs* nyanlagda skeppsvarf. I afseende på folkets klädededrägt råder mycken fåfänga och lyx. I sedligt hänseende tycks denna socken, åtminstone hvad otuktslasten beträffar, stå framför Sollefteå; folket förer äfven i allmänhet en nykter vandel, men förtär ymnigt kaffe.

Hufvudnäringen är åkerbruket jemte boskapsskötsel. Binäringar äro skogshandtering och något laxfiske. Åkerbruket kan väl sägas vara i tilltagande, och gräsfrösådd införd; men detta skulle vida mer utvecklas och förbättras, om ej så mycken arbetskraft åtginge till skogshandtering. Jorden är i allmänhet hårdbrukad, i anseende till att förnämsta beståndsdelen utgöres af lera. Man har derföre på flera ställen artificiela gödselberedningar, som bestå af myrjord och torf, hvilken kompost fuktas med tjenliga ämnen. Utom det att rundlogar i allmänhet begagnas för sädens utröskande, finnas inom socknen trenne tröskverk, som gå med vals. Ängens medel-äring utgör 5 à 6 lass på tunnlandet, hvarje lass till 16 à 20 *Ut.* Betesmarken är otillräcklig, hvadan till dess ersättande nästan hvarje bonde har instängda beteshagar. Skogen, tillräcklig för behofvet, består af tall och gran. Tillgången af löfskog, såsom björk, al och asp, är inskränkt. Vanliga återväxttiden för tall är från 100 till 180 år och för gran från 50 till 80 år. Vid det år 1855 genom ett aktiebolag anlagda skeppsvarfvet i *Mångraf,* hvilket hittills drifvits med förlust för egarne, hafva blifvit byggda tvänne skepp, det ena år

1857, under namn af Sollefteå, af cirka 180 läster; det andra 1859, under namn af Ådalen, af cirka 190 läster.

Kyrkan, belägen nedanför det s. k. Rödberget, är byggd af sten under enkelt brädtak och håller utvändigt i längd 21 alnar och i bredd 15 alnar. Dess byggnadsår är obekant; men år 1769 har hon undergått en betydligare reparation, då hon erhöll en ny altarprydnad, som skall hafva kostat 2,248 daler kopparmynt; den utgör en bred garnering omkring fenstret af bildhuggarearbete, är rikt och smakfullt förgylld. Ett nattvardstycke är skänkt af framlidne hofqvartermästare Eurenius i Hernösand 1769 och skall hafva kostat 300 daler. Afståndet mellan denna och omgifvande socknars kyrkor är följande: till Ed $1^{1}/_{4}$ mil, till Sånga 1, till Ytter-Lännäs $4^{1}/_{8}$, till Dahl 3 och till Sollefteå $^{1}/_{2}$ mil. På kyrkogården finnes ett vackert kors af jern öfver den tidigt hädangångne, af sin församling allmänt saknade komminister J. O. Ruuths graf. Den första prest i Multrå var Lars Hellbom, hvilken i egenskap af komminister var bosatt i Hakesta by från 1768 till 1788. Sedan dess har ej någon prest här varit anställd förrän förutnämnde Ruuth, som dog 1853, hvarefter i följd af rådande prestbrist ingen i hans ställe har kunnat förordnas. Hans lönevilkor voro: af socknen 6 à 8 t:r samt af pastor 100 rdr rmt, jemte besittningsrätt af prestbordet, som utgör 4 seland. Riksdagsmannen Nils Strindlund är född 1792 i Öster-Strinne by; från och med år 1823, eller nio särskilda gånger, har Strindlund varit riksdagsfullmäktig för bondeståndet i Södra Ångermanland och talman vid 1854 och 1857 årens riksmöten. För barnundervisningen eger socknen gemensam lärare med Sollefteå. Socken-sigillet med sin kantinskription MULTRÅ SOKN SIGIL. har till sinnebild elfven med dess båda stränder, härigenom antydande, huru elfven delar socknen i tvänne hälfter.

Fornlemningar. Här märkas flera ättehögar, af hvilka en under namn af *Rysshögen*, belägen på Öster-Strinne egor, har en diameter af 100 alnar och en höjd af 30 à 40 alnar. Derjemte finnes på samma bys område en ruin efter en gammal stenbyggnad, kallad *Brådoms* kyrka. Skogsparken omkring denna byggning köpte Öster-Strinne byamän år 1717 af Kongl. Maj:t för 100 daler kopparmynt och betala nu årligen derför till kronan en afgift af 1 rdr 50 öre. I afseende på första besittningen af detta Brådom förmäler sägnen, att en tvist hade uppstått mellan Öster-Strinne och Para, om eganderätt till detsamma. Para byamän anförde som grund till sin rätt, att de hade röjt i Bäckberget och der börjat så. Denna tvist åtog sig dåvarande riksdagsmannen i Öster-Strinne att genomföra, medan han var på riksdagen, då han köpte det af kronan för ofvansagda summa. I sednare tider hafva flera ansökningar blifvit gjorda för att få det till nybygge, men utan framgång.

Socknen, innehållande, utom $^{1}/_{6}$ mantal *prestbord,* $15^{1}/_{32}$ mant. skatte, taxerade 1860 jemte 40 torplägenheter, 6 qvarnar och sågar till c:a 80,000 rdr rmt, hade 55 sjelfegande åbor samt trenne, som hörde under Sollefteå bruk; 4 båtsmanstorp samt 15 backstugor finnas. Beväringsmanskapet utgjordes af 24 man. — Statsbidragen och kommunala afgifterna uppgingo 1858 till 4,345 rdr 58 öre, hvaraf i bevillning 388 rdr, ständiga räntor 1,626 rdr, arrendemedel 4 rdr, kostnad för rustning och rotering 541 rdr, clereci-statens underhåll 784 rdr, fattigförsörjning 136 rdr. Socknen är fördelad i 2:ne fattigvårds-samhällen, det ena för socknens fattiga och det andra ensamt för skeppsvarfvet i Mångraf.

I byn *Kjäll,* $2^{19}/_{48}$ oförmedlade mant., med 498 qvadratrefvar åker, 2,990 refvar äng, hela arealen 24,203 refvar, är socknens största brukningsdel på $10^{13}/_{24}$ seland, och i byn *Skedom,* $2^{1}/_{6}$ oförm. mant., med 302 refvar åker, 1,069 refvar äng, hela arealen 19,516 refvar, är minsta brukningsdelen på $4^{1}/_{16}$ seland. Öfriga hemman äro.

			areal.		åker.
1	mant.	*Bjursta*	1,281	tunnl.,	40.
$1^{13}/_{16}$	d:o	*Hakesta*	3,471	d:o	50.
$1^{19}/_{48}$	d:o	*Ingersta*	3,535	d:o	21.
$1^{5}/_{24}$	d:o	*Klofsta*	1,634	d:o	62.
$1^{1}/_{2}$	d:o	*Mångraf*	1,916	d:o	44.
$^{5}/_{12}$	d:o	*Nyland*	1,278	d:o	30.
$1^{83}/_{96}$	d:o	*Wester-Strinne*	2,742	d:o	49.
$^{37}/_{48}$	d:o	*Öster* d:o	2,283	d:o	15.
$^{1}/_{2}$	d:o	*Öd*	698	d:o	14.
$^{1}/_{6}$	d:o	*Prestbordet*	1,267	d:o	4.

Då Ångermanelfven borde vara den naturliga gränsen mellan Sollefteå och Multrå, synas Klofsta, Bjursta, Kjälls och Nylands byar böra förläggas till Sollefteå socken mot att andra byar hitflyttas från Sollefteå (se den art.). — Adress: Sollefteå.

Munga, Westra. Egendom uti Romfartuna socken, Norrbo härad och Westerås län, belägen vid Mungasjön, 1 mant. skatte, eges jemte $^3/_4$ mant. i Östra Munga af herr Joh. E. Forsström; till godset hörer husbehofssåg; eg.rättsafgiften 1861 var 25 rdr 13 öre. — 1 mant. *Westra* och 3 mant. *Östra Munga* tillhörde 1825 Ehrenheimska slägten.

Munkagård. Egendom uti Morups socken, Faurås härad och Halmstads län, 1 mil n. v. från Falkenberg, utgöres af: 1 mant. skatte Munkagård, med 697 tunnl., hvaraf 397 åker, 93 äng, utmark och torfmosse 207; skog finnes ej. 1 mant. uts. frälse *Bockhult*, i sambruk med förstnämnda, har 122 tunnl., deraf 45 åker, som består af svartmylla på hvit sandbotten, 73 äng och torfmosse; 1 mant. uts. frälse *Sjöbohl* har 211 tunnl. jord, deraf 31 tunnl. åker, 85 äng. Munkagård uppskattas till 100,000 rdr, de båda andra till 20,000 rdr rmt hvardera; egare är kapten-mekanikus och riddaren O. E. Carlsund i Motala. Hemmanet Munkagård är både det största och bästa i socknen. Manbyggnaden består af envåningshus af sten med 9 rum, omgifvet af 2:ne trädgårdar och en nyligen anlagd park; läget är vackert mellan ek- och björkdungar, nära en större kanal, som blifvit gräfd genom flera socknar och lemnat betydlig mark till odling.

Munkagård, som förmodas tillhört någon andlig stiftelse, anslogs 1685 till ryttm.boställe. Till denna gård skola, under grefve Jacobs vacklande välde öfver Halland, befallningsmannen på Hunehals slott, Nils Jacobsson m. fl. blifvit lockade af Danskarne med lejdebref och der fängslade; planen att derigenom lättare kunna intaga slottet skall dock hafva misslyckats (Bexell I Del., sid. 118.)

Munkarp. Annex-socken till Höörs regala pastorat, är belägen till största delen uti Frosta och till en mindre del uti Onsjö härad af Malmöhus län samt omfattar 0,354 qvadratmil, af hvilka 0,088 äro insjöar. Marken är bergaktig och ojemn. Jordmånen är grusig och stenbunden. Någon skog finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 477, och 1860 af 833 personer, består af $11^5/_{24}$ mant., hvaraf $2^7/_{16}$ mant. med 251 inv. höra till Onsjö härad. Kyrkan ligger $^5/_8$ mil från moderkyrkan.

Gårdar och verk: I Onsjö härad: $^1/_2$ mant. frälse-säteri *Ageröd*, med underlydande $^1/_4$ mtl *Klingstorp*, $^1/_8$ mant. *Brännestad* (eg.rätts-afg. 11 rdr 55 öre), eges af majorskan Charlotta von Hennigs. № 1 & 5 i *Munkarps* by, det förra $^{13}/_{16}$ mant., det sednare $^3/_7$ mant. (eg.-rätts-afg. 15 rdr). — Två qvarnstensbrott å *Witseröd* egor. — $^1/_8$ mant. *Hässlebromölla* med qvarn (eg.rätts-afg. $12^1/_3$ rdr), $^1/_2$ *Wittseröd*, egas af egaren till Rönneholm. Uti Frosta härad: $^5/_8$ mant. i *Henninge* lyder under Rönneholm; $1^1/_8$ mant. i samma by lyda under Ågerups säteri. 1 mant. *Henninge* är häradshöfd.-boställe. Öfriga hemmanens namn äro *Munkaryd, Nyrup, Ormanäs* och *Ryd*. — Adress: Höör.

Munkatorp. Egendom, se art. Marums socken.

Munkeberg. Egendom uti Skaraborgs län, Kåkinds härad, Grefbäcks och Hjo socknar, med vackert läge vid sjön Wettern, $^1/_2$ mil från staden Hjo, 3 mil från Carlsborgs fästning uti den natursköna »Guldkroken», består af 1 mant. frälse-säteri Munkeberg med dertill hörande 1 mant. frälse Munkebo, $^1/_4$ mant. krono-skatte rusthåll Björkenäs och underlydande $^1/_2$ mant. skatteaugment Backen samt 15 jordtorp. Arealen är omkring 1,000 tunnl.; utsädet, beräknadt efter 9-årig cirkulation, utgör 40 t:r höst-, 150 t:r vårsäd, och afkastningen 1,000 t:r säd utom rotfrukter. Eg.rätts-afgiften 1860 var 17 rdr rmt. Första kända egaren af säteriet var öfversten och vice-guvernören i Bohus län, Wilhelm Keldunck, adlad Jernsköld, som tjente sig upp under Tyska 30-åriga kriget till major vid Westgöta-Dals reg. till fots; under nämnda krig utstod han mycket ondt och var ofta fången. Han dog 1690 och är begrafven i Grefbäcks kyrka. År 1814 uppgifves fröken A. Gyllenbååt varit egarinna. Närvarande egaren är possessionaten Carl W. Apelgren. — Egendomen är bebyggd med 2:ne flyglar i paviljongs-stil under skiffertak, hvaraf den ena af trä begagnas till boningshus, den andra af sten innehåller mejeri m. m.

Munkebo. Ett mantal frälse-säteri uti Åsaka socken, Wäne härad och Elfsborgs län, egdes 1816 af hr Wedelin, år 1860 af fanjunkare C. Jonsson, som

derjemte egde $^1/_2$ mant. Muntorp; tax.-värdet sistn. år var 15,000 rdr rmt.

Munkeboda kloster, se Norsholm.

Munkedal, Bruks- och landtegendom uti Foss socken, Tunge härad och Bohuslän, har en vacker belägenhet i en naturskön trakt, vid södra armen af Qvistrums-ån, $2^1/_2$ mil från Uddevalla, $3^3/_4$ mil från Lysekihl, $^1/_4$ mil från Qvistrums gästgifvaregård och $^1/_2$ mil från lastageplatsen Saltkällan vid Kattegat. Munkedal, bestående af $^1/_2$ mant. Munkedal och $^1/_2$ mant. Skälleröd (förmedlade från 1 mant. hvardera), har ifrån att vara ett vanligt bondhemman blifvit af kronofogden H. J. Nordberg på 1820-talet, förmedelst här anlagda verk, omskapadt till en af länets dyrbaraste possessioner. Härvarande jernbruk består af 1 stångjernshammare med tyskhärd, privilegierad till 500 *skℓℓ* smide (nedlagdt sedan 1 Nov. 1856), en stålugn för 300 *skℓℓ*, 2:ne knipp- och 6 st. spikhamrar, en puddlingsugn (sedan år 1859). På skogarna i nejden har detta bruk, förmedelst sitt behof af kol, haft mehnlig inverkan, så att det i sednare åren har måst hemta sina kol från Dalsland. Här finnas dessutom anlagda tvenne qvarnar med tills. 9 par sammälds- och ett par sigtstenar, 1 såg med 2 dubbla finblads- och 1 enkel grofbladsram, en vadmals-stamp med färgeri samt ett oljeslageri; alla verken drifvas af nämnda å, som gör flera fall, hvaraf det högsta är 60 fot. Till landtegendomen hörer dessutom $^1/_{16}$ mant. underl.; hela egendomens taxeringsvärde 1861 var 49,710 rdr rmt, hvaraf 21,150 rdr för Munkedals och Skälleröds hemman. Utsädet, som på 1840-talet uppgafs till blott 35 t:r, uppgifves nu till 60 t:r, dock uti mager sandjord. Tullafraden från qvarnarna utgör årl. c:a 1,200 t:r. På Skälleröd finnes någon husbehofsskog och mergeltillgång samt ett någorlunda lönande ål- och laxfiske. Åbyggnaderna af trä äro prydliga och omgifna af trädgårds- samt engelsk parkanläggningar. Egendomen inköptes omkring 1845 för 100,000 rdr af kaptenen och riddaren Gustaf Åke Belfrage (af en adlig slägt från Skottland) och har sedan dess egts af honom jemte grosshandl. H. Schiller, C. J. Sirenius, G. Schiller och Åkerling i Göteborg med $^1/_5$ hvardera, tills den inköptes (1863) af disponenten H. Schiller för 156,000 rdr rmt för det hela räknadt.

Munkestigen, en väg öfver Tiveden, har sedan S:t Britas tid bibehållit detta namn.

Munkfors, *Öfra* och *Nedra.* Jernbruk uti Ransäters kapell i Carlstads län, med ett af de vackraste lägen i riket, vid Klarelfven, som här gör imposanta fall, hvilka hafva en sammanlagd höjd af ej mindre än 139 fot. Nedanför börjar den del af vattendraget, hvilket är egentligen segelbart och lugnt framflyter något mer än 3 mil till Dejefors. Jernvägen går förbi nämnda vattenfall. Ehuru jordmånen är ler och sand, framstår Flora här liksom genom en fin slöja, halft leende, och de dunkla dragen äro tillräckliga att fängsla äfven den medelmåttige blomsterälskaren. — Bruket, som hade på 1820-talet 5 härdar och 3 hamrar med 1,840 *skℓℓ* smide, har nu mer oinskränkt tillverkningsrätt. För år 1861 uppgafs tillverkningen till 7,285 *skℓℓ* eller 25,646 centner, hvaraf manufakturerades 10,560 centner vid Slöjdefors manufakturverk på Munkeruds egor, med 2:ne knipp- och 2:ne spikhamrar. Dessutom finnas 3:ne stålugnar, en finbladig såg (tax. till 33,000 rdr), 1 tullqvarn. Tillhörande landtegendom utgöres af $1\frac{41}{240}$ mant., hvartill kommer 1 laxfiske, hvilket Matthias Kagg sig tillbytt till frälse. Hela godsets tillverkningsvärde 1861 var 611,839 rdr. Kände egare hafva varit brukspatron Lars Bratt, hvars dotter Catharina, död 1794, bodde här under sitt sednare gifte med landshöfding Joh. A. Hamilton. Hennes brorson, brukspatron Johan Fredrik Adelheim, dog härstädes 1806, sedan han kort förut försålt bruket. Egendomen tillhörde 1825 kommersrådet Björnberg, år 1845—1861 Uddeholms bolag.

Munksjö. Pappersbruk nära Jönköping, är anlagdt 1862 af hrr J. E. Lundström & Comp., för tillverkning af papper af halm samt takförhydnings- och emballagepapp.

Munktorp, ett kontrakt af Westerås stift, innefattar 5 konsist., 2 regala och 1 skiftesvis konsist. och patronelt pastorat (se Westerås stift). Folkmängden, som 1845 utgjorde 11,050, uppgick 1860 till 12,606 personer.

Munktorp, *Muncktorp*. Socken och regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Munktorps kontrakt af Westerås stift, ligger uti Snäfringe härad och Westerås län, $2^1/_2$ mil s. v. från Westerås, 1 mil från Köping, och gränsar i söder till fjärden Galten, i öster till Kolbäck och Berg, i norr till Ramnäs, der äfven denna socken går långt upp med en först smal, sedan allt bredare skogsmark; vidare i vester till Odensvi och Köpings socknar, i sydvest till Köpingsån och Barkaröviken. Aralen är betydlig, 1,374 qvadratmil land, 0,058 vatten. Södra delen är mestadels en slätt med lerhaltig jordmån kring några vattendrag, som gå söder ut till Mälaren. Den nordliga skogstrakten är bergländig och rik på träsk och sjöar, såsom Norra och Södra Lisjöarna, den sednare med tillopp af Storgryten och med aflopp till Odensvi, samt Wågsjön på vestra gränsen. Ortens näringar äro åkerbruk, boskapsskötsel, bergs- och skogsbruk. Hemmantalet är $161^5/_8$ mant., nära hälften af hela fögderiets och flera än i någon annan socken i hela länet; 125 mant. äro skatte, $6^5/_8$ krono, 30 frälse (1 mant. Westerby är dock beläget inom Odensvi socken, hörande till Åkerbo, på omkring $^1/_8$ mils afstånd från häradsgränsen och utan att hafva några egor stötande till Munktorp). I socknen finnas 6 lägenheter, 1 bergverk, 2 qvarnar och sågar. I bevillning (efter II art.) erlades 1861: 884 rdr 38 öre. Folkmängden är ock större än i någon annan af länets socknar, utom Wester-Fernebo; år 1840 var den 3,082 på 632 hushåll, år 1860: 3,399 personer. Här finnas ännu några slägter af egen stam: »*gamla Munktorps-stammen*»; så män som qvinnor korta (»trubbiga») och satta, med höga, runda pannor och ljust, rödlätt hår. Deras egna och synnerliga drägt (nämnd af Ihre i dess Gloss.) bars af en och annan ännu för 30 år sedan, men är nu aflagd. — *Munkatorp* är, enligt sägnen, den äldsta socknen i hela stiftet; under artikeln Dåvö nämndes om Westmanländningarnes förste apostel David, som skall enligt Messenius hitkommit 1025; men diplomerna känna derom intet (år 1318 omtalas en rector ecclesiæ Munkatorp, men ingen Abbas, en titel, som David skulle åtnöjt sig med i stället för biskopsäran. S:t David lät imellertid bygga Munktorps kyrka och dervid ett kloster, som ansågs tillhöra Cluniacenserorden (Spegel antager det blifvit bygdt 1063), hvaraf orten, förut kallad Snevinge, nu erhöll namnet Munktorp. Många sägner lefva ännu bland folket om Davids samvetsgrannhet och gudsfruktan, som visade sig äfven uti de minsta saker, S:t David dog mycket gammal i kon. Inges tid och begrofs i Munktorps kyrka, hvilken pryddes och utvidgades för en stor summa penningar, som sändemän från England (Davids fädernesland) skola hafva erlagt för några ben, som sades vara den helige lärarens qvarlefvor. S:t Davids kalk skall ännu visas i kyrkan, med hans sinnebild, tvenne handskar. På runstafven utmärkes Davids dag med en handske, och hans minne firades länge i Munktorp d. 25 Juni, på andra ställen d. 15 Juli. Stället, der S:t Davids kloster legat, har nyligen blifvit upptäckt af herr W. Lundberg. Utom alla minnen af S:t David, finnas i orten många andra från fordna dagar, såsom stenkummel, högar, bautastenar på flera ställen, jordvallar och andra befästningar vid Hogsta, Ulfvi och Afhulta, alla i söder. Vid Ulfvi är en mineralkälla. Kyrkan, småningom tillbyggd, har nu 113 alnars längd, 39 alnars bredd med 2:ne pelarrader. Den första lutherska presten härstädes var Laurentius år 1525. Historieskrifvaren Johannis Widekindi farfaders farfar och dennes son voro kyrkoherdar härstädes och Gabriel Hollstenius på 1630-talet, den sednare omnämnd under art. Kallmyra by. Doctor Johannes Munkthelius till Davö, som sedermera blef adlad 1653 med namnet Lagercrona, hade tagit sitt namn efter socknen; blef 1661 assessor i reductions-kollegium. — Af ett konung Gustaf I:s bref till sin fogde i Westmanland, Bengt Westgöte, år 1525, finner man, huru nämnde konung förstod att göra sig till arfving af presternas orättfångna gods. Fogden befalldes nämligen, att efter aflidne kyrkoherden »mäster Olof i Munkatorp» taga de »sölfstop» och annat silfver, der kunde finnas, samt rundt silfvermynt och en häst för konungens räkning. En del af sådant prestarf användes dock till »riksens tarf», att minska allmogens utlagor. Riksdagsmannen Erik Jonsson från Munktorp var år 1756 invecklad i

anläggningen till konungamaktens utvidgande och blef derföre dömd till 4 års fästningsarbete. I församlingen har under loppet af år 1861 blifvit genom frivilliga sammanskott ett sockenbibliothek inrättadt.

Gårdar: I *Hamra fjerding*: *Prestgården*, $1^1/_8$ mant., tax. till 13,175 rdr. $^1/_2$ mant. *Sörby* är år 1635 och 50 doneradt till kapellansbol med alla räntor. Klockaregården. — 1 mant. *Sörrhamra*, häradsskrifvareboställe. — 1 mant. *Sörr-Tå* är doneradt till Uppsala akademi. — 2 mant. skatte *Öster-Lundby*, tax. till 8,070 rdr, eges af enkefru Ulr. Beskow. — 2 mant. frälse *Stenby*, 1 *Westhamra* lyda under Ståholm. 1 mant. frälse, 1 mant. skatte *Tistersta* samt $^5/_{12}$ mant. *Norr-Tå*, ett gods. — Öfriga hemmanen äro *Brydinge*, *Blåsenberg*, *Lia*, *Norrhamra*, *Norr-* och *Sörr-Sylta*, *Rabsta*, *Törunda*, *Östhamra*. I *Hogsta fjerding*: 1 mtl skatte *Afhulta* (se den art.) eges af enkefru Emma Gripenstedt. — Säterierna *Dåvö* (tax. till 36,000 rdr) och *Hofgården* (på sistn. föddes Peter Johansson Aulævillius, död 1665, hvars sonsonson blef stamfader för adliga ätten von Aulævill); öfriga hemman utom under dessa gods lydande och uppgifna under nämnda två art., äro *Björksta*, *Ekeby*, *Furberga*, *Holmsta*, *Hogsta*, *Nalbesta*, *Nasta*, *Runsta*, *Staf*, hvaraf $^1/_2$ mant. lyder under Ståholm, *Ulfvi*, *Ytter-Skälby*. I *Wålinge fjerding*: 4 mant. frälse *Norr-Wåhle*, tax. till 14,400 rdr; $^1/_2$ *Bo* eller *Lundberga*, 1 *Sör-Tuna*, 1 *Sörr-Wåhle*, lyda under säteriet *Ståholm* se den art. — 1 mant. *Gränby* är sedan år 1795 kapitensboställe. — Öfriga hemman äro *Björke*, *Björunda*, *Kamnerstaf*, *Måsta*, *Norsa*, *Nibble*, *Norr-* och *Sörr-Rossgärde*, *Wester-Lundby*, *Wester-Sörby*, *Wippeby*, *Åttesta Åskesta*, *Wester-Skälby* och *Narla*. I *Risbro fjerding*: 1 mant. frälse *Wreta*, lyder under Ståholm. Öfriga hemman äro *Båhlsta*, *Brånsta*, *Eneby*, *Flicksta*, *Harnesta*, *Holjesta*, *Heljeby*, *Hjulsta*, *Kårsta*, *Kansta*, *Litsberga*, *Möljesta*, *Norrberga*, *Norr-Tuna*, *Risbro*, *Sörberga*, *Sorby*, *Sandsta*, *Wallby*, *Westerby*, *Wiby* och *Skjästa*. I *Bergs* och *Hägersta fjerdingar*: *Larsansjö* bruk, se den art.; enligt Kongl. bref d. 11 Maj 1860 tillåtes, att hela godset, bestående af $7^1/_4$ mant., näml. 1 säteri, 1 mantal frälse, 2 mant. rå och rör *Lidsjö*, $^1/_4$ *Turbo*, $^3/_8$ *Bovallen*, $^1/_4$ Stora *Skyttorp*, $^1/_8$ *Norrsjöfallet*, $^1/_8$ Stora *Uggelbo*, $^1/_8$ *Laggarbo*, 1 *Hästlösa* och 1 *Hemlinge* förläggas från Munktorp till Sura församling. 1 mant. *Åsby* med $^1/_2$ *Åsselsta* tillhör en Palmær. — 1 mantal *Grinda* är doneradt till Uppsala akademi. — $^1/_2$ *Hessle* är fänriks- och $^1/_2$ *Tränsta* sergeantboställe. Öfriga hemman äro *Bäppeby*, *Eklunda*, *Grömsta*, *Gårdsta*, *Hägersta*, *Rämsta*, *Salsäter*, *Sillsta*, *Wedbo* och *Åfva*. — Adress: Köping.

Munstorp. Ett mantal krono-säteri uti Åsaka socken, Skånings härad och Skaraborgs län, i närheten af Skara, är öfverstelöjtnantsboställe och var 1860 tax. jemte underl. $1^1/_2$ mant. till 18,010 rdr rmt. — Kända innehafvare af detta boställe hafva varit Abraham Leijonhufvud till Ekeberg, död här 1756, och Carl von Otter, död här 1813; båda voro riddare af Svärdsorden, den förre hade bivistat fälttågen i Norge 1718 och i Finland 1741 och 1742, den sednare bivistade 1788 års krig i Finland och deltog i träffningarna vid Abborfors, Suttula, Högfors och Wärelä m. fl. — Närv. innehafvaren är major Wästfelt.

Munsö. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Svartsjö kontrakt af Uppsala stift, utgöres af den med Kersön och Ekerön sammanhängande Munsön, som ligger i Mälaren, i Färentuna härad af Stockholms län, 11 mil från Uppsala, 4 mil från Stockholm, samt omgifves i öster af Långtarmen, i norr af Norra Björkfjärden, i vester af Svinsundet och Hofgårdsfjärden, samt omfattar 0,243 qvadratmil land (0,254 efter Tham), hvarpå 1860 bodde 573, år 1855: 600 personer; år 1810 var folkmängden ungefär densamma. Östra kusten upptages af den sandås, som äfven genomstryker Ekerön; samtliga strandängderna äro något bergkulliga, inuti landet omvexla kullar med slätter och sidländt mark, hvarifrån ett litet vattendrag går norr ut. Jordmånen är dels lera, dels sand; på skog är brist, ehuru här finnes den vackra skogen, *Malmskog* kallad. Hufvudnäringen är åkerbruk. Hemmantalet är $27^1/_4$ mant., hvaraf $3^1/_4$ skatte, 1 krono, 23 frälse; taxeringsvärdet 1861 var 202,590 rdr rmt. I bevillning efter II art. erlades samma år 282 rdr 76 öre. — *Munzo* eller *Munseo* nämnes redan 1186, förekommer 1314 såsom hörande till Brohundæri af Attundia, räknades 1556 till Strengnäs stift, 1593 åter till Erkestiftet. Kyrkoherdarne äro kända från 1500-talet. Kyrkan förmenas till en del ha utgjort ett tyghus till den fordnastaden på Björkön, derpå varit kloster, eller efter andra den äldsta kyrkan i Svea land, anlagd af Hergeir. Onekligen lär hon vara af hög ålder, hvilket äfven hennes byggnadssätt intygar, i det midten eller förnämsta delen deraf utgöres af en rotunda med ovanligt tjocka gråstensmurar; men hon är reparerad 1658 och tillbyggd i början af 1700-talet samt nu sednast på 1850-talet restaurerad till mycken prydlighet.

Den har ett grafchor för familjen Giertta till Bonagård och grafvar för Husby och Norrby gårdar. Salvius omnämner (år 1740) ett lik uti en adlig graf, vid södra ändan af kyrkan, som icke undergått någon förruttnelse, ehuru den gammalmodiga svepningen vittnar om dess höga ålder. Vid Husby finnas flera grafhögar, hvaraf den största kallas *Björnhögen;* den reser sig högt öfver en hop andra mindre kullar, icke långt från kyrkan, och hålles före att vara efter Ragnar Lodbroks och Aslögs son, Björn Jernsida, som lefde i nionde århundradet. Konung Björns förmenta porträtt af okänd ålder lär förvaras på gården: runstenar skola finnas der och vid Bona, samt å *Munkudden* i vester. Detta sednare ställe synes gifva stöd för någras mening, att socknen fått namn af munkarne, som der bott och gifvit skatt till klostret i Stockholm, hvarunder alla socknens gårdar lydt, med undantag af Sundby, som konung Sverker år 1200 lade till Uppsala församling. Af Olof Rudbeck d. Y. förmenas socknen åter fått namn af Minnur, det är domare.

Gårdar och byar: *Husby: Bona,* se dessa artiklar; under det sednare lyda 2 mant. frälsesäteri *Skjälby,* 1 frälse-säteri *Sundby,* frälsehemmanen $2^1/_2$ *Bonavik,* 4 mant. *Wäsby,* 3 mant. *Östansund,* Eknäs, Bona väderqvarn, allts. med en eg.rätts-afgift, af 92 rdr 23 öre. — Säteriet *Norrby* se den art. — 3 mant. frälse *Söderby,* (eg.rätts-afgift 19 rdr 80 öre), egdes af herr J. O. Årling. — Minsta brukningsdelen är $^{19}/_{50}$ mantal skatte *Ekeby,* (eganderätts-afgift 3 rdr 83 öre). — *Prestgården* är, enligt kammarkollegii förordning af 27:de Oktober 1857, först då upptagen i jordeboken för 1 mantal. — Adress: Stockholm.

Muonio elf. Betydande biflod till Torneå elf, på dess venstra sida; den upprinner vid gränsen af norska Finnmarken och har sina öfversta källor uti ryska andelen af Torneå lappmark, flyter mot s. o. och utgör gränsen mot Ryssland ända till sin förening med Torneå elf. Vid Muonioniska by i Finnland bildar den *Ejanpeikafallet,* som har 100 fots höjd.

Muorki. Nybygge uti Gellivara lappmark, två mil från Herkberget, högt beläget på en frostfri sandmo vid Råneå elf, som har fall och lägenheter öfvernog till masugnsbyggnader. Nybygget ligger midt i djupa skogen. För J. Engström uppgafs under hans vistande härstädes 1834, att potäterna här skola gifvit 10:de kornet.

Murberget, $^1/_4$ mil från Wetterns östra strand i Hammars socken af Örebro län på Gärdshytte mark under Hammars glasbruk. Ett mycket högt berg; dock finnas ännu högre i grannskapet. Det ligger i en ödslig trakt och strax bredvid flera höga klintar och skogbeväxta åsar. På östra och vestra sidan är det omgifvet af djupa dalar, hvartill det gränsar med branta, på somliga ställen lodräta väggar, på några ställen öfver 100 fot höga. Berget är plant ofvanpå, dock ej fullkomligt slätt, utan fördeladt i flera smärre klintar och ryggar, glest beväxt med furuskog, samt lutande åt norr. På norra och södra sidorna, der, ehuru brant, berget är tillgängligt, har det varit försvaradt af murar, som nu till större delen äro nedrasade. Den på norra ändan är 30 och den på södra 20 famnar lång, byggde af kullersten, dock ej gröfre än att de största stenarne med lätthet kunnat af 2 karlar bäras på en bår; de flesta äro ej större än menniskohufvuden och många ännu mindre. Murens höjd på norra sidan tyckes varit 4 till 5 alnar och på södra sidan 8 till 12. Åt söder synes porten eller ingången varit, på ett ställe, som lätt kunnat försvaras. Några lemningar efter boningar eller eldstäder finnas ej på berget, ej heller nu något vatten; men ej långt från vestra ändan af muren finnes en källa. Murberget har förmodligen varit ett tillhåll för röfvare, som under medeltiden och äfven sednare funnos i mängd på Tylöskogen, hvilken är en utgrening af Kolmården. Ingen reste den tiden mellan Östergötland och Nerike, utan att befalla sin själ i Guds hand samt offra i de fordna kapellen vid Husbyfjöl eller Motala, så stor var fruktan för de från bygden flyktiga stigmän, som nästade i skogen.

Murum. Annex-socken till Hellestads pastorat, belägen i Elfsborgs län och nordöstra delan af Åhs härad, begränsas i norr af Öhra socken, i nordvest och vest af Odhs, i sydvest af Grofvareds, i söder och sydost af Hellestads och sjön Ömren samt i öster af Wånga socken. Till närmaste stad, Ulricehamn, räknas från socknens kyrka $1^3/_4$ mil, till Borås

$3^1/_2$ mil och till Alingsås $5^1/_4$ mil. Socknens största längd utgör 13,214 alnar; största bredden är 8,150 alnar. Dess egovidd utgör 5,420 tunnland 16 kappl., hvaraf 12 tunnl. 29 kappl. tomter och trädgårdstäppor, 301 tunnl. 2 kappl. åker, 1,550 tunnl. 19 kappl. äng, 1,008 tunnl. betesmark af odal natur och 2,547 tunnl. 30 kappl. skog och utmark (inbegripna mossar och utmador). Socknens yta, som har en skogsbygds omvexlande karakter, sluttar allmänneligen sagta åt norr och genomskäres i denna rigtning af ett mindre vattendrag eller bäck, hvilken under större delen af sitt lopp omgifves af sanka, vattensjuka ängar. Midtför Sölvarps by förenar sig med detta vattendrag ett annat, hvarigenom sjön Ömren har sitt utlopp, och efter dessa båda vattendrags förening sammandraga sig de omgifvande höjderna, lemnande mellan sig endast en trång dal. Med undantag af denna dalgång med dess sluttningar, beväxta med ymnig löfskog, och hvarå största delen af socknens hemman äro belägna, är socknens yta sönderdelad i bergklackar och höjder, som från närbelägna Redvägs härad utgrenas. Mossar och kärr eller sanka ängar förefinnas till betydlig areal inom socknen. De betydligaste mossarne äro: *Sjökärrs-mossen* vid sjön Ömren, af 170 tunnl., *Ryamossen*, 106 tunnl., *Stora mossarne*, 69 tunnl., *Iglasjö-mossen*, 12 tunnl. De äro omgifna med höjder, men ega erforderligt aflopp, hvarigenom de otvifvelaktigt äro tjenliga till odling. Jordmånen i åker och äng är sig tämligen lik öfver hela socknen och består, med få undantag, i de upphöjdare delarne af svart- och sandmylla på sand- och grusbotten. Denna jord är dock ej af någon särdeles god beskaffenhet. Den förut beskrifna dalgången, som i norr och söder genomskär socknen, har på sina sluttningar den bästa jordmånen Dessa sluttningar hafva först blifvit odlade i mindre åkerlappar, allt efter beqvämligheten för deras upptagande. För få år sedan funnos hemman, hvilkas åkerlappar fullkomligt öfverensstämde med de i slutet af förra århundradet deröfver upprättade kartor. Efter denna tid tyckes dock jordbruket samt odlingsfliten här som annorstädes vaknat till annat lif. Öfver allt ser man nu påbörjade odlingar, synnerligast genom stenbrytning i de gamla åkrarna och bortröjandet af der hopade stenrös, som nu användas till åkrarnas inhägnande. Sädesproduktionen har ock på de sednare 10 åren förökats med omkring 50 procent. Betesmarkerna utgöras till större delen af hemmanens skogslotter, som äro uppfyllda med bergklackar och dertill hafva en mager jordmån, bestående oftast af så kallad mjäljord. Bränntorf finnes på ett och annat ställe å mossarna. Bergarterna äro enahanda med de under Knätte socken uppgifna.

Folkmängden, som år 1805 var 501, utgjorde 1845: 601 personer på 143 hushåll, af hvilka 51 bodde på hemmansdelar, 22 på för viss tid afsöndrade lägenheter, 46 på jordtorp, 12 på ryttare- och soldattorp samt 12 i backstugor. Invånarnes antal 1860 var 643. Folklynnet är i allmänhet stillsamt, och sedligheten god. Dryckenskapen är i mycket aftagande. Klädedrägten är enkel, men snygg. Bonden begagnar långa rockar af grå eller svart färg, och qvinnan mörka kläder af vacker snitt.

Hufvudnäringarne äro jordbruk och boskapsskötsel. Afsättningen af ortens få jordprodukter, näml. ost, smör och fläsk samt något litet spannmål från de större gårdsbruken, göres å städerna Borås och Ulricehamn. Af binäringar utgör bomullsväfven den hufvudsakligaste, ehuru den drifves här mindre än i andra socknar af häradet. Qvinnfolk, med mycken vana häruti, kan på sin höjd förtjena 16 à 18 sk. om dagen. Fiske, i till socknen angränsande sjön Ömren, såsom föga lönande, idkas nästan endast af egaren till Påarp. Någon ordnad skogshushållning är ingenstädes inom socknen införd. Vanliga tiden för återväxt af barrskogen är 80 à 90 år för timmerskog och 40 à 50 för vedskog. De hemman, som ännu hafva bästa skogen, äro *Salarp*, *Påarp* och *Darrarp*.

Socknen utgöres af $23^3/_8$ mant., förmedlade till 16; deraf äro 1 mant. fr.-säteri, $4^1/_2$ allm. frälse, $9^3/_4$ kr.skatte, $^3/_4$ militiæ-boställe; hvarjemte finnas 22 på viss tid afsöndrade lägenheter, 3 husbehofsqvarnar samt 2 enbladiga sågar. Dessa vattenverk äro dock större delen af året i overksamhet till följd af brist på nödig vattentillgång.

De från socknen utgående årliga afgifterna beräknas till 2,550 rdr, häri dock ej inberäknade rust- och roteringskostnaderna samt afgift till skolläraren. Inom socknen finnas 4 till kongl. Westgöta afsuttna kavalleri-regimente anslagna rusthåll. Dessutom finnas 10 till Elfsborgs regimente anslagna rotar, deraf 8 för närvarande hålla soldater samt 2 betala vacance-afgift med 80 rdr rmt hvardera årligen.

Kyrkan är å förra platsen ombyggd af sten 1850 i nutidens vanliga byggnadssätt för landskyrkor, men vanprydes till det yttre af ett smaklöst torn, hvars öfra del skiljer sig från de vanlig lykttornen. Den är invändigt ljus och vacker. Predikstolen är satt öfver altaret. Ett grafchor finnes, tillhörigt slägterna Hård och Uggla. Barnundervisningen besörjes af en examinerad lärare, som är gemensam för denna och Hellstads socken; skolhuset är beläget vid Hellstads kyrka.

Genom socknen gå 2:ne större farvägar; den ena är allmänna landsvägen mellan Jönköping och Göteborg, till en längd af 9,000 alnar, och den andra är härads- eller prestvägen.

Gårdar och hemman:

			areal.				
		mtl.	åker.	S:ma.	afgifter.		åboer.
Aplaberg	sk. ber.	1.	15.	242.	214	rdr.	3.
Murarp	d:o	1.	15.	230.	214	»	4.
Murum	skatte	1.	15.	234.	220	»	2.
Sölfvarp	d:o	¼.	10.	193.	57	»	1.
D:o *)	mil.bost.	¼.	5.	162.	21	»	
D:o	d:o	½.	8.	170.	161	»	
Långared	frälse	1.	24.	320.	115	»	1.
Påarp	fr.säteri	1.	33.	638.	105	»	1.

Största gården är 1 mant. *Påarp* med underlydande 1 *Darrarp*, 1 *Torfsås*, 1/2 *Årred*, med qvarn och såg, tax. till 14,250 rdr, egare Lars Persson; godset har af ålder tillhört slägten Uggla till 1759. Öfriga hemman äro 1/8 *Getaryggen*, 1/4 *Gubbared*, 1/4 *Kullgraf*, 1 *Kyrkeberg*, 3/8 *Riset*, 1 1/2 *Rya*, 1 3/8 *Skålarp*, alla skatte; 1/2 *Munkaberg*, 1/2 *Sahlarp*, 1/2 *Årred* alla frälse. Getaryggen, Påarp och Munkaberg ha qvarnar, Skålarp och Årred sågar. — Adress: Alingsås.

Muskö. Kapell och annex-socken till Westerhaninge pastorat, ligger uti Sotholms härad och Stockholms län, mellan Horsfjärden i nordvest mot Wester-Haninge och Mysingsfjärden med åtskilliga sund i sydost, öster och nordost, mot Ösmo sockens skärgård, Utö och Ornö kapellförsamlingar och Öster-Haninge sockens öar, upptager 0,338 qvadratmil (hvaraf 0,005 äro insjöar), bestående af blott öar. Den största är sjelfva Muskön, 5 mil s. från Stockholm, medelst ett näs sammanhängande med Sånölandet i nordost, tillsammans 1 1/4 mil i längd från nordost till sydvest, högst 1/2 mil i bredd, i areal 6,100 tunnl., med flerstädes af vikar sönderskuren kust och med 8 små tjernar inuti landet. Midt igenom ön går en bergås, som åt vester utskjuter trenne sidogrenar, alla fordom skogbeväxta, men nu tämligen kala och slutande i berguddar, den ena i ett genom ras tvärhugget berg, Ulfskåra eller Skålla; en af de högsta punkterna är Wårdberget vid Arbottna i söder, hvarifrån man ser Landsort på 3 mils afstånd. Från öns norra ända till fasta landet af Wester-Haninge är 1/4 mil. Åt denna sida ligga flera smärre öar, såsom *Frinsholmen, Långgarn* o. a. i vester, hörande till det gamla Sotaskär, Hvitsgarn, Masgarn m. fl. i norr. På östra sidan ligga *Bjurstalandet* eller Bjurshagen, *Elfsnabben, Kapellsholmen* o. a. Alla dessa tillsammans upptaga 1,740 tunnland. De äro liksom hufvudön bergländiga och klippiga, de flestas stränder äro rika på jättegrytor, de största vid Walinge å Muskön, och andra dylika kust-phenomener. Jordmånen inuti landet är sandblandad lera, ängsmarken gifvande och betet godt, ej utan inflytande af Saltsjön och dess töckniga luft. Skogen, bestående af gran, tall, björk och al, är tillräcklig. Ortens näringar äro åker-, ängs- och något skogsbruk, hvartill kommer fiske, äfven i insjöar, förfärdigande af laggkärl och mindre båtar, tegelslageri vid herregårdarna, äfvensom någon sjöfart m. m. Grufvor finnas ej, men väl malmstreck, såväl silfver- som jernmalm. Vid Hyttan har fordom funnits en mindre smälthytta för jernmalm; sydligare, på Sånölandet, låg under Carl XI:s tid ett saltbruk, hvarefter några spår ännu finnas, såsom på den midt emot belägna och sedan 1765 obebodda *Ekesgarn* eller Isgarn. Socknen, som år 1810 beboddes af 326, 1860 af 444, men 1855 af 468 personer, innefattar 14 7/8 mant., alla af frälse natur, taxerade 1861 jemte ett

*) Förare vid Elfsborgs reg. Varit professboställe, indraget till kronan 1829, sedermera deraf en fjerdedel bortarrenderadt till midfastan 1871. enl. krigskollegii kontrakt d. 5 Febr. 1846.

tegelbruk och qvarn till 113,110 rdr; i bevillning (efter II art.) erlades s. år 145 rdr rmt. *Muskön* skall fordom ha hetat Wikön; år 1278 talas om *Muskö juxta Hæringe.* Hela ön har under medeltiden lydt under det i Wester-Haninge belägna godset Häringe, och dermed under biskopen i Strengnäs; på Kapellsgärdet vid Skärpa har varit kapell, som år 1630 flyttades till sitt nuvarande ställe, nästan midt på ön, omkring 4 mil från Stockholm; begrafningsplatsen var der redan förut. År 1762 fick församlingen egen predikant, för beständigt först 1797. Kyrkan, af trä, är ganska oansenlig, har altartafla, skänkt 1770 af egaren till Arbottna. Det påstås, att Gustaf II Adolf, liggande 1630 för motvind i Elfsnabben, varit närvarande vid kyrkans invigning, och var stället alltså det sista i Sverige, som denna Sveriges store konung beträdt. — Af fornlemningar omnämnas grafhögar och stensättningar flerstädes utefter nordvestra kanten mot Sotaskär. På Elfsnabben (se den art.) och Bjurskogen finnas lemningar efter s. k. Ryssugnar, af Ryssarne begagnade under deras härjning 1719 och följande år. Om denna härjning finnes i en gammal kyrkobok antecknadt följande: »1719 — Denna sommar d. 17 Julii, som var d. III Bönedag, inföll Ryssen på denna öö och uppbrände alla både huus och gårdar, så att ifrån denna Bönedag till d. 6 September kunde ingen gudstjenst hållas häruti — — — — dock voro de förr samlade medel i godt behåll hos mig P. L., så, ehuru väl fienden sökte efter sådant i Capellet, fant han dock intet. Ericus Froman P. L.» — Förbindelsen med fasta landet sker medelst färja eller båt från Rummet i norr öfver Horsfjärden, 7,600 alnar långt. I socknen bo tullbevaknings- och telegraftjenstemän.

Största delen af socknens hemman höra under herregårdarne *Arbottna* och *Ludvigsberg* (se dessa art.); under förstnämnda lyda $^{1}/_{4}$ mant. *Ekesgarn,* $^{1}/_{2}$ *Guldboda,* 2 *Mickrum,* $^{1}/_{2}$ *Mälby,* hälften i Walinge qvarn, *Elfsnabben,* allts. tax. till 48,090 rdr; under sistnämnda lyda $^{1}/_{8}$ *Hammarin,* $^{1}/_{2}$ *Hyttan,* $^{1}/_{2}$ *Mälby,* $^{2}/_{3}$ *Rummet,* $^{1}/_{2}$ *Sund,* $1^{1}/_{6}$ *Sånö,* $^{2}/_{3}$ *Torpet,* $1^{1}/_{3}$ *Walinge,* hälften i qvarnen. $^{1}/_{2}$ mant. *Hvitsgarn,* eges af bergm. B. G. Bredberg. Öfriga hemmanen, hvilkas namn äro *Bjurshagen, Björnholmen, Öster-Hvitsgarn,* hafva 6 åboer. — Adress: Stockholm.

Mustasäter. Fordom kapell, se Örs socken.

Myckelmåsa (Mycklemåsa). Ett mtl frälse-säteri uti Simonstorps socken, Bråbo härad och Linköpings län, vid Myckelmåsa-sjöns södra ända, $^{1}/_{4}$ mil från kyrkan, med betydlig egovidd och mycken skog, egdes 1860 jemte ett mant. underlydande af konsul Oscar Ekman i Göteborg. Säteriet donerades 1662 till Sven Franc och har sedan en tid tillhört denna slägt, hvarefter det lydt under Stafsjö bruk i Södermanland.

Myckeläng. Wester- By uti Elfdals socken, Ofvan-Siljans fögderi af Stora Kopparbergs län, hade på 1630-talet 16 gårdar, på 1750-talet 30, år 1825: 17 åboer. Här finnas en qvarn och en vattenslägga; vid den sednare manufakturerades 1860: $1{,}959^{1}/_{4}$ tolfter liar, vägande 351 centner 64 ℔; båda, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 5 rdr 93 öre, tillhörde, jemte Elfdals porfyrverk (se den art.), Roths qvarn, en nyodling om 284 tunnland, brukspatron E. G. Arborelius.

Myckleby. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Orousts och Tjörns kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Myckleby, modersocken, Långelanda och Torp, annexer, samt innefattar $88^{7}/_{8}$ mtl, bebodda 1860 af 6,486 personer. *Myckleby* socken, fordom Möklabyr kallad, på ön Oroust uti Orousts östra härad af Göteborgs och Bohus län, $3^{7}/_{8}$ mil s. s. v. från Uddevalla, $6^{5}/_{8}$ mil från Göteborg, intager midten af pastoratet samt omfattar en areal af 0,488 qvadratmil, af hvilka 0,025 äro insjöar. I allmänhet består denna socken af en flack bergstrakt, här och der lifvad af några skogsdungar. En högre bergås, som till en del genomskär socknen på längden, afskiljer mot Saltsjön en bördig, kuperad dalsträckning, den s. k. *Halén* eller *Halfleden,* hvilken hyser ett stort antal gårdar. Denna vackra dal är den bästa delen af pastoratet, och dess bebyggare anse sig ock något förmer än de öfriga. Jordmånen der är god ler- och svartmylla; samma arter, ehuru mindre bördiga, råda ock i den öppna trakten omkring kyrkan; men i det öfriga af socknen träffas mest femjord. Ganska få gårdar ega tillräcklig skog. En högt uppdrifven näringsgren inom pastoratet är inrikes

segelation. Båtbyggnad sysselsätter ock många af inbyggarne. Socknens lastningsplats är vid den lilla viken *Almakskile* i Halén. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,254 och år 1860 af 2,562 personer, består af $23^1/_2$ mant. skatte, 4 mant. krono, $13^5/_8$ mant. frälse. I bevillning för eganderätten, löneinkomst och all annan efter II art. erlades 1861: 528 rdr 56 öre. — Kyrkan, af sten, består af skepp och chor, med ett halfrundt utsprång i öster, och häntyder genom sitt byggnadssätt på en hög ålder. Vid vestra gafveln står ett stentorn, som uppfördes år 1723, och hvaruti hänger en ringklocka. I norra muren inuti kyrkan är insatt en skulpterad sten, innehållande epitaphium öfver kyrkoherde Pehr Sahlgren, hans hustru Margaretha Vincentsdotter och deras nio barn. En större grifthäll på gången täcker Baggeska grafven. Kyrkans silfver är förfärdigadt 1583. En kyrkoherde härstädes, Nils Rassmusson, säges varit en så ifrig jägare, att han aldrig färdades mellan kyrkorna utan att medföra bössan. Då han en Söndag, vintern 1626, skulle upphemta en af honom i Grindsbysjön vingskjuten svan, slog denna hans arm ur led, hvilket kort derefter vållade hans död. Fornminnena inskränka sig till lemningar efter en befästning på berget *Önnefjäll*, några obetydliga, med rundstenar omsatta, grafkullar från hednatiden vid *Hellene* gård, på hvars egor också ligga trenne större hällkisterör, två enstaka bautastenar på *Narfveröd* och på *Brunnefjäll;* några mindre stenar på *Kalseröds hed* äro ock uppsatta af menniskohand. En saga berättas af allmogen på Oroust, huru Sven i Brunnefjäll en Söndagsmorgon skjutit en ringprydd bock och derigenom råkat illa ut för trollen, till hvilka bocken hörde; men räddad undan från äfventyret, skänkte han ringen, som djuret bar om halsen, till Myckleby, hornen till Torps och skinnet till Långelanda kyrkor. Ringen, som bestod af okänd metall, och var omvirad med trådar af samma ämne, satt såsom handtag i Myckleby kyrkodörr till 1732, då han borttögs såsom alldeles försliten och sedermera förkom. Denna sägen kan förskrifva sig från katholska tiden, och torde då påminna om någon brottsling, kanske tjuf, som i kyrkan vunnit en tillflykt undan sina förföljare och af erkänsla derför gjort kyrkan en gåfva af en metallring.

Gårdar och byar: *Kåröd* säteri, se den art. — 1 mant. frälse *Allmak*, eg.rätts-afgift 13 rdr 50 öre, eges af Chr. Stjernman. — $^1/_4$ skatte *Öberg*, en åbo. — $^1/_2$ *Backa*, $^1/_2$ *Öberg*, hvardera med 1 åbo; 1 *Allmak*, 2 åboer. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{30}$ mant. Myckleby. — Boställshemman äro: 1 mant. *Myckleby*, prestgård. — 1 mant. *Näs*, tax. till 11,250 rdr rmt häradshöfdingens; 1 mant. *Beläteröd* (se d. art.), ehuru bättre än Näs, dock blott taxeradt till 6,000 rdr, är häradsshrifvarens. 1 mant. *Totorp*, kronolänsmansboställe. — $^1/_2$ *Skörbo*, $^1/_4$ *Hafberg*, $^1/_4$ *Linneberg*, $^1/_4$ *Bräcke*, alla af frälse natur, tillhöra Hvitfeldska donationen. Af socknens kronoskattegårdar hafva $^1/_2$ mantal *Krossekärr* och $^1/_4$ *Hällebord* fordom tillhört Dragsmarks kloster. Öfriga hemmanens namn äro: *Andenäs, Bjönneröd, Boganne, Brunnefjell, Edsberg, Godalen, Grindsby, Gunneröd, Gård, Gäddestala, Hede, Hogen, Hästlägg, Kallseröd, Kärr, Kroganne, Krageröd, Ottestala, Skala, Syltenäs, Stora* och *Lilla Wassö, Åker, Önne,* alla skatte; *Berg, Hällene, Håröd, Lunna; Narfvaröd, Torp, Bufvenäs* och *Steneröd,* frälse. — Adress: Oroust.

Mycklingborg. Slott, se Belleforss socken.

Myen. Sjö i Kinnevalds härad i Småland.

Myhrmansfors. Jernbruk i Wärmland. Se Liljendals bruk.

Myrby. Ett mant. fr. i Skuttunge socken, Bälings härad af Uppsala län. Härtill (i Anreps Ättartaflor står Mörby) skref sig Peder Uppläning, som lefde 1510 och härstammade i 3:dje led från under-lagmannen i Ösergötland, väpnaren Johan Uppläning, hvars dotter var gift med Pädher Bænasson, som lefde 1420. Från dem härstammar adliga slägten Stjernfelt. Myrby, hvars eg.rätts-afgift 1860 var 20 rdr rmt, eges af Uppsala akademi.

Myresjö. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Östra härads kontrakt af Wexiö stift, utgöres af Myresjö, modersocken, och annexet Lannaskede samt innefattar 49 mant., bebodda 1862 d. 1 Juli af 1,835, 1860 af 1,863 personer. — *Myresjö*, socken uti Östbo härad af Jönköpings län, 7 mil från Wexiö och Jönköping, gränsande i öster till Bexheda, i vester till Näfvelsjö, i norr till Näsby och i söder till Lannaskede, omfattar på en längd af $1/_4$ mil och en bredd af $^3/_4$ en areal af 0,740 qvadratmil, af hvilka 0,060 äro insjöar,

samt består af $30^3/_4$ mtl, hvaraf $22^3/_8$ sk., $1^3/_8$ krono, 7 fr., bebodda 1860 af 1,097, år 1805 af 793 personer. Marken är ojemn och stenbunden samt på åtskilliga ställen mycket bergig; äfven finnas här flera mossar. Sjöar äro *Bjädesjö, Furu, Drakulla* med malmtägt och kräftfiske. Jordmånen är mest god svartmylla. Höstsädet har allt mer tilltagit och ger 6:te—10:de kornet. Vårsädet utgör något korn, mycken hafra, potates och lin. Skogen börjar blifva otillräcklig. — Myresjö uppgifves vara uppkalladt af belägenheten vid en stor myr och sjö. Kyrkan, af sten, 31 alnar lång, 12 alnar bred inom murarna, är mycket gammal och säges vara byggd »i hednatiden.» Barnundervisningen bestrides i pastoratet uti 2 flyttbara skolor af 2 examinerade lärare; barnens antal 1862 utgjorde 267. Den förste kyrkoherden, som nämnes, är Paulus, curatus in Myrisiö 1314. Lars i Myresjö lemnade M. åt biskop Brask och fick Hvetlanda 1523.

Byar och gårdar: *Bjädesjö* säteri med underlydande 4 mant. Bjädesjö, $^1/_8$ *Kyrkolid*, Gröple qvarn och såg, utgöra ett gods, med en eg.r.-afg. 1861 af 43 rdr 65 öre (se art. Bjädesjö); år 1842 inrättades här ett landtbruksinstitut. — $1^3/_4$ mant. sk. *Drakulla* med qvarnen Buren egdes s. år af kapten Axel von Porath; gården bebyggdes af fadern, kammarrättsrådet O. M. von Porath, död här 1858. År 1667 bodde här sergeanten Sven, hvars son Sune Dracander, som blef prest, då föddes här. Denne Sven var möjligen den »de Klint», som stupade 1676 vid Lund, »stamfader för Dracandierne», hvars grafsten anmärkes på kyrkogården. $1^1/_4$ *Myresjö* eges af patron C. F. Eriksson; $^3/_4$ ibm af fanjunkare Kjellén. — $^7/_8$ *Myresjö*, prestgård kallades fordom Munkagård. — $^1/_2$ *Myresjö*, utarrenderadt militiæboställshemman. I socknen funnos 1861: 2 manufakturinrättningar, 4 qvarnar och sågar. I bevillning efter II art. erlades s. år 156 rdr 69 öre. — Adress: Hvetlanda.

Myrö. Två mant. fr.-säteri (1 mant. Myra med afhysta hemmanen $^1/_2$ mant. *Envallstorp* och $^1/_2$ mant. *Skräddaretorp*) i Ringkaby (eller Ringkarleby) socken af Glanshammars härad och Örebro län, $^3/_4$ mil från Örebro, har en särdeles vacker belägenhet mellan löfrika uddar invid sjön Hjelmaren; till egendomen höra $13^1/_8$ förmedlade hemman, alla af frälsenatur, deribland Ulriksberg i Längbro 2 mantal, Bista i Ånsta $2^3/_8$ mant. samt Skölf i Glanshammar 2 mant. äro för ståndspersoner väl bebyggda gårdar med underlydande arbetstorp. — Dessutom eges årlig skatt af 9 skatte-frälse hemman.

Myrö, som jemte Ulriksberg fordom lydt under Örebro kloster, har tillhört riksskattmästaren och en af konung Carl XI:s förmyndare, Seved Bååt, död 1669; derefter sonen landshöfdingen friherre Carl Gabr. Bååt, död 1698 i Stockholm, den sista af ätten. — Hans enka, Christina Bååt, född friherrinna Bjelke, innehade gården 1711, då fordna stenhuset, som ses i grefve Dahlbergs Svecia Ant. et Hodierna, genom åskeld ödelades, hvarefter hon samma år afled i Arboga af pesten. — Genom arf blef sedan friherrinnan Beata Flemming, gift med landshöfdingen Sven Ribbing, egarinna, och efter hennes död, omkring 1740, dottern Beata Jaquette Ribbing, gift först med amiralen friherre Carl Hans Wachtmeister samt sedan med hofmarskalken grefve C. G. Spens. — Såsom enka sålde grefvinnan Spens Myrö 1754 till dåvarande öfversten för Nerikes och Wärmlands regimente, sedermera riksrådet, grefve Pehr Kalling, som, 1774, låtit på gamla grunden af sten uppföra det nu befintliga karaktershuset samt stiftat egendomen till fideikommiss, dock så, att enkan alltid genom testamente eger besittningsrätt under sin lifstid. — Riksrådet Pehr Kalling, hvilken af en obemedlad finsk prestslägt tjent sig upp från underofficer under Carl XII:s tid samt dels i svensk och dels i fransk krigstjenst gjort 14 fälttåg, dog på Myrö 1795. År 1794 uppvaktades kon. Gustaf IV Adolf på resa genom Örebro af Kalling, som då var 96 år och iklädd den karolinska ljusblåa rocken med stora gula messingsknappar, hvilken drägt han på äldre dagar alltid bar. Gården innehades af hans enkefru, född grefvinna Posse, till hennes död 1812, då den tillträddes af sonen, majoren grefve Pehr Kalling, död 1820, och derefter af hans son, ryttmästaren grefve Fredrik Kalling, nuvarande egaren.

Mysinge hög uti Resmo socken på Öland, af 180 stegs omkrets och brant uppförd till 33 stegs sluttningshöjd, sammansatt af kalksten, bland hvilken

en och annan gråsten blifvit inkastad, saknande fotkedja och alla vårdprydnader samt genom gräfningar mycket skadad, tycks bland Ölands minnen hafva, från den äldsta tiden, tilldragit sig den största uppmärksamhet.

I vidskepelsens dagar var alltid denna ättehög på något sätt bebodd, äfven af lefvande varelser. För Thorsdags- och Söndagsbarn uppenbarade sig här de för dagsljuset skygga varelser, hvilka under natten fröjdas och dansa så mycket friare och vanligen äro kända under namn af bergstroll m. m.

Men ibland dem var Mysing-kungen den namnkunnigaste och en patron för dessa gastar, hvaraf händt, att allmogen, än i dag, alltid utvalt någon i Mysinge by, som blifvit hedrad med tillnamnet Mysingkung. Detta leder uppmärksamheten till en sjökonung Mysing, som omtalas i sagorna, hvilken lefde, då Frode Fredegode regerade i Danmark. I hans tid, heter det, var Frodafrid eller allmänt lugnt och allmän fred i Norden. Men den var kort, ty sagan förmäler, att i Danmark fanns en qvarn, med namnet Grotte, så tung, att ingen inom Dane Rike kunde draga densamma. Denna qvarn hade dessutom den egenskap, att man derpå kunde mala, hvad den malande sjöng. Ifrån Sverige (kraftens och mandomens land) köpte då Frode af kon. Fjolner tvenne slafvinnor, Fenja och Menja, som egde den styrka, att de kunde flytta sjelfva klipporna hvart de ville. De blefvo genast satta att mala på denna qvarn åt Frode guld, frid och lycka. Under detta svåra arbete sjöngo flickorna den sköna och välbekanta Grottesången (Snorra Edda asamt Skalda, Stockholm 1818, sid. 146). Denna qvarn, som kunde förskaffa så mycket godt, blef nu en orsak till allt ondt. Flickorna, missnöjda att blifva bemötta såsom slafvinnor, förena sin klagan i sista hälften af ofvannämnda sång, och innan den slöts, hade de på Ödets qvarn malt Frode en krigshär på halsen. Sjökonungen Mysing öfverföll och slog honom samt tog mycket byte. Nu slutade Frodafrid. Flickorna och äfven qvarnen Grotte borttröfvades af Mysing. Nu fingo de endast mala salt. — Under allt det skenbara och poetiska i denna berättelse ligger säkert en historisk sanning förborgad. »Det förefaller icke otroligt», skrifver Ahlqvist, »att Fjolner sålde till Frode tvenne slafvinnor, hvilka af sjökonungen Mysing blefvo bortförda, sedan han öfvervunnit Frode; att Mysing derefter antingen återkommit till Öland, der blifvit död och af sina vapenbröder högad eller verkligen drunknat och nämnda hög uppkastad till hans minne».

Myssjö. Annex-socken till Ovikens pastorat, är belägen i Jämtlands läns Södra fögderi, till en tredjedel på det näs, som ifrån Oviken utskjuter mellan Sandsundet eller Storsjön och Myrviken. Socknens namn skrifves i orten äfven Myrsjö. Arealen är 21,315 tunnland, hvarpå 1862 bodde 927 personer, 270 mer än år 1805. Näringsfången äro enahanda med moderförsamlingens. Af ockran i myrarna kan man sluta, att här finnes ingen brist på jernmalm. Vid *Knutshögarna* har man upptäckt någon anledning till koppar. — Kyrkan, af sten, ligger på det nämnda näset 1 mil från Oviken, hvarföre ock $^2/_3$ af sockneboerna hafva sjöväg dit öfver Myreviken. Barnundervisningen bestrides i en fast skola och 3 fasta småbarnsskolor. Barnens antal utgjorde 1862: 129. — I Myssjö socken, berättar provinsens tidning (år 1863), lefver förmodligen den äldste veteranen från sista krigen, nämligen f. d. furiren Anders Macklin, hvilken under Januari månad innevarande år fyllde 91 år. Han har bivistat krigen 1788, 1789, 1790, 1808 och 1809, hvarunder han erhöll medalj för tapperhet i fält. Gubben är ännu så bibehållen vid både kropps- och själskrafter, att han som oftast bivistar gudstjensten i kyrkan.

Socknen innefattar $138\frac{3027}{7968}$ tunnl. *) skatte med 73 åboer samt $11^{29}/_{32}$ tld krono; dessutom finnas 51 torplägenheter, 1 qvarn och såg. I bevillning för inkomst af jordbruket och löner erlades år 1860: 73 rdr 54 öre, för all annan inkomst efter II artikeln 58 rdr 75 öre. Ordinarie-räntan är 277 rdr 41 sk. 8 rst. kronovärdi; kronotionden 67 t:r 29 kpr. Socknen underhåller 25 fältjägare.

Gårdar och hemman: Största gården är $3^7/_{12}$ tunnl. *Mjöla* och den minsta $^{37}/_{60}$ *Lockåsen.* — Boställen äro $4^9/_{32}$ tunnl. *Hofvermo,* kaptens-, 2 *Matnäset* fältväbels-, $4^1/_8$ *Persåsen* rustmästare-, $1^1/_2$ *Prestbordet,* komministersboställe. Öfriga hemman äro *Elfven, Funäs, Hallom, Kjöfra, Landsom, Långsved, Svedje, Tosåsen, Ångron, Österhallom, Aronäset* och *Fläsjön,* skattefiskerier. — Socknen ligger 4 mil s. s. v. från adressorten Östersund.

Målajord, fordom kalladt Wåhljord. Tre fjerdedels mant. frälse-säteri uti f. d. Eke socken af Uppvidinge härad och Kronobergs län, har 1758 tillhört J. A. Schenfelt, derefter major Rosenstråhle, häradshöfding Wahrman, majoren Johan Borgh, adlad Adelborg (sonson till kontrollören vid tullen i Helsingborg Lars Borgh), som dog här 1805, barnlös och slöt således sjelf sin ättegren; han bi-

*) 6 tunnl. = 1 mantal.

vistade kriget i Pommern. Gården egdes 1828 af landskamereraren C. F. Modigh, dennes enka 1844 och ännu 1861. Ett mant. skatte hade s. år 6 åboer. Om fornminnen på egorna, se art. Dädesjö socken.

Målarp. Ett mant. skatte uti Carlstorps socken, Östra härad af Jönköpings län, är pastors-stom, hvaraf pastor blott eger skatte-rätten. Hemmanet jemte $^1/_2$ Kulla egdes 1861 af en åbo. $^1/_2$ mant. Målarp, $^1/_2$ mil från Kråxhults och $^1/_8$ mil från Carlstorps kyrka, blef nybygdt af komminister M. Colliander.

Målatorp. Gård, af $^5/_6$ mant. uti Fridlefstads socken, Medelstads härad och Blekinge län, eges af f. inspektor J. Wulff.

Målen. Ett halft skatte-hemman i Barnarps socken, Tveta härad och Jönköpings län, hade 1861: 5 åboer. Här bodde smeden Pehr Andersson, då hans son, sedermera professor Anders Spole, intogs 1642 i Jönköpings skola. Om honom berättas, att han, nödgad att fly från Lund, der hans egendom sköflades af Danskarne, begifvit sig till Malmö, der han erhöll af kon. Carl XI uppdraget att öfverlemna till generalguvernören i Halmstad nödiga underrättelser om fiendernas operationer; under utförandet af denna ordre försvarade han sig på vägen med pistol mot trenne snapphanar, som anföllo honom; uppsatte på befallning af riksrådet grefve Pontus Fr. de la Gardie, som förestod försvarsanstalterna på Småländska gränsen, palissaden omkring Jönköpings slott, hvarjemte han utstakade flera försvarsverk; skaffade genom en Svensk bonde, som sålde tobak i danska lägret, tillförlitliga kunskaper om Danskarnes styrka och rörelser, då de voro i begrepp att storma Halmstad; bivistade slaget vid Landskrona d. 14 Juli 1677, då han hade sin post hos bönderna, och tog midtunder den häftigaste elden ordre af konungen sjelf; erhöll konungens öppna bref, att för sig, hustru och barn njuta adelig frihet på alla de frälsehemman han kunde sig tillhandla, men hade dock förut försakat honom erbjudet adelskap. Hans egenhändiga biografi finnes intagen i Biografiskt Lexikon 15 band. Sönerna Lars och Anders, som bivistade Carl XII:s krig mot Ryssland, adlades med namnet Rosenborg; en dotter blef gift med astronomen Celsius, en annan med astronomen Elvius.

Målensås. Ett mantal frälse-säteri uti Agunnaryd socken, Sunnerbo härad och Kronobergs län, har tillhört öfversten vid Smålands infanteri Joh. Laurin, adlad Lagergren, som dog här 1673, 98 år gammal, stamfader för adliga slägten Lagergren. Von Stjernman i Adl. Matr. № 391 uppger honom som son af den i vår litteratur kände prosten och predikanten Laurentius Laurinus i Häradshammar, bördig från Skottland; men Wieselgren anser kyrkoherden Hjelm, som 1758 läste på vapenplåten i Agunnaryd socken, att nämnde sockenbo var född i Skotland, hafva läst ett Ö: gotland som Skotland. Uti Anreps ättartaflor uppgifves ock Johan Laurin vara född i Östergötland. Att säteriet varit reduceradt, synes deraf, att en Alexander Lagergren befinnes efter jordeboken hafva tillbytt sig gården från kronan med 1683 års ränta. År 1758 egdes säteriet af ryttmästaren Hammarskölds enka, 1844 af C. J. Jacobsson, 1861 af 2 bönder; eg.rätts-afgiften 6 rdr 75 öre.

Målhammar, en sätesgård i Björksta socken och Ytter-Tjurbo härad af Westmanlands län, 2,3 mil från Westerås, 1,5 mil från Enköping, 9,2 mil från Stockholm, består af 8 mant. berustadt säteri med underlydande $4^3/_{16}$ mantal i samma socken ($6^1/_{16}$ mant. efter annan uppgift). Godset har ett särdeles behagligt och förmånligt läge vid Sagåns utlopp i Mälaren. Åbyggnaden af sten, med ovanligt tjocka och fasta murar, är uppförd af fältherren Johan Banér på 1620-talet, då egendomen skall utgjort 100 hemman. Målhammar nämnes 1306 såsom af Torkel Knutsson testamenteradt till Westerås domkyrka. En af Gustaf II Adolfs och 30-åriga krigets förnämsta hjeltar, fältherren Joh. Banér, död 1641, lemnade godset »Mulhammar» åt sin son, riks-stallmästaren gr. Gustaf Adam Banér, för sina besynnerligheter allmänt kallad Dulle-Banéren. Vid dennes död 1681, köptes det af kommissarien Johan Adlercrona, död 1687. Följande året 1688 indrogs det till kronan, men lemnades 1690 till ryttm. gr.

Jacob Stenbock, död 1695. Dennes enka, Sigrid Magdalena Banér, innehade det någon tid, hvarefter hennes måg, kapitenen vid lifgardet, Johan Jurgenson Wrangel, gift med Charlotta Margaretha Stenbock, innehade godset. Han dog 1741, då presidenten Peter Silfverskiöld kom i besittning. År 1758 såldes det till hofqvartermästaren Forsner, som innehade det till sin död 1782. Hans måg, hofmarskalken friherre Sven Gabr. Oxenstjerna, gift med Hedvig Forsner, innehade det derefter till sin död 1821, hvarefter det såldes till majoren Conrad Stjernefelt, som snart, år 1829, åter försålde det till general-majoren L. J. v. Knorring, gift med friherrinnan H. Stromberg. Han innehade detsamma till sin död 1845. Dess arfvingar besitta nu godset; eg.rätts-afgiften 1861 var 76 rdr, häraf för säteriet 55 rdr 25 öre.

Man har en sägen i behåll om en förnäm man på denna gård, som hade en dalkarl i sitt arbete. Den nådiga herren skall en morgon kommit ut, att se på hvad han för händer hade, och helsade honom med ett »god morgon!» Dalkarlen tackade med sitt: »Guds frid!» men utan att afbryta sitt arbete. »Hvad!» — sade baronen vredgad, »tar du inte hatten af dig, när du helsas af bättre folk?» — Dalkarlen satte ifrån sig sin spade, ställde sig högtidligt midt framför den nådiga herren, tog af sig hatten med båda händerna och bugade sig djupt ned, sägande: »Se så, fick du någon lisa nu då!»

Målilla (i 1825 års jordebok), *Molilja*. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Aspelands kontrakt af Linköping stift, utgöres af Molilja, moderförsamling, och Gottfridsdal, annex, samt innefattar $39^{11}/_{12}$ mant., med en folkmängd (år 1862) af 3,162 personer. — *Målilla* socken, uti Aspelands härad och Kalmar län, är belägen $3^3/_4$ mil söder från Wimmerby, $13^1/_4$ mil från Linköping och omfattar med annexet 2,453 qvadratmil, hvaraf 0,164 äro insjöar. Marken är till större delen bergig och ojemn, endast $^1/_4$ mil omkring kyrkan är en slät trakt, kallad slättlandet. Rådande jordmånen är sand på slättlandet, i bergsbygden svartmylla och lerblandad. Alla hemmanen hafva behöflig skog, några öfver behofvet. Socknen, som år 1790 beboddes af 1,281, 1810 af 1,460 och 1861 af 2,108 personer, består af 18 mant. skatte, 6 krono, 2 frälse och taxerades 1861 till 280,975 rdr rmt. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 83 man. *Målilla*, som i gamla skrifter äfven kallas Målhälla, anser Craelius hafva fått namn vid reformationstiden af belägenheten på en slät sandmo, emedan kyrkan mer prydt moen än om liljor derpå växt. År 1822 sammanbyggdes kyrkan med annexets. Den är prydlig och byggd af gråsten tillika med tornet. Redan år 1768 fattades beslutet om kyrkans ombyggnad. Den gamla kyrkan skall blifvit tillökt med ett chor af den orsak, att tvänne herrar kommit i tvist om främsta stolsrummet, hvarpå efter chorets byggnad den ena skall fått behålla gamla stolsrummet och den andra fått sitt i choret. Under påfviska tiden skola många kyrkor sålunda blifvit byggda derför, att två personer, som bott i en församling, ej kunnat tåla att se hvarandra under ett tak, utan fördenskull låtit bygga en särskild kyrka och sålunda under heligt nit skylt den inneboende ondskan. På kyrkogården ligger Drakenska och Snakenborgska familjgrafstenen med uthuggna bilder. Den gamla kyrkan uppbrändes år 1567 af Danskarne, äfvenledes d. 17 Juli 1612. Vid Molilja kyrka hålles marknad 2 gånger om året. Barnundervisningen bestreds 1862 uti 1 fast och 1 flyttande skola af 2 examinerade lärare för 273 barn, medan 13 undervisades i hemmet. År 1759 upptogs i sjön Hulingen, utanför Låckebo udde, å ett grund mellan Hvena och Molilja socknar, af malmtagare, ett af rost skadadt svärd med inlagda karakterer af tjockt guld samt en bila.

Enligt Hammarsköldska slägtens egna traditioner, skall Peder Michelsson, ättens stamfader, varit född i byn Hammarsebo samt i ungdomen varit vallhjon åt en smed. Men illa misshandlad af sin husbonde, rymde han, tog tjenst i Sigismunds armé som trosspojke och följde med honom till Polen; vidare om honom läses under art. Tuna i Kalmar län. Enligt Stjernmans hofminne (sid. 257) skulle åter Michel först varit slottsfogde på Kalmar slott, 1608 ståthållare på Leckö slott.

Gårdar, verk m. m. *Hagelsrum* säteri, *Ekenäs* rusthåll, se dessa artiklar; under Hagelsrum

lyder 1 mant. frälse-säteri *Mörhult.* — $^1/_4$ *Ämmenäs* med såg och tullmjölqvarn, eg.rätts-afg. 7 rdr 50 öre. — $^3/_8$ mant. *Låckebo,* $^5/_8$ *Hägelåkra,* $^3/_4$ *Stighult,* $^1/_4$ *Ämmenäs,* $^1/_2$ *Knästorp* lyda under *Rosenfors* bruk och *Hagelsrums* masugn; alltsammans, med en eg.rätts-afgift af 77 rdr 50 öre, är socknens största possession, se vidare art. *Rosenfors.* Boställen äro: $^3/_4$ *Qvillerum* med såg, kyrkoherdens; 1 *Stensryd* är öfverstelöjtnantsboställe, 2 mant. *Tillingeby,* 1 *Ödhult* militiæ-hemman; $^1/_4$ *Upsala,* $^1/_2$ *Årena* äro 2:ne fanjunkareboställen. Öfriga hemmanens namn äro *Boda, Entzebo, Hammarsebo, Hyggelsebo, Hyltan, Kråkeryd, Kallersebo, Kyrkobråten, Kalfsjömåla, Kullhult, Råsbråte,* $1^1/_4$ skatte, $^1/_2$ frälse *Målilla, Stubbhult, Säfshult, Åkebo, Älgshult.* — Adress: Wimmerby och St. Åby.

Målla, *Molla* (i 1825 års jordebok). Annex-socken till Odhs pastorat, ligger uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, $2^1/_4$ mil o. n. o. från Borås, samt omfattar en areal af 0,387 qvadratmil, af hvilka 0,033 äro insjöar. Marken är bergaktig med djupa mossar på åtskilliga ställen. Jordmånen är sandblandad. Bokskog växer i östra delen på gränsen mot Odhs socken. Folkmängden har, från att år 1805 vara 509, uppgått 1860 till 727 personer. Hemmantalet är 16, hvaraf $11^1/_{32}$ skatte, $2^{19}/_{32}$ kr., $2^3/_8$ frälse. — Kyrkan, vackert belägen vid Molla-sjön, är byggd af gråsten och mycket gammal. Uti henne skola flera berömda riddersmän fått sina hviloplatser, bland hvilka en Bethun nämnes af Rhyzelius. Flera minnesmärken från hedniska tiden finnas här ännu, och må af dessa nämnas 2:ne kullar, *Stora* och *Lilla Thorsberget.* Det förra är i synnerhet märkvärdigt, i anseende till de derstädes uppresta stenarna med aflånga figurer. Fornforskare hafva förmodat, att här varit offerställe för 3:ne nordens gudar. På Lilla Thorsberg samt på flera kullar i Molla, Ryds och Hejdene byars gärden finnas jemväl stenkummel, grifthögar och uppresta stenar. Vid torpet Jättebacken är en jättegraf, undersökt år 1766. På hemmanet Haga berättas fordom bott en fru, som haft mynthus på en halfö i Mollasjön, som derefter kallas *Myntekullen.*

Skatte- och frälse-mantalet är fördeladt i 68 egolotter, hvaraf den största utgöres af $^1/_2$ mant. *Ulfstorp,* $^1/_2$ *Målla,* eg.rätts-afg. 4 rdr 20 öre. — $^1/_2$ *Stålarp,* $^1/_4$ *Ryd* med en åbo. $^3/_8$ *Tyrestorp* med qvarn, 1 åbo. Minsta brukningsdelen är $^1/_{12}$ mant. Målla. *Molla* by; år 1439 gaf Hallor Byarsson åt biskop Sven Grotte Molla gård i denna by, med det vilkor, att ett »bönehåll» skulle årligen hållas för honom, till evärdelig »själagift», uti Molla kyrka. 1 mant. *Elgarås* skattskrifves här, men hör i kyrkligt hänseende till Borgstena socken. $^1/_2$ mantal Kyrke innehafves af indelningshafvaren. — $^1/_2$ *Målla* stom innehafves af pastorn i Odh. Öfriga hemmanens namn äro *Dragås, Flaberg, Fjälla, Högdene, Håkentorp, Hult, Snugge, Stamlanda, Trädet, Torp, Attarp, Grimmelycke, Haga, Högden, Säryd, Örljunga, Håla, Pedersgjerde.* — Adress: Borås.

Mållösa (efter jordeboken). Gård uti Woxtorps socken, Hööks härad och Halmstads län, belägen på slättbygden, 1 mil söder från Laholm, består af 2 mant. ins. frälse med tillhörande qvarn och tegelbruk, hvarför i eganderätts-afgift erlades 1861: 38 rdr rmt; egdes s. år af herr N. Wennström. Hela hemmanet Mållösa består af 3 mant.; det skrifves Menlösa af Bexell och på Topografiska corpsens karta år 1847.

Målskog. Frälse-säteri af $^3/_8$ mant. uti Jönköpings län och Bankeryd socken af Tveta härad, med derunder afhyste $^5/_8$ mant. af samma namn, har vacker belägenhet. Egare hafva varit vice-presidenten och riddaren baron C. F. Klingspor, död 1785, hofrättsrådet A. Lundeberg, assessoren M. Crusenstolpe, lagmannen J. von Strokirk, död 1800, hofrättsrådena P. Arnell, Silfverhjelm och J. Ph. von Strokirk, död 1841, kammarherre G. Adelsvärd och år 1861 patron C. Westberg. Till gården hörer en prydlig trädgård. I ett högt berg på egorna är en aflägsen, djup, nästan otillgänglig grotta, kallad kapitens-kammaren, der en för statsbrott anklagad kapiten skall hafva hållit sig fördold.

Mångraf. Skeppsvarf, se Multrå socken.

Månsarp. Annex-socken till Barnarps pastorat, belägen i Tveta härad af Jönköpings län, $1^3/_4$ mil söder från Jönköping, gränsar i öster till Barnarp, i söder till Byarum och Bondstorp, i vester till Angjerdshestra och i norr till Sandseryd samt omfattar en areal af 0,717 qvadratmil, af hvilka 0,033 äro insjöar; hemmantalet är 14, hvaraf alla äro af sk.-natur, förutom $^3/_4$ fr., och socknen beboddes 1862 af 727 personer, år 1805 af 559. I socknen finnas dessutom 1 lägenhet, 1 bergverk, 2 manu-

fakturinrättningar, 3 qvarnar och sågar; i bevillning erlades 1861: 109 rdr 85 öre. Marken är dels backig, dels jemn. Rådande jordmånen är sand och något svartmylla. En del hemman hafva ymnig skog, andra åter lida brist derpå, eller hafva de deraf till nödtorft. Här ligger det europeiskt namnkunniga, jernmalmsberget *Taberg* (se den art.). Socknen är mycket vattenrik. Sjöar äro: *Wederyds*-sjön, begränsad af Byarums socken, *Eckern* af Byarum och Barnarp, *Tvesjön* af Bondstorp och *Borydssjön* af Sandseryd. Inom socknen ligga 8 gölar samt *Månsarps* sjö och *Takesjö*. Ur den senare, $^1/_8$ mil öster från Taberg, kan *Laga* å egentligen anses hafva sitt ursprung, emedan den rännil, som leder sig dit från Suttersjön i Barnarps socken, understundom är uttorkad. *Nissa* å har sin första och egentliga upprinnelse ur Nissa källa i Nissa kärr på Hackelsbo egor i denna socken, $^1/_2$ mil vester från Taberg. Kyrkan, $^4/_5$ mil från moderkyrkan och nära $^1/_4$ från Taberg, är byggd af trä 1714, 30 alnar lång, 15 bred och 8 hög. På en oval ruta uti vapenhusfönstret ser man ett måladt, inbrändt vapen (en sparre med 3 rosor under och på hjelmen 2 örnvingar) med underskrift: Abraham Wederhosen van Amsterdam 1.6.5.1. och på en å kyrkogården liggande grafsten en inskription, som upplyser, att assessor Henrik von Lindt, död i Jönköping 1733, der ligger begrafven; af honom äro altartaflan och ena ljuskronan skänkta. Barnundervisningen bestrides i en fast skola af en examinerad lärare för (1862) 56 barn, medan 33 undervisades i hemmet. — Månsarps och Barnarps församlingar hafva nu mer, efter den sednaste löneregleringen för den högre elementarläroverkens lärare, upphört att vara præbende och blifvit ett regalt pastorat, hvars särskilda kyrkoherde utnämndes år 1860. Af fornminnen nämnas på hemmanet Boeryds egor ett rör i fotangelform, till en del betäckt af en häll, 3 alnar i fyrkant, och ej långt härifrån ett aflångt rör, kalladt jättegraf. Vid frälsehemmanet Sjöhult finnes ock en dylik graf. Något i söder härifrån ett rundt rör af 80 alnars omkrets, och på skogen åt norr ett annat, 48 alnar i omkrets, som i midten haft en 3 alnar hög ätthäll.

Gårdar och verk: *Södra Renstorps* masugn skall nu vara en af de vackraste och bästa i riket, är anlagd 1673 af Justus Back, dömd till ödesmål 1705, fick nya privilegier 1726, tillhörig riksrådet grefve Seth 1760 och framflyttad till Taberg 1838—39; har lydt under Hörle bruk, egdes 1861 jemte $^1/_4$ *Berget* med qvarn och såg, $^1/_4$ *Kåperyd*, $^1/_2$ *Sjöhult*, allts. med en en eg.rätts-afgift af 14 rdr 60 öre, af brukspatronen, grefve M. Hamilton, egare äfven af *Tabergs Norra hammare*, enligt kammar-kollegii utslag af d. 11 Maj 1858 nedlagd på 5 år. År 1630 funnos följande byggnader vid Bergsgården, såsom hemmanet Berget ock kallas: en källarstuga, kungskammaren, 3 jordestugor, 2 stugor och 1 portstuga, 1 brygghus, 1 bod, 2 stora bodar med 2 stora rum ofvan och under. Alla byggnaderna äro genom grefve Johan Hamilton ombyggda, och stället förvandladt från en ringa landtgård till en prydlig bruksanläggning med reveterad manbyggnad, inspektors- och stallbyggningar, rostugn och kol-lada m. m. Den fordna kungskammaren, uti hvilken konung Gustaf II Adolf och drottning Kristina bodde under deras vistande härstädes, underhölls med sorgfällighet i början af detta sekel, då den borttogs. Nära gården ligger torpet *Stallen*, benämdt deraf, att de kongl. personerna här skola haft sina hästar. Sedan lära inga kongliga besök skett här förr än d. 1 Aug. 1843, då prinsarne Carl och Gustaf besökte detta ställe. *Hulu* knipphammare, $^1/_8$ mil från berget, lydde fordom under Hörle. *Bråten*, knipphammare. Vidare nämnas Sanderyds, Norra och Södra Månsarps masugnar. Alla hemman i socknen äro bergslags och af dem följande donationshemman, nämligen: *Kåperyd, Röshult, Sjöhult,* S. *Karshult, Smörvik, Porsarp* och *Tjurshult.* 1 mant. skatte *Säfdabo* hör i ekklesiastika mål till Angjerdshestra socken. — $^7/_8$ mant. skatte *Målskog* är deladt mellan 4 bönder. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ mant. *Boeryd.* — Inga boställshemman finnas. — Adress: Jönköping.

Månsarud. Egendom uti Skaraborgs län, Wadsbo härad, Fredsbergs och Hallne socknar, belägen vid Månsarud sjö, $^1/_4$ mil från allmän landsväg och $^1/_2$ till $^3/_4$ mil från Töreboda jernvägsstation, består af Stora och Westra Månsarud, $^1/_4$ mant. frälse, Lilla eller Östra Månsarud, $^1/_4$ mant. skatte, 5 sjelfständiga skattelägenheter, c:a 46 tunnland allmännings-andelar, alltsammans uppgående till en areal af 590 à 600 tld; till godset höra dessutom tullmjölqvarn om 3 par stenar och tullsåg.

Månsby. Gästgifvaregård uti Norrbottens län, $9^1/_2$ mil n. o. från Luleå; härifrån skjutsas till

Täre i vester . . . . . $2^1/_8$ mil.
Gronäs i öster . . . . . . $^3/_4$ »

Månseryd. Två och ett halft mant. fr.säteri uti Jönköpings län och Bankeryds socken af Tveta härad, utgör med 1 mant. Tokeryd ett gods, med en eg.rätts-afgift 1861 af 17 rdr 25 öre. Det ligger på en jemn yta i en fri och öppen dal, men har på ömse sidor höga bergsryggar samt på sluttningarna välbyggda landt- och bondgårdar med omkringliggande åkerfält. Säteriet är försedt med vacker åbyggnad, hvarifrån man har de skönaste utsigter, såväl utåt dalen emot Wettern som på dess sidor. Egare hafva varit hofkamrer Hjertstedt, baron Falkengren, öfverj. Silfverhjelm, fabrikör Björkman 1844, m. fl.; godset egdes år 1861 af löjtn. M. Stigell.

Månstad. Annex-socken till Länghems pastorat, ligger uti Kinds härad af Elfsborgs län, $2^3/_4$ mil o. s. o. från Borås, och omfattar en areal af 0,327 qvadratmil, hvaraf 0,012 äro insjöar. Marken är mer jemn än bergig. Skog växer hjelpligt. Socknen, som år 1805 beboddes af 430 och 1860 af 677 personer, består af $13^{47}/_{48}$ mantal, hvaraf $7^9/_{16}$ skatte, 1 krono, $5^5/_{12}$ frälse. Befolkningen idkar ej obetydlig gårdfari- och väfnadshandel, som är orsaken till den höga bevillningen hvilken uppgick 1861 efter III art. till 214 rdr rmt. I kyrkan, byggd af sten, på en tämligen hög kulle, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, förvaras en tafla af hvit marmor, föreställande Frälsarens lefnadshändelser.

Skatte- och fr.hemmantalet är fördeladt uti 54 egolotter, hvaraf den största utgöres af $^2/_3$ mant. *Björnarp,* med 1 åbo. — 1 *Slumsvik,* med 2 åboer; till hemmanen hörer ett gäddfiske. — *Björnarps* såg. $^3/_8$ mant. *Sjörred,* som eges af Limmareds bruksbolag, ligger uti tillgränsande Åsarps socken. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ *Bruntorp.* — $^1/_2$ *Hult* är militiæboställe, och $^1/_2$ *Månstad* innehafves af pastorn i Länghem. Öfriga hemmanen äro *Sibbarp, Åsgården, Rösered* och *Torp.* — Adress: Svenljunga.

Månstorp. Fem och ett halft mant. krono-säteri uti Östra Grefvie socken, Oxie härad och Malmöhus län, har hört till Bornholms vederlagsgods och kom till Sverige 1660. Sista danska egaren var en Gjersdorff. Vid nämnda tid taxerades gården till 901 t:r hartkorn (3 t:rs utsäde beräknas svarande mot 1 t:a hartkorn). Gården anslogs på 1770-talet till boställe åt ryttmästaren vid Skånska husarerna, är nu öfverstebost. vid Södra Skånska infanteri-regimentet och taxerades 1861 med väderqvarn till 84,000 rdr rmt. $16^1/_2$ mantal och en mängd gatuhus inom Ingelstads och Östra Grefvie församlingar äro anslagne till gården som arbetshemman. Godset eger god, mycken och väl brukad åker, bördig äng samt betydlig torfjord. Det nuvarande boningshuset är beläget ej långt ifrån den bekanta »Månstorpsruinen» efter den gamla, förut å egorna uppförda Götiska slottsbyggnaden. Stället, för sin ålder ganska märkvärdigt, har fordom varit omgifvet med höga vallar och grafvar, som nu till största delen äro försvunna. Närmaste gästgifvaregård är Klörup. — En och en half mil räknas till adressorten Malmö.

Mårarp. Ett och $^1/_2$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. frälse uti Kronobergs län och Ryssby socken af Sunnerbo härad, var 1861 deladt mellan 7 bönder; på egorna finnes en mjöl- och sågqvarn. Hemmanet anses vara det Madratorp, som gafs till Wadstena kloster af riddaren Knut Bertilsson Grundis (död före 1465) enka, Brita Haraldsdotter, gåfvan stadfästes 1500 af arfvingen Bengt Ambjörnsson, en son af Ambjörn Jönsson (Hård), hvars dotter Bengta var gift med Olof Jöransson, Peder Liljesparres till Fylleskog farfar.

Mårby, fordom socken, se Bjurums socken.

Mårdaklef. Annex-socken till Kalfs pastorat, ligger uti Kinds härad af Elfsborgs län, $5^1/_2$ mil söder från Borås, och omfattar en areal af 0,637 qvadratmil inom länegränsen samt 0,023 qvadratmil af Gunnarps socken i Halland; 0,033 qvadratmil upptagas af insjöar. Marken är ojemn och bergig. Ätraån flyter midt igenom socknen. Rådande jordmånen är sand; skog växer till behofvet. Socknen, som år 1805 beboddes af 623 och 1860 af 923 personer, består af $18^1/_4$ mant., hvaraf $6^1/_8$ skatte, $^1/_2$ krono, $11^5/_8$ frälse ($^5/_8$ mant. höra i kyrkligt hänseende till Gunnarps socken). — I bevillning efter II artikeln erlades 1861: 123 rdr. — Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, uppfördes år 1688 af trä.

Hemmantalet är fördeladt i 73 egolotter, hvaraf den största består af $^{1}/_{4}$ mant. *Mårdaklef*, $^{3}/_{16}$ *Mårdaklefs-stom*, $^{1}/_{8}$ *Gjöphult*, $^{1}/_{4}$ *Hestra*, $^{1}/_{8}$ *Röshult*, $^{1}/_{4}$ *Snyggan*, allts. med en eg.rätts-afgift 1861 af 4 rdr 57 öre, eges af kapten O. G. Henning. — 1 mant. *Gåsekila* (i jordeboken skrifves Gårdkila) egdes af Joh. Aug. Johansson. — $^{1}/_{2}$ *Skåpanäs* med qvarn — *Klefvan* och *Wallen*, qvarnar, hvardera tax. till 1,000 rdr. Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{8}$ *Wattenmåssa*. — $^{3}/_{8}$ mant. *Ekängen*, $^{1}/_{4}$ *Hult* skattskrifvas i Mårdaklef, men höra i kyrkligt hänseende till Gunnarps socken i Halland. Öfriga hemman äro *Boda, Grenhult, Lilla Hyndarp, Karsbol, Lönhult, Guxbohl, Lilla Låckhult, Tranered, Åsebo, Östenabäck, Agghult, Brätåsen, Gösshult, Hjelmås, Högklef, Hyndarp, Lockhult, Sjö, Siggebo* och *Tänghult*. — Adress: Svenljunga.

Mårsätter. Landtegendom i Hammars socken, Sundbo härad af Örebro län, $1^{1}/_{2}$ mil från Askersund, af 1 mtl skatte, $^{15}/_{16}$ mant. frälse med underlydande $2^{5}/_{12}$ mant., utjorden Höksvall, Sahlaholms tullqvarn och såg samt Mårsätters kopparhammare; för alltsammans erlades 1861 i eg.rätts-afgift 46 rdr 40 öre; ägare var hr C. F. Gjöbel. Vid det nära herrgården befintliga tegelbruket tillverkas årligen 200,000 mur- och 50,000 taktegel. Godset har tillsammans c:a 750 tld inegor och 3,000 tunnland skogsmark. Kalkbränning idkas äfven till afsalu. Alla godsets arbeten utgöras af dess underhafvande, bönder, torpare och arbetskarlar. Till åkerns gödning har årligen nyttjats 100 *skℓℓ* ben, kanske det mesta på någon egendom i Sverige. Skogen är sparad och dess afkastning med beräkning af återväxt betydlig. På egorna finnes ett rikt förråd af zinkmalm, hvaraf en del anledningar äro inmutade för bolaget Vieille Montagnes räkning, som äfven har jordegarerätten till det mesta. Vid Rödingstorp är ett kalkstensbrott, hvarest funnits petrifikater. Genom godset går Dalbyån, som gör många fall, vid hvilka åtskilliga verk äro anlagda och tillfälle gifves för ännu fler. Åbyggnaden är af sten, ny och smakfull. Skattehemmanet utbyttes den 16 December 1663 från kronan af grefve Johan Oxenstjerna. — Vid Mårsätters kopparhytta, grundad på malmer från Lerbäcks socken, tillverkades år 1843 af garkoppar 51 *skℓℓ* 12 *ℓℓℓ* 13 *ℓℓ*. Af kopparplåtar smiddes i medeltal under åren 1842—47: 42 *skℓℓ*. År 1861 tillverkades 99 centn. 16 *ℓℓ* koppar.

Mårtenbergs koppargrufva, se Rättviks socken.

Mårtensgraf, en fornlemning, se Femsjö socken.

Måsa. Klädesfabrik i Saleby socken, Kinne härad och Skaraborgs län, tax. till 20,000 rdr rmt, eges af hrr L. Wolfart och C. Hoffman.

Måsberga. Två mantal frälse uti Ryssby socken af Norra Möre härad och Kalmar län, är väl beläget utmed stora landsvägen till Kalmar, tillhörde år 1799 löjtn. E. Couleur. Häraf tillhörde 1861: $1^{5}/_{12}$ mant. (eg.rätts-afg. 10 rdr 75 öre) en bonde.

Måseberg. Två mant. frälse-säteri uti Sandhems socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, egdes 1861, jemte $^{7}/_{8}$ mant. underlydande, af en Anders Petersson; eg.r.afg. var 17 rdr 55 öre.

Måse-sten, ett fiskläge, tillhörigt staden Öregrund. Här finnes en vårdkase af sten under norra lotsdistriktet och Öregrunds fördelning.

Måssebo eller Mossjöbo. Annexsocken till Tranemo pastorat, ligger uti Kinds härad och Elfsborgs län, $5^{1}/_{2}$ mil s. o. från Borås, gränsande till Småländska gränsen, samt omfattar en areal af 0,814 qvadratmil, af hvilka 0,044 äro insjöar. Kyrkan, belägen på en höjd, $1^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan, är byggd af trä 1624 på närvarande ställe; enligt anteckningar skall hon hafva stått på 4 särskilda ställen; har torn af trä, bygdt 1812. En major Billberg, hvars förfäder bott inom denna socken, skänkte år 1802 till kyrkan 600 rdr och till de fattiga inom socknen 1,000 rdr. I kyrkan ligger begrafven fortificationskaptenen Johan Lithén, adlad Litheim (död 1725), som skref sig till Mossebo. Han var en skicklig fortificationsofficer och förträfflig fästningsafritare samt mycket använd. Åtskilliga städer och slott aftecknades af honom, för att införas i gr. Dahlbergs Svecia Antiqua et Hodierna.

Folkmängd år 1805.	år 1860.	Hemmantal. sk.	fr.	S:ma	Bevilln. efter II art. 1860.
519.	827.	$5\frac{1}{6}$.	$8\frac{1}{4}$.	$13\frac{5}{12}$.	116 rdr 14 öre.

Hemmantalet är fördeladt i 68 lotter, hvaraf den största består af $^{1}/_{2}$ mant. *Bollsjö*, hvartill hörer glasbruk med 6 deglar (tax. till 10,000 rdr), $^{3}/_{8}$ mant. *Heinkelsbo*, $^{1}/_{2}$ *Mariebo* och $^{1}/_{4}$ *Skyås*, hvarför i eg.rätts-afgifter erlades 14 rdr 62 öre; eges af Limmareds bruksbolag. $^{1}/_{4}$ *Alanäs*, $^{1}/_{2}$ *Grönhult*, $^{7}/_{8}$ frälse-säteri *Stora*

och *Lilla Qvarsebo,* hvarför i eg.rätts-afgift erlades 8 rdr, eges af major Löwenskjöld; säteriet tillhörde 1683 öfverste-löjtn. W. Pendreyk, sedermera ryttmästare Billberg. — 1 mant. fr.-säteri *Malsebo.* — *Stora Måssebo,* 2 mantal frälse-säteri, var i 14:de seklet Stake-familjens stamgods. Sigge Jonsson Stake, derifrån bördig, blef biskop i Skara år 1341. Egare år 1668 var major Anders Björnesköld, sedan löjtnant C. Hård, familjen Kuylenstjerna tills det omkr. 1760 köptes af talmannen Joseph Hansson; egdes 1829 af bönder, sedan godset blifvit skingradt; år 1861 var det deladt mellan 12 bönder. — Stockebo qvarn och såg; Jernhestra såg; *Stommens* hammare. $^1/_4$ mant. *Bönabo* hör i kyrkligt hänseende till Hestra socken i Jönköpings län, inom hvars gräns det ock är beläget. Öfriga hemman äro *Agnabo, Foglabo, Gremsås, Gräbbo, Hälljabo, Näfshult, Ryd, Skällerås, Tåftö, Trollebo, Åslabo, Hallhult, Rude.* — Adress: Svenljunga.

Måssebo. Ett halft mantal frälse-säteri uti Ransbergs socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, vid en vik af sjön Örlen, tillhörde fordom ryttm. E. Sahlfelt, död 1687; Er. Stråle, död 1682, samt Peder Stråle, död 1698. Egare år 1814 var qvarterm. J. Aurell och 1861 herr C. F. Bäckström; eg.-rätts-afgiften var 4 rdr 28 öre rmt.

Måssebo. (Tuneld uppgifver oriktigt Måsebro.) Ett och $^1/_2$ mant. frälse-säteri uti Rinna socken, Göstrings härad och Linköpings län, utbyttes med Långeberg från kronan år 1612 af ståthållaren på Wadstena slott Lindorm Pedersson Ribbing, egare af Boxholm, och bebyggdes till säteri vid sjön Isbottens vestnordvestra strand under namnet Måssebo. Godset, reduceradt från arfvingarne, utlöstes åter till en del af enkefru Cath. Ribbing, född Falkenberg, och hennes söner, och afhystes Måssebo under Boxholm, då den redan förfallna sätesbyggnaden nedrefs, hvars läge nu blott angifves af några stensättningar. År 1861 egdes Måssebo jemte $^5/_8$ mant. underlydande, samt Kifarps såg, af Johannes Isaksson; se vidare art. Boxholm och Ekeby.

Måssebo och **Nygården.** Två mant. frälse-säteri uti Möltorps socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, utgjorde 1862, jemte $^5/_{72}$ mant. i Tomten, ett gods, tax. till 58,000 rdr (hvaraf 30,000 rdr för Måssebo), som egdes af hr Wollrath Tham, broder till författaren af beskrifningar öfver åtskilliga provinser inom vårt fädernesland, C. W. A. Tham, hvilken är bördig från denna sin fädernegård. Deras farmoder, död på denna sin egendom 1821, var Maria Elisabeth von Stahlen, den sista af von Stahlenska namnet.

Måssebo. Två mantal frälse-säteri uti Pelarne socken af Kalmar län, egdes 1861 af löjtn. E. Drangel; s. års eg.rätts-afgift var 12 rdr 39 öre.

Måstena. Två mantal frälse-säteri uti Bälinge socken, Rönö härad och Nyköpings län, beläget $2^3/_4$ mil från Nyköping, utgör, jemte $13^1/_2$ mantal inom socknen, $^1/_2$ mant. i Tystberga samt en qvarn i Lästringe, ett gods, som genom sednare egares derpå nedlagda möda och kostnad blifvit ett af de vackraste i orten. Eg.rätts-afgiften 1861 var 14 rdr 15 öre. Måstena nämnes 1328 och förmodas då hafva kommit under det på Måstena nuvarande egor fordom befintliga Sundboholm, hvilket nämnes 1360 och har egts af slägterna Grip och Gyllenstjerna; räknas 1560 bland de efter Christina Gyllenstjerna skiftade godsen under Bälings rättaredöme, lydde på 1600-talet under Häljö i Tystberga, som trädt i det ödelagda Sundboholms ställe. När Häljö gods såldes år 1723, blefvo Måstena och alla de hemman, som dertill höra, undantagna och tillföllo grefvinnan Oxenstjernas måg, riksrådet grefve Ernst Joh. Creutz, som åter försålde det till presidenten, baron Erland Broman, från hvilken det köptes af kommers-rådet Thomas v. Plomgren, som gjorde godset till fideikommiss, och är dess närvarande innehafvare friherre Carl Fredrik Plomgren. Manbyggnader af trä uppfördes af kommers-rådet Plomgren, som äfven lät anlägga trädgårdar m. m. Uti en hage vid Mårstena räknas 36 mindre grifthögar, af hvilka några äro rätt ansenliga.

Om stiftaren af fideikommisset må nämnas, att han var en ibland de första, som öppnade en handelsväg till orter i Medelhafvet; han var dels upphofsman till, dels styrande i levantiska handeln, assuranskompaniet samt salt- och jernkontoren. Brodern Carl F. Plomgren, som innehade fideikommisset efter sonens död, dog 1829 öfver 91 år gammal och efter en sammanlefnad med sin öfverlefvande fru af öfver 64 år. Sonen, generalmajoren, kommendören med stora korset af svärdsorden Peter von P., död 1848 på Måstena, bivistade 1788, 89 och 90 års sjötåg samt kriget i Pommern 1805—7, hvar-

under han deltog i utfallen från Stralsund samt affairerna vid Lüdershagen, Anclam och Ückermünde, då han blef fången af fransmännen. Återkommen från fångenskapen, bivistade han Tyska kriget 1813; vid Bornhöft i Holstein emottog han regimentsbefälet, sedan generalmajoren, frih. Bror Cederström blifvit urstånd att föra detsamma; var regimentsbefälhafvare under kriget i Brabant 1814, äfvensom s. år i Norge.

Måå. Ett skatte- och ett frälsehemman uti Fjärås socken, Fjäre härad och Halmstads län, $^3/_4$ mil sydost från Kongsbacka, helt nära prestgården, har bördig jordmån, vackra åbyggnader och en väl anlagd trädgård. Hemmanen hade 1861 två egare.

Mählby. Ett och $^1/_2$ mant. berustadt säteri i Helgesta socken, Willåttinge härad af Södermanlands län, 5 mil från städerna Eskilstuna och Nyköping och 12 mil från Stockholm, utgör, jemte $^1/_2$ mant. Wäsby i samma socken och $1^1/_2$ mantal i Flur socken, jemte 12 torp, ett gods. Sätesgården, omgifven af trädgårdar och park, har ett särdeles naturskönt läge vid en vik af sjön Båfven; sjelfva säteriet påfördes 1861 i bev. för eg.rätten 15 rdr 39 öre. Mählby är kändt från 1558, då det var biskopsgods till Strengnäs, donerades 1573 till landshöfding Lars Westgöte, innehades 1611 af B. Donat; gjordes 1637 till sätesgård för Göstaf Gyllenstjerna, öfvergik 1660 till slägten Rosenstråle, pantsattes 1672 till J. Gyllenpistol, reducerades och berustades samt tillhörde 1685 Lib. Rosenstråles enka, Gunnil Gyllenstierna, innehades 1754 till 1784 af slägten Rosenstjerna, köptes till skatte enl. kammar-collegii bref af d. 9 Dec. 1765, för 370 dlr 16 öre s:mt, egdes 1785 af Fästing, 1788 af Malcolm Hamilton, 1808 af Indebetou, öfvergick 1816 till friherre W. Sparre, i hvars slägt egendomen stannade till 1849; tillhör från 1855 löjtn. G. Th. Carell.

Mälaren. Sveriges må hända skönaste insjö, belägen mellan Uppland, Södermanland och Westmanland, har en areal af 17 qvadratmil, men likväl endast 12 qvadratmils vattenyta, emedan den är så uppfylld af öar och holmar, att man räknat dessas antal till nära 1,300. Sjöns hela bassin beräknas omfatta icke mindre än 240 sv. qv.-mil. Den bildar talrika vikar, som sträcka sig långt inåt landet; de rymligare och från öar mer fria delarne af sjön kallas *fjärdar*. Sjöns höjd öfver hafvet är endast 2 fot, hans djup deremot på en del ställen ganska ansenligt (180 sv. fot i Björkfjärden, 130 fot i Näsfjärden o. s. v.; 202 fot under Östersjöns yta). Sjön har blott ett naturligt aflopp, *Norrström* i Stockholm, och utanför denna fortsättes, ehuru i ännu större skala, den öbildning, som träffas redan inne i Mälaren. — Några få anmärkningar öfver denna sjö skola här nedan göras.

Mälarens gamla namn är *Laugur*, *Laugurn*, den lugna sjön, af *lau*, lugn, *garn*, sjö; huru det sednare och nu brukliga namnet uppkommit, torde vara svårare att förklara. Johannes Magnus och andra äldre hafva härledt namnet från den fordom i sjön talrikt förekommande, men nu sällsynta roffisken *Malen* (Silurus glanis); sannolikare låter Fischerströms (Beskrifning öfver Mälaren, St. 1785) gissning, att namnet uppkommit af ordet *Mällum* (mellan), sjön mellan trenne landskap. Fischerström anmärker också, att uti Ingelstads härad i Skåne skall finnas en landsträcka af halfannan mils längd, kallad *Mälar*, emedan den ligger mellan höga backar och hafvet, som stiger upp dit och nästan för hvarje år skär undan något af landet.

Mälarens 7 största *öar* äro: *Färingsön* eller *Svartsjölandet*, med *Svartsjö slott*, och bestående af 4 socknar; — *Fogdön*, med säterierna Bergshammar och Hesselbyholm, bestående af 3 socknar; — *Sela-ön*, med Mälsåker samt minnen efter Ingjald Illrådas nidingsbragd, bestående af 2 socknar; — *Aspön*, med Lagnö gård, en socken; — *Ekerön*, med Ekebyhof och Stafsund, en socken; — *Munsön*, med, enligt traditionen, Björn Jernsidas hög och det gamla biskopsgodset Bona, en socken; — *Adelsön*, de s. k. Alsnökonungarnes säte, en socken. — Bland större öar märkas vidare: *Lofön* med *Drottningholm*; — *Ängsön*, med en vacker sätesgård; — *Bond-Arnö*, *Tidö*, *Ridö*, *Aggarö*, *Stäkes-ön*, med ruiner efter erkebiskopsslottet; — *Tynnelsö*, med Strengnäsbiskoparnes fordna slott; — *Malmviksö*, *Kungshatt*, *Ed-*

gärn, Björkön, dit sagan velat förlägga det Birka, der Helge Ansgarius predikade christendomen; — *Ådö, Nyckelön* m. fl. Oräkneliga slott, gods och gårdar ligga vid Mälarens stränder, och tillika med dem städerna *Stockholm, Sigtuna, Enköping, Westerås, Köping, Arboga, Thorshälla, Strängnäs, Mariefred, Södertelje* samt, vid en i Mälaren utfallande å, *Uppsala.*

De vigtigaste bland de i Mälaren infallande vattendragen äro, vesterifrån: *Arbogaåns* och *Svartåns* med *Hjelmarens,* bägge åtskiljda af landhöjden Käglan; norrifrån utfalla i Mälaren: *Hedströmmen, Kolbäcksån, Sagån* eller *Sala-ån, Fyris-* eller *Uppsala-ån,* söderifrån återigen *Eskilstuna-ån.* Den sistnämnda ån är sjön Hjelmarens naturliga aflopp; genom Hjelmare-kanal är denna sjö förenad med Arboga-ån. Om dessa åar se närmare den åt hvar och en af dem egnade artikeln.

Mälby, *Mellby.* Alternerande regalt och patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westra Göinge kontrakt i Lunds stift, utgöres af Mälby och Tjörnarp socknar samt innefattar $55^{23}/_{48}$ mantal. Pastoratet beboddes 1860 af 2,421 personer. — Mälby, modersocken uti Westra Göinge härad af Christianstads län, ligger 4 mil vester från Christianstad samt omfattar 0,687 qvadr.mil land. Marken är mestadels bergaktig och stenbunden. Jordmånen svag, merändels sandaktig; här och der finnes svartmylla samt någon sämre lerart. Några byar hafva ganska god tillgång på skog af bok och andra slags löfträd, andra åter endast hjelpligt. Kyrkan, bestående af skepp, chor och rundel, har ansenlig storlek. Skeppet, som fått en förlängning åt vester, betäckes till sin ursprungliga del med 6 korshvalf, hvilka uppbäras af femkantiga sido- och trekantiga hörnpilastrar samt åttkantiga midtpelare, till sin nyare del deremot med ett korshvalf. De ursprungliga omgifningsmurarne äro uppförda af tuktad gråsten och huggen sandsten i rundbågsstil, korshvalfven deremot af tegelsten i spetsbågsstil. På *Wetteryds* hed finnas uppresta en mängd stenar, hvarom se art. Wetteryds hed. — I *Sösdala* by är jernvägsstation.

Folkmängd. år 1805.	år 1860.	Hemmantal. sk.	kr.	fr.	1860 års bev. efter II art.
1,055.	1,611.	$3\frac{5}{8}$.	1.	$31\frac{17}{48}$.	360 rdr 50 öre.

Gårdar och byar: *Ljungarums* säteri $1^{5}/_{8}$ mant., med underlydande $^{15}/_{16}$ *Sösdala,* $^{1}/_{8}$ *Arastorp,* 1 *Nääs,* $1^{1}/_{16}$ *Ljungarum,* $^{3}/_{16}$ *Ljungstorp,* $^{7}/_{8}$ *Krogsjö,* $^{1}/_{4}$ *Nyboda,* eges af majoren och riddaren Bergengren på Råslöf. Uti jordrefningsprotokollerna säges det, att »gården är så urgammal, att ingen kan veta, när den först fått sina friheter.» — *Maglö* säteri (se den art.), med underl. 4 mant. *Mälby,* 4 mant. *Wanneröd, Strentemölla* qvarn, *Wanneröds* såg, allts. med en eg.rätts-afgift 1861 af 81 rdr rmt. — 1 mant. *Fredriksberg,* $2^{35}/_{48}$ mant. *Sösdala* (eg.rätts-afgiften 21 rdr), egare landtbrukaren Kruse. — $2^{3}/_{4}$ mant. *Björkeberga,* $^{1}/_{8}$ *Lunnarheija* (eg.-rätts-afgift 11 rdr 21 öre), egare inspektor Lindgren. — N:ris 2 & 4 $1^{3}/_{16}$ mant. *Sandåkra,* egas af baron Liljebergs arfvingar. — $^{19}/_{24}$ mant. *Sösdala,* gästgifverihemmanet $^{1}/_{8}$ mant. i № 16 ibm, egas af handlanden Kruse i Malmö. — 1 mant. *Mälby,* $^{3}/_{8}$ *Tjörnarp* äro kyrkoherdens boställe. — Öfriga hemman äro: *Adseke, Asmoarp* med kalkugn, *Skea, Tågarp.* — Adress: Christianstad.

Mälby. Ett mantal frälse-säteri uti Frustuna socken, Daga härad af Nyköpings län, beläget vid sjön Sillen, $4^{3}/_{4}$ mil från Nyköping, utgör jemte 3 mant. underlydande ett gods; säteriet påfördes 1861 i bevillning för eg.rätten 9 rdr rmt. — Mälby donerades 1627 till generalmajor A. Leslie, innehades sedermera af G. Horn och af Nils Bjelke 1685, reducerades, utbyttes åter år 1700 till frälse af brukspatron Jesper Elieson Ehrencreutz, tillhörde hans slägt ännu 1768, kom genom gifte till Silfversparre, genom köp till statssekreteraren, sedermera presidenten i Wasa hofrätt Johan Gustaf von Carlsson, död 1801. Här har funnits en af honom gjord samling af gipser, formade på antiker, och äfven en af de största enskilda samlingar af uppstoppade foglar i Sverige, hvilken sednare han testamenterade till Wetenskaps-Akademien och lät i kopparstick utgifva de sällsyntare deraf, under titel: *Museum Carlsonianum.* I detta president Carlsons fogelkabinett var det som Carl U. Ekström, prestson från närbelägna Wårdinge församling, ofta vistades såsom gosse, då han kom i beröring med den tidens största naturforskare inom fäderneslandet, hvaribland Sparrman och Thunberg m. fl., och hvarigenom gossens anlag väcktes för ornithologien. Vacker trädgård och park anlades vid gården af Carlsson, som redan i lifsti-

den tillredde i den sednare sin blifvande graf, der ock hans lik blef nedsatt, sedan stället först på öfligt sätt dertill blifvit invigdt. Sednare egare af Mälby hafva varit amiral Cl. Wachtmeister, 1849 von Platen, presidenten F. Åkerman 1851, och C. L. Selenius 1861.

Mälby. Frälse-säteri i Kulla socken af Åkers skeppslag och Stockholms län, beläget nära hafvet, var ett gammalt frälsehemman, som först i början af 1600-talet blef säteri. Den första som skref sig till Mälby, var amiralen Claës Larsson Flemming, född i Mars 1592 på Willnäs och skjuten ombord på sitt amiralskepp i hamnen utanför Christianspriis den 26 Juli 1644. Han var en man af stora förtjenster, ådagalagda både under hans öfverståthållareskap i Stockholm och amiralskap, då han satte örlogsflottan i ett för fienden fruktansvärdt skick. Mälby bestod, utom af det förutnämda hemmanet, som Peder Erlandsson Bååt d. Y. sig tillbytt, af 3 mant. frälse. Derinvid låg Wäsby, 3 mantal skatte, hvaraf amiral Fleming år 1625 fick räntan sig tillagd. Han gjorde sedan Wäsby jemte Mälby till säteri, som sådant det 1629 finnes antecknadt; sedermera uteslöts småningom benämningen Wäsby äfven uti kronans räkenskaper, och numer finnes blott ett torp med detta namn. Flemings son, Lars (f. 1621, † 1699), skref sig äfven till Mälby. Under hans tid inträffade Carl XI:s reduktion, då kronan 1683 gjorde anspråk på återlemnadet af den till fadern skänkta räntan af Wäsby. Lars Fleming, för att sammanhålla hela egendomen, lemnade då i stället ersättning af innehafvande räntor från andra, på spridda delar i riket belägna frälse-skattehemman. Magnus Larsson Flemings (f. 1655, † 1718) ena dotter Christina var gift med Mauritz Mauritzson Posse, som skref sig till Wira bruk, och dottern Ebba, gift med Erik Axelsson Fleming (f. 1690, † 1738), skref sig äfven till Mälby och Wira bruk. Efter denna sistnämnda finnes Mälby säteri med Wira bruk och underlydande gods hafva innehafts af Erkebiskopen Samuel Troilius, hvilkens sterbhusdelegare sålde det 1765 till enkefru von Schantz, som sedermera 1783 sålde hela egendomen för 27,777 rdr specie till kommerce-rådet S. B. Hebbe, som år 1800 gjorde denna egendom, jemte *Östanå* (se den art.), till fideikommiss. Eg.rätts-afgiften år 1861 var 39 rdr rmt.

Mälby. Ett och $^1/_2$ mant. skatte uti Adelsö socken, Färentuna härad af Stockholms län, var sätesgård 1618—82 för slägten Lilljecrona, köptes till skatte d. 18 December 1752 och lyder under Stenby.

Mälby. Två och ett halft mantal berustadt säteri uti Tillinge socken, Åsunda härad och Uppsala län, beläget $^1/_2$ mil från Enköping, 3 mil från Westerås, $8^1/_2$ mil från Stockholm, $^1/_2$ mil från lastageplats nära Mälaren, $^1/_2$ mil från närmaste vattenqvarn samt helt nära kyrka och allmänna landsvägen, har tillhört åtminstone sedan 1849 hr A. Löwenborg. Egovidden kan ej bestämdt uppgifvas, men antages till 400 tunnl. åker, äng och torparejord samt 400 tunnl. skog och betesmark, årliga utsädet till 125 t:r (år 1815 blott 30 t:r), höskörden till 2 à 300 parlass. Jordmånen består af dels lermylla på lerbotten och något mergel, dels svartmylla på lerbotten. Manbyggnaden med 10 rum m. m. är nybyggd för 20 år sedan, äfvensom flera af uthusen. Säteriets tax.-värde 1861 var 14,510 rdr rmt; räntan, tax. till 12,500 rdr, innehades af Uppsala akademi.

Mälby. Egendom uti Hubbo socken, Siende härad och Westerås län, af $^1/_2$ mant. frälse-säteri, 2 mant. skatte Mälby, belägen midt emot kyrkan, utgör med underlydande $1^1/_8$ mantal ett gods, som eges af hr Adolf Thunberg. Till egendomen hörer ingen skog, men bördig och god åker. Mälby köptes från kronan till frälse 1647 af öfverkommissarien Sven Mårtensson, adlad Strussberg, död 1653, slutande sjelf sin adliga ätt; godset tillhörde omkring år 1750 en Silfverhjelm, 1825 Matts Thunberg.

Mälby. Häradshöfdingeboställe uti Wester-Fernebo socken, Wagnsbro härad och Westerås län, 2 mant. krono, med en areal af 94 tunnland åker, 282 tld äng och 1,487 tunnl. skog; påfördes 1861 i bevillning för eg.rätten 15 rdr 84 öre.

Mällby. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wäne härads kontrakt i Skara stift, utgöres af socknarna Mällby, Magra, Erska och Lagmansered eller hela Bjerke härad samt innefattar $82^{9}/_{16}$ mtl. Pastoratet beboddes 1860 af 5,307 personer. — Mällby, modersocken, ligger uti Bjerke härad och Elfsborgs län, $2^{1}/_{2}$ mil norr från Alingsås, och omfattar, inberäknadt forna Genneved socken, 0,721 qvadratmil fast land, bebodda år 1860 af 2,028 invånare; sedan år 1805 hade folkmängden ökats med 540 personer. Hemmantalet är $34^{11}/_{16}$ mant., hvaraf $13^{7}/_{8}$ skatte, $2^{7}/_{16}$ krono, $12^{7}/_{8}$ frälse, (de öfriga $4^{1}/_{2}$ skatte, 1 frälse höra till Genneved, se den artikeln). I bevilln. erlades 1861: 220 rdr 80 öre. Sedan Genneveds sockenkyrka blifvit raserad, är denna socken förenad med Mällby om en kyrka; denna har i början af detta århundrade undergått reparation och är ljus samt ganska vacker. Vid Genneveds by, på en stor slätt, stå trenne ovanligt höga bautastenar. Hela denna trakt, öfverklädd med björkskog, kallas Herreladorna.

Hemmantalet, hvarför eganderätts-afgift erlägges, är fördeladt i 149 egodelar, hvaraf den största utgöres af *Hede* säteri med underlydande $^{1}/_{2}$ *Westmanstorp*, $^{1}/_{8}$ *Kronobotten*, $^{1}/_{8}$ *Aspås* eller *Bjelledalen*, $^{1}/_{8}$ *Björkås*, $^{1}/_{4}$ *Finneboden*, $^{3}/_{8}$ *Hjortåsen*, $^{1}/_{8}$ *Kalfås*, $^{1}/_{4}$ *Kulehed*, $^{1}/_{4}$ *Lerdahlen*, $^{1}/_{4}$ *Smedstorp* m. fl. se artikeln Hede. — $^{1}/_{4}$ *Jernboda* med tegelbruk eges af en bonde. — 1 mant. *Mällby* är prestgård; $^{1}/_{2}$ *Tollestorp* är komministerboställe. — $^{1}/_{4}$ *Apeldahlen* innehafves af Westgöta-Dals reg. musikkassa. — $^{1}/_{4}$ *Jordahla*, indraget militiæ-bost. — $^{1}/_{8}$ *Grinsberget* hör i kyrkligt hänseende till Mällby, men upptages i jordeboken under Erska socken. Af öfriga hemman nämnas $^{1}/_{4}$ frälsesäteri *Kröseslätten, Bottnen, Backen, Dragrumpan, Dahlen, Dahrebecken, Ekebacken, Grantorp, Grönelund, Korssdalen, Käringebrunn, Knarfven, Knutstorp, Kroken, Qvarnebacken, Stenbrohult, Stenarstorp, Svarfvarebo, Hinnehulla, Borg, Höketorp, Hökedahlen, Kongsered, Knittlås, Kärret, Olufstorp, Spåretorpet, Utby, Åsen.* — Adress: Sollebrunn.

Mällbyn. Ett mantal skatte i Eda socken, Jösse härad af Carlstads län, med en kronopark, taxeradt 1861 till 12,750 rdr och skiftadt i 24 delar, är kändt i historien. Då konung Håkan Håkansson i Norge tågade 1225 till Wärmland med 3,600 man för att tukta bönderna, som lemnade bistånd åt den upproriske Sigurd Ribbing, hade han natthärberge i Medelbi (Mällby). Under kriget 1676 uppbrändes gården, och ett lika öde öfvergick den 1719, strax efter konung Carls död, i det en af Fersens dragoner antände och uppbrände gårdarna omkring Eda skans, Hammar, Wäsby, Mällbyn och Haga; dessa dragoner afvände väl fiendernas härjande på denna sida, under det att Ryssen härjade som värst i Skärgården i Östersjön, men förvärfvade sig dock här på orten ett förhatligt namn, för sina grymheter. 2) *Mällby.* Ett mant. frälse-säteri i Bro socken, Näs härad och Carlstads län, har tillhört hofjunkare Lars Nackreij, död 1794 på sin andra egendom Sjögerås, år 1825 öfversten och riddare A. M. Berghman. År 1860 arrenderades Mällby, $^{1}/_{4}$ Damhult, $\frac{103}{210}$ af S:a Sjöle, 1 mant. af N:a Sjöle, $^{1}/_{2}$ Tarm, alla frälse, som då voro upplåtna åt Riddarhusets disposition, af herr C. M. Bratt på Brosäter.

Mällings, Stora och **Lilla.** Det förra $^{3}/_{4}$ mant., det sednare $^{1}/_{2}$ mant. skatte med såg, äro belägna i Ejsta eller Ekstad (Eigsta i 1825 års jordebok) socken i Gotlands Södra fögderi af Wisby län och voro 1861 skiftade mellan 5 bönder. Mällinge gård inköptes af Christoffer Polhems fader, Wolf Christoffer Polhammar, sedan han, efter många förluster, upphört med handeln i Wisby. Han var född i Ungern 1606 och bördig af en österrikisk friherrlig ätt (von Polheim) och måste för religionsförföljelse skull flykta till Pommern, hvarifrån han företog en resa till Gotland, hvarunder fartyget strandade. Derefter bosatte han sig i Wisby och dog 1669, 8 år efter Christoffer Polhems födelse.

Mällösa, Stora. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Örebro kontrakt af Strengnäs stift, utgöres af Mällösa, modersocken, och Norrbyås, annex, samt innefattar 144 mantal, bebodda 1860 af 4,297 personer. — Stora Mällösa socken uti Askers härad och Örebro län, 2 mil från Örebro och 12 från Strengnäs, inneslutes af Almby och Norrbyås i vester, Asker och Lännäs i söder samt Hjelmaren i norr och öster. Arealen är 0,972 qvadratmil land (0,812 efter Tham), utom socknens andel af Hjelmaren.

Nordligaste delen utmed sjöstranden är något hög och brant, upptagen af yttersta fortsättningen utaf den ås, som skiljer Svartåns och Telgeåns områden; några sandåsar stryka ock från norr till söder, till Lännäs och Norrbyås. Den sydöstra delen är något sank, liksom södra gränsen mot Telgeån. Mellersta landet, jemnt och bördigt, med lerhaltig jordmån, har en stor mängd byar och för sig kanske den tätaste befolkning i länet. I socknen finnes en allmänning. Folkmängden, som år 1805 var 2,778, hade 1860 uppgått till 3,459 personer; hemmantalet är $81^1/_8$ mant. skatte, $11^3/_4$ mant. krono, $27^5/_8$ mant. frälse, och taxeringsvärdet år 1862 var 1,956,600 rdr rmt. Näringar äro åkerbruk, med en afkastning, som öfverstiger ortens behof, samt linodling och lärftsväfnad. Inbyggarne, hvilka i flera afseenden skilja sig från sina grannar, tros härstamma från ett främmande folk, som i forntiden här nedsatt sig. Så väl karlar, som qvinnor utmärka sig framför Nerikesboerna i allmänhet genom en stark och fast kroppsbyggnad. Hvitlätt hy och ljust hår samt blå ögon äro här mycket vanliga. Deras sinnelag är lätt och gladt. Men de veta ock taga till sig allvaret, der det höfves; älska ock gamla sedvanor. Karlarnes gamla vinterdrägt bestod af hatt med kullrig låg kulle och mycket breda bord, eller ock luden mössa af får- eller hundskin, försedd med trenne klaffar, hvilka i köld eller yrväder nedfälldes, så att föga af ansigtet var bart. Knäbyxor, mest af renshud, med granna spännen; skor (aldrig stöflar) samt tätt åtsittande »snövapor» (= snösockor) och slutligen vantar af ull, hvilka räckte till armbågen, eller ock s. k. armmuddar. Karlarnes nu brukliga drägt består af hatt, rock af halfylle, kläde eller vadmal, merändels mörkblå och alltid med ståndkrage samt trenne små veck baktill på hvar sida, halsduk, öfver hvilken en fin och spetsig skjortkrage är viken; lifstycke af brunaktigt tyg. (De mörkblå halfylle-rockarne, hvilka sommartiden begagnas, och som hafva dylika plaggs vanliga längd, kallas här västar); vidare bäres pels med mångfaldiga prydnader af kalfskinn. Kortbyxor; blå strumpor tillknutna vid knäen med breda, röda band. Qvinnorna brukade fordom svart mössa med en fin hvit spets kring kanten, hvilken spets, tillika med mössan, rynkades i nacken. Mössan slutade upptill med en »spets» eller »pik», i hvilken det hoprullade håret gömdes; skor med höga, smala klackar samt försedda med stora krusade och uddiga tungor, hvilka lågo öfver vristen. De bruka nu sommartiden tröja af blått vadmal eller halfylle, med uppvikta skört; vintertiden klädes- eller vadmalsrock, hvilken här kallas kolt; kjortel af randigt ylletyg med många veck; strumpor, hvilkas nedra delar äro röda. — Mædalöso förekommer omkring 1314. Kyrkan ligger ungefär i midten af socknen, vid stora landsvägen, 2 mil från Örebro, är gammal, har trenne hvalf samt särskild graf för Göksholms gård. — Åtskilliga fornminnen finnas, såsom *Sigurds hög* nära kyrkan, *Odens backe* vid Telge bro, *Thorebacken*, m. m. Flera fornsaker hafva på sednare tiden blifvit funna och skänkta till föreningen för Nerikes fornminnen. Liljegren uppgifver 3:ne runstenar: vid södra kyrkoporten, vid vestra kyrkobacken samt söder om Åsby. Af dessa har man återfunnit den först- och sistnämnda, den tredje anses vara förstörd vid kyrkans ombyggnad och sålunda försvunnen. År 1848 uppgräfdes en ättehög på Bärsta bys egor, hvarom, se Dybecks Runa, 1849, sid. 1. Till en sednare tid hörer minnet af Engelbrechts mord (se art. Engelbrechtsholmen).

Gårdar och verk: *Göksholm, Hjelmarsnäs, Hjelmarsholm* (se dessa ord); de upptaga med underlydande $^1/_3$ af socknens taxeringsvärde. — $1^5/_8$ mant. *Bärsta*, egare kapten Aug. Coyet på Nynäs. — $1^1/_2$ mant. frälse *Östra Rynninge*, egare öfverstelöjtn. N. G. Åhrmann. — $^1/_2$ fr. *Wallby*, $^3/_4$ skatte *Åkerby*, under Bysta. $1^1/_2$ frälse *Bo*, $^1/_2$ skatte *Hälgesta*. — $^1/_4$ frälse *Återvända* eller *Cathrineholm* med lastageplats vid Mälaren; häraf ega friherre Hamilton på Bo och Skogaholms bruksbolag hälften hvardera. — *Bittinge* eller *Åkersberg*, 3 mant. kr.-säteri nära sjön, har tillhört ätten Natt och Dag, synes ha kommit till kronan under Carl XI:s reduktion och är nu öfverstebosställe. 4 mant. skatte Bittinge köptes till skatte 1767. — *Egeby*, 1 mant., 1 mant. *Råsta*, sergeant-, och $^1/_2$ *Hälgesta* fanjunkareboställe. 1 mantal *Wåhla* kronolänsmansboställe. — *Prestgården* 1 mant., vid kyrkan, samt 1 mtl *Westra Ryninge*, kyrkoherdeboställe. — I *Mällösa* by har komministern sitt boställe, $^1/_2$ mantal. — Minsta brukningsdelarne äro $^1/_{16}$ *Wåhla*, tax. till 210 rdr,

$^{3}/_{32}$ mant. *Bondvrak*, tax. till 200 rdr. — År 1580 tillbytte hertig Carl sig *Dömesta*, 2 af ålder skattehemman i Mädelös, mot afstående af Biskopsvrak, 2 mant. krono, som skulle i stället antaga skattenatur, af Ingevald Stark. Härtill har ock af ålder lydt ett fiske, Wieholmen, som dock blifvit lagdt till Segersjö; men på nämndens vittnesbörd 1629, att fisket hört till Biskopsvrak, innan Segersjö blef kungsgård, återfick Starks enka, Malin, detsamma; är nu ryttmästareboställe. Öfriga hemman äro: *Alm, Björsholmen, Hummelsta, Högby, Knarsta, Löföhn, Mörby, Röhammar, Rössjö, Usta, Wia, Ytterby, Ånkersta, Åsby, Linnenäs, Sandåker, Stånger, Walnäs,* $2^{1}/_{2}$ *Wåtsta* rå och rör. — Adress: Örebro.

Mällösa. Ett mant. krono-säteri, se Wallentuna socken.

Mälsåker. Frälse-säteri uti Ytter-Selö socken, Selebo härad och Nyköpings län, af $2^{1}/_{2}$ mant., med Hättetorp, utgör, jemte $13^{1}/_{2}$ mant. underlydande, tegelbruk, väderqvarn, ångsåg inom socknen samt hemman i Öfver-Selö och Thoresund socknar, en egendom; sjelfva säteriets eganderätts-afgift var år 1861 22 rdr 64 öre. Egendomen ligger i en trakt, der berg, beväxta med reslig skog, kullar och dalar med yppig löfskog omvexla med hvarandra; åkerfält, en stor trädgård, högtidlig genom höga och lummiga träd och skuggrika alléer, utgöra omgifningen kring den sköna åbyggnaden, som ligger i en behaglig vik, med vidsträckt utsigt öfver Mälaren och dess många öar. Mälsåker är en urgammal sätesgård, nämnd som sådan under medeltiden; år 1608 såldes en gård i Mälsåker med Hättetorp af välbördig Per Bengtsons arfvingar åt Hans Åkesson, som samma år var kommissarie vid mötet med Ryssarne på gränsen vid Systerbäck och år 1610, blifven riksråd, tillbytte sig en gård i Mälsåker för Hofgården i Wansö socken; han dog härstädes 1619. Sonen Matthias, friherre 1651 med $129^{3}/_{8}$ hemman i Limingo socken, samt dess söner riksrådet Carl och lagmannen i Östergötland Gustaf Soop hafva äfven egt Mälsåker, som genom den sistnämndes dotter Anna Maria öfvergick i hennes första gifte till fältmarskalken, friherre Axel Wachtmeister och i andra giftet till generalguvernören, friherre Carl Gyllenstjerna, död år 1723; från 1749 genom arf till bemälta frus dotterson, excellensen grefve Axel von Fersen, död 1794, och på 1840-talet från sistnämnda familj genom gifte och arf till grefve C. A. Gyldenstolpe. År 1861 var presidenten och kommendören, friherre Fr. Åkerman egare af hela godset. Öfversta våningen af boningshuset hade åtminstone på 1840-talet ännu samma möbler som på 1600-talet och med all den prakt rikedomen kan åstadkomma. I flera rum funnos gobelinstapeter, utmärkt väl gjorda och föreställande scener ur naturen, jägare- och landtlifvet. Här märktes äfven, förutan mångfaldiga andra dyrbarheter, en stor tafla öfver Carl X utaf Ehrenstrahl, förträffliga bildhuggerier i taken, jemförliga med dem man finner på några ställen i kyrkorna i Frankrike och Spanien. Det underliggande godset var för det mesta bortarrenderadt till brukare, och berodde fortfarandet af deras besittningsrätt mycket på deras moraliska uppförande, hvarföre ock både ordning, arbetsamhet och sedlighet råda bland de under Mälsåker lydande åboer. Vid egendomen finnes ett stamschäferi. — Från Mälsåker utgår, sedan grefvinnan A. M. Soops tid, en ränta till ett stipendium vid Strengnäs läroverk.

Märene. By uti Åsaka socken, Skånings härad och Skaraborgs län, skall i katholska tiden hafva hört till Skara domkyrka, eller, som hon då hette, Jungfru Marias kyrka i Skara, hvaraf ock namnet Märene eller Mariene skall härledas. Uti byn, som utgöres af $5^{1}/_{4}$ mantal med en areal af 1,500 tunnl., hvaraf $^{2}/_{3}$ äro skog och utmark, ligger säteriet *Marbogården*, omnämdt under detta ord.

Märsta. Ett mant. skatte uti Husby socken af Erlinghundra härad och Stockholms län, med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till

Sigtuna i v. öfver Garnsviken	$^{1}/_{4}$	mil
Alsike i n. v.	$1^{3}/_{4}$	»
Åsby i n. o.	$1^{1}/_{2}$	»
Åshusby i s. o.	$^{1}/_{2}$	»
Rotebro i s.	$1^{3}/_{4}$	»

Mässvik. Ett mantal frälse-säteri, beläget i Bro socken, Näs härad af Wärmlands län, är väl bebygdt samt har vacker belägenhet vid en vik af Wenern. Namnet skall, enligt sägen, hafva tillkommit af ett här befintligt

kapell, hvilket tros hafva varit egentligen afsedt för sjöfarande; några ruiner eller minnesmärken äro nu likväl ej kända. År 1624 skänktes egendomen af Gustaf Lejonhufvud till hans bror Joh. Lejonhufvud. År 1625 var Thure Axelsson egare; år 1684 såldes af Nils Lilljehöök, herre till Clastorp, Dagsholm, Wy etc. etc., denna egendom jemte ett par dussin andra gårdar häromkring, med inventarier af alla slag, till dåvarande kyrkoherden i S:t Nicolai församsamling i Stockholm, consistorii-presidenten Matthias Især för en summa af 10,000 daler silfver- eller 30,000 daler kopparmynt. Nämnde Især blef sedermera biskop och adlades med namnet Iserhielm.

Under förra århundradet innehades egendomen af förenämnde biskops måg, hofrättsrådet Isaac Perman, adlad Olivecrona (död 1764; han sammanskref under sin första tjenstetid i Stockholm ett vackert verk: De ducibus Svio — gothicis Historica etc.) och sedermera af dennes enka; vidare af hofjunkare Olivecrona (död 1779), generaladjutanten Aminoff, häradshöfding Olivecrona, hvarefter den år 1824 såldes af denne sistnämnde till major J. von Axelsson, som år 1856 lemnade stället till sin son, nuvarande egaren, löjtnant C. H. von Axelsson, mot en sammanlagd köpe- och gåfvosumma af 120,000 rdr rmt utan inventarier. Förstnämnde major Axelsson, riddare af Svärdsorden, bivistade fälttågen 1808—1809 samt 1813, derunder han var med i affairerna vid Gross-Beeren, Dennewitz och Leipzig.

Egendomen utgöres utom säteriet af $^3/_4$ mant. underlydande med omkring 600 tunnl. åker och äng samt 2,000 tunnl. skog; utsädet är 140 t:r vår- och 45 t:r höstsäd; till gården höra 1 mindre såg och qvarn.

Mästerby, fordom *Meisteby.* Annexsocken till Sanda pastorat, är belägen uti Wisby läns Södra fögderi, 2 mil söder från Wisby, och omfattar 0,120 qvadratmil, hvaraf 0,022 äro insjöar, samt består af $12^5/_8$ mant. skatte, $^3/_8$ mant. krono, bebodda d. 1 Juli 1862 af 432 personer; år 1805 var folkmängden 328. Marken är till det mesta jemn. Jordmånen består dels af sandjord, dels af god mylla, med ömsom sand- och lerbotten. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af sten och byggd år 1199. Här finnas 5 likstenar med runskrift. På kyrkogården hafva blifvit funna stycken af en pansarskjorta. Barnundervisningen bestriddes i en fast skola af en examinerad lärare för (år 1862) 69 barn. Till skolan hörer ett planteringsland af 7,000 qvadratalnars ytvidd. År 1361 sammandrabbade Gotländningarne med danska konungen Waldemar här på *Fjählemyre* (Fållemyr) och visade derunder så stor mandom, att segern syntes tvifvelaktig; men dagen derefter blef manfallet på Gotländningarnes sida så stort, att de skingrades, hvarefter Waldemar intog hela landet.

Gårdar m. m.: $^3/_8$ mant. *Fjähle,* är komministersboställe. De största gårdarne äro $^3/_8$ *Haga,* $^1/_8$ *Barbos,* egare landtbrukare Gardell, $^1/_2$ *Barbos,* $^3/_4$ *Botels.* Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ *Ringome,* tax. till 380 rdr. *Fjählemyre* är delad i 9 lotter. — Socknen erlade 1861 i bev. (efter II art.): 80 rdr 66 öre. — Adress: Wisby.

Möckeln. Sjö uti Kronobergs län, $1^3/_4$ mil lång och $1^1/_4$ mil bred, sträcker sig mellan Stenbrohults, Pjätteryds och Agunnaryds socknar och upptager derunder flera andra sjöar samt afbördar sig till slut genom Helge å i Östersjön. Sjön öfversvämmade 1749 omkringliggande ängar, till följd af en fördämning vid Byvarma för ett ålfiskes anläggande.

Möcklamo. Ett mantal frälse uti Sandsjö socken af Westra härad och Jönköpings län, med gästgifveri, hvarifrån skjutsas till

Broarp i n.	$1^1/_4$	mil.
Ryd i v. s. v.	1	»
Komstad i s. v.	2	»
Broby i s. o.	$1^7/_8$	»

Af hemmanet upptogs $^1/_2$ n:r som öde 1717 med 5 års frihet.

Möcklanäs, *Möckelsnäs.* Ett mant. frälse-säteri uti Kronobergs län och Stenbrohults socken af Allbo härad, har vackert läge på ett näs uti sjön Möckeln, $^3/_4$ mil från stora landsvägen, 5 från Wexiö, 7 från Christianstad och Carlshamn. Möckelsnäs är gammalt. Det egdes af riddaren Carl Tagersson, och som Carl Knutsson 1452 daterat ett påbud: *Werendie apud Ecclesiam Stenbrohult,* måste denne riddare hafva

lefvat der förut. Ännu berättar folket, att på Möckelsnäs bodde i gamla dagar en riddare Carl Tagersson eller Tokasson, som söndagligen red till Wirestad, sin sockenkyrka, då han alltid betade hästen på en äng, 1 mil från Möckelsnäs, som ännu är en urfjell eller utjord derunder. En gång var han nära att omkomma, då han, af tacksamhet för försynens vård, beslöt att sjelf uppföra ett tempel; fick Stenbrohult socken utbruten från Wirestad, köpte Götheryds gamla kyrka, der nu en ny skulle uppföras, transporterade den till Stenbrohult och anslog prestgård, hvarföre egarne till Möckelsnäs ansågo sig ha patronatsrätt. Imellertid beordrade konung Carl XI kammarkollegium, den 12 Juli 1696, att, med anledning af lagmannen Germ. Cederhjelms prætenderade jus patronatus till Stenbrohult församling, utfärda resolution på att bemälde lagman icke var berättigad till någon jus patronatus; ty inga sådana skrifter, dokumenter och bevis kunde dertill framtagas, som kyrklagen fordrar och hvarpå man kunde säkert grunda sig, utan allenast några gamla mäns berättelse, som attesterat sig hört sägas af deras förfäder och gamle män, att Stenbrohults kyrkoplats och prestgårds egor dertill skall vara förärt och doneradt af en adelsman, som en tid bott på M., Carl Tagersson benämnd. — Säteriet har en längre tid tillhört slägten Falkengren. År 1828, då landshöfding Abr. Falkengren var egare, lydde under säteriet $2^1/_4$ frälsehemman. År 1861 egdes Möcklanäs af herr A. Medin, och var eg.rätts-afgiften 8 rdr 75 öre. Egendomen har tillräcklig och vacker skog samt godt mulbete; inegor med nödiga hagar utgöras af en ö i sjön Möckeln. Jordmånen är god; fisket, som består af flera fiskslag, förmånligt. Linné fann på egorna »Narcissus pseudonarcissus» vildt vexande. »Gentiana Pneumonanthe» anmärkes i denna trakt af Linné, som nog allmän. »Lycopod. inundatum» växte på Möcklens stränder. Grönsten, som brukas vid jernbruken till fluss, finnes på egorna.

Möckleby, Norra. Socken och konsistoriet pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ölands Medel-kontrakt af Kalmar stift, är belägen i Ölands Södra Mot och Kalmar Län, $3^3/_4$ mil s. från Borgholm, $1^1/_2$ ö. från Kalmar — vid 80 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 0,315 qvadratmil land, bebodda 1860 af 1,035 personer; år 1810 var folkmängden 752. Marken är jemn, men mycket stenbunden och har flisbotten. Jordmånen är mycket olika och består af svartmylla, sand och lera, hvaraf dock sand är den rådande. Socknen lider brist på skog, hvadan den år 1821 gjorda upptäckten, att en Dörby by tillhörig mosse innehöll bränntorf, uppfyllde innevånarne med godt hopp om torftägt; men om sedermera någon vidare blifvit upptäckt, är okändt. Nämnda mosse är belägen norr om byn och sträcker sig intill Bröttorps egor. Ifrån byn Bostorp n. o. och Bröttorp s. o. omgifves den af 2:ne sandåsar, af hvilka den östra utgör sjelfva landtborgsåsen. Hela mossens vidd utgjorde omkring 75 geometr. tunnland. Den är vattenfri genom ett 5 alnar bredt dragdike, som har sitt utlopp vid N. Möckleby bro. Bottnen utgör här, så väl som uti alla Ölands mossar, en god kalkmergel, blandad med snäckskal. Uppå sjelfva mergelbädden hvilar torflagret, som eger olika djup på olika punkter; men till ett medeltal antogs en aln. Sjelfva torfven utgör en fast mull, blandad med sammanpackade växter och tätt genomdragen med finare trådar. Ehuru grund ger denna mosse förhoppning om att ännu några sekler skydda dess egare från den tryckande skogsbristen. Jonas Lindeström, som härstädes var pastor från år 1755 till sin död 1804, skall hafva varit den som först förmådde allmogen att bruka halmkupor för bin. Hemmautalet är $27^5/_6$ mant. sk., $2^3/_{16}$ krono, och taxeringsvärdet 1860 var 109,290 rdr rmt. Kyrkan uppbyggdes af Ölandssten år 1824. Möckleby församling blef den 2 Mars 1279 gifven åt Nydala kloster af biskop Henrik i Linköping. Vid *Bläsinge* by märkas 2:ne höjder, de s. k. *Norra* och *Södra Hög*. År 1786 fanns å kyrkogården en stor mängd guldmynt. Vid Dörby och på flera ställen finnas grifthögar. År 1835 i Juli månad öppnades 5 grafhögar på prestgårdens egor, vester om landsvägen, å hvilket ställe finnas flera stensättningar

af åtskilliga former, äfvensom grifthögar. I alla högarna funnos bland annat obrända menniskoskelett (se vidare Dubeck, Runa, 4:de häft. 1843).

Gårdar: *Bröttorp*, fordom *Bruddetorp*, nu en by, innehades år 1643 af ståthållaren Peder Michelsson Hammarsköld och sedan af hans son, Arvid. *Prestgården*, 2 mantal. — $^3/_{16}$ *Dörby*, skollärarens boställe. — $^1/_2$ *Bostorp*. — *Bettorp, Hagby, Långerälla, Gunnerstorp, Strandtorp*. — Adress: St. Rör.

Möckleby, Södra. Annex-socken till Smedby pastorat, ligger uti Gräsgårds härad af Ölands Södra Mot, 6 mil s. s. v. från Borgholm — vid 95 fots höjd öfver hafvet — omfattar 0,316 qvadratmil land, hvarpå bodde 1860: 1,086 personer; år 1810 var folkmängden blott 698. Marken är nästan af lika beskaffenhet som i Smedby, endast med den åtskilnad, att alunskifferberget, som så småningom höjer sig mot söder och gör åkrarne allt magrare, omsider vid Möckleby kyrka stiger alldeles upp i dagen och har der gifvit anledning till anläggande af 2 alunverk: *Lovers* (se den art.) och *Ölands alunbruk*, fordom det största i Skandinavien. Det anlades år 1804 af landshöfdingen Axel Adlersparre och erhöll privilegium på 20 pannor. Tillverkningen 1861 uppgifves till 1,900 t:r alun, 1,000 t:r jernvitriol, 600 t:r rödfärg. Till brännämne nyttjas skiffer. Hufvudbyggnaden, ehuru af trä, är prydlig och öfverklädd med kalkbruk. De öfriga byggnaderna äro alla af sten med brutna tegeltak. Hela åbyggnaden är med lika stor kostnad och smak anlagd på högsta och yttersta kanten af alunskifferberget, hvarifrån man öfver Kalmar Sund har en angenäm utsigt. Nedanför, mellan bergsfoten och sjöstranden, är sjelfva alunverket så anlagdt, att det ifrån fönstren i byggnaden kan öfverskådas. Åt sjösidan visar detta verk sig såsom en liten stad eller köping. Här är en vattenreservoir, som genom ådror från bottnen alltid är fylld med vatten; härifrån leder en kanal till qvarnen, som drifves af en maskin af 4 hästars kraft. Taxeringsvärdet 1861 var 75,000 rdr rmt. Socknens hemmantal är $14^1/_4$ skatte, $^5/_8$ krono. Kalkbränning idkas af några byar; vid Ahlbrunna strand finnas brynstenar. *Degerhamn* begagnades fordom af de jakter, som hemtade härifrån alunskiffer till det då i Hagby belägna Lovers bruk. — I socknen finnas flera bautastenar.

Gårdar och byar äro: $^5/_8$ *Gårdstorp*, komministersboställe. — Under Ölands alunbruk lyda 1 *Ahlbrunna*, $1^1/_4$ *Möckleby* bet. i eg.rätts-afg. 17 rdr. — De öfriga byarnes namn äro *Knättlinge, Årsvik, Gettlinge, Pilekulla, Olstorp, Perstorp*. — Adress: St. Rör.

Möcklehult. Häradsallmänning uti Kronobergs län.

Mögsjön. En half jernhytta uti Fernebo socken, Philipstads bergslag och Carlstads län, är privilegierad år 1638 och år 1738 sammanslagen med halfva *Hectorshyttan*, anlagd i samma socken år 1600 af en vallonsmed, Hector Lochet. Årliga tillverkningen utgör omkr. 3,000 *sk℔* tackjern, hvartill $^2/_3$ af malmen erhålles från Persbergs- och $^1/_3$ från Nordmarks grufvor. Till egendomen höra c:a 4,000 tunnl. skog; utsädet är 5 t:r höstråg och 32 t:r hafra. Egare år 1861 var brukspatron A. Gullström, med adress Philipstad. Eganderätts-afgiften var 28 rdr 61 öre.

Möja. Kapell till Wermdö pastorat, hörer till Wermdö skeppslag och Stockholms län och omfattar öarna Södra och Norra Möjan, belägna i hafsbandet, jemte flera öar, hörande till Skjärö fjerding, samt innehåller $10^3/_4$ mant., hvaraf 2 skatte och resten frälse, taxerade år 1862 till 171,480 rdr och bebodda af 468, år 1805 af 303 personer. — Komministern i Möja har från d. 1:sta Maj 1862 fått sig beviljadt 250 rdr af lotsmedlen och ett lika belopp af tullmedlen mot skyldighet att fortfarande hålla predikningar i Sandhamn.

Hemmantalet är skiftadt uti 77 egolotter, hvaraf $^1/_4$ frälse *Berg*, $^{21}/_{64}$ *Söder-Möja*, utgöra de största; $^1/_{32}$ mant. *Löka* den minsta. — Kammarjunkare von Wright egde frälseräntor af $4^3/_4$ mant., tax. till 18,340 rdr, rådman Thél i Waxholm dito af $^3/_4$ mantal, Wermdö fattigkassa dito af 1 mant. *Söder-Stafsudda*, hvilket hemman är doneradt till densamma af baron J. G. Flemming. Öfriga hemmanen äro $3^3/_4$ mant. *Berg*, $1^3/_4$ *Gjällnö*, $^1/_4$ *Gjällnönäs*, $1^1/_2$ *Långvik*, $1^{15}/_{32}$ *Löka*, $^{27}/_{64}$ *Söder-Möja*, *Ramsmora*. — I socknen finnas *Ormskärs* och *Rökobbarnes* fiske. — Adress: Stockholm, Wermdö.

Möklinta. Socken uti Öfver-Tjurbo härad och Westerås län, $2^1/_4$ mil från Sala, 6 mil från Westerås, begränsas af Sala i söder, Wester-Fernebo i vester, Folkärna och By af Falu län samt Öster-

Fernebo af Gefleborgs län i nordvest och norr, Enåker i öster, der socknen skjuter in i Simtuna härad. Arealen är 2,375 qvadratmil, hvaraf 0,200 äro vatten; hemmantalet $48^1/_{48}$ mant., hvaraf $42^{23}/_{24}$ mant. skatte, $5^1/_{16}$ mant. krono, bebodda 1862 af 2,279 personer. Folkmängden har på 50 år ökats med 520 personer. I bevillning (efter II art.) erlades 1861: 370 rdr 30 öre.

Största delen af socknen upptages af låga bergåsar eller hedar i söder och nordost, utskott af Långheden, och af kärr i nästan alla rigtningar. Midtigenom, från norr till söder, stryker en sandås, *Fornbyåsen* kallad. Vattendragen gå dels till Bysjön, Hofnäs- och Fernebofjärdarne af Dalelfven, der denna styckevis utgör nordlig gräns, dels genom *Njuren* och *Storsjön* till *Hallaren*, dels genom *Stora Ljusen* o. a. till de vestliga Salavattnen. Rådande jordmånen är lera, blandad med mer eller mindre svartmylla. På ett eller annat ställe är sand. Bredvid åkerbruket, såsom hufvudnäring, idkas brädsågning, tjärubränning, fiske o. s. v. Vid *Hanshyttan* har funnits en kopparhytta för malm från Bäsinge i Folkärna och vid Mårtensbo en dylik för malm från Norberg och Westanfors. Vid *Hedbo* finnes en mineralkälla. — Myklitta nämnes 1358 i ett bref, som innehåller namnet på en dess kyrkoherde; kaplaner äro kända från 1600-talet. Socknen utgör ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen. Kyrkan, af okänd ålder, är en af de vackraste i orten. Här förvaras en fana från katholska tiden, hvilken kallas »helge smedens fana.» År 1862 undervisades 174 barn af 2 examinerade och 2 oexaminerade lärare. Under året 1858 grundlades ett sockenbibliothek med bestämd afgift för boklånen. Bland fornminnen nämnas grafhögar och en runsten vid Fornby.

Socknens hemmantal är skiftadt i 258 egolotter; och största egendomen är: $1^1/_2$ mant. *Öster-Bennbäck* med $^3/_{16}$ mant. *Balsbo*, $^1/_8$ mant. *Botbo*, allts. med en eg.rätts-afgift af 32 rdr 89 öre, eges af B. Benedicks arfvingar på Gysinge bruk. Östra Bennbäck har varit majorsboställe, men sedan 1840 enskildt egendom. — 1 mant. *Forrsbo*, med garfveri, qvarn och såg, eg.rätts-afgiften 17 rdr 95 öre, eges af Matts Andersson. — $1^3/_8$ mant. *Wester-Bennbeck*, eges af D. Engelbrecht. — $\frac{49}{528}$ mant. *Hillersbo*, med qvarn och såg, eges under Mossbo egendom i Enåkers by och socken. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ mant. *Örlinge*. — *Prestgården*, 3 mant., hvaraf $^1/_2$ mant. *Östanhede* skall, enligt Grau, blifvit den 12 Juli 1585 af kon. Johan III underlagdt prestbordet för den skada egorna togo af vattnets uppdämning vid Sala dammar; boställets skogs-areal utgör 2,000 tunnl.; tax.värdet 1861 var 9,780 rdr. 1 mant. *Östanhede* är kommiaisterns och 1 mant. *Sonnebo* fourirens boställe. I socknen finnas 8 qvarnar och sågar, 1 fabriksinrättning. — Adress: Sala.

Mölla, Nedra. Ett halft mant. sk., se art. Lindbergs socken.

Möllarp *(Möllerup)*. Ett och $^5/_8$ mant. frälse-säteri uti Kågeröds socken, Rönnebergs härad och Malmöhus län, har samma egare som Axelvåld, och hänvisas till såväl denna artikel som till Kågeröds socken.

Mölle. Fiskläge uti Brundby socken af Luggude härad och Malmöhus län, ligger söder om Kullaberg och lyder under Krapperups fideikommiss. Här finnas 73 gatuhus och en befolkning (år 1861) af öfver 400 personer. Under åren 1859, 60 och 61 hafva svåra stormar ådragit detta samhälle stora förluster å dess enda näringsgren, fisket. Eg.rätts-afgiften 1860 var 15 rdr rmt. Adress: Höganäs.

Mölleberga. Annex-socken till Bara pastorat, är belägen i Malmöhus län och Bara härad samt omfattar 0,040 qv.-mil land. Marken är ojemn, men bördig. Jordmånen är lermylla, på några få ställen är den sandaktig. Åkern är god och tillräcklig; men på skog är brist. Socknen, som år 1805 bebóddes af 262 och 1860 af 271 personer, består af Stora och Lilla Mölleberga byar, med $8^5/_8$ mantal. Kyrkan är belägen $^1/_4$ mil från moderkyrkan. — Största gården är 1 mant. № 2 i Lilla Mölleberga, tax. till 7,460 rdr rmt. Malmö hospital eger $^{17}/_{24}$ mant. i båda byarna — Adress: Malmö.

Möllefors. Jernmanufakturverk, se art. Intorp.

Möllekulla. Ett mantal skatte uti Ursbult socken, Kinnevalds härad och Kronobergs län, med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

Esbjörnsmåla n. o.	$^3/_4$ mil,	
Törnemåla s. o.	1	»

Möllekulla. Kronolänsmansboställe

uti Gammalstorps socken, Listers härad och Blekinge län, af $^{1}/_{2}$ mantal.

Möllentorp. Ett mantal krono uti Flakebergs socken, Wiste härad af Skaraborgs län, är ett till kronan indraget militiæ-boställe, som arrenderades af öfverdirektör Hörstadius.

Mölleröd. Kongsgård uti Finja socken, Westra Göinge härad af Christianstads län, af $2^{7}/_{8}$ mant., har tillhört Ulfeldtska slägten. Knut Ulfeldts enka Beata Hvitfeldt, som 1610 fick förläningsbref på Gärds härad och 1615 på S:t Peders kloster i Lund, egde Mölleröd, som då hade en utomordentligt stor och herrlig borg, hvilken var belägen vid Finja sjö och omgifven af djupa vattengrafvar. Konung Christian IV innehade och bebodde Mölleröd slott under den tid han anlade Christianstads fästningsverk. Slottet har sedermera af snapphanarne blifvit sköfladt och uppbrändt; nu återstår deraf en blott föga anmärkningsvärd ruin. Från 1692 till 1729 var kungsgården utarrenderad till åtskilliga personer; men sistnämnda år, då majoren Carl Hammarsköld innehade arrendet, indelades den till kapitenlöjtn:ts-indelning vid Norra Skånska regimentet till häst och innehafves för närvarande af ryttm. Aug. Hane.

Utsädet är 20 t:r vinter-, 60 t:r vårsäd, 30 t:r rotfrukter; Tax.värdet 1861 var 27,000 rdr rmt, iuberäknadt för en qvarn. Underlydande hemman äro $3^{1}/_{2}$ mant. ograverade, 2 mant. hästhemman, 1 mant. fördelshemman, hvilka enligt arbetskontrakt den 12 Dec. 1720 utgöra visst bestämdt arbete till kungsgården samt betala ränta, som för närvarande ingår till regimentets löningsfond.

År 1743 föddes på Mölleröd John Christoffer Toll, som blef sedermera historiskt bekant såsom utmärkt administratör och diplomat. Under kriget i Pommern räddade han genom sina kloka underhandlingar svenska trupperna och förråderna från att falla i Fransmännens händer; erhöll 1813 befälet öfver den armé, som vid kronprinsens afresa till Tyskland bildades af skånska samt en del af småländska och halländska trupper.

Mölletorp. Tre och $^{1}/_{6}$ mant. sk. uti Augerums socken, Östra härad af Blekinge län; häraf egas $1^{47}/_{48}$ mant. jemte qvarn med 3 par stenar och ett grynverk af f. riksdagsmannen Arnold Svensson; för allts. erlades 1861 i bevillning för eg.rätten 31 rdr 87 öre; $^{1}/_{32}$ mant., med qvarn och ett grynverk, eges af bagaremästaren Djurberg i Carlskrona.

Möllnarp. Ett mantal skatte-säteri uti Jönköpings län, Tofteryds socken af Östbo härad, med vacker belägenhet vid ändan af Sjöaryds sjö, skrefs 1307 Molnatorp och har tillhört Nydala kloster. Det köptes 1626 af Peder Börjesson Stråle, tillhörde sedermera Erik Lood, hvars dotter Catharina ärfde egendomen och gifte sig med ryttm. vid Smålands kavalleri Erik Reetz, som blef fången i det olyckliga slaget vid Pultava, 1 Juli 1709, hvarefter han fördes till Tobolsk, der han vistades i 13 år; han hemkom först efter 22 års bortovaro, sedan han till fots tillryggalagt en väg af $818^{3}/_{8}$ sv. mil. Efter hans död 1738 har egendomen merändels tillhört bönder; år 1861 var den delad mellan tvänne och hade en eg.-rättsafgift af 4 rdr 21 öre.

Möllneberg, rättare *Möllnebo*. Ett halft mantal frälse-säteri uti Burseryds socken af Westbo härad och Jönköpings län, hvars säteri-natur är från »urminnes tid», tillhörde 1708 Elisab. Stålhammar, köptes i början af 18:de århundradet af kapiten Anton Joh. Roos, hvars afkomlingar egde det till omkr. 1810, då det köptes af bönder; egdes 1861 af kronolänsman Seth. Gården har goda, men mycket inskränkta egor.

Mölnbacka. Jernverk uti Nedra Ulleruds socken af Kihls härad och Carlstads län, i en trakt, rik på naturskönheter, består af Öfra och Nedra Mölnbacka stångjernsbruk, hvaraf det förra är uppfördt på hemmanet Ufveds egor och det sednare på Mölnbackas egor. Anläggningsåret går före 1628, och brukets första privilegier voro på 3 härdar och 2 hamrar med 1,391 *sktt* 10 *ltt* samt en ämneshärd med 400 *sktt* smide, som föröktes vid åtskilliga tider till $2,590^{1}/_{2}$ *sktt* stångjern och öfvergick den 1 Nov. 1851 till oinskränkt tillverkningsrätt. Bruket har 3 Lancashire-smälthärdar och en gasvällugn med 3:ne hamrar. Här

finnes manufakturverk, privilegieradt den 7 Dec. 1795, för 1 knipphammare, 6 spikhamrar, 1 klippsax, och 1 stålugn. Tillverkningen ifrån 1 Nov. 1858 till samma dato 1860 uppgifves till:

Stångjern	17,002 Ctr.	
Ämnesjern . . .	4,677 Ctr.	30 ℔
Stål & spik . . .	4,312 Ctr.	81 ℔
Summa	25,992 Ctr.	11 ℔

Här tillverkas äfven Wermlandsplogar. Landtegendomen utgöres af $7\frac{50}{480}$ mant. i diverse hemman, hvaraf må nämnas 1 fr.-säteri Södra Ufved eller Rosendal, tullqvarn med 5 par stenar, salu- och husbehofssåg för 300 tolfter sågblockars förädling, frälseräntan af $2\frac{101}{480}$ mantal, härtill kommer ett ölbryggeri, allts. med en eg.rätts-afgift 1861 af 481 rdr 10 öre. Verken ha i alla tider egts af intressenter, hvaraf kända äro Olof Norijn, adlad Nordenfelt, död 1724, W. Nordenankar på 1840-talet. Af nuvarande bolagsegarne har blifvit anlagd en jernväg (2,950 fot) för forsling af brukets effekter.

Mölndahl. By uti Fässbergs socken, Askims härad af Göteborgs och Bohus län, $^3/_4$ mil s. s. o. från Göteborg, är märklig för sina många industriela anläggningar, som alla drifvas af de vattenfall den genom socknen flytande Mölndahlsån här bildar. Byn innefattar $1^7/_8$ mant. skatte med 39 åboer och en eg.rätts-afgift 1861 af 19 rdr 85 öre; dessutom 140 bebyggda tomter, taxerade till c:a 74,000 rdr rmt. Bland industriela anläggningar nämnas 2:ne oljeslagerier, med ett tillverkningsvärde af 418,600 rdr, som egas af herr M. E. Delbanco; Korndahls pappersbruk, tax. till 400,000 rdr (se den art.); dessutom finnas 29 qvarnar, som förmala allt det mjöl staden Göteborg behöfver (Konversations-Lexikon), äfven finnas åhlfisken. Flera gånger hafva eldsvådor förstört de stora fabrikerna i byn; men dessa hafva snart åter uppstått i förstorad skala. Folkmängden uppgick 1861 till 1,776 personer, inberäknadt vid Mariedals bomullsspinneri, sockerbruken Rosendal och Korndal. I byn finnes *Götiska Förbundets Friskola*, i hvilken öfver 100 barn undervisas genom vexelundervisning. Skolhuset tillika med ett kapital skänktes 1824 af öfverdirektören och riddaren S. Norberg.

Mölndahlsströmmen och **Lilla Seveån,** med upprinnelse från Bollebygds härad i Westergötland; den förra går genom Nölsjön, Landvetterssjön, Rådasjön, genom Mölndahls by, der den bildar ett större fall, löper sedan genom Göteborgs stad; den sednare går förbi skansen Göta Lejon, sedan genom Partilleds socken, och båda utfalla i Göta elf.

Mölnebo. Ett mant. frälse uti Wårdinge socken, Öknebo härad och Stockholms län, beläget vid Långsjöns utlopp, med qvarn med 5 par stenar, sågqvarn samt underlydande $^3/_4$ mant., utgörande ett gods (eg.rätts-afgiften var 1861: 37 rdr 50 öre), har åtminstone sedan 1849 tillhört brukspatron G. Dybeck. Mölnebo tillhörde 1686 Rosenflycht, 1825 grosshandlaren C. Ramström. Här är station på statens vestra stambana, 5,3 mil från Stockholm, 37,3 mil från Göteborg. Banan är på en bro ledd öfver Sigtunaån, som förenar Frösjön med sjön Sillen.

Mölneby. Gård uti Frölunda socken, Kinds härad och Elfsborgs län, $^1/_4$ mil sydost från kyrkan, består af $^3/_4$ mant. med qvarn, såg, ålfiske och tegelbruk samt underlydande $1^1/_2$ mant.; eg.rätts-afgiften 1861 var 11 rdr 76 öre, egare Anders Hansson.

Mölnlycke. Bomullsväfveri, i senare åren anlagdt på $^1/_2$ frälsehemman Mölnlyckes egor uti Råda socken, Askims härad af Göteborgs och Bohus län, med en eg.rättsafgift 1861 af 140 rdr; härtill höra $^1/_2$ mant. *Mölnlycke* med qvarn och såg. Egendomen eges af ett bolag, med fabrikör B. Wendel till disponent. Tillverkningen uppgafs förutnämnda år till 342,428 alnar. Manufakturverket nedbrann 1859, men synes hafva blifvit strax åter uppfördt.

Mölntorp. Ett mantal frälse uti Säby socken, Snäfringe härad och Westerås län, beläget vid Kolbäcks-ån, utgör med $1^1/_8$ mant. frälse Ribbholmen samt qvarn, såg, stamp och tegelbruk ett gods, hvarför år 1861 i bevillning för eg.rätten erlades 34 rdr 65 öre (häraf 18 rdr för qvarnen med 6 par stenar, 6 rdr 57 öre för Mölntorp).

Fordom har här äfven varit manufaktursmide, grundadt 1680 af en Preussare; godset har i sednare tiden tillhört slägten von Unge.

Mölntorp. Ett mantal frälse-säteri, se art. Önums socken.

Mölnvik. Hamn uti Wenern, är belägen uti Bolstads socken och Elfsborgs län, med 13 fots djup.

Möltorp (skrefs förr äfven *Multorp*). Sätesgård i Skaraborgs län, Wadsbo härad, Säters socken, på foten af Billingens östra sida, $^3/_4$ mil från Sköfde, $3^1/_4$ mil från Mariestad, utgör $2^7/_8$ mant. frälse-säteri jemte $^7/_8$ mant. underlydande hemman af blandad natur; hela arealen utgör 786 tunnl., hvaraf 326 tunnl. barrskog, mest furu, och dessutom omkring 100 tunnl. beteshagar, till större delen beväxta med vacker ekskog.

Gården, bebyggd med ett större envånings manshus af trä och fyra fristående flyglar jemte andra behöfliga byggnader, har ett vackert och utmärkt sundt läge samt omgifves af en större trädgård med goda fruktträd; allmänna vägar, på en sammanlagd sträcka af $^1/_3$ mil, löpa genom egorna. Till gården höra 15 jordtorp, en tullqvarn med två par stenar och en enbladig såg, båda vid bäcken Luttran, med ständig, dock ej betydlig, vattentillgång, utom vid flodtider. Gården har äfven ett kalkbrott, och sedan 1857 är äfven anlagdt och drifves ett mindre cementverk. Kalken brännes med alunskiffer, hvarpå finnes riklig tillgång.

År 1724 anlades af dåvarande egaren, öfverstelöjtnanten C. G. Hammarhjelm, Carls alunbruk för 8 pannor, hvilket med åtskilliga afbrott drefs till år 1851, då verket nedlades och raserades. År 1848 utbröts och afsöndrades från säteriet nämnde alunbruk med tillhörande bruksplan och omkring 12 tunnl. annan jord jemte en mindre såg och qvarn vid bruksdammen och åsattes $^1/_8$ mantal, jemte några ströhemman, hvarföre sjelfva säteriet Mölltorp, som förr utgjort 3, nu mera endast utgör $2^7/_8$ mant. (se art. Karlsfors alunbruk). Jordbruket har af gammalt mycket försummats för drifvande af alunbruket. Den öppna åkerjorden har dock i sednare tider småningom tillökats, och ha på de sista åren betydliga odlingar blifvit gjorda, så att arealen af åkern i eget bruk, som år 1846 endast utgjorde 54 tunnl., nu utgör omkring 140.

Egendomen uppgifves hafva utöfver 100 år varit i Hammarhjelmska slägten och sedan genom gifte kommit till slägten Lind af Hageby; men efter Anreps Ättartaflor bortbytte pagen Jon Lind af Hageby, död 1619, sin fäderneegendom Hageby mot Mulltorp. Sonen, öfverstelöjtnanten Bengt L., död 1695, frälsade en gång under danska fejden konung Carl XI och stod i mycken nåd hos denne konung. Mulltorp synes först vid enkans efter sonen, öfverste Bengt L. (som stupade vid Clissow 1702), giftermål med brukspatron Carl Gustaf Hammarhjelm hafva kommit inom denna slägt och genom dotterns, Gustaviana Charlotta, gifte med sin faders stjufsons son, öfverstelöjtnanten och riddaren af Svärdsorden Bengt Lind, strax återgått till hans slägt. Multorp köptes 1827 af öfverstekammarjunkaren grefve C. A. L. Stackelberg, som 1839 sålde gården till två bröder, kapitenerna C. A. och G. F. Nycander, hvilka sedan företogo ofvannämnde delning. Sedan 1855 eges gården af mag. J. E. Ström.

Möltorp. Annex-socken till Ransbergs pastorat, är belägen uti Wadsbo härad och Skaraborgs län, $2^1/_4$ mil o. n. o. från Hjo, vid Wettern, samt omfattar en areal af 0,685 qvadr.mil (inb. Carlsborgs garnisonsförsamling), af hvilka 0,105 äro insjöar. Marken är dels stenbunden och backig, dels jemn. Af socknens många sjöar är Bottensjön, med 1 mils längd, den betydligaste. Härigenom ledes Göta kanal från Forsvik samt vidare genom Rödesund till Wettern. Rådande jordmånen är sand och sandmylla. Skog växer till behofvet. Socknen, som år 1810 bebioddes af 985 och 1860 af 1,273 personer, består af $21^1/_8$ mant., hvaraf $6^1/_2$ sk., $1^3/_4$ kr., $12^7/_8$ fr. (hvaraf Carlsborgs församling innefattar $1^5/_6$ mantal med 591 invånare). I bevillning erlades 1861: 230 rdr 88 öre. Kyrkan, belägen 1 mil från moderkyrkan, är gammal och byggd af sten. Vid Gräshults by, nära stranden af Wettern, har fordom varit ett kapell, hvarefter lemningar ännu skola finnas;

och får derutinnan sökas anledning till hemmansnamnet Kapellgården. Anledning till förmodan, att ett säteri med namnet Gräshult varit här beläget, finnes af inskrifter i kyrkan, som omnämna häradshöfdingen Peder Pedersson Rosensköld (månne icke ryttmästaren?) och presidenten Peder Eriksson till Gräshult och Forsvik. Vid hemmanet Ekenäs, invid Bottensjön, har påträffats i åkern en liten kulle, der man funnit tegel. Traditionen förmäler, att här fordom varit kloster eller vikingasäte, hvilket sednare synes ej otroligt af dess belägenhet intill sjön, som här har en hamn, ej långt från sitt utlopp i Wenern. Inom socknens område märkes *Carlsborgs* fästning; se detta ord. Nyligen har en förlikningsnämnd blifvit inrättad i socknen.

Hemmantalet, hvarför eganderätts-afgift erlägges, är fördeladt i 83 egolotter, hvaraf den största utgöres af 1 mant. fr.-säteri *Gäldsebo*, beläget på en ojemn plan, mellan tvänne sjöar, jemte 1/2 *Hulan*, 1/2 *Ekabolet*, 1/4 *Kiståsen*, 1/4 *Böhlehult*, 1/8 *Pehrehemmet*, 1/8 *Qvigehult*, 1/8 *Braxmaviken*, 1/16 *Ekedalen*, *Hule* qvarn, 1/4 *Heljanäs*, 1 *Dampegärden*, allts., med en eg.rätts-afg. af 33 rdr. — *Kråk* eller *Kråkeholm* (se den art.) med underlydande 1/8 *Hederna*, 1/4 *Ekenäs*, 1/8 *Råbäcken*, 1 *Backen*, 1/8 *Thoranäs*, 1/2 *Hästebacken*, 1/8 *Hagen*. — *Måsebo*, säteri, se den art. — 1 *Hanehult*, 1/4 *Slätthult*, 1/16 *Bygget*, 1/16 *Skräddaretorp*, 1/8 *Stenlöcken*, 1/8 *Björkkullen*, egas af brukspatron Palmær på Forsvik. — 3/8 mant. *Gräshult*, 1/4 *Underbacken*, 233/1968 mant. *Bro*, egas af handl. Almstedt i Rödesund. — 1/2 *Rud*, 1/16 *Gräshult*, egas af herr C. G. Steffen. — 1/2 mant. *Nohltyssingen* eges af friherre M. C. Oxenstjerna. — 7/16 mant. *Gräshult* tillhör Wexiö Elementarläroverk. — Minsta brukningsdelen är 1/144 mant. *Trälkehemmet*. — 1 mant. *Torp* med *Krokstorps* qvarn hör till kyrkoherdens boställe; 3/4 mant. *Gräshult* är komministerns boställe. — Öfriga hemman äro: *Stora* och *Lilla Måsekjerr*, *Sälleviken*, *Sörtyssingen*. — Adress: Carlsborg.

Möne. Annex-socken till Hellestads pastorat, är belägen uti Ås härad af Elfsborgs län, 1 1/2 mil norr från Ulricehamn, samt omfattar 0,186 qvadratmil, af hvilka 0,013 äro insjöar. Marken är bergaktig och stenbunden. Rådande jordmånen är sandmylla. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 391 och 1860 af 553 personer, består af 14 7/8 mant., hvaraf 9 7/8 skatte, 2 1/8 krono, 2 7/8 frälse. I bevillning erlades 1861: 85 rdr 90 öre.

Kyrkan, belägen 1/2 mil från moderkyrkan, är af okänd ålder och troligen bland de äldsta. En gammal sägen förmäler, att tvänne mör eller jungfrur låtit uppbygga kyrkan, samt att hon deraf i början blifvit kallad *Mörene*. Hon har fordom varit offerkyrka och utgifvit aflatsbref, medgifvande åt hvar och en, som ville ihogkomma kyrkan med gåfvor och offer, 40 dagars syndafrihet.

Hemmantalet, hvarför eg.rätts-afgift erlägges, är fördeladt i 62 egolotter, hvaraf 1 mantal *Torkilstorp*, med en eg.rätts-afgift af 4 rdr 50 öre, är den största, och 1/16 mant. *Tomta* är den minsta. — 1 mant. *Möne*, stommen, disponeras af pastorn i Hellestad; 5/8 ibm af komministern. — 1/2 mant. *Nyckelgärde*, som skattskrifves inom Timmelheds socken, hör i kyrkligt hänseende till Möne. — Öfriga hemman äro: *Boda*, *Barås*, *Gifvarp*, *Klackö*, *Räfvika*, *Sjöarp*, *Stigen*, *Trälunda*, *Bollstorp*, *Torbjörnstorp*. 1/2 *Skjetnabäck* är profossens boställe. — Adress: Alingsås.

Mönster eller **Onsala.** Lotsplats, hörande till Onsala fördelning af Westra lotsdistriktet, hvarifrån lotsar erhållas att lotsa från Kungsbackafjärden till Malöhamnar 1 sjömil, från Malöhamnar till Warberg 5, till Bua eller Rya 2 1/2, till Wendelsöarne 2, till Baljö 3 1/2, till Tistlarne 3 1/2, till Wrångö 4, till Kedholm 3 mil.

Mönsterås (*Mölstadås* i 1825 års jordebok). Socken och regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Stranda kontrakt af Kalmar stift, ligger uti Stranda härad och Kalmar län, 5 1/2 mil från Kalmar; omgifves i norr af Döderhults socken, i öster af Östersjön, i söder af Ålhem, i vester af Fliseryd, omfattar 1,486 qvadratmil, hvaraf 0,005 äro insjöar, och innehåller 69 1/4 mantal (28 1/8 skatte, 3 1/2 krono, 37 5/8 frälse), bebodda 1860 af 4,650 personer. Marken är i allmänhet stenbunden och svårbrukad. En del af socknen har tillräcklig skog, men större delen lider brist derpå. Förmånligt fiske idkas i den del af socknen, som ligger utmed sjökusten. Socknens hemmantal taxerades 1860 till 515,720 rdr rmt och i socknen befintliga 213 lägenheter, 2 manufakturer, 15 qvarnar och sågar till 50,580 rdr rmt; hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 2,023,920 rdr rmt; dessutom funnos 2 fabriksinrättningar,

taxerade efter klasser, som erlade i bevillning 19 rdr 37 öre. Af 1861 års folkmängd, som upptages till 4,447 personer, voro 3,433 boende inom socknen, resten uti köpingen; utskrifningsmanskapet utgjordes af 140 man. Socknens forna namn var *Mölstadås*. Närvarande namnet är af Munster, kloster, och således rättare Munsterås. Kyrkan, belägen under 57 gr. 4 min. polhöjd, inom köpingen och byggd af sten, är af okänd ålder; i henne förvaras flera banér och vapen. År 1612 landsteg här en trupp danskar, vid hvilket tillfälle köpingen och socknen utplundrades och prestgården uppbrändes i grund. Från kyrkan borttröfvades skruden och 4 präktiga klockor ur stapeln. Några oroligheter förspordes här 1640 under drottning Christinas förmyndareregering med anledning af missnöjet med de nya tullarna. Om socknens minnen från den tiden här var kloster hänvisas till artiklarna *Kronobäck* och *Kråkerum*.

Gårdar, verk m. m.: Köpingen *Mönsterås*, säterierna *Kronobäck, Emm, Kråkerum, Björnö* och *Bo* (se dessa artiklar); här må tilläggas, att Bo egdes 1861 af doktor Elfström; $^5/_8$ *Emm* eller *Ämb* utgjorde med $^3/_4$ *Åserum*, $1^{13}/_{32}$ *Elmhult*, $1^1/_2$ *Forsa* ett gods (eg.rättsafgiften var 110 rdr 14 öre). — $^1/_2$ *Stubbemåla*, 1 *Nötingsmåla*, $^1/_2$ *Siggeharfva*, $\frac{33}{144}$ *Hammarglo*, allts. med en eg-rätts-afgift af $24^3/_4$ rdr, tillhörde kammarherre C. Ulfsparre. — $^1/_4$ *Hyttan* med såg. — $^7/_8$ *Getebo*. — $^1/_2$ *Bestingsmåla*. — $^1/_2$ *Långhult*. — Vid *Skrufhult* har varit ett af de äldsta pappersbruk i riket. *Kråkerum*, skeppsvarf, betalade 1861 i bevillning 10 rdr, ett pottaskebruk 3 rdr 75 öre, Åmb såg 3 rdr 75 öre. — 1 *Lilla Forsa*, med såg, är kyrkoherdeboställe; $^1/_2$ *Långsrum*, komministerns. — 5 mant. *Mölstad* hörer under Strömsrum. — Af öfriga hemman äro: *Alebo, Baggemåla, Berg, Bäckhult, Bösemåla, Eljerum, Fälle, Guttorp, Gärö, Habbestorp, Hogemåla, Ingebo, Krogstorp, Kråkebeck, Kofverhult, Långenäs, Långsrum*, $1^1/_4$ skatte, $1^3/_4$ frälse *Mölstad, Skrufshult, Skråckemåla, Svartö, Tokö, Tomta, Torp, Åsevad, Wåldö, Ocknebäck, Nyenäs, Drakenäs, Gelebo, Herrstorp, Ödängla* samt *Kuggåsen*. — Adress: Mönsterås.

Mönsterås. Köping uti ofvannämnda socken, som nu mer, enligt kongl. förordning af 1862, utgör en särskild från socknen skiljd kommun, är belägen i en vacker trakt vid innersta ändan af en vik af Saltsjön; med marknadsplats, postexpedition, gästgifvaregård och tullinspektion, lydande under Oscarshamn. Köpingen, med 150 hus, taxerade 1861 till 40,000 rdr och 1862 till 185,000 rdr, var s. år bebodd af 1,200 personer, och har folkmängden från att på 1820-talet blott vara 400, alltså blifvit betydligt förökad. Förstnämnda år funnos 17 handlande, 50 fabrikörer och handtverkare; år 1862 hade köpingen 13 segelfartyg af 2,789 läster; år 1860 var väl fartygens antal 15, men af blott $636^1/_2$ läster. Härifrån är ångbåtskommunikation med Kalmar. Marknader hållas i Juni och Oktober, bägge och isynnerhet den första af mycken betydenhet. Från platsen exporteras trävaror; likvisst har man hittills varit nödgad föra varorna på pråmar $^1/_4$ mil ut till hamnen; men år 1858 erhöllo invånare ett statsanslag af 12,000 rdr rmt utan återbetalningsskyldighet för uppmuddring af den för kustfartyg beräknade inseglingsrännan. Köpingen har sparbank, som 1860 räknade 93 delegare med en kapitaltillgång af 5,495 rdr rmt. — Här är lotsplats, hörande till Kalmar fördelning, hvarifrån lotsas till *Wallö* $3^1/_2$ mil, till *Timmernabben* 3, till *Pataholm* 4, allt sjömil. — År 1358 var konung Eric Magnison i Mönsterås, der han utfärdade donationsbref på jord till kyrkan i Wimmerby. År 1532 befallte konung Gustaf I, att all köpslagan här skulle upphöra och alla afsigkomna borgare antingen inflytta till Kalmar eller nedlägga sin handtering. År 1543 lät ståthållaren i Kalmar, Germund Svensson, sammankalla hit allmogen från Stranda, Handbörds, Sefvedes, Aspelands och Tuna-läns härader och uppläsa för den 2:ne konungens bref, tillika med dess fribref, dateradt Wreta kloster d. 24:de Juni s. år, för alla dem, som höllo sig i skogarna och ännu voro fridlösa. Under kriget år 1602 ansågs Mölstadsås böra betala i krigsgärd 20 daler. År 1604 d. 20 Mars utfärdade konung Carl IX ett slags privilegium eller frihetsbref för Mönsterås, som deruti kallas stad. Då samma konung d. 16 Okt. 1611 ifrån Ålems prestgård ankom till Mönsterås, kände han sig så svag, att han ej längre kunde fortsätta resan till lands; han steg derför ombord på en skärjakt och ankom till Nyköping d. 26 Okt., der han afled 4 dagar derefter. Förut hafva vi nämnt, hur Mönsterås 1612 brändes af

Danskarne, och samma öde öfvergick stället d. 2 Aug. 1677 på amiral Juels befallning, emedan folket ej hade någon benägenhet till brandskatt.

Mörarp. Annex-socken till Kropp uti Luggude härad och Malmö län, belägen $1^1/_2$ mil o. n. o. från Helsingborg, omfattar 0,118 qvadratmil land. Marken är blandad af höjder och slätter. Jordmånen består af ler- och sandmylla. Skog och torf finnas, men ej till husbehof. Stenkol upptagas i Benarp. — Folkmängden utgjorde vid 1861 års slut 838 personer, på 1840-talet blott 646. Socknen består af: Rosenlund $3^1/_4$ mant. frälse-säteri, se den art., Ynderäte $^1/_2$ mant. insockne frälse, Allegården $^1/_2$ d:o, Mörarps by med häradets tingsstad och gästgifveri $3^5/_6$ mant., Benarps by $^7/_8$ mant., Lydestads by (hvaraf större delen tillhör Kropps socken) $^{15}/_{16}$ mant., Tollarps by $4^1/_{48}$ mant. och Hjortshögs by (hvaraf större delen tillhör Kropps socken) $2^2/_3$ mant., alla förmedlade, eller tillsammans $16^7/_{12}$ förmedlade från $21^7/_8$ mant. — Barnundervisningen bestrides i en fast skola med examinerad lärare. — Barnens antal uppgår till 49 gossar och 47 flickor. — I socknen märkes Marielunds egendom, bestående af $8^1/_4$ mant., lydande under Rosenlund. Denna bys ursprungliga namn är Gjörtzhög. — $^{23}/_{24}$ mant. *Mörarp*, $^1/_{12}$ *Benarp* (eg.-rätts-afgiften var 1861: 33 rdr 75 öre) egas af inspektor Fr. Stevenius. $^7/_8$ mtl i № 5 *Mörarp* är pastors annexhemman och $^1/_8$ mant. i samma by *klockaregård.* — Kyrkan ligger $^1/_2$ mil från moderförsamlingens. — Adress: Helsingborg.

Mörby. Egendom uti Askers socken och härad af Örebro län, vid allmänna landsvägen, 1 mil från lastageplats, 1 dito från jernvägsstation å Westra stambanan samt 3 mil från Örebro, består af $3^1/_2$ mant., deraf $2^1/_2$ frälse, 1 rusthåll; arealen af åker, som på 1840-talet var föga mer än 100 tunnl., uppgafs 1857 till 270 och år 1860 till 300 tunnl.; ängsmarken upptog s. år 450 tunnl. och skogen 120 tunnl. Åkerjorden, bestående af ler- och svartmylla på fast lerbotten, har ett mycket jemnt läge, dock med lutning, att vattnet afrinner till hufvudgrafvarna, som äro 5 alnar breda; ängen dränkes af Teljeån mellan sjöarna Qvismaren och Hjelmaren, är föga gräsbärande, ett à två lass på tunnlandet sträft starrhö, har icke öfver 3, men en stor sträcka föga mer än 1 fot till lerbotten och ligger omkring 1 fot öfver fixpunkten Aminge Möcke, Hjelmarens medelhöjd, — tarfvar således ej synnerlig stor sänkning af vattnet för att kunna odlas. — Mörby har fordom varit by med flera egare både bland herremän och bönder; af dem må nämnas assessorskan Wahrenberg och dess fader assessor Spongberg, herr Meijerhjelm m. fl. Egendomen har i Februari 1861 genom byte mot $^1/_4$ *Svenstorp* och $^1/_4$ *Bodatorp*, med en areal af 286 tunnl., och mellangift af 98,000 rdr utan höstutsäde och inventarier, öfvergått från förre riksdagsman Uhr i brukspatron G. v. Akens ego.

Mörby. Två mant. frälse-säteri ($2^1/_4$ mant. efter Tham) uti Fasterna socken, Sjuhundra härad och Stockholms län, beläget nära kyrkan vid Skevikens vestra strand, lyder jemte 5 mant. frälse-säteri Medevi under Rånäs bruk. Säterifriheten är hitflyttad från Uggelnäs.

Mörby är ett gammalt gods, som tillhört slägterna Roos och Schlavak. Väpnaren Jöns eller Jenis till Mörby förde en grip i vapnet och lefde i slutet af 13:de århundradet. Sonen Knut Jönsson, lagman i Westergötland 1314, hade tre rosor i vapnet, som slägten sedan behöll, och hans manliga efterkommande skrefvo sig till Mörby, som genom gifte kom i Schlavak-ätten; det egdes af Claës Schlavak den Y., lagman i Uppland år 1440, af sonen r. r. Johan S., konung Carl Knutsons ifriga motståndare, och hans dotter Märtha, som lefde 1526 på Mörby, enka efter r. r. Bengt Christjernsson Oxenstjerna; inom denna slägt förblef Mörby i 100 år, tills krigsrådet Gustaf O. försålde 1674 större delen af godset till hofmarskalken J. W. Lützow; från dennes enka kom det till slägterna Stenbock och Falkenberg, från 1764 till direktör Lefebure; det ärfdes 1767 af bergsrådet J. LeFebure Lilljenberg och dess arfvingar; kom sedermera till egarne af Rånäs bruk. Det förutnämnda riksrådet Bengt Oxenstjernas son, riksmarsken Gabriel Christjernsson (om hvilken

vidare nämnes under artikeln Steninge) uppbyggde 1570 det i följande århundradet inom slägten ryktbara, men nu alldeles förfallna Mörby slott, å hvars portal Oxenstjerne- och Trollevapnen voro uthuggna; redan 1740 kunde det icke bebos, och nu återstår endast ett torn bland vidlyftiga ruiner. Kring slutet af 1600-talet fanns här djurgård och orangeri, uppbygdt efter professor O. Rudbeck den Ä:s ritning; äfven ett bibliothek med betydliga samlingar i svenska historien har här funnits. År 1613 lades hela Estarne socken under Mörby, genom förläning; år 1671 lydde derunder $59^1/_2$ mant. i kringliggande socknar. Slottet stannade uti Oxenstjernska slägtens händer till 1728, dock ej utan anspråk å kronans sida vid kon. Carl XI:s reduktion; egdes sednare af r. r. grefve Arv. Horn, af lagman grefve Stenbock och öfriga egare af Mörby gård. Slottets utseende i dess fordna prakt ses af grefve Dalbergs Svecia Antiqva et Hodierna.

Om s. k. *Mörbyleken* förmäler sägnen följande: Herr Gabriel Oxenstjerna (den förut nämnde slottets grundläggare), som var för dygd och gudsfruktan aktad af menniskor och af Gud välsignad med lång och lycklig lefnad samt många barn, hade en gång jemte sin hustru, fru Beata Trolle, samlat omkring sig sina sex söner och fem döttrar med deras män, hustrur och barn samt andra af närmaste slägten, att fira julen på Mörby. Då anställde de gamla makarne, innan barnakretsen skildes åt, en dans, som sedan kallades »*Mörbyleken*», der fader och moder trädde in i ringen och dansade gladt om, fadren med sina döttrar och sonhustrur, modren med sina söner och mågar. I denna lek gingo icke mindre än femtio i ringen, och bland dem skulle äfven barnbarnen gå med, då de späda buros af sina ammor i dansen. Bland dessa små barnbarnen var ett skönt ljuslockigt barn, med blå ögon; det var sedan den i verldshistorien så namnkunnige Axel Oxenstjerna.

Mörby. Två och $^1/_2$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. frälse uti Egebyborna socken (efter 1825 års jordebok), Aska härad och Linköpings län. Frälsehemmanet var bland de gods, som byttes 1560 mellan grefve Svante (Sture) och hans halfbroder, grefve Göstaf Johansson, och som dem tillfallit i arf efter deras moder fru »Christine Nilissedotter.» Det har från den tiden lydt och lyder under Ulfåsa och blifvit som detta utbytt eller från kronans anspråk frikändt. Ett mant. skatte (eg.rätts-afgift 9 rdr) har en, och $1^1/_2$ mant. ha 3 egare.

Mörbylund. Säteri-ladugård, se art. Gripenberg.

Mörbylånga. Annex-socken till Resmo pastorat är belägen uti Algutsrums härad af Ölands Södra Mot och Kalmar län, 3 mil s. från Kalmar, $4^1/_4$ s. s. v. från Borgholm, samt omfattar på en längd af $^5/_8$ mil och $^3/_4$ mils bredd 0,251 qvadratmil land, hvarpå bodde år 1860: 840 personer; år 1810 var folkmängden 503. Markens och jordmånens beskaffenhet är lika med den i Resmo, till hvilken artikel hänvisas. Hemmantalet är $17^1/_4$ skatte, $1^1/_2$ krono, 2 fr.; taxeringsvärdet 1860 var 106,510 rdr rmt. Kyrkan, af sten, ombyggdes år 1811, då 30 silfvermynt funnos präglade under Christian I:s och hans sons regeringar. Huru tappert landet försvarades af bönderna vid Danskarnes landstigning på pingstdagen 1612 vid *Edholmen*, en udde vester om kyrkan, är redan omnämdt under art. Borgholms slott. I socknen märkas: *S:t Lars källa*, nära det vackra torpet Skahus; den eger en stark ådra och har varit en åt S:t Lars helgad offerkälla; lemningar af *Bårby borg* (se den art.) och *Mörbylånga skans;* den sistnämnda lärer blifvit anlagd år 1613. *Risingehamn* är en af de bättre på vestra sidan af ön. Inom socknen ligger köpingen *Mörbylånga*, grundlagd genom Kongl. bref af d. 13 Oktober 1820; den erhöll reglemente år 1825, men är enligt Kongl. förordningen 1862 dock förenad med församlingen under gemensam kommunalförvaltning.

Gårdar och byar: *Södra Bårdby*, som gafs 1404 af Ramborg Magnusdotter till Bordsjö (gift med riddaren Peder Thordsson Bonde) till Wadstena kloster, i själagift för hennes man. — $5^5/_8$ mant. sk., 1 fr. *Mörbylånga.* — 1 mant. krono *Mörbylånga* innehafves af pastor i Resmo som boställe; $^1/_2$ *Mörbylånga* är komministersboställe. — *Beteby, Bengtstorp.* Ett hemman *Lilla Frö* och 2 gårdar i *Risinge* donerades af drottning Margareta till nunneklostret i Kalmar. — Adress: St. Rör.

Möre, Norra. Härad af Kalmar län, omgifvet i norr af Handbörds och Stranda härader, i söder af Södra Möre och i öster af Kalmar sund, innefattar staden Kalmar, 5 hela socknar samt delar af två, med en areal af 6,542 qvadratmil, hvaraf 0,115 äro insjöar; den odlade jorden uppgifves till 19,407 tunnland och

den naturliga ängen till 19,161 tunnl., häradets allmänning innehåller 459 tld. Närmast Öland kommer Norra Möre i afseende på befolkningens relativa täthet med omkring 2,500 personer på qvadratmilen; år 1860 uppgick folkmängden till 22,745 personer. Häradet med $297^{7}/_{24}$ mantal utgör med Stranda och Handbörds härader ett fögderi och en domsaga med tingsställe uti Rockneby i Ryssby socken. Befolkningens sedlighet synes tyvärr icke hafva gjort stora framsteg; ty ehuru fylleriet väl betydligen aftagit, synes deremot oredlighet i handel och vandel vara i tilltagande; företrädesvis gäller detta kusttrakterna, der lyx och vällefnad föranledt skuldsättning och penningevinglerier. Den s. k. inre missionen har dock på senare åren varit här särdeles verksam, så att hopp torde vara på en förbättring i omnämnda brist på sann christlig redbarhet. Anmärkningsvärda orter äro, utom *Kalmar* stad, *Grimskär, Björnö, Säfle* och *Kläckeberga* säterier samt *Björkenäs*.

Möre, Norra. Kontrakt i Kalmar stift, innefattar 6 pastorater, se sid. 125, IV band., och beboddes 1860 af cirka 23,000 personer, på 1840-talet uppgick folkmängden till blott 17,700 personer.

Möre, Södra. Härad af Kalmar län, det sydligaste i länet, innefattar 12 hela socknar och delar af 2 (se sidan 125, IV band.) på en areal af 15,012 qvadratmil, hvaraf 0,320 äro insjöar; den odlade jorden uppgifves till 36,120 tunnl., den naturliga ängen till 54,383 tunnl. Närmast Öland komma Norra och Södra Möre härader i afseende på befolkningens relativa talrikhet, det sednare med omkring 2,600 personer på qvadratmilen. Häradet innefattar $620^{7}/_{24}$ mant. och beboddes år 1860 af 41,450 personer; på 1840-talet var folkmängden blott c:a 32,000. Medelvärdet af ett mantal taxerades 1861 till 7,650 rdr, 1 lägenhet till 346 rdr, 1 manufakturinrättning till 1,640 rdr, 1 qvarn och såg till 787 rdr. Allmogen sysselsätter sig mycket med sjöfart, och många bönder finnas, som hafva egna fartyg, hvilka de begagna till in- och utrikes sjöfart. Välmågan, men äfven lyxen anses på senare åren vara i stigande; vadmalskläderna börja nu blifva sällsynta. Med en tilltagande nykterhet förmärkes nu en ökad arbetsflit jemte fogligbet i lynnet. Inom fem församlingar voro, år 1860, sockenbibliotheker inrättade. I afseende på häradets äldsta befolkning och indelning må anföras hvad d:r Schlyter anförer i sin afhandling »Om Sveriges äldsta indelning i landskap och landskapslagarnes uppkomst» (pag. 9). Det synes mest sannolikt, att Möre, troligen vid den Småländska folkstammens första inträde i vårt land, och innan den framträngt till Wärend, blifvit försedt med inbyggare, som sedermera, utan sammanhang med kolonisationen från Wärend, utbredt sig uppåt kusten och på Öland, hvarigenom det synes kunna förklaras, att moderlandet Möre och sedermera det vidsträcktare Calmarna fogati (nuvarande Kalmar län utom Tjust), af ålder varit skildt från det öfriga Småland. Södra Möre härad utgör nu ett fögderi med fem länsmansdistrikter och en domsaga med tingsställe uti Wassmolösa i Ljungby socken.

Häfdatecknaren Anders af Botin, förf. till »Svenska hemman och jordagods», »Utkast till Svenska folkets historia», m. m. var son till en kronofogde i Södra Möre. Petrus Petreus förmäler följande i sin krönika: »Under kon. Göthe II:s regering 405 efter Kristi börd var stor hunger och dyr tid i landet, hvarför från alla landsändar samlade sig en stor här uti Möre i Småland, och utvalde sig till anförare Åke och Ebbe, samt förskaffade sig skepp, hvarmed de seglade öfver Gotland till Tyskland, kommo omsider efter många strider och mödor till Italien, der de nedsatte sig och begynte det Longobardiska kriget, som varade till Caroli Magni tillträde af regeringen.» — År 1452 landsteg Magnus Gren med 600 man och härjade på Södra Möres kuster; men Carl Knutssons svåger och höfvidsman i Kalmar, Gustaf Carlsson Gumsehufvud, förjagade Gren, som förlorade sitt ena finger samt 50 man i döda. Rimkrönikan skrifver härom:

»Herr Green i Mööre drogh,
Vid 600 man han med sig togh;
Herr Göstaf Karlsson af Kalmara
Mötte honom i vägenom svaa,
Herr Green fick hugg mer än han kunde bära,
Et finger glömpden quara thära,
Han miste der 50 och än flere,
Far han tocke resa mere
Honom möter en tydh svadant meen,
Han kommer aldrig lefvandes igen.»

Omkring år 1535 hade ett band skogstjufvar här förenat sig, under anförande af en bonde, vid namn Joen Andersson. Dessa röfvade och uppehöllo sig i skogarna i Södra Möre, Konga härad och Wärend, samt slogo ihjäl konungens fogdar och folk. Det var till dessa skogstjufvar, som Nils Dacke begaf sig och höll med dem och allmogen härstädes sammankomster, af hvilka följden blef den namnkunniga Dackefejden. Under året 1612 härjade Danskarne i Södra Möre härad. Ett vidtuseende uppror utbröt här under riksdagen 1624; det dämpades dock i sin första början. År 1647 erhöll rikskansleren Axel Oxenstjerna Södre Möre såsom grefskap. Oxenstjerna egde att af hela grefskapet, som började vid Kalmar och sträckte sig till Brömsebro, nära 6, och från sjön in i landet stundom 6 mil, uppbära och efter behag såsom sin egendom disponera alla derutaf utgående skatter och kronoräntor, hvarjemte han utöfvade patronaträtt öfver alla församlingar i grefskapet. Inkomsten häraf steg till 15,000 daler silfvermynt årligen, utom kronotionden, hvilken inkomst nu bör skattas till minst 7,500 rdr rmt. Grefskapet fråntogs slägten genom reduktionen i Carl XI:s tid. Då Danskarne under Carl XI:s krig en gång landstigit på Smålands kust och härjande närmade sig till Södra Möre härad, uppbådade häradshöfding Nils Strömer (Ströman, efter Anrep) allmogen härstädes, som nu godtgjorde fordna förseelser mot fäderneslandet och stod fienden så manligt emot, att de danske måste vända om och allmogehären kunde till och med draga Kalmar till undsättning. Efter många år ihogkoms ändtligen denna trogna tjenst, och anföraren, häradshöfdingen, benådades med adeligt stånd och namn samt blef sålunda stamfader för adliga ätten Ehrenström. I detta härad märkas: *Flerohopp* jernbruk, *Wärnanäs*, säteri; *Brömsehus* och *Brömsebro*.

Möre, Södra. Kontrakt i Kalmar stift, innefattar 8 pastorater, se sidan 125, IV band, och beboddes 1860 af 41,450 personer. Sedan rikets landskaper, efter kristendomens fullkomliga stadgande, blifvit indelade i vissa biskopsstift, lades Möre, tillika med flera härader i Småland, under Linköpings biskopsstol, erhållande således nu samma andeliga förman som Östergötland, med hvilket det under hedniska tiden egt gemensam verldslig öfverhet. I påfven Alexander III.s bulla af 1177 finner man bevis, att Öland och Möre redan då hörde till Linköpings stift, hvars biskopar voro skyldiga att visitera församlingarna härstädes hvart tredje år.

Mörhult. Ett mantal skatte uti W. Thorsås socken, Allbo härad och Kronobergs län, är biskopens öfver Wexiö stift Olof Cavallii födelseort. Om denne för utmärkt flit, drift och skicklighet berömde biskop, död 1726, läses en utförligare lefnadsteckning i *Bidrag till Lunds Stifts Herdaminne*, Lund 1846, p. 132—138, till hvilken de hänvisas, som om honom önska närmare kännedom. Biskopen hade 11 barn, men blott en son; denne blef ryttmästare och antog namnet Cavallin. Från honom härstammar den skånska slägten Cavallin. Den ännu lefvande slägten Cavallius härstammar deremot från en kronofogde, yngre broder till Olof Cavallius. Hemmanet, hvarför i bevillning för eganderätten erlades 1861: 6 rdr 18 öre, hade s. år 6 åboer.

Mörke källa. Helsobrunn, nära staden Sköfde, innehåller lindrigt mineralvatten. År 1815 har ett bolag här uppfört prydliga byggnader och anlagt promenader.

Mörkö. Socken och patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södertelje kontrakt af Strengnäs stift, Hölebo härad och Nyköpings län, innehåller i längd, skärgården inberäknad, $2^7/_8$ och i bredd $^3/_8$ mil. Omgifvet på alla sidor af Östersjön, eller egentligen af en af dess större vikar, kallad *Mörköfjärden*, utgöres pastoratet af den i sednare tider s. k. *Mörkön*, utom 2:ne smärre delar, af hvilka den ena, som är belägen på det norr om ön varande Näslandet, endast i norr är förenad med fasta landet, Södertörn, och den andra, som genom ett smalt näs sammanbinder Mörkön med *Dåderön*, sträcker sig något inåt sistnämnda ö. Kortaste afståndet från fasta landet är vid pass $^1/_{60}$ mil, eller 300 alnar; längsta åter är omkring $^3/_8$ mil. Den vik af Östersjön, som omgifver pastoratet, utbreder sig understundom i vidsträckta fjärdar, än intränger den mellan utskjutande uddar och skapar

vikar, oftast af det behagligaste utseende; än åter hoptränges den af holmar och skär till smala sund. Öfver allt mötes ögat af naturens mångfald. De höga klipporna, omvexlande med de behagliga vikarna, gifva stränderna ett rikt och angenämt utseende. Den största bland fjärdarna är *Svärdsfjärden*, som håller omkring $1^1/_4$ mil i längden och 1 mil i bredden. *Himmerfjärden* begränsar hela östra sidan af Mörkön mellan Mörkö och Sorunda socknar och är $1^3/_4$ mil lång, något öfver $^1/_4$ mil bred. Den hopträngda delen af denna fjärd, som är belägen mellan öarna Oaxen i Mörkö och Regarn i Sorunda socken, kallas *Regarnström* och är märkvärdig för dess starka strömdrag och djupa vatten. Vidare finnas *Wester-, Kolsö-, Nora-, Näslands-* samt *Svalhögsfjärden.* Dessa fjärdar äro mestadels omgifna af höga och klippiga stränder, utom Kolsöfjärden, som förskönas af den vackra Kolsö. Af vikar anmärkas *Ax-, Tok-, Bo-, Lötha-, Fagers-, Tormsta-* och *Klubbviken.* Bland sund, som mellan framskjutande uddar, angränsande öar, klippor eller skär sammanbinda fjärdarna, anmärkas *Borgsundet; Skanssundet*, som i bredd innehåller $^1/_{16}$ mil, är mycket djupt och ligger mellan Näslandet och Mörkön samt förenar Näslands- och Himmerfjärdarna; vidare *Klubb-, Ketsö-, Eriksö-, Pål-* och *Ledarösundet.* Det fasta land, som omgifves af redan anförda fjärdar, vikar och sund, synes i forntiden haft ett helt annat utseende än det nu eger, och nuvarande Mörkön uppgifves hafva i äldre tider varit delad i sex mindre öar: *Simonsöö, Myrkwa, Hornö, Nyckenöö, Kolsö* och *Tunanäs.* De öar, som ännu äro skiljda från Mörkön, äro följande: *Fifång*, som utgör pastoratets yttersta gräns i söder, är mycket hög och bergig: *Eriksö*, s. v. från Mörkö, är mindre bergig än de andra öarne, *Längö, Frensö* (en vacker holme uti Himmerfjärden, är beväxt med löfskog), *Furuholmen, Käringholmen, Axviksholmarne, Oaxen, Björnö, Ramsö, Doftskär, Ekö* och *Oxenö.* Dessutom finnas en mängd mindre holmar, äfvensom spridda klippor eller skär, som ofta kallas *klabbar*, med tillägg af den holmens eller det hemmanets namn, till hvilket de höra. Socknens hela areal kan ej med noggrannhet uppgifvas, efter Tham upptagas 0,409 qvadratmil af land, efter Hahr 0,470; den sednares uppgift, att 0,517 qvadratmil skulle vara insjöar, måste vara ett tryckfel, då ingen insjö finnes på ön, utan blott mindre bäckar. Forsell uppgifver arealen till 9,465 tunnl., af hvilka 80 skulle vara vatten.

Den bergkedja, af hvilken denna ötrakt formeras, sträcker sig från n. o. till s. v., höjer sig på många ställen betydligen öfver vattenytan och slutar med en mycket hög bergspets, *Fruberget* (se den art.), 200 fot, för öfrigt märkas *Axviksberget; Slesshagsberget*, som i äldre tider hetat *Slottshagsberget; Wäggberget*, beläget på sockenallmänningen; *Wårdkasberget*, hvarpå den sista vårdkase upprestes år 1788; det är äfven ett af de högsta och slutar öns höga bergskedja i söder. Bergshöjderna betäckas af den smärre s. k. *marskogen;* bergens sidor af den resliga furen. I dalarna och på fuktig mark träffas granen, löfskog i ängarna och på de flesta holmarna i östra skärgården. Ek finnes nästan öfver hela ön. På Kolsö träffas äfven de sällsyntaste trädslag. Svårligen kan något i medlersta delen af Sverige vildt växande träd uppgifvas, som icke der finnes, då man undantager boken. Märkligt är, att på östra sidan af ön björkskogen är tämligen ymnig, men på hela den vestra deremot nästan ingen björk finnes. Endast trenne slätter finnas af någon betydenhet, en vid Hörningsholm, den andra vid kyrkan, den tredje omkring Tuna. Kärr och mossar finnas väl på åtskilliga ställen mellan bergen, men få af någon betydlig storlek.

Bland märkvärdigare brunnar och källor märkes den s. k. *Jutbrunnen*, belägen i en flygel af Hörningsholm. Den är uppkommen genom en sprängning i klippan och är betydligt djup; vattnet är dock ej helsosamt. *Oxakrogen*, nära Hörningsholm, är den enda källa på ön, som har förträffligt vatten. *Kyrkkällan*, belägen nära fattighuset. De öfriga källorna hysa antingen mer eller mindre sälta eller äro de mineralkällor, af hvilka finnes ett stort antal. Bland dessa märkes isynnerhet *Svartkällan* i Nygårdsäng, som har mycket starkt jernhaltigt vatten och är så stor, att den ensam vore tillräcklig för alla Sveriges brunnsdrickare.

Ehuru inga särdeles märkvärdiga an-

tiqviteter finnas inom församlingen, upptäckas likväl ättehögar, stenläggningar, runstenar m. m. hvilka nogsamt vittna, att dessa klippor äfven i uråldriga tider varit besökta. *Ättehögar* finnas på åtskilliga ställen; den största af dem ligger i Nora gärde i kretsen af flera mindre högar. Denna är 120 alnar i omkrets och har 4 alnar i lodrät höjd, men har dock synbarligen varit mycket större i forntiden. På spetsen finnes till ättehäll en bautasten, hvars höjd är 3 och dess bredd $1^1/_2$ aln. *Stenrör* eller stenkullar äro sällsynta. Det största träffas på ett berg i prestgårdes hage, ett annat större finnes vid Pålsundet. Ett och annat fynd af antiqviteter är äfven i sednare tider gjordt. År 1822 funnos af en dräng, enligt en berömd fornforskares intyg, tvänne s. k. Celtiska vapen, förfärdigade af den vanliga uråldriga metallen, blandningen af koppar och tenn. Äfven en kanonkula af $3^3/_8$ tums diameter blef funnen 1817 under plöjningen af Lofsängen. Kulan var mycket tärd af rost. *Jättegrytor,* dessa koniskt nedåt i bergen utgräfda hålor, finnas äfven på åtskilliga ställen i sluttningar af bergen. De kallas af allmogen härstädes *Jättkällor,* och den största af dem träffas på Fifång och innehåller $1^3/_4$ aln i diameter och nära 2 alnar i djup. Bland mindre bestämbara minnesmärken räknas *Jungfrukullen,* en med stenar och jord planerad och afkullrad spets af samma klippa, på hvilken Hörningsholm är beläget. *Gumskyrkan,* en grotta uti sluttningen af ett kalkberg på ön Oaxen, med en betydlig höjd och 18 alnars diameter. Enligt gamla berättelser skall fordom gudstjenst här hafva blifvit hållen, hvarför denna grotta fått namn af kyrka. Namnet Gumskyrka härleder sig deraf, att denna grotta vid infallande regn och oväder är en tillflyktsort för de på holmen betande fåren. Ibland de många besynnerliga former, i hvilka de härvarande bergen framställa sig för den uppmärksamme åskådaren, och hvilka alla vittna om de våldsamma skakningar, som naturen i uråldriga tider undergått, utmärker sig såsom ett verkligt naturunder den s. k. *Djefvulsvägen,* som är en 9 alnars bred öppning genom en hög klippa på en af *Axviksholmarne.* De trenne skansar, som finnas inom församlingen, äro belägna: en på yttersta spetsen af Näslandet bred vid Skanssundet, den andra på *Furuholmen* bredvid samma sund, midt emot den förra, och den tredje på Karsholmen vid Pålsundet. Dessa skansar äro anlagda 1623 på konung Gustaf II Adolfs befallning, med afsigt att afhålla konung Sigismunds flotta från att intränga i skärgården. Af konung Carl XI voro de ansedda så nödvändiga, att, enligt anteckningen i denna konungs dagbok han sjelf i egen person visiterade dem. Äfven finnas ställen, hvilkas benämningar röja någon historisk märkvärdighet. Sådana äro: *Thorsbro* mellan prestgården och Nora, möjligen har den någon gemenskap med den nära invid belägna stora ättehögen; *Gyllinggatan, Prestbrinkarne, Bruhell, Ambjörnskälla* m. fl. Att socknens äldsta historia, liksom historien om Hörningsholm bör sökas uti Wikingatiden, bevisa flera af de nu anförda ålderdomsminnen, såsom de här befintliga sjömärken, skeppsformer m. fl. Om sjökonungen Hjorvard Ylfings gästning hos konung Granmar omnämndes något under art. Hörningsholm. Namnet vargar, hvilket än i dag tillägges öns invånare, var också fordom ett namn på vikingarna. Först med år 1300 börja de urkunder, som gifva församlingens historia den chronologiska bestämdheten, så i politiskt som i ekklesiastikt hänseende. Mörkön räknades äfven bland de egendomar, hvilka hertigarne Erik och Waldemar undantogo uti delningen med sin broder, Birger Magnusson, den 20 Juli 1310. Redan i 13:de seklet hade församlingen sin egen lärare, och uti det näst påföljande finna vi vid indelningen af Strengnäs stift uti de 3 prosterierna: *Södermanland, Nerike* och *Törn,* att Mörkö räknades till det sistnämnda. År 1300 betaltes af socknen en mark i s. k. visitations- eller prostpengar, och till Sigmundi præbenda hörde år 1331 flera hemman inom denna socken. Mörkö nämnes äfven ibland de socknar, som omkring år 1440 erlade penningar till biskopen för nattläger under hans resor; och anföres äfven uttryckligen, att den betalte endast för en natt. Och ibland ohyggliga händelser, dem häfderna förvarat från dessa tider, finna vi uti Rimchrönikan, att en vid namn Joh. Flemming, år 1330, misshandlade en qvinna

på Mörkö, med våld beröfvade henne hennes ära och upphängde henne sedan uti rök. De många fiendtliga ströfverier, som under fordna tider öfvergått denna socken, härleda sig både från dess läge och dess grannskap med Hörningsholm, hvars rikedomar och prakt, isynnerhet under de barbariska tiderna, voro en lockbeta för fiendens roflystnad, och hvars egare dessutom var ett mål för det enskilda hatet under Christian II:s grymma regering. Men huru lätt förbiser man icke de olyckor, hvilka detta ställe ådragit den kringliggande nejden! Hvarje svensk, med kärlek till sitt fädernesland, med aktning för dem, som bidragit till dess ära och storhet, kan icke utan en hög känsla betrakta det ställe, der Johan Banér tillbragt sin barndom och genom Försynens hand blifvit skyddad under den vådligaste lifsfara, der Christina Gyllenstjerna uti sin lugna husliga krets på sin sons uppfostran och sina underhafvandes väl använde de stora egenskaper, hvilka hon i förtviflans stund ensam förgäfves slösade på sitt suckande fädernesland, och der Gustaf Wasa aflade ett af de första profven på den kraft och det mannamod, för hvilka tyrannen snart darrade, och genom hvilka han på gruset af det krossade fäderneslandet åter uppreste den uråldriga thronen.

Den sista af de förödelser, som öfvergått denna socken, var Ryssarnes härjning 1719. Enligt ännu lefvande åldriga personers berättelser efter sina fäder, har allmogen erhållit första underrättelsen om fiendens snara ankomst af det från skansarna afmarscherande krigsfolket, hvilket sagt: *nu slippa ni oss; men snart komma andra, som göra er mer ondt.* Efter dessa underrättelser lärer också allmogen samfäldt öfvergifvit sina hemvist. Många af de flyende hunno dock icke längre än öfver Ullsundet, upp på den närliggande höjden, innan de sågo Hörningsholm brinna. Af fiendernas tvänne galerer, som härjade denna skärgård, har den ena ankrat uti Axviken och den andra vid Radön. På denna holme synas än i dag lemningar efter kokgropar och baracker. Från dessa tvenne hufvudstationer hafva fienderna sedan utfarit på smärre båtar, för att fullborda sina grymheter, i synnerhet ifrån Axviken, emedan de på det derintill liggande berget (Axviksberget) haft sina poster utställda, för att trygga sig mot öfverrumpling. Under dessa härjningar hafva alla byggnader på Mörkön blifvit uppbrända, utom en bod vid hemmanet Tokvik, hvilken ännu står qvar såsom ett sorgligt minne af dessa rysliga tider. Denna nästan totala ödeläggelse gör en ny epok uti församlingens historia. Af allt, som kunde förstöras, blef nästan intet öfrigt.

Socknen är nu vida mer bebyggd än den var före denna katastrof. Högst få gamla byggnadsplatser finnas, utom på sådana ställen, der flera mindre bostäder blifvit sammanslagna, eller der torpställen blifvit lagda till det hemman, på hvars egor de varit belägna. Och af de större obebodda öarna, Björnö och Oaxen, har den sistnämnda sannolikt och den förstnämnda med visshet i äldre tider varit bebodd.

Socknens allmoge delar sig uti *tvenne klasser,* af hvilka den förra består af infödingar eller sådana, hvilkas förfäder ifrån urminnes tider vistats inom socknen, och den andra, som är mycket talrikare, utgöres af dem, som i sednare tider inflyttat ifrån nästgränsande socknar. Dessa särskilda folkstammar, ehuru redan mycket blandade, skilja sig isynnerhet uti *kroppsbildning, språk, klädedrägt* m. m. I seder och lefnadssätt äro de deremot hufvudsakligen lika, hvilket troligen härleder sig af den gamla regeln: *att man bör taga seden, dit man kommer.* Hos infödingarna är karlarnas kroppsbildning mera fast och starkt byggd än reslig; håret i allmänhet mörkt och ögonen bruna. Qvinfolken äro merändels fetlagda med grofva lineamenter och brun hy, dessutom storväxta, särdeles i skärgården. Bland de inflyttade äro karlarna mera resliga och fetlagda, deras qvinnor vanligen mindre, med en fördelaktigare kroppsbildning och merändels blonda. I afseende på klädedrägten behåller en och annan bland de äldre infödingarna sina förfäders bruk. Karlarna bland dessa nyttja mycket kort rock med tvärfickor och mycket stora fickluckor, lång väst, vid rund hatt och vida stöflar. Den enkla drägten, som förr skiljt denna församlings innevånare ifrån andra, synes dock snart ej mera. Sednare tiders fåfänga utplånar äfven härutinnan alla spår efter forntidens enfald. Brist

på handtverkare inom socknen gör, att sådana måste hemtas från nästgränsande städer. Dessa förändra karlarnas kläder efter, hvad de kalla, *modet;* och qvinnornas fåfänga underhålles af kringvandrande Westgötar. Flera *karaktersfel* skulle äfven kunna anmärkas hos denna allmoge. *Afunden,* svenskarnes urgamla nationalfel, och en *öfverdrifven höflighet,* som alltid röjer fattigdom på uppriktighet och hjertlighet, äro bland de synbaraste. Bränvinssuperiet är dessutom, tyvärr! äfven här den Nidhögr, som tärer på folkets physiska och moraliska kraft. Man bör likväl göra denna sockns innevånare i allmänhet den rättvisa, att flera ibland dem finnas, hos hvilka den ärlighet och uppriktighet icke saknas, som alltid varit hufvuddragen i svenska allmogens karakter. Jemte tillbörlig omtanka för sina barns undervisning i kristendomen hafva många af dem sjelfva mycken känsla för religionen. Uti deras arbete saknas må hända den drift, som utmärker den verksammare svenska jordbrukaren; men detta fel bör öfverses, då man vet, att tiden delas mellan jordbruket och fisket, hvilket sistnämnda genom en någon gång erhållen oväntad, betydligare vinst drager hogen ifrån åkerbruket, som fordrar en mer uthållande ansträngning af den arbetandes krafter och hvaraf vinsten, som alltid sent skördas, sällan med noggrannhet beräknas. Uti allmogens sedvanor blandar sig väl ännu någon vidskepelse; men att den i fordna dagar varit större bevisas af ett visitationsprotokoll af år 1764, då församlingen varnades *för offrande och signerier.* Men dessa tider äro förbi och den bättre upplysning, som blifvit utbredd genom en allmännare religionsundervisning, har verkat en förändring, som allmänna lagen (Missg.-Balken 1, 2, och 3 kap.) ej förmått åstadkomma.

Folkmängden, hvilken år 1766 utgjorde endast 561 personer, har sedan, med få undantag, årligen varit i tilltagande och uppgick år 1826 till 1,056 och 1855 till 1,128, men hade år 1860 åter nedgått till 1,062 personer. — Bergen bestå till det mesta af granit, eller så kallad gråsten; kalksten är mycket allmän. Lerarter finnas här af mångfaldig beskaffenhet. — Ortens näringar äro åkerbruk, något ängs- och skogsbruk, sjöfart med några båtar samt fiske.

Kyrkan, belägen nästan midt i församlingen, är till större delen uppbyggd af gråsten och försedd med ett vackert spåntak. I förra tider var hon betydligt mindre; men åren 1788, 89 och 90 blef hon betydligt tillbyggd och tillika förändrad till korskyrka. Den är invändigt från öster till vester 50 alnar lång och uti korset från norr till söder $34^1/_2$ alnar. Hon är prydd med grafchor för slägterna Banér och Bonde; i Bondeska grafchoret under altaret ligger en Carolin begrafven, den under Hörningsholm omnämnda landshöfding N. Bonde (död 1760), hvars biografi är intagen i Biografiskt Lexikon, Ny följd. Bland kyrkoherdar må nämnas på 1820-talet Carl Ulrik Ekström, som författat en beskrifning öfver socknen, hvilken ligger till grund för den vi nu sammanfattat. Folkskolan är stiftad af grefve Nils Bonde 1813. Till ett sockenbiblioteks upprättande har öfverste-kammarjunkaren Trolle Bonde på Säfstaholm 1862 skänkt hit en värderik samling af 150 goda och väl inbundna böcker jemte bokskåp. Egaren af Hörningsholm har jus patronatus till församlingen.

Socknen, som gränsar i norr till Ytter-Järna och Grödinge, i öster till Sorunda, i söder till Thorö och Trosa samt i vester till Hölö socken innehåller $37^1/_4$ mant., hvaraf $35^3/_4$ frälse, $1^1/_2$ krono, taxerade 1861 till 281,620 rdr rmt; kronotionden utgår med 39 t:r 6 kappar säd, deraf 12 t:r till pastor i Trosa stad, $26\frac{181}{360}$ t:r äro kronan behållna. I bevillning erlades 1861 efter I art. 164 rdr af 533 personer, efter II art. erlades 325 rdr 25 öre. I folkskoleafg. erlades 153 rdr 11 öre. — I socknen märkes: *Hörningsholm* med $29^1/_2$ mant. underlydande, hvarom se den art. — $^1/_2$ mant. *Eriksö,* $^1/_4$ *Fifång,* $^1/_4$ *Gullberga,* $^1/_4$ *Harburen,* $^1/_4$ *Wreta,* lyda under Tullgarn, som eges af enkedrottning Josephina. — $^1/_8$ mant. *Egelsvik,* Oax kalkbruk (tax. till 12,000 rdr) egas af enkefru Clara Bonde. — $^3/_8$ mant *Egelsvik* af grefve Bondes arfvingar. Endast $^1/_2$ mant. *Egelsvik* eges af 4 bönder. — Pastorsbostället, som kallas *Botten,* består af $^1/_2$ mant. nytt och $^1/_2$ mant. gammalt frälse och är beläget midt i socknen, nära $^1/_4$ mil söder om kyrkan. Det har en icke obehaglig belägenhet på en låg bergkulle, omgifven af gärden och ängar, och har på ena sidan utsigt åt Saltsjön. Manbyggnaden, hvilken är uppförd af sten under tegeltak, är byggd år 1783 på bekostnad af dåvarande egaren till Hörningsholm samt för everldliga tider skänkt till församlingen. Byggnaden är 29 alnar lång,

$17^1/_2$ alnar bred och 6 alnar hög. I äldsta tider var hemmanet Tramstad prestboställe ända till år 1555, då Svante Sture tillbytte sig det af kronan mot en gård Gjädderum, tillika med en äng och torpet Suuskarstorp uti Torpa socken och Wester-Rekarne. Från denna tid uppbars tionden från församlingen samt öfriga presträttigheter utaf egaren till Hörningsholm, hvaremot pastor bodde på sistnämnda ställe och der erhöll underhåll och lön. Sådant var förhållandet till år 1647, då grefvinnan Ebba Lejonhufvud, Svante Stures enka, lemnade pastor rättighet att af socknen uppbära all tionde och öfriga presträttigheter. År 1652 skänktes nuvarande bostället af nämnda grefvinna, med förbehåll att pastor icke skulle hafva rättighet att af Hörningsholms säteri fordra någon tionde. — $^1/_2$ mant. *Skjäsa* är skollärareboställe. — Adress: Södertelge.

Mörlunda. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Aspelands kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Mörlunda, modersocken, och Tveta, annex, samt innefattar 63 mant., bebodda 1860 af 5,421 personer. — *Mörlunda* socken uti Aspelands härad af Kalmar län, belägen $3^3/_4$ mil s. från Wimmerby — vid 310 fots höjd öfver hafvet — omgifves i vester af Tveta, i norr af Christvalla, i söder af Högsby socken samt omfattar en areal af 2,648 qvadratmil, hvaraf 0,171 äro insjöar. Pastoratet utgör en dalsträckning omkring Emmån. På ömse sidor om denna å är marken jemn, bestående af åker, äng, mossar och kärr. Denna del uppgifves af Djurberg (år 1818) öfversvämmas som oftast af ån under vårtiden; huru vida denna olägenhet blifvit afhulpen på senare åren, är ej kändt. Rådande jordmånen är der sandmergel. Den öfriga delen af pastoratet är bergaktig, med sand till jordmån. Skog växer till behof. År 1810 beboddes socknen af 3,376, år 1861 af 4,336 (utskrifningsmanskapet utgjordes af 166 man) och d. 1 Juli 1862 af 4,436 personer; den innefattar $33^3/_8$ mant. skatte, $4^1/_8$ krono, 10 frälse med en eg.rätts-afgift af 430 rdr rmt. Socknens namn härleder Crælius af Mör, en sidländ jord, och lund, förmodligen den offerlund, som varit i Tulunda eller Lundtorp. Kyrkan, byggd dels af sten, dels af trä, är mycket gammal; hon afbrändes af Danskarne 1567. Barnundervisningen bestrides i både fast och flyttbar skola af 2 examinerade lärare; skolbarnens antal utgjorde 1862: 707, deraf dock 373 undervisades i hemmen. En runsten är inmurad i kyrkoväggen, en annan ligger framför sakristidörren. Man har på Stora *Åby* egor anmärkt ett berg med underjordiska gångar, — det har blifvit kalladt *Häringe* eller *Wäringe* kyrka, — samt på *Morebo* egor ett annat märkvärdigt berg, kalladt *More Castell,* under hvilket *Moreån* löper, och finnas uti berget åtskilliga rum. Antingen detta berg varit begagnadt till boning af våra hedniska förfäder, eller om naturen danat det sådant, är ovisst; det sednare anser Crælius vara troligast.

Gårdar och byar m. m. *Östranäs* säteri (se art.). — *Ryngsnäs,* hvarunder lyda $1^1/_4$ *Westranäs* ladugård, $^1/_4$ *Aflingetorp,* $^1/_4$ L:a *Bölö,* $^1/_8$ *Djupedal,* $^3/_8$ *Gässlingsäng,* $^1/_8$ *Persmåla,* $^1/_8$ *Upåsen,* $^1/_8$ *Sjöboda,* 2 sågar (tax. till 1,500 rdr), 1 tullmjölqvarn med 4 par stenar, allts. med en eg.rätts-afgift af 35 rdr 62 öre. — $^1/_2$ mant. *Mörlunda,* egdes af handl. Råberg i Kalmar, $^1/_2$ mant. ibm af handl. Petersson. $^1/_2$ *Rosenvik,* $^1/_6$ *Hult* egas af herr J. Thunberg. — $^5/_{32}$ *Sörebo.* — 1 *Åckeryd* har 2 egare. På *Åsjögle* hemmans egor finnas 1 tullmjölqvarn, 1 såg, 1 färgeri och 1 vadmalsstamp, allts. med en eg.rätts-afgift af 8 rdr 43 öre. På *Bölö* egor finnes ett pottaskebruk. På 1740-talet var ett spinneri inrättadt i socknen. Boställshemman äro 1 *Åby,* fanjunkare-, 1 *Lundtorp,* kyrkoherdeboställe, $^1/_2$ *Mörlunda,* är en reducerad donation från grefvinnan Hedvig Mörner och år 1683 anslaget till komministersboställe. $^1/_2$ *Mörlunda* är kronolänsmans-, $1^1/_8$ *Åckerö,* sergeantboställe. Öfriga hemmanens namn äro *Broddevikstorp, Bockara, Borg, Björnhult, Bölemåla, Fargshult, Fagerhult Granshult, Hyltan, Hult, Ingebo, Koppraböle, Kängsebo, Källtorp, Kulitorp, Libbershult Mossebo, Näshult, Ruda, Sännerstad, Smälterum, Skogen, Tigerstad, Tulunda, Trandenäs, Urkullen, Tillingeberg, Östingsö, Haddetorp, Lumsebo, Pinkaremåla.* — Under påfviska tiden utgjorde socknarne Mörlunda, Tveta, Målilla, Gorfveda och Lönneberga, som utgöra något mer än halfva Aspelands härad, en fjerding, kallad *Mörlunda* fjerding. — Adress: Wimmerby och St. Åby.

Mörlunda. Marknadsplats och poststation sedan 1 Juli 1862, uti Hofs socken, Gäseneds härad och Elfsborgs län.

Mörmon. Gård uti Hammarö socken, Carlstads härad och län, består af $^1/_4$ mant. skatte och eges med underlydande 1 mant. *Djupsundet* af possessionaten E. O. Palm. Utsädet uppgifves till 70 t:r; eg.rätts-afgiften för det hela var 1861: 15 rdr rmt, hvaraf 3 rdr för hemmanet Mörmon.

Mörnersberg. Sågverk uti Nors socken i Wärmland, privilegieradt den 24 Mars 1760 till 1,000 tolfter timmers försågning; se vidare art. Edsvalla bruk.

Mörrums och **Elleholms** socknar äro belägna mellan 56° 10′ och 56° 15′ nordlig latitud samt 3° 14′ och 3° 23′ vestlig longitud från Stockholms observatorium och i Blekinge län, $^3/_4$ mil n. v. från Carlshamn. I vidd håller Mörrums socken 70,791 qvadratrefvar = 12,641 tunnl. 8 kappl.; största längden är $1^1/_{18}$, och bredden $^2/_3$ mil.

En större slätt utbreder sig kring Mörrums kyrka, sträckande sig på ömse sidor om ån och upptager i sina förgreningar en del af Hästaryds, Mörrums, Tångens och Widtsköfle byars inego-områden. En annan mindre slätt anträffas vid Wekrum. Norra delen af socknen liknar en skogsbygds omvexlande karakter och är mer bergbunden; men några större slutna skogar finnas icke. Stillastående vatten äro: Bromåla-, Rue- och Lillegöl samt i gränsen mot Jemshögs socken, Trehörnesjön, Tvesjön, Brötagöl, Tve- och Löftesgöl. Af rinnande vatten äro att nämna: *Mörrums-å,* som utgör afloppet från Helgasjön och Åsnen i Småland och gör till en del gräns mot Asarum, går derefter in i Mörrums och sedan i Elleholms socken, der den utfaller i hafvet. *Östra Orlunds-ån,* kommande från sjön Orlund, utgör gräns först mot Jemshögs samt sedan mot Gammeltstorps socken; *Gillabrobäck,* som delar socknen i tvänne delar, hvaraf den vestra tillhör Listers och den östra Bräkne härad; vidare utgör denna bäck gräns emot Elleholm, hvarefter den utfaller i hafvet, sedan den utgjort först härads- och derefter sockenskilnad. Rådande jordmånen är sandmylla, som på åtskilliga ställen är ganska djup, men oftast endast några tum. Från höjderna utbreder sig en lätt sand, stundom mojord, hvaremot å slätten vid Wekerum, äfvensom å åtskilliga andra mindre slätter utmed hafskusten en lera förekommer, som innehåller många uppslammade jordarter, och hvilken, under vanliga gynnande temperatursförhållande, anses mest drifvande. Å Mörrums och Stensnäs egor anträffas mergel. Af egovidderna äro till Mörrum c:a $^7/_{16}$ och till Elleholm $^7/_{15}$ åker och äng. Betesmarkerna äro ganska steniga, synnerligast på höjderna, der äfven bergsklippor uppskjuta, hvilka innehålla dels grå, dels rödaktig granit, eller en blandning af qvarts, fältspat och glimmer. De mineralkällor, som finnas, begagnas icke. — Hemmantalet är $43^{13}/_{24}$ mant., hvaraf 41 skatte, $1^1/_4$ krono, $1^7/_{24}$ frälse, med 158 åboer. — Folkmängden var år 1805: 1,751, år 1855: 3,498 personer. Enligt 1859 års folkmängdstabeller funnos då 8 af preståndet, 21 ståndspersoner, 27 borgare på landet, 2,071 af bondeståndet, 1,083 alla andra, s:ma 3,210; år 1860 var folkmängden 3,299 personer. Uti hela pastoratet uppgick folkmängden 1862 till 3,759 personer. Allmogen bibehåller ännu den gamla välkända Blekingsdrägten, utom en och annan af den manliga personalen, som på senare åren börjat antaga en nyare snitt på sin tröja. Inhusbyggnaden är merändels ett envåningshus. Uthusen utgöras vanligen af tvänne mot inhuset vinkelrätt stående byggnader, oftast uppförda af sprängd sten. En drängs årslön uppgår till c:a 80 à 100 rdr och en pigas till 35 à 40 rdr, oberäknadt kosten.

Hufvudnäringarne äro åkerbruk, boskapsskötsel och fiske samt hittills äfven bränvinsbränning. Sedan 30 år tillbaka hafva enskiften och laga skiften öfvergått nästan alla byarna. Åkerjorden är lättbrukad, utom der den styfvare leran förekommer. Ängen är otillräcklig mot den åkervidd som finnes, hvarföre en del af gamla åkern, äfvensom de nyodlingar, som dertill äro tjenliga, besås med gräsfrö. Medelafkastningen af ängarna uppgifves till 2 lass på tunnlandet. Skogstillgången är ringa och består hufvudsakligast af buskar och ungskog, utom på ett och annat ställe, der omtänksamma egare sparat sin skog. Trädslagen äro ek, bok, rönn, ask, sälj, asp, al, björk, hassel, gran, tall och en. Byggnadsvirke köpes från andra orter. På bränntorf finnes tillgång. Biskötseln är i aftagande, jagt idkas endast till förströelse. Salpetertillverkningen har nästan upphört. Tvänne tegelbruk finnas och i Mörrums-ån 8 tullmjölqvarnar med tillsammans 16 par stenar, sikt- och grynverk. Fisket i Mörrums-ån är mycket lönande, och orten har från äldre tider tillbaka varit bekant för sitt laxfiske, hvari äfven kronan eger del. Hvar och

en hemmansåbo vet både sin ort och tid, huru länge och hvarest han får fiska. Hvart och ett ställe, der fiske förrättas, har sitt eget namn; de äro: *Kungsbron, Grindarne, Trekaren, Capadosia, Norra noten, Gispan, Mölleholmen, Stillet* och *Flonsten*. Kungsådran lemnas öppen för kronans enskilda fiske. Det bortarrenderas på 3:ne år hvarje gång genom auktion, och uppgick arrendet derå vid sisthållna auktion till 5,100 rdr rmt. De hemman, som hafva del i fisket, måste vissa tider om året inlemna en viss del af sin fångst i laxboden till kronans rätts innehafvare. Laxen fångas dels i dertill byggda kar, dels tages den med not och håfvar. Inskärsfisket är mindre gifvande. I strömmen eger någon flottning af timmer rum från Småländska gränsen till lastageplatsen Svängestad på en längd af 2 mil.

Afsättningsställen för socknarnas produkter äro: Carlshamn, Sölvesborg och Pukaviks lastageplatser.

Wekerums rote, $6^1/_4$ mant., som afskiljes från den öfriga delen af socknen genom Gillabrobäck, lyder under Bräkne härad. Socknarne, hvaraf Mörrum är moderförsamling och Elleholm annex, utgöra ett regalt pastorat af 3:dje klassen (förut af 2:dra klassen) och lyda till Listers och Bräkne häraders kontrakt af Lunds stift. Kyrkan, bestående af skepp och chor med basiliketak och rundel med hjelmhvalf, är byggd af gråsten, hvitmenad samt försedd med en rymlig läktare; hon fick 1846 en förlängning i vester. Tornet är försedt med ett större tornur. Sakristian blef år 1727 tillbyggd genom prosten Aqvilinii försorg; öfver honom jemte hans fru ser man i kyrkan ett epitaphium; äfven finnas der trenne grafstenar med inskriptioner.

Inom Mörrum finnas 4 och i Elleholm ett skolhus samt 4 antagna skollärare, som i dem meddela undervisning för 597 barn. Kyrkokassan utgör 2,000 rdr. Under namn af Santesonska stiftelsen har enkefru Gustafva Plitt deponerat ett kapital af 10,000 rdr samt kyrkovärden Lars Mattsson 2,000 rdr. För första årens ränta af förstnämnda kapital har ett fattighus blifvit uppbygdt. *Fornlemningar.* Vid sydvestra sidan om vattenfallet i Mörrums å jemte vägen ligger en sandås, hvarå räknas 34 bautastenar, af hvilka flera genom grushemtning omkullfallit. Af dessa bautastenar hålla de mindre fem, de större 10 fot i höjd. Säkerligen tillkännagifva dessa stenar en valplats, der det i en forntid har gått ganska blodigt till. — I socknen förmärktes d. 7 Febr. 1862 häftiga och på hvarandra följande jordstötar, af hvilka somliga voro så starka, att å ett och annat ställe möblerna flyttades i husen och marken remnade på $^1/_4$ mil, så att en spricka i densamma uppstod af 1 till 2 tums bredd. Under konung Carl XI:s vistande i Mörrum skall han en gång varit i lifsfara, derigenom att en snapphane stod vid en buske och riktade sin uppspända bössa mot honom, som då for förbi; men det skall hafva händt, att ett löf just i detsamma kommit för sigtet, så att mördaren hindrades derigenom från sitt uppsåt. Af historiska tilldragelser må nämnas följande: Under året 1564 infunno sig Danskarne under grefven af Schwarzburg i Blekinge med 6 fänikor knektar och 3 geschwader ryttare, hvilka samlades vid Mörrums bro d. 27 Sept., i uppsåt att hindra Lyckå fästnings uppbyggande, hvilket ock lyckades derigenom, att Svenskarne sågo sig tvungna öfvergifva fästet. Den 21 Juli 1678 hade de Danska åter gjort landgång och sökt att bemäktiga sig passet vid Mörrum; men major Bengt Månsson, med 200 Småländningar, bortjagade dem med stor förlust. Då Danskarne åter efter det olyckliga Pultawa-slaget inföllo i landet, aflät general-guvernören i Skåne, grefve Stenbock, den 17 Jan. 1710 från högqvarteret Mörrum ett bevekligt bref till rikets samtliga inbyggare, dem han med värma uppmanade att »gå man ur huse» och samlas för att försvara Skåne, som »är Sveriges brödkorg», och de andra provinserna, så att fienden må förhindras i sitt uppsåt att tränga in i Blekinge, gå till Carlskrona och förstöra skeppsflottan. Detta sätt att skaffa folk lyckades. Efter hand samlade sig stora skaror ifrån flera landsorter, och fastän de voro illa klädda, illa beväpnade samt oexercerade och i början hos fienden väckte åtlöje, visade de dock, när deras

mod och kraft behöfdes, att de kunde strida för konung och fädernesland; se art. Helsingborg.

Jordeboks- och hemmantalsräntor utgå med 608 rdr 25 öre. I bevillning för inkomst af jordbruk, löner och all annan efter II artikeln erlades 1860: 875 rdr 78 öre, för bränvinsbränning år 1859: 4,524 rdr 76 öre. Kronotionden utgöres med 16 t:r $19^1/_3$ kpr råg, 33 t:r $26^2/_3$ kpr korn. Statsbidragen uppgå pr medium till mer än 5 % af egendomarnes för bevillning uppskattade värde, 660,190 rdr rmt (år 1860.)

Gårdar och byar: Pastorsbostället $^5/_8$ mant. *Hästaryd.* Klockaren har till boställe gatuhuset № 19 *Hästaryd.* — $^5/_8$ mant. *Hultet* är kronolänsmansboställe.

				refvar åker.	S:ma.
Uti Bräkne härad					
Röfvabygget [a]	uts. fr.	$\frac{5}{8}$	mant.	125.	1,158.
Wekrum [b]	kr.sk.	$5\frac{1}{2}$	d:o	1,405.	8,043.
Listers härad					
Gälleryda [c]	uts. fr.	$\frac{2}{3}$	d:o	328.	1,285.
Hästaryd [d]	kr.sk.	$3\frac{1}{2}$	d:o	1,493.	4,299.
Mörrum [e]	d:o	$13\frac{3}{8}$	d:o	6,324.	15,352.
Galleryda [f]	d:o	2	d.o	737.	3,025.
Björkenäs [g]	d:o	1	d:o	562.	1,865.
Mellanbäck	d:o	$1\frac{3}{8}$	d:o	325.	2,375.
Widtsköfle [h]	d:o	$\frac{1}{2}$	d:o	454.	1,120.

Öfriga hemmanen äro: $^7/_8$ *Kråketorp,* $^3/_4$ *Skerpinge,* $1^3/_4$ *Gustafstorp,* $^3/_4$ *Ruan,* $^1/_4$ *Brinkamåla,* $^1/_3$ *Björstorp,* $^5/_8$ *Korssamo,* $^1/_2$ *Torstaboda,* $^3/_8$ *Läppareboda,* $^1/_2$ *Wällust,* $^3/_4$ *Forneboda,* $^5/_8$ *Tången,* $^3/_8$ *Flueryd,* $^1/_2$ *Bökemåla,* $^5/_8$ *Lönnemåla,* $^1/_4$ *Ruemåla,* $^7/_8$ *Fähallen* $^1/_6$ *Bräkneboda,* $^1/_2$ *Hjorthallen,* $^1/_2$ *Faråkra,* $^1/_2$ *Bromåla,* $^1/_4$ *Hultaboda,* $^1/_2$ *Ekeberg,* $^3/_8$ *Kycklingeryd,* $^1/_2$ *Rosenholm. Maglöholmar,* 32 refvar betesmark, nyttjas under Stensnäs. — Adress: Carlshamn.

Mörrums-å, afloppet för den stora sjön Åsnen och Helgasjön i Wärend och på den Småländska Bråvallaheden, har sitt utlopp i Listerviken vid Elleholm och bildar vid Mörrums kyrka ett genom sitt rika laxfiske berömdt vattenfall. Mörrums-åns vattendrag omfattar sjöarne Algunnen, Stråken och Salen, som infalla i Åsnen (416 sv. fot).

Mörsill (Morsill, i Westerlings matrikel). Annex-socken till Undersåkers pastorat, belägen i Jämtlands läns södra fögderi, 5 mil v. n. v. från Östersund, omfattar en areal af 65,781 tunnland samt innehåller $37^7/_{12}$ tunnl. skatte, $^1/_2$ tunnl. krono (6 tunnl. = 1 mant.), med 29 åboer och taxerade 1860 jemte 6 lägenheter, 3 manufakturinrättningar till 23,090 rdr rmt. Ordinarie räntan är 66 rdr 35 sk. 3 rst. kronovärdi; kronotionden 19 t:r 12 kappar. I bevillning erlades 1860 för jordbruk och löneinkomst 33 rdr och för all annan inkomst efter II art. 77 rdr 25 öre. Folkmängden, som år 1830 var 323, uppgifves den 21 Juli 1862 till 440 personer. Här finnes starkare kornjord samt bättre lin- och hampsäd än i moderförsamlingen. Allmogen drifver handel på Norge. Fisket är fördelaktigt, så väl i Undersåkers-elfven, som i små sjöar och strömmar. Kyrkan, belägen $1^1/_4$ mil från moderförsamlingens, är utan märkvärdighet. Barnundervisningen bestrides i en flyttbar skola af en examinerad lärare; skolan bivistades 1862 af 111 barn. Provincialläkaren har sin station i socknen, der äfven apothek finnes. Strax vid kyrkan hafva Mörsills skansar fordom varit belägna. Den äldsta säges blifvit anlagd af Balzar Beck 1611, men förstördes af de Norske 1644; blef dock åter 1646 iståndsatt, fastän den, såsom föga gagnelig, öfvergafs någon tid derefter. Den sednare anlades 1659 på Byomsåkern under Henrik Flemings inseende, men blef äfven kort derefter ödelagd. I drottning Kristinas tid har landshöfdingen öfver Wester-Norrland, Hans Strick, skrifvit sig herre till Mörsill.

Gårdar och hemman m. m.: Största äro $2^{13}/_{16}$ tunnl. *Bye,* $3^1/_{12}$ tunnl. *Öster-Upland;* minsta $^5/_6$ tunnl. *Sällsjö,* $^1/_2$ tunnl. *Prestbord.* — Här har funnits *Semelå* hytta på *Möckelgårds* och *Äggens* egor; stamp finnes i Mörsill-strömmen och kronofiske uti Oxsjön. Socknens öfriga hemman äro *Högen* och *Öfveråcke.* — Adress: Östersund.

Mörtelek. By af $^7/_8$ mant. skatte och $^1/_4$ mantal frälse, 1 mantal krono uti Åsheda socken af Uppvidinge härad och Kronobergs län, har varit ett bekant ställe i forna tider. Det under Mjölahult nämnda Myrtlekis anses af dr. Schlyter vara detta Mörtelek. Skatte- och

---

[a] Har fordom hetat *Räfsnäs,* med 2 åboer; på egorna finnas tegelbruk och tullmjölqvarn. [b] Med 26 åboer, minsta hemmanslotten är $\frac{5}{128}$ mantal. [c] Heter nu mer Stensnäs, har en åbo. [d] Med gästgifveri och laxfiske. [e] Har 34 åboer, xfiske finnes. [f] Har 9 åboer. [g] Å dess egor är Pukaviks lastageplats belägen. [h] Har tullmjölqvarn och enbladig såg.

frälsehemmannen ha 6 åboer, kronohemmanet är ett militiæ-boställe.

Mörtlösa. Hemman i St. Lars socken, Åkerbo härad af Linköpings län; det donerades 1646 till kapten-löjtnant Anders Kalmberg, som fick venstra armen afskjuten i belägringen af Grimm.

Mörtkjern. En half hytta uti Fernebo socken, Philipstads bergslag och Carlstads län, uppförd år 1638, har en areal af 2000 tunnl. skog och inegor. Hyttan eges af brukspatronen Berggren.

Mörtkärnberget, i Norrberkes socken af Stora Kopparbergs län, vid landsvägen mellan Bomarsbo och Smedjebacken, är 742 fot högt och bland de högsta af de flera norr om sjön Barken belägna ansenliga bergsryggar. Det håller en ljusgrå glimmerskiffer, som brytes för kringliggande masugnars behof till ställsten och pipsten, och är ganska beständig mot elden.

Mörtsjö. Gård i Arbrå socken af Södra Helsinglands fögderi erhöll öfverste Anders Sigfridsson år 1564 (se om honom under kungsgården Norrala).

Mörtsjöos. Räckhammare uti Björketorps socken af Bollebygds härad och Elfsborgs län.

Mössjöåhs. Ett halft mantal frälsesäteri uti Kronobergs län och Asa socken af Norrvidinge härad, tillhörde 1828 major Gyllensvärds arfvingar; år 1861 lydde det under Åby.

Mösseberg. En landthöjd, som uppreser sig på den s. k. Westgöta-slätten, 844,5 par.fot öfver hafvet och 546 öfver foten vid Hornsjön (Hisinger), nära invid staden Falköping, och sträcker sig 2 mil i omkrets, till hälften i Gudhems och till hälften i Wilske härad, på alla sidor omgifven af Gökhems, Klefva, Gudhems samt Falköpings församlingar. På berget, hvilket, liksom Kinnekulle, hörer till Siluriska formationen, finnas stora marker, bevuxna med enbuskar och hög ljung, samt äfven betydliga mossar. Ofantliga hällar och branta klippor, uppstaplade likt höga pelare, göra uppgången på de flesta ställen omöjlig. Der finnes äfven en liten sjö, hvars botten är betäckt med rötter. Här skall varit en *Ättestupa* samt vid bergets fot ett domareställe, kalladt *Domarekullen. Mössebergs kronopark* uppgifves i landshöfdingeembetets beräkning för åren 1856—60 innehålla 1,029 tunnland, 14,1 kappland areal ren skogsmark, och *Mössebergs allmänning* på vestra sidan af berget uppgifves hålla 855 tunnland 23 kappland dylik mark. —

N.

Nacka. Kapellförsamling till Huddinge pastorat, belägen uti Svartlösa härad af Stockholms län, $^1/_2$ mil sydost från Stockholm, innehåller $1^3/_8$ mantal frälse. Kyrkan, af trä, är byggd 1642, ombyggd 1695; på kyrkogården, som är gemensam för både Nacka och Erstaviks församlingar, ligger begrafven Carl Gustaf von Brinkman (hans biografi finnes i K. Wet. Ak. Handl. år 1847, sid. 163) i skuggan af de lindar, under hvilka han lekt som barn; han var näml. född på Nacka egendom d. 24 Febr. 1764. Äfvenledes ligger här begrafven Jacob Wilhelm Tornerhjelm, som sköt sig 1814, som det tros af missnöje öfver att ej hafva fått Carl XIII:s orden; han var imellertid Carl XIII:s högra hand i frimureriet, men föll i onåd, för det han under arméens vistelse på Åland ej ville börja 1809 års revolution. — För uppgifna hemmantalet erlades 1860 i eg.rätts-afgift 68 rdr, hvaraf $54^1/_2$ rdr för $^7/_8$ mant. frälse *Nacka* och mjölqvarn med 5 par stenar samt klädesvalk. Gården nämnes 1566 och 1621, då kronan här hade krutbruk; synes omkring 1670 hafva tillhört slägten Kurck, vid 1730:talet Riksens Ständers bank, som här hade messingsbruk omkring 1750; kom genom köp till grefve Lejonstedt, egdes 1772 af dess måg v. Brinkman, egdes 1849—61 af hr J. F. Björkman. *Nacka* mjölqvarn med 2 par stenar jemte

jästfabrik, betalande i eg.rätts-afgift $10^1/_2$ rdr, eges af spannmålshandlanden F. E. Trolle. — I närheten ligger Nackabro värdshus. — $^1/_2$ *Klisättra* betalar i eg. rätts-afgift 3 rdr, egare hr E. J. Åslander. — Adress: Stockholm.

Nackebo. Ett och $^3/_8$ mant. skatte uti Bottnaryd socken, Mo härad och Jönköpings län, är skiftadt i 5 delar, hvaraf $^1/_8$ mant. lyder under Falla säteri. Nackebo uppgifves på 1850-talet af Allvin vara bebygdt för ståndspersoner samt hafva bättre egor och vackrare läge än Falla. Löfskog öfversteg behofvet. Egendomen tillhörde omkring 1820 majoren friherre D. Liljecreutz.

Nackhällarne. Berg i Halland, belägna dels i Grimethon, dels i Spannarps socken, hvilka genom sin resliga mörka sträckning lemna ett säkert sjömärke för den aflägsne seglaren och synas långt ut i Kattegat.

Nacksta. Gård uti Selångers socken, Medelpads fögderi af Wester-Norrlands län, innefattande $52^1/_2$ mål, egdes 1861 af handl. S. Kindlund m. fl.; eg. rätts-afgiften var 24 rdr.

Naddö, fordom *Noddöge.* Ett skattehemman af $^3/_4$ mantal i Örberga socken, Dals härad af Linköpings län, vid en vacker vik af Wettern, har varit frälsehemman, nämnes 1537 såsom såldt af Karin Nilsdotter till riddaren Birghe Nilsson, egdes 1687 som frälse af fru Maria Skytte, 1700 af Anna Hircks, 1853 af C. E. Rosenberg, 1860 af en åbo. Eg.rätts-afgiften var 5 rdr 7 öre; till gården hörer en gammal och en ny samt vacker trädgård.

Nafriluokt. (Såsom stället nu kallas, rättare Nabriluokt (Nafvarviken). — Kapell vid Stora Luleå, der, omkring 1650, ett hus för gudstjenst var uppfördt, men som kort derefter, antingen af vådeld eller, som man misstänkt, af Lapparne blifvit uppbrändt. Någon tid derefter uppbyggde Lapparne sjelfva en kyrkstuga vid Askasjocki, belägen ett par mil i n. o. från Gellivara; men som detta ställe befanns olägligt, församlades Kaitom-Lapparne åter vid Nafriloukt till gudstjenst, som hölls under bar himmel; men sedermera samlades de till gudstjenst på en norr om Wadtjerjaur och *Wadtjer*-elfvens mynning (nu Wasserea-ån) belägen hed, hvilken sedan blef kallad *Mässotjellas* (Messeheden), och hvarest Lapparne första gången fingo gudstjenst förrättad på sitt eget tungomål.

Nafverstad, fordom *Naffestad.* Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wikornes Norra kontrakt af Göteborgs stift, innefattar Nafverstad och Mo socknar, eller hela Bullarens härad, med en folkmängd år 1860 af 5,100 personer. — Pastoratet, som är till arealen den största inom länet, 3,301 qvadr.-mil, upptages af de två väldiga fjällsträckningar, som från söder till norr genomlöpa norra Bohus län, parallelt med hvarandra. De skiljas af en föga bred dalsträckning, i hvilken de 3 mil långa Bullaresjöarne utsträcka sig. Utom dessa sjöar finnes här en hop mindre vattensamlingar, med höga branta stränder och sins imellan förbundna genom vattendrag, hvilka med väldiga språng kasta sig utför klipporna och drifva vid dem anlagda qvarnar och sågar. Särdeles anmärkningsvärda äro Kynneelfs fall vid Sundshult och Elgåfallet på sjelfva riksgränsen, af hvilka det sednare håller 60 fots höjd. Pastoratet, som af alla i Bohus län eger den största höjden öfver hafsytan, omkring 400 fot i allmänhet och på sina ställen ända till 6 à 700 fot, eger en ovanlig och sublim naturskönhet. Fjäll, sjöar, skogar och odlade fält omvexla, hvartåt ögat blickar, och karakteren af det hela är vild och storartad. För öfrigt är orten mager och jordbruket följaktligen föga gifvande, men odlingstillfällena stora. — *Nafverstad,* moderförsamling uti norra delen af nämnda pastorat, belägen uti Bullarens härad af Göteborgs och Bohus län, $6^1/_4$ mil från Uddevalla, $14^3/_4$ mil från Göteborg, gränsande i norr till Ide prestgäll uti Norge, i öster till Wedbo härad på Dal, innehåller på en areal af 2,460 qvadratmil, hvaraf 0,190 äro insjöar, $59^1/_4$ mantal ($50^1/_4$ skatte, $8^1/_2$ krono, $^1/_2$ frälse) och en folkmängd (år 1860) af 3,659 personer. Hemmanen ega en ovanligt stor jordvidd, men äro det oaktadt af ganska medelmåttig godhet. De bättre af dem äro belägna på vestra sidan om Bullaresjöarna. Rådande jordmånen är

sand, af mindre bördig natur. Mycken hvitlera förekommer ock, men grålera eger endast Säm. Afkastningen af vårsäden stiger sällan öfver 4:de kornet, och i missväxtår få inbyggarne stundom gripa till barkbrödet *). Högst få hemman sakna husbehofsskog, och stora timmerskogar tillhöra de flesta gårdar, belägna i östra delen af socknen. Kyrkan, med utomordentligt skön belägenhet på den branta klippstranden af Bullaresjön, är ibland länets äldsta kyrkor. Hon består af ett aflångt fyrkantigt skepp, 29 alnar långt och 23 dito bredt, samt ett likadant chor, 14 alnar djupt och 17 dito bredt invändigt. Om man får sluta till kyrkans ålder af tvänne uti pastors-archivet förvarade penningar, som hittades uti muren vid reparationen 1822, och hvaraf den ena befinnes vara slagen i Lybeck och den andra i Tours, skulle tiden kunna utsättas till omkring år 1200, då konung Philip August på sistnämnda ställe inrättade en myntningsanstalt. Kyrkan är målad af Christian von Schönfeldt, och ser man ibland andra helvetiska scener ofvan läktaren, en man, som, omgifven af afgrundsandar, håller ölstopet i handen; troligen har målningen ditkommit af målarens välmening att varna mot fyllerilasten och ej af Schönfeldts bitterhet mot sin supige värd, såsom allmänna berättelsen förtäljer. Kyrkans trätorn förstördes d. 6:te November 1736 genom orcan och jordbäfning, och sedan genom åskeld 1746. Sockenbibliothek finnes, för hvars begagnande en afgift är fastställd till 80 öre, och har hundskatten blifvit anslagen till bibliothekets underhåll. Af pastorer nämnes först en herr Jens, på en handling af 1560. Peder Jensson Gjedde, som dog här 1645 uti den höga ålder af 90 år. En berättelse om honom förmäler, att natten, förrän han sista gången skulle dupplicera i Enningedals och Nafverstads kyrkor, uppenbarades honom i sömnen många af hans förfäder, hvilka förkunnade honom hans snara hädanfärd. Herr Peder trodde drömmen, tog afsked af sina församlingsboer och afled efter ett par dagars förlopp. Han efterträddes af sonen Gude Gjedde, som dog 1658, samma år den bördiga Enningedals socken afsöndrades vid fredsslutet och lades till Ide prestgäll i Norge; orsaken härtill var, att den erlade kronoskatten till Aggerhus. Sonen Gude Gädda utnämndes 1720 och dog här 1751. »Herr Göde» lefver ännu i Bullingens minne, såsom en af dess bäste och dugligaste herdar. Genom prosten W. Geintscheins 22-åriga (från 1818 till 1840) ädla och likväl af mången misskända verksamhet — skrifver A. E. Holmberg — bragte han att inbyggarne, som förut voro ett ordspråk uti länet för sin halfvildhet, kunde tåla vid hans död, hvad den yttre hyfsningen vidkommer, jemnförelse med sina grannar, och i sedligt afseende ställas långt framför dem. Orten är ganska rik på fornlemningar, hvaribland utmärka sig lemningarne efter det historiskt märkvärdiga *Olsborg* samt efter en djupt i fjällen och skogarne gömd borg, *Trolleslott* (se dessa ord). Stora grupper af ättehögar, hvaribland många af aflång form, eller s. k. skeppshögar, förekomma på Moarne vid kyrkan, hemmanen *Tyft*, *Bullareby* och *Säm*, m. fl. ställen. De förstnämnda äro de märkvärdigaste och utmärka sig särdeles tvänne: *Kongs-* och *Drottninghögarne*. Öfver 70 grafhögar vittna om det nederlag, som här gjordes på skottska vikingar (se Grebbestad). Ett ofantligt stenröse finnes på Skällehufvud, yttersta udden af det i norra Bullaresjön utskjutande Ulserödsnäset. Folksagan håller före, att en kong Kane der stridt med en kung Röre. För öfrigt lefva många traditioner af mer eller mindre historiskt värde på allmogens läppar och förknippas med på marken varande minnesmärken. Fornforskaren hänvisas för öfrigt till Dybecks »Runa», 3 häft. sid. 55.

*) Barkbrödet bakas af spädare furubark, hvilken hackas och males samt uppblandas med något hafremjöl. Det är beskt, med en blandad smak af malört och kåda, samt hårdt och torrt, som trä. Det förtäres vanligen uti sur mjölk, hvarigenom den beska smaken något mildras.

Af socknens hemmantal erlades 1860 egande rättsafgiften för $52^3/_4$ mantal och för 113 lägenheter, 4 manufakturinrättningar, 14 qvarnar och sågar med 280 rdr, för inkomster erlades efter II artikeln i bevillning 98 rdr, efter III artikeln $4^1/_2$ rdr rmt. — Hemmantalet var skiftadt i 315 egolotter. Bland gårdar märkas: $^1/_4$ mantal *Sundshult* med underl. $^{11}/_{56}$

mantal i *Röd*, $^{1}/_{16}$ i *Skogen*, med tegelbruk, qvarn och garfveri, allts. med en eganderättsafgift af 14 rdr 79 öre, egare Fr. W. Ehrnst. — 2 mantal *Norr* och *Sör Säm*, egare kommissionslandtmätaren S. M. Ahlenius. — $^{3}/_{4}$ *Sör Tingvall* erlade i eganderättsafgift 5 rdr. — 1 mant. *Backen* erlade 3 rdr. — Boställen äro: *Nafverstads* prestgård, 2 mant., med en prydlig manbyggnad, uppförd 1822; härtill hör en äng af 5 tunnlands vidd uti hemmanet Sör Tingvall, kallad *Kåpestycket*, som, enligt traditionen, skall vara skänkt presten emot förbindelse att hålla sig sjelf med kyrkoskrud (kåpa). 1 mant. *Norr Tingvall*, enkesäte, och f. d. mensalhemman. Öfriga äro 1 mtl *Norr-Bullareby*, länsmansbost.; $^{3}/_{4}$ *Sör Bullareby*, f. d. sergeantbost.; $^{1}/_{4}$ *Hökalund*, sergeantbost.; $^{1}/_{4}$ *Hogar*, pistolssmedbost.; $^{1}/_{4}$ *Musland*, hofslagarebost.; $^{1}/_{4}$ *Signeröd*, sadelmakarebost.; $^{1}/_{2}$ *Klageröd*, och $^{1}/_{4}$ *Pålseröd*, trumslagarebost.; $^{1}/_{4}$ *Kåxeröd*, hofslagarebost. — Det enda hemman af frälse natur är $^{1}/_{2}$ mant. *Öster Elgeland*, med stora skogar. — Öfriga skattehemman äro: $^{1}/_{2}$ *Amunderöd*, $^{1}/_{2}$ *Neder Bilanne*, $^{1}/_{2}$ *Botten*, $^{1}/_{4}$ *Buxungerud*, $^{1}/_{4}$ *Backa*, (enligt bref af 19 Jan. 1852 är Norr Hvadalens sågqvarn i Skee socken öfverflyttad till detta hemman, som derför erlägger bevillning), $1^{1}/_{4}$ *Ellehen*, 1 *Edsäm*, 1 *Wester Elgeland*, $^{1}/_{2}$ *Ejgde*, $^{1}/_{4}$ *Ericseröd*, 1 *Fagerhult*, $^{1}/_{4}$ *Fossanne*, $^{1}/_{2}$ *Gunneröd*, $^{1}/_{4}$ *Grubberöd*, $^{1}/_{8}$ *Grubberödsskog*, 1 *Hobeckemark*, 1 *Hofsäter*, 1 *Holkekjerr*, $^{1}/_{2}$ *Hagen*, $^{1}/_{2}$ *Håltanne*, $^{1}/_{4}$ *Hogen*, $^{1}/_{4}$ *Hästhagen*, $^{1}/_{8}$ *Halfvordseröd*, $^{1}/_{8}$ *Harebo*, $^{1}/_{4}$ *Hofträ*, 1 *Jaren*, 1 *Jonsbo*, $^{1}/_{8}$ *Inlag*, $^{1}/_{2}$ *Öster* och *Wester Korungeröd*, $^{1}/_{8}$ *Korpeskog*, $^{1}/_{4}$ *Ligäld*, $^{1}/_{4}$ *Lersik*, $^{1}/_{8}$ *Lifveröd*, 1 *Möre*, $^{1}/_{4}$ *Mickelskogen*, $^{1}/_{4}$ *Mårtenstöd*, $^{1}/_{8}$ *Mörehagen*, 2 *Norr* och *Sör-Nafverstad*, $^{1}/_{4}$ *Nasslebacka*, $^{1}/_{4}$ *Norr Näs*, $^{1}/_{8}$ *Nygård*, $^{1}/_{8}$ *Orremyren*, $^{1}/_{2}$ *Poderöd*, 1 *Rör*, 1 *Rimeröd*, 1 *Röranne*, $^{1}/_{4}$ *Rålseröd*, $^{1}/_{2}$ *Norr* och *Sör Ramberg*, $^{1}/_{4}$ *Röanne*, 1 *Smeberg*, 2 *Norr* och *Sör Skrämmesta*, $^{1}/_{2}$ *Snöfveröd* 1 *Sögård*, $^{1}/_{2}$ *Stengrimseröd*, $^{1}/_{4}$ *Stabeckhult*, $^{1}/_{4}$ *Sågmarken*, $^{1}/_{8}$ *Sommaren*, $^{1}/_{8}$ *Skådet*, $^{1}/_{8}$ *Svenshult*, 1 *Tungenne*, 2 *Norr* och *Sör Tyft*, 1 *Torp*, 1 *Tegen*, $^{1}/_{4}$ *Torgerslund*, $^{1}/_{4}$ *Torgersröd*, $^{1}/_{2}$ *Ulseröd*, 1 *Wassbotten*, 1 *Wasteröd*, $^{1}/_{8}$ *Åhn*, 2 *Öster* och *Wester Östa*, $^{1}/_{2}$ *Österöd*, $^{1}/_{4}$ *Ödegården*, $^{1}/_{2}$ *Örmjält*, $^{1}/_{8}$ *Öxnedalen*. Dessutom finnas enligt jordeboken 2 kronoålfisken. — Adress: Uddevalla.

Nafvestad. Ett mant. frälse-säteri, se Husby säteri i Mogata socken.

Nafvestad. Qvarn, grynverk och såg, se S:t Johannis socken.

Naglum, *Naglem, Naglehem.* Annexsocken till Wenersborgs stadsförsamling, belägen i Wäne härad af Elfsborgs län, $^{3}/_{4}$ mil s. s. v. från staden, vid Göta elf och Trollhättan, gränsar i vester till Bohus län. Socknen skall hafva fått sitt namn deraf, att i hedniska tiden här bott afkomlingar efter en höfding vid namn Næfillus, hvaraf trakten blifvit kallad Næfillernes hem, sammandraget till Næfilhem, Nagelhem, hvilket ock socknen i gamla handlingar nämnes. År 1648 d. 7:de Oktober skedde ett stort jordfall vid Åkersström, då ett stycke land af 1 tunnl. ifrån Bohusländska sidan föll till denna sidan om elfven och har alltsedan tillhört hemmanet Stubbered. Jordstycket, som föll in i Göta elf och dämde densamma, var några 100 famnar i längden, 26 alnar djupt, och gick fallet 800 alnar upp ifrån elfven. Den å, som förr utgjorde skillnad härimellan och Bohuslän, samt kommer från Öresjön och sammanstöter med den andra ån, vid Åkersström, som förut gick in i elfven, blef igenfylld, och elfven tog en annan väg. Här märkes *Brinkebergskulle*. Gustafs slussar äro här inrättade vid Carls graf, som här går fram. Här är boställe för slussinspektoren och kronans förrådshus och bränneribyggnader, hvilka åren 1808 och 1814 tjenade till sjukhus. Rådmannen och borgmästaren i Wenersborg, Hans Belfrage, från Skottland, ligger begrafven i Naglums kyrka, till hvilken han gifvit predikstol. Sonen Henrik Johan Belfrage, som bivistade 7 fältslag och tvänne sjöslag, ligger äfvenledes här begrafven; år 1690 skänktes af honom altartaflan. På sednare tiden har Wassända och Naglums socknar blifvit sammanslagna med 1 kyrka under namn af Gustaf Adolf.

Folkmängd	Hemmantal	Eg.rätts-afgift.
1805 — 1860.	sk. kr. fr.	1860.
1,482 — 1,729.	$15\frac{5}{8}$ $2\frac{1}{4}$ $7\frac{1}{2}$	251 rdr 70 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 160 delar. Största egendomen är säteriet *Onsjö* (se den art.), med underlydande 1 mant. *Sandbäck*, $^{1}/_{8}$ *Brudarebacken*, $^{1}/_{4}$ mant. fr. säteri *Brinketorpet*, rå- och rörshemman $^{1}/_{4}$ *Hästevad*, $^{1}/_{8}$ *Herrmanstorp*, $^{1}/_{8}$ *Stora Måsen*, $^{1}/_{4}$ *Orseredstorp*, $^{1}/_{4}$ *Äknetorp* (med eg.rätts-afgift 37 rdr 53 öre.) — Vidare märkas här: 1 mant. frälse *Torsered* (eg.-rätts-afgift 14 rdr 60 öre) eges af possessionaten J. F. Dahl. — $1^{1}/_{2}$ *Öfverby* med $^{3}/_{4}$ mant. *Grafvan* eges af hr Albr. Ehrengranat. — $^{1}/_{2}$ *Skogsäter*, $^{5}/_{16}$ *Edsätter* (eg.rätts-afgift 12 rdr 45 öre); — $^{1}/_{2}$ mant. fr. säteri *Hult*, är utmärkt för sitt läge på en hög bergsplan. $^{1}/_{2}$ mant. *Stora Almås*. Kronohemman äro: 1 mant. *Restad* säteri-ladugård (tax. till 15,000 rdr rmt), är landshöfdingens sommarresidens; gården förbättrades betydligt till byggnader, odling, trädgårdar etc. af landshöfdingen, baron J. F. Liljehorn; — $^{1}/_{2}$ mant. *Svinåcker*, är kommministersbost. — $^{1}/_{4}$ mant. *Lilla Espered* innehafves af kyrkoherden i Wenersborg, $^{1}/_{4}$ *Hedetorpet*, kro-

nolänsmansbost., $1/4$ *Bäcken* eller *Hulan* innehafves af slussinspektoren. — $1/4$ mant. skatte *Källstorp*, $1/8$ mant. *Kjerten* utgöra en egendom med 40 t:rs utsäde, som eges af bruksförvaltaren N. Svensson. Stället har flera hundra år före byggnaden af Trollhätte slussverk varit egt och bebodt af faktorn för all den blockflottning, som då bedrefs på Göta elf, och hvartill stället erbjuder goda hamnar. Gården nybyggdes 1850. Af öfriga hemman må nämnas *Skjällsbo*, *Strömmen*, *Ödegården*, frälse. *Arfvidstorp*, *Brandsbohl*, *Boskagen*, *Edsäter*, *Gudmundstorp*, *Hasslebacken*, *Jonstorp*, alla skatte.

Nalaviberg, äfven kalladt Södra Hageberg, är 2 mantal säteri i Wiby socken af Grimstens härad och Örebro län. Till hvad som derom vidare förekommer uti tillägget i fjerde bandet af detta arbete må nämnas, att stället år 1846 egdes af fröken Beata Lagerhjelm samt tillhör nu, med en eg.rätts-afgift af 11 rdr 48 öre rmt, herr Eric Alfred Sköldberg, son till framlidna vice presidenten i Svea hofrätt Pehr Adolph Sköldberg, hvarjemte uppgiften i nämnda tillägg, att det närbelägna Norra Hageberg, och således äfven denna egendom, skulle ligga $3^1/_8$ mil ifrån Wredstorps jernvägsstation, rättas till $1/8$ mil.

Narbäck. Ett mant. skatte i Ödeshögs socken, Lysings härad och Linköpings län, köptes af P. Brahe från kronan och innehades till slutet af 1600-talet utaf denna slägt, var 1861 skiftadt i 2 delar, hvaraf $9/32$ mant. egdes af rådman Birgén i Grenna. Gården, hvars historiska märkvärdighet finnes anförd under art. Holaveden, är Östergötlands sista hemman åt Småländska gränsen och ligger 3,000 alnar i söder från gästgifvaregården Holkaberg.

Narfveryd. By, se Wallerstads socken.

Nartorp. Ett halft mant. skatte uti Skällviks socken, Hammarkinds härad af Linköpings län, med jernmalmsgrufvor, som äro nu betydligt gifvande, ända till 20,000 *skℓℓ* årligen, och af god malm, hållande till 70 %; malmen föres mest sjöledes till jernbruk i Kalmar län och Wärmland. Hemmanet har hört under Stegeborg omkring 1680, egdes 1861 jemte $1/2$ mant. Tångelöt, af Nartorps grufvebolag; eg.rätts-afgiften var 5 rdr 97 öre.

Nasa-fjäll eller **Nasavaara.** Silfvermalmsfält, beläget i Arjeplougs socken i Piteå lappmark på riksgränsen. Utsigten från sjelfva Nasa fjäll, som är långsluttande åt östra sidorna, mera brant mot norr och nordvest, är åt svenska eller östra sidan vidsträckt och behaglig, genom en bred och jemnsluttande dal, der Lais-elfven framlöper. En hög bergskedja af åtskilliga brådstupande fjäll följer denna elf vid södra stranden, och man kan från Nasa-fjäll på 7 mils afstånd utmärka belägenheten af Adolfströms fordna smältverk. Åt vester eller norska sidan är deremot utsigten inskränkt, och förfärlig till sådana fjäll, hvilka synas uppstaplade på hvarandra, öfvertäckta med ständig snö. Hällearten vid Nasa fjäll är granit af qvarts, glimmer och fältspath, och genomskäres af en mäktig qvartsgång, från Silbonasi till Samovards grufva, öppnad med 190 famnars längd, med åtskilliga brytningar i dagen. I den stora qvartsgången består malmfyndigheten af blyglans, samlad i större och mindre körtlar. Malmtillgången upptäcktes 1635 och belades med arbete 1637 för statens räkning. 400 arbetare skola der varit en längre tid ständigt boende. Såväl ofvan Silbojock, som nedåt Pite och Skellefte finnas ännu lemningar efter kafvelbroar öfver kärren, sannolikt anlagda för att begagna hästar och renar till att klöfja (på klöfsadel föra) proviant och andra förnödenheter. Dessutom begagnades sjötransport efter Hornafvan, af hvilken 2:ne intill Arjeplougs kyrkoplats liggande vikar ännu bära namn af *Skeppsviken* och *Drifhusviken*. Den förra är en god hamn och kallas ännu af Lapparne Hackseluokta (Hackseviken). Smälthyttan skall varit anlagd vid Silbojock, 6 mil nedom fjället, på en plats, som Lapparne ännu kalla »*Huttan*.» Der hade ock, utom pastorn på stället, en gruffogde, eller bergmästare, Ægidius Otto sin bostad. Hela anläggningen blef sedermera, år 1658, vid ett infall af Norrmänen, förstörd samt både Nasafjälls och Silbojocks kyrkor uppbrända. Detta är det enda fiendtliga inbrott i Westerbottens lappmarker, som historien känner. År 1660 skedde undersökning om möjligheten af silfververkets återupptagande, men resultatet blef, att ett förnyadt arbete icke skulle löna mödan. År 1770 upptogos likväl dessa grufvor af ett bolag, bestå-

ende af 100 delegare, som alla måste vara Westerbottningar. Som ringa kapitaler funnos den tiden i detta nordliga landskap, kunde de årliga tillskotten ej bestämmas högre än till 5 rdr på del, likväl lyckades den, genom märkvärdig ihärdighet och sjelfuppoffring, utmärkta förvaltningen, att med dessa 500 rdr anlägga den nya hyttan *Adolfström* vid Ladevijock, en flodgren af Laiselfven, några och 30 mil såväl från Pite som Skellefte kyrkor. Anläggningen och förvaltningen häraf uppdrogs under de första åren åt en af delegarne, Joh. Öhrling, son af dåvarande pastorn i Arjeploug. Efter honom öfvertog bergsfogden Carl Læstadius hufvudbefattningen, och arbetet drefs en tid bortåt, men med förlust. Årligen erhöllos 20 till 50 och stundom något öfver 100 marker silfver utom bly. Sedan tillkommo nya delegare och disponenter, bland dessa må nämnas en major Staël von Holstein och en notarie Jonsson, hvilka mest omtalas i orten. Den förre af dem, som här lemnat ett aktadt minne, bodde flera år på stället och nedlade mycken flit och kostnad på landtbrukets upphjelpande, såsom vilkor för verkets underhåll och bestånd, men hann ej deraf draga någon fördel. Om Jonsson berättas, att då han vid uppresan till Adolfström måste, i brist af båt, gå öfver ett fjäll och fick se de yppiga, mera praktfulla än nyttiga fjälldalarne, och de vidsträckta grönskande myrorna, lofvade han sig och andra den största vinning. Snart hvälfde han ock i sitt hufvud stora och vidtomfattande företag, hvarom vittnar hans första förslag, att, med tillhjelp af allmänna medel, genom Arjeploug öppna en segelled emellan Bottniska viken och Vesterhafvet. Alla hans stora förhoppningar strandade mot verkligheten. När Staël von Holstein lemnade orten, upphörde bergsverksrörelsen helt och hållet, och verkets bergfrälsehemman blefvo, utan afseende på Jonssons protest, reducerade till kronan. Äfven här blef smälthyttan uppbränd 1821, samt andra byggnader och inventarier lemnade till sköfling. Stället innehafves nu af en nybyggare, och fordna kyrkan är förvandlad till ladugård.

Nasta. Ett mantal skatte-rusthåll i Ånsta eller Ånnesta socken, Örebro härad och län, är beläget $^1/_4$ mil sydvest ifrån Örebro, på den bördiga Örebroslätten. Hade, enligt Djurberg, temligen godt höbol och hjelplig skog. Mangårdsbyggningen, omgifven af en icke obetydlig trädgård, är reveterad samt prydlig och uthusen i ordentligt skick. På egorna finnas tegelbruk och sandstensbrott. Stället har egts af den på sin tid i orten så bekanta Gustaf Broms och tillhörde 1846 och tillhör ännu f. d. färgaren och rådmannen i förutnämnda stad Johan Wadsten, med en eganderätts-afgift af 22 rdr 47 öre, tegelbruket och sandstensbrottet inberäknadt.

Naum. Annex-socken till Ryda pastorat, är belägen i Barne härad af Skaraborgs län, $3^1/_2$ mil s. s. v. från Lidköping, samt omfattar 0,245 qvadratmil land. Marken är i allmänhet jemn. Rådande jordmånen är sand. Obetydlig skog finnes. Kyrkan, byggd 1811—12 och 13 af ek, ligger $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	sk.	kr.	fr.	
325.	1,036.	$7\frac{1}{4}$.	$1\frac{1}{3}$.	$4\frac{1}{8}$.	93 rdr 93 öre.

Hemmantalet var skiftadt i 135 delar. Här märkas säterierna *Karta-Karstorp* och *Ribbingstorp*, hvardera om 1 mantal. Det förstnämnda har god åkerjord med mycken löfskog uti inegorna, så väl som barrskog i tillydande frälsehemmans utmark; tillhörde år 1812 kapten Wahlfelts enka, år 1860 hade det 3 åboer (eg.rätts-afg. var 13 rdr 89 öre). Af hemman må följande nämnas: *Naum Westerg.*, *Jutagården* och *Östergården*, *Hålltorp*, *Backen*, *Kjettilstorp*, *L:a Jonstorp*, *Hållt*, *Håfmansgården*, *Hillebo*, *Ennerdalen*, *Dahlen*, *Tingstaden*, *Ringsholmen*, *Bredarne*, *Wasen*, *Grönelund*, *Dampetorp*, *Gåsekilen*, *Getabrobäck*, *Högeås*. 1 mant. *Naum* Ödegården, är militiæboställe. — Adress: Håkantorp.

Nedansjö. By med qvarn och såg, se art. Stöde socken i Medelpad; här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till
Källsta n. v. . . . . . . $1^1/_2$ mil.
Wattjom s. o. . . . . . . $1^1/_8$ »

Nederbyn. Ett hemman i Jämtland, hvarest, då det i medio af 1700-talet utgjorde enkesäte för en prostinna Tidemann, fanns en af de största boksamlingar, som då för tiden var att skåda inom landet; äfven är stället märkvärdigt såsom skådeplatsen för professor Zetterströms barnaår. Han var son till en ryttare, och föddes år 1767 samt dog 1829.

Nederled. Fyra och ett halft mant. skatte uti Rydaholms socken, Östbo härad och Jönköpings län, med gästgifveri, hvarifrån skjutsas till

Långstorp i n.		1	mil.
Bor i n. v.		2	»
Nygård i s.		$1^1/_2$	»
Borsna i s. v.	i Kronob. län.	$1^1/_4$	»
Hösjö i ö.		$1^3/_4$	»

Nederäng eller **Uppnäs.** Två mtl frälse-säteri uti Widbo socken, Seminghundra härad af Stockholms län, utgör, med underlydande $^1/_4$ mant., ett gods, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1861: 39 rdr rmt. Säteriet skall ha tillhört S:t Brita, omkring 1633 slägten Krabbe, 1685 grefve G. O. Stenbock, omkring 1741 Ulfhjelm, sedermera Bure; nuvarande egaren är löjtn. baron C. Raab.

Nederön. By i Arnäs socken, Ångermanlands Norra fögderi af Wester-Norrlands län, af 32 seland, med 5 egare; här finnes en mineralkälla.

Nefvitshög. Annex-socken till Brågarps pastorat, är belägen uti Bara härad af Malmöhus län, $^3/_4$ mil s. s. o. från Lund, omfattar 0,111 qvadratmil land, samt består af: *Nefvitshögs* by, $2^1/_4$ mant. skatte, $^1/_2$ mtl mensal till kyrkoherden i Brågarp, 3 mant. innehafves af Lunds domkyrka; har skarp, men dock brukbar åker och äng; byn *Stanstorp* af $3^1/_4$ mant. skatte, mensal $^1/_8$ mant. till kyrkoherden i Brågarp, har mycken, men sidländ, dock bördig åker och äng. $3^3/_4$ mant. uts. frälse ha god åker, äng och torfjord. $3^1/_{16}$ mantal skatte *Gräfvie* ha mycken och bördig åker, äng och torfjord; $1^1/_4$ mant. sk. *Önsvala,* $^1/_4$ mtl tillhöra Malmö hospital. Kyrkan ligger $^1/_4$ mil från moderkyrkan. — Under året 1863 afled kyrkoherden i detta pastorat O. H. Lundius, om hvilken meddelas, att han ingick under 1808 års krig i krigstjenst och avancerade till kapten vid landtvärnet, men beträdde sedermera den presterliga banan och bivistade såsom regimentspastor vid Södra skånska infanteriet fälttåget i Tyskland och Norge 1813—1814, blef kyrkoherde i Sallerup 1831, fältprost 1839, kyrkoherde i Brågarp 1842 samt erhöll 1856 Carl Johans-medaljen.

Hemmantalet är skiftadt i 149 delar, och uppgick eg.rätts-afgiften till 225 rdr 16 öre. Största gården är *Torreberga,* se den art. (eg.-rätts-afg. 36 rdr 75 öre). — $^1/_2$ *Stanstorp,* $^1/_2$ *Nefvitshög* utgöra tvänne gårdar med $7^1/_2$ rdr eg.rätts-afgift hvardera. — Adress: Lund.

Negelstena. Ett mant. frälse-säteri uti Tibble socken, Håbo härad af Uppsala län, beläget helt nära Sigtunafjärden, der lastageplats finnes, $4^1/_4$ mil från Stockholm, utgör med väderqvarn och tegelbruk samt underlydande $3^3/_8$ mant., ett gods, med en eg.rätts-afgift år 1861 af 60 rdr rmt. Säteriet har tillhört slägterna Wallrave, sednare Iserhjelm ännu på 1820-talet, Ennes till 1848, kapiten C. J. Ahlgren år 1861.

Nejsjö-rem. En högst märkvärdig fornlemning förekommer under denna benämning vid Nejsjöns norra strand, på hemmanet Fagerhults egor i Unnaryds socken af Jönköpings län. Den består af ett större griftrör af 40 fots tvärlinie och 5 till 6 fots höjd, sammansatt af jord och sten. På rörets östra sida märkes en krets af 8 rundformiga sensättningar, i hvilka 5-, 7- och 9-talen förekomma. Nära griftrörets vestra rand finnas tvänne enskilda bautastenar resta, samt 26 alnar bortåt i samma väderstreck, ännu 2:ne dylika, bredvid hvilka en tredje finnes liggande. Fornlemningen intager blott en rymd af 26 alnars bredd och 125 alnars längd. Stället kallas af kringboende allmoge *Nejsjörem* eller Nejsjö kyrka.

Nerike, ett af Sveriges minsta landskaper och som för sitt centrala läge kunde kallas *Sveriges hjerta,* hörer till Svea-rike och är beläget emellan 58° 42′ och 59° 26′ polhöjd samt håller i längd från norr till söder 8 mil och i bredd ifrån vester till öster 7 (Tuneld uppgifver 10 och 8). Dess hela vidd är endast $31^4/_5$ qvadratmil, (eller efter Tuneld 42) och det indelas, äfven i dagligt tal på orten, uti tvänne delar, Öster- och Wester-Nerike, hvaraf den förstnämnda utgöres af Örebro, Glanshammars, Askers och Skyllersta härader och den sistnämnda delen af Grimstens, Sundbo, Edsbergs, Hardemo och Kumla härader, jemte Leke bergslag. Nerike gränsar i norr till Westmanland, i öster till nämnda provins, sjön Hjelmaren, som skjuter djupt in i landet, och Södermanland, i söder till Wetterns nordligaste spets samt på

ena sidan om denna, också ett godt stycke inåt gående sjö, till Öster- och på den andra sidan till Westergötland, och slutligen i vester till nyssnämnda landskap och Wärmland, emot hvilket gränsen är nästan rak och till största delen utgöres af sjön Skagern och den deri utfallande Letelfven. I öfrigt, med undantag af Södermanlandssidan samt de förutnämnda stora sjöarne, äro gränserna högländа med berg och skogar, såsom de tvärbranta Kihlsbergen, en utgrening af Norska fjällryggen eller Kölen, och hvilka ligga vid norra gränsen af Westmanland och Carlskogadelen af Wärmland samt synas flera mil och skänka i klart väder en vacker anblick genom sina blånande konturer. Nämnda bergs betydligaste toppar äro *Skåleklint*, *Jätteberget* samt *Garphytte* och *Lekhytte* klintar, ifrån hvilka sednare äro vidsträckta utsigter, se den särskilta artikeln om Garphytte klint. Emot östra Westmanlandsgränsen ligger den betydliga skogen Kägglan och emot Öst- och Westgötalanden Tylöskogen och Tiveden. Det inre af landet har deremot ett flackt läge och visar sig för den, som från norr, vester eller söder nedkommer på slätten, såsom ett verkligt låglaud eller nederland samt är den lägst belägna bygd af något betydligt omfång, som Sverige har att uppvisa så långt in ifrån hafvet. Deraf har man velat finna härledningen till namnet Nerike, såsom det nu officielt skrifves, och hvilket namn skall betyda Ner-riket (en sägen är Neris rike af Neri Jarl); men en sednare forskare, filosofie-doktoren Magnus Roth, i sin akademiska afhandling, utgifven förlidet år, begagnar formen Närike, och anför till skäl derför, att namnet så vanligtvis stafvas i en mängd gamla handlingar från 1600-talet, hvilket stafningssätt lärer bli destomera allmänt, ju längre tillbaka i tiden man går, samt att Närike skall betyda När-riket eller det närgränsande rike, som Svearne befolkade, sedan de spridt sig till Westmanland och Södermanland, — ett antagande, som han hemtat från en not i Säves öfversättning af Snorre Sturlesons saga. Oaktadt denna hypothes har mycket, som talar för sig, vilja vi dock fortfarande skrifva Nerike. Landet är, såsom förut sagdt, till största delen ett slättland, ehuru ej af den likformighet, som slätterna i Upland och Westmanland. Midt på sin yta upptager nemligen Nerikesslätten en samling af mindre hällar, sträckande sig ifrån Resta i Stora Mellösa till Hesselkulla i Wintrosa, och dessutom träffas fyra särskilda åsar, alla gående i norr och söder, nemligen Lungersås, den ostligaste, som stryker genom Göthlunda socken, skjuter i Hjelmaren upp uti öarne Winön och i Björkön samt fortsätter sedermera genom Askers härad; den andra åsen uppkommer norr om sjön Wäringen, emot Westmanlandsgränsen, i hvilken sjö den bildar Ödebyön, löper öfver Glanshammar, uppstiger i Hjelmaren uti Essön och fortgår sedan genom Almby, Skyllersta och Svennevads socknar; den tredje börjar vid nordöstra ändan af Kihlsbergen, går genom Örebro härad, utefter Mosjöns vestra strand, och Kumla härad, der den slutar i Lerbäcksmon; och den fjerde sandåsen slutligen stryker vester om Tysslingen, genom Edsbergs, Grimstens och Hardemo härader till nämnda mo. Största landthöjden sträcker sig ifrån sjön Skagern nordost ut till södra delen af Hjelmaren samt delar Nerikes vattendrag, hvilka alla skära de af förutnämnda åsar, som komma i deras väg, i tvänne skiljda delar, hvaraf de på norra sidan gå till Hjelmaren och Mälaren, och de på den södra till Wettern. Åfven till Wenern löpa några mindre strömmar, nemligen de ifrån sjöarne på vestra sluttningen af Kihlsbergen. De anmärkningsvärdaste åarne äro Trosa- eller Svartån, som kommer från skogstraktarna söder om sjön Möckeln i Carlskoga och går genom Ölen, Stora och Lilla Björken samt Toften och Teen, alla i provinsens vestligaste del, och genomflyter Nysunds, Skagerhults, Tångeråsa, Qvistbro och Edsbergs, Knista, Hidinge, Wintrosa och Tysslinge, samt Ånsta socknar, skär Örebro stad midtitu och utfaller, imellan Längbro och Almby, i Hjelmaren; den andra ån upprinner sydvest om Wibysjön, genomgår denna och Skarbysjöarne, samt flyter sedan under flera olika namn, såsom Wiaån genom Hack-

vads socken, Täbyån genom Täby socken till Mosjön, Atterstaån genom Gällersta socken till Qvismarsjöarne, samt utlöper sedan, under namnet Teljeån, också i Hjelmaren; och äro stränderna till denna å för det mesta ovanligt sanka. På insjöar är särdeles Öster-Nerike fattigt, och, undantagandes Sottern, den största i Nerike, bli de öfriga få, som finnas, nemligen Mosjön, Tysslingen samt Westra och Östra Qvismaren, väl slutligen genom aftappningar endast små obetydliga vattenpussar. Wester-Nerike är deremot i det afseendet något bättre lottadt, men ingen af sjöarne är synnerligt anmärkningsvärd, om man undantager Tisarn samt Toften, som utmärker sig för sina vackra, bugtiga och skogbeklädda stränder, och Åmlången i Lerbäcks bergslag i landets södra del, hvars botten innehåller en jernhaltig jordart, liknande smedjeslagg. Nerikes bergarter bestå, likasom annorstädes i Sverige, till största delen af granit och gneis, men landskapet innesluter tillika en temligen betydande öfvergångsbildning på slättlandet vester om Hjelmaren. För den ofvannämnda gruppen af mindre bergshällar, bildar den flolägriga grunden en krokig yta, hvars norra gren är den kortaste och minst betydliga; den södra grenen innehåller deremot kalk och den vestra alunskiffer. Öfverhöljda af mäktiga alluvialbäddar af sand, lera och mylla, visa sig lagren sparsamt i dagen och aldrig mer än ett slags lager på samma ställe, så att man ej med visshet vet, huru de underbädda hvarandra, utan blott genom analogi med dylika lager i Öster- och Westergöthland, förmodar sandstenen vara det understa och kalkstenen det öfversta lagret. Jordmånen är i slättbygden merändels en lera, som i vissa trakter, der den är blandad med en betydlig del mylla, eller i andra, der den tillika är kalkhaltig och för öfvergångsbildningens skull i allmänhet lösare, visar sig vara af utmärkt beskaffenhet; och i mannaminne har Nerike icke varit hemsökt af någon total missväxt. I skogsbygden, utgörande den minsta delen, består jorden af grus och ör samt en mindre god lera. Malmtrakter finnas inom provinsen åtskilliga, såsom jernmalmsfälten i nordvestra delen, utgörande Lekebergslagen, och i den södra eller Lerbäcks bergslag, der äfven koppar- och förnämligast koboltmalm förekomma; i nordöstra delen emellan Wäringen och Hjelmaren, hvilken trakt för det mesta består af tätt sammanhängande kisgångar, finnas svafvel- och anledning till silfvermalm. Invånarne, särdeles i de öster, söder och sydvest om Örebro liggande stora och folkrika socknarne Mellösa, Kumla och Wiby, äro utmärkta för välmåga och alla de goda egenskaper, som hos Sveriges allmoge åtfölja densamma. Deras dialekt har en egenhet i det breda uttalet af vokalen *i*. Karlarnes nationaldrägt har fordom utgjorts af långa, vanligtvis blå, svarta eller grå rockar, med sockenmärken, utsydda med mörk tråd, mellan knapparne i ryggen, och Glanshammarskarlarne nyttjade röda uppslag på ärmarne och rödkantade rock-kragar, hvarföre de af grannarne kallades aborrar; men sednare tiders moder och tilltagande lyx ha nästan helt och hållet förtagit detta förfädrens vackra bruk. I bergslagerna har folket hurtigare lynne än på slättbygden. Lerbäcks bergslags invånare äro de minst välmående; men utmärka sig för sitt högt uppdrifna nubbsmide, så att nästan hvarje bergsman, ja, tillochmed torpare, har för det ändamålet sin lilla såkallade sqvalthammare i någon å eller rännil. Af öfriga rikets inbyggare kallas Nerikesboerna »Etter-Nerkingar»; och torde den, välmågan och oberoendet, åtföljande säkerheten i sätt att vara, utgöra skälet dertill. I administrativt hänsende hörer Nerike till Örebro län, deraf det utgör största delen, och hvarom vidare förekommer under den artikeln; och i ekklesiastikt till Strengnäs stift, dit det på biskop Wilhelms begäran blef lagdt år 1167. Nerike har i fordna tider haft sina egna konungar, lydande under Uppsalakonungens öfverhöghet, och af Nerikes-konungarne märkas Sigar, Sigur eller Sigvedar, som stred med sin broder, konung Amund; Olof Skygne, hvilken var fader till Westgöta-konungen Algots gemål, Alöv, och morfader till Ingjald Illrådas drottning, Göthilda; Alf, fader till Ivar Widfamnes gemål, som också hette Göthilda; och slutligen Alfs son, Sporsnialler, som

i åttonde seklet blef innebränd af Ingjald och förmodligen varit den sista af dem. Landet lydde sedermera under Westgöta lagsaga, hvilket bestyrkes af dess i samma lag utsatta råmärke, men fick derefter egen lagman, fast icke särskild lag. Det hörde sednare till den morgongåfva och lifgeding, som drottning Dorothea fick af sina gemåler, konungarne Christoffer och Christian I; och drottning Christina, Johan II:s gemål, erhöll Nerike år 1499 till underhållslän. År 1525 gafs det åt Lars Siggeson (Sparre) i förläning; och konung Carl IX hade det, innan han kom på thronen, jemte Södermanland och Wärmland till hertigdöme, hvilket sedermera hans son Carl Philip innehade till sin död 1622. Sedan dess har Nerike med de öfriga Svea- och Göthalandskaperna varit oaflåtligen förenadt.

Landets läge midt i riket har befriat det från de många krigsolyckor, för hvilka gränsprovinserna så ofta varit utsatta; men de inhemska krigen under medeltiden rasade dock derinom. Nerikes skönaste historiska minne är Engelbrecht, hvilken inbyggarne troget följde, och hvars död de djupt sörjde och rättvist hämnade, fast hämnden icke nådde illgerningsmannens person; och i Nerike föddes de i vår reformationshistoria så förtjenstfulla bröderna Olaus och Laurentius Petri (Phase), hvilkas fader var smed i Örebro. Nerike bär slutligen titel af hertigdöme och dess vapen är tvänne i kors satta pilar af silfver med fyra hvita rosor omkring i rödt fält, samt skölden med hertiglig krona betäckt.

Nettraby. Socken inom Medelstads härad af Östra fögderiet uti Blekinge län, begränsad af Östersjön, Silltorpså, Rödeby, Fridlefstads och Förkärla socknar, har redan i uråldriga tider varit bebodd, eller åtminstone besökt af ett folk, för hvilket metallernas bruk varit okändt. De inom socknen, å *Alletorp*, *Borråkra* och *Skillinge*, tid efter annan, anträffade fynd af redskaper, förfärdigade af sten, vittna derom. Minnesmärken från den s. k. »brons-åldern» äro ock inom socknen anträffade. Tvänne bronssvärd hafva nämligen blifvit påträffade å Borråkra egor. Minnen från den tid, då hedendomens mörker sväfvade öfver de nordiska länderna, förekomma, ehuru endast till ett inskränkt antal, inom Nettraby bygd. Dessa, der och hvar spridda, fornlemningar utgöras af grafrör, stensättningar och bautastenar. Så anträffas å ett till Skillinge hörande gärde en reslig bautasten, äfvensom å dervarande utmark ett större och ett mindre grafrör, ett flock af skeppsättningar, samt en flisformig, omkring 10 fot hög, bautahäll. Större stenrör eller kummel förefinnas ock å Agdatorps, Gredby, Esketorps, Fredricksdals, Stora Wörtas och Trantorps utegor. Det i gamla sagorna omtalade Reidgotaland, der mången blodig runa skars af de tappra fäderna, har af många häfdatecknare blifvit förlagd till Bleking, och stället Wörva, der konung Dags sparf, förmodligen hans väpnare, blifvit ihjälslagen, har hållits för att vara Wörta inom denna socken. Nettraby utmärker sig för sin rikedom på omvexlande, natursköna trakter. Ett vattendrag, Nettraby-å, som leder sitt ursprung från Småland, slingrar sig fram genom socknen, bildar der flera fall samt faller ut, vid Wrängö, i en af Östersjöns vikar. Detta vattendrag genomskär Nettrabydalen, der rådande jordmånen är lermylla, hvilken jordart förekommer såsom den företrädesvis herrskande å socknens odal- eller inrösnings-egor, hvilka eljest hufvudsakligen bestå af bördig sand- och svartmylla, äfvensom, der och hvar, af en bättre slags mossjord på leralf. Silltorps- eller såsom den ock benämnes Bubbetorps-å skiljer Nettraby socken från Lösens socken i Östra härad. Dessutom finnas Emmahults-sjön samt Niklastorps göl. Ett af de högsta berg uti socknen befinnes å Westra Nettraby ego-område. Ett annat berg, som för dess vackra formation och dess prydliga träd förtjenar att tagas i betraktande, är beläget i Emmahult, ej långt ifrån den der befintliga insjö. Bland öar, som tillhöra socknen, märkas utom andra: Aspö, Saltö, Ramsö och Haglö. Af dessa äro endast de tvänne förstnämnda bebodda.

Klimatet är i allmänhet mildt. Persiko-, aprikos- och valnötträden lemna, liksom vinrankan, mogen frukt. Här växer ock björnbärsbusken — en i öfra Sverige sällsynt växt; om klimatets blidhet vittna ock de näktergalar, som stund-

dom låta höra sina ljufva toner. För icke så lång tid tillbaka fanns i socknen en mängd af härliga, lummiga träd, af hvilka ett ej ringa antal nu fallit för odlarens hand. Dock förefinnas ännu, utom andra trädslag, ek, bok, lönn, lind, ask, rönn, asp, al, tall, gran och en.

Socknen, fördelad i 8 s. k. rotar, innehåller på 0,450 qvadratmil land $35^5/_6$ mant., deraf $^3/_8$ mant. prestgård, $^1/_3$ mtl (Saltö) af fr.natur. Folkmängden utgjorde 1805: 1,469; vid slutet af 1860 utgjorde den 2,034 personer. Ej mindre än 4 amiraler, chefen för konstruktionskåren, 1 eller 2 kommendörkaptener och flera lägre officerare af flottan ega större eller mindre egendomar, och hela församlingen utgöres till mer än hälften endast af ståndspersoner. De till Nettraby socken hörande gårdarne ega i allmänhet ett inskränkt egoområde. Enligt det af församlingen i Mars 1859, afgifna utlåtande i anledning af de utaf kongl. finanskomitén framställde frågorna funnos å fasta landet af socknen 66 sjelfständiga hemmansbruk; årliga utsädet uppgifves till 157 t:r hvete, 301 t:r råg, 240 t:r korn, 313 t:r hafre, 23 t:r blandsäd, 28 t:r ärter, 817 t:r potates, 150 ℔ rotfruktsfrö och 7 ℔ lin. Den odlade jorden beräknades till 2,698 tunnl, samt den naturliga ängen till 202 tunnl. Under de sist förflutna 25 åren ansågs åkern hafva blifvit tillökt med 1,040 tunnland odaläng samt 290 tunnl. afrösningsjord. Tegplöjning, vanligen till 6 alnars bredd, är, sedan omkring 1850, efterhand införd å en stor del af socknens gårdar. Allmännast brukas den s. k. skottska plogen, hvilken äfven finnes helt och hållet af jern förfärdigad. Den första grunddikning härstädes, medelst rörtegel, verkställdes å Marielunds gård år 1858. Antalet af underhållna kreatur beräknas till 153 hästar, 287 oxar och tjurar, 683 kor, 170 ungnöt, 142 får och 300 svin; den spannmål, som årligen användes för utfodring af kreaturen, till 1,600 t:r; för befolkningens eget behof torde årligen åtgå omkring 4,000 t:r, hvarefter det till afsalu öfverblifna säkerligen öfverstiger 1,500 t:r. Bränvinsbränning, som förr idkades å de flesta af fastlandets gårdar, har, sedan 1840, så minskats, att denna näringsgren vid år 1859 utöfvats endast i ett mindre bränneri. *Fiske* idkas i Saltsjön och i socknens förutnämnda åar och insjöar. *Biafveln*, ehuru ringa, har under sednare åren utvidgats. De inom socknen befintliga verk och inrättningar utgöras af: Ett bäjerskt bier- och ölbryggeri i Westra Nettraby, ett oljeslageri vid Esketorp, en större tegelbruksanläggning, å Lunnaströms inegor, samt trenne mjölqvarnar, en husbehofssåg, äfvensom en benstamp vid Esketorp. Alla dessa verk äro anlagda vid Nettraby å. Vid stranden af Nettraby å, ej långt från dess utlopp i en af Östersjöns vikar, ligger församlingens åldriga tempel, omgifvet af den med resliga träd beprydda kyrkogården. Kyrkan, hvars ålder är okänd, består af tvänne medelst ett hvalf förenade byggnader, skepp och chor. Vapenhuset, derå öfver ingången läses: reparerat år 1793, utgör en tillbyggnad vid skeppets södra långsida. Under samma tak som vapenhuset finnes en Raabska familjen tillhörande graf, och på kyrkogården ligga tvenne grafhus för stoftet efter landshöfding Johan v. Rajalin och amiralitetslöjtnanten Joh. Sjögreen. En minnesvård finnes öfver kyrkoherden Johan Qviding; en grafsten öfver den siste Trossöbonden, Vittus Andersson. I kyrkan ligger begrafven äfven amiralitetskaptenen Jonas Dufva, adlad Anckarloo, som skref sig till Borråkra. Pastorn vid tyska församlingen i Karlskrona, Johan Fr. Frank, erhöll 1729 Nettraby pastorat till præbende. Svenska församlingen i staden »ville haft det till præbende åt stadskomministern». Nettraby församling bad, att konsistorium ville afstyra så väl detta, som att den blefve anslagen åt tyska pastorn. Barnundervisningen bestrides, utom i fasta skolan, äfven i enskilda mindre skolor. Såsom bidrag till aflönande af en lärarinna vid skolan för qvinnliga handaslöjder har fru kammarherrinnan Amalia Rappe år 1853 öfverlemnat en summa af 1,000 rdr rmt, och af samma person lemnades 1862 ett gåfvobref å lika stor summa, hvaraf årl. räntan skall användas till fattiga skolbarns beklädnad. År 1859 öppnades här ett sockenbibliothek medelst sammanskott af församlingens medlemmar. Utgifterna i och för socknens å fasta landet fattigvård ha, under årtiondet 1850—60, endast undantagsvis öfverstigit 2,000 rdr

rmt, efter år beräknadt. Af fattigvårdsstyrelsen utlemnas lin, ull, m. m. till förarbetning åt personer, som sakna arbetsförtjenst hos enskilda. En elektrisk telegrafledning tillkom inom socknen år 1855.

Gårdar och byar: 1 1/6 mant. *Måstad, Stenshaga* och *Allatorp*, 1 1/3 mant. *Borråkra*, 1 *Trantorp*, 3/8 mant. *Kettilstorp*, 1 3/8 *Werstorp*, 1/2 *Sjuhalla*, 3 1/4 *Östra Nettraby*, 1 3/4 *Westra Nettraby*, 1 1/8 mant. *Mjövik; Bjärby, Grönadal* och *Skillinge; Skafkulla* och *Fermanstorp, Täfvetorp* och *Buatorp;* 1 1/2 *Agdatorp;* 1/2 mant. *Emmahult*, 3 mant. *Gredby*. Gårdarne Skärfva och Marielund äro närmare beskrifna på sina ställen. — Socknen ligger 1 1/4 mil från adressorten Carlskrona.

Nianfors. Jernbruk uti Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, anlades år 1794 vid Niansjöarnas utlopp på gränsen mellan Arbrå, Njutångers och Forssa socknar; eges jemte Iggesunds bruk sedan 1850 af hrr Michaëlsson & Comp. Till det, som redan är nämndt om dessa bruk under art. Iggesund, kunna vi nu tillägga, att Iggesunds bruk anlades af Isac Breant, handlande i Stockholm, och såldes af dennes arfvingar år 1722 till hrr Abraham & Carlos Grill för 73,242 daler k:mt; under deras tid flyttades en del af smidet till Nianfors, som nu har 2:ne tyskhärdar, finbladig såg och skattlagd qvarn. Smidesrätten, numer fri, var år 1737: 1,300 *skℓ.* Af den namnkunnige Rinman byggdes här 1748 ett vals- och skärverk, hvilket för länge sedan är nedlagdt. Till egendomen höra c:a 28,000 tunnl. skog. — *Nianfors*, kapell till Enåkers pastorat, består af 3 mantal inom Njutångers socken, 4 mantal inom Arbrå samt 1 mantal uti Forsa. Folkmängden för år 1860 uppgifves till 433 personer. Predikanten tillsättes af egaren till Nianfors bruk.

Niaumelsaskas. Det största vattenfallet i Lule elf, som framkommer fullbildad ur Stora Lule-vatten och går redan ofvanför Harsprånget (såsom fallet ock kallas, deraf att man skall sett harar springa deröfver) fram med rök och dån. Der detta börjar, ligger en ödslig klippö, på hvilken här och der en mager tall fått rotfäste. Elfvens stränder äro på begge sidor om klippön mycket branta och blifva längre ned alldeles lodräta, bildande en smal ränna af endast 60 till 70 fots bredd samt en qvart mils längd. Den öfversta delen af rännan, på klippöns östra sida, är, der fallet börjar, 80 till 100 fot bred, men vid öns nedra ända 500 fot, längre ned endast 30 fot. Denna del af rännan är betydligt brantare än den öfriga. Den väldiga vattenmassan nedstörtar öster om klippöns öfversta ända först lodrätt 35 à 40 fot, men kastar sig derefter med den förfärligaste våldsamhet utför den stupande rännan, hvarvid tvenne ofantliga vågor af vildt brusande skum uppstå. Längre ned, midt i vägen för hvirflarnas lopp, utskjuter från östra stranden eller väggen en klippa. Mot denna vräkes den i vildt raseri framstörtande vattenmassan och kastas stundom hela 50 fot mot höjden. I hvarje ögonblick förändras scenen, öfverallt uppkastas stora vattenmassor högt i luften, och höga molnstoder af skum sväfva öfver det hela, stundom så täta, att de bortskymma de bakom liggande föremålen. Omkring klippan midt framför rännan tvingas det hvitkokande svallet att vika åt sidan och möter den från andra sidan klippön kommande smalare grenen, sedan denna först kastat sig lodrätt ned. Derefter framilar det sjudande afgrundssvallet i sin trånga ränna och bildar en kontinuerlig kedja af fall utefter en sträcka af en fjerdedels mil. Ifrån den 120 till 150 fot höga klippstranden ser man i djupet endast rök och skum, hvars bländande hvithet gör en märklig kontrast mot de svartglänsande klippväggarna. Endast på några få ställen och ej utan lifsfara kan man komma ned till vattnet. Lättast låter det sig göra, just der fallet är mest gripande att åse, nämligen strax nedanför dess öfversta del. Å ena sidan ser man här den vackert mörkgröna, med döfvande dån lodrätt fallande väldiga strålen, och å den andra den utför den stupande rännan med snabbaste fart och i ofantliga vågor af skum ilande vattenmassan med dess likasom ur en kokande afgrund ständigt uppstigande täta dimmor.

Trakten omkring Harsprånget är den vildaste man kan föreställa sig. Höga bergskedjor löpa parallelt med elfven å begge sidor. För att komma ned till Harsprånget, måste man än utför halsbrytande klyftor, än klättra bland ofantliga, på hvarandra uppstaplade klippstycken. Enligt kaptenlöjtnant Petterssons mätning har hela höjden befunnits vara

264 fot. Harsprånget är således två och en half gånger så högt som de beryktade Trollhätte-fallen och öfverträffar dessa ojemförligt i storartad effekt. Det är förmodligen det högsta vattenfall i Europa med så stor vattenmassa. Dånet af Harsprånget hörs vida omkring såsom en mullrande åska; det lär stundom höras ända till det 5 mil derifrån aflägsna Gellivare Dunduri.

Nibble, en gård i Tillberga socken, Siende härad och Westerås län, vid vägen, nära Torstuna sockengräns, har en egen historisk märkvärdighet derigenom, att den för 200 år sedan beboddes af löjtnanten vid den i Westmanland förlagda sqvadronen af lifregimentets kavalleri Israël Olofsson Färling, som den 17 October 1664 blef på denna sin gård skendöd och låg i detta tillstånd sex veckors tid, då han till allas stora förundran åter kom till lifs igen. Han, som förut varit en orolig man, lefde sedan, skyende menniskor, hvarföre han kallades »Nibbleskrubben», ännu $1^{1}/_{2}$ år eller till den 2 Febr. 1666, då han ändtligen dog, 79 år gammal.

Nibble. By i Hedemora socken af Stora Kopparbergs län; härefter antog kapellanen i Ljusnarsberg på 1650-talet, Johannes Olai Hedmorensis, tillnamnet Nibelius, till erinran af denna sin födelsebygd. Ifrån honom härstammade underståthållaren i Stockholm (år 1793), sedermera justitiærådet Johan Eric Nibelius, adlad Palmsvärd, död 1821, och om hvilken kan nämnas, att han, såsom ledamot i en skogskommitté, utarbetade den 1793 utkomna förordningen om skogarna i riket.

Nickala. By med gästgifvaregård, som äfven kallas Kjärsbäck af den förbiflytande Kjärsbäcks-ån, är belägen i Torneå socken af Westerbottens län vid en vik af hafvet. År 1772 har här en stenbro blifvit anlagd, som i det närmaste skiljer svenska och finska tungomålen, och finnes vid densamma en pyramid af grön marmor med minnesskrifter i stenstil på båda språken.

Härifrån skjutsas till:

Saiivits	$1^{11}/_{16}$	mil.
Haparanda	$1^{1}/_{16}$	»

Nickebo masugn, se Wirsbo bruk.

Niclasdam. Jernbruk uti Warnums socken, Ölme härad af Carlstads län, anlagdt 1666, uppgifves på 1840-talet haft 2 härdar och 933 *skH* privil. årl. smide af köpe-tackjern. 1860 års tillverkning var 5,084 centn. 64 *H*. Bruksgården taxerades 1862 till 9,000 rdr rmt, inberäknadt hälften i Niclasdams såg; tillhörande landtegendom består af $^{1}/_{8}$ frälse *Måserud* samt $\frac{1413}{2400}$ mantal i andra hemman; hela godset taxerades år 1862 till 123,900 rdr rmt och var påfördt i bevillning 40 rdr 5 öre. Egare brukspatron M. Th. Berggren.

Nicolai socken eller Nyköpings landsförsamling, i Jönåkers härad och Nyköpings län, mellan Östersjön och dess vikar, By-, Stjernholms- och Marefjärdarna, i sydost och öster, Nyköpings stad och å i nordost, emot Allhelgona och Råby, Bärbo i norr samt Tuna, Bergahammar och Tunaberg i vester och s. v., har nära 2 mils längd, från sydost till nordvest, och på ett ställe, mellan staden och Bergahammar, endast $^{1}/_{4}$ mils bredd, eljest högst 1 mil, samt upptager 1,172 qvadratmil, hvaraf 0,232 äro vatten. Hemmantalet utgöres af $19^{3}/_{4}$ mant. skatte, $18^{5}/_{8}$ mant. krono och $40^{3}/_{8}$ mant. frälse, och folkmängden, som 1805 besteg sig till 1,232 personer, uppgick 1860 till 2,174. Norra och mellersta delarna af socknen är en jemn dalgång vid Nyköpingsån, med god lera; men södra delen är dels sank, dels skogig och bergig, fortsatt ute i sjön af klippiga öar och skär, samt består således af mycken björklera och mojord. Näringarne äro derföre åker- och ängs-, men föga skogsbruk, hvarjemte idkas fiske och manufakturrörelse; och gifver den närbelägna staden en mängd biförtjenster åt sockenboerna. Församlingen synes af gammalt haft och har fortfarande kyrka och presterskap gemensamt med Nyköpings vestra stadsdel; men vid Stjernholms herregård, i socknens sydligaste del, finnes ett särskildt kapell från 1600-talet, som i följande seklet en tid hade sin egen prest, och hvarest ännu hålles några gånger om året gudstjenst för godsbönderna och skärgårdsfolket. Sockenskolan är vid Arnö säteri, $^{1}/_{4}$ mil söder ifrån staden. Af fornlemningar synas grafhögar på Fruängen, och vid Wäderbrunns kungsgård, som förr hört till denna socken, men för framtiden är lagd till Bergshammars, äro spår funna efter en bygg-

nad af sten med vallar och grafvar. Kusterna hemsöktes ömkligen af Ryssarne vid deras härjningar år 1719.

Gårdar och verk inom socknen äro: *S:t Annæ qvarn* vid staden, på en holme i Nyköpingsån och byggd på S:t Annæ fattighus egor, i stället för en äldre qvarn, som brändes af Ryssarne ofvannämnda år, köptes till skatte år 1776 af Reimar och Pihl och tillhörde 1851 en In de Betou; — *S:t Annæ såg*, köpt till skatte 1747 af en vid namn Ekman, lyder nu under friherrl. Löwenska fideikommisset Sjösa i Svärta socken; — F. d. *Bergens qvarn* köptes 1725 till skatte af prosten Een, är nu klädesfabrik och tillhörde 1851 Lenning; — *Oppeby*, 1 1/2 mantal skatte, fordom krono, genom byte med Lindhjelm, köptes till skatte år 1710 af Westerling och egdes 1851 af fru Fineman, tillika med *Stora Släbro* 1 och *Lilla Släbro* 1/2 mantal samt *Släbro qvarn*; — *Bagartorp* eller *Österby*, 1/4 mantal skatte, kronan tillbytt från Johan Rosenhane 1685, 1851 tillhörigt Löfvenius; — *Minninge*, 1 mantal skatte, köpt, jemte förutnämnda Släbro qvarn, till sådant år 1780: — *Tåbäcken*, 1 mantal frälse, tillhörde 1685 Johan Rosenhane; — *Brunsta*, 1 3/4 mtl, mest frälse, har tillhört dels Göran Sperling, dels Axel Lillje; — *Ullevi*, 1 mantal krono, länsmansboställe; — *Girista*, 1 mantal skatte, har varit säteri för den lärda riddarhussekreteraren Samuel Kempensköld, som skall skrifvit sig till nämnda ställe, hvilket då hade det mer ståtliga namnet Gyrstaberg, men från hvars arfvingar det reducerades såsom donation, och lyder nu under Tista i Bärbo; — *Lilla* eller *Tyska Ladugården*, kungsgård, bestående af 4 mantal kronosäteri, som varit förpantad till fru Maria Kurtzel, men sedermera öfverflyttad på landshöfdingen Falkenberg, hvilken innehade densamma 1685; — *Stora Ladugården*, också kungsgård af 8 mantal kronosäteri, år 1677 förpantad till Gerdt Störning; — *Arnö*, 2 mtl frälsesäteri (se särskildt artikel), med *Gärdsnäs*, 1 mantal, den gamla Sjöbladska egendomen *Flöttna*, 1 mantal säteri och på den tiden hufvudgård, samt *Brandthäll*, 1 mantal skatte, också säteri; — *Krognäs*, 1 mantal frälse — och slutligen *Stjernholm*, som får sin egen artikel. I denna socken, ungefär ett bösshåll utom Nyköpings vestra tull, ligger också *Lillbro-* eller *Lindbacks-täpporna*, en kronojord af 21 tunnlands areal, och landshöfdingen i länet på lönen anslagen. Jorden, den bästa och bördigaste i nejden, utarrenderas af kammarkollegium på 30 års tid i sender, och utgör arrendet c:a 800 rdr årligen. Nuvarande arrendatorn är kofferdikaptenen G. A. Fogelström.

Nidingen. En liten ovalformig klippa vid Sveriges vestra kust uti Kattegat, 57° 18′ 14″ n. br., 9° 44′ 6″ ö. l., innehållande 3,000 alnar i längden och 1,400 alnar i bredden, hörer till Onsala socken, Fjärås härad i Halmstads län; den har en fyrinrättning med 2 fyrar, som skötas af 5 personer, bonings- och skolhus. Ifrån Nidingen utsträcka sig 2:ne ref; det i s. s. v. kallas *Lilla Land* och sträcker sig 3,000 alnar från Nidingen; det i n. n. v. kallas *Kläckefoten* och har en längd af 4,500 alnar. Det är på dessa, som så många seglare förolyckats. Ön skall hafva sitt namn deraf, att den lurat många tusende seglare, som, ej anande någon fara, här funnit sin graf i vågorna. Till denna ö eller ock till (Njudungen) i Småland, som nu kallas Östra härad, hänföres den bekanta visan: »Konungen (Nidad eller Nidung) skulle till Nidingen fara; hemma skulle hans dotter vara». — År 1766 uppbyggdes här på amiralitets-öfverkommissaren Löwenskölds föranstaltande en stapel och hängdes deruti en metallklocka af 11 skeppunds vigt. På klockan läses följande inskrift: »Lät du mitt ljud, o store Gud, en önsklig nytta göra, Då går på haf, ej köl i graf, och man ditt lof skall höra.» På ön finnes tillräcklig vattentillgång och några små gräsplaner.

Nikolai kapell i Stora Tuna socken af Stora Kopparbergs län, anlades 1831, i stället för Silfbergs kapell. Det är beläget på Gränshammars egor och utgör en vacker rotunda, som höjer sig från en löfbeväxt kulle. Folkmängden, som år 1850 var 2,710, uppgick 1855 till 2,907 personer, deraf dock 1,098 i Ambergs kapell.

Nilsvallen. Gästgifvaregård i Jämtlands län, hvarifrån skjutsas till

Kolsätt i ö.	2	mil.
Glissjöberg i n. v.	2 1/4	»
Lillherrdals kyrkoby i s. v. .	3	»

Niords eller **Nordians** hög, se Norrsunda socken.

Nissafors. Jernbruk uti Örryds socken (enligt taxeringslängden), Mo härad af Jönköpings län, utgör med säteriet Bjersved samt underlydande 4 1/4 mant. ett gods inom nämnda socken, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1861: 142 rdr 50 öre, och som hör till ett större fideikommiss, med en egorymd af c:a 30,000 tunnland. Bruket anlades 1725 af brukspatron Camitz på säteriet Bjersveds egor, på Nissa-åns vestra sida, men flyttades år 1806 till den östra och kom således inom Källeryds socken. Det har 4 härdar och 3 stångjernshamrar med 1,586 13/20 *skℓ* privil. smide; här finnes äfven ett manufakturverk med knipp- och spik-

hammare. Bruket har egen masugn i Bonstorps socken. Närvarande fideikommissarien är major Löfvenskiöld.

Nissan, Nissa-ån. Denna å leder sitt ursprung från den redan i 9:de århundradet genom Danaholms-fördraget bekanta Nissa källa (Nizer kild), belägen vid Månsarps södra socknegräns på Hackelsbo egor, men i norra ändan af en långt i söder sig sträckande mosse, Hestra eller Tubbebo mosse kallad, i hvilkens södra ända Tabergs-ån utflyter. Nissa-ån börjar som en liten knappt synlig bäck. Efter några böjningar åt nordvest, i gränsen mellan Mo och Tveta härader, går hon på hemmanet Hökhults egor in i Mo härad. Här antager hon en fullkomligt vestlig rigtning och rinner förbi Jära gästgifvaregård. Vid denna bys nordvestra gräns gör ån en tämligen stark böjning åt s. s. v., en riktning, som detta allt mer och mer ökade strömdrag bibehåller igenom Mo och Westbo samt Halland, ända till utloppet i hafvet vid Halmstad. Enligt Hisingers uppgift ligger ån vid Jära bro 690 fot öfver hafvet, således 395 fot högre än Wettern. Åns bifloder äro: *Häljaryds-* eller *Gunillabergs-ån*, som kommer från Ko mosse, *Rökbergs, Svana, Stufveryds, Örryds* och *Wiks* åar. Alla dessa bifloder utsina nästan alldeles under långvarig torka, och sjelfva Nissan har stundom så litet vatten, att ett eller flera hjul vid Nissafors bruk måste sättas i overksamhet. Förslag att göra ån segelbar hafva blifvit gjorda åren 1664, 1680, 1719, 1740 och sednast 1838, men alltid utan framgång. Vid Nissans utlopp fångas den i hela riket bekanta Halmstads-laxen. Vid mynningen af Nissan hölls 1062 det namnkunniga *Nissa-slaget*. Norska flottan, anförd af Håkan Ivarsson Jarl och bestående af 150 segel, tog sin ställning vid Nissaåns utlopp i hafvet och sammanträffade der Larsmessodagen uti en häftig drabbning med danska flottan, bestående af 300 segel samt anförd af halländske Jarlen Fin Arnason. Slutligen blefvo Danskarne öfvermannade, och deras olycklige konung Sven undkom genom sin motståndare Håkan Jarls ädelmod. Denna konung blef under en simpel förklädnad och ett diktadt namn undanhulpen till en bondgård. Här framsattes vatten till tvagning samt något till förtäring. När konungen torkade sig på midten af handduken, ryckte husmodern den ifrån honom och sade: »Föga måtte du hafva lärt; det är torparelikt att väta hela duken på en gång.» Efter måltiden bortred konungen åt skogen beledsagad af en vägvisare. Den skog, hvartill Sven Ulfsson tagit sin tillflykt, har längesedan försvunnit; men de grafhögar, som ligga på den ödsliga ljungheden, torde vara minnesvårdar öfver de fallna Danskarne, hvilka blefvo af bönderna på Harald Hårdrådes befallning jordade. På Nissastigen — så kallas den väg, som från Jönköping löper utmed Nissaån till Halmstad — stå vid åbrädden några huggna stenar, och på två bland dem stå inristade Carl X:s och XI:s namn.

Nissaryd. Gästgifverihemman af 1 mant. skatte uti Långaryds socken, Westbo härad och Jönköpings län, ligger $^1/_2$ mil s. v. från kyrkan, på åns högra sida. Härifrån skjutsas till

Bölaryd i n. o. . . . . . . $1^1/_2$ mil.
Ramnäs i Halland, s. v. . . $1^3/_4$ »

Nisshytta. Masugn i Säthers socken af Stora Kopparbergs län, 1 mil söder från staden Säter, är af ålder privilegierad och har haft flera delegare af bergsmän i Hedemora; år 1638 blef myntmästaren Marcus Kock ensam egare af masugnen och ombyggde den på det den tiden s. k. Fransyska sättet. En del af tillverkningen utsmides vid Risshytte jernverk uti Tuna socken, en del vid Tolfforss bruk i Gestrikland, hvarunder den lyder.

Nittorp. Annex-socken till Dalstorps pastorat, ligger uti Kinds härad af Elfsborgs län, $2^3/_4$ mil s. s. o. från Ulricehamn, samt omfattar 0,704 qv.mil. Marken är ojemn, rådande jordmånen är sandjord, skog finnes hjelpligt. Kyrkan är belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan. Socknen, som år 1805 beboddes af 533 och 1860 af 866 personer, består af $11^1/_8$ hemman skatte, $^1/_2$ krono, 4 frälse; eg.rätts-afgiften sistn. år var 50 rdr 18 öre.

Hemmanen voro skiftade i 94 delar, hvaraf den största var $^1/_2$ mant. *Moghult* (eg.rätts-afg. 2 rdr 10 öre). $^1/_2$ *Nittorp* pastorsstom. — Af öfriga hemman nämnas: *Fjås, Gunnarstorp, Gölingstorp, Hornhult, Haga, Hagared, Södra*

och *Norra Kroken, Nittorp, Qvistbeck, Remmebo, Öster-Rya, Ståckrem, Spånarp, Tommared, Ödegjerde, Gislarp.* Fr.hemman äro *Elmås, Flathult, Gumsebo, Nygården,* 1$^1/_4$ *Nittorp,* $^1/_2$ *Spånarp.* — Adress: Svenljunga.

Nittsjö. Tegelbruk i Rättviks socken af Stora Kopparbergs län, jemte lerkärl och kakelfabrik, der år 1861 tillverkades 43,000 st. taktegel, 59,000 st. murtegel samt 9,800 st. rörtegel; egdes s. år af hr C. F. Wettergren.

Njavvi (Strömmen). Nybygge uti Luleå lappmark i Jockmocks församling vid slutet af Saggatforssen, der Tjomotis och Skalkajaur taga sin början. Det omgifves af höga skogsberg, som äro på topparna glest beväxta; men öfverhufvud synes vegetationen ej vara sämre här än kring Gellivare myrar. J. Engström yttrar i sin Resa genom Norrland och Lappland, att intet bättre ställe kan önskas för större jernverksanläggningar än härstädes, nämligen ett jernverk vid Niavvi, det andra i Parkjaursforssen, det tredje i Wajkijaursforssen, $^1/_2$ mil från Jockmock. Kommunikationen mellan dessa bergverk vore behändig, och tillräcklig kolskog kunde erhållas af skogarna kring Tjomotis och Skalkajaur.

Njudungen är namnet på ett fornrike, hvilket skall hafva utgjort en del af det nuvarande Småland och förenades, jemte Wärend och Finveden, sedermera med Tiohärads lagsaga. Det utgjorde tidigt ett Östra och Westra härad i den Wärendska lagsagan; men detta rike har lemnat få spår af sin forntida, högst sannolika sjelfständighet. En isländsk saga, ehuru utan historiskt värde, anses beröra detta fornrike. Det är Krembres, skrifven, enligt G. Bondes anmärkning, med afsigt att gälla som en inhemsk skrift rörande Kimbrernes för Romarne så väl kända värf. Som Njudung hvarken har något, som vittnar om dess ursprungligen sjelfständiga rättsförfattning, eller folksägner om egna konungar och dylikt, så synes tydligen, att detta lilla rike blef förenadt med sina grannriken, innan dess egna lag hann skrifvas.

Njurunda. Socken och regalt pastorat af 3:dje klassen, uti Medelpads fögderi af Hernösands län, belägen 1$^1/_2$ mil s. s. o. från Sundsvall vid hafvet, 38$^1/_2$ mil norrut från Stockholm samt 6$^3/_4$ mil söderut från residensstaden Hernösand, gränsar i norr till Bottniska viken samt Sköns socken; i söder begränsas hon af Gnarps socken i Norra Helsingland, från nämnda hafsvik till Ort- eller Hornsjöbäcken, der i vester Attmar socken möter och följer vestra gränsen nära nog fram till Ljungan, der Tuna socken vidtager. I nordvest möter Sissjö byeskog, som lyder under Sundsvalls stad. Hela arealinnehållet uppgår till 68,327 tunnl. 16 kappl. = 382,634 qvadratrefvar, hvaraf 3,226 tunnl. mossar, 11,205 tunnl. vatten. Uti denna areal upptagas ej mindre Bråmö än ock alla större och mindre holmar i skärgården, hvaremot åtskilliga byars egovälden inom Gnarps socken icke tagits i betraktande. *)

Socknen har sitt namn af lappska ordet »Njouran», som betyder elf med

---

*) Dels af äldre handlingar, dels ock af Widmarks beskrifning öfver Gnarps socken synes, att en 253-årig rättegång blifvit, under stor bitterhet parterna mellan, förd om rågångens rätta sträckning Medelpad och Helsingland, eller förnämligast Gnarp och Njurunda socknar imellan. Redan 1588 d. 30 Maj fällde under-lagmännen Ewert Hindricksson från Ångermanland och Jöns Claësson från Gestrikland, biträdde af nämnd från hvar sina provinser, i denna tvist det utslag, att rågången skulle gå från Rönnbottenvikens södra udde vid hafvet till Orreklint och vidare till Malungsflugg; dock att, derest rålinien, dragen rätt fram mellan dessa punkter, komme att gå för nära Bolby, knä då borde brytas förbi densamma, för att sedan återgå inpå den sålunda bestämda räta sträckan; hvarjemte föreskrefs, att gammal sed skulle hållas i helgd. Dessa vilkor åter gåfvo ny anledning till rättegång, slagsmål och bitterhet. Först den 26 Oktober 1835, då laga skifte öfver Gnarps socken företogs till behandling af förste landtmätaren Widmark, bragtes ändtligen den ifrågavarande tvisten till ett efterlängtadt slut. Forum var nu funnet, och egodelningsrätten blef den »ort och det ställe, som vederborde.» Genom utslag af den 4 Aug. 1836, af kongl. Maj:t under d. 11 Okt. 1837 fastställdt, har nämnde rätt nöjaktigt afgjort gränsregleringsfrågan, hvilken dock ej förrän år 1841, då kongl. Maj:t under den 29 April godkände den i socknen verkställda afvittringen, kunde fullt bringas till slut. Till följd häraf fingo Södergårds och Bredby hemmansegare i Njurunda sig tillerkända 590 tunnl. 13 kappl. samt Ortsjö byamän 592 tunnl. 10 kappland.

stenar och grund. Invånarne säga också i dagligt tal »Njuran.» Den latinska ändelsen »unda» har sannolikt tillkommit genom det inflytande katholska klereciet utöfvat på alla förhållanden. Om man undantager socknens nordvestra del, som på tvänne sidor omslutes af Ljungan, utgör socknens område ett helt och hållet flackt kustland. Bland öppna slätter må nämnas den, som bildas af byarna Mjösunds, Skottsunds, Nylands, Juni och en del af Berga inegor. Af en mindre skogshöjd, å hvilken platsen för en blifvande ny kyrka är utsedd, skiljes denna slätt från den, som litet längre vesterut bildas af de sammanhängande inegorna för byarna Solberg, Berge, Hellgum och Bunsta. Vid stranden af den stora Björköfjerden ligger *Björke* by i en behaglig däld. De egentliga bergen äro att söka i socknens nordvestra del. Så reser sig å Nohlby skogsmark den bekanta *Nolbyknölen*, hvilken ligger alldeles enstaka och är af betydlig höjd samt högst egen daning, hvarförutan den i hänseende till sitt nära grannskap med hafvet tjenar sjöfarande till ett landkänningstecken. Berget reser sig lodrätt från trenne sidor och är blott på den fjerde tillgängligt för vandraren samt bildar öfverst en rund plan, utgörande dess hjessa. På denna plan är en vårdkase, hvilken sannolikt ej varit begagnad sedan år 1721, då trakten hemsöktes af Ryssarnes härjningar. Flera, om ej så höga, dock till sin utsträckning betydligare berg, såsom Medskogs- och Omsbergen, finnas norr om Ljungan och synnerligast utefter gränsen mot Tuna. På södra sidan elfven träffas knappast annat anmärkningsvärdt berg än *Hökberget*, som ligger å *Å* bys egor. Bråmön består nästan helt och hållet af berg. Socknen är särdeles vattenrik. Största floden är *Ljungan* eller Njurunda elf, som jemte sitt flodområde redan är beskrifven på sitt ställe. Bland öfriga vattensystemer märkas: *Armsjön*, socknens största sjö, som upptager en yta af 2,108 tunnl.; den ligger på gränsen mot Gnarp och till en del inom sistnämnda sockens område. Denna sjö uttömmer sig i den blott några hundrade fot österut belägna *Qvarntjern*, som åter skickar en å in i *Bergtjern*, hvarifrån vattnet under namn af Armsjö-ån fortsätter sitt lopp rakt i öster, tilldess det vid Galtströms bruk utgjuter sig i hafvet. Med utlopp i Hafsjön förekomma dessutom sjön *Mingen*, fordom Åmingen, 617 tld, *Konsjön* 72 tunnl., samt Skyffelängssjön, som utfaller i Juni- eller Nylandssjön. Några af de mindre sjöarna hafva i sednare tiden blifvit aftappade. I skärgården bildar hafvet en mängd större och mindre vikar och inskärningar, hvaraf *Björkö-*, *Berga-*, Juni-fjerdarne, äro de största, de der åter bilda flera smärre bugter, som alla äro foster af Bottniska vikens inträngande i skötet af det steniga och låglända kustlandet. Bland den stora mängd af *skär*, *holmar* och *öar*, som i denna skärgård tyckas liksom vara nedsållade, må nämnas: *Juniskären*, *Galtens skärgård*, *Svanskäret*, *Wad-*, *Harn-* och *Furuskären*. På Furuskäret finnes en kal grafvård öfver en grefve Piper, som skall hafva aflidit under 1808 års krig, då det fartyg, hvaröfver han förde befälet, låg för ankar i dessa vatten.

Jordmånen är i allmänhet lera, mer och mindre uppblandad med sandmjulna samt vattensjuk sjöbottenjord. I sydöstra delen af socknen, som inbegriper ensamt Galtströms bruks område, hvarest åkerbruket ej skötes till annat än frambringandet af potates, är jordmånen torr och sandig. Socknen kan anses vara till fullo uppodlad, endast söder om Öijen finnas stora odlingsbara sträckor, hvilka ligga ännu utom hank och stör, hvarförutan de här belägna byars åker och äng äro i vida sämre skick än den öfra socknens och tarfva idoga händer för sin förkofran. Af *Mineralkällor* finnes en å Hellgums egor. Denna källa afsätter en gulbrun jernockra, och dess vatten är af en sur, jernhaltig smak. En mängd olika växter trifvas här, dels planterade, såsom Dalierna, dels ock sjelfplantade, såsom arter af slägterna thlaspi, rosa, rubus, fragaria, carum, myosotis, erica, vaccinium, serratula, centaurea, gnaphalium, tussilago, chrysantemum, arnica, humulus, scirpus, eriophorum, carex, phleum, avena, alopecurus, bromus, eqvisetum, hypnum m. fl.

Klimatet är ganska strängt. När hafsisen samlar sig till dessa kuster, så bereder den landtmannen en långsam vår och skickar öfver nejden sina kyliga vindar, hvilka ej blott förhindra vårsådden och förstöra svalbandet, derest snön redan aftinat, utan föra äfven med sig sjukdomar, hvaribland frossfebrar synnerligast hemsöka invånarne. Folkmängden har från år 1775 till och med 1855 ökats från 1,216 till 2,827 personer. Enligt utdrag af prosteriets tabellsamlingar visar sig, att på 82 år hafva inom pastoratet blifvit födda 4,266 barn, deraf 211 oäkta, samt under samma tid 2,893 personer aflidit, deribland 1,033 under 10 år och 1,249 öfver 50 år, resten mellan 10 och 50 år. År 1821 inträffade en förlossning med trillingar; under hela tiden 58 förlossningar med tvillingar samt 102 med dödfödda foster. Hushållens antal uppgingo, enligt anteckning i gamla kyrkoboken, år 1580 till 100, år 1855 till 580. Inom pastoratet lefde 1860: 3,050 personer, hvaraf 2,302 tillhöra Njurunda socken, Galtströms bruks kapell 278 och Svartviks skeppsvarf 470. Den egentliga folkökningen har inträffat på de sednaste 25 åren; härtill får orsaken sökas i den företagsamhetsanda, som vaknat inom samhället och framalstrat en mängd inrättningar, som erfordrat större arbetspersonal. Här finnas 13 båtsmanstorp, 122 jordtorp, 5 stattorp och 133 backstugor. Häraf äro 19 torp afsöndrade för alltid och resten för viss tid.

Njurundaboen har en stark kroppsbyggnad, som från den tidigare barndomen blifvit härdad genom mödosamma arbeten, hvarigenom dock en riklig bergning förskaffas. En gumma om 102 och en vid 99 års ålder afledo 1798, hvaremot få sedermera uppnått det 85:te lefnadsåret.

En allmän välmåga herrskar inom detta samhälle. Folklynnet har varit och är ännu sträft samt benäget för rättegångar och stridigheter. Sjön Öijen delar socknen i tvänne hälfter, hvilkas befolkning vid kommunala frågors afgörande hysa åsigter, som helt naturligt äro stridande emot hvarandra. Ännu 1856 var icke afgjordt, om folkskolan borde bli fast eller ambulatorisk. Om läget för den nya kyrkan har nuvarande slägte ärft en envis rättegång från förfäderna, men i detta mål hafva omsider några inflytelserikare och förnuftigare personer lyckats tillvägabringa en förening.

När landets äring är lofvande, erhåller arbetaren vid Svartvik en förtjenst af till och med 7 rdr om dagen, hvartill den under sommaren 1855 uppgått. Med en säker inkomst af 2 à 3 rdr för qvinnan samt 5 rdr för mannen under hela sommaren samlar detta arbetsfolk sig ganska lätt en större summa, tillräcklig att låta dem framsläpa sitt lif under vintern i osedlighet och lättja. Men är det sorgligt att se de laster, uti hvilka allmogen ännu ligger fången, så är det ock tillfredsställande att betrakta den vackrare sidan af dess karakter. Här finna vi en varm kärlek till konung och fosterland, en derpå grundad vördnad för konungens bud och befallningar, idoghet, en allmän raskhet och en fryntlig gästfrihet. Man omfattar själasörjaren med välvilja och förtroende samt vet att uppskatta embetsmännen efter förtjenst.

Allmogens *klädedrägt* är en blandning af forntidens allvar och nutidens flärd. Nu duger ej våra förfäders varma och starka vadmalsbeklädnad. I *byggnadssättet* varseblir man allmogens förkärlek till tvåvåningshus. Förf. af Njurunda sockenbeskrifning (förvarad i landtmäterikontoret), landtmätaren Ol. E. Næslund, och af hvilken beskrifning denna till större delen är ett sammandrag, uttrycker sin tacksamma öfverraskning öfver den snygghet och det sunda, städade skick, som församlingens matmödrar vidmakthöllo i sina hemvist, och som öfverallt mötte honom under hans besök i socknens flesta byar vintern 1855. På ett ställe var åbyggnaden till en del uppförd af tegel, för öfrigt allmänt af trä. På några ställen, såsom i Mai, höja sig ståtliga hvitmålade åbyggnader; prostgården uppgifves vara bland de sämsta och oansenligaste.

Socknens hufvudnäringar äro: *Åkerbruket;* kornet är mest brukliga sädesslaget, och sås deraf årl. 467½ t:r, af blandsäd 425½ t:r; af råg sås endast

54 t:r, $210^1/_2$ t:r hafra. *Boskaps- och ängsskötseln:* ängen upptager en areal af $6,135^1/_2$ tunnl.; boskapsskötseln afkastar mer än behofvet kräfver. *Skogarne* bestå hufvudsakligen af gran och tall, samt björk, asp och lönn. Ännu äro väl skogarne tillräckliga för de enskilda behofven, och lemna dessutom å en del ställen skeppsvirke, spiror och kolved till afsalu, men snart nog torde skogsbristen infinna sig; ty skogen behandlas med den i Norrland vanliga tanklösa likgiltighet. Man vet, att barrskogen behöfver 100 år för sin återväxt till ved och 150 år till timmerskog, men ändock göres ej det minsta bemödande att bispringa den torftiga naturen i hennes låga alstringsförmåga. *)

Bergsrörelse vid Galtströms bruk (se den artikeln). *Fabrikrörelse* vid *Svartviks* skeppvarf (se den art.), vid *Stångeå* pappersbruk (se den art.), dessutom finnas tre tullmjölqvarnar, *Mariefors* med 3 par stenar, och *Stångeå* med ett lika antal, samt *Näset* med blott ett par stenar. *Fisket:* strömmingsfångsten, ehuru föga lönande, idkas dock i trenne större fiskehamnar: *Lörudden, Juni* och *Skatan.* Laxfisket idkas i Hafsjön och med synnerlig fördel i Ljungan; sikfisket är ringa, ålfisket har fordom varit mer lönande, nejonfångsten i Ljungan drifves med särdeles framgång. *Binäringar: Flottningsarbetet* å Ljungan är under nuvarande konjunkturer ortens förnämsta; *försäljning af skogseffekter* mindre betydlig och för en del socknemän saknas den alldeles. *Hästafvel:* allmogen anser för en heder att hafva feta och väl ansade hästkreatur, hvarföre hästarne i allmänhet äro vackra. Racen är likvisst ej den bästa. Här säljas årligen 80 à 85 hästar. *Forsling åt andra. Koltillverkning.* I allmänhet hyser bonden motvilja för kolning, men som kolpriset har i senare tider stigit och premier utdelas för flitig kolning, är en ändring derutinnan att hoppas. *Jagten* är knappt värd att omnämna såsom näringsgren. Några hemmansegare hafva andelar i ångaren Sundsvall samt derjemte en öppen båt om 16 och en skonare om 22 svåra lästers drägtighet. Socknens årliga inkomster beräknas till 36,000 rdr, deraf 15,000 rdr för arbeten vid Svartvik och Galtström, 7,200 rdr för fisket i allmänhet, 3,000 rdr för ladugårdsalster. Statsbidragen och kommunala afgifterna beräknas till 16,189 rdr 64 öre. Jorden brukas ensamt af sjelfegande.

Njurunda utgör, jemte Galtströms bruksförsamling och Svartviks skeppsvarf, ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Medelpads kontrakt af Hernösands stift, med pastor, komminister, bruks- och varfspredikanter. Sockensigillet förer en oxe. Pastoratet utgör ett tingslag för sig, och hållas de ordinarie tingen i det prydliga hus, allmogen uppfört vid gamla kyrkan år 1844. Socknen är indelad i 12 husförhörs- eller läsrotar, med en sex- eller ordningsman i hvarje. Barnundervisningen bestrides under en tid af året i fast skola invid kyrkan, men sommarmånaderna är skolan ambulatorisk med stationer i byarne söder om Öijen. Å kyrkmon uppfördes år 1844 ett ståtligt skol- och tingshus, 27 alnar långt, 20 alnar bredt. Den rymliga skolsalen är på nedra botten, upptagande hela byggnadens längd. Fyra pelare uppehålla taket och äro symetriskt anordnade i den rikt upplysta salen. Sockenmagasin finnes, och uppgick fonden 1856 till 180 t:r. Å flera ställen inom församlingen äro vattenledningar i jorden nedlagda, hvarigenom friskt vatten föres fram till boningshusen. *Kyrkan* ligger (enl. Djurberg) under 62^0 $16'$ polhöjd så nära invid södra stranden af Ljungan, att man ofta befarat, att elfvens skärningar skulle undergräfva hennes grundvalar. Den är utan tvifvel en af stiftets aldra-

*) En med förstånd och omtanka verkstäld hjelpgallring samt rensning af marken lönade oemotsägligen väl mödan; ty genom gallring få träden mer frihet att utveckla sig och antaga en rakare och qvistrenare vext, äfvensom de uppskjuta ojemnförligt fortare, och genom rensning samt förbränning af vindfällen m. m. som betäcka marken öfverallt, skulle mulbetet väsendtligen upphjelpas, och den befriade marken hafva lättare att i sig upptaga de frön, som från de vexande stammarne nedfalla. Skulle så på en dylik behandling följa en systematisk afverkning, och trädfrön sås der årets sista hygge skett, så är författarens (O. E. Næslund) tanke, att Njurundabon, äfvensom Norrländningen i allmänhet, ständigt skulle hafva ett aldrig sig minskande kapital i sina skogar.

äldsta, ehuru byggnadstiden är helt och hållet okänd. Hennes yttre är i hög grad skröpligt. Redan 1783 omtalas kyrkans otillräcklighet och nödvändigheten af nybyggnad, men ända till dessa dagar har församlingen ej kunnat komma öfverens om läget; nu är ändtligen en fri och vacker plats, $^1/_8$ mil söder om gamla kyrkan på Stångom bys mark, inköpt. Uti kyrkan förvaras 172 lod silfver. Natten till den 26 Okt. 1843 bortstals $204^1/_4$ lod silfver samt en dopskål af tenn, hvilka persedlar aldrig tillrättakommit. Följande böcker förvaras uti henne: Carl XII:s bibel, Gezelii bibelverk, Menniskoslägtets historia af Peringsköld, Kyrkolagen af 1686, Concordia Pia, edition 1730, Luthers Evangelii- och Epistelpostillor, 1614 års Kyrkohandbok, Liber canutus, hoc est kyrie et venite, anno 1620, Schrivers Själaskatt, Nicolai Hunii Credendorum Epitome m. fl. Enligt 13 § af prosten E. J. Dillners visitationsakt för den 2 Febr. 1783 var kyrkokassan då 4,511 daler 29 öre k:mt = 250 rdr 31 sk. 9 rst. bco, och fattigkassan 27 rdr 9 sk. 5 rst. samma mynt; år 1832, när biskop Franzén här höll visitation, uppgick kyrkans behållning till 6,869 rdr och fattigkassans till 523 rdr, allt bco. Bland kyrkoherdar må nämnas: *Petrus Olaus Getricius*, pastor här 1580; afsattes 1577 från rektorssysslan i Gefle för sitt vägrande af att antaga lithurgien. Hans son var mag. Olaus Petri Njurenius, som författat en beskrifning öfver Lappland. Kongl. hofpredik. *Er. Joh. Huss* »en drifvande lärare och allvarsam prost», död år 1723. Magister *Lars Östen Sandmark* blef såsom regementspastor vid Westerbottningarne fången i det olyckliga slaget vid Pultawa, den 28 Juni 1709, och derefter förd till Sibirien, derifrån han, efter 13 års förfärlig fångenskap, lyckades år 1722 rymma hit öfver till Sverige, hvarest han omsider befordrades till kyrkoherde härstädes och blef död år 1729. Han var gift med öfverste-löjtn. von Burghausens dotter Lovisa, som äfven undergått många sorgligt sällsamma öden.*)

Fornlemningar. Den öfra socknens uppodling går troligen tillbaka ända till hedenhös, och torde hafva lifnärt våra äldsta förfäder redan innan Ansgarius hälsade Thules landamären med sin apostoliska välsignelse. Att denna socken, redan i en långt aflägsen forntid, varit bebodd, är fullt bevisligt af den mängd lemningar efter våra äldsta förfäder, som ännu finnas qvar. Redan i Thorsten Wikingssons saga omtalas »Bränön» såsom ett bekant ställe för den tidens sjöfarande. Ungefärligen $^1/_4$ mil från kyrkan, tätt invid landsvägen, synas å prestbordets egor tydliga märken efter ett gammalt *offerställe.* Invid detta gamla minne finnas äfven flera smärre *ättehögar.* Dylika finnas äfven vid *Hellgum.* Störst af här förekommande äro dock trenne å Qvitsle egor, hvilka hafva betydligt vid omkrets och cirka 6 alnars höjd. Hülphers omtalar ättehögar på Dårholmen (Dockholmen efter Dybecks Runa sid. 18, 1:sta häft.), men dessa äro numera ej till finnandes. Uti en grafhög vid Nolby fanns i slutet af 1600-talet en ring af guld, hvilken föryttrades för 70 daler k:mt. *Stenkummel* finnas i stor mängd på uddar och skär längs hela kusten, från Helsinglands gräns till Ljunga elfs utlopp, hvarest Dårholmen är belägen, å hvilken kummel ymnigast förekomma. På samma holme vill en af socknemännen hafva sett en »trollkittel», hvarmed han torde mena en jättegryta. Runstenar förekomma vid Nolby och Berga, samt, enl. Hülphers, vid Westbo och Svala. Några af dessa lära vara

*) Född i Narva år 1697, bortröfvades hon från föräldrahemmet vid 7 års ålder. Efter många äfventyr såldes Lovisa till en rysk general, som höll henne i ett tungt slafveri, hvarifrån hon sökte rädda sig med flykten, men blef ertappad och ömkligen handterad. Efter några års fortsatta lidanden ombytte hon ånyo egare och såldes till en turkisk Pascha. Här åtnjöt hon en något menskligare behandling. Under striderna mellan ryska och turkiska magterna kom Lovisa åter i rysk fångenskap, då hon tvangs antaga grekiska kyrkans bekännelse och inspärrades i ett kloster, der hon någon tid fick hvila sig efter mångåriga lidanden. Härifrån uttogs hon med våld och tvangs att gifta sig med en fänrik, som dock stupade i kriget tre år derefter. Nu lyckades det Lovisa att obemärkt komma öfver gränsen till Finnland och sedermera till Sverige, hvarest hon blef gift först med Sandmark och sedan med hans efterträdare, kyrkoherden Sundberg, och slutade omsider sin korta men sorgligt oroliga lefnad i frid och ro år 1734.

afbildade och beskrifna i professor Nilssons berömda verk om fornlemningar. Lemningar efter ett kapell äro ännu synliga på Qvitsle egor, hvarest stället ännu liksom och i de äldsta skifteshandlingar kallas »kapell-lägdorna.» Sägnen förmäler att pilgrimsfärder fordom anställts hit. Till fornlemningar torde äfven få räknas följande ännu till finnandes i folkets hjernor, der åtskillig mer och mindre skadlig skrock och fanatism ännu hvilar. I byn Solberg blef nämligen en gosse angripen af fallandesoten. Föräldrarne, som ömmade för barnets lekamliga väl, kommo nu på det rådet att »söka vis folke» (som talesättet är). En dylik vishetsmakare åtog sig också patienten utan all tvekan och ordinerade samt lät utföra följande kur. På yngsta brodern öppnades åder och honom aftappades en viss myckenhet blod, hvilken sedan uppblandades med några örter och undergick åtskilliga signerier. Af denna sats tvangs den sjuke att intaga något nio qvällar efter hvarandra, under hvilka dygn den sjukes syskon blefvo strängligen förbjudna att sofva i föräldrahemmet. Den man, som för författaren berättat denna händelse och som sjelf tycktes hafva ett blindt förtroende till dylika »visgubbars» förmåga, försäkrade att kuren lyckades; men andra sockneboer visste att gossen än i dag led af samma åkomma.

År 1686 inträffade konung Carl XI i Njurunda prestgård och gästade dåvarande kyrkoherden, den gamle Jöran Er. Edenius, om hvilken stiftets herdaminne vittnar att »han var en mägta skämtsam man, som vågade anställa många upptåger till monarkens förnöjelse», allt efter den tidens sed och vana. Konung Carl XIV Johan har år 1835 på sin resa till Jämtland passerat genom denna församling. Till minne af detta besök restes samma år en ganska vacker sten vid kyrkan, der brohufvudet är beläget.

Socknens hemmantal var skiftadt 1860 i 255 delar och taxerades till 387,580 rdr, härtill komma *Galtströms* jernbruk (se den art.) tax. till 114,560 rdr, dito trenne finbladiga sågar, tax. till 25,500 rdr, *Mariefors, Stångeå* och *Näsets* tullqvarnar, tax. till 11,100 rdr, *Stångeå* garfveri och pappersbruk, tax. till 10,000 rdr, åbyggnader vid Svartviks lastageplats, tax. till 35,000 rdr, 135 torp tax. till 54,980 rdr; summa socknens hela tax.värde 636,120 rdr rmt. I bevillning för eg.rätts-afg. erlades 775 rdr, för inkomst efter II art. 529 rdr rmt. Byar och gårdar: 1 $^{13}/_{24}$ oförm. mtl *Armplågan*, areal 5,753 tunnl., hvaraf 177 äng, resten är skog och utmark; i denna finnes största egolotten på 74 mål, tax. till 13,800 rdr. — 16 mål *Armsjön*, 14 $^{1}/_{4}$ *Björkön* egas af Galtströms bruksegare. $^{3}/_{4}$ mant. *Prestbolet*, tax. till 8,500 rdr, med 18 tunnl. åker, 123 äng, hela arealen 464 tunnland. — Större byar äro: *Berga, Bunsta, Bredbyn, Dingersjö, Gästa, Hellgum, Juni, Mai, Mjösund, Nolby, Nyland, Ofvansjö, Skedbo, Skottsund, Solberg, Svala, Å, Ängjom.* Mindre hemman äro: *Backa, Baggböle, Berge, Bredbyn, Bölen, Godemaj, Hamn, Högen, Myre, Näset, Ortsjö, Qvitsle, Rotvik, Räbbgård, Strängsta, Skärsätt, Slätt, Stångom, Svedje, Södergård, Torrsjö, Ufberg, Weda, Westbo, Westerbyn, Wärsta.*

Största hemmantalet har *Nolby*, största arealen har *Armplågan*, största åkervidden *Bredbyn*, största ängsmarken *Nolby*. — Adress: Sundsvall.

Njunnas. Ett nybygge och troligen det nordligaste i Luleå lappmark, 2 mil från Qvickjock. Till detsamma hörer ypperlig jord, belägen i en skön dal vid foten af det snöklädda Njunnas-fjellet. Rundt omkring nybygget växer gräset och blommorna alnshöga, och snösparfven qvittrar bland björkarne, som här stå resliga och skönt grupperade kring en fjellbäck. Vilda vinbärsbuskar och vild hampa växer här flerstädes, jemte hägg, rönn, al, vide, lingon och blåbärsris. Här blommar hjortronbusken, myosotis, pingvicula vulgaris, viola biflora och rubus articus växa rundt omkring. Ingenstädes i det nordliga Lappland lär vegetationen vara så rik och skön, som i denna fjelldal. Till nybygget hörer den $^{1}/_{2}$ mil härifrån liggande Tarrajaursjön, der nybyggaren erhåller sitt behof af röding, som, jemte komjölk och litet bröd, utgör hushållets enda föda.

Njutånger. Annex-socken till Enångers pastorat, är belägen uti Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 1$^{1}/_{2}$ mil s. s. v. från Hudiksvall vid hafvet, omfattar en areal af 0,975 qvadratmil, 0,035 äro vatten (i denna areal äro Långvinds och Nianforss bruks kapell inberäknade). Socknen är belägen vid hafvet och har i allmänhet en ojemn och bergig mark. Uti fjärdarne idkas godt strömmingsfiske. Redan i slutet af 1500-talet syntes här råda mer allmänt välstånd, än i någon annan del af landet. Utom fisket i Hafssjön och i Iggesunds

å hade socknen en inkomstbringande binäring i bräders sågning, och ett sågblad i socknesigillet förvarar ännu minnet af denna handtering; dertill kommer ytterligare, att innebyggarne sannolikt hade fördel af kronosågen vid Iggesund, enär aflägsnare socknar måste betala de närmast boende såväl för timmer som arbete. I Tunelds geografi, 6:te upplagan, tryckt 1792, uppgifves att Norrlands enda pappersbruk *Östanå*, med privilegier från 1665, var då i full gång; det synes numer vara nedlagdt. Barnundervisningen bestrides i 4 flyttbara skolor af 3 oexaminerade lärare.

Folkmängd. 1805	— 1862	Hemmantal. skatte	Brukn.-delar	Eg.rätts-afgift. år 1860
907.	1,265.	$27\frac{201}{256}$ mtl.	88.	514 rdr 46 öre.

Byar och verk: Här märkas *Iggesund* och *Nianfors* bruk (se dessa ord) med underlydande hemman: 5 mtl 13 öresl. 23 pgl. samt qvarnar och sågar, hvarför allt i eg.rätts-afgift erlades 393 rdr. Vid *Öränge* finnas ålfiske, husbehofssåg, tullmjölqvarn, manufaktursmedja och tegelbruk. Största hemmantalet med en egare utgöres dernäst af 1 mant. 18 pgl. *Öränge* (eg. rätts-afgiften 5 rdr 27 öre), som eges af hr A. M. Ångman. Dessutom finnas följande byar (efter tax.-längden): *Boda, Nickora* med husbehofssåg, *Westkjär, Mörtsjön, Qvaftjär, Kyrkbyn, Wik, Skarplycka, Rossla,* hvilken sednare finnes omnämnd 1592, då Jon Ersson, borgare i Hudiksvall, hade 2:ne gånger mist sina skepp i konungafärder, utan ersättning, hvarföre han fick 1 års frihet å sitt hemman Rosla, $46^2/_5$ mål. — *Fägärde, Hälsen.* — Adress: Söderhamn.

Noby. Två mant. frälse-säteri, 3 mant. frälse, 2 mant. skatte, uti Lommaryds socken, Norra Wedbo härad af Jönköpings län, utgöra två egendomar inom ståndspersons- och tre inom allmoge-klassen. Två mant. frälse Vestra Noby lyda under Degla säteri. Två mant. säteri Noby jemte $3^1/_8$ mtl underlydande, utgöra med Munkqvarn, såg och grynverk, ett gods hvarföre 1861 erlades eganderätts-afgift 29 rdr 55 öre. Noby säteri är egentligen 4 mant., men enligt nyare jordeböcker ligga 2 mant. i Linderås socken (se den Art.). Dessa 2 hemman skola tillhört tvenne fröknar Pistol, som blefvo så förbittrade mot hvarandra, att de svuro att icke vistas under ett tak, icke en gång kyrkans, och utverkade de 2 mantalens flyttning till Linderås socken. Säteriet, beläget i en ganska vacker trakt i närheten af sjön Ralången, är väl bebygdt, har tvåvånings trähus på jordvåning af sten, en vacker och stor trädgård. Jöns Bosson Bjugg, brukad i kronans åtskilliga tjenster och vigtiga förrättningar, adlad 1648 med namnet Lilljestjerna, skref sig till Nobynäs. Det var ibland de 1686 reducerade gårdar, men återköptes af grefve Nils Brahe; egdes 1702 af baron Hugo Hamilton, sedermera af en kornett von Hartmansdorff och derefter af ryttmästaren Barnekow. Genom gifte med dennes dotter Mariana Lovisa, bekoms egendomen af öfverste-löjtnant Sven Maurits Carlheim-Gyllensköld, som i det närmaste nybyggde gården med sitt stora trevåningshus; innehades efter dennes död 1810 af enkan, som år 1829 sålde det till öfverste-löjtn. baron Gustaf Rutger von Liewen, efter hvars död det emottogs af mågen, öfversten R. S. O. Gustaf H. Stjerngranat, dess nuvarande egare. Två mant. skatte Noby egas af tre bönder.

Nodtsta. By, af $6^3/_8$ mant skatte, uti Frötuna socken och skeppslag af Stockholms län, är belägen vid Kyrksjöns vestra strand; häraf egdes år 1861, $3^3/_7$ mant. (eg:rätts-afgiften var 20 rdr 25 öre) af rusth. Anders Jansson; år 1772 egdes denna del af hofr.-rådet Aspman; $2^{25}/_{56}$ mant. voro skiftade i 8 delar; $^1/_2$ mant. jemte $^1/_2$ mant. *Bältartorp* tillhörde brukspatron W. Isberg.

Nolhaga. Egendom med underlydande tillsammans $8^1/_8$ mant., största delen af frälse-säteri (Nolhaga 1 mant.) och en del af skatte natur, är belägen i Elfsborgs län, Kullings härad, Alingsås och Rödeneds socknar, 4 mil från Göteborg, invid Alingsås stad, vid Säfveåns utlopp i sjön Mjörn, nära jernvägsstation; till gården hörer en vacker park, omgifven af Säfveån. Egovidden utgöres af c:a 4,000 tunnl., hvaraf 2,500 tld skog, 800 tld åker, under eget bruk. Jorden består till största delen af lätt lermylla. Utsädet uppgifves till 450 t:r och afkastningen till c:a 3,000 t:r. Trädgårdar, särdeles väl vårdade, med orangeri och vinkast äfvensom en mängd unga finare frukträd jemte trädskolor finnas här. Till egendomen höra äfven tegelbruk, qvarn och en ny såg. Onera utgöra omkring 1,500 rdr rmt (deraf eganderätts-afgiften 82 rdr); och värde-

ras egendomen till c:a 500,000 rdr rmt. Nolhaga var en af de egendomar, der potatisen först skördades. Lars Rothoff satte här år 1750: 30 potatesstjelkar, som gåfvo $1^1/_4$ kanna små jordpäron. Något egentligt schäferi finnes inom länet endast vid denna gård, med 250 får af elektoral-race. På 1750-talet egdes godset af baronerna Ahlströmer, sedan egdes det af major W. Tham och år 1816 genom köp af ryttm. J. Adlerschöld. År 1860 tillhörde stället hr R. Hennings. Genom det höga och namnkunniga *Nolhagaberg* är en väg sprängd.

Nolmyra. Ett mantal frälse-säteri ladugård uti Björklinge socken, Norunda härad och Uppsala län, lyder jemte andra $^3/_8$ mant. i samma socken under egendomen Ullfors.

Nolinge (Nohlinge). Ett mant. fr. säteri, beläget uti Stockholms län, Svartlösa härad och Grödinge socken, ej långt från Getaren, $^1/_4$ mil från kyrka, $^1/_2$ mil från Tumba jernvägsstation och $^1/_8$ mil från qvarn, utgör med $^1/_4$ mant. underlydande ett gods, med en eganderättsafgift, år 1861, af 47 rdr. Manbyggnaden, nybyggd af trä, har en vacker belägenhet på en höjd. Ifrån balkongen har man utsigt öfver parken, fälten och sjön. Egorna hålla i areal 1,906 tunnl., deraf 450 tunnl. åker i cirkulationsbruk, indelade uti 8 gärden, 200 tunnl. äng, 550 tunnl. vextlig och mogen skog, c:a 700 tunnl. beteshagar, beväxt med björk, hassel och alskog. Odlingsbar mark upptager c:a 200 tunnl. Jordens natur består i allmänhet af lermylla, af hypotheksföreningen upptagen $^7/_8$:del deraf i första klassens jord. Årliga utsädet uppgifves till 175 tunnor. Fiske finnes inom egorna uti fyra fiskrika sjöar. Äfven har man på egorna, under året 1861 påträffat jernmalmsanledning af hög procent. Nolinge köptes af assessor Peder Nilsson Gyllenax à 3 % efter Kammar-kollegii bref den 3 Juli 1629, och kom med dennes dotter till amiral-löjtnanten, sedermera direktören vid sjöstaten i Göteborg, Daniel Jönsson Strutz, adlad Strussflycht, som bivistade med mycken tapperhet sjöslaget i Belt 1659. År 1825 var grefve A. J. Cronstedt egare och år 1861 grosshandl. Alex. Åhlström.

Nohlby Norra och **Södra.** Två mtl frälse-säteri i By socken, Näs härad af Carlstad län, med en areal af 254 tunnl. åker, 116 äng, 66 tunnl. betesmark, 300 tunnl. skog samt 86 tunnl. mossar; häraf tillhörde 1862 Norra Nohlby samt $^1/_2$ mant. af Södra hr A. M. Nilsson; taxeringsvärdet var 70,000 rdr rmt. Andra hälften af Södra Nohlby hade två egare. Nohlby uppgifves af Fernow vara bebygdt till säteri år 1660.

Nohlby. Ett mant. skatte i Wäse socken och härad af Carlstads län, egdes 1861 af kapten G. Hård; s. års eg.-rätts-afgift var 38 rdr rmt.

Nohlgård. Gård, se art. Jernskog socken.

Nolheden. Ett mant. frälse uti Borgunda socken, Gudhems härad af Skaraborgs län, utgjorde 1862 jemte $^5/_8$ mant. underl. ett gods, tax. 1862 till 30,000 rdr, som egdes af possessionaten O. W. Sjöberg.

Noltorp. Ett frälse-säteri af $1^1/_2$ mant. uti Hofva socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, tax. 1862 till 20,000 rdr rmt, egdes af brukspatron C. F. af Geijersstam.

Nontuna. En bondgård midt emot Ultuna kungsgård, straxt utom Uppsala stad, skall vara det Noatuna, som omtalas af gamla häfdatecknare hafva varit höfdingen Niords boställe. Det skall äfven varit Agnar Jarls hemvist.

Noor. Tre mantal frälse säteri uti Knifsta socken, Erlinghundra härad och Stockholms län, beläget mellan Säbysjön och Walloxen, nämnes på 1500-talet såsom doneradt till en Stöhr, innehades 1685 af en fröken Tott, sednare af grefve N. Gyllenstolpe och af hans efterkommande ännu 1756, derpå af r.r. frih. Hermelin, som fick detta i utbyte mot det af fröken Brita Benzelstjerna stiftade Wiks fideikommiss i Åbo län. Säteriet innehafves ännu af Hermelinska slägten såsom fideikommiss. Underlydande hemman äro $2^3/_4$ mant. *Säby*, allt med en eg.rätts-afgift af 38 rdr 30 öre. Noor är en af de egendomar, som under de sista 30 à 40 åren varit nämnda för nya odlingsföretag och för tillämpning af förbättrade brukningsmethoder. År 1788 började den stora amerikanska aloën att blomstra här i September och

fortfor dermed hela den påföljande starka vintern.

Noor. Tre mant. frälse-säteri (deraf 2 mtl nytt, 1 mtl gammalt) uti Bro socken och skeppslag af Stockholms län, beläget nära Osmarens norra strand, utgör, med qvarn och såg samt $1^7/_8$ mtl Gryta, ett gods, hvarför i eg.rätts-afgift erlades, år 1861, 68 rdr 97 öre, och som s. år egdes af enkefru U. Sköldebrand, som derjemte innehade fr. räntor af 10 mant. (hvarför i eg.rätts-afgift erlades 33 rdr 71 öre). Noor tillhörde 1612 slägten Bjelke, på 1640-talet presidenten Gabriel Oxenstjerna, omnämnd under art. Margaretælund uti Öster-Åkers socken; Noor kallades på hans tid Nordvik. Egendomen kom derefter genom gifte till öfversten Evert Horn och förblef inom slägten till 1728. Fru Elsa Sundel, född Dankvardt, köpte år 1770 gården af korporalen, grefve Gabr. Oxenstjerna; enligt Anrep stiftades Noor till fideikommiss af krigskommissarien Georg Peter Sundel. Efter kapten Georg Pehr Stjernheims (en brorson till förutnämnde krigskommissarie Sundel) död på Noor 1830 tillföll egendomen med dennes syster kaptenen Henrik Hård af Segerstad, med hvars dotter den åter öfvergick i kaptenen Gustaf Erik Sköldebrands ego, död 1850. Under kapten Stjernheims tid gjordes vid egendomen, som är försedd med en ansenlig åbyggnad, betydliga uppodlingar.

Noor. By, är belägen emellan sjöarna Wikern och Saxen, och anses vara den äldst bebyggda inom Nora socken af Örebro län. Dess åkerjord, 70 tunnl., består, dels på sjelfva näset emellan sjöarne, af bördig lerjord, dels omkring de nuvarande gårdarne, som anses förr hafva stått på detta näs, af kall och sur stenjord. På sina ställen finnes dessutom nyodlad dyjord. Ängsremsor efter Wikerns strand samt dålig stenslåtter utgöra 19 tunnl. Skogsmarken, 1,362 tunnl., är till $^1/_3$:del utmärkt växtlig, men $^2/_3$:delar bestå af skarpa åsar och ovanligt stenbunden mark; betet är ganska godt. På skogsmarken finnas malmanledningar både af jern och blyglans, hvilka föga blifvit undersökta; deremot huggas goda qvarnstenar af en tät och fast glimmer, som låter klyfva sig uti ovanligt stora och jemna hällar, och hvaraf en del är helt ljusgrå eller nästan hvit. Till Noors by hörer hälften af den såkallade Noorsöken, en allmänningstrakt, belägen emellan Westgöthyttan och Staksund, som är af föga växtlighet. Tvenne hemman af Noor höra till Skrikarhyttan, de 2:ne andra till Westgöthyttan, sedan deras egen hytta år 1807 eller 1808 blef ödelagd.

Nor Kontrakt af Carlstads stift, bildadt 1788, utgöres af 3 pastorat: *Nors, By* och *Millesviks* (se dessa artiklar), och beboddes 1860 af 20,232 personer.

Nor. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Nors kontrakt af Carlstads stift, utgöres af socknarne *Nor, Segerstad, Grum, Borgvik* och *Ed* eller hela Grums härad (till hvilken artikel hänvisas). — *Nor,* modersocken, belägen uti Grums härad af Carlstads län, $1^1/_2$ mil vester från Carlstad, vid Wenern, omfattar i areal 0,960 qvadr.-mil, deraf 0,030 äro vatten. Marken är i allmänhet bergig. Rådande jordmånen är sand och lermylla, ringa lera. Hafre är allmännaste utsädet. Flera hemman hafva väl skog till husbehof, men andra lida brist derpå. Midt igenom socknen flyter Norselfven, som kommer från Lysviks socken, går igenom Fryken (se den art.) till Wenern, der hon bildar en hamn. På denna elf nedflottas en stor mängd sågstockar. Nor förmenas af Fernow hafva blifvit moderkyrka efter Digerdöden och att Grum förut varit häradskyrka. Af kyrkoherdar förtjenar nämnas Erlandus Gudmundi, år 1598 kontraktsprost öfver Vester-Sysslets kontrakt, var flera gånger riksdagsman, död 1630. Genom sina 15 barn blef han stamfader för en mängd in- och utrikes bosatta slägter, hvilka Fredrik Fryksell uppräknar i sin Wärmlands-slägtebok. Enkefru prostinnan Ulr. Kullgren har upprättat tabeller öfver Erlandi ättlingar, de utförligaste vår genealogi eger; tabellerna hafva form af ett stamträd, hvarå 1858 kunde upptagas 5,000 ättlingar. Der yttras: «näppeligen kan historien framvisa någon svensk undersåte, från hvilken så många värdefulla personer härstamma, som från denne man, såväl statsmän som hjeltar, såväl vetenskapsmän och lärde, som prester, såväl

borgare som landtbrukare. Sju hafva blifvit friherrar, 3 grefvar, 6 ättlingar ha blifvit biskopar etc.» I kyrkan finnes uppsatta öfverste-löjtnant Patrik Thomsons vapen; han stupade 1659 i stormningen af Köpenhamn. I socknen föddes 1684 Jonas Alstrin, adlad Adlerstråle, som utmärkte sig för tapperhet under Carl XII:s krig och var med honom i Kalabaliken i Bender; blef sedan kommendant i Stralsund. En tomt å Snarbergs egor gafs under katholska tiden af en qvinna till prosten såsom försoningsoffer för ett dråp, och har alltsedan behållit namnet *Själ sino.* Att en begrafningsplats varit uti en lund af löfrika björkar, vid Norselfvens vestra bredd, torde slutas af de der förekommande ättehögar. Barnundervisningen bestreds 1862 uti en fast och en flyttbar skola samt en fast och två flyttbara småskolor. Utskrifn.manskapet utgjordes af 94 man; backstugusittarnes antal af 173.

Folkmängd		Hemmantal		Eg.rätts-afgift.
1805 —	1862	sk. o. fr.	kr.	1862.
1,795. —	2,688.	$25^{17}/_{24}$.	$^{1}/_{3}$.	863 rdr 17 öre.

Gårdar: Största egendomen är *Edsvalla* bruk och *Höglunda* landtegendom (se dessa ord); eg.-rätts-afgiften för båda var 1860, 473 rdr 71 öre. — *Tråssnäs* egendom (eg.rätts-afgift 66 rdr 23 öre); *Malma*, se dessa ord. — 2 mtl *Walum* med $^{11}/_{12}$ mtl i *Lillerud* (eg.rätts-afgift 41 rdr 63 öre), egare G. Nilsson. — 1 mtl *Utterud* med $^{1}/_{3}$ Höijen (27 rdr 23 öre). — 2 mtl. *Norra* och *Södra Warpnäs* (34 rdr 44 öre) egas af kapten C. Nordenanckar. — 1 mtl fr. säteri *Riis* med 1 mtl *Snorberg*, $^{1}/_{4}$ i *Lerum*, $^{1}/_{12}$ i L:a *Bårum* (eg.rätts-afgift 31 rdr 96 öre) eges af öfverste-löjtnant F. Helén. — $^{1}/_{4}$ *Hjerpetan* (skrefs 1346 Jerpetakai) och $^{1}/_{4}$ *Önstad*, egas af O. F. Norström. — 1 mtl *Prestgård*, 3 mtl *Ölserud*, kronolänsmansboställe. — Af öfriga hemman må nämnas *Bålberg, Bryngelsrud, Bäckelid, Dälpestad, Gerud, Mällbyn, Mon, Strand, Skane, Årbräck, Åstorp*, alla frälse; *Baggetorp, Grämyra, Mällerud, Rustan, Smedstad, Törne*, alla skatte. Adress: Carlstad.

Nora. Ett och $^{3}/_{4}$ mant. frälse (deraf $^{3}/_{4}$ nytt 1 mant. gammalt), beläget i Danderyds härad och socken af Stockholms län, snedt emot Ulriksdals lustslott, vid den från Saltsjön inskjutande vik, som benämnes Edsviken. Gården är bebyggd med en under sednare tider af timmer uppförd prydlig karaktersbyggnad, innehållande 13 rum i 2:ne våningar. Under gården hörer f. d. torpet Westervik, nu mera bebygdt för ståndspersoner. Egendomens hela areal utgöres af c:a 427 tunnl., hvaraf 130 äro åker och äng. Skog finnes till gårdens behof. Årliga onera uppgå till c:a 400 rdr rmt, deraf eg.rätts-afgiften till 37 rdr 50 öre. År 1861 egdes Nora af fabrikör J. F. Ljunglöfs sterbhus.

Nora. Två mant. frälse uti Färentuna socken och härad af Stockholms län, med vacker belägenhet, utgör med qvarn, ett gods, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1860: 24 rdr 38 öre. Nora köptes till frälse af Daniel Hund 1600, sedermera hemfallet, åter bortgifvet, men återtaget dels genom reduktion från slägten Gyllenhoff, dels genom byte från Gyllenborg, tillhörde 1772 prosten Norelius, år 1861 assessor C. J. Lagercrantz' arfvingar.

Nora. Socken i Wåla härad och Westerås län gränsar till Enåker och Huddunge i vester och söder, Harbo och Öster-Wåla i öster samt Hedesunda och Östra Fernebo i norr, de båda sistnämnda socknarne hörande till Gefleborgs län och emot hvilka Dalelfven och densammas Ferneboffjärd till en del utgör skillnaden; emellan Huddunge och Harbo skjuter socknen ned åt sydost, förbi Råcksjön, i en lång, smal spets. Socknen upptager 2,075 qvadratmil land och 0,157 qvadratmil vatten, hvaraf tillsammans 0,272 ($3^{11}/_{16}$ mant.) höra till Simtuna härad. Landet är en sumpig högslätt, från vester utsatt för öfversvämning under vattenflödets tid, då Dalelfven stiger öfver sina bräddar. Marken är eljest skogig, och rådande jordmånen, der träsken sluta, sand- och mojord, hvarföre skogsbruk samt ängs- och boskapsskötsel äro de hufvudsakligaste näringarne. Kol föras till Sälje vid Dalelfven, der de hemtas utför elfven till Söderfors bruk. Hemmantalet utgöres af $43^{11}/_{12}$ mantal skatte, $2^{5}/_{12}$ krono och 3 frälse. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 882,710 rdr rmt. Folkmängden var 1856: 2,582 och 1862: 2,849 personer. Nora socken hörer till Uppsala erkestift och utgör nu ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen; kyrkan, ombyggd 1786, ligger 6 mil ifrån Westerås och 4 mil ifrån Sala. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast och 3 flyttbara skolor af 4 examinerade lärare. Vid Sälje förmenas erkebiskopen Jacob Ulfsson tidtals ha bott, hvarom namnet Hofgårdsudden ännu skall erinra.

Bland bebyggda gårdar äro blott att anmärka: *Prestgården* vid kyrkan, 1 $^5/_8$ mantal krono, samt *Kappelansbolet* i Norra Åsbo by. För öfrigt lyda här 3 $^1/_8$ mtl under Söderfors och 5 $^{11}/_{16}$ under Gysinge bruksegendomar. Adress: Sala.

Nora. Upp- och bergstad, ligger vid 59⁰ 31′ 30″ nordlig latitud, på sluttningen af Norasjöns vestra strand, nära Hagbyåns utlopp, 3 $^1/_2$ mil från Örebro, 21 $^5/_8$ mil n. v. från Stockholm. Staden kan icke räkna sina anor längre tillbaka än från början af 1600-talet, då den, ifrån att förut hafva varit en ringa kyrkby med 100 invånare, sökte bringa sig upp till något högre. Dock lärer här redan år 1422 varit en köping, ty biskopen i Westerås Olaus Helgonius utgaf nämnda år en stadga angående Norabergs stads afgift till biskötseln, och ostridigt är, att här af ålder varit en handelsplats. Stadsprivilegier erhöllos d. 20 Dec. år 1634, ytterligare bekräftade d. 4 Dec. 1652. En tid var den, från 1644 till 1648, residens för Chr. Bonde, såsom landshöfding öfver ett särskildt län, bildadt af Nora och Lindes, Grythytte och Kopparbergs bergslager, samt Fellingsbro härad. Från denna tid till år 1731 är ingenting att nämna om stadens utseende, men efter en s. år den 29 April utbruten vådeld, som inom få timmar lade staden, med undantag af kyrkan och prestgården, i aska, blef den ånyo i dess nuvarande reguliera form med raka och breda gator anlagd. Att återuppbyggandet ej gått så lätt kan man finna deraf, att sockenboerna måste först komma de missröstande stadsboerna till hjelp, innan de grepo verket an. I början uppfördes låga envåningshus, hvilka sedermera, mest under de sednast förflutna åren, blifvit på- eller ombyggda, så att staden numer med få undantag har tvåvåningsbyggnader. Staden sträcker sig 1,000 alnar i längd från norr till söder, 600 alnar i bredd, upptager en qvadratyta af 38 tunnl. 3 kappl., och har i midten ett rymligt torg. Ehuru belägen på en mindre ås eller kulle, är läget ganska jemnt och endast 2:ne af de i norr och söder närmast sjön löpande gatorna besvärade af en starkare lutning, än som för rörelsen kunde vara önskligt. Tomterna äro 120, hvaraf 87 äro bebyggda. Bland dessa förtjena att nämnas: *Skolhuset*, stadens bästa prydnad, färdigbygdt 1841 genom brukspatron A. Wedbergs och kontraktsprosten Svederi gemensamma bemödande, innehåller: en högre eller rektorsskola med 2:ne lärare, en folk- eller lankasterskola, en småbarnsskola och en arbetsskola för qvinnoslöjd. Lärare och lärarinnor bo inom samma lokal; deras aflöning bestrides dels med af staten anslagna 28 t:r kronotionde och 20 *skU* tackjern, dels med räntor af den ursprungliga fonden, dels med sammanskott af stadsboerna. En Söndagsskola stiftades 1842. — *Stadskyrkan*, gammal, byggd år 1781, af sten, 80 alnar lång, 22 bred, ligger vid torget, på en hög plats omgifven af lummiga träd. *Rådhuset*, äfvenledes beläget vid torget.

Staden var från början grundad på handeln med bergslagerna, på förlag för, och afsättning af dess tillverkning. Landtmannen var förpligtad att till köpmannen lemna sitt tackjern, och af honom mottaga sina varor. *) Men småningom ökades bergsmännens välstånd, så att de ej behöfde något främmande förlag, de befriades äfven från de band, som fästade deras rörelse vid staden, de fingo sjelfva afyttra sitt tackjern till bruken. Dermed upphörde ock den egentliga förlagshandeln, som öfvergått till vanlig handel dels med tackjern från bergslagen, dels med viktualier och kramvaror, som dit afsättas. En tillväxt i näringarne äro att emotse sedan jernväg blifvit öppnad häremellan och Örebro samt Arboga, och en mäktig häfstång för stadens och kringliggande bergslagers utveckling är att emotse genom anläggning af föreslagen jernväg från Frövi station å jernvägen Köping-Hult till Lindesberg och ännu mer om den utsträckes norrut till Nya Kopparberget, då dessa rika bergslagers produkter kunna med betydligt ringare kostnader bringas i verldsmarknaden.

---

* I en gammal visa heter det om bergsmannen, sedan han med otroligt släp och möda fått tackjernet färdigt:

»Då får du buga och bocka
Och fråga hvad herrn vill ge.
Straxt svarar den borgaren tjocka:
Hvad jag vill ge, får du nöja dig me.»

Folkmängd.		Handtverkare.		Bevillning.		Alla afgifter
år 1749	år 1862	år 1749	år 1860	för egendom	för inkomster	till stat och kommun
559.	1,200.	27.	35.	352 rdr.	1,483 rdr.	9,000 rdr.

År 1860 funnos 14 handlande. Fastighetsvärdet taxerades år 1862 till 839,800 rdr, hvaraf 38,500 rdr för fattighus-, skol-, tings- och arrestbyggnader. Stadens tillhörande jord upptager 746 tunnl., hvaraf 495 odlad jord, 251 skog och betesmark. Till manuf.inr. torde få räknas 2 fabriker för tillverkning af musikaliska instrumenter och köksspislar samt en år 1862 inrättad för förfärdigande af brefcouverter, den första i Sverige. Marknader hållas i April och September. Stadens sparbank, inrättad 1835, hade 1843 en insatssumma af 16,215 rdr, som uppgick 1855 till 212,618 rdr rmt. *Helsovården* bestrides af en härstädes stationerad provincialläkare. — Staden, som har varit till den 1 Oktober 1860 säte för det af brukssocieteten underhållna skogsinstitutet, tillhör 5:te klassen bland rikets städer och innehar 42 rummet. Vapnet är 5 granar på ett berg. Nora stads- och landsförsamlingar utgöra ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Nora kontrakt af Westerås stift. En af församlingens pastorer, utom förutnämnda, förtjenar att vara i åminnelse, prosten Thorner, en kraftfull och om sin församling nitälskande, om än egen man, som tjenstgjorde här, då staden förstördes genom den förut omnämnda vådelden.

En mineralkälla finnes på stadens egor, hvilken förr varit mer begagnad än nu. Uti sjelfva staden finnes badhus, dit gyttja hemtas från Loka och en annan helsobrunn i Nora landsförsamling. Vattnet innehåller, efter en äldre analys, kalksyrad kalk och kolsyrad jernoxidul. Källan upptogs 1764 af rådman Magnus Norgren.

Nora *Bergslag* och *Härad* i Örebro län innefattar Nora stad och landsförsamling samt Jernboås och Hjulsjö socknar, äfvensom delar af Kihl, Tysslinge och Lindesbergs socknar, med en areal af 8,034 qvadratmil, hvaraf 0,774 äro vatten (185,930 tunnl. land, hvaraf 9,083 tunnl. odlad jord, 2,928 naturlig äng), samt innefattar $250^{41}/_{96}$ mant. och hade 1860: 12,102, år 1840 blott 9,636 inv. Nora bergslag hörer, enligt den nya indelningen genom förordningen af den 6 Oktober 1854, till rikets sjette bergmästaredistrikt och intager förnämsta rummet bland Nerikes bergslager, i anseende till sina rika och välartade malmtillgångar. Malmuppfordringen utgjorde för år 1847: 173,131 *skℓℓ*, den största, som der någonsin veterligen egt rum; detta lyckliga resultat härleddes deraf, att sex grufvebolag förenat sig om gemensam förvaltning; härigenom har ock inträffat, att, under det grufvehjonens förtjenst mer än fördubblats, brytningskostnaden minskats mer än en fjerdedel; år 1855 uppgick malmuppfordringen till 213,594 *skℓℓ*, eller mer än alla de andra bergslagerna tillsammans. År 1861 brötos ur 64 grufvor 1,392,728 centner på följande grufvefält: *Stribergsfältet, Dalkarlsbergs-, Pershytte-, Åshytte-, Ringshytte-, Klacka-, Fogdhytte-, Slotterbergs-, Wikers-, Rösbergs-, Skärhytte-* och *Timanshyttefältet* samt ur *Bedsjö, Björksjö, Nya Hjulsjö, Mariebergs* och *Gränshytte* grufvor. I förening med Carlskoga och Grythytte härader utgör Nora, Leke och Carlskoga ett fögderi och Nora domsaga.

Nora. Kontrakt af Westerås stift, innefattar 3 regala och 3 konsistoriela pastorat (se vidare tabellen till Westerås stift). Kontraktet beboddes år 1860 af 27,841 personer.

Nora landsförsamling är belägen inom den delen af Westmanland, som år 1648 blef lagd till Örebro landshöfdingedöme, och hörer till Nora samt Hjulsjö bergslagers härad; den omgifves i norr af Jernboås socken, i söder af Ervalla, Axbergs, Kihls och Tysslinge socknar; dess utsträckning från norr till söder utgör 49,000 alnar och bredden 46,000 alnar. Egovidden utgör $109{,}338^1/_2$ tunnland, deruti inberäknadt $11{,}390^1/_2$ tunnl. vatten. Dessutom tillkomma hörande till Nora stad, men belägna inom socknens rågångar, 1,055 tunnland, alltså hela arealen $110{,}393^1/_2$ tunnland = $4^3/_4$ qv.mil.

Socknen, hvars kyrka är belägen uti Nora stad, förekommer i äldre handlingar under åtskilliga namn, såsom Nora skouga, Noraberg och Noræskogs socken samt räknar gamla anor, hvarpå dels en mängd sedan urminnes tider ödelagda grufvor, dels gamla urkunder lemna tydliga bevis. Bland de sistnämnda kan anföras en af »fordne riksens regenter» lemnad, af hertig Carl, sedermera kon. Carl IX, den 9 Febr. 1569 stadfästad rättighet för det tidigt bebyggda Wermlands innevånare, att på vissa torg- eller

marknadsdagar idka handel och köpenskap vid Nora kyrka, emedan de saknade egen handelsplats. Den nordiska naturen har tryckt sin stämpel på denna jernets hembygd. Skarpa dalsänkningar, branta skogbeväxta höjder (med 600 fots höjd och deröfver) och mot vattnen nedfallande stränder underhålla en oupphörlig strid emot våglinien. Större slätter finnas icke, och skogen drager oftast sin ram kring de spridda odlade fälten; men från de större höjderna eger man härliga utsigter. Det inre af socknen utgöres af ett högland, som sänker sig mot sjön Wikern, hvilken från alla sidor emottager nedflytande vattendrag. Såväl vestra som östra gränsen åtföljes af en bred höjdsträckning, som på den förra sidan slutar mot Svartelfven och på den sednare afbrytes af Nora- och Fåsjöarna samt den dem förenande dälden. Den stora mosstrakt, som är belägen i södra ändan af socknen på Dalkarlshytte och Hofmanstorps egor, och hvilken utgör största höjden af de s. k. Kihlsbergen (se detta ord), är den högsta delen af landet och nedsluttar med större och mindre branter, afskuren af flera vattendrag, mot sjöarna Elflången och Wikern.

Tvänne större vattenbassiner tillhöra socknen, hvaraf den ena ligger midt uti samt den andra vid östra sidan af densamma. Den förra är sjön *Wikern,* som med sjön Saxen har en arealvidd af 2,436$^1/_2$ tunnl. och utlopp i Norasjön; detta benämnes *Gyttorps-* och sedermera *Hagby*-ån, innan det genomgått Åsbosjön, och emottager äfven en vattentillökning från *Bählsjön. Norasjön* emottager dessutom Borselfven, som afleder *Fåsjöns* vatten, den största af socknens sjöar, med en areal af 2,240 tunnland. Sedan Norasjön, hvars längd är 11,000 alnar, medan bredden från Nora stad till Herrstallet är 5,500 alnar, samlat nästan socknens alla vattendrag, utfaller den vid sistnämnda ställe genom Hammarby- eller, som den sedermera under sitt lopp, kallas Jerleån.

Emedan de härstädes befintliga vattnen utgöra s. k. skogssjöar, med höga branta stränder, i hvilkas sluttning den odlade jorden vanligen är belägen, kunna ej heller några större skördbärande slätter förekomma, och då de mellanliggande höjderna bestå af granit- och glimmerberg med obetydlig blandning af fältspath, saknas äfven någon egentlig lerjord. Åkerjorden består allmännast af grus eller sand, gröfre eller finare mo eller på sin höjd af moblandad lerjord. Endast i dalsänkningen, som framsläpper Wikerns vatten i Norasjön, finnas större och jemnare åkerfält samt bättre jordmån; äfvenså finnes här vid Hagbyåns utlopp i Norasjön, den enda egentligen naturliga ängen i socknen. Hvad den endast till skogsväxt tjenliga marken vidkommer, är denna mycket ombytlig; ty liksom ingenstädes några större ofruktbara eller trögväxta trakter finnas, så äro ej heller de mer växtliga af särdeles stort omfång.

Af mineralkällor finnes en på Dalkarlshytte mark, känd under namnet Warmabad, som för 50 år sedan med nytta skall varit begagnad emot rheumatism och gikt; ännu hemtas badgyttja derifrån så väl till Nora stads badhus som till enskildt begagnande, och påstås den vara lika nyttig som den ifrån Loka. På Greksåsars mark, nära invid allmänna landsvägen, finnes äfven en mineralhaltig källåder, hvars gagnelighet ännu veterligen icke blifvit pröfvad, men som är märkvärdig för den frodiga vegetation, som den sprider omkring sig samt för den mängd af svart dy, hvilken källan uppkastar, ehuru belägen på en skarp stenkulle. Slutligen finnes en mycket stor och vattengifvande källa på *Skärmarboda* egor, nära intill det ställe, hvarest Nora—Ervalla jernvägen på denna bys mark öfvergår Jerleån, och som möjligen kan gifva anledning till anläggande af en kallvattensbadinrättning.

Alla vanliga vilda träd finnas, med undantag af de ädlare, såsom ek, bok och apel, hvaraf endast förstnämnda slag förekommer här och der planteradt. Våren är långsam med skarp nattkyla, hvadan man på sednare tiden nödgats så klöfvern om våren, då den icke lider af kölden i sin spädaste växt. Första vårblomman, som här blifver synlig, är *Daphne mezereum* vid medlet af April samt *Anemone hepatica* och *Tussilago farfara* vid månadens slut. Klimatet är för helsan välgörande.

Folkmängden var 1749: 3,097, år 1805: 4,601, år 1820: 4,418, år 1850: 5,943, och år 1862: 7,217 per-

soner. Af 1850 års folkmängd utgjorde antalet af de jordegande hushållen 270, icke-jordegande 1,140; efter stånd funnos 1 af ridderskap och adel, 69 ståndspersoner, 3,946 af bondeståndet, alla andra 1,959. Under åren 1749 och 50 funnos 8 à 9 personer öfver 90 år, år 1850 inga vid den åldern. »Om natur och historia äro källorna för att lära förstå ett folk, så är den förras inflytande märkligare på folket i gemen» yttrar en af våra historieskrifvare, och aldrig kan väl folklynnet bättre återspegla naturen än här. Friskhet och rörlighet utgöra ett hufvuddrag hos bergsmannen, och från fordom har han, så i seder och lefnadssätt som tal och klädedrägt, ända till sednaste tider bibehållit sig sjelfständig. Hans kropp är stark och välbildad, och icke skall man här finna slättboens ofta tunga och platta former. Han blickar ock med ett visst förakt ned på slättbon, och ordet »bonde» är för honom nästan liktydigt med mes eller stackare. Den fordom mörka, allvarliga klädedrägten försvinner allt mer och utbytes mot de mest lysande färger. Manbyggnaderna uppföras till 2 våningars höjd. Såsom bevis på den försakelse ett verkligt grufhjonelag måste vara underkastadt, må anföras, att en bostad, bestående af ett rum med vind eller en liten bod, ett potatesland om 2 t:rs afkastning och rättighet att hopsamla ris till bränsle ofta måste betalas med 50 à 60 rdr årligen, då arbetaren för en hel grufgång d. v. s. dagligt arbete från början af Maj till slutet af Oktober har en bestämd aflöning af 40 sk. samt 28 sk. om dagen för den tid, som arbetet derutöfver fortsättes. Genom denna ringa inkomst tvingas äfven hustrun, om hon är dertill nog stark, att deltaga i mannens mödosamma arbete vid grufvan; följden blir barnens försummande och öfverlemnande åt sig sjelfva, hvilket måste inverka ej mindre skadligt på det uppväxande slägtet än de mest moraliskt förderfvade föräldrars föredöme i hemmet.

Den gamla språkdialekten, som framför vokalerna, der det skulle finnas, uteslöt och, der det icke skulle finnas, tillsatte h-ljudet, är nu nästan bortlagd; för öfrigt framträder här, som i flera andra orter, det breda missljudande l, som beröfvar språket en god del af dess välklang; äfven sista stafvelsens omåttliga utdragande med a eller o uti alla substantiver, t. ex. drängaar, pigoor, i stället för drängarna och pigorna, är ett talesätt, som på ett skarpt sätt framstår emot grannsocknarnas, Grythyttan och Carlskoga, der dessa ord, uti den förra, uttalas drängane och pigone, samt, i den sednare, drängera och pigera.

Bergshandtering är ortens hufvudnäring, och den är försedd med rika malmtillgångar, som säkert kunna räknas bland de bästa i Sverige. För grufvornas administration äro dessa indelade uti fyra s. k. tingslag, en benämning, qvarstående från den tid, då bergsting ännu höllos och på vissa bestämda dagar afgjorde hvarje grufdistrikts angelägenheter. Dessa tingslag äro *Dalkarlsbergs, Pershytte, Nybergs* (se dessa ord) och *Klacka.* Det sistnämnda utgöres af en mängd gruffält så väl i Nora som i Jernboås och Lindes socknar, till ett uppgifvet antal af 38 st. Här upptagas endast de grufvor, som äro belägna uti Nora socken, och äro dessa: *Klacka* stora odalfält, omslutande det mindre, men mer prisade *Lerberget,* hvilka båda hålla en rik engången malm; *Timanshytta* kärrgrufva och stängselgrufva, som lemna en något svafvelhaltig tillsättningsmalm. Dessa grufvor äro hvar för sig delta mellan flera intressenter. År 1801 utgjorde malmuppfordringen 7,200 *skℓℓ*, år 1850: 14,026 *skℓℓ*, år 1861: 87,779 centner. Ur 41 grufvor upphemtades 1861: 1,221,378 centner jernmalm. På vissa trakter uti socknen, isynnerhet uti den höjd, som ifrån norra stranden af sjön Wikern sträcker sig uti n. o. öfver Fogdhytte och Ringhytte byar, finnes en otrolig myckenhet ödelagda grufvor med jernmalms-anledningar. Dessa bestå nästan allmänt af körtelmalmer. Inga malmanledningar af ädlare slag hafva på sednare tiden blifvit bearbetade, utom *Rödkärrs* koppargrufvor, belägna på Kåfalla bys mark. År 1737 utgjorde antalet af de inom socknen i gång varande tackjernshyttorna 25 st., som år 1850 hade nedgått till 11, hvarvid sammanlagda tillverkningen s. år uppgick till 36,341 *skℓℓ*; år 1737 uppgifves

tillverkningen till 15,239 *skll*. Till underlättande för transporten af bruks-effekter har en jernväg för hästkraft blifvit under åren 1856—60 fullbordad från Stribergs grufvefält till Källeviken vid sjön Saxen, i sammanhang med båtfart öfver sjöarna Saxen och Wickern till lastageplatserna vid Wickersvik och Gyttorp. Anläggningskostnaden har uppgått till 97,300 rdr rmt. Stångjernsbruken och andra inrättningar upptagas i slutet under Gårdar och verk.

Skogsmarkens areal utgör 88,067 $^1/_2$ tunnl., hvaraf dock 521 tunnl. tillhöra Nora stad. Med få undantag, och dessa särdeles uti vestra delen af socknen, der några åsträckningar befinnas beväxta med endast tall- och granskog, består skogen förnämligast af gran och björk. I allmänhet äro skogarne mer medtagna än fordom; men med nyare tiders hushållningssätt kan man antaga, att de om 70 år äro bättre än nu. Det beräknas, att en årlig afverkning med skogens bestånd skulle kunna ske af 507,100 $^1/_2$ t:r kol, och årliga åtgången till jerntillverkningen, vedbrand, stängsel och byggnadsvirke uppgår till 466,239 t:r. *Åkerbruket* kan icke anses för annat än binäring, emedan det hufvudsakligen är beräknadt på produktionen af foder för boskapen och särdeles dragarne. Att uppbruka ett svårodladt tunnland åker, kostar sällan mindre än 280 à 300 rdr. Vid åkerbruket har här en fullständig cirkulation i 7 omgångar blifvit införd, då $^2/_7$ bära foderväxter, $^1/_7$ höstsäd, $^2/_7$ hafra och $^1/_7$ ligger i trädning, med någon potatesplantering å en del deraf. Lin odlas föga, hampa och humla nästan alls intet. Trädgårdsskötseln är väl icke allmän, dock finnes uti hvarje by fruktträd hos en och annan hemmansegare. Vid hvarje gård finnes en kryddgårdstäppa samt åtminstone en blomsterlist för, till det mesta, perenna växter. Åkerjorden upptager 5,288 $^1/_2$ tunnland och ängen 4,029 tunnl. Såsom exempel på hur stor skatt, som är fästad vid egendomarna i socknen, må nämnas, att 1 mant. *Bondeborn*, hvars tax.värde var c:a 14,000 rdr, har i utskylder till staten och kommunen c:a 465 rdr rmt. Hela socknens statsbidrag och kommunala afgifter uppgingo 1850 till 45,000 rdr, deraf 14,000 rdr i ständiga räntor; bevillningen efter I & II art. till 4,600 rdr.

Noræskogh omnämnes 1314 såsom hörande till Strengnäs stift, men sedermera såsom utgörande en socken af Westerås stift; bergsrörelsen, som föranledt socknens upptagande, räknar sina privilegier från nämnda århundrade. Ända till 1633 hörde större delen af Grythyttetrakten hit, ännu längre Jernboås och Hjulsjö. Socknen är annex till Nora stads regala pastorat. Sockenkyrkan är belägen uti Nora stad. Barnundervisningen bestrides uti 4 fasta folkskolor, 2 fasta och 16 flyttande småskolor af 4 examinerade och 13 oexaminerade lärare. *Fornlemningar:* Sådana finnas här egentligen inga, om man icke vill som sådana anse de många och djupa grufvorna, som vittna om ett idogt folk äfven i en aflägsen forntid, äfvensom de s. k. »hackhemsrösena», eller af de första odlarne sammanförda stenkummel, som förekomma i mängd i södra delen af den skogshöjd, som skiljer Belgsjöns och Fåsjöns vattendrag. Till minne af Gustaf III:s besök i bergslagen år 1768 är vid *Kettilgrufvan* uti Pershytte öfra gruffält upprest en större huggen sten, omhägnad med jernkedjor mellan stenstolpar och försedd med en inskrift. En gammal förfallen skans finnes uppförd på ett högt samt på 3:ne sidor otillgängligt berg kalladt *Skansberget*, på Skärmarboda bys skogsmark, nära intill Jerleån. Den anses hafva blifvit anlagd under partistriderna i 12:te seklet.

Gårdar, byar och verk: Socknens hemmantal, hvarför eg.rätts-afgift erlades, var år 1860: 180 $^{23}/_{96}$ mant. *), erläggande jemte bruk och verk i bevillning 1,440 rdr 92 öre (fastighetsvärdet 1862 var 4,620,000 rdr rmt, förutom 2 skolhus, 5 folkskolebyggnader, 2 fattighus, taxeradt till 11,400 rdr), 3 $^1/_6$ mantal äro boställshemman. Största egendomen är *Hammarby* stångjernsbruk, med c:a 25 mant. underlydande, af hvilka må nämnas: $^1/_2$ mantal *Hagby*, den vackraste, bäst bebyggda och uppbrukade egendomen uti socknen, belägen strax vester om Nora stad, med 55 tunnland åkerjord, 10 tunnland äng, 121 $^1/_2$ tunnland skogsmark. Här finnes det enda orangeri i orten, se vidare art. Hagby. Dessutom finnas följande jernbruk: *Jerle* stångjernsbruk och manufakturhammare med en bevillningsafgift af 103 rdr; *Finnå* eller

*) Inber. 25 och 5/16:dels mant. af Kihls, Tysslinge och Lindesbergs socknar, som höra hit.

Afdala stångjernsbruk, med 37 rdr bev., se vidare dessa art. *Risbacka* rödfärgverk, 3 tegelverk. 7 qvarnar, 2 sågar finnas. Byar och hemman: *Alntorp*, $1^1/_2$ mant., på östra sidan om Norasjön, $97^1/_2$ tunnl. åker, 124 tunnl. äng och betesmark, 488 tunnl. skog. *Alntorpsö* uti Nora sjö, är väl ej skattlagdt till något visst hemmantal, men betalar 3 *skll.* tackjern samt 24 kappar säd i kronotionde, således mer än 1 helt hemman. *Hofmanstorps* ö med nära 2,200 tld egovidd. $^1/_4$ *Bastnäs* vid norra stranden af Wickern, med 26 tunnl. inegor, 74 tunnl. skogsmark. 2 mant. *Belgsjöbodar*, n. v. om Nora stad, med 25 tunnland åker, 28 tunnland äng, $213^3/_4$ tunnl. skogsmark, dessutom Lomflytrakten c:a 130 tld. — 4 mtl *Bengtstorp*, på östra sidan om sjön Wikern, 160 tld åker, $60^1/_2$ tld slåtter, 280 tld skogsmark. — $^1/_4$ mant. *Bergsäng*, väl beläget och underhållet samt efter hemmantalet, för sitt vackra läge och i öfrigt goda beskaffenhet näst Hagby den dyrbaraste egendomen inom socknen; åkern är $39^1/_2$ tunnl., äng och slåtter $47^1/_4$, skogen $68^1/_4$ tunnl. — 3 mant. *Blexberg*, 151 tunnl. åker, 30 tunnl. slåtter, 2,077 tunnl. skog; 1 mant. *Blexbergstorp*, 61 tunnl. åker och äng, 692 tunnl. skog. — 4 mant. *Born*, $^1/_4$ *Björklund* och $^1/_4$ *Pinkhagen* äro en by, belägen på ett näs mellan Nora och Fåsjön, omkring det vattendrag, som förenar dessa sjöar; åker och äng innehålla 106 tunnl., skogsmarken 1,883 tunnl. Här finnes jernhytta. En båtled eller kanal mellan dessa sjöar skulle vara af stor nytta för malmtransport. — $^1/_4$ *Bomanshyttan*. — 1 *Bondeborn*, vid södra ändan af Fåsjön, på en höjd, som erbjuder den vackraste utsigt, är så väl till inegor som skogsmark ibland de förmånligaste hemman inom socknen. 3 mant. *Bondebyn*, belägen i östra delen af socknen, skild genom Jerleån från Lindes och Ervalla socknar, 110 tunnl. åker, 61 tunnl. äng, 537 tunnl. skogsmark; i denna by är gästgifvaregård. $1^1/_2$ *Bröstorp*, beläget på den udde, som bildas vid Norasjöns utlopp genom Jerleån, 70 tunnl. åker, $13^1/_2$ äng, 384 skog; — $^1/_2$ mant. *Bäcketorp*, beläget emot Svartelfven, 10 tunnl. åker, 34 tunnl. slåtter, 368 tunnl. skog. — 3 mant. *Dalkarlshyttan*, inegorna utgöra 268 tunnl., skogsmarken 3,431 tunnl. — 7 mant. *Elfhyttan*, beläget vester om Dalkarlshyttan, omsluter med sina egor sjön Elflången, 245 tunnl. åker, 687 tunnl. slåtter, 5,411 tunnl. skogsmark; här finnes jernhytta. — $^1/_4$ *Elfsnabben*, beläget söder mot Carlskoga rågång, 26 tunnl. åker, $54^1/_2$ tunnl. slåtter, $727^1/_2$ skog. — $3^1/_2$ mant. *Elfstorp*, beläget närmast intill och söder om Nora stad, innefattar flera välbyggda gårdar, af hvilka dock *Christinelund*, för sin vackra utsigt, och bergmästareboställel *Knutsberg*, för sin inbjudande skugga, äro de förnämsta; innehåller 200 tunnl. åker, 61 tunnl. äng, 369 tunnl. skogsmark. — 3 mant. *Södra Fingerboda*, beläget utefter Jerleån, innehåller 100 tunnl. åker, 20 tunnl. äng, 603 tunnl. skog. 2 mant. *Norra Fingerboda*, beläget vid socknens norra gräns, innehåller 100 tunnl. åker, 19 tunnl. äng, 223 tunnl. skog. — 4 mtl *Fogdhyttan*, belägen efter norra stranden af sjön Wickern med 150 tunnl. inegor, $1{,}487^1/_2$ tunnl. skog; $^1/_{16}$ mant. eges af Striberg jernvägsbolag. — 4 mant. *Fåsjöhyttan*, med 152 tunnl. inegor, 1,600 tunnl. skog. — 5 mant. *Grecksåsar*, med 202 tunnl. åker, 54 tunnl. äng, 4,182 tunnl. skog; har egen hytta och gästgifvaregård. — $^1/_4$ *Gyttorpsgärde*, består endast af 47 tunnl. åkerjord, tillhörde 1674 Nora stad. 1 *Hofmanstorp* i sydvestra hörnet af socknen, gränsar intill Tysslinge socken, med 29 tunnl. åker, 36 tunnl. äng, 1,951 tunnl. skog. — $^1/_2$ *Holmen*. 3 mant. *Holmshyttan*, belägen på norra gränsen, med 40 tunnl. åker, 30 tunnl. äng, 2,982 tunnl. skog. — $1^1/_2$ *Norra Husby* med 102 tunnl. åker, 78 tunnl. äng, 726 tunnl. skog. — 1 mant. *Jerle* med 122 tunnl. åker, 36 tunnl. äng, 95 tunnl. skog. — 1 mantal *Knapptorp*, $^5/_8$ mil vester om Nora, med 24 tunnl. åker, 5 tunnl. äng, 148 tunnl. skog. — 7 mant. *Kåfalla*, vid norra gränsen, med 154 tunnl. åker, 50 tunnl. slåtter, 3,100 tunnl. skog, som är anslagen till *Ferfhytte* masugn, nybyggd år 1777. — Boställen äro: 1 mant. *Östra Sund*, prestgård; år 1590 den 11 Mars blef detta tillbytt pastor emot en del af prestbolets egor, som då skulle tillhöra Nora kyrkoby; $^1/_4$ mant. ibm, komministerns. — $^1/_2$ mant. i *Södra Fingerboda* är häradsskrifvarens, tillbyttes 1780 mot $^1/_2$ mant. Born i Ramsbergs socken, som förut varit doneradt till boställe åt häradsskrifvaren. $^1/_4$ *Bomanshyttan*, kronofogdens boställe. — $1^1/_{16}$ *Elfstorp*, öfverbergmästarens boställe. — Se vidare artiklarne *Öskevik*, *Östenbergshyttan*, *Norra* och *Södra Ås*, *Gamla* och *Nya Wiker*, *Westgöthyttan*, *Timanshyttan*, *Skärhyttan*, *Skrikarhyttan*, *Skofthyttan*, *Ringshyttan*, *Noor*. *Ramshytte* bruk med $4^1/_2$ *Ramshyttan* säteri (se den artikeln), med underlydande $1^1/_2$ mantal *Ramshyttan*, $^{31}/_{32}$ *Gamla Pershyttan*, $2^{11}/_{16}$ *Nya Pershyttan*, 4 *Lockhyttan*, godsets eganderätts-afgift 144 rdr. — Adress: Nora.

Nora. Biskopens præbendepastorat af 1:sta klassen, sedan d. 21 Aug. 1798, hörande till Ångermanlands Östra kontrakt i Hernösands stift, innefattar socknarna *Nora*, *Bjertrå* och *Skog* med ett hemmantal af $104^1/_2$ mtl och en folkm. af 4,727 personer. *Nora*, modersocken, belägen uti Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län, $3^3/_4$ mil land- och $3^1/_4$ mil sjöväg från Hernösand, gränsar i öster och söder till Bottniska viken och Storfjerden samt Ångermanelfven, hvilken i vester skiljer Nora från Högsjö och Gudmundså socknar; den upptager, på en längd af 32,000 alnar och en bredd af 29,400, en egovidd af 39,798 tunnl. 25 kappl., inberäknadt Norafjärden jemte tillhörande holmar och skär; af egorymden utgöra 6,455 tunnl. 14 kappl. vatten, 570 tunnland 13 kappl. mossar. Denna socken, hvars namn troligen härleder sig från ordet »Nor» (sund), företer en skärgårds mest

omvexlande karakter i förening med skogsbygdens oftast vilda och dystra utseende. På trenne sidor omgifven af vatten, bildar den en halfö, från alla håll i olika rigtningar genomskuren af fjerdar, sjöar och vattendrag, omvexlande med skogar, slätter, enstaka byar och hemman, ofta undangömda af branta höjder och bergspetsar. Af de slätter eller dalsträckningar, som här förekomma, är Noraslätten den betydligaste och genomgår socknen från öster till vester i en oafbruten sträcka af en mils längd; den upptager den tätast bebyggda delen. Landets formation mot hafskusten och fjerdarna är oftast brant och derigenom besvärlig vid framskaffandet af skogsprodukter vintertiden. Äfven i de inre delarne af socknen bildar landet höjdsträckningar, hvilka icke så mycket böra anmärkas för sin vidsträckthet som för sin tvärstupande bildning. Den betydligaste höjdsträckningen är *Rödåsen,* hvilken upptager östra delen af socknen, der äfven förekommer *Grönsviksberget,* hvarvid den sägnen är fäst, att der skall finnas en håla, ur hvilken rök uppstiger såsom förebud till regn och oväder. I denna del af socknen är ock *Berghamns* fiskehamn belägen, i hvilken kapell är anlagdt och der gudstjenst hålles en gång om året. Södra delen af socknen, som fått namn af *Utanfjerden* och till stor del upptages af Löfviksbergen, de högsta och vidsträcktaste i socknen, är genom ett några hundrade alnar bredt näs förenad med den öfriga delen af socknen. Detta näs är anmärkningsvärdt derföre, att inbyggarne på socknens östra halfö deröfver draga sina båtar, när de färdas till de inre delarne af socknen, hvaraf det ock erhållit namnet *Draged.* Den öfriga delen af socknen är genomskuren af Norasundet. De vidsträcktaste i ett sammanhang förekommande skogarne äro belägna i socknens norra del. *Salteå*-ån, det egentliga vattendraget, löper från Storsjön till Norasundet, hvarifrån det genom strömmen har sitt utlopp i Norafjerden. Till östra och södra delarne af socknen finnas inga för hjuldon banade vägar. Från ett torp på *Torroms* egor har man en af de härligaste utsigter. Den sträcker sig öfver den förr omnämnda Noraslätten, hvilken slutar med Nordvik, icke mindre bekant genom sitt natursköna läge än för de minnen af framfarna regenters tillfälliga besök, som det bevarat åt efterkommande.

Jordmånen är af bördig beskaffenhet, hvarför ock Nora är en af de sädesrikaste socknarna i landet. Åkerjorden, upptagande 817 tunnl., består, förutom i några byar, särdeles Grönsvik och Löfvik, der en sandblandad jordmån är rådande, af svartmylla på lerbotten. Ängsmarken, upptagande 4,111 tunnl., består af hård- och sidvallsäng, Skog- och betesmarken upptaga 27,737 tunnl. Mycken olikhet är här rådande; då de vid kyrkan belägna byarne knappast hafva bete för sina kreatur, är betet deremot rikt i den öfriga delen af socknen och utmärker sig genom sin kraftgifvande beskaffenhet vid hafskusten. Med afseende på skogen må nämnas, att då Torrom på $1^{7}/_{24}$ mant. eger endast 154 tunnl. skog, hvarå knappast ett dugligt timmerträd kan erhållas, har deremot Grönsvik på endast $^{11}/_{24}$ mant. 836 tunnl. med god skogväxt. Imellertid hafva alla hemmanen skog till vedbrand. Skogen består af tall och gran samt något björk, al och asp. På Nordvik finnes, utom några sorter fruktträd, äfven lönn och på Löfviksberget hassel. Granit och gneis äro de mest rådande stenarterna. Uti Röberget på Rossviks egor förmodas vara malmanledning.

Af mineral- och helsokällor förekomma tvänne. En sedan 1745 begagnad, af prosten Sundius på Prestbordets egor upptagen, är undersökt och godkänd af lektorn doktor Gisler. Den andra, *Nordviks* helsokälla, hvilken blef undersökt af doktor Åman 1777, är försedd med brunnshus. Klimatet anses under de senare åren hafva antagit en mildare karakter; men de under några år inträffade blida vintrarne och kalla vårarne hafva verkat mehnligt på odlingen och vegetationen. Medeltemperaturen är $+ 3,2^{0}$.

Att socknen redan tidigt varit bebodd, derpå torde de här och der förekommande betydliga ättehögarne, med i dem till närvarande tid förvarade spännbucklor och forntida mynt, få tjena såsom ojäfaktiga bevis. Enligt traditionen äro *Svartnora* och *Grönsvik* de äldsta byarne. Nora, som

år 1776 hade 1,370 invånare, egde 1850: 2,234; enligt kyrkoboken var folkmängden vid samma tid 2,496 personer, deraf 1,189 män, 1,307 qvinnor, ungdom under 15 år 696, enklingar 29 och 134 enkor.*) År 1862 hade socknen 2,685 invånare. Folket är i allmänhet sjelfständigt, men tillika öfverheten och dess lagar underdånigt. Med en klar uppfattningsförmåga framställer vanligen Norabonden sina andraganden i tal eller skrift med klarhet och redighet. Statfolk finnes icke. Tjenstefolket har gjort sig kändt för ett nyktert och redligt uppförande; men på senare tiden har den öfverhandtagande lyxen äfven hos dem börjat blifva rådande.

Hufvudnäringar äro *åkerbruk* och *boskapsskötsel*. Wexelbruket är hos allmogen föga kändt. Korn är det mest odlade sädesslaget. Af potates afsättas årligen c:a 1,000 t:r med 36 kpr på t:an. Träd- och kryddgårdsskötseln är i högsta grad försummad. Medelafkastningen af den bättre ängen kan ej uppskattas högre än till 50 *lU* på tunnlandet. *Boskapsskötseln* idkas väl så, att inbyggarne förses med sitt behof af ladugårdens alster, men är långt ifrån så utvidgad som den borde vara. Årliga försäljningen af svin torde förskaffa socknen en inkomst af 500 rdr. Skogsafverkningen inskränker sig endast till något ved och skeppsvirke. Af *binäringar* intager *fisket* främsta rummet; det anses inbringa 9,000 rdr årligen. Linnetillverkningen intager ett betydande rum och anses inbringa socknen en årlig inkomst af 7,500 rdr. *Nordviks* bränneri anlades år 1847; afverkningen var beräknad till 6,000 kannor. *Salteå* tullmjölqvarn, som erhöll privilegier år 1776, är en af de äldsta i Ångermanland. Oaktadt sitt fördelaktiga läge uppfyller den ej nutidens fordringar. Statsbidragen och kommunala afgifterna uppgåfvos år 1850 till 14,500 rdr rmt. Pastoratet har fordom varit regalt. Den gamla kyrkan var från 1300-talet; nuvarande kyrkan, som är byggd af sten af direktör S. Geting åren 1804 och 1805, är 70 alnar lång, tornet och sakristian inberäknade, 30 alnar bred, $16^1/_2$ alnar hög till takfästet. I kyrkan finnes en glaskrona, ditskänkt af tvänne ynglingar. Kyrkans silfver väger tillsammans 180 lod. Sedan år 1849 har en fast skola varit organiserad. Sockenbibliothek finnes. Ett kapell är ämnadt att uppföras i sydvestra delen af bergsförsamlingen. Sockenmagasin grundades år 1847 med ett inslag af 87 t:r $10^5/_8$ kpr korn, och uppgick fonden vid 1851 års slut till 140 t:r $16^{29}/_{32}$ kappar. Tingen hållas än på Kungsgården i Bjertrå, än på Herrskogs gästgifvaregård i Skogs socken. *Fornlemningar*. Förutom de ättehögar, som der och hvar förekomma, i hvilka en mängd forntida mynt, armband och spännbucklor blifvit hittade, har socknen intet anmärkningsvärdt i den vägen. De första funna mynten voro slagna i 12:te århundradet. Tvänne konungabesök fortlefva i folkets minne, konung Carl XI:s år 1694 och konung Adolf Fredriks d. 4 April 1752. I December 1752 hördes här, äfvensom i Härsjö och Nordingrå socknar, ett jordskalf.

Hemmantalet utgöres af $50^{43}/_{96}$ mantal skatte, taxeradt 1860 jemte torplägenheter till 339,800 rdr och skiftade i c:a 200 delar; af $2^7/_{24}$ mant. *Prestbordet*, tax. till 13,500 rdr, areal 1,136 tunnl., hvaraf $22^1/_2$ åker, 140 äng. — Att en del af byarna i denna socken i äldre tider endast varit fäbodeställen, från hvilka de, allt mer uppodlade, uppstått till skattlagda hemman, kan man antaga af drottning Kristinas bref af den 12 Juni 1649, deruti hon frikallar kyrkoherden Warg för långvarig och trogen tjenstgöring i Nora från alla utskylder, vissa och ovissa, extra-ordinarie krigshjelpen, byggnings- och salpeterhjelpen undantagen, för hans hemman *Berge* och tillhörande Gafviks fäbodställe under Berge. För denna rättighet har ock Berge till 1737 innehaft jord, motsvarande $^7/_{48}$ mant. af Gafvik, då denna skatt genom byte mellan Berge och Salteå blef lagd under sistnämnda by. — *Gårdar* och *byar: Nordvik* (se den art.). Byn med största egovidden är *Löfvik*, $2^{19}/_{48}$ mant., areal 3,994 tunnl., hvaraf 52 åker, 232 äng. Största åkervidden har $2^5/_6$ mant. *Rossvik*, på 53 tunnl., hela arealen är 2,446 tunnl. Öfriga byar och hemman äro: $2^{59}/_{72}$ *Allsta*, $^{47}/_{48}$ *Björås*, $^5/_{12}$ *Böhlen*, $1^7/_{24}$ *Berg*, $1^1/_{12}$ *Berge*, $^{23}/_{24}$ *Bredsätter*, $1^1/_{16}$ *Bölesta*, $^5/_{24}$ *Eden*, $1^5/_8$ *Folkja*, $2^2/_3$ *Frök*, $^{29}/_{48}$ *Grubbe*, $1^{43}/_{48}$ *Gräta*, $1^1/_8$ *Grötom*, $1^1/_2$ *Norr* och *Sör Gafvik*, $^{11}/_{24}$ *Grönsvik*, $1^{17}/_{48}$ *Hornön*, $1^5/_{12}$ *Hohl*, $^{17}/_{24}$ *Klocke*,

*) Den mellan mantalslängden och kyrkoboken befintliga skilnaden i folknummern kommer deraf, att Sandö befolkning i kameralistiskt hänseende lyder under Bjertrå, men såsom i ecclesiastikt hänseende lydande under Nora är i dess kyrkobok upptagen. På denna ö finnas vid glasbruket några arbetare, som bekänna sig till katholska läran.

$1^{17}/_{24}$ *Kallsta*, $\frac{97}{144}$ *Lide*, $^{37}/_{48}$ *Nyland*, $1^{11}/_{24}$ *Ry*, $1^{41}/_{96}$ *Ramsta*, $3^{5}/_{96}$ *Norr* och *Sör Salteå*, $1^{1}/_{48}$ *Svartnora*, $1^{17}/_{48}$ *Skullersta*, $1^{5}/_{48}$ *Skallsta*, $^{3}/_{4}$ *Skjärsätter*, $^{11}/_{32}$ *Tjerned*, $1^{7}/_{24}$ *Torrom*, 1 *Utvik*, $1^{1}/_{8}$ *Ärsta*, $^{11}/_{48}$ *Öfvergård*, $1\frac{103}{144}$ *Östanö*, *Starön*. — *Nylands* laxstakegård, tax. till 5,000 rdr. — Adress: Hernösand.

Norafors. Jernbruk i Sättra socken af Medelpad och Wester-Norrlands län, $2^{1}/_{4}$ mil från Sundsvall, uppgifves år 1848 haft tre härdar och 2 hamrar samt vara privilegieradt till 1,395 *skℓℓ* stångjern samt 200 *skℓℓ* manufaktur; men från och med 1858 har en härd med dertill hörande stångjernsmide för alltid blifvit nedlagd. (Efter uppgift i Konv.lexikon skulle bruket haft 1848 7 härdar med 3,795 *skℓℓ* smide.) I 1861 års tax.längder uppgafs tillverkningen till 1,170 *skℓℓ* 2 *ℓℓℓ* 5 *ℓℓ* stång- och ämnesjern, hvaraf c:a 433 *skℓℓ* blifvit manufakturerade. Tillhörande landtegendom var år 1848: $62^{1}/_{4}$ mål med c:a 9,505 tunnl. egna skogar; till bruket var dessutom anslaget kolfångst från 37,000 tunnl. Vanligen hafva begagnats tackjernshyttor från Norrberket tillika med tackjern från Göljens masugn vid Gellivara. Vid bruket finnes 1 såg med 2 ramar, samt vid Näsvattnet 1 såg med 1 ram, dessutom har det andelar i 2:ne sågar vid Bryggtjern och Gårdtjern. Bruket har på 1840-talet blifvit nära nog helt och hållet nybygdt. Manbyggnaden, af trä, innehåller 8 rum. Bruket egdes på 1840-talet af friherre C. F. Wrede. 1861 års eg.rätts-afgift var 64 rdr 13 öre.

Noraå. Jernbruk i Stora Tuna socken af Falu län, 4 mil ifrån Falun, 14 mil ifrån Westerås och Gefle, $2^{1}/_{4}$ mil ifrån St. Tuna kyrka på gränsen till Gagnefs socken vid sjön Norans utlopp.

Landshöfdingen baron af Nordin uppgjorde redan år 1803 med diverse jordegare om begagnande af skog och vattenfall till bruksanläggning vid sjön Norans utlopp samt för masugnsanläggningar vid Tunsån i Mockfjerds kapell; men saken afstadnade till följd af Falu bergslags protest, tilldess bergslaget d. 25 Nov. 1818 af baron af Nordin inköpte dess rättigheter såväl vid Noraån som Tunsån, jemte grufvor och inventarier för tillsammans 32,000 rdr bco. Bergslaget erhöll 1819 privilegier för 4 härdar och 2 hamrar samt 1823 privilegier för 2:ne manufactur-stockar. Bruket anlades 1821 och befinnes ännu i Falu bergslags possession. Består för närvarande af 2:ne stångjernssmedjor med 4 tyskhärdar och 2 hamrar, 1 manufactursmedja för 2:ne stockar, hvarest spiksmide idkas, såg och qvarn. Fastighetsvärdet år 1862 var 155,573 rdr rmt. Sedan 1852 har bruket oinskränkt smidesrätt. Tillverkningen har varit:

1854 — 2,069 *skℓℓ* Stångjern
1855 — 3,363 d:o d:o
1856 — 3,273 d:o d:o
1860 — 3,005 d:o d:o.

Tackjernet hemtas dels ifrån den $1^{1}/_{2}$ mil aflägsna Tanså Masugn samt dels, sedan bergslaget blifvit delegare i Laxsjö masugn, från sistnämnda ställe. Brukets effekter hafva hittills hufvudsakligen blifvit afsända landvägen till Westerås samt en mindre del deraf landvägen till Smedjebacken, $5^{3}/_{4}$ mil, och derifrån Strömsholms kanal utföre, men lära sedan Gefle-Dala-jernvägen nu blifvit öppnad till sjön Runn, köras endast 2 mil till Stora Tuna, och derifrån sjöledes afgå till Korsnäs station å nämnda jernväg och så vidare. — Bruket har endast c:a 1,300 tunnl. egen skog, hvarföre kolbehofvet måste fyllas genom köp. Från bruket löper en väg 2 mil till Tuna kyrka samt en annan $1^{1}/_{2}$ mil till Tanså masugn.

Norberg, äfven Gamla Norberg, en bergslag inom Westerås län, utgörande länets nordvestra hörn emot Stora Kopparbergs län eller Dalarne och betydligt inskjutande deri samt således omgifven deraf i vester, norr och en del af öster, gränsar i öfrigt i öster till Vagnsbro härad och i söder till Snäfringe härad och Skinnskattebergs bergslag. Bergslagen, som är vidsträckt och omsluter sjön Åmänningen med dess tillflöden samt Svartåns öfversta lopp, består af Norbergs socken, deraf dock en liten del skall ligga inom Westerbergslagen af Stora Kopparbergs län, Westanfors och Wester-Wåla hela socknar samt $18^{5}/_{8}$ mantal af Karbennings och 3 mantal af Wester-Fernebo socknar och tillhör Bergslags fögderi samt lyder numera, enligt Kongl. Brefvet af d. 7 Dec. 1858, jemte

Wangsbro och Norrbo härader, under Westerås läns tredje domsaga. Tingsstället är i Norbergs kyrkoby. Norbergs bergslag, som innefattar 139,830 tld fast land, bebodda 1860 af 7,980 personer, och som anses för den sjelfständigaste och bäst reglerade i riket, är uråldrig och har redan år 1282 af konung Magnus Ladulås och år 1354 af konung Magnus Smek, bekommit bergsfrihet och stadga. Nämnda stadga innehåller, att i Norberg skulle en bergsrätt, likasom vid Kopparberget, bestå af tolf män, dem konungens fogat eller embetsman skulle utnämna och sjelf vara deras hufvudman; ingen gengärd eller förplägning skulle af bergslagen utgöras, om icke för att emottaga konungen sjelf eller hans domhafvande; ingen lösdrifvare skulle tålas, och den der ej arbetade borde kastas i fängelse. Vid Norberg var slutligen 1342—1371 tillåtet att rödja marken, äfven den, som tillhörde en annan, samt att behålla samma mark för sig och efterkommande, för half afrad till jordegaren, emot det som tillförne var vedertaget. Malmbrytningen skedde i denna bergslag år 1861 uti 32 grufvor, hvarur upptogos 1,095,977 centner malm; på Norbergs gruffält upptogos 1833: 103,658 och 1860: 233,555 *skt*. Till underlättnad af malmtransporten har en jernväg år 1856 blifvit anlagd i denna bergslag, mellan Norberg och sjön Åmänningen, på en sträcka af 1,55 mil.

Norberg. En socken i Norbergs bergslag och Westerås län, längst i nordvest, uppemot Dalarne, kring sjön Åmänningens nordliga tillflöde samt uppfylld af en mängd mindre sjöar, gränsar till Karbenning i sydv., Wester Wåla och Westanfors i söder samt Söderbärkes, Nårns, Avesta och Folkärna socknar af Stora Kopparbergs län, i vester, nordv., norr och nordost. Några gårdar ligga inom nyssnämnda län. Arealen är 2,470 qvadratmil land och 0,172 vatten. Största delen upptages af berg och skogsmark. Jordmånen är dels sandblandad lera i dalarne, dels sand- och mojord. Åkerbruket ger här, likasom i de nästgränsande socknarne, en afkastning, som blott ungefär till hälften betäcker ortens behof, men drifves, tillika med ängs- och boskapsskötsel, med mycken omsorg; hufvudnäringarne äro således här skogs- och bergsbruk, det sednare särdeles hvad brytningen af jern-, koppar- och blyertsmalm beträffar, täflande med de bäst lottade orter i hela riket. Jernbruken, utom Bjurfors, begagna derföre blott eget tackjern från hyttor inom socknen. Hemmantalet är 38 5/8 skatte, 1 5/8 krono och 3/4 frälse; hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 1,702,300 rdr rmt, hvaraf för jordbruksfastighet 1,489,400 rdr, för skol-, tingshus och arrest 5,600 riksdr. Folknummern, som år 1805 utgjorde 2,294 personer, steg 1862 till 3,234. Norbergs socken hörer till Westerås stift och är ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen. Hit lydde Westanfors församling först såsom kapell, sedan som annex till 1811, då den blef ett eget pastorat. Kyrkan, belägen 6 mil ifrån Westerås, i Norbergs by, vid sjön Norens utlopp, är gammal och byggd af sten. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast, och 3 flyttbara skolor af 3 examinerade och 1 oexaminerad lärare. Inga spår af hednisk kultur omtalas, men väl minnen från katholska tiden, såsom Mariæbergs munkkloster, tillhörigt Bernhardiner-orden, och hvilket legat straxt invid nämnda sjö, på kapellsbacken, der äfven en källa är, kallad Heligkorskällan. Efter den kungsgård, som varit inom denna socken, finnas lemningar vid gården Riddargärdet hvilken nu är anslagen till bergmästareboställe. Postkontor finnes i socknen.

Byar, gårdar och verk inom socknen äro följande anmärkningsvärda, nemligen: *Norbergs kyrkoby*, 5 5/8 mantal, kallas redan 1347 «oppidum», är ganska ansenlig, som en köping, med ordentliga gator, handelsbodar, apothek, postkontor m. m. Här hålles ock årlig marknad, och i byn ligga, förutom kyrkan, såsom ofvan anfördt är, kyrkoherde- och komministers-boställena samt häradets tingshus, och ej långt ifrån *Norbergs gruffält*, hvars rika jern- och stålmalmer redan 1304 voro kända, då de, genom ett bytesbref lemnades af Torkel Knutsson till konung Birger. — *Bjurforss* och *Gäsjö bruk* (se särskildta artiklar). — *Persbo bruk* (se under dess namn). — *Lifsdal*, längst ned i sydost vid Norbergsån, 2 1/4 mantal skatte med qvarn, och som till 1710 hade 1 stångjernshammare och 2 härdar samt till omkring 1783 hytta. — *Rosendal*, nordligare vid ån, 1 1/2 mtl skatte med hytta, tillhörig Rabatsbennings hyttebolag, och hvarest på 1600-talet också varit en stångjernshammare. — *Persbo* fordna kopparhytta, *Stutbo* och *Davidsbo*, det sednare bergmästareboställe till 1812. — *Nordansjö*, vid Botens utlopp, 1/2

mantal frälse med såg och qvarn, fordom och till 1689 jernbruk och till 1821 hytta, lydande under Svanå bruk i Haraker. — *Rabatsbenning* vid Ingelsbenningsvattnen, $1^1/_4$ mtl skatte med hytta, tillhörig ett bolag, samt *Olofsfors* bergsmanshammare från 1602, med 1 härd och $186^{13}/_{20}$ *sk*𝔗 stångjernssmide, hvilken egdes 1862 af brukspatron Tottie. Dessutom hyttorna *Fliken, Fragg, Kallmora, Halfvarsbenning, Wester-Djupkärra* och *Nyhyttan,* den sednare belägen vid början af Svartån, som kommer från en källa vid Nordansjö hytta och utfaller i Mälaren vid Westerås. — Adress Norberg.

Norby. Två mant. frälse uti Hogdals socken, Wätte härad af Göteborgs och Bohus län, skall fordom hafva egt säterifrihet, men förlorat den, då det försåldes till en ofrälse. Gården är på sitt sätt historiskt märkvärdig, såsom en tid Carl XII:s högqvarter under fälttåget emot Norge. Konungens värd var då den rika bonden Olof Eriksson. Hemmanen voro år 1862 skiftade i 16 delar och taxerade till c:a 64,000 rdr rmt.

Nordal. Härad på Dal i Elfsborgs län, utgöres af 1 pastorat Ör, och är tillika ett länsmansdistrikt med tingsställe uti Mellerud; gränsar i norr till Wedbo och Tössbo, i vester till Walbo och Wedbo, i söder till Sundal. Häradet upptager en areal af 3,471 qv.-mil, hvaraf 0,359 äro insjöar; den odlade jorden upptages till 10,327 tunnl., den naturliga ängen till 4,475 tunnl. Hemmantalet är $128^{17}/_{48}$ mantl., hvarpå bodde 1860: 10,480 invånare. Häradet förete till skaplynne den rikaste mångfald. Flera sjöar och vattendrag hafva här samlat sig. De stå till större delen i förbindelse med fjällvattnen, som här ingå i Wenern. I vester ligger Kroppefjell, här och der höjande sina grå tinnar öfver mörka, uråldriga skogar. Öster ut mot sjön utbreda sig, mellan rundade höjder, blommiga ängder. Nordöstra delen af häradet har utseende af en skärgård. Den släta trakten lider af skogsbrist. Namnet skrefs Norddalr år 1100, Nordal år 1287. Inom häradet ligger *Upperud,* det största jernbruket å Dal.

Nordanskog. Två och $^1/_2$ mtl fr. säteri (efter taxeringslängden $2^1/_4$ mtl) Hylletofta socken, Westra härad af Jönköpings län, beläget omkring $4^1/_2$ mil från Jönköping och Eksjö, är ibland de äldsta i orten och synes fordom hetat Halfdanstorp (efter Wieselgren). Det har en areal af 1,791 tunnl. $30^3/_4$ kappl., deraf omkring 1,035 tunnl. häfdas under gården och återstoden till torpen. Jordmånen är stenbunden, med många insjöar, mossar och kärr. Mjölqvarn med 2:ne par stenar, jemte såg, äro uppförda af gråsten och ligga nära mangården vid en förbiflytande å. Eganderätts-afgiften 1861 var 11 rdr 84 öre. Södra jernvägsstambanan går ej långt från egendomen. — Säteriet tillhörde fordom ätten Stjerna, sedan Silfverhjelmar, derefter öfverste Fab. v. Vietinghoff. År 1770 var direktör Fabritius egare, på 1790-talet öfverjägm. Mannerstedt, omkring 1800 öfverste von Wærnstedt, 1828 grosshandlaren Hjertström, sedan 1844 vice auditören Hjertström. Nejdens hedniska kult förmodar Wieselgren varit här. På ett aflägset ställe i skogen, å Nordanskogs egor, ligger ett berg, kalladt *Fruberget,* hvarest finnes en grotta, 16 alnar lång, 10 alnar bred, 7 alnar hög, dit en fru Stjerna skall undanflytt under fiendens härjningar i trakten.

Nordantjäl. Gästgifvaregård i Norra Ångermanland, hvarifrån skjutsas till:

Backe i norr	. . . . . .	$1^1/_2$ mil.
Mo i o. s. o.	. . . . . .	3 »
Wiken i s.	. . . .	$1^1/_2$ »

Nordanåker. Ett torp på Kastebo egor i Tierps socken, Örbyhus härad af Uppsala län, hvarest öfverinspektoren vid saltsjuderiet i Nyland Johan Eric Nordberg föddes, som var en vitter och förståndig man och hvars barn adlades med namnet Nordensköld.

Nordanås. By i Själevads socken af Norra Ångermanland, innefattande $83^1/_2$ seland (24 seland 1 mant.), hade 1861: 10 egare; här finnes en mineralkälla.

Norderön. Annex-socken till Sunne pastorat, är en af Storsjön kringfluten ö, hörande till Jämtlands läns södra fögderi, belägen $^1/_4$ mil i vester från Sunne; den håller $^1/_4$ mil i längd och $^1/_8$ mil i bredd samt omfattar 5,069 tunnl. Näringsmedel äro enahanda med Sunne, dock finnes här mindre bärande mark, mest sandblandad jordmån, jemte något lera med klappur. Kalk brännes här i myckenhet. Hithörande Werkön ligger nära invid, håller $^1/_8$ mil i bredd och $^1/_4$ mil i längd. Kyrkan, af sten,

skall vara en bland de äldre i landet. Socknen kallas äfven i gamla handlingar Närderön.

Folkmängd	Hemmanstal	Eg.rätts-afgift.
1805 — 1860	sk. kr.	1860
236 — 281.	$7^1/_2$. 1.	31 rdr 43 öre.

Hemmanstalet (eller $47^{59}/_{296}$ tunnl.) är skiftadt i 35 egolotter, hvaraf den största är $3^6/_{37}$ tunnl. *Westanede* (eg.rätts-afgiften är 1 rdr 82 öre). — Vidare märkas af gårdar $1^3/_4$ tunnl. *Prestbordet*, $3^{63}/_{148}$ tunnl. *Backen*, är fourirs-ställe. Öfriga hemmanens namn äro *Böle, Gällsta, Håf, Tivarsgården, Trusta, Werkön, Ålsta, Önsta.* Fem torplägenheter finnas. Socknen ligger $1^1/_2$ mil från adressorten Östersund.

Nordhalla. Egendom, af två och $^3/_4$ mant., belägen i Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil ifrån Lidköping, $2^1/_2$ mil från Skara och 3 mil från Foglaviks jernvägsstation samt $^1/_2$ mil från Jungs gästgifvaregård. Egendomen, som består af god och jemn lerjord, har, enl. nyligen upprättadt laga skifte, 1,052 tunnl. jord, hvaraf c:a 700 tunnl. åker i eget bruk, indelad i cirkulation med 7 skiften; c:a 250 tunnl., jemval i cirkulation lagd torparejord och resten ängslindor och betesmark.

Nordhallen. By uti Åre socken af Jämtlands län, på $8^1/_2$ tunnl., 1 mil ofvan om Dufeds skans, är märklig af konung Carl XI:s besök här, då han 1686 beság gränsen och fästningarne i orten, och hvarunder han hvilat om natten på en bänk med sadel under hufvudet. Vid denna by träffas svart takskiffer. I Nordhalls sjö utfalla Ena och Handöls elfvar medelst ett stort fall af öfver 30 alnar. I detta fall skola både elgdjur och björnar omkommit; hvarföre ock Nordhallens byamän skattat för detta djurfänge.

Norrflärke. Gästgifvaregård i Ångermanland, hvarifrån skjutsas till *Gallsjö* i s. o. och till *Brattsjö* i s. v.

Nordingrå. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Ångermanlands östra kontrakt af Hernösands stift, innefattar socknarna Nordingrå och Ullånger (förut äfven Wibyggerå socken) med $99^3/_4$ mtl, och beboddes 1860 af 4,576 personer. *Nordingrå,* modersocken, belägen uti Norra Ångermanlands fögderi *) af Wester-Norrlands län, 5 mil n. n. o. från Hernösand, i söder, öster och norr till största delen kringfluten, sammanhänger med och gränsar i s. v. till Nora, i v. till Skogs och i n. v. till Ullångers socknar. Längsta utsträckningen är i ö. och v. $2^1/_2$ mil, största bredden i n. och s. är ungefär af lika längdmått; hela egovidden utgör 39,408 tunnland, deraf 2,141 mossar och sjöar. Af på kusterna inskjutande fjärdar och vikar må nämnas *Ullångers-fjärden,* hvilken åtföljer socknens hela norra kust och åtskiljer Nordingrå-landet från Ullånger och Wibyggerå, och derunder bildar en djup vik mellan Fernsvik och Walto. *Omne* och *Edsätters* fjärdarne, *Norrfällsviken, Räfsöviken, Hummelviken* samt *Bönhamn* och *Barstaviken* intränga alla från östra stranden. På socknens södra kust eller s. k. rotsidan träffar man *Sörfälls-, Ådahls-* (i gamla handlingar stafvadt dels Oldaal, dels Ohldahl), *Sörle* och *Kåstavikarne* samt *Häggviken,* utanför hvilken sistnämnda man inkommer i *Gafviksfjärden.* Alla dessa uppräknade vikar äro strömmingsfiskelägen, varande de förnämsta af dem försedda med kapell. Ibland de flera holmar, som pryda socknens skärgård, må nämnas: *Långsön, Långskäret, Jermesön, Bäckerholmen, Kroku-, Margretsgrundet,* samtliga under sommartiden tillhåll för fiskare och skärbönder. Af socknens många höga berg hafva sjöfarande god landkänning. De förnämsta äro *Räfsöklubben* och *Skärstensgubben* eller *Högbonden.* Inuti landet äro följande berg af betydlig höjd: *Omneberget,* kalt och obehagligt, likvist träffas här och der lönn, lind och hassel, som eljest icke växa vildt här, samt några sällsynta alpväxter; *Gåsnäsberget, Kåsta, Ringkall,* det sednare med ett gammalt vårdtorn och ett stenkummel, *Ödens-, Sunds-, Körnings-, Mädans-* och *Dahlsbergen.*

Af insjöar, till antalet omkring 50 eller öfverhufvudtaget en för hvarje by, är *Wågsfjärden,* som ligger i hjertat af socknen, störst. Han omsluter utom flera smärre holmar, (ibland hvilka må nämnas *Körningsholmen,* märkvärdig för en der befintlig jättegryta), äfven en större, kallad *Ön* eller *Prestön* om 17 selands skatt, hvaraf 14 tillhöra prestbordet. Genom Jernsta-ån emottager han de vatten, som komma från *Wennersta-, Mälands-, Åsängs-* och *Binböles* sjöar, och genom Jeresta-ån de vatten, som samlas

*) Hit förflyttadt från det södra, enl. Kongl brefvet den 11 Febr. 1811.

uti den nordvestra dalsträckan och bilda *Främmer-* och *Weda*-sjöarne samt *Högforsstjern;* sjelf afbördar *Wägsfjärden* genom strömmen vid Sund sitt öfverloppsvatten i *Häggviken.* Flera sjöar hafva sitt utlopp österut i Omnefjärden, andra uti den långa och smala Sörleviken; sjöarne och vattendragen i Näs och socknens sydöstra del hafva sitt utlopp, dels vid Älgsjö och Edsättersfjärden och dels uti Näsviken. Ingendera af dessa vattensamlingar mötes af några svårare naturhinder för dess ytterligare aftappande.

Nordingrå socken företer en miniaturbild af Schweitz, eller rättare sagdt, liknar en igengrundad och uttorkad skärgård mellan en myckenhet i höjden uppskjutande kullar (i sockenspråket kallade kläppar) och berg, under hvilkas stupande förmurar ligga i dalarnes djup en mängd sjöar. Såsom bevis på, att denna sockens lägre delar i en aflägsen forntid verkligen varit till större delen öfverflutna, och således utgjort en skärgård för de öfre socknarne, må anföras en berättelse, bevarad i Kongl. Wet.-Akademiens handlingar för år 1749, pag. 158, att en 29 alnars lång köl efter ett fartyg blifvit funnen i en längesedan igengrundad vik af Wågsfjärden på Prestbordets egor. Byarne uti socknen skiljas från hvarandra genom höjder och brantä backar, och undanskymmas af bergen, tills man kommer dem helt nära, hvadan det ock säges: *En grind, en backe, ett berg och en sjö utgöra en by i Nordingrå* *). Ibland utsigter, som särskildt förtjena att anmärkas, är den från prestgården, äfvensom den från backen vid Hvalmsta by.

Den rådande *jordmånen* uti åkerjorden är sandblandad lera, mojord och grus, samt uti ängsmarken svartmylla och mossjord, utom vid de omkring *Wågsfjärden* belägna byar, hvilka hafva lera och hårdbrukad jord. Ännu kan genom afröjning af skogen och svedjelands upptagande mycken mark tillvinnas jordbruket. *Bergarten* är i allmänhet vanlig gneis eller gråsten; jernmalm, ehuru fattig, förekommer i Mjösjöberget och i Saltsåkerberget. I närheten af prestgården ligger en *helsokälla,* hvars mineralhaltiga vatten tyckes med fördel användas emot rheumatism och giktplågor. *Klimatet* är tempereradt och genom sjöluftens inverkan fördelaktigt för helsotillståndet. Ombytlighet i jordens fruktbarhet förorsakas genom det häftiga nordanvädret, som ofta rasar mer här, än i angränsande socknar. Torra somrar äro likaledes här mera menliga för de mestadels brant liggande åkrarna. Deremot är socknen mer, än grannsocknarne, fredad för frost.

Folkmängden, utgörande 1862: 3,121 personer, har under de sista 20 åren varit i ansenligt tilltagande. År 1831 utgjorde den 2,291, år 1851: 2,686 personer. Bönder, alla sjelfegande jordbrukare, hvilkas antal uppgick sistn. år till 278, utgjorde, tillika med ståndspersoner och alla andra, 534 hushåll eller matlag. Hvad folkets allmänna lynne beträffar, så skiljer det sig lika mycket från folkets i de angränsande socknarne, som den yttre naturen här skiljer sig från den i grannförsamlingarne. Sålunda synes sjelfva de yttre förhållandena hafva inverkat på invånarne och gjort dem envisa och i hög grad obändiga, men ock å andra sidan, trohjertade, ihärdiga och oförtrutna. Såsom orsak till befolkningens egendomliga lynne, vida skiljdt ifrån den öfriga Ångermanländska allmogens, uppgifves, att socknens ursprungliga inbyggare utgjorts af inflyttade Estländningar. Möjligt är att man med »*Nörlinga* utbölinga», såsom de kallas af nästgränsande sockneboer, ursprungligen velat tillvita dem deras främmande härkomst. Nordingråbonden är känd för sin lust att processa. Tjenstefolkets löner har på sednare åren betydligt stegrats, hvartill orsaken synnerligast får sökas uti ett nyligen inrättadt skeppsvarf i Ullånger. Hufvudnäringar är åkerbruk och boskapsskötsel, hvilka, till följd af de snart fulländade laga skiften, de sednare åren i allmänhet förbättrats. Binäringar äro strömmingsfiske och linneväfnad. För mindre än 30 år tillbaka var åkerbruket här kanske det svagaste i nedra landet. Ungefärliga beloppet hvartill socknens produkter afsättas, uppskattades 1850 uppgå till 100,000 rdr rmt; vid samma tid uppgick årliga stats-

*) Efter Hülphers beskrifning. Eljest lyder det i allmogens mun: «En backe, en by, en grind och en tjern och en torpare midt i backen.»

bidraget och kommunala afgifterna till 14,000 rdr rmt. Åkerjorden upptager 2,059 tunnl., ängen 3,655 tunnl. Skogen, som jemte utmark upptager 31,401 tld, är för socknens behof fullt tillräcklig. Den består hufvudsakligen af gran. Löfskog, såsom björk, al, asp, hägg, rönn och vide, förekomma rätt ymnigt i backarne. Om byggnadssättet må anmärkas, att till takbetäckning å byggnaderna hafva, i stället för näfver med takved, stickor börjat blifva allmänna. I byar vid sjökusten brukas taktegel, som hitföres af Gefle fiskare.

Socknens namn *Nordingrå*, i sockensigillet *Norlangera*, efter den i orten vanliga munarten *Nörlingrå* eller *Närlingrå*, skulle efter Abr. Hülphers vara härledt af församlingens belägenhet norr om Nora och Ångermanån, enligt andra af *Niord* och det fornnordiska ordet angir (plur. af angur vik), enligt åter andras förmodan skulle det vara sammansatt af Nordinge äng och rå-råd, och skulle således Nordingrå betyda Norrängshägnaden. Den gamla kyrkan, hvaraf nu blott ruinerna äro i behåll, skall hafva blifvit uppbyggd i 12:te seklet, men flera gånger tillökad. Nya kyrkan, 70 alnar lång, 30 alnar bred, hvartill grunden lades 1820, blef färdigbyggd med torn, golf och bänkar 1825, kyrkogårdens omhägnad och kallmur fullbordades 1827. Kyrkan belades år 1846 med plåttak och år 1847 anskaffades till kyrkan stegportar af jern. Bildhuggeriarbetet å predikstolen, altaret och läktaren med anbragta vackra ornamenter, förfärdigades af bildhuggaren Jonas Edler från Jämtland, i början af år 1828. Bland antika ornamenter förtjena anföras: Ett gammalt märkvärdigt altarskåp, föreställande dels i väl utförd oljemålning på dörrarne, dels i rikt förgyldt bildhuggeriarbete i det inre af skåpet, alla hufvudhändelser, hörande till vår Frälsares historia. Detta konstverk skall vara förfärdigadt i något katholskt land, och enligt sägnen är det upphemtadt hit såsom strandgods. En på trä målad tafla med porträtter i oljefärg, föreställande Jesus med sina 12 lärjungar, är med skicklighet utarbetad. En gammal predikstol med inskrift: »Under fejden med the Danske, är ett löfte gjordt om en predikstol, när Gud täcktes välsigna H. Maj:t Kon. Carl XI med fred, begyndt 683 och så fullbordadt 687 den 3 Sept. genom M. Christierni Bozæi p. et præp. omsorg — .» Några af pastoratets kyrkoherdars namn må här förvaras åt minnet: *Nicolaus* var 1345—58 curatus i Northungerad och Angermanniæ præpositus. Henricus Engelberti, som underskref Uppsala mötes beslut, såsom prost öfver Ångermanland. Magister Nicolaus Olai Bozæus (allmänneligen kallad mäster Nils) kyrkoherde 1634, död 1674. Denne mäster Nils är namnkunnig för sin goda ordning och stränga kyrkotukt, hvarigenom han mycket bidragit till ortens skick och seder; bevis härför finner man ur en af honom sjelf förd kyrkobok. Sonen Christjernus N. Bozæus, som efterträdde fadren, ådagalade mycken nit om kyrkobyggnaden och dess tillhörigheter. Mag:r Hans H. Omnberg, bondeson från Omneby, kyrhoherde här 1710, dog som kontraktsprost 1732; hans son Ol. H. Omnberg, th. doktor i Greifswald, hitkom 1756, men dog redan 1757. Doktor Laur. Ol. Ramström, bondson från Ramsås, död 1778. Doktor Renström, kontrakts-prost 1809, stiftsfullmäktig vid riksdagarna 1809, 10, 12, 15 och 17, död 1834. Mag:r Jonas Nordberg, bondson från Kråksta, kontraktsprost 1846, död 1854. Af 21 personer, födda inom församlingen och merändels utgångna ur fattigdomens sköte, och som beklädt mer eller mindre betydande tjenster inom kyrkan eller läroverken, må nämnas: komminister *Mathias Medenius*, bondson från Mädan, död 1669. Prosten i Carlshamn *Ol. L. Orstadius*, bondson från Orsta, död 1711. Mag:r *Ol. H. Nording*, bondson från Jernsta, död 1713. Mag:r *Joh. Laur. Tollsten*, prost 1784, död 1765. Theol.prof. i Uppsala *Petr. M. Ullén*, bondson från Ulfvik, död 1747. Theol.doktorn *Johan Häggblad*, bondson från Mädan, död 1832. Barnundervisningen besörjes i en fast skola, der klockaren är lärare; skolan har dock hittills varit föga besökt. I anseende till det långa afståndet till läkare och apothek, inrättades här på 1820-talet ett s. k. socken-apothek, som med berömvärdt nit sköttes af dåva-

rande klockaren J. H. Gillöf, men efter dennes död nedlades. Sedermera har församlingen i förening med nästgränsande, gjort anhållan om särskild läkares anställande. *Fornlemningar:* Utom de fornminnen, som redan äro anförda, må tilläggas, att på Paddtjerns utjord under Saltsåker, skall finnas en runsten. Denna länge af fornälskare eftersökt, har ej kunnat påträffas; några förmena, att den blifvit använd såsom en grundsten till den torpåbyggnad, som på nämnda utjord numera är uppförd. Dessutom märkas vid Själands by 2:ne ättehögar och en runsten, samt en ättehög i sandåkern på Prestbordets egor. Uti Nylands by synas ännu i dag grundstenar till en forntida byggnad, och en sägen förmäler, att kyrkans byggande derstädes först varit tillämnad. En mängd fornsägner om röfvare, jättar och troll, omtalas än af äldre personer och åhöras med nöje af de yngre. Vi inskränka oss att uppgifva orterna, som stå i sammanhang med dessa berättelser. Så berättas vidunderliga historier om *Barsta kulle* och om grottorna i *Omne-* och *Mjösjöbergen.* På vägen från utjorden *Klocke* till *Edsättersfjärden* skall finnas berg med märken, liknande en menniskas rygg och fötter, som en jätte vid namn Klock skall ditsatt, då han, för att få vägen bredare, vände ryggen mot det ena och benen mot det andra berget, samt sålunda åtskiljde dem flera hundrade alnar från hvarandra. Likaledes finnas sägner och sånger om en annan jätte *Ramon den Unges* bedrifter: han skall hafva bott i *Ramåkern,* en utslått, som begränsas af skog på 3:ne sidor och Älgsjö-sjön på den fjerde. På vägen åt Edsätter och Räfsön mötes man vid Robron af en härlig, fast hemsk anblick. Lodrätt vid vägen höjer sig neml. det s. k. *Robroberget,* ett ganska märkvärdigt berg, såväl i anseende till dess tvära och lodrätta höjd, utgörande 100 alnar, som ock derföre, att det å sin tvärbranta sida är försedt med 3:ne stycken i pelarform, liksom af menniskohand sammanfogade, likformiga stenar, liknande en gammal ruin af en fästning. Bergets svarta och dystra utseende samt dess belägenhet vid vägen, der man på en svag och bräcklig bro färdas öfver ett svindlande bråddjup mellan tvänne i hafsfjärden utskjutande hällar, ingifva ovilkorligen den resande fasa. — Ord. tingen inom Nordingrå tingslag, som omfattar Nordingrå gamla pastorat, hållas å Äskja gästgifvaregård i Ullångers socken.

Byar och Gårdar: Uti kameralistiskt och historiskt afseende förtjenar anmärkas, att *Barsta* hemman för omkring 120 år sedan varit kronans tillhörighet, då kyrkoherden Joh. Kenzelius inköpte det till fäbodeställe, försåldes sedermera till fiskläge åt Hernösands magistrat, af hvilken det föryttrades till bonden Jonas Persson, då det åsattes 4 selands ($^1/_6$:dels mantal) skatt. — *Bärsnäs* (sedan 1680-talet Bergsnäs) by, som nu innehafves af bönder, skall fordom varit kungsgård. Traditionen förmäler, att i en aflägsen forntid bodde på kungsgården i Bjerträ Norrlandens öfverkonung Giröder, under hvars öfverherrskap stodo de smärre fylkeskonungarne i landet. Vid denna tid, heter det vidare, bodde en sådan fylkeskonung på Bärsnäs, och en annan vid namn Gudmund i Ullånger. Namnet å den förre förmodas varit *Bäri* eller *Beri.* Hülphers berättar, att en pastor i orten, vid namn Dominicus Nicolai, år 1569 tillbytt sig denna egendom mot Ledinge by eller skattegård i Wallby och Uppland, och att derpå skall finnas bytesbref af Johan III. Byn, $1^1/_{12}$ mtl, har en egovidd af 248 tunnl., deraf 36 åker. — *Neder Grista,* som nu lyder under Saltsåker, och förut skall hafva tillhört Grista by, är, enligt sägnen, pantsatt till Saltsåker för 6 plåtar. Socknen innehåller $70^{391}/_{720}$ mtl, hvaraf $67^{421}/_{720}$ mtl skatte, skiftade i 192 delar; härför betaltes 1860 i eg.rätts-afgift 355 rdr 76 öre. — $2^{23}/_{24}$ mtl *prestgård, klockarebostället* $^1/_6$ mtl. Byn med största jordrymden är $3^{21}/_{32}$ mtl. *Mjellom* med *Björnån,* 6,776 tunnl., hvaraf 117 åker, dernäst äro $2^1/_6$ *Räfsön,* 2,334 tld, hvaraf 60 åker, $3^{11}/_{12}$ *Omne,* 1,721 tld, hvaraf 103 åker, $3^5/_{12}$ *Häggvik,* 986 tld, hvaraf 101 åker. — $2^{15}/_{24}$ *Mädan,* 1,738 tld, deraf 90 åker; — minsta byn är $^{11}/_{48}$ mtl *Grista,* 135 tld, deraf 10 åker. — Öfriga byar heta: *Bindböle, Bergsåker, Bäckland, Öden, Björnås, Barsta, Edsätter Fröstvik, Fernsvik, Fällsvik, Gärde, Gåsnäs, Håll, Hvalmsta, Hyndtjern, Jernsta, Jeresta, Kjörning, Kåsta, Lidböle, Mäland, Mjösjö, Mädan, Nyland, Näs, Omne, Orsta, Rökstå, Sebeng, Salberg, Själand, Sörle, Sund, Tollsätter, Ulfvik, Wennersta, Weda, Westervaltö, Åsäng, Ådal, Älgsjö, Öfverveda, Östansjö, Östervalto, Öhn.* — *Jernsta, Omne, Älgsjö* och *Jensta* sågar. Vid *Fröstvik* och *Mädan* finnas hästmanglar. — I Sv. Adelns ättartaflor uppgifves en gård Bindtjern såsom belägen i denna socken, der bonden Peder Ericsson lefde 1490 och 1510, samt var farfader till professor Martinus Erici Gestrinius, död 1748 (1648?); dennes son åter, som var en tapper krigare, blef adlad med namnet Leijonsvärd. — Adress: Ullånger.

Nordkoster. En ö i Kattegat (se Koster-öarne); här finnas 2:ne fyrar, en stillastående och en blinkfyr.

Nordkärr (Nordenkiier). Ett mtl fr.-säteri, i Holms s:n, Nordals härad af Elfs-

borgs län, taxerades 1862 till 38,000 rdr rmt, egdes till 1/3 af riksdagsmannen And. Eriksson, resten under Näs egendom uti samma socken (se den art.)

Nordmaling. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen (sedan 1820), hörande till Ångermanlands nordöstra kontrakt, af Hernösands stift), utgöres af en socken *Nordmaling,* som före 1810 hörde till Norra Ångermanland, men från den tiden, i så väl borgerligt som kyrkligt hänseende, till Westerbottens läns 1:sta fögderi; socknen bibehåller dock Ångermanlands indelning i seland och deltager med det i skjuts, väghållning och båtsmanshåll m. m. Arealen är 10,460 qvadr.-mil, hvaraf 0,649 äro vatten. Från hafvet inskjuter en ansenlig vik, *Nordmalings-fjärden* kallad. *Aspån* är ett mindre vattendrag, som faller i Degerfjärden. Den vid Hafssjön belägna delen af socknen har en jemn och slät mark, bestående till en stor del af sandmoar och mossar. En à 2 mil från hafvet och längre upp åt landet börjar den bli mer bergaktig och ojemn. Rådande jordmånen är sand, dock finnes på sina ställen lera, äfvensom myrjord. Till följd af en myckenhet myrar förstöres ofta säden af frostnätter. Nedra delen af socknen, 1 à 2 mil nära hafvet, är den, som egentligen är bebodd, men den öfra delen, som gränsar till lappmarken, samt sträcker sig 4 à 5 mil i längd, består till största delen af vildmark. Näringsmedlen äro många i denna socken; ty utom de vanliga, åkerbruk, boskapsskötsel, fiske, djur- och fågelfänge, idkas här brädsågning, skäljagt, tjärubränning, kolning och fartygs byggande; äfven någon sjöfart idkas. *Öre, Le* och *Lögde* elfvar genomskära socknen och hafva efter sina ådalar gifvit läge för flera der anlagda byar. Åtskilliga hafsvikar och sund med många holmar pryda denna sockens skärgård, som för flera näs af landet gör öfver 6 mil med sina bugter. Af skeppshamnar skall *Skurun* vara den bästa; men den uppgrundas årligen af hafssand. Här utvisas flerstädes förut allmänna, men nu obrukbara skepps- och båtleder, samt höga hällar, hvilka vittna om jordvallens höjning. Vid *Notholmen* finnes en kusthamn 2 à 3 famnar djup, med lastbrygga och utrymme för ett stort antal fartyg. Höga klippan, *Gamle Man* eller *Bonden,* är en märklig hafskänning, som ligger 2 mil n. o. ut i sjön, 6 mil från Umeå. Skogen användes här till flera behof än i andra socknar af Ångermanland. Ehuru vidsträckt, gifva de nämnda vattendragen god anledning till timmerflottning om våren af sågblockar, på 7 till 8 mil. Under året 1861 har ett aktiebolag bildats under benämning «Nordmalings ångsågs-aktie-bolag», i ändamål att, med tillgodogörande af de bolaget tillhöriga skogar, skogseffekter och skogsafverkningsrättigheter, efter Lögdeå elf och dess bifloder, bedrifva sågverksrörelse och trävaruskeppning. I Kyrkbyn hållas årliga marknader i Mars, Augusti och December. I Lefvarby finnes postkontor; här är ock telegrafstation af 3:dje klassen. Kyrkan skall hafva blifvit uppbyggd redan i 13:de århundradet och har sedermera undergått flera ombyggnader. Det första orgelverk i Ångermanland uppsattes i denna kyrka 1750. Barnundevisningen bestrides uti 2 fasta folkskolor. — I många år, sedan Finska kärntruppen upplöstes i Umeå, har här bott en veteran, neml. soldaten n:o 116 Mattias Hvasse, hvilken, född 1777, bivistat fältslagen vid Sikajocki, Nykarleby, Lappo samt skärmytslingen vid Pjelax, der han blef sårad i foten. Han har timrat åt sig sjelf en stuga, tre alnar i fyrkant, långt upp i fjellen, der han i många år kämpat mot nöd och brist. I finska kriget på 1740-talet hade Ryssarne framträngt ända till motsatta stranden af Öre-elfven, der byn Långed ligger, men när de fingo underrättelse om Svenskarnes landstigning vid Rathan, gjorde de ett hastigt återtåg. Öfver en vacker bäck, som går genom skogen, kommer man snart till gästgifvaregården *Ängersjö,* sista byn i socknen, der låg under samma krig en hel rysk corps i 13 veckor, under hvilken tid invånarne flyktade till bergen, dit de dock förföljdes af fienden, som äfven borttog det lilla de kunnat rädda. — Den 18 Mars 1809 sammandrog sig svenska hufvudstyrkan i Nordmaling vid Örö, då c:a 3000 norrmän inryckte i Jämtland, som nödgade general Wrede att vända sina krafter åt vester, som ej litet torde hafva bidragit till den olyck-

liga utgången vid Rathan. — Af kyrkoherdar må nämnas Olof Arctädius, hvilken här afled 1728, och var fader till den berömde ichtyologen medic. licentiaten Per Archtädi, som drunknade i Amsterdam 1735. — Genom Kongl. Bref af d. 20 Dec. 1853 afskiljdes från Grundsunda och förlades hit byarna *Afva*, *Rönnholm* och *Öresund*, utgörande $3^3/_4$ mtl, hvilka dock utgöra sin kronotionde till pastor i Grundsunda.

Folkmängd.		Hemmantal.		Eg.rätts-afgift.
1830 —	1862	sk.	kr.	1860
3,242.	5,379.	$50\frac{1}{6}$.	$2\frac{1}{2}$.	871 rdr 67 öre.

Taxeringsvärdet 1862 var 2,198,709 rdr rmt. Gårdar, byar och verk: Här märkas: *Olofsfors* bruk (se detta ord) eg.rätts-afg. 145 rdr 27 öre; *Håknäs* finbladiga såg vid Öre elf, eg.rätts-afg. 110 rdr rmt. — *Hyngelsböle* finbladiga sågverk med 2 ramar, eg.rätts-afg. 40 rdr. — *Djupsjö* nu mer *Olofsfors* finbladiga sågqvarn. *Långrouddens* skattefiske, *Öhre* elfs lax- och nejonögefiske. *Lögde* elfs laxfiske. *Löfgrundets* skattelaxfiske, eg.rätts-afg. 40 rdr, en tullmjölqvarn i Leduån (10 rdr), fr. lägenheten Järholmen. — Byar efter tax.längden: *Aspeå, Baggård, Brattsbacka, Bergsjö, Brattfors, Brevik, Bjerten, Djupsjö, Fällforss, Genberg, Gräsmyr, Högland, Hyngelsböle, Hörnsjö, Högdahl, Hummelholm, Högbrännan, Hallen, Håknäs, Jernäs* (på en udde som skjuter 1 mil ut i hafvet), *Klöse, Lögdeå, Ledasjö, Långed, Lefvar, Moo,* här är största brukningsdelen $16^{43}/_{60}$ seland, eg.rätts-afgiften 8 rdr 36 öre. *Mullsjön, Mjösjö, Nyåker, Nordsjö, Nygård, Norrbyn, Nordanbäck, Orrböle, Sunnansjö, Sörbyn, Stafsjöholm, Toböle, Torrböle Tallberget, Westansjö, Ängersjö, Öhrsbäck, Öhre.* — Adress: Nordmaling.

Nordmark. Annex-socken till Philipstads stad, ligger i Philipstads bergslags härad af Carlstads län, $1^1/_2$ mil norr om Philipstad, samt omfattar i areal 0,260 qvadratmil, hvaraf dock öfver hälften äro vatten, nämligen 0,144 qvadratmil Här äro flera jerngrufvor, hvilka äro rikhaltiga och hafva godartad malm; på Nordmarksfältet upptogs 1861 ur 4 grufvor 159,570 centner bruten malm, 55,800 centner små malm. År 1471 förläntes ärkebiskopen Jacob Ulfsson med Normarken, ovisst är likväl huruvida det var bergslagen eller häradet af samma namn, dock »synes likast» — skrifver Fernow — »att bergslagen lyst en sådan prelat mer i ögonen, än ett så aflägse och fiendtliga besök underkastadt bondehärad.» Nordmarks grufvor hafva äfven blifvit kallade »Norsbergs» och »Nohlebergs», samt »grufvorna norr i marken», och sägas vara uppfunna genom en bock, som sparkat mossan af berget. Socknen, som utgöres af $3^{37}/_{64}$ mant. (eller 1 hel 5 halfva skattehyttor) med 2 lägenheter, 1 fabrik, 3 qvarnar och sågar, hvarför 1860 års eg.rätts-afgift uppgick till 187 rdr 34 öre, beboddes 1805 af 1,451 och 1862 af 2,528 personer. — Här finnas en fast och en flyttbar folkskola samt 1 flyttbar småbarnsskola. —

Efter taxeringslängden för år 1861 uppgifvas här socknens större possessioner: $^1/_2$ *Mokjärnshyttan,* $^1/_2$ *Stjelphyttan,* $^3/_{32}$ *Badstuguhöjden* (eg.rätts-afgift 62 rdr 55 öre) egas af Uddeholms bolag, som äfven eger åbyggnad vid *Taberget,* $^{11}/_{64}$ i *Grunsjöhyttan,* $\frac{31}{256}$ i *Nordmarkshyttan* ($^{63}/_{64}$ Nordmarkshyttan har 23 egare), jämte tullmjölqvarn med 2 par stenar (eg.rätts-afgift 16 rdr 97 öre). *Nordmarks* grufvor, hvarför betalas i eg.rätts-afgift 15 rdr äro indelta i 25 nummer och hafva 34 egare. $^9/_{64}$ i *Dalkarlsjöhyttan,* $^{13}/_{64}$ i *Nordmarkshyttan* samt Finnboströms tullmjölqvarn (eg.rätts-afg. 18 rdr 50 öre) eges af Lesjöfors bruksbolag. $^3/_{32}$ i *Dalkarlssjöhyttan,* $^9/_{32}$ i *Sandsjöhyttan* egas af Räms bolagsintressenter. ($^{17}/_{64}$ af Dalkarlsjöhyttan upptagas inom denna socken, resten $^{15}/_{64}$ inom Näsräms socken, äfvensom $^7/_{64}$ af *Haborshyttan* föras hit och resten till Fernebo socken). $^1/_{16}$ *Skåkjernshyttan* föres hit, resten till Fernebo socken. — $^1/_{64}$ i *Nordmarkshyttan* är komministerboställe. — 1 n:r i *Nordmarks grufvor* är klockarelägenhet.

Nordmark. Härad i Wärmland, omgifves i vester och norr af Norge, i söder af Elfsborgs län, i öster af Gillbergs och Jösse härader, samt omfattar 345,756 tunnl. fast land och 53,111 tunnl. insjöar. Folkmängden, som år 1805 var 12,523, uppgick 1860 till 23,635 personer. Häradet innefattar 11 socknar, nämligen *Jernskog, Skillingmark, Holmedal, Karlanda, Tyksmark, Fogelvik, Östervallskog, Silbodal, Blomskog, Trankil* och *Sillerud,* med $206^{11}/_{24}$ mantal. Jämte Gillbergs och Näs härader bildar det en domsaga och Söder-Sysslets fögderi. Tingsstället är vid Långlanda i Silbodals socken. Kreatur och stora qvantiteter sågblockar utföras till Norge på häradets till detta land stötande vattendrag. Sänkning af sjöarne Wadjungen och Björklången samt rensning af elfven Rinnan, för att göra till odling tjenlig större areal vattendränkt mark, har pågått från och med år 1856. Häradet led 1450 och 1644 af fiendtliga infall från grannriket.

Nordmark. Kontrakt af Carlstads stift, innefattar 4 konsistoriela pastorat:

Holmedal, *Blomskog*, *Sillerud* och *Silbodal* med en folkmängd af 19,650 personer. Då Wester-Sysslets kontrakt år 1653 delades i 2:ne: Jössehärads och Nordmarks, lades till detta sistnämnda äfven Gilberga, som dock skiljdes härifrån 1788, då biskop Schröderheim af det samt Kila och Stafnäs inrättade ett nytt kontrakt.

Nordsjö. Egendom uti Krigsbergs socken, Bobergs härad af Linköpings län, belägen vid Stråken, $1^3/_4$ mil från köpingen Motala, $^1/_2$ mil från närmaste lastageplats, utgöres af 1 mant. rusthåll *Nordsjö*, 1 mant. skatte underlydande, med en areal af 2,200 tunnl., hvaraf c:a 150 åker, 400 hagmark, 1,500 tld skog; årliga utsädet i tre skiftesbruk är 90 t:r spannmål, 20 t:r potates. Manbyggnaden innehåller 17 rum. Till gården hörer såg. Eganderätts-afgiften för det hela var år 1861: 18 rdr 33 öre, och egare grefve W. Spens. Se vidare Carlströms bruk.

Nordtagene (*Nordtaka*). Ett hemman af $^3/_4$ mant. skatte i Säfve socken, Westra Hisings härad af Göteborgs och Bohus län; häraf är $^1/_4$ mant. välbygdt och taxerades 1862 till 25,000 rdr rmt; det tillhörde en bonde.

Nordvik. Ett och $^2/_3$ mantal uti Nora socken, Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län, med en areal af 1,183 tunnland, hvaraf 27 åker, 111 äng. Hemmanet, med en af de vackrare belägenheterna i orten, är märkvärdigt deraf, att på den gård, som år 1780 egdes af landskamrer Hasselhuhn, hade konung Carl XI på resan till och från Torneå d. 7 och 26 Juni 1694 sitt nattläger, och på den andra, som 1780 egdes af hofkamrer Berlin, skall konung Adolph Fredrik 1752 d. 4 Aug. spisat middag vid sin återkomst från Finland. Riksrådet Olof Nordenstråles farfader, kronolänsman Olof Nordeman, egde Nordvik i början af 1600-talet. — $18^1/_2$ mål af hemmanet Nordvik utgöra för närvarande socknens största gård.

Noresund, för ståndspersoner bebygdt $^7/_{16}$ mantal af krono-skatte-hemmanet Skarbohl i Kölns socken af Jösse härad och Wermlands län, med en sällsynt naturskön belägenhet på en udde i sjön Hugn, midt emot Kölns kyrka, der det för denna orsak anlades 1762 af assessor Axel Norén, son af dåvarande pastor i Köln, Erik Norén. Assessor Norén lade sig mycken vinn om in- och utländska fruktträds samt växters planterande på denna sin gård, som förblef i Norénska slägten till 1812, då den af brukspatronen J. H. Werling, gift med Beata Norén, anläggarens brorsdotter, såldes till majoren H. Juel, hvars son, brukspatronen H. O. Juel, nu bebor stället. Vid laga skifte 1843 blefvo alla egorna i 2:ne skiften sammandragna och innefatta $70^1/_8$ tunnl. åker, $34^1/_4$ tunnland äng och $186^1/_8$ tunnl. skogsmark. Gården var 1862 påförd i bevillning 5 rdr 67 öre och taxerades till 18,900 rdr rmt. — Från Gyldenlöwsfejden berättas att, då en ansenlig hop Norrmän kom tågande på sjön Hugn i afsigt att anställa ströfverier inåt landet, hopsamlade några bönder i Skarebol, der nu Noresund ligger, alla slags kläder, som de kunde öfverkomma, och upphängde dem öfver gärdesgårdarna. Fienderna ansågo dessa kläder såsom ett otvifvelaktigt tecken till en stor folksamling på stället, hvarför de ansågo rådligast att genast återvända hem.

Noreborg. Jernbruk uti Eda socken, Jösse härad af Carlstads län, anlagdt år 1750, vid Norums elf, af brukspatron L. M. Uggla, består af 2 tyskhärdar, 1 knipphammare med klippsax, 6 spikhamrar och afverkar c:a 1,200 *skℓ* stångjern årligen. Till bruket hörer en landtegendom af 1 mant. skatte Norum samt qvarn och såg. Egare är brukspatron J. N. Nordströms sterbhus. Godsets tax.värde år 1862 var 73,400 rdr rmt.

Norje. By i Ysane socken, Listers härad af Carlskrona län, af $10^3/_4$ mant. på № 4—22, hvaraf № 9 är 1 mant. frälse, de öfriga skatte, bebodde 1862 af 616 personer, hvaraf 260 voro mantalskrifna. Samma år var byn skiftad i 53 delar, hvaraf den största utgjordes af $2^1/_4$ mantal, tax. till 90,000 rdr rmt, och egdes af exc. grefve Wachtmeister. Fisket är lönande. Norje-åns utlopp i Östersjön kallas här Sundet och går midt igenom byn, som derföre delas i Nordan- och Sunnansund. För 30 år sedan blef en stenbro med jernskrank

byggd öfver denna å. På ett gammalt danskt sjökort har man funnit denna förmaning: »När du seglar in vid Norjes by mod Wesenssöe, og agter dig mod Sölvevig, saa vagte dig for Abbors steen.» Ännu visas några stenar i Wesansjön, hvilka fordom varit ett sjömärke och kallas nu af bönderna Suggan med sina grisar. I byn märkas 1 skol- och ett cellhus. — Namnet har gifvit anledning till gissningen, att norska flyktingar här funnit en fristad. Märken efter gator, källrar och hus skola ännu upptäckas inom byn och hafva gifvit anledning till den förmodan, att en stad här varit belägen; se art. Luntertun. Norje har äfven varit skådeplats för en sednare tids krigstilldragelser. Så kom konung Carl XI hit den 24 Juli 1675 på marschen till Christianstad emot Danskarne, som infallit i Skåne, och hände sig då, att bönderna, under sken att försvara sin egendom, ihjälsköto några svenskar. Den 23 Juli 1677 uppbrände Snapphanarne Norje bro för att hindra svenskarnes framträngande; härifrån måste de dock fly till Pukavik, men lära dock snart återvändt, ty den 5 Aug. s. år uppbrände de hela Norje by. Sedermera nämnes Norje åtskilliga gånger under 1700 och 1720 års danska krig såsom lägerplats för det ena eller andra partiet. I byn finnes gästgifveri, hvarifrån skjutsas till

Sölvesborg	1	mil.
Asarum n. o.	$1^5/_8$	»
Geddenryd s. v.	$1^1/_2$	»

Normestorp. Tre mantal berustadt säteri uti Slaka socken, Walkebo härad af Linköpings län, köptes 1639 af Lars Grubb, tillhörde derpå svågern M. Ekegren, Hägerstjernas arfvingar 1683 och 1686 som dels skatte-, dels krono-säteri; sedermera har det tillhört friherre Marderfelt, landshöfding P. v. Dankwardt, död 1732, hofintendenten v. Flygarell, generalmajoren, sedermera landshöfding öfver Malmöhus län, Reinhold Johan von Lingen, gift med Flygarells dotter. Han var först i fransk, sachsisk och rysk tjenst, bivistade sedan finska och pommerska krigen; affärdades 1743 d. 13 Juni från Stockholm till fredsmötet i Åbo, för att inom 6 dagar återkomma med fred, om någon sådan kunde erhållas, hvilken han också lyckligen med sig förde d. 19 i s. m., fastän med nästan otroliga resesvårigheter; Ålands haf befors i en gammal båt, som med vederbörlig påskrift förvaras i Kongl. arsenalen. Bland sednare egare må nämnas öfverste Horn, rev.sekr. P. J. Netzel 1818, v. Hartman 1852, öfv. Cl. Meurling 1863. Eg.-r.afg. var s. år 30 rdr. — Arealen är c:a 5 à 600 tld, hvaraf 250 åker, 220 äng. — På egorna upptogs år 1834 en torfmosse af ypperlig beskaffenhet; torfven börjar 3 qvarter under jordytan, går vid pass 3 alnar djupt och sträcker sig från egendomen genom flera gårdars och byars egor.

Normlösa. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wifolka och Walkebo kontrakt af Linköpings stift, utgöres af socknarna Normlösa och Herrberga, innefattande $53^3/_4$ mant., bebodda 1860 af 1,393 personer. *Normlösa*, modersocken uti Wifolka härad och Linköpings län, ligger $2^1/_2$ mil från Linköping, $2^1/_4$ mil från Wadstena, 1 mil från Skenninge och till större delen söder och öster om Svartån, som mestadels bildar gräns mot Göstrings och Bobergs häraders socknar; en mindre del ligger vester om ån. Socknen, som omfattar 0,207 qvadratmil land, utgöres till norra delen af öppna, jemna och välbebygda trakter, med få sluttande höjder; mot söder samt vester om Svartån träffas dels jemna, dels af smärre dalar kuperade skogsmarker, från eller genom hvilka bäckar rinna till ån, de betydligare på vestra sidan. Svartån har fall vid Tolebo. Jordmånen omvexlar med lera, svartmylla, sand- och örjord. Växtligheten är tämligen god. Hufvudnäringen är åkerbruk, med någon boskapsskötsel och bränvinsbränning. Blott få hemman hafva ännu någon skog, de flesta måste hemta skogsförnödenheter på 3 till 4 mils afstånd. — *Normalösa* nämnes redan 1376, en gård i Kyrkobyn bland de Linköpings biskop tillhöriga gods 1177. Pastoratets första kyrkoherde af lutherska bekännelsen var ock den första prest på denna tid inom stiftet, som gifte sig, och det med en f. d. nunna från Wadstena kloster, i hvilket han äfven sjelf varit munk. Kyrkoherden härstädes 1618, Petrus Clementis, var stamfader för adliga släg-

terna Grubbenhjelm och Grubbenfelt. Kyrkan är sednast ombygd 1766—7, med bibehållande af tornet från 1633, som dock påbyggdes 1784. Socknen har vanliga kassor samt donationer för fromma ändamål af Holmström, Sallander och Olof Henriksson, sockenstuga af sten m. m. — Af fornlemningar omtalas en runsten i kyrkan och källaremurar efter en byggnad, som biskop Henrik Tidemanni skall ha låtit uppföra vid biskopsgården.

Folkmängd 1805	— 1860	Hemmantal sk. kr. fr.	Eg.rätts-afgift. år 1860.
1634.	786.	$25\frac{1}{2}$. $4\frac{3}{4}$. 6.	246 rdr 83 öre.

Under katholska tiden hafva kyrkliga stiftelser egt 17 gårdar och kloster 3 af socknens 40 mtl enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet har större hälften tillhört adel, men mestadels genom reduktionen gått ur dess händer. Gårdar och byar: 1 mtl *Normlösa,* häradshöfdingboställe. Det anslogs härtill, vid indelningen under kon. Carl XI, uti den då af 4 härader bestående domsagan och har vid delningen af jurisdiktionen bibehållits till de afsöndrade häraderna Wifolka och Walkebo. — 1 mtl *Normlösa,* prestgård. — 1 mtl *Norra Carleby* är indraget mil.-boställe. — Största egendomen är 1 mtl *Goflösa* Herregården jemte $^1/_2$ ibm, med qvarn (eg.rätts-afgift 30 rdr 40 öre); eges af Peter Nilsson. — 1 mtl rusth. *Norra Carleby,* $^1/_2$ ibm (eg.rätts-afg. 11 rdr). — Öfriga hemman äro: 1 mtl *Brynstorp,* $5^1/_4$ mtl *Nederlösa,* 4 mtl Stora och Lilla *Skonberga,* $4^1/_2$ *Torpa,* alla skatte; 5 mtl frälse *Stora* och *Lilla Skonberga,* 1 mtl *Östanbeck.* — *Nedherlösa* nämnes 1376 i egendomshandel mellan Bo Jonsson och Magnus Niclissons enka. — Adress: Linköping.

Norn. Ett stångjernsbruk i Hedemora socken, Näsgårds fögderi af Stora Kopparbergs län, ligger $1^1/_2$ mil vesterut från Hedemora stad och har 2 stångjernshamrar för 3 härdar; var förut privilegieradt till 1,600 *skℓℓ*:s smide, men har nu mer oinskränkt smidesrätt, med egen tackjernstillverkning vid Norns masugn, privilegierad 1761. Stångjernstillverkningen 1861 var 2,299 *skℓℓ* eller 8,093 centner. Tillhörande landtegendom består af hemmansdelar i recognitionsskogs- och skattehemmanen *Myrbo, Fallet, Finngården, Schedvibacken, Abelstorp* samt bruksgården och prestbostället, tills. utgörande 65 daler, Norrby fäbodar samt $^3/_4$ hemman i Söderbärkes socken; egendomen inom Hedemora socken taxerades 1862 till 86,600 rdr rmt. Bruksegendomen har åtminstone ifrån 1845 tillhört ett bolag, hvars disponent är kammarherren och riddaren N. Tersmeden, boende på Hessle egendom. Vid bruket finnes en kapellkyrka. Här har man funnit minnesmärken efter Hans Steffens, de nya blåsbäljornas uppfinnare, bestående af i smått tillämnade träbäljor, pumpkolfvar med jern och kopparfjädrar, som utvisa flera tankar och försök, innan han påfunnit bästa sättet.

Norrala. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Helsinglands Östra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Norrala och Trönö socknar samt innefattar $87^1/_6$ mant. och beboddes 1860 af 3,170 personer. — *Norrala,* modersocken, belägen uti Södra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 21 mil från Uppsala och $^3/_4$ mil från Söderhamn, omfattar en areal af 1,336 qvadr.-mil, hvaraf 0,040 äro insjöar. Rådande jordmånen är så kallad lättjord; i Norraladalen sträcker sig sanden närmast flodbädden förbi kyrkan och sålunda nära till hafvet; skog växer till det nödiga behofvet. Uti fjärdarna, som från hafvet inskjuta, är godt strömmingsfiske. De flesta byar äro belägna omkring ån, som här utfaller i Söderhamns-fjärden. Inom historiens gräns ligger den tid, då den lilla insjön Sidviken, belägen invid byn Svartviken *), ännu var en sjöhamn. Åboernas antal och hemmantalet för år 1625 uppgifvas, det förra till 92, det sednare till $56^{277}/_{768}$ mtl. År 1861 funnos 159 åboer. Folkmängden, som år 1805 var 1,399, uppgick 1862 till 1,937 personer; hemmantalet var $54^{19}/_{24}$ mant. skatte, $^3/_4$ kr.; i bevillning för eg.rätten erlades 219 rdr 58 öre.

Helsinglands apostel, den helige Steffanus eller Staffan, vistades mycket i denna socken. — Han var en ifrig och nitfull man uti sitt heliga värf, hvarigenom han ock uppbragte mot sig dem, som höllo fast vid sina fäders gudar. Förföljd och stadd på flykt, skall han hafva blifvit upphunnen på Tönnebroskogen, der han öfverfölls och dödades. Tönnebro, gränsskilnaden mellan Helsingland och Gestrikland, antages varit stället, der detta skett, och skall deraf fått namnet Mordbäcken, ehuru detta namn lärer ej betyda annat än skogs-

*) En hamn vid Svartesund omtalas i Helsinglagen uti medeltiden.

bäcken, hvaremot folktraditionen i de tillgränsande socknarna Skog och Harmånger uppgifver den bäck, som en half mil längre söder skär landsvägen, för den enda och rätta mordbäcken. Folksagan tillägger, att hans lik blifvit af en otamd fåle återfördt till det ställe i Norrala, der han bestämt och förutsagt att en kyrka skulle byggas, och på dess kyrkogård ser man i våra dagar ett litet väl underhållet stenhus, hvilket omsluter det gamla träkapell, som byggdes af Norrala sockneman öfver hans graf, Hille Bror Staffans Stupa (Helge Bror Staffans graf). Af bokstäfverna LXV, som finnes inristade på träkapellet, vill man draga den slutsatsen, att han vid sin död varit 65 år gammal. Då Helsingarne voro tvehogsna, huruvida de skulle deltaga i befrielsekriget mot Christian II, anlände Gustaf Eriksson 3:dje dag Påsk 1521 till Kungsgården i Norrala med 1,300 (eller blott 150 efter Strinnholm) efter tidens lägenhet beväpnade ryttare samt utsände sina trogna män omkring i orten för att samla allmogen till nyssnämnda ställe. Då den ankommit hit till stort antal, talade Gustaf till dem från en intill liggande sandås och framställde med sin vanliga vältalighet, huru deras förfäder alltid förenat sig med Dalkarlarne, när fäderneslandets nöd eller fara fordrat deras bistånd. Till minne häraf uppreste det numera upphörda sällskapet *Pro Amico* en sten med följande inskrift: «Här uppmuntrade Gustaf I, år 1521, samlade Helsingar till rikets räddning. Frihetshjelten till ära, under ättlingen Gustaf III:s regering, restes stenen 1763 af sällskapet Pro Amico.» En runsten finnes i vapenhuset vid kyrkan, hvilken ritades af Anasvider, Gutrik och Sikbjörn efter Kellbjörn och hans son Anund samt Saufararar. Huru sockneprestes härstädes Herr Erik med sina Norralaboer tillfångatog den mot Gustaf I upproriske Göran Domprost, är redan omnämdt under Björnö. Fast skola finnes.

Gårdar, byar och verk: *Wågbro* tegelbruk, Wågbro öfra och nedra qvarn, samt 18 öresland i byn Haga, allt med en eg.rätts-afgift af 16 rdr 13 öre, egdes 1861 af handl. A. Altberg i Söderhamn. — *Kungsgården* med qvarn, 1 spik- och 1 knipphammare. — *Båda* såg och *Borrhus* tullqvarn. — *Sunds* och *Ahles* spikhammarstockar. *Prestbordet*, 12 öresland. Följande byar finnas: *Nygården, Forss, Å, Närby* (Näsby?), *Rimstad, Losjö, Berge, Snarböle, Arklo, Åkre, Siknäs, Skjettene, Kollsta, Skjenstad, Edvik, Svartvik, Warberg, Styfje, Borg, Kjellene, Hamre, Ingstad, Ringa, Svarfven, Wad.* — Adress: Söderhamn.

Norrala. F. d. Kungsgård i förutbeskrifna socken, finnes icke nämnd hvarken i Jordeboken eller i mantalen före 1556, då den tillades Lars Olson Björnram, befallningsman i Norrbotten, uti vederlag för hans och hustruns andelar i Grubban, Hiske, Backan och Ytter Taflan i Umeå socken, hvilka andelar tillföllo konung Gustaf I. Från Lars Olsson öfvergick gården till mågen, Helsingarnes fogde, Anders Sigfridsson (Rålamb), hvilken tillika var egare af frälsegodset Näsby i samma socken. År 1584 blefvo dessa gårdar af Johan III fråntagna Anders Sigfridssons arfvingar och lemnade i utbyte för hemmanen Hudik och Wall, hvilka då anslogos till den nyanlagda staden Hudiksvall, hvarefter både Kungsgården och Näsby i skatt ingingo lika med skattehemman.

Norramåla. Gästgifverihemman af 1 mant. skatte uti Elghults socken, Uppviddinge härad af Kronobergs län, hvarifrån skjutsas till:

Elghultskulla s. o.	. . . .	1 mil.
Åsheda	. . . .	2 d:o.

Norrberg. Bergsmanshammare i Ofvansjö socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, med 1 hammare och 2 härdar.

Norrberke. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norrberkes kontrakt af Westerås stift, utgöres af socknen *Norrberke*, belägen uti Wester-Bergslags fögderi af Stora Kopparbergs län, 13 mil från Westerås, 6 mil från Falun, och beräknas omfatta 97,431 tld, deraf 24,369 tld insjöar. Socknen, 3 mil lång och 2 mil bred, gränsar till Söderberke, Hedemora, Säther, St. Tuna och Grangärde i Dalarne samt Ramsbergs och Ljusnarsbergs socknar i Örebro län. Den utgör till större delen en dal efter det betydliga vattendrag, som från sjön Wesman kastar sig i sjön Barken. Marken är ojemn, bruten, bergig, omvexlande med sjöar, åar, höjder, dalar, löfskog, åkrar och ängar samt odlingar, hvilket gör, att man här finner härliga utsigter. Jordmånen är mest

sand och grus, på få ställen lera. Skogstillgången är hjelplig. Hufvudsakligaste näringsfånget är bergsbruk. Åkerbruket ger ej tillräckligt säd för socknens behof; boskapsskötseln är jemförelsevis bättre. De största sjöarne äro: *Norra Barken*, som gifvit socknen namn, och hvars norra hälft ligger inom denna socken samt har flera öar; *Nedra Hillen*, hvars vatten går genom sjön Leran åt Barken; vidare *Haggen, Laxen, Snösjön*, m. fl., och anses antalet af småsjöar uppgå till öfver 100. Vid de många vattenfallen äro qvarnar och sågar anlagda. Bland märkvärdigare mineral- och malmanledningar må nämnas: *Mörtkärnberget* vid landsvägen mellan Bomarsbo och Smedjebacken, är ett bland de högsta af de flere norr om sjön Barken belägna ansenliga bergsryggar. Den håller en ljusgrå glimmerskiffer, som är ganska beständig mot elden. *Westra Silfberget*, 1 mil från kyrkan, ett gammalt och vidsträckt malmfält, vid hvilket Magnus Ladulås ofta uppehöll sig, och som isynnerhet skall varit gifvande vid Magnus Erikssons tid. Vi finna, att Silfbergsgrufvorna, fråntagna kronan af de sjelfständiga och rika bergsmännen, de s. k. bergsknaparne, togos tillbaka af konung Gustaf I. År 1610 erhöll hertig Gustaf Adolf Westra Silfbergs bergsbruk, jemte Norrberkes och flera socknar att deraf, som sitt eget hertigdöme, uppbära alla årliga skatter, som till kronan borde utgöras. Brytningen skedde här till 1620 på kronans bekostnad, sedan under enskildt arrende och blef 1647 lemnad till riksrådet, grefve Jac. de la Gardie och riksamiralen Gyllenhjelm, men kom åter till kronan vid reduktionen och upphörde omsider alldeles. År 1711 upptäcktes den s. k. Nora silfvergrufvan, hvilken i början var mycket rikhaltig. *Sicksjöbergs* grufvor, som skola vara de äldsta i socknen, hålla en välartad magnetisk jernmalm. *Prostökna* malmfält, i hvilket kon. Johan III skall hafva 1498 förlänat Sten Sture några andelar. *Nyberget*, ej långt från Silfberget, har åtskilliga jerngrufvor, ehuru mesta jernet ger rödbräckt tackjern. *Ufberget*, en ansenlig höjd, i hvars affall man funnit anledningar på silfver, koppar och jern. *Norsberget*, mellan sjöarna Hillen. *Östanberget* håller en magnetisk jernmalm af 49 proc. halt. *Jobsbo* har flera jernmalmsgrufvor. *Sollaön*, i sjön Barken. *Hemgrufvan* vid Gesberg håller en grå magnetisk jernmalm. År 1839 uppfordrades 39,804 *sk℔.* jernmalm ur socknens samtliga grufvor; år 1861 brötos ur 18 grufvor på *Östanbergs-, Kalfbergs-, Hundbobergs-* och *Nybergsfälten* samt *Norra Torrstensberget* 230,450 centner jernmalm. Socknen var intill 1646 annex till Söderberke. Kyrkan, belägen vid norra sidan af sjön Barken, är uppförd af sten med torn, väl byggd och rymlig samt har orgel. På en höjd synes den präktiga prestgården af tre våningar. Sparbank stiftades år 1859 och hade följande år 195 delegare. Till en arbetsinrättning inom socknen, hvarom aflidne handlanden J. Hagstedt medelst testamente på 1830-talet förordnat, och hvartill han anvisat betydliga medel, har af besparade räntemedel under åren 1840—47 en erforderlig och prydlig byggnad blifvit uppförd. Barnundervisningen bestrides uti en fast och 6 flyttbara skolor af 5 examinerade, 2 oexaminerade lärare. Bergsmännens ställning är god, och deras sedlighet ej så förderfvad som böndernas, hos hvilka dryckenskap och andra laster äro tyvärr mycket rådande. Om bergsknaparnes fordna stora rikedom äro sägner bland folket. En af dem nämnes Belgsting, som skall bott på *Westra Silfbergs* gård och red fram i bygden med sölfskodda hästar. Hästskor af silfver äro ock här i orten upphittade (Hülphers dagbok).

Folkmängd 1805 — 1862.	Hemmantal sk.	kr.	Eg.rätts-afgift. 1860.
4,604 — 7,098.	$59^1/_3$.	$1^3/_8$.	1,995 rdr 43 öre.

Enligt Hahrs stat. tabeller utgör hemmantalet $56^7/_8$. Efter taxeringslängden 1861 och 1825 års jordebok upptagas nedan socknens större gods och verk samt några af dess byar. Största godset är *Hagge* bruks- och landtegendom (se den art.) med en eg.rätts-afgift af 385 rdr 82 öre. — *Smedjebacken* (eg.rätts-afgift 389 rdr 37 öre), se den art. — *Morgårdens* bruk och egendom (eg. rättsafgift 88 rdr 7 öre. — *Finnbo* masugn jemte underl. hemman (eg.rätts-afgift 55 rdr 82 öre) eges af grefve C. J. von Hermanson. — *Björsjö* masugn med underl. kolare-hemman och skog (eg.rätts-afgiften 43 rdr 68 öre) eges af Malingsbo bruksegare. — *Schisshytte* gård och bruk (eg.rätts-afgift 69 rdr 71 öre). — *Starbo* bruk och gård (eg.rätts-afgift 56 rdr 75 öre). — *Mattsbo* masugn. — Bergsmanshamrar voro *By, Hagge, Marnäs*, med en eg.rätts-afgift af 200

rdr. — Bättre bebyggda gårdar äro *By* (eg.rättsafgift 10 rdr 33 öre), *Risingsbo, Wanbo* och *Ericsberg. Pastorsbostället* $^5/_{16}$ mtl.; *komministersbostället* $^1/_{16}$ mant., $^1/_4$ mtl. *Fiskarebo,* $^3/_4$ mtl *Skarfviken* äro militiæ-boställen. Af byar må nämnas: *Munkbo, Nyckelön, Starbo, Bomarsbo, Räfsnäs, Nårsjön, Torberbo, Snöån, Westansjö* m. fl. — Adress: Smedjebacken.

Norrbo härad af Westerås län är beläget norrut ifrån Westerås stad, mestadels på ömse sidor om Svartåns nedersta och mellersta lopp, samt gränsar i vester till Tuhundra och Snäfringe härader, i norr till Wangsbro härad, i öster till Öfver-Tjurbo och Siende härader och i söder med en smal, nedskjutande del till Westeråsfjärden, en af Mälarens större vikar. Häradet, som består af Skultuna, Romfartuna, Harakers och Fläckebo hela socknar samt Skerikes socken, med undantag af $^1/_4$ mant., Hagsätra, hvilket hörer till Tuhundra härad, jemte den andel af S:t Ilians socken, som ligger öster om förutnämnda å, och utgör $16^1/_2$ hemman, lyder till Westerås fögderi och Westerås läns tredje domsaga, hvilken nu mera, enligt Kongl. brefvet af den 7 Dec. 1858, omfattar detta och Wagnsbro härader samt Gamla Norbergs bergslag. Tingsstället är vid Hallsta gästgifvaregård i Romfartuna socken, ej långt ifrån gränsen emot Öfver-Tjurbo.

Norrbo. Konsistoriellt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Helsinglands Norra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Norrbo och Bjuråkers socknar, med $67^{11}/_{16}$ mtl; beboddes 1860 af 4,500 invånare. — *Norrbo,* modersocken, uti Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, ligger 28 mil från Uppsala, $3^1/_2$ mil n. v. från Hudiksvall, samt omfattar 1,039 qvadr.-mil land. Till sin egentligen bebyggda del är socknen belägen på näset mellan de tvänne största sjöarna i Helsingland, näml.: *Norra* och *Södra Dellen.* Marken uti den delen, som ligger mellan båda sjöarna, är jemn, och der är jordmånen ytterst i vester sand, men för öfrigt lera. Den del af socknen, som ligger norr om *Norr-Dellen,* är bergaktig och skogrik. I allmänhet växer i socknen nödig skog. För år 1625 uppgifves hemmantalet till $21^{221}/_{384}$ mtl, för år 1861 till $22^{43}/_{192}$; förstnämnda år funnos 45 åboer, sistnämnda 74. Socknen, som år 1805 beboddes af 685, räknade 1860: 877 invånare. I eg.rättsafgift erlade socknen 110 rdr 31 öre. Hufvuddraget i folkets karakter är, såsom hos Helsingen i allmänhet, välvillighet, sjelfständighet och slughet, med de lyten, hvaruti dessa egenskaper så lätt öfvergå. Att orten varit ganska tidigt befolkad, bevisas af flera intill kyrkan befintliga ätte- och grafhögar, hvilkas antal dock tillförne varit större ännu.

Vid ett torpställe, kalladt *Jernblästen,* utvisa qvarvarande slagghögar, att man här fordom idkat jerntillverkning, förmodligen af myr- och sjömalm. I östra ändan af Norra Dellen finnes för Strömbacka och Hedvigsfors jernbruk ett faktori eller lastageplats, kallad *Hallbo.* Hit forslas dessa bruks jern och bräder m. m. för att sedermera landvägen forslas till Hudiksvalls hamn. Norrbo nuvarande kyrka färdigbyggdes 1799. Under predikstolen skall ligga begrafven en fru Falka, som skänkt preståkern (innefattande 8 öreslands skatt) till prestbolet. I längst förflutna tider skall Norrbo hafva med Delsbo och Bjuråker varit förenad till ett pastorat. Af kyrkoherdar nämnas Erik Petri, hvilken skiljdes från embetet i följd af religionsstridigheterna, men togs 1581 åter till nåder och blef bibehållen vid tionden, «sedan han förklarat sig både hafva hållit och framgent ämna hålla liturgien; år 1584 var Erik redan åter afsatt, och Olof Andrææ antagen till pastor i hans ställe. Vid prestgården finnes en anmärkningsvärd tall, hållande i höjden endast $8^1/_2$ alnar, men sträckande sina nätformigt tätt sammanflätade och i hvarandra hopväxta grenar till en omkrets af nära 50 alnar. Stammens omkrets vid roten är $7^1/_2$ alnar. Nära socknens vestra gräns och vester om *Norrbo-ån,* hvilken genomskär det härstädes ganska smala näset mellan Norra och Södra Dellen, märkes en förskansning med vall och graf, om hvars tillkomst upplysning saknas; men det synes ej osannolikt, att denna förskansning tillkommit under de fejder, hvilka fördes här i landet under Engelbrechts och Erik Pukes tid, då Faxehus, eller Faxaholms, vid Söderhamn belägna fäste, under Pukes befäl intogs från Danskarne och uppbrändes af Hel-

singarne och andra Norrländningar. Nära intill denna förskansning finnes en myr, kallad *Blodmyra*, der gamla förrostade vapen blifvit funna, och hvilken traditionen förmäler fått namn af den blodiga drabbning der egt rum. Enligt sägnen skall drabbningen hafva varit så häftig, att blodet gått öfver skorna, och allmogen har fordom menat och föregifvit, att vattnet, som i nämnda myr är till färgen brunaktigt, bibehåller denna färg efter det här utgjutna blodet. Ett icke långt härifrån beläget ställe, kalladt *Danskvik* synes genom detta sitt namn stå i något förhållande till omförmälda sägen.

Gårdar, byar och verk; 1 mtl *Prestborden*. — *Åbro* ångbränneri-fabrik, hvarföre eg.rätts-afg. erlades med 15 rdr. — *Strömbacka* bruk i Bjuråkers socken eger inom socknen 3 mtl 10 öresland, 23 $^1/_3$ pgld (eg.rätts-afgift 13 rdr 62 öre). Största gården, som eges af en åbo, är 9 öresl. 4 pgld. — *Holsjö* (eg.rätts-afgift 2 rdr 67 öre). Öfriga byars namn äro: *Gammelsträng, Ängebo, Stengärde, Bästdal, Norrbobyn, Wedmyra* och *Fönebo*. — Adress: Hudiksvall.

Norrbottens Lappmarker äro *Pite, Lule* och *Torne* lappmarker, hvilka hvardera innefatta 2:ne pastorater. Se vidare dessa artiklar och

Norrbottens Län. Det nordligaste i Sverige, som från äldre tider utgjort norra delen af Westerbottens, men år 1810 derifrån skiljdes och blef eget, sträcker sig från Bottniska vikens norra ända mot v. och n. till den fjellrygg, som skiljer Sverige från Norge, eller från 65° 5′ till 69° 5′ n. br., samt från 33° till 41° 46′ ö. l. från Ferro, och gränsar vidare i öster till Torneå och Muonio elfvar, som utgöra riksgränsen mot Ryssland, i söder till Westerbottens län, sålunda att gränsen sträcker sig ungefär i nordostlig riktning från hafsbandet $^1/_4$ mil norr om Rönskär och, efter det den söder om Lappträsk skurit Åby-elf, tager sin rigtning till Storafvans sydliga del, hvarifrån den vidare går i ungefär rak linie söder om Hornafvan till Pjäskisjaur vid norska gränsen söder om Nasafjellet. Dess längd utgör 24 mil längs efter hafskusten och omkring 40 mil längs efter vestra gränsen eller fjellryggen; bredden mellan hafskusten och gränsfjellen är 28 à 36 mil. Arealen, 934,653 qvadr.-mil, hvaraf 80,680 äro insjöar, utgör omkring en fjerdedel af hela riket; men har dock icke mer än en sextiondedel af hela rikets folkmängd, uppgående år 1860 till 69,229 personer, dubbelt mot hvad den var 1810.

Norrbottens län, innefattande norra delarne af Westerbotten och Lappland, Pite-, Lule- och Torne lappmarker, sönderfaller i den från inbyggarnes jordbrukande eller normadiska lefnadssätt härledda indelningen uti *kustlandet, skogslandet* och *fjell-landet*; men vill man i geografiskt, topografiskt och ekonomiskt hänseende gifva länet dess naturliga indelning, så sönderfaller det i fem omkring de stora elfdalarna, Piteå, Luleå, Råneå, Calix och Torneå, grupperade landsdelar, hvilka hvar för sig bilda ett helt af intresse. Kustlandet, hvartill bör räknas den del af det fordna Westerbottens landskap, som tillhör Norrbotten, endast med undantag af Pajala socken (hvilken, liggande norr om Polcirkeln, liknar i naturlig beskaffenhet mer lappmarkens skogsland), består af större eller mindre, från fjellen utgående bergssträckningar, hvilka, ju närmare de komma till hafskusten, alltmer sänka sig och bli plattade, så att, fastän kustlandet närmast Lappmarksgränsen ännu är bergigt, de derstädes förekommande bergen likväl icke utgöra några sammanhängande kedjor, hvaremot landet närmare Bottniska Viken är i allmänhet lågt och jemnt. Mellan bergen och höjderna omvexla dälder, sjöar och träsk, mer eller mindre djupa kärr och myrar samt hedland och skogar, hvarifrån vattnet afledes genom talrika skogsbäckar och åar, oberäknadt de större elfvar, som upprinna på fjällryggens sluttning. Bland lappmarkens fjellar äro några betäckta med evig snö och is, andra skogbeväxta, och de mellan dem befintliga sjöarna, myrarna och träsken, skogarne och hedarne antaga här vida större proportioner än i kustlandet. I länets norra trakter finnas både koppar- och jernmalmsfält, de sistnämnda nästan outtömliga. Jordmånen i kustlandet är bättre än i Westerbottens län; inom Piteå elfdal är sanden öfvervägande, hvaremot mer och mindre sandblandad lera ingår såsom hufvudbeståndsdel uti öfriga floddalar, hvilka ock framvisa en med rikare vegetation förenad större massa förmultnade vegetabilier ofvanpå alfven. Huru-

vida floderna från de ofvan kustlandet liggande malmbergens förvittringar med på växtligheten inverkande påföljd tillfört dalgångarne allt det ämne, som man under namn af *apatit* uppgifvit ingå uti Norrbottens jord, torde dock tarfva bekräftelse af vetenskapen. Anmärkningsvärdt är emellertid, att jorden nästan öfver allt framvisar lemningar af jern, som icke tyckes mehnligt inverka på växtligheten, samt att jordmåner finnas, hvilka utan gödsling samt utan att kalk eller mergel deruti kunnat förmärkas frambringat många års skördar, som i rikhaltighet täflat med eljest väl häfdad och brukad god jords afkastning.

Inom Norrbottens län och i Luleå lappmark uppnår fjellryggen sin största höjd; här ligga *Sulitelma* och *Almajolos-Jegna, Staika, Ifvarsten, Ruotevara, Svappavara, Gellivara, Kerunavare* m. fl. Bland de oräkneliga vattendragen märkas: *Pite-, Skellefte-, Lule-, Kalix-, Torne-, Kaitom-, Lina-, Enges-, Wittangi* samt *Lainio-* och *Muonio* elfvar. Af sjöar må nämnas: *Kilpisjaur, Paskajaur, Tjegelvas, Kaltak* och *Wuolvojaur* samt fjellsjöarne *Wastijaur, Sorkojaur,* hvilka förena sig i *Alimojujaur,* samt *Saitisjaur,* som faller i den sistnämnda sjöns förlängning Kaskajaur, hvilken står i sammanhang med *Paijeptoldjujaur,* som jemte *Stuorab-Luleåjaur* utgöra de s. k. *Stora Luleå*vattnen. Dessa sjöar ligga liksom trappvis öfver hvarandra och äro skiljda genom vattenfall, såsom *Niaumelsaskas* eller *Harsprånget.* Lilla Lule elf genomflyter, på en sträcka af minst 12 mil, flera sjöar, såsom *Saggatträsk, Skalkaträsk* och *Randijaur, Turpenjaur* och *Karatsjaur.* Länets hela kust omgifves med en skärgård af 2—3 mils bredd, bestående af oräkneliga, till största delen skogbevuxna öar, holmar och skär, bland hvilka flera af de större öarna äro bebodda.

Befolkningen består af trenne till språk och lefnadssätt olika *nationaliteter,* af hvilka den *Lappska* förekommer inom samtliga lappmarkerna, den *Finska* inom Torneå fögderi, der den utgör $^{9}/_{10}$ af befolkningen, men äfven till någon del inom Gellivara pastorat, samt den *Svenska* eller hufvudbefolkningen inom kustlandet och till mindre del inom Lappmarkerna. Hela folkmängden, fördelad efter nationaliteter, utgjorde vid 1858 års slut: inom kustlandet på en areal af 5,068,093 tld: 43,058 Svenskar, 11,325 Finnar, 63 Lappar; inom Lappmarksförsamlingarna på en areal af 16,299,862 tld: 4,110 Svenskar, 2,275 Finnar, 4,642 Lappar. Att tillökningen är i starkt och jemnt stigande, uppenbarar sig vid jemförelse af förhållandet dermed för flera decennier tillbaka; så har den, såsom förut blifvit visadt, fördubblats på 50 år. Anledningen till så stark folkökning torde åter finnas uti hittills gällande lagar om rättighet till nybyggesanläggningar, hvilka af befolkningen, den der lifvas af ett starkt begär efter sjelfständig samhällsställning, flitigt eftersökas. Dernäst får orsaken sökas uti det understöd allmogen i allmänhet och nybygges-upptagarne isynnerhet egt hemta från kronans skogar. En anmärkningsvärd omständighet är, att *inhyses-befolkningen,* bosatt särdeles å kustlandet, utgör redan vid pass $^{2}/_{5}$ af hela befolkningen å landet. Denna samhällsklass försörjer sig dels vid jordbruket, dels och till större delen vid trävarurörelsen och andra industriela företag. Många af denna klass öfvergå likväl till nybyggare, och till bevis, huru begärligt nybyggesanläggningar omfattas, må anmärkas, att under perioden 1856—60 icke mindre än 251 nybyggen (168 under perioden 1850—55) och 6 kronotorp inom länet blifvit anlagda, hvarförutom 1,081 lägenheter till redan anlagda hemmans förmering med förbehåll af obehindrad afvittringsreglering blifvit vid hemmanen fästade. Verkningarne häraf visa sig i de flera kapellag, som tillkommit, samt i det starka behof af flera sådana, som der och hvar yttrar sig. Befolkningens sedlighet synes blifvit betydligt bättre på senare tiden, hvartill ej minst de religiösa väckelserna bidragit; bruket af starka drycker har aftagit, hvaremot förbrukningen af kaffe är istarkt tilltagande. Stigande lyx i klädedrägt och lefnadssätt är i öfrigt ögonskenlig; men derjemte ådagalägger allmogen med omtanke för renlighet ganska allmänt prof på omsorgsfullt uppförda hus och byggnader, när man undantager aflägsnare delar af Lappmarkerna, dit slöjdfärdigheten föga hunnit, och hvarest mången familj uti illa upp-

förda kojor uthärdar ett eländigt lif, utsatt för köld och sjukdomar; och man kan häraf sluta, att, om någonstädes behofvet af små mönstergårdar är påfallande, så är det inom och vid dessa landsändars kyrkostäder.

Hufvudnäringen i kustlandet är jordbruket, ehuru detta befinner sig inom sitt första utvecklingsstadium, och ortens egen spannmålstillgång är på odlingens närvarande ståndpunkt otillräcklig, hvilket likväl icke borde inträffa, allenast någon del af landets rika odlingstillfällen blefve behörigen använd. I bästa år anses införseln föga öfverstiga hvad som till angränsande län blifvit försåldt, och då det är kändt, att hvarje person konsumerar årligen $2^1/_2$ t:r spannmål, så följer deraf, att länet producerar minst 175,000 t:r spannmål; 1810 års skörd uppgifves af Djurberg till 36,653 t:r. Den till åker odlade jorden beräknas till 31,223 tld. *Boskapsskötseln* svarar i allmänhet mot länets behof, och under året 1860 hade länet 7,372 hästar, 809 tjurar, 129 oxar, 28,708 kor, 5,810 ungnöt, 31,065 får, 4,601 getter, 970 svin. Andra produkter från ladugården än smör afyttras icke från länet; men exporten af denna vara uppskattades för åren 1856—60 till 90,000 *l℔.* Norrbottens till foderproduktion tjenliga jordmån synes egnad att framkalla den förväntan, att ladugårdens alster böra intaga förnämsta rummet bland landets exportartiklar. Naturliga ängen beräknas upptaga 195,552 tld. Under år 1859 har en lägre *landtbruksskola* i Afva by invid Luleå elf blifvit inrättad, äfvensom år 1858 invid samma elf en *mönsterfarm* under namn af *Åminne.* Den bildningsanstalt, hvilken egaren af Björkfors egendom i Neder-Kalix socken år 1858 hållit öppen för tolf landtbrukslärlingar bör här icke heller förgätas. — *Skogshushållningen.* Den lifliga trävarurörelse, hvilken redan länge egt rum, men som under sistförflutna decenniet årligen ökats, har i ej ringa mån bidragit till utkomst och bergning för ortens inbyggare. Denna näring är i ett land, der jorden 6 à 7 månader hvarje år är snöbetäckt, särdeles egnad att utgöra en vigtig binäring; men den blifver skadlig, om den öfvergår till hufvudnäring, så att jordbruket derigenom under den korta sommaren beröfvas erforderliga arbetskrafter; ett förhållande, som beklagligen inträffat inom Norrbottens län. Enligt en förordning af d. 20 Juni 1855 har länet, med afseende å skogsförvaltningen, blifvit indeladt uti 3 revier, och skogsbetjeningen består af 1 jägmästare, 2 öfverjägare samt 6 skogvaktare. Exporten af trävaror uppgifves sålunda:

För perioden	Bjelkar och Sparrar. stycken.	Plankor och Bräder. tolfter.
1851—55	520,296	463,619
1856—60	805,192	657,450.

Afverkningsrätt från kronans marker tillkom 1860, utom allmogen, 15 sågverk med egen stockfångstskog, hvaraf 12 belägna vid länets floder, 3 vid mynningarne af Skellefteå, Byske och Åby elfvar. Dessutom funnos 27 salusågverk, som grunda sin tillverkning dels på inköpta, dels på anlagda hemmans skogar, men förnämligast på timmer, köpt af allmogen. Flottning eger visserligen rum å alla hufvudelfvar och en del af dessas sidogrenar på längre eller kortare afstånd från utloppen; men dessa flottningar äro förenade med mycken kostnad, besvärlighet och fara för lif och gods; och annan utväg finnes likväl icke att från det inre af landet till kusten transportera ortens produkter. Särdeles kännbar är saknaden af ändamålsenlig kommunikation efter länets hufvudflod Luleå elf (se den art.). — Icke obetydlig *bergsrörelse* idkas inom länet, ehuru ett hinder mot de rika malmtillgångarnas tillgodogörande ännu möter i transporternas svårighet. Under perioden 1834—1858 skedde största jernmalmsbrytningen år 1837 å Gellivara, der då 13,600 *sk℔.* malm upptogos: år 1858 brötos der endast 1,100 *sk℔.* Grufvor inom Lappmarkerna äro Gellivara, Junosuando, Svappavara och Luossavara, hvarur upptogos 1858: 1,280 *sk℔.*, inom kustlandet Ristjäle, som lemnade sistn. år 1600 *sk℔.* Af länets fem masugnar *Torneåfors, Gyljen, Afvafors, Selet* och *Rosfors* tillverkade de tre år 1858: 3,706 *sk℔.* tackjern; vid de öfriga var ingen tillverkning. Största tillverkningen under åren 1834—1858 var 1852 med 8,637 *sk℔.* Vid jernbruken *Kengis, Törefors,*

Hvitåfors, Melderstein, Selet, Alter, Rosfors och *Degerfors* smiddes 1858: 5,381 *sk℔.* stång- och ämnesjern. Största tillverkningen skedde under förutnämnda tidsperiod 1851 med 6,792 *sk℔. a)* Tillverkningen har sednare åren varit följande:

	År 1856	1860.
	Centner.	Centner.
Jernmalmsbrytningen	17,242.	18,189*b*).
Tackjernstillverkningen	21,548.	12,955.
Stångjernstillverkn.	22,435.	16,487.
Manufakturtillverkn.	3,011.	2,388.

Såsom föremål för *binäringar* förtjena att upptagas fiske, tjärutillverkning, pottaske- och salpetertillverkning samt limkokning. Af dessa varor exporterades under åren 1856—1860: 15,667 t:r lax, 134,226 t:r tjära, 30,643 *℔.* pottaska, 11,905 *℔* salpeter, 142 *℔* fjäder, 11,247 *℔.* lim, 22,107 st. renhudar. Sjöfart idkades år 1860 med 74 fartyg om 3,125 läster. Under samma år fälldes 26 björnar, 38 vargar, 1,043 skälar, 46 örnar m. m.

Länge fanns inom detta län ingen annan väg än den invid kusten löpande, åt Finland ledande allmänna landsvägen. Men i sednare tider äro vägar anlagda från kustlandsvägen, vid Pite elf $4^1/_2$ mil, vid Lule elf 5 mil, vid Kalix elf 7 mil och vid Torne elf 7 mil. Från och med 1856 äro ock undersökningar gjorda samt planer med kostnadsförslag upprättade för dessa sidovägars utdragande till Lappmarkernas kyrkoplatser.

a) Förhoppningar finnas nu för så väl de outtömliga Gellivara-malmstreckens kommande till verklig nytta, som ock till en bättre framtid för hela länet, så vida följande prospekt, som blifvit framlagd af Gellivara-bolaget, med ett kapital af 500,000 £, hvardera aktien å 50 £, kommer till stånd. Ändamålet dermed är att inköpa en egendom af 1,200,000 acres, innehållande stora och produktiva jernmalmslager, betydande tallskogar, masugnar, ett skeppsvarf m. m. För att göra denna egendom fruktbärande, hvilken skall inköpas för 225,000 £, fordras en jernväg af omkring 60 eng. mil för transporten af jernmalmen till masugnarna och skeppningsorterna, och denna (jemte anläggandet af tvenne kanaler), erfordrar en kostnad af 232,000 £, i hvilken kostnad svenska regeringen dock deltager med 48,000 £. Under det jernvägen och kanalerne anläggas, hvilket erfordrar en tid af 3 år, förbinda sig säljarne att, i fall bolagets inkomster understiga 6 procent, godtgöra skilnaden.

b) År 1862: 19,862.

Der bruten väg slutar, vidtager allmogens skyldighet att sommartiden medelst båt befordra den resandes fortkomst å elfvarna, och, der båtfart är omöjlig, att genom bärande fortskaffa den resandes saker samt vintertiden att efter brukliga vintervägar skjutsa den resande.

Norrbottens län innefattar 768 mtl (på 5,677 brukningsdelar), 131 jordtorp, 2,894 backstugor, 191 andra lägenheter, 96 verk och inrättningar (deraf 10 jernbruk och 42 sågqvarnar), tre städer, Pite, Lule och Haparanda, allts. med ett fastighetsvärde år 1862 af 22,152,754 rdr rmt; år 1860 upptogs uppskattningsvärdet till endast c:a 6,450,000 rdr rmt. Afgifterna till staten och kommunen utgingo 1862 med 348,328 rdr rmt. Länet underhåller 483 nummer af Norrbottens Fältjägarekår, som innehar n:o 19 inom arméen, tillhör 5:te militär-distriktet och utgöres af 2 officerare, 17 underofficerare och 346 man indelt trupp. Kårens mötesplats är *Pitholmshed.* Inom hvarje af länets städer finnes ett elementarläroverk, hvaraf det i Luleå på reallinien är fullständigt; men för öfrigt förekomma icke några allmänna undervisnings- eller uppfostrings-anstalter annat än de öfverallt inrättade folkskolorna samt missions- och kateketsskolorna i Lappmarken. Endast trenne provincialläkare finnas stationerade inom detta vidsträckta län, som har ett kurhus och lasarett, båda i Piteå. Lotsväsendet handhafves af en fördelningschef samt 33 lotsar. Förutom en myckenhet spirbåkar och andra sjömärken, finnes endast en fyrbåk inom länet, näml. å *Malören* utanför inloppet till Haparanda. Minsta djupet i länets hamnar, med undantag af Salmis hamn, är 13 fot.

Länet lyder i juridiskt hänseende under Svea hofrätt och innefattar 2 domsagor: *Norrbottens Södra domsaga,* bestående af 6 tingslag, och *Norrbottens Norra domsaga,* bestående af 7 tingslag, samt 2 tingslag af Westerbottens Norra domsaga. I administrativt hänseende innefattar länet 17 socknar, 3 städer, 3 kapellag, 16 länsmansdistrikter. I ekklesiastikt hänseende hör länet under Hernösands stift och innefattar 3 prosterier med 16 pastorater, hvaraf 4 äro lappmarkspastorater.

Tablå öfver Norrbottens Läns indelning jemte hemmantal och folkmängd m. m. för år 1862: Uti kustlandet.

	Hemmantal.				Folkmängd.	Matlag.	Gemenskap.	Utskrifningsmanskap.
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Summa.				
Lule fögderi	$271\frac{3203}{3840}$	$16\frac{1231}{1280}$	$64\frac{49}{192}$	$353\frac{49}{960}$	26,632	6,200	162	961
Kalix d:o	$116\frac{383}{384}$	$27\frac{181}{768}$	$33\frac{134}{320}$	$177\frac{1141}{1280}$	15,649	2,880	98	596
Torne d:o	$94\frac{319}{384}$	$14\frac{35}{96}$	$\frac{59}{256}$	$109\frac{109}{256}$	12,739	3,102	—	411
Lule Stad					1,573	397	—	53
Pite d:o					1,589	396	—	73
Haparanda d:o . .					788	221	—	32
S:ma	$483\frac{2593}{3840}$	$58\frac{443}{640}$	98	$640\frac{707}{1920}$	58,970	13,196	260	2,126

Lule fögderi: *Pite* landsförsamling med Elfsby kapell, *Nedra* och *Öfra Lule* socknar.
Kalix fögderi: *Råneå, Neder-* och *Öfver-Kalix* socknar.
Torne fögderi: *Pajala* socken, *Korpilombolo* kapell, *Öfra Torneå* med *Hietaniemi* kapell, *Carl Gustafs* och *Neder-Torneå* socknar, *Haparanda* stad.

Inom Lappmarkerna:

Lule fögderi: *Arvidsjaurs* Lappmark med *Malå* kapell. Arjeplougs lappmark.
Kalix fögderi: *Jockmock, Qvickjock* och *Gellivare* lappmarker.
Torne fögderi: *Enontäkis* och *Juckasjärfvi* lappmarker.

Dessa församlingar innehålla $11\frac{23}{128}$ mtl skatte, $78\frac{81}{512}$ kr., $39\frac{3}{8}$ fr., Summa $128\frac{365}{512}$ mtl, skiftade i 830 brukningsdelar. Dessutom funnos 1860: 110 jordtorp, 18 backstugor.

Norrby. Egendom på Gotland i Hejdeby socken, $^3/_4$ mil från Wisby, har ett särdeles vackert läge nedanför en långsträckt bergås, hvarifrån man har en vidsträckt utsigt och kan se omkring 20 kyrkor. Hemmanet är 2 mtl skatte; det på en del häraf förut befintliga gästgifveriet har från och med 1856 blifvit indraget. På egorna finnes en kalkugn.

Norrby. Sätesgård i Bogsta socken, Rönö härad och Nyköpings län, består af 1 mant. frälse-säteri, med underlydande $3^3/_4$ mant. frälse. Stället har vacker belägenhet vid en liten å, ej långt ifrån den väg, som från stora landsvägen går till Aspa gästgifvaregård, 2 mil från Nyköping. Mangårdsbyggningen, omgifven af lummiga trädgårdar, är i en ädel stil uppförd år 1834 af förra egaren, bergsfogden Laqvist. Utsädet stiger till omkring 75 tunnor höst- och 70 tunnor vårsäd. På egorna finnas, förutom 16 torp, qvarn och såg, kalkbrott med kalkugn, tegelbruk samt en mycket besökt helsobrunn, innehållande jernhaltigt vatten.

Hufvudgården, som 1588 utbyttes från kronan af fru Estrid till Ökna, tillhörde derpå hennes mans systersson, öfversten för Smålands rytteri, slutligen vice presidenten i Svea hofrätt, Jacob Jacobsson Sneckenborg, af den urgamla, nu utdöda adelsätten Bååt, och hvilken dog 1627; egdes på 1660-talet af riksrådet Harald Stake, som blef baroniserad och stamfader för friherrl. ätten af samma namn, och hvilken erhöll säterifrihet å stället; kom med hans yngsta dotter, Ingeborg, till hennes andra man, landshöfdingen Arendt Carl Silfversparre till Sjunda och Billestad, som dog 1727, och hvars sonson, hofmarskalken Arvid Gustaf Silfversparre, hvilken 1809 blef friherre, då ännu innehade egendomen; den tillföll derefter genom mödernearf frih. G. W. Wrangel, genom köp en frih. Marcks von Würtemberg och en mängd andra egare, hvar efter annan, samt 1842 majoren Mauritz Constantin Wolffart, hvilken allt sedan dess innehaft godset och mycket förbättrat detsamma.

Norrby. Socken af Salbergs fögderi och Westerås län, hörer i judicielt hänseende till Simtuna härad, men i administrativt till Öfver-Tjurbo. Den gränsar i sydost till Tärna socken, i öster och nordost till Wester-Löfsta och Enåker, i norr till sjön Hullaren, till hvilken socknen öfver Clasbomyran och Sagån uppskjuter i en lång spets, samt i vester

och sydvest till Sala och Kumla socknar, hvaremot nämnda å delvis utgör skilnaden. Arealen är 1,187 qvadratmil land och 0,008 vatten. Socknen består mestadels af slättland, men har i öster några låga bergåsar, som sammanhänga med dem, hvilka genomstryka de östligaste socknarne af häradet, och i norr ett stycke af landthöjden, som skiljer vattendragen till Dalelfven och Mälaren. Omkring de små tillflödena till Sagån är landet tämligen sankt. Jordmånen utgöres dels af lera, dels af sand- och mojord; och hufvudnäringen är åkerbruk, hvarjemte idkas skogshandtering, i några trakter äfven till afsalu. Hemmantalet belöper sig till $49^9/_{16}$ mtl, deraf $44^9/_{16}$ äro skatte, $1^1/_8$ krono och $3^7/_8$ frälse, tillsammans år 1862 uppskattade jemte inrättningar till ett värde af 704,200 rdr rmt, hvaraf 16,500 för sockenmagasin, skolhus och kyrka. — Bevillningsafgiften för inkomst uppgick till 134 rdr. Folkmängden, som 1805 var 1,147 personer, steg 1862 till 1,324. Matlagens antal var 330. I ecklesiastikt afseende lyder socknen, såsom liggande i det gamla Fjerdhundra, till Uppsala erkestift och utgör ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen. Norby nämnes redan 1314; kyrkoherdarne äro till namnen kända från 1400-talet och komministrarne från 1593. Kyrkan, af hög ålder, är belägen $^1/_8$ mil öster om Sala stad.

Inga gårdar af särdeles betydenhet finnas inom socknen; endast *Kyllinge* kronoqvarn med 6 par stenar, och hvilken jemte såg samt $^5/_{24}$ mant. i Kyllinge, alltsammans, tax. till 50,000 rdr rmt, innehafves af Sala bergslag. 1 mant. *Usansbo* och $^1/_4$ mant. *Bolandet* utgör ett gods, tax. till 18,700 rdr. — *Prestgården*, $1^1/_8$ mantal krono, ligger invid kyrkan, och komministern besitter en liten hemmansdel i *Klockaregården*. — Adress: Sala.

Norrby jernbruk, med 2 härdar, 1 hammare och $568^2/_5$ *skél* stångjernssmide, är beläget i Fellingsbro socken och härad af Örebro län, vid Schedviån. Hit hörer, utom annat, $^2/_3$ mantal skatterusthåll i Norra Norrby med qvarn och såg. Egare ha varit justitiarien Segerström år 1799, protokollssekreteraren Hyckert 1820 och sedermera en brukspatron Ericksson samt en Abenius ifrån Westlandaholm. Nu tillhör det Eric Andersson. Egendomen utgöres af Norrby jernbruk, med tillhörande $^2/_3$ mtl skatte Norra Norrby, $^3/_{29}$ mant. i Södra Norrby, med qvarn och såg; det hela taxeradt till 40,000 rdr rmt.

Norrby. Tre mantal frälse-säteri uti Asby socken, Ydre härad och Linköpings län, med $^1/_2$ mant. Dämpekulla frälsesäteri afhyst samt qvarn af 2 par stenar och såg, jemte linoljeslageri, alltsammans med en eganderätts-afgift år 1861 af 17 rdr 62 öre. Säteriet kallas 1683 Christer Horns säteri, väl bebygdt, tillhörde honom äfven 1686 jemte 4 mant. frälse. Af L. F. Rääf anföres uti Ydre härads beskrifning, sid. 39, att den första konkurs, som detta fögderis domböcker omtala, var öfverste-löjtn. och assessor Christer Horns på Norrby. Skulden utgjorde 5,870 daler 70 öre samt 80 rdr, och 1687 meddelades fasta på egendomen åt en af de större fordringsegarne. Sedan har godset tillhört Lennart Bock, 1700 landshöfdingen friherre Lorens Clerck (död 1720), dess måg öfverste E. Bildstein 1725, öfverste-löjtn. frih. Wrangel 1786, ryttm. E. G. v. Kothen 1818, major friherre Fr. Rehbinder 1825, brukspatron Löwenhjelm 1850, enkefru Löwenhjelm 1861. — På egorna finnes en helsokälla, omnämnd under art. Asby socken.

Norrby. Gård i Jäders socken och Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, af 1 mant., lyder under Fiholms säteri: här föddes den 24 April 1651 den för sin lärdom vidtfrejdade professorn Lars Norrman, hvars fader var befallningsmannen öfver rikskansleren Axel Oxenstjernas egendomar. Hans biografi läses i Biogr. Lexikon öfver namnkunnige män, 10 band, 1 häft.

Norrby. Öfversteboställe, se Kongs-Norrby.

Norrby. Helsobrunn nära Oscarshamn.

Norrby. Ett och ett halft mantal frälse-säteri uti Munsö socken, Färentuna härad af Stockholms län, utgör med qvarn och 2 mantal frälse Norrby ett gods med en eganderätts-afgift af 28 rdr 20 öre, som egdes 1861 af herr C. A. Bretzner. Norrby innehades från 1623 af de la Chapelle, från 1664 af C. G. Wrangel, från 1666 af Abel Kock, men reducerades; det utbyttes 1704 af sekreteraren J. Nordensköld, egdes 1725 af Manquer, 1825 af major Halldin. Frälsehemmanet har förr varit $1^1/_8$ mant. rå och rör under säteriet, men anses efter

kammar-kollegii bref af d. 4:de Juli 1792 för 2 mantal frälse.

Norrby. Tre mantal frälse-säteri uti Widbo socken, Seminghundra härad af Stockholms län, utgör, med $3^3/_4$ mantal underlydande, ett gods, hvarför i eganderätts-afgift erlades 1861: 48 rdr 63 öre. — Norrby, nämndt redan 1312, har i sednare tider tillhört slägten Bure på 1600-talet, 1741 Ulfhjelm, 1772 och alltsedan Gardtman.

Norrbyknylen. Se under artikeln Maij.

Norrbyås. Socken i Skyllersta härad och Örebro län, är annexförsamling till Stora Mellösa i Askers härad samt gränsar i norr till Almby, i öster till Mellösa, i söder till Asker och Skyllersta och i vester till Gällersta. Arealen är endast 0,260 qvadratmil land och 0,020 vatten. Södra gränsen utgöres till det mesta af sjöarna Östra och Westra Qvismaren, hvilkas stränder äro sumpiga, hvarföre frågan om nämnda sjöars sänkning, i sammanhang med Hjelmarens, ånyo på sednaste tider uppdykt och varit ämne för mycken tvist och vidlyftig skriftvexling mellan strandegarne och de intresserade för seglationen på sistnämnda sjö och genom dess slussverk samt är af sjösänkningsfrågor måhända den största och mest omfattande, som hittills inom riket förekommit. Nordligare genomskäres socknen från norr till söder af några sandåsar; men för öfrigt är den jemn och bördig med lerhaltig jordmån. Längst i norr framstryker fortsättningen af den höjdsträckning, som skiljer Svartåns och Telgeåns vattendrag ifrån hvarandra, och hvarest sandmylla samt så kallad skogsjord och björklera äro rådande. Hemmantalet utgöres af $7^7/_8$ mantal skatte, och $15^5/_8$ frälse. Folknummern, som år 1805 var 599 och 1850: 813, hade 1856 nedgått till 769, men var år 1862: 843. Beväringsmanskapets antal var 34, gemenskapen af indelta arméen 11. Bevilln. för inkomst erlades 1862 med 18 rdr 80 öre. Hela fastighetsvärdet taxerades s. år till 713,300 rdr rmt. — Af vägar finnes blott en enda, nämligen den häradsväg, som genomskär Örebro, Skyllersta och Askers härader, norr om Telgeån. Nærboås förekommer omkring år 1314, och kyrkan, som är af sten med torn samt synes vidt omkring, förskrifver sig till en del ifrån medeltiden. Den ligger i södra delen, vid häradsvägen, $1^3/_4$ mil från Örebro. I moderförsamlingen äro både kyrkoherde och komminister bosatta. Ett bönehus finnes uppfördt vid Hidingsta. Af fornsaker ha till föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen de betydligaste bidragen inkommit från denna och Mellösa socknar, förnämligast genom nämnda förenings nitiska sekreterare, kammarherren hos drottningen, friherre Gabriel Djurklou på Sörby.

Gårdar och byar äro: *Sörby*, 2 mant. säteri, (se särskild artikel) med $^1/_2$ mant. *Godtgjöl*, $^1/_3$ *Sörby*, tillhörigt förutnämnde frih. Djurklou, med ett taxeringsvärde 1862 af 71,200 rdr rmt; — *Hidingsta*, $3^1/_2$ mant., *Gunnarstorp* 1, *Elmerud* $^1/_4$, *Lysinge* och *Öfvertorp*, hvardera $^1/_8$, samt frälseräntan af $^3/_8$ mantal, med tillsammans 19 rdr 18 öre rmt eg.rätts-afgift, allt lydande under Bysta fideikommiss i Askers socken; — *Hidingsta*, $2^3/_4$, och *Hinderstorp* $^1/_8$, egas af kapten Adolph Coijets omyndiga döttrar; — *Norrbyås*, $^1/_2$, och *Husön*, $^1/_4$, tillhöriga egaren af Nynäs i Ekeby, kapten August Coijet; — samt slutligen Ön, 1 mant., hvilket lyder under Lewenhauptska fideikommisset Säbylund i Kumla. — Adress: Örebro.

Norrga, Södergården, 1 mant. kronoskatte i Grödinge socken, Svartlösa härad af Stockholms län, $3^1/_4$ mil ifrån Stockholm. Hemmanets ränta är indelt till fältskärn vid Södermanlands compagnie af lifregimentet till häst. Egendomen kom 1669 genom köp i kamreraren Olof Starenflychts ego. Tillhörde 1721 rådmannen i Stockholm, borgmästaren Adolph Nordéns enka Maria Stenberg, hvilken 1734 försålde densamma till en Carl Holm. Enkefru Hedvig Öhman född Wendt försålde egendomen den 3 Aug. 1782 till handelsman Joh. Grewesmühl för 65,000 daler kmt och en äreskänk af 15 t:r spannmål. Egendomen egdes 1817 af friherre P. O. von Geddas arfvingar, år 1861 af herr Jon Janzon; s. år var eg.rätts-afgiften 21 rdr. Norrga qvarn blef 1820 skattlagd.

Norrga, Norrgården, 1 mant. skatte i samma socken, eges af 6 åboer.

Norrgarn. Ett mantal frälse-säteri, $2^1/_6$ mant. frälse, uti Bladåkers socken, Närdinghundra härad af Stockholms län, belägna vid sjön Ginningen, utgöra, med $^2/_3$ underlydande, ett gods, hvarför i eg.-rätts-afgift erlades 1861: 21 rdr 80 öre. Norrgarn egdes 1566 af Tore Olofsson;

Måns Larsson (Ulfsparre) häradshöfding i orten skref sig till Norrgarn och dog 1604. Sedermera har det tillhört slägterna Mörner, Wattrang och Wallenstjerna, 1825 och 49 Raab, år 1861 kammarherren C. L. Reutersköld på Gimo.

Norrhult. Ett mantal frälse-säteri uti Svenarums socken, Westra härad af Jönköpings län, lyder under Lindefors bruk.

Norrhult. Ett mantal skatte i Rumskulla socken, Ydre härad af Linköpings län, med 4 åboer; på egorna finnes en qvarn jemte Norrhults eller Ydre hammars sågverk, hvarför i eganderätts-afgift erlades 1861: 29 rdr 25 öre, och som egdes s. år af herr Hjalmar Kullberg. — Här skall Nils Dacke under trenne vintrar, åren 1543, 44 och 45, legat fördold i en källare, som ännu skall vara bibehållen. Ett gammalt kors härstädes gifver ännu tillkänna, att i urminnes tider här varit en begrafningsplats. För några år sedan hittades i hemmanets kålgårdar en agatkula, förmodligen tillhörande ett radband. På egorna är Ödsjöfors pappersbruk anlagdt.

Norrköping. Sjö- och stapelstad i Linköpings län, $17^1/_2$ mil från Stockholm och $6^1/_2$ mil från Nyköping, vid Motala elf och dennas utlopp i Bråviken, nu den största bland städerna i länet, härleder ögonskenligen sitt namn från sitt läge i förhållande till det äldre Söderköping, ehuru man är i okunnighet om stadens ålder. Denna måste imellertid vara tämligen ansenlig och uppgå till minst 7 eller 800 år, emedan påfve Lucius III uti en år 1185 utfärdad bulla stadfäst Askaby kloster i de besittningar, som detta kloster då egde i Norrköping, hvilket sålunda redan i denna tid torde hafva varit en stad. I femtonde århundradet tyckes staden redan hafva varit af betydenhet, ty drottning Margaretha höll år 1404 här ett riksmöte, vid hvilket Ringstaholm och Ringsta lades under kronan. Imellertid kom staden under medeltiden och första begynnelsen af den nyare tiden i vigt icke upp emot länets öfriga städer, bland hvilka den ofta haft endast sista, stundom 4:de rummet, likasom den också är yngre än alla med undantag af Wadstena. Staden hade i fordna dagar ett fäste, kalladt Knäppingsberg och beläget på en klippa midt i staden; men fästet blef förstördt år 1567, då Norrköping, tillika med hela länet, led mycket af de under Rantzau härjande Danskarne. Borgerskapet och allmogen från Finspongs län drog sig då öfver strömmen norrut, uppställde sig der på en hög backe, som till minne deraf ännu kallas Borgarhögen, och försvarade höjden med sådan tapperhet, att fienden blef tillbakaslagen. På backen uppfördes ett vårdtorn, hvarifrån man hade fri öfversigt öfver staden och kringliggande trakter, så att ytterligare öfverraskningar skulle kunna förekommas. Men södra delen af staden hade imellertid blifvit lagd i aska af fienden, och konung Johan III beviljade derföre å hertig Magnus' begäran stadsboerna 12 års skattefrihet, dock mot villkor, att de skulle uppföra tre våningars stenhus. Detta villkor torde väl icke hafva blifvit efterkommet; men sannolikt fick staden likväl behålla den medgifna skattefriheten, och säkert är, att Norrköping snart åter uppreste sig ur sitt förfall, emedan redan år 1604 staden var sätet för den märkvärdiga riksdag, då hertig Carl mottog svenska kronan. Snart kommo likväl svårare tider, pesten brast ut 1623 och bortryckte vid detta tillfälle icke mindre än 1,400 personer; följden blef, att staden råkade i förfall. I en akademisk dissertation af år 1635 kallas staden en blott »qvarnby.» Imellertid hade den år 1626 ett mynthus, der man präglade mynt, å ena sidan föreställande en upprättstående vase mellan bokstäfverna G. A. R., och i kanten Moneta nova. J. o. R., medan andra sidan visade en springande grip med inskriften Civitas Norrcopensis 1626. Vid denna tid lär också hertig Johan af Östergötland hafva lagt grunden till stadens, sedan så utomordentligt utvidgade industriela verksamhet genom att inkalla tyska manufakturister, hvarefter drottning Christinas förmyndare och sedermera hon sjelf omhägnade stadens uppspirande industri. Christina förbehöll sig också vid sin regeringsafsägelse år 1654 staden bland sina s. k. underhållsländer, och efter den eldsvåda, som år 1655 lade nästan hela staden i aska, gjorde hon allt möjligt för dess återupphjelpande samt hade, biträdd af invånarne sjelfva, dervid sådan framgång,

att staden under hela den tid af 25 år, då den stod under drottningens beskydd, ansenligt tillväxte i storlek och välmåga, så att under Carl XI:s tid allt, som behöfdes till hela härens beklädnad och utrustning, kunde åstadkommas vid Norrköpings fabriker. Dock tog återigen den goda tiden snart ett snöpligt slut. Under Carl XII:s krig gick industrien tillbaka, pesten härjade åren 1710 och 1711 samt bortryckte 2,700 personer, och 1719, vid den Ryska mordbrännarexpeditionen mot Sverige, blef staden eröfrad och nedbränd af Ryssarne d. 31 Juli. Särdeles vid det öde, som öfvergick Norrköping, visade sig myndigheternas feghet, hufvudlöshet och förrädiskhet i sin fulla glans. Ett ögonvittne af dessa tilldragelser säger sig vara fullkomligt öfvertygad derom, att endast 1,000 man skulle varit tillräckliga att förjaga Ryssarne, och detta synes högst sannolikt i betraktande af andra samtidiga tilldragelser. Qvillinge kyrka och prestgård i närheten af staden räddades t. ex. genom rådigheten hos öfverste Baumgardt, som, ehuru han endast hade 100 man, dock visade sig beredd till försvar, och från egendomen Rotenberg läto Ryssarne jaga bort sig af gårdens inspektor, som skrämde dem med lösa skott och trummande i en skogsbacke. Ryssarne hade af en bonde, Sven Danson, som, dock sannolikt efter andras tillskyndelse, uppviglat Wikbolandets allmoge till att göra gemensam sak med fienden, blifvit uppmärksamgjorda på bästa stället för landstigningen genom en af honom på Saltängstorget uppsatt signal, ett lakan på en stång, och sedan fienden nedbränt staden, återstodo endast tre gårdar och några lador vid vestra tullen, i hvilka Sven och hans anhängare hade haft sitt tillhåll. Den 3 Aug. bröto Ryssarne upp från Norrköping, för att fortsätta sitt härjningståg, ämnande sig först till Linköping. Men de hade knappt hunnit en fjerdedels mil från Norrköping, förrän de möttes af en gumma, Brita Olsdotter, som för dem uppdukade den historien, att till Linköping anländt en kurir med underrättelse, att Engelska flottan vore i närheten och 2,000 Svenskar nalkades. Utan att göra sig underrättade om uppgiftens sannfärdighet, inskeppade sig moskoviterna hals öfver hufvud, och gumman Brita blef sålunda Linköpings och hela det öfriga Östergötlands räddare. Men Norrköping var imellertid nedbrändt, och att Sven Danson d. 18 Sept. halshöggs på det ställe, der han gifvit fienden signalen, kunde icke göra det gjorda ogjordt. Staden hemtade sig sedan småningom och hade återigen 1743 ett besök af Ryssarne, hvilka nu visserligen icke kommo som fiender, utan som hjelptrupper mot Engelsmännen, men, utgörande en styrka af 13,000 man, dock utsögo staden och den kringliggande trakten, så att deras aftåg på midsommardagen 1744 helsades som en den gladaste tilldragelse. Till Norrköpings minnen efter denna tid höra riksdagen 1769 under Adolf Fredrik, hvilken riksdag dock flyttades till Stockholm, och Gustaf IV Adolfs krönings riksdag 1800. Redan 1803 ödelades staden af en eldsvåda; men ehuru denna olycka upprepades åren 1812, 1822 och 1826, uppblomstrade staden ändock alltjemt och blef derjemte en af Sveriges mest reguliert och väl byggda städer. Den sednaste stora olycka, som drabbat staden, var cholerans besök år 1853, då 850 personer omkommo i farsoten.

I det föregående nämndes det gamla fästet Knäppingsborg och dess förstörelse, hvilken företogs af borgrarne sjelfva, på det att ingen fiende längre skulle hafva en stödjepunkt i denna borg, såsom Danskarne vid detta tillfälle haft. På 1400-talet skall staden äfven hafva haft ett slott eller kungshus, hvilket sedermera af Johan III förlänades till hans syster, hertiginnan Elisabeth, men från 1618 tillhörde en Ulfsparre och hans efterkommande, ehuru det slutligen åter tillföll kronan och afbrann 1655, då platsen förlänades åt tyska församlingen. Ett verkligt slott anlades år 1614 i Norrköping af hertig Johan af Östergötland, Johan III:s son med Gunilla Bjelke, på den s. k. Saltängen och uppkallades af honom med namnet Johannisborg; det var tre våningar högt, med 6 hörntorn och täckt med koppar samt liknade en fästning och försvarades af djupa grafvar och dubbla vallar, bestyckade med adertonpundiga kanoner. Slottet blef imellertid icke fullständigt färdigt före sin uppbyggares död, 1618, då det hemföll till kronan. Sedan tillsattes kommendanter på detta slott; men det fick än-

dock förfalla ända derhän, att Fredrik I år 1720 gaf tillåtelse att derifrån hemta materialier till återupprättande af de offentliga byggnaderna i den året förut af Ryssarne förstörda staden. Af Johannisborg finnes sålunda nu mer ingenting qvar.

Det nuvarande Norrköping är beläget på bägge stränderna af Motala-elf, som i form af ett S delar staden i tvänne delar, hvilka förenas genom åtskilliga broar. Den vestligaste af dessa är *Bergsbron,* förr af trä, från 1770 till 1775 ombyggd af sten och med 17 hvalf. Ungefär midt i staden ligger *Jernbron,* byggd 1832 med en kostnad af omkring 45,000 rdr rmt, och längre bort befinnes den fordom s. k. Saltängsbron, nu *Oscar Fredriks bro,* först uppförd 1614 af de kringliggande häradernas allmoge, sedan ombyggd 1652, utvidgad 1816 och ytterligare ombyggd 1837, då hon erhöll sitt nuvarande namn. Hon har 3 hvalf och är 318 fot lång samt 36 fot bred. Kostnaden för densamma uppgick till omkring 120,000 rdr rmt. — Nedanför denna bro befinnes stadens hamn, hvarifrån Fiskeby-jernvägen leder till sjön Glan. Stadens torg äro sex: nämligen *Tyska torget, Gamla torget, Fiskar-, Samtals-, Kanon-* och *Saltängstorget,* det sistnämnda sedan 1847 kalladt *Carl Johans* torg, emedan nämnda år en staty af konung Carl XIV Johan, — modellerad af Schwanthal, — upprestes derstädes. Flera torg äro, om icke redan anlagda, dock påtänkta att anläggas i Norrköping.

Staden, som är reguliert anlagd med till största delen under räta vinklar hvarandra skärande gator och ståtliga hus, har trenne kyrkor: *S:t Olai* eller *Stadskyrkan, S:t Hedvigs* eller *Tyska kyrkan* och *S:t Johannis* eller *Landskyrkan,* samt en Judisk synagoga, donerad af landshöfdingen grefve Axel Löwen. *S:t Olai kyrka,* som först lärer varit af trä, uppfördes af sten år 1616 på befallning af Gustaf II Adolf och till en del på hans bekostnad samt kallades då Helge Ands kyrka, ehuru det gamla namnet S:t Olai dock snart utträngde det nya. Kyrkan, invigd 1626, nedbrann vid stadens härjning 1719, då ljuskronor, messingskärl och klockor nedsmältes, men silfret och kyrkoskrudarne räddades af borgmästaren Johanssons enka, Christina Spalding, som lyckades undangömma allt af högre värde. Först 1721 hade kyrkan hunnit bli så reparerad, att gudstjenst åter kunde förrättas derstädes. Imellertid byggdes en ny kyrka 1765 och stod 1767 färdig, hufvudsakligen i det skick, hvari hon ännu befinnes. Altartaflan är af Hörberg, orgelverket, ett af de största och vackraste i riket, af O. Svahn. Ett fristående torn grundlades 1747. Församlingen bildar, tillika med S:t Johannis, ett pastorat af första klassen.

Tyska kyrkan eller *S:t Hedvig* grundlades 1670, sedan de i staden bosatta Tyskarne redan af hertig Johan fått tillstånd att bygga en egen kyrka, och invigdes 1673; tornet fulländades dock först 1695. Äfven denna kyrka nedbrann 1719, återuppfördes 1721 och reparerades totalt 1758. Hennes altartafla är af Hörberg och föreställer Christus, uppenbarande sig för Thomas.

S:t Johannis eller *Landskyrkan* anses som den äldsta i staden och blef i medlet af 17:de århundradet ansenligt utvidgad af rikstygmästaren Lilljehöök († 1642 vid Leipzig), som bekostade södra korskyrkan, och af Arvid Stålarm, på hvars bekostnad norra korsarmen uppfördes. Kyrkan hade redan 1567 blifvit bränd af Danskarne och delade 1719 de öfrigas och hela stadens öde. Hon uppfördes på nytt 1787, nedbrann 1822, återuppbyggdes 1827 och utbytte 1848 sin gamla, af Hörberg målade altartafla, mot en ny af Nordgren.

Bland Norrköpings öfriga byggnader anse vi oss böra anmärka följande: *Rådhuset,* vid Tyska torget, uppfördt 1734, — *Stadshuset,* uppfördt 1802 af ett bolag, inköpt af staden 1823 och sedermera tillbygdt 1852, med balrum, stadskällare och sessionsrum för åtskilliga föreningar, — *Ullmagasinet* och *Hotellet,* bägge vid Carl Johans torg, det förra färdigbygdt 1834, — *Theaterhuset* i den s. k. Stadsträdgården, uppfördt 1849 och öppnadt 1850, — *Elementarläroverkets hus,* påbörjadt 1797, färdigt 1800, med bibliothek af 3—4,000 band, boställsrum och lärosalar för omkring 200 lärjungar, — *Swartziska friskolans hus* med en af fabrikören P. Swartz upprättad skola, — *Ebersteinska skolan,* upprättad af brukspatronen C. Eberstein

och verksam sedan 1825 samt 1837 tillökad med en technisk skola, — *Mobergska flickbarnhuset* och *skolan*, grundad på en donation af handlanden J. Moberg och upprättad 1811, — *Folkskolan*, grundad 1846, *Läse-* och *Arbetsskolan för flickor*, vanligen kallad Eggerska flickskolan, men först upprättad på en donation af Carl XIV Johan 1819 och sedan utvidgad genom bidrag af krigsrådet von Scheven och åldermannen Eggers, — *Allmänna straff-* och *arbetsinrättningen för qvinnor*, det vanligen s. k. Korrektionshuset, grundlagdt 1786 och afsedt att inrymma 230 fångar på en gång, — *Lazarettet*, nybygdt 1830, — *Gustavianska barnhuset*, grundlagdt 1772 och uppkalladt efter kon. Gustaf III samt ombygdt på 1830-talet, — *Reuterskölska hittebarnshuset*, inrättadt 1825 genom donation af öfverstlöjtn. Reutersköld och sedan utvidgadt genom en gåfva af enkefru Solenius, — *Fattighuset* och *Fattigarbetshuset*, — *Tullhuset*, — *Societetshuset*, — *Sjömanshuset*, — *Gasverket*, — *Badhuset* m. fl. Utom de ofvannämnda skolorna har staden äfven ett Lyceum eller Ny Elementarskola, en Söndagsskola för äldre flickor, arbetarebostäder, m. m.

Norrköping består af 856 bebyggda och 136 obebyggda tomter samt 964 tunnland jord, alltsammans år 1862 uppskattadt till 19,276,040 rdr rmt.

Norrköpings förnämsta näringskällor äro fabriksrörelse, hufvudsakligast fabrikation af kläden och ylletyger, handel, sjöfart, skeppsbyggeri och handtverk.

Vi hafva redan i det föregående med ett par ord antydt första ursprunget till Norrköpings industriela verksamhet, hvilken under Carl XII:s krig gick tillbaka, men sedan under frihetstiden återigen höjde sig, så att staden redan 1760 hade 16 fabriker, hvilkas antal år 1794 hade vuxit till 85 med 159 väfstolar och 1,643 arbetare, som tillverkade för ett värde af 171,125 rdr specie. De stora eldsvådorna hämmade sedan stadens utveckling, men allt ifrån slutet af 1830-talet har Norrköping nästan oafbrutet gått framåt. Följande tabell upplyser beloppet af stadens fabrikation under nedannämnda år.

År.		*Tillverkningsvärde.*		
1818	—	1,072,311	rdr	bco.
1828	—	1,679,657	»	»
1838	—	3,543,344	»	»
1850	—	7,422,062	»	»
1852	—	5,660,613	»	»
1855	—	6,251,322	»	»
1856	—	9,759,891	rdr	rmt.
1857	—	9,880,848	»	»
1859	—	7,913,054	»	»
1860	—	9,610,354	»	»

Klädestillverkningen ensam uppgifves som följer:

År.		*Värde.*		
1818	—	707,045	rdr	bco.
1828	—	1,335,513	»	»
1838	—	3,014,179	»	»
1850	—	5,883,188	»	»
1855	—	5,221,162	»	»
1856	—	5,962,643	»	»
1857	—	9,000,000	rdr	rmt.
1858	—	6,124,747	»	»

Beloppet af tillverkningen steg år 1860 till 2,180,117$^{1}/_{2}$ fot ylleväfnader och 9,269,901 fot bomullsväfnader.

År 1815 funnos i Norrköping ett messingsbruk, en kopparhammare, en spikhammare, två jern-, stål- och metallfabriker, 2 sockerbruk, 2 stärkelsebruk, ett pipbruk, en såp- och tvålfabrik, en blyhvittsfabrik, 11 tobaks- och snusfabriker, en skedvattens-, 3 spegel-, 17 klädes-, 5 tygs-, 16 tröj- och mössfabriker, ett kattuntryckeri, en lack- och en kortfabrik samt 3 kardmakerier, eller tillsammans 67 fabriker. År 1858 hade deremot Norrköping ensamt 82 klädesfabriker med 499 stolar och 2,113 arbetare (de vigtigaste *Drags aktiebolags* med ett tillverkningsvärde af 1,093,200 rdr, *Smedjeholmens*, *Wahrens*, *Eliassons)* samt följande stora *Bomulls-spinnerier* och *väfverier*, *Bergs*, *Holmens Bruks* och *fabrikers aktiebolag*, *Norrköpings bomullsväfveri-aktiebolags*, vidare 2 strumpfabriker, 2 stärkelsebruk, en tobaksfabrik, ett pappersbruk (Holmens), ett sockerbruk, 2 mekaniska verkstäder, ett ångbåtsbyggeri kalladt *Motala Varf*, flera färgerier, kork-, såp- och ättiksfabriker, 4 baierska ölbryggerier, 2 bok- och 2 stentryckerier (deribland *Lithographiska aktiebolagets)* m. m. Till befordrande af ylleväfnadsslöjden har Norrköping ett *Ullmagasin*, der inhemsk ullproducent

eller köpare af inhemsk ull får inlemna sådan till förvaring, försäljning, betalning eller sortering, samt en *ullmarknad.* Staden hade 1858: 219 handtverksmästare och 30 verkstäder för andra personer med 316 gesäller, 374 lärlingar och 144 andra arbetare.

Norrköpings *handel* är äldre än stadens fabriksverksamhet, men har dock först i sednare åren höjt sig till större betydenhet. Jern, koppar, spannmål, tjära och bräder äro de förnämsta exportartiklarne; deremot införas kolonialvaror, ull, olja och fisk. År 1860 infördes för ett värde af 5,400,000 rdr, och utfördes för ett värde af c:a 2,000,000 rdr. På inrikes orter handlas med spannmål, viktualier, kläden och andra fabriksvarors specerier m. m. År 1861 räknades 23 grosshandlare och 150 minuthandlare. Bevillningen för inkomst uppgick 1862 till 40,955 rdr rmt. Tulluppbörden, som i början af århundradet uppgick till 62,000 rdr b:co, men sedan sjönk ända till 1825 och 1827 åter höjde sig till 80,000 rdr, har sedan varit i stigande och uppgick 1839 till 339,000 rdr b:co, men har sedan varierat, så att den 1850 utgjorde 544,000 rdr rmt, 1858: 599,000 och 1861: 678,996 rdr rmt. Stadens handelsflotta bestod år 1770 af 30 fartyg, var 1789 förminskad till 18, räknade 1794 åter 29 fartyg och bestod 1852 af 25 segelfartyg om 808 läster, samt 6 ångfartyg om 256 hästars kraft. År 1861*) hade staden 18 segelfartyg om 727 läster, medan 10 ångfartyg om 543 hästkrafter underhöllo kommunikationen med Stockholm och norra orterna, ett om 70 hästkrafter med södra orterna och ett om 30 med Göteborg. Utom Motala varf har staden ytterligare ett skeppsvarf, det s. k. Gamla varfvet. Här finnes hufvudtelegrafstation af 2:dra klassen med 6 apparater i bruk, en i reserv.

Staden styrdes i äldsta tider af konungens fogdar samt borgmästare och råd, under drottning Christinas tid af en s. k. Burggrefve samt ända till 18 rådmän, utom byfogden. Norrköpings stads styrelse utgöres nu af borgmästare och råd. Äldsta vapnet var ett krönt N mellan en bila och en kommandostaf och något sednare S:t Olofs bild med riksäple och yxa. Staden hör till första klassens städer och intager på riksdagarna tredje rummet.

Vid början af 17:de århundradet hade Norrköping 5—6000 inv., hvilket antal i följd af Ryssarnes härjningar år 1740 hade sjunkit till 2,600; år 1750 hade staden åter 6000 inv., år 1790 omkring 8,000. Först år 1827 uppgick befolkningen till öfver 10,000 personer, 1835 till 12,245 och sedermera såsom här nedan ses:

1845 uppg. Norrk. befolkning till 14,415 personer.
1859 » » 19,499 »
1861 » » 20,828 »

Straxt utanför staden ligger Himmelstalunds Helsobrunn.

Norrköpings *Landtförsamling,* se S:t Johannis.

Norrland. Ett tegelbruk uti Bjerträ socken i Södra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, erlade 1860 i bevillning för eganderätten 15 rdr. Se vidare under art. Bjerträ.

Norrland. En af Sveriges tre hufvuddelar, mellan 60° 11′ och 69° 5′ n. br. samt 32°—41° 46′ ö. l. från Ferro, gränsar i söder till Uppland och Dalarne, i öster till Finnland, hvarifrån det skiljes genom Torneå och Muonio elfvar, hvilka i freden 1809 fastställdes såsom riksgräns mot ryska riket ända från fjällryggen vid norska gränsen ned till Bottniska viken. Norrland innefattar 9 landskap, nemligen: *Gestrikland, Helsingland, Medelpad, Ångermanland, Jämtland, Herjeådalen, Westerbotten, Norrbotten* och *Lappland,* samt indelas i fem län: *Gefle, Östersunds* eller *Jämtlands, Hernösands* eller *Westernorrlands, Umeå* eller *Westerbottens* och *Luleå* eller *Norrbottens* län. I kyrkligt hänseende hörer Norrland till Hernösands och Uppsala stift, samt innefattar 120 pastorater. I juridiskt hänseende hörer det under Kongl. Svea hofrätt samt innefattar 16 domsagor, 71 tingslag; i administrativt hänseende innefattar det 15 fögderier, 108 länsmansdistrikter och 226 socknar. Denna hufvuddel af riket, till vidden den största,

---

*) Efter Skeppskalender, af James Paton, hade staden 1862 blott 4 segelfartyg om 188 läster.

omfattande på en längd af 80 mil och med en bredd af 30 sv. mil, en areal af 2,266 qvadr.-mil, hvaraf 185,524 qv.-mil insjöar, men mest glest bebodda af alla, år 1860 uppgick folkmängden till 465,746 personer, är till största delen fylld af berg, skogar och vatten, men icke så vanlottad, som man vanligtvis plägar föreställa sig. Den låga kuststräckan längs Bottniska viken har merändels en god jordmån och ett genom hafvets grannskap mildradt klimat. Hos befolkningen här finnes långt mer trefnad än i de flesta öfriga af rikets provinser. Af landets 48,150,891 tunnl. fast land, utgöra blott 317,366 tld odlad jord, 890,880 tld naturlig äng. I dessa trakter utgör derföre boskapsskötseln hufvudnäringen; härtill kommer bergsbruk och skogsskötseln samt jagten efter skogsfogel och annat villebråd, äfvensom fisket. I andra delar af Norrland odlas lin och i så stor mängd, att väfnader derifrån försäljas till betydligt belopp.

Landet sänker sig alltjemt ifrån Kölen, der åtskilliga delar af detsamma stiga uppöfver den eviga snöns gräns, så väl i öster mot Bottniska viken, som i söder mot medlersta Sverige, tills det längs efter hafstranden blir ett fullkomligt lågland, af mindre än 300 fots höjd öfver hafvet. Vid Lappmarksgränsen kan i allmänhet höjden antagas till 1000 fot*).

Norrlanda. Annex-socken till Gothems pastorat, är belägen i Wisby läns Norra fögderi, 3 mil s. o. från Wisby, vid hafvet, samt omfattar en areal af 0,337 qvadr.-mil, hvaraf 0,016 äro insjöar. Kyrkan, af sten, skall vara byggd 1169. Här finnes en liksten med runor.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	1860.
262 —	332.	10¼.	¼.	—	50 rdr 95 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 59 delar, hvaraf den största är: ½ mtl *Bjers* (eg.rätts-afgift 3 rdr rmt). — 9/16 mtl *Lista* (eg.rätts-afgift 2 rdr 70 öre). — ½ mtl *Munkebos.* Öfriga hemmanens namn äro: *Mangsarfve, Petsarfve, Brods, Ekeskogs, St:a* och *L:a Bringes, Björkö, Leipstäde, Butreps, Bours, Oroungs, Hammars.* Adress: Wisby.

Norrmark. Gästgifvaregård i Wester-Norrlands län, hvarifrån skjutsas till:

Hernösand n. o.	. . . .	1⅛ mil.
Näsland	. . . .	1¼ »
Fjäl s. v.	. . . . . .	2 »

Norrlingsjö (Norrlindsjö). By i Attmar socken af Medelpad, om 82 mål, med 8 egare; här finnas qvarn och såg med 2 ramar, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1860: 18 rdr 75 öre.

Norrnäs. Tre mant. frälse-säteri uti Wermdö socken af Stockholms län, beläget nära Siggesta-fjärdens södra strand, på ett afstånd af omkring ¾ mil från Waxholm och ¼ mil från Wermdö kyrka. Eganderätts-afgiften 1861 var 38 rdr 30 öre, inberäknadt för underlydande 1 mant. säteri Södernäs. Till Norrnäs höra 223 tunnland åker och äng samt 581 tld skog. Till Södernäs höra 78 tld åker och äng samt 238 tld skog. Egendomen är väl bebyggd, här finnes en stor trädgård med vinkast och park. — Af äldre egare

---

*) Norrlands natur skildras af en författarinna med ungefär följande ord: »De strida, stora elfvarne gå genom dalsträckningar, som täfla med hvarandra i skönhet. Höjd stiger öfver höjd i omätliga, amfiteatrar, såsom för att blicka ned på dalens skådespel, på det folk af bönder, som, vackert i gestalt, rent i seder, klart i tanke, fromt i hjertat, gladt till lynne, bygger vid elfven, fritt, välmående, lyckligt; på ängarnas leende skönhet, der nordens flora, fattig på arter, men frikostig i dess rikedom, låter åkerbärsblomman och kornus och hjortronblomman lysa i fägring; på de resliga björkarne, som från »nyporna» längs stranden, liknande en urverlds ättehögar, mot elfven höja sina ljusgröna kronor; på elfven ändligen (taflans medelpunkt), uti hvars spegel de (höjderna) se sig sjelfva och hela den herrliga nejden ånyo — herrlig, i synnerhet när öfver den Norrlands sommarnatt står klar, utan skuggor, med magiskt sken öfvergjutande allt, som der lefver, andas, älskar, njuter. Under denna korta sommarstund, då jordlifvet i dityrambisk fröjd födes, blomstrar och bär frukt under få veckors ljus-lif, då lifvet sjelft synes en fest, som ej vet af mörker och natt! Snart är den förbi. Snart kommer kölden och mörkret, den långa vintern och den långa natten, då allt naturlif dör, sofver under det stora svepningsklädet. Men kring den snöklädda jorden gå norrskenen vakt, utföra tysta nattliga dansar, och i bondens hus sprakar furubrasan, och linet spinnes af männer och qvinnor vid sångens ljud. Så i de folkrika dalarna. Längre upp blir det tystare. Ser du i dessa ofantliga ödsliga skogsmarker, som begränsa rymden, stora rökar uppstiga här och der mot himmelen? Det är odlingens ande som går upp mot polen, som med eld röjer skogen ur vägen för plogen. Det är nybyggarens spår, som vandrar uppåt ödemarkerna, undanträngande lappen. Instinktlikt ger han rum. Allt mer och mer undanträngas nomadfolket upp emot fjellen med sina hjordar, allt mer sammansmältande, bortdöende för civilisationens inkräktande makt.

må nämnas den först kände, riksrådet Göran Hansson (Stjernsköld), med hvars dotter Norrnäs kom (år 1527) i slottslofven Knut Anderssons Lilljes ego, öfvergick med deras dotter till riksrådet Ulf Henriksson Snakenborg. Enligt A. A. Afzelius erhöll amiralen Klas Fleming det vackra herresätet Norrnäs på Wermdön med sin husfru Anna »Sneckenborg». Om honom förmäler historien, att han först gagnat fäderneslandet såsom biträde åt Johan Casimir i skattkammaren, sedan såsom en käck och erfaren sjöman, hvarunder han lemnade all möda ospard att sätta den förfallna svenska flottan i det skick, att han med henne kunde möta den öfverlägsna danska, vid midsommartiden år 1644, under konung Christians eget anförande. Vid ön Femern hölls den allvarsamma sjödrabbningen, der danska amiralen och mången god sjöman med honom färgade hafvet med sitt blod, konung Kristian sjelf fick tjugotre blindsår och miste sitt ena öga. Aftonen afbröt striden utan att någon kunde säga, hvilkendera vunnit seger. I Juli 1644 inneständgdes svenska flottan i Kieler hamn, och hände sig då, att tidigt på morgonen, under det att öfver-amiral Fleming stod och tvättade sina händer, öfverläggande med Wrangel om bästa sättet att komma utur hamnen, kom hastigt en kanonkula och krossade Flemings lår, hvaraf han inom en kort stund afled. Drottning Christina upphöjde sedan Flemings söner i friherrestånd, och det säges, att hon sjelf några dagar varit Lars Flemings gäst på Norrnäs, der ännu hennes sängkammare visas (Afzelius VIII B:d), samt att hon varit den första, som ridit öfver Norrnäs bro, som nu deraf kallas Drottningbron. — Slägten Stjerncrona har förut varit egare af Norrnäs sedan 1770-talet, men egendomen, som varit fideikommiss inom ätten, utbyttes på 1850-talet emot Stjernarp i Halland. Egendomen försåldes 1855 för 116,666 rdr 32 sk. b:co af H. Hellgren till inspektor C. Geijer; under året 1861 försåldes den åter för 125,000 rdr rmt af protokollsekreteraren Nordströms sterbhusdelegare till kronolänsm. C. J. Cederberg; med eganderätten är förenad patronaträtt till Wermdö pastorat.

Norrskedika. Gästgifvaregård uti Uppland, hvarifrån skjutsas till:

Öregrunds stad, n. v.	$1^1/_4$	mil.
Marka, s. o.	1	»
Lysta, s. v.	$1^3/_4$	»
Wansta, n. v.	$1^3/_4$	»

Norrska. Skogsbygd, fordom socken, är i kyrkligt afseende sammanslagen med Norunga socken i Gäseneds härad af Elfsborgs län, men i civilt hänseende till hör den Kullings härad. Den omfattar en areal af 0,345 qvadr.-mil, deraf 0,333 qv.-mil land, fördelade på 7 mtl skatte, $^3/_4$ mtl krono, $^1/_2$ fr. Eg.rätts-afgiften år 1860 uppgick till 32 rdr 95 öre.

Socknen innefattar hemmanen *Bjärsbo, Bråten, Flathult, Glepsås, Hökhult, Kamperås, Kroksbo, Krösekullen, Lafsan, Larsabo, Landen, Ljungåsen, Larsabo, Måsabo, Mjöhult, Mörkabo, Näs, Räfholmen, Ryd, Skjuls* (här finnas några lemningar efter gamla kyrkan), *Slätthult, Forabo, Tången, Torpet, Uddabo, Högared, Laås.* — $^1/_4$ *Bögared*, $^1/_4$ *Skallsbo* äro militiæ-hemman. Största gården är $^3/_8$ *Näfverhult.*

Norrsund. Lastageplats uti Hamrånge socken af Gestrikland, dit bräder flottas efter Hamrånge-ån och fjärden genom Norrsundet, hvarifrån de sedan fraktas till Gefle på mindre fartyg.

Norrsunda. Annex-socken till Skånella pastorat, belägen i Erlinghundra härad af Stockholms län, halfvägs mellan Uppsala och Stockholm, gränsande till Skarfven i vester, Rosersbergsviken och Oxunda-sjön i sydvest, sjön Fysingen och Skånela socken i öster. Arealen är 0,271 qvadr.-mil. Kusttrakten är bergländig och skogig, det inre landet slätt, och kring Fysingens utlopp i Oxunda-sjön något sidländt; östligast stryker en del af den s. k. Långåsen från norr till söder. Rådande jordmånen är lera; åkerbruk är hufvudnäringen, men derjemte idkas, vid de här varande tvänne stora godsen, skogsbruk, boskaps- och trädgårdsskötsel, samt fiske, och af allmogen någon skjutsning vid Märsta gästgifvaregård. Norsunde förekommer 1314 såsom hörande till *provincia Arlendahundæri i Attundia;* en kyrkoherde nämnes 1339. Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är ursprungligen gammal, af gråsten; det Oxenstjernska, sedermera Schinkelska grafkoret, från 1633, på södra sidan, är sedan 1810 inredt med bänkar och orgelverk. Kyrkans inredning i allmän-

het och dess dyrbarheter äro mestadels skänker af särskilda innehafvare af Rosersberg och Wallstanäs. Riksrådet, sedermera öfverståthållaren i erkestiftet Mainz, Johan Ericsson Sparre, död 1632, ligger begrafven i denna kyrka, der ett vackert marmorepitaphium är uppsatt öfver honom. Han stod i mycken ynnest hos konung Gustaf II Adolf och var den första landtmarskalk, vid riksdagen 1627. Socknens skola är till en del grundad på donation af konung Carl Johan, såsom egare till Rosersberg. Vid Lindsunda bro, på gränsen till Hammarby, är fäst ett historiskt minne; här var det näml. som Gustaf Wasa sökte 1527 att låta afskära Gustaf Trolle återvägen till Stockholm. För öfrigt finnas inom socknen många forntida minnen: icke mindre än 10 runstenar, uppgifna i Liljegrens Runurkunder, skola finnas här; borgruiner på *Norsaberg* vid Rosersberg, en annan höjd i närheten skall bära namnet *Botolfsberg*. *Niords* (Nors) eller *Nordians hög* på åsen, är, enligt Sjöborg, den äldsta svenska ättehög och står, med sina 1800 år på hjessan, ganska reslig och vördnadsbjudande, ännu utmärkt af en ättehäll. Högens lodräta höjd är 30 alnar, diametern vid foten öfver 9 alnar, en rund plan ofvanpå har emot 20 alnar i diameter; ättehällen är öfver 3 alnar hög. Omkring Niords hög märkas ännu närmare 50 mindre grafhögar, uti hvilka man funnit urnor och gammal spik. På denna hög skola någon tid tingsförsamlingar blifvit hållna.

Folkmängd.	Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1810 — 1860.	sk.	kr.	fr.	
731. — 678.	$\frac{3}{4}$.	$8\frac{1}{2}$.	$28\frac{1}{4}$.	218 rdr 52 öre.

Gårdar och hemman: *Rosersberg* och *Wiggeby* kungsgårdar (se dessa art.). — Säteriet *Wahlstanäs* (se den art.), hvarunder lyda $^1/_2$ *Ström*, $^5/_8$ *Åshusby*, $^1/_4$ *Werkarne* jemte vattenqvarn med 3 par stenar, 7 mtl fr. *Lindsunda*, 2 *Säby*, 3 *Söderby*, fr.-räntan af $^1/_4$ mtl *Holmboda*, för det hela erl. i eg.rätts-afgift 121 rdr 82 öre. — Under Steninge i Husby socken lyda $1^1/_8$ *Krogsta*, $1^3/_4$ *Ström*, $2^3/_4$ *Brista*, fr.-räntan af $^1/_2$ mtl *Krogsta;* eg.rättsafgiften var 45 rdr 42 öre. — 3 mtl *Norslunda*, eges af häradshöfding Cederström; eg.rätts-afgift 18 rdr 97 öre. — $^3/_4$ *Åshusby* är kommin.-bost., *L:a Starrmossen* kronoskogvaktare-boställe. — Öfriga hemman äro $^1/_4$ sk. *Skoby*, $^1/_8$ fr. *Helmanarp*, $^1/_4$ *Wärkin*. — Adress: Stockholm.

Norrsånna. Egendom uti Edshults socken, Södra Wedbo härad af Jönköpings län, utgöres af 2 mant. skatte Norrsånna, Nedra Fusa qvarn med ett par stenar, såg med ett blad, $^1/_4$ Linneryd med såg; för allts. betaldes år 1861 en eg.rätts-afgift af 17 rdr 3 öre. Norrsånna har för längre tid tillbaka innehafts af herremän och är således såsom sådant bebyggdt. I förra århundradet innehades godset af öfverinspektor Flintstén, död 1713. Egorna äro goda, fast stenbundna. Närvarande egare äro brukspatronerne Suber och Sjögréen.

Norrtelge. Sjöstad i provinsen Uppland af Stockholms län, belägen vid en vik af Östersjön, $7^1/_2$ mil n. o. från Stockholm, har erhållit sitt namn af en gård, kallad Telje, som måste varit rätt betydlig, emedan man ända upp till år 1300 kan spåra dess öden. Sistnämnda år pantsattes den af Folke Jansson till Uppsala domkyrka, och hemföll dertill, då han ej kunde inlösa den. År 1413 gafs den i förläning åt Anders Ingvarsson och hans efterkommande. Från år 1589 kan man anse den såsom en köping, emedan Johan III detta år tillät, att den finge besökas af skärkarlar och fiskare, men ej af handlande. Hamnen förklarades vid 1614 års riksdag för laglig, och byteshandel med fisk samt landtmannavaror skulle der få utöfvas. Först år 1622 anlades sjelfva staden på båda stränderna af en å, uti en däld, som på södra sidan inneslutes af en hög och kal bergssträcka, samt erhöll samma år stapelfrihet och andra förmåner, hvilka bekräftades åren 1825 och 1829. Stadsplanens hela areal är 32 tunnl. 6.6 kappland, hvarpå funnos 1862: 146 hus och tomter, uppskattade, jemte stadsjorden, som upptager 803 tunnl.: 11.6 kappl. till 781,050 rdr rmt (hvaraf 46,000 för byggnader tillhörig staten, 37,600 för allmänna verk).

Sjelfegande jordar	457 tld.		
Löningsjord till ecklesiastik- och skolstaterna	33	»	18. 5.
Magistratens	29	»	18. 1.
Utarrenderade för stadskassans räkning	33	»	2. 3.
Anslagne till skjutsbestyret .	4	»	10. —

Märkliga byggnader äro: *Kyrkan*, som nu kallas Fredriks, sedan den efter 1719 blifvit ombyggd af sten; den tillökades 1773. Ifrån stadens första tillkomst hade den en kyrhoherde tillsam-

mans med Frötuna församling, men på stadsboernas begäran fingo de år 1642 en egen. *Rådhuset*, ombyggdt år 1792, är af trä, två våningar högt och försedt med torn. Den för några år sedan vid Saltsjön inrättade *badanstalt* tyckes med hvarje år blifva allt mer besökt. Föröfrigt finnas här postkontor, tullkammare, apothek från 1775. *Skolhus*. Staden har tvänne torg och likaledes tvenne hufvudgator, tullports- och faktorigatorna. Tvenne stenbroar och några af trä förena de båda delarne af staden.

Konung Gustaf II Adolf, som med synnerlig huldhet omfattade staden, lät här anlägga ett gevärsfaktori, som drefs för kronans räkning till 1763, då det såldes till Finlay och Jennings. År 1740 hörde derunder icke mindre än 30 tomter och tillverkningen uppgick 1822 till 2,000 gevär, men sedermera har faktoriet småningom blifvit nedlagdt och byggnaderne stå nu tomma och förfallna. År 1648 blef staden, tillika med de intill densamma gränsande härader, lagd till Ortala grefskap, såsom förläning åt fältmarskalken Lennart Torstensson, för de tjenster han gjort sitt fädernesland. År 1719 delade staden de flesta på östra kusten belägna städernas öde att ödeläggas af Ryssarne. Först 1675 erhöll staden frihet till inrikes sjöfart, samt 1676 finsmidesprivilegier. Dess förnämsta näringar äro handel, handtverk, sjöfart och fiske, isynnerhet af strömming. År 1770 idkades en ej ringa frakthandel, men sjöfarten står numera lägre än fordom. Staden har 2 egna fartyg om 37 läster. Sedan 1846 gör ett ångfartyg från hufvudstaden reguliera turer hit. År 1803 räknades blott 3 handlande; år 1860 funnos deraf 17. År 1803 funnos 42 mästare i 26 handtverk, år 1860: 36 handtverkare. Fabriker finnas 12, hvaraf en klädes, sedan 1798, i samma byggnader, der 10 år förut fanns ett kronobränneri. Åkerbruket måste fylla hvad som brister i stadsmanna- eller skärgårds-näringar. Af kreatur underhålles ett antal, näst Söderteljes det största bland städerna i länet. I bevillning erlades 1862: 1,953 rdr, hvaraf 1,388 rdr för inkomst. Marknader hållas i Febr. och Oct. Stadens folkmängd var 1687: 389, 1766: 620, 1810: 851, 1850: 977, 1861: 1,194.

Norrtelje innehade 1649 det 36:te rummet bland riket städer, efter 1664, det 52, och har nu det 62. Vapnet är ett upprest ankare.

Norrtuna. Två mantal frälse, i Cathrinænäs socken, Daga härad och Nyköpings län, $2^1/_4$ mil från Mariefred; var kändt redan 1314, under namnet Tuna, och egdes då af en tysk grefve von Gleichen; tillhörde på 15- och 1600-talen riksråderna Göran, Nils och Claës Stjernsköld, hvilka alla tre skrefvo sig till, förutom andra gårdar, »Tuna», samt den sednares måg, amiralen frih. Gustaf Adolph Sparre; köptes på 1680-talet af den rika landshöfdingen frih. Eric Lovisin på Brandalsund, och gick sedan oafbrutet i arf och lösen till hans efterkommande, — dottern, fru Brita Grubbensköld, som öfverlefde sin man och sina barn och troligen innehade stället till sin död år 1753, — hennes måg, majoren Carl Gustaf Montgommerie, — hans måg, hofjägmästaren Carl Wijnblad, — dess son, ryttmästaren Carl Johan Wijnblad, — och slutligen dennes måg, öfverste-löjtnanten Ludvig von Engelbrechten, hvilken afyttrade egendomen. Den har sedermera tillhört flera olika personer, hvaribland Welin och Schultz, hvilken sistnämnda 1863 egde gården, tillika med 1 mant. underlydande.

Norrveddinge (Norrhviddinge). Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Harjagers kontrakt af Lunds stift, utgöres af socknarne Norrhviddinge och Dagstorp, med $37^{17}/_{32}$ mtl, och beboddes 1860 af 1,583 personer. — *Norrveddinge*, moder-socken, ligger uti Onsjö och Harjagers härader af Malmöhus län, $1^1/_2$ mil n. n. v. från Lund, samt innefattar 0,162 qvadr.-mil land, med $5^1/_8$ mtl. sk., $^3/_4$ kr. i Harjagers härad, $10^1/_{32}$ mtl skatte, $3^3/_4$ kr., $2^1/_6$ frälse uti Onsjö härad. Marken är på de flesta ställen jemn, men på några ställen äro små högar med dälder imellan. Jordmånen är merändels sand, med sandmylla och någon lera på vissa ställen. På skog är brist, den måste hemtas på 2 à 3 mils afstånd. Kyrkan ligger i Harjagers härad. Folkmängden,

som år 1805 var 746, uppgick 1860 till 1,120 personer.

Skattehemmanen i Harjagers härad äro skiftade i 33 delar, hvaraf de största äro *Norrveddinge*, $^3/_4$ mtl (eg.rätts-afgift 7 rdr 95 öre). — 1 mtl *Torup* (eg.rätts-afgift 6 rdr). Hemmanen i Onsjö härad äro skiftade i 78 delar, hvaraf de största äro: $^{25}/_{32}$ mtl *Gisleberga* med 2:ne qvarnar (eg.rätts-afgift 9 rdr 72 öre). — $^1/_2$ mtl *Träå* med 2:ne qvarnar (6 rdr i eg.rätts-afgift). $3^1/_2$ mtl *Håstenslöf* äro Lunds domkyrkohemman. Socknens enda öfriga hemmans namn är *Bosgården*.

Norrviddinge. Härad i Kronobergs län, gränsar i öster till Westra härad och Uppviddinge, i söder till Konga och Helgasjön, i vester till Helgasjön och Allbo, i norr till Westra härad. Största längden uppgifves till $3^5/_8$ mil, största bredd $2^1/_4$ mil och hela arealen 4,418 qvadr.-mil, hvaraf 0,726 vatten. Den odlade jorden uppgifves till 6,600 tld och naturlig äng till 15,200 tld. Häradet innefattar 7 socknar samt delar af 3 (se tabellen till Kronobergs län), med ett hemmantal af $204^5/_8$ mtl och en folkmängd af 8,606 inv. Jordmånen är sandmylla, sällan lera, oftare en svår och oöfvervinnerlig bergsyra. Landet är mycket kuperadt och rikt på vackra utsigter. Floran har ett och annat mindre allmänt att bjuda på, såsom *Laserpitium*, latifol. växer vid Berg, *Viola hirta* & *mirabilis* liksom *Potentilla incana* i Söraby socken. Utom Helgasjön finnas *Innern*, som ligger mellan Norrviddinge och Uppviddinge, *Allgunen* är gränssjö mot Westra härad derinom största delen ligger, *Stråken* utgör en del af gränsen mot Allbo. Häradet har fått sitt namn deraf, att det ligger i norr om landets medelpunkt; det är i lagskipning förenadt med Allbo och Kinnevalds härader till en domsaga, men med särskildt tingsställe i Tjureda i Bergs socken, och utgör länets första fögderi. Sigillet är «en lummig gran« med öfverskrift: Norrvidinge härads sigill. Biskopen i Wexiö »hafde Norvidinge heret i K. Karlls tid.» Norrvedinga föll 1315 vid skiftet mellan hertigarne Erik och Waldemar på den förres lott.

Norrviddinge kontrakt i Wexiö stift består af 3 pastorat, nämligen: *Tolg* med Asa och Tjureda, kons. af 1:sta kl. — *Berg* och Ormesberga, kons. af 3:dje kl. — *Gårdsby* med Rottne och Söreby, præb. af 2:dra klassen.

Norränge. Två mtl. frälse i Håtuna socken, Håbo härad af Uppsala län, egdes 1861 af notarien G. E. Lundstedt; eg.rätts-afgiften var 30 rdr rmt. Ett mtl är köpt af grefve Jacob De la Gardie med 3 %; ett mtl egdes 1825 af grefve Sandels.

Norrö. Ett mtl frälse-säteri uti Kettilstads socken, Kinds härad af Linköpings län, kallas 1683 Otto von Scheidings säteri, tillhörde år 1725 grefve Jac. Spens' enka, Beata Bonde, 1754 fröken Taube, 1786 genom gifte landsh. frih. Fr. Ulr. Hamilton, (se vidare art. Kettilstad.)

Norrö. Gästgifvaregård i Stockholms län, hvarifrån skjutsas till:

Ösby, n. v.	$1^1/_4$	mil.
Ensta, s. v.	$1^1/_2$	»
Rugasätra, n. o.	$1^1/_2$	»

Norsborg. Två och $^7/_8$ mtl frälsesäteri uti Botkyrka socken, Svartlösa härad och Stockholms län, vackert beläget vid en vik af Ekeröfjärden, utgör med $1\frac{95}{192}$ mtl, ett gods, hvarför eg.rättsafgiften erlades 1861 med 60 rdr rmt. Stället, som förr hetat Borg, har i 200 år varit lagmansboställe, hvarom den s. k. lagmansbyggningen ännu erinrar, men synes dock 1686 hafva besutits af Tavasten — skrifver Tham —; det utbyttes af kronan 1760 mot Näsby till presid. frih. Höpken. Borg bestod af $2^3/_8$ mtl, men år 1790 tillades egendomen $^1/_2$ mtl af Hunhamra, och kallades sedan Norsborg efter grefve Liljencrantz' fru Eleonora (Nora) Stjernstedt; nämnde grefve Liljencrantz, riksråd och president i kommers-kollegium, sin tids utmärktaste financier, gjorde Norsborg till fideikommiss för sin fjerde son, Carl Otto, efter hvars död det skulle tillfalla yngste sonen Fredrik August, men detta fideikommiss blef i anseende till den mellankomna nya fideikommisslagen af år 1810 icke bestående. Egendomen har imellertid förblifvit inom slägten och eges nu af frih. Joh. C. A. Liljencrantz. Vid gården finnas trädgård, orangeri, park, m. m., allt föremål för Stockholmsboernas lustfärder under sommartiden. En mängd smärre högar anses vittna om de i forntiden här hållna drabbningar med Estherna. Dessutom förkomma här 6 ofantligt stora ättehögar och på

ett högt berg en plan i fyrkant, ristad med runor.

Norsbäcken flyter mellan *Hyttsjön* i Fernbo härad och *Bergsjön* i Ölme härad i Wärmland; den har år 1857 blifvit upprensad till ett segeldjup af 5 fot, genom försorg af ett aktiebolag, hvilket dertill fått uppbära i statsbidrag 19,500 rdr rmt.

Norserud. Ett mantal frälse-säteri uti Ny socken, Jösse härad af Carlstads län, med en areal af 601 tld, hvaraf 128 åker, 17 äng; dess årliga afgifter uppgifvas till c:a 640 rdr; eg.rättsafgiften 1862 var $11^1/_2$ rdr och taxeringsvärdet för säteriet jemte för en bränvinsbränneribyggnad 37,000 rdr rmt. Äldsta kända egaren var Pehr Jönsson Bratt, som 1593 underskref Uppsala mötes beslut och dog 1639. Hans son i första giftet Gustaf Pedersson ärfde Norserud jemte faderns andra gods Berg, Wik, Ruda och Öna, hvilka med dottren Anna kommo till Blankenfjellar och Dreffensköldar. Jöns Larsson Örneberg, som tjente sig upp från gemen ryttare till öfverste-löjtnant och var major, när han, 1656, efter hård belägring måste uppgifva fästet Kreipitz. Sonen Carl var löjtnant och gift med Catharina Blankenfjell, deras son, löjtn. Axel Örneberg var en hederlig officer och dog 1763 på Norserud utan söner. Säteriet egdes 1861 af majoren och riddaren A. M. Lagerlöf.

Norshammar, fordom Brolöttorp, $^1/_4$ mtl frälse-säteri med Nälberga, 1 mant., och Norrtomta, 1 mtl, ladugård, tegelbruk, qvarn med 2 par stenar samt ålfiske, är beläget i Svärta socken, Rönö härad och Nyköpings län, öster om Svärta-ån, nästan midtemot kyrkan, och har till underlydande: hälften i Förola grufva, Hedvigsfors qvarn med 3 par stenar, $12^3/_8$ mant. i förutnämnde socken, alltsammans taxeradt till 200,340 rdr rmt, samt $1^1/_2$ i Tystberga, 1 i Bogsta, 1 i Ludgo, $^1/_2$ i Spelvik, 5 i Lid, $3^3/_4$ i Råby och 2 i Runtuna. På Brolöttorps egor anlades 1646 af borgmästaren Joachim Danckwardt i Nyköping och dess måg, Gerdt Störning, Norshammars eller Svärta jernbruk, som hade för sin rörelse hälften i Förola-, Reinholds-, Wreta-, Långdals- och Lång-grufvorna samt Ullabergs masugn, som haft verkstäder och maschiner för kanongjuteri, men hvilket bruk nedlades 1850. De fingo bergsfrälsefrihet å förstnämnda gårdar år 1650, men denna förlorades vid reduktionen, då säterifrihet medgafs, så länge bruket hölls vid makt, men hvilken frihet, efter nuvarande legala förhållanden, fortfarande råder. Egendomen ärfdes af Störnings måg, brukspatronen Georg Thomas Berchner, som blef adlad von Berchner och skref sig till Norshammar, med flera ställen, samt tillhörde sedermera hans ättlingar af von Berchnerska namnet. Den sista af dem, Ulrika Eleonora von Berchner, som dog 1809 och var enka efter den utmärkta landshöfdingen frih. Pehr Abraham Örnsköld, testamenterade godset till öfversten Peter Schönström, som ännu 1825 innehade detsamma. Genom köp öfvergick slutligen stället till en vid namn Lagerqvist, hvars arfvingar det år 1861 tillhörde.

Norsholm. Egendom uti Kimstads socken, Memmings härad af Linköpings län, bestående af $6^1/_8$ mtl berustadt säteri med $1^1/_4$ mtl underl., belägen vid stora landsvägen, mellan städerna Norrköping och Linköping, vid östra ändan af sjön Roxen, der Göta kanal går ur nämnda sjö, samt sträcker sig vidare genom gårdens egor. Manbyggnaden, hvars undervåning af gråsten är en qvarlefva af gamla klostret Munkeboda, innehåller 15 rum; den var fordom kringfluten. Till gården hörer trädgård, fiske m. m. Eg.-rätts-afgiften 1861 var 60 rdr 96 öre (hvaraf 53 rdr 33 öre för sjelfva Norsholm).

Gården hette fordom Munkeboda och anses hafva varit det äldsta lärdomsklostret; den blef sedan ett kyrkegods underlagdt biskopsstolen i Linköping och kallades af kon. Gustaf I Nor eller Norsholm. Ett stort och starkt stenhus, såsom ett slott, byggdes här mellan åren 1470 och 1500 af biskop Henrik Tideman, efter hvars död det beboddes af den i Sveriges historia så ryktbare biskop Brask, som satt här på sitt väl befästade med murar, grafvar och vallar omgifna, Munkeboda slott, då Gustaf Eriksson Wasa år 1521 kom till lägret för Stegeborg och öfverlade med sina

fältherrar om hvad man skulle företaga med den mäktige biskopen, som syntes hvarken vilja förklara sig för eller emot Gustafs parti. Det var då, som Arvid Westgöte menade det vara en lätt sak att få biskopen i sin makt, hvartill behöfdes blott några få man samt en dagsresa, men Gustaf ansåg bäst att till en början åtminstone bemöta biskopen, hos hvilken han förmodade kärlek till fäderneslandet, med vänlighet och skref honom derföre till med helsning och vänliga ord, bedjande honom låta sig fäderneslandets befrielse från främmande herrars tyranni vara om hjertat, dock hotade han biskopen tillika med påhelsning af allvarsamma gäster i Munkeboda, om han icke ville öfvergifva danska konungen och lofva honom trohet och bistånd. Detta lofvade biskopen, men efter riksdagen i Westerås och sedan Munkeboda blifvit indraget till kronan lemnade han missnöjd riket. Af honom påtänktes först sammanbindningsvägen genom Sveriges stora vattendrag och aldraförst förslaget till Göta kanals gräfvande. Norsholms kungsgård donerades 1636 till residenten P. Spiring, som 1641 förskaffade sig allodialvilkor derå, och dervid stadfästades år 1645; det såldes 1668 med kongligt tillstånd af Spirings son J. Ph. Silfverkrona till riks-r. frih. K. Kurck, kallas 1683 gammal sätesgård; reducerades och berustades, men stannade i Kurcks besittning, innehades sedermera af hertig Adolf Johans sekreterare Heutmüller, 1725 af P. Ehrenspets, som 1718 löste det till skatte, men såldes af honom 1730 till r.-r. grefve C. G. Tessin, och af denne före 1742 till kammarherren, friherre J. G. Sack; gick sedan i köp till flera egare, såldes 1826 af enkegrefvinnan Ch. von Krassow till rådmannen J. P. Hæggroth för 75,000 rdr rmt. I byte från Jens Malling kom Norsholm 1847 till friherre J. C. Adelsvärd, inom hvars slägt det förblifvit.

Norsjö. Ett mantal frälse-säteri i Öfra Ulleruds socken, Kihls härad af Carlstads län, uppgifves af Fernow vara bebygdt till säteri 1645 (af honom skrifves namnet Nohlsjö) och hafva tillhört Cecilia Nilsdotter Stärk, gift med ryttm. Ivar Bagge till Aspeberg och Hanevik; kapiten Johan Wardlau skref sig till Norsjö, död 1694. Han var son till majoren Georg Wardlau från Skottland, der ätten florerat från kon. Malcolm III:s tid, kom i svensk tjenst 1628, död 1670; föraren Johan Johansson slöt ätten 1717. Af sednare egare äro inga kända förrän 1862, då halfva säteriet samt $^1/_{16}$ mtl rå och rör *Norsjö* jemte underl. $\frac{105}{216}$ mtl, allt taxeradt till 97,700 rdr rmt, egdes af Norsjö intressenter; $^2/_5$ mtl af säteriet jemte $^1/_{20}$ mtl i rå och rörshemmanet tillhörde Ransäters Mellanhammares egare; $^1/_{10}$ mtl i det förra och $^1/_{80}$ mtl i det sednare (denna del består endast i skog och torp) egdes af hr M. Dahlgrens sterbhus.

Norsjö. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Westerbottens 2:dra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af Norsjö socken och Jörns kapell; det gränsar i öster till Skellefteå, i söder till Burträsk och Degerfors, i vester till Lycksele och i norr till Arvidsjaur. Pastoratet innefattar $27\frac{23}{64}$ mtl och bebod-des 1860 af 3,641 personer. — *Norsjö* socken i Westerbottens läns 2:dra fögderi, belägen 19 mil n. v. från Umeå, 8 mil i vester från Skellefteå, innefattar $16\frac{159}{256}$ mtl, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1861: 201 rdr 25 öre (Jörns kapell innefattade 11 mtl, hvarför eg.rätts-afgiften var 110 rdr). Socknen, som sedan 1811 var kapell till Skellefteå, men derifrån afsöndrades år 1834 till eget pastorat, beboddes sistn. år af 756, år 1855 af 2,008 och år 1861 af 2,137 personer; utskrifningsmanskapet år 1860 uppgick till 66 man. Socknen hörer under Skellefteå tingslag; dess namn härleder sig af ordet Nor, som på ortens språk betyder ett sund, som förenar tvenne sjöar. Näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, tjäru-, salpeter- och pottaske-tillverkning, äfvensom fiske och jagt, hvartill de många sjöarne och de djupa skogarne gifva tillfällen. Denna socken var den första i länet, som, för omkring 70 år sedan, gjorde försök att förbättra ängarna genom vattenledningar och öfversilning; och allt sedan ha både ängsskötseln och åkerbruket ansenligt förkofrats, så att invånarne i vanliga år hafva säd för sitt behof. Lin odlas äfven här, men ej tillräckligt för ortens behof.

Det köpes mest från Ångermanland. Två mil söder om Skellefteå är Norsjö kyrkoplats, der ny kyrka uppbyggdes på 1840-talet; läget är utmärkt vackert, på en höjd intill sjön *Norsjö,* som är vidsträckt, med flera vikar och holmar, samt fiskrik. Vid *Dalkarlsliden,* $^1/_4$ mil norr om kyrkan, har man i jorden funnit pilar och andra vapen; i anledning hvaraf man trott, att någon strid der förefallit. En gammal anteckning upplyser, att år 1524 ett parti norrska röfvare kommit hit, tagit hemvist i en bergskula vid Finforss laxfiske och gjort stor skada med stöld och röfveri. Som krigsfolket då var borta, samlade sig några bönder, öfverföllo röfrarne och nedergjorde dem alla, utom en, som tagit flykten och lupit tre mil på skidor. Men äfven denne blef slutligen gripen och halshuggen. För denna bragd skall Gustaf I gifvit dessa bönder del i laxfiske. — Vid *Kinnbäcks* by lärer en skärmytsling mellan Ryssar och Svenskar hafva förefallit år 1716.

Hemmantalet var år 1861 skiftadt uti 134 egolotter, hvaraf den största var $^{13}/_{64}$ mantal *Frautjeln* (eg.rättsafgiften 2 rdr 60 öre). — $^1/_8$ *Norsjö* är pastorsboställe. Byn *Norsjö* innefattar $3\frac{86}{128}$ mtl skatte. Af öfriga byar må nämnas: *Bränntjernliden, Braxträsk, Bjurträsk, Brännlund, Brännliden, Bjurselet, Dagerträsk, Gisträsk, Granbyn, Hemmingen, Holktjern, Holmträsk, Kattisträsk, Lillholmsträsk, Långträsk, Maurliden, Mensträsk, Pelikträsk, Petiknäs, Pjesörn & Grannäs, Qvamarnäs, Qvamarn, Rengård, Rislidne, Svartlund, Storliden, Svanselet, Öhrträsk.* — Adress: Skellefteå.

Norslunda. Egendom, se Norrsunda socken.

Norså. Stångjernsbruk i Grangärdes socken af Stora Kopparbergs län, med 1 hammare och 2:ne härdar, privilegieradt till 328 *sktb,* men numera med oinskränkt smidesrätt, eges af Olofsforss bruksegare i intressentskap med bergsmän. Tillverkningen år 1860 uppgifves till 1,896 *sktb* 7 *ltb* 15 *tb.* Afsättningsorten är Stockholm öfver Westansjö, Marnäs och Smedjebacken.

Nortuna. 2 mantal skatte-rusthåll i Romfartuna socken, Norrbo härad och Westerås län, ett litet stycke norr om kyrkan, vid stora bergslagsvägen, $1^1/_2$ mil från Westerås. Genom införande af cirkulationsbruk, är utsädet 60 tunnor och afkastningen 480 tunnor spannmål, förutom rotfrukter. Höskörden stiger till 300 parlass. Nortuna var till slutet af 1700-talet deladt i tvenne gårdar med hvar sin åbo, men inköptes då af ryttmästaren Schenström, som sammanslog dem till en och uppförde ett tvåvåningars corps de logis; öfriga byggnader ha under sednare tider blifvit uppsatta. Egendomen, hvartill hörer Åkerby utjord, har en areal af omkring 340 tunnland, hälften god skog och hagar, hälften inegor, samt köptes 1850 af herr H. A. Wibell. Eg.rätts-afgiften 1860 var 14 rdr 70 öre.

Norum. Såg i Dahls socken af Södra Ångermanland; 1860 års bevillning för eg.rätten var 10 rdr rmt.

Norum. Herregård och jernbruk i Nyeds s:n och härad af Carlstads län, hafva väl ganska vacker belägenhet, vid Norums-sjöns utlopp och den elf, som förenar denna sjö med sjön Gapern; men i än högre grad tilldrager sig detta ställe uppmärksamheten så väl genom den höga ståndpunkt, hvartill nuvarande egaren uppbragt åkerbruket, som ock genom de utmärkta ladugårdarna, hvilket allt gör ett besök härstädes både lärorikt och angenämt. Bruket, anlagdt 1630 på frälsegrund, har en lancashire-härd, 1 räckhärd för en hammare samt numer oinskränkt tillverkningsrätt; år 1848 var tillverkningen $652^1/_2$ *sktb,* år 1861: 1,146 *sktb.*

Till bruket höra $\frac{46576}{80640}$ mtl i hemmanet Norra Norum, $\frac{283}{1008}$ i Södra Norum samt en del i Getebohl, jemte tullmjölqvarn med 4 par stenar samt finbladig såg; allts. taxerades 1862 till 143,082 rdr (Brukets hypotheksvärde var 188,000 rdr). Bruket har en lastbåt på sjön Gapern. Egare är brukspatron B. R. Lennartson. Vid bruket finnes en fast bruksskola, hvars lärare aflönas af bruksegaren. I skolrummet samlas, äfven under mellanterminerna, bruksfolket på Söndagseftermiddagarna till bön och sång. Manbyggnaden är uppförd 1718 af trä, men syntes på 1840-talet till sitt yttre knappt 20 år gammal. Hemmanet Norra Norum, 1 mtl, har en areal af 815 tld, hvaraf 290 åker, 15 äng; Södra Norum har en areal af 438 tld, hvaraf 132 äro åker.

Norum. Annex-socken till Ödsmål regala pastorat a), ligger i Inlands Nordre härad af Göteborgs och Bohus län; den intager ett litet område vid stranden af Hakefjord, söder om Ödsmål, jemte öarne Askerön och Stenungsön upptagande en jordvidd af 4,280 tld (efter Holmberg), 0,262 qv.-mil (efter Hahr) = 6,063 tunnl., hvarpå bodde 1805: 1,006 och 1860: 1,342 personer. Hemmantalet är $23^3/_8$ mtl. Gräsmarken är god, merändels jemn, åkerjorden består mest af blålera. Trakten lifvas af någon löfskog; men barrskog växer blott på öarna. Norums kyrka (»Norheimar») är ny. Från den gamla äro bibehållna tvänne utsirade bänkar, längst framme vid altaret, på hvilka man ännu läser de utskurna namnen »Hans Frandsön Lougmand» och »Mergrete Torgiersdatter» samt på båda »Anno domini 1650». Detta herrskap bodde i sin tid på den vackra *Stenungsön,* der man ännu ser ett rum, prydt med gammaldags väggmålningar och en allegorisk dekoration i taket. För öfrigt finnes i kyrkan ingenting anmärkningsvärdt, utom tvänne dopfat af messing. Det ena håller 2 alnar i diameter, visande i bottnen en vapensköld, dock utan vapen, med 2 lejon till sköldhållare. Deromkring läses årtalet 1634 och denna vers:

»Als leewen willen wy ons weren,
Ys Godt met ons, wie mach ons deren».

Det uttydes:

»Som lejon ämna vi att oss försvara,
Är Gud med oss, så sky vi ingen fara.»

Erinrande om protestanternas valspråk under trettioåra-kriget »Si Deus pro nobis, qvis contra nos?» som igenfinnes på så många kyrkoklockor m. m. från samma tid. Fatet är förfärdigadt i Holland. Förr egde församlingen ett högst intressant fornminne i sin åldriga dopfunt af sten, hvilken nu befinner sig i Antiqvitets-museum i Stockholm. Den förskrifver sig från kristendomens äldsta period i Norden. En fond af 113 rdr bco är af åboen Thore Larsson i Torp donerad socknen, med vilkor, att räntan deraf skall i lika lotter tillfalla kyrkan och de fattiga. Exempel på hög ålder gifvas å hemmanet Stenung, der nyligen (1864) en hemmansegare aflidit vid 97 års ålder, och som efterlemnade barn, barnbarn och barnbarnsbarn till ett antal af omkring 70. Svärfadern lefde i nära 100 år och dennes syster nära 90. — Af de förr icke så få fornlemningarna finnes numera blott några qvar. På Norums bys egor synas ännu några grafkullar, och dylika med ett par mindre bautastenar vid *Hög-Norum,* samt en cirkelform af 7 stenar i samma bys utmark. Vid *Holm, Doteröd* och *Jerklätt* utvisa resliga stenvårdar, enligt sägen, forntida slagfält. En oredig stensättning på *Strandnorums* egor, kallad *Stenkyrka,* berättas utvisa stället, der man först ernat uppbygga Norums kyrka. Vid gården *N. Gategård* finnes en af de i Bohuslän icke sällan förekommande s. k. varpen efter någon, som der funnit sin bane. — Lastageplats är *Kåkenäs,* hvarifrån färja går öfver fjorden till Tjörn. Det har sitt namn från hexeri-oväsendet härstädes i slutet af 1600:talet.

Hemmantalet, hvarför, jemte 1 manuf.-inr. och 6 lägenheter, eg.rätts-afgift (1860) erlades med 150 rdr, var då skiftadt i 108 lotter; i bevillning efter II art. erlades s. år 71 rdr. Ord. räntan är 227 rdr 3 öre kr.v. Största egodelen är $^1/_2$ mtl *Kopper,* $^1/_4$ *Berg,* taxerade till 4,260 rdr, minsta $^1/_{56}$ mtl, tax. till $49^1/_2$ rdr. Enda frälsehemmanet, $^1/_8$ *Öfra Doteröd,* tillhör Hvitfeldska stipendiigodset. $^1/_4$ *Kyrkenorum* är prestenkesäte. Såsom de bästa hemman i socknen uppgifvas af Holmberg det väl brukade $1^5/_8$ mtl *Strandnorum* och *Näsnäs,* hvaraf det förra är gästgifvaregård. Kongahälls kloster egde $^1/_2$ *Strandkjerr,* ditskänkt af ridd. Henning Augustini eller Augustinsson. Öfriga hemman äro: 3 mtl *Askerön,* $^1/_4$ *Blexeröd,* $^1/_4$ *Berg,* $^1/_8$ *Dalarne,* $^1/_2$ *Furufjell,* $^3/_8$ *Fråstorp,* $^1/_8$ *Finkenborg,* 1 *Högnorum,* $^3/_4$ *Hammar* (på Hermelins karta liggande i Ödsmål s:n), $^1/_2$ *Hallebeck,* $^1/_2$ *Holm,* $^1/_4$ *Inlag,* $^1/_4$ *Kållungeröd,* $^1/_4$ *Kjerr,* $^1/_8$ *Lusseröd,* $^1/_2$ *Munkeröd,* $^1/_2$ *Måröd,* 4 *Stenung,* $^1/_2$ *Sörgård,* $^1/_2$ *Strandkjerr,* $^1/_4$ *Smederöd,* $^1/_4$ *Sjöbacken,* $^5/_8$ *Torp,* $^1/_8$ *Wekullen,* $^1/_2$ *Åker,* alla skatte. — Adress: Kongelf.

a) Djurberg uppgifver Norum (1818) vara annex till Spekeröd.

Norunda. Härad i femte fögderiet af Uppsala län, ligger omkring Fyrisån samt består dels af mer eller mindre öppna, nästan skoglösa slätter, dels af skogsmarker i nordvest och nordost. Häradet upptager, på en areal af 69,336 tunnland, hvaraf 2,245 äro vatten, 7,828 odlad jord, 1,805 äng, fem socknar med smärre delar af Waxala och Rasbo härader, alla hörande till Norunda prosteri, Norra Upplands domsaga, med tingställe uti Läby i Björklinge socken; hvarförutan en ringa del af den annars till Wåla härad hörande Harbo socken ligger här-

nom längst i vester. *Provincia Norundh Tafiundia* omfattade Norunda samt Dannemora och Film socknar. Märkligare ställen äro *Salesta* och *Wattholma* bruk. Hemmantal, folkmängd m. m., fördelade på de olika socknarna, visar sig af nedanstående tabell, upprättad efter mantalslängden år 1861.

Socknar.	Hemmantal.			Folkmängd.					
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Beväringsmansk.	Backstugusittare.	Gemenskap af arméen.
Thensta	$22\frac{5}{8}$.	11.	$28\frac{1}{2}$.	598.	639.	1,237.	46.	14.	19.
Wiksta	$23\frac{3}{4}$.	$5\frac{3}{8}$.	10.	424.	491.	915.	35.	27.	15.
Björklinge . . .	$14\frac{3}{8}$.	$4\frac{7}{24}$.	$53\frac{5}{8}$.	614.	729.	1,343.	47.	13.	16.
Ehrentuna . . .	$22\frac{7}{8}$.	$2\frac{7}{8}$.	5.	265.	304.	569.	18.	12.	11.
Lena	$9\frac{1}{4}$.	$8\frac{3}{4}$.	$16\frac{3}{8}$.	261.	285.	546.	19.	3.	8.
Wattholma bruk	—	—	—	165.	188.	353.	11.	—	—
	$92\frac{7}{8}$.	$32\frac{7}{24}$.	$113\frac{1}{2}$.	2,327.	2,636.	4,963.	176.	69.	69.

Norunda. Kontrakt, se Uppsala stift.

Nosaby. Socken och præbende-pastorat af 2:dra klassen, hörande till Willands kontrakt af Lunds stift, ligger uti Willands härad af Christianstads län, $^1/_2$ mil n. o. från staden Christianstad, omfattar en areal af 0,412 qvadr.-mil, hvaraf 0,124 äro vatten. Socknen, som gränsar i norr till Råbelöfs-sjön, har sluttande mark. Jordmånen består omvexlande af lera, sand och mylla. På skog är brist. Af nedanuppgifna folkmängd bo c:a 840 personer på 2,376 tld i byarna Näsby och Nosaby, som 1612 blifvit af fienden afbrända, och hvilken jord, såsom donerad stadsjord, i administrativt och judicielt hänseende hör till Christianstads stad. Kyrkan, belägen helt nära Helgeå, på en liten höjd, hvarjemte landsvägen framgår, har skepp, chor och rundel samt aflångfyrkantigt torn, beräknadt på försvar. Hela byggnaden är uppförd af tuktad gråsten med sockel och hörnstycken samt omfattningar af fin huggen sådan. Öfversten Casper Borneman till Hammar ligger begrafven i kyrkan. Han förhöll sig tappert, särdeles i slaget vid Jankowitz 1645. Barnundervisningen bestrides i tre fasta folkskolor.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rättsafgift.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	1860.
1,126.	2,090.	$13\frac{1}{24}$.	$\frac{1}{2}$.	$\frac{1}{2}$.	135 rdr 40 öre.

Gårdar och byar: Här märkes berustade säteriet *Hammar* n:o 4 & 5, $2\frac{31}{56}$ mtl. (hela säteriet på 7 n:r består af 4 mtl). — $^1/_2$ mtl *Balsby*, är förste landmätarens boställe. Hemmantalet är skiftadt i 128 delar. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 1,223,387 rdr rmt. — Adress: Christianstad.

Nossa-ån upprinner på höglandets norra lutning i Borgstena socken i Gäseneds härad af Elfsborgs län, fortsätter loppet mot norr genom Barne, Wiste och Åse härader i Skaraborgs län, upptager genom Wimle-ån vattnet från Surum och Säm-sjöarna, samt har nedanför Herljunga kyrka, i en vacker dal, der jernvägen går öfver en granitbro, en höjd af 210 fot (öfver Wenern). Nossan utfaller i Dettern, egentligen en vik af Wenern.

Nottebeck. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Uppviddinge kontrakt af Wexjö stift, utgöres af socknarna Nottebeck och Granhult, innefattande $46^1/_2$ mtl. Pastoratet beboddes 1860 af 2,135 personer.

Nottebeck. Modersocken, uti Uppviddinge härad af Kronobergs län, ligger 4 mil från Wexiö och omfattar en areal af 1,161 qvadr.-mil, hvaraf 0,087 äro vatten. Marken är bergig, rådande jordmånen svartmylla. Mjälljord finnes på sina ställen; på andra är klapper- och grusblandad jord. Skogen är ymnig. Här räknas 16 sjöar och 83 gölar; af de förra märkas: *Madekroken* eller *Matkroken,* som ligger 543 par. fot öfver hafvet, är $^1/_2$ mil lång, $^3/_8$ bred, 13 famnar djup. *Norre sjö* och *Änghults sjö* äro störst och ha jernmalm. *Klafreström* sammanbinder de 3 nämnda sjöarna. *Målekällan* ligger 746 fot öfver hafvet. Kyrkan säges först varit byggd på frälsehemmanet Hults egor, der en grundval ännu 1757 syntes. Den nya kyrkan invigdes 1837 till bruk för Nottebäcks och Granhults församlingar. År

1829 stadgades väl, att kyrkorna finge sammanbyggas, likväl försiggick ej den fullständiga föreningen af de båda församlingarna förrän den 1 Maj 1846. Kon. Carl XIV Johan gaf till denna kyrka en vacker altartafla med förgylld ram. Af kyrkoherdar må nämnas mag:r Laurentius Spak, 1612—1645; angående namnet är följande berättelse: En hans broder, som för sin ungdoms-vildsinthet kallades Rasvill, blef späkt vid mognare ålder, hvarföre hertig Carl sade till honom: nu skall du icke mer heta Rasvill utan Spaak; då denne dog ogift, upptogs namnet af brodern och af hans söner; sedermera förbyttes namnet af några till Uranius, Gravander och Risell. Om M. Bengt Petrén, kyrkoherde 1836, heter det i femårsberättelsen (1830—35), att han vunnit ryktbarhet för sina oerhörda och kostsamma stenbrytningar. — *Grann-Kånebro*, det är grannqvinnornas bro, ligger öfver gränsbäcken mellan Korsberga i Njudung och Nottebäck i Wärend; här uppslogo enl. sägnen Östra härads qvinnor sitt läger, då Blända uppbådade dem på Bråvalla hed. Marknad har länge funnits vid Nottebeck.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805	— 1855.	sk.	kr.	fr.	1860.
1,122.	1,689.	$21\frac{5}{8}$.	4.	$11\frac{3}{4}$.	241 rdr 60 öre.

Gårdar och byar: *Prestgården*, $^3/_4$ mtl, fick genom Kongl. konfirmation 1619 ett helt kronohemman i samma by. Dessa $1^3/_4$ förmedlades sedan till $^3/_4$. Husen uppbyggdes af öfverste Drake, sedan de förra nedbrunnit i pastor Schederii tid. — $^1/_2$ mtl *Hult*, kapellansboställe. — Militiæ-boställen äro 1 mtl *Wrånghult*, $^1/_4$ *Galtabeck*, $^1/_4$ *Nottebeck*. — Af frälsehemmanen må nämnas 1 mtl *Boestad*. — 1 *Lillåkra* reducerades 1687. — 1 *Åcker*, $1^3/_4$ mtl skatte *Nöbbeled*, hvaraf $^1/_2$ mtl är gästgifvaregård. Största egendomen utgöres af 2 mtl *Libbhult*, 2 mtl *Kåhlshult* fr. säteri, $1^3/_4$ *Enghult* ($1^5/_{12}$ *Ängshult* tillbytte sig Joh. Stålhammar 1702, egdes sedan af landshöfdingen Stedt), $^1/_2$ *Klafreda*, 1 mtl *Norrhult* samt Klafreströms jernverk, hvarföre i eganderätts-afgift erlades 117 rdr 26 öre. — $^1/_8$ fr. *Åqvarn* med qvarn och såg (eg.rätts-afgift 6 rdr 26 öre). — Af skattehemman finnas vidare 1 mtl *Brehälla*, 1 mtl *Brorsmåla*, 1 mtl *Horshaga*, 1 *Heda*, 1 *Karfskruf*, 2 *Mysinge*, 1 *Skeda* gästgifvaregård. — Adress: Wexiö.

Nottåsa. Ett mantal frälse-säteri uti Norra Wedbo härad af Jönköpings län, utgör med ladugården Brunseryd $^1/_2$ mtl samt andra $3^1/_2$ mtl ett gods, beläget öster om stora landsvägen, med goda, fastän stenbundna egor. Nottåsa, som af Allwin uppgifves hafva $5^1/_2$ mtl frälse underlydande, är ett fideikommiss inom Lilljenbergska ätten. Det har fordom egts af en qvartermästare Sparrman; fideikommisset stiftades af assessor Erik Magnus Lilljenberg, borgmästarson från Ekesjö, förut Drefling, men upphöjd i adligt stånd 1705. Efter grefve LeFebures död, som var gift med presidenten Lilljenbergs äldsta dotter, öfvergick fideikommisset 1829 till andra dottersonen, kaptenen baron Fredrik Palmqvist, som nu innehar detsamma.

Ny. Annex-socken till Arvika pastorat, är belägen i Jösse härad och Carlstads län, $1^1/_4$ mil n. v. från Arvika köping, gränsar i norr till Eda socken, i vester till sjön Ränken samt Köhla och Eda socknar; hufvudsträckningen från norr till söder utgör 23,700 alnar, största bredden är 20,500 alnar. I vidd håller socknen 20,600 tld, hvaraf 4,962 tld vatten, 302 tld utgöra kärr och mossar.

Genom kuperad och omvexlande belägenhet, som till betydlig del förhöjes genom Nysockens-sjöns mångfaldigt slingrande vikar med derimellan barr- och löf-skogbeklädda öar och uddar, framställer sig Ny socken såsom den vackraste tafla, som det på naturskönheter för öfrigt så rika Jösse härad har att erbjuda. Inga större slätter träffas inom socknen, som till nära tre fjerdedelar utgöres af skogs- och betesmarker, ofta bergig med mer eller mindre uppstigande höjder, omgifna af betydliga dalsträckningar, smärre slätter, flera sjöar och mindre vattendrag. Den förnämsta slätten är vester om kyrkan. Betydligaste bergshöjden är *Tanneruds-höjden*, från hvars södra sida en vidsträckt utsigt öfver Elgå utbreder sig. Sjöar äro: *Nysocken-sjön*, hvars öfra del kallas *Flagan*, och som i sitt sammanhang med Jösselfven delar socknen i 2 delar. *Bergsjön*, som medelst ett smalt sund, Noret, är förenad med Nysocken-sjön. *Fjells-* och *Ögenäs-sjöarne*, i norr vid gränsen mot Eda, samt sjön *Ränken* i sydvest, ligga endast till en del inom socknens område. Dessutom finnas mindre sjöar: *Grekärn*, *Krokkärn*, *Kuttkärn*, *Rokärn*, *Gökärn*, *Igelkärn*, *Mörtkärn*, *Gäddkärn*, *Svartkärn*, *Drippelkärn*, *Köhlkärn* m. fl. Af rinnande vatten äro att märka:

Wrångselfven, som kommer från Norge och som, efter att hafva förenat sig med andra vattendrag samt gått igenom Asksjön, utgör gräns mellan Ny och Eda socknar, tilldess den nedanför *Åmåtts* qvarnar går in i Nysocken-sjön; *Waggeelfven*, hvars källor äro dels i Sverige, dels i Norge och som, efter att hafva haft flera olika namn, genomlupit åtskilliga sjöar och passerat *Brättenfallet*, faller söder om Waggenäset uti Nysockens-sjön, sedan den vid Waggebron bildat en forss. *Jösse-elfven*, Nysocken-sjöns utlopp, utgör Ruds rågräns emot säteriet Berg i Elgå socken, hvarunder den bildar *Stölpedsfallet*, och går sedan in i Elgå socken, hvarest Jösse-elfven strax nedanför Jösseforssen faller ut i Glafsfjorden. *Dahlsbäcken*, Fjellsjöns utlopp, faller vid Dahlen ut i Nysocken-sjön. Den betydligaste mossen är *Rudsmossen*, hvilken till en del är odlad. Allmännast rådande jordmånen af åker och äng är lermylla på lerbotten; dock förekommer på höjderna dels sandjord dels skarpare lera. Skogs- och betesmarken är oftast stenbunden eller bergig, men på flera ställen, synnerligast omkring Nysockens-sjön, af god beskaffenhet. Berg- och stenarterna bestå af gneis, granit och något qvarts. På *Hungalsviks* egor finnes en inmutad kopparmalmsanledning, som dock blifvit obetydligt bearbetad.

Klimatet kan anses utgöra öfvergången mellan det något mildare i slättlandet omkring Wenern och det hårda och kalla inom provinsens norra del. Folkmängden, som år 1841 utgjorde 1,426, har nu ökats till 1,735 personer, hvaraf 843 erlägga mantalspenningar. Hushållens antal utgör 284. I allmänhet råder bland allmogen ekonomiskt välstånd och mångenstädes betydlig förmögenhet. Folket utmärker sig för gladlynthet, snygghet och slöjdkunnighet. Nationaldrägten, den nätta och vackra Jössehärads-tröjan, blir allt mer och mer sällsynt. Inberäknadt de utmärkt vackra herregårdarna *Rud*, *Norserud*, *Wagge* och *Fiskvik*, äro nästan alla hemmanen väl bebyggda med prydliga, ofta rödmålade tvåvåningshus under skiffertak, indelade i 4 till 6 rum.

Åkerbruk och boskapsskötsel äro hufvudnäringar, skogsbruk, handaslöjd och fiske äro binäringar. Åkerarealen har på sednare tiden blifvit icke obetydligt utvidgad; den upptager 2,644 tld. Till följd deraf, att åkrar med ett sluttande och från hvarandra afskiljdt läge ofta träffas, är jorden på ganska många ställen i hög grad tungbrukad. Allmänt bedrifves åkerbruket i cirkulation med 8 skiften, deraf 1 år träde, 1 år höstsäd, 3 år foderväxter, 3 år vårsäd och rotfrukter. De allmännaste sädesslagen äro hafra och råg; hvete, korn och ärter odlas äfven, ehuru i ringare grad. På herregårdarna, synnerligast Rud, der ett mer rationelt jordbruk är infördt, odlas ej obetydligt rofvor, ett säde, af allmogen föga värderadt. Träd- och kryddgårdar äro anmärkningsvärda på förutnämnda herregårdar. Ängsmarken, ehuru utgörande 1,296 tld, är, såsom bestående till det mesta af torra och magra backar, åkerrenar och mindre slåtterdalar, för foderbehofvet otillräcklig och måste ersättas medelst vallar, som lemna i medelafkastning ungefär 6 lass hö på hvarje tld. Afkastningen af ladugårdsskötseln är föga mer än till husbehof. Hästarne äro merändels af norsk race samt för sin liflighet och uthållighet mycket värderade. Skogarne, som äro beväxta med tall och gran samt, på vissa trakter, synnerligast omkring Nysocken-sjön, med björk, äfvensom något asp och al, äro genom vårdslös behandling dock nu så medtagna, att de på långt när ej kunna lemna den inkomst, som deras stora areal (11,463 tld) och i allmänhet fördelaktiga lägen medgifva. Vanliga återväxttiden för timmerskog är omkring 120 år. Nysockenssjön och Bergsjön äro ganska fiskrika. Kyrkan är byggd af trä och belägen å gränsen af hemmanen Stommens och Kyrkobyns egor vid en mindre vik af Nysocken-sjön, 50 alnar från stranden. År 1814 undergick kyrkan en betydlig reparation och ansågs derefter kunna bibehållas i c:a 80 år. Genom förändring till korskyrka, hvarvid långväggarne sågades utaf på midten och östra delen flyttades ut, för att lemna plats åt choret, är kyrkan mer än dubbelt så rymlig, som hon från början varit. Yttre taket, liksom väggarne utvändigt, äro belagda med rödmålad furuspån. Ny kapell är den första kyrka — skrifver

Fernow — som man med visshet kan säga icke hafva varit till före digerdöden. Sedan folket i Gunnarskog dött ut, anses de först hafva börjat öka sig på de behagliga slätterna vid sjöstränderna, vester och söder ut, och funno derför nödigt att bygga sig en ny Gunnarskogs kyrka, hvilket namn hon ock behållit. Intill slutet af 1700-talet har S:t Sigfrids bild blifvit här förvarad med Gunnar Groffa under fötterna. För barnundervisningen är inrättad en ambulatorisk folkskola. Af *fornminnen* eger socknen, liksom Jösse härad i allmänhet, få minnesmärken från hednatiden, dock kan med skäl antagas, att trakten omkring Nysocken-sjön, såsom belägen på endast omkring en mils afstånd från Solövik eller Sulvik samt ej långt från säteriet Berg i Elgå, hvarest Göthe, Jösse härads grundläggare, skall haft sitt höfdinge-residens, ej länge förblef obebodd. Till följd af socknens nära grannskap med Norge är sannolikt, att åtskilliga fejder härstädes egt rum så väl under hedniska och katholska som början af Lutherska tidehvarfven; men inga minnesmärken finnas qvar derifrån, utom lemningar af några ättehögar på Wagges och Fiskviks egor samt sägnen, att *Jutfjället* på Björkenäs egor skall hafva erhållit sitt namn deraf, att, vid ett infall af Danskarne från Norge, bönderna från berget nedkastade stockar och stenar samt derigenom hindrade fienden att tränga vidare fram, enär landsvägen vid nämnde ställe begränsas på ena sidan af bergets nästan lodräta väggar och på den andra sidan af sjön.

Socknen innehåller $20^{1}/_{12}$ oförm. mtl, deraf 2 mtl fr.-säteri, 2 mtl frälse, $11^{5}/_{6}$ skatte, $4^{1}/_{4}$ krono; årliga afgifterne uppgå till c:a 12,000 rdr rmt. Arrendatorers och brukares antal är omkring $^{1}/_{20}$:del emot sjelfegande jordbrukare; jordtorpare äro till antalet 47 samt backstugor och inhyseslägenheter 58.

Gårdar och byar: Säterierna *Norserud* och *Rud* (se dessa artiklar). — $^{1}/_{4}$ mtl *Fiskevik*, areal 170 tld, hvaraf 38 åker, 16 äng, är pipare-boställe. 1 mtl *Stommen*, $^{1}/_{2}$ *Tåsteboh*l, militiæ-boställe, 1 *Wagge*, fogde-boställe, med 633 tlds areal, hvaraf 95 åker, 79 äng. — 1 *Kroppstad*, hälften militiæ-boställe, areal 577 tld, hvaraf 166 åker, 61 äng. Största arealen af skattehemmanen hafva 1 mtl *Myre*, areal 2,005 tld, hvaraf 145 åker, 242 äng, med 13 åboer. — 1 mtl *Strand*, 1,283 tld, hvaraf 118 åker, 95 äng, med 6 åboer; här är gästgifveri. — 1 mtl *Björkenäs* har en areal af 658 tld, hvaraf 198 åker, 73 äng, med 11 åboer (eg.rätts-afgiften 18 rdr 38 öre). — 1 mtl *Berg* har en areal af 960 tld, hvaraf 103 åker, 83 äng, med 3 åboer. Öfriga hemman äro: *Westra Bredvik*, 1 *Daln*, 1 *Hungalsvik*, $^{1}/_{3}$ *Kjerringerud*, 1 *Ottebol*, 1 mtl *Oleby*, $^{1}/_{2}$ *Sten*, $^{1}/_{2}$ *Skatteboh*l, $^{1}/_{4}$ *Tanderud*, $^{1}/_{2}$ fr. *Kyrkobohl*, $^{1}/_{2}$ *Oleby*, 1 *Öna*, 8 åboer. Dessutom finnas 2 tullqvarnar med hvardera 1 par stenar, 2:ne salusågar. De förut under säteriet *Rud* upptagna qvarn och såg äro flyttade och sågen uppbyggd vid Höpus i Arvika socken. — Adress: Arvika.

Ny. Moderförsamling, belägen uti Öfver-Elfdals härad af Wärmlands län, $11^{1}/_{2}$ mil från Carlstad samt 9 mil från Philipstad, gränsar i norr till Dahlby socken samt södra Finnskoga kapell, i öster till Malungs socken i Stora Kopparbergs län, i vester till Norge. Socknens längd från norr till söder är $3^{1}/_{4}$ mil, dess största bredd $4^{1}/_{4}$ mil; arealen är 186,855 tunnl., hvaraf 2,768 sjöar och vattendrag, 20,329 mossar. Klarelfven, som genomgår socknen från norr till söder, delar densamma i tvenne hälfter. Uti den dalsänkning, som elfven genomgår, och vid dess båda stränder är största delen af den odlade jorden belägen. Denna dalsänkning är genom hela socknen till utseendet alldeles plan; men på båda sidor om denna plan höjer sig marken hastigt omkring 80 fot, hvarefter en på åtskilliga ställen nästan plan yta åter vidtager, hvilken dock snart afbrytes af obetydliga höjder, dalar och berg. Några berg af betydligare höjd finnas ej. Utom den odlade jord, som finnes efter Klarelfvens stränder, eger hvarje hemman sätervallar eller fäboställen, belägna på skogshöjderna eller i deras sluttningar på ett afstånd från hemmanet af $^{3}/_{4}$ mil och derutöfver. Af dessa sätrar är största delen odlad till ängsmark och blott en obetydlig till åker. De betydligaste vattendragen äro: *Wärsjön*, *Häll-* och *Gryt-sjöarne* samt *Gäl-sjöarne*. Klarelfven är för smärre båtar af omkring 20 tums djupgående segelbar genom hela socknen; dess höjd öfver hafvet vid kyrkan beräknas till 430 fot. Femt-ån utgör till en del gräns mellan Ny och Dahlby, innan den utfaller i Klaran vid hemmanet Månäs. *Wärån* uppkommer i socknens Östra Finnmark och genomgår Wärsjön. Mangslielfven inkommer från Södra Finnskoga och genomlöper socknens Vestra Finn-

mark under sitt lopp söder ut till Fryken; med Mangsli-elfven förenar sig Öjeån samt slutligen Ljusnan. Jordmånen i den egentliga socknen är allestädes sandmylla på sandbotten samt i Finnbygderna grusjord på grusbotten. Klarelfven skadar årligen något genom utskärningar den närliggande odlade jorden, synnerligast vårtiden, då vattnet stiger och dertill ofta öfversvämmar den lägst liggande marken. Af trädslag finnas hufvudsakligen tall och gran, dock finnas i höjdsluttningarna och dalarna björk, al, asp, rönn och sälg. Fruktträd finnas endast vid Kyrkebol, i Stöllet samt i Björby.

Folkmängden utgjordes 1805 af 1,803 personer, 1850 af 2,976, år 1860 af 3,179 personer; häraf äro på Finnbygderna bosatta 816. Husböndernas antal är 526, deraf på Finnbygderna 116. Befolkningen sysselsätter sig dels med jordbruket, som är ortens hufvudnäring, dels med timmerutdrifning ur skogarna till de större vattendragen under vintrarna, hvilket är ortens hufvudsakliga binäring. En stor del af socknens yngre arbetare brukar allmänt vårtiden utvandra till rikets norra provinser och söka arbete samt återvända till sina hem om hösten, hvarefter den under sommaren med möda och försakelse inbragta arbetsförtjensten förslösas, synnerligast genom förtärande af bränvin. Klädedrägten har hittills mest utgjorts af hemmaväfdt mörkt tyg; men under sednare åren har nyttjandet af fabrikstyger kommit mycket i bruk. Jordbruket, som är ortens hufvudnäring, synes dock i allmänhet stå på en låg ståndpunkt. Åkerjorden upptager 2,952 tld; de brukligaste sädesslagen äro hafra, korn och blandsäd samt potates och obetydligt råg. Medelafkastningen af rågen är 9:de kornet, af korn 5:te samt af hafra och blandsäd det 4:de. Ängsmarken upptager 2,629 tld. Sätervallarna gifva i allmänhet en ganska försvarlig afkastning och ett godt samt närande foder. Ängsmarken å Finnskogarna är i allmänhet dålig samt gifver följaktligen ett svagt och dåligt foder. Ängens medelafkastning kan upptagas till 1 *skll* på tunnlandet. Flera af slåttermyrarna äro troligen tjenliga att använda till bränntorf, ehuru något dylikt försök ej blifvit gjordt. Skogsmarken är af så stor areal (158,934 tunnland), att någon brist på virke till husbehof samt vedbrand för framtiden icke är att befara. Sågtimrets återväxt beräknas till en tid af 140 till 200 år. Skogen är ingenstädes inom socknen indelad till trakthuggning. Boningshusen äro af 2 våningars höjd; taken täckas vanligast med näfver och torf. Hornboskapen består af s. k. Finn-kor, små till växten. Hästhandel drifves med Norge, ehuru dock obetydlig.

Socknen utgör med Dahlby samt Norra och Södra Finnskoga kapeller ett konsistorielt pastorat, hörande till Elfdals kontrakt i Carlstads stift. Kyrkan, byggd af trä 1760 å Södra Slöttets egor, har förut stått på åtskilliga ställen, såsom först på hemmanet Munkebohls egor på en plats, kallad Löperud, sedan på kyrkängen under hemmanet Björby och sednast vid Kyrkebohl; på alla dessa ställen har kyrkan blifvit af elfven utbruten, hvarefter hon flyttades till sin nuvarande plats. Ett nytt orgelverk med 8 stämmor uppsattes här år 1858. Barnundervisningen ombesörjes i 3 ambulatoriska skolor, som besökas af omkring 75 barn årligen. Socknen tillhör Öfra Elfdals tingslag, och vanliga tingsstället är i hemmanet Norra Wärnäs.

Hemmanen utgöras af 1 mtl krono, 1 mtl fr.-skatte, $17^5/_{12}$ kr. skatte; deraf tillhöra Vestra Finnmarken $1^1/_4$ mtl samt Östra Finnmarken $^1/_4$ mtl krono-skatte. År 1860 funnos 257 åboer. Statsbidragen uppgingo s. år till 5,117 rdr 11 öre, kommunala afgifterna till 6,530 rdr rmt. Byar och gårdar: *Stommen,* 1 mtl, kyrkoherdens boställe, areal 10,375 tld, hvaraf 52 åker, 28 äng. — 1 mtl fr. *Ambjörby,* areal 10,106, hvaraf 104 åker, 191 äng, har 19 åboer. Af skatte-hemmanen har 1 mtl *Månäs* största arealen 11,942 tld, hvaraf 144 åker, 195 äng, med 14 åboer. — Största åkervidden har 1 mtl *Åstrand,* upptagande 183 tld, ängen är 47 tld, hela arealen 5,067 tld, med 11 åboer. Minsta brukningsdelen är $\frac{1}{640}$ mtl *Kärnberget.* Öfriga hemmanen äro: $^1/_4$ *Ambjörbytorp,* 1 *Björby,* $^1/_2$ *Björkenäs,* $^1/_2$ *Backa,* 1 *Ennarbohl,* $^1/_2$ *Elindebohl,* 1 *Fastnäs,* 1 *Grafohl,* 1 *Kårbohl,* 1 *Ljusnäs,* $^1/_4$ *Ljusnästorp,* 1 *Munkebohl,* $^1/_3$ *Mjönäs,* 1 *Osebohl,* $^3/_4$ *Norra Stöllet,* 39 tld åker, 33 äng, $^1/_3$ *Södra Stöllet,* 27 tld åker, 3 tld äng, $^1/_2$ *Segenäs,* $^1/_3$ *Speckebohl,* $^1/_3$ *Norra Torp,* $^1/_3$ *Södra Torp,* $^1/_2$ *Nedra Wärnäs,* $^1/_2$ *Öfra Wärnäs.* Finnhemman: $^1/_4$ *Digerberget,* $^1/_4$ *Norra Flatåsen,* $^1/_4$ *Mellan* och *Södra Flatåsen,* $^1/_4$ *Norra* och *Södra Wiggen,* $^1/_4$ *Westra Näsberget.* Af verk finnas *Femtå* bruk, uppbygdt

på 1830-talet (se vidare under nämnde ort), Femtå tullmjölqvarn med 2 par stenar. Nära Wäråns utlopp i Klara elf är *Öfra Wärnäs* tullmjölqvarn med 2 par stenar för sammäld anlagd. — Adress: Råda.

Ny. Annex-socken till By pastorat, är belägen uti Näs härad af Carlstads län, 5 mil s. v. från Carlstad, vid Wenern, och omfattar i areal 0,512 qv.-mil. Marken är jemn, rådande jordmånen lera. Skog växer tillräckligt. Kyrkan, uppbyggd 1768, är belägen $^1/_4$ mil från Wenern och dess tvänne hamnar *Slavik* och *Hästholmarne,* i hvilka fartyg ligga i säkerhet för hvarje vind. Man har häraf förmodat, att kyrkan blef uppbyggd till de sjöfarandes tjenst. Med Ny förenades år 1842 Huggenäs socken. Socknen, som år 1805 beboddes af 720 och 1860 af 1,135 personer, består af $6^5/_8$ mtl skatte, $7^1/_{12}$ mtl frälse och taxerades 1862 till 647,000 rdr rmt. I bevillning å fastighetsvärdet erlades 195 rdr 22 öre. Skolbyggnad och socken-magasin finnas.

Gårdar och byar: Största egendomen utgöres af *Skönnebol* säteri med underl. säterierna $^1/_4$ *Bångserud,* $^1/_2$ *Kyrkebyn,* $^1/_2$ *Lofterud,* $^1/_8$ *Stegerdalen,* samt frälsehemmanen $^1/_4$ *Björkås,* $^1/_8$ *Damhult,* $^1/_4$ *Fjellstorp,* $^1/_4$ *Hjerpås,* 1 *Ramstad;* hela godset upptager nära halfva socknens taxeringsvärde. — $^1/_6$ *Barås* är kommminister-boställe. — Af öfriga hemman nämnas *Askedalen, Dahla, Fermsås, Grorud, Hällbostaden, Mällgården, Rördalen, Wåhle, Åstorp, Örrud.* — År 1518 köptes under biskopsstolen i Skara godsen *Ramstad, Tostaryd* och *Ramfred* i denna socken, men biskoparne fingo ej begagna sig af dem mer än 9 år. — Adress: Carlstad eller Åmål.

Ny- Westra, äfven kallad Nykyrke socken, ligger längst i norr af Aska härad och Linköpings län, $2^1/_2$ mil från Wadstena, $5^1/_2$ mil från Linköping, mellan Motala socken i söder och sydost samt Wettern i vester; den omfattar en areal af 0,740 qv.-mil, hvaraf 0,049 äro insjöar. Största delen af socknen är skogsmark, dels bergländig, särdeles mot söder och i viss mån mot öster, dels mer jemn och utplattad. Mot vester närmare sjön blir landet mera slätt och har färre eller mer enstaka höjder, öppnare slätter eller dalar, omvexlande med åkrar, ängar och betesmarker; stranden af Wettern har skogbeväxta och klippiga, eller öppnare sandiga, eller kärriga och sidländta trakter. De östra trakterna hafva åldriga barrskogar, och i allmänhet rätt nordlig vextlighet; stora kärr, såsom Gölje mosse i norr och särdeles Helveteskärren vid Hålsbergen och Motala sockens gräns, hafva en vild och ödslig karakter; de högsta eller mest framstående bergen äro *Elgberget* och andra i östra och mellersta delarne, samt *Lemundeberget.* Af insjöar märkas: *Bock-, Re-, Frän-, Lund-* och *Kalf-sjöarne* samt *Svarten,* m. fl. *Skärfvesten,* en stenrefvel i Wettern, är länsgräns mellan Östergötlands, Örebro och Skaraborgs län. Rådande jordmån är syrsand, mer sällan förekomma lera eller svartmylla. På äng och bete är i allmänhet tillräcklig tillgång, så ock på skog. Tre små allmänningar hafva här funnits: Ingelsby, Krakhults och Blommedals. Näringarne äro åkerbruk, boskapskötsel, bränvinsbränning, något skogs- och bergsbruk, smides- och annan slöjd, stenbrott nära Wettern, fiske, sjöfart samt förtjenster på brunnsbesökande vid Medevi (se den art.). En ångsåg finnes äfven här. — *Nyokirkio* socken förekommer på 1300-talet, utgör nu ett eget pastorat, konsistorielt af 3:dje klassen, hörande till Aska kontrakt af Linköpings stift. Kyrkan är till en del tillbyggd 1766; har altatartafla af Hörberg, en minnesvård öfver Thorbern Bergman, död 1790, flera adliga vapen, o. s. v. På kyrkogården har slägten Odencrantz en graf, till hvars underhåll finnes särskild kassa. Socknen har föröfrigt vanliga kassor, två fattighus, det ena med egen fond, grundad af postm. Svanhals, sparbank, m. m. Från år 1710 finnes antecknadt om en ovanligt torr sommar, från 1744 om långvarig och snörik vinter. Här finnes sockenbibliothek. Barnundervisningen bestrides i en fast och en flyttbar skola. Taxeringsvärdet 1860 var 312,570 rdr, år 1862: 1,155,150 rdr, deraf 7,100 rdr för folkskole-, klockarebostad, magazin, 2:ne fattighus.

Folkmängd		Hemmantal			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	1860
1,159 —	1,940.	$14\frac{1}{8}$.	$1\frac{9}{16}$.	$11\frac{1}{4}$.	312 rdr 57 öre.

Under katholska tiden hafva $3^1/_2$ af dess gårdar lydt under kyrkliga stiftelser, 6 under kloster, af $40^3/_8$ enl. 1700 års jordebok. På 1600-talet hafva de flesta hemmanen tillhört adel. Gårdar och verk m. m.: Största godset utgöres af *Medevi,* frälse-säteri med $5^1/_8$ mtl underl. samt Medevi helsobrunn, hvarför eg.rätts-afgiften år 1860 var 97 rdr 36 öre. — *Båna* eller *Bona* jernbruk med $6^1/_2$ mtl underlydande, eg.rätts-

afgift 77 rdr 49 öre. — 1 $^1/_2$ *Blommedahl* (se den art.), eg.rätts-afgift 15 rdr 40 öre, egare hr C. Bratt på Åtvidaberg. — $^1/_2$ mtl *Näs*, $^1/_4$ fr. *Nedra Lid* jemte Näs sandstensbrott (14 rdr 52 öre), egare C. G. Åkerblad; Näs har varit säteri för Gust. Stråle, men mistat sin sätesfrihet 1680. — 1 mtl sk. säteri *Åsandby* har tillhört slägterna Ankarfjell och Lindeberg, lyder sedan 1820-talet under Båna. — $^1/_2$ mtl *St:a Baggeby*, $^1/_2$ *Borustninge*, $^1/_2$ *Kulla*, $^1/_2$ *Rustninge*, $^1/_2$ *Torpet*, $^1/_2$ *Westanvik*, $^1/_2$ *Östanvik* äro alla rå- och rörs-hemman. — Boställen äro: $^1/_2$ *Eskebäck*, mil.-boställe. — 1 *Ryggsten*, $^1/_4$ *Knösen*, stomhemman, kyrkoherdens, $^1/_{16}$ mtl *Jägershult*, f. d. skogvaktare-boställe, indraget. — *Risminge*, *Rismingavijk* eller *Westanvijk*, *Kulla*, *Kalfsjö*, *Aas*, *Lidh*, *Bruddabohl*, *Baggebygd*, nämnas 1369 och 1383, vid byten mellan Karl Ulfsson och Bo Jonsson, samt mellan den sednare och Wadstena kloster. — Adress: Motala.

Ny- Östra. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wikbolands eller Östkinds och Björkekinds kontrakt af Linköpings stift, utgöres af socknarne Östra Ny och Rönö, samt innefattar 74 mantal, bebodda 1860 af 1,673 personer. Östra Ny, modersocken, belägen uti Björkekinds härad af Linköpings län, ligger mellan Slätbaken i söder, Kuddby socken i vest-nordvest, $1^3/_4$ mil från Norrköping, 2 mil från Söderköping. Sjöstranden, som går här åt sydost till Stegeborgs sund, är i allmänhet hög och brant, med mellanliggande dalgångar eller trånga slätter; inåt landet är vid vestra gränsen tämligen jemn bygd, dock alltid omvexlande med mera eller mindre tvära berg eller skogsbackar; i mellersta delarne och ännu mer österut intaga kärr och sidländta trakter ofta nog slätternas ställe mellan bergen. Här ligger *Lyngsjön*, den största sjö på Wikbolandet, ehuru blott $^3/_8$ mil lång, $^1/_{16}$ mil bred, med vackra småkulliga stränder. Rådande jordmån är lera, men här och der sand och grus. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Till socknen hörer en del af Kuddby f. d. häradsallmänning, och största delarne af Merums och Lönsås, samt Näsängs-skogarne, delvis upptagna af odlingar, för hvilka afgifter erläggas. En koppargrufva har nyligen varit bearbetad å Hälfvantorps egor, och för längre tid sedan en jerngrufva å allmänningen; ett mindre tegelbruk och en qvarn äro de enda verk här finnas. — *Östra Ny* förekommer 1341, 1383 och oftare, en kyrkoherdes namn 1341. Kyrkan är af sten, reparerad och tillbyggd åt öster 1821, har torn nybyggdt 1747, kalk och patén från gamla dagar, den sednare med årtalet 1341. I tornmuren är en grafskrift i marmor öfver prosten L. Schenmark, död 1773. Socknen har, utom vanliga kassor, en skolfond, grundad 1822 genom gåfva af bonden Jonas Månsson i Söder-Mem, hvarpå bildades en fattigskola från 1834, sedermera satt i förbindelse med en allmännare folkskola. Sockenbibliothek inrättades här 1858 genom en gåfva af 50 band från baron Funck på Almsta. Sparbank stiftades år 1856 och hade 1860: 47 delegare. — Bland fornlemningar nämnas runstenar, hvaraf dock numer blott en vid Öster-Skam lärer finnas qvar. Stegeborgs slott var här beläget. Utefter sjökusten och genom sundet, som jemte Stegeborgs slottsholme hör till häradet och socknen, går stora segelleden från Göta kanal.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805	— 1860.	sk.	kr.	fr.	1860.
788.	— 886.	$24\frac{5}{8}$.	2.	$15\frac{1}{2}$.	239 rdr 41 öre.

Under katholska tiden hafva inom hela pastoratet $9^3/_4$ gårdar lydt under kyrkliga stiftelser, af i allt 81 mtl. På 1600-talet har största delen hört under Stegeborg och Schenäs, men det flesta frälset under adliga gods. Några gårdar lyda under gods i andra socknar, särskildt en mängd lägenheter under Stegeborg i Skällvik, några hemman äro boställen, men det största antalet tillhöra allmoge; på vestra slätten ligga några byar af stort hemmantal. Hemmanen hafva i allmänhet små egovidder, och äro tungt beskattade, och i sednare tider mer skuldsatta i banker och kassor än förr; enskildta jordegare finnas dock, som hafva betydlig förmögenhet. Ett efterföljansvärdt föredöme i byggnadsväg har en bonde på 1830-talet gifvit med uppförandet af ett grundmuradt stenhus, 26 alnar långt, 17 alnar bredt, på sitt hemman i Öster-Mem.

Gårdar och byar m. m.: *Norr Ladugård*, 1 mtl, häradshöfd.-boställe till Hammarkinds och Stegeborgs skärgårds domsaga; har varit kyrkohemman till reformationen, och före Carl XI:s reduktion rå och rör under Stegeborg, bland de åt pfalzgrefliga huset, i ersättning för prinsessan Catharinas hemgift, lemnade gårdar. — *Prestgården*, 1 mtl. — *Norjet*, klockareboställe. — $^1/_4$ mtl frälse *Norrkrog*, vid Stegeborgs sund, lyder med flera lägenheter under Stegeborgs säteri (eg.rätts-afgift 17 rdr 52 öre). — 1 mtl frälse *Hasselö*, 2 mtl *Norr-Mem* (eg.rätts-afgift 13 rdr 95 öre), eges af kammarherren Lars Ad. von Röök von Block på Broxvik. — Af öfriga hemman må nämnas 1 mtl *Ahltorp*, 1 *Hemmingstorp*, 1 $^1/_2$ *Höckerstad*, 1 *Lönsås*, 1 $^1/_2$ *Merum*, $^1/_2$ *Norr-Mem*, $^3/_4$ *Olofstorp*, $^3/_4$ *Starrmyra*, 1 *Såntorp*, $1^5/_8$ *Söder-Mem*, $^3/_4$ *Tjufvetorp*, $^3/_4$ *Tomta*, 3 $^1/_2$ *Örtomta*, 4 *Österkam*, alla skatte;

2 mtl *Hageby*, $3^1/_2$ *Öster-Mem*, båda frälse. En del af *Höckerstada* utbyttes 1383 af Wadstena kloster till Bo Jonsson. — Adress: Söderköping.

Nyaby. Egendom, se Sandsjö socken.

Nybergs och **Stribergs tingslag** i Nora socken af Örebro län, innefattar en otalig mängd grufvor, af hvilka dock blott 69 st. äro namngifne, att under de 50 sista åren hafva varit bearbetade; dock torde antalet kunna upptagas äfven då hafva varit dubbelt så stort. Hufvudmalmerna inom detta distrikt utgöra *Mossabergs, Prestabergs* och *Åsbobergs* godartade torrsten och *Nybergs* mera rikhaltiga men heta blandningsmalmer, hvarjemte *Svartberget* på Foghyttans och *Blanka* grufva på Skärhytte mark de sednare åren lemnat stor afkastning. Malmuppfordringen vid alla grufvorna har varit år 1801: 14,347 *skℓℓ*, år 1810: 16,034, år 1820: 21,553, år 1840: 42,328 och år 1850: 58,749 *skℓℓ*, eller 32,068 *skℓℓ* per år i medeltal för 50 år. År 1862 uppgick malmuppfordringen till 324,890 centner. Den stora tillökning af uppbruten malm, som på sista 20 åren tillkommit, härleder sig förnämligast derifrån, att de betydligaste grufvorna, som kunna antagas att vara Mossaberget, Svartberget och Åboberget, nu arbetas mera i system och under ledning af en öfver-gruffogde; försäljningen af malmen sker isynnerhet till masugnarne på rikets östra kust. Arbetarnes antal är 282, deraf 62 qvinnor.

Nyble. Tre mantal frälse, två mtl skatte uti Wikingstads socken (i f. d. Rackereds socken), Walkebo härad af Linköpings län, utgör med Rackereds qvarn och såg, ett gods, med en eg.rätts-afgift af 30 rdr 46 öre. — Frälsehemmanen synas ha varit säteri före 1680 för fru Carin Rosenbjelke; tillhörde 1686 fru Elis. Rosenstråle, m. fl.; 1818 och intill omkring 1850 egdes det hela, jemte annat af frih. Joh. Ludv. Fleming, tillhörde 1852—63 frih. Raab.

Nybo. Gård i Riseberga socken, Norra Åsbo härad af Christianstads län, består af $^5/_8$ mtl augmentshemman Nybo med underlydande $^1/_8$ mtl *Skräddarhuset*, som är arbetshemman under Herrevads-kloster; eg.rätts-afgiften år 1862 för det hela var 10 rdr 26 öre; sista köpeskillingens belopp uppgifves hafva varit 66,666 rdr 67 öre. På Nybo är h. exc. gr. Johan Kristoffer Toll född, och har han här i trädgården genom ett ek-ollon planteradt en ek, som nu är ganska stor och vacker. Närvarande egaren är regements-hästläkaren B. G. Ringheim.

Nyborg. Två mtl frälse-säteri uti Håtuna socken, Håbo härad och Uppsala län, beläget vid Ullfjärden, $5^1/_2$ mil från Stockholm, skall fordom hafva varit bebyggdt till kloster. När det kommit i verldsliga egares händer är okändt, men hvad man med säkerhet vet är, att då en af slägten Ulfsparre, hvilken åtföljt konung Sigismund till Polen, efter denna monarks afstående från svenska kronan, återkom vid början af sextonhundratrettiotalet, blef han egare af Nyborg, samt uppförde på klosterbyggnadens grundmurar en större byggnad af sten, två våningar hög. Egendomen var sedan uti flera adliga slägter, tilldess den omkring 1750 egdes af hofkansleren friherre von Kocken och dess fru, född Hildebrand, hvilkas enda dotter blef gift med öfverste Drufva, som sedermera tillöste sig Nyborg. Hans son, landshöfdingen öfver Westmanlands län, friherre Drufva, företog husets förändring och reparation, samt förskönade och utvidgade dess omgifningar. Efter nämnde friherre Drufvas död, blef Nyborgs gods år 1823 köpt af en af rikets herrar, riksståthållaren i Norge m. m., grefve J. Aug. Sandels; det eges nu af grefve E. von Engeström. Säteriet Nyborg utgjorde 1861, jemte 3 mtl. *Wäckeby* ladugård, $9^3/_4$ mtl (deraf 1 Wärsta) inom Håtuna och Häggeby socknar, ett gods, med en areal af c:a 1,450 tld, hvaraf 550 åker, 280 äng, 560 skog, 60 tld odlingsmark. Årliga onera uppgifvas till c:a 1,500 rdr rmt; eganderätts-afgiften 1861 var 127 rdr rmt.

Nyby. Gård, bruk och qvarn, straxt vester om Thorshälla, i Thorshälla landsförsamling af Wester-Rekarne härad och Nyköpings län, äro belägna vid en för halft-tredje sekel sedan, emellan berg af öfver 100 fots höjd, gräfd gren af Eskilstuna å, Lillån kallad. Sjelfva gården, $^5/_8$ mtl, köptes till skatte af advokatfiskalen i enke-drottning Hedvig Eleonoras lifgeding Nils Gavelius och utbyttes af honom till frälse, sedan han

blifvit adlad med namnet Adelstjerna. Bruket, bestående af valsverk för plåtar till 2 à 3,000 *skℓℓ*, flamm-ugn med 240 *skℓℓ:s* privilegierad ståltillverkning, öfverflyttad 1837 från Eskilstuna, samt härd och hammare för tillgodogörande af skrotjern, är, enligt Tham, anlagdt 1829. Qvarnen, från 1807, har 4 par stenar. Underlydande inom socknen äro $1^1/_2$ mtl och i andra socknar $7^1/_8$. Egare i sednare tider ha varit den utmärkta mekanikern öfverste-löjtn. Eric Nordevall och hans måg, brukspatronen och riddaren Adolph Zethelius, hvars ena son ännu innehar godset.

Nyby. Gård af $^3/_4$ mtl skatte, uti Wäfversunda socken, Dals härad af Linköpings län, nedanför Omberget vid Wettern; skatteköptes den 11:te Mars 1761 för 400 daler s:mt; hade 1861 2 egare. Här är gästgifveri hvarifrån skjutsas till:
Wadstena, i n. o. . . . . . $1^3/_8$ mil.
Ödeshög, i s. . . . . . . $1^5/_8$ »
Åby, i s. o. . . . . . . $1^5/_8$ »
Vägen under Omberg till Nyby har vackra krökningar mellan lummiga bokar och ekar.

Nybyholm (eller Nyby efter 1825 års jordebok). Säteri i Enköpings-Näs socken, Åsunda härad och Uppsala län, är beläget på en halfö i Mälaren, invid den s. k. Norrleden, mellan Stockholm och Westerås. Egendomen är en af de vackrare och naturskönare i Uppland, väl bebyggd och vårdad. Mangården omgifves af en vacker park och har betydlig trädgård. Säteriet utgöres af 4 till 2 förmedlade mantal, och underlydande $4^1/_4$ till $2^1/_4$ förmedlade hemman frälse, jemte en frälse-ränta från Wela i Tillinge socken. — När säteriet bildades är obekant, egare äro kända från början af 1600-talet. Hufvudgården har, enligt tradition, i fordna tider varit belägen i en hage vid Nederby, och hette fordom dels Nyby, dels Odensholmen, samt skall hafva hört under Uppsala domkyrka. Flere stensättningar finnas på hemmanet Nederbys egor. Enligt en gammal kyrkobok från år 1685, der egarne äro antecknade, possiderades det 1631 af Görvel Jönsdotter Bååt (Snakenborg) † 1635, dotter af riksrådet Jöns Ulfson Bååt (Snakenborg) till Fyllingarum och Christina Joensdotter Gyllenhorn. Görvel Jönsdotter var gift med vice amiralen friherre Nils Gyllenstjerna till Lundholm och Fågelvik † 1622. Enligt Sv. Adelns Ättartaflor (af Anrep) skref sig sedermera deras son riksrådet Johan den Lärde och Vältalige, till Nybyholm. År 1677 innehades det af presidenten och landshöfdingen, friherre Anders Lilliehöök. År 1696 egdes det af kammarherren och lagmannen Sven Ribbing och dess fru Sigrid Beata Fleming, dotter af landshöfdingen Jacob Fleming och Beata Margaretha Bååt, 1705 löstes det af fru Ribbings halfsyster, fröken Anna Christina Fleming, som derstädes afled den 24 Febr. 1730. Hon gjorde flera föräringar och donationer till Näs kyrka. Efter hennes död öfvergick egendomen i arf till systern Sigrid Ebba Fleming, gift med generaladjutanten Pehr Sparre af Rossvik, samt 1742 till deras dotter, fröken Margaretha Sophia Sparre, som 1747 gifte sig med hofmarskalken, grefve Thord Bernhard Bonde till Björnö, m. m., född den 4 Juli 1711, † den 21 Januari 1785 på Björnö. År 1776 den 5 Mars såldes egendomen med underlydande, till borgmästarinnan Lovisa Bidenia Sundblad, född Renhorn, för 160,438 daler kopparmynt; 1800 ärfdes det af dess dotter, gift med handl. Jocob Lindblad, som 1806 försålde det till kammarherren, grefve Adolph Julius Cronstedt till Fullerö och Almö. Köpesumman var då 25,000 rdr b:co. 1813 köptes det af majoren Carl Axel v. Post och öfvertogs, efter hans död 1824, af hans svärfader, general-majoren grefve Carl Ridderstolpe, för en fodran hos mågen, stor 30,000 rdr b:co; han försålde det två år derefter till en af rikets herrar, grefve Gustaf Lagerbjelke för 35,000 rdr b:co. Nämnde herre försålde egendomen 1832 till öfverste-löjtnanten och riddaren Carl Gustaf Klingspor för 50,000 rdr b:co. Om honom må nämnas, att han bivistade med tapperhet 1808 och 9 reträtten från Åland, träffningarne vid Djekneboda, Säfvar och Rathan i Westerbotten, 1813 och 14 affärerna vid Lund och Opslo i Norge, samt stormningen af Leipzig, för hvilken han erhöll tapperhets-medaljen. Efter Klingspors död 1833 innehades egendomen af enke-frun, grefvin-

nan Aurora Johanna Maria Posse, till 1857 i Mars, då det af nuvarande egaren, ryttmästaren Carl Arvid Klingspor, deras äldste son inköptes för 110,000 rdr rmt. — Under sednaste trettiotal af år, är nästan hela egendomen ombyggd, corps de logis påbyggt och renoveradt, de flesta andra byggnader uppförda i schweitser-stil. Arealen utgöres af trädgård mellan 5 och 6 tld, park omkring 20 tunnl., åker indelad i cirkulation 165 tunnl. i 9 skiften, äng 114 tunnl. i 8 skiften, dessutom omkring 50 tunnl. åker på den s. k. Koholmen, och 120 tunnl. naturlig äng, tillsammans 450 tunnl. åker och äng samt 362 tunnl. skog och hagmark. — Barrskog finnes obetydligt, mäst löfskog, deribland mycket ek.

Vid gården finnes ett bibliothek af omkring 1,000 volymer och en samling familjeporträtter af nuvarande egarens förfäder.

Godsets taxeringsvärde är enl. sednaste taxering 125,000 rdr och brandförsäkringsvärdet uppgår för byggnaden till 55,790 rdr rmt.

Nyböhle. Ett mantal frälse uti Wisnums socken och härad af Carlstads län, taxeradt 1862 till 50,000 rdr rmt, lyder under Säby säteri.

Nyböle. Ett mantal skatte på Dal i Eds socken af Wedbo härad och Elfsborgs län. Här dog major Åke Höök, adlad Höökenberg, som var med i slagen vid Leipzig den 7 Sept. 1631, vid Nördlingen den 6 Sept. 1634, då han blef fången, samt i det tredagiga slaget vid Warschau 1656; förhöll sig tappert med sitt kompani och en del allmoge på Dal i den skarpa träffningen med norska generalen Bjelke vid Strömsäters bro i Ry socken; anförtroddes 1675 norska gränsens bevakande, det han hela kriget igenom med tapperhet, trohet och redlighet utförde.

Nyböhle. Ett frälsehemman af $^1/_4$ mantal, beläget på Dal, i Frändefors socken, Sundals härad af Elfsborgs län, egdes 1862 af en bonde och var s. år taxeradt till 13,000 rdr rmt; frälseräntan eges af Wenersborgs skola.

Nyckelby. By i Westra Stenby socken af Aska härad och Linköpings län, belägen nära sjön Wettern och Motala köping, består af 1 mant. rusthåll, $1^1/_2$ mant. frälse, $2^1/_4$ mant. skatte, med en areal af 450 tunnland åker, 220 tunnl. äng och 120 tunnl. betesmark; årliga utsädet är 250 t:r säd som afkastar i medeltal 6:te kornet. På skatte- och frälsehemmanen bodde 1861: 59 personer. Frälsehemmanet har tillhört dels Gör. Ulfsparre år 1687, dels fru Chr. Natt och Dag, dels fru Elsa Bonde, född Cruus, 1700 och 1726, såldes omkring 1830 från Sörby säteri i Hvarfs socken. Delar af Nyckelby har kronan tillbytt sig från Erik Bagge och fru Märtha Kurck. Rusthållshemmanet har sedan urminnes tider varit särskilt bebygdt och tillhört assessor Aschan, ingeniör Leffler, vice häradshöfding Duberg, och eges nu af J. Nelssons sterbhus. På Nyckelby egor nära kyrkan ligger den s. k. S:t Britas källa, med god och ymnig vattentillgång. Enligt folksägnen skall S:t Brita under sina vandringar mellan Ulfåsa och Wadstena kloster hvilat här vid en s. k. kalfsten och i behof af vatten genom sin bön framkallat denna källådra, som efter henne fått sitt namn. Förbi och öfver Nyckelby egor har fordom sträckt sig en insjö vid namn Kålfven, (Kalfven) som haft sitt utlopp i Wettern, men för längesedan uttorkad, är den nu mossar och kärrvall, som på senare åren börjat odlas.

Nyckelstenen. Vid Mälarens vikar Skarfven och Sigtunafjärden, nedanför Thorsätra väderqvarn, på den s. k. Nyckeludden, finnes ett minnesmärke bestående af en ända ned från stranden liggande tämligen grundfast klippa, $3^3/_4$ alnar bred och $4^1/_8$ alnar hög, i hvilken varit inhuggen en pil, mellan tvänne nycklar. Nu mer skönjes der dock endast den ena nyckeln; ty den andra och pilen äro öfvervuxna af mossa. Denna nyckel är $1^1/_8$ aln lång. Stenen står så nära vattnet att dess fot sköljes deraf, då vattenhöjden är något högre än vanligt. Sägner om denna sten äro flera. Några påstå, att då Esterna förstörde Sigtuna och seglade härifrån med nycklarne till S:t Mariæ kyrka (eller till stadens silfverportar) förlorades de här. Andra förmena, att benämningen uppkommit deraf, att stadens torn och fästen synts hit för de sjöfarande. Äfven säges, att

här varit gränsen för Sigtuna stads område. Slutligen må anföras, att man ansett platsen midt emot och på denna Nyckeludde verkligen hafva varit såsom en nyckel till inloppet af Sigtunafjärden, samt att benämningen härleder sig derifrån. En dylik Nyckelsten skall äfven hafva funnits å det midt emot utskjutande Steningelandet, men blifvit använd af Gyllenstjerna, i början på 1700-talet, vid uppbyggandet af Steninge slott. Imellan dessa skulle då varit spänd en kedja för att skydda inloppet.

Nyckelås. Ett mantal frälse-säteri uti Bottnaryds socken, Redvägs härad af Elfsborgs län, egdes 1862 af herr C. J. Lindqvist; samma års taxeringsvärde var 25,000 rdr, inberäknadt för underl. $^1/_4$ mantal *Lida,* rå och rör.

Nyckelängarne, se under artikeln Falköping. Uti en saga — troligen en af de äldsta, som ännu lefva bland de tre folken af vår stam — förtäljes om en strid, som skall blifva den sista; ty derefter skall en försoning mellan dem ske, och frid och lycka bland dem blomstra. I Sverige förekommer den under namnet: Sagan om »Guldhjelmsriddarne i Alleberg» och i Danmark berättas den om »Ölger Dansk» under Kroneborg. Sagan, som omtalas i bygden kring Alleberg och Nyckelängarne, kan läsas i Afzelii Sagohäfder 9:de del, 2:dra häft. sid. 114.

Nydala. Annex-socken till Wrigstads pastorat, är belägen uti Westra härad af Jönköpings län, $5^1/_4$ mil söder från Jönköping, omfattar en areal af 1,368 qv.mil, hvaraf 0,313 äro insjöar. Marken är bergaktig och stenig. Jordmånen består mestadels af svart- och lermylla. Skogen är hjelplig. I bevillning för inkomst erlades 1862: 80 rdr 41 öre. Roseken är största sjön, $1^1/_2$ mil lång, Wrigstad å infaller häri. Kyrkan, en lemning af det fordna Nydala kloster (se den art.) *) ligger 1 mil från moderkyrkan. Hon är en korsbyggnad; långhuset håller $27^1/_2$ fot i inre bredd och 76 i längd. Koret utgör $27^1/_2$ fot i hvarje sida. Kyrkan, hvilken aldrig haft pelare eller takhvalf, har på $24^1/_2$ fots höjd platt träbetäckning. Lemningar efter en urgammal gafvelmur i vester qvarligga på hela 76 fots afstånd från den nuvarande, och skråkantiga sockelstenar efter sidomurar visa jemväl, att detta ej oansenliga långhus varit med lika bredd dubbelt längre. Sedan den gamla klosterkyrkan blifvit reparerad, förrättades kyrkoinvigning af biskop Sam. Wirenius 1688. Tornet är byggt 1703. En liten kyrka, som ligger i n. v. helt nära nyss beskrifna, uppförd af tuktad gråsten, har troligen varit i den sednare medeltiden begagnad af Nydala församling. Öster om kyrkan ses fasta murar af två fyrkantiga byggnader, hvilka tros vara lemningar efter klostrets »skattkammare.» Barnundervisningen bestrides uti 2 flyttbara skolor, (hvaraf en är småbarnsskola), utaf en examinerad och en oexaminerad lärare. *Nydala* säges fått namn deraf, att abboten vid sitt första intågande i det nya klostret med den sköna belägenheten i en dal, omgifven af skogen, och en större sjö i fonden, utropat: S:ta Maria! hic sane nova tua vallis. Klostret kallades derföre *S:ta Maria de nova valle,* hvadan *Nydal* såsom namnet skrefs 1251; Nydala kallas det likväl redan 1244.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805. —	1862.	sk.	kr.	fr.	
976.	1,381.	$16\frac{3}{8}$.	2.	12.	233 rdr 97 öre.

Gårdar och byar: Af skatte-hemman: $1^1/_8$ *Hunnavik,* gafs till Nydala 1372. $1^1/_2$ *Moboda,* med gästgifvaregård, se den artikeln. 1 mant. *Ohs,* säteri, (se den art.) hvarföre jemte underlydande betalas i eganderätts-afgift 110 rdr 25 öre. 1 mant. krono *Hättebo,* är reg.läkare-bost. — $^1/_2$ *Rössved* militiæ-boställe. — $^1/_2$ *Hökaberg*, kapellansboställe. — Af frälsehemman: $1^1/_4$ *Byhult,* 1 *Gåeryd,* 2 *Långö,* 1 *Skuggebo,* $^1/_4$ *Steningaryd,* 2 *Nydala,* säteri, se den art.; eganderätts-afgiften var 63 rdr. — Adress: Wrigstad.

Nydala, fordom kloster, på hvars grund ett säteri af 2 mant. uppstått, ligger uti förutbeskrifna socken; har boningshuset vackert beläget på en liten höjd vid norra ändan af sjön Roseken. Säteriet utgör jemte $8^5/_8$ mantal underl., samt Carlströms manufakturverk, en af de betydligare egendomarne i orten, med stort och i sednare åren utvidgadt jordbruk. Egendomen indrogs vid reformationen till kronan, förlänades i början af 1600-talet till förre ståthållaren på Elfsborgs slott, Olof Stråle af Ekna, hvilken förläning dock fråntogs honom 1617; löstes till frälse 1646 af borgm. i Jönköping Pet. Gudmundsson. Af

*) Äfven hänvisas till C. G. Brunii konstanteckningar under en resa år 1849, sid. 6, 18.

egare må vidare nämnas gen.majoren, sedermera landsh. Alex. Brattman, adlad och baroniserad Stromberg, som var med, bland annat, vid Halmstad, Lund och Landskrona på 1670-talet, äfvensom vid Clissow 1702, död 1718 och begrafven i Nydala kyrka. Hofjunkaren Joh. Gust. Linroth tillhandlade sig Nydala gods år 1728. Kammarherre C. H. Stedt köpte Nydala 1787. Ryttm. Carl Silfversparre, egare år 1806. Nyligen har egendomen med skogar af 1 qvadratmils vidd, blifvit försåld af majoren, friherre A. T. Raab till baron v. Blixen-Finecke för 360,000 rdr rmt. Egaren af säteriet har, sedan 1768, patronaträtt till komministers tillsättande i Nydala socken. — *Nydala*, ett af vår medeltids största kloster, anses varit uppbygdt på jord, som afsöndrats från nuvarande Lundholmen, det gamla Witanzby. Häfderna förmäla, att samma dag, då kon. Sverker Kolsson på förmiddagen lade grund till Alvastra kloster i Östergötland, lade biskop Gislo i Linköping på eftermiddagen grund till Nydala kloster, då han dertill gaf några gårdar med alla räntor och tionden i Nylinge och Fineda. Abboten och munkarne i detta kloster lydde derför alltid, ehuru det var beläget i Wexiö stift, under biskoparne och domkapitlet i Linköping. Konung Carl Sverkersson skall hitflyttat, år 1257, Cistersienser eller Bernhardinerbröder. Luthers omdöme om Nydala-munkarnes ordensstiftare Bernhard var: »Har någonsin en gudfruktig och from munk funnits på jorden, så var det han, hvilken jag värderar ensam mer än alla munkar i verlden.» Klostrets gods och ansenliga förmögenhet tillväxte, så att derunder lydde ensamt i Östbo härad $67^1/_2$ hemman. Af abboter må nämnas Arvidus Martyr, hvilken jemte flera klosterbröder, Christian II lät, efter utfördt blodbad i Stockholm, på det rysligaste sätt afdagataga. Joh. Martini, vigd till abbot 1524, var den siste abboten. Efter klostergodsens indragning innehades Nydala en tid såsom kongl. län, och nämnes bland innehafvare deraf Gisle Nilsson Strutz till Nydala, »en af konung Eriks trognaste tjenare.» Gisle ståthållare på Nyköping var Rich. Rosencrantz's morfar (adlad 1612, den förste som fick tillnamn i svenskt adelsbref). Man har qvar nära ett halft tusen klosterbref från Nydala, och vår medeltids historia har ej liten skuld till detta kloster. Utsigt af Nydala klosterruiner ses i Dalbergs Sv. Ant. & Hod.

Nye. Annex-socken till Skirö pastorat, belägen i Östra härad af Jönköpings län, $4^1/_2$ mil s. s. o. från Ekesjö, är 1 mil lång och $^1/_2$ mil bred samt omfattar 0,427 qvadratmil, hvaraf 0,060 äro insjöar. — Marken är bergaktig och ojemn. Rådande jordmånen är svartmylla och klappersten. De flesta hemman lida brist på skog. Här finnas 10 små sjöar. I *Trollebo*-sjön, som stöter till socknen, tages malm till Klafreströms bruk. I *Smedbäljen* och *Karsnäsjön* anmärktes fordom stora fur- och granskogar. Vid skattehemmanet Wirkesbo är ålfiske. — Kyrkan, af sten, med gaflar af trä, är 40 alnar lång, 13 alnar bred med 11 alnar hög mur och vägg. Spår af brand har anmärkts och anses denna hafva skett under Danskarnes ströfverier 1611. I kyrkan ligger begrafven Törne Andersson, adlad Tornerefelt.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1860.
840.	1,147.	$22\frac{11}{12}$.	$2\frac{1}{12}$.	$9\frac{7}{8}$.	154 rdr 52 öre.

Till kyrksocknen räknas äfven $^1/_2$ mantal Hästeryd från Lemnhults socken (efter Wieselgren). — Gårdar och byar: Af frälsehemmanen: 1 mant. *Farstorps* säteri (se den artikeln), för samma jemte underlydande betalas i eg.r.afgift 25 rdr 15 öre. — $1^1/_4$ *Billtingeled*, deraf 1 säteriladugård. 1 mant. *Kännestubba*, $1^1/_4$ mtl *Mörsebo*, 1 *Wirkesbo*. Boställshemman äro: $1^1/_2$ *Täppesås*, kapitensboställe. — $^1/_4$ mantal *Kulla*, komministersboställe. — Af skattehemman: 1 mant. *Bladekulla*. — $1^1/_4$ *Flage*, 1 *Hadderödje* (kallas ock Hadderyd). 3 mant. *Mörsebo;* 2 *Ramnås*. — 4 mant. *Skurebo*, hvaraf en del tillhört förutnämnda ryttm. Tornerefelt; numer utgöra $2^7/_{12}$ mant. ett gods med 11 rdr 96 öre eg.rätts-afgift. 1 *Solagård* stom. 1 mant. *Torpstad*, $1^1/_4$ *Trälarp*, $1^3/_4$ *Waringsnäs*. — 1 mant. *Werkesbo*, äro alla af frälsenatur. — Adress: Hvetlanda.

Nyed. Härad i Carlstads län, beläget i nära medlersta delen af Wärmland, knappt 2:ne mil norr om Wenerns strand, består af Nyeds pastorat och begränsas i norr af Sunnemo kapell i Elfdals härad, i vester af Kils härad samt Öfra och Nedra Ulleruds socknar, i söder af Alsters, Fogelviks och Wäse socknar i Wäse härad samt i öster af Brattfors kapell uti Philipstads bergslags härad. De mest uppodlade trakterna äro häradets södra och vestra delar, hvaremot de östra och norra delarne nästan ute-

slutande utgöras af en icke obetydlig skogssträcka, hvarest ganska få ställen äro af menniskor bebodda. Landet höjer sig i öfrigt mot norr, så att Elfsbacka socken ligger icke obetydligt högre än Nyeds. Ifrån sjön Gräsmången, som ligger längst norr i häradet, rinna äfven alla vatten söder ut, med undantag vid Näshammaren, hvarest vattnen från sjöarne Östra Örten och Björklången utfalla i vester uti sjön Westra Örten. Vestra delen är mycket kuperad och af en rikt omvexlande natur, uppfylld af sjöar, dälder, kullar, berg och höjdsträckningar, beklädda med barr- och löfskog, samt derimellan hemman och de många herregårdarna med sina åkerfält. Här finnas ock flera herrliga vuer, såsom från *Wallserudshöjden*, sträckande sig från Skinnaretorp till Laskerud, utmärkt för sin rika vegetation. Ifrån den s. k. Skinnaretorpsklätten, belägen i norra ändan af denna höjd, möter åskådaren en anblick af den mest leende natur vester ut öfver landskapet, Bors- och Mollkomssjöarna samt den på Edet mellan dessa sjöar belägna Nyeds kyrka. Ifrån *Östanås* eger man äfven en herrlig utsigt. Jordmånen inom häradet är i allmänhet af svag beskaffenhet; den utgöres i åkerjorden öfverhufvud af styf och tungbrukad lera. På många ställen förekommer äfven jäslera och här och der röjord, hvilka jordarter äro de sämsta. Ängsmarken, som är af ganska inskränkt omfång, består af sidländta ställen invid vattendragen och af smärre slättdalar uti inrösningsjorden, äfvensom till någon del af stenbunden hårdvall. Mindre vanliga djurarter, hvilka här understundom påträffas, äro elg, björn, filfras och gräfling. Skogen är i anseende till den stora koltillverkningen, ganska mycket anlitad, så att i häradets södra del, föga mer återstår än som för hemmanens egna behof erfordras. Bruksegarnes skogar äro i allmänhet väl vårdade, men egentlig skogshushållningsplan är endast införd sedan 1848 vid Östanås. Skogens allmännaste slag är tall och gran, samt här och der äfven löfskog, som till största delen utgöres af björk. För barrskogens återväxt till tjenlig ved och kolskog kan såsom ett medium antagas åtgå omkring 50 år.

Större delen af häradets befolkning är sysselsatt vid ortens hufvudnäringar, nämligen åkerbruket och kolning, hvaraf dock åkerbruket är den väsentligaste. De förnämsta binäringarne äro forslande af jern, spannmål och andra effekter för brukens behof. Folket, som till största delen är välmående, har mycken slöjdfärdighet. Det utmärker sig i allmänhet för ett fridsamt lynne, gästfrihet, redbarhet, raskhet och duglighet samt snygghet. Inbyggarnes antal, som år 1805 var 4,589, uppgick år 1860 till 6,384 personer.

Orten antages varit tämligen befolkad före Digerdöden, men att nästan hela befolkningen utödades i nämnda pest, äfvensom att orten vid denna tid jemte orterna söder och öster om densamma lydde till Nerike eller Westergötland. Först år 1593, då Nyed uppstod såsom särskild socken, finner man, att densamma lades till Kils härads tingslag, hvarunder den förblef intill år 1681, då det första tinget inom Nyeds särskilda tingslag hölls i hemmanet Upperud, samt att år 1743, då häradsjurisdictionerna inom Wärmland delades, Nyeds bergslag blef, såsom ett tingslag för sig sjelf, lagt till medlersta domsagan. Redan år 1649 erhöllos bergslagsprivilegier, hvilka sedermera blifvit bekräftade, såsom åren 1660, 1697, 1735 och sednast 1830. I början af denna tid tillverkades ock tackjern vid några hyttor inom Nyeds härad, och man känner att af dessa privilegierades en vid Borserud 1640, men deremot nedlades den vid Aksjön redan 1654, och man torde med säkerhet kunna antaga, att efter slutet af 1600-talet tillverkades icke något tackjern inom denna ort, förrän då åter år 1856 den nuvarande förträffliga masugnen vid Kärn uppfördes. Egentligen har det dock varit stångjerns- och manufaktursmiden som här drifvits och för närvarande idkas dessa industrigrenar vid *Elfsbacka, Råglanda, Lindfors* och *Böckelshammar, Molkom* och *Norum.* Tvänne smärre grufskärpningsförsök finnas, det ena å Hellebergshöjden, det andra i norra ändan af *Skinnaretorpshöjden*, uppbrutit för c:a 30 år sedan. Brukens tillverkningar uppgingo år 1859 till

15,967 *skℓℓ* stångjern och 712 *skℓℓ* manufakturjern, hufvudsakligast spik. — Häradet utgör i förening med Fernebo, Wäse, Ölme och Wisnums härader Öster-Sysslets fögderi och domsaga med tingsställe vid Molkom i Nyeds socken. Häradet innefattar, enligt Hahrs Stat. Tab., 23,791 tunnl. fast land, hvaraf den odlade jorden beräknas till 11,311 tld, naturliga ängen till 1,312 tld, men enl. en i Landtmäterikontoret förvarad beskrifning öfver häradet 78,714 tunnl., hvaraf 10,470 åker, 1,598 äng, 49,746 skog och utmark; 7,863 äro sjöar, 4,438 äro mossar. Hemmantalet består af $29\frac{1}{6}$ skatte, $\frac{2}{3}$ krono, $\frac{7}{8}$ frälse. År 1850 funnos 547 hemmansegare, 62 brukare. Samma år funnos 12 sågar, 27 husbehofs- och 18 tullqvarnar; härdarnes antal vid jernbruken var 18.

Nyed. Kontrakt i Carlstads stift, utgöres af 6 pastorat: *Philipstads* stads- och landsförsamling eller Fernebo, Brattforss, Nordmark och Näsräm; — *Gåsborn;* — *Wäsehärad* med Fogelvik och Alster; — *Nyed* och Elfsbacka; — *Ölmehärad;* — Kroppa och Lungsund. — År 1721, efter kontraktsprosten L. Tollstadii död, delades Öster-Sysslets kontrakt i tvänne: Nyeds och Wisnums. Till det förra lades Wäsehärads, Filipstads, Kroppa och Nyeds pastorater, och 1725 förenades härmed äfven Ölme härads gäll. — Kontraktets folkmängd utgjorde 1860: 37,320 personer.

Nyed. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, utgöres af hela Nyeds härad eller socknarna Nyed och Elfsbacka, hörande till Nyed kontrakt af Carlstads stift. År 1593 den 11 Oktober begärde och erhöllo omkring 30 hemman af Kihls, Fernebo och Wäse härads pastorater, i anseende till aflägsenhet från sina socknekyrkor, hertig Carls (Carl IX:s) tillstånd att bygga särskild kyrka och hålla egen prest. Det är troligt, att gudstjensten blifvit uti interimskyrka förrättad intill 1608, då en ordentlig kyrka blef uppbyggd här; den upptimrades då af trä på hemmanet Eds egor på ett ed mellan Borssjön och Molkomssjön och fick namn af platsen, der den byggdes, Ny-Ed; så skrifves äfven namnet i äldre jordeböcker. Kyrkan uppbrann af åskeld d. 10 Juli 1643, sammaledes ock år 1702, den nya, som uppfördes på samma ställe. Den är en rymlig korsbyggnad med tak och väggar, beklädda af spån; dess längd är 69 alnar och bredden 63 alnar. På kyrkogården finnes bland andra grafvårdar ett för några år sedan uppsatt monument öfver framlidne brukspatronen, egaren till Fösked, P. G. Geijer och dess fru B. Schütz; det utgöres af en stor, vacker och väl gjuten tackjernsurna på en piedestal af huggen gråsten. Den konung Carl IX:s resolution af d. 15 Febr. 1608, som förordnade, att Nyed skulle utgöra ett särskildt pastorat, förlänte till prestens underhåll halfparten af all i socknen behållen tionde. Förut hade samma konung såsom hertig utsett åt presten till boställe ett oskattlagdt hemman, Årås eller Kokärr kalladt. Enkedrottning Kristina anslog hit 1621 halfva kronohemmanet Rådetorp att utbytas mot halfva skattehemmanet Hulteby, som hade af förste kyrkoherden, Jöns Jonæ, blifvit för egna medel inköpt och brukadt under prestgården. Hans arfvingar bekommo nu *Rådetorp,* som förändrades till skatte, och Hulteby blef pastorsboställe och krono. Det är beläget $\frac{1}{4}$ mil från kyrkan. Enligt Kongl. Maj:ts tillstånd af d. 15 Nov. 1834 blef *Falkarsedet,* utgörande $\frac{58309}{388080}$:delar af kr.-skattehemmanet Edet, utbytt till komministersboställe emot Berg i Elfsbacka socken, beläget 2 mil från kyrkan. Den första kyrkoherden var Jöns Jonæ, borgarson från Carlstad, kallades kapellan intill 1608 och dog 1614. Olavus Erici Luth anlade i Mollkom de första hammarverken här i häradet år 1629. Gabriel Floréen, kyrkoherde här 1685, var præses på prestmötet 1692. Han dog 1705, allmänt saknad som en redlig man och en ypperlig predikant; stod i särdeles nåd hos Carl XI. — Nyed, modersocken, uti Nyeds härad af Carlstads län, med kyrkan, belägen $1\frac{1}{2}$ mil från annex-kyrkan, $4\frac{1}{2}$ mil n. v. från Christinehamn, 3 mil n. o. från Carlstad samt $3\frac{1}{4}$ mil i s. v. från Philipstad, omfattar en areal af 64,748 tld, hvaraf 10,706 tunnl. åker, 44,110 tunnl. skogs- och betesmark, 4,016 tunnland mossar, 5,916 tunnl. sjöar; till ängsmarken är den nyligen aftappade sjön Björklången inberäknad, hvilken i areal

innehåller 373 tunnland. Angående markens beskaffenhet och jordmånen samt ortens näringar hänvisas till Nyeds härad. Hemmantalet är 25 mant. skatte, $^{2}/_{3}$ krono, $^{7}/_{8}$ frälse och folkmängden 5,193; år 1830 var den sistnämnda 4,014 personer. För barnundervisningen finnas tre ambulatoriska skollärare. Sedan år 1848 äro särskilda öfverenskommelser träffade om fattigförsörjningen, hvarvid blifvit beslutet, att hvarje bruksegare sjelf skall underhålla sina underlydande fattiga och således i detta hänseende helt och hållet skiljas från den öfriga delen af församlingen, hvilken sistnämnda indelades i 14 rotar med vissa hemman på hvarje rote, och hvilka rotar hvar för sig äfven draga försorg om sina fattiga. Fornlemningar: Många stenkummel finnas inom socknen, äfvensom ock några på de smärre holmarna i sjön Westra Örten. Vid Skeppundsdalen, hvilken är belägen i råskilnaden mellan Nyeds och Brattforss socknar, skall, enligt traditionen, en stad stått före Digerdöden. »Stället» — säger Fernow — »utvisas ännu (1770) under namn af Stensättningen, ej långt från Skeppundsdalen, och är märkligt, att på denna stora sandhed knappt synes en enda sten mer än här, der tjenlig sten till gatläggning finnes, tämligen jemnt, till $^{1}/_{8}$ mil.» Men denna stensättning har af sednare forskare ej blifvit bemärkt.

Gårdar, byar och verk: *Molkom, Fösked, Råglanda, Lindfors* och *Börkelhammars, Norums* och *Näshammars* stångjernsbruk, se dessa art.; *Hökebro* manufakturverk, sedan 1779, och tegelverk; vid det sednare, ombygdt 1849, tillverkades 1850: 23,000 st. taktegel och 46,000 st. murtegel; denna inrättning torde dock vara mindre lönande, till följd deraf att de flesta egendomsegarne inom häradet sjelfva slå murtegel till sitt behof.

Vid *Blombacka* pappersbruk, som först år 1848 blifvit uppbygdt, tillverkades 1849 till ett värde af 9,100 rdr rmt. $^{1}/_{2}$ mantal frälse-skatte *Geteboh1*, areal 1,227 tunnl., hvaraf 230 åker, 17 äng. — $^{1}/_{4}$ *Mosserud*, $^{1}/_{2}$ *Hulteby*, kyrkoherdens boställe, det förra med en areal af 389, det sednare 2,432 tunnl. — $^{1}/_{2}$ mant. skatte Westra *Acksjön*, 1,012 tunnland, hvaraf 102 åker, 24 äng. $^{1}/_{2}$ *Rådatorp*, 1 *Börserud*, $^{1}/_{3}$ *Björketorp*, $^{1}/_{4}$ *Bråxnäs*, $^{1}/_{4}$ *Backa*, $^{1}/_{4}$ *Carlsberg*, $^{1}/_{2}$ *Dufvenäs*, $^{1}/_{3}$ *Fösked*, 1 *Gaperud*, 1 *Hedås*, $^{1}/_{2}$ *Hulteby*, $^{1}/_{4}$ *Jonsbyn*, $^{1}/_{4}$ *Kärn* (areal 413 tunnl.), $^{1}/_{2}$ *Krakerud*, $^{1}/_{2}$ *Laskerud*, 1 *Molkom*, $1^{1}/_{2}$ *Norra* och *Södra Norum*, $^{1}/_{2}$ *Näs*, $1^{1}/_{8}$ *Södra Råum*, $^{1}/_{2}$ *Råglanda*, $^{1}/_{3}$ *Upperud* (359 tunnl.), $^{1}/_{2}$ *Wallserud*, $^{1}/_{2}$ *Åstorp*, $^{1}/_{4}$ *Östra* och *Westra Ängebäck* m. fl. — Adress: Carlstad.

Nyemölle. Qvarn med ett par stenar uti Asarums socken, Bräkne härad af Carlskrona län, taxerades år 1862 till 71,000 rdr och egdes jemte $^{23}/_{48}$ mant. i Asarum, $^{1}/_{2}$ mant. i Tubbaryd af rektor Hemesser. På 1790-talet egdes qvarnen af häradshöfding Fischerström, och uppgifves af Sjöborg vid denna tid här varit ett ställe, som kallades *Garfveriet*, der jemte två våningshus och qvarn fanns ett garfveri, som allt egdes af bränneribolaget i Carlshamn.

Nyfors. Pappersbruk uti Tyresö socken af Sotholms härad och Stockholms län, beläget i Hvittinge ström, $1^{1}/_{2}$ mil från hufvudstaden, är tämligen gammalt; det lydde 1772 under Tyresjö säteri. Dess enda kända tillverkning är för år 1821: 1,450 ris papper. Egare hafva varit brukspatron Selander 1825, herr C. O. Abrahamsén år 1861; s. års eg.-rätts-afgift var 13 rdr 50 öre och för tillhörande Wättinge klädesvalk och sämskstamp 11 rdr 70 öre. Kopparhammaren, som här varit, är nedlagd.

Nyfors. Jernbruk i Söderbärkes socken, se Klotens jernverk.

Nygård. Egendom uti Westerhejde socken i Wisby läns Södra fögderi af 1 mant. skatte med såg, hvarför eg.r.-afg. år 1860 var 20 rdr 10 öre; egare kapten A. Kyllander. År 1857 hitflyttades länets lägre landtbruksskola från Rosendal i Follingbo. Hemmanet har ock historisk märkvärdighet för den dagtingan här slöts den 22 Juni år 1483 mellan riksföreståndaren Sten Sture och herr Iwar Axelsson Thott. (Lagerbring, Sv. R. H., III D., s. 47).

Nygård. Ett mantal frälse-säteri uti Lofta socken, Norra Tjust härad af Kalmar län, i senare tider flyttadt från sin gamla plats, har en pittoresk belägenhet vid en vik af Saltsjön, eller Gammelbyviken, $^{1}/_{4}$ mil från Gamleby köping; det är väl bebygdt; manbyggnaden, hufvudsakligen af sten under plåttak, omgifves af en vacker trädgård med orangeri, park och alléer, som i sednare tider blifvit planterade af kammarherren, grefve C. E. Lewenhaupt, egare 1799, hvilken äfven brutit och

anlagt de tre anlöpande häradsvägarna i rak linie på alla tre sidor af gården, samt öfver viken byggt en prydlig bro. Första kända egaren är Bengt Åkesson Tott år 1523, derefter Axel Eriksson Bjelke, drottning Gunillas far. Nygård tillhörde sedan slägterna Gyllenstjerna, Soop och Bonde; kom genom gifte till Lewenhauptska familjen. Egdes 1861 jemte 6 mantal underlydande, qvarn samt frälseräntan af 1 mantal utaf gr. d'Otrante. Eg.rätts-afgiften var 91 rdr 95 öre. — Säteriet, med $^5/_8$ mant. rå och rör, har en egorymd af 1,081 tld, hvaraf 316 åker och äng, 711 tunnl. skog och betesmark. Det har egen lastageplats. Å egorna finnas af egaren inmutade flera jernmalmsanledningar. Enligt Westerviks veckoblad har Nygårdsgodset, näml. hufvudgården, Gursten, Wahlstad, Rånestad och Svinhult blifvit inköpt af brukspatronerna Gustaf och Alfred de Maré samt löjtn. Balzar de Maré för 350,000 rdr rmt.

Nygård. Ett mantal frälse-säteri uti Tunhems socken, Wäne härad af Elfsborgs län, med vackert läge vid foten af Hunneberg, egdes 1862 jemte Rånnums säteri, 1 mtl, samt underl. 3 mtl med laxfiske, 8 st. kalkugnar, Nyebro qvarn, allts. tax. till 358,300 rdr rmt (hvaraf 50,000 rdr för sjelfva Nygård), af öfversten N. Ericson, åt hvilken högsta ledningen af det stora svenska jernvägsverket varit anförtrodd under åren 1855—1862. — Åkerjorden är mycket god och ängarne prydda med löfskog. Åbyggnaden är vacker; till densamma hörer en större trädgård. Kalk- och cement-bruket, anlagdt på 1780-talet, drifves med skiffer, som, tillika med kalksten, utspränges ur Hunneberg. Ett af husen i ladugården är uppsatt af bränd skiffer och kalkbruk. År 1791 tillträddes säteriet af direktör P. P. Bagge.

Nygård. Ett mant. frälse-säteri uti Möltorps socken, tax. 1862 till 25,000 rdr rmt; se vidare art. Måssebo säteri i Möltorps socken.

Nygården. Ett mant. frälse-säteri och ett mant. skatte uti Bolstad socken, Sundals härad af Elfsborgs län, hvaraf det förra lyder under Qvantensburg och det sednare eges af bönder. Till skattehemmanet hörer en qvarn.

Nygården. Ett halft mant. kronoskatte med tegelbruk i Hjo socken, tax. 1862 till 24,861 rdr; lyder under säteriet *Sjöbonäs*.

Nygården. Ett hemman i Falu bergslag och län, som tillhört den i klockefejden olyckligt bekante Nils Månsson i Aspeboda, till hvilken artikel hänvisas. Konung Johan III återgaf arfvingarne denna jemte andra gårdar, som uti »sakfall voro tillfallna Sveriges krona»; men enligt annan uppgift skall drottning Christina skänkt hemmanet åt Falu kyrka. Det har på 1840-talet tillhört brukspatron Ström. Af hemmanet egdes 1861: 50 spannland, 5 snäsland, 7 penningland, jemte en tullqvarn med 2 par stenar, af handl. Johan Årberg. Eganderätts-afgiften för det hela var 9 rdr 4 öre.

Nygårdsängen vid Wenersborg var förut mötesplats för Westgöta-Dals regimente; se artikeln Grunnebo uti tilläggen till III Bandet, i slutet af III och IV Band.

Nyhammar. Jernbruk uti Grangärdes socken, Westerbergslagen, i 4:de bergmästare-distriktet och Stora Kopparbergs län, är anlagdt i vattendraget från sjön Malungen till Bysjön vid Grangärdes kyrka år 1627, bekräftadt år 1689, var på 1750-talet bergsmanshammare med 330 *skḿ.* smide; men 1823 fingo egarne privilegium på en ökad tillverkning af 450 *skḿ* mot dubbel hammarskatt, hvarefter smidesrätten tid efter annan ökades till 2,400 *skḿ* och är numera oinskränkt. Bruket består nu af 2:ne stångjernshamrar med 4 lancashire-härdar, hvaraf Öfra hammaren är nybyggd 1824 och Nedra hammaren 1833; tillverkningen sker af eget tackjern från masugn vid *Abäckshyttan*, äfvensom från *Saxhytte* och *Bergsbo* masugnar, hvaraf den förra är belägen $^1/_4$ och den sednare $^3/_4$ mil från Abäckshyttan. Till bruket höra äfven egna jernmalmsgrufvor, hvilka äro så fördelaktigt belägna rundt omkring sjön Wessman, att malmen från grufvorna forslas med dragare endast $^1/_4$, $^1/_2$ mil och något deröfver ner till sjön och sedan på fartyg till $^1/_8$ mils afstånd från bruket; malmerna gifva mellan 40 och 60 % jern. Tillverkningen består endast af smältjern för utvalsning af stångjern

i brukets egande $^{5}/_{16}$:delar uti valsverket vid Smedjebacken. 1859 års tillverkning uppgifves till 7,973 *skɫɫ*, 1860 års till 9,820 *skɫɫ* = 39,067 centner, hvaraf blifvit utvalsade 31,339 centner stång- och ämnes-jern; 1861 års tillverkning var något mindre. Verkstäderna hafva sedan år 1862 blifvit utvidgade så att tillverkningen är nu troligen högre. På brukets jord inom Grangärdes socken finnas för närvarande 37 arrendatorer med 51 hästar och 2 par oxar samt inom Floda socken 32 med 36 hästar. Vid gården födas 14 hästar, 8 par oxar och 42 nöt. Enligt 1831 års jordebok utgöres egendomen af c:a 5 hemman samt 32,000 tld skog[a]. Till bruket hörer en tullmjölqvarn med 2 par sammälds- och ett par stålsigts-stenar. Bruksegendomen eges af ett bolag under benämning *Nyhammars* och *Fredshammars* bruks aktie-bolag, som är grundadt på 350 aktier, hvardera å 2,000 rdr rmt; det inköpte i Nov. 1854 godset, jemte Bäcka masugn i Orsa s:n och halfva Ickholms masugn i Rättviks s:n, af förra egarnes, brukspatron C. G. Johansson, brukspatronerna E. G. och C. G. Litströms konkursmassa. Disponenten för dessa verk har sin bostad och hufvudkontor i Grangärdes kyrkoby. Transporten af smältjernet från bruket sker först $^{1}/_{8}$ mil landväg, $1^{1}/_{2}$ mil sjöväg till Ludvika bruk, derifrån på jernväg $1^{1}/_{2}$ mil till Smedjebacken. Stångjernet skeppas derifrån direkt till Stockholm dels med 2:ne ångbåtar och dels på jakter. Afståndet från brukskontoret till Fahlun är $10^{1}/_{4}$ mil och till adressorten Smedjebacken $3^{1}/_{2}$ mil.

Nyhamn. Kusthamn i Södra Helsingland, 1 mil från Söderhamn, vid Ljusne-elfvens utlopp i hafvet, med tillräckligt djup för de största krigsskepp, beskrifves af Tuneld såsom en af de bästa hamnar i hela Europa.

Nyhamn. Fiskläge vid Skånes vestra kust uti Brundby socken och Luggude härad af Malmöhus län, hade år 1862: 171 invånare på 46 hushåll. Fiskläget hade samma år 12 fartyg om 458 läster; fastighetsvärdet taxerades till 24,000 rdr rmt.

Nyhem. Kapell till Refsunds pastorat af Jämtlands Södra kontrakt i Hernösands stift, inrättades i April 1851.

Nyholm. Pappersbruk uti Sandsjö socken, Westra härad af Jönköpings län, beläget $^{1}/_{8}$ mil ifrån Sandsjö vid Ryds gästgifvaregård bredvid stora landsvägen, anlades på 1820-talet af hr C. Nyman; nuvarande egaren är pappersmakaren S. A. Wetterhall; eganderätts-afgift 3 rdr 56 öre.

Nyhyttan. En half hytta uti Fernebo socken, Philipstads bergslags härad af Carlstads län, taxerades 1862 till 50,000 rdr och hade s. år 8 egare, se art. Henniche-hammar.

Nykil. Socken i Walkebo härad och Linköpings län, är belägen mellan Wikingstad i norr, Gammalkil i vester, Tjärstad och Wårdsnäs i öster, $2^{1}/_{4}$ mil från Skenninge, $1^{3}/_{4}$ mil s. s. v. från Linköping och omfattar en areal af blott 0,081 qv.mil, hvaraf 0,030 äro vatten. Landet höjer sig småningom mot söder, och vattendragens vanligaste rigtning är derföre mot norr till Svartån. Flera bergåsar stryka genom landet mot norr, utgrenade från den tämligen höga vattendelaren mellan Sommen och mellersta slättbygden, och upptaga med sina breda ryggar nästan hela södra större delen af landet, der de blott lemna rum för smala landgångar och vatten, båda vigtiga för kommunikationen orterna imellan om vintertiden; mot norr blifva åsarne småningom lägre och oftare afbrutna af slätter; men blott längst ned mot gränsen af Gammalkil finnes egentlig slättbygd, medan allt annat bär prägeln af öfvergång från slätt- till skogs- och bergs-

a) eller efter uppgift från stället:

af 340 tld åker,	1,160 tld slog (äng) samt	7,500 tld skog	vid sjelfva Nyhammar.
		2,000 » »	andelar i Saxhytte och Bergsbo recognitions-skogar.
139 » »	414 » »	6,400 » »	inom Floda socken.
45 » »	145 » »	2,193 » »	& hagar hörande till Saxhytte masugn.
60 » »	387 » »	1,873 » »	hörande till Bergsbo masugn och hemmanet Torfsten.
584 tld åker,	2,106 tld äng	19,966 tld skog.	

bygd. Ibland insjöar äro *Bjersen* och *Limmern* de största; en del af *Drögen* stöter härintill. Jordmånen i socknens olika delar är tämligen skiljaktig: i de jemnare delarna lera, svartmylla, klappersten, här och der mergel, i de högre och ojemnare mest sandjord. Längst i sydvest förekommer en mindre sandås, som stryker nästan sydligt till Ulrika. Ortens hufvudnäring är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning. I slättbygden beräknas ett årligt utsäde af 20 till 24 t:r säd på helt hemman, i skogsbygden 12 till 15 t:r; vanligaste sädesslagen äro råg och blandkorn, hvartill kommer något hvete, korn och ärter, Ladugårdsafkastningen är betydlig nog och finner sin förnämsta afsättning på Norrköping. Skog växer tillräckligt till ved, bräder och timmer. Två häradsallmänningar ligga härinom, Gatekulla i öster, af $478^5/_8$ tlds areal, och Pukebergs i söder, $599^{23}/_{32}$ tld. Sandstensbrott finnas å Drögshults egor, ej begagnad jernmalmsanledning å Sibenhorfvas. Obetydligt fiske begagnas i småsjöarna. Folkmängden, hvars antal för år 1860 uppgifves nedan, minskades 1850—52 med 41 personer, till följd af utflyttningar till Amerika. Här råder i allmänhet hjelplig bergning, flerstädes välmåga. Nyokijl förekommer 1345, 1376 och oftare och har sannolikt ännu längre tillbaka utgjort eget pastorat; är för närvarande konsistorielt af 2:dra klassen, hörande till Wifolka och Walkebo kontrakt af Linköpings stift. Kyrkan är ombyggd 1785 och 86, med bibehållande af gamla tornet, och är i sednare år reparerad. Socknen har vanliga kassor, donationer af Holmström och Curman samt fattigmagasin; fattigvården beräknas kosta 2 till 300 rdr i pgr och i säd $1^3/_8$ t:a af hvarje helt hemman. År 1376 lemnade till evärdelig ego riddaren Benedikt Philippusson åt drotsen Bo Jonsson jord i Nya Kils socken. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	
1,159.	2,540.	$14\frac{1}{8}$.	$1\frac{9}{16}$.	$11\frac{1}{4}$.	307 rdr.

Under katholska tiden hafva kyrkliga stiftelser här egt 13 gårdar, Wadstena kloster $3^1/_4$, af samtliga $70^5/_8$, enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet synes adeln innehaft $^2/_7$ af det hela. På slätten äro ej hemmanen särdeles delade, mera i skogbygden, der till och med finnes en besittning å $\frac{1}{360}$ mtl; $^1/_2$ hemman Drögshult har 2,800 tunnlands areal och räknade år 1816 ej mindre än 96 inbyggare, 1852 till och med 159; å $^1/_2$ hemman Häggebo hade sistn. år 99 personer sin bergning. Gårdar och byar: Boställen: 1 mtl *Nääs*, prestgård, har hört till Fettjestads by af Gammalkil, och köptes 1528 af dåvarande pastor i Nykil. — $^1/_4$ mtl *Nykil*, komminister-boställe. — $1^1/_2$ *Ahlviken*, med Wallsås äng, är majorsboställe. — $^1/_2$ *Måla*, mönsterskrifvare-boställe. $^1/_4$ *Ullstorp*, $^1/_4$ *Brunneby*, $^1/_2$ *Träbo*, $^1/_2$ *Hundkärr*, äro militiæ-hemman. $^1/_2$ *Brickebo*, $^1/_4$ *Ullstorp* äro indragna predikants-boställen. $^1/_4$ *Munketorp*, Linköpings hospitals-hemman. $^1/_2$ mtl *Skackebo*, öfverjägmästare-boställe. — Större gårdar: 1 mtl fr. *Skullebo* (eg.rätts-afgift 11 rdr 33 öre) lyder under Brokind. — $^1/_2$ mtl sk. *Wallsnäs*, $^1/_4$ *Näfverdal*, $^1/_4$ *Haraldsbo* (eg.-rätts-afgift 10 rdr 35 öre), egdes 1860 af majoren, grefve Mörner. 1 fr. *Grimstorp*, 1 fr. *Ullstorp* (10 rdr 50 öre), egas af öfverjägm. Forssbeck. — 1 fr. säteri *Åserum* eges jemte $^1/_2$ *Wigelsbo* af Carl Johan Andersson. 1 fr. *Uttersbo* (eg.rätts-afgift 9 rdr). 1 sk. *Tuna* jemte $^1/_4$ *St:a Öfvergård* egas af major Wetterström. 1 fr. *Kättestad* (eg.rätts-afgift $10^1/_2$ rdr). Af öfriga skattehemman må nämnas: $1^1/_2$ *Boarp*, $^1/_4$ *Bäck*, $^1/_2$ *Bjärsvik*, $^1/_2$ *Dockebo*, $1^1/_2$ *Dvärstad*, $^1/_2$ *Drögshult*, $^1/_2$ *Frillesbo*, $^1/_4$ *Fogelkulla*, 1 *Gäckilsbo*, 2 *St:a* och *L:a Kolaryd*, $^1/_2$ *Limmarshult*, 1 *St:a* och *L:a Tobo*, 1 *Wittsätter*, 1 *Wisätter*, $^1/_2$ *Åbysätter*, $^1/_2$ *Älgsbo*, $^1/_2$ *Öfvergård*. Af frälse-hemman må vidare nämnas: $^1/_2$ *Hörna*, $^1/_4$ *Ingevastebo*, 1 *Kättestad*, 1 *Runnebo*, $^1/_2$ *Wigelsbo*. — Adress: Linköping.

Nyklaborg, eller *Kongahells slott*, anlades af Norges ryktbara konung Hakon Hakonsson vid medlet af 13:de seklet på en liten holme, nu Rana eller Rangleholmen kallad, som ligger gentemot Kastellgården vid Kongelf. Denna borg, omtalad i häfderna under ofvanstående olika namn, blef väl föga gammal — knappt 70 år —, men skaffade sig icke ringa ryktbarhet såsom en fristad för höga utländska flyktingar och genom de tvister, som deraf uppkommo. Under konung Hakons sons, Magnus Lagabæters, regeringstid, var 1275 Nyklaborg en tillflyktsort för svenska konungen Waldemar Birgersson, som af sin broder, Magnus Ladulås, blifvit skild från sin krona. År 1288 gafs slottet i förläning åt grefve Jacob af Halland och några andra danska ädlingar, hvilka blifvit dömda fredlösa för mordet på kon. Erik Glipping. Slottet lärer imellanåt blifvit begagnadt som förvaringsort för statsfångar; visst är, att en förnäm man Bjarne Lodinsson (Bernardus Ludovici)

satt fången på Nyklaborg 1302. Sedan kom det 1304 under länsrätt till den landsflyktige hertig Erik Magnusson af Sverige, som härifrån inföll i sitt eget fädernesland, uppbrände Gamla Lödöse och sköflade Westergötland. Men då hertigen vägrade att återställa slottet, 1368, måste norska konungen Hakon använda stridskrafter deremot. Första året blef det af honom under fem veckors tid förgäfves belägradt, hvarefter Bohus anlades till dess lättare betvingande. Sedan slottets tappre befälhafvare, herr Ficke, blifvit sänd mot svenska konungen Birger och i hans ställe Thord Unge, en motsats till sin käcke företrädare, öfvertagit befälet, öfverlemnades slottet 1309 genom kapitulation åt kon. Hakon. Det intogs dock kort derefter af hertig Erik, som 1310 förlikte sig med konung Hakon och skulle, enligt fredsfördragen, rätteligen återställa Nyklaborg; men han lärer dock behållit detsamma, ända tills han 1312, efter återkomsten från sin pilgrimsfärd, i Opslo firade sitt bröllopp, då det återlemnades till norska konungen; det torde sedan denna tid lemnats att förfalla, emedan det nyanlagda Bohus befanns fördelaktigare beläget. Ruinerna på Ragnhildsholmen bestå af höga jordvallar, som bilda en fyrkant af 47 alnars längd och 43 dito bredd. Nedanföre östra sidan synas lemningar efter en murbyggnad.

Nykyrka. Annexförsamling, hörande till Stigtomta konsistoriella pastorat i Strengnäs stift samt liggande i Jönåkers härad af Nyköpings län, 2 mil från Nyköping, omsluter till största delen den vestra af den oregelbundet formade sjön Långhalsens båda södra vikar och är sålunda skiljd i tvenne delar. Ostra delen eller landet emot Bärbo socken är af samma småbergiga natur som denna; vestra och största delen — en landtunga mellan Långhalsviken i öster och Hallbosjön i vester samt gränsande i söder till Stigtomta och i norr till Wrena — har deremot en mera jemn yta, och den der rådande jordmånen består af god lera. Näringarne äro således åker- och ängsbruk samt fiske. Hemmantalet utgör $19^1/_4$ mantal, hvaraf $8^1/_4$ skatte, $^1/_2$ krono och $10^1/_2$ frälse; uppskattningsvärdet år 1862 var 472,570 rdr rmt, folkmängden år 1805 var 299 och 1862: 449 personer. Kyrkan, som är belägen nästan midt på landtungan, begagnas sedan 1813 icke mer, utan gå sockenboerna till moderkyrkan i Stigtomta; men begrafningsplatsen nyttjas fortfarande. Kyrkokassan är derföre numera gemensam, fattigkassorna åter hvar för sig.

De betydligaste gårdarne inom socknen äro: *Århammar*, nordost vid Långhalsen, på Bärbosidan, utgör 1 mantal säteri och 1 mantal frälse med tegelbruk samt har vid början af 1600-talet tillhört slägten Stengafvel och kom före 1788 under Tärnö i Husby-Oppunda, till hvilket sedermera stiftade fideikommiss det, jemte $4^3/_4$ hemman, fortfarande lyder. — *Drögsta*, 1 mtl skatte, och *Rottninge*, $1^1/_2$, fordom säteri, nu skatte-rusthåll, enligt Tham, båda på landtungan och vid Hallbosjön. Thorstad och Lida, 1 mtl skatte hvartdera. — *Hormesta* dersammastädes, men vid Långhalsen, 2 mantal skatte. — $^1/_2$ mtl *Skogstorp* med qvarn, också vid Långhalsen; 1 fr. *Länninge*, och *Listorp*, vackert beläget vid en vik af Hallbosjön, $^1/_4$ mtl krono, kapellansbol. Till Näs i Bärbo hörer dessutom 1 hemman och till Eriksberg i Stora Malm $2^1/_4$. — Adress: Nyköping.

Nykyrka. Annex-socken till Sandhems pastorat, ligger uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $2^1/_2$ mil n. v. från Jönköping, samt omfattar i areal 0,283 qvadr.-mil, hvaraf 0,042 äro vatten. *Knipsjön* är belägen på gränsen mellan denna och Habo socknar. Der Tidan rinner ur sjön Stråken, märkes Broholms bro, öfver hvilken stora landsvägen går till Jönköping. Uti den delen af Tidan, som går genom denna församling, eller inom $^1/_2$ mil, finnas flera qvarnar och 1 såg. Kyrkan, byggd af trä 1655, ombyggd 1777, är belägen $1^1/_5$ mil från moderkyrkan.

Folkmängd.		Hemmantal.			Brukningsdelar.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	
343.	516.	4 mtl.	$\frac{1}{2}$.	$5\frac{7}{8}$.	34.

Här märkes *Ryfors* jernbruk (se den art.), med 1 mtl *Ersered*, $\frac{1}{4}$ *Gylgeryd*, $\frac{1}{2}$ *Sörarp*, $\frac{1}{4}$ *Sjöryd* med en eg.rätts-afgift af 61 rdr 48 öre. — *Nykyrke* såg, $^1/_4$ *Bredared*, $^1/_4$ *Bosebygd*, $^1/_8$ *Mabacken*, hafva en egare (eg.rätts-afgift är 5 rdr 18 öre). $^1/_4$ mtl *Gunnarsbo* eges af Nykyrke sockens skola. Öfriga frälse-hemman äro: $^1/_2$ *Sjöbol*, $^1/_2$ *Ryd*, $^1/_2$ *Nolbo*, $^1/_2$ *Liabäck*, $^1/_4$ *Lagmansered*, $^1/_2$ *Halfstenshult*, $^1/_4$ *Gyllgeryd*, $^1/_2$ *Stora Gålleryd* är kapellans-boställe. — Adress: Slättäng.

Nykulla. Två och $^5/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl frälse-säteri uti Tjureda socken, Norrviddinge härad af Kronobergs län, egdes 1861 af 11 åboer; s. år erlades i eg.rätts-afgift för alla hemmanen 12

rdr 40 öre. På egorna finnas en qvarn och ett garfveri, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 4 rdr 50 öre.

Nyköping. Stapelstad och residensstaden i Nyköpings län, är belägen under 58° 45′ 30″ nordlig latitud och 34° 34′ östlig longitud från Ferro, på ömse sidor om och ej långt ifrån Nyköpings-åns utlopp i Byfjärden, en vik af Östersjön, 1 mil från Hasselösund och 4 mil från öppna hafvet samt 20 mil sjöväg och $11^1/_4$ mil landväg ifrån Stockholm. Staden ligger på en med bergkullar åt norr och öster och jemnare ställen åt söder och vester omvexlande mark samt håller i längd, ifrån nordost till sydvest, 1,700 alnar och i bredd 1,000 till 1,300. Antalet tomter är 469 bebyggda och 97 obebyggda, uppskattade år 1862 till 2,516,725 rdr rmt (deraf 90,000 rdr för egendom tillhörig Staten). Tillydande jordegor, liggande på båda sidorna om staden och ån, bestå af 2,519 tunnland = $8^1/_2$ mantal och innehålla nära 40 lägenheter samt voro nyssnämnda år i värde ansedda lika med 350,940 rdr rmt.

Stadens areal är	124	tld			
Sjelfegande jord	654	»	21	kpl.
Tillhörig Kongl. Maj:t och kronan	9	»	3	»
» Hospitalet	2	»	9	»
» S:t Annæ fattighus	11	»	26	»
Löningsjord	453	»	29	»
För kommunens gemensamma behof	1,301	»	3	»
Impedimenter, Nyköpings ström etc.	85	»	—	
S:ma	2,643	»	—	

Stats- och kommunala afgifterna utgingo 1862 med 27,222 rdr rmt.

Nyköpings stad har ett tämligen regelbundet utseende med raka och breda gator, såsom Stor- och Qvarngatorna, längs igenom staden, med andra, mindre, med dem parallela, på hvardera sidan om ån, samt emot dem rätvinkliga gator, hvaribland Bagare-, Brunns-, Stallbacks-, Slotts-, Hospitals-, S:t Annæ- (namnet är ett minne af fordna S:t Annæ kloster, der Sancta Annas bild funnits, vägande öfver 27 lödiga marker) och Kyrkogatorna; två torg, *Stortorget*, vester om ån, med en vacker springbrunn af jern, hvartill vattnet ledes $^1/_8$ mil långt genom en gammal, i sednaste tider iståndsatt vattenledning, samt ett mindre torg i östra stadsdelen vid Qvarngatan; dessutom fyra broar öfver strömmen, nämligen en stenbro vid Storgatan, byggd 1728, en af flera delar bestående träbro vid Qvarngatan, en mindre dylik vid Hospitalsgatan och en ny stenbro vid stadens sydöstra sida. De märkligaste byggnaderna äro S:t *Nicolai och Allhelgona* kyrkor, den förra vester om ån, vid Stortorget, den sednare i östra stadsdelen; *hospitalet,* ett tvåvånings stenhus med kyrka inom sig och egen begrafningsplats; *länsresidenset,* ett förhyrdt hus, också af sten, vid Stortorget, två till tre våningar högt, samt midt emot detsamma, på andra sidan torget, *Rådhuset,* ett tvåvånings stenhus med torn, till sitt nuvarande ändamål upplåtet 1662. Några få andra hus äro äfven af sten, såsom det fordna messingsbrukets, men de flesta af trä, en del två våningar höga. Om det gamla historiskt märkvärdiga *Nyköpings slott,* numera en ruin, belägen vid stadens södra sida, vester om och invid ån, skall längre fram vid stadens historia vidare nämnas. Staden, som 1761 hade blott 1,418 mantalsskrifna personer, hyste 1862 öfver 4,825 innevånare. Handeln har fordom varit betydlig i förhållande till stadens storlek samt sträckt sig till utrikes orter och bestått i utskeppning af metalliska produkter, äfven ifrån Mälarorterna, och af skogsbrukets alster; men dels dessa sednares aftagande, dels jernhandelns dragande till hufvudstaden och slutligen segelledens uppgrundning ha småningom bragt den i lägervall. En tid samlades i nejden bergsmossa, som utfördes till England till ett icke ringa värde. Inrikes handeln och sjöfarten, äfven med ångfartyg, hvaraf tvänne, Gripen och Hermoder, gjort resor på Stockholm, tyckes i sednare tider deremot något tilltagit, synnerligast sedan inloppet till hamnen uppmuddrats och staden fått sig en uthamn vid Oxlösund, dit vestra jernvägsbanan skall ledas med en bibana. Nu idkas en icke oansenlig spannmålsexport. Staden egde år 1862: 14 fartyg om 419 läster. År 1861 funnos i staden 33 handlande, 87 handtverkmästare och 70 idkare af arbeten till sjelfförsörjning, förutom fabrikanter. I bevillning erlades år 1862:

7,961 rdr, hvaraf 5,585 rdr för inkomster, 1,301 rdr för egendom och 797 rdr i personlig skyddsafgift af 2,711 mantalsskrifna. Fabrikerna ha dels varit, dels äro pappers- och tegelbruk, klädes- och korderojsfabriker, metallfabrik för tillverkning af knappnålar och ljusstakar, mekanisk verkstad (hvarvid 1861 tillverkades 3,840 centner gjutgods) a), qvarnar, sågverk, skeppsvarf med docka, der under året 1862 byggdes ett fartyg af stålplåt och hvars lastrum kommer att hålla ej mindre än 150,000 kubikfot. Härjemte finnes inom staden boktryckeri, det första redan anlagdt år 1645 af Schroderus, och apothek, samt af publika och kommunala inrättningar: post- och tullkontor, länets lazarett och hospital, sparbank, Nyköpings enskilda bank, oktrojerad 1858, och ett afdelningskontor för Mälareprovinsernas enskilda bank, telegrafstation af 2:dra klassen, äfvensom elementarskola och 3 folkskolor, en för gossar, en för flickor och en för småbarn, den sednare stiftad af enskild person. Det ansenligaste verket har varit messingsbruket, som anlades vid medlet af 1600-talet af Wilhelm Momma, hvilken inkommit från Aachen, jemte sina bröder, Abraham och Jacob, de båda sednare adlade med namnet Reenstjerna. Bruket fick sig upplåten stora qvarnen med 10 par stenar samt kolningsrättighet på kronoskogsparken i Björkvik, och sednare ett före 1678 inrättadt stångjernsverk, som bröderna Gillis och Hubert De Besche innehaft. Sjelfva messingsbruket är numera nedlagdt; i stället finnes den betydliga mekaniska verkstaden, som redan 1860 sysselsatte 640 personer och tyckes vara ännu mera i stigande.

Stadens styrelse, som till sistförflutna år (1863) bestått af en borgmästare, sex rådmän och en magistratssekreterare, utgöres nu af stadsfullmäktige; stadens vapen är af gammalt en fästningsport, och i staden hålles blott en marknad, nämligen kreatursmarknad i September månad. Nyköping, som hör till 3:dje klassens städer, har 14:de numret på riksdagarna. Uti kyrkligt hänseende sönderfaller staden i tvänne församlingar, den vestra och den östra, en på hvardera sidan om ån, hvilka med sina landsförsamlingar, — den östra har äfven ett annex, nämligen Svärta eller Svärtuna socken i Rönö härad, — utgöra särskilda pastorater, hörande till Strengnäs stift samt båda regala af första klassen. Kyrkoherdelängderna gå tillbaka från medeltiden; komministrarne, som af konsistorium tillsättas, äro kända från 1593. — Nyköpings vestra församling har, gemensamt med Nicolai socken i Jönåkers härad, S:t Nicolai kyrka, belägen vid stora torget. Den omtalas tillbyggd redan i konung Magnus Ladulås' tid, men har sedan undergått flera förändringar och lidit af eld, såsom 1329, 1665, och 1719; är nu 100 alnar lång och 33 bred, men till stilen föga architektonisk, i det ett knä på midten af kyrkan ställer choret i sned riktning emot skeppet; tvänne pelarrader, uppbärande de höga hvalfven, göra henne mindre ljus; predikstolen, midt i kyrkan, är utmärkt väl arbetad och försedd med rik förgyllning; altartaflan, föreställande nattvarden, utgöres af en 11 alnar hög och $5^3/_4$ alnar bred oljemålning af Schröder, inom förgyld ram, och hitskänkt 1739 af drottning Ulrica Eleonora, och orgelverket har blifvit förfärdigadt af Cahman; i en större sarkophag af kolmårdsmarmor, till venster om altaret, hvila riksrådet Fredric Ulric Sparre till Rossvik och Sparreholm, död 1777, och hans fru, friherrinnan Juliana Brita Sjöblad till Arnö, död 1775, och på samma sida i choret finnes ett vackert epitaphium af hvit marmor öfver den på sin tid genom rikedom samt frikostighet emot allmänna inrättningar betydande majoren Anders Björsson; under kyrkan ligga begrafna riksrådet frih. Johan Rosenhane, presidenten frih. Gustaf Faltzburg, kammarrådet Joachim Skyttehjelm, bruksegarne De Besche, von Berchner, jemte många flera, så att kistornas antal uppgår till 100, de aldraflesta af koppar, men grafvarne äro för kyrkogolfvets bestånd till stor del igenfyllda; på den vackra kyrkogården utanför staden ses, bland andra smakfulla monumenter, äfven ett öfver

a) Mellan mekaniska verkstaden och valsverket är anlagd en rail-väg, hvilken år 1863 skulle utsträckas till varfvet och hamnen. A varfvet uppfördes en ny kaj på en sträcka af c:a 300 fot.

den utmärkta skådespelaren Lars Hjortsberg; kyrkans trenne goda ringklockor slutligen ha ej plats i tornet, utan i en särskild klockstapel på det närbelägna Borgarberget vid Slottsgatan. Pastor har boställe både i staden och på landet; komministern endast i staden. — Stadens östra kyrka eller Allhelgona, hörande äfven till den i Rönö härad liggande landsförsamlingen af samma namn, likaledes gammal, utan torn, men med hög takresning, är blott 67 alnar lång och 24 bred samt har också två pelarrader, innanredet i öfrigt icke anmärkningsvärdt; den brann med staden 1665, undgick väl Ryssarnes förstöring 1719, men plundrades dock af dem till ett värde af nära 20,700 daler silfvermynt; på södra sidan är kyrkan tillbyggd med Tungelska grafchoret, numera inredt till bänkrum; i grafven derunder ligga den beryktade hofkansläreu Nils Nilsson Tungel, död 1665, och flera af familjen samt medlemmar af ätterna Gyldenklou, Planting-Gyllenbåga, von Porten, Örnehufvud och Piper, och under altaret är en friherrl. Fleetwoodsk graf; kyrk-klockorna hänga i en stapel, försedd med urverk och belägen på det närliggande Klockberget; till kyrkan donerade slutligen år 1685 öfverste-löjtnanten David Gyldenklou, förutnämnda Tungels måg och troligen i hans graf nedsatt, 1 mantal frälse, Östby, i Svärta socken, med hvars afkomst kyrkobetjeningen lönas. Kyrkoherden har boställe endast på landet, nämligen det 1/4 mil från staden vid Nyköpings-ån täckt belägna Stenbro, omslutet af en vacker parkanläggning; komministern deremot både i staden och på landet. För båda församlingarne finnes sedan 1755 ett gemensamt fattighus, beläget nära hospitalet. — Nyköping är, oaktadt sitt namn, en ganska gammal stad, och latinska namnet Nicopia förekommer, med alla tecken till egenskap af stad, redan från 1300-talets början, då ock kloster, kyrkor, fogde, m. m., omtalas. Under hednatiden lärer stället varit en vikingahamn och benämnts Byn, hvarföre traktens invånare i våra äldre krönikor kallades bymänner, och inloppet Byfjärden. Flera möten och riksdagar ha här blifvit under medeltiden hållna, de flesta sannolikt på slottet; och är den anmärkningsvärdaste bland dem den år 1396, i drottning Margarethas och kon. Eric XIII:s tid, då Nyköpings recess författades, hvarigenom en ansenlig reduktion anstäldes af de kronogods och hemman, som under tysk länsrätt eller genom köp, förpantningar och byten eller olaglig rusttjenst blifvit frälse, men då åter till kronan indragna. Här har också varit ett ansenligt och rikt kloster med fransiskanermunkar, troligen anlagdt under konung Eric Läspes regering, men som upphörde vid reformationen, äfvensom ett helgeandshus eller hospital samt flera gillen, såsom den heliga jungfruns, S:t Barbros och andra. Staden har åtskilliga gånger lidit af eldskador, såsom 1389, då, i konung Albrechts af Mecklenburg tid, hans tyska parti eller de såkallade hättebröderna uppbrände densamma; 1665, då den totalt förstördes genom vådabrand; 1719, vid Ryssarnes härjningar; och slutligen 1825, då likväl blott en del uppgick i rök. — Det urgamla, märkvärdiga slottet har fordom varit Södermanlands konungasäte (en kon. Östen skall här blifvit innebränd år 473), samt blef slutligen så befästadt med vallar, murar och torn, att det, näst Stockholms och Kalmar slott, varit det starkaste i riket. Engelbrecht intog det från Danskarne, under sitt befrielsekrig, och Gustaf Wasa likaledes sjelfva julaftonen 1521. Sin största historiska namnkunnighet vann det dock genom kon. Waldemars fängelse och död derstädes 1293, samt af bröderna hertigarne Eric och Waldemars ihjälhungrande 1318, äfvenledes i häkte; och tror man sig veta att rummet var under sydöstra hörnet af den inre fyrkantiga byggningen. På slottet, som merändels beboddes af konung Carl IX, såsom hertig, föddes hans dotter, prinsessan Catharina, konung Carl X Gustafs moder, år 1584; der höll förstnämnda konung år 1592 sitt biläger med prinsessan Christina af Holstein, hvilken, som enkedrottning residerade härstädes, hvarjemte dessa båda afledo på samma slott, den förra 1611 och den sednare 1625, och slutligen föddes äfven här konung Carl X år 1622. Slottet afbrann 1665 och 1719, men iståndsattes åter båda gångerna delvis, så att länets höfdingar ännu till 1760-

talet hade derstädes sitt residens. Sedan ansågs det dertill icke lämpligt, såsom förfallet, och är nu, som förut sagdt, en ruin; dock begagnas ännu port-tornet till länshäkte och norra sidtornet till magasin.

Utom staden, men på dess område, finnas följande lägenheter: *Anderslund, Grönlund, Katrineborg* och *Tegelugnen. Blomenhof, Damgrufvan, Grönborg, Magniberg, Oscarsberg* och *Westerlund,* alla belägna vester om staden. *Adolfsberg, Brandkärr, Gustafsberg, Marieberg* och *Paul Jungs Hage, Bryngelstorp* och *Erikslund, Ekensberg, Trillingsberg* och *Hallstalund, Isaksdal,* m. fl.

Nyköpings län, som innefattar hela Södermanland, med undantag af ett pastorat i nordvestligaste delen samt östra delen, det s. k. Södertörn, eller Öknebo, Svartlösa och Sotholms härader, gränsar i norr till Westerås län och Mälaren, i öster till Stockholms län och Östersjön, i söder till nämnda sjö och Linköpings län samt i vester till Örebro län och Hjelmaren. Arealen beräknas till 58,267 qvadratmil deraf 50,896 äro land, de öfriga vatten. Odlad jord beräknas till 144,794 tunnland, naturlig äng till 110,174. Skogen upptager 61,626 tunnland. Om dess naturförhållanden och innevånare, m. m., kommer att meddelas under artikeln Södermanland. Inom länet äro sex städer med egen jurisdiktion, nemligen Nyköping, Strengnäs, Thorshälla, Eskilstuna, Mariæfred och Trosa samt en köping, Malmköping, som i judicielt hänseende lyder under Willåttinge häradsrätt. Vidare är det indeladt i fyra fögderier, af hvilka det första omfattar Jönåkers, Rönö och Hölebo härader, det andra Oppunda och Willåttinge, det tredje Öster- och Wester-Rekarne samt det fjerde Åkers, Daga och Selebo; och skall Jönåker ha äran af främsta rummet bland häraderna, emedan det fordna slottet var derinom beläget. Hvartdera häradet utgör ett länsmansdistrikt, med undantag af Oppunda, som, i anseende till sin vidsträckthet, gående uppifrån Hjelmaren ned emot Nyköping, på endast ett par mils afstånd, är deladt i trenne. Länets öfriga indelning ses af här nedan bifogade tabell. Länet tillhör i kyrkligt afseende Strengnäs stift och indelas uti 90 kyrksocknar och 59 pastorater, fördelade på 10 prosterier, hvilka dock icke öfverallt sammanfalla med länsgränserna. Såväl i judicielt som uti administrativt hänseende förekomma från äldre tider tillbaka åtskilliga besynnerliga oregelbundenheter. Så lyda hela den såkallade Årja socken samt delar af Åkers och Strengnäs socknar, ehuru belägna inom Åkers härad, under Selebo häradsrätt; några mantal af Gryts socken i Daga härad höra både i judicielt och kameralt till Willåttinge; några hemman i Öfver-Enhörna socken ha sin kyrkliga förvaltning tillsammans med Ytter-Enhörna, och tvärtom; $^1/_4$ mtl och några torp i Dunkers socken i Willåttinge härad lyda i kyrkligt hänseende till Årila socken och i judicielt till Öster-Rekarne härad; af Hyltinge socken, också i Willåttinge, höra $^3/_8$ mant. i kyrkligt till Gryts socken och i judicielt till Daga häradsrätt; och slutligen, det besattaste af allt, är af Westra Wingåker $^1/_2$ hemman beläget inom Askers socken och härad af Örebro län. Länets folkmängd utgjorde vid 1860 års slut å landsbygden 114,324 och i städerna 12,381 eller tillsammans 126,705 personer, 1863 steg antalet till 128,718, samt hade under föregående femårsperiod ökats med 3,457 personer eller 2,83 procent. Af denna tillökning belöpte sig emellertid endast 2,112 personer på landet, men deremot 1,345 på städerna eller 1,90 procent på det förra och 12,09 i de sednare. Vid jemförelse emellan folkmängden och länets areal, visar det sig, att länet i medeltal år 1860 var befolkadt med blott 2,127 personer på qvadratmilen, ett medeltal, som visserligen var dubbelt större än det för hela riket, men likväl betydligt understeg den relativa befolkningen i åtskilliga andra län, såsom Malmöhus, Carlskrona samt Götheborgs och Bohus län. Åkerbruket är fortfarande den af länets näringar, som frambringar de värdefullaste alstren, lemnar sysselsättning och uppehälle åt det största antalet personer, samt utgör följaktligen den egentliga källan till länets stigande förkofran. Dertill har synnerligast på sednare åren bidragit det vid de större egendomarne införda cirkulationsbruket, för hvilket det gamla tvåskiftet, öfver allt mer och mer

hos allmogen fått vika. Af höstsäd odlas hvete med mycken fördel, och produktionen deraf kan med säkerhet beräknas till 60,000 tunnor, samt medelafkastningen af råg godt antagas utgöra 250,000; men af vårsäd deremot är afkastningen af alla slag knappast högre än 150,000 tunnor. Bland rotfrukter odlas företrädesvis potates, och kan skörden deraf uppskattas till 200,000 tunnor. Provinsen har en landtbruksskola på *Wäderbrunn*. Uti Wingåker utgör humlan en icke obetydlig handelsartikel. Boskapsskötseln omfattas äfven af landtmannen med omtanka och framgång. Skogshushållning och bergsbrukshandtering äro af mindre betydenhet, och på sednare tider ha åtskilliga bruk blifvit nedlagda, såsom Tunafors, Rosenberg och Näshulta bruk i Öster- och Wester-Rekarne härader, Ehrendal i Daga, Svärta i Rönö, Bilsbro i Oppunda och nu sednast Länna bruk i Åkers härad. Jernmalmsuppfordringen 1861, ur 13 grufvor, uppgick till 207,895 centner, hvaraf 134,000 ur Högsjö, Skalunda och Förohla grufvor i Floda, Sköldinge och Svärtuna socknar. Under året 1856 bröts endast ur 10 grufvor, som lemnade 56,254 *skU.* Under året 1862 uppgick jernmalmsuppfordringen till 200,870 centner. År 1856 hade länet 36 stångjernshärdar, år 1861 endast 22. Tillverkningen sistn. år uppgifves till 78,349 centner af tackjern, 46,030 af stångjern, 24,033 c:tr af gjutgods, 40,017 centner af jernmanufaktur och stål. Inom länet finnas trenne kronoparker och åtta häradsallmänningar, hvilka, med undantag af Daga härads, som är på häradets socknar fördelad, stå under jägeribetjeningens tillsyn och vård samt blifvit dels indelade till trakthuggning, dels äro under arbete dertill. På *Skoghall* har länets hushållningssällskap inrättat en särskild skogvaktareskola. I öfrigt har länet att uppvisa en hjulfabrik, 4 pappersbruk, ett krutbruk, 12 garfverier, ett marmorbrott på Kålmården, talrika tegelbruk, kalkugnar, m. m., samt *Hargs* bomullsspinneri. Till binäringar kunna äfven räknas jagt af skärgårdsboerna å skälar och sjöfogel samt sjöfart och saltsjöfiske, deraf Trosa stads innevånare och befolkningen i skärgården ha sitt hufvudsakligaste uppehälle. Af landthamnar är *Läppe* vid Hjelmaren i W. Wingåkers socken, den förnämsta. Af handaslöjder slutligen äro väfnaderna inom Westra Wingåkers och Österåkers socknar de anmärkningsvärdaste, och hålles det bekanta Wingåkers-vadmalet öfverallt i riket till afsalu. För landtbrukets och dit hörande näringars utveckling och förkofran verka länets hushållningssällskap samt de i häraderna bildade åtta hushållningsgillena med lika nit som framgång; och den nu midtigenom länet gående statens vestra jernvägs-stambana kommer att i en framtid ha ett oberäkneligt inflytande på detsammas förkofran i alla afseenden. Nyköpings län, det fjerde i ordningen, är i militäriskt hänseende roteradt till 1,200 rotar af Kongl. Södermanlands regimente, 111 nummer af lifregimentets grenadierer, 15 man af lifregiments-brigadens husar-kår och 142 båtsmän.

Nyköpings län består af 3,324 mantal samt inom de tre första fögderierna (för det fjerde saknas uppgift) 165 nybyggen, 230 qvarnar, 25 fisken, 5,402 torp, 1 pappersbruk, 1 bomullsspinneri, 1 messings-, 12 jernbruk, 6 masugnar, 1 jerngrufva, 1 gevärs-faktori; hela fastighetsvärdet 1862 var c:a 89,000,000 rdr rmt, deraf 6,785,497 rdr för städerna med deras jord. Statsbidragen utgjorde s. år 694,248 rdr rmt, deraf 71,801 rdr erlades af städerna. Länet har brandstodsbolag, sockenmagasiner och 8 sparbanker.

Märkliga ställen inom länet äro: lustslotten *Gripsholm* och *Tullgarn*. Bland dess gods märkas: *Hörningsholm Räfsnäs, Tynnelsö, Eriksberg, Fiholm, Säfstaholm, Åkers* och *Stafsjö* styckebruk, äfvensom vattenkuranstalten *Bie* eller *Augustenbad*. Till länet höra de betydliga Mälaröarne *Sela-ön, Aspö, Fogdö* m. fl.

Nyköpings läns indelning i administrativt och judicielt hänseende åskådliggöres af nedanstående tabell.

Kyrkosocknar.	Härader och Tingslag.	Tingställenas läge.	Domsagor.
Björkvik, Halla, *Bärbo*, *Stigtomta*, Nykyrka, *Lunda*, Kila, *Tuna*, Bergshammar, Tunaberg, Nyköpings- eller Nicolai landsförsamling.	Jönåkers härad och tingslag.	Jäder i Lunda socken.	
Julita, *Floda*, *Österåker*, omkring $\frac{294}{295}$ af *Westra Wingåker*, *Östra Wingåker*, *Stora Malm*, *Sköldinge* (*Skyllinge*), *Lerbo*, *Blacksta*, Wadsbro, *Bettna*, Wrena, *Husby-Oppunda*.	Oppunda härad och tingslag.	Stensjö i Stora Malms socken.	
Omkring $\frac{35}{36}$ af *Dunker*, Lilla Malma, *Lilla Mellösa*, Flen, *Helgesta*, omkring $\frac{133}{134}$ af Hyltinge, omkr. $\frac{1}{8}$ af *Gryth*, *Årdala*, Forssa.	Willåttinge härad och tingslag.	I Malmköping.	Konungadömets eller Jönåkers, Oppunda, Willåttinge och Rönö häraders domsaga.
Ripsa, Lid, *Ludgo*, Spelvik, *Thorsåker*, Lästringe, *Settersta*, Bogsta, *Råby*, *Runtuna*, *Bälinge*, Tystberga, Allhelgona, Svärtuna (Svärta).	Rönö härad och tingslag.	Svärdsbro i Sättersta socken.	
Hölö, *Mörkö*, *Trosa* landsförsamling, Wagnhärad, *Westerljung*.	Hölebo härad och tingslag.	Vid Stora Åby gästgifv.gård.	
Thorshälla landsförsamling, *Tumbo*, Råby, Forss, *Gillberga*, Lijsta, *Öija*, Westermo.	Wester-Rekarne härad och tingslag.	I Eskilstuna stad.	
Wallby, Hammarby, *Kjula*, Sundby, *Jäder*, Barfva, Kloster, *Stenqvista*, Ärila, *Näshulta*, *Husby-Rekarne*, omkr. $\frac{1}{36}$ af *Dunker*.	Öster-Rekarne härad och tingslag.	I Eskilstuna stad.	
Omkring $\frac{7}{8}$ af *Gryth*, omkr. $\frac{1}{134}$ af Hyltinge, *Gåsinge*, Dillnäs, *Björnlunda*, *Frustuna*, Catharinænäs, (Kattnäs).	Daga härad och tingslag.	I Gåsinge by.	Lifgedingets eller Rekarnes, Daga, Åkers och Selebo häraders domsaga.
Omkring $\frac{697}{700}$ af *Fogdö*, Helgarö, *Wansö*, Härad, omkr. hälften af Strengnäs landsförsamling, omkr. $\frac{112}{117}$ af *Åker*, Länna.	Åkers tingslag.	I Strengnäs stad.	
Aspö, *Öfver-Selö*, *Ytter-Selö*, omkr. hälften af Strengnäs landsförsamling, *Thoresund*, omkring $\frac{5}{117}$ af *Åker*, Ärja, Kjernbo, Taxinge, *Öfver-Enhörna*, Ytter-Enhörna.	Selebo tingslag.	Sundby i Thoresunds socken.	

Nyköpings- *Westra* och *Östra*. Tvänne kontrakt, hvaraf det förra innefattar 8, det sednare 7 pastorater, se vidare under Strengnäs stift.

Nyköpings *Stora* och *Lilla Ladugård*, se *Kongsladugården* och *Nicolai* socken.

Nyland. Hamn och lastageplats, den förnämsta vid Ångermanelfven, $6^1/_2$ mil från Hernösand, hörer till Ytter-Lännäs socken af Ångermanlands Södra fögderi och Wester-Norrlands län. Hamnen är 10 à 15 famnar djup, med lerbotten. Härifrån utgå vanligen 90 à 100 laster af plankor, bräder, bjelkar, sparrar, m. m., utom hvad som går till inrikes orter: ofta får man se på denna nordliga punkt den franska, engelska, holländska, norska och amerikanska flaggan. Nylands läge lämpar sig vida bättre för en stad, än många andra platser, som så benämnas. Flera bondgårdar, ståtligt byggda, ligga i grannskapet. På en bank i elfven är anlagd en upplagsplats för trävirke, samt å ett annat ställe en barlastplats. I bevillning för eganderätten erlade lastageplatsen 1860: 50 rdr rmt. Här är äfven lotsplats med 6 lotsar. Byn Nyland består af $55^1/_2$ mål och var 1861 skiftad mellan 8 egare, som erlade i eganderätts-afgift 45 rdr 40 öre.

Nyland. By i Ljustorps socken af Medelpad med qvarn, för hvilken i eg.r.afg. erl. 1860: 30 rdr; här äro äfven 2:ne sågar. Med namnet Nyland finnas dessutom flera andra byar i Norrland, såsom uti Medelpad i socknen *Indal.* Uti Södra Ångermanland i socknarne: *Säbrå, Nora, Skog, Sollefteå, Långsele,* och *Ramsele*; till de flesta höra såginrättningar. Uti N:a Ångermanland i socknarne: *Nordingrå, Nätra, Arnäs, Grundsunda, Wibyggerå, Sidensjö,* och *Själevad* samt i *Undersåkers* socken i Jämtland.

Nyland. Gästgifvaregård i Södra Ångermanland, hvarifrån skjutsas till
Hamra i n. v. . . . . . . $1^1/_4$ mil.
Frånö i s. o. . . . . . . $1^7/_8$ »

En ny väg har under 1860 blifvit lagd förbi Ödsbacken, mellan Nyland och Frånö, medelst statsbidrag.

Nylund, f. d. *Andekärr.* Ett frälsesäteri af $^1/_8$ mantal uti Qvillinge socken, Bråbo härad af Linköpings län, är skattlagdt 1781, köpt till skatte 1802, fr.-säteri från 1804, tillhörde 1825 brukspatron J. G. Norstedt i Norrköping, år 1850 dess måg, F. v. Aken på Högsjö i Södermanland.

Nymö. Annex-socken till Fjelkinge pastorat, är belägen uti Willands härad af Christianstads län, 1 mil från Åhus, $1^1/_2$ mil o. s. o. från Christianstad, samt omfattar 0,092 qvadratmil land. Marken är jemn, rådande jordmånen sand. På skog är brist. Kyrkan utgöres af tvåqvadratiskt skepp, enqvadratiskt chor med rak altarvägg och fyrkantigt torn i vester. Skeppets och chorets omgifningsmurar, pilastrar och betäckningar bestå af tegelsten. Tornets omgifningsmurar äro af gråsten, men dess takhvalf af tegelsten.

Folkmängd. 1805	— 1860.	Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Eg.rätts-afgift. år 1860.
289.	362.	$5\frac{29}{45}$.	$\frac{3}{8}$.	$2\frac{1}{16}$.	50 rdr 62 öre.

Socknen består af en by *Nymö,* skiftad i 22 delar, hvaraf de största utgöres af № 10, 11, 12, 13, 28, $2^{13}/_{96}$ mtl *Nymö* (eg.rätts-afg. 17 rdr 24 öre) som lyda under Trolle-Ljungby. Minsta delen är $^1/_{32}$ mant. — $^3/_8$ mant. är sergeantboställe. — Socknens hela fastighetsvärde tax. 1862 till 282,190 rdr rmt. — Adress: Christianstad.

Nynäs. Tre och $^1/_2$ mtl säteri, i Ekeby socken, Skyllersta härad och Örebro län, är beläget $1^1/_2$ mil österut ifrån Örebro stad, på den mellan Mosjön och Westra Qvismaren varande bördiga och vidsträckta slätt, hvarföre mangårdsbyggningen, ett nätt stenhus, omgifvet af en ansenlig trädgård, synes vidt omkring. Hade, enligt Djurberg, hjelpligt höbol, men ringa skog. Till gården lyda $2^1/_2$ mantal i Leds by i samma socken och flera hemman uti den angränsande Skyllersta samt dessutom frälseräntan af $1^1/_8$ mantal. Stället har egts af landshöfdingen i Elfsborgs län Henric Conradsson Falkenberg till Trystorp, som var landtmarskalk vid riksdagen i Halmstad 1678, dess måg, fältmarskalken frih. Hugo Joh. Hamilton af Hageby till Boo fideikommiss, dennes sondotter, Hedvig Hamilton, gift med general-löjtnanten Johan Gustaf Coijet, och slutligen deras dotter Charlotte Coijet, som blef gift med ryttm. Carl Fredric Stuth ifrån Pommern, hvilken i Sverige antog namnet von Hennigs, och blef, för sin andryga svärmoders skull, 1817 adlad under detta sednare namn samt dog samma år på Nynås och ligger, jemte tvänne söner, begrafven på Ekeby kyrkogård, der deras särskildta grafvårdar ses, bredvid hvarandra. Enligt Tuneld och, troligen efter honom, Tham, skall sedermera en grefvinna Lewenhaupt varit egarinna; men egendomen tillhör nu förutnämnda general-löjtnants sonson, f. d. kaptenen vid Nerikes regimente Gustaf August Coijet, hvilken länge bebodde stället och, såsom rationel landtbrukare, mycket uppodlade och förbättrade detsamma. Eganderätts-afgiften för det hela är 41 rdr 85 öre rmt, och postadressen Örebro.

Nynäs. Egendom i Bälinge socken, Rönö härad och Nyköpings län, belägen $3^3/_4$ mil ifrån Nyköping, emellan höga berg, vid Rumbosjöns utlopp i Sibbofjärden, en vik af Östersjön, samt består, tillika med Oppeby, nära Bälinge kyrka, af 4 mtl frälse-säteri, 1 mant. rå och rör med tegelbruk, och har till underlydande 10 hemman inom socknen, 5 hemman och 1 qvarn i Westerljungs samt $2^1/_8$ i Lästringe. Nynäs är ett af länets äldsta herresäten och förekommer, såsom sådant, redan 1328, då det egdes af Magnus Ingevaldsson på Sundholmen. Det tillhörde sedermera hans frände, den rika och mäktiga Bo Jonsson Grip, dess son, Knut, och dennes dotter, Catharina, gift med riksrådet Nils Ehrengisslesson (Natt och Dag på längden); vidare deras son, Bo, som upptog sin morfaders vapen,

och dess son, riksrådet Nils Bosson Grip, hvilken 1525 blef ihjälslagen i Wingåker. Stället kom med den sistnämndas dotter, Marina Grip, till riksrådet Carl Ericsson Gyllenstjerna till Winstorp, i hvars ätt det qvarblef nära 200 år eller till 1709, då den sista manliga ättlingen af friherrarne till Ulaborg, majoren frih. Eric Gyllenstjerna, ogift stupade i slaget vid Pultawa. Han ärfdes af sin moder, grefvinnan Eva Lewenhaupt, som innehade egendomen till sin död 1729, då den tillföll hennes dotter, Beata Gyllenstjerna och hennes andra man, general-majoren friherre Axel Duwall. Efter hennes död, som troligen inträffade vid år 1744, kom Nynäs genom arf och lösen till hennes kusins son, landshöfdingen frih. Claës Gustaf Rålamb, hvars enka, friherrinnan Christina Sophia Sack, 1769 försålde det ifrån slägten, och inköptes egendomen då af den rika ryttmästaren David Henric Hildebrand, hvars son, David, vid sin död 1808, testamenterade den till sin systerson, friherre Carl Carlsson Bonde. Denne bortbytte gården och godset redan 1812 till sin fader, exc., friherre Carl Göran Bonde, som dog derstädes 1840. Efter honom ärfdes stället af dottern Sophia Ulrica, gift med öfversten och general-adjutanten August Anckarsvärd, hvilka slutligen öfverlåtit detsamma på deras måg, finans-ministern friherre Joh. August Gripenstedt, hvilken således nu är egare. Det nuvarande prydliga stenhuset, tre våningar högt, är på 1650-talet uppbygdt af riksrådet friherre Eric Gyllenstjerna af Ulaborg; men han dog 1657, just som huset var till det yttre färdigt. Hans son landshöfdingen frih. Conrad Gyllenstjerna, inredde det sedan med all den gedigna smak och prakt, som tillhörde hans tid, och isynnerhet äro sängkammaren och gipstaken anmärkningsvärda. Hvad som ännu fattades, har excellensen baron Bonde fullbordat, och i öfversta våningen inredde han ett rum för ett af honom samladt bibliothek, som bestod af 4,000 volumer. Trångt belägen emellan höga berg, har gården föga utrymme för trädgård. Den nuvarande blef först i en sednare tid förbättrad, och isynnerhet äro orangeri och drifhus i utmärkt stånd. Ladugården är i ryttmästaren Hildebrands tid af gråsten uppförd. Till stenanläggningarna vid stället och för mera utrymme skull är ett helt berg bortsprängdt; arbetet dermed började 1797 och fortsattes oafbrutet till 1823 om hösten, då platsen var alldeles jemn. Nynäs fordna utseende är aftecknadt i Dahlbergs Svecia Antiqva et Hodierna. Uti det närliggande Mummelsberget finnes en jättegryta, ungefär sex qvarter djup och tre qvarter i diameter samt innantill så slät, som om hon vore polerad, men öppningen något ojemn. Det anmärkningsvärdaste är, att hon ligger flera famnar öfver vattenytan, bevisande huru högt hafvet fordom gått.

Nynäs med underlydande $13^1/_2$ mtl, taxerades 1862 till 230,250 rdr rmt. Godset ligger 2 mil från adressorten Trosa.

Nynäs. Två mant. frälse-säteri uti Össmo socken, Sotholms härad af Stockholms län, beläget vid den derefter uppkallade viken, utgör med qvarn och kalkugn samt underlydande $13^{23}/_{24}$ mtl, ett gods, taxeradt 1862 till 291,600 rdr, hvaraf 56,000 rdr för Nynäs.

Nynäs är sannolikt ett gammalt gods, egdes i början på 1600-talet af riksrådet Hogenskild Bjelke; på 1670-talet tillhörde det Rosenstjerna, på 1700-talet kommerserådet Olof Hansson Törnflycht, som uppbragte sig, utan att hafva ärft något, till en ansenlig förmögenhet, samt egde, utom hus i Stockholm och betydliga landtegendomar, icke mindre än 73 st. handelsskepp i sjön; han var i åtta år direktör för tjärukompaniet. Hans son och sonson r. r. grefvarne Olof och Carl Fr. innehade äfven Nynäs, så ock den förres måg grefve A. Wrede-Sparre (död 1772), sednare friherre Wrangel. Exc. friherre Armfelt, Brehmer 1809—12, exc. gr. Adlercreutz (se Leckö), som lät uppsätta den nuvarande åbyggnaden af sten, eges nu af sonen, öfversten, frih. C. G. Adlercreutz. Bland underlydande märkas säterierna Wahlsta och Kahlsta, hvardera af 1 mtl, härtill hörer äfven Gummerstens fiske. Nynäsviken har varit (år 1862) föreslagen till en uthamn för Stockholm; dess norra inlopp är cirka 2,600 fot bredt med ett djup af 9 till 20 famnar. Sjelfva hamnen har ett medeldjup af 5 till 15 famnar med god hållbotten af lera. Det södra inloppet uppgifves bilda en förträfflig redd. Vid Nynäs finnes telegrafstation.

Nyqvarn. Egendom, belägen uti Thuringe socken, Öknebo härad och Stockholms län, $4^3/_4$ mil från hufvudstaden, $1^1/_4$ mil från Södertelge, $^1/_2$ mil från gårdens lastageplats, vid Mälaren, samt $^1/_8$ mil från sockenkyrkan och stora landsvägen, utgöres af $3^1/_4$ mantal frälsesäteri, deraf $^1/_4$ mant. Nyqvarn, samt 6 mantal frälse, med en areal af minst 7,318 tunnl., hvaraf 368 tunnl. komma på hufvudgården med Bysta. Genom de sedan 1856 företagna odlingar har dock den öppna åkerjorden blifvit betydligt utvidgad, så att hela arealen nu torde öfverstiga angifna summan. Sädesafkastningen 1859 var 1,400 t:r, 1862: 2,050 t:r. Till egendomen höra en flerbladig såg, mjölqvarn med 3 par stenar och grynverk, ett tegelbruk med 2:ne ugnar, hvarvid tillverkas, utom tegel, årligen 60 à 100,000 st. dikesrör, hvilka vunnit priset vid flera expositioner; en benstamp samt en kalkugn, med eget kalkbrott. Skogen och hagarne beräknas lemna årligen 2,000 timmer och sågstockar, 15 à 1600 famnar barrved samt c:a 150 famnar björkvirke. En ladugård af tegelsten, 100 alnar lång och 35 alnar bred, med rum för 128 kreatur, är af nuvarande egaren uppförd. — Ett stångjernsbruk grundlades här af borgaren i Stockholm Hans Ulfsson, privilegierades af hertig Carl 1590, och gick i arf till nämnde borgares anförvandter, som 1613 fingo donation på gården; köptes af Abraham Cronström; enligt kammarkollegii bref d. 1 Maj 1681 och d. 7 Maj 1684 tillbytte sig herr Anders Grönberg Nyqvarn, och stadfästes bytet enl. Kongl. Majt:s bref den 15 Juli 1747. Bruket fick utvidgade privilegier 1678 och 99, äfven på messings- och kopparsmide vid Sundsör, som dock sedermera nedlades. Egendomen ärfdes af bergsrådet J. Cederstedt (död 1730), såldes af slägten 1739 till major Tham, kom genom köp och testamente på 1780-talet till slägten Leijonhufvud, hvaraf må nämnas öfversten Sebastian L., som dog här 1818; han bivistade hela Pommerska kriget och derunder blokaden af Stralsund, intagandet af Demmin, då han blef fången, staden Prentzlows återtagande samt affärerna vid Friedersdorff, Neü-Brandenburg och Neü-Kahlen. Sonen Carl Greger Leijonhufvud, född här, bivistade med utmärkt tapperhet sista finska kriget, död 1857. År 1825 och 1847 voro Ulmgren och Winkler egare. Bruket brann 2 gånger på 1700-talet. År 1797 användes här det första s. k. Widholms blåsverk. Enligt taxeringslängden utgjordes egendomen 1861 af förut uppgifna hemmantal, deribland 3 mantal säteri *Ströpsta,* som köptes 1758 till Nyqvarn, ett stålbruk med 1,800 centner tillverkning, såg, qvarn och tegelbruk, hvarföre allt i eganderätts-afgift erlades 134 rdr 2 öre (hvaraf 19 rdr 50 öre för Nyqvarns säteri); egare s. år var exc., baron Elias Lagerheim.

Nyqvarn. Pappersbruk, anlades under åren 1848 och 50 af hrr J. Th. Bergelin, J. Th. Moll och boktryckeribolaget Östlund & Berling, på en från ofvanbeskrifna Nyqvarns egendom afsöndrad lägenhet, hvarigenom ett förbiflytande vattendrag leddes för att bilda ett fall af 44 fot till maskinernas drifvande. Bruket, som arbetade med 2 pappersmaskiner, var då det största i riket. Efter få års förlopp, 1856, förstördes fabriksbyggnaden nästan helt och hållet af vådeld, hvarefter bruket dock inom ett år var ånyo uppbyggdt, med iakttagande af alla vid pappersfabrikationen under de senast förflutna åren gjorda förbättringar. Utom den på stället befintliga vattenkraften, arbetar bruket med 3 ångmaskiner af tillsammans 77 hästars kraft. Den nära 4 alnar breda pappersmaskinen tillverkar dagligen 4 till 5,000 skålpund finare papperssorter, eller lika mycket som med de båda äldre maskinerna tillsammans kunde åstadkommas. För pappersmassans beredning finnas 21 st. valskistor eller så kallade holländare, roterande bykkar af jern, jemte andra maskiner äfvensom hydraulisk press, skärmaskiner och dylika för papperets skärning, pressning och inpackning.

Genom en sandås är vattnet ledt under ett större lumpmagasin, samt vidare genom en ränna in i fabrikshuset under takfoten, der det genom 2:ne stuprör af jern nedföres till de i byggnadens grundval liggande tackjernsturbinerna. Ofvanpå vattenrännan går en railväg för lumpornas transport från magasinet in i sjelfva fabriksbyggnadens öfra våning, hvarifrån de, efter sortering och skärning, på en sluttande plan nedföras i det under rännan

belägna byk- och blekhuset. Så förberedda, återföras de till mellanvåningen i fabrikshuset, för att malas och såsom färdig pappersmassa nedrinna i tvänne ofantliga kar, med sina i ständig verksamhet varande omrörare, hvarifrån massan åter nedrinner på pappersmaskinen, för att inom några minuter vid denna sistnämndes andra ända framkomma såsom färdigt papper.

Sjelfva hufvudbyggnaden är täckt med zink och finnas deri ej några eldstäder, utan uppvärmes hela lokalen med ånga. Rören ledas genom en murad kanal från de i särskild byggnad inmurade ångpannorna.

Fabriken har en arbetspersonal af omkring 150 personer, hvilka alla bo i särskilta för dem uppförda byggnader, tillsammans bildande en gata. Äfven rättighet till sådan handels utöfvande, som 6 § af handelsordningen medgifver idkare af bergsbruksrörelse, har tilldelats nuvarande egaren stadsmäklaren Joh. Holm. Eganderätts-afgiften för pappersbruket var 1861: 100 rdr rmt.

Nyqvarn. Qvarnverk uti Tillinge socken, Åsunda härad af Uppsala län, vid Sagån, taxerade 1861 till 42,000 rdr rmt, äro kronan tillhöriga. Här är äfven ett ångbränneri, som eges af ett bolag. Till uppförandet af en jernbro öfver Sagån, nära vid Nyqvarn, har för året 1863 blifvit lemnadt ett statsbidrag af 52,100 rdr rmt. Stället, beläget 2 mil från Westerås, är af historisk namnkunnighet, ty ur en mjölnarstuga vid Nyqvarns bro, der vägen från Uppland går in åt Westmanland i Björksta socken af Ytter-Tjurbo härad, har utgått en ringa mjölnareson, som blifvit verktyg i Försynens hand att främja fäderneslandets samt sitt folks nytta och ära. Mannen var mjölnaren Erik Mattssons son Matthias, som kallade sig Mylonius (det är mjölnarson); blef omsider känd af Axel Oxenstjerna, togs in i kansliet, steg från embete till embete och blef slutligen adlad med namnet Björnklou samt iklädd riksrådsmanteln, rikets högsta värdighet, den han innehade i 10 år och dog den 10 Aug. 1671. Konung Carl X gaf Björnklou det lofordet: att han icke kände en mer samvetsöm och gudfruktig man än honom. Ett annat minne från längre tider tillbaka finner den vägfarande nära Nyqvarn, uti en kulle som höjer sig bland åkertegarne till venster om landsvägen, och den folket säger vara konung Blot-Svens grafhög. Se härom vidare Broby by i Börje socken. Till härvarande gästgifveri är anslagen räntan af 1 mantal Östanbro i Björksta socken.

Nyqvarn. En qvarn uti Wreta Klosters socken i Linköpings län, hvarför eg.rätts-afgiften 1861 var 8 rdr 84 öre och egare löjtn. F. Kraft.

Nystorp. Egendom uti Lommaryds socken, Norra Wedbo härad af Jönköpings län, af $^3/_4$ mant. skatte, bebyggdes i slutet af sistförflutna århundrade till herregård af mönsterskrifvaren Carl Hagelberg och köptes efter majoren Carl Fredrik Wåhlins död 1850 af en bonde. Eganderätts-afgiften år 1861 var 3 rdr 30 öre.

Nysund, annexförsamling hörande till Rudskoga pastorat af Carlstads stift, består af något öfver $32^{29}/_{40}$ mant., deraf största delen eller $21^7/_{20}$ mant. (inberäknadt $4^5/_8$ mant. recognitionshemman skattlagda år 1854) ligga i Nerike och lyda till Edsbergs härad, undantagandes $3^1/_8$, som höra till Lekebergs bergslag, det öfriga, $8^7/_8$ mant. skatte, $2^1/_2$ mant. frälse, i Wärmland och Wisnums härad. Nerikesdelen af socknen som omfattar 1,298 qvadratmil land, 0,224 sjö, begränsas af Carlskoga i norr, Qvistbro och Skagershult i öster, Finnerödja i söder samt sjön Skagern och den deruti fallande Letelfven i vester, hvilken elf utgör skilnaden i socknen emellan de båda landskapen. Wärmlandsdelen gränsar för öfrigt i norr till Carlskoga socken, i vester till Wisnums och i söder till Rudskoga socken. I förstnämnda del framstryker den landtrygg, som förenar Kihlsbergen med Tiveden, och landet uppfylles af skog, berg och moras. Längst i vester, emot elfven, är mest sandigt och sankt samt skogigt mer än bergigt; likaledes i midten och söder. I öster och norr mera kulligt och genomskuret af vattendrag. Sjöarne Ölen och Björken utgöra styckevis gräns emot Qvistbro; och ifrån de inre kärren går en å med flera grenar till Letelfven. Näringar äro skogs- och bergshandtering, jemte ett för ortens behof knappt tillräckligt åkerbruk. Socknens i Wärmland belägna del är mera jemn och sädesproducerande. Denna

del innefattar på en längd af $1^3/_4$ mil och på en bredd af $^3/_4$ mil 17,495 tld fast land, hvartill komma 1,503 tunnl. mossar och 205 tunnl. sjöar. Socknens mesta åkerjord är belägen åt dess östra sida, och anses socknen nära nog till fullo uppodlad. Jordmånen består för det mesta af sandblandad lera eller sand. I allmänhet består bottnen af röd lera med ofvanliggande lösare jordarter. Mossarne sträcka sig för det mesta utefter socknens hela vestra gräns ifrån norr till söder. De flesta af dem tyckas ännu bestå af tillväxande hvitmosse, hvadan de synas till odling vara otjenliga. Utom Lethelfven finnas 6 mindre sjöar, hvarjemte gränslinien mot Wisnums socken går genom sjöarna *Stora Wismen, Sälsjön* och *Defvelkärn*. Ibland rinnande vatten må nämnas den s. k. Sågbäcken, som är ungefärligen $^3/_4$ mil lång, går genom flera skogstrakter i socknens norra ända samt faller slutligen vid Norra Håkansbohls egor ut i Lethelfven. Bergarterna bestå vanligen af granit och allmän gråsten. Några mineralier äro icke påträffade, utom ett litet qvartsberg invid torpet Svartebo uppå Håkansbohls skogsmark i norra ändan af socknen, som är inmutadt och bearbetadt af Björnebergs bruksegare. Uppå hemmanet Grytesjöns skogsmark finnes en helsokälla, vanligen kallad *Björnkällan*, med jernhaltigt vatten; der finnes äfven gyttja, som synes vara tjenlig till användande vid badning. Vid källan funnos åtminstone år 1852 ännu icke några hus uppförda. Utom vanliga djurarter hafva äfven elgar visat sig inom socknens skogar. Folkmängden 1810 var 2,088 personer, år 1862: 3,917 i hela socknen (2,471 i Nerikesdelen, der samma år funnos 463 matlag). Åkerbruket är Wärmlands-sockendelens hufvudnäring och har under sednast förflutna åren gjort högst märkbara framsteg. Åkerjordens areal är 2,003 tunnl.; den gamla jorden skötes i allmänhet väl, och cirkulationsbruk med 2 à 3 klöfver- och timothejvallar är merändels öfver allt antaget; på de bättre egendomarna är jorden indelad i 7 à 8 gärden, då vanligen ett gärde begagnas till sommarbete. Hafra är hufvudsädet, rågen tyckes ock trifvas ganska väl. Åkerjorden är i allmänhet mycket lättbrukad. Här är vanligt att plöja trädesjorden strax efter fullbordad vårandetid och vid rågsåningen omplöja samt lägga gödseln ofvanpå, hvilken i sådant fall endast nedharfvas med s. k. krok- eller gåsharf. Rågen gifver vanligen 7 à 8 kornet, hafran 4 à 5 kornet. Som inom socknen finnes en icke obetydlig bruksrörelse, så åtgår spannmålen för det mesta inom socknen. Hufvudsakliga höfångsten skördas af vallar, 2 à 3 i hvarje trädeslag, hvilka gifva vanligen en någorlunda god afkastning af klöfver och timothej, c:a 6 à 7 lass på tunnlandet och hvarje lass beräknadt till 30 *l℔*; ängen upptager 1,204 tunnland. Skogen, upptagande en rymd af 13,253 tunnl. (dock inberäknad utmark), uppfyller någorlunda behofvet. För barrskogens återväxt till sågtimmer torde man böra antaga, att en tidrymd af 100 år erfordras; efter 60 à 70 år kan påräknas fullt tjenlig kolskog. Till brukens årliga behof erfordras utur skogen mellan 2,000 à 3,000 stigar kol. Vid Ångs säteri har för ett 10:tal af år sedan skogen blifvit på ett ändamålsenligt sätt indeladt i årlig trakthuggning.

Nära Munkfors qvarn och vid Lidens qvarn äro uti Lethelfven laxfisken, som gemensamt årligen gifva c:a 5 à 6 *sk℔* lax. En icke obetydlig biförtjenst är forsling af förnödenhetsvaror från lastageplatserna jemte spannmål till bergslagerna. Å hemmanet *Åtorp*, som är gästgifvaregård, är anlagd en lädergarfverifabrik, och strax invid den stora stenbron, som är byggd öfver Lethelfven, finnas äfven boende tvänne handlande; hemmanet är beläget vid stora landsvägen, som går mellan Örebro och Christinehamn samt vid allmänna landsvägen, som sträcker sig till Carlskoga bergslag.

Kyrkan var fordom byggd på östra sidan om Lethelfven i Örebro län och kallades Skogsbo kapell, hvarefter ännu 1735 syntes qvarlefvor. Nuvarande kyrkan uppfördes 1638 på vestra sidan af elfven och invigdes 1641. Hon kallades i förstone Sunds kyrka, men blef sedan, till skilnad från Sunds eller Sunne kyrka i Fryksdalen, kallad Nysunds. Hon är byggd af trä och ansenligen utvidgad på 1680- samt renoverad på 1840-talet. Barnundervisningen är uppdragen åt 2:ne skollärare, nämligen uti en ambulatorisk och en fast skola; den sednare hålles i

församlingens klockaregård, belägen gent emot *Åtorp,* på östra sidan om Lethelfven, och sålunda i Nysunds sockens Nerikesdel, — se vidare art. Bäckelid. Fattigvården betungar icke socknen ytterligare än att ett indelt rotehjon skall med vård, kläder och föda underhållas årligen af hvar och en af förutnämnda 4 rotar. I öfrigt underhållas socknens behöfvande fattiga af sockenmagazinets medel, så väl i penningar som säd. Hos brukspatron J. Strokirk på Ölsboda står hela Nysunds församling i den skyldigaste tacksamhetsförbindelse för den utmärkta omvårdnad, som han egnat åt dessa gemensamma, genom hans synnerliga omtanke och visa hushållning nu ganska betydliga medel, af hvilka han i 40 års tid varit förvaltare. Den ganska betydliga fattigpersonalen är dock i verkligheten föga påkostande genom hjelpen från ifrågavarande magazins- och fattigkassamedel. Förutnämnde brukspatron har äfven på egen bekostnad låtit uppföra det dyrbara och vackra postkontoret i Åtorp, som sålunda är hans enskilda tillhörighet, men får begagnas af postmästaren emot ett obetydligt arfvode.

Wärmlands socknedel skall underhålla 7 soldater af Nerikes regimente. Den ifrån samma del utgående kronotionden, 18 t:r 12 kpr hafra och 9 t:r 6 kpr råg, tillfaller lectorerna vid Carlstads gymnasium. I afseende på uppskattning af lika hemman och hemmansdelar råder en ganska betydlig olikhet; så t. ex. skördar $^{1}/_{4}$ hemman *Bräcken* 208 t:r säd i medeltal årligen, under det $^{1}/_{4}$ hemman *Grytsjön* enligt samma beräkning icke skördar mer än 29 t:r säd, ehuru Grytsjön skattar något öfver 72 rdr och Bräcken endast omkring 112 rdr.

Gårdarne i Nerikesdelen äro: *Sund,* 1 mtl kronoskatte (se särskild artikel) med $^{1}/_{4}$ *Södra Hjulön* och $^{1}/_{4}$ *Forsnäs,* med en eg.rätts-afgift af 31 rdr 65 öre rmt; — *Ölsbo* eller *Ölsboda* bruksegendom (också se egen artikel) med 1 mtl *Norra Boda,* $^{1}/_{4}$ *Klippetorp,* $^{1}/_{4}$ *Runnebol,* $^{31}/_{60}$ *Sjöängen,* $^{1}/_{8}$ *Norra Skäggebol,* $^{1}/_{3}$ *Solberga,* $^{1}/_{4}$ *Sälderbråten,* $^{1}/_{12}$ *Tack,* $^{1}/_{4}$ *Thomasbråten,* jemte Höjda, Edets och Krämaremarkens allmänningar, det hela med en eganderättsafgift af 278 rdr 11 öre rmt; — 1 mtl *Södra Boda,* $^{5}/_{12}$ *Bäcketorp,* $^{1}/_{4}$ *Edsbacken,* $^{1}/_{8}$ *Källaråsen,* $^{1}/_{4}$ *Lerbrotorp,* $^{1}/_{4}$ *Midskog,* $^{1}/_{4}$ *Måsstorp,* $^{1}/_{4}$ *Södra Skäggebol,* $^{1}/_{8}$ *Sollartorp* och $^{1}/_{4}$ *Ödetorp,* alltsammans med en eg.rätts-afgift af 28 rdr 79 öre rmt, höra under Svartå bruk i Qvistbro socken; *Höjdebråten,* $^{1}/_{4}$ mantal, fanjunkareboställe vid Nerikes regimente; — $^{1}/_{4}$ *Sirbotorp,* $^{1}/_{4}$ *Sirbomark* äro äfven militiæhemman. I Bergslagen ligga $^{1}/_{4}$ *Berg,* $^{1}/_{4}$ *Brunstorp,* $^{1}/_{2}$ *Klippan,* $^{1}/_{4}$ *Siggetorp,* $^{1}/_{4}$ *Stubbetorp,* alltsammans lydande under Ölsboda bruk; $^{1}/_{4}$ *Sirsjö* med 14 lägenheter under Svartå.

I *Wärmlandsdelen:* 1 mantal *Äng,* bebygdt till säteri 1664, med en areal af 780 tunnland, hvaraf 260 åker, 71 äng. — Jernbruken *Håkansbol* och *Lidefors,* se dessa artiklar. — Frälsehemmanen: 1 mtl *Norra Billinge,* areal 1,393 tunnl., hvaraf 84 åker, 120 äng, egare Strömsnäs bruksegare; $^{1}/_{4}$ *Grytsjön,* areal 421 tunnl., hvaraf 14 åker, 12 äng; $^{1}/_{4}$ *Säfsjön,* areal 457 tunnl., hvaraf 33 åker, 16 äng. — Af skattehemmanen med största egovidden hafva: 1 mtl *Håkanbohl* en areal af 2,613 tunnl., hvaraf 260 åker, 65 äng; 1 mant. *Hållunda* en areal af 2,794 tunnland, hvaraf 147 åker, 52 äng; 1 mtl *Södra Billinge* en areal af 1,495 tunnl., hvaraf 176 åker, 62 äng. Minsta egorymden har $^{1}/_{4}$ mant. *Krigsmansbohl,* med en areal af 169 tunnl., deraf 70 åker, 10 äng. — Minsta brukningsdelen är $\frac{1}{120}$ mant. af hemmanet Moo, som är $^{1}/_{2}$ mant., areal 238 tunnl., hvaraf 44 åker, 26 äng. Öfriga hemman äro $^{1}/_{4}$ *Bäcken,* $^{1}/_{4}$ *Bräckan,* $^{1}/_{4}$ *Elgåsen,* 1 *Gärdsbohl,* $^{1}/_{8}$ *Högberg,* $^{1}/_{8}$ *Högbergstorp,* $^{1}/_{4}$ *Krigsmansbohl,* $^{1}/_{2}$ *Liden,* $^{1}/_{4}$ *Lidetorp,* $^{1}/_{4}$ *Mobråten,* $^{1}/_{8}$ *Mickelsrud,* $^{1}/_{4}$ *Printserud,* $^{1}/_{4}$ *Roted,* $^{1}/_{4}$ *Rotebäcken,* $^{1}/_{4}$ *Svartkjerr,* 1 *Åtorp.* Tvänne qvarnar finnas, *Munkfors* samt *Liden,* båda vid Lethelfven, med 6 par stenar, hvarvid årligen förmalas c:a 5,000 t:r diverse säd; den förra ligger inom Rudskoga socken. — Adress: Åtorp.

Nysäter. Helsobrunn och marknadsplats uti Gillbergs härad och socken i Wärmland. 1 mantal skatte Nysäter, med garfveri, tax. 1862 till 36,000 rdr, hade s. år 3 egare. I stället för den årliga frimarknaden kommer här från och med 1864 en marknad för försäljning af kreatur och landtmannaprodukter att ega rum hvarje år d. 28 Sept.

Nysätra. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westerbottens första kontrakt af Hernösands stift, utgöres af en socken, Nysätra, belägen uti Westerbottens läns första fögderi, 7 mil n. o. från Umeå, vid hafvet, och omfattande en areal af 2,576 qv.mil, hvaraf 0,195 äro insjöar. Marken är till större delen ojemn och bergaktig. Genom socknen rinner *Nybyån,* som har 2:ne grenar, af hvilka den ena kommer från Löfångers socken och den andra från *Krokvattnet* vid gränsen af Burträsk socken; den får vid Ånäset tillökning från *Andersvattnet,* drifver ett sågverk och faller vid Grumbodaholmen i hafvet. — Kyrkan ligger $2^{3}/_{4}$ mil norr om Bygdeås, hvartill socknen före 1820 varit kapellförsamling, som bildades 1624 och utgjordes 1780 af 130 hushåll. Socknen, som innefattar

$35^{1}/_{2}$ mant. skatte $^{47}/_{64}$ krono, beboddes 1805 af 1,678 och 1862 af 3,065 personer (eller enligt mantalslängden af 2,993 personer; utskrifningsmanskapet utgjordes af 92 man). Eganderätts-afg. år 1860 var 445 rdr 97 öre. Fastighetsvärdet å all egendom taxerades år 1862 till 1,259,525 rdr rmt. Här är ett filialapothek samt ett postkontor i Ånäset. Marknader hållas i *Nybyn* i Mars, Augusti och December. Vid *Gumboda* är mötesplats för Westerbottens fältjägare. Barnundervisningen bestrides i en flyttbar folk- och en småbarns-skola.

Byar och verk: *Stenforss* finbladiga såg med 2 ramar, har största eg.rätts-afgiften, 15 rdr. — I socknen finnes ett färgeri med stampinrättning. Största egolotten af socknens hemman var $^{17}/_{64}$ *Skären* (eg.rätts-afgiften 3 rdr 84 öre). — $^{21}/_{64}$ *Norra Gumboda* är fänriksboställe; $^{5}/_{32}$ *Ersta* är komministersboställe; $^{1}/_{4}$ mant. är pastorsboställe. — Af byarna må vidare nämnas efter taxeringslängden: *Klintsjön, Strandforss, Hertsånger, Grimsmark, Gunsmark, Ånäset, Nybyn, Estersmark, Brände, Qvarnforss, Strand, Bäckforss, Trehörningen, Hornäs, Homeborg, Kålaboda, Risvattnet, Krokvattnet, Pellbodan, Flarken.* — Adress: Ånäset.

Nysätra. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Lagunda kontrakt af Uppsala stift, utgöres af socknarna Nysätra och Österunda med $69^{29}/_{32}$ mtl och beboddes 1860 af 1,660 personer. — *Nysätra*, modersocken, ligger uti Lagunda härad och Uppsala län, mellan Örsundsån och Alstasjön i söder mot Långtora, Biskopskulla och Fröslunda samt Österunda och Thorstuna, båda af Westerås län, i vester, $2^{1}/_{2}$ mil från Mälaren, $3^{1}/_{4}$ mil v. s. v. från Uppsala, upptager en större yta än någon annan socken i häradet, 0,533 qvadratmil, men är deremot dess sämsta del. Bästa bygden är i söder, tämligen jemn och sank utmed vattnen; längre upp vidtager bergländig mark, sönderdelad af flera smala dalgångar, hvilkas vattendrag gå i sydöstlig rigtning; det största är *Lillån*, från Bysjön vid vestra gränsen till *Alstasjön*, förenad genom Örsunda å med *Mälaren, Nålsjön* samt *Rysjön*. Östligast ligger en jemnare skogsmark å häradsallmänningen, nästan den enda skogbevuxna trakten. Af enskilda höjder, som sticka upp öfver de andra, nämnas *Pukberget* i nordvest och *Alstahatten* i sydost. Jordmånen är dels sandblandad lera, dels mojord; åker- och ängsbruk äro hufvudnäringar. År 1296 nämnas jordegor härstädes, uppskattade till 2.11 samt 3 marker för öreslandet (silfvermarken = 32 rdr rmt). Nysætra nämnes 1314 såsom hörande till Laghund. Kyrkoherdarnes namn förekomma från 1543. Kyrkan är af okänd ålder. Olaus Falk, prest här, underskref väl Uppsala Mötes beslut; men med Sigismunds anhängare förpligtade han sig till trohet mot honom i Febr. 1595 och stämplade mot hertig Carl. Den 31 Mars 1844 nedföll i en dalsträcka utmed prestgården på snön en otrolig mängd maskar. De voro ej fullt en tum långa, hade svarta hufvuden, voro i öfrigt gula till färgen och tycktes vara döda, men qvicknade då de kommo i värme. Runstenar skola finnas vid kyrkobyn och Alstad samt på Ryda gärde.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	
888.	868.	$7\frac{1}{2}$.	$7\frac{17}{32}$.	$25\frac{1}{4}$.	280 rdr 25 öre.

Skatte- och frälse-hemmanen äro skiftade i 65 lotter, hvaraf de största äro: *Resta* (se den art.) med $^{1}/_{4}$ *Gullarsbo*, $^{1}/_{4}$ *Lejde* (eg.rätts-afg. 15 rdr 35 öre). — 1 *Åloppe* (13 rdr 75 öre), egare Joh. Nyström. — $^{1}/_{2}$ mant. *Fiskmansbo* (se den art.), jemte $^{3}/_{4}$ *Ahlsta* med qvarn, $^{1}/_{8}$ *Ektorpet*, $^{1}/_{2}$ *Nysätra* by, $^{3}/_{8}$ *Ahlsta* (22 rdr 60 öre). — $^{1}/_{4}$ *Alsta* med qvarn, $\frac{197}{216}$ mantal *Mosta* (15 rdr 78 öre). — 1 mant. skatte *Hammarby* (10 rdr). — 2 mant. fr.säteri *Nysätraby* med $^{1}/_{8}$ *Hammarby* (12 rdr 5 öre), har tillhört slägten de la Gardie, år 1861 C. G. Barck. — $^{1}/_{2}$ *Alsta* och $^{1}/_{2}$ *Mosta* (5 rdr 70 öre) egas af Uppsala akademi. 1 mant. *Prestgården*, 5 mtl *Ryda*, kungsgård, tax. till 80,000 rdr, 1 mant. frälse *Nysätraby* jemte räntan af Alsta utjord innehafvas af Danviks hospital. — Öfriga hemman: $^{1}/_{4}$ skatte *Bjelkebo*, $^{1}/_{8}$ skatte *Wärnbo*, $^{1}/_{8}$ *Ekelunda*, $^{1}/_{8}$ *Rörbo*, 2 frälse *Högby*, $^{1}/_{4}$ *Långgrund*, $^{3}/_{4}$ *Ålstomta*, 1 fr.säteri *Årby*, 4 mant. rå och rör *Nysätraby*. *Adulusta* nämnes 1220, *Yfra & Yfra Resta* 1296, *Arby* 1326. — Adress: Enköping.

Nytorp. Gård i Arbrå socken, Södra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, uppgifves i tidningarna hafva tillhört apothekare B. M. Fruse, hvilken afled här den 3 Mars 1862 och genom sitt outtröttliga arbete med en af Helsinglands hufvudnäringar, linodling och linberedning, förvärfvat sig ett varaktigt minne. Som efter jordebok och tax.-längder ingen gård finnes med namnet Nytorp i Arbrå socken, men en handl. B. M. Fruuse befinnes 1861 vara egare af $^{3}/_{16}$ mant. i *Kyrkbyn*, så antages denna

hemmansdel utgöra uppgifna gård med namnet Nytorp.

Nådendahls kloster i Westmanland skall hafva blifvit inrättadt år 1442 af biskop Achatius eller Åke i Westerås.

Nårunga (I 1825 års jordebok), Norunga. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Kullings eller Geseneds kontrakt, utgöres af socknarna *Norunga, Ljur, Ornunga, Qvinnestad* och *Asklanda,* innefattar $58^{13}/_{32}$ mantal och beboddes år 1860 af 3,510 personer. Inom pastoratet finnas 36 små sjöar, hvaribland märkas: *Säfve-, Ornunga* och *Qvinnestads sjöar.* En stor slätt af $^1/_4$ mils längd, vid namn *Stora Svältan,* märkes här. — *Norunga,* modersocken, är belägen uti Geseneds härad af Elfsborgs län, 5 mil från Borås, 3 mil o. s. o. från Alingsås, c:a 8 mil från Skara samt omfattar en areal af 0,395 qvadratmil, hvaraf 0,032 äro insjöar. — Kyrkan är af okänd ålder, har i äldre tider varit af trä, men är nu murad af grof sten. Rådande jordmånen är öfver allt femjord och röd sandmylla. Ved finnes till husbehof. Sägnen förmäler, att på vestra sidan om hemmanet Öna en liten stad eller by varit belägen, kallad Norevalla. Slaget vid Herrevadsbro (se detta ord) skall hafva stått i denna socken. På *Eneby* föddes den under art. *Larfs* socken omnämnda mag. Sveno Petri Noring.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	sk.	kr.	fr.	
858.	853.	$7\frac{5}{8}$.	$\frac{3}{4}$.	$\frac{3}{4}$.	47 rdr 30 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 54 delar, hvaraf de största äro: $^3/_4$ mant. *Årred* (eg.rätts-afg. 3 rdr 75 öre); $^1/_4$ *Nolhult,* $^3/_8$ *Nårunga* (eg.-rätts-afg. 5 rdr 10 öre). — $^3/_4$ mant. *Prestgård.* — $^1/_4$ mant. *Hulavik,* $^1/_4$ *Lida Lilleg.,* $^1/_8$ *Wangklef* äro frälse. *Allmänningen, Anhult, Bastås* äro skatte. — Adress: Alingsås.

Nås. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wester-Dals kontrakt af Westerås stift, utgöres af socknen *Nås,* belägen i Wester-Dalarnes fögderi af Stora Kopparbergs län, 20 mil från Westerås, 8 mil v. s. v. från Falun; den har af ålder varit mycket vidsträckt, och omfattade under medeltiden icke allenast hela Wester-Dalarne, utan äfven Nora, Jernboås, Grythytte, Hjulsjö och Hellefors socknar. Genom folkmängdens och odlingarnas tillväxt, som gjort detta vidlyftiga pastorats fördelning till flera nödvändig, har Nås blifvit så hopträngd, att den, hållande 4 mil i längd samt $2^1/_2$ mil i bredd, nu mera är omgifven af Säfs, Järna och Floda socknar; arealen är 106,444 tunnland. Den bebyggda delen af socknen är omgifven af stora berg, beväxta med skog, mellan hvilka mossar, sjöar och oduglig mark borttaga icke mindre än 17,876 tunnland, eller nära $^1/_3$ af socknens hela areal. Den i norr belägna trakten af socknen är bergig och den mot sjöarna Grycken och Årten alldeles otillgänglig, blott tjenande rofdjuren till skydd, som här kunna trotsa hvarje efterspaning. Södra delen deremot består till det mesta af hedmark, som upptager mer än $^1/_4$ af skogsmarken. Invid Dalelfven, som genomlöper socknen och förskönar densamma, hafva de första nybyggarne, här såsom annorstädes, först valt sin bostad, tilldess de af flodens öfversvämningar blifvit drifna att längre från dess stränder se sig om efter en ny tillflyktsort. Socknen har tidigt varit befolkad. Klingius, som här var kyrkoherde mellan 1707—1729, har af jordmyllan, som befunnits på ättebackarna, uppskattat dess ålder till 2,000 år. På Prestängen invid Utankyrka bys egor synas 3:ne små kullar, som, i fall de äro fornlemningar, måste vara från hednaåldern, ty trakten deromkring bär ännu i dag namn af Thorsänget, och traditionen förmäler, att den derinvid liggande Prostgårdshagen varit en offerlund, der hedningarne framburit sina blodiga offer; men alla minnen härefter har antingen landets odling förstört, eller ock har det hedniska templet blifvit här såsom annorstädes invigdt åt de kristnas Gud. De minnesmärken, som finnas i behåll, äro: ett rökelse-käril af metall, en gammal altartafla med bildhuggeriarbeten, ett armborst; gamla slaggvarp efter myrjern, nu kallade hedningaslagg, träffar man vid Prästänget, Storbyåkern, Långsjön samt flerstädes. Traditionen förmäler, att en munk bott här, hvarifrån han gjort sina evangeliska resor inom sin vidsträckta församling. De i jorden stundom anträffade förrostade spjutspetsar, äfvensom benämningen på vissa byar, såsom Borgbyarne och Skansbacka, tyckas äfven bevisa, att denna socken

varit en tummelplats för krigiska bragder uti vidt aflägsna tider. Äfven har man såsom bevis på socknens ålder velat anföra, att den gamla kyrkan varit uppförd af stora ohuggna gråstenar med tjocka murar, ett byggnadssätt, som antyder på de äldsta tider i Sverige.

Den bebyggda delen af socknen är omgifven af höga berg. De förnämsta äro *Järknippan* och *Knästen;* från den sednare skall man kunna se Norska fjällen. Mindre höga äro *Ufveklack*, *Hästberget* och *Drafsberget*. Bland vattendragen är *Dalelfven* det förnämsta; den delar sig i tvänne grenar, den östra och vestra, den sednare har tvänne större och ett mindre flöde: *Hemfloden* och *Fjellfloden*. Af sjöar märkas: *Bysjön*, *Närsen*, som påstås ega 53 holmar, *Skramsen*, *Nåsen*, af hvilken socknen skall hafva sitt namn. *Axen*, *Långsjön*, *Grycken*, *Ärten*, *Flatsjön*, *Rödsjön* och *Håfven*. Större åar äro *Gryckån* och *Eskan*.

Socknens folkmängd hade, från att år 1805 vara 1,834, uppgått 1862 till 2,908 personer; år 1749 var den 1,153. Nåskarlen har en reslig och välbyggd samt stark kroppsbyggnad. Han bär en dysterhet i sitt ansigte, som vittnar om hans svåra arbete för lifvets bergning och det armod han har att bekämpa. Han är lätt förledd till rättegångar och fullföljer dem med hårdnackad envishet. Allmogen uppnår en hög ålder. År 1747 lefde i Håfberget på Westra kronoallmänningen en gubbe, som hette Berthil Persson, och som var 115 år gammal. När man berättade för honom, att hans son, som dog vid 75 års ålder, var afliden, kunde han aldrig »begripa hvad det kom åt pojken, som lade sig att dö så bittida». Allmogen flyttar trenne gånger om året med sina kreatur till fäbodarna, som ligga 2 à 3 mil från hemvistet. Utom hvad åkerbruket lemnar består allmogens inkomster i: körningar till bruken vintertiden; i *ved*- eller s. k. *kabbhuggning* för Falu bergslags behof. *Fisket* är ringa, deremot *jagten* mer lönande. Hela åkerjorden uppgifves vara blott 1,868 tunnland 16 kappl. Ängsmarken, som utgör 4,558 tunnl., är mager, och den, som omgifver elfven, undergår hvarje år förminskning, i synnerhet då elfvens flöden äro stora. Skogsmarken består dels af sandblandad mark, dels af stora höjder, betäckta med jord, och stenbunden mark, dels af jemnare och sämre tallmo eller hedmark, dels af lågländ, med blåbär och lingonris bevuxen. Skogen är mycket medtagen af svedjande och skogseldar; den, som finnes i behåll, består af tall och gran. Skogsmarkens hela areal, hagarnas inbegripen, utgör 79,300 tunnland. Af ädlare trädslag, som trifvas i detta hårda klimat, märkas lönnen, som växer vild vid Långsjöbergs och Gullarbergs fäbodar, asp, hägg, lind och rönn. Pil är mycket sällsynt. Ett enda fruktbärande äppelträd fanns på 1830-talet i socknen vid Källeborg. Jerntillverkningen, hvilken tillförne fördes till Philipstad, har nu vunnit genom Wessman—Barkens jernväg en lättare transport öfver Strömsholm till Stockholm. Vägen härifrån genom Säfsnäs till Gåsborns socken i Wärmland har blifvit fullbordad under loppet af åren 1840—47. De vidsträcktaste myrodlingar i Wester-Dalarne förefinnas i denna och Jerna socknar. Blott ett limstensbrott finnes vid Moråsen. Lika stor brist är det på duglig lera, som måste hemtas från Floda socken.

Östra och Westra kronoallmänningarne eller de s. k. Finnmarkerna inom socknen kallas de trakter, som tillfallit kronan under eganderätt efter allmänna storskiftet. Några sekler förut voro dessa skogstrakter bebodda af Finnar, som af regeringen inkallades till uppröjande af ödemarkerna i Sverige. Deras första hemort anses varit Rautalambi härad i Norra Savolax län; men tiden för deras inflyttning är deremot många gissningar underkastad. Sannolikt synas de hafva i denna socken nedslagit sina bopålar under Gustaf I, i följd af det år 1559 utfärdade tillstånd, att hvem som ville fick uppsöka sig bostäder på skogarna och der fritt röja och bränna samt göra sig hemman, på det kronan måtte ega någon nytta af skogarna. Emot dessa Finnar började dock svåra förföljelser efter konung Gustaf Adolf den Stores död och fortsattes ända långt inpå 18:de seklet. Ehuru finska språket nu mer är alldeles utdödt, återstå ännu

några slägt- och orters namn samt seder, som påminna om deras ursprung. Ännu anträffas rökstufvor, finnbad äro äfven i bruk, och Finnen besår till det mesta sin åker med korn och kornbland. Välmågan är här mera allmän, och Finnen är ofta förläggare åt den skuldsatte Nåsbonden.

Socknen utgör sedan 1822 ett särskildt pastorat. Nuvarande kyrkan är uppbyggd år 1795 af gråsten och håller $40^{3}/_{4}$ aln i längd och 32 alnar i bredd; utantaket är spånbelagdt. Tornet, 60 alnar högt, är försedt med slagur. I kyrkans archiv förvaras några äldre handlingar, hvaribland följande böra nämnas: En gammal skrifven mässebok. Kon. Carl IX:s tillståndsbref för frimarknad i Nås d. 18 December 1607. Flerfaldiga bref af konung Gustaf II Adolf och drottning Kristina rörande ortens ekonomi. Bland nyare: konung Fredriks pardonsplakat af d. 2 Aug. 1743 för 30 Nåsbönder, som deltagit i upproret. Ett pass i original på ryska för afskedade soldaten Klinga, af år 1792, att återvända från fångenskapen i Sibirien. Den första pastorn var Michaël år 1506. Tobias Westblad, död 1777, var en stor musikus. Barnundervisningen bestrides i 2 fasta folkskolor, 1 fast och 3 flyttbara småbarnsskolor, af 2 examinerade och 5 oexaminerade lärare.

Socknen, som innefattar $13^{41}/_{64}$ mtl, med 1 bergverk, 2 manufakturinrättningar, 2 qvarnar och sågar, erlade 1860 i eganderätts-afgift 456 rdr 60 öre. — Här märkes *Lindesnäs* bruk och landtegendom (se den art.) med en eg.rätts-afg. af 238 rdr 7 öre. — En tobaksfabrik vid *Källeborg* med qvarn (eg.rätts-afg. 21 rdr 50 öre). — Af byar nämnas: *Borg, Utankyrka, Utby, Änge, Linda, Tina, Heden, Haga, Storbyn, Hofberget, Ursen, Sigfridstorp, Digerliden, Flatmen, Närsen, Kölaråsen, Näfvaråsen.* — Adress: Gagnef.

Nåttarön *(Notarön),* hörande till Utö kapellsocken, ligger mellan Utö och Landsort i Södermanlandsskären. Om en drottnings flykt härifrån är bland folket en sägen, redan omnämnd under artikeln Drottningberget. Ön, innehållande $^{1}/_{4}$ mantal, hörer till Össmo socken och eges af Utö grufvebolag.

Näckten. En af Jämtlands större sjöar, belägen midt imellan Storsjöns södra vattenled och Lockne samt Räfsunds sjöar; räknas från sin början, i Näs socken af nämnda län, 4 mil i längd och $^{3}/_{4}$ mil i bredd; säges hafva 300 holmar, åtminstone befinner man sig ofta såsom i en irrgång mellan dessa holmar och har svårt att vid oväder finna fasta landet. I denna sjö fås större och bättre laxöring än i Storsjön.

Näflinge. Annex-socken till Winslöfs pastorat, ligger i Westra Göinge härad af Christianstads län, $1^{1}/_{2}$ mil v. n. v. från Christianstad. Marken är ojemn samt stenig, och sandmyllan är rådande jordmån; lera är mera sällsynt. Socknen, som omfattar 0,339 qvadratmil, hvarpå bodde år 1805: 383 och 1860: 872 personer, innehåller $5^{1}/_{2}$ mantal skatte, $3^{5}/_{16}$ krono, $2^{1}/_{8}$ frälse, skiftade i 64 delar, hvaraf de största äro: $^{7}/_{16}$ mtl *Attarp* (eg.rätts-afg. 4 rdr 46 öre). — $^{1}/_{2}$ *Maglehult* (eg.rätts-afg. 3 rdr). $^{3}/_{8}$ *Röe.* Den minsta är $^{1}/_{64}$ mtl. Öfriga hemmanens namn äro: *Östra Ejaröd, Holckaberga, Krokaröd* och *Bodarp.* Kyrkan ligger $^{3}/_{4}$ mil från moderkyrkan. — Adress: Christianstad.

Näfvelsjö. Annex-socken till Björkö pastorat, är belägen uti Östra härad af Jönköpings län, $3^{1}/_{4}$ mil s. s. v. från Ekesjö, samt omfattar en areal af 0,607 qvadratmil, hvaraf 0,112 äro insjöar. Marken är i allmänhet sumpig af kärr och mossar. Jordmånen är blandad med sand och mylla. Barrskog finnes till husbehof. Här finnas sjöarne *Näfvelsjö, Tjurken, Lilla Nömmen, Unglarp,* eller *Naglarp,* hvilken skall hafva tvänne bottnar, *Nöbbeleds-, Wrå-, Boda-, Kjättel-* och *Mya*sjön. Kroppån rinner genom socknen. Kyrkan, belägen $1^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan, är gammal och byggd af sten; hon ökades 1760 med en 15 alnar lång tillbyggnad åt norr. *Näfvelsjö* skrefs *Nævelsyo* af biskop Carl i Linköping 1300. Det var eget pastorat, då det 1696 förentes med Björkö. — Fordom har här funnits Silkebrunns helsokälla; nu mer finnes väl en källa på Näfvelsjö bys egor; men ingen helsokälla är inom sockengränsen. Fornminnen: flera runstenar finnas, hvaraf må nämnas den mellan *Rösås* och *Nöbbeled* på utmarken eller mellan Östra och Westra härader, kallad *Linbyxesten.* Man läser der: Knutkel: sati sten: Than-

si: eftir: Kunar: fathur: sin: sun Hrutha: Halgi: lagthi: han: i: sten: thru bruthur: sin: a: Haklati: i Bathum. Å en annan runsten läses: thurthr: auk: thur biourn: karthu: bru: thas: eftir: Verskulf: fathur: sin. I anledning af denna och en annan runsten samt några vid Glömsjö ännu i en dubbel rad stående fasta ekpålar, som på några ställen omvexla med en forntida broanläggning af stenar, — skrifver Wieselgren — »således har den stora bron byggts till fadern Wersk Ulfs åminnelse af sönerna Thord och Thorbjörn, boende öster om vattendraget, samt af Thorkar, boende vester derom, till sonen Sakses åminnelse. Då en dylik byggnad blott kunde utföras af en rik slägt, och Thord var det äldsta namnet i Bondeslägten, och dennes son var häradshöfding i Njudung, är ej osannolikt, att vi här se ruiner af denna äfven på svenska thronen upphöjda ätts storverk.»

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	
843.	1,305.	$14\frac{7}{8}$.	5.	$5\frac{1}{2}$.	87 rdr 44 öre.

Byar och gårdar: Af frälsehemmanen 2 mtl *Norra* och *Södra Näfvelsjö;* till Näfvelsjö skref sig landshöfdingen öfver Tiohärads lagsaga och Jönköpings län år 1636, Bengt Bagge. — $^1/_4$ *Åhult,* gammalt frälse, var Söfren Kijls mödernearf, som då såldes till grefve Mauritz Sture för 20 daler. $1^3/_4$ mantal *Åhult* med garfveri, hvarför eg.rätts-afgiften är 5 rdr 10 öre. — 1 mant. *Bjurviks* säteri, se den art. med underl. 1 *Rullaberg* (betalar i eg.rätts-afgift 7 rdr) äro största gårdarne. 1 mant. *Rågsjö,* pistolsmedsbost.; $^3/_4$ mant. *Boda,* $^1/_2$ *Glömsjö,* $^3/_4$ *Målen,* $^1/_2$ *Åhult* med Qvarnstads qvarn och såg samt oljeslageri. $^3/_4$ *Änga* är militiæboställe. — $^1/_2$ *Dahlskog,* komministersboställe. Af skattehemman: 2 mantal *Glömsjö,* 1 *Hjertanstorp,* 1 *Rågsjö,* stom. — 1 mantal *Rösås.* — 4 mantal *Åhult.* — Till kyrkosocknen hör *Skaten* i Westra härad, innefattande $7^1/_4$ mant., se Sandsjö socken. — Adress: Ekesjö.

Näfverkärr. Ett skatte-hemman af $^1/_4$ mant. i Bro socken, Stångenäs härad, Göteborgs och Bohus län, beläget på yttersta spetsen af Herrenäset, är anmärkningsvärdt för sin skog af lind och askträd samt för sin utomordentligt fruktbara jord, hvilken år 1841 gaf ända till 36:te kornet af höstsädet. Tax.värdet år 1862 var 16,000 rdr.

Näfveqvarn, styckebruk, beläget nära Bråviken, i Tunabergs socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, har egen malmtillgång från Skeppsviks-, Damm-, Hag-, Kärr- och Nygarns, med flera grufvor inom socknen samt från Kortorpsgrufvan i Östra Husby socken af Linköpings län, äfvensom rekognitionsskog af 2,500 tunnland. Vid bruket äro, förutom gjuteri, der det 1861 tillverkades 6,958 centner gjutgods, flera mekaniska och kemiska inrättningar, och till detsamma höra, utom qvarnar äfven Tunabergs koppar- och koboltsverk, alltsammans taxeradt 1862 till 113,800 rdr rmt. Landtegendomen består af Koppartorp, 1 mant. frälse, Ålbäck och Stora Uttervik, som fordom varit säteri, tillhörigt riksmarsken Axel Ryning, 1 mant. skatte hvardera, samt Lilla Uttervik, $^1/_4$ mant. frälse, och ännu 28 hemman inom socknen och $2^1/_2$ hemman i den nästgränsande Tuna, alltsammans år 1862 taxeradt till 663,000 rdr rmt. Innan Näfveqvarns bruk i början af 1600-talet anlades, innehades stället af ståthållaren på Nyköpings slott, amiralen Peder Christersson Sjöblad till Flättna, samt derefter, genom donation af kronan, af hans stjufson, den namnkunnige hjelten, riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhjelm, konung Carl IX:s naturliga son; och skall egendomen då endast bestått af mjölqvarnar, en täppa och hemmanet Öfverhyttan. Kommen i händerna på de med sina föräldrar och syskon från Holland inflyttade bröderna Gillis och Hubert De Besche, förökades den efter hand, och bruksanläggningarne började på Louis De Geer's privilegier. Huberts son, Gillis, hvilken, likasom flera hans namnfränder, blef naturaliserad svensk adelsman, samt hans son, Isaac, och sonson, Gerard Georg, egde sedan Näfveqvarn och skrefvo sig dertill. Det föryttrades på 1790-talet från De Beschiska slägten af den sistnämndas son, hofjunkaren Isaac Georg De Besche, till hans måg, majoren Gustaf Ulric Silfversparre, hvilken åter 1805 sålde godset till herr J. F. Sederholm med flera. Småningom kom sonen, konsul A. M. Sederholm, ensam i besittning af egendomen, den han mycket förbättrade, och som hans arfvingar ännu innehafva. I Wetenskaps-Akademiens Handlingar nämnes såsom en synnerlig förbättring, att under Silfversparres tid vid 2:ne stjelpugnar, som voro i dagligt bruk, 31 lℓ

tackjern med blott 5 t:r träkol blefvo nedsmälta och hvarvid, utom annat småjern, äfven kanonborr-spånen tillgodogjordes, hvilken förut bortkastades såsom onyttig. I vår tid hafva Näfveqvarns stora hvita åkerärter ådragit sig uppmärksamhet. Hufvudbyggnaden, som är af sten, uppfördes på 1720-talet af enkefru Christina Salma De Besche, född von Berchner. Näfveqvarn brändes af Ryssarne 1719. Nu har en skarpskyttekår bildat sig bland bruks- och arbetarepersonalen derstädes; och torde sådana kårer isynnerhet vara nyttiga vid dylika kustställen.

Nähr. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra kontraktet af Wisby stift, utgöres af Nähr och Lau socknar, innefattande $28^3/_8$ mantal med en folkmängd 1860 af 1,594 personer. *Nähr*, modersocken, uti Södra fögderiet af Wisby län, 5 mil s. s. o. från Wisby, vid hafvet, omfattar 0,274 qvadr.-mil land. Marken är jemn, men något bergaktig och backig i sydvest mot sjösidan. Rådande jordmånen är sand och ör. På skog är brist. Här finnes god hamn för mindre fartyg. Kyrkan är byggd af sten år 1122. Bland kyrkoherdar må nämnas Nils Norby 1727 till 1742; då superintendents-stolen på Gotland blef ledig 1734, erhöll han förslag till densamma; men han ansåg all vidare höghet lägre än sin ernådda rolighet. Hans hjord grämde sig öfver hans frånfälle och ansåg sig aldrig kunna få hans like i dygd, fromhet och rättfärdighet. Uppå tungan lågo honom dessa dyra orden: »Föder Guds jord icke för slem vinnings skull.» Och han brann all innan, runkade på hufvudet, att den roten till allt ondt så ymnigt växer i Herrans örtagård och utskämmer det kristliga samhället. — I Oktober år 1835 hittades i en örgrop, hvarest upprest stående stenar och menniskoben antydde en begrafningsplats, af bonden Johan Frigges en guldmedalj med vidhäftad ögla samt åtskilliga metallspännen och prydnader.

Folkmängd.		Hemmantal.		Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	1860.
715.	1,082.	$16\frac{7}{8}$.	$1\frac{1}{8}$.	91 rdr 96 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 114 delar, hvaraf den största är på $^1/_8$ *Nixtjups*, eg.rätts-afgift 5 rdr. $^1/_6$ *Kulla*, $^1/_{48}$ *Allmunds*, $\frac{23}{64}$ *Gallsten*, tillsammans med en eg.rätts-afgift af 2 rdr 45 öre. $^1/_2$ mtl *Prestgården*. Öfriga gårdars namn äro *Hallute, Hägdarfves, Påfvels, Gangvede, Hallbjenne, Hallbjers, Riksvide, Andarfve, Haltarfve, Husarfve, Bosarfve, Alfvare, Dahlbo, Folcke, Frigges, Hamnegården, Smitts, Mickels, Mickelgård, Mattisse, Maldes, Pilgårds, Rofvalls, Öndarfve.*

Nähs. Annex-socken till Hafdhems pastorat, är belägen uti Wisby läns Södra fögderi, $6^1/_4$ mil s. s. v. från Wisby vid hafvet, omfattar 0,220 qvadr.-mil land. Marken är jemn. Jordmånen består mestadelen af lera. På skog är brist. Skjäl- och sjöfågel-fångst skall vara betydlig i denna socken. Här finnas en art af kalkstenen, som kallas oolith, af allmogen benämnd Fidebosten; den begagnas mycket till byggnader, och de närbelägna socknarne hemta sina behof härifrån. Kyrkan, af sten, är byggd år 1182, och har trenne likstenar med runor.

Folkmängd.		Hemmantal.		Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	
353.	449.	$13^5/_8$.	$^1/_4$.	72 rdr 47 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 55 delar, hvaraf den största i $^3/_8$ mtl *Sixarfve*, $^1/_{16}$ *Martarfve*, $^1/_8$ *Ringsarfve*, eg.rätts-afgiften är 3 rdr 27 öre. — Öfriga gårdarnas namn äro: *Lingsarfve, Olsvänne, Lefvede, Sigvards, Skåls, Båtels, St:a* och *Lilla Sigleips, Gahns, Thomsarfve, Jacobs, Amfunds, Drakarfve, Oggestomt.*

Näkna. Stångjernsbruk och manufakturverk, se art. Stens bruk.

Nälden. Sjö i Jemtland af 2 mil, som kommer från Offerdal och stöter intill Näskotts norra sida samt utfaller igenom Waplan och Ytterån i Storsjön. I denna sjö finnas 2:ne holmar af $^1/_2$ mils längd med vacker skog, som egas af Gustafs- och Carlbergs kopparverksbolag.

Nämndö. Kapellförsamling till Österhaninge pastorat, ligger i Sotholms härad och Stockholms län, skiljd genom Jungfru- och Nämndö-fjärdarna från Tyresjö och Wermdö pastorater, samt består af Nämndö, $^1/_8$ till $^1/_4$ mil bred, $^1/_2$ mil lång, *Ufön, Mörtön* och *Bunsön* åt sydvest, *Jungfruskär, Gelinge* och *Welinge* i söder, *Svartskär* och *Byttan* i sydost, *Bulleröu* i n. o. m. fl. samt omfattar 0,288 qvadr.-mil land; allt fullkomlig skärgård, ej högländ, men bergig, än skogig, än kal, med strödda odlade slätter eller dalar på de större öarna. Nästan öfverallt är brist på sött vatten. Jordmånen är än lera, än sand; tillräcklig skog finnes; näringarne äro desamma som i Ornö; här

idkas dock mer fiske och andra skärgårdsyrken; i fisket deltaga Dalaröboar.

Nämndö socken, afsöndrad från Öster-Haninge, har haft egen kapellpredikant från 1627. Kyrkan, belägen 3 mil från moderkyrkan, 6 mil s. o. från Stockholm på östra kusten af Nämndön, är nybyggd 1798; en äldre, liggande $^1/_4$ mil derifrån och som skall varit mycket gammal, härjades af Ryssarne 1719, men återställdes. Kommunikationen med fasta landet sker mest öfver Dalarön, eller omedelbart till Stockholm.

Folkmängd. 1805.	1860.	Hemmantal. sk.	fr.	Eg.rätts-afgift.	Bev. efter II art.
183.	312.	1.	$4\frac{1}{2}$.	50 rdr 98 öre.	3 rdr 25 öre.

Gårdar: *Östanvik* (se den art), hvarunder lyda $^1/_4$ *Långvik,* $^1/_2$ *Rörstrand.* $^7/_{16}$ *Westanvik,* $1^7/_8$ *Westerbyn,* för allts. erlades uti eg.rätts-afgift 40 rdr 65 öre. — $^1/_2$ *Willinge,* jemte *Rogstens* fiske, hvarför erlades 2 rdr 85 öre, egare löjtn. C. G. Braunerhjelms arfv. $^1/_2$ *Mörtö.* — Minsta brukn.-delen var $^1/_{36}$ mtl *Ekholmen.* — Kapellpredikanten innehafver *Krokviks* lägenhet. Af kapellaget uppgifvas $10^1/_4$ mtl *Runmarön,* med en folkmängd (år 1855) af 320 inv., höra till Wermdö pastorat. — Adress: Stockholm.

Nänsjö (*Nedansjö*). By i Gudmundrå socken af Södra Ångermanland, om $27^1/_2$ seland, med 6 egare. Här bodde Olof Nilsson, hvars son, Per Olofsson, var en ansenlig man på 1500-talet. Sonen Erik Nentzel adlades med namnet Ehrenklo, och var häradshöfding i Norra Möre, Stranda och Handbörds härader.

Närby. Egendom uti Drothems s:n, Hammarkinds härad af Linköpings län, af ett mtl rusthåll och 1 mtl augment, är belägen $^1/_2$ mil från Söderköping och Göta kanal, 2 mil från Norrköping; den har en egovidd af 473 tld, hvaraf 114 åker; tillräcklig husbehofsskog finnes. Invid ett förbiflytande vattendrag är egendomens manbyggnad samt tröskverk uppförda. Eg.rätts-afgiften 1861 var 12 rdr rmt, och egare nämndemannen Sven Peter Svensson.

Närdinghundra. Härad, fordom kalladt Närdingiahundari, är beläget i den del af landskapet Uppland, som hörer under 3:dje fögderiet af Stockholms län; begränsas i söder hufvudsakligen af den landtrygg, som skiljer länets nordligaste del från den mellersta, och genomstrykes af dess nordliga utgreningar, hvilka skilja från hvarandra Funboåns till Mälaren i sydost utgående vattendrag, Olandsåns till Bottniska hafvet, och Skeboströms till det Åländska. Det utgöres dels af mer eller mindre breda dalgångar eller slätter kring nämnda vattendrag, dels af vidsträckta bergländiga och kärriga skogsmarker, samt omfattar 6 socknar, alla af Frödsåkers fögderi, och alla af Närdinghundra prosteri, utom Bladåker, som hör till Olands och Frösåkers. Dessutom ligger inom häradet en del af Fasterna socken, annars hörande till Sjuhundra härad, hvaremot 4 mtl med c:a 450 inv., hörande till Ununge socken, ligga inom Frödsåkers. I häradet finnas 17 bergverk och 10 manuf.-inr. Häradets areal är 132,770 tld, hvaraf 9,411 uppgifves vara odlad jord, 17,173 naturlig äng. Dess hemmantal, folkmängd m. m., fördelade på sina socknar, visar sig af nedanstående tabell, upprättad efter mantals-längden år 1861.

Närdinghundra *kontrakt* af Uppsala stift, består af 5 konsistoriela pastorat (se art. Uppsala stift) med en folkmängd år 1860 af 12,276 personer.

Näringe. Ett mantal skatte-säteri uti Odensvi socken, Södra Tjust härad af Kalmar län, lyder under Odensviholms säteri (se den art.); eg.rätts-afgiften 1861

Socknar.	Hemmantal.			Folkmängd.	Bevärings-manskap.	Backstugu-sittare.
	Skatte.	Krono.	Frälse.			
Allmunge	$12\frac{5}{12}$	$4\frac{3}{4}$	$39\frac{7}{12}$	1,879	71	2
Knutby	$24\frac{1}{4}$	3	$22\frac{1}{4}$	1,570	71	—
Fasta Wisnare . .	—	—	$2\frac{2}{3}$	149	6	1
Faringe	$12\frac{3}{4}$	$2\frac{3}{8}$	$16\frac{3}{4}$	839	40	3
Bladåker	$7\frac{3}{4}$	—	$13\frac{1}{2}$	876	43	—
Ununge	$12\frac{1}{4}$	1	$11\frac{1}{8}$	717	46	—
Edsbro	$12\frac{5}{6}$	—	$15\frac{1}{4}$	1,246	37	3
Summa	$82\frac{1}{4}$	$11\frac{1}{8}$	$121\frac{1}{8}$	7,276	314	9

Tingstället är i Grönsta by i Knutby socken.

för Näringe med Tysebo, 1½ mtl, var 11 rdr 13 öre. — Såsom de äldsta egarne till denna gård uppgifvas Bengt Bagge, Ebba Stjernsköld och Paul De la Grange. Casper Otto Sperling, som inkom till Sverige 1612, uppgifves af Tuneld, efter Stjernmans matr., hafva skrifvit sig friherre till Näringe, men det bör vara Nehringen i Vor-Pommern.

Näringsberg. ⚘ Två mantal frälsesäteri uti Wester-Haninge socken af Stockholms län, utgör med underl. ¾ mtl samt fr.-räntan af ½ mtl, ett gods, hvarför år 1861 erlades i eg.rätts-afgift 22 rdr 51 öre. Näringsberg har tillhört slägterna Gyllenax från 1648, Gyllenbring 1665 och 1686, Törnflycht, r.r. gr. H. A. Gyllenborg 1767, Rosir 1825, hofm. grefve G. Hamilton 1850, hvarefter det kom genom gifte till majoren, grefve Magnus Stenbock, som innehar detta samt Sundby på Ornön såsom fideikommiss. På nämnda ö, belägen i närheten af Dalarön och hörande till en del under fideikommisset, blefvo under året 1862 tvänne elgar skjutna.

Närlinge. Fyra mantal frälse (efter jordeboken, består Närlinge af 2½ mtl frälse, 2½ fr.-säteri) uti Björklinge socken, Norunda härad och Uppsala län, har tillhört hofintendenten Joh. Holm, adlad Leijoncrona (se art. Lindsbro), död 1689. Brukspatron Gustaf Prosperin hade en son Erik, född här 1739, död 1803; han var astronomiæ professor, och hans skarpsinniga uträkningar öfver kometerna 1769—71, 1779 och 1795 har gjort hans namn aktadt äfven i utlandet. Gården egdes omkring 1740 af Trotzig; år 1861 tillhörde 1 mtl häradshöfding Westblad, 3 mtl jemte 1 mtl Söder-Wissjö samt fr.-räntan af 1 mtl kammarjunkaren von Engeström. Eg.rätts-afgiften för båda gårdarna var 1861: 32 rdr 4 öre.

Närlunda. Ett och ett halft mtl frälse uti Ekerö socken, Färentuna härad af Stockholms län, utgör en egendom, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1861: 18 rdr rmt. Det har hört till von der Lindes gods, innehades 1685 af Gyldenhoff, tillhörde i sednare tider Christiernin, Hallencreutz 1829, Cedergrens arfv. 1849, hr G. A. Fröling år 1861.

Närlunda. Två mantal frälse-säteri, i Gåsinge socken, Daga härad och Nyköpings län, med naturskön belägenhet på en udde i Storsjön. Underliggande 1861 voro 1½ mantal, Walla qvarn med såg samt Lisäters såg. Stället innehades i början af 1600-talet af riksrådet Åke Hansson Tott och från 1631 af adeliga ätten Rosenstjerna samt år 1700 af landtjägmästaren i Södermanland och Nerike, Jacob Svart till Gladö, som var gift med Beata Crusebjörn, dotter af landshöfdingen Frans Crusebjörn och Gunilla Rosenstjerna; kom sedan genom arf till Crusebjörnska slägten och år 1760 till hofjägmästaren Nils Bröms, gift med Margaretha Charlotta Crusebjörn. Deras måg och dotter, ryttmästaren Fredric Wattrang och Lovisa Catharina Bröms, egde och bebodde derefter gården samt dogo båda derstädes, den förre 1805 och den sednare 1833. Nu tillhör den enkefru kaptenskan Fredrica Cedersköld, född Holst, hvars man inköpte egendomen och afled der 1844.

Närlunda. Välbygdt landtställe, nära invid staden Helsingborg, har tillhört landshöfding F. S. Posse, som dog här år 1853.

Närsäter. Egendom uti Istrums och Eggby socknar af Walle härad och Skaraborgs län, belägen 1½ mil från Skara samt 2 mil från jernvägsstationen i Sköfde, består af ½ mtl kr.-skatte i förra och ½ mtl frälse i sednare socknen samt lägenheten Risbergstomten, allts. tax. 1862 till 40,000 rdr rmt. Sammanlagda egovidden uppgifves till 882 tld, deraf omkring 600 tld skogsmark, beväxt med löf och barrskog. Egare 1862 voro hrr J. E. Laurén, C. J. Bergqvist och J. Andersson i Åsaka.

Närtuna. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Seminghundra kontrakt af Uppsala stift, innefattar Närtuna och Gottröra socknar, med 85½ mtl, och beboddes 1860 af 1780 personer. Närtuna, modersocken, är belägen uti Långhundra härad och Stockholms län, 4 mil från N. Telge och Uppsala, och omgifves af Gottröra i norr, Kårsta i söder, samt omfattar en areal af 0,480 qvadr.-mil, hvaraf 0,038 äro vatten.

Vestra delen utgöres till större delen af den från Gottröra kommande Närtuna-ån, norra grenen af Åkers-ån, samt He-

derviken. Ditåt sluttar ock den större jemnare delen af landet, här och der sidländt, för öfrigt omvexlande med kullar och slätter. I östra delen är något mera bergländig skogsmark, kring sjöarne Uttran, Malsjön, Trehörningen och Lingonsjön, som alla utfalla i Sparren. Rådande jordmån är lera, österut sandblandad; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogs-bruk samt fiske. — *Nierdhatuna* eller *Nærdhatuna* förekommer på 1290-talet, och 1314 såsom hörande till *Langhundari*. Kyrkan, af okänd ålder, skadades af eld 1570, är reparerad 1620, och åter på 1700-talet, samt försedd med torn 1790—92. Här förvaras, dels i original, dels i afskrift, en mängd handlingar, rörande den båtled, som fordom skall hafva gått upp till vestra gränsen mot Skeptuna, kanske ända inåt Gottröra. Enligt ett bref af kon. Gustaf I år 1551 skall Attundalands gamla Folklandstingstad vara att söka här. Runstenar förekomma vid Uddby gärde och Malmby samt i gafveln på sakristimuren; på Närtuna gärde finnes en stor jordhög. Ett minne af tron på S:t Eriks helighet förvaras än i sägnen om Herr Ingemund, en medhjelpare i prestembetet åt Ragvester i Närtuna, och hvilken hade en påskdag mist sitt mål. Men, ju närmare det led S:t Eriks högtid, väcktes hos honom genom bön till den helige, den förtröstan, att han på den dagen skulle återfå mål och talegåfva. Häruti styrkte honom ock Ragvester, så att han vid Eriksmessan gick upp i kyrkan och för altaret. Hans tro bedrog honom icke heller, ty när syndabekännelsen skulle läsas, fick han rösten igen och sjöng messan inför allt folket. I kyrkan ligger begrafven Samuel Johan Appelroth, den sista af sin ätt.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	
815.	986.	27½.	1¾.	19½.	332 rdr 16 öre.

Byar och gårdar: 5½ mtl fr.-säteri *Uthamra*, kalladt *Braheberg* (se den art.), eg.rätts-afgiften var 37 rdr 12 öre. — 1 mtl sk. *Fiskeså*, jemte *Öfra* vattenqvarn med 2 par stenar och *Nedra* dito samt såg, utgörande ett gods, bet. för eg.-rätten 23 rdr 75 öre, egare vågm. C. Morling. — ½ *L:a Åby*, ½ *Ingelsta*, 1½ *Ubby*, ½ *L:a Häradshammar*, 1 *L:a Åkerby*, 1 *Kippinge*, 1½ *Bälinge*, 1 *Nederlunda*, ¼ *Öfverlunda*, 1 *Tarf*, ¼ *Wardala*, fr.-räntan af Fiskeså Öfra qvarn, eges allts. af Uppsala akademi, eganderätts-afgiften var 49 rdr 27 öre. — 2 mtl sk. *Berga* med tegelbruk, eges af hr E. Öström, eg.rätts-afgiften var 19 rdr 10 öre. — ⅔ *Malmby*, ⅖ *Ubby, Malmby* såg och Fiskeså lägenhet, eges af hr J. F. Hersberg; eg.rätts-afg. var 15 rdr 34 öre. — 1 mtl *Kippinge*, egare P. W. Brosenius, eg.rättsafg. 10 rdr 28 öre. — 1 mtl *Wardala*, eg.rätts-afgift 6 rdr 15 öre; 1 mtl ibm, eg.rätts-afgiften 4 rdr 65 öre; 1 mtl *Söderby*, eg.rätts-afgift 7 rdr 5 öre. — 1¾ mtl *Prestgård*, tax. till 16,200 rdr. — Öfriga hemman äro: ⅛ sk. *Björkberga*, 1 *Kålsta*, 1½ *Lindberga*, 2 *Målhammar*, ⅜ *Malsättra*, 2⅝ *Närtunaby*. Frälse äro: ¼ *Byhlet*, ¼ *Gjökan*, 1 *St:a Häradshamra*, ½ *Hamra*, ½ *Högbro*, 1 *Lunda*, 1 *Närtuna by*, 2 *Närtuna*, 1 *Nifsta*, 2 *Söderby*, ¼ *Segersbol*, 2 *Wardala*, 1¼ *St:a Åkerby*, 1 *Öfverlunda*. — Adress: Uppsala.

Nääs. Sex mantal frälse-säteri uti Skallsjö socken, Wädtle härad af Elfsborgs län, beläget 3 mil från Göteborg och ⅜ mil från Floda jernvägsstation, utgjorde 1862, jemte underl. 3 mtl och ett tegelbruk, ett gods, tax. till 169,500 rdr. Säteriet lärer vara gammalt, och traditionen förmäler, att Christian II någon tid valt detta ställe för sina jagtnöjen. Det har tillhört en Jöran Ulfsparre, sedan kammarrådet Natt och Dag, general-tullförvaltaren Brynte Cronsköld, bördades år 1696 af en Ulfsparre, köptes år 1718 af assessoren J. P. Göthenstjerna från gr. Gabr. Oxenstjerna; arfvingarne sålde det år 1746 till direktören vid Svenska Ostindiska kompaniet, hr Jac. v. Utfall, som nedref de då bristfälliga tornen å hufvudbyggnaden, hvilka synas å teckningen i Dalbergs Svecia Antiqua & Hodierna, men uppförde flygelbyggnaderna, samt odlade och förbättrade godset. Hans son general-majoren J. v. Utfall, som bivistat Finska kriget 1788 samt fälttåget mot Norge 1808, sålde egendomen 1823 till kammarjunkaren N. S. Reenstjerna, som åter följande året öfverlät köpet åt f. d. handl. P. W. Berg från Göteborg, hvilken senare tillbyggde en våning å stora corps de logiet, en större gråstens-ladugård, m. m., skolhusbyggnad som ännu användes för hela socknen, samt å frälsehemmanet Tollered, med biträde af sin son kapten J. T. Berg, bomulls-spinneri, klädesfabrik och färgeri, under namn af Nääs fabrik, och redan 1831 delade egendomen i 2 delar, hvaraf den ena under namn af Lilla Nääs såldes till ofvannämnda son. Egendomen utgjordes då af 6 hela hemman säteri, 7 hemman underlydande frälse och ¼ skatte-frälse,

men till fabriken afsattes och såldes $^3/_4$ hemman i Tollered, och efter hans död gjorde sönerne, kapten Berg och hans yngre bror, Gottfried Berg, vid arfskiftet sådant byte, att den senare öfvertog hela säteriet af både Stora och Lilla Nääs jemte 3 hemman frälse, och den förre de till Tollered gränsande hemman, $3^1/_2$ mtl fr. hvaribland $^1/_2$ hemman Qvickulla som fått en prydlig karakters-byggnad med tillbehör och, under namn af *Ekudden,* blifvit hufvudgård för en sjelfständig och genom odlingar ej obetydlig egendom. Till sjelfva säteriet Nääs finnes ett tegelbruk, 170 tld åker och 500 tld äng och hagmark och öfver 2,000 tld skog, och å frälse-hemmanen är ungefär samma areal. Trädgården upptager 18 tld och är anlagd i engelsk smak. Ett bibliothek af c:a 3,000 band, hvaribland många äldre dyrbara verk, följde med köpet och hör till egendomen.

Nääs fabriks-anläggning började 1833, under ledning af dåvarande löjtnant Berg, med ett bomullsspinneri. Klädesfabrik och färgeri med stamp anlades 1836. Ett mindre bomulls-väfveri och en kardlädersfabrik anlades äfven; men förstörda genom en eldsvåda, som 1848 ödelade det äldre spinneriet, blefvo de ej återupprättade. Klädes-fabriken nedlades 1846, då blott valken och öfverskäreriet bibehöllos, för att bereda främmande vadmal, och hufvudbyggnaden förändrades till ett nytt bomulls-spinneri, hufvudsakligen för finare garn. Tillverkningen, som 1855 och 1856 uppgick till nära 1,200,000 ℔, mest gröfre garn, har på senare åren minskats i vigt, men ökats i finhet, och ehuru fabriken, oaktadt senare årens bomullsbrist, i motsatts med de flesta andra spinnerier, drifvits, har dock tillverkningen varit inskränktare och uppgick 1863 till 295,316 ℔. Fabrikens värde är dels 15,000 rdr å sjelfva hemmanet, dels 195,700 rdr å byggnader och 320,000 rdr å maskiner. Dertill höra äfven en såg och mjölqvarn för 2 par stenar, samt ett ålfiske. Drifkraften erhålles af Tollereds ström, som från sjöarne Ömmern och Torska botten flyter i sjön Säfvelången, hvilken omgifver norra delen af Tollered och Ekudden samt kringflyter Stora Nääs.

Näs. Ett mantal frälse på Dal uti Holms socken, Nordals härad af Elfsborgs län, utgjorde 1862 jemte $^2/_3$ mtl Nordkärr samt andra $1\frac{17}{24}$ mtl, ett gods, tax. till 127,000 rdr rmt (häraf 30,000 för Näs), samt eges af possessionaten J. J. Hagsten. Godset, fordom större, har varit ett gammalt Possegods innan det före 1409 skänktes till Wadstena kloster af fru Kathrina Knutsdotter; det indrogs af Gustaf I. Kom ånyo i Posseslägten och egdes 1577 af Knut Posse, som derpå fick bekräftelse 1582 af Johan III; 1607 af Erik Stake, 1630 af Nils Posse, 1675 af öfverste-löjtn. Nils Lilljehöök, 1678 af Carl Pedersson Natt och Dag, 1684 af Göran Ulfsparre, 1716 af Lennart Posses arfv., 1734 af öfversten baron Wolmar von Scheding, 1777 af häradshöfdingen och lagmannen Joh. Fr. Flach, 1810 af dennes son, majoren, sedermera landshöfdingen, Carl Flach, som den 21 Oktober 1818 sålde Nordkärr, Näs, Torp, Solberg, Sundsnäs, Hökeberg, Hafden, Gutvik, Smedsbol, Häljansnäs, Linnerud, Snarstigen och Hökeliden för 80,000 rdr b:co till kon. Carl XIV Johan. År 1844 blef kon. Oscar egare deraf; det försåldes sedermera till bönder.

Näs. Ett mantal frälse-säteri på Dal, uti Ärtemarks socken, Wedbo härad af Elfsborgs län, egdes 1488 af Rasmund Lassa hustru, 1563 af Lars Torstensson på Lunden, hade sedermera åtskilliga egare, hvaribland må nämnas Lars Håkansson Dufva år 1637, fru Agneta Svenske 1681, Agneta Didron 1700. Har sedan egts af slägten Svenske och efter 1810 af bönder; hade 1862 4 egare och var s. år taxeradt till 30,000 rdr rmt.

Näs. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Jämtlands Södra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af socknarne Näs och Hackås med Gillhofs kapell, det sednare bildadt år 1859 af vissa aflägsna byar i Hackås socken. Pastoratet, som upprättades enl. Kongl. bref af d. 21 Juni 1856, innefattar 48 mtl och beboddes 1860 af 1,819 personer. — *Näs,* modersocken, är belägen uti Jemtlands läns Norra fögderi, $3^1/_2$ mil söder från Östersund, samt omfattar 1,209 qv.-mil (27,980 tld), hvaraf 0,163 äro insjöar; den har namn af belägenheten på ett näs vid sjön Näckten (se den art.) och gränsar i söder till Hackås, i vester till

Sunne, i norr till Marieby och i öster till Lockne. Näs innebyggare uppgifves af Hülphers vara goda jordbrukare, hvarföre de till större delen äro välmående, hvartill fördelaktigt fiske och ymnigare boskapsafvel äfven bidrager. Såg och några mjölqvarnar finnas i Månsta-ån. Vid kyrkan är en helsobrunn, som åtnjuter förtroende inom orten. Socknen var förut annex till Brunflo pastorat. Kyrkan, af sten, tillbyggdes på 1770-talet.

Folkmängd.		Hemmantal.		Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	1860.
511.	816.	22.	$1\frac{1}{6}$.	86 rdr 34 öre.

Hemmantalet ($132\frac{2}{3}$ tld skatte) är skiftadt i 70 egolotter, hvaraf med största eg.rätts-afgiften äro $4^1/_{12}$ tld *Månsta*, och $3^1/_2$ tld *Oldberg*, hvardera med en eg.rätts-afgift af 2 rdr 77 öre. Dessutom märkas här 2 tld *Prestbordet*; — 4 tld *Stengärde* och $1^1/_2$ *Bjerme* äro militiæ-bost. — Öfriga hemmanens namn äro: *Bleka, Blädäng, Fåker, Grönviken, Gäle, Gärde, Håkensgård, Klåxåsen, Kungsnäs, Sinnberg, Wiken, Åhlsta, Åsen,* posthemmanet *Wä.* — 20 torplägenheter finnas. — Adress: Östersund.

Näs. Ett mantal frälse uti Grenna socken, Wista härad af Jönköpings län, har lydt under Arenäs, men såldes derifrån, med inventarier och gröda, i Sept. 1862 af herr S. Weman till hr E. Ekstrand för 50,000 rdr rmt.

Näs. Ett och $^1/_8$ mant. frälse med Maderne uti Bjurbäcks socken, Wartofta härad af Skaraborgs län, tax. år 1862, jemte qvarn och såg, till 30,700 rdr rmt, egdes s. år af hr C. J. Lindqvist. Egendomen har tillhört slägten Lillje af Aspenäs; här dog 1749 öfversten och riddaren af Svärds-orden Carl Lillje, som bivistade, bland andra krigshändelser, Fredrikshalls belägring 1718. Sonens enka, Eva Katharina Fock, dog här 1797.

Näs. Fordom slott på Wisingsön i Wettern, skall legat på egorna till frälsehemmanet Näs, $1^3/_4$ mtl, i Wisingsö s:n, Wista härad af Jönköpings län, men dess ruiner sjunkit i vattnet vid öns södra ända, der de dock ännu vid klart väder skola kunna skönjas. På detta slott hafva flera konungar af Sverkerska och Erikska- samt Folkunga-ätterna residerat; så förmodas Carl Sverkersson, som förenade åter Svear, Östgöter och Småländningar, hafva bodt här, och stället således varit hela rikets hufvudstad. Näs synes ock varit det slott, der konungarne Waldemar och Magnus helst residerade. På detta slott uppehöll sig också Waldemar, då han år 1268 af klosterbröderna i Allvastra, mot egna gårdar i Yggestorp, tillbytte sig någon del i Näs. Hit stämde kon. Birger sina bröder Erik och Waldemar för att stå tillrätta i de klagopunkter, han hade emot dem. Hans under landsflykten slutliga död 1321 synes för alltid hafva gjort slut på Näs slott såsom konungaboning. I lemningarne efter slottet lärer man hafva funnit bränd säd, hvaraf den slutsats dragits, att en brand förstört detsamma; men detta bevisar ingenting mot den åsigten att sjön borttagit det, emedan icke ens sjelfva planen, på hvilken det var uppfördt, numera finnes till. Af slottsmurarne skall dock, efter Allvin, återstå en c:a 30 fot lång och 3 fot djup mur, byggd af tegel och lerskiffer, men betäckt af en jordvall, som utgör de tvenne upphöjningar, hvilka oriktigt tros hafva varit torn, utan synas mer säkert vara lemningar efter sidomurarne vid porthvalfvet till yttre borggården. Denna mur visar, att slottet haft 30 fots höjd öfver Wetterns yta. På den vestra af dessa upphöjningar har grefve Per Brahe 1679 låtit resa en 5 fot hög och 1 fot bred sten, hvarpå han låtit rista namn och titel, samt att konung Magnus Ladulås den 18 Dec. 1290 dog i det fordom här befintliga, af sjön uppslukade slottet. Som stenen står blott några få fot från bankens brant, så torde det ej länge dröja, innan äfven densamma ligger på sjöns botten.

Näs. Två och $^1/_4$ mtl frälse-säteri uti Adelöfs socken, Norra Wedbo härad af Jönköpings län, beläget på en ås-lik höjd, ej långt från sjöarne Noen och Walen, är en af ortens vackrare och bättre egendomar. Betesmarken är god och tillräcklig, och skog finnes till öfverflöd. Säteriets längst tillbaka kända egare [a] var en Erik Geet, gift med Märtha Bock från Södraholm, hvilka personers namnskiffer och vapen finnas inhuggna i en gammal spishäll i salen. Få år derefter inträffade det namnkunniga bröllopet på Näs, der alla närvarande per-

---

[a] Erik Axelsson Kurck, en förnäm man i Småland, skref sig, lika som efterkommande i 3:dje led, till Näs i Småland; okändt dock, huruvida det var detta Näs eller något annat.

sonerna hade djur-namn, hvilket gaf anledning till en gammal visa.

Brudgummen var Matts Ulf, bruden Maria Geet, hennes morbroder Bengt Bock, marskalken Axel Rääf, presten Björn Germundsson, spelmannen Svala, Bröms Gyllenmärs var förridare, de öfriga gästerna voro Drakar, Baggar, Ugglor, m. fl. Näs egdes sedermera af Per Brahe d. y., hvilken, troligen såsom motstycke till sitt lustslott Brahehus vid Grenna, på en hög klippa vid sjön Moen byggde det bekanta Brahehälla, som nu är en ruin, men år 1802 fanns ännu ingenting af yttre tak eller murar nedfallet. År 1702 var en Göran Gyllenstjerna egare, derefter en grefve Horn, ryttmästar Hummelhjelm; köptes 1798 af assessoren och medicinæ-doktorn Johan Theophilus Nathhorst, men hvilken hindrades af döden att ditflytta; det ärfdes då af den 4-åriga sonen med samma namn som fadern, och som sedermera blef sekreterare vid kongl. landtbruksakademien och i stamholländeri-styrelsen, under hvilken sednare befattning denne, en af svenska landtbrukets mest nitiske befordrare afled i Sept. 1862. Nathhorst gifte sig 1817 med en fattig soldatdotter, Lovisa Sophia Jönsdotter, som tjente hans mosters man, krigsrådet Lewin på Säby; bosatte sig s. år på det sköna Näs, och blef en lika ovanligt lycklig make, som han blef fader för en talrik familj (16 barn). Han bedref ett vidsträckt åkerbruk, odlade, och blef småningom allmogens rådgifvare och hjelpare. Såsom kunnig i medicinen, blef han äfven ortens, särdeles de fattigas, läkare. År 1823 flyttades hit Flyinge schäferi. Efter ett års utrikes resa i Sachsen och Preussen, för att undersöka dessa länders fårskötsel, utgaf N. sin »Handbok i ullkännedom och fårskötsel,» hvarför han af Patriotiska sällskapet belönades med guldmedalj. Från utgifvandet af detta arbete torde den Svenska ull-kulturen efter vetenskapliga grunder tagit sin början. N. inköpte för Sv. kronans räkning 60 Electoral-får från det väl accrediterade Mögeliner-schäferiet, hvilka utgjorde grunden till det under hans vård på Näs inrättade stora schäferiet för electoral-får. Det förra Flyinge-schäferiet mottogs af general Hjerta på Mellingeholm. Om hösten 1831 inrättade han på sin egendom en herdeskola med understöd af staten, hvarifrån en mängd skickliga schäfrer utgått, hvarigenom nödvändigheten att införskrifva sådana från Tyskland undveks. År 1839 upphörde herdeskolan och sedan N. uppsagt kontraktet med staten, flyttades schäferiet året derpå till grefve Trolle-Wachtmeisters egendom Årup. Kort derefter såldes Näs till en bonde, från hvilken det år 1844 inköptes af generalmajoren, landsh. och kommendören frih. Claës Gabr. Bergenstråle, hvars arfvingar nu ega det. Manbyggnaderna äro af honom så ombyggda, att föga mer än yttre stommen på stora huset är qvar af de gamla byggnaderna. Äfven trädgården har förbättrats och förskönats. Jordbrukets ombildning har ock med stora steg fortgått. Adelöfs by, $2^1/_4$ mtl, har lagts i cirkulationssambruk med Näs. Åkern derstädes består af stenfri sandmylla på lerbotten, hvilket annars i dessa trakter är ovanligt. Till Näs hörer, utom nämnda by, $3^3/_8$ mtl frälse, Mölarps qvarn och såg, ett enbladigt sågverk, tegelbruk, lerkärlsfabrik, allt med en eg.-rätts-afgift (år 1861) af 59 rdr 25 öre.

Näs. Ett mtl frälse-säteri, se Tuna socken af Kalmar län.

Näs. Två mtl skatte-rusthåll uti Rö socken, Sjuhundra härad af Stockholms län, beläget vid Sparrens sydöstra strand, skall vara en gammal herregård; egdes 1627 af borgmästaren i Stockholm, Hans Nilsson, hvars son, hofrådet Gustaf Hansson, adlad Taubenfelt, derföre att han medförde hem det Osnabrückska fredsfördraget och på hvilket äfven hans vapen syftade, köpte Näs af sin moder, Sigrid Barkholt. Egendomen reducerades från slägten, innehades derpå af en mängd personer inom kort tid, såsom 1720 Gagge, Strömfelt, Douglas, Nolcken, Sandelhjelm m. fl., omkring 1825 af frih. Mannerheim, 1861 och ännu af kongl. sekret. Silfverstolpe; godsets underl. utgjordes af $6^1/_4$ mtl med såg, hvarför allt i eg.rätts-afgift erlades 60 rdr (hvaraf 20 rdr för Näs hemman).

Näs. Fyra mtl fr., uti Öster-Åkers socken och skeppslag af Stockholms län, ligger vid en vik af Trälhafvet, $3^1/_2$ mil från hufvudstaden; arealen är 409 tld.

Näs har lydt under Tuna, tillhörde 1825 hofjägm. Gyllenadler, 1861 herr C. P. Öhman.

Näs. Ett mtl frälse-säteri uti Torpa socken, Ydre härad af Linköpings län, beläget vid sjön Raklången utmed landsvägen, med ett härligt läge, $^1/_2$ mil från sjön Sommen. Har varit klosterhemman, donerades 1647 som krono till Per Jönsson Fahnehjelm, bebyggdes af honom och hans fru, förblef inom slägten tills 1786, då det egdes af ryttm. Hagendorn, synes i början af 1800-talet hafva tillhört majoren Per Eric Stjerna, adlad Printzenstjerna, död här 1802; han bivistade Pommerska kriget på 1750-talet och blef adlad för sitt lyckliga utförande af hertig Carls befallning att häkta general Pechlin. Näs egdes 1818 af öfverste-löjtn. C. H. Grönhagen, och 1863 af arfvingarne efter ryttm. A. Schmiterlöw. Egrätts-afgiften 1861 var 8 rdr 96 öre. — Till egendomen, med en areal af 6 à 700 tld, hörer en större utjord, på hvilken en del torp och skog, utöfver gårdens behof, äro belägna. Under de sednare 20 åren äro alla bonings- och uthusen nybyggda.

Näs. Tre och $^1/_4$ mtl frälse-säteri ($3^1/_2$ mtl efter tax.-längden), med Greby, uti Östra Stenby socken, Östkinds härad af Linköpings län, beläget vid Svinsundsfjärden, utgör med underl. $1^1/_2$ mtl, ett gods, hvarför i eg.rätts-afgift erlades år 1861: 29 rdr 40 öre. Næs mellin Wikæ uppläts 1307 af hertigarne Erik och Waldemar åt Abjörn Sixtensson; en Peder Åkeson har skrifvit sig till Näs på 1400-talet. Enligt en fordom befintlig inskrift i kyrkan hafva herrar Ture Tureson och Iwar Green här hyllat kon. Christian I. På 1620- och 30-talen kom Näs med andra 18 gårdar från kronan till Hans Rotkirck, död 1654, tillhörde 1683, såsom säteri af $4^1/_2$ allodialfrälse, kongl. rådet frih. Gust. Kurck, död 1689, och utbyttes af honom från reduktionen, tillhörde 1700 och 1725 hans arfvingar, sedermera genom köp kapten O. F. Schwerin, på 1750-talet och 1783 B. Hunter, 1825 Joh. von Feilitzen, sednast grefve Arv. Horn från 1832, under hvars tid här uppfördes, efter den s. k. gjut-methoden, ett stall för 20 hästar med vagnshus under samma tak. Ryttm. L. C. F. af Segerström var egare från 1853, och löjtn. Carl Lundmark 1861. Näs har hufvudbyggnad af sten, betydlig trädgård, m. m. Det räddades 1719 från Ryssarnes härjning genom falsk skrämsel.

Näs. Annex-socken till Yllestads pastorat, är belägen uti Wartofta härad och Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil s. o. från Falköping, och omfattar 0,091 qvadr.-mil land. Marken är mer jemn än bergaktig. Jordmånen består af kalk eller limstensjord. På skog lider socknen brist. Kyrkan, af hög ålder samt byggd af kalksten, är belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, i den delen af Näs by, som kallas Uppholmen.

Folkmängd.		Hemmantal.			Brukningsdelar.
1805. —	1860.	sk.	kr.	fr.	
203.	337.	$8\frac{1}{4}$.	$1\frac{1}{2}$.	4*)	33.

Största gårdarne äro: $^1/_2$ mtl *Näs* (eg.rätts-afg. 3 rdr 19 öre), $^1/_2$ *Westra* och $^1/_8$ *Östra Mobäcken* (eg.rätts-afgift 4 rdr 28 öre). Öfriga hemman äro: $4^3/_4$ *Näs*, 2 *Qvättack*, skatte; 1 *Näs*, 2 *Qvättack*, frälse. 1 mtl kr. säteri *Qvättack*, har varit doneradt grefve Per Brahe till grefskap under Wisingsborg, efter kon. Johans bref år 1569, reduceradt 1681. $^1/_2$ *Näs*, Mellang. är kommministers-boställe sedan 1691. 1 mtl *Näs*, stomhemman under prestbohlet i Yllestad. — Adress: Sköfde.

Näs. Præbende-pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ulleråkers kontrakt i Uppsala stift, utgöres af socknen *Näs* (vanligen kallad Uppsala-Näs), belägen i Ulleråkers härad af Uppsala län, 1 mil s. s. v. från Uppsala vid Mälaren och omfattar en areal af 0,362 qv.mil, hvaraf 0,050 äro vatten. Den består dels af jemn åker och ängsmark kring ett litet vattendrag, som går åt o. s. o. genom socknens hela längd, från Sätrasjön till Ekoln, dels af något bergländig mark med kärr och skog utefter gränserna, såsom Nåsten mot Ramsta, och den brant stupande, romantiskt vackra skogen kring Lurbo vid Läbyåns utlopp. Jordmånen är å åkern lera; åkerbruk är hufvudnäringen, hvarjemte idkas något skogsbruk och fiske. Bevillningsafgiften för inkomst var år 1861: $23^1/_2$ rdr rmt. — Næs förekommer 1291 och 1314 såsom hörande till *provincia Ullarakir*, af *Tiundia* och erkestiftet; kallas ock

*) Enligt 1825 års jordebok. Men efter tax.-längden $7\frac{37}{64}$:dels sk., $2\frac{43}{64}$:dels kr., 1 frälse.

Næs ad Flötasund. En kyrkoherde, tillika kanik i Uppsala, nämnes 1412; på 1500-talet var socknen eget pastorat, från 1625 är den åter præbende. Kyrkan är gammal, af gråsten, reparerad 1843; på kyrkogården står en mycket gammal stenbyggnad, som tros ha varit ett kapell. Inom socknen finnes ett stort antal fattighjon, som in natura erhålla sammanskott af hemmanen. *Lurbo,* i skogssluttningen mot Läbyån, akademien i Uppsala tillhörigt, har en för sin utsigt mycket besökt kulle.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	sk.	kr.	fr.	
490.	460.	11.	$3\frac{1}{4}$.	$10\frac{5}{8}$.	157 rdr 80 öre.

Hemmantalet, hvarför eganderätts-afgift erlägges, är fördeladt mellan 13 egare.

Gårdar: *Ytternäs* (se den art.) med 1/4 *Bodarne,* 1/2 *Lörsta,* 1/2 *Stabby,* 2 *Wreta,* 1 *Öfvernäs* (afg. 41 rdr 60 öre). — 7/8 *Edeby,* 1 7/8 *Högby,* 1/2 *Lörsta,* 1 *Stabby,* 1 *Öfvernäs* (eg.rätts-afg. 41 rdr 90 öre) tillhöra akademien i Uppsala. — 2 2/3 *Söderby* och *Ubby,* 1/3 *Lörsta,* 2/3 *Sätra* (afg. 20 rdr 80 öre); 1 1/3 *Söderby* och *Ubby,* 1/6 *Lörsta,* 1/3 *Sätra* (10 rdr 40 öre); båda godsen egas af slägten von Bahr. — 1/2 *Focksta,* 1/2 *Bärsta,* 1/2 *Wångelsta,* alla skatte (9 rdr 70 öre) egas af prostinnan C. Blombergs arfvingar. Minsta brukningsdelen är 1/4 skatte *Kanikebo* (1 rdr 50 öre). — *Prestgården,* 1 1/2 mantal, tax. till 13,000 rdr. — 3/8 mantal i *Bärsta* är komministersboställe. — Adress: Uppsala.

Näs (kallad Stockholms-Näs). Annexsocken till Westra Ryds pastorat, är belägen i Bro härad af Uppsala län, 4 1/2 mil s. från Uppsala samt omfattar med en mängd holmar och tillhörande delar af Mälaren 0,466 qvadratmil, hvaraf 0,215 äro vatten. Örnäs- och Lillsjöarnes vattendrag utgör mestadels vestra gränsen, ett mindre går ut i Tibbleviken af Görväln. Landet är tämligen slätt, dock med små bergkullar, särdeles vid stränderna af Mälaren, och på den s. k. Stäkesön, numera en halfö, mellan sundet och den mestadels igenvallade Ryssgrafven; någon skog växer norr ut. Jordmånen är dels lerjord, dels svartmylla och sand. Åkerbruk är hufvudnäringen, men derjemte idkas något skogsbruk samt fiske och skjutsning vid Tibble. Inkomstbevillningsafgiften uppgick 1861 till 89 rdr 80 öre. Vid Stäket går stora segelleden till Uppsala fram genom en i detta sekel, på bekostnad af egaren till Stäkesholm, byggd vindbro. — Ness juxta Almarnastek omtalas 1310, och kallas i en annan handling några år sednare *Næs i provincia Brohundæri* af *Attundia* och erkestiftet. Kyrkan beskrifves år 1829 såsom gammal, byggd af gråsten, utan torn, nyligen iståndsatt invändigt, tämligen rymlig och ljus, samt försedd med en altartafla i oljefärg. Af fornminnen omtalas en runsten vid Stäket, en annan skall ha funnits vid Dalkarlsbacken, en tredje vid Asker i söder. Om Ryssgrafven går en sägen, att den skall i uråldriga tider blifvit gräfd af en främmande konung, som kommit in i sjön ofvanför, i afsigt att härja stränderna, men hindrades att återvända på rätta farleden. Några vilja derpå tillämpa berättelsen om norska konungen Olofs härfärd inåt Mälaren.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	sk.	kr.	fr.	
546.	497.	$9\frac{1}{2}$.	$4\frac{5}{8}$.	16.	232 rdr 35 öre.

Gårdar: Säteriet *Aspvik* (se den art.) med 1 mant. *Asker,* 1 frälse *Berga,* 2 1/8 frälse *Frölunda,* 1 *Lennartsnäs* (se den art.), 1/2 *Oppsylta,* 1 5/8 *Skälby,* 1 *Sylta,* 6 *Tuna,* 2 fr. *Åhlsta,* 1/2 *Öråker* med väderqvarn (eg.r.-afg. 178 rdr 50 öre) egas af statsrådet frih. G. af Ugglas. — 1 mtl säteri-rusthåll *Stäket* se den art. (afgift 20 rdr 85 öre). — 3 mant. *Tibble* (22 rdr 50 öre) eges af baron von Höpken, har fordom hört under akademien i Uppsala. — 5/8 *Kyrkbyn,* komministersboställe. — 2 mant. *Skjälby,* militiæ. 1 mant. *Sylta,* sergeantboställe. — 1 mant. ibm kronolänsmansboställe. — Adress: Stockholm, Tranbygge.

Näs, vanligen kallad Enköpings-Näs. Socken uti Åsunda härad och Uppsala län, omgifves i nordost, öster och sydvest af Svingarns-, Öknebo- och Hjulstafjärdarne af Mälaren, samt omfattar, med en mängd öar, såsom Nybyholmen, Mersön, Tedaren o. a., en areal af 0,406 qv.mil, hvaraf 0,161 vatten. Öarne äro tämligen bergländiga och skogiga, fasta landet ej heller utan kullar och skog, men hufvudsakligen slätt. Jordmånen är mestadels sjölera, här och der svartmylla eller mojord. Här finnes betydlig tillgång på bränntorf. Jemte åkerbruket idkas fiske och sjöfart. Inkomstbevillningen uppgick 1861 till 86 rdr 74 öre. — Næs förekommer år 1314 såsom hörande till *Aashundæri,* Næss circa Enecopiam året derpå; en och annan kyrkoherdes namn är kändt från samma sekel, kaplanernes från 1600 till 1770, hvarefter tjensten indrogs. Socknen utgör för sig ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till

Åsunda kontrakt i Uppsala stift. Kyrkan, som ligger 1 mil från Enköping, $5^{3}/_{8}$ mil från Uppsala, är gammal, af gråsten, försedd med torn, reparerad 1837. Altartaflan är skänkt af egaren till Hjulsta 1645, predikstolen af egaren till Hacksta 1701. Nämnda gårdar hafva egna grafvar. Af kyrkoherdar må nämnas psalmförfattaren Israel Kolmodin, sedermera superintendent på Gotland, der han dog 1709. Socknens folkskola är för omkring 15 år sedan grundad, hufvudsakligen på en donation af Liljecrantz till Hjulsta. Under nuvarande vice-pastorns, herr Ekenbergs ledning, har ett sockenbibliothek blifvit här inrättadt genom sammanskott från större och mindre egendomsegare inom socknen. Vid kyrkan och vid Hjulsta i söder samt Wäppeby i norr finnas runstenar, på Trogsta och Nederby egor stensättningar. — Södermanlandsvägen går här åt söder, i flera bugter, från Svinngarn, förbi kyrkan och till Hjulsta färjeställe, $^{3}/_{8}$ mil från Agnessunds färjeplats på Aspön mellan Uppsala och Södermanlands län. Vid Biskopsholmen i sydvest sammanstöta tre län, Uppsala, Westerås och Nyköpings.

Folkmängd.			Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805	1855	1860.	sk.	kr.	fr.	bet.
757.	760.	730.	$4\frac{5}{8}$.	$1\frac{3}{4}$.	$27\frac{1}{2}$.	247 rdr 11 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 13 egolotter. Gårdar: *Hacksta* (se tillägget till III bandet, som åtföljde 50:de häftet), hvarunder lyda 4 mantal *Säfsta,* 1 *Bärby,* $^{1}/_{2}$ *Räfvelsta,* 1 *Wäppeby,* $^{1}/_{4}$ *Ärsla,* 1 *Dorsilla,* $^{1}/_{2}$ *Lundby,* $^{1}/_{2}$ *Åkerby,* $^{1}/_{4}$ *Jung,* $^{1}/_{2}$ *Skälby,* $^{1}/_{4}$ *Dräggsta,* 1 *Kroby,* $^{1}/_{8}$ *Sycklinge* (eg.rätts-afg. 98 rdr 93 öre). — $1^{1}/_{4}$ frälsesäteri *Julsta* (se art. Hjulsta), med $2^{1}/_{8}$ *Skälby,* $^{13}/_{16}$ *Bärby,* $1^{1}/_{2}$ *Räfslösa,* $^{7}/_{8}$ *Skråsta,* $^{1}/_{2}$ *Walla,* 1 *Wäppeby,* $^{1}/_{2}$ *Håf,* $^{1}/_{2}$ *Lidingby* (afg. 93 rdr 98 öre). — *Brunsholm* (se den art.), med 4 mant. frälsesäteri 1 mant. skattesäteri med *Svepnäs,* 1 *Ulfsboda,* $^{1}/_{2}$ *Näsby* (afg. 56 rdr 55 öre). — *Nybyholm* (se den art.) med $1^{1}/_{2}$ *Nederby,* $^{1}/_{2}$ *Gårdsända,* $^{1}/_{2}$ *Walla* (45 rdr 30 öre). — Riddersmannen Joen Michaëlsson, som var en af de män, hvilka, flyktande för konung Christian, kommit upp i Dalarne, för att der samla sig kring Gustaf Eriksson Wasa, skref sig till Nederby, okändt likvisst om det var detta eller Nederby i Wallby socken. — Uppsala akademi eger Refvelsta utjord. Boställshemman äro: 1 mant. *Prestgård,* $^{3}/_{4}$ *Årsta,* kyrkoherdens, $^{1}/_{4}$ *Räfslösa,* disponeras af Danviks hospital. $^{5}/_{6}$ *Trogsta* af Stockholms barnhus. — Adress: Enköping.

Näs. Två mantal frälse-säteri uti Kils socken, Wisnums härad af Carlstads län, utgör med $11^{3}/_{4}$ mant. underlydande hemman, se art. Kils socken, ett gods med en eganderätts-afgift af 142 rdr 49 öre (säteriet taxerades 1862 till 134,000 rdr rmt), som eges af brukspatron C. Hammarhjelm. Godset Näs, fordom benämndt Nynäs, har tillhört Riseberga, såsom donation af lagman Holdo; men 1352 tillbytte sig det en Hemming Hemmingsson emot Wall i Wisnum. Nynäs var en tid hertig Carls hertigsäte. Major Turve Hökeflycht, död 1680, skref sig till Nynäs i Kil; han tjente sig upp från ryttare till ryttmästare.

Näs. Två mant. frälse-säteri i Bärbo socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, med den närliggande säteriladugården Håhl, också 2 mant., är beläget vid sjön Långhalsens södra del, $1^{1}/_{4}$ mil ifrån Nyköping. Rådande jordmånen är lera. Åbyggnaden, dels af sten, dels af trä, uppfördes på 1770-talet, men är vacker och vidmakthållen. Egendomen består för närvarande af $15^{3}/_{8}$ hemman, deraf 8 under eget bruk; de öfriga brukas af bönder. Äldsta historiska underrättelser, som finnas om säteriet och dess säteriladugård, äro, att kaptenen för Södermanlands knektar, sedermera öfverstelöjtnanten vid Nerikes regimente, Matts Nilsson Kagg till Kjellstorp, hvilken år 1629 stupade vid Marienburg i Preussen, år 1617 doterades af kronan med Näs i Bärbo, det han dock snart bortbytte emot hemman i Wadsbo härad i Westergötland, uti hvilken provins han hade sitt stamgods, samt att majoren vid Södermanlands regimente, Lars Ericsson, som först var kammarskrifvare i räkenkammaren, sedan gemen soldat vid öfv. Cobrons regimente och slutligen blef öfverstelöjtnant, adlad med namnet Stormhatt och kommendant på Nyköpings slott, der han dog 1657, fick 1629 Näs, 2 gårdar, och Håhl, 2 gårdar, på sin och sin hustrus lifstid, att med adelig frihet besitta. Hans andra fru och enka, om hvilken man icke vet mera, än att hon hette Catharina, bebodde efter mannens död Näs, den tiden, enligt Tham, kalladt Stormsberg, var så förmögen, att hon 1677 gjorde på egen bekostnad en betydlig reparation i Bärbo kyrka, men blef sedan genom reduktionen så utarmad, att hon 1693, då hon var ganska gammal, fick af kronan 8 t:r spannmål i underhåll. Näs och Håhl, åter efter

reduktionen krono- eller kronoskattehemman, utbyttes sedan till säteri, dels af kongl. räntmästaren Jacob Sneckenberg, som en tid bodde på Näs och förde rättegångar med grannarne, dels af hans måg, öfverkommissarien Magnus Lagercrantz. Egendomarne kommo sedan till Sneckenbergs dotterdotter, Brita Wallrave, gift med bruksherren på Svärta eller Norshammar, Gerhard v. Berchner. Hon lärer byggt det nuvarande karaktershuset på Näs och hade stället med underlydande till sin död 1745. Det tillföll då hennes dotterdotter, Maria Eleonora Stralenberg, gift med landshöfdingen i Nyköping, friherre Carl Mårten Fleetwood, och efter hennes död dottern Ulrica Eleonora Fleetwood, hvars man, majoren friherre Fredric von Ungern-Sternberg på Ås, år 1770 sålde egendomen till landshöfdingen friherre Gabriel Falkenberg af Trystorp till Lagmansö. Denne förordnade Näs till morgongåfva åt sin fru, och sonen, löjtn. baron Gabriel Falkenberg, afyttrade detsamma 1796 till generalen, sedermera en af rikets herrar, grefve Gustaf Wachtmeister af Johannishus, som afled på Näs 1826 och är begrafven i Bärbo kyrka. Hans enka, grefvinnan Henriette Falkenberg af Bålby, egde sedan godset till sin död år 1838, då det ärfdes af hennes barn och löstes af sonen, öfverstelöjtnanten grefve Claës Adam Wachtmeister, hvilken eger och bebor det i samma Bärbo socken, på andra sidan kyrkan, belägna ståtliga Tista.

Näs. Ett mant. skatte i Hubbo socken, Siende härad och Westerås län, egdes 1861 af herr Leonard Asperén, se vidare under Hubbo socken.

Näs. Härad i Wärmland, utgör sydligaste delen af detta landskap och består af en i Wenern utskjutande landtunga, som innefattar socknarna *Kihla, Tveta, By, Bro, Ny, Huggenäs, Millesvik, Olserud, Botilsäter, Eskilsäter.* Häradet innehåller 137,191 tunnl. fast land, fördelade på $217^{13}/_{24}$ mant., bebodda år 1860 af 14,860 personer. Sedan 1805 har folkmängden ökats med 5,576 personer. Af uppgifna arealen, hvartill komma 12,080 tunnl. insjöar, beräknas 30,617 tunnl. vara odlad jord, 2,084 naturlig äng. Under året 1858 uppodlades ungefär 539 tunnl. bördig jord genom utdikning af Nolby och Skane mossar uti By socken medelst statsbidrag. Jemte Gilbergs och Nordmarks härader utgör Näs härad en domsaga och Söder-Sysslets fögderi med tingsställe vid Råglanda i Botilsäters socken. Det var i denna trakt, som Olof Trätälja antages hafva nedslagit sina bopålar, och på Brobacken vid Säfflebro finnes en mycket stor ättehög, som tros gömma Olofs aska. För att befordra farten genom Byelfven uppåt Jösse härad och Arvika, är Säffle kanal anlagd, hvilken har en sluss, benämnd Olof Trätäljas. Märkvärdigt ställe inom häradet är herregården *Hjälle-Skate.*

Näs. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Wäne kontrakt af Skara stift, ligger uti Åhse härad af Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil öster från Wenersborg, samt omfattar 0,416 qvadratmil fast land. Socknen, som före 1810 var annex till Flo, har sitt namn af belägenheten på ett näs, på trenne sidor omgifvet af Wenern och dess vik Dettern, endast i söder sammanhängande med fasta landet. Marken är här i allmänhet god och fruktbärande, ehuru på flera ställen uppfylld af kärr och mossar samt klippor och berg, i synnerhet vid stränderna åt Wenern; men derimellan finnas vackra ängar, prydda med hvarjehanda löfträd. Åkerjorden, god och fruktgifvande, består hufvudsakligast af lera och lermylla. Kyrkan, uppförd af sten, tillbyggdes år 1702 och har i sednare tider blifvit förbättrad. Barnundervisningen bestrides i fast skola.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1860
846.	1,157.	$4\frac{1}{2}$.	$\frac{1}{4}$.	$19\frac{3}{8}$.	161 rdr 84 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 48 egolotter. Största gårdarne äro säterierna *Frugård* samt *Wenersnäs* med en eg.rätts-afgift af 91 rdr 71 öre, se art. Frugård. $^1/_8$ mant. *Göranstorp,* $^1/_{12}$ *Rudet,* $^1/_2$ *Fiskaregården* med tegelbruk, $^1/_4$ *Fiskaretorp* (allts. bet. i eg.rätts-afgift 13 rdr), egas af herr J. P. Dahlgren. 1 mantal *Stora Lund* med ölbryggeri. — 1 mant. frälse Näs Storeg. och $^3/_{16}$ skatte Skatteg. jemte lägenheten Täppan, utgöra en egendom med 300 tunnlands areal, belägen mellan sjöarna Wenern och Dettern. — 1 mant. *Hallby,* $^1/_4$ mant. *Näs,* stommen, $^1/_4$ mant. *Gamlegården,* $^1/_4$ *Kyrkebytomt* egas af hr C. O. Stridsberg. — $^1/_8$ mtl *Munkesten* är gästgifverihemman. $^1/_4$ mantal *Åker* är boställe för kyrkoherden sedan 1812. Följande kronolägenheter finnas: *Hull* eller *Snipan, Djurvaktaretorp, Hjortlösan, Hulan, Korphult.* — Adress: Wenersborg.

Näs, sedermera Kungsnäs och Kungsgården, se art. Kungsnäs.

Näs, Stora. Egendom uti Hosjö kapellförsamling af Stora Kopparbergs fögderi och län. Här har under året 1862 blifvit anlagdt ett ångsågsverk för tillhörande skogar, hvilkas egare, Stora Kopparbergs bergslag, Hofors och Hammarbys bruksegare samt Carlsfors sågverks aktiebolag, bildat ett bolag under benämning »Kopparbergs och Hofors sågverks aktiebolag». — Näs hemman består af 46 spannl., 2 snäsl., 10 pgl. bergsfrälsejord, hvaraf hälften eges af Kopparbergs och Hofors bolag, hälften af Korsnäs sågverks aktiebolag. *Lilla Näs* består af 26 spannl. 17 snäsl. 2 pgl.

Näsberget. Jernmalmsberg, beläget helt nära Lappmarksgränsen, mellan Skellefteå och Arfvidsjaur, $6^1/_2$ mil från sjöstranden, hvars malmlager upptäcktes på 1830-talet. Berget är omkring 200 fot högt och håller $^1/_2$ mil i omkrets. Dess malmgångar, som äro af tre till fyra alnars bredd mellan graniten, synas flerstädes upp i dagen, alltifrån bergets fot, ej långt från Byskeåns strand, och upp till toppen, der en starkt attraktorisk magnetsten finnes. Malmen har gifvit 63 % godt jern.

Näsboholm. Ett frälse-säteri af $^1/_3$ mant. uti Marbäcks socken, Kinds härad af Elfsborgs län, egdes 1862 jemte tegelbruk och $^3/_8$ mant. underlydande af Bernhard Brovall. Säteriets och tegelbrukets tax.värde var 28,000 rdr rmt.

Näsborg. Ett skogbeväxt berg utmed Sagaån, i Björksta socken af Westmanland, har namn af en gammal borg, som finnes derpå. Borgen är aflångt rund och har en omkrets af 300 alnar. Sjelfva berget bildar mot ån östra sidan af fästet, som eger en enda smal ingång genom motstående vestra sidomuren. Murarne ega från 9 till 12 alnars bredd och bibehålla flerstädes en lodrät höjd af 4 alnar. Marken inom ringmuren är, ehuru beväxt med skog, tämligen jemn. Sägner om bergtroll och jättar äro fästade vid denna borg. En gammal sägen förmäler ock, att en drottning eller konung Thorborg haft der sitt säte, och att hon vid en strid med vestgöta-konungen Götriks son Rolf härifrån tagit flykten till Ulleråker i Simtuna socken.

Näsby. Ett och $^3/_8$ mant. krono, beläget uti Botkyrka socken, Svartlösa härad af Stockholms län, vid Aspens östra strand, har varit frälse-säteri för slägterna Bonde och Banér 1686; det har bestått af $1^2/_3$ mant., som presid., baron C. F. von Höpken köpt af fru grefvinnan Wellingk, men skattlades år 1760 d. 6 Aug. till $1^3/_8$ mant. samt anslogs till lagmansboställe, jemte Wiby frälsehemman uti Tjula socken, emot från kronan utbytta lagmansbostället Borg i denna socken, hvilket byte fastställdes den 13 Juli 1762. — Bostället är nu mer indraget och bortarrenderadt; tax. 1861 till 12,000 rdr rmt.

Näsby, säteri i Taxinge socken, Selebo härad och Nyköpings län, består af Näsby, 1 mantal, Tomtsätra $^1/_4$ och Qvarngården $^1/_2$, allt frälse-säteri, samt $^1/_4$ hemman rå och rör och $2^3/_8$ frälse under eget bruk, $3^7/_{24}$ frälse, $^1/_4$ skatte och 15 torp underlydande samt qvarn med 5 par stenar och såg, och är således ett icke obetydligt gods, helst Stensätra säteri i Turinge socken och Kalkuddens stora tegelbruk i Kärnbo socken på sednare tiden blifvit lagda derunder. Næsby nämnes, jemte Fincarlaby, nu Finkarby, och andra gårdar i samma socken, redan vid slutet af 1200-talet; kom 1481 under Gripsholm, då i Sten Stures hand; var sedermera kloster och kronogods; löstes till skatte 1681 och byttes till frälse 1685 af hauptmannen öfver riksenkedrottningen Hedvig Eleonoras lifgeding, Johan von Westphal, som dog barnlös 1710, och, jemte sin fru, friherrinnan Brita Magdalena Fleetwood, hvilken genom testamente af sin man innehade egendomen till sin död 1755, ligger begrafven i den straxt nedanför stället belägna sockenkyrkan, Taxinge, den han af egna medel lät ånyo uppbygga, och till hvilken han förärade klockor, predikstol, altartafla och alla kyrkans skrudar samt andra dyra och kostbara prydnader, och hvarest deras likkistor ännu 1839 syntes. Efter friherrinnan Westphals död köptes Näsby af den från partitiderna bekanta handels-borgmästaren i Stockholm Gustaf Kjerrman, som var borgareståndets talman vid riksdagarna 1756 och 1762 samt en ganska betydande man af hattpartiet, men blef 1765, sedan mössorna kommit till väldet, af riksens ständer, för det han skulle oredligen förfarit,

dömd ifrån sitt embete och till dryga böter samt att afstraffas med en månads fängelse vid vatten och bröd, jemte lifstidsfästning på Marstrand, der han ock slutade sina dagar året derpå. Kjerrman skänkte egendomen till sin ena måg, landtmarskalken vid 1786 års riksdag, general-löjtnanten frih. Johan Diedric Duwall, som tillköpte Stensätra 1795 och sålde alltsammans till sedermera bergsrådet baron Anders von Wahrendorff, men qvarbodde der till sin död 1801. Nämnda bergsråd, som också afled på Näsby 1848, ärfdes af sin son, hofmarskalken baron Martin von Wahrendorff på Åkers styckebruk, hvilken dog 1861 och hade testamenterat sina många ansenliga bruks- och landt-egendomar, alla i Södermanland, till sin naturliga son, majoren, sedermera öfverintendenten, Martin Ludvig Berg, och sitt biträde i sina enskilda affärer och vid tillsynen af kanonfabrikationen vid Åker, Kongl. sekreteraren, numera brukspatronen Axel von Stockenström, af hvilka den förstnämnde sköter stället, der han ock tagit sin sommarbostad. Näsby har en härlig belägenhet på en i Gripsholmsviken af Mälaren utskjutande hög udde och omgifves af en betydande park med flera lusthus, stora trädgårdar med orangeri, drifhus, volièrer och dylikt, samt besökes ofta af lustresande, synnerligast i sammanhang med ångbåtsfärderna till det snedt öfver sjön liggande Gripsholm, och ha förre och nuvarande egarne välvilligt upplåtit stället till beseende och parken till förlustelser, der i en uppförd paviljong dansnöjen tillställas. Hufvudbyggningen, ett tre våningars hus af sten med fot och trappor af granit samt koppartak och uppförd af bergsrådet von Wahrendorff, är, likasom flyglarne, betydlig och vacker. Den har innehållit ett bibliothek, väl ej stort, men för några praktverk och sina tämligen rika samlingar af kopparstick och stentryck dyrbart, samt en konstsamling, kallad den Holtermanska efter sin upphofsman, af mer än hundra oljefärgstaflor, flera medelmåttiga, men några af högt värde, såsom en Wouvermanns, en van der Velde, en Vernet, en van der Poel, sällsynt; dessutom stycken af Svenska mästarne Martin, Lauræus, Fahlcrantz, Hjalmar Mörner, Hörberg och Sandberg, äfvensom åtskilliga skulpturarbeten, hvaribland marmorbyster, huggna af Sergel och Byström. Konstsamlingen, hitflyttad 1826 från Forsby i Österåker, tillföll genom arf och testamente bergsrådet Wahrendorff och hans fru, född Holterman, efter brukspatronen N. M. Holterman, hvilken förordnade, att den skulle bibehållas oförskingrad samt alltid åtfölja Näsby, i hvems hand det än komma måtte; men det oaktadt blef den i hofmarskalken von Wahrendorffs testamente gifven till riksmuseum och efter hans död ditförd. På en plan midtför stora byggningens façad står en bronzgrupp af någon okänd, sannolikt italiensk mästare, och som anses föreställa Psyche, af tre genier lyftad till Olympen. Den är tagen under 30-åriga kriget, vid Prags eröfring 1648, och hemförd af fältherren Königsmark. I parken finnas elfva lindar och en ask, planterade i cirkel af hauptmannen Westphal, och hvilka äro kanske de högsta träd i orten. De kallas de tolf apostlarne, och asken, som har en lång remna, sannolikt efter någon åskstråle, skall, enligt allmogens föreställning, häntyda på förrädaren Judas. På föga afstånd från gården ligger i en vacker romantisk dal en helsokälla, som kallas Drottningkällan, emedan Catharina Jagellonica lärer begagnat den under hennes gemåls fångenskap på Gripsholms slott. Flera ättehögar äro slutligen till finnandes vid egendomen, äfvensom lemningar efter tvänne borgar.

Näsby. Ett mtl frälse-säteri i Bogsta socken, Rönö härad och Nyköpings län, $1^7/_8$ mil ifrån Nyköping, vid södra stranden af sjön Runviken, har tillhört den store fältherren Lennart Torstenson samt från 1641, genom byte, den illa kända hofkansleren Nils Nilsson Tungel, som 1661 fick plikta till Catharina kyrka i Stockholm den då för tiden ansenliga summan af 3,000 daler silfvermynt, för det han, då nära 70 år gammal, haft olofligt umgänge med Henric Christoffersons hustru, Elisabeth Larsdotter Cygnea. Stället kom sedan till en af Tungels flera mågar, ryttmästaren Eric Planting-Gyllenbåga, men reducerades och uppläts sedermera på lifstid åt Tungels arfvingar. Det lemnades omkring 1714

åt den bekanta landtmarskalken vid 1719 års riksdag, landshöfdingen, frih. Pehr Ribbing af Zernawa, i vederlag, samt egdes ifrån 1728 till 1770 åter af slägten Planting-Gyllenbåga. År 1810 köptes det, jemte rusthållet Wäsby, af fröken Fredrica Charlotta Marcks von Würtemberg, som 1814 gifte sig med kontrollören Lars Mårten Sturtzenbecker, och hvilken ännu 1832, såsom enka, inhade stället. Egare på 1850-talet var f. d. majoren vid Södermanlands regimente, riddaren och medalj-innehafvaren Carl Ulfsparre af Broxvik, som bivistat fälttåget i Westerbotten 1809 och i Tyskland 1813, då han i Leipzig tog en fransk general till fånga. Närvarande egare är kammarherren m. m. baron Carl von Rosen. Näsby taxerades 1862 jemte underl. $^1/_2$ sk., $^1/_4$ fr. till 73,500 rdr rmt.

Näsby. Ett mantal frälse-säteri uti Wårdinge socken, Öknebo härad af Stockholms län, är belägen 7 mil (efter Tuneld 3 mil) från Stockholm, $3^1/_2$ mil från Södertelje, på en udde uti sjön Frösjön, och utgör med 2 mtl frälse Ahlby ett gods, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1861: 33 rdr rmt. Arealen är c:a 1,200 tld, hvaraf 300 åker och äng, 200 hagmark samt 700 skog. Sädesafkastningen uppgifves till c:a 1,200 t:r. Manbyggnaden, innehållande 2 våningar (14 rum), är brädfodrad under tegeltak. Näsby tillhörde på 1600-talet slägten Silfversparre, från hvilken det köptes i början på 1800-talet af Kongl. sekret. Klingenstjerna; på 1850-talet var hr A. M. Tisell egare; denne sålde egendomen till rektor P. A. Siljeström år 1862 för 185,000 rdr rmt.

Näsby. Tre och $^1/_2$ mtl frälse-säteri uti Täby socken, Danderyds skeppslag af Stockholms län, är beläget vid en vik af Wärtan, $1^3/_8$ mil från Stockholm, och utgör, med qvarn samt 9 mtl underlydande, ett gods, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1861: 148 rdr 75 öre. Näsby nämnes 1281 och har efter slutet af medeltiden, jemte flera andra gårdar, tills. 15, kommit genom morgongåfva och skifte från slägterna Gyllenstjerna och Banér till Roos och Sture, egdes 1593 af en Michaël Jonsson, 1673 af ståthållaren Apelroth, derpå af rikstygmästaren, friherre Peder Larsson Sparre; han bivistade med mycken tapperhet slaget vid Warschau år 1656 samt sedermera danska kriget och derunder stormningen af Haderslev och Köpenhamns belägring. På riksdagarna talade han alltid med särdeles styrka och ansågs för den största talaren på riddarhuset. Efter Sparres död 1692 utbyttes Näsby från reduktionen af enkan; kom med deras dotter till landshöfding Carl Falkenberg; egdes af ätten Meijerfelt från 1716 till 1818, under hvilken tid godset var särdeles betydligt (efter jordeboken synes Näsby blifvit utbytt till fr.-säteri först d. 13 Januari 1735). Sedan har det ombytt flera egare, tills det köptes 1834 af kammarherren, sedermera general-majoren Fredrik af Klercker, som ännu är egare. Åbyggnaden är af sten, trädgården och parken betydliga redan från Falkenbergska tiden.

Näsby. F. d. socken i Åkerbo härad och Linköpings län, sammanslagen sedan 1782 med Rystad socken (se den art.), är belägen $^1/_4$ mil i n. n. o. från Linköpings stad. Sjön Roxen och en del af Stångån stöta intill dess vestra sida. Socknen innefattar $8^5/_8$ mtl, hvaraf $2^5/_8$ mtl berustadt säteri *Näsby* jemte 1 *Skogstorp*, 1 *Presttorp*, $^1/_2$ *Tinnerstorp*, utgöra ett gods, hvarför eg.rätts-afg. år 1860 var 44 rdr 88 öre. Egendomen är belägen vid sjön Roxens strand, der den har egen lastbrygga, på $^1/_4$ mils afstånd från Linköpings hamn, och har en egovidd af 1,280 tld, deraf c:a 400 åker, 200 äng. Skogen är tillräcklig till egendomens alla behof. Ett större sandstensbrott finnes på egorna. Åbyggnaden omgifves af park och trädgård. Näsby uppgifves hafva hört under Uppsala domkyrka; gården har lydt under Wreta kloster, bebyggdes till säteri före 1632 af G. Mörner; tillhörde öfverste Erik Körning (död 1672), gift med Maria Ribbing, till hvars barns «upptuktelse» det vid reduktionen tills vidare förlänades; tillhörde 1860 rusth. Carl Petterssons arfvingar. 1 mtl rusth. *Bärstad* jemte 1 mtl *Gjerstad* (eg.rätts-afgift 11 rdr) egdes af Carl Aug. Liedgren. 1 mtl *Gjerstad* är kaplansbol från 1782, förut prestgård för kyrhoherden i *Näsby;* mellan 1560 och 1594 hade denne blott torpet *Alelund.* Öfriga hemman äro: 1

mtl *Bärstad,* 2 *Gjerstad,* 1 *Presttorp,* 1 *Skogstorp,* $^1/_2$ *Tinnerstorp,* alla skatte. $^1/_2$ fr. *Gjerstad.* — Bonden Måns i denna socken var fader till assessor Magnus Kijl, stamfader för denna adliga ätt. En beskrifning öfver Näsby socken af kyrkoherden derstädes, Hans Hederström, finnes intagen i Wetenskaps-akademiens handlingar för år 1757.

Näsby socken, belägen i Fellingsbro härad af Örebro län, är moderförsamling och utgör, tillika med Ervalla, ett alternativt patronelt och konsistorielt pastorat af andra klassen samt lyder, såsom liggande i Westmanland, uti ecklesiastikt hänseende till Westerås stift. Patronatsrättigheten tillkommer egaren af Ervalla säteri i socknen af samma namn. Näsby socken gränsar i öster och nordost till Fellingsbro, i norr till Lindesberg, i vester till Ervalla och i söder till sjön Wäringen. Arealen utgör 0,489 qvadatrmil land och 0,081 vatten och socknen genomskäres dels af Wedevågsån, kommande ifrån den vid norra gränsen belägna sjön af samma namn samt utfallande i Wäringens nordligaste hörn, dels af några mindre i sistnämnda sjö löpande vattendrag, utefter hvilka sträcka sig sandåsar från norr till söder. I öfrigt är landet tämligen jemnt och har lerhaltig jordmån. Hemmantalet är $7^5/_6$ mantal skatte, 1 krono och $16^5/_{12}$ frälse, alltsammans till största delen lydande under Hinsebergs säteri. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 669,250 rdr, hvaraf Köping-Hults jernvägs-aktiebolag är påfördt 23,340 rdr för jord för banan, stationshuset, godsmagazin och grindstugor. Hufvudnäringen är åkerbruk långt öfver eget behof, hvarjemte idkas skogs- och bergsbruk. År 1805 var folkmängden 811 personer och 1860 1,044. Kyrkan ligger vid Wäringens norra strand, 3 mil från Örebro och 9 mil ifrån Westerås, och på kyrkogården har adliga ätten Dalman en graf.

De betydligaste gårdarne äro Hinseberg, hvarom vidare längre ned, samt Näsbybacka, $1^1/_4$ mantal säteri, och Frövi jernbruk vid Wedevågsån, hörande till Hinsebergs gods, hvars hela fastighetsvärde upptages till 367,700 rdr, och slutligen Medinge (se denna artikel). — *Hinseberg,* midtemot kyrkan, på andra sidan Wäringens nordligaste vik, med härlig belägenhet samt stor och prydlig åbyggnad af sten, uppförd i början af detta århundrade, är blott ett mantal säteri, men utgör med underlydande, se ofvan, en af de största egendomar i orten. Gården var känd redan på 1400-talet, då den egdes af Matts Pedersson, som troligen sjelf var af gammal adel och är den första kända stamfadern för den under n:o 41 på riddarhuset introducerade adeliga ätt, hvilken efter detta sitt fädernegods kallades Hinsebergs-slägten och var en af de få ätter, som ännu vid riddarhusets inrättande icke brukade tillnamn, utan blott fadersnamnet. Matts Pedersons efterkommande i rätt nedstigande sex led innehade sedermera stället, och det kom med den sista af slägten, Märta Olofsdotter, som lefde 1638, till hennes man, öfverste-löjtnanten vid Nerike och Wermlands regimente, Hans Johansson Löfling, Nobil. Löfling, n:o 225, hvilken äfven skref sig till Näsby, antagligen det förut nämnda Näsbybacka, hvadan således dessa båda gårdar öfver två hundra år hört tillsammans. Hinsebergs eller Hinsbergs gods har i sednaste tider tillhört general-adjutanten Jacob Johan Tersmeden samt tillhör nu och bebos af hans son, brukspatronen Theodor Tersmeden, hvilken är hufvudmannen för sin adliga ätt. — *Prestgården,* 1 mtl, med $^1/_4$ mtl *Wanneboda,* stomhemman, äro kyrkoherdens boställe. — Adress: Arboga.

Näsby. Annex-socken till Bexheda pastorat, är belägen uti Östra härad af Jönköpings län, 3 mil söder från Ekesjö, och omfattar en areal af 0,481 qv.mil, hvaraf 0,060 äro vatten. Marken är mer bergig än jemn. Rådande jordmånen är i allmänhet sandblandad svartmylla. Skog finnes tillräckligt för de flesta hemman. Kyrkan, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, af sten, tillbyggdes af trä 1727. Inom kyrkan ha Silfverhjelmska och Falkenbergska familjegrafvarne sitt rum och den Silfversparreska vid sidan af kyrkan. Näsby nämnes som gäll 1300; Benedictus Svenonis var kapellan 1593. Carolus fick Näsby såsom eget gäll efter Hemmings död, då Birger fick blott Bexheda, omkring 1630. Bengt Nylander, bondson, var kyrkoherde här 1838. Här skola finnas lemningar både efter ett slott på »Slottsön» samt efter Hultaby slott, se art. Hultaby och Flishult.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	
552.	762.	$2\frac{3}{4}$.	1.	$22\frac{3}{4}$.	131 rdr.

Gårdar och byar: Säterierna *Flishult, Hällinge* och *Hultaby,* se dessa art. (eg.rätts-afgiften 62 rdr). — 2 mtl fr.-säteri *Bo* med 1 *Östrarp,* $1^1/_2$ *Kålsnäs* (eg.rätts-afgiften 24 rdr), tillhörde 1770 ryttm. Erik Silfversparres arfvingar, 1828 brukspatron Blom. Egendomen har en egoareal af c:a 1,800 tld. Af frälsehemman: 1 mtl *Elmhult,* $1^1/_2$ mtl St:a och L:a *Kolsnäs,* $2^1/_2$ *Näsby,* här hafva under året 1863: 1,160 fruktträd blifvit planterade; 1 *Nöbbeled,* 1 *Sand,* 1 *Stigaskäl.* 1 mtl *Näsby,* pastors stom, enligt kongl.

resol. d. 30 Juni 1824 kapellansbost. för Bexheda Brunsgård. — Af skattehemman: $^1/_2$ mtl *Epebråna*, $^1/_2$ *Karstorp*, $^1/_2$ *Ånabråna*. — Adress: Hvetlanda.

Näsby uppgifves af landshöfding P. Widmark vara beläget uti Norrala socken af södra Helsingland och Gefleborgs län samt hafva varit landskapets enda frälsegods och egts på 1580-talet af fogden Anders Sigfridsson, som här hade en afvelsgård. För närvarande finnes i nämnda socken ingen gård eller by med namnet Näsby, men väl Närby.

Näsby-*fältet*. Mötesplats i Christianstads län för Wendes artilleri-regimente.

Näsbyholm. Tre mtl frälse-säteri i Härads socken, Åkers härad och Nyköpings län, $^5/_8$ mil vesterut ifrån Strengnäs, nära stora landsvägen mellan Malmby och Eksågs gästgifvaregårdar och ej långt ifrån sydöstra ändan af Söderfjärden, den stora vik af Mälaren, som skjuter djupt in uti landet, vester om Fogdön, består af sammanlagda Näsby, Holm och Göksten samt har till underlydande 1 mtl i Härads kyrkoby, $1^1/_8$ i Stora Skälby, 1 i Stora Hagby, allt frälse, äfvensom i Stora och Lilla Hagby $^1/_2$ kronoskatte-hemman på hvardera stället. Arealen vid sjelfva gården utgöres af 500 tunnland skog- och hagmark, 152 tunnland åker och 80 tunnland äng vid de underliggande hemmanen af 650 tunnland. Näsby tillhörde år 1646 Bengt Uggla, då han derunder lade Holm, som han tillbytte sig af kronan, och hvilka ställen han ännu 1681 egde. De kommo derefter till adeliga ätten Hjerta, under hvilken tid Göksten, som förut tillhört en Taube, förvärfvades. Hela egendomen var slutligen 1735 i revisions-kommissarien, sedermera kammarrevisions-rådet, Carl Gustaf Bilbergs hand, och han gjorde den 1758, ett par år före sin död, till fideikommiss för sin adliga ätt. Efter densammas utgång 1806 med brorssonen, majoren Fredric Otto Bilberg, öfvergick fideikommisset genom testamente af denna sednare till hans kusins son, vice-amiralen frih. Henric Johan Nauckhoff, men som, efter förlikning, afstod detsamma till sin äldre broder, lagmannen Carl Reinhold Nauckhoff. Nuvarande innehafvaren är öfverste-löjtnanten och riddaren Henric Gustaf Nauckhoff, och det arrenderas och bebos af den efter honom blifvande fideikommissarien, löjtnanten vid Södermanlands regimente Reinhold Nauckhoff, gift med en fröken friherrinna Thott ifrån Skåne.

Näsbyholm. Herregård uti Gärdslöfs s:n, Wemmenhögs härad af Malmöhus län, $3^1/_2$ mil från Malmö, ligger på en klippa eller hög kulle i den tämligen stora Näsbyholmsjön, och hvars fot fordom spolades af sjöns vågor; den har på alla sidor slättmark och sammanhänger nu mer med fasta landet och bildar en landtunga. På kullens spets ligger byggnaden, till hvilken man från söder uppstiger öfver flera blomstersmyckade terrasser. Den utgöres af en hufvud- och två flygel-byggnader, 2:ne våningar höga, af grofva gråstensmurar och med kroppåstak. Hufvudbyggnaden och vestra flygeln härröra från medeltiden; den östra flygeln är byggd 1749 af kapiten Finecken. Den från sjön vunna marken är upptagen af en plantering, och bakom gården sträcker sig mot sjön en vacker park. Ladugården, byggd åren 1793—95, är belägen i norr och öster om karaktersbyggnaden. När godset blifvit grundadt, är okändt. Den först kände egaren till Näsbyholm är riddaren Johannes Niclasson (Nielsen), som var gift med en fru Kristina och var fader till erkebiskopen i Lund, Petrus Johannis, som dog 1355. År 1363 nämnes Tuve Galen som egare till Näsbyholm. Han var gilkare (uppbördsman) i Skåne och en på sin tid mycket betydande man, som utvecklade mycken verksamhet under de år, då svenska konungen Albrekt sökte göra gällande de rättigheter på Skåne, som hans företrädare Magnus Smek på honom öfverflyttat. Herr Tuve Galen sålde Näsbyholm 1409 till erkebiskopen i Lund Jacob Geertson Grubbe, som följande året lade det till erkebiskopsbordet. När biskoparnes slott och län indrogos (den siste af dessa stolta erkebiskopar, som en tid varit rikets mest betydande politiska personer och lefvat såsom furstar, måste nu åtnöja sig med ett dekanat vid sin egen domkyrka), indrogs äfven Näsbyholm till kronan 1536 och gafs sedan i förläning, på öfligt sätt åt

gynnade personer. Från kronan öfvergick egendomen 1574 åter till enskild person, när Sten Bilde till Wandås tillbytte sig den mot annat gods i norra Jutland och innehade den till sin död 1585. Arild Svab, gift med Margaretha Beck, var år 1661 ensam egare af Näsbyholm, som stadnade inom Beckska slägtens ego till år 1744, då danska gardes-kaptenen Chr. Henr. von Finecken ärfde den efter sin morbror Jöran Beck. Af honom gjordes gården till fideikommiss 1756 och tillföll af denna anledning hans måg, general-löjtnanten och kommendören, frih. Conrad Christoffer von Blixen, gift med Margaretha Finecken. Han aflade många prof på tapperhet under det för Svenskarne så föga hedrande pommerska kriget 1757—62. Han dog i Pommern 1783. Sonen, generalmajoren och kommendören, frih. Carl Philip, kallade sig v. Blixen-Finecke, och dog 1829, då egendomen tillföll dennes son, nuv. egaren, baron Carl Fredr. v. Blixen-Finecke, som vistas mest i Danmark och var 1860 en kort tid utrikesminister uti Rottvittska ministèren. Familjen von Blixen är en gammal pommersk ätt, som räknar sina anor ända från 1109. Den har besuttit många och stora gods i Pommern och blef naturaliserad i Sverige 1723.

Näsbyholm värderades 1661 till 13,520 rdr, och årliga inkomsten anslogs till 450 rdr. Det utgör nu något öfver 5,000 tld. Insockne med prestgård och klockarebohl: $23^{71}/_{80}$ mtl, af hvilka sjelfva gården har $5^{1}/_{2}$ mtl; utsockne Kroppsjorden i Skifvarp, omkring 49 tld, kyrkojorden i Önnarp $^{1}/_{8}$ mtl, dito i Brönnestad $^{1}/_{8}$ mtl, i Svenstorp $^{1}/_{4}$ mtl; 108 torp utom stathus lyda till gården, 3 skolhus, 2 fattighus, en vatten- och väderqvarn finnas derå, äfvenledes har den mycken och stor skog och torftägt, betydlig höhöstnad, godt fiske samt förträffliga beteshagar. Ett tegelbruk är anlagdt vid gården. Egaren af Näsbyholm har patronsrättighet till Gärdslöfs och Önnarps pastorat.

På Näsbyholms mark skall ligga en stor sten, hvilken en öfvergifven älskarinna i Lemmesröds socken i vredesmod säges hafva slungat mot sin otrogne fästman, som bodde i Gärdslöf.

Näsbyholm. Två och $^{1}/_{2}$ mtl frälsesäteri uti Fryeleds s:n, Östbo härad af Jönköpings län, med manbyggnaden på ett i sjön Hindsen långt utskjutande näs, har en vacker belägenhet. — Bruns i Nesi söner, Hegge och Gudfaster, bortbytte sitt fädernearf in Nesi till Nydala kloster, då abboten Wilhelm var vittne 1216—20. Näsbyholm gjordes till säteri 1633 af öfversten för Smålands ryttare, Staffan Klingspor, som med utmärkt tapperhet bivistade polska kriget på 1650-talet. Han var gift med den lärde kansleren doctor Mart. Chemnitii dotter Sophia v. Chemnitz. Efter ätten Klingspor innehades säteriet af en öfverste Lundblad, derefter af en kamrer Ehrenborg, öfverstelöjtn. von Rohr, dennes son, majoren S. E. von Rohr, till 1802, då det, såsom arf, tillföll mågen, majoren och riddaren Bengt Adolf Ennes, en man af stor märkvärdighet. Det var på detta natursköna ställe, som denne aktningsvärde och för sitt stånd i denna tid mindre vanligt litterärt bildade man skref sina biografiska minnen af Carl XII:s krigare, 2 Band, Stockholm 1818, 1819, biträdde Sjöborg vid hans «Samlingar för Nordens Fornälskare», sporrade Liljegrens hog för det antiquariska studiet. Han dog på Sörsjö i Wernamo socken d. 20 Mars 1841, 77 år gammal. Näsbyholm försåldes 1836 till amiralitets-löjtnanten J. G. Hebbe, som var, såsom berest sjöman och utrustad med solida kunskaper, en i sällskapslifvet högst intressant personlighet. År 1840 inköptes egendomen af borgmästaren i Carlshamn J. F. Ekenman och eges nu af häradshöfding Ekenman. Under Näsbyholm lyder $^{1}/_{8}$ mtl och hörer härtill äfven ett ölbryggeri; för allts. erlades 1861 i eg.rätts-afgift 11 rdr 37 öre. Säteriet hade fordom samfällig utmark med flera hemman, med en arealrymd af 5,000 tld, men är derifrån skiftadt. Inegorna bestå hufvudsakligen af grusblandad mylla. Utmarken tillhör socknens vildare del; men höjder träffas af det slag, hvarpå bokskog växer: en djup, förträfflig jordmån, men stundom ytterst stenbunden. Gården hade öfverflöd på skog; men år 1846 bortsåldes en större del deraf till egaren af Ohs bruk; det oaktadt saknas icke behöflig skog. Trädgården, med

många sällsamma växter, ditförda af förutnämnde major Ennes, har blifvit ännu mer utvidgad och förskönad. På egorna finnas intressanta fornminnen, hvarom vi hänvisa till beskrifningen af Fryeleds socken.

Näsbyn. Regiments-mötesplats uti Neder-Calix socken, Råneå fögderi af Norrbottens län, $^1/_4$ mil från kyrkan. Här är ock gästgifveri, hvarifrån skjutsas till:

Månsbyn	$1^1/_8$ mil.
Sangis	$1^7/_8$ »

Näset. Ett mantal frälse uti Rasbo socken och härad af Uppsala län, lyder under Frötuna egendom i samma socken; eg.rätts-afgiften 1861 var 12 rdr 98 öre. Denna gård har troligen tillhört herr Magnus Johansson Engel, som hastigt blef dödssjuk på sin gård Näs i Rasbo, men, enligt legenden, återställdes till helsan för böner, som uppsändes till Gud, i förtröstan på S:t Eriks förbön. Gården egdes 1825 af kammarherren baron de Geer.

Näsfors. Såg i Anundsjö socken af Norra Ångermanland; 1860 års bevillning för eg.rätten var $37^1/_2$ rdr rmt.

Näsgård (fordom *Näs kungsgård*). F. d. öfverste-boställe inom Stora Kopparbergs län, Näsgårds fögderi och Husby socken, vackert belägen vid Dalelfven, 1 mil från Hedemora, 8 mil från Gefle eller Westerås, 4 mil från Fahlun, utgörande något öfver $4^1/_2$ mtl med större åbyggnad; har vid sjelfva gården omkring 400 tld jord i cirkulation, derå varit utsådda 170 à 200 t:r säd, samt 100 tld naturlig äng; skogen, 13 à 1700 tld, är mer än tillräcklig för behofvet. Af 14 jordtorpare utgöras dagsverken. Fiske finnas i flera sjöar. Egendomen utarrenderades 1847 på 30 år emot 80 t:r råg, 45 t:r korn, 150 t:r hafra samt 1,000 rdr rmt. För åstadkommandet af en förbättrad boskapsafvel blef en kronans stam af Ayrshire-djur år 1860 uppställd här, men förflyttades snart till Grängshammar i Stora Tuna socken. Smör och ostberedning, hvaraf de prof, som vid sednast här hållna landtbruksmöte vunnit högsta priset, utgör hufvudsaken i gårdens ekonomi. Gården kallades fordom Kongsnäs, Näs, Näsholm och Näsbyholm, samt anses så gammal, att norske konungen Olof den Helige skall år 1030 der haft nattläger, då han reste igenom Dalarne. Den har fordom varit ett gods tillhörigt slägten Ulf, och skänkt till Husby kloster, men kom vid reformationstiden under kronan; har sedermera varit bortförlänad, men åter blifvit indragen till kronan. Här dog 1735 general-majoren, friherre Carl Fredrik Tegensköld. År 1692 anslogs Näsgård till öfverste-boställe, men har sedan 1814 varit utarrenderad. Bland personer, som äro här födda, förtjenar omnämnas den såsom författare berömde, Hans Järta (förut frih. Hjerta), född här d. 11 Febr. 1774. Hans biografi kan läsas i Kongl. Wetensk.-Akad. Handlingar år 1848, 2:a afdeln. sid. 438.

Näsgård. Ett fögderi i Stora Kopparbergs län, $5^3/_4$ mil långt och $5^1/_2$ mil bredt, gränsar till Kopparbergs, Säthers och Wester-Bergslags fögderier samt Westmanland. Det innefattar 13,601 qvadr.-mil, deraf 1,466 äro insjöar. Hemmantalet är $357\frac{123}{832}$ skatte, $26\frac{163}{416}$ krono, taxerade år 1860 till 2,663,918 rdr rmt. Marken är i allmänhet mer slätt och fruktbar, än i Kopparbergs fögderi; här är det bästa och mest gifvande åkerbruket i hela länet, samt anses fylla invånarnes spannmålsbehof. Den odlade jorden beräknas till 23,563 tld, naturlig äng till 14,375 tld. Den s. k. Österbergslagens mesta bruk, hyttor och bergsmanshamrar äro belägna i detta fögderi, och skaffar folket arbete och förtjenst. Inom fögderiet funnos 1860: 25 bergverk, 23 manufaktur-inrättningar, 33 qvarnar och sågar, 3 fabriksinrättningar samt 9 lägenheter; här är endast en stad, Hedemora. Folkmängden, som år 1805 var 18,264 och uppgick 1860 (enligt uppgift från Stat. Byrån) till 23,326 personer, ses för sistn. år af nedanstående tabell, enligt mantalslängden, fördelad på fögderiets socknar:

Socknens Namn.	Stånds-personer.	Allmoge.	Summa.	Utskrifnings-manskap.	Backstugu-sittare.
Hedemora . .	1,971	3,975	5,946	195	276
Husby . . .	2,607	2,782	5,389	187	346
Garpenberg . .	1,341	1,036	2,377	67	89
By	1,421	2,047	3,468	132	264
Folkärna . . .	1,228	2,150	3,378	124	288
Grytnäs . . .	491	1,262	1,753	102	151
Avesta kapellag	720	——	720	75	23
Summa	9,779	13,252	23,031	882	1,437

Näshammar. Jernbruk uti Nyeds socken och härad i Wärmland, anlagdt 1642 för en härd med 644 *skℓℓ* 10 *ℓℓℓ* smide, är sedan år 1856 för alltid nedlagdt.

Näshult. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra härads kontrakt af Wexiö stift, utgöres af socknarne Näshult och Stenberga, innefattande $65^1/_4$ mtl, bebodda 1860 af 2,423 personer.

Näshult, modersocken, är belägen uti Östra härad af Jönköpings län, $6^3/_4$ mil från Wexiö, $10^3/_4$ mil från Jönköping, samt omfattar en areal af 0,799 qv.-mil hvaraf 0,070 äro vatten. Jordarten är öfverhufvud svartmylla. De största sjöar äro *Kyrko-*, *Breda-*, *Tryt-*, *Serarps-* och *Kullebo*-sjöarne; i de två förstn. tages jernmalm, som forslas till Klafreströms bruk. Hufvudnäringen är boskapsskötsel. Få hemman ega numer skog till eget behof. I stället för de årliga marknader, som hittills hållits vid lägenheten Ebba, komma ifrån och med 1862 två frimarknader att här ega rum å Näshults herregårds egor i närheten af Serarps gästgifvaregård. — *Näsjöhult* var ett gäll redan i 13:de seklet; år 1278 lemnade kon. Magnus kronohemmanen i Nessiohult till Linköp. domkyrka. Samme konung dömde 1281 rörande Näshults skogar. Kyrkan, belägen $6^1/_2$ mil från Wexiö, $10^3/_4$ från Jönköping, byggdes på kronogrund 1732 af trä, 12-kantig, med sakristia af sten. Altartaflan är tagen i Pohlen, hitskänkt af major Fixenhjelm, som var en berömd Carolin. Af kyrhoherdar må nämnas Erland Kebbonis 1666 † 90, under hvars tid Stenberga blef annex. Från hans son, bonden Sven Erlandsson, härstammade i 4:de led, bröderna Wirsén, Carl och Gustaf, hvaraf den förste eger ett kärt namn bland våra sjöhjeltar; den sednare, berättigad att inberäknas bland våra statsmän, var en embetsman af första ordningen. Magnus Nicander var kyrkoherde här 1692—1709; en af hans söner var den lärde professor Anders Nicander. — Barnundervisningen bestrides i en fast skola. I Höghults utmark finnes en helsobrunn och en underjordisk gång, kallad Bäckahål, hvilken säges hafva gått till Trytsjön $^1/_{16}$ mil. Man har anmärkt hvälfdt tak och någon har tänkt på katholska tiden; Wieselgren vill deremot här se spår efter hedniska bockkulten.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	1860.
976.	1,471.	$28\frac{3}{16}$.	$1\frac{5}{16}$.	$8\frac{3}{4}$.	170 rdr 97 öre.

Gårdar och byar: Af skattehemman må nämnas: 1 mtl *Fly,* $^7/_8$ mtl *Göthstorp,* här är garfveri. $1^1/_2$ mtl *Stora* och *Lilla Hillhult* samt 1 mtl säteri *Kullebo,* köptes 1648 af Otto v. Scheiding från kronan à $4^1/_2$ proc.; tillhörde 1692 öfverstelöjtn. C. Silfversparres barn. $1^1/_2$ *Idanäs,* 4 åboer. 2 mtl säteri *Näshult,* tillhörde 1660 assessor Johan Hartman, adlad Adlerhjelm, som erhållit det genom gifte med amiralitetsrådet Clercks dotter; egdes 1770 af öfverjägm. And. Ehrenström. — 2 mtl *Kejsarekulle,* 1 *Långhult,* 1 *Råsa,* $1^1/_2$ *Serarp,* med gästgifvaregård. — 1 mtl *Näshult* prestgård. — Af frälsehemman må nämnas: 1 mtl *Foglekulla,* 1 *Haddarp,* $^1/_4$ *Rösjöholm,* på dess egor hålles marknad i Oktober månad. 1 säteri *Ödmundetorp,* nu bondgård, har tillhört löjtn. Stuarts arfvingar. Poststation finnes vid säteriet Näshult, som lyder under Hvetlanda, men utvexlar post äfven med Kalmar, Målilla och Wexiö.

Näshulta. Socken i Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, $2^1/_2$ mil från Eskilstuna, mellan Östra Hjelmaren, en liten del af Hyndevads ström och Gillberga socken i norr, Husby-Rekarne i

nordost och öster, Floda i sydost och söder samt Julita och den söder om Hjelmaren belägna delen af Öja socken i vester, upptager, med en mils längd från öster till vester och ungefär lika bredd, en yta af 0,958 qvadr.-mil land och 0,114 vatten samt omsluter den långa och smala Näshultasjön och dess utlopp i Hjelmarens östligaste del. Socknen är mestadels bergländig, äfven vid sjöarnes och vattendragens stränder, samt nästan oländig öster och söder om Näshultasjön, uppemot den stora landthöjden, med berg af ända till 280 fots höjd. Rådande jordmånen är således mo- och sandjord, omvexlande med svag lera. Hemmantalet utgör $24^{9}/_{16}$ mtl, deraf blott $1^{3}/_{4}$ äro krono och $^{3}/_{8}$ skatte; allt det öfriga består af frälse och lyder till största delen under herregårdar. Folknummern, som 1805 steg till 1,308, hade 1856 endast ökats med 55, men uppgick 1862 till 1,463; utskrifningsmanskapet utgjordes af 57 man. Näshulta församling hörer till Strengnäs stift och är ett patronelt pastorat af tredje klassen; och tillkommer patronatsrättigheten egaren af Hedensö säteri, enligt patronbref från slutet af 1600-talet, utfärdadt till riksrådet och presid. frih. Knut Kurck, för det han 1677 på egen bekostnad utvidgade kyrkan. Denna, särdeles prydlig, fast utan torn, är vackert belägen, 1 mil från Nästorps gästgifvaregård, i nordöstra delen, vid stranden af Näshultasjön, samt har ett epitaphium öfver förutnämnda, här begrafna riksråd, hvilket monument skall vara af alabaster, enligt Thams beskrifning öfver Nyköpings län, men af svart marmor, enligt Söderbergs matrikel öfver ecklesiastiska beställningarne inom Strengnäs stift. Barnundervisningen bestrides i 4 fasta skolor, hvaraf 2 småbarnsskolor, af 2 examinerade och 2 oexaminerade lärare. — Näshulta förekommer 1314 och sedermera under medeltiden, dock mindre ofta än nästliggande socknar, hvarjemte fornlemningar här äro sällsynta. Orsaken dertill torde vara jordens sämre beskaffenhet, som gjort att orten sednare bebyggdes.

Gårdar och verk inom socknen af någon betydenhet äro: *Hedensö* (se dess särskilda artikel); *Magda,* 2 mantal frälse-säteri, förr lydande under Hedensö, nu tillhörigt kapten Nils Carl von Oelreich. *Widökna,* $1^{1}/_{4}$ mantal (inb. $^{1}/_{8}$ *Lindbäcken,* $^{1}/_{8}$ *Östertorp),* krono, pastorsboställe; *Öknetorp* $^{1}/_{8}$ hemman rå och rör, utbytt från Hedensö, och sedan 1849 komministersgård; $^{1}/_{4}$ *Rotarbo,* sergeantsboställe; $^{1}/_{8}$ *Holmtorp,* kronojägareboställe; vidare det fordna *Näshulta bruk,* beläget vid Näshultasjöns utlopp i Östra Hjelmaren, här är nu qvarn med 3 par stenar och såg; *Haneberg,* Tham kallar det oriktigt Hanöberg (se d. art.) 1 mantal säteri med tegelbruk och kalkugn, förutom underlydande $7^{5}/_{16}$ hemman Söderby och Torps qvarn och såg, ligger vid vestra stranden af Ramfjärden, Näshultasjöns sydligaste del. Försåldes 1862 af kaptenen Axel von Heijne för 268,500 rdr rmt till grosshandlarne T. May och A. T. Stark i Stockholm samt brukspatronen P. M. Wetterqvist, den förstnämnda till hälften och de båda sednare till en fjerdedel hvardera. $^{1}/_{2}$ mtl fr. *Åstorp,* utom underl. hemman, eges af bruksegaren Robert August Arfvedsson. — Adress: Eskilstuna.

Näsinge. Regalt pastorat af 2:dra klassen, bestående af Näsinge, Hogdals och Lommelands socknar samt hörande till domprosteriets Norra kontrakt i Göteborgs stift, är det nordligaste uti Bohus län; gränsar i söder till Skee socken samt omgifves i vester af Säckefjorden, i norr af Svinesund och i öster af Idefjorden. Äfven den södra gränsen bildas till en del af en hafsvik, den bugtande *Dynekilen* (se den art.) Trakten är nästan uppfylld af berg, ibland hvilka isynnerhet *Wettebergen* och *Näsingeåsen* utmärka sig och ligga parallelt med hufvudåsen, som går längs Idefjorden, skiljda derifrån af sjön *Lången* och dess vattendrag. Öfriga insjöar äro *Ramkärn* och *Elsjön,* vester ut *Sopperedvattnet, Waglanna-sjön* och *Prestvattnet,* m. fl. De berömmas för sin fiskrikhet, särdeles på gädda och aborre. Pastoratet är skogbevuxet, utan att dock ega något betydligt qvar af sina fordna utomordentliga timmerskogar. Hemmantalet är $51^{3}/_{8}$ mtl, inbyggarnes antal (år 1860) 2,631. Hufvudnäringen är åkerbruk, och förnämsta binäringen boskapsskötsel. Fiske idkas endast till husbehof af strandboerna. Allmogen uppför stora och beqväma boningshus, och man träffar här de rymligaste och ljusaste stugor i länet. Pastoratet är ett af de minst lönande, på samma gång, som det mest besvärliga. Ingen komminister finnes, utan måste pastor ensam sköta tre kyrkor. Första pastorn här har varit herr Pouvel, omkring 1559. Vidare må nämnas Peter Lamberg, pastor här 1717; förut åtföljde han, såsom pastor vid Elfsborgs regimente, Stenbockska arméen,

samt deltog uti Norska fälttåget 1716. Han var en gammal Carolin med prestkrage, och sin konungs gunstling och värd, under dennes vistande här. Han dog 1755, 74 år gammal, välsignad af en församling, hvars under ofreden lidna sår han med kraftfull hand botade.

Redan sedan 1819 eger pastoratet en för detsamma ganska ändamålsenlig skolanstalt, som förestås af tvänne lärare.

Näsinge. Moder-socken, belägen uti Wättle härad af Göteborgs och Bohus län, är den bördigaste uti ofvannämnda pastorat, i hvars sydöstra del den ligger. Arealen uppgifves till 0,388, hvaraf 0,034 äro insjöar, och folkmängden (år 1860) var 877 personer; år 1805 beboddes socknen af blott 343 individer. Hemmantalet är $17\frac{1}{2}$ mtl. Sjöfart idkas med 13 egna båtar. Socknen skall vara en af de vackraste i Bohuslän. Utsigten från det mäktiga *Löfveråsfjället*, öfver hvars spets (länets högsta höjd), *Björnerödspiken*, gränsen går mellan Skee och Näsinge, är en af de utomordentligaste. På detta fjäll, som är brant åt vestra sidan, men sluttar mot Idefjorden, skall, enligt en folksägen, kon. Carl XII ofta uppstigit, för att härifrån beskåda det ställe, der målet skulle sättas för hans hjeltebana.

På Näsinge-slätten och i de dalar, som nedgå till Idefjorden, eger socknen sin mesta och bästa odlingsjord. Hufvudsädet är hafra. Rådande jordmån är mylla på lerbotten, hvilken sistnämnda uti slätten är uppblandad med skalmergel. Denna jemna och fruktbara dal, bildande den herrligaste kontrast emot de vilda, skäggiga fjällväggar, som kringstänga honom på alla sidor, skall således i en aflägsen forntid varit en hafsbassin, och hvalar summit, der nu de rika skördar gunga! Äfven på det ganska höga Wetteberget förekomma fossila snäckor. Jordytans förändringar, om hvilka dessa snäcklagers nuvarande aflägsenhet ifrån det haf, som alstrat dem, bära vittne, hafva troligen alltid fortgått lika omärkligt, fastän lika säkert, som nu. Det obegripliga härutinnan blifver dock klarare, vid åtankan på de lika stora förändringar med oss sjelfva inom en tidrymd af några få år — och likaså småningom, så omärkligt för oss sjelfva och vår dagliga omgifning. Kyrkan, belägen $1\frac{3}{4}$ mil från Strömstad, 2 mil från Fredrikshall, $\frac{4}{5}$ mil från Lommelands, röjer samma uråldriga byggnadssätt, som den sistnämndas. Utom hällkisterör, äro *fornlemningar* från hedniska tiden sällsynta. Den märkligaste är en samling små grafkullar vid torpet Lihult på Bräckes egor, enligt sägnen, tillkomna efter ett slag i forntiden. De märkvärdigheter här förekomma, äfvensom alla traditioner, hänföra sig till Carl XII:s person och tidehvarf. Den underbara galértransporten ifrån Strömstad, genom Näsinge till Idefjord, vet allmogen att noga beskrifva. Det var härifrån galererna fördes öfver Näsinge-slätten till sjön Lången vid Kalseröd, samt derifrån den oländiga vägen genom Elfsjön åt Pilegården och Hällsmörk. Lemningar efter de anlagda risbäddarne och kafvelbroarne förekomma uti några mossar på *Ösbys* mark, hvilka efter denna händelse blifvit kallade *Gallejemyrorna.* Vid södra bandet af den vik, der galererna kommo i sjön, på Glannareudden, ligger ett 100 alnar långt retranchement, som Carl XII uppfört emot de fiendtliga batterierna på den gent emot liggande norska Skrifvareön. Retranchementet sattes åter istånd under 1808 och 1814 års krig. Man har derstädes i våra dagar funnit styckekulor och bomber, efter de blodiga striderna på Idefjorden 1718. Vid *kong Carls Källa* på hemmanet *Pilegårdens* egor är fäst ett historiskt minne, hvarom se art. Pilegården. Äfven vid Svinesund bär en källa kung Carls namn, och på gården Bräcke omtala åboerna med stolthet, att den tolfte Carl en natt hvilat på en halmkärfve å dervarande loge. Hans namn ljuder ännu bland Näsinge fjällar, alltid beledsagadt af okonstlad beundran.

Af förutnämnda hemmantal erlades 1860 för $13\frac{5}{8}$ skatte, 1 frälse, skiftade i 80 delar, och för 5 lägenheter samt 5 manufakturinrättningar, 119 rdr i eg.rätts-afgift; i bevillning efter II art. erlades 12 rdr 75 öre. Ord. räntan är 142 rdr 42 sk. 3 rst. kronovärdi. Största gården är $2\frac{3}{8}$ mtl *Näsinge,* (med Presteröd och Stufveröd) tax. till 12,000 rdr, och torde vara det bästa pastorsboställe i Göteborgs stift. I det lilla pastoratet, med sin ringa tionde, af knappt 40 t:r, är afkastningen af bostället prestens hufvudsakligaste aflöning. $\frac{1}{2}$ *Halsängen,* är prestenkesäte. Gårdar med de största taxeringsvärdena äro för öfrigt $\frac{5}{6}$ mtl *Boråsgår-*

den med tegelbruk, och $^1/_2$ *Pilgården* (se detta ord); med minsta taxeringsvärdet är $\frac{11}{384}$ mant. i frälsehemmanet *Ytten.* Öfriga hemman äro: 1 *Bräcke*, $^1/_2$ *Hellesmörk*, $^1/_4$ *Hökebo*, 1 *Mällgården*, 1 *Negård*, 1 *Sundby*, $^1/_2$ *Sandåker*, 1 *Tveten*, 1 *Wässby*, 1 *Wahlbäck*, $^1/_2$ *Westgård*, 1 *Norr-Ytten*, $^5/_8$ *Sör-Ytten*, 1 *Össby*, $^1/_4$ *Granhult* och *Unsedalen*, alla skatte. — Adress: Strömstad.

Näske. Kusthamn uti Nätra socken af Norra Ångermanland med 5 à 8 famnars djup, har mudderbotten; den rymmer 4 à 5 fartyg. Härinvid hålles årlig marknad. Ifrån Brynge sågverk hitskaffas timmer och bräder $1^1/_2$ mil landvägen.

Näskott. Annex-socken till Rödöns pastorat, är belägen i Jämtlands läns Södra fögderi, 2 mil n. v. från Östersund, $1^1/_4$ öster från modersocknen, samt gränsar i söder till Storsjön, i vester till Offerdal och Alsen, i norr till Aspås; den omfattar 21,622 tunnl., hvaraf 0,233 qv.mil (5,392 tunnl.) äro vatten. — Namnet utmärker belägenheten på ett stort näs, omgifvet af sjöar och strömmar, varande Rödöns och Näskotts socknar endast landfasta mot Aspås. — I danska tiden kallades socknen Näsgaadt och Näsgatu. Af sjöar, utom Storsjön och Masiljetjernor, märkes *Nälden* om 2 mil. Åar äro Näldbäck, Ytterån och Waplan. Tre mineralkällor vid Ytterån upptogos 1756 af prosten Tideman; numer begagnas blott den ena. Kyrkan, tillökt på 1780-talet, är en af dessa uråldriga träkyrkor i denna högst enkla, men besynnerliga stil, som endast förekommer i det nordliga Sverige. Efter berättelse skall hon blifvit uppförd af »åboerna på åtta rökar» (matlag), ty af flera bestod på den tiden icke den vidsträckta socknen. — Här märkas 2:ne jättegrafvar af 10 alnars längd. *Tawel loken* är en djup dy af en gårdsplats rymd, hvars åbyggnad fordom säges sjunkit.

Folkmängd.		Hemmantal.		Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	år 1860.
368.	679.	$11\frac{1}{3}$.	$\frac{5}{6}$.	50 rdr 86 öre.

Beväringsmanskapet 1861 utgjordes af 34 man. Hemmantalet (eller $69^{49}/_{60}$ tunnl.) var 1861 skiftadt i 58 egolotter, hvaraf den största var 4 tunnl. *Faxelfven* (eg.rätts-afgiften 3 rdr 17 öre). — Största possessionen utgöres af *Waplans* manufakturverk, pappersbruk, såg, garfveri och färgeri samt qvarn, $1^1/_4$ tunnl. i hemmanet Öhnet; för alltsammans erlades i eg.rätts-afgift 5 rdr 10 öre. Vidare märkas bland gårdar $1^1/_2$ tunnl. *Prestbordet*, $3^1/_4$ *Trållsåsen*, fourirsbost. En åbo Per Ifvarsson hade vid *Ytterån* anlagdt en smedja för myrjerns bearbetning, hvilken Gustafs och Carlsbergs kopparverks bolag inlöste omkring 1750 och inrättade der sedan 1 räck- och 2 spikhamrar. — Öfriga hemmanens namn äro *Bjerte* (Bjute), *Nordanelfven*, *Neldön*, *Smedsåsen*, med gästgifveri, *Tullus*. Här finnas 16 torplägenheter, 2 qvarnar och sågar. — Adress: Östersund.

Näsom. By, se Bjerträ socken.

Näsräm eller **Räm.** Annex-socken till Philipstads stadsförsamling, *) är belägen uti Philipstads bergslags härad, $3^1/_2$ mil norr från nämnda stad, samt omfattar 1,537 qvadratmil, hvaraf 0,132 äro vatten. Landet genomskäres af långsträckta vattendrag och dalar, från hvilka smärre sidogrenar förlora sig inåt bergen; derimellan skogsbygd utefter hvar större å- eller sjöbrädd; in i skogarne många vatten, torp, sätror, aflägsna fisken, svedjefall, kolmilor, grönskande stigar, som utmärka böndernas vintervägar. Den nordliga och mest vidsträckta delen af socknen var länge bebodd af de Finnars afkomlingar, hvilka inflyttades till Wärmland, för att odla detsamma, men i dess ställe endast förstörde dess herrliga skogar. Redan 1651 var en tackjernshytta här uppförd, men tillverkningen drefs lamt, i anseende till den långa transporten af malmen, som hemtades från Nordmarks och Långbans grufvor. Det första stångjernsverket anlades 1675 vid Lesjöfors, men den första egentliga väckelsen till industrielt lif gaf Christoffer Myhrman, som flyttade hit 1747, då han genast började att ej allenast odla jorden, utan ock att införa här förut icke idkade näringar. Det år 1764 anlagda garfstålsverk uppå den s. k. Dalskogen, hörande till Äppelbo socken i Stora Kopparbergs län, utvidgades till ett betydligt stångjernsbruk, under namn af Liljendal, se den artikeln. Före 1786 utgjorde socknen en del af Gåsborns församling, men förutnämnda företagsamma man tillvägabragte, att en del frånskiljdes derifrån, och en kyrka byggdes år 1786 på ett näs i Rämsjön; sedermera ökades socknen år 1805 med förutnämnda del af Äppel-

*) Enl. kongl. bref d. 22 Juli 1859 skola denna och Brattfors socknar utgöra, vid nästinträffande komministersledighet, ett särskildt pastorat.

bo socken. Kapellanens boställe är äfven en gåfva af bergsrådet Myhrman. Barnundervisningen bestrides uti 4 fasta folkskolor och 3 flyttbara småbarnsskolor af 2 examinerade och 2 oexaminerade lärare. Det var här, i Rämens leende och storartade natur, Tegnér skref öfver svågern Olof Myhrman:

»Jag minns en tid, fast det är längese'n,
Då lifvets vårdag på oss bägge sken
Vid Rämsjöns gröna strand, der idog hammar
Slog takt till glädjen mellan björkens stammar.»

Nära vid Rämens herregård finner man, i barrskogen utmed vägen en enkel sten med bokstäfverna E. T. & A. M.; det var här Tegnér trolofvade sig med sin följeslagerska genom jordelifvet.

Socknen företer det egna i kameralväg, att ehuru den är ganska vidsträckt innesluter den blott jordegendomen till en half hytta, tvänne s. k. dalkarlsmantal, ett skattlagdt och elfva oskattlagda torp, eller enligt taxeringslängden för år 1861: $4^{25}/_{32}$ mant., med 2 lägenheter, 3 bergverk, 4 fabriker, 4 qvarnar och sågar, hvarför allt i eg.rätts-afgift erlades 666 rdr 34 öre. — Folkmängden utgjordes år 1805 af 1,041, år 1850 af 1,788 och 1862 af 2,100 personer.

Två stora possessioner finnas: *Myhrmansfors* bruk och gjuteri, se den art., med $^{11}/_{32}$ i *Rämshyttan* (är en half hytta), $^{3}/_{82}$ i *Dalkarlshyttan,* lägenheten *Skärfjäll,* allt. med en eg.-rätts-afgift af 284 rdr 73 öre, eges af Räms bolags intressenter. — *Lesjöfors* bruk och gjuteri med $^{1}/_{16}$ i *Hvitklinten,* $1^{5}/_{8}$ i *Gustafsberg,* $1^{1}/_{16}$ *Gustafslund,* $1^{17}/_{32}$ *Stjernberget,* $^{3}/_{32}$ *Dalkarlsjöhyttan,* allt med en eg.rätts-afgift af 367 rdr 39 öre. — Lägenheten *Rämshyttan* är komministersboställe.

Nässja. Annex-socken till Örberga pastorat (till hvilken artikel hänvisas), är belägen uti Dahls härad af Linköpings län, $^{1}/_{2}$ mil vester från Wadstena, och omfattar en areal af 0,083 qv.mil, hvaraf 0,003 äro insjöar. Hemmantalet är $8^{1}/_{2}$ mant. skatte, hvarför 1860 erlades i eg.rätts-afgift 54 rdr 88 öre. — Folkmängden, som år 1805 var 215, uppgick 1860 till 291 personer. — Nässja förekommer under katholska tiden 1399, såsom lydande under Wadstena kloster. Kyrkan, urgammal, har vackert läge på en höjd nära Wettern; hon är byggd dels af huggen kalksten, dels af gråsten, och håller i längden med choret 46 och i bredden 18 fot. Säkra ankarplatser äro *Kampudden* och *Aludden* vid Wettern. En mängd fornminnen finnas. Nordvest om kyrkan å en höjd på Nässja bys egor är en så kallad domarering, som synes varit rättegångsställe för 2:ne distrikt, emedan 23 domarestenar ännu äro bibehållna. Vid Enebyparken eller Kampudden finnas lemningar efter en vall eller skans, Getryggen kallad; äfvenledes synes tecken efter en dylik å skogsparken Skäljen. Ättekullar och bautastenar finnas omkring ofvannämnda domarestenar. I Eneby gärde påhittades år 1760, ett stycke från stranden, på Wetterns botten, en myckenhet blykulor, som lågo uti en omkrets af 100 alnar uti rundel. I samma gärde upptäcktes år 1817 på en höjd kulor och sporrar; — dessa fynd synas vara minnen efter fejden mot Danskarne åren 1567—68.

Under katholska tiden har här räknats 1 kyrko- och 7 klosterhemman, bland samtliga $15^{1}/_{2}$, enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet innehades några få af adel, de flesta hörde under Wadstena slott. Gårdar och byar: $2^{3}/_{4}$ mant. *Nässja,* areal 3,035 tunnl., hvaraf 1,501 åker, 762 äng; häraf egas $2^{1}/_{4}$ mantal med Jernevii väderqvarn (eg.rätts-afg. 15 rdr 24 öre) af G. Lundberg. $1^{7}/_{8}$ *Jernberga* med en areal af 1,081 tunnl., hvaraf 582 åker, 482 äng, eges af löjtn. H. Grill. — $1^{1}/_{8}$ mant. *Jernevi,* hvilkens slutbenämning antyder ett fordom här beläget offerställe, ligger vid Jerneviken. — $^{3}/_{8}$ mant. *Kettsletorp.* — $1^{1}/_{8}$ *Östnäsja.* Socknens statsbidrag och kommunala afgifter uppgingo 1856 till 4,338 rdr 50 öre, hvaraf kostnaden för rustning och rotering utgick med 1,020 rdr, jordeboks- och hemmantalsräntan med 1,852 rdr, bevillningen för jordbruket med 73 rdr 75 öre. — Adress: Wadstena.

Nässja. Ett mant. frälsesäteri uti Lemnhults socken, Östra härad af Jönköpings län, är väl beläget vid Nässjasjön, kallades fordom *Herrenässja* och har troligen tillhört Johannes de Næsie, stamfader för Liljesparrarne de Næsie; i förra seklet egdes det af slägten Ulfsax, ryttm. Sjöstedt, Ekeberg gift med en Stråhlenhjelm, under förpantning af kyrkoherden K. P. Danielsson, af amiralitets-öfverkommissarien Chr. Didr. Osterman gift med en Wisselgren från Lenhofda. Det eges nu af tre bönder; men dermed har Nässjas märkvärdighet i följd af sina egare ej förminskats, utan är en Johannes Magnusson, som nu innehar en del i Nässja, väl så märklig, som ädlingen Johannes de Næsie. Denne

Johannes Magnusson eger, liksom Hörberg, en ovanlig fallenhet för flera bland de sköna konsterna. Han öfvar målarkonst och är instrumentmakare, utan att någonsin hafva gått i någon skola. På egorna finnes en qvarn.

Nässja. Ett mantal frälsesäteri uti Unnaryds socken, Westbo härad af Jönköpings län, beläget vid Unnen, egdes 1700 af general-löjtn. frih. R. Rehbinder; innehades under förpantning från dennes arfvingar af Sara Lilljegranat år 1758; egdes 1770 af löjtn. J. G. Hedenstjerna. Prosten Bråkenhjelm i Pjeteryd har varit dess siste s. k. skyddspatron; egdes redan 1828 och 1861 af bönder, under sistnämnda år till antalet 5.

Nässjö. Annex-socken till Barkeryd pastorat, är belägen i Tveta härad af Jönköpings län, $3^1/_4$ mil s. o. från Jönköping, omfattar en areal af 0,898 qvadratmil, hvaraf 0,125 äro vatten. Hemmantalet är $14^1/_2$ skatte, $3^3/_4$ krono, $8^5/_8$ frälse, och folkmängden, som år 1805 var 903, uppgick 1860 till 1,274, dock sedan 1855 minskad med 28 personer.—Församlingen har fordom sträckt sig längre än nu, då dess gräns går blott till Hällsjön, och det på andra sidan belägna Stumperyd säteri blifvit flyttadt till Solberga socken. Spexsjön ligger nära Westra härads gräns. Kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från Barkeryd, invigdes 1797. Den är 47 alnar lång, 24 bred och 10 hög. Här fanns på 1820-talet den 4:de vexelundervisnings-skolan i länet. Den i svenska historien mycket bekanta ätten Hård anses härstamma från Jöns till Nässjö, hvars sonsons sonson år 1490 var höfvidsman på Kalmar och gift med en Gunilla Hård. Genom en påflig bulla förklarades denna socken 1412 tillhöra Salv. orden i Wadstena. På hemmanet Bergs egor uppsprang en natt 1830 från sjön på landet i ett källdrag 50 *lℓ* lefvande fisk af gäddor, mört och abborrar. Vid Hunseberg äro rudera efter vallar och $^1/_8$ mil från dem en gammal offerkälla; dervid 2 stora resestenar, $3^1/_2$ aln höga; en graf vid hvardera, 12 alnar i längd, mer än 3 alnar i bredd, kallas jättegrafvar.

Af hemmantalet erlades 1860 för $23^1/_8$ mant., skiftade i 129 delar, i eg.rätts-afgift 101 rdr 82 öre. Gårdar och byar: säterierna *Ingarp* och *Toranäs*, se art. Ingarp (eg.rätts-afg. 11 rdr 40 öre). $1^1/_2$ mant. *Westansjö*, ladugård till Bodanäs säteri i Westra härad, egdes 1770 af en ryttm. Printsensköld, 1844 af enkefru doktorinnan Fovelin. Af frälsehemmanen må nämnas: 1 mant. *Hästerum*, $^1/_2$ *Målen*, $^1/_4$ *Räfsnäs*, $^3/_4$ *Spexhult*. Boställshemman äro: $^3/_8$ *Gullbrohult*, $1^1/_4$ *Nässjö* i 3 n:r, militiæ-, $^3/_4$ *Risabo* sergeantens-, $^3/_8$ *Nässjö*, komministerns, 1 mant. *Nässjö*, pastorsstom. Af skattehemmanen: 1 mant. *Bäckafall*, 1 *Gamlarp*, 1 *Gissarp*, 1 *Hunseberg*, 1 *Hultarp*, 1 *Isåsa*, 1 *Runneryd*, 1 *Skieryd*, 1 *Spexhult*. $^1/_2$ *Träslända*, namnkunnigt genom den sjelfständige riksdagsmannen Peter Jönsson, som egde stället på 1830—50-talen. — Adress: Jönköping.

Näsum. Annex-socken till Jemshögs pastorat i Blekinge, ligger i Willands härad af Christianstads län, $3^3/_4$ mil o. n. o. från Christianstad, skall i äldre tider varit moderförsamling. Socknen, omfattande en areal af 0,887 qvadratmil, utgör en del af Skånes östra gräns mot Blekinge, och löper skiljolinien genom det s. k. *Ryssberget*, rätteligen Reseberget, till följe af sägnen att det varit bebodt af jättar, efter hvilka fotspår än visas, äfvensom en s. k. jättegryta på bergets östra sida. Bergsträckan, omkring 2 mil i längden, har fordom varit bevuxen med ansenlig bokskog, hvaraf några lemningar ännu återstå. Den vestra bergsträckan, emot Wånga socken, är märkvärdig för sina mineralier. Vid Westanå innehåller den flissten, jernmalm och ett mineral, som befunnits vara pyrophylit; ur Westanå grufva bröts 1861: 4,000 centner jernmalm. Nordligare i nämnda berg finnas lösa massor af glete och en dermed blandad stenart, som af allmogen kallas »leesten», och låter bryta sig i parallelogrammer af $^1/_2$ alns längd samt 2 till 3 tums bredd och tjocklek; den säljes i städerna, för att utföras. Rådande jordmånen är sand. Skogen i allmänhet hjelplig. I Ifösjön, till hvilken socknen gränsar i söder, fångas ej sällan den största svenska insjöfisk, kallad mal (Silurus glanus), vägande till och med 5 till 6 *lℓ*. På stränderna finner man de af allmogen kallade »Brattingsborgs penningar», hvilka icke äro annat än skal efter den lilla musslan *Crania nummulus*. Igenom socknen flyter Holjeån, som här kallas Edre; utmed densamma å Sibbarps egor, visas grundvalen efter

Björkebergs förstörda fästning. Här bodde Mallfred, älskad af en ung man, Ingemar, som tillvunnit sig hennes hjerta, under hennes fästmans, Lave Lavmanssens, frånvaro i krig. Enligt visan, som sjunges derom, återkommer »Lavmanssen, så vreder till by.» De älskande taga sin tillflykt till Mariæ gamla kyrka, för att rädda sig. Den förgrymmade älskaren påtänder kyrkan, jungfru Mallfred kastar sig ut genom fönstret och faller i sin fästmans armar; men Ingemar blef innebränd och kyrkan lagd i aska. Att denna gamla Mariæ eller Wårfru kyrka fordom stått å Näsums åkergärde, på en höjd ned emot Ifösjön, synes ännu spår till. Sedan förlades hon på ny grund och ombyggdes 1793 helt och hållet. Den företer ingenting märkvärdigt, utom ett vapen efter prosten Nissenius i Ljungby, hvilken af konung Carl XI adlades, med namnet von der Wettering, och i socknen inköpte en del frälsehemman, för att sammandraga dem till ett fideikommiss, hvilket dock aldrig hann till fullbordan. Tvänne halfva hemman, Oretorp och Bilstorp, hafva blifvit donerade Näsums kyrka till handl. Textonii grafs vidmakthållande samt till socknens skolverk och fattigvård. Barnundervisningen bestrides i 3 fasta och 3 flyttbara skolor.

Ekeberga kloster skall funnits söder om Mariæ kyrka. Uti en berättelse, dat. 1693, heter det: »Ännu på denna tid siunes många vestigia till åtskilliga bygde rum och småe huus, alt med grundstenar reguleert belagt; och skall då i Näsume by hafva bott en biscop, rectius abbod incerti nominis. Och till dess vitnesbörd är een toft straxt ved gården, hvilken kallas *Bispa tofften.* Uthi *Östa* vang finnas åtskilliga skantzar, är för 30 år sedan funnit ett harnisk. Nedanför dessa skantzar ligger ett mycket högt och långt berg, kalladt Ekeberg, på hvilket några 1,000 unga ekar växa, på bägge ändarna af berget synas två grundvallar utaf steen, hvar somliga menar att Holger Danske och Widrich Werlantzson, som var kong Tidvehs kämpe, skall hafva stridt mot Ryssarne. Söder om slottet på Slagstorps mark finnes en sten, som kallas *Heda hvädsten,* hvarest Brattingsborgs kämpar och hofmän har sliipat deras svärd, siunes också liik en stor hvädsten slijt och slypat, och är röd och rostig på det ställe, svärden äro blefne hvässade; hvilken rost hvarken kan uthskafvas, eller med moss öfvergroos.» Se vidare art. *Ifö* och *Brattensborg.*

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1860.
1,635.	3,031.	$17\frac{9}{16}$.	$\frac{7}{8}$.	$16\frac{19}{48}$.	295 rdr 12 öre.

Byar och gårdar: № 2—5, $1^7/_{12}$ *Axeltorp,* № 1, $^2/_3$ mant. *Troaryd,* № 1 & 2, $1^{11}/_{16}$ *Hagstad,* № 1, $^1/_4$ *Eskakärre,* rusthållshemmanet № 1, $\frac{25}{168}$ mant. *Axeltorp* (eg.rätts-afg. 28 rdr 72 öre), samt № 2, 6, 7, 9, 11, $2^3/_{16}$ mtl *Näsum,* № 1, 2, 4, $1^5/_{12}$ mant. *Eskekärra,* № 2, $^7/_{16}$ mant. *Klagstorp,* № 7 $^1/_2$ mant. *Östad,* № 1, $^5/_8$ mant. *Drögseröd,* № 10, 13, 14, $^{23}/_{24}$ mant. *Westanå,* med en qvarn med en eg.rätts-afgift af 42 rdr 37 öre, alltsammans lyder under Årup. Här finnes en pappersfabrik, *Gonarp,* hvartill hörer $^1/_8$ mant. *Gonarp* med qvarn (3 rdr 70 öre), egare fabrikör Howard. — Hela socknens fastighetsvärde taxerades år 1862 till 1,317,781 rdr rmt. — Adress: Sölvesborg.

Näsviken. Kusthamn i Norrland med 5 famnars djup, har god ankargrund och kan besökas af fartyg till hvilket djupgående som helst.

Näsöl (eller Näsjöl). Sjö i Dalskogs socken på Dal. Trakten omkring denna sjö är en af de vackraste i landskapet.

Nätra. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande i kyrkligt hänseende till Ångermanlands nordvestra kontrakt af Hernösands stift, samt i judicielt hänseende till Norra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, $9^1/_8$ mil norrut från Hernösand och 2 mil söder om köpingen Örnsköldsvik, gränsar i norr till Själevads, i söder till Wibyggerå, i vester till Sidensjö socken samt i öster till Bottniska viken. Största längden i öster och vester är $2^1/_4$ mil, största bredden i norr och söder är $1^5/_6$ mil; arealen är 74,746 tunnland, deraf 2,810 tunnland mossar, 4,246 tunnland vatten.

Socknens namn tros härleda sig från dess belägenhet i en af många vattendrag genomskuren trakt, varande de flesta byarne sålunda anlagda när åt ån (Närtrå, och deraf Nätra); det kan äfven deriveras af *nät,* hvarmed fisket sedan äldre tider idkats. Ibland de inom socknen befintliga sjöar märkas *Skulesjön,* den största, med ett djup af 30 till 40 famnar och en areal af 1,054 tunnl.; dernäst *Kornsjö,* 681 tunnl. För öfrigt finnas *Svedjefjerden,* bekant för fiske af brax och gös, samt de för godt fiske kända *Spjute-, Utby-, Sjögoms-, Långnäs-* och *Skrikesjöarne,* m. fl. Af åar är *Bjästa* eller Nätraån störst, och har sin upprinnelse i Skorpeds socken, genomflyter Sidensjö socken, samt infaller i Drömmesjön, å gränsen mellan sistnämnda och Nätra socken, hvarpå den, efter att hafva

passerat flera utbyar, utlöper i Åfjärden och genom densamma i hafvet vid Sanningssundet. Ibland socknens berg är Balhusberget vid hafsstranden märkvärdigt för sin ansenliga höjd af ända till 70 à 80 famnar. I forna tider skall här under krigstider varit vakthållning, och berget är nu en god landkänning för sjöfarande. Nära vid detta höga berg ligger Balhustjern, hvarest fångas id och annan fisk. Äfven förekommer på södra sidan af ön Skrubban en ovanlig bergklippa, benämnd *Skrubbkistan,* utgörande tre släta bergväggar i qvadratform, 18 famnar på hvar sida, och är sjön invid detta berg 20 à 30 famnar djup. Jordmånen består till större delen af lermylla, utom på Ulfön, Strängön och några byar, hvarest finnas sandjord, äfvensom mer sällan speck- och skottlera. Bergarten består i allmänhet af vanlig granit, dock hafva malmanledningar visat sig på åtskilliga ställen å Ulfön och det närbelägna *Norrgrundet,* hvarest egaren till Lögdö bruk låtit bryta jernmalm, hvilket numer upphört såsom mindre lönande. Äfven har kopparmalmsanledning yppats å Förnätra egor, hvarest en trakt år 1850 blifvit inmutad af ett bolag; men kopparn lär ej sträcka sig längre än till ytan. Ulfö jerngrufvor och Förnätra nickelgrufvor äro de enda i länet. Tvänne mineralkällor finnas, en å prestbordets egor, och en å Bräcke egor, hvilka likväl icke äro af någon synnerlig mineralhalt, men hafva af allmogen tilllitats. Några ovanliga djurarter finnas ej, utom uttern och lemlar eller fjällmöss, hvilka sednare visat sig sällan och periodiskt. Dessa djur, i stor myckenhet ankommande, göra stor skada å gräsrötterna och förorsaka derigenom missväxt under följande sommar, då de försvinna. På 1600-talet har en lefvande kattlo blifvit fångad inom socknen och af dåvarande pastorn, prosten Jonas Bölenius, skänkt till kon. Gustaf II Adolf, som derföre lät Bölenius och efterträdaren, sonen, pastor Olaus Jonas Hasselius, åtnjuta $^2/_3$ af tionden. Den sistnämnde hade en process om en år 1658 på prestgårdens egor uppdrifven död hvalfisk, hvaraf andelar äfven tillföllo kronan och kyrkan. Om de till växtriket hörande växterna anmärkes, att *Arenaria peploides* och *Pisum maritimum* växa å Trysundaholmen, *Lonicera xylosteum* (Try) vid Balhustjern, *Linnea borealis, Daphne mezereum* på åtskilliga ställen, samt att mer allmänt träffas *Cornus svecica* (här kallade Typpbär), *Rubus chamæmrus* (snotterbär), äfvensom R. *arcticus* (åkerbär). För ett tiotal af år sedan fanns i närheten af prestgården en större hasselbuske *(Corylus avellana)* som lemnade goda nötter; denna växt finnes föga nordligare.

Folkmängden utgjordes år 1750 af 1,420, år 1850 af 3,336, år 1862 af 3,969 personer; af de 701 hushållen, som funnos 1850, ansågs 74 vara i goda, 531 i bergliga, 78 i knappa samt 18 i fattiga vilkor. Hemmansegarnes antal utgjorde 233. Hufvudnäring är *åkerbruk* med boskapsskötsel; binäringar äro *fiske, lärftstillverkning,* forslande af skogseffekter och landtmannavaror, m. m. Lärftstillverkningen är socknens förnämsta binäring och har redan för öfver 100 år sedan varit här florerande; åtskilliga hedersbelöningar hafva blifvit utdelade åt qvinnor, som utmärkt sig i spånad och väfnad; så har komminister J. Törnstens fru år 1756 bekommit en silfverkanna om 60 lods vigt. Tillverkningen har uppgått till 30,000 alnar, men torde nu vara mindre, sedan man börjat begagna mer bomullslärfter, som från fabrikerna erhållas till vida lägre pris. Första försöket att bereda lin till finare spånader gjordes här af en bondhustru, Sigrid Olsdotter i Wik; härefter blef socknen stamsäte för den fina linneväfnaden, som härifrån utbredde sig till Norra Ångermanland och Helsingland. Af de 7 socknar, som år 1860 deltogo i premierna, kom Nätra först i 4:de rummet. Af skogseffekter utskeppades 1851: 1,119 famnar al- och björkved, hvarå inköpspriset pr medium utgjort 5 rdr rmt pr famn. Innan *Bryngeströms* finbladiga sågverk flyttades till Forrsby vid Bjästaån, tillverkades der ett större parti bräder, hvartill timmer flottats från Sidensjö socken, och hafva dessa bräder sedan landvägen förts $1^1/_2$ mil till Näske lastageplats. Åkerbruket är i allmänhet vanvårdadt; undantagsvis må nämnas, att häradshöfdingen och riddaren A. E. Ros i Bjästa har infört ett förbättradt jordbruk genom att circulera med sädes- och foderväxter efter rationella grunder. I Bjästaån äro 2:ne betydligare kronolaxfisken; för öfrigt finnas i skärgården 6

mindre. *Trysunda* och *Marviksgrundets* strömmingsfisken tillhöra Kongl. Maj:t och kronan, som för båda hafva i arrende 157 t:r strömming. Trysunda-fisket skall af ålder hafva tillhört Nätra och Själevads socknar, hvadan ock rättegång föres mot Kongl. Maj:t och kronan om afträdandet af samma fiske. Årliga fisket uppgifves till 760 t:r. Vid *Marviksgrundet,* der fisket idkas med 8 notar och 14 skotbåtar, uppskattas årliga fisket till 460 t:r (taxeringsvärdet 1860 var 500 rdr rmt). I de till Ulfö-byarna hörande Ulfö och Sandvikshamnarna, hvarest Hernösands och Gefle fiskare mot strand- och bodlega idka jemte hemmansåboerna strömmingsfiske med 20 notar och 66 skötbåtar till 1,270 t:r.

I Nätra socken finnas 3:ne kapell i *Trysunda, Ulfö* och *Marviksgrundets* fiskehamnar. Tingen förrättas 2 gånger om året å Hämra gästgifvaregård i Sidensjö socken. Nuvarande kyrkan, belägen vid 63° 13′ nordlig latitud och 27° östlig longitud om Stockholms observatorium, är bland de vackrare och större landskyrkor i hela länet. Den är uppbyggd af J. Gæting åren 1806 och 1807 samt försedd med ett 60 alnar högt torn, är 100 alnar lång, 35 dito bred, har 3:ne stora, med kopparplåtar beslagna dörrar, 12 höga fönster samt 3:ne dito i sakristian. Barnundervisningen ombesörjes i en fast skola. En fattigstuga finnes, der 6 personer njuta omvårdnad. Sockenmagasin finnes icke; men i dess ställe äro sparlårar inrättade. Helsovården ombesörjes af den i Örnsköldsvik stationerade provincial-läkaren. Den äldsta pastor man här känner är en vid namn Torstanus, som skall hafva lefvat år 1374. Traditionen förmäler, att socknen i äldre tider sträckt sig omkring en half mil längre norrut eller till Själevads bro, men blifvit i 14:de århundradet förminskad med 2 fjerdingar, för ett af Kalm i Nässjö en julmorgon på kyrkoherden under sjelfva messan begånget mord. Denne Kalm blef för nämnde illgerning stenad mellan prestgården och sitt hemvist, hvarom ett stenröse än i dag skall bära vittnesbörd. Bland senare tiders pastorer förtjenar att omnämnas prosten Johan Tollsten, som i 28 års tid förestått församlingen med utmärkt nit intill sin död år 1765; han har till socknen skänkt, utom flera andra donationer ad pios usus, ett ännu i behåll varande orgelverk samt en summa af 5,000 daler kmt, hvaraf räntan utdelas bland socknens fattiga, äfvensom ett kapital, hvaraf årliga räntan, 25 rdr rmt, användes till orgelnistens aflöning. Från Jöns Olai, som var kyrkoherde här på 1590-talet, härstammar i 5:te led kontreamiralen Hans Henrik Grise, adlad Anckarheim. Bland ryktbara personer, som leda sin härkomst från Nätra, märkes den vidtfrejdade orientalisten, cancelli-rådet Matthias Norberg, född 1747; han var son till en länsman i Nätra M. Norberg, hvilken för sitt nit om finare lärftstillverkningens befrämjande erhållit linnedirektörs titel. Såsom exempel på den tidens stränga uppfostran må nämnas, att, vid skolan och gymnasium i Hernösand, måste Mathias jemte sina bröder sjelfva på holmarna i hafvet fälla, upphugga och på båtar till staden införa den ved de behöfde. Men derpå följde en utmärkt raskhet till lynne och kroppsrörelser genom hela lifvet. Norbergs biografi finnes i Biogr. Lexikon 10 Bd. Af *fornlemningar* finnas icke andra än ett stenkummel vid vägen mellan prestgården och Nässjö, samt några ruiner efter gamla kyrkan och kyrkogården.

Hemmanen, som med undantag af *prestbordet* $1^{19}/_{48}$ mant. och *Ronön* $^{1}/_{12}$ mant. krono, äro skatte, utgöra $66\frac{107}{288}$ mant., hvarför eganderätts-afgiften jemte för verk och inrättningar betaltes 1860 med 619 rdr 56 öre; i bevillning efter II art. erlades 189 rdr 56 öre. Summan af statsbidragen och kommunala afgifter uppgafs 1851 till 21,300 rdr rmt. Utom 6 ståndspersoner, hvilka besitta hemman, innehafves all den öfriga jorden af bönder, hvilkas största hemmantal utgör 15 seland och minsta $^{1}/_{2}$ seland. Skilnad i godhet mellan lika beskattade hemman förefinnes; bland de högst beskattade äro *Sehlsbyarne* och *Bjähsta* by, af hvilka de förstnämnda, $6^{1}/_{8}$ mant., hafva i egorymd 2,332 tld, samt *Bjästa,* $3^{23}/_{48}$ mant., 1,839 tunnl.; och ibland de lägst beskattade *Skule,* $1^{31}/_{48}$ mant. med 2,283 tunnl. jord, samt *Bjällsta,* $1^{59}/_{96}$ mant. med 1,650 tunnl. egor. Enstaka gårdarne utgöra tillsammans $3^{1}/_{4}$ mant. Största egovidden har $1^{1}/_{4}$ mant. *Bäck,* 3,339 tunnl., största åkerrymden har *Bjästa,* 146 tunnland, socknens och traktens hufvudort; här finnes postkontor, anlagdt år 1753, domarens bostad, m. m. Öfriga hemman äro: *Blåvik, Björsby; Borgom, Bäck, Bredånger, Björkåbäck, Bräcke, Bölen, Dahl, Eden, Fröstdal, Forss, Finnborg, Förnätra, Gladom, Gärden, Genåsön, Hälle, Hagaris, Hummelvik, Jerfvik, Kornsjö,* en för sin fruktbarhet och vackra läge utmärkt by, bebos af ortens rikaste bönder. *Långnäs, Mjäla, Näs,*

Norrtjern, Nässjö, Norrsvedje, Näske (anlöpes stundom af ångfartyg mellan Stockholm och Haparanda). *Nyland, Norum, Orrvik, Sunnansjö, Sehl, Sörtjern, Sjögom, Sörgård, Sörsvedje, Spjule, Skrike, Skule,* urgammal by, den sydligaste i socknen, utgjorde i 13:de och 14:de århundradet bostad åt lagmännen i Ångermanland, af hvilka ännu nämnes Knut Ingelsson Björnklo, *Skulnäs, Strängön, Utby, Westanå, Wik, Westansjö, Oden, Ronön.* En betydlig del af *Ulfön,* som i ecklesiastikt hänseende hör hit, ligger inom Wibyggerå socken-rå. Verk och inrättningar: vid Bjästaån å *Förnätra* egor finnes ett garfveri; följande sågqvarnar finnas: *Björkåbäck, Christiansforss, Skule, Näske, Bergom, Bräcke, Nyland, Forss, Sörgård, Bjällsta, Fröstdal* tegelbruk. *Bjästa* och *Spjute* hästmanglar. *Östra Allmänningen,* 3,458 tunnland, *Westra dito,* 8,417 tunnl., *Elgön,* 502 tunnl. — Adress: Ullånger och Bjästa.

Nääs. Säteri och bomullsspinneri, se sid. 283.

Nääs. Annex-socken till Gullarps pastorat,*) är belägen uti Onsjö härad af Malmöhus län, $2^1/_2$ mil n. n. o. från Lund, samt omfattar 0,083 qvadratmil land. Marken är i allmänhet jemn, rådande jordmånen är lermylla; på skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 487 och 1860 af 625**) personer, innefattar $11^{17}/_{24}$ mantal frälse. — I kyrkan ligger en grafsten, $10^5/_{12}$ fot lång, $6^5/_{12}$ bred. Midten intages till höger af en härklädd man, som stödjer sig på en staf, och till venster af en qvinna, hvilken hopknäpper händerna. Dessa personer, som ha under fötterna Tottska och Rosensparreska vapnen, betäckas med 2 löfprydda spetsbågar, hvilka uppbäras af smärta pilastrar. Denna minnesvård är i ren medeltids, en annan i samma kyrka uti idel barockstil. Axel Åkesson Tott, härstammande i 6:te led från Thord Tott, som lefde omkring 1080, skref sig till Näs. — Barnundervisningen bestrides i 3 fasta skolor.

Gårdar och byar: Trollenäs säteri, se den art. *Nääsby,* $3^1/_3$ mtl ins. frälse, $^1/_8$ mtl ins. frälse *Bläshus,* $2^1/_2$ mtl *Selarp.* — Adress: Lund.

Nöbbeled. Præbendepastorat af 1:sta klassen, hörande till Konga kontrakt af Wexiö stift, utgöres af Nöbbeled och Östra Thorsås socknar, med $79^{11}/_{24}$ mtl; pastoratet, anslaget domprosteriet, beboddes 1860 af 3,868 personer. — **Nöbbeled,** modersocken, är belägen i Konga härad af Kronobergs län, $2^1/_2$ mil s. s. o. från Wexiö, samt omfattar en areal af 0,738 qvadratmil, hvaraf 0,070 äro insjöar; af dessa, som äro 9 till antalet, är *Rottnen* störst, 1 mil lång, $^1/_2$ mil bred. Transjöns botten var år 1770 ej hunnen. Marken är jemn, jordmånen består dels af lera och svartmylla, dels af sand, i synnerhet den mark, som gränsar till hafskusten. Den odlade jorden uppgifves till 1,700 tunnl., naturlig äng till 2,600 tunnl. Utsädet, som uppgafs 1815 till 843 t:r säd, uppgifves nu till 1,385 t:r säd samt 1,000 t:r potates; årliga förbrukningen till befolkning och kreatur beräknas till 6,850 t:r säd och 7,000 t:r potates. — Kyrkan, af sten, färdigbyggd 1829 och invigd 1832, är 55 alnar lång och 30 bred. I Aug. 1862 erhöll kyrkan ny orgel, som är äfven till det yttre särdeles prydlig; den består af 20 stämmor, fördelade på manual, pedal och öfververk, och å hvilket sednare tidens vigtigaste uppfinningar blifvit tilllämpade. Bland kyrkoherdar förtjenar M. Joh. Helin (1712—1730) att fortfara i minnet; fadern var korporal, och namnet tog han till minne af sin räddning ur Helgaån, der han var nära att drunkna. Som professor Folchers vän och pietist skall han blifvit mycket förföljd. Af domprosten doctor H. Sjögren äro 750 rdr rmt anslagna, år 1814, till sockenskolan. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola och 2 flyttbara småbarnsskolor. Nära invid kyrkan, vid Billahemmet, finnes en märkvärdig stensättning. Vid en bro ej långt från prestgården blef konung Gustaf I:s befallningsman på Kronoberg, Jöns Jönsson, skjuten och dog efter 2 timmar i prestgården, då han 1545, under Dackefejden, skulle rida till Ryd i denna socken, der ting då hölls. Mördaren var af det anhang, som flytt till hertig Albrecht af Mecklenburg, men hade af honom blifvit återsänd. Vid Wäderlanda, i hvilken by Blända skall haft sitt hemvist, föregifves hon hafva sitt grafställe. Grifthögar och stensättningar utvisas der, liksom vid Orraryd.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1860
1,140.	2,026.	$31\frac{3}{8}$.	$4\frac{1}{8}$.	$7\frac{1}{4}$.	183 rdr 41 öre.

Gårdar och hemman: De största gårdar äro: *Orraryd,* se den art. med underlydande $^3/_4$ sk. *Holmåkra,* 1 mant. *Wedkjerr* (eg.rätts-afg. 25

---

*) Gullarp och Nääs äro förenade till en församling med namnet Nääs, enligt kongl. bref af d. 10 Jan. 1857.

**) År 1862 af 1,490 personer enligt pastors uppgift till ecklesiastikdepartementet.

rdr 28 öre). *Wäderlanda* säteri, se den art., (eg.rätts-afg. 21 rdr 40 öre). 1 mant. rusthåll *Ulfåkraholm,* jemte $1^3/_4$ mant. skatte ibm, $^1/_2$ *Herrmanstorp* med qvarn och såg (eg.rätts-afg. 11 rdr 33 öre), egare, löjtn. C. J. Wahlqvist; säteriet innehades 1760 af ryttm. v. Boisman. $^1/_2$ mant. skatte *Brunnsmåla* eges af löjtnant Liljecrona. — Boställshemman äro: $1^1/_4$ *Nöbbeled,* prestg., $^1/_2$ *Wedkärr,* $^1/_4$ *Wäderlanda,* $^3/_4$ *Ulfsåkra,* $^3/_8$ *Thorahultamåla,* $^1/_2$ *Högahult* äro militiæ-hemman. $^1/_2$ *Torp,* kronofogdens boställe. — Vidare finnas 1 mant. *Broaryd* (lär vara Broagärde, den gård i Nöbbeled, hvarifrån skräddaremästaren Jöns i Kalmar var, hvilkens söner togo namn af Bro (Pons), och af hvilka en blef den namnkunnige Måns Pontinus, biskop i Linköping, stamfader för adliga ätten af Pontin). 1 mant. *Bosatorp,* 3 *Gjenestorp,* $1^1/_4$ *Högahult,* 1 *Kjärr,* 1 *Kåramåla,* 1 *Ladö,* $^1/_2$ *Pungsholmen,* 2 *Ryd,* 2 *Torp,* 1 *Torahult,* alla skatte; 2 mant. fr.säteri Änganäs. — Adress: Wexiö.

Nöbbeled eller Nybbele. Två mtl frälse uti Flisby socken, Södra Wedbo härad af Jönköpings län, beläget ej långt från landsvägen mellan Bona och Eksjö, med högländt läge, vacker utsigt; det utgör med qvarn, turbinsåg och underlydande 3 mant. ett gods, hvarför i eg.rätts-afgift erlades 1861: 20 rdr 76 öre, och egdes s. år af f. d. riksdagsman Anders Petersson.

Nöbbeled. Med detta namn finnas många hemman i Småland, såsom: 1:o $2^1/_8$ mant. skatte, $^1/_4$ mant. krono uti Öijaby socken; 2:o) $4^1/_8$ mant. skatte, $^1/_4$ frälse uti Wederslöf socken; 3:o) 1 mant. skatte uti Ljunga socken; 4:o) 2 mant. skatte, $1^1/_2$ frälse uti Wernamo socken; 5:o) $2^1/_4$ mant. skatte i Lenhofda socken; 6:o) 2 mant. frälse uti Flisby socken; 7:o) 1 mant. frälse i Näsby socken; 8:o) $4^1/_4$ mtl sk. i Thorsås socken; 9:o) $1^3/_4$ mtl sk. uti Nottebäcks socken, med gästgifveri, hvarifrån skjutsas till *Wexiö,* n. o. $1^1/_4$ mil, *Alfvesta* n. v. $1^1/_2$ mil, *Gottåsa* s. v. $1^1/_2$ mil; 10:o) 2 mant. skatte i Tolgs socken; 11:o) $1^1/_4$ mant. skatte uti Sandsjö socken; 12:o) 2 mant. skatte, $2^1/_3$ mant. frälse uti Jäths socken.

Nöbbelöf. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ljunits och Herrestads kontrakt af Lunds stift, utgöres af socknarna Nöbbelöf och Skifvarp, med $37^3/_8$ mant., och beboddes år 1860 af 2,597 personer. Pastoratet gafs år 1838 af Kongl. Maj:t såsom personelt præbende åt professor Sven Nilsson till underlättande af hans mångsidiga vetenskapliga verksamhet. Bland skrifter, utgifna af honom må nämnas »Skandinaviens ur-invånare». — *Nöbbelöf,* modersocken, är belägen uti Ljunits härad af Malmöhus län, 4 mil från Lund, $1^1/_4$ mil från Ystad, samt omfattar 0,100 qv.-mil land. Socknen, som år 1805 beboddes af 480 och 1862 af 889 personer, består af *Nöbbelöfs* by, $^5/_{16}$ mant. prestgård, $^1/_4$ mant. klockarebol, $^7/_8$ krono, $1^3/_{16}$ skatte, har tillräcklig och god åker, men ringa höhöstnad; *Tingaröds* by har $^3/_{16}$ krono, $1^5/_8$ skatte, $^{15}/_{16}$ militiæbost., $2^1/_2$ uts. frälse, med god åker och höhöstnad, jemte torfjord; *Måsby* har $2^{17}/_{48}$ krono, $1^1/_4$ skatte, $5^5/_6$ uts. frälse, en skattlagd vattenqvarn, mycken åker, men sandig och skarp, svagt höbol; häraf egas $2^5/_{24}$ mant. (eg.rätts-afg. 15 rdr) af handl. M. U. Areskoug i Ystad. *Krågarps* by har $^1/_2$ mant. krono, $^3/_{16}$ skatte, 1 uts. frälse, fruktbar åker, men svagt höbol. Kyrkovägen $^7/_{16}$ mil. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola och 2 fasta småbarnsskolor. — Adress: Ystad.

Nöbbelöf. Annex-socken till S:t Peders kloster, är belägen i Torna härad af Malmöhus län, på slättbygden, $^3/_8$ mil från Lund och 1 mil från Öresund, gränsar i söder till Lunds stads egor, i norr och öster till Wallkärra socken, samt omfattar en areal af 1,222 tunnl. Marken är nästan jemnländ, lätt sluttande mot norr från en höjdsträckning i öster och vester, hvarpå *Räfshögen* ligger. En liten rännil, hvilken dock sommartiden uttorkar, är det enda rinnande vatten socknen eger. Fordomdags har här funnits en insjö, 600 alnar i omkrets, benämnd *Barnehöl,* och för ett par mansåldrar tillbaka var der ännu god tillgång på vatten; nu finnes endast namnet qvar. Från *Räfshögen,* högsta punkten inom socknen, kan man skåda Lund, Köpenhamn och Malmö samt omkring 18 landtkyrkor, hvilket ej är så vanligt i anseende till traktens omkring Lund flacka läge. Rådande jordmånen är djup lermylla, af ganska god beskaffenhet, på lerbotten, varande dock $^1/_8$ af åkern å den vestra delen blandad med sand och grus. Något öfver $^1/_3$ af ängen består af torfjord från $^1/_2$ till 3 alnars djup; all den öfriga delen deraf utgöres till halfparten af odlingsbar lermylla samt den andra halfva delen af kärr, som mer än

halfva årstiden är vattendränkt. Så vidt kändt är, afmättes Nöbbelöfs egor första gången och storskiftades, hvad inegorna angå, åren 1772—74. Enskiftet började d. 6 Aug. 1816 och afslutades först i Nov. 1828. *Åkerbruket* utgör socknens enda näring; åkerjorden upptager 969 tunnl., alltså är uppodlingen drifven till en ovanlig höjd; men ännu anser allmogen en vidsträcktare dikning vara spilld möda. Beloppet af spannmål, som afsättes utom socknen beräknades 1848 till 9,150 rdr rmt. Potates odlas endast till husbehof, likaså lin; hampa och humla köpas från andra orter. Träd- och kryddgårdsskötsel idkas i liten skala, oaktadt utsigt till god inkomst deraf i anseende till den närbelägna staden. Höbordet är ringa; ängsmarken upptager 219 tld; otillräckligheten af hö ersättes genom klöfver, som sås vårtiden i rågen. Hornboskapen är af skånskblandad race. Oxarne äro från 11 till 14 qvarter, korna från 10 till 12 qvarter stora. Fåren äro en blandning af merinos, spansk och svensk race. Skogseffekter måste hemtas på ett afstånd af 4 till 6 mil; deremot eger socknen bränntorf till husbehof.

I *historiskt* afseende förekomma några dunkla sägner rörande de ättehögar, som förefinnas inom socknen; dessa skola också längre fram anföras. Men första gången Nöbbelöf inträder på det rent historiska området, är i det minnesvärda slaget vid Lund, hvars hufvudsakligaste del här utkämpades. Minnet af denna strid upplifvas årligen genom de benknotor och hufvudskålar, hvilka ofta påträffas i torfmossen, och hvilka troligen tillhört denna dags fallna kämpar (se vidare under artikeln Lund). — Kyrkan, uppförd af sten, före eller sednast i Waldemar I:s tid, är en af de minsta; murarne i rundbågstil och hvalfven i spetsbågstil så väl i choret som långskeppet. Ett mindre torn, dels af stenmur och dels af trä, är med kyrkan sammanbygdt vid dess norra sida och kan anses som en klockstapel, hvaruti 2:ne klockor hänga. Kyrkan, som ligger på föga afstånd från kusten, tyckes väl med sin höga och fria belägenhet varit ett värn emot landstigande vikingar; men att hon blifvit förlagd i närheten af en ättekulle, som ligger å norra sidan inom ringmuren och håller 100 steg i omkrets, visar, att läget vid en plats, som invånarne egnat sin vördnad, varit lika väl beräknadt för väckande af andakt. På och omkring denna ättehög, hvarifrån skådas en betydlig sträcka af Östersjön, hvarur Bornholm höjer sig, växa nio ofantliga hagtornar, som med sina löfrika, halfklotformiga kronor öka platsens högtidlighet. Bland socknens kyrkoherdar, till namn ej kända längre än sedan 1640, märkas: professorn och theologie doktorn Johan Lundblad, pastor primarius i Stockholm Carl Peter Hagberg, prof., sedermera biskopen i Carlstad, Carl Adolf Agardh. Socknen eger en fast skola. *Fornlemningar:* Inom hemmanet № 3:s egor vid Fjelie rågång finnes en runsten, på hvilken läses i nästan utplånad runstil följande: »Tufve reste denna sten efter Osmund, sin följeslagare, eller fosterbroder.» Nära Lund finnas 4 ättehögar, *Räfshögen* (eller Bålhögen) i söder, *Ingeborgshögen* i sydvest, *Tornhögen* i nordvest och längre bort *Passlehögen* (efter andras uppgift äfven *Laxmanshögen).* Sjöborg har trott sig finna historiska anledningen till de flesta af dessa minnesvårdar uti Halfdan Branufostras saga. Uti danska kon. Rolf Krakes sista regeringsår, vid slutet af 500-talet, var en kon. Ring fylkesregent i Skåne. Hans jarlar voro Torvider, de kongl. barnens fosterfader, och Torir, som var landtvärnsman. Rings barn voro Halfdan Ylfing eller Branufostra, som sedan blef konung i Skåne, och prinsessan Ingeborg. Vikingarne Sote och Snækol friade till den sköna prinsessan; men då hon hade afsky för dessa sjöröfvarehöfdingar af bistert utseende, bekrigade de fadern, som stupade i slaget; men vikingarne måste återvända, sedan många af deras män fallit och blifvit kastade i förutnämnda Barnehöl; Ingeborg bortfördes i säkerhet af fosterfadern Torvider. Det är troligt, att prinsessans minne bibehåller sig uti Ingeborgshögen, att antingen Torvider eller Torir hvilar uti Tornhögen, och att qvarlefvorna af konung Rings bål blifvit jordade uti det ansenligaste af dessa monument, Bålhögen. *Laxmanshögen* är icke af Sjöborg nämnd såsom ättehög och i Palteboken är den efter danska skrifsättet kallad *»Staans kulle.»* Att högen erhållit sitt nuvarande namn efter någon af de be-

tydande män, som hetat Laxman, är säkert; men efter hvilkendera är ej kändt. En af dem, Povel Laxman, är nämd under art. Laxmans-Åkarp. Här har äfven funnits en kummelgrotta, hvarefter nu mer alla spår försvunnit.

Folkmängd.		Hemmantal.		Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	sk.	kr.	år 1860.
168.	273.	$4^{7}/_{16}$.	$^{3}/_{4}$.	91 rdr.

Gårdar: Socknen innefattar en by, *Nöbbelöf* på 12 n:r; största gården är $^{21}/_{32}$ mant. № 1 och 4, 103 tunnl. åker, 28 äng (eg.rätts-afgift 12 rdr). № 6, $^{3}/_{4}$ mant. med 134 tunnland åker, 23 äng, är militiæ-boställe. — Adress: Lund.

Nöbbelöf, Kjells-. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Rönnebergs kontrakt af Lunds stift, innefattar socknarne Kjells-Nöbbelöf och Felestad med $9^{5}/_{6}$ mant. och beboddes 1860 af 771 personer.

*Kjells-***Nöbbelöf,** modersocken, belägen uti Onsjö härad af Malmöhus län, $3^{1}/_{2}$ mil norr om Malmö, 2 mil från Lund samt $1^{1}/_{2}$ mil i öster från Landskrona, omfattar en areal af 1,518 tld $20^{1}/_{4}$ kappl. Socknen utgöres af en by, Nöbbelöf, der år 1811 förrättades enskiftesdelning, och sedan dess hafva betydliga odlingar blifvit gjorda. Det mesta är således upptaget till åker, hvilket ej varit förenadt med mycken kostnad, då jorden är nära nog stenfri. Den s. k. Nöbbelöfsån, som löper genom egorna, har sin upprinnelse å Felestads mark, derifrån flera små rännilar bilda ifrågavarande vattendrag, som slutligen förlorar sig i Östersjön. Rådande jordmånen är till större delen lermylla på lerbotten, af ganska god beskaffenhet. Hufvudnäringen är åkerbruk och binäring bränvinsbränning, som dock är i aftagande. Åkerbruket är betydligt förbättradt, jorden i allmänhet utdikad; vanliga cirkulationen är: träde, höstsäde, klöfver, korn, ärter, korn och hafra, och utsås dessa sädesslag på $^{5}/_{7}$ af åkerjorden, som upptager 1,425 tunnland. Hvete odlas mindre; men för öfrigt trifvas alla sädesslag ganska väl. Ungefärliga beloppet för den spannmål, som afsättes utom socknen, upptogs 1853 till 10,800 rdr rmt. Ängs- och betesmarkerna äro obetydliga, upptagande 65 tunnland; inga torfmossar. Ladugårdens produkter åtgå på stället. Ingen skog eller plantering finnes, utan måste vedbehofvet hemtas från $1^{1}/_{2}$ till 2 mils afstånd. Stängseln uppföres af dubbel jordvall, men gör ej fred. Byggnadssättet består af 4 sammanhängande byggnader med korsvirke under halmtak, i qvadratform, boningshuset af bränd tegelsten samt de öfriga husen stundom ock af tegel, men mestadels af ler- eller klenväggar. *) Numer äro alla rummen försedda med brädgolf, i stället för lergolf som oftast förr brukligt var; äfven äro gårdsplatserna stensatta.

Angående klädedrägten må nämnas, att karlarne bruka blå vadmalsrockar och långbyxor; qvinspersonerna nyttja till hufvudbonad den s k. »kluten», som består dels af hvit sockerduk och dels af moll, kantad med spetsar; tröjor, både af blått vadmal och stickade, dessa sednare kantade med kulörta sammetsborder; en del nyttja lifstycken af halfsiden och bombasin samt kjortlarna af blått och grönt vadmal.

Kyrkan, byggd af gråsten under tegeltak med blytak öfver choret, består af tvåqvadratiskt skepp, hvars bredd utgör $16^{1}/_{2}$ fot, äldsta delen blott $30^{1}/_{2}$ lång, höjden $14^{3}/_{4}$, och af enqvadratiskt chor med rundel, som sträcker sig i söder och norr $11^{2}/_{3}$ fot, i vester och öster $9^{1}/_{4}$; höjden är $13^{3}/_{4}$ fot. Södra ingången, hvilken är till yttre och inre omfattningen ombyggd, har utvändigt fått en stickbågig, invändigt en vågrät betäckning af tegelsten; men i midten qvarstå poster, som på sirliga konsoler uppbära ett rundbågigt dörrfält af välhuggen sandsten. Detta dörrfält omgifves af en framstående kant och prydes i midten med en treskaftad kolonn, som uppbär 2 släta rundbågar. På detta sätt bildas två fördjupningar jemte hvarandra; i den vestra står Abraham, som med venstra handen framdrager Isak öfver ett bål af korslagda stockar och med den högra upplyfter ett svärd. Öfver gossen, som fasthålles i håret och stödjer sig med händerna mot bålet, ses en vädur. I östra fördjupningen står S:t Göran på draken, som ligger på ryggen och uträcker gad-

*) »Klenade» äro korsverkshus, på hvilka spjelor äro fästa mellan korsverket och dessa bundna af sammanältadt ler och halm, hvilket tillsmetas med blotta händerna.

den. Detta helgon förer en smal spetsig sköld i venstra handen och nedstöter med den högra ett korsprydt spjut i gapet på draken, som har långa vingar, två fötter och en mångslingrig svans. I svickeln mellan de rundbågar, hvilka betäcka dessa fördjupningar, och yttre omfattningen ses en engel, som framhåller med sin högra hand nyssberörda vädur i bakfötterna. På vestra bågen läses: *Rafael Angelus*, på östra *Basilisk*. Dessa symboliska föreställningar beteckna, att den, som, hörsam Guds röst, lyder Herrans bud, bistås i sin nöd af en engel, och att afgrundens redskap, basilisken, afvärjes med sanningens sköld och bekämpas med trons korsspjut. Bokstäfverna äro fornromerska och ådagalägga således en hög ålder. — Barnens undervisning besörjes i fast skola, der klockaren är lärare. Socknen sammanskjuter årligen till fattigförsörjningen 12 t:r säd. Vanliga tingsstället är vid Åkarps gästgifvaregård, $^1/_2$ mil härifrån.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1860.
271.	519.	$5\frac{1}{2}$.	$\frac{2}{7}$.	$\frac{5}{8}$.	87 rdr.

Statsbidragen och kommunala afgifterna uppgingo 1850 till 5,685 rdr rmt. — Ur en beskrifning år 1708 meddelas följande: Nöbbelöf by består af 18 hemmansnummer och ett klockarebol, № 10 utsockne frälse, tillhörigt herr Rummel (eller, som namnet nu skrifves Ramel) № 1, 4 trumpetareboställe, № 2 prestgård, № 3 kyrkofästa, brukas af pastor; № 11, 12, 13, 16, 17, 18, tillförne till Eriksholm och herr Tage Tott tillhörigt, sedan 6:te penningshemman; men nu äro № 11, 17 rusthålls-augmenter. Sedan således № 14, 15 varit herr Peder Sparre Larssons uts. frälse och i byte för annat veder lag till kongl. Maj:t och kronan uppgifvit år 1674, men nu äro de bägge trumpetare-hästhemman; № 19 klockarebohl, № 14 till husen öde och icke varit bebyggt sedan sista kriget i Skåne, då det ock afbrändt blifvit.» År 1860 voro följande gårdar de största: № 4, 11, 13, 17, $^{13}/_{16}$ mant. (eg.rätts-afgift c:a 9 rdr), № 16, $^1/_3$ mant. med väderqvarn (afg. 11 rdr), № 10, $^5/_8$ mant. (afg. 7 rdr), № 12, $^3/_8$ mtl (afg. 6 rdr) alla egas af bönder. $^1/_2$ mantal *prestgård;* № 19 är klockarebohl. — Adress: Lund.

Nöbbelöf. Annex till Cimbris pastorat, är belägen uti Jerrestads härad af Christianstads län, $^1/_2$ mil s. s. v. från Cimbrishamn, vid hafvet, samt omfattar 0,136 qvadratmil land. Marken är mer jemn än backig. Jordmånen består dels af lera, dels af sandmylla. På skog är brist. Vid sjöstranden på Gislöfs bys egor började 1724 en blygrufva bearbetas, hvilket arbete åter afstannade 1739, såsom icke lönande.

Folkmängd.		Hemmantal.	Eg.rätts-afgift.
1805. —	1860.	skatte.	år 1860.
515.	1,101.	13 mantal.	86 rdr 61 öre.

Hemmantalet är skiftadt i 85 delar, hvaraf de största utgöras af $^1/_2$ mant. *Gislöf* (eg.rätts-afg. 3 rdr 15 öre); $^1/_2$ mant. *Nöbbelöf* (eg.rätts-afg. 2 rdr 63 öre). I socknen finnas *Gislöf* och *Björnboda* ålfisken. — Adress: Cimbrishamn.

Nöbbelöf. Gästgifvaregård och tingsställe för Gärds härad, belägen uti Wää socken af Christianstads län. Ifrån gästgifvaregården, som på C. Akrells karta oriktigt benämnes Nöbbeled, skjutsas till

Christianstad i n. o.	1	mil.
W. Wram i v.	$^3/_4$	»
Degeberga i s.	$1^1/_4$	»
Wanneberga i v. n. v.	2	»
Qviinge i n. v.	$2^1/_4$	»
Åhus i ö.	$1^3/_4$	»

Nöblö eller **Nyble.** Ett mtl frälsesäteri uti Ryssby socken, Norra Möre härad och Kalmar län, är beläget på en ås nära vid en å, som berör säteriets egor och går i vester längs med trädgården, vid hvars ena ända finnes den under egendomen lydande Rötorps qvarn med 3 par stenar; dessutom lyda härunder $1^1/_2$ mantal; för alltsammans erlades 1861 i eg.rätts-afgift 19 rdr 65 öre. — Egendomen har alltsedan år 1799 varit inom slägten Roxendorff.

Nödinge. Annex-socken till Starrkärr pastorat, är belägen uti Ahle härad af Elfsborgs län, $1^3/_4$ mil o. n. o. fr. Göteborg, vid Göta elf, $^3/_4$ mil o. n. o. från Kongelf; omfattar en areal af 0,206 qvadratmil, hvaraf 0,016 äro vatten. Marken är jemn, rådande jordmånen lera. Här finnes alls ingen skog, men bränntorf till husbehof. Utom nedan uppgifna hemmantal, höra till kyrkosocknen 8 mantal inom Westra Hisings härad af Göteborgs län. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd af sten och tillbyggd 1726. Sägnen förmäler, att konung Inge, räddad undan fiendens förföljande, lofvade här uppbygga en kyrka, som med sitt namn Nödinge skulle påminna efterverlden om konung Inges nöd; se vidare härom under artikeln Marieberg, säteri uti Ytterby socken.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	1860.
527.	787.	$8\frac{3}{4}$.	1.	$3\frac{1}{2}$.	85 rdr 28 öre.

Gårdar och byar: Här märkas *Surte* och *Skårdals* hemman, hvilka skulle bestrida malningen för Bohus fästnings behof, men blefvo under danska och norska regeringen utbytta mot Lundby pastorat på Hisingen. 1 mtl krono *Skårdal*, reduceradt från Lennart Torstensson, har genom Kollegii beslut d. 8 Aug. 1861 blifvit flyttadt härifrån till Göteborgs och Bohus läns jordebok; samma förhållande egde rum med $^1/_8$ mtl *Skogen*, år 1858. *Skärdal*, $^3/_8$ mtl, vid Göta elf, har ett vackert läge utmed stora landsvägen. Största egendomarne äro: 1 mtl fr. *Stora Wiken* med qvarn (eg.rätts-afgift 15 rdr). 1 mtl frälsesäteri *Backa*, $^1/_{24}$ mantal *Kullen*, $^1/_9$ Nödinge (eg.rätts-afgift 16 rdr 27 öre). Öfriga hemman äro $^1/_2$ mtl fr. *Stommen, Amboryd, Kullen, Lindås*, $5^3/_4$ mtl *Nödinge, Relsbo*, äro skatte. — Adress: Göteborg och Kilanda.

Nömme. Ett mtl frälse uti Björkö skate, i Södra Wedbo härad af Jönköpings län. Vid beteshagen på hemmanets egor finnes en från längre tid tillbaka ödeliggande koppargrufva, som äfven lär innehålla guldmalm; mutsedel erhölls d. 6 Dec. 1845 af borgm. Rubin i Lindesberg. Här står äfven en runsten, och folket i orten, som ej kan läsa runorna, uppger, att der står:

«Här ligger Ruwa i Russnäs med alla sina män: Den ene hette Rue, den andre hette Sven. Den tredje hette Thorsten.» Se Liljegren, Runl. p. 86, 87. Om jätten Rufeka berättas, att han i sitt hårband kastat en stor sten, som skall finnas i Nömmes kohage, mot Näfvelsjö kyrkas döpta klockor.

Nössemark. Annex-socken till Eds pastorat, är belägen i Wedbo härad af Elfsborgs län, i nordvestra hörnet af grefskapet Dal, gränsande i norr till Wärmland och Norge, hvartill den äfven gränsar i vester. Största längden är något öfver 2 mil och bredden $1^5/_9$ mil; hela arealen 30,344 tld, hvaraf 1,566 äro vatten. Hela socknen är en fjellbygd å båda sidor om *Stora Lee*, hvadan inga öppna slätter finnas, och hvad dalsträckningarna beträffar, äro dessa icke särdeles stora. Den högsta klinten (Bårrekulle) utaf socknens betydliga åsar, som genomgå all skogsmarken, är belägen på Dalns soldatsstom, från hvars spets en vidsträckt utsigt åt Norge samt öfver angränsande socknar erbjuder sig. Norra och Södra Körvikens skogars högsta berg är *Hållåsen* vid Norska gränsen. Sjöar och kärr äro talrika; bland de förstnämnda märkas *Stora Lee* (se den art.), *Ulevattnet*, som sträcker sig med vestra delen in i Norge. *Stora Torrsjön* och *Lyssjön* äro de väsendtligaste uti östra halfdelen; för öfrigt finnas c:a 80 mindre sjöar och kärn. Mossar förekomma nästan på hvarje hemmans utmark; men de flesta äro utan tjenlig botten för aftappning och odling. Rådande jordmånen är sandmylla på sandbotten; lerbotten är tillfinnandes blott på några få ställen, der myrmalm stundom påträffas. Så väl åker som äng äro i allmänhet stenbundna; den förra upptager 1,032 tld, den sednare 3,766 tld. Silfvergrufvor finnas på hemmanen Norre Rörvikens och Nolbys egor; på Sunds egor har man på sednare tiden upptäckt ett tälgstensbrott, som ännu (1850) icke blifvit begagnadt. Mineral- och helsokällor finnas mångenstädes; men endast *Solhemsbrunn* begagnas, dock mindre nu än förr. Så väl vattnet som gyttjan äro af sakkunniga män undersökta och hafva visat sig verksamma mot gikt, kolik, magsyra m. m. Eken anträffas på somliga ängar. Klimatet är i anseende till socknens höga och kuperade läge samt i följd af dess belägenhet omkring en större sjö helsosamt.

Folkets lefnadsförhållanden hafva, synnerligast efter norrska föreningen, blifvit bättre än fordom, då ofta våldsverkaren på svenska sidan njöt skydd på andra sidan gränsen. Socknens isolerade läge torde hafva sin del deri, att folket synes i allmänhet ohyfsadt; för öfrigt är det idogt och arbetsamt, synnerligast hvad skogseffekters handhafvande beträffar, såsom huggning, körning och forsling i allmänhet, hvartill de tidigt får vänja sig; och blifva männen derföre härdade i arbete, så att många starka och resliga personer finnas bland denna allmoge. Klädedrägten består till större delen af hemmaväfda tyger, och sällan får man se någon allmoge mer enkelt utstyrd än inom Nössemark socken. Tron på jättar, skogsrån och tomtegubbar var ännu 1851 allmän*) och torde så förblifva,

*) Men detta mörker torde dock här så väl som annorstädes i vårt fäderuesland på en sednare tid börjat skingras af sanningens ljus, en lefvande kristendom.

så länge barnen bibringas trollhistorier af föräldrarne, i stället att få höra berättelserna ur Bibeln om huru underligt Gud förer sitt folk, besannas af berättarens egen erfarenhet, så att deraf uppstår i barnahjertat den sanna fruktan och tillika önskan, att äfven sjelf få räknas och få förblifva bland Guds utvalda egendomsfolk, hvilkens Gud Herren är, himmelens och jordens Skapare, då de ej behöfva frukta hvarken skapelsens eller det ondas skadliga inverkan. Närbelägenheten med Norska gränsen har varit orsak att plägsederna vid dansar och andra lustbarheter blifvit uppblandade med dem från grannriket, hvilket visar, att det fordna hatet, hvarom ännu berättelser lefva i minnet, försvunnit. Dialekten är en blandning af norska och värmländska jemte dalbospråket. Tvänne ridvägar hafva funnits vid Solum och Dala öfver gränsen till Norge. Åkerbruket är socknens hufvudnäring. Jorden är, i anseende till sin steniga beskaffenhet samt dess ofta förekommande läge i branta sluttningar, svårbrukad. I den syrliga jorden begagnas s. k. «löndiken, inrättade på så sätt, att ett öppet dike, $^1/_2$ à $^3/_4$ aln bredt och $1^1/_4$ aln djupt, igenfylles med större stenar samt betäckes med granris, hvarpå matjorden åter intager sitt förra läge, så att plöjning och besåning låter verkställa sig ofvanpå, då vattnet försvinner mellan stenarne. Numer inses nyttan häraf allmänt. Linodlingen har börjat sedan 1848 göra sig mer gällande, då en ny sorts linfrö (Riga pyk) blifvit anskaffadt, hvilket afkastar ungefär 2 *℔* lin efter kappen. Skogen, som upptager 23,398 tld, är i anseende till för sträng afbrukning i mindre godt skick. Omkring 1830 upphandlades af en norrman (Jörjensen) ett stort parti timmer af alla dimensioner, hvilket betaltes högre än vanligt, hvarför Nössemarksboerna passade på tillfället och afyttrade skogseffekter till den grad, att skogarne till stor del blefvo förstörda. Vanligen afyttras 150 tolfter; kolningen uppgår till omkring 150 stigar, som afsättas vid Lennartsfors bruk i Wärmland och vid Tistedalens jernverk i Norge. Vanliga tiden för barrskogens återväxt är 50 à 60 år till hustimmer, ved och gärdsle; men till sågtimmer åtgå c:a 100 år. Löfskog, såsom al och björk, finnes i tämlig stor myckenhet å vestra socknens inegor.

På Nolby hemmans utmark påträffas malmledningar nästan öfver allt; men endast tvänne ställen hafva blifvit bearbetade, neml. *Ingeruds* och *Furusjö* grufvor, hvilka upptäcktes för omkring 50 år sedan, bearbetades och ödelades tid efter annan; arbetet har nu mer upphört här, äfvensom vid *Södra Rörvikens* grufva, som upptäcktes 1824 och bearbetades till 1846. År 1825 bildades ett bolag på gruff försök efter silfver vid en af majoren och riddaren Adam Berger inmutad ödelagd blyglansskärpning, kallad Adamsberg. Arbetet drefs med förlust, hvarför bolaget upplöstes 1828.

Kyrkan nybyggdes af sten, utan torn, 1794; platsen för henne skänktes af enkan Katrina Bågenholm i Håbolsstom. Förra kyrkan, byggd af trä, var belägen $^1/_8$ mil från den nuvarande, på hemmanet Nolby mark. Den enkla altartaflan skänktes omkring 1798 af norrmannen Truls Will i Fredrikshall. För barnundervisningen är en ambulatorisk skola inrättad och fördelad på 9 rotar. Kostnaden för de fattigas underhåll beräknas till omkring 25 rdr pr mantal. 56 backstugor funnos 1850. Tingstället är *Altorp*, beläget 5 mil härifrån, i Ödskölds socken. — *Historia:* Det äldsta krig, som man känner, hvars följder drabbat denna orten, timade mellan norska konungen Magnus Barfot och konung Inge d. Äldre i Sverige, då den förstnämnde underkufvade Dalsland och, som vissa historier påstå, mötte svenska konungen år 1096 i den delen af sjön stora Lee, som kallas Foxen, hvarest ett sjöslag uppstod, som slutade med norrmännens nederlag. Traditionen förmäler från en sednare tid följande händelse, som timade under Carl XII:tes tid: En ströfcorps af norska knektar kommo i antågande till hemmanet *Jåren*, hvarest de nedrefvo en ladugård, för att medelst timret bygga sig en färja, på hvilken de ämnade sig öfver sjön, för att plundra. Bonden Stenar Björnsson i Sund, som var en ovanligt kraftfull och rådig man, märkte deras företag och försökte att skrämma dem medelst antändande af en mängd eldar

på sjöns östra strand, samt med en gammal karbin, som han laddade och aflossade flera gånger, tills färjan hunnit midt på sjön, då en trumslagare, träffad af en af kulorna, tumlade ned och dog. Detta förskräckte Norrmännen så, att de vände om och tågade söderut till Eds socken; men, sedan officeraren, som anförde truppen, blifvit underrättad att en enda svensk förmått tillbakadrifva så många norrmän, skickade han sex man och en korporal till Sund, för att tukta deras fiende. Dessa ankommo till Stenar Björnssons stuga, men funno honom icke inne, hvarföre de beslöto öfverraska honom i en äng nära sjön, hvarest han höll på med sitt arbete. Han var dock icke oberedd, utan mötte dem med en ekklubba och lade snart tre af dem till marken, då hans bror kom honom till hjelp med den omtalta karbinen, med hvilken han sköt ihjäl en, så att endast trenne återstodo, af hvilka två jagades utför sjöns branta stränder och omkommo på samma stund, som den enda ännu lefvande flydde till skogs. År 1808 blef äfven Nössemark besökt af Norrmännnen, då väl ingen allmän plundring kom i fråga, ehuru många visthus, enligt folkets berättelser, blefvo strängt anlitade. Af sednare tiders märkvärdiga män må nämnas den för sin styrka så vidt beryktade Anders Bryngelsson från Ingerud under Nolby, allmänt känd under namnet «Ingre-gutten». Ännu lefvande personer inom socknen, hvilka voro bekanta med honom, uppgifva att han var född på 1770-talet. Hans längd var under medelmåttan, men bredden öfver skuldrorna förrådde den stora styrka, som mer blef beundrad än fruktad, emedan hans lugna, saktmodiga lynne aldrig utbröt i någon våldsamhet från hans sida, ehuru han ingalunda undslapp retsamma bröder, synnerligast från Norge, som önskade se bevis på hvad ryktet förkunnat om hans jättekrafter. Flera personer säga sig vid sådana tillfällen hafva sett honom fälla tårar af den orsak, att, som han sjelf yttrade, han icke tordes slå igen, af fruktan att gifva döden med första hugget. Att taga en tunna spannmål under hvardera armen eller att bära en vanlig qvarnsten, var för honom ej särdeles påkostande. En gång skall han till och med på en resa laggt sin trötta häst på slädan, och sjelf dragit den ett godt stycke väg. År 1815 flyttade han till Norge och derifrån till Jutland, hvarifrån han 1844 skref till sina slägtingar härstädes. — *Fornlemningar:* Tvänne s. k. jättegrytor finnas på hemmanet *N:a Kjölvikens* ägor, nära invid sjön Stora Lee. På *Bårrekulle* äro tvänne skansar uppförda under krigsoroligheterna 1808, hvilkas ruiner ännu äro tydliga nog. De hålla ungefär 25 alnar i fyrkant. Inuti den ena af dem är en naturlig grotta, 10 alnar lång, $2^1/_2$ aln hög och 5 alnar bred; enligt sägnen skall den tjenat till förvaringsrum för dyrbarheter, hvilkas egare voro en hop röfvare, som uppehöllo sig på gränslandet. Vid *Sämb, Daln* och *Nolby* finnas 3:ne hällekistor, på *Strandön* och *Daln* förekomma stenrör och vid *St:a Strand* 6 ättehögar (Lignell).

Folkmängd.		Hemmantal.			Bev. för jordbruket c:a.
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	
1,043	1,947.	$11\frac{3}{4}$.	$\frac{1}{2}$.	$2\frac{1}{2}$.	170 rdr.

Byar och gårdar: 1 *Daln,* $^1/_8$ *Diserud,* $^1/_4$ *Finserud,* $^1/_8$ *Grättesbo,* 1 *Jaren,* $^1/_8$ *Kollsbo,* 2 *Köleviken* — Norre och Södre; 1 *Nolby,* 1 *Näs,* 2 *Norra* och *Södra Rörviken,* $^3/_4$ *Solum,* 1 *Sparnäs,* 1 *Sund,* $\frac{1}{8}$ *Tolsrud,* $^1/_4$ *Walsebo,* alla skatte; $^1/_2$ kr. *Stommen* med såg, militiæ-boställe; 2 mtl fr. *Stora* och *Lilla Strand,* $^1/_2$ *Sämb.* Hemmanen innehades 1850 af 212 sjelfegande jordbrukare samt 28 arrendatorer, hvarförutom funnos 17 torpare. Till Norra och Södra Kölviken, Sund, Walsebo och Asslerud i Håbol uppläts d. 21 Dec. 1830 «utan ränta eller skattelösen» *Kronomasteskogen* på 9,164 tld i Wedbo, Nössemark och Håbol socknar, som 1695 uppgafs vara $5^1/_2$ mil i omkrets. Frälsehemmanen egdes 1563 af fogden välborne Göran Torstensson till Forstena och Nygård. *Sämb,* som sedan kom i skattevrak, upptogs på 6 års frihet 1662 af Anders Lennartsson Svenske. Såldes 1689 af Jakob Dreffensköld till majoren Lars Fahnehjelm. *Lilla Strand* egdes 1664 af Anders Larsson Dufva, 1756 af kapt. Daniel Poignant. Af *Stora Strand* inköpte församlingen 1750 för egna medel $^1/_4$ till boställe för komministern i församlingen. *Stommen* härstädes, $^1/_2$ mtl, som nu är militiæ-boställe, var under katholska tiden bekostadt af församlingen till prestens bostad, men beröfvades henne af Gustaf Wasa, så att hon för andra gången måste anskaffa en hemmansdel till samma ändamål. — Adress: Åmål.

Nösslinge. Annex-socken till Hvalinge pastorat, är belägen uti Himble härad af Halmstads län, 2 mil n. o. från Warberg, samt omgifves i norr af Carl Gustafs socken i Elfsborgs län, i öster af Källsjö socken samt omfattar 0,398

qv.-mil, hvaraf 0,086 äro vatten. Marken är bergaktig, rådande jordmånen är sand. Omkring de flesta hemman växa ek, al och björk, några hemman hafva äfven bok- och ek-skog. Ängen är svag, men så mycket mer vidsträckt. Stora Nätsjön, som på längden sträcker sig bredvid socknen, omgifven af skogar och lundar, gör att socknen eger några ställen, utmärkta af en skön naturbelägenhet. Med undantag af endast några få hemman, har hela Nösslinge, liksom Skällinge socken, tillhört kansleren i Pommerska regeringen Herman Wolffradt. Kyrkan, belägen så nära stranden af Stora Nätsjön, att vattnet går ända upp till kyrkogårdsmuren, är 29 alnar lång och 9 bred samt har varit helgad åt S:t Olof; den är sista gången ombyggd af trä 1688. På altartaflan föreställes den korsfästade Försonaren med underskrift: *Så* älskade Gud verlden» m. m. Kyrkan har en äng i Stora Kjörshult, en i Skallefall, en i Nösslinge, en qvarnström vid Molnarp, en äng i Barnakulla.

Folkmängd.		Hemmantal.		Egrätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	1860.
338.	475.	$16\frac{11}{12}$.	$\frac{1}{4}$.	55 rdr 10 öre.

Gårdar och hemman äro: *Bredden, Berg, St:a* och *L:a Kjörshult, Skallefall, Olered, Dahla, Gärde, Skammerhult, Åkerkulla, Björnsten, Wik, Stora* och *L:a Börtås, Alfshult, Måsahägnad, Borrås, Björris, Bokhult, Hulta, Småris, Gällsered, Stora* och *L:a Bökeholmen, Hulegården, Harsås, Stora* och *L:a Nösslinge* och *Mölnarp. Stora Kjörshult* har fordom varit sätesgård och beboddes sist af en dansk adelsman, hvilken i ett philosophiskt lugn här tillbrage några af sina sednaste lefnadsår samt gjorde, vid sin död, af sin egendom en from stiftelse till «Warbergs hospital» och skolan derstädes; enligt taxeringslängden, egas detta, jemte Lilla Körshult samt 1 mtl Ollered, af Halmstads hospital. $^1/_4$ *Brädden* innehafves af kyrkoherden. — Adress: Warberg.

Nöttja. Annex-socken till Annerstad pastorat, är belägen uti Sunnerbo härad af Kronobergs län, $8^1/_2$ mil v. s. v. från Wexiö, samt omfattar 0,598 qvadr.-mil, hvaraf 0,031 äro vatten. Marken är någorlunda jemn. Rådande jordmånen är sand med ansenlig svartmylla. På skog är total brist. Bolmån går genom socknen, infallande i Ejen eller Äija, som är $^1/_4$ mil lång; en sjö, hvartill Nöttja, Hamneda och Hinneryd sammanstöta. Kyrkan är «urgammal», af sten, 36 aln. lång, $17^3/_4$ bred. Namnet tros vara uppkommit af folkets utrop, vid tvilling-stutarnes stannande: *) «det stället skola vi nyttja». Wieselgren anser dock, att om någon grund ligger till folktron, att församlingen har namn af ett orakelsvar genom tvillingstutars fria gång och stannande, må man väl snarare tänka på fornspråkets *nauta tva* (Ny Smålands beskrifning, 1 Del. p. 407). Af kyrkoherdar må nämnas Cornelius Christierni Washultensis, sedan mag:r i Tyskland, död 1602. Andreas Osængius, son till smeden Per Eriksson i Eketorp, hvilket hemman i jordeboken skrifves Extorp. Inom denna socken påträffas ännu någon gång elgen. Fornminnen: Ett par runstenar förekomma, hvaraf på den vid Rörbro Liljegren läsit: Asur: karpi: kuml: Pisi: eftiR: Vit: fathur: sin: Han: var: manna: mistr: unithikr: war intr: matar: uk umuna obs: kutha — — nkus . . . trui kutha . .: a Ethi:. På Malmaryd gärde finnes stenkummel.

Folkmängd.		Hemmantal.			Eg.rätts-afgift.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	
448.	776.	15.	$2\frac{1}{4}$.	$5\frac{1}{4}$.	74 rdr 64 öre.

Byar och gårdar: Boställshemman: $^1/_4$ mantal *Bjernhult,* löjtn.-boställe, $^1/_4$ *Bökhult,* trumsl.-bost., $^1/_2$ *Brusarp,* trumpetare-boställe; detta hemman fick fru Agneta Skytte 1629 under frälse och brukade det till sätesgård 1637. $^3/_4$ mtl *Balkarp,* löjtn.-boställe; $^1/_2$ *Nöttja,* pastoris stom. $1^7/_8$ mtl *Bollmaryd* (se den art.); $^5/_8$ *Ertorp,* $^1/_4$ *Lindshult,* 1 mtl fr.-säteri, 1 rå och rör *Malmaryd* (se den art.). Af skattehemman: $1^1/_2$ mtl *Bollmaryd,* $1^1/_4$ *Balkarp,* 1 *Balke,* 2 *Böllminge,* $1^5/_8$ *Extorp,* $1^1/_2$ *Nöttja,* 1 *Röninge,* 1 *Stafsätra;* $^1/_2$ mtl i denna by utgör största brukningsdelen; 1 *Stafverhult,* 1 *Westerhult.* — Adress: Ljungby.

O.

Obbemåla, se *Ubbemåla.*

Oberga. Egendom uti Linderås socken, Norra Wedbo härad af Jönköpings län, belägen $^1/_4$ mil nordost från kyrkan, utgöres af 1 mtl fr.-säteri *Oberga,* med 2 mtl *Oberga* ladugård, samt andra $6^7/_8$ mtl, allts. tax. 1861 till 178,900 rdr.

Egendomen, som är god och väl belägen, har förut haft samma egare som

*) Den vanliga sägnen om utväljandet af kyrkplats.

Göberg, men skildes derifrån 1797 genom arfskifte och tillföll hofjunkar Bogemans äldsta son, kapten Carl Johan Bogeman på Botorp. Egendomen är ännu inom slägten.

Oby. Egendom uti Blädinge socken, Allbo härad af Kronobergs län, belägen vid landsvägen från Alfvestad gästgifvaregård till Gottåsa, mellan 2 sjöar. Den har tillhört på 1600-talet slägten Rosenbjelke, kapten Bourdon år 1697; af öfriga egare må nämnas general-löjtn. Joh. Stenflycht 1754, riksrådet gr. Henn. Gyllenborg, kommercerådet och professoren Elof Steuch, som dog här 1772, slutande sin adeliga ättegren; grefve Carl Gustaf Mörner; krigspresidenten, baron Bror Cederström nämnes som egare 1811—14, hvarefter baron Conrad Fredr. Chr. v. Blixen-Finecke var egare till 1820, då han flyttade till Dahlund på Fyen. Nuvarande egaren är majoren, baron Gyllenkrook. Egendomen utgöres af 1 mtl fr.-säteri, $3^3/_4$ fr. *Oby*, med 2 qvarnar och sågar, och taxerades 1862 till 94,800 rdr rmt; den är väl bebyggd, har vackra trädgårdar med sköna häckar af ligustrum och höga alléer af körsbärsträd; äfven valnötträd finnas här. I rummen äro flera minnen af den genialiske konstnären Hjalmar Mörners pensel; konstsamlingarne hafva af nuvarande egaren blifvit betydligt förökade. Uti trädgården står en dopfunt, som fordom tillhört Blädinge kyrka, på hvilken läses följande runinskrift: Finsipir hiak thætu. kar: a Tiura berhe. Det är: «Finvid högg detta kar på Tjuraberg. Oby är äfven af historisk märkvärdighet, såsom ett af de ställen, der Danskarne blefvo slagna af den tappra småländska qvinnohären under Blenda. Man ser ännu vid gården en mängd runda stensättningar och en fyrkant med en half alns höga stenar och en midtuti samt en ingång åt öster, med mycken likhet af ett tingsställe.

Ockelbo- eller **Ugglebo-verken,** i Gefleborgs län, utgöras af Åmots och Åbro, numer Jädraås, masugnar samt Brattfors, Åmots och Wij stångjernsverk uti Ugglebo socken af Gestrikland, jemte Kathrinebergs bruk i Hanebo socken af Helsingland. Jädraås masugn, Åmots och Wij bruk hafva sina särskilda artiklar, till hvilka hänvisas. *Brattforss* hamrar jemte Åbro masugn skola åren 1674 och 1675 blifvit anlagda $^7/_8$ mil söder om Ugglebo kyrka, af archiatern, doktor Sven Bröms genom bruksförvaltaren, sedermera rådmannen i Arboga, Robert Petré. Privilegierade stångjernssmidet utgjorde förr 1,800 *skℓℓ*, numer, sedan det här på tysksmides-methoden idkade smidet blifvit till beloppet fritt, har tillverkningen under sednare tiden efter medelberäkning pr år uppgått till vid pass 2,850 *skℓℓ*. Bruket består numer af 2 hamrar och 4 härdar uti 2:ne smedjor. Utom Åbro landtegendom lyda under Brattforss bruk och Jädraås masugn $39^1/_8$ öresland jord, dels af frälse- och dels af skatte-natur, belägen inom Ugglebo moderförsamling. Tvänne sågar och en mjölqvarn finnas. *Kathrinebergs* bruk, beläget på gränsen af Bollnäs och Hanebo socknar inom Helsingland, blef den 11 April 1764 privilegieradt för Kihlaforss bruksegare till 1 hammare och 2 härdar med 600 *skℓℓ* smide, men kom på 1780-talet genom köp under Ockelbo-verken. Före år 1855 hade den på tackjern från Åmots masugn grundade stångjerns-tillverkningen uppgått till 1,400 *skℓℓ* årl.; men sedan en lancashirehärd med särskild smälthammare här blifvit, i stället för den ena tyskhärden, år 1855 uppförd till smältstyckens beredande för vällugnen vid Åmot, så hafva vid pass 1,650 *skℓℓ* sådana vid densamma årligen blifvit tillverkade, under det att stångjernsmidet vid den qvarvarande i medeltal utgjort 680 *skℓℓ* om året. Stångjernet föres till lastageplatsen Norrsundet i Hamrånge socken. Under Kathrineberg lyda $30\frac{1}{4}\frac{1}{8}$ öresl. landtbondehemman, belägna inom Hanebo och Bollnäs socknar. *Brattfors*, *Åmots* och Kathrinebergs bruk jemte det i Hamrånge belägna Wiksjö jernverk, innehades vid början af 1800-talet utaf öfverhofjägm., grefve Mårten Bunge, som erhöll 1804 bergs-kollegii privilegium å 3 hamrar och 6 härdar med 2,700 *skℓℓ* nytt smide mot dubbel hammarskatt. Alla bruken med tillhörande qvarnar och sågar taxerades 1862 till 478,500 rdr (deraf hade Jädraås masugn högsta värdet, 150,000, dernäst Wij bruk, 83,500 rdr), jordbruksfastigheten till 317,856 rdr samt ej mindre än 130 kolaretorp

eller andra för bruksegarens räkning på recognitions-allmänningen upptagna lägenheter och nybyggen, taxerades till 107,605 rdr rmt. Egare är brukspatron J. A. S. Åberg, och disponent geschwornern G. A. Lundhqvist.

Malmen erhålles hufvudsakligen ifrån Windtjerns betydliga malmfält i Svärdsjö socken af Stora Kopparbergs län, hvarest verkens egare innehar nära hälften uti Östra grufvan, c:a $^3/_5$ i Gamla grufvan, $^1/_8$ i Fallås-grufvan, $^3/_{32}$ i Fallåssolgrufvan samt $^2/_9$ uti Tjerngrufvan. Hvad slutligen angår dessa verks kolfångst, som endast till en mindre del bero af köpekol, så kunna brukens samtliga egna skogar uppskattas till omkring 30,000 tld, och dessutom innehafva dessa jernverk den inom socknen belägna ganska betydliga recognitionsallmänning, hvilken genom Kongl. Bergskollegii resolution af d. 6 Maj 1710 blifvit derunder upplåten och, enl. landtmätaren Th. Wennbergs åren 1835—40 upprättade karta, i skogbärande mark innehåller 70,163 tld, deraf likväl efter åren 1844 och 1846 afrösning för å allmänningen belägna hemman 34 stycken stubbe- och röjdselrätts-torp blifvit verkställda, så att numera återstå vid pass 60,000 tld, så vill häraf synas, som fullt tillräckligt kolfång skulle kunna påräknas för jernverkens framtida drift.

Ockelbo socken, se Ugglebo socken.

Odarslöf. Annex-socken till Igelösa patronella pastorat, är belägen uti Torna härad, $^3/_4$ mil o. n. o. från Lund, omfattar en areal af 0,124 qvadr.-mil, hvaraf 0,002 äro vatten, och består af byarne *Skälshög* $4^7/_8$ mtl frälse, *Westra Odarslöf* 3 mtl fr. $^1/_2$ mtl krono, *Östra Odarslöf* $9^5/_{12}$ mtl frälse, med skarp och mager åkerjord, obetydlig hö-höstnad, samt af säteriet *Svenstorp*, $4^4/_5$ mtl. Ingen skog finnes. Socknens folkmängd har, från att år 1805 vara 515 uppgått 1860 till 789 personer; hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 1,001,200 rdr rmt, hvaraf 2,000 rdr för 2 folkskolebyggnader, 3,100 rdr för ängar, tillhörande kyrkan. Sockne-vägen är $^1/_4$ mil.

Gårdar: *Svenstorp* säteri (se den art.) jemte alla frälsehemmanen samt 452 tld utjordar (taxerade till 104,000 rdr), eges af baron G. Gyllenkrook. Lägenheten *Gustafshill*, tax. till 46,000 rdr, eges af kapten E. R. von Platen. $^1/_2$ mtl *Westra Odarslöf* innehafves af kyrkoherden. — Adress: Lund.

Odenforss. Ett mtl berustadt säteri uti Wreta klosters socken, Gullbergs härad af Linköpings län, vid Svartån, har varit doneradt 1628 till majoren Carl Frankelin, transporteradt på dess måg And. Koskull, samt major Holm, innehades 1683 af öfverste Gust. Koskull, reducerades, men uppläts åt honom på lifstid; egdes år 1755 af landshöfding d'Albedyhll, som uppförde här ett täckt envånings-trähus för sin enkegrefvinna, Hedvig Mörner. Gården innehades 1818 af lagmannen P. Aschan, 1862 af regementsskrifvaren C. A. Ekeman. Sistnämnda år utgjordes egendomen af 1 mtl underl. samt qvarn och såg; sjelfva säteriet taxerades till 50,000 rdr rmt. Den stora fiskrika *Mölby* eller *Nybro* ström flyter tätt vid gården och på alla sidor ser man vackra skogslundar, härliga ängar, Linköpings stad, sjön Roxen, m. m.

Odenforss. Ett mtl fr.-säteri, och ett mtl frälse* uti Tierps socken, Örbyhus härad af Uppsala län, med qvarn, tax. 1862 till 32,000 rdr rmt, har tillhört slägten Barck 1741; lyder nu under Ullforss.

Odensala. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Erlinghundra kontrakt i Uppsala stift, innefattar socknarne Odensala och Husby, med $83^1/_2$ mtl, bebodda 1860 af 1,750 invånare. — Odensala, modersocken, belägen uti Erlinghundra härad af Stockholms län, 3 mil från Uppsala, 1 mil från Sigtuna, omfattar en areal af 0,412 qvadrat-mil, hvaraf 0,006 äro insjöar. Socknen når ej fullt till Mälaren, har i vester och nordost något bergländig skogsmark, men är för öfrigt mestadels slätt, och något sidländt kring en å, som går från de små Weda- och Svart-sjöarne åt vester och sydvest, samt utgör delvis gränsen mot Wassunda. Rådande jordmån är lera och åkerbruk hufvudnäringen. Folkmängden, som år 1805 var 989, uppgick 1862 till 994 personer. Hemmantalet är $51^7/_8$, hvaraf $27^7/_8$ skatte, $7^3/_8$ kr., $16^5/_8$ frälse, skiftade 1862 i 96 egolotter. Fastighetsvärdet sistn. år var 943,420 rdr*),

*) Sednaste taxeringsvärdet efter gamla bevillningsstadgan var 386,475 rdr rmt.

hvaraf 18,000 rdr för kyrka och klockstapel, skolhus, fattigstuga och sockenmagasin; i bevillning för år 1862 erlades för fast egendom 275 rdr, för inkomst 56 rdr och efter III art. 110 rdr. — *Odhinsargh* är socknens vanligaste namn i medeltidens handlingar; den räknas 1314 till *Arlendahundæri.* Af kyrkoherdar förekomma tvänne från 1300-talet. En Emunder nämnes i Odenshargh. Kyrkan synes vara åtminstone från samma tid, om ej äldre; den har måladt hvalf; bland grafstenar på kyrkogården är en öfver presid. C. af Klintberg, död 1826. Till Odensala prestgård kom kon. Erik XIV i sitt vansinniga tillstånd efter mordet på Sturen. Största fonden af länets sockenmagasiner är här, samt uppgick 1860 till icke mindre än 411 t:r spanmål och 5,530 rdr kontant. Barnundervisningen bestreds 1862 uti 1 fast och 3 flyttbara småskolor. Af fornlemningar omtalas en mängd runstenar såsom vid kyrkodörren, *Näsby* hage, *Bråmsta* gärde, *Hofva* källarsval, *Fransåkers* gärde och *Tollsta.*

Gårdar: *Prestgården,* 1 mtl. $^{5}/_{8}$ mtl *Wennesta,* kronolänsmansboställe, tax. till 14,280 rdr. $^{5}/_{8}$ *Tollsta,* sergeantboställe. $^{1}/_{2}$ mtl *Bromsta,* indr. militiæ-boställe. *Dahlen,* skogvaktare-boställe. — Godset med största tax.-värdet utgöres af 3 mtl frälse *Sundveda,* 1 mtl fr. $^{1}/_{4}$ mtl ber. säteri *Ekalla,* 1 mtl fr. *Öhlsta.* 1 mtl *Räfsta,* allts. tax. till 80,000 rdr, egdes af kammarherren, grefve Gyldenstolpe. $1^{7}/_{8}$ fr. *Harg,* $^{1}/_{4}$ *Hargboda,* $^{1}/_{8}$ *Lund,* allts. tax. till 70,000 rdr, egdes af Gustaf Andersson. — Af byn *Rickeby,* $2^{1}/_{2}$ mtl sk., 1 mtl. fr., utgjorde $1^{1}/_{84}$ sk., $^{1}/_{2}$ frälse, en egendom. 1 mtl fr. *Söderby.* — 2 mtl. sk. *Kolhammar* egdes af kronofogden J. L. Orstadius. — 1 sk. *Herresta,* $^{1}/_{5}$ *Hofva,* $^{1}/_{2}$ *Wreta,* utgjorde en egendom. — Af öfriga hemman nämnas: $1^{1}/_{2}$ *Berga,* $^{1}/_{2}$ *Bromsta,* 1 *Håsta,* 2 *Kumla,* 2 *Slåsta,* $1^{1}/_{2}$ *Skjörsta,* $1^{1}/_{4}$ *Suckunge,* 1 *Wennesta,* $^{1}/_{2}$ *Åslunda,* $^{1}/_{2}$ *Ista,* $^{1}/_{2}$ *Näsby,* alla skatte. 1 mtl *Dråpsta,* 1 *Fransåker,* 1 *Kolhammar,* $^{1}/_{2}$ *Mörby,* $^{5}/_{8}$ *Slåsta,* äro donerade Upsala akademi af kon. Gustaf II Adolf. $^{1}/_{4}$ *Håf,* $^{3}/_{4}$ *Ista,* $^{1}/_{4}$ *Lund,* $^{1}/_{2}$ *Pasta,* $^{1}/_{8}$ *Thorslund,* $^{1}/_{2}$ *Årresta* äro fr., $2^{1}/_{2}$ fr.-säteri, *Löfstaholm.* — Adress: Stockholm och Forssby.

Odensjö. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sunnerbo kontrakt i Wexiö stift, består af Odensjö, Lidhult och Wrå socknar, med $56^{5}/_{24}$ mtl, bebodda 1862 af 3,166 personer. *Odensjö,* modersocken, uti Sunnerbo härad af Kronobergs län, $10^{1}/_{2}$ mil vester från Wexiö, omfattar en areal af 0,975 qvadr.-mil, hvaraf 0,328 äro insjöar. Marken är mest jemn, dock på några ställen bruten af backar, mossar och kärr. Jordmånen består af sand och på några ställen af grusblandad mulljord. Här märkas sjöarne Bolmen och Ulmen; den sednare ligger till nära hälften inom Odensjö socken, utfaller i en vik af Bolmen, der å och vik utgöra läns- och sockengräns. Kyrkan är af sten, uppförd på den gamla grunden 1818, sedan densamma jemte prestgården med pastorsarchivet 1814 uppbrunnit. Barnundervisningen bestrides i 3 flyttbara skolor. Af kyrkoherdar må nämnas: Petrus Lannerus, död här 1666, och hvars sonson, Peter Lannerstjerna, blef kommendant i Landskrona; M. Strömvall 1743, och tre med namnet Wieslander. Omkring 1,000 alnar från kyrkan äro en mängd ättehögar, hvarur man uppgräfvit lerurnor och metallvapen. En tingsplats förmodas hafva funnits nära högarne vid ett *Birca,* deraf ett *Birkanäs* uppstod. Skattehemmanet *Bierkenäs* ligger på en udde, som utskjuter i Bolmen; det var fordom en sätesgård för ätten Hand, som adlades af Svante Sture 1508 och förde, liksom ättlingarne Drakar af Hagelsrum, en hand af silfver i blått fält. Ätten Stjerna hade derefter Bierkenäs såsom sätesgård.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	1862.
587.	894.	12.	$1\frac{5}{8}$.	$1\frac{1}{2}$.	219,300 rdr.

Inga större gårdar finnas. Hemmantalet är skiftadt i 88 egolotter. $^{5}/_{8}$ *Odensjö* är pastorsboställe. $^{1}/_{2}$ *Bohult* är mönsterskrifvare-boställe. $^{1}/_{2}$ *Björkön,* militiæ-boställe. — Större hemman äro: 1 mtl skatte *Odensjö,* 1 *Öfra Röshult,* $1^{1}/_{2}$ *Torarp,* $1^{5}/_{8}$ *Wret,* 1 mtl fr. *Södra Röshult.* — Adress: Ljungby.

Odensjö. Egendom uti Barnarps socken, Tveta härad af Jönköpings län, är vackert belägen vid Barnarps sjö, och utgöres af 2 mantal frälse-säteri (deraf 1 mantal Hällstorp), $2^{1}/_{2}$ mantal frälse, 2 mtl skatte *), linoljeslageri, vadmalsstamp, siktqvarn samt knipphammare, $^{3}/_{4}$ *Barnarp* med gästgifveri, bränneribyggnad och såg, $^{1}/_{4}$ *Källarp,* allts. tax. till 143,200 rdr. Odensjö blef säteri 1681, och af kända egare må nämnas general Magnus Granatenhjelm, död 1714, öf-

*) Enligt jordeboken utgöres Odensjö af 1 mtl sk., $3^{1}/_{2}$ fr., $^{1}/_{2}$ fr. rå och rör, 1 fr.-säteri.

verste J. E. von Vicken, död 1800; v. adv.-fiskal Rundbergsson, som sålde egendomen 1807 till assessor C. M. Sjögren och inspektor S. Wessman. Under säteriet lydde 1845: 16 torp och 5 gårdar i byn, så fördelade, att assessorskan Sjögren, som här uppförde 1839 en prydlig hufvudbyggnad, egde halfva säteriet och $3^1/_2$ mtl, samt Wessman det öfriga. Hit flyttades skolan i Jönköping efter branden 1611, tilldes nya hus hunno uppbyggas. Vid plöjning har träffats på egorna ben i stor myckenhet, äfvensom har man funnit benrangel och en hufvudskål vid gräfning i en sandkulle, samt stenyxor och förrostade jernvapen. Ifrån den i närheten belägna stora landthöjden öppnar sig en storartad anblick öfver den ansenliga dalen, hvari Jönköping ligger. 2) Ett mtl *Odensjö*, tax. till 24,000 rdr rmt, eges af ståndspersoner. Ett halft mtl *Odensjö*, är taxeradt till 12,000 rdr, eges af allmoge.

Odensjö. Sjö i Röstånga socken, Onsjö härad af Malmöhus län, $^1/_8$ mil s. v. från gästgifvaregården, är nära rund och håller mellan 500 och 600 fot i tvärmått samt omgifves af brådstupande stränder, vid pass 100 fot höga. Intet inlopp leder till denna sjö, hvilken får sitt vatten från källsprång och har genom en ganska djup dal sitt utlopp. Stränderna, som likna en kittel, bestå af gråstensberg, hvilka äro till stor del vittrade och liksom dalen öfverväxta med småskog; dock framskjuta skråfliga klippstycken och branta småtensbäddar. Allmogen har om sjön allehanda sägner, och ibland dessa äfven den, att vid sjöns strand fordom varit belägen en konungaborg, hvilken, till straff för det konungen på en stor högtidsdag dragit ut på jagt, vid hans hemkomst sjunkit; men att borgen, hvars tak skall kunna ses vid klart väder, ännu står i djupet af sjön, samt, liksom förr, bebos af konungen och dess hof. Enligt i sednare tider anställda mätningar skall sjöns djup i midten utgöra 36 till 40 fot. Sjön är ganska fiskrik, och man påstår sig deri hafva sett gäddor af ovanlig storlek. Vid sjöns östra sida står en lodrät ättestupa, med ett stort otillgängligt hål i dess midt, från urminnes tid bebodt af ett par af den i södra Sverige sällsynta *Falco peregrinus*, bekant i orten under namn af sjöfoglarne.

Odensjö eller *Onsjö*. Ett mtl frälsesäteri *) uti Naglums socken, Wäne härad af Elfsborgs län, vackert beläget vid Göta elf, utgör med $2^1/_8$ fr. och $^1/_4$ säteri underl., en fideikommiss-egendom som innehades 1816 af öfverstinnan E. Haij, född v. Stockenström. Enligt Tuneld var egendomen på 1820-talet bebyggd med en stor och prydlig manbyggnad af trä samt en annan byggnad af gråsten. På egorna finnas en spatformig stenart, tjenlig till gråstensbyggnader. I en tillhörande löfskog har framlidne öfversten W. Haij låtit uppresa minnesvårdar åt aktningsvärda medborgare; stället kallas *Minnets tempel*. Nära härinvid anlades äfven af honom på en upphöjd och med löfträd omgifven plan en graf för sig och familj samt blifvande fideikommissarier. — Nuvarande innehafv. är frih. E. W. Haij; taxeringsvärdet var 147,800 rdr rmt.

Odenstad. Egendom uti Gillberga härad och socken af Carlstads län, består af 1 mtl frälse-säteri *Odenstad*, $^1/_6$ fr. Fyxnäs, tills. tax. 1862 till 83,333 rdr rmt; utsädet är 160 t:r. Gården har under katholska tiden varit, jemte flera andra i samma härad, anslagen åt kaniken eller vice biskopen öfver Wärmland; blef säteri omkring 1645, då det tillhörde ryttm. Sven Persson Hildring, svårt sårad i slaget vid Leipzig 1642, död 1679. I början af detta århundrade egdes Odenstad af Knut Knutsson Lilljebjörn, under hvars tid följande ur vår historieskrifvare Geijers lefnad tilldrog sig: En vacker sommarmorgon stannade en kärra vid grinden till den allé, som leder upp till herregården. En man steg ur och mötte i alléen ställets egare. Mannen var magistern, sedermera professoren Erik Gustaf Geijer, som då, stadd på resa till utlandet, ville uppfylla en länge närd önskan, och framställde nu sin anhållan om Lilljebjörns yngsta dotters hand, hvilket väl gjorde den derpå ej beredda fadren bestört, så att han afrådde den ännu utan behöflig inkomst varande friaren från sin föresats, men hänvisade honom dock upp till dottern,

---

*) Ej $3^3/_8$ mtl säteri, som Tuneld uppgifver.

att hon måtte sjelf afgöra saken. Inom ett par ögonblick var magistern förlofvad, mottog svärfadrens välsignelse och for till främmande land. Nuvarande egare är major F. G. Lilliehöök. — På 1840-talet verkställdes vid gården med bidrag af statsmedel en vattenaftappning å egorna, för odling af 80 tld.

Odensvallahult. Två mantal frälsesäteri uti Urshults socken, Kinnevalds härad och Kronobergs län, tillhörde på 1770-talet O. Rajalins enka, 1862 tre bönder, och taxerades till 49,000 rdr rmt.

Odensvi, *Öfra*, 2 mtl och *Nedra*, 1 mtl, allt frälse, belägna i Wiby socken, Grimstens härad och Örebro län, $3^5/_8$ mil sydvest ifrån Örebro stad, tros ha i fordna tider varit kungsgård och tillhört det s. k. Uppsala Öde. Här äro en mängd större och mindre ättehögar, hvaruti vid gräfning funnits svärd och i ett gärde vid plöjning pilar af koppar, så hårda, att de icke kunde hvässas, då rosten afslipades. Några hundrade alnar från gårdarne är en skans af grofva kullerstenar uppförd på ett berg, kalladt Boshälla. Skansen omgifver på trenne sidor högsta delen af berget; den fjerde sidan stupar lodrätt ned, och är således i sig sjelf otillgänglig. Inuti skansen är en källa genom berget. Nedra Odensvi, hvarest öfverallt i höjderna finnes alunschiffer, som lätt brinner, med derunder varande mergel, inköptes på 1740-talet af kyrkoh:n i Wiby och Tångeråsa, prosten Anders Stafhäll, född 1675, död 1749, och hvars efterkommande, som äfven tillhandlat sig Öfra Odensvi, ännu ega båda ställena. År 1846 tillhörde Öfra Odensvi arfvingarne efter Stafhälls måg, bergsfogden Carl Eric Hasselström, och Nedra Odensvi Stafhälls dotterdotter, mamsell Aurora Lundmark. År 1862 hade Odensvi fem egare.

Odensvi. Konstorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Tjust kontrakt af Linköpings stift, utgöres af socknen *Odensvi*, belägen uti Södra Tjust härad af Kalmar län, $7^3/_4$ mil från Linköping, 4 mil från Westervik och Wimmerby, samt omfattar en areal af 1,259 qv.-mil, hvaraf 0,081 äro insjöar. Marken är bergaktig och ojemn, rådande jordmån är lera. Skog växer tillräckligt. Kyrkan byggdes 1774 och 1775; altartaflan är målad af Hörberg. Barnundervisningen bestrides i 1 fast folkskola och 1 flyttbar småskola af 1 examinerad och 1 oexaminerad lärare. I kyrkan ligger begrafven kyrkoherden härstädes år 1750, theol.-doktorn Axel Johan Lindblom, död 1797. Vid tillträdet af pastoratet emottog han blott 705 daler kopparmynt i kyrkokassan, men förvaltade den så, att den år 1772 utgjorde 18,000 daler, hvarmed Odensvi kyrka med torn blef prydligen ombyggd af sten. Förut hade han såsom regimentspredikant följt regimentet 1741—44 i finska och skånska fälttågen, hvarunder han gjorde sig allmänt älskad. Han säges äfven hafva varit den sista prestman i riket som brukade långt skägg. Sönerna blefvo stamfäder för adliga ätterna Liljenstolpe och Lindersköld. Lagman Granschoug, egare af Ogestad, död 1839, utvecklade under lifstiden en verksamhet, som troligen lade grunden till befolkningens nuvarande anseende inom länet. En mineralkälla finnes, kallad Beatæbergs, der ett vackert brunnshus uppbyggdes år 1767. Brynolph Germundsson i Ekenäs utgaf år 1508 till Pehr Thuresson i Kråkerum salubref på *Hesterum* i denna socken. I socknen finnes sockenstuga och skolbyggnad, tax. till 2,500 rdr rmt.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	1862.
1,415.	1,665.	$1\frac{3}{4}$.	1.	$44\frac{3}{4}$.	1,466,587 r. rmt.

Gårdar: *Odensviholm*, *Ogestad*, se dessa artiklar, med underlydande, upptagande öfver hälften af socknens taxeringsvärde; under förstnämnda lyda säterierna *Klint* och *Näringe*, 1 fr. *Gölinge*, 1 fr. *Hästerum*, 1 fr. *Hysinge* med såg, qvarn, $^1/_4$ fr. *Ingebo*, $^1/_8$ *Kålrötsla*, 1 fr. *Löta*, $^1/_2$ fr. *Näringe*, 1 fr. *Rånestad*, 1 sk. och fr. *Skälhem*, 1 fr. *Tretorp*, 1 fr. *Öija*, $1^1/_2$ fr. *Hafvet*, *Gerrums* såg. Under sistnämnda lyda 1 säteri *Puttorp*, $^1/_2$ fr. *Eketorp*, 1 fr. *Bockerötsla*, 2 fr. *Eneby*, $1^3/_4$ fr. *Fröö*, 1 fr. *Gällerstorp*, 3 fr. *Karrum*, 1 fr. *Möckeihult*, $^1/_4$ *Mäsefall*, $^1/_8$ *Nåtekihl*, 1 fr. *Ringsvall*, samt andra $2^5/_8$ mtl. $^1/_2$ fr. *Beateberg*, tax. till 18,000 rdr, eges af kapten O. Carleson, 1 mtl *Fallvik* med 2:ne sågqvarnar, samt underl. 2 fr. *Oppeby*, 1 fr. *Qvigestad*, $^1/_4$ fr. *Rötsla*, 1 fr. *Sånda*, 1 fr. *Sannas*, $^1/_8$ *Skyttetorp*, allts. tax. till 234,000 rdr, eges af löjtn. Cederbaums arfvingar; 1 mtl *Odensvi*, 1 mtl *Ölfvinge*, tax. till 50,000 rdr, äro kyrkoherdens boställe. — Adress: Wimmerby.

Odensvi. En socken i Åkerbo härad af Westerås län, omkring Köpingsåns båda grenar, Kölsta- och Walstaåarne, mellan Köpings landtförsamling i

söder, Munktorp i öster, Gunnilbo och Hed i nordvest samt Malma i sydvest, upptager 0,861 qvadratmil land och 0,012 qvadratmil vatten. Mellan Munktorp och Gunnilbo skjuter socknen upp i en lång, spetsig vinkel åt norr, öfver Wågsjön, ända till sjön Öjebjörken. Landet är i norr skogigt, omvexlande med mossar; i söder slätt med enstaka kullar, såsom Arlaberget vid Kölstaån, som ock derifrån åtföljes af en sandås. Jordmånen är dels lera, dels sand- och mojord; och jemte åker- och ängsbruket intager skogshandtering något rum. Bevillningen för inkomst var år 1862: 84 rdr 50 öre rmt. Hemmantalet utgöres af $45^{1}/_{4}$ mant. skatte, $7^{1}/_{8}$ krono och $6^{3}/_{8}$ frälse; fastighetsvärdet 1862 var 1,280,800 rdr, hvaraf 2,200 för folkskola, sockenmagasin och fattighus. Folknummern var år 1862: 1,665. Odensvi socken, som i fordna tider skrefs Odensved eller Odensvigh, skall vara bildad på 1300-talet af en biskop Egsil utaf delar af kringliggande socknar och var länge kapell under Malma, men blef sedan eget pastorat. Dess första till namnet kända kyrkoherde lefde i slutet af 1400-talet; kaplanerna äro kända från 1594. Gunnilbo socken lydde såsom annex härtill, ifrån sin grundläggning till år 1638. Nu utgör Odensvi ensamt för sig ett konsistorielt pastorat af andra klassen och hör till Köpings kontrakt af Westerås stift. Barnundervisningen bestrides i en fast och en flyttbar småbarnsskola af en examinerad och en oexaminerad lärare. Kyrkan, belägen i sydöstligare delen af socknen, nära Kölstaån, $3^{1}/_{2}$ mil från Westerås och $^{3}/_{4}$ ifrån Köping, är reparerad på 1600-talet och ombyggd efter en eldsvåda 1776; nuvarande sakristian har varit grafchor för Österbygrenen af adliga ätten Ribbing, och ligga der bland andra, begrafna löjtnanten Carl Ribbing, som ogift stupade i slaget vid Halmstad d. 17 Aug. 1676, samt hans broder, öfversten Bengt Ribbing, död 1722, hvilka båda skrefvo sig till Wahlsta eller Hvalstad, såsom det på den tiden hette. Om ortens höga odlingsålder vittnar en stor mängd stensättningar och grafhögar vid nästan alla byar och gårdar, äfvensom de sägner, som äro fästa vid bergkullar, källor och bäckar, hvarjemte lemningar efter borgar finnas vid Nogsta by samt vid Stålberget, båda i norr. Enligt Tuneld skall hertig Gustaf Adolph, sedermera konung Gustaf II, år 1609 erhållit Odensvi socken och Skogsfjerding i förläning.

Egendomen med största fastighetsvärdet utgöres af $^{2}/_{3}$ mant. skatte *Hättsla* (hela hemmanet 1 mantal), $^{1}/_{4}$ *Björsbo*, $1^{1}/_{4}$ *Kölsta* (hela $3^{1}/_{2}$ mant.), 1 *Lundby* (hela 3 mant.), 2 *Lärsåter*, $^{1}/_{8}$ frälse *Boda* ($^{1}/_{2}$ mant. *Boda* förlänt de fattiga enl. kongl. brefvet d. 27 Nov. 1645, försåldt till skatte 1853), $^{1}/_{12}$ *Hagtorp* (hela $^{1}/_{4}$ mantal, varit häradshöfdingeboställe, försåldt till skatte 1855), $^{1}/_{2}$ *Stulsta* (hela 1 mant.), $^{1}/_{2}$ *Sämskarbo*, alla skatte, $^{1}/_{4}$ frälse *Lärsåter*, $^{1}/_{2}$:ten i *Älfsnabben*, allts. tax. till 256,400 rdr, lyder under Riddarhyttan i Skinskattebergs socken. — 2 mant. skatte *Lundby*. $^{1}/_{6}$ *Hagtorp*, tax. till 82,000 rdr (se artikeln Lundby). — *Walsta* säteri (se den artikeln). — *Häggsta*, 2 mant. skatte-rusthåll, med mjölqvarn och såg, $^{1}/_{2}$ *Girsta* (hela hemmanet 2 mant.), utgöra ett gods, tax. till 72,000 rdr, som eges af en Follkjern. — 2 mant. skatte *Tångsta*, egare grossh. Schwan i Stockholm; 1 mantal skatte *Solberga* och 1 mant. *Kumla*; $1^{1}/_{2}$ *Girsta* och 2 skatte *Mesta*; 1 frälse *Hagby* och 1 frälse *Käflinge*, egare ryttm. Tham på Ståholm; $^{1}/_{2}$ skatte *Blixbo*, $1^{1}/_{2}$ skatte *Fröbbesta* (hela hemmanet 2 mant.); 1 skatte *Holmby*; alla dessa utgöra egendomar med fastighetsvärde från 42 till 20,000 rdr. — Hemmanen 1 mant. *Busta*, 1 *Bällsta*, 1 *Rysta* egas af Uppsala akademi. — Boställshemman äro: *Prestgården*, 2 mtl; *Kapellansgården*, $^{1}/_{8}$ mant.; 1 mant. *Thorsmossen*, fanjunkare-, $^{1}/_{4}$ *Källsta*, fältväbels-, 1 *Brandsta*, sergeantboställe, har varit doneradt kamererare Bossards enka på lifstid, reduceradt; $^{3}/_{4}$ mant. *Grinda*, varit kronofogdeboställe, utbytt 1843 mot Kalltorp i Köpings socken, är nu indraget och bortarrenderadt mot 159 kub.-fot, 0,75 kannor spannmål efter markegångspris görande för år 1861: 404 rdr rmt. 1 mtl *Westerby*, hörande till Munktorps socken af Snäfringe härad, är beläget inom denna socken, på c:a $^{1}/_{8}$ mils afstånd från häradsgränsen, och utan att hafva några egor stötande till *Munktorp*. Öfriga hemman äro: 1 mant. *Arla*, 2 *Barksta*, $^{1}/_{4}$ *Gunnarbo-Wallen*, $2^{1}/_{2}$ *Hacksta*, 1 *Kislinge*, 1 *Holmby*, $^{1}/_{2}$ *Kumla*, 1 *Nogsta*, 3 *Rocklunda*, 3 *Slyta*, 1 *Sursta*, 1 *Ålsta*, alla sk., 1 mant. fr. *Lersta*. — Adress: Köping.

Odensvi. Ett och ett halft mantal frälse uti Högsby socken. Handbörds härad af Kalmar län, med vacker belägenhet nära kyrkan och Emån, tillhörde kyrkoherden Dan. Corvin, död 1732, fader till Daniel Nordenankar, hvars dotter, Christina, blef gift med kapten J. D. Rothlieb; efter hans död tillföll det sonen, A. J. Rothlieb, och efter hans död majoren von Segebaden, som

öfverlemnade det åt sin stjufmåg, kapiten Bo Nordenankar, hvilken sedermera sålde gården till häradshöfding G. Harmens. Odensvi utgör nu, jemte andra 21 mtl (se Berga) uti samma socken, en possession, taxerad 1862 till 796,880 rdr rmt, som eges af kammarherren G. af Harmens arfvingar.

Odensviholm. Två mantal frälsesäteri uti Odensvi socken, Södra Tjust härad af Kalmar län, har vacker belägenhet på en udde vid Odensvi-sjön eller sjön Retsen, på hvars andra strand Odensvi kyrka är uppbyggd. Gården var fordom bondgård och kallades Hargh, inköptes och tillbyttes till frälse, tillika med många öfriga hemman i socknen, af landshöfdingen, sedan riksrådet Conrad Falkenberg. Under drottning Kristinas tid blef Hargh säteri. År 1681 tilldelades det kongl. rådet grefve Gabr. Falkenberg till friherrskap; denne bildade af Odensviholm jemte säterierna *Klint, Ogestad* och *Näringe,* utgörande nästan hela socknen, eller 46 hemman, ett fideikommiss, som utbyttes år 1756 mot Lagmansö i Södermanland. Sista fideikommissarien, landshöfdingen m. m., baron Gabriel Falkenberg sålde egendomen till lagmannen och kommendören Granschough samt dess moder och syster; år 1777 blef han ensam egare. Egendomen egdes 1862 af enkefru öfverstinnan Charlotte Carlesson född Granschough och utgjordes utom säteriet af $13^1/_8$ mant. med tegelbruk, färgeri, stamp, qvarn och sågar, taxerade till 392,887 rdr rmt.

Odensvik. Egendom uti Senäte socken af Kållands härad och Skaraborgs län, utgöres af välbyggda lägenheten Odensvik, 1 mantal skatte-säteri, $^{23}/_{24}$ mant. frälse *Sunnerby;* det hela taxeradt 1862 till 85,400 rdr rmt. Odensvik egendom tillhörde på 1790-talet kornetten Abraham Bratt, och inköptes på 1820-talet af en hans dotterson, kammarherren Axel August Roos af Hjelmsäter, som innehade egendomen i nära 30 år. År 1862 var grosshandl. Fr. Hammarén egare. Säteriet Sunnerby skänktes af kongl. drotset, gr. Magnus de la Gardie till Sunnerby hospital, hvilken gåfva vann bekräftelse af K. M. den 29 Maj 1681, men blef sedermera transporteradt på Skara hospital enligt kongl. bref d. 25 Jan. 1689; köptes till skatte d. 29 April 1725.

Odensåker. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Wadsbo kontrakt, utgöres af socknarna Odensåker, Tidavad, Låstad och Binneberg samt innefattar $52^{13}/_{16}$ mant., bebodda år 1860 af 1,857 personer. Jordmånen i pastoratet synes på alla ställen vara blandad med sand, lera och mylla; men den rådande är dock leran; på skog lider pastoratet i allmänhet brist. — Odensåker, modersocken, uti Södra Wadsbo härad af Skaraborgs län, belägen 2 mil s. s. o. från Sköfde och Mariestad, omfattar 0,202 qvadratmil, hvaraf 0,032 äro insjöar. Hufvudnäringen är åkerbruket; öfver hufvud räknas 25 tunnl. åker pr ett halft mantal. Kyrkan skall efter sägnen vara den äldsta i orten; men år 1759 och följande åren blef hon nästan helt och hållet ombyggd af sten, hvarföre nu intet af byggnaden finnes, som vitsordar dess ålder. — Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola af en examinerad lärare. Stora och Lilla Rörs byar förmodas hafva namn af ett vid den sistnämnda befintligt stort stenrör, innehållande många tusen lass små kullersten, och förmodas någon ansenlig person härstädes vara begrafven; flera stensättningar finnas här omkring. Ett historiskt minne är fäst vid Skalkarike by, som skall fått namn deraf, att då Danskarne i fordna tider trängt in i landet till denna by, en bonde på hemmanet Kifnäbben, kallad Jöns i Näbben, nedrifvit bägge broarna öfver Tidan, der mött en mängd folk, som han samlat från skogshemman, och tillbakadrifvit Danskarne, hvilka sedan kallat byn Skalkarike eller Skalkarsrike. Vid sitt återtåg skola de bränt upp kyrkan och nedsänkt klockorna i sjön.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862
535.	1,886.	$15\frac{1}{8}$.	$5\frac{3}{4}$.	2.	557,580 rdr rmt.

Af gårdar märkas: $^1/_2$ mant. *Råstad,* komministers-, 1 mant. *Odensåker,* kyrkoherdens boställe; $^3/_4$ mant. *Råstad,* fältväbelns boställe; $^5/_8$ mant. *Stakebo,* militiæ-boställe. — 1 mant. *Stora* och 1 mant. *Lilla Rör,* militiæ-bostållen. — 1 mant. frälse *Öhn,* tax. till 28,000 rdr, egare major M. J. Mannerstråle. — 1 mantal *Skalkarike,* $^1/_4$ *Storslätt,* $^1/_2$ *Olofstorp* eller

Kifvanäbben, egas af bönder. *Törnsfors* färgeri. *Klockaregård.* — Adress: Mariestad.

Oderljunga. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Norra Åsbo kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarna Oderljunga och Pehrstorp, med $35^7/_{12}$ mant., bebodda 1860 af 2,652 personer.

Oderljunga, modersocken, belägen uti Norra Åsbo härad af Christianstads län, $6^3/_4$ mil från Lund, omfattar en areal af 0,988 qvadratmil, hvaraf 0,020 äro vatten, samt består af följande byar och hemman: 2 mantal *Bälinge,* 1 *Dalshult,* 2 *Hagstad,* 1 *Harholma,* 2 *Hälljalt,* $^3/_4$ *Karsholm,* $^3/_8$ *Kjöpinge,* 1 *Kasshässle,* $1^3/_4$ *Månstorp,* 1 *Oderljunga,* 1 *Skinkeröd,* $^3/_4$ *Söndrahult,* 1 *Toarp,* 1 *Troedsberga,* $^1/_4$ *Tåsteboholm,* 1 *Warshult,* 1 *Örahult,* $^5/_8$ *Skäggestorp,* alla skatte; $^7/_8$ *Oderljunga,* sergeantboställe, $^3/_4$ *Oderljunga,* kyrkoherdeboställe, $^1/_3$ *Wasabygget,* korporalsboställe, alla krono. Af socknens nedanstående taxeringsvärde äro 21,500 rdr för kyrka och skolhus. Barnundervisningen bestreds 1862 i 1 fast folk- och 3 småbarnsskolor.

År 1676 eller 1677, under kriget mellan Sverige och Danmark, då församlingsboerna blifvit tvungna att öfvergifva kyrkan och hålla sin gudstjenst en half mil uppe i skogen, vid en stor och flat sten, kallad altarstenen, samlade sig Snapphanarne till ett betydligt antal, för att begabba pastorn i församlingen; de kommo nattetid till hans gård, gingo in uti hans kammare och befallde honom stiga upp, kläda på sig, förse sig med vin och oblater samt göra dem sällskap. Pastorn måste åtlyda befallningen och afbida sitt förestående öde. Han fördes mellan dem upp till altarstenen, hvarest han fick befallning att skrifta och kommunicera dem. Han vågade icke vägra, men betjente sig af tillfället, och uti skriftermålet angrep han med sådan kraft den inre menniskan, att de under bittra tårar måste erkänna sina missgerningar och lofva allvarlig bättring, hvarpå de blefvo kommunicerade. Derpå förde de pastorn till hans boställe, och sedan de tagit ett ömt farväl, foro de hvar till sitt och återgingo derefter till sina fredliga yrken.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde.
1805 —	1862.	sk.	kr.-fr.	år 1862.
983.	1,830.	$19\frac{1}{2}$.	$1\frac{23}{24}$.	443,750 rdr rmt.

Gården med största fastighetsvärdet, hvarför eganderätts-afgift erlägges, är $^1/_6$ mant. *Warshult,* taxerad till 5,000 rdr rmt. — Adress: Christianstad.

Odersberga. Ett mantal frälse-säteri uti Filkestad socken, Willands härad af Christianstads län, är beläget $^1/_2$ mil norr om Råbelöf i en vacker skogstrakt, utmed Helge å. Byggnaderna, trenne små envåningshus, uppförda af fröken Sofia von Böhnen, äro enkla, men lämpliga för ett sommarlustställe; och ett sådant — särdeles täckt — är Odersberga. Trädgården, anlagd med stor kostnad 1782—5 uti en sandig och stenig trakt, är nu ganska intagande med sitt springvatten och sina källor samt står i samband med en stor park. I skogen utmed Helgeåns strand har man angenäma promenadplatser. Såsom äldste kände egaren till Odersberga uppgifves på 1100-talet väpnaren Nils Philipsen, gift med Botilla Drefeld, samt derefter danska riksrådet Mogens We, som 1539 skref sig till Odersberga. — En egare, Gjord Nilson Drefeld, hade två söner, som råkade i tvist. Den ena slog den andra ihjäl utmed en ek, som sedan efter den döde blifvit kallad »Felix-eken.» Derefter kom gården till Hvitfeldarne; den ryktbare Arild Hvitfeld skall här hafva skrifvit Danmarks krönika. Sedan öfvergick den till Billar och Ulfeldar, men har af dem icke varit bebodd. C. G. Skytte lade gården under Råbelöf; före hans tid hörde Odersberga till Ö. Göinge härad; men han utverkade sig af Carl XII att få hela sin egendom uti Willands härad. Godset utgöres utom säteriet af $1^8/_{15}$ mant. ins. fr. *Odersberga* samt $25^{31}/_{48}$ mant. i samma socken, Forsbromölla med 3 par stenar, Sågmöllan, en två-bladig sågqvarn, Torsbromölla qvarn med 2 par stenar. Fastighetsvärdet af Odersberga hemman tax. 1862 till 100,000 rdr rmt. — Se vidare art. *Råbelöf.*

Odh. Konstorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Åhs kontrakt i Skara stift, utgöres af socknarna Odh, Öra, Alboga och Molla samt innefattar $63^{13}/_{32}$ mant., bebodda 1860 af 2,453 personer. — Pastoratet består af gråberg och sandåsar, dalarne mellan bergen af kärr och mossar. Tjugotvå sjöar

finnas, den största heter *Sanum*. Jordmånen är mager sandmylla, sand- och mjelljord.

Odh. Modersocken uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, belägen 3 mil o. n. o. från Borås, $2^1/_2$ mil från Ulricehamn, omfattar en areal af 0,424 qv.-mil, hvaraf 0,034 äro insjöar. Skog växer till socknens behof. Kyrkan, byggd af gråsten, förmodligen på 1100-talet, skall varit i stort anseende under katholska tiden. Folkskolebyggnad finnes. Bland kyrkoherdar förtjenar nämnas Haqvinus Laurentii, död här 1657; hans son, född i Odhs prestgård, var den lärde d:r Ericus Haqvinus Odhelius, som vederlade biskoparne Johannes Matthiæ och Johannis Terseri uti utgifna skrifter yttrade irrmeningar. Olaus Andreæ Rhyzelius var kyrkoherde här år 1700; sonsönerna adlades med namnet Odencrantz efter faderns, biskop Olai Rhyzelii, födelseort.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde.
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862
647.	1,013.	20.	$1\frac{7}{8}$.	$3\frac{7}{8}$.	376,000 rdr rmt.

Större egendomar äro: 1 *Mållungen*, $^1/_2$ *L:a ibm*, $^1/_8$ *Sibbared*, $^3/_8$ *Holmåkra*, jemte ångbränneribyggnad, alltsammans tax. 1862 till 38,300 rdr (se art. Mollungen). $^3/_8$ mantal *Igglaholmen*, $^1/_8$ *Starekulla*, $^1/_2$ *Svinåsa*, egas af kapten Forssblad. $^7/_8$ mant. *Odh*, prestgård, $^3/_8$ mant. *Stångås* och $^1/_8$ *Picke* utgöra komministersboställe. — $^1/_4$ mant. *Ljunga* med qvarn och såg, $^1/_8$ *Odh*, $^1/_{16}$ *Nubben*, $^3/_8$ *Upptorp*, allts. tax. till 14,000 rdr, har en egare. — Af öfriga hemman nämnas: *Allmänsered*, *Bogared*, *Bränning* med 2 sågar och qvarn, *Galtholmen*, *Hermanstorp*, *Hägna*, *Kåtorp*. — Adress: Borås och Uptorp.

Offerdahl. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jämtlands Norra kontrakt af Hernösands stift, är belägen uti Jämtlands läns Södra fögderi, 6 mil n. v. från Östersund, samt omfattar 418,590 tunnland, eller 18,087 qvadratmil, hvaraf 1,224 äro vatten. Socknen, som omgifves i vester och norr af fjällen, i öster af Aspås och Näskott samt i söder af Alsen, är bergaktig. Utom *Ansätts-*, *Olders-*, *Stens-*, *Grubbedals-* och flera stora fjäll äro *Almåsa-* eller *Risaberget*, $^1/_2$ mil n. om kyrkan, och på södra sidan *Hälleberget*, märkliga för sin höjd och branthet. Vattendrag förekomma här flera, och äro med fjällsjöarna väl 30 till antalet, hvaraf *Garde-*, *Hällsjön* och *Nälden* äro störst. Anledning till namnet, som i gamla handlingar skrifves Öfverdal och Åflodal, förmenas vara en vårtiden starkt flödande elf vid byn Åflod, $^1/_2$ mil v. från kyrkan, som genom en stor dal faller ifrån fjällsjöar i Hällsjön, går sedan intill kyrkan åt Ede och Änge byar, löper så i Nälden, vidare förbi Foxelfven, genom ån Waplan och sist genom Ytterån i Storsjön. Ifrån Öfra och Yttre Oldens sjöar framflyter *Oldens*-elfven, 2 mil, går genom *Ränne*-sjön och kommer med ett tvärbrant fall, 1 mil från kyrkan, i Landösjön, som håller 2 mil i längd. Rådande jordmånen är sandblandad lera, utom i några byar, hvarest är svartmylla eller sand. Boskapsskötseln är ett af de förnämsta näringsfången. Skogen är vidsträckt, men kan för sin aflägsenhet föga nyttjas, utom till någon byggning, slöjdning och tjärubränning till husbehof. *Oldersgrufvan* i Öfver-Oldersfjäll, 5 mil från kyrkan, blef arbetad för kronans räkning omkring år 1650, men lades öde 1737. Ur *Örnstolså*-grufvan brötos 1861: 664 centn. jernmalm. Kristallbrott finnas äfven inom socknen. Spinnskola anlades här i prestgården år 1764, och ännu idkas någon spånad. Inkomstbevillningen år 1862 var 185 rdr rmt. Enligt Kongl. Maj:ts bref af d. 2 Febr. 1856 är f. d. Offerdahls pastorat, som utgjordes af Offerdahls, Alsens och Mattmars socknar, deladt i 2:ne, hvaraf Offerdahl utgör det ena och *Alsen* med Mattmar till annex det andra. Kyrkan nybyggdes 1767. Nyligen har sockenbibliothek blifvit här inrättadt. Barnundervisningen bestrides i 2 flyttbara skolor och 6 dito småbarnsskolor. I socknen finnas 1 distriktmagasin, 1 s. k. kyrkoherberge, 2 skolhusbyggnader. Utskrifn.mansk. 1862 utgjordes af 106 man.

Folkmängd.		Tunnland.			Tax.värde.
1750 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862
770.	3,086.	$249\frac{37}{72}$.	$53\frac{32}{92}$.	$302\frac{23}{24}$.	1,168,500 r.

Socknen underhåller 21 häst- och 9 fältjägare och hör till Jämtlands läns vestra provincialläkaredistrikt. Gårdar, byar och verk: *Rönnöfors* bruk och masugn, med tillhörande hemman: $1^1/_2$ *Finnsäter*, $1^1/_2$ *Kjäfåsen*, $1^1/_4$ *Risgård*, $1^3/_8$ *Ström*, $1^1/_2$ *Rännön*, $1^1/_8$ *Yttersålden*, $1^1/_8$ krononybygget *Aspbacken*, alltsammans taxeradt till 56,740 rdr rmt. *Åflohammars* och *Långfors* manufakturverk, hvartdera tax. till 4,000 rdr: *Oldens* bergverk, tax. till 2,000 rdr. — 2 tunnl. *Änge* med qvarn och färgeri, tax. till 12,040 rdr rmt, eges af pastor Nordenmark. — 8 tunnl. *Prestbordet*, taxeradt till

20,840 rdr, kyrkoherdens boställe. — Öfriga hemmanens namn äro: *Alenåsa, Anderstorp, Anvågen, Berg, Berge, Backen, Björknäset, Björnäset, Brattemon, Bredbyn, Bränbodarne, Brångåsen, Bäcken, Böhle, Dahl, Ede, Ekeberg, Enarsvedjan, Fiskviken* eller *Trången, Flåtnor, Frankrike, Gräslotten, Grötom, Gärde, Hallen* eller *Oxböle, Höjden, Jacobsberg, Jäppstad, Kaxås, Kathrineholm, Kläppen, Landön, Lull, Nygården, Renflomarken, Rise, Rismon, Rörtjern, Simonstorp, Stafre, Ström, Säter, Söderåsen, Tjernåsen, Tulleråsen, Tångeråsen, Utgård, Wallstad, Weijmon, Westerberg, Westbyn, Westerstafre, Åflö, Åkersberg, Önet, Österulfsås.* — Adress: Östersund.

Ofva. Annex-socken till Husaby pastorat, är belägen i Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil öster från Lidköping, $1^1/_4$ mil n. n. v. från Skara, $^3/_4$ mil från Wenern, omfattar 0,116 qv.mil land. Här märkas *Lunds* helsobrunn och Gudvalla kloster (se dessa ord). Kyrkan, byggd af sten, föregifves vara densamma, som 1668 blef uppförd å säteriet Mariedal af riks-kansleren grefve Magnus Gabriel de la Gardie. Socknen, som år 1805 beboddes af 256 och 1860 af 329 personer, består af $^3/_8$ mantal skatte, 1 krono, $6^7/_8$ frälse; fastighetsvärdet år 1862 var 303,510 rdr rmt.

Gårdar: Största egendomen, *Mariedals* säteri, med underlydande $^1/_4$ *Sannebotomt*, $^1/_4$ frälse *Lilla Spiksböhl*, $^3/_8$ frälse *Aspelunna*, $^3/_8$ *Tjocken*, $^1/_4$ *Gattorp*, $^1/_4$ *Sörpan*, $^1/_4$ *Bagarebo*, $^1/_4$ *Tåbol*, $^1/_4$ *Frumoden*, $^1/_8$ *Erstorp*, $^1/_4$ *Clastorp*, $^1/_8$ *Kroken*, $^1/_8$ *Nyebro*, $^1/_8$ *Husmark*, Mariedals qvarn med 2 par stenar, såg och tegelbruk, Sörbo såg med dambyggnad, utgör en possession, tax. till 253,000 rdr rmt. — $^3/_8$ *Bissgården*, tax. till 12,000 rdr rmt. $^1/_8$ *Myråsen*; — 1 mant. *Nohlebo*, är häradshöfd.-boställe. — Adress: Mariestad.

Ofvansjö. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, beläget $12^3/_4$ mil från Uppsala, $2^1/_4$ mil från Gefle, hörande till Gestriklands kontrakt i Uppsala stift, utgöres af Ofvansjö, modersocken, med Högbo och Jäders kapell, innefattar $87^{17}/_{48}$ mantal på en areal af 141,198 tunnl. eller 6,10 qvadratmil, och beboddes 1860 af 7,585 personer. Det egentliga Ofvansjö innefattar bygden kring Storsjön och Näsbyggesjön samt hela trakten vester derom till Dalgränsen med 16,093 tunnl. 7 kappl. inegor, 59,834 tunnl. 29 kappl. skogs- och utmark, 4,734 tunnl. 2 kappl. myrar och mossar samt 9,918 tunnl. 26 kappl. vatten. Pastoratet är beläget midt uti provinsen Gestrikland af Gefleborgs län och bildar i det närmaste en femhörning, hvars norra sida stöter emot Ugglebo; för öfrigt gränsar det i öster till Wahlbo, i s. o. till Årsunda, i s. v. till Thorsåkers socken samt i vester till de inom Stora Kopparbergs län liggande Svärdsjö och Sundborns socknar. Naturen är här mycket omvexlande, och östra delen i allmänhet jemn med några obetydliga höjder, då deremot vestra delen öfvergår till bergland. Af bergsträckningarna äro de förnämsta: *Björnbacka* på Kungsbergs bys mark, *Westerhällarne* på Järbo skifteslags område, *Häckenberget* och *Gammelåsen* på gränsen mot Ugglebo socken; nedanför flyter den mörka, ståtliga Jädraelfven, hvars vida stränder bilda en den vackraste dal med björkar och andra löfträd, och i hvilken man får se 50 à 60 fäbodar. På andra sidan höja sig de bekanta Dansarheden och Finnåsen, och i fonden reser sig det ståtliga Kungsberget, med sin höjd af omkring 400 alnar, och af hvilket solen i 6 veckors tid om vintern alldeles bortskymmes för de närmast boende. Ljudet af talrika vallhorn, af sjungande vallhjon och råmande boskap uppfyller rymden och förflyttar den resande i de tider af enfald och frid, som äldre grekiska och latinska författare så lefvande måla.

Bland vatten intager *Storsjön* första rummet; men af dess hela areal-innehåll, utgörande 15,005 tld, är endast 7,500 tlds yta belägen inom socknens gränser och den andra delen inom Wahlbo och Årsunda. För öfrigt finnas 96 större och mindre sjöar och tjernar, af hvilka Ojaren, Näsbygge samt Ottnaren och Eltebosjön äro de förnämsta. I Storsjön skola finnas 159 öar och holmar, hvaraf 48 äro belägna inom socknens gränser. Jordbruket tillskyndas stora förluster genom årliga vårtiden inträffande öfversvämningar af Storsjöns vatten.

Tvänne sand- eller rullstensåsar sträcka sig genom socknen. Ödelagda jerngrufvor finnas. Kringströdda sandstensblock finnas i närheten af Storsjön och Näsbyggesjön, hvilka tillgodogöras af allmogen. Af jernhaltiga källor finnas endast en på Wallbys egor och en vid Järbo begagnade såsom helsobrunnar. Vid Kåd-

fallet, 430 fot från Jädran på den s. k. Källängen, är en för sitt rika tillflöde från ej mindre än 42 starka källådror anmärkningsvärd källa. Näring, jemte åkerbruk, boskapsskötsel och något fiske, är isynnerhet bergsmanshandtering. Här, hvarest bergsbruk från uråldriga tider bedrifvits, har skogstillgången mycket förminskats. Inom socknen finnas 9 mjölqvarnar, 8 sågar, 2 färgerier, 1 garfveri, 1 tegelbruk samt 1 mekanisk snickeriverkstad. Handelsbodarnas antal äro 12. 1862 års bevillning för inkomst uppgick till 1,685 rdr rmt, hvaraf 216 rdr för kolningsfrihet å allmänningen. Den äldsta kända handling, som rörer denna socken, är af 1293. Den angår kyrkans tillhörigheter i fast och löst. Till de förra hörde, «kyrkobohlet i Grimstadum om 20 öre- och 2 ortugland samt åtskilliga ängar i Genborn, Undenäs, Söderbo och Näs.»

Kyrkan är belägen nära invid Storsjön på den ås, som kommer från Dalarne och utlöper i nämnda sjö; den grundlades år 1760 och utgöres af ett långhus, har rak altarvägg i öster fyrkantigt torn i vester och betäckes med ett tunnhvalf. Kyrkan, som håller 180 fot i inre längd, 60 i bredd (eller 127 fots längd, 42 fots bredd efter Åhrman), upplyses af 10 fönster. I kyrkan befinnas åtskilliga grafvar och epitaphier, af hvilka det vackraste är uppsatt till minne af assessorn i kommerce-kollegium Johan Wesslander, död 1727. Å båda sidorna af altaret äro adliga vapen, tillhörande familjen Hjerta, uppsatta. En bonde härstädes, vid namn Bengt, var fader till kongl. hofpredikanten Samuel Hammarinus, efter hvilken Mäster Samuels-gatan i Stockholm skall vara uppkallad; han bodde och dog der 1665. Sönerna äro stamfäder för adliga ätterna Hammarberg och Hammarfelt. Bengts andra son, Ericus Benedicti Hammarinus, blef kyrkoherde i Ofvansjö och dog här 1664; sönerna adlades med namnet Ehrencrona. Barnundervisningen bestreds 1862 uti 2 fasta, 10 flyttbara skolor af 2 examinerade och 8 oexaminerade lärare. Vid Högbo, Hammarby och Kungsfors bruk finnas rymliga och ändamålsenliga skolhus. Nyligen har förslag till ny organisation af skolväsendet blifvit uppgjordt af en komité, men ej kommit till verkställighet, ehuru högst betydande donationer, i händelse af förslagets antagande, blifvit gjorda af brukspatron Hj. Petré. I afseende på fattigvården är socknen indelad i 12 rotar; utgifterna belöpa sig för året till omkring 1,500 rdr rmt. Inom Ofvansjö finnas 66 soldatrotar. I Norrlands-posten berättas följande jagtäfventyr från denna ort: »En torpare hade på morgonen begifvit sig ut på Bro bys skog för att syna ut timmer till fällning, då han vid ett större vindfälle fick höra ett starkt brummande, och en stor björn började röra på sig ett par famnar från honom bland vindfället. Försedd endast med yxa, vågade han ej invänta sin motståndare, utan tog genast reträtt hem, der han underrättade 2:ne andra om händelsen, hvarefter de alla tre, försedda med skjutvapen och hundar, begåfvo sig till stället, då nalle genast uppjagades från sitt ide och stupade för jägarnes trenne kulor. Strax derpå framrusade ur idet tvänne ungar, på hvilka genast anställdes jagt, då den ena af dem efter någon stund tog sin tillflykt i ett träd, der den sköts; den andra kom för tillfället undan, men blef dagen derpå uppspårad och likaledes fälld.»

Inga betydande minnesmärken från forntiden finnas, utom några ättehögar. Fynd, dels af vapen, dels ock af gamla mynt, hafva vid gräfningar tidtals och på åtskilliga ställen blifvit gjorda. En befallningsman, Hans Persson Burman, som lefde i början på 1600-talet, skall hafva försökt att lägga en brygga öfver Näsbyggesjön; af nämnde Burman heter ännu en gård i Näs by Burmansnäs. Vid Lemsby har förr funnits en stensättning på en hög, under hvilken en lagman Lamp föregifves vara begrafven. Sägnen förmäler om en by, Solby benämnd, hvars gårdar under Digerdöden blifvit öde. På södra sidan om kyrkan stå 2:ne stympade runstenar. — Gefle-Dala jernväg går norr om Storsjön åt Östanbyns mark öfver Jädraån samt vid Kungsgården öfver Storån; härifrån kröker den sig något åt söder och leder vidare sin bana genom Thorsåkers socken. På den längd af något öfver $2\frac{1}{2}$ mil, som jernvägen sträcker sig genom denna

socken, finnas 3:ne stationer, neml. *Jädrans, Kungsgårdens* och *Storviks.*

Folkmängd.		Öresland.	Taxeringsvärdet.
1805	— 1862.		1862.
4,198.	4,738.	$873\frac{13}{24}$.	3,261,417 rdr rmt

Af taxeringsvärdet utgöra 1,620,586 rdr jordbruksfastighetsvärde inom sjelfva Ofvansjö socken för $554\frac{47}{240}$ öresl., 415,920 rdr för all annan fastighet, 105,348 rdr för kyrkorna, sockenmagasin och komministers-boställe. Gårdar och verk: *Pastorsbostället* 15½ öresl. (efter tax.-längden tax. till 52,250 rdr) $1\frac{11}{20}$ mtl (efter L. E. Åhrman), *Hammarby, Uhrforss* bruk, *Kungsforss* och *Högbo* bruk (se dessa art.), *Petersburgs* rödfärgsverk, *Yttermyra, Lem, Nor, Näs, Storvik, Nygården, Wall, Bro, Westerberg, Österberg, Öfvermyra, Åsen, Åttersta, Norrberg, Stocksbo, Löfåker, Backberg, Storbodarne, Jäderfors, Sätra, Kungsberg, Nordanå, Finnås, Wreten, Moms* och *Österbergs* fäbodar. — Bergsmanshamrar äro: *Hammarby, Hosjö, Öfra* och *nedra Jäderbo, Norrbergs, Wall, Ås, Åttersta,* tills. 8 hamrar, 13 härdar. Endast 3:ne bergsmanshyttor finnas, näml. *Åttersta, Bro* och *Jäderbo.* Grufvor äro *Kalkbergs* och *Alkärrs* jernmalmsgrufvor, *Bunsås* koppargrufva på Westerbergs bys mark. *Kungsgården* (se den art.), här föddes masmästaren i Östra och Westra Distrikten, Carl David af Uhr, den 23 Juni år 1770. Slägten härstammar från en gammal adlig ätt, som redan i 14:de århundradet stod i högt anseende inom kantonerna Zug och Ur i Schweiz. En af denna ätts afkomlingar, hvilken i 14:de århundradet inträdt i fransk tjenst, nedsatte sig sedan i Sverige och blef stamfader för flera i bergverks- och bruks-rörelsen utmärkte, allmänt aktade män, bland hvilka var den ofvannämnde. — Socknen ligger 2¼ mil från adressorten Gefle.

Ofvanåker. Socken, hörande till Alfta tingslag af Södra Helsinglands domsaga och fögderi, är belägen i Gefleborgs län, mellan 61° 15′ och 61° 37′ nordlig bredd samt 2° 4′ och 2° 52′ vestlig längd från Stockholm, 25 mil från Uppsala, 7 mil från Söderhamn; begränsas i norr af Loos, Färila och Alfta socknar, i öster af Alfta socken, i söder af Alfta och Woxna samt i vester af Woxna socken i Helsingland och Ore socken i Stora Kopparbergs län. Socknen är ett bergland med den största omvexling mellan höjder och dalar. Sålunda äro alla dess vattendrag skiljda från hvarandra genom bergsträckningar, som löpa i likhet med vattendragen från nordvest till sydost. Denna omvexling af höjder och dalar gifver åt socknen ett storartadt utseende. De förnämsta bergen äro *Qvarnberget* 1,560 fot, *Ryttareklitten* 1,320 fot, *Öjungsklitten* 1,720 fot, *Räkaklitten* 1,650 fot, *Södra Loboberg* 1,050 fot, *Råberget* och *Långboberget* 1,560 fot, allt höjd öfver hafvet. Nästan invid toppen af *Räkaklitten* ligga 2:ne nybyggen som med sin jord intaga högsta höjden af socknens odlade jord, näml. 1600 fot. Till sin berggrund utgöres socknen hufvudsakligen af en röd grofflasrig gneis, i hvilken på sina ställen förekomma insprängda korn af jernmalm. Inom den hvita granitförande granitens område uppträda på några ställen små bildningar af Hyperit. Socknens hufvudvattendrag utgöres af *Woxna* elf, som först genomlöper socknens kronoallmänning, sedermera löper parallelt med socknegränsen igenom Woxna socken, hvarefter den åter inflyter uti egentliga Ofvanåkers socken och passerar genom dess odlade och bebyggda delar. Denna elf upphemtar vatten från alla inom Ofvanåker belägna sjöar och vattendrag, så att hela socknen tillhör Woxna-elfvens floddal. De förnämsta af elfvens tillflöden inom socknen äro: *Hofva-, Lö-, Gryt-, Elm-, Fulls-, Homna-* eller *Torrbergsbo*-ån. Woxna-elfven sjelf bildar, sedan den influtit i den egentligen odlade delen af socknen, sjön *Wägnan,* äfvensom i gränsen mot Alfta *Wiksjön.* Vid verkställd afvägning är befunnet, att Woxna-elfven uti Wiksjön har en höjd af 517 fot, då den vid sitt inlopp i socknen vid gränsen mot Loos har en höjd af 935 fot öfver hafsytan. Denna höjdskilnad uppkommer egentligen genom strömfallen ofvanom Woxna bruk, ty detta ställe har allenast 640 fots höjd. Det förnämsta strömfallet är den s. k. *Hylströmmen.* Den högst belägna sjön inom socknen är *Stora Öjungen,* som har 1,213 fots höjd öfver hafvet, och hvilken tillika torde böra omnämnas såsom den fiskrikaste sjö inom hela provinsen.

Hela Ofvanåkers socken har jemte nuvarande Woxna socken, af ålder varit förenad med Alfta socken, med hvilken den utgjorde ett pastorat; men sedan i Ofvanåker blifvit uppfördt ett särskildt kapell, utverkade sig dess innebyggare genom Kongl. brefvet d. 24 Januari 1639 rättighet att utgöra en egen socken och ett eget pastorat. Till kyrkoherde-boställe inköpte de 1642 ett bondhemman i Kyrkbyn. Till denna sålunda nybildade socken hörde äfven nuvarande Woxna; men då i början af 1700-talet Woxna

bruk anlades, hade dess egare af nöden att erhålla skog till sitt bruk, hvadan de anhöllo om afskiljande af den mark, hvilken icke tillkom socknemännen för deras egande skattetal, i anledning hvaraf en skogskommission nedsattes, hvilken 1744, 49 och 50 bestämde det område, som skattemännen tillhörde, och afstakade den mark, som tillföll Kongl. Maj:t och kronan. Af denna sednare del tillades sedermera Woxna bruksegare år 1754 dess nu egande område med 8 mtl bergsfrälse och $^3/_{16}$ mtl kr.-skatte natur. På detta sätt blef af gamla Ofvanåker 3:ne särskilda delar, näml. skattemannaområdet, kalladt *Hemsocknen*, Woxna bruksområde eller Woxna socken samt Ofvanåkers krono-allmänning. Dessa delar hafva dock sedermera undergått åtskilliga smärre förändringar. Woxna bruksegares område var med Ofvanåker förenadt allenast till år 1775, då, genom Kongl. resolution af d. 24 October s. år, Woxna afskiljdes helt och hållet från Ofvanåker och bildade egen socken och pastorat. I ecclesiastikt hänseende har Ofvanåkers pastorat äfven sedermera undergått förminskning, enär år 1845 vid bildandet af Loos pastorat *Qvarnbergs* by och nybyggena *Lekstrand*, *Mannsjöhed*, *Mannsjön*, *Hässjöberg* och *Nybyn* samt *Samuelsfallet* äfvensom *Norra* och *Södra Grästjern* tillades till detta sistnämnda pastorat. I alla öfriga förhållanden tillhöra de dock ännu Ofvanåkers socken. Frälsehemmanet *Djupa*, hörande i kyrkligt hänseende till Woxna socken, föres i Jordeboken under denna socken Socknen är ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Helsinglands vestra nedra kontrakt i Uppsala stift. Innebyggarne äro, liksom Helsingen i allmänhet, välbergade; dessutom fridsamma, idoga och sparsamma. Om de ock vid jemnförelse med Helsinglands öfriga allmoge kunna förefalla mindre lifliga, hvadan man anser Ofvanåkersboerna sentänkta och senrådiga, äro de dock sina grannar vida öfverlägsna uti ihärdighet och ihållighet. *Åkerbruket* utgör nästan enda näringen inom *Hemsocknen*. Stor utväg finnes till jordvinning genom Woxnaelfvens sänkning, hvilket behofvet högligen påkallar, enär ej mindre än 1,750 tld kärr och myror, som äro belägna invid elfven, nu äro af ringa värde och dessutom verka frost å den öfriga inegojorden. Genom att först Edsby-strömmen sänktes och elfven sedermera fördjupades från sjön Wägnan till Wiksjön, som slutligen sänktes 4 fot, skulle denna mark blifva tjenlig att till svaljord upparbetas. Hela kostnadsförslaget är beräknadt till 30,000 rdr rmt. Skogarne hafva väl förr blifvit obetydligt anlitade till afsalu, men dock genom svedjning, som till en del ännu derstädes begagnas, äro de mycket försämrade och på sina ställen nästan förstörda, hvadan socknen kan anses hafva skog endast för eget behof.

Areal: 549,956 qv.-refvar i Hemsocknens-
387,743 d:o i Krono-Allmänningar.
S:ma 937,699
deraf i Hemsocknen 48,306 qv.-refvar inrösn:sjord
» å Kronoallm. 13,839 d:o d:o.
Hemsocknen innefattar 39 mtl 10 öresl., 16½ pgl.
Krono-Allm. *) d:o 12 d:o 1 d:o 13 d:o.
Summa 51 mtl 12 öresl., 5½ pgl.

Efter tax.-längden innefattar socknen 661 öresl. 10 pgl., eller c:a 42 mtl, taxerade 1862 till 789,200 rdr; all annan fastighet, som ej hörde till jordbruket, taxerades till 49,640 rdr rmt, deraf 34,600 rdr för kyrka, folkskolebyggnad, 2:ne sockenmagasin och sockenstuga. Barnundervisningen bestrides uti en fast, 1 flyttbar, 6 fasta och 2 småbarnsskolor af 2 examinerade och 8 oexam. lärare. Sockenens allmänna kassor hade 1860 ett kapital af 7,141 rdr rmt, och uti sockne-magasinet befunnos 393 t:r $22^3/_{16}$ kpr säd. Dessutom finnes en kassa, kallad Uddemantals-kassan, uppgående till c:a 1,000 rdr rmt, hvilken är ämnad till understöd åt svaga soldatrotar. Af kyrkoherdar må nämnas Nils Magnusson Celsius år 1675. Kronotionden, som anslogs 1601 åt Norrlänningarnes tappre anförare Påfvel Göransson för hans trogna tjenster i Liffländska kriget, är nu anslagen åt Uppsala akademi. Socknen har en svan i sigillet, och då, såsom förut är nämndt, denna socken och Alfta varit förenade, torde den senares namn kunna härledas från Isländska ordet Alpt, som betyder svan, och ännu påträffas dessa djur i Ljusnans och Woxnans elfvar. I Knåda by hållas årliga marknader. —

*) Inber. 2 mtl 13 öresl. 18 pgl., som höra till Loos pastorat.

Folkmängden, som år 1825 var 1,956, hade 1862 uppgått till 3,098 personer.

Byar och verk. Af dessa må nämnas i Hemsocknen: *Klon* och *Böhle, Ämnebo, Södra* och *Westra Edsbyarne, Norra Edsbyn* och *Grånäs, Westra* och *Östra Roteberg, Knåda, Wängsbo, Östanå, Ryggesbo* och *Elgnäs, Prestbolet* 11 öresl. 6 pgl:d. Lägenheter: *Höjen*, kommin.-boställe, *Kålbacka*, klockare- och skollärare-boställe. *Edsby, Ullungs, Wiksjö* tullqvarnar. *Wiksjöforss* manufakturverk, tax. till 2,400 rdr rmt. Färgeriet, *Elmeå* fiske, *Alfta* Urfjällar. — Å Krono-allmänningen må följande nämnas: *Spjutmyran* 10 öresl., *Södra* och *Norra Blommaberg, Lobonäs*, 1 mtl, 3 öresl. 3 pgl., *Gropabo*, 6 öresl. 12 pgl., *Matsmyra*, 7 öresl., *Nybo, Öratjern, Öjungstorp* m. fl.

Ogesta. Ett och $^1/_2$ mantal frälsesäteri uti Össmo socken, Sotholms härad af Stockholms län, utgjorde 1862, jemte 1 mtl frälse-säteri Skäringe samt $2^1/_4$ mtl underlydande med sågqvarn, ett gods, taxeradt till 52,500 rdr, och egdes af herr C. C. Ström. Säteriet innehades på 1600-talet, genom donation, af slägten Yxkull, reducerades, men utbyttes åter; år 1772 egdes det af Nackreij, 1825—50 af apothekaren Ringqvist.

Ogestad. Egendom uti Odensvi socken, Södra Tjust härad af Kalmar län, belägen uti en bördig och vacker trakt, utgöres af säterierna Ogestad 1 mtl, och Puttorp 1 mtl, samt $^1/_2$ frälsehemman Ekestorp, som ihoplagda utgöra hufvudgården, hvartill komma $15^1/_4$ mtl underl. (se art. Odensvi socken); till egendomen höra pottaske-sjuderi samt *Strömstads* qvarn med 4 par stenar, flerbladig såg och oljeslageri. Skog växer till husbehof, äfvensom någon till afverkning. Ogestad förmodas varit samma Oschystä, som advocatus Calmariensis C. Aclenæson Sparre år 1311 sålde till lagman Birger. År 1677 bekom öfverste-löjtn. Georg Silfverlood Ogestad frälse-säteri under allodial-frälse, som förut varit honom på lifstid doneradt; den frånkändes honom vid reduktionen, men efter Kongl. Maj:ts bref d. 23 Nov. 1680 fick han sig det tillbytt. Egendomen innehades en tid af landshöfdingen, friherre Gabriel Falkenberg, och tillföll genom arf och köp 1777 lagmannen och kommendören Granschoug, efter hvars död 1839 hans dotter, fru friherrinnan F. S. Lybecker, kom i besittning af densamma. Nämnde lagman Granschoug lefver ännu i vördadt och kärt minne hos ortens befolkning, som städse kunde påräkna, att hos honom finna upplysta och rättsinniga råd samt lekamlig hjelp.

Ohre eller *Ore*. Konsistorielt pastorat af 3:dje kl., hörande till Rättviks kontrakt af Westerås stift och beläget mellan 61° 3′ 30″ och 61° 36′ nordlig latitud, samt 2° 23′ och 3° vestlig longitud från Stockholm eller 32° 44′ och 33° 20′ öster om Ferrö. Den utgöres af en socken — *Ohre*, liggande uti Stora Kopparbergs län, 7 mil n. n. v. fr. Falun, samt hörande i kameralt hänseende till Nedan-Siljans fögderi, i judicielt till Österdalarnes domsaga och Rättviks och Ore socknars tingslag *), den upptager en areal af omkr. 9,337 qvadr.-mil, hvaraf 0,837 äro vatten, och har i södra delen en medelhöjd öfver hafvet af 7—800 fot, som ökas ännu mer i den norra skogsbygden. Socknen gränsar med sin nordöstra sida mot Ofvanåkers och Woxna socknar i Helsingland och med sin nordvestra till Orsa i Dalarne, samt i söder till Rättvik. Hela egorymden utgör, enligt den vid storskiftets slut upprättade kartan, 1,093,440 qvadr.-refvar, deraf åker 6,298, äng och myrslag 59,938, skog och utmark 911,757. Anledningen till denna bygds namn tillskrifves af några det gamla götiska ordet *Aurt, Urt*, som betyder en sten- och klippig ort, af andra Oran, som är källan till Oreån. Ursprungligen har Ore icke varit någon särskild socken, utan den delen deraf, hvarpå Amunds- (Amungs)-Böhle, d. v. s. trakten omkring Dalfors, är belägen, hörde i fordna tider till Alfta socken i Helsingland och den öfriga delen till Orsa. Ore förmodas varit befolkad åtminstone i slutet af 1300-talet, ty den äldsta kyrkan tros vara byggd 1441; af Hülphers anses den likväl långt förut ha blifvit uppförd. Imellertid var Ore i slutet af 1500-talet annex till Orsa med egen på stället sittande prest, från hvilken socken hon skildes genom kon. Carl IX:s resolution af d. 28 Jan. 1607 samt blef eget pastorat, då äfven herr Andreas Holgeri ansågs i lärdom och lefverne god att vara dess första kyrkoherde. Med afseende på den fåtaliga befolkningen, som då ännu bestod af endast 50 bönder,

*) Före 1780 hörde Ore till Elfdals och Orsa socknars tingslag, men förenades vid denna tid med Rättvik. Lagtima ting hålles endast en gång om året i tingshuset vid Lerdal i Rättvik.

lade ock konungen vid samma tillfälle hit Amunds-Böhle från Alfta. Med undantag af södra delèn, särdeles kring östra delen af Skatungen och Ore-sjön, hvars stränder äro jemnare och till största delen uppodlade, företer hela denna socken en ovanligt sträf, stenbunden och ödslig natur. Öfra delen, norr om Böhleåns källor, utgör en nästan oafbrutet bergig och oländig vildmark; den mellersta åter är visserligen späckad med talrika, till någon liten del uppodlade fäbodar, men står i öfrigt icke mycket efter den förra i gensträfvigt och tungt skaplynne. Med undantag af *Wagnsjöklitt*, en mycket spetsig och brant bergsknöl, äro bergen i allmänhet långsträckta och skogbevuxna. Såsom mera framstående bland dessa må anföras: *Ormberget*, i socknens sydöstra hörn, med en höjd af 1,300 fot öfver hafvet; *Erteråsen*, $^1/_2$ mil n. o. från Tenninge; *Helgeandsberg*. Sjöarnes antal uppgår till icke mindre än 417, oberäknadt de s. k. kärnarne, som endast för sig utgöra 360. De största bland de förstnämnda äro *Amungen, Oresjön, Skatungen,* och *Stora Eijen*. Smärre vattendrag äro: *Lömmingeån, Skatungen, Tenningeån, Ore-* eller *Furudals*-ån, som från Skatungen vester ut, under namn af *Ore* elf, fortsätter sitt lopp till Orsasjön och sättes genom den i förening med Österdalelfven och Siljan. Jordmånen består till största delen af sand och grus, men innehåller ock på sina ställen för jordbruket lämpligare beståndsdelar. Vid *Dalbyn* och en del af *Arfvet* är den lerartad och mergelblandad. Med undantag af de byar, som omgifva Oresjön på alla sidor, finnas icke andra än spridda och enstaka mindre jordegendomar, bland hvilka dock *Dalfors* med tillhörande *Böhle* by är betydligast. De torra tallhedarne kring Furudal erhålla en för ögat lika angenäm, som för klimatet ovanlig fägring, genom den i hvitt och grått skiftande matta af åtskilliga *Cladonier*, som här trifvas väl. Af ädlare trädslag finnas planterade lind, alm och lönn; eljest är barrskogen, bestående af tall och gran samt någon liten del en, öfvervägande löfskogen, och innehåller betydliga tillgångar för både kolning och timmerafverkning. Bland rofdjur var björnen fordom ganska allmän och är ännu icke sällsynt; elgarna hafva af gammalt varit särdeles talrika, men äro på sednare tider betydligt förminskade. Mård och utter äro icke ovanliga, och fordomdags funnos här äfven Bäfrar. Sikfisket i Oresjön och ån är väl ännu lönande, men skall fordom varit öfverflödande ymnigt. Socknen, som 1607 hade endast 300 invånare, år 1757: 1,200 personer, år 1860: 2,797, räknade 1863 en folkmängd af 2,860 (enl. pastors uppgift 2,878) personer. Orefolket har icke samma företagsamhet eller konstfärdighet, som dess grannar i Rättvik, och kan ej heller i förmögenhetsvilkor med dem jemnföras. Jordbruket är af för litet omfång och utveckling, för att på långt när kunna motsvara behofvet, som fylles hufvudsakligast genom arbetsförtjenster vid bruken. Detta förhållande torde försatt allmogen i en mycket mera beroende ställning än det öfriga dalfolket i allmänhet, men har ock i sedligt afseende haft mycket godt med sig. Ärlighet och ett stillsamt väsende utgöra grunddragen i folklynnet. Finnar bo vid *Korsåsen, Ejheden* och *Håfven*. Vid storskiftet, som afslutades år 1829, uppskattades socknen till $7\frac{723}{1664}$ hemman, hvilka äro fördelade på 350 sjelfständiga hemmansbruk och $375^1/_2$ besutenheter; af de sednare omfattar ett hemman 37 och en besutenhet beräknas till 1,000 reducerade bandland. Rotarnes antal äro 11. Taxeringsvärdet å jordbruksfastighet var 1862: 226,200 rdr, å all annan fastighet 240,600 rdr. Det årliga utsädet beräknas till: af råg 560, af korn 1,120, af hafra 390, af blandsäd 560, af ärter 170 och af potates 1,960 kubikfot. Med den ringa fodertillgång, som här finnes, kan boskapsskötseln icke vinna någon synnerlig utveckling; fårafveln har dock genom ett kronan tillhörigt schäferi betydligt utvidgats. Den ansenliga skogsarealen erbjuder allmogen dess måhända väsendtligaste inkomst. På Kopparbergs-Hofors bolags bekostnad hafva under de sista åren strömrensningar blifvit gjorda i Helgeån och Oxnäsån för timmerflottning öfver Amungen och Svärdsjövattnen till Korsnäs. Äfven Ejens skogsbolag har föranstaltat mycket dyrbara rensningar och byggnader. Inom socknen finnas 2:ne skattlagda tullmjölqvarnar, dessutom drifvas omkring 70 husbehofsqvarnar. Fordom var kalkbränningen förnämsta hufvudnäringen; sockensigillet innehåller också en kalkugn.

Tvänne handlande finnas. Kyrkan har ett utmärkt vackert läge på en från Oresjöns södra strand utskjutande udde, men är högst bristfällig; uppförd af sten håller hon 70 fot i längd och 47 fot i bredd. Kyrkokassan egde 1862 en behållning af 31,820 rdr rmt. Den gamla kyrkogården begagnas numer blott af Furudahls bruksegare, den nya anlades 1828 vid vägen till Dalbyn. Omkring 1760 inrättades här en skola; numer finnas 2 fasta och 1 flyttbar. Furudal och Dalfors bruk hafva hvardera sina egna skollärare. *Fornminnen:* Vid en gård i Böhle finnas 2:ne lador, som anses hafva varit en gammal kapellbyggnad. I källaren vid samma gård hittades för 35 år sedan ett mindre guldkors, som såldes till en guldsmed för 1 rdr rmt. För öfrigt omnämnas fynd af kopparkärl på åtskilliga ställen. Bland sägner förtäljes om en mäktig kämpe Bölsbjörn, som af rikets regent kallades till Stockholm för att brottas med en annan från utlandet kommen kämpe, benämnd Stenbock, hvilken ock af honom besegrades. Bland märkvärdiga naturföreteelser anföres af prosten A. Tillæus huru vid vårtiden 1704, stenar och jord fördes upp utur marken under starkt dundrande, hvarpå i öppningen vatten uppsprang. I socknen märkas: *Furudals* bruk med Tenninge masugn samt *Dalfors* bruk med qvarn och såg, upptagande af förutnämnda taxeringsvärde, det för all annan fastighet uppgifna.

Några af socknens byar med areal etc. visar sig af nedanstående tabell:

	Hushållens antal.	Areal. Qvadrat-refvar. Åker.	Äng.	Betesmark.	Skog och utmark.
Dalbyn	78	1,026	4,244	1,047	223,837
Östansjö och *Östanvik*	84	1,033	2,877	736	168,943
Näset	38	520	1,759	348	68,977
Sunnanhed	46	621	2,386	619	95,539
Norrboda	20	235	920	88	45,491
Pastorsbostället	1	64	327	896	8,389

Öfriga byars namn äro: *Arfvet* och *Wiken, Tillhed, Furudal, Tänninge, Källan, Sörboda, Böle, Dalfors, Tungsen, Älsjöbo, Korsåsen, Finnhögst* (2 finntorp), *Brobo, Håfven, Skolmästarebostället.* Hushållens antal i hela socknen var år 1863: 383. Här finnas *Lömå* och *Moldå* tullmjölqvarnar. — Adress: Gagnef.

Okome. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Warbergs kontrakt i Göteborgs stift, utgöres af socknarne Okome, Köinge och Svartrå, med $58^5/_{24}$ mtl, bebodda 1860 af 1,962 personer. — *Okome,* modersocken, belägen uti Faurås härad af Halmstads län, $10^1/_2$ mil från Göteborg, $2^1/_2$ mil n. o. från Falkenberg, gränsar i öster och söder till Askome, hvarifrån socknen skiljes genom *Ätra-ån,* i norr till Ullared och Gällared, i vester till Svartrå och Köinge socknar, samt omfattar en areal af 0,527 qvadr.-mil, hvaraf 0,007 skulle efter Hahrs stat. tabeller vara insjöar, hvilket dock synes väl ringa; Forsell uppgifver 1,210 tld vatten. De strömdrag, som här finnas, äro, utom förenämnde Ätra å, äfven *Högvadsån,* hvilken skiljer Svartrå och Köinge socknar ifrån Okome, bildar tvänne icke obetydliga vattenfall vid *Tubbared* och *Köinge,* samt förenar sig med Ätran, vid gränsen af Askome, och *Stockån,* hvilken, kommande från Wälasjöarne, utfaller i Högvadsån. Bland märkligare bergshöjder utmärka sig *Björkeberget, Restareberget, Tjurberget* och *Ramberget* för en mer betydlig höjd. Okome socken indelas vanligen i tvänne delar: den norra och den södra. Rådande jordmånen är sandmylla och något lerblandad; ännu växer skog till nödtorft. Bevillnings-afgiften för inkomst uppgick år 1862 till 59 rdr 95 öre. Af fornlemningar märkes på det s. k. *Lyngabete,* söder ifrån kyrkan, en slät plan med en Idavallur eller domkrets, bestående af 16 stora stenar, af hvilka en utmärker sig framför de öfriga; alla stenarne hafva domstensform och kretsens diameter är 24 steg. Stället kallas *Domstenarne.* Dessutom finnas på åtskilliga andra ställen i socknen en mängd stenrör och stensättningar.

Folkmängd. 1805	— 1860.	Hemmantal. sk.	kr.	Taxeringsvärde 1862
678.	901.	$28\frac{13}{18}$.	$2\frac{19}{24}$.	422,600 rdr rmt.

Gårdar och byar: 1 mtl *Okome,* kyrkoherdens boställe, taxeradt till 14,000 rdr rmt. $^2/_3$ *Magård,* komminister-boställe sedan 1707. $1^1/_8$ mtl *Lynga,* $^1/_4$ *Okome,* jemte en qvarnbyggnad, taxerade till 17,300 rdr, innehafvas af kyrkoherden i församlingen. $^3/_4$ mtl *Lynga* är kronans, enl. K. Bef:s utslag d. 11 Juli 1854, men Okome kyrka njuter smörräntan *). $^1/_2$ mtl uts. fr. *Bergslyckan,* 1 mtl uts. fr. *Räfvige,* egas af Halmstads hospital. 1 mtl uts. fr. *Räfvige,*

*) Okome kyrka eger af ålder hemmanet N:o 3 Lynga, hvars herrlighet är kronans, utan afseende hvarpå kyrkan disponerar allt. (L. B. Falkman).

eges af Sättila skola. $1/2$ mtl uts. fr. *Gallsås* eges af Spannarps kyrka. $5/8$ mtl *Bössgård.* Dessa äro socknens största gårdar. Af öfriga hemman må nämnas: *Backaregård, Boa, Boarp, Bäckagård, Nyrpe, Näraby, Pissleboh, Restarebohl, Ryen, Tubbared, Ulfsbo, Wälasjö, Åparp, Ögärdet, Jordsbacka, Källsgård, Maen, Kolabro, Slätten* och *Hallsastorp.* — Adress: Falkenberg.

Olands härad i Uppsala län, innefattande Films-Dannemora, Löfsta och Olands tingslag, utgör ett fögderi, som omfattar 10,083 qvadr.-mil land, 0,421 qv.-mil sjöar, eller nära $1/4$:del af länets hela vidd, samt är beläget mellan Rasbo, Norunda och Örbyhus härader i vester, Bottniska hafvet i norr och Stockholms län i öster. Hit höra 11 socknar, hvaraf de sydligaste, *Tuna, Stafby, Alunda, Morkarla, Skepthammar* och *Ekeby,* som räknas till Olands och Fröåkers prosteri, ligga hufvudsakligen kring Olandsån och flera dess tillflöden, således på den stora landtryggens östra sluttning, samt bestå af omvexlande slättbygder och mer eller mindre bergländig samt kärrig skogsmark. De fem nordliga socknarne, *Löfsta, Tegelsmora, Dannemora, Films* och *Hållnäs* socknar, som höra till Örbyhus prosteri, ligga dels på landthöjdens, här i mineraliskt hänseende rika rygg eller dess sydliga sluttning utmed Fyrisån, dels och mest på den norra sluttningen till Bottniska hafvet. De innehålla, utom länets egentliga bergslag, å kärrländig skogsmark, andra vidsträcktare, skogiga och sidländta trakter, omvexlande med oftast inskränkta slättbygder. Häradet innefattar $557^2/_3$ mtl, bebodda 1860 af 18,144 personer (d. 1 Jan. 1862 af 18,116 inv., enligt mantalslängd), år 1805 af 15,909. År 1862 d. 1 Jan. funnos 2,557 matlag. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 657 och gemenskapen af arméen utaf 184 man. Den odlade jorden uppgifves till 16,265 tld, den naturliga ängen till 28,217 tld. I förening med Norunda och Örbyhus härader utgör Olands härad Norra Upplands domsaga. År 1558 säges *Olandz* härad innehålla 7 socknar, nämligen Elfkereby, Weslandz, Hållenes, Löfsta, Dannemora, Fölm och Walij (Walö i Fröåker). Häradet med all konglig ränta och rättighet har lydt under Uppsala domkyrka. År 1483 förlänades det af Sten Sture till Erkebiskopen Jacob Ulfsson.

Olands Å, en af de betydligare i hela Uppland, upprinner från Ofvansjön, långt vester uti Rasbo härad, går åt norr till Olands härad och genom Lydingesjön mottager ett nordigt tillflöde, vänder sig derpå åt nordost och bildar *Tåsjön,* förstärkes ytterligare från norr, böjer sig åt öster, och går genom *Stamsjön,* som mottager *Wiksjöns* vatten från söder, samt genom norra ändan af *Ginningen,* allt på gränsen till Närdinghundra härad, hvarifrån ock flera tillflöden komma. Från sistnämnda sjö tager ån snart en nordlig rigtning, förstärkes från *Mörtsjön* i vester, bildar under 1 mils väg gränsen mot Fröåkers härad af Stockholms län, upptager Gimo bruksdammsvatten, äfven från vester, och går slutligen in i nyssnämnda härad, delar sig kring Nuttön i 2:ne armar, som båda utfalla i sjön *Rönmaren,* hvarifrån Olandsån går i flera krökningar, genom *Stummelbosjön* till *Kallrigafjärden* eller *Orsviken,* en bugt af den s. k. Öregrundsgrepen. Hela åns lopp inom Uppsala län är ungefär 4 mil långt, flodområdet 2 mil långt och lika bredt, omfattande, med en beräknad medelhöjd af 180 till 300 fot, hufvudsakligen Stafby, Tuna, Alunda, Morkarla, Ekeby och Skepthammars socknar. Åns längd inom Stockholms län är minst 6 mil, flodområdets bredd sällan öfver 1 mil, arealen omkr. 4′ qvadrat-mil. Hit höra delar af Börstils och Walö socknar samt Hökhufvuds af Fröåkers härad (vid Hökhufvuds kyrka är en ny stenbro uppförd under åren 1856—60 med en kostnad af nära 8,000 rdr), vidare på andra sidan om det inskjutande hörnet af Uppsala län, Knutby och Faringe socknar, samt en del af Bladåker och något af Almunge, allt af Närdinghundra härad. Ända till Skepthammar är Olandsån farbar för kustfartyg. Under året 1862 beslöts en sänkning af ån, hvarigenom 8,042 tld vattendränkt mark samt 1,000 tld mindre sumpig skulle blifva odlingsbara. Arbetstiden beräknades till 5 år och kostnaden till 275,885 rdr rmt.

Olhamra. Ett mantal frälse-säteri i Wallentuna socken och härad af Stockholms län, beläget $2^3/_4$ mil från Stockholm, $3/8$ mil till kyrkan, nära Angarns sjö, har en egovidd af 582 tld, hvaraf omkring 150 tld åker och äng. Till gården höra 2:ne skattlagda mjölqvarnar och 2:ne sågar, hvaraf ena qvarnen och

sågen äro nybyggda under året 1860; vacker skog till afsalu växer på gårdens egor. Jordmånen består af dels god lerjord, dels svartmylla på lerbotten; utsädet har årligen varit 45 t:r. Fastighetsvärdet 1862 taxerades till 40,000 rdr. Säteriet, gammalt frälse, tillhörde före reduktionen slägten Klingspor, 1741 och 1825 Grundelstjerna, såsom fideikommiss, 1849 Burman, 1862 hr P. A. Strömbäck.

Olivehult. Två och $^1/_2$ mtl berustadt och $^1/_2$ fr.-säteri uti Krigsbergs s:n, Bobergs härad af Linköpings län, beläget vid Qvarns ströms utlopp ur Östra Stråken, utgjorde 1862, jemte $8^3/_8$ mtl underl. samt tegelbruk, ett gods, taxeradt till 405,000 rdr rmt.

Hufvudgården har, under namnet Hult, varit köpt på 1640-talet, till en del af öfverste Hamilton, dels och mest af Hans Månsson Oliveblad; kallas 1683 sätesgård af 3 mtl, tämligen bebyggd; egdes 1686 af öfverste-löjtn. Hans Skytte och sedan en tid bortåt af samma slägt; kom 1763 genom köp till majoren och riddaren, R. Riddersköld, hvars mor, född Skytte, låtit uppföra en del af nuvarande åbyggnad. Egendomen har från år 1785 tillhört slägten Linnerhjelm, och är under dessa egare förkofrad genom odlingar och anläggningar af åtskilliga slag.

Olivehäll. Egendom, vanligtvis Ulfhäll kallad, är belägen i Strengnäs landtförsamling, Åkers härad och Nyköpings län, vid stranden af Mälaren, en knapp åttondedels mil söderut ifrån Strengnäs stad, samt består af 6 mtl frälse-säteri, nämligen sjelfva Olivehäll, fordom Norra Finninge, 4 mtl, och Larslunda, fordom Södra Finninge, 2 mantal. Finningehemmanen voro kända redan på S:t Eskils tid, och skall hans baneman varit derifrån. De förekomma 1322 och sedermera såsom kyrkohemman, troligen under Strengnäs domkyrka, och blefvo vid reformationen krono. Godset sammanbragtes dels af Carl Carlsson Gyllenhjelm, genom byte, dels af biskopen i Strengnäs doktor Laurentius Paulinus Gothus, genom köp. Det egdes derefter först af biskopens måg, envoyéen frih. Johan Leijonberg, som skref sig till Finninge, och sedan af biskopens son, general-guvernören öfver drottning Christinas domäner, så i Tyskland som Sverige, Johan Larsson Paulin, adlad Olivecrantz, hvilken fick säterifrihet på egendomen, bebygde gården och uppkallade den med sitt nuvarande namn; Larslunda erhöll troligen sitt efter förutnämnda biskop. Stället, som reducerades af konung Carl XI, men återlöstes af Olivecrantz, ärfdes vid hans död 1707 af hans döttrar, af hvilka den yngsta, Eva Sophia, var enka efter kongl. rådet grefve Nils Lilljeroth samt afled 1733, den sista af Olivecrantzska ätten. Godset gick derefter i arf till Olivecrantz' svåger, lagmannen Gabriel Lilljeflychts afkomlingar och egdes 1768 af dennes dotterdotter, Christina Lovisa Wallenstjerna, och hennes man, löjtnanten Georg Johan von Köhnnigstedt, hvilka försålde detsamma till bröderna Carl, Ulric och Gustaf Gripenmarck; Ulric som var archivarie i riksens ständers bank, afyttrade åter egendomen 1782, efter sista broderns död, till grosshandl. i Götheborg, direktören vid svenska ostindiska kompaniet David af Sandeberg, hvars dotter och måg, Margaretha af Sandeberg och presidenten grefve Carl Johan Gyllenborg, fingo godset på sin lott. Deras son, protokolls-sekreteraren grefve Carl Adolph David Gyllenborg, hvilken efter föräldrarne ärfde detsamma och, likasom dessa bebodde det, förordnade, att om egendomen efter hans död, som inträffade på Olivehäll i Oct. 1863, då med honom, såsom ogift, den vidtfrejdade grefl. ätten Gyllenborg utslocknade, skulle lottas emellan några hans anhöriga, nemligen grefvarne Henning Hamilton, Henning och Fredric Taube samt grosshandlaren i Stockholm Carl David Arfvedsson, och att den vinnande (som sedermera blef grefve Hamilton) skulle utbetala en lösesumma af 150,000 rdr rmt. Manbyggningen, ett tvåvånings stenhus i ädel stil, ifrån hvars öfra våning är en intagande utsigt öfver segelleden emellan Stockholm och Strengnäs, har blifvit uppförd af presidenten Gyllenborg, och ligger naturskönt på en mindre höjd, emellan landsvägen och sjön, samt är omgifven af tvänne betydliga fruktträdgårdar och en ansenlig park, hvilken sträcker sig utefter sjöstranden och är en af Strengnäsboarne

mycket begagnad promenadplats. Presidenten Gyllenborg, som till en del anlagt, till en del förskönat parken, har äfven låtit plantera den utefter landsvägen varande, $^1/_4$ mil långa alléen, men hvilken nu, såsom till det mesta bestående, af åldriga risiga pilträd, är skräpig och ful. Af Olivehäll ses en vy i planschverket «Sverige framstäldt i teckningar. På Larslunda egor finnes sedan 1766 en helsobrunn, som, efter byggandet af ett brunnshus och anläggandet af en promenad för brunnsgästerna, mycket och ofta med fördel begagnas af Strengnäs stads innevånare och kringboende allmoge. Af ställenas urgamla namn bevaras minnet endast uti benämningen på ett torp, som ännu i dag kallas Finninge. Under Olivehäll lyda, $^3/_8$ mtl i Malmby och $^1/_2$ mtl Lundby i samma socken; tax.värdet år 1862 var 175,000 rdr.

Olof, S:t. (Tills vidare förenad med Stiby). Socken och regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Albo och Jerestads kontrakt, är belägen uti Albo härad af Christianstads län, 2 mil n. n. v. från Cimbrishamn och 1 mil från hafvet, omfattar 0,303 qvadratmil fast land, fördelade på $10^5/_{16}$ mtl och bebodda 1862 af 1,362 personer; år 1805 af blott 642. Marken är till större delen bergaktig; jordmånen består af stengrus och mylla; skog växer tillräckligt för egna behofvet. Bevillnings-afgiften år 1862 för inkomst var 34 rdr rmt; hela fastighetsvärdet 663,475 rdr, deraf 1,000 rdr för 3 skolbyggnader. Sockenvägen mellan Stiby och S:t Olofs kyrkor är $^1/_2$ mil. Kyrkan är ganska stor; intill sednaste tiden har mycken vidskepelse bedrifvits med S:t Olofs bild i kyrkan samt med den vid kyrkan belägna källan, i synnerhet på S:t Olofs dag och midsommarsaftonen. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola samt 2 fasta och 2 flyttbara småbarns-skolor.

Gårdar: *S:t Olofs gård,* $^2/_3$ mtl ber. säteri, $^1/_{16}$ uts. Olofsgård, $\frac{31}{48}$ *Måsalycke* utgöra socknens största gods, taxeradt till 84,000 rdr, eges af grefve A. R. Hamilton. Vidare märkas följande, nämnda i ordning efter summan af deras taxeringsvärde: $^3/_4$ *Östaröd,* $\frac{71}{192}$ mtl *Elmhult,* ett gods; $^9/_{16}$ mtl i *Attusa* med en torfmosse, benämnd *Getingmosse,* eges af lagman Sylvan i Öja; $\frac{15}{16}$ mtl *Raskarum;* $^1/_{16}$ *Måsalycke,* $^5/_8$:delar i ängen *De Dödas Lott,* lyda under Christinehof; skogsparken *Skjunkalotten* och *Skånbeckshuset,* Stora *Perslott,* eges af majorskan och löjtn. Rosenkrantz. $^3/_8$ *Raskarum,* sergeant-boställe; $^1/_4$ *Rönnebröd,* $\frac{11}{256}$ *Nöteboda, Bösahus* väderqvarn; $^1/_{32}$ *Raskarum* med qvarn; $^1/_{64}$ *Altusa,* $^1/_4$ *Alaryd,* $\frac{5}{384}$ *Ekeryd,* ett gods; $^3/_{20}$ *Lerbergstorp* med ett tegelbruk; $\frac{1285}{5832}$ mtl *Raskarum;* $^3/_{32}$ *Snapparp,* $^1/_6$ *Elmhult,* ett gods, taxeradt till 13,000 rdr. $^1/_3$ *Måsalycke* äro krono. 1 mtl på 4 n:r i *Raskarum* äro militiæ. — Af byar må vidare nämnas: *Tåghusa, Kapellet, Holmana* och *Kyrkeröd.* — Adress: Cimbrishamn.

Olof, S:t. Annex-socken till Sigtuna stad, är belägen uti Erlinghundra härad af Stockholms län, 3 mil s. från Uppsala, delas i två delar af Munksundet och Garnsviken, hvilken skjuter långt in åt norr och mottager ett litet vattendrag från vester, vid gränsen till Wassunda. Strandängderna af sjelfva Mälaren bestå hufvudsakligen af tämligen vilda och branta bergkullar, mellan odlade dalgångar. Rådande jordmån är lera, och hufvudnäringen åkerbruk, hvarjemte idkas boskapsskötsel, fiske, skogsbruk, m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 440 och 1860 af 359 personer, består af $1^1/_2$ mtl skatte, 10 mantal krono, $10^7/_8$ fr. på en areal af 190 qv.-mil; fastighetsvärdet taxerades 1862 till 464,500 rdr, och i bevillning erlades för egendom och inkomster 117 rdr rmt. Socknen uppkom då S:t Olofs kyrka i Sigtuna efter Stockholms anläggning fick sig byar anslagne till sin församling, hvilken kallades S:t Olofs socken. Kyrkan ligger i ruiner inom staden. I församlingens sigill finnes en bila, norrska konungen Olof den Heliges symbol. Socknen räknas 1314 till *Arlendahundeæri.* Hela trakten är rik på fornminnen, såsom grafhögar, stensättningar och runstenar, men ännu mer vittna skriftliga handlingar om gammal odling och betydenhet. Vid Wiby, under Wenngarn, torde vara att söka platsen för det i äldsta tider, ofta nämnda *Vicbu* kloster, från hvilket Sko och Juleta uppstodo; en väg har derifrån gått upp genom bergen till staden. Öfver Munkholms-sundet torde den i Upplandslagen förekommande *Thilæsundsbro* hafva varit, 1441 kallad *Tillö bro;* många andra gamla namn på gårdar och lägenheter återfinnas nästan oförändrade i de nya.

Gårdar: *Löfstaholms* gods (se den art.) hvars taxeringsvärde år 1862 var 177,500 rdr rmt. — *Wenngarn,* kungsgård, se den art., taxerades till 200,000 rdr. $1^1/_2$ sk. *Norr-Thil,* $^3/_8$ fr. *Söder-*

Thil, 2 frälse *Räfsta,* $^1/_4$ *Flottvik,* $^1/_4$ *Embarsboda,* Munkholms utjord, alltsammans taxeradt till 87,000 rdr, egdes af kammarherren, grefve Gyldenstolpe. Öfriga hemman äro: 1 skatte 1 frälse *Eneby,* 1 mtl *Näsby,* 1 fr. *Räfsta,* $^1/_2$ *Öhlsta* eller *Ullsta.*

Olofs S:t Källor, så nämnda, dels deraf, att konung Olof den Helige i dem låtit döpa hedningarne, dels emedan de blifvit till hans minne invigda eller legat i grannskapet af någon kyrka, som haft honom till skyddshelgon, finnas mångstädes, såsom S:t Olofs källa i Frösunda socken i Uppland, S:t Olofs källa på Ekefjell å Dal, S:t Olofs källa vid Berg i Hools socken, likaledes på Dal, m. fl. ställen.

Olofsborg, *Olsborg,* var ett på sin tid ryktbart fäste, beläget på en hög klippa, kallad Slottsberget, hvilken, med lodräta väggar, stupar ned i den natursköna Bullaresjön i norra Bohus län. Lemningar deraf synas ännu och visa, att slottet haft 3 ringmurar inom hvarandra. Enligt folksägen skall borgen vara grundad af Olof den Helige omkring år 1020. Den befästades af Thord Bonde, under kriget mot Norge i medlet af 15:de århundradet, samt innehades likaledes af Svenskarne under oroligheterna vid 16:de århundradets ingång. Den käcke Otto Rud på Bohus fann sig särdeles besvärad af grannskapet med det gamla Olsborg i Bullaren. Men som slottet egde af naturen en stark befästning och dessutom försvarades af den tappre Nils Nautzen med en rask besättning, trodde han sig icke vuxen att taga det medelst belägring, utan upptänkte i det stället en krigslist, hvilken ock lyckades. Det var sjelfva julaftonen år 1502, som Rud med en skara bepröfvade knektar aflade sitt besök i Bullaren. Rud lyckades obemärkt nalkas fästet, derigenom att han lät sitt folk draga hvita skjortor utanpå rustningarne, för att ej röjas emot den nyfallna snön, som betäckte den tillfrusna sjön. Vakterna öfverrumplades och Otto Rud med sina Danskar stod plötsligt i sjelfva dryckessalen, der besättningen var samlad vid julbordet, under fullt rus. Endast borgherren Nils Nautzen försvarade sig ensam i ett torn, med hugg och stenkastning, till eftermiddagen på juldagen, då han gaf sig eller, efter en annan berättelse, störtade sig ned på den tillfrusna Bullaresjön och undkom. Till belöning för bragden förlänade konung Johan II Otto Rud med Olsborg och dess län till everldelig tid. År 1523 intogs det likväl af de Svenske, och en Nils Rinnesson blef dess höfvidsman. Följande året förstördes det i grund af kon. Christian II, vid hans infall i Bohus län. Borgens afrättsplats skall hafva varit på det gent emot liggande *Galgaberget,* och dess begrafningsställe på den närbelägna *Slottsängen.* Afzelius anser ej otroligt, att Olsborg är stället, der kon. Olof, under sitt vistande i Wiken, lät dräpa Eilif den Götiske och de andra redliga Svenska män, som ville blifva sin konung trogna.

Olofsforss. Jernbruk, sågverk och landtegendom uti Nordmalings härad och socken i Westerbottens län, ligger 6 mil från Umeå stad, vid en vik af Östersjön, med egen lastageplats, hvarifrån brukets och sågens tillverkningar föras direkte till utlandet. Bruket, som består af en 1858 nybyggd masugn af sten (den gamla uppfördes 1750 vid Ledeån (Löjdeå) på Mo hemmans egor, med rättighet till kolfångst på skatte- och kronoskogar i socknen), 4 härdar, med c:a 6,400 centn. stångjernstillverkning samt manufakturverk, har egna malmtillgångar från andelar i Utö grufvor, äfvensom öfver Strömsholm från lotter i flera grufvor, tullmjölqvarn med 2:ne par stenar och sikt samt 2:ne finbladiga, tvåramiga sågverk, hvaraf i det ena finnes en s. k. kanttrissa. Alla verkstäderna äro under de sednare 10 åren nybyggda, försedda med blåsmaschiner och hammarstolar af jern. Till egendomen, som har en egovidd af 51,389 tld, hvaraf c:a 30,000 tld väl vårdad skog, hörer $^1/_4$:del i Öre elfs laxfiske, hälften i Lögde laxfiske, frälselägenheten Järholmen; bruket taxerades 1862 till 120,000 rdr, sågverket vid Hyngelsböhle till 30,000, 6 st. kolaretorp till 25,000 rdr rmt. Vid Olofsforss med derunder lydande Klöse och Holmfors hamrar bodde 1860: 246 skattskrifna arbetare. Olofsforss jernverk anl. af hofmarskalken J. Jennings och egdes 1860 af ett bolag med brukspatron M. Steuch i Stockholm till disponent; $^1/_4$:del i bruket inköptes år 1862 af stadsmäk-

laren i Stockholm, herr J. Holm för 64,000 rdr rmt.

Olofsfors. Jernmanufakturverk i Bollnäs socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, taxerades 1862 till 3,000 rdr rmt.

Olofsfors. Stångjernshammare uti Norbergs socken af Westerås län, se den art. Enligt Kommerce-kollegi berättelse af år 1861, har tillåtelse blifvit lemnad för uppförandet af ett stångjernsverk, kalladt *Nedre Olofsfors,* i Grytnäs socken af Kopparbergs län.

Olofsforss. Jernbruk uti Grangärdes socken af Stora Kopparbergs län, beläget vid Norsån, har 3:ne stockar för spik- och knippjernstillverkning, dervid under året 1860 tillverkats 647 *skℓℓ.* 10 *ℓℓℓ.* Bruket egdes af Olaus Olaussons sterbhus i intressentskap med bergsmän.

Olofsholme S:t, fordom *Akergarn.* En holme belägen vid Gotlands nordöstra sida, uti Hellvi socken, och hvars historiska märkvärdighet är redan omnämnd, under art. Hellvi. Här är en ypperlig och af naturen väl bildad nödhamn, men har genom indrifven sand, som bildar en bank öfver inloppet, blifvit uppgrundad från 24 till 13 fot; den är föga besökt. Här finnas tvänne lotsar.

Olofsström. Bruksegendom uti Blekinge län, Listers härad och Jemshögs (Gjemsjö i 1824 års jordebok) socken, $^{1}/_{4}$ mil fr. kyrka, $1^{1}/_{2}$ mil fr. Pukaviks lastageplats, $2^{1}/_{2}$ mil fr. Sölvesborg, $5^{1}/_{4}$ fr. Carlshamn, samt $^{1}/_{2}$ mil fr. skånska och $1^{1}/_{2}$ mil fr. småländska gränsen, på skattehemmanet n:o 22, Holjes egor, består af $^{3}/_{32}$ mtl, med en areal af c:a 100 tld åker, äng och betesmark; denna sednare bevuxen med björkskog. Från en intill denna egendom stötande större insjö utlöper en å, bildande under $^{1}/_{8}$ mil en oafbruten rad af goda fall, hvaraf flera äro obegagnade, andra nyttjade till drifvande af 1 kopparhammare och kopparmanufakturverk, privilegieradt år 1777; ett jernmanufakturverk, bestående af 1 knipp-, 1 spik- och 1 stångjernshammare, privilegieradt sednast år 1797; ett pappersbruk, privilegieradt år 1727; en vadmalsstamp från år 1760 och 1 färgeri från år 1793; samt en skattlagd qvarn med 2 par stenar och en såg med 2 ramar. Vid kopparhammaren tillverkades 1861: 400 centner koppar. Egendomen hade 1862 fyra egare, se vidare art. Jemshög och Holje. Stället kallades fordom Petrefors af en brukspatron J. W. Petre, som här först anlade ett jernbruk; och af N. Sjöborgs beskrifning öfver Blekinge (tryckt 1792) upplyses, att Olofsström då bestod af $^{5}/_{8}$ mtl, var väl bebygdt och egdes af brukspatron Olson i Carlshamn.

Olofstorp. Ett mantal berustadt säteri uti Saudseryds socken, Tveta härad af Jönköpings län, tax. 1862 till 34,000 rdr, inberäknadt tillhörande bränneribyggnad, eges af hr G. Hjertström. Gården har en större karaktersbyggnad samt 2:ne vackra trädgårdar. Den egdes omkring 1670 af assessoren i Göta hofrätt Olof Gammal, sedermera adlad och stamfader för Ehrencronska familjen, hvilken innehaft egendomen intill 1750, då direktör J. E. Hedman, sedan Hedencrantz kallad, inköpte densamma; och beboddes den vidare af hans dotter, framlidna presidentskan Ehrenheim.

Olofstorp. Ett mantal frälse-säteri uti Algutstorps socken, Kullings härad af Elfsborgs län, tillhörde år 1816 fanjunkaren J. G. Hammarstrand och 1862 majorskan Rutensköld; fastighetsvärdet taxerades sistn. år till 25,475 rdr rmt.

Olsbenning, *Öfra* och *Nedra.* Tvänne bergsmanshemman i Karbennings socken af Westmanland, hvaraf den *Nedra,* som eges af flera intressenter, har 495 *skℓℓ* 9 *ℓℓℓ.* 15 *ℓℓ* stångjernsmide, af eget tackjern. Den *Öfras* smide är på sednare tiden nedlagt. Båda hemmanen uppgifvas på 1840-talet haft vid 2:ne hamrar och 2:ne härdar ett årligt smide af 195 *skℓℓ.*

Olshammar. Ett mantal frälse-säteri, i den del af Hammars socken i Sundbo härad och Örebro län, som ligger vester om Wetterns norra spets, vid en vik af nämnda sjö, är en mycket gammal gård och skall, enligt sägnen, egts och bebotts af S:t Brita och hennes man, Nerikes-lagmannen Ulf Gudmarsson (Hjorthufvud), innan Wadstena kloster på hennes föranstaltande anlades. Efter den sistnämnda tros stället blifvit kalladt Ulfshammar. Ståthållaren på Kronobergs slott Håkan Knutsson Hand, hvilken var gift med konung Eric XIV:s naturliga dotter Virginia och dog 1633, uppgif-

ves äfven såsom egare; men hans söner, Erik och Arvid, hvilka båda skrefvo sig till Olshammar, det fadern *icke* gjorde, erhöllo gården år 1621 i donation af konung Gustaf II Adolf. Som bägge två dogo ogifta, så tillföll egendomen i arf deras brorsdotter, Virginia Hand, hvilken afled 1681, och hvars man, öfversten Nils Lilljehöök till Gällared och Tiraholm, blef stamfader för den ännu lefvande Gällaredsgrenen af adl. ätten Lilljehöök af Gällared och Kolbäck, n:o 66. Ställets egare äro sedermera icke bekanta, förrän i sammanhang med Aspa bruks (se artikeln Algrena) *), till hvilken bruksegendom det ännu hörer. Under Handska slägtens tid lydde till Olshammar icke mindre än 50 hela hemman, men hvilka till största delen af konung Carl XI reducerades. Vid egendomen är ett betydligt tegelbruk, som anses så gammalt, att det försett Wadstena kloster och kyrkobyggnad med tegel, och hvilket bestyrkes af en i sednare tider funnen tegelugn med lika beskaffadt tegel som det vid nämnda byggnader. Säteriets och tegelbrukets taxeringsvärde år 1862 var 50,200 rdr rmt. Lemningar synas ännu, som sägas vara efter ett kloster, och en väg öfver den närbelägna skogen Tiveden bär sedan fordna tider namnet Munkstigen. Kyrka har funnits vid gården från äldre tider tillbaka, och densamma, iståndsatt af en ställets egare, brukspatronen Carl von Wahrendorff, med bibehållande af de i fönsterglasen inbrända adliga vapnen, begagnas fortfarande af de närboende församlingsboerna. På gårdsplanen, nära kyrkan, är en stor, flat sten, den traditionen förmäler varit begagnad af S:t Brita, då hon, vid sina ridter till Wadstena, steg till häst; äfvenledes qvarstår en gammal timvisare, prydd med Handska ättens sköldemärke.

Olsjö. By, se Skepparslöfs socken.

Olsnäs. Ett mantal skatte uti Stenkyrka socken, Tjörns härad af Göteborgs och Bohus län, har varit säteri till 1694, då det reducerades; vid den tiden lydde derunder flera hemman i Stenkyrka samt gården Östra Sunna i Klöfvedals socken. Egendomen innehades af adliga Månesköldska slägten, hvilkens afkomlingar, nu mera bönder (år 1862: 10) ännu ega densamma. År 1704 omtalas i permbref välborne herr Per Knutsson Månesköld såsom egare till Olsnäs och flera gårdar. Inom slägten ha bibehållit sig sägner om Olsnäs fordna härlighet, då det med »fjorton förgyllda vindflöjlar« prydda slottet reste sig på berget, som ligger strax ofvanom nuvarande gården. På 1400-talet kallas gården Alsnäs. Taxeringsvärdet 1862 var 40,000 rdr rmt.

Olstorp, tillförne *Olofstorp* (sammanlagdt af hemmanen Olstorp, Råstorp, Svarstorp). En sätesgård i Askeryds socken, Ydre härad af Östergötland, $2^1/_4$ mil från Eksjö, 9 mil från Linköping, består af $3^3/_8$ mantal frälse-säteri; underlydande hemman utgöra $7^1/_2$ mtl samt en frälse-utjord, qvarn med 5 par stenar och grynverk, tegelbruk, såg, manufakturverk, oljeslageri och tröskverk, allt med öfverflödig vattentillgång. Läget utmärkt vackert, på ett näs mellan sjöarna Östra och Westra Leijern, hvilka derstädes äro förenade genom en ström; stor åbyggnad uppfördes 1783. Arealen 3,500 tld, hvaraf 1,500 tld vacker och sparad skog, det öfriga åker, äng och beteshagar. Vid de under eget bruk varande $5^3/_8$ mtl födas 6 hästar och 100 st. boskapskreatur samt utsås 100 tunnor spannmål och 100 tunnor potates.

Godset tillhörde 1350 riddaren Arvid Göstafsson (Sparre) och hans syster fru Märtha, hvilka nämnda år donerade detsamma, jemte större delen af den s. k. Lägerbobygd, till Wadstena och Wreta kloster *). Vid delning af denna donation klostren imellan, tillföll godset Wreta kloster, hvarifrån det af konung Gustaf I, vid reformationen, indrogs såsom hans enskilda tillhörighet, på grund deraf, att konung Gustaf räknade sig såsom arfburen efter donationsgifvarne. I hans och följande konungars bruk och ego förblef godset intill 1620 **), då detsamma

---

*) Lagmannen i Blekinge och Skåne Åke Soop, som dog på Järstorp 1748, skref sig äfven till Olshammar.

*) Uppgifves af Tham förekomma 1383 i ett Bo Jonssons bytesbref.

**) I Anreps Ättartaflor uppgifvas häradsh. Bengt Carlsson och hans son, höfvidsm. Carl Bengtsson, hvars sonson blef stamfader för adl. slägten Lilljestjelke, hafva skrifvit sig till Olstorp i Askeby s:n i Östergötland. För närvarande finnes der ingen gård med namnet Olstorp. Skulle detta Olstorp varit det, hvartill de skrefvo sig?

af konung Gustaf Adolf afläts till ståth. Stellan Mörner, hvarefter det inom slägten, gick i arf, tills det vid reduktionen indrogs till kronan, men donerades, under Norrköpings besluts vilkor, den 8 Sept. 1683, åter till friherre Mörner, hvars enka, Beata Schulman, död 1706, sedermera utbytte godset från kronan; deras sonson grefve Carl Gustaf Mörner bortbytte 1761 godset till ryttmästaren baron Anders Koskull; af dennes enka, friherrinnan Charlotta Koskull, såldes detsamma 1773 till öfverste-löjtnanten G. A. Schmiterlöw, död på 1780-talet, hvars sonson, kammarherren G. A. Schmiterlöw, död 1856, sålde 1835 godset till krigsrådet J. af Segerström, under hvars tid här uppfördes en sädesria, 75 alnar lång, efter s. k. gjutna methoden. Af honom såldes godset 1852 till possession. C. E. Fryberg, som ännu 1862 var egare. Sistnämnda års taxeringsvärde var 239,600 rdr (hvaraf 70,000 för sjelfva säteriet).

Olstorp. Militiæ-boställe af 1 mtl, se Qvistofta socken.

Olsäng. By uti Christianopel socken af Carlskrona län, består af $2^5/_{24}$ mantal skatte och hade 1862: 13 åboer samt 170 invånare. Till byn, som är en ibland de bästa i socknen, med bördig åker, god äng, höra 5 ålfisken.

Olsängen. Ett mtl frälse-säteri på Dal uti Ferglanda socken, Walbo härad af Elfsborgs län, egdes 1577 af välborne Hans Torstensson, kallas 1683 gammalt rå och rör, då Lars Fahneskiöld var egare; har sedermera tillhört flera adliga personer, egdes 1845 af enkefru kaptenskan Rydingsvärd och nu af 5 bönder; taxeringsvärdet 1862 var 35,000 rdr rmt.

Oltorp. Ett mtl berustadt säteri uti Dimbo socken, Wartofta härad af Skaraborgs län, utgör med bränneri-byggnader, tegelbruk och 3:ne qvarnar uti en förbilöpande bäck, samt $1^5/_8$ mtl underl. (allt efter uppgift ifrån egaren) ett gods, taxeradt 1862 till 98,000 rdr rmt; årliga utsädet uppgifves till 50 t:r råg, 200 t:r vårsäd, 150 t:r potates. Gården har ek- och annan löfskog, jemte någon barrskog. Egare hafva varit baron Rudbeck och brukspatron G. Hörstadius, år 1862 herr C. G. Millqvist. — På detta hemmans egor skall funnits ett på sednare tider nedlagdt alunbruk, det äldsta i Skaraborgs län och anlagdt 1726 af general-majoren och landshöfdingen Joh. von Mentzer samt efter honom och hans fru kalladt *Jean Catharine*-alunbruk.

Ombenning. En bergsmanstackjernshytta, belägen norr i Wester-Wåla socken af Westmanland, hade år 1861: 1,293 *sk℔.* 10 *l℔.* tackjernstillverkning; fastighetsvärdet s. år var 12,934 rdr. Hyttan, som eges af flera intressenter, uppgifves vara upptagen å 1651 års längd, men icke för Wåla, utan för Norberg socken.

Omberg. Såsom en isolerad bergkam uppstiger från det omgifvande slättlandet detta bekanta berg utmed Wetterns strand, börjar vid pass $1^1/_2$ mil i söder från Wadstena och sträcker sig i längd från norr till söder $1^1/_3$ mil, är $^3/_8$ mil på bredaste stället och höjer sig med sin högsta punkt, *Hjessan*, 573 sv. fot öfver Wettern eller 869 sv. fot öfver hafvet. Omberget ligger inom Tollstads och Wäfversunda socknar samt omfattar dessutom, utmed Tåkern och Wettern, helt eller delvis Heda, Rök, Svanhals och Kumla socknar af Lysings härad, Harstad, Wäderstad, Apunna och Hof af Göstrings; Roxlösa, Källstad, Herrestad, Örberga, Nässja och Strå af Dahls; S:t Pehr, Orlunda, Fifvelstad, Hagbyhöga, Westra Stenby och Winnerstad af Aska härad; det skall erhållit namn antingen efter en drottning Ama, som skall här hafva bott, eller af Omi, ett af Odens många namn, så vida icke namnets förklaring antydes af folket, då det säger: berget »ommar», hvilket vill så mycket säga, att det kastar från sig ångor. Bergets hufvudmassa hör till urformationen; men bergarterna omvexla så mycket, att det är svårt att finna, hvilkendera som har öfvervigten. Väl kallas den röd och groftärnig granit; men verklig granit med dennas tre ordnade beståndsdelar är det icke. Bredvid dessa lager träffas hårda, jemna gneishallar samt här och der glimmerskiffer. På några ställen genombrytas glimmerbergen af fotsbreda ådror af qvarts. Flera arter af öfvergångsformationen träffas vid bergets fot. Så t. ex. observeras här och der ett litet lager renare sandsten, och ett mägtigare lager af lerskiffer träffas omkring Elfverums udde. Ännu vigtigare är det lager af kalksten, som vid bergets norra ända och östra sida

förefinnes på Wetterns botten, ett långt stycke utifrån stranden, såsom ett ljust stenlagdt golf och sedan på land uppstiger till en medelhöjd af 20 fot. Se Borghamns kalkstensbrott. Åt sjösidan är berget till en början från *Borghamn* vid norra udden till *Anudden* icke synnerligen brant; men derefter uppstiga de s. k. *Måkebergen* nästan lodrätt från sjön till 300 fot och derutöfver; efter dem följa *Westra Wäggar* och *Mullskräerna,* hvarefter berget blir mindre brant, ehuru tvänne höga bergklintar uppträda, en på *Elfverums udde,* den andra kallad *Rödgafvel,* längst i söder och 146 fot öfver Wettern. Vid Rödgafvel är utseendet vildast, och här finnes den största bland bergets grottor, 68 fot lång och 30 hög. Öfverst i Rödgafvel är en hvalflik fördjupning efter ett utfallet klippstycke, kallad *Rödgafvels port,* och midt framför denna anses Wettern vara djupast. Ett stycke ifrån bergets nordligaste ända, *Borgudden,* ligga de s. k. *Svartebergen,* som vid vattenbrynet hafva talrika grottor, i några bland hvilka man kan löpa in med båt; en af dessa grottor kallas *Fläskhålet,* emedan bönderna vid Polackarnes inbrott i Sigismunds tid der gömt sina matförråder. Klipporna vid vattenbrynet hafva olika namn efter sina omvexlande former, t. ex. *Munken* eller *Gråkarlen, Predikstolen, Jungfrun* o. s. v. Omberg är bokens nordligaste växtställe i Sverige, och bland de till antalet omkring 100 bokarna märkes den s. k. *Apostlaboken,* som fordom haft 12 lika tjocka grenar, dock nu mer till stor del förtorkade.

I följd af sjelfva bergets läge, fjerran från alla skogstrakter, och som det från alla håll är blottstäldt för häftiga stormar, måste dess fauna vara mindre rik än dess flora. Ställets växthistoria, ehuru sorgfälligt studerad, är svårligen ännu fullkomligen utredd. Förmodligen gömmer den ännu mycket härligt, som är en framtid förbehållet att framlägga i dagen. Jordmånen är i allmänhet ärig. Mergel förekommer väl, men sparsamt. Den bästa vegetationen förekommer i grannskapet af kärr och mossar, hvilka upptaga en stor vidd af Omberg. På Hjessan ligger en stenhäll, nu begagnad som bordskifva, fordom som grafhäll, och härifrån har man en härlig utsigt öfver det kringliggande landet samt kan med tub se omkr. 50 kyrkor och 6 städer. På berget upprinna flera källor, deribland den s. k. *Helge källa* eller *Hälle-källan* samt mineralkällan vid *Djurledet.* På Omberg har varit en kungsdjurgård; men sedan 1805 förändrades dess bestämmelse till kronopark, och djurafveln försåldes. Arealen förr uppskattad till 6,000 tld, beräknas nu till 1,950 tld. Kronoparken taxerades 1862 till 300,000 rdr rmt. Här finnes den största trädskola inom länet; mullbärsplantering upptager en areal af 216 qvadr.-stänger.

Vid södra ändan af Omberg, nära Wettern, ligger ruinerna af Alvastra kloster.

Onsala. Socken och regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Fjäre och Wiske kontrakt i Göteborgs stift, är belägen i Fjäre härad af Halmstads län, $3^1/_2$ mil från Göteborg, 1 mil s. s. v. från Kongsbacka, samt omfattar 0,439 qv.-mil land. Endast på norra sidan förenadt med fasta landet, utgör Onsala en halfö, hvilken i öster omslutes af Strömsfjord (Kongsbackafjolen) samt i vester och söder af hafvet. Utmärkt af en i allmänhet stenbunden jordyta, saknar denna trakt större strömdrag, och ibland de mindre, hvilka leda sin upprinnelse ur kärr och ur de mellan bergen liggande dalarna, må anmärkas: *Forssbäcken, Hasta-bäck,* hvilken skiljer socknen uti 2:ne afdelningar, *Sunnan-* och *Nordanbäck,* samt *Dragsbäcken.* Ibland den mängd öar, som ligga utanför Onsala-landet i hafvet, må nämnas: *Sandö, Ejderön, Öckarö, Malön* *), *Stensholmarne, Wassholmen, Böttholmen, Grytan, Hästbua* samt *Nidingen* (se den art.), dessutom i Strömsfjord *Ramnö, Brokö, Brattö, Ramnökalf, Hästklöfvarne* m. fl. Med undantag af Nidingen, begagnas alla i hafvet liggande öar till betesmarker af delegarne i de utmarker, som på fasta landet ligga midtför öarna. Hamnar

*) Grosshandlaren Erik Rundberg har, i ändamål att bereda tillflykt och lifsuppehälle åt skeppsbrutne, låtit å den förut obebyggda *Malön,* belägen ytterst i skärgården, uppföra en byggnad af trä, försedd med eldstad, matvaror samt andra förnödenheter. Å en tafla meddelas underrättelser på olika språk, att skeppsbrutna ega att taga byggnaden i besittning med hvad deri finnes för sitt lifsuppehälle. Likaledes har herr Rundberg genom testamente anvisat en fond, hvilkens årliga ränta är afsedd till inköp af beklädnad åt skeppsbrutna, som komma i land å Malön.

äro: *Sandö*, 24 fot djup, *Fjärehals*, 12 fot, *Råö*, 14 fot, *Ökrösund*, 24 fot; vid *Ejderön* finnes en för djuptgående skepp; *Gräset*, 24 fot, *Mönster*, för båtar, *Skalla*, 24 fot, *Gottskärs* hamn, bekant i vår äldre krigshistoria; det var näml. här som norska konungen Hagen den Gamle låg med sin flotta, då han, 1256, härjade i Halland; kan nu mer endast begagnas af små båtar. *Hällsunds* hamn, har en båk för sjöfarande. De högsta bergen i socknen äro *Sköllerödsberg* och *Ambjörnsberg*, hvilka bägge äfvenledes tjena sjöfarande till landkänning, och från det sednare har man den mest vidsträckta utsigt öfver Kattegat. Jordmånen är ungefär till hälften steril sand, uppfylld med klappursten; men den öfriga hälften är lera och lermylla. Grå lermergel finnes på åtskilliga ställen. Fiske är en vigtig näringsgren; inbyggarne idka jemväl utrikes sjöfart. Bevillnings-afgift för inkomst uppgick 1862 till 725 rdr, och af taxering icke beroende afgifter till 206 rdr. Sedan Oktober 1863 är postgång trenne gånger i veckan öppnad härimellan och Kongsbacka. I socknen finnes badhus. Ortnamnet *Onsala* härleder Lagerbring från Odin. Uti kon. Waldemars jordebok skrifves Othensala, på kartan af 1277 *Othensäle*, och ännu uti sist förflutna sekel skref man Odensala. Kyrkan, 12 alnar lång och 15 alnar bred, är tegeltäckt. Tvänne murade vapenhus äro vid dörrarna på södra sidan, Gatenhjelmska grafven intill kyrkans östra gafvel. Uti densamma stå tvänne hvita marmorkistor, af hvilka hvar och en innesluter först en träkista och sedan en af koppar. Dessa marmorkistor förtjena att hänföras till konststycken, och då både Gatenhjelm sjelf samt dessa hans grafmonumenter vunnit en viss namnkunnighet, så må en berättelse härom uti beskrifningen af hans födelsebygd intaga ett rum. Marmorkistorna förfärdigades i Rom och voro bestämda att förvara stoftet af några vid danska hofvet aflidne personer. Under ett kapartåg träffade Gatenhjelm det danska skepp, som skulle öfverföra marmorkistorna till Köpenhamn, förklarade dem för god pris och förde dem till Onsala. Lagerbring yttrar härom: »Hafvet var uppfyldt med svenska kapare, som på egen kostnad gjorde Sveriges ovänner stor skada. Ibland dessa äro väl Lars Gathe och hans broder Kristian, skepparesöner från Odensala i Halland, ibland de märkvärdigaste. Begge adlades under namnet af Gatenhjelm, och Lars dödde med titel af kommendör 1718 *). Bland allmogen i Onsala går en sägen, att vid fiskläget *Gottskär* fordom varit en stad, benämnd Luntherstan. Samma sägen är gängse på andra ställen, t. ex. i Blekinge och i Skåne, i trakten af Engelholm. På Ejderön är en stor flat sten, som kallas offeraltaret, troligen efter i fordna tider der hållen hednisk gudstjenst. På öarna deromkring äro lemningar efter skansar. År 1717 landsteg danske amiralen Tordensköld i Onsala en söndag, under det folket var i kyrkan, och uppbrände en repslagarebana, tillika med mycket tågverke, som tillhörde ofvannämnde Gatenhjelm. Stensättningar och bautastenar finnas på åtskilliga ställen. Barnundervisningen bestrides uti en fast och 3 flyttbara småbarnsskolor af en examinerad och 3 oexaminerade lärare.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	1862.
1,997.	2,771.	$50\frac{7}{24}$.	$1\frac{1}{4}$.	$42\frac{23}{24}$.	893,900 rdr rmt.

Byar och gårdar. Af större egendomar märkas: $^3/_4$ mtl skatte *Baasås*, $^3/_8$ *Barkholmen*, $^1/_8$ *Högås*, utgörande ett gods, med högsta fastighetsvärdet, tax. till 25,000 rdr, egare August Carlberg. — 1 mtl sk. *Runsås* (tax. till 15,100 rdr) eges af grosshandl. E. Rundberg. — 1 mtl sk. *Rösan*, $\frac{10}{27}$ *Staregården* eges af grosshandl. Westerberg. — 1 mtl *Baasås*, $^1/_4$ uts. fr. *Bränna*, $^2/_3$ *Buerås*, $^1/_3$ *Håkulla*, ett gods, $^1/_2$ sk. *Hagen*, $^1/_3$ sk. *Dannebacka*, ett gods; 1 uts. fr. *Gullekulla*, $^3/_8$ *Bäcken*, $^1/_6$ *Hallen*, ett gods, 1 uts. fr. *Häcklehagen*, $^1/_2$ sk. *Hammarkulla*, $^1/_2$ *Wiken*, ett gods; egas alla af sjökaptener. 1 mtl *Onsala*, kyrkoherdeboställe. $^1/_4$ mtl *Klockaregård* **). Af

---

*) På Gatenhjelms marmorkista läses vid hufvudet: »Kongl. Maj:ts till Sverige väl förordnade kommendör till sjös, Den välborne Herren Lars Gatenhjelm, född 1689 i Onsala socken på gården *Gatan*, afliden i Göteborg 1718, uti sitt 29 års ålder. På locket: «Med afunds ögon må min grift ej ansedd blifva af dig, som ej kan nå den lycka, som jag nått; min flit på jorden blef välsignad med allt godt; men tänk hvad glädje Gud min själ har velat gifva! Till verldsligt nöje har min möda vida hunnit; men hos min Gud jag nu fullkomlig glädje har. Säg då, om Gathenhjelm ej nogsamt lycklig var, som på så lycklig tid, så salig ända funnit.«

**) Onsala kyrka eger intet hemman; men klockaren är af gammalt skyldig hålla henne med kommunionbröd och vin eller 4 ℔ smör, som ännu utgå af hans boställe N:o 1 *Onsala* Klockaregård. (L. B. Falkman.)

byar och hemman må vidare nämnas 7 mtl uts. fr. *Wiken, Köpstaden, Ledet, Lyngås, Måsen, Runsås,* $1\frac{1}{4}$ säteri, $\frac{1}{2}$ sk., $\frac{1}{4}$ fr. *Råö*, 2 sk. *Rörvik*, 2 fr., 1 sk. *Rösan*, 2 sk. *Stänkelsås, Siken, Strandegården, Skalegården, Skällared, Wessingsö.* — Adress: Kongsbacka och Onsala.

Onsike. Ett mantal frälse-säteri uti Tibble socken, Hagunda härad af Uppsala län, tillhörde omkring 1741 slägten De la Gardie, har sedan 1825 hört, jemte Holmbro, nu mer raserad qvarn samt 1 mtl underl., under Sjö i Holms socken. Säteriets fastighetsvärde taxerades 1862 till 35,000 rdr rmt.

Onsjö. Härad i Malmöhus län, gränsar i norr till Christianstads län, i öster till Frosta härad, i söder till Harjagers och i vester till Rönnebergs härad samt innefattar 16 socknar och delar af tre (se tab. till Malmöhus län) med $267\frac{31}{60}$ mtl på en areal af 2,813 qvadr.-mil fast land; dessutom upptagas 0,216 af insjöar. Folkmängden, som år 1805 var 10,507, uppgick 1855 till 15,939 personer. Häradet har stora och betydliga skogar samt mycken ängsmark; åkerjorden består af lera, grusjord och sandmylla. Den odlade jorden beräknas till 29,972 tld; naturlig äng till 13,837 tld. Åkerbruk och boskapsskötsel äro hufvudnäringar, och i norra delen afyttras årligen till Småland ungkreatur i ej obetydliga partier. Skogen lemnar äfven afkastning, hvarjemte linnetillverkning utgör en binäring. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 13,448,700 rdr rmt. Häradet, som kallades i konung Waldemars jordebok af år 1231 Othens härad, efter Oden, har utgjort med Rönnebergs och Luggude härader ett fögderi, men kommer enligt ny förordning att förenas med Rönnebergs och Harjagers härader till ett fögderi. Åttestupa tyckes hafva varit vid den af branta hälleberg i en krets praktfullt omgifna sjön Odensjö. Här märkas egendomarne *Trolleholm, Trollenäs, Rönneholm* och *Reslöf*. Jernvägs- och telegrafstation finnes vid *Stehag*. Gästgifvaregårdar äro *Åkarp* och *Röstånga*. Garfverier finnas i Asks, Hallaröds och Röstånga socknar, vadmalsstamp i Billinge socken, qvarnstensbrott i Munkarps, 2:ne sågqvarnar i Stehags socken, tegelbruk vid Rönneholm, m. m.

Onsjö. Kontrakt i Lunds stift, utgöres af 7 pastorater, hvaraf 1 patronelt, 2:ne altern. patr. och reg. samt 4 regala (se tab. till Malmöhus län). Kontraktet beboddes 1860 af 13,620 personer.

Onslunda. Annex-socken till Tranås pastorat, är belägen uti Ingelstads härad af Christianstads län, $2\frac{1}{2}$ mil från Ystad, samt omfattar 0,160 qvadr.-mil land. Socknen, som innehåller en by *Onslunda* på 61 n:r, har under året 1863 erhållit ny kyrka, belägen $\frac{3}{8}$ mil från moderförsamlingen. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola och 1 småbarnsskola af en examinerad och en oexaminerad lärare.

Folkmängd. 1805	— 1862.	Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Taxeringsvärde 1862.
667.	1,667.	$10\frac{3}{16}$.	1.	$\frac{1}{8}$.	607,260 rdr rmt.

Gården med högsta taxeringsvärdet är n:r 3, $\frac{201}{1344}$ mtl, tax. till 10,770 rdr rmt. 1 mtl är annexhemman. Ett garfveri och en qvarn finnas; bev. för inkomst uppgick 1862 till 25 rdr 96 öre. — Adress: Ystad.

Onsåker. Gästgifvaregård i Kullerstad socken af Linköpings län, hvarifrån skjutsas till:

Norrköping	$1\frac{1}{4}$ mil.
Wånga i v.	$1\frac{1}{8}$ »

Oplunda (Opplunda). Ett mtl fr.-säteri uti Wikingstad socken (i f. d. Rakered), Walkebo härad och Linköpings län, var 1610 säteri för Germund Some; tillhörde jemte Greby frälse 1680 landtjägmästaren Nils Ulfsköld; Oplunda försåldes 1756 af dottern Maria Helena, egdes 1783 af M. Odencrantz, 1850 af friherre J. L. Fleming, 1862 af Peter Persson; taxeringsvärdet var 25,000 rdr rmt.

Oplo eller *Upplo* (i jordeboken). Två mtl fr.-säteri uti Magra s:n, Bjerke härad af Elfsborgs län, har en vacker belägenhet, mellan höga berg, beklädda med vacker löfskog; härifrån till Göteborg räknas 7 mil, $6\frac{1}{2}$ till Lidköping, $4\frac{1}{2}$ till Wenersborg samt $2\frac{1}{2}$ till Alingsås. Säteriet är väl bebygdt för ståndspersoner, med en karaktersbyggnad med 2:ne flyglar, bränneri och alla nödiga uthus, jemte tröskverk vid ladugården; på ett frälsehemman är anlagdt ett tegelbruk. Både på säteriets och hemmanens egor är betydlig skog af ek, björk och gran, hvilken ej allenast är tillräcklig för alla egendomens behof, utan äfven medgifver afsalu. Fiske finnes uti en större insjö. Jordmånen vid egendomen består dels af lermylla, dels af svart- och sandmylla.

Säteriet tillhörde i början på 1500-talet stamfadern för Fårdala- och Gällared-grenarne af Lilljehöökslägten. Den för sitt karlavulna uppförande ryktbara s. k. grefve Ebba, dotter af Måns Bryntesson Lilljehöök, föddes här 1529. Här hade de emot konung Gustaf I sammansvurne upproriske herrarne, år 1529, sina öfverläggningar. Egendomen tillhörde år 1816 öfverstelöjtnant Sv. Wahlfelt, som planterat förutnämnda vackra löfskog.

Oppboga. Jernbruk i Fellingsbro socken och härad af Örebro län, är beläget vid Oppboga ström, 3 mil ifrån Örebro, samt hade på 1840-talet, enligt Tham, 2 härdar, 2 hamrar och 845⁴/₅ *sktt* privilegieradt smide. Men för sednare tid saknas underrättelser om detta bruk, som ej heller finnes upptaget i 1862 års taxeringslängder, hvadan det synes vara nedlagdt. Bruket anlades 1641 af borgaren i Arboga Olof Larsson; såldes 1644 af en Jon Gunnarsson till kongl. faktoren öfver Jäders kronobruk i Westmanland Peter Schaeij, stamfader för den utgångna adliga ätten v. Schaeij, som åter 1660 afyttrade detsamma till general-löjtn. Niclas Dankwardt,*) nobil. Lilljeström, hvars en sonsons sonson, majoren Fredric Dankwardt-Lilljeström på Kåsäter i Göthlunda socken och Nerike, ännu eger del deri.

Oppboga ström kallas det vattendrag, som bildas af Dylta å, då den infaller i sjön Wäringen i Westmanland, se vidare Arboga å. Den är af historisk märkvärdighet. Sedan riksrådet Erik Carlsson Wase till Norrby, under sina upproriska rörelser, haft några framgångar mot kon. Carl Knutssons trupper, så att han till och med gjorde sig så säker om svenska kronan, att han lofvat inom ett år sätta den på sin hustrus hufvud, bragte han Westmanlänningarne i vapen för konung Christian I och samlade vid början af år 1470 en krigsmakt af 30,000 man, hvarmed han ville tränga upp i Dalarne, plundra Kopparberget och på en gång fördrifva bägge Sturarne, men blef vid Hedemora slagen af Sten Sture. Erik Carlsson fattade då stånd vid Oppboga (Upphöga efter Fryxell) färja; men der angrep honom Nils Sture med hela sin här, d. 13 Jan., och erhöll öfver Erik Carlsson en fullkomlig seger, så att han sjelf måste fly, 16 mil i en ridt, och med möda kom undan till Juleta kloster och sedan till Danmark.

Oppboga. Fyra mantal berustadt säteri, ligger också vid Oppboga-ån, i Fellingsbro härad och socken af Örebro län, samt på lika afstånd ifrån Örebro stad som bruket. Ställets äldre egare äro icke bekanta; men i sednare tider, slutet af 1700-talet, tillhörde det den rika brukspatronen Ramsell, som skänkte det, jemte flera egendomar, till sin frände, lagmannen Lars Fredric Dahlsson och hans fru, Carolina Lovisa Tottie. Gården egdes sedan af hennes andra man, öfversten friherre Gustaf Lilljehorn, och innehafves nu af Dahlssons måg, brukspatronen och kommendören grefve Carl Johan von Hermanson på Frötuna i Göthlunda, der äfven baron Lilljehorn mycket bodde. Egendomen har vidsträckta och förmånliga inegor, men skall, enligt Djurberg, lida brist på skog. Till densamma hörer troligen Oppboga qvarn, känd redan 1558, under namnet Oppoua, äfvensom tegelbruk och en betydlig salusåg, hvarest år 1860 afverkades öfver 4,300 tolfter plank och bräder och 2,500 tolfter läkten och bakar. — Eganderätts-afgiften 1860 utgick med 112 rdr 50 öre.

Oppeby. Annex-socken till Hägerstad pastorat, är belägen i Kinda härad af Linköpings län, utmed Åsundens östra strand, 4½ mil s. s. o. från Linköping, samt omfattar en areal af 1,013 qvadratmil, hvaraf 0,225 äro insjöar (af Tham uppgifves arealen vara 0,991 qvadratmil). En mängd öar ligga utmed stränderna, särdeles de östligaste; den största är Bjuggön. Flera små bäckar utfalla här och der; i Björkforsviken en större med betydligt fall, från den mer än ½ mil långa, men smala *Berkern,* som åter upptager *Gryten* och andra sjöar från norr, *Öfra* och *Nedra Ämmern* från söder m. fl. Vesterut på *Åsundens* norra strand utfaller den grunda *Nimmern* *)

*) Daniel Mattsson, gift med en syster till Niclas Dankwardt, skall hafva uppbyggt Oppboga och Frötuna hamrar.

*) Prestmannen Lars Justelius har i ber. till Wetenskaps-Akademien meddelat, att en holme

utan sänkning genom kärr. Mot norra gränsen till Hägerstad ligga *Eftern, Elgsjön, Wångasjön* o. a. med nordligt utlopp dit; mot gränsen af Åtved ligger *Tolången* och mot Hycklinge *Fälaren,* båda på östra sluttningen till Kalmar län. Socknen genomstrykes således vid sina yttre delar af flera vattendelande åsar, hvilka bilda någorlunda höga bergstockar, med trånga dalar och vidsträcktare kärr och skogsmarker; men Åsundens norra strand kring Waboviken samt invid Nimmern är jemnare land, ofta slätt, utgörande socknens bästa och mest betydande del. Jordmånen är der lera, annars mestadels sandmylla eller sand. Växtligheten är efter olika läge mer eller mindre god eller klen. Hufvudnäringar äro åkerbruk, i förening med föga tillräckligt ängsbruk, men vidsträcktare tillgång på bete, och någon bränvinsbränning samt skogsbruk, till afyttrande af plank och bräder på Westervik. Här finnes häradsallmänningen *Gaddstigen,* af 841 $^{21}/_{32}$ tunnland, som är ställd under allmän vård år 1849 och indelad år 1852. Vid vattendragen finnas sågar och en större qvarn.

Uppaby socken nämnes på 1300-talet, äfven Oppabo. Kyrkan är ombyggd 1760, af sten, och erhöll namnet Karls kyrka i Kinden; den gamla var af trä, med chor från 1667. Socknen har folkskolebyggnad, sockenmagasin och stuga, taxerade till 4,050 rdr rmt. — Barnundervisningen bestreds 1862 uti 1 fast och 2 ambulatoriska skolor af en examinerad lärare. Af fornlemningar omtalas spår till befästningar å Sätra egor och å Idhults på Borgkullen.

---

uppflutit år 1749 i sjön Nimmern i nämnda socken. Holmen var 30 famnar lång, 10 d:o bred, 14 famnar på ena sidan. Han flöt upp midsommarstiden och låg stilla vid pass 12 veckor, efter hvilkas förlopp han småningom sjönk ned till bottnen, på 5 till 6 famnars djup. Han var full med stubbar och rötter, större och mindre, samt bar 8 stenar, ibland hvilka den största knappt kunde lyftas af en karl. Denna ö skall ock tillförne hafva vissa tider uppflutit, men före denna sista gång ej hafva visat sig på 40 år. Ålderstigne män föregåfvo, att timret till Oppeby kyrka, som ungefär för 150 år sedan blef byggd, skall vara hugget på denna ö, som då skall hafva varit sammanhängande med nästgränsande fasta holmen. (Wetenskaps-Akademiens Handlingar 1851.)

Folkmängd. 1805 — 1862.	Hemmantal. sk. kr. fr.	Tax.värde år 1862
762. 1,337.	$9\frac{13}{48}$. 1. 14.	990,000 rdr rmt.

Vid katholska tidens slut lydde här ej mindre än $10^1/_2$ gårdar under kyrkliga stiftelser af $31^3/_4$ enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet hade adeln slagit under sig det mesta, men förlorade åtskilligt vid reduktionen. Ungefär hälften tillhör nu bönder, deribland äfven ett säteri. $^1/_2$ mant. *Wäsby,* kaplansbol, synes fordom ha varit frälse, men till kronan utbytt af Christ. Gyllenstjerna; ett Westby såldes 1386 med Uppaby. $^1/_4$ mant. *Hagla,* vid Åsunden, $^1/_4$ mtl *Brevassa,* äro militiæ-boställen. Här märkas: säterierna *Stjernevik, Utdala* och *Forssvik* (detta eges af 8 bönder), beskrifna på sina ställen, upptagande med underlydande $^1/_2$ frälse *Södra Falla,* $^1/_2$ *Råhamra,* $^1/_2$ *Stormtorn,* 1 frälsesäteri *Wada,* under Stjernevik, $^1/_2$ *Heppesvik,* $^1/_2$ *Ingeshult,* $^1/_2$ *Rumnebo,* under Utdala, nära halfva socknens taxeringsvärde. — $^1/_2$ frälse *Basunda* (tax. till 25,000 rdr) samt $^1/_3$ *Grytvik* egas af löjtn. Rosenmüller på Fyllinge. — *Björkefors* qvarn med 4 par stenar samt tullsåg. Af hemman nämnas vidare af skatte: $^1/_2$ *Efjeboda,* $^1/_4$ *Norra Falla,* 1 *Idhult,* 1 mantal *Nedra Kärra,* $^1/_2$ *Nedra Ryda,* 1 *Nedra Wånga,* $1^1/_2$ *Wäsby;* af frälse: $^1/_4$ *Bjuggö,* 1 *Drabo,* $^1/_2$ *Knäppesvik,* $^1/_2$ *Kärra,* $1^1/_2$ *Ryda.* — Adress: Linköping och Linnäs.

Oppeby. Tre mant. frälse-säteri, 1 mant. rå och rör uti Bälinge socken, egas under Nynäs gods i samma socken.

Oppeby. Ett och $^1/_2$ mant. skatte uti Nicolai socken af Nyköpings län, $^1/_4$ mil från Nyköping, eges jemte 1 mant. frälse, $^1/_2$ skatte Släbro med såg, $^3/_{28}$ i Fruängen, af bruksegaren N. F. Husberg; taxeringsvärdet år 1862 var 70,000 rdr rmt. Se vidare art. Nicolai socken.

Oppebyberg. Tre och $^1/_4$ mantal frälse-säteri i Fellingsbro socken och härad af Örebro län, är beläget $3^3/_4$ mil ifrån Örebro, $1^1/_4$ mil ifrån Arboga och $^3/_4$ mil från Fellingsbro jernvägsstation på jernbanan mellan de båda förutnämnda städerna samt har en areal af 757 tunnland, deraf 369 tunnland äro åker och äng samt 388 afrösningsjord med skog öfver behofvet. Till gården höra 10 bebyggda torp, jemte qvarn och såg samt bränneri, det hela taxeradt år 1862 till 94,500 rdr rmt. Egendomen, som tillhört den fordom ansenligt rika Svedenstjernska ätten, hvilken innehade en stor del af de betydligare ställena der i orten, egdes 1828 af en häradshöfding Elfstedt, 1846 af vice häradshöfdingen Carl Fredric Abenius och sedermera af C. M. Dahlbom i Hagby i

Upland samt utbjöds i tidningarna i Jan. 1864 till salu af P. J. Carlsson.

Oppensten. Gammalt fäste i Åsarps socken af Westergöthland, har varit ett gammalt befäst slott eller borg emot fordna Danska gränsen. Konung Erik XIII räknar det bland Sveriges slott och län uti sin jordebok. Det lärer likväl ej blifvit bygdt af honom, men har i början varit uti enskilda personers ego; ty slottet var bygdt på Sturarnes grund, och drottning Margaretha gaf Bengt Sture och hans moder vederlag så väl för sjelfva slottsgrunden som för godset kring Oppensten, hvilket äfven räknades ibland Bo Jonssons pantegods i hans testamente. Riddaren Algot Månsson, exekutor af Bo Jonssons testamente, uppgaf 1388 detta slott åt drottning Margaretha, som förlänte det åt sin gunstling, Abraham Brodersson. I en munklegend om Kristi kors uti Svartbrödraklostret i Stockholm berättas, att en murmästare, vid namn Herman Pedersson, murat slottet Oppensten 1422, då Marqvard Ling var konungens fogde derstädes; men dermed lärer få förstås endast någon reparation eller utvidgning. En tysk, med namn Mårten Graby, var kommendant här 1434 och hade fått detta slott uti sin vård af en grefve Hans, åt hvilken Erik XIII anförtrott det, tillika med underliggande län. Så snart Engelbrekt ankom hit, lemnade Graby genast slottet åt honom genom dagtingan. Engelbrekt lät strax nedbränna detsamma, såsom ett skadligt näste för utländningar. Få lemningar synas deraf icke långt från kyrkan vid en liten å.

Oppmanna. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Willands kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarna Oppmanna och Wånga, med $38\frac{17}{240}$ mantal, bebodda 1860 af 4,400 personer. — *Oppmanna*, modersocken, belägen uti Willands härad af Christianstads län, $2^1/_4$ mil n. o. från Christianstad, vid den ej obetydliga Oppmanna-sjön, omfattar en areal af 0,444 qvadratmil, hvaraf 0,052 äro vatten. Utmarken är till större delen bergaktig. Åkerjorden är jemnare. Rådande jordmånen är sandmylla. Skog växer till nödtorft. Af fornlemningar finnas några ättekullar med krona eller fotkedja; uti en af dem har man funnit, på 2 alnars djup, en urna, svärd, stycken af handpikar med flera vanliga graffynd. Vid Sunnerby by var det, som, efter gamla sagor, Kjell Runske eller Rune hade sitt tillhåll. Om honom finnas dessutom traditioner på flera ställen i Småland. Sockneväg en är $^5/_8$ mil. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast och 2 flyttbara folkskolor. I kyrkan märkes en dopfunt af sandsten; sjelfva skålen håller $2^5/_{12}$ fot i yttre tvärmått. Omkring öfra delen märkas följande figurer: mellan 2 herdar hoppa 3 lamm; till höger ligger jungfru Maria i en säng och deröfver Kristus lindad, och ofvanför ses åsnan till höger och oxen stå till venster.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.várde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,155.	1,846.	$12\frac{5}{16}$.	$1\frac{5}{8}$.	$8\frac{7}{240}$.	938,189 rdr.

Hushållens antal år 1862 var 557. Socknen består af följande byar och gårdar: 1 mantal *Arkelstorp*, $^1/_4$ *Brunstorp*, $^1/_8$ *Killeboda*, $5^5/_{16}$ *Oppmanna*, 4 *Söndraby*, $^2/_3$ *Norra* och *Westra Stafversvad*, $^1/_3$ *Södra Sandviken*, $^5/_8$ *Tollarp* med garfveri, alla skatte. — $^3/_4$ mant. *Arkelstorp*, sergeantboställe, $^5/_8$ *Oppmanna*, kyrkoherdens boställe; torpet Oppmanna är klockareboställe, $^1/_4$ *Romeled*, korporalboställe. — Frälsehemmanen äro: $^3/_4$ *Allarp*, $^5/_8$ *Stora* och *Lilla Byröna*, $^3/_{10}$ *Glasbruket*, $^2/_3$ *Hillehagen*, $^1/_{10}$ *Lilla Hillehagen*, $^1/_{12}$ *Höjelycke*, $^1/_4$ *Kaffetorp*, $^7/_8$ *Månnestad*, $^{41}/_{80}$ mant. *Oppmanna*, $^1/_{16}$ *Snorretorp*, $^1/_8$ *Lilla Sandvik*. Gårdar med största taxeringsvärde äro $^5/_8$ *Oppmanna*, tax. till 30,000 rdr, $^7/_{16}$ *Mannesta*, tax. till 23,000 rdr. — I socknen finnas 2 vattenqvarnar, 31 torp. — Adress: Christianstad.

Oppunda. Ett härad i Nyköpings län, mellan Jönåkers härad med sjöarna Yngarn, Hallbosjön och Långhalsen i sydost och söder, Lidsjön i öster, emot Rönö härad, Willåttinge härad i norr och nordost, Öster- och Wester-Rekarne härader samt sjön Hjelmaren i norr, nordost och nordvest, Askers härad af Örebro län i nordvest och vester samt Finspångs och Bråbo härader af Linköpings län i sydost, är af alla i länet det största och upptager $13^1/_5$ qvadratmils areal. Oppunda härad, som hörer till Konungadömets domsaga och andra fögderiet samt är indeladt i trenne länsmansdistrikter, består af 13 kyrksocknar, nämligen Husby Oppunda, Bettna, Wrena, Lerbo, Blacksta, Wadsbro, Sköldinge, Floda, Stora Malm, Östra och Westra Wingåker; Österåker och Julita. Tings-

stället är vid Stensjö gästgifvaregård i Stora Malm. Inom häradet är en sparbank inrättad.

Oppunda. Med detta namn finnas tvänne kontrakt af Strengnäs stift, nemligen *Östra* och *Westra*, bägge inom Nyköpings län; se artikeln Strengnäs stift.

Opreda. Två mant. frälse uti Sunds socken af Linköpings län, se artikeln Grafby.

Opsala (Upsala). Fordom masugn och knipphammare uti Eds socken, Grums härad af Carlstads län, men för längesedan ödelagd; numer finnas här qvarn och såg, som lyda under säteriet Östra Segmon.

Ora elf i Dalarne, se Ohre socken.

Ora. Tre mantal frälse-säteri uti Faringe socken, Närdinghundra härad af Stockholms län, beläget nära Stamsjön, är ett gammalt herregods, som på 1500-talet tillhört slägten Månesköld. Enligt annan uppgift skall Ora med allt frälset i Faringe socken blifvit skänkt af Johan III till dess naturliga son, en Johan Carlsson (som troligen var häradshöfd. Johan Carlsson Månesköld, son till Carl Bengtsson och Märta af gamla Bölja-ätten). År 1642 egdes Ora af öfversten Isac Axelsson Silfversparre; general-majoren, friherre Berendt Wallenstjerna köpte gården styckvis af flera lottegare, och innehades den 1804 af hans dotter, friherrinnan A. M. von Dankwardt. Baron Lilljencrantz sålde Ora 1845 för 24,000 rdr rmt till nuvarande egaren, hr J. C. Törnqvist, som derjemte eger 1 mantal frälse Ösby i Tuna socken i Uppsala län; båda gårdarne skötas i sambruk och hafva en areal af 1,200 tunnland. Säteriet Ora taxerades 1862 till 50,000 rdr rmt.

Orberg. Två och $^1/_2$ mant. frälse-säteri uti Kånna socken, Sunnerbo härad af Kronobergs län, beläget $^1/_4$ mil från kyrkan, $6^1/_2$ från Wexiö, tillhörde 1770 ryttmästaren C. Ehrenborg, sedan fänrik Berg, som försålde det till löjtn. Silfversparre, derefter major Nils Ekerman, regementspastor Hörstadius, häradshöfding Lundström; år 1862 egdes säteriet af ryttmästaren F. O. Fischerström. Tax.värdet var 30,000 rdr rmt.

Orcke, *Årke* (i taxeringslängden). Ett mantal frälse-säteri uti Gryta socken, Hagunda härad af Uppsala län, beläget vid Säfvaån, har tillhört slägterna Sabel omkring 1640, Bjelke, Rosensköld omkring 1740, Littorin omkring 1820. År 1862 hade hemmanet 2 egare och var tax. till 30,000 rdr rmt.

Oresjön i Ohre sockens sydvestra hörn med en areal af 0,25 qvadratmil, håller i längd $^{11}/_{16}$ och i bredd $^5/_{16}$ mil, samt har en höjd öfver hafvet af 656 fot. Denna sjö med sina rundt omkring odlade, bebyggda och löfbevuxna stränder, med sin åt alla håll uppstigande bakgrund af barrskog och berg torde med skäl kunna räknas till en af Öfre Dalarnes mest intagande och leende sjöar. Den får sitt hufvudsakligaste tillflöde af den norr ifrån kommande och strax bredvid Tillhed utfallande *Ore* eller *Furudalsån*, hvilken har sin upprinnelse ur en källa inom Lilla Herrdals socken i Herjeådalen, *Oran* kallad, och som får uti en sydligare utgrening inom Orsa finnmark åtskilliga tillflöden, innan den norr om Wagnsjöklitt går in i Ore; dess sträckning från sockengränsen ner till Oresjön utgör omkring $2^1/_4$ mil. Efter tillökning af flera vattendrag, så att den vid ymnigare nederbörd har stor benägenhet att öfverstiga sina bräddar, flyter Oreån sedan genom Orsasjöarne, och kallas då *Orsa elf*, tills den vid Noret i Mora förenar sig med Östra Dalelfven. Oresjön mottager äfven andra vattendrag, såsom *Lömmingån*, *Uckerån*, *Andån* och *Arfån*.

Oretorp. Ett och ett halft mantal frälse-säteri, beläget uti Winslöf socken, Westra Göinge härad af Christianstads län, egdes 1862, jemte $5^1/_2$ mantal i Lommarps by (häraf utgöra $2^9/_{16}$ mant. en gård, kallad Louisdal), $^3/_{16}$ ins. fr. Damhus och $^1/_8$ Skogmöllan, 4 mjöl- och 3 sågqvarnar, af grefve M. Hamilton på Hörle. Hela taxeringsvärdet var 260,000 rdr rmt. Säteriet tillhörde 1825 kapiten H. G. Wrangel på Ovesholm. Egendomen har god tillgång på skog.

Oretorp. Gård uti Wittsjö socken, Westra Göinge härad, af Christianstads län, består af $^1/_4$ mant. frälse-säteri *Oretorp*, $^1/_2$ mant. Södra *Oretorp*, $^5/_{16}$ Norra ibm, allt uts. frälse, $^9/_{32}$ skatte-rusthåll

Snärshult, $^1/_4$ skatte *Hafraljunga*, 2:ne sågar, alltsammans taxeradt till 35,000 rdr rmt; utsädet uppgifves till 50 à 60 t:r säd, 80 à 100 t:r potates. Säterifriheten hitflyttades d. 24 Aug. 1781 från Snoggerup eller Fredriksberg i Mellby socken af Westra Göinge härad. Egare är handl. G. Walldau.

Orga, ett forntida jernbruk i Wånga socken af Östergötland, som konung Gustaf I år 1542 skall låtit inrätta till en stålsmedja, men hvilken är för många år sedan nedlagd; en mjölqvarn med 3 par stenar blef i stället uppbyggd.

Orkesta, *Årekesta* (i jordeboken). Annex-socken till Markims pastorat, är belägen i södra delen af Seminghundra härad af Stockholms län, 3 mil norr om Stockholm, samt gränsar i norr till Lunda och Frösunda socknar, i söder till Wallentuna och Wada socknar inom Wallentuna härad, och är rundt omkring begränsad af fast land, med undantag af skillnaden mot Wallentuna, som stryker genom den s. k. Storsjön, samt en mindre sträcka mot Frösunda socken, hvarest Wiggebysjön angränsar. Arealinnehållet inom gränserna, sjöarne inberäknade, utgör 4,312 tunnl. Derutaf äro 678 tunnl. åker, 651 tunnl. äng och odlingsmark, 2,613 tunnl. skogs- och betesmark, 210 tunnl. mossar samt 131 tunnl. sjöar. Socknens natur företer en viss olikhet mot de angränsande socknarne och öfvergår från den mer skogiga och vilda, på dess östra sida belägna Frösundas, till den mera släta och bördiga Markims sockens lynne och utseende. Denna lilla socken tycks varit bebodd i de äldsta tiderna, emedan runstenar af den högsta ålder bevittna om dess tillvaro; men nu mera eger hon sin endaste märkvärdighet genom det gamla Wasaslottets ruiner vid Lindholms sätesgård, som med sina underlydande hemman upptager sydöstra delen af socknens ego-område. Socknens jordmån är mycket olika; allteftersom läget närmar sig höjderna försvinner leran, som tycks följa dälderna, och öfvergår till lermylla, hvilken egentligen är den rådande, ehuru botten icke alltid företer samma ämne. Folkmängden, som år 1805 utgjorde 357, var år 1860 blott 353 personer; hemmantalet är $8^3/_8$ skatte, $2^7/_8$ krono, 7 frälse. Åkerbruket, som är socknens hufvudnäring, har gått framåt med stora steg; men cirkulationsbruk begagnades 1852 endast vid Lindholmen. Odling af lin har på senare åren blifvit företagen i stor skala å hemmanet Yttergärde. *Ladugårdsskötseln*, som, i förening med ängsskötsel utgör socknens förnämsta binäring, är endast på Lindholm i ett mera reelt skick, så ordnadt, att spannmål och rotfrukter användas till vinterfordringen samt att mjölkande kor årligen inköpas på Uppsala marknad, i utbyte af slagtboskap. Kyrkan är af okänd ålder, samt uppförd af sten, 36 alnar lång, 15 alnar bred, utan torn. Ofvanför sakristidörren sitter Gustaf I:s fader Eric Johansson Wases porträtt, föreställande hans afhuggna hufvud i naturlig storlek; det fanns före kyrkans reparation 1752 måladt på väggen öfver altaret. Af fornlemningar finnas, utom ruinerna efter Lindholms slott, runstenar, hvilka fornforskare påstå vara bland de äldsta i Svea land. Två påträffas å Granby egor, en större runsten på Söderby gärde, en på Yttergärdes egor samt i kyrkmuren. På Bärsta egor äro 2:ne långa bautastenar. I Waxtuna gärde ligger en stor ättehög, kallad *Kööhögen* eller *Kungshögen*.

Gårdar: Största egendomen är 2 frälse-säteri *Lindholmen* (areal 643 tunnland) med 2 frälse *Slumsta* (areal 228 tunnl.), $^3/_8$ *Mörby*, $^1/_4$ *Hästberga*, med qvarn och såg, frälseräntan af $1^3/_8$ mant., alltsammans tax. till 136,213 rdr rmt. — 1 mant. skatte *Bårsta*, areal 238 tunnl., 1 mant. *Söderby*, areal 257 tunnl., utgör ett gods, tax. till 67,000 rdr rmt, egare J. W. Söderlund. — 1 mant. *Finnberga*, areal 361 tunnl. — 1 frälse *Wiggeby* och $^1/_2$ skatte *Orkesta* utgöra en egendom. — $^1/_4$ *Waxtuna*, komministersboställe. — *Klockaregården*. — Öfriga hemman äro $1^1/_2$ skatte *Granby*, $^1/_8$ *Hyppinge*, $^1/_4$ sk. *Wiggeby*. — 1 *Yttergärde*, 2 sk. *Lundby*, 3 mtl *Orkesta*. Två gårdar i Slionstada (Slunsta) egdes af Gustaf I. — **Adress:** Stockholm, Mörby.

Orlunda. Socken uti Aska härad af Linköpings län, $3^3/_4$ mil från Linköping, $^3/_4$ mil från Skenninge, $^1/_2$ mil s. o. från Wadstena, omfattar 0,123 qvadratmil land. Största delen upptages af åker och skoglös betesmark. Några hagar finnas i öster, samt en liten skogspark, kallad Slottet, på Piltorps egor i vester, annars ingen skog och föga äng. Marken är jemn, med några låga kullar mot öster. Rådande jordmånen är dung-

jord med lera, till en del af utmärkt bördig natur, en del, såsom å Börstadsbackarne, mera sandblandad och gifvande knappt 3:dje kornet. Hufvudnäring är åkerbruk med någon boskapsskötsel och bränvinsbränning.

Orlunda förekommer med egen kyrkoherde åtminstone 1512. Men 1500 var en rektor i Wadstena skola kaplan här; från konung Johan III:s tid är den præbende för nämnde rektor, och räknas nu till 3:dje klassens pastorater. Kyrkan utgöres af ett fyrkantigt torn i vester, ett tvåqvadratiskt skepp med 2 korshvalf, ett enqvadratiskt chor med ett sådant och af en rundel i öster med ett hjelmhvalf; den beskrifves på 1850-talet varit liten och mörk samt så smal att på stora gången ej 2 personer kunde gå i bredd; hvarföre ock en ny kyrkobyggnad var vid samma tid beslutad att uppföras. Här finnas skola och fattighus, klockarebostad och magasin från 1814 samt sokenbibliothek. Af fornlemningar nämnas en runsten under vapenhusets tröskel och grafhögar vid Grimskumla.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värdet
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862
384.	620.	11.	$1\frac{1}{4}$.	$4\frac{1}{2}$.	545,700 rdr rmt.

Under katholska tiden hafva här räknats 5 kyrko-, $^1/_2$ hospitals- och 3 klosterhemman, af $21^1/_4$ enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet har en del hört under adel, en del under Wadstena slott. Socknen utgöres af följande hemman, skiftade i 74 delar: $2^3/_8$ mant. *Börstad*, $^1/_4$ *Grimskumla* (detta sednare tax. till 18,000 rdr, egare justitierådet Hoffstedt), $3^5/_8$ *Orlunda*, 1 *Piltorp*, $2^3/_4$ *Staflösa*, alla skatte. 1 mantal krono *Ahltorp*; $^1/_4$ mant. *Orlunda*, prestgård. — $^1/_2$ *Lycketorp*, 1 *Orlunda*, frälse. Största egendomen utgöres af 3 mant. frälse, $1^{29}/_{36}$ mant. skatte *Staflösa*, tax. till 126,700 rdr, egare var general-major Edenhjelm. $^1/_2$ sk. *Staflösa*, Myrhagen, Skinnarhagen och Slangemåssa egas af Wadstena hospital. — Adress: Wadstena.

Ormesberga. Annex-socken till Bergs pastorat, är belägen uti Norrvidinge härad af Kronobergs län, 600 fot öfver hafvet, $2^1/_2$ mil norr om Wexiö, samt omfattar en areal af 4,283 tunnl., hvaraf 267 tunnl. åker, 996 tunnl. äng, 2,080 tunnl. skogs- och betesmark samt 165 tunnl. mossar; 922 tunnl. beräknas upptagas af vatten. Marken är i allmänhet mycket ojemn, och mindre kullar omvexla med smärre dalgångar. De största höjderna äro på Svanås egor, *Blåberget* å Hörda egor och klintarne å Utnäs, hvilka äro mycket otillgängliga på sidan mot Helgasjön. Sjöarne, som tillgränsa socknen, äro *Kyrkesjön*, hvars vatten genom *Kafle*-å rinner i *Hangsjön*, hvilken åter utfaller i *Helga* sjö genom *Hjule* å i Tjureda socken. *Svanås*-sjön utrinner genom Svanåsbäcken vid Svanebro i Helgasjön, *Byasjön* och *Qvarnsjön* äro mindre sjöar på Sandsjö egor, med aflopp åt Sänneqvarn. Åkerjorden består i allmänhet af stenbunden svartmylla, hvaraf den bästa anses vara på Hults egor, der lerjord anträffas, dock i mindre del. De flesta hemman hafva skog till husbehof; gran och furu äro allmänna trädslag, och björken växer hög och stor på de flesta hemmans utegor.

Socknen, som år 1805 beboddes af 320, och år 1860 af 403 personer, består af $8^3/_8$ mant. skatte, $^1/_2$ krono, 2 frälse; taxeringsvärdet 1862 var 250,823 rdr. Den gamla Wärends-klädedrägten är numer aflagd, äfvensom synes qvinnornas skicklighet i tillverkning af vadmal och andra tyger tillintetgöras genom den tilltagande vanan att köpa kläde och andra fabrikstyger. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Genom sparsam hushållning kan en torpare här med 6 à 8 personers hushåll afyttra smör och ost, oaktadt han på sin magra jord knappt kan föda 2 à 3 kor. Bland binäringar intager säkert första rummet den förtjenst, som erhålles genom malms upptagande och forsslande under vintertiden från Helgasjön till närmaste bruken, *Åryd* och *Säfsjöström*. Kyrkan är byggd af sten, på en mindre höjd, öster om prestgården; åldern är okänd, men ett nytt torn tillbyggdes vid vestra gafveln 1842. Inom altarringen ligger en slipad grafsten af rödbrun marmor, prydd med flera utmärkt vackra och väl huggna sirater. Inskriptionen antyder, att Joh. Michaëlssons hustru Margaretha Göransdotter, som dog den 17 Sept. 1657, ligger derunder begrafven. Deras son blef stamfader för adliga ätten Svanehjelm. Under predikstolen finnes en grafsten af grå kalksten hvarunder hvila landtmätarne öfver Kronobergs län, Hans Ruther, född 1623, afsomnad 1677, och Assar Bohman, född 1653. Folkskolan inrättades år 1848 och är organiserad

tillsammans med moderförsamlingens. — Fordna exercisplatsen vid *Svanebro* begagnas ej mer.

Gårdar:			areal, deraf åker	
Svanås	1	mtl ber. säteri.	356 tld.	49.
Utnäs	$1^1/_2$	d:o.	379 d:o.	29.
Hörda	1	mantal frälse.	308 d:o.	26.
Hult	$^1/_2$	d:o.	141 d:o.	15.
Sandsjö	$^1/_2$	d:o.	154 d:o.	12.
Hörda	1	skatte.	307 d:o.	16.
Sandsjö	3	d:o.	716 d:o.	50.
Ormesberga	$^1/_2$	kommin.bost.	208 d:o.	8.

Öfriga hemman äro $^1/_4$ *Svanås*, $^5/_8$ *Kyrketorp*, $1^1/_2$ *Hult*, alla skatte. — Adress: Wexiö.

Ormesta, by i Almby socken af Örebro län, till hvilken artikel hänvisas.

Ornunga. Annex-socken till Norunga pastorat, är belägen uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, 2 mil öster från Alingsås, samt omfattar en areal af 0,276 qv.-mil, hvaraf 0,033 äro vatten. Här märkes Ornungasjön. Socknen, som år 1805 beboddes af 387 och 1860 af 674 personer, består af 9 mant. skatte, $^{19}/_{32}$ krono, $3^1/_2$ frälse, hvaraf 1 mant. hörer till Wedens härad; fastighetsvärdet år 1862 uppskattades till 178,200 rdr rmt. Kyrkan är byggd af sten på okänd tid.

Gårdar: Största gården är $^1/_2$ mtl *Ornunga* med qvarn, tax. till 10,500 rdr rmt och eges af öfverste Lilljehöök. — $^1/_4$ *Lommared* är sergeantboställe. Af öfriga hemman nämnas: *Algutsgärde, Baggebol, Hindared, Kyrkebohl, Ryagärde, Sköttorp, Spångakil, Stenhögen, Waselid, Skjutshagen, Lindåsen, Sjölid, Skog.* — Adress: Alingsås.

Ornäs. En gammal sätesgård uti Thorsångs socken af Stora Kopparbergs län, belägen vid Ösjön, en vik af Runn, i en utomordentligt skön nejd, som prydes af skogbeväxta vikar och öar, $1^1/_4$ mil från Falun. Man förmodar, att gården under äldsta tider haft namn af Bergsnäs, och hafva härunder legat följande egendomar, nämligen: *Thonenäs* i samma socken, *Forsbacka, Gylla* och *Sölverbo* i Tuna socken och *Jönshyttan* i Säters socken, hvilka likväl tid efter annan blifvit afsöndrade derifrån. De äldsta kända egare af Ornäs hafva varit adeliga slägterna Svinakulla eller Svinhufvud, Hjort och Diekn; den sistn. inkom till Sverige i konung Albrechts tid. Genom Stig Hansson Djekns dotter Barbros gifte med Arendt Pehrsson, kom denne i ego af Ornäs,*) på den tiden ett ansenligt herresäte. Den gamla berättelsen om Gustaf Erikssons vistande härstädes under sin flykt i Dalarne, lyder som följer:

»Här blef han med vänlighet emottagen, men hade dock snart kommit i fiendernas hand, om icke fru Barbro Stigsdotter upptäckt sin mans försåt; ty då han (Arendt) bortrest till sin svåger, konung Christierns befallningsman, Brun Bengtsson på Sätra, att söka biträde till Gustafs fängslande, blifver häst och släda af fru Barbro tillagad, som befordrar Gustafs resa öfver Runn förbi Korsnäs och Sandvika hyttor, derifrån han vidare begaf sig åt Svärdsjö.» Anledningen dertill, att fru Barbro misstänkte sin mans förehafvande, var den, att denne, som först ridit till Måns Nilsson på Aspeboda, hvilken han erbjöd att deltaga i Gustafs gripande, för att vinna den derför utlofvade belöningen, men hvilken icke ville hafva någon del i detta nidingsdåd, skyndade, sedan han der fått nej på sitt förslag, förbi sin egen gård till Sätra, hvilket väckte fruns uppmärksamhet. Det dröjde icke länge, förrän hon såg fogden Brun och sin man komma ridande med 20 man, för att gripa flyktingen; men hon väckte honom genast ur hans sömn, förde honom till ett utbygdt hemligt rum och släppte honom derifrån med ett långhandkläde ned till marken, der han väntades af hennes pålitliga dräng, Jakob, som förde honom öfver isen på sjön Runn så skyndsamt som hästen förmådde springa. När de hunnit till Sandvikshyttorna, hittade Jakob icke längre vägen, och sedan Gustaf här fått vägvisare, gick han öfver byn Bengtsheden till Svärdsjö, der han blef vänligt mottagen af sockneprestén, hr Joen. När Arendt kom hem, var sålunda fågeln redan utflugen. Det berättas, att herr Arendt för denna sak blifvit så förgrymmad mot sin hustru, att hon sedan icke fick komma inför hans ögon, »men dock måste ligga ihop med honom om natten i en säng som gick tvärt igenom väggen mellan deras kamrar och var gjord som ett skåp med dörrar på bägge sidor.» Denna säng lärer hafva funnits qvar ännu i början af 1700-talet.

Af rummen i den gamla byggnaden, hvilka upplysas genom långa, låga, ända upp under taket sittande fönster med små, i bly infattade rutor, är det, hvari Gustaf hvilade, då han väcktes af den vänliga husfrun, ännu bibehållet och kallas *fateburen*. Det innehåller ett slags Gustavianskt museum, hvartill grunden lades af en bland de sednare egarne till Ornäs, kamereraren Jak. Brandberg, död 1759. Utom sängen, hvari Gustaf låg, och hvilken blifvit modellen för de sedan s. k. Gustavianska sängarna, samt omkring hvilken ett af tidens tand illa åtgått

*) Stig Hansson var fogde på Östra Silfberget, domhafvande i Floda, en betydande man i Gustaf I:s regeringstid. Arendt Pehrssons stamfader satt i konung Magni Ladulås' rådkammare och var den vid ett tornerspel så segersälle Erngisle Plata, stamfader för slägterna von Platen, Brahe och Örnflycht.

blått omhänge med påsydda kronor nu sitter, befinnes under en thronhimmel en träbild, föreställande Gustaf Wasa, klädd i harnesk, i högra handen hållande kommandostafven, men med den venstra hvilande på Gustavianska Bibeln (tryckt i Stockholm 1541), som ligger på ett bredvid stående bord, tillika med konungens hjelm, jernhandskar, sporrar och fodralet till ett messingsur, hvilket tillhört Gustaf Wasa, men hvarur nu hvartenda hjul i urverket blifvit bortplockadt af helgerånande händer. Vid dörren befinnas tre figurer af trä, föreställande Gustafs lifknekt samt tvänne Dalamän, Morakarlen Engelbrecht, som från Mora utsändes att återkalla Gustaf och påträffade honom vid Sälens by, och Thorsångskarlen Jakob, fru Barbros dräng, hvilken skjutsade Gustaf från Ornäs, alla klädda i sin tids drägter och vapen. Öfver dörren och dessa beläten befinnas inskriptioner på rim, hvilka dock föga löna mödan att afskrifva. I rummet ses för öfrigt porträtter af Wasahusets regenter, inclusive kon. Carl XIV Johan, ett porträtt af fru Barbro, en karta öfver Gustafs vandringar i Dalarne, åtskilliga gamla vapen och dryckeskärl, Gustaf Wasas stamträd samt åtskilliga rimmade inskrifter; af hvilka en är ett slags kronologiskt repetitorium öfver Gustafs historia, slutande med följande rader:

»Se Svea-Wasans spår, som dig på föttren stälte,
Guds-Staf Guds redskap var, *Gös-taf* var Göthers hjälte.»

Den gamla byggnaden, som på nära 400 år ej allenast undgått förstöring utan jemväl förändring, består af 2 våningar och är uppförd på gråstensfot af runda okantade furustockar med utspringande knutar. Nedra våningen är 80 fot lång och 23 bred; öfra våningen har å östra sidan 7 fots framsprång och å hvarje gafveländа 4; foten är 2, nedra våningen 12 och öfra 8 fot hög. Knutarna äro i flera hvarf småningom utdragna för att uppbära öfra våningens framsprång. Mot midten af östra långsidan ligger en källarhals, som består af gråsten och bildar 12 fots framsprång med 24 fots bredd. Denna källarhals, hvilken skyddas af ett lågt kroppåstak, har midtunder sitt släta gafvelröste en rundbågig dörröppning, som leder till 2 källare, hvilka sträcka sig tvärs under byggnaden och betäckas med korshvalf på ensprångiga hörnpilastrar. Efter taxeringslängden 1862 består hemmanen *Stora* och *Lilla Ornäs* af 118$^1/_2$ spannland bergsfrälsejord, hela jordarealen är 438 tld; fastighetsvärdet var 112,935 rdr rmt, inberäknadt för qvarn och såg. Hemmanen hafva flera egare såsom kapten C. E. Törnebladh (c:a hälften), Wassbo bolag. En del är qvar inom den gamla adeliga ätten Hjort af Ornäs, hvars stamfader Johan Hjort inkom från Danmark 1470, och fick en del af Ornäs genom gifte med Brita Jönsdotter, hvars fader Jöns Ingemarsson, konungens fogat vid Stora Kopparberget, var af gamla eller s. k. Svarta Svinhufvudslägten. Egendomen delades sedermera af slägten, så att Arendt Hjort, en son i 4:de led, fick i början af 1600-talet en del, som kallades Lilla Ornäs; det öfriga af egendomen, sedermera benämndt (Peder Kruses) Stora Ornäs, försåldes till landshöfdingen Peter Crusebjörn, från hvilken den inlöstes af rådmannen i Falun Hans Hjort och direktören Olof Brandberg. Ornäs egdes i början af 1800-talet intill 1838 af öfverste Hertzenhjelm, som fick en vanhedrande ryktbarhet genom sina misshandlingar mot sin maka, Ulrica Catharina Hjort af Ornäs.

Ornö. Kapell-socken till Öster-Haninge pastorat, ligger uti Sotholms härad af Stockholms län, 5$^1/_2$ mil s. o. från hufvudstaden, bortom Dalaröfjärden och Mysingen, från Ornöström och Jungfrufjärden i norr till Gråfjärden i söder mot Utö; består af den betydliga Ornön, nära $^1/_2$ mil bred och öfver 1 mil lång, samt en mängd mindre öar och skär, de betydligaste på den yttre östra sidan. Allt sammans, med en areal af 0,532 qvadr.-mil land, är temligen lågt, men bergaktigt, med mestadels skogsmark, klippor, trånga sund och vikar; blott sjelfva Ornön har här och der något öppnare dalar eller slätter med större odlade bygder. Rådande jordmån är dels lera, dels sand. Näringar äro åker- och ängsbruk, skogsbruk, fiske och skälfångst. Ornö socken, från början en afsöndrad del af Öster-Haninge, räknar egen kapellpredikant från 1627; egaren af Sundby har kallelserätt; kyrkan belägen 3 mil från Öster-Haninges, är af trä och gammal; den har en graf för slägten Rosir från 1771. Konung Fredrik I vistades några år i denna socken, på Sundby gård. I socknen finnes optisk telegraf.

Folkmängd. 1805	— 1860.	Hemmantal. sk. kr. fr.	Fastighetsvärdet år 1862.
475.	489.	½. 1. 16⅞.	157,190 rdr rmt.

Gårdar: $^1/_2$ mtl *Degernäs*, nära kyrkan, $^1/_2$ mtl *Hesselmara*, vid vestra kusten, utgöra kommisterns boställe (det sednare redan 1694). —

$^1/_2$ fr. *Björkö* eges af *Utö* grufvebolag. — $1^1/_2$ fr. *Svinåker*, tax. till 12,000 rdr, egdes af löjt. C. G. Braunerhjelm. — $^1/_4$ sk. *Qvarntäppan*, med gästgifveri. — Största possessionen utgöres af: 2 fr. säteri, 1 mtl fr. *Sundby* (se den art.) med underlydande $^1/_4$ *Bodal*, $^3/_4$ *Stora* och *L:a Brevik*, $^1/_2$ *Wester Hesselmara*, $^1/_4$ *Kråksmor*, $^1/_2$ *Lervassa*, $^1/_4$ *Långbäling*, $1^1/_4$ *Långvik*, $^1/_4$ *Lättinge*, med mjölqvarn, $^1/_2$ *Mjöfjäll*, $^1/_2$ *Mörby*, $^1/_2$ *Näset*, $^1/_8$ *Promsvik*, $^1/_8$ *Sadelöga* med fiske, $^1/_8$ *Silfverberg*, $^1/_2$ *Skinnardal*, $^1/_4$ *Torsnäs*, $2^1/_2$ *Warnö*, $^1/_2$ *Westanvik*, $^3/_4$ *Öfra* och *Nedra Årvassa*, alla frälse, $^1/_2$ sk. *Fifversätra*, allts. tax. till 113,790 rdr rmt. — $^1/_2$ fr. *Fåglarö*, $^1/_2$ *Fjärdlång*, $^1/_2$ *Timende*. — *Borgens* fiske. — Adress Stockholm.

Oroust Östra Härad, innefattar östra delen af ön Oroust tillika med dess norra udde, och omgifves af *Kalfö-*, *Hafstens-*, *Svansunds-* och *Halsefjordar*. Arealen uppgifves till 35,408 tld fast land, 1,504 tld insjöar; den odlade jorden till 4,435 tld, naturlig äng till 1,647 tld. Häradet innehåller socknarna *Stahla*, *Myckleby*, *Långelanda*, och *Torp*, med $123^1/_2$ mtl, bebodda 1860 af 8,476 personer.

Oroust Westra Härad, innefattar Morlanda pastorat samt socknarne Tegneby och Röra, upptagande en areal af 43,253 tld, hvaraf 624 insjöar; den odlade jorden uppgifves till 4,594 tld, naturlig äng till 1,877 tld. Hemmantalet är $142^1/_2$ mtl, bebodda 1860 af 11,009 invånare.

Oroust och **Tjörns Kontrakt** i Göteborgs stift, utgöres af *Tjörns*, *Morlanda*, *Tegneby* och *Myckleby* pastorater.

Oroust, fordom *Ordost*. Näst Gotland och Öland, den största ö i Sverige, belägen i Bohusläns skärgård, mellan 58° 5′ och 58° 18′ nordl. bredd och 29° 8′ och 29° 32′ vestl. längd från Ferrö, håller 3,464 qvadr.-mil i vidd, hvaraf 0,092 äro vatten, samt räknade 1860 en folkmängd af 19,485 personer*). Ifrån fasta landet skiljes denna ö genom 2 smala hafsarmar, Svansundsfjorden och Koljöfjorden, med deras fortsättningar. Ön är delad i 2:ne härader, *Östra* och *Westra*, och bildar tillihopa med det söder ut belägna ölandet Tjörn ett särskildt fögderi och ett kontrakt; kronofogdebostället heter *Toggestad* och häradsskrifvare-bostället *Belätteröd*. Ön är uppfylld af berg, som mot stranden lemna rum för ett par icke obetydliga dalar. Ibland bergen utmärka sig för sin höjd och för vidsträckta utsigter *Önnekulle*, *Arsten* och *Windö*. En hög, otillgänglig klippvägg, som straxt norr om Svansund stupar i sjön, och benämnes *Falkeflaget* samt är märkvärdigt derföre, att den icke allmänna Pilgrimsfalken talrikt uppehåller sig här och häckar i de oåtkomliga klyftorna af detta klippbrott. En af länets större insjöar, *Grindsbysjön*, ligger här, samt håller $^1/_2$ mil i längd. Skogstillgången är, utom i Torps socken, ganska knapp, men torfmossar finnas tillräckligt. Den största dylika ligger på *Slätthults* skog i Torps socken, och innehåller många tunnlands vidd. Ön producerar spannmål och särdeles god humla; mulbetet är ypperligt. Men en nästan allmän fattigdom är rådande ibland befolkningen, hvaraf en stor del äro sjömän och fiskare; båtbyggnad sysselsätter ock många af invånarne. Öns vapen är tre långor, hvardera med en krok genom hufvudet. — Här är postkontor och det enda apothek på landet, som finnes i länet.

*) I Ritters lexikon och flerst. uppgifves 23000 inv. men i denna summa måste trol. Tjörns befolkning vara inberäknad.

Orranäs. Ett och $^3/_8$ mtl skatte i Thorhamns socken, Östra härad och Carlskrona län, har hamn och lotsplats, 2:ne ålfisken och 3:ne torp; hade 1862: 18 åboer.

Orraryd. Egendom uti Nöbbeleds socken, Konga härad af Kronobergs län, utgöres af $^1/_2$ mtl frälse, $2^7/_8$ mtl skatte, med qvarn, såg och lädergarfveri samt $^3/_4$ mtl underl. och egdes 1862 af major Osterman. Här bodde öfverjägm. Sigfr. Branting, som 1756 adlades till Adlerbrandt, och är begrafven i Nöbbeleds kyrka. Orraryd egdes omkring 1805 af krigsrådet baron von Rosen. Taxeringsvärdet 1862 var 87,150 rdr rmt.

Orrefors. Jernbruk uti Helleberga socken, Uppviddinge härad af Kronobergs län, $4^1/_2$ mil från Kalmar och 7 mil från Wexiö, anlades 1720 på Orranäs säteris egor vid en mindre å, som utfaller i hafvet, $^1/_2$ mil söder om Kalmar stad; har masugn, 3:ne stångjernshamrar och härdar, 2 spik- och 2 knipphamrar, qvarnar, sågar, lädergarfveri, m. m., allts. tax. till 27,200 rdr. rmt. Det privilegierade smidet var 963 *skℓℓ* samt 90 *skℓℓ* frälse-smide, men bruket har nu mer oinskränkt smidesrätt och 1,650 *skℓℓ*

medeltillverkning. Tackjernsblåsningen är grundad på sjömalmer från kringliggande sjöar, samt bergmalm från Utön i Södermanland och åtskilliga andra malmer från bergslagerna. Jordegendomen består af frälse-säteriet Orranäs 3 mtl enl. enskild uppgift * ($^3/_8$ mtl. enl. tax.-längden) 8 mtl frälse, resten skatte, tillsammans 16 hela mantal; bruks- och landtegendomen, $13\frac{19}{24}$ mtl inom Helleberga socken, taxerades 1862 till 319,500 rdr rmt.

Egare från äldsta tider hafva varit ätten Silfversparre, samt efter brukets anläggning brukspatron Hoppenstedt, general-major Ankarstjerna, bergsrådet Sjögren, brukspatron Barchæus, hvarefter egendomen genom gifte kom till majoren, friherre Carl Evert Taube, hvars enka ännu innehar densamma.

Orreholmen. Öfverste-boställe uti Skörstorps socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, beläget $^3/_8$ mil från Falköping, består af 3 mtl krono-säteri, tax. 1862 jemte qvarn med 2 par stenar $^1/_4$ mtl Blackarne och Herreqvarn till 203,000 rdr rmt. Konung Erik XIV vistades ofta på Orreholmen, isynnerhet under krigen 1563 och 1565, samt har härifrån utgifvit flera bref. Kungsgården uppbrändes år 1566 i Juli månad, af danska befälhafvaren Ranzow. Konung Johan III anbefallte genom bref den 29 Nov. 1578, sin ståthållare öfver Westergötland, friherre Eric Gustafsson Stenbock, att uppsätta några våningar på Orreholmen, emedan konungen ämnade der taga nattläger vid sitt tillämnade besök på orten. Äfven skulle Lasse Hansson 1579 draga försorg om gårdens nybyggande, samt öfverlemna den till några förmögna bönder under vissa frihetsår till uppodling, på det kronan, som längre tid ej haft afkastning deraf, måtte komma till någon ränta. Den sjö, som ligger nära gården är tillkommen genom uppdämning i samma konungs tid. Sonen hertig Johan af Östergötland, erhöll af kon. Carl IX äfven flera härader i Westergötland, och ibland dem Wartofta under sitt hertigdöme; alltså tillhörde honom äfven denna kungsgård, men vid hertigens död 1618 förmodades den åter hemfallit till kronan. Då kon. Gustaf II Adolf år 1622, upphöjde i friherrligt stånd, öfversten Jacob Spens, bördig från Skottland, gaf han honom Orreholmen till friherrskap; men detta indrogs till kronan vid reduktionen år 1681 och anslogs till boställe för öfversten vid Kongl. Westgöta kavalleri-regemente, nu afsutet till infanteri.

Orrekärr, Årekärr (efter taxerings-längden). Ett mantal skatte i Fässbergs socken, Askims härad af Göteborgs och Bohus län. Här bodde Lars Thoresson, en på sin tid mycket rik man, sedan han nedlagt sina förfäders vapentjenst. Han var son till väpnaren Thore Pehrsson, som bivistade slaget vid Bogesund 1520. En son, Thorerus Laurentii, blef genom sina 10 barn stamfader för friherrliga Ollonbergska och adeliga Drakenbergska familjerna, äfvensom för Odheliska slägten.

Orremåla, tillförene *Åremåla.* Ett halft mantal skatte uti Horns socken, Kinda härad af Linköpings län. På 1830-talet uppfördes här af egaren till en hemmansdel, A. P. Olsson, ett oljeslageri, efter egen plan och ritning, som isynnerhet genom den så groft tilltagna, af gjutet jern förfärdigade oljeprässen utmärkte sig framför de flesta andra. År 1858 tillverkades här 800 ℔ kimrök; tillverkningen vid oljeslageriet uppgafs i värde till 6,760 rdr rmt.

Orresäter. Ett mtl skatte-rusthåll uti Bergs socken, Wadsbo härad af Skaraborgs län, har vacker belägenhet vid foten af Billingen och utgör jemte $3^3/_{16}$ mtl underl. med qvarn och bränneri-byggnad, ett gods, tax. 1862 till 96,500 rdr rmt, hållande i areal 620 tld; åkerjorden består till större delen af bördig svartmylla; utsädet 1857 var 23 t:r råg, 47 t:r korn, 120 t:r potates. Under godset lyda 14 torpare. Eg.rätts-uppgiften 1861 var 18 rdr 68 öre. Orresäter med $^3/_4$ mtl underl. egdes 1812—1825 af kommercerådet C. J. Schönherr; nuvarande egaren är hr M. Möller. På stället förvaras en, år 1820, uppgjord ritning å en, på Orresäter, då befintlig göthisk graf, som sedermera blifvit raserad.

Orrnäs. Ett och $^1/_2$ mtl fr. (eller 1 mtl fr. Allmänninge, $^1/_2$ mtl fr. Orrnäs) uti Ödeshögs socken, Lysings härad

* Dessa mantal utgöras troligen af 1 mtl Orrenäs, $1^3/_8$ mtl Tikaskruf, 1 mtl Gallaskruf, som äro sammanlagda.

och Linköpings län, beläget vid Svemsåns utlopp i Wettern, utgöra med $1^1/_2$ mtl underl. *Orrnäs*, 2:ne qvarnar, manufaktursmedja och såg, Svembsqvarn, fr.-räntan af $^1/_4$ mtl, ett gods, tax. 1861 till 122,100 rdr rmt, som egdes af 2:ne bröder Svensson. Orrnäs tillhörde 1687 N. Brahe, 1726 fröken E. Gyllenstjerna, 1850 direktör G. C. Silfversparre.

Orsa. Socken uti Ofvan-Siljans fögderi af Stora Kopparbergs län, 10 mil n. v. från Falun, utgör, jemte Skattunge kapell, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Rättviks kontrakt af Westerås stift, samt innefattar $49^5/_{16}$ mtl på en areal af 22,858 qv.-mil (deraf dock 0,428 vatten, och beboddes 1862 af 708 personer. Ifrån pastoratet afsöndrades på 1840-talet en del i kyrkligt hänseende och förlades till Loos i Helsingland. Marken är i allmänhet bergaktig samt uppfylld af sjöar, träsk och mossar. Rådande jordmånen är sandmylla, blandad med något klappur eller med kalksten, samt något bördigare än i fögderiets öfriga socknar. Skogen är betydlig, och i norra delen af socknen äro finnmarker och fäbodar. De betydligaste sjöar äro *Orsasjön*, som dock, till större delen belägen i Mora socken, ligger 522 fot öfver hafvet och flyter ut i Siljan, samt är af nära $^1/_3$ qvadr.-mils storlek; *Skatungen* är något öfver $^1/_4$ qv.-mil stor, ligger 600 fot öfver hafvet och uttömmer sig genom Ore elf i Orsasjön. Genom norra delen af socknen löper ett vattendrag igenom flera sjöar, såsom Hambrosjön, Landsjön, Gälsjön, m. fl., och utfaller i Woxna elf i Helsingland. De berg inom socknen hvilka gränsa till Mora, hålla porfyr, såsom *Svartklintberget*, *Hornberget*, *Ladberget*, *Nyängsberget*, *Gräsberget*, m. fl. I Myrberget, Lovenberget och Lösanberget anträffas lerskiffer, som användes till brynsten. Uti ett betydligt sandstenslager bearbetas flera slipstensgrufvor vid Kallmora; denna näring intager ett betydligt rum, och allmogen förer den sjelf vidt omkring till afsalu. En stor del af folket har under senare åren utflyttat till Amerika, hvartill, såsom orsak, uppgifves den skattebörda, som i allmänhet trycker Orsa mer än andra socknar, och hvilken i hög grad ökas genom prestationer och kontanta afgifter, som under pågående storskiftet drabbade de skattdragande. Vid 1863 års slut funnos inom socknen 165 baptister. I socknen äro tingshus, skolgård, 10 st. byskolhus; handelslägenhet i Kyrkbyn. Beväringsmanskapet utgjordes 1862 af 159, och gemenskapen af 75 man. Skattunge kapell ligger $1^1/_3$ mil från Orsa kyrka, vid Ore-elfvens utlopp ur Skatungs-sjön. Inom Orsa fann Daljunkaren medhåll af kyrkoherden herr Sten, som hjelpte honom att fly till Norge. En annan uppviglare, en tysk skräddare vid namn Düken lyckades väl att förleda Orsabönderna till uppror och tågade med dem till Elfdalen, för att der ringa folket tillsammans, men deras uppsåt strandade mot den förståndige och trogne sockneprester Johan Börjesons rådighet att traktera Dalkarlarne så pass, att det lyckades honom tillfångataga anförarne. — Af fornlemningar finnes *Orsa skans*, hvarefter lemningar synas; den anlades i Carl Gustafs tid år 1657, för att afvärja Danskarnes ströfvande, och iståndsattes på Carl XI:s befallning 1677.

Af hemmantalet utgör $1^3/_4$ mtl finnrotar. $^3/_8$ mtl är pastorsboställe, $^1/_{16}$ mtl komministerboställe. *Blåsenborg* är kapitensboställe. Hela fastighetsvärdet var år 1862: 960,000 rdr, deraf 853,000 rdr för jordbruksfastighet. Här märkes *Fredshammars* bruk med *Bäcke* masugn. *Stackmora* och *Hannsjö* qvarnar, *Hannsjö* såg samt Handfors liesmedja. — Adress Gagnef.

Ortala. By uti Wäddö socken och skeppslag af Stockholms län, om 8 mtl skatte på 13 n:r, $^1/_2$ mtl frälse, belägen nära den derefter uppkallade vikens vestra strand, har varit Kungsgård, men från 1648 stamgods för Lennart Torstenssons grefskap (se Lennartsnäs), indrogs med detta, skattlades, och innehafves nu till största delen af bönder (år 1862 af 29). Nära derintill, vid Bornans utlopp, anlades i kon. Johan d. III:s tid, ett jernverk af Eggertz, som sedermera drefs för kronans räkning, lemnades 1626 åt handl. H. Lemmens i Stockholm, lades 1648 under grefskapet, indrogs med detta i Carl XI:s reduktion *), utarrenderades, ökades småningom; köptes från kronan

*) Redan 1655, under Carl X Gustaf, räknades Ortala grefskap bland dem som borde indragas, såsom beläget i en s. k. förbuden ort (det var redan då för kronans räkning bort-

1760 af brukspatronerna Finlaij och Jennings för 7,800 dlr s:mt (skall förut varit till riksens ständers bank förpantadt). Enligt Tham skall bruket kommit i enskildas händer i början på 1700-talet, såldes af Speckt till landshöfding O. W. v. Löwen (död 1712), egare af Schebo bruk i Ununge, och hade derpå länge egare gemensamma med detta. År 1769 försåldes bruket till brukspatron Grill, hvilken åter afyttrade det år 1782 till herrar Tottie & Arfvedson i Stockholm; direktören och kommendören Carl Arfvedsson var 1857 ensam egare till Ortala bruk; år 1862 egdes det af brukspatron Welander, hvars farfader var skalden Joh. Welander. År 1840 inrättades här ett manufakturverk, bestående af 1 vattenslägga samt 2 spikhamrar med 2 ässjor; stångjernsbruket med 1 hammare och 2 härdar har 800 *skℓℓ* privil. årligt smide, grundadt på köpetackjern och köpekol; till godset höra mjölqvarn med 3 par stenar, såg med 2 blad, $^2/_3$ mtl i Ortala by, allt taxeradt 1862 till 33,800 rdr rmt *), — hvaraf 5,000 rdr för stångjernsbruket, 12,900 rdr för hemmansdelen. — Bruket förenades i medlet af 1700-talet med Norrteljes gevärsfaktori, som nedlades 1843, då de Ortala bruk anslagna kolräntorna indrogos till Statsverket. I äldre tider har bruket haft masugn vid Kornäs i Häfverö, från 1684 till 1767 vid Kallboda nära Bagghusfjärden. Ortala svafvelkisgrufva, som på 1600-talet lärer blifvit bearbetad för tillverkning af svafvel, är för längesedan ödelagd. På en gammal runsten vid Ortala läses, att den blifvit upprest efter en man i Ulfdalum, hvaraf denna ort anses vara det fordna Ulfdala, der forntidens förnämsta konstsmed, Waulunder, eller Wölund, uppgifves hafva bott med tvänne sina bröder. Sagan om honom kan läsas i Afzelii Sago-Häfder, 1 Band, sid. 66.

Orup. Ett halft mantal frälse uti Gudmuntorps socken, Frosta härad af Malmöhus län, $1^1/_4$ mil från adressorten Hörby, har lydt under Pugerups säteri, men är sedan 1840 inköpt af ett aktiebolag, som här inrättat en landtbruksskola, hvars ändamål är att bilda rättare och lemna allmogens söner de nödigaste insigterna i landtbruket; vanligen undervisas här 18 lärjungar, af hvilka 12 innehafva friplatser. Undervisningen vid skolan, som har ett årligt anslag af 4,000 rdr rmt, bestrides af en föreståndare (direktören F. von Ekensteen), en underlärare, en veterinärläkare och en lärare i slöjd. Arealen är 190 tld, deraf 170 tld åker samt resten trädgård, park, gårdsplats, skog och äng. Fastighetsvärdet 1862 var 70,000 rdr rmt.

Os. Bruks- och landtegendom uti Gällaryds socken, Östbo härad af Jönköpings län, belägen vid södra ändan af den sköna och fiskrika sjön Roseken, vid vägen mellan Bohults och Långstorps gästgifvaregårdar, 6 mil från Jönköping. Egendomen består af 1 mtl ber. säteri Ohs, med qvarn och såg och $4^5/_8$ mtl underl.; taxerades 1861 jemte jernbruksbyggnaderna till 215,650 rdr rmt. Enligt prosten Bexells uppgift blef det löst till skatte 1661 och förklaradt för säteri 1664, men enligt häradsskrifvarens löst till skatte 1768, förklaradt för säteri 1769. Under det att Gust. Adolph Strömfeldt var egare af Ohs hemman, anlades bruket af Christoffer Hempel 1668; det egdes sedermera i förening med Hörleverken af holländaren Justus Backe; köptes 1705 af assessoren Hem. von Lindh; tillhörde sedan häradshöfdingen Daniel Liljenberg, presidenten Jean Liljenberg m. fl.; bergsrådet Johan Lorich Aschan 1819, som först vid Småländska bruken infört formning i sand; han anlade här äfven gjuteriet, hvartill brukets

arrenderadt); men slägten utverkade sig ett konungens bref, enligt hvilket den fick behålla sitt grefskap. (Fryxell, 17 Del, 38 sid.)

*) Vid Ortala bruk äro för närvarande i full gång: qvarn med 2 par stenar för sammanmäld, 1 par stenar för stålsikt och ett gryn-verk; manufaktursmedja med 3 spik- och 2 knipphamrar med 11 härdar, derifrån således spik- och svartsmide af alla för orten erforderliga sorter kunna erhållas; stångjernssmedja med en tysk och 2 franche comté-härdar samt 2 hamrar; ny blåsmaskin är der äfven uppsatt, nämligen en dubbelverkande 3-cylinders blåsmaskin. Alla dessa ofvannämnda verk äro från egarens tillträde, eller på den korta tiden af ett och ett halft år, nybyggda från grund, hvarjemte alla dammar och sumpar äro nybyggda. En arbetarebostad för 10 hushåll är uppförd i ett prydligt tvåvåningshus, och dessutom har bruket på denna korta tid undergått en så total omändring, att detta på det fördelaktigaste vittnar om egarens hog att skapa trefnad åt både sig och underhafvande.

malmer äro i hög grad tjenliga. Bruket tillhörde år 1830 och ännu brukspatron N. Nilsson Aschan, hvilken uppfört manbyggnad och anlagt ett pappersbruk, samt betydligen utvidgat trädgården. På Ohs bodde 1593 bonden, nämndemannen Peder Eriksson, fullmäktig å häradets vägnar vid Uppsala möte, hvars beslut han undertecknade. Hans son, boende i Woxtorps socken, var stamfader för den berömda prestslägten Osander, som räknade ibland sig åtta kyrkoherdar, en biskop och en vice-president i Göta hofrätt, vid namn Sandersköld.

Osaby. Ett mantal frälse-säteri uti Täfvelsås socken, Kinnevalds härad af Kronobergs län, vackert beläget $^1/_4$ mil från Wexiö, vid Wederlöfs eller Tofta sjö, utgör jemte 1 mtl rå och rör, $1^1/_2$ sk. Osaby, $^1/_2$ Allatorp, en gård, tax. 1862 till 77,000 rdr rmt. Egendomen har tillhört Ulfsaxar från början af 1500 till 1700-talet; af dessa må nämnas ryttm. Lindorm den Äldre, död 1565 i en träffning med Danskarne på Axtorna hed i Halland; egare på 1770-talet var kapten Iflander, och år 1829 generalen E. Herderstjerna, som uppfört ett större boningshus af knuthugget timmer efter egen ritning samt ansenligen förbättrat egendomen. Efter hans död 1856 har egendomen egts af dottern, enkefru Anna M. Bennet. Taxeringsvärdet 1862 var 77,000 rdr rmt.

Oscar. Kapellförsamling till Mortorps pastorat, är belägen uti Södra Möre härad af Kalmar län och består af $12^1/_4$ mtl skatte, bebodda 1850 af 1,347 och 1860 af 1,597 personer.

Församlingen består af följande hemman: *Arnebo, Ahlsjö, Björnasjö, Bersagjöhi, Grangöl, Krokstorp, Kråksmåla, Kroksjö, Kaxgöl, Karstorp, Lillaverke, Pukåberg, Skärfvet, Klenemåla, Kexgöl, Rörsjömåla, Wärgsmåla, Svängemåla.* Se vidare art. Mortorp.

Oscars-grufvan på Getön i sjön Yngen, hörande till Philipstads bergslag i Wärmland, lemnade under tidsperioden 1841—47: 870 *sktt* blyglans, hvaraf vid Hellefors silfververk tillgodogjordes 600 *sktt.*, som lemnat 300 lod silfver.

Oscarshamn, f. d. **Döderhultsvik.** Stapelstad, belägen 9 mil från Kalmar vid en vik af Östersjön och Kalmarsundet, på frälsehemmanet Kikebos egor, i Döderhults socken af Stranda härad och Kalmar län; stället var redan i medeltiden bekant både för sin lastageplats och för sin goda hamn. Under Carl XI:s krig med Danmark härjade holländska och danska förenade flottan på dessa kuster samt sköflade och uppbrände den sista Augusti 1677 den lilla köpingen, så att blott ett enda hus blef öfrigt, hvilket ännu lärer qvarstå och vara i beboeligt skick. En ö i viken, kallad Juteholmen, bär ännu uti sitt namn ett minne af denna olycksdigra tid. Snart tilldrog sig stället för sin belägenhet besök af en mängd sjöfarande, och inom kort uppstod åter en köping, som småningom allt mer tillväxte. Begäran om stapelstadsrättigheter år 1815 bifölls dock ej förr än omkring 40 år sednare, då Kongl. Maj:t under d. 15 Jan. 1856 förklarade Döderhultsvik för stapelstad från den 1:sta Maj s. å. under namn af Oscarshamn. Den nya staden, som har i betydlig mån förkofrat sig, har 5 skeppsvarf, postkontor, apothek, filialbank (från 1862), telegraf-station af 3:dje kl., sparbank med en kapitaltillgång af 119,602 rdr 46 öre; en skeppsdocka, som öppnades till begagnande den 21 Oct. 1863. Den påbörjades under våren 1861 och är nu den största och rymligaste af alla, enskilda tillhöriga, skeppsdockor i Sverige samt lemnar utrymme för de allra största af vårt lands ångfartyg. Invid dockan finnes mekanisk verkstad. Staden, som upptager endast 0,004 qvadratmil, hade år 1860: 259 bebyggda tomter, uppskattade 1861 till 748,260 rdr, hvaraf 31,400 rdr för fattighus, folkskolebyggnad, tullhus och elementarskola. Invånarnes antal, som år 1845 var 500, 1850: 1,347, uppgick 1862 ända till 2,325 (eller efter en annan uppgift 2,443), hvaraf 32 handlande, 5 fabrikanter, 30 handtverkare. År 1862 utgjordes stadens handelsflotta af 36 fartyg om 1772 läster *). Tulluppbörden, som 1853 endast utgjorde c:a 3,200 rdr, uppgick 1860 till 29,220 rdr rmt. Staden exporterar spannmål, trävaror och bark. Bevillningsafgiften för inkomst steg 1862 till 1,657 rdr rmt. Här finnes ett lägre

*) I Universal-lexikon uppgifves för år 1857 handelsflottan bestå af 48 fartyg om 2,294 läster.

elementarläroverk sedan år 1858. Staden har ännu icke eget kyrkosamhälle, utan tillhör Döderhults församling. Oscarshamns provincialläkare-distrikt utgöres af Stranda härad, utom Ålems socken, samt delar af Tunaläns och Aspelands härader. — Stadens vapen utgöres af ett skepp med fulla segel, i soluppgången, och deröfver en vapensköld med ett krönt O. Marknad hålles i September hvarje år.

Vid staden är på sednare tiden anlagd en mycket besökt bad- och kallvattenkuranstalt, och en helsobrunn finnes på *Norrby* egor.

Osdahl. Ett mtl skatte-rusthåll uti Torpa socken, Wedens härad af Elfsborgs län, med vacker belägenhet utmed Wiska elf och stora landsvägen åt Warberg, har karaktersbyggnad af trä med 2:ne flyglar; det tillhörde år 1816 öfverfältläkaren assessor Hillers; år 1862 jemte $1^1/_{24}$ mtl underl., tax. till 50,400 rdr rmt, handl. H. D. Carling.

Oset. Ett torp i Hålanda socken, Ahle härad af Elfsborgs län, märkvärdigt såsom födelseort för den utmärkte naturforskaren P. Osbeck, som föddes här den 9 Maj 1723 af fattiga torpareföräldrar. Födelseställets ovanligt vackra belägenhet, djupt inne uti skogen och vid en af både löf- och barrskog omgifven liten sjö, tyckes, i förening med moderns blida och poetiska sinne, på Osbecks naturdaning haft en afgörande inflytelse; hans anlag för studier samt sinne för naturen ådrogo honom ock snart resandes uppmärksamhet, så att han på deras tillstyrkan skickades till skolan i Göteborg. Vidare kan om honom inhemtas i Biograf. Lexikon 10 Band, 3 häft. sid 351.

Oshult. Två mantal frälse-säteri uti Pjetteryd socken, Sunnerbo härad af Kronobergs län, var Arv. Kåses sätesgård före 1637; sedermera kom Oshult i Gyllenollonska slägtens ego, tillhörde 1770 jägerifiskalen And. Löfgren, hade 1862 tre egare och var samma år taxeradt till 17,000 rdr rmt.

Oslättfors. Jernbruk, beläget i Hille socken i Gestrikland af Gefleborgs län, på rekognitionshemmanet Stenmark, der Lundbyggesjön uttömmer sitt vatten i Testeboån, 2 mil från Gefle, nära gränsen emot Wahlbo socken, privilegierades för bergsfogden Johan Röök d. 8 Febr. 1697 på en hammare och 2 härdar med köpetackjernsrätt från Wester-Bergslagen. Bemälde Röök erhöll sedermera under d. 7 Nov. 1701 Bergskollegii privilegium att anlägga ytterligare 1 hammare och 2 härdar med förbehåll likväl, att detta verk skulle förses med kol från allmänningen, och att de vanliga kolbönderna icke skulle dragas från de angränsande bruken, i synnerhet Hille och Tolfforss. Enligt detta privilegium anlades år 1701 en hammare, Nyhammaren kallad, på hemmanet N:o 1 Införå i Wahlbo socken. År 1710 fanns vid Oslättfors en smedja för förfärdigande af jernlavetter. Då arbetet dermed upphörde, anlades, enligt Hülphers, 1723 manufaktursmide; derefter byggdes spikhammare 1724, hvilken dock nedlades redan 1726. Ett manufakturverk, bestående af en större svans- eller knipphammare för en stock jemte erforderlig klippsax och dubbel ässja, privilegierades den 5 Dec. år 1777 till förädling af 300 *sktt* eget eller köpt stångjern. Genom resolution d. 30 Maj 1781 privilegierades härstädes 100 *sktt* ämnessmide, grundadt på köpetackjern, som hitflyttades från Wiby uti Westmanland. Bruket består för närvarande af 5 stångjernshamrar med 5 härdar samt 6 spikhamrar med 2 härdar. Den femte härden och hammaren äro anlagda enligt bergs-kollegii tillstånd af d. 7 Juni 1855. Smedjan, med 3 hamrar och 3 härdar, är nybyggd af sten. Stångjernstillverkningen, som drifves efter tysksmidesmethoden med oinskränkt smidesrätt emot erläggande af $^1/_2$ *sktt* pr 100:de i hamarskatt, utgör i medeltal 4,200 *sktt* och spiktillverkningen pr medium 300 *sktt*. Tackjernet tillverkas vid Bommarsbo (Brunnarsbo) masugn i Norrberkes socken i Dalarne af egna malmer från Bispbergs grufvor i Säthers socken samt Östanbergs och Båtgrufvorna i Tuna socken af Stora Kopparbergs län; tackjernet hitföres dels landvägen öfver Bispbergs grufvor och Thorsåker och dels å jernväg öfver Korsnäs till Gefle. Tillräckligt kolfång för brukets behof erhålles på egen skog.

Vid bruket finnas: 2 sågar med hvardera 1 ram och kantinrättning; en såg

med 2 ramar, 1 mjölqvarn med 2 par stenar, 1 tegelbruk å hemmanet n:o 3 i Södra Åbyggeby. I jordegendom besitter bruket: inom Hille socken $64^1/_8$ öresland; inom Wahlbo $21^3/_8$ öresl. och inom Ugglebo $9^5/_{12}$ öresl., tillsammans utgörande $94\frac{11}{12}$ öresl., deraf Stenmarks, Införå och Långsjö hemman äro från rekognitions-natur till skatte inlösta. Betydliga odlingar äro gjorda å de stora myror och mossar, som omgifva bruket både på södra och norra sidan. Så hafva på de 7 sista åren 215 tld moss- och myrjord der blifvit utdikade, brända och odlade. Bruket, som hittills måst köpa flera hundrade t:r säd och flera 1,000 *℔.* hö, anses inom en ej långt aflägsen framtid komma att producera båda delarne till sitt behof. Vid bruket finnes en fast skola, der brukspredikanten är lärare;från åren 1823 till 1849, under hvilken tid bruket egdes af krigsrådet P. Strömbäck, var han tillika lärare i socknens skola och aflönades till det mesta af bruksegaren.

Bruksverkstäderna och bostäderna taxerades 1862 till 157,000 rdr rmt och hemmanen inom Hille och Ugglebo socknar till 99,000 rdr rmt.

Osmundsberget i Rättviks socken, beläget $^1/_2$ mil norr om Boda kapell, håller endast vid pass 150 fot i lodrätt höjd, men enl. Hisinger 1,272 fot öfver hafvet, hvaraf man finner denna bygds höga läge, då Siljan på ett afstånd derifrån af endast 2 mil ligger blott 647 fot öfver hafvet. Bergets längd är $^1/_4$ och bredden $^1/_{16}$ mil. Hülphers säger, att detta berg i flera skifferhvarf innesluter bergbeck, bergolja och valklera. Det utgöres af yngre öfvergångskalksten och lerskiffer och är i afseende på petrifikater af mycken märkvärdighet. Landshöfding Tilas har i Wetenskaps-Akademiens handlingar för 1740 häröfver skrifvit en utförlig framställning. Jordmånen är särdeles bördig och berget till största delen odladt och bebygdt.

Ostvik. Kusthamn med utstakad barlastplats, ligger i Westerbottens län.

Othem. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Wisby stifts Norra kontrakt, utgöres af socknarna Othem och Boge, med $17^1/_4$ mtl, bebodda af 1,310 personer. Othem, modersocken uti Gotlands läns Norra fögderi, 3 mil n. o. från Wisby, vid hafvet, omfattar en areal af 0,456 qvadr.-mil, hvaraf 0,017 äro insjöar. Marken i detta pastorat är mer bergaktig än jemn. Rådande jordmånen är ör. Skog växer ymnigt, och afsättes deraf ej obetydligt uti Slitö hamn. Med kalkbränneri drifves en liflig rörelse. Kyrkan, af sten, skall vara byggd 1086 och har fönster med glasmålningar. På chorgolfvet ligga 5 likstenar med run- och munkstil. I socknen hafva omkring år 1800 blifvit funna åtskilliga mynt, hvaraf ett arabiskt. Rörande fästningen Carlsvärd här i socknen hänvisas till artiklarna Carlsvärd och Enholmen. Vid Slitehamn landsteg kon. Birger år 1312, för att tukta de upproriska Gottlänningarne.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	åboer.	år 1861.
438.	858.	$7\frac{1}{4}$.	$1\frac{3}{8}$.	41.	95,150 rdr rmt.

Gårdar, byar och verk: Största gården är $^3/_8$ mtl *Österby*, taxerad till 16,130 rdr och eges af handl. P. G. Eneqvist. $^3/_4$ mtl *Kyrkoherde-bostället* ($^1/_2$ mtl efter jordeboken). $^5/_8$ mtl Kronoläusmansboställe. — *Norra* och *Södra Lännö* kalkbruk. *Slitö* Stor- och Lillugn, taxerade till 6,000 rdr rmt. Asunds holme tillhör Kongl. Maj:t och Kronan. — Vidare finnes följande hemman: 1 *Ottemars*, $1^1/_8$ *Norbys*, $^5/_8$ *Busarfve*, $^3/_4$ *Stenstugu*, $^5/_8$ *Barshage*, $^3/_8$ *Långome*, $^1/_2$ *Närs*, $^1/_4$ *Spillings*, $^3/_4$ *Klints*, $^7/_8$ *Ytlings*, $^3/_8$ *Fihle*, $^1/_4$ *Qviende*. — I socknen äro 5 kalkugnar samt 5 sågar och qvarnar.

Ottarp. Socken och patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Luggude kontrakt af Lunds stift, är belägen i Malmöhus län, $1^1/_2$ mil n. n. o. från Landskrona, $1^3/_4$ mil från Helsingborg, samt omfattar 0,246 qvadratmil land, hvaraf 0,214 i Luggude, resten i Rönnebergs härad, och inneh. $28^{19}/_{32}$ mant., hvaraf $^1/_4$ mant. skatte, $1^3/_8$ kr., $24^{23}/_{32}$ frälse i Luggude samt $^3/_4$ skatte, $1^1/_2$ frälse i Rönnebergs härad. Marken är till större delen jemn; men betydliga dalar finnas utmed en genom socknen rinnande å och en större bäck. Rådande jordmånen består till det mesta af sandmylla. Af skog finnas endast några parker och skogbevuxna ängar vid socknens tvänne sätesgårdar. Folkmängden, som år 1805 var 802, uppgick 1860 till 1,565 personer, hvaraf c:a 168 i Rönnebergs härad. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 1,748,100 rdr rmt. I socknen finnas folkskole-

byggnad och fattighus. Egaren af Belteberga är patronus. På kyrkogården hvilar stoftet efter landshöfd. Wilhelm Bennet, som uti slaget vid Clissow räddade Carl XII och för öfrigt städse utmärkte sig under nämnde konungs härnadståg, sist i slaget vid Helsingborg.

Gårdar och verk; $2^1/_2$ mant. frälse-säteri *Belteberga,* se den artikeln; säteriet är nyligen försåldt af kapten Munck af Rosenschöld till grefve Adlercreutz å Stockebo för 250,000 rdr rmt. — *Widröra,* säteri, se den artikeln. — $^5/_{16}$ mant. *Ormastorp,* *) tax. till 24,200 rdr, och $^{11}/_{12}$ *Kingelstorp,* egas af 2 bönder. — 1 mant. *Tjutegården,* $^{57}/_{64}$ mant. *Ormastorp* lyda under Gidsholms säteri i Ekeby socken. — $^3/_8$ mant. *Rönnarp* är fanjunkareboställe. — 1 mtl *Prestebohl,* $\frac{137}{144}$ mant. *Ottarp,* $^3/_{32}$ mant. *Gultarp,* **) $^7/_{48}$ *Rönnarp,* allts. tax. till 83,100 rdr, innehafvas af kyrkoherden. *Tjutebro* kronobete. — Socknens del i Rönnebergs härad utgöres af byn *Gluggstorp;* största gården är på $^1/_4$ mtl. — Adress: Landskrona.

Ottenby. Kongsladugård af $7^3/_4$ mtl krono-säteri jemte $^1/_2$ mtl *Presttorp,* på Öland i Åhs socken af Södra Motet och Kalmar län, intager med sina egor södra udden af landet och har ett kongl. stuteri och schäferi, som väl anlades af Carl X, men upphörde under flera år tills det återupprättades åter 1831. Stuteriet utgjordes 1860 af 184 hästkreatur, deraf 9 hingstar, och uppgingo dess samtliga inkomster till 28,113 rdr 87 öre, år 1856 till 35,023 rdr 87 öre. Detta stuteri torde få tillskrifvas förnämsta andelen till hästafvelns vackra framsteg på Öland under sednare åren. Tre fjerdedelar af dervarande hästar påstås räkna sina anor från den af den utmärkte hästkännaren Ehrengranat å Flyinge bildade hästracen. Försäljningspriserna äro ock i allmänhet högre här än vid de öfriga stuterierna; år 1851 var medelpriset å försålda hästar 302 rdr, år 1860: 785 rdr rmt. Egendomens fastighetsvärde taxerades 1862 till 93,000 rdr rmt. — Kongsladugården förskönades betydligt af landshöfdingen Axel Adlersparre; trädgård och en humlegård anlades 1785. Norr om Ottenby sträcker sig en stor stenmur, $^5/_8$ mil lång, tvärs öfver landet, ifrån den ena sjöstranden till den andra, hvilken frånskiljer yttersta udden, af $^1/_2$ mils längd, och afstänger kongsladugården, tillika med en särskild djurgård, ifrån hela ön. Muren har år 1653 blifvit uppförd af Carl X för att innestänga hjortarne och är 3 alnar bred samt 5 alnar hög. *Ottenby lund,* $^1/_4$ mil lång, belägen inom muren, är skön och väl vårdad samt består af ek, asp och björk. Ottenby gård uppbrändes af Danskarne 1563. Här bodde Herman Bothe, adelsman fr. Meklenburg, som arrenderade Södra Motet år 1623 och här förde en furstlig hofhållning. — Othanby församling på Öland gafs år 1279 d. 2 Mars af biskop Henrik i Linköping åt Nydala kloster. En Johan Elofsson utfärdade d. 14 Maj 1285 bref rörande Kyrke-Ottenby på Öland, som lemnades Nydala kloster i utbyte mot klostrets gods på Sela-ön.

*) *Ormastorp* by består af 7 mant. frälse; *Kingelstad* by af $^1/_4$ mant. skatte, $5^5/_6$ mantal ins. frälse.

**) *Gultarps* by består af $1^1/_4$ mant. frälse.

Ottersjö. Ett mant. frälse-säteri uti Dagsås socken, Faurås härad och Hallands län, är beläget $1^1/_2$ mil från staden Warberg och 2 mil från Falkenberg, i närheten af kyrka och qvarn. Gården omgifves af trädgårdar och park i närheten af tvänne sjöar, deri den eger godt fiske; gränsen mellan Himble och Faurås härader går öfver säteriets egor. Till egendomen, hvars hela areal utgör c:a 340 tld, finnes vacker, väl vårdad skog, bestående af ek, bok och björk, så väl till eget behof som till afsalu. Egare hafva varit Morman och Orrhane, löjtn. Månsson, häradshöfding Palmfeldt. Sedan kom egendomen till Ehrenpohlska familjen, hvarefter den innehafts af en Stjernsvärd och af öfverste-löjtn. Mannerskantz, herr A. G. Muhl (år 1818), herr L. Colliander år 1862; fastighetsvärdet samma år taxerades till 25,000 rdr rmt.

Otterstad. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kållands kontrakt af Skara stift, utgöres af Otterstad socken samt *Senäte,* S:t Mariæ kapell och Leckö slottskyrka, upptagande *Kållandsö,* till hvilken artikel hänvisas. Här må tilläggas, att barnundervisningen bestrides af en examinerad och 8 oexaminerade lärare i en fast folkskola och 9 fasta småskolor. Pastoratets fastighetsvärde taxerades 1861 till 746,200 rdr rmt.

Ottinge. Ett mantal frälse-säteri uti Lofta socken, Norra Tjust härad af Kalmar län, utgör, jemte $1^{7}/_{24}$ mant. underlydande, ett gods, tax. 1862 till 101,000 rdr rmt. Äldste kände egaren är en Jöns Håkansson, död 1562; hans son, Knut Jönsson Lillje, var ståthållare på Nyköpings slott 1581. Hans Bröms till Ottinge underskref Uppsala Mötes beslut 1593. Omkring 1627 kom säteriet till slägten von Scheiding. Det tillhörde år 1685 Lorentz Creutz och 1715 Isac de Besche, från hvilken det tillföll genom arf mågen, kapitenen, friherre Isac von Knorring. Egare år 1829 var exped.-sekreteraren O. J. Risellsköld, 1862 öfverinspektor L. Cullberg.

Ottrafva socken, se artikeln Dimbo socken.

Ousby. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra Göinge kontrakt i Lunds stift, utgöres af Ousby och Loushults socknar, *) med $69^{13}/_{24}$ mantal, bebodda 1860 af 6,033 personer. — *Ousby*, modersocken, belägen uti Östra Göinge härad af Christianstads län, $4^{1}/_{2}$ mil från Christianstad, omfattar en areal af 1,587 qvadratmil, hvaraf 0,103 äro vatten. Marken är mer bergaktig än jemn samt öfver allt uppfylld af stora och oländiga mossar. Af sjöar märkes den vackra *Ousby*-sjön. Rådande jordmånen är sten- och grusblandad sandmylla. Bokskogarne hafva i senare tider blifvit betydligt medtagna. Största gårdarne äro $^{7}/_{8}$ mant. uts. frälse *Johnstorp* med såg, taxerad till 65,000 rdr rmt, $^{3}/_{8}$ skatte rusthåll, $^{5}/_{8}$ uts. frälse *Måsaröd*, samt $^{1}/_{4}$ *Bökeskog*, taxerade till 45,000 rdr; $^{1}/_{2}$ skatte-rusthåll *Marklunda*, egas alla af bönder. $^{1}/_{4}$ skatte-rusthåll *Dubbarp*, $^{1}/_{91}$ mant. i *Östra Genastorp*, med pappersbruk, tull- och siktqvarn samt klädesfabrik, eges allt af brukspatron Olcén på Kjelleberg. Garfveri finnes i Ousby gästgifveri i Marklunda, $^{1}/_{8}$ mil från jernvägsstation, 2 slipverk, i *Hasslaröd*. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick år 1862 till 550 rdr. — I *Ousby* är jernvägsstation på Södra stambanan, öppnad d. 1 Aug. 1862, mellan *Hästveda* station i söder, 1,1 mil, och *Elmhult* i norr, 2 mil.

Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar skola samt 2 flyttbara småbarnsskolor af 3 examinerade och 1 oexaminerad lärare. Sockenvägen är $1^{1}/_{2}$ mil. Af kyrkoherdar må nämnas Thomas Andersson Helsingburgensis och sonen Petrus Thomæus. En Anders Hansson, född i Skottland af en gammal adlig ätt, flyktade vid 14 års ålder från fäderneslandet, sedan hans föräldrar för statsbrott blifvit fängslade; strandade vid Torekow, hvarest han blef räddad af en murmästare Hans från Helsingborg, i hvilkens dotter han förälskade sig; frukten af denna kärlek blef förstnämnde kyrkoherde, från hvilken åter i 3:dje led härstammade vice-häradshöfding Thomée, adlad Adelsköld. Kyrkoherden, mag. Jöns Lind, död här 1785, hade sonen Justus Kristoffer, adlad von Lindecreutz, justitieråd 1830, död 1859. Mellan Hasslaröd och Gullarp synas lemningar efter en herregård. Vid hemmanet *Sibbarp* skall, enligt anteckning i sockne-kyrkan, d. 28 Sept. 1657, stått en träffning mellan Sven Ranck och öfversten Knut Ulfeldt, hvaruti den sednare blifvit dödad. Vid länsmansbostället Hönjarum finnas lemningar efter 2:ne skansar, af hvilka den ena förmenas vara uppkastad af en ryttmästare Nieroth till värn emot Snapphanarne.

Folkmängd. *)		Hemmantal.			Tax.värde.
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862
2,427.	4,147.	$35\frac{23}{24}$.	$1\frac{11}{12}$.	$11\frac{19}{48}$.	1,364,770 rdr.

Boställshemman äro: $^{1}/_{2}$ mtl *Ousby*, kyrkoherdens, $^{1}/_{4}$ *Ousby*, klockarens, $^{3}/_{4}$ mtl *Hönjarum*, kronolänsmannens, $^{1}/_{4}$ *Gyllskulld* är kyrkans hemman, $^{1}/_{6}$ mtl *Ejretal*, militiæ. Under Hanaskog lyda $^{3}/_{4}$ mtl *Mörkhult*, $^{1}/_{4}$ *Glabbhult*, $^{7}/_{16}$ *Gyllemyra* med såg, $^{3}/_{16}$ *Hackaboda*, allts. tax. till 37,000 rdr. — Under Ovesholm lyda $^{7}/_{8}$ skatte-rusthåll *Hönjarum*, $^{1}/_{4}$ *Röene*. Socknen utgöres för öfrigt af följande hemman: $^{5}/_{8}$ *Aganshult*, $^{1}/_{2}$ *Boarp*, $^{1}/_{2}$ *Dubbarp*, $^{5}/_{8}$ *Gussa-Svenstorp*, 2 *Brunckelstorp*, $^{2}/_{3}$ *Bökeberga*, $^{1}/_{2}$ *Ekeröd*, $^{1}/_{3}$ *Grimmekulla*, $^{1}/_{2}$ *Ejrstad*, $^{1}/_{2}$ *Ebbarp*, 2 *Gullarp*, $^{2}/_{3}$ *Gunänga*, $2^{1}/_{8}$ *Hasslaröd*, $1^{5}/_{16}$ *Hamssarp*, $^{3}/_{4}$ *Holma*, $1^{1}/_{24}$ *Holmö*, $^{1}/_{4}$ *Hallaboda*, $^{9}/_{16}$ *Westra Hylta*, $^{9}/_{16}$ *Jeppa-Svenstorp*, $^{2}/_{3}$ *Kjellsved*, 2 *Westra*, *Södra* och *Östra Kalhult*, $1^{1}/_{4}$ *Östra* och *Westra Kulhult*, $^{1}/_{3}$ *Kjerssebrunna*, $^{2}/_{3}$ *Lindhult*, $1^{1}/_{6}$ *Westra Malshult*, $1^{1}/_{2}$ *Marklunda*, $^{3}/_{8}$ *Måsaröd*, $^{7}/_{16}$ *Nybygden*, $2^{7}/_{24}$ *Ousby*, $^{1}/_{2}$ *Olastorp*, $^{3}/_{4}$ *Röena*, $^{1}/_{4}$ *Rågeröd*, $^{1}/_{4}$ *Röfvakulla* $^{2}/_{3}$ *Rällskog*, 1 *Slähult*, $^{1}/_{2}$ *Svenstorp*, $^{1}/_{3}$ *Säguslycke*, 1

*) Enl. Kongl. bref d. 30 Jan. 1857 kommer vid nästa pastorsledighet, Loushults församling att skiljas ifrån Ousby och utgöra ett särskilt regalt pastorat.

*) Se vidare tabellen under Östra Göinge härad.

Svanshalls, $2^3/_4$ *Sibbarp,* $^3/_4$ *Wigenstorp,* $^1/_2$ *Åbrölla,* alla skatte. — $^1/_2$ *Bökeskog,* $^1/_6$ *Ejretal,* $1^7/_8$ *Genastorp,* $^7/_{16}$ *Gyllemyra,* $^1/_4$ *Glabbhult,* $^3/_8$ *Holma,* $^7/_8$ *Hönjarum,* $^5/_{16}$ *Hullingaryd,* $^3/_{16}$ *Häckaboda,* $^1/_4$ *Östra Hyltan,* $^5/_8$ *Måsaröd,* $^3/_4$ *Mörkhult,* $^1/_2$ *Östra Svenstorp,* $^1/_2$ *Säguslycke,* $1^1/_4$ *Simontorp,* $^1/_2$ *Sjöaskog,* $^1/_2$ *Toalycke,* $^2/_3$ *Åbrölla,* alla frälse. I socknen finnas 13 sågqvarnar. -- Adress: Christianstad och Marklunda.

Ousbyholm. Herregård uti Hörby socken, Frosta härad af Malmöhus län, är belägen uti en naturskön och bördig trakt vid sydöstra hörnet af Ringsjön, $^1/_4$ mil från adressorten Hörby, der gästgifveri och jernvägstation finnas. Äldste kände egare hafva varit af ätten Skaldre på 1440-talet, då gården låg norr om nuvarande byggnadsplatsen på ett ställe, hvarest finnes ett bondhemman, som ännu kallas »slottet». Sedermera egdes gården af slägterna Thott, Brahe, Ramel, köptes 1684 af handl. Olof Nilsson Engelholm, som snart sålde gården till amiralen, general-löjtn. friherre Cornelius Thijsen, adlad Anckarstjerna, som var egare 1688—1697. Han var en tapper och förslagen sjöhjelte samt den förste, som utnämndes till schout-bynacht eller kontreamiral. Af honom såldes egendomen till lagman Alexander Cock, i hvars slägt den förblef, tills kaptenen och riddaren Georg Chr. Cock försålde Ousbyholm år 1778 till öfversten Rudolf Hodder Stjernsvärd för 24,166 rdr 32 sk. specie; men egendomen bördades af aflidne Cocks svärson, häradshöfdingen v. Seth, som år 1796 fick landshöfdingetitel. Han har betydligt förskönat och förbättrat gården, äfvensom genom tillköpta hemman mycket utvidgat den. Bland annat tillköpte han säteriet *Lyby*, $^1/_2$ mantal, och erhöll den 6 Dec. 1796 konungens tillåtelse att få begagna det som ladugård under Ousbyholm, ehuru beläget i annex-församlingen Lyby. Fastän tvänne gånger gift, hade landshöfding Seth inga barn, utan ätten blef fortplantad genom adoption, och säges anledningen till densamma vara, att v. Seth, som strängt höll efter kronofogden i sin domsaga, Anders Boman, derigenom bragte denne att sjelf afhända sig lifvet. Denna oväntade händelse gjorde på v. Seth ett djupt intryck, så att han upptog den aflidnes son, Johan, gaf honom en vårdad uppfostran i sitt hus, höll honom vid Lunds akademi och gjorde honom slutligen till sin adoptivson 1803 och till sin universalarfvinge genom testamente af d. 29 Nov. 1810. Kammarherre Johan v. Seth var bland de mest ansedda possessionater i Skåne på sin tid, och i medborgerligt förtroende stod ingen före honom. Han dog 1834. Uti arfskiftet efter enkan år 1847 togo äldsta sönerna, hr Carl Gust. och Johan August von Seth dels sina lotter uti, dels tillöste sig sjelfva hufvudgården, från hvilken dock genom skiftet betydliga delar blifvit afsöndrade. På denna delning har dock jordbruket vunnit, enär nu mer hela egendomen blifvit bättre skött och stora nyodlingar vidtagna; så funnos vid emottagandet endast 600 tld åker, och nu äro 1,800 tunnl. upptagna samt öfver 80 byggnader uppförda. — År 1678 blefvo Ousbyholms byggnader uppbrända. År 1853 undergick manbyggnaden en genomgripande reparation; mellersta delen af hufvudbyggnaden höjdes med en våning och betäcktes med platt tak, omgifvet af en genombruten balustrad, hvilande på en, byggnaden krönande gesims, som uppbäres af kragstenar; tornet höjdes äfven med en våning och försågs med en liknande balustrad, ur hvilken en åttkantig skifferbeklädd tornspira uppstiger. Mellanbyggnadens tak är likaledes skifferbelagdt; men flyglarne hafva tegeltak. Gården är omgifven af breda stenmurade vattengrafvar, öfver hvilka i öster och vester föra stenbryggor.

Egendomen utgöres för närvarande af 3 mantal säteri, $4^{11}/_{16}$ ins. frälse, $6^1/_8$ mant. uts. frälse, $3^7/_{12}$ mant. kr.-skatte rusthåll samt $1^1/_4$ mantal gästgifveri och fördelshemman, deraf $14^{15}/_{32}$ mantal i Hörby, taxerade år 1862 till 897,600 rdr rmt. Arealen utgör 6,761 tunnland, hvaraf åker äro 2,400 tunnl., äng 3,300, högskog 680, plantering 200 och torfmosse 150 tunnland. Vid Ousbyholm och Råby ladugård äro mejerier med 70 kor på hvartdera stället; till egendomen höra vatten- och sågqvarn, tröskverk med vatten, fiske i Ringsjön och i ån, jagt å rådjur och orre. — Roteringen till norra skånska infanteriregimentet är del i 4 soldater och 3 vakanta nummer; Råby uppställer 3 dragoner.

Ovesholm, äfven kalladt Åkesholm (Ovitsholm i 1825 års jordebok). Herre-

gård uti Träne socken, Gärds härad och Christianstads län, 1 mil från Christianstad, kallades i äldre tider Träne liksom socknen och skall då hafva varit belägen ett stycke söder om nuvarande hufvudbyggnad på ett ställe i parken, som ännu kallas »Tränet». Den förste med säkerhet kände egaren var Ove Urup, hvilken skall kring 1620 hafva flyttat gården ned mot sjön, hvarest ännu lemningar af boningshusen synas, och är han äfven den, som uppkallat gården efter sitt dopnamn. Ovesholm tillföll efter hans död befallningsmannen på Helsingborg, Christoffer Ulfeld, gift med Maria Urup. Egendomen öfvergick med sondottern, Sofia Maria Ulfeld, till öfverste-löjtn. Johan H. Ridderschantz, som stupade i slaget vid Clissow d. 9 Juli 1702. En af hans döttrar, Ulrika Eleonora, innehade egendomen såsom enka efter major Adam Ludv. v. Winterfeld och testamenterade Ovesholm 1774 till sin svärson, major Henning Reinhold Wrangel, som dog år 1783. Sonen, excellensen friherre Carl Adam Wrangel af Adinal har alldeles omskapat egendomen. År 1792 flyttade han hufvudbyggnaden till den plats den nu innehar, byggde ny ladugård och nödiga uthus, anlade trädgård, m. m.; vidare grundade han på Ovesholm ett bibliothek af omkring 2,000 volymer och förlade dit en tafvelsamling och en rustkammare. Han dog 1829, men hade redan 1810 gifvit Ovesholm med flera gårdar till sin son, öfverste kammarjunkaren, friherre Henning Gustaf Wrangel, som dog barnlös 1833 på Sperlingsholm. Wrangelska godsen öfvergingo efter en process till H. G. Wrangels kusiner, grefvarne Hamilton, och Ovesholm tillföll grefve Axel Hugo Raoul Hamilton, född 1787, gift med Miss Ann Mary Russell-Crusie. Denne egare har år 1857 låtit uppföra tredje våningen på boningshuset samt åt vestra sidan försett det med ett utbygge, i form af en half sexhörning, äfvensom han förändrat det brutna taket till ett lågt kroppåstak. Ladugården är belägen på motsatt sida om sjön, midtemot boningshuset. Parken, som har 209 tunnlands vidd, ligger i norr och vester om boningshuset, omsluter flera täcka ställen, hvaraf företrädesvis förtjenar nämnas en stor äng, på två sidor omgifven af ek- och bokskog, men öppen åt söder, derifrån man ser en liten träbyggnad med torn å den plats, der fordom gården legat, eller det s. k. Tränet. På flera i parken befintliga granitblock läser man inhuggna inskrifter, äfvensom på de tvänne stenar, som stå å ömse sidor om grinden vid nedkörseln till gården; på den ena läses: »Carl Adam Wrangel, egare till *Araslöf, Ovesholm, Oretorp, Sperlingsholm, Alarp,* ständiga stamgods för Wrangelska namnet, anlagt och byggt Ovesholm år 1792.» På Ovesholm finnas porträtter af nästan alla egarne ända från medlet af 1600-talet, jemte deras hustrur, äfvensom porträtter af konung Christian IV, Christian Munck, Hannibal Sehestedt, fältmarskalk C. G. Wrangel, m. fl. I Aug. 1862 gästade här D. M. Konungen och Drottningen. År 1767 utgjorde Ovesholm $3^3/_8$ mant. säteri, 20 mantal insockne och $11^{11}/_{48}$ utsockne frälse. För närvarande utgöres Ovesholm af $3^3/_8$ mantal säteri (tax. år 1862 till 225,000 rdr), 20 mantal ins. i Träne socken och $12^7/_{48}$ mantal uts. frälse i Träne, Görröd, Esphult, Linneröd, Wram, Wä, Efveröd, Svensköp, Ousby och Glimåkra socknar, $2^1/_{16}$ mantal skatte i Träne och $3^{41}/_{48}$ mantal rusthåll i Träne, Ousby och Åhus socknar. Tillsammans utgör hemmantalet $41^7/_{16}$ mantal. Arealen är 14,145 tunnland, deraf 2,250 tunnland äro åker, 3,615 äng, 5,005 skog, 575 torfjord och 2,700 betesmark. Medelafkastningen af säteriet är 800 lass hö, 1,000 t:r säd och 2,000 t:r rotfrukter, och medelafkastningen af plattgården Wenestad, $8^1/_4$ mtl, är 1,000 lass hö, 1,100 t:r säd och 1,000 t:r rotfrukter. — Gården eger 2 qvarnar och ålfiske i Östersjön. Rotering utgöres för 18 rotar.

Oviken. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jämtlands Södra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af Oviken, moderförsamling, och *Myssjö*, annex, *) samt innefattar $68^1/_8$ mantal, bebodda 1860 af 2,582 personer. — *Oviken,* socken uti Jämtlands läns Södra fögderi, belägen 4 mil i söder från Östersunds stad, gränsar i öster och söder mot Myssjö, i vester till Unders-

*) Ännu på 1840-talet utgjordes pastoratet af Oviken, med annexerna Hackås och Myssjö; se vidare art. Hackås och Hallen.

åker och i norr till Marby socken, samt omfattar en areal af 244,625 tunnland, hvaraf 31,813 tld mossar och 2,998 tld sjöar; af arealen upptaga *Hundshögs*, *Bosjö* och *Tossåfjäll* (lapptrakt) 67,640 tunnl. betes- och skogsmark, Myssjö socken eger inom denna socken 20,448 tunnl., Marieby 1,168 tunnl. och Norderö socken 26 tunnland. Största längden är 7 och bredden $1^1/_4$ mil, deraf blott 1 mil efter längden är bebyggd, den öfriga delen utgöres af fjällmark, som från midsommar till Augusti månad begagnas till bete. Vid kyrkan är en stor slätt, Oviksslätten kallad, hvarifrån man har en vidsträckt och herrlig utsigt öfver Storsjön, Ovike- och Hallfjällen, Åreskutan samt Hofverberget, äfvensom omgifvande socknars byar; öfverst på slätten mellan åldriga löfträd och i närheten af en vårdad granpark, är sockenskolan nyligen anlagd och har måhända den vackraste belägenhet i landet. Nedanföre i s. v. är en annan slätt, benämnd Myreflott, som sträcker sig efter socknen vid pass $^1/_2$ mil och utgöres af en mosse, till större delen nu mer uppodlad, sedan den blifvit utdikad medelst statsbidrag. På gränsen mellan den bebyggda delen af socknen och fjällmarken ligger det s. k. *Elfves-*, *Fjösås-* eller *Billsåsberget*, en skogbeväxt höjd, utgörande en förmur för de otaliga kärr och myror, som der finnas. Från detta berg, der nästan hela socknen hemtar sitt vedförråd, är utsigten ännu mer storartad än från Ovike-slätten, och större delen af Jämtland visar sig här som en skön tafla, å hvars förgrund Ovikens kyrkslätt jemte Hackås och Myssjö kyrkor liksom spegla sig i »Fjällens mörkblåa öga» Storsjön. Taflans öfriga partier, äfvensom grupperna vid Storsjöns många vikar och stränder, förete måhända en af de skönaste utsigter i Sverige. Den s. k. *Heljebacksbacken*, hvaröfver landsvägen går till Bergs socken, är belägen mellan Oviks-slätten och Myrflotten samt anses vara en bland Jämtlands svåraste backar. Inom den bebyggda delen af socknen finnes ingen annan sjö än Rörösjön, som dock numer är till det mesta utdikad. Bland åar anmärkas *Back-* eller *Myreån*, *Hög-* eller *Westnärån*, som utfalla i Myreviken, *Arån*, *Löfån*, *Lilla* och *Stora Fuåarne* samt *Bjurkälla*, hvilka alla gå till Storsjön. Uti alla dessa vattudrag äro såväl sågar som qvarnar anlagda.

Jordmånen är hvad åkerjorden beträffar i allmänhet dels klapperblandad mylla på lerbotten, dels mylla på kalkstensgrund och s. k. flishäll; men sjelfväxande slåtterne bestå för det mesta af myrjord å lergrund på mer och mindre, vanligen 1 à $1^1/_2$ alns djup. Mineral- och helsokällor finnas på flera ställen. Af trädslag förekomma endast smärre gran, tall, asp, björk, sälj, al, vide och en, hvilka likvisst i tjocklek knappast hinna 6 tums diameter, förrän de nedhuggas till gärdsle och barrtägt. Klimatet här är mera strängt än i de flesta socknar i Jämtland. Sockensigillet visar en ren på en fjällklippa. Socknens allmoge anses vara den, som bäst bibehållit klädedrägten i sitt gamla bruk. Elgskinnsbyxor, bock- eller renskinnströja och väst af samma sort, samt mössa och pels af hundskinn och s. k. lappskor utgöra Oviksbondens drägt under hans färder i fjällen, der Lappar väl bo, men som icke höra hit, utan till lappförsamlingen i Fölinge. Största delen af socknens befolkning användes till åkerbruket och boskapsskötseln, som äro hufvudnäringarne, dock förfärdigas mycket messingsmide och jerntobakspipor, seltygs- och plogsmidesarbeten, och många sysselsätta sig med sämskskinnberedning och limkokning. Af sädesslag begagnas korn mest, råg, ärter och blandsäd mindre. Hampsåningen har aftagit, emedan lin är mer gifvande och kan afyttras till betydlig mängd åt Norge, i utbyte mot sill och torrfisk. Åkerbruksredskapen bestå af de öfver hela Jämtland kända s. k. Oviksplogarne, samt den vanliga harfven, ådern och risten. Tröskmaskiner finnas på 5 ställen. Ladugårdsskötseln är här i allmänhet längre kommen än i de flesta socknar i länet, men åkerbruket står på låg ståndpunkt. Skogen börjar tryta, och byggnadsvirket har i långliga tider måst köpas från Bergs och Hackås socknar.

Kyrkan är af sten, 49 alnar lång och 30 alnar bred, byggd 1768 af en bonde

Per Olofsson i Dillne från denna socken. På norra kyrkväggen intill predikstolen hänger Lilljesköldska vapnet. Här förvaras ännu gamla kyrkans märkvärdiga altartafla, utmärkt väl skuren i trä och föreställande vår Herres och Frälsares Jesu Kristi lefverne och korsfästelse. På ömse sidor om altartaflan hänga porträtterna af prostarne Bullernesius, Drake, Huss och Behm jemte deras fruar. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och 5 flyttbara småbarnsskolor. På 1670-talet förestods skolan af kyrkoherden Hans Olof Drake, som kallades Oeconomus templorum i Jämtland, hvilket då var detsamma som kyrkoskrifvare, och hvars syssla var att uppsätta räkningarne vid alla kyrkor i länet. — I Oviken finnes det enda fattigvårdssamhälle i länet, som har en donationsfond, uppgående till 2,868 rdr, skänkt af astron. prof. Bredman, född i denna socken 1770 och son till en underofficer vid Jämtlands reg. Nyligen har här blifvit inrättadt sockenbibliothek. Socknen underhåller 49 fältjägare. I bev. efter II—III art. erlades 1862: 327 rdr.

Fornminnen. På höjden söder om fäbodevallen Kusböle, tillhörig Lockås by i Myssjö socken, midt i skogen är en grotta eller källare, som är tämligen rymlig, och synes varit bebodd, emedan lemningar af klädespersedlar der påträffats. Vid en annan fäbodevall med namnet Kuborgen finnes ock en stor stenkällare, som ännu begagnas. Söder om kyrkan å den s. k. Storlägden äro lemningar efter en skans. Vid 1677 års fiendtliga infall från Norska sidan, skall allmogen i denna socken försvarat sig tappert, sedan höfdingen öfver Jämtland tagit till flykten. Det berättas nämligen, huru kapten Rutencrantz med 100 man posterat sig inom kyrkogårdsmuren, der afbidat fiendens ankomst och sedan i flera timmar visat prof af mannamod; men då de norske voro honom öfverlägsne, drog han sig in i kyrkan och försvarade sig här ett helt dygn, då kapitulation skedde med frihet för sig och manskap, som likväl ej hölls, emedan alla såsom krigsfångar fördes till Trondhjem. Sägnen förmäler om Ovikspöket som skall hafva graserat i Ovikens prestgård.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde.
1805 —	1862.	sk.	kr.	
1,138.	1,788.	40.	$3^1/_3$.	736,549 rdr rmt.

Gårdar och byar: $^7/_{18}$ mant. *Fjösåsen*, $^5/_{12}$ *Gåxåsen*, $^{25}/_{36}$ *Side*, $\frac{47}{198}$ *Sölfbacken* äro militiæ-boställen, $1^1/_2$ mtl *Prestbordet*, kyrkoherde-bostället. Större byar äro: $3^1/_{18}$ mtl *Borgen*, $1^5/_{76}$ *Backen* med tillsammans en areal af 8,087 tunnland, hvaraf 68 åker. — $2\frac{5}{144}$ *Åbbåsen*, areal 2,866 tld, hvaraf 62 åker. — $2^1/_3$ *Svensåsen*, areal 1,091 tunnland, hvaraf 37 åker. $1\frac{1935}{1992}$ mantal *Sölfbacken*, areal 4,660 tunnland, hvaraf 37 åker. $1^{11}/_{72}$ mant. *Bölåsen*, $1\frac{389}{3924}$ mant. *Gärde*, $1\frac{149}{616}$ mant. *Heljebacken*, $1^{29}/_{36}$ mant. *Hvattjom*, $1^{25}/_{36}$ *Häggen*, 1 *Kinderåsen*, $1^3/_8$ *Side*, 1 *Skottgården*, $1^{23}/_{72}$ *Wiken*, $1^{17}/_{30}$ *Westnår*, $1^{43}/_{72}$ *Westeråsen*. — Adress: Östersund.

Oxdjupet. Ett af inloppen till Stockholm i skärgården, norr om Waxholmen. Se vidare Fredriksborg.

Oxeberg. By i Mora socken i Dalarne, är ej utan märkvärdighet såsom födelseort för en gammal karolin, nemligen soldaten vid f. d. generalen grefve Ad. Ludv. Lewenhaupts s. k. Tremänningsregimente, Erik Dahlgren. I Aftonbladet för den 24 Sept. 1862 omnämnes, att en lektor vid Helsingfors universitet kommit under sina vandringar 1817 i Dalarne i besittning af en gammal historisk urkund, hvilken var nämnda soldats egenhändigt förda dagbok under Carl XII:s fälttåg 1700—1709, fortsatt såväl under fångenskapen i Moskwa, som — efter rymningen (den 23 Maj 1714) ifrån Petersburg — under kampanjerna i Roslagen 1714—1720, jemte en samling ej blott af ganska vackra andliga sånger och psalmer, författade under fångenskapen i Ryssland, utan äfven beledsagad med afskrifter af åtskilliga ordres, rullor och officiella handlingar med afseende å svenska armén, illustrerade dessutom med en hop figurer, teckningar och bibelspråk; hvaraf man finner att denne Dahlgren — som (född i byn Oxeberg af Mora socken i Dalarne) blef den 16 April 1718 befordrad till officer — icke blott var hemmastadd i teckningskonsten, utan äfven kunnig i tyska språket. Manuskriptet erhölls af en hans slägtinge, bonden Lars Kavia i byn Kroktorp å Järna sockens finnskogar.

Oxelösund. Hamnplats, belägen i Nyköpings län, vid Östersjön, $1^1/_3$ mil ifrån länets residensstad. Platsen ligger nära hafsbandet och är derföre under

hela året, med afbrott af vanligen endast 14 dagar, öppen för sjöfart, men lemnar likväl fullt skydd emot alla vindar och har tillräckligt djup med god ankarbotten. Vigten af denna hamnplats har först på sednare tider blifvit rätt insedd och föranledt anläggandet af väg dit; och sedermera har rörelsen, som nämnda kommunikationsmedel gjort möjlig, växt i ständigt stigande. Dess belägenhet mellan Stockholm och Norrköping, hvilka båda städer en lång tid af året äro stängda ifrån hafvet, gör den lämplig till uthamn för dem båda; och landshöfdinge-embetet i förutnämnda län föreslår i sin berättelse för åren 1856—1860 en jernbana dit ifrån vestra stambanan, hvilken bana borde äfven gå upptill Arboga.

Oxhöga. Helsobrunn i Kumla socken af Nerike, som erhållit sitt namn deraf, att dess öppning liknat ett oxöga, har klart, lindrigt och välsmakande vatten, liknande Loka-vattnet. Den har varit förr mer besökt än nu.

Oxvik. Ett färgställe på yttersta udden af Bokenäset i Bohus län, hvarifrån transporteras till köpingen Lysekihl och Fiskebäckskil, är tillika en förmånlig handelsplats och eger ett slags antiqvarisk märkvärdighet, derigenom, att der varit i katholska tiden uppfördt ett kapell, som lydt under Dragsmarks kloster, och efter hvilket kapell lemningar ännu äro synliga.

Oxie. Annex-socken till Bjereshögs regala pastorat, är belägen uti Oxie härad af Malmöhus län, 1 mil s. o. fr. Malmö, samt omfattar 0,084 qvadratmil land, fördelade på $18^3/_4$ mantal. Marken är till större delen jemn. Rådande jordmån är en någorlunda god sandmylla. Skog finnes icke. Kyrkan, som ligger $^1/_2$ mil från moderförsamlingens, är uppförd i rundbågsstil af tuktad gråsten och till socklar, hörnstycken, omfattningar och båggesimser af huggen sandsten; den har i en sednare tid erhållit öfver skeppet två och öfver choret ett korshvalf på tresprångiga pilastrar i spetsbågsstil. Skeppet har under sednare medeltiden fått i vester en ny qvadrat med korshvalf och ett fyrkantigt torn å södra sidan. Kyrkan utvidgades 1848, under ledning af professor Brunius, och är nu dubbelt större än förut. I kyrkan märkes en dopfunt af sandsten; skålen, hvilken håller $2^1/_4$ fot i yttre tvärmått, är rund och lindrigt kupig. Den nedra delen är slät, den öfra intages af tre liggande lejon, och deremellan ses två sammanflätade rosor, samt en drufklase. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och en fast småbarnsskola af två examinerade lärare. I socknen finnas två fattighus.

Folkmängd. 1805	— 1862.	Tax.värde. år 1862	Bev. för fastighet och inkomster
424.	660.	853,050 rdr.	328 rdr rmt.

Socknen innefattar två byar, *Oxie* och *Toarp*, skiftade i 59 egolotter. Från Oxie by hafva genom enskiftet flera hemman blifvit sammanslagna och sammanbyggda till trenne större gårdar, som kallas *Oxiegården*, 4 mant. frälse, *Christineberg*, 7 mant. frälse, hvilka jemte $^1/_4$ mant. *Toarp* (allts. tax. till 415,100 rdr rmt) lyda under Skabersjö fideikommiss, samt *Fredriksberg*, $1^1/_2$ mant. uts. frälse (№ 1, 28 & 29 Oxie), tax. till 122,000 rdr rmt, eges af konsul Runnerström i Malmö. $^1/_8$ mantal i *Toarps* by, $2^1/_8$ mant. i Oxie by samt 6 gatuhus innehafvas af Malmö hospital. — Adress: Malmö.

Oxie. Härad i Malmöhus län, innefattar staden Malmö samt 22 hela socknar och delar af två, hvilka tillsammans utgöra $310^1/_4$ mantal, bebodda 1860 af 14,700 personer, oberäknadt 19,000 i Malmö; se vidare tabellen till Malmöhus län. Arealen är 2,051 qvadratmil, hvaraf 0,008 äro vatten; den odlade jorden upptages till 39,306 tunnl. åker och 1,888 tunnl. naturlig äng. Hemmanen i detta härad äro styckade i smärre delar, än på något annat ställe inom länet. Allmogen är likväl välmående och åkerbruket skötes ganska väl. Inom häradet finnes intet säteri och inga större skogar. Större gårdar äro *Månstorp*, kungsgård, *Limhamn*, *Snapparp* och *Bulltofta*.

Oxie. Kontrakt af Lunds sift, består af 9 regala och 2 præbende-pastorat; se vidare tabellen till Malmöhus län.

Oxhult (i 1825 års jordebok) *Oshult*. Ett mantal frälse-säteri uti Hishults socken, Höks härad af Halmstads län, utmärker sig för sin vackra belägenhet vid Oshultsjön med dess af löfskog prydda stränder, $1^3/_4$ mil från staden Laholm. Säteriet, bebygdt i slutet af 1700-talet under hofjägmästaren Burenskjölds tid, eger rådande jordmån

af grusblandad mylla, och har skog både på inegorna och utmarken. Manbyggnaden af trä, nyligen uppförd, är på trenne sidor omgifven af trädgården, och uti ett nära härintill varande strömdrag finnas skattlagda mjöl- och sågqvarnar. Egare till detta säteri jemte Sjöboholm hafva varit öfverauditör Cronqvist, herr Elof Munck af Rosensköld 1818, herr F. von Ekenstén år 1862; sistn. år utgjordes egendomen, utom Oxhults säteri, af $1^1/_8$ säteri Sjöboholm, 2 mant. ins. frälse, med en egovidd af c:a 3000 tunnland, hvaraf 100 tunnl. åker; en stor del äro vidsträckta skogsmarker. Till gården höra qvarn med 2 par stenar, husbehofssåg; det hela taxerades till 51,500 rdr rmt.

P.

Pahlstorp. Egendom af ett mant. krono-skatte uti Tuna socken, Jönåkers härad af Nyköpings län, med en vacker belägenhet vid Nyköpingsån, $^3/_4$ mil från staden, $5^1/_2$ mil från Norrköping, nära allmänna landsvägen; köptes 1818 af fältkamrer Lars Carell, som 1855 försålde den till kapten Otto Virgin, denne åter 1856 till possessionaten N. Nilsson, af hvilken nuvarande egaren, hr Anton Maur. Toll, köpt den för 33,000 rdr rmt.

Egendomens åker och äng ligga i den bördiga floddalen, som omgifver ofvannämnda å; utsädet var 1857: 15 t:r hvete och 25 t:r vårutsäde, som dock nu genom odlingar lär vara betydligt ökadt; skogsmarken är deremot bergig, den bär så väl löf- som barrskog till husbehof.

Pajala. Socken och konsist. pastorat af 3:dje klassen, hörande till Westerbottens 4:de kontrakt af Hernösands stift, belägen i Torneå fögderi af Norrbottens län, 16 mil n. n. v. från Haparanda, gränsar i norr till Enontekis socken, i öster till Finland, i vester till Torneå och Luleå lappmarker, i söder till Öfver-Torneå socken. Arealen kan ej uppgifvas. Socknen har förut varit kapellförsamling till Öfver-Torneå socken, men skiljdes derifrån i början af 1840-talet. Ett upplysande bidrag till kännedom om huru föga menligt de klimatiska förhållandena i dessa trakter inverka på de vanliga kulturväxterna, lemna årsberättelserna till länets förvaltningsutskott för år 1861. Sålunda skrifves härifrån, att korn- och rågskörden, som i allmänhet utfallit fördelaktigt, har lemnat vigtig säd, i det rågen, hvars odling först i sednare tider påbörjats, vägt ritorkad 14 *lℓ* tunnan, hvilket är anmärkningsvärdt i anseende till socknens belägenhet, 10 mil norr om polarcirkeln. De med allmänna medel pågående arbetena inom *Pajala, Tärendö Erkhieki,* och *Kirmijärvi* byar till torrläggning och odling af 3,000 tunnl. vattendränkt mark fortskrida raskt, hvarförutan 2:ne större sjösänkningar blifvit utförda med hopp om godt resultat. Såsom exempel på att den flit, som nedlägges på jordbruket, ej heller här blir olönad, må anföras, att en bonde i Tärendö mottog år 1844 ett mindre hemman, hvarå föddes 7 à 8 kor och 1 häst, men som år 1850 redan var så förbättradt, att derå föddes 25 kor, 5 hästar samt 30 à 40 får, hvarjemte från hemmanets åkrar skördas 80 à 90 t:r korn. Pajala marknad, äfven kallad Kengis, är den enda plats, der Torneå lappmarks produkter i någon större skala omsättas; den är ock en förmedlande länk för trafiken mellan norska Finnmarken och Norrbotten, mellan norra Ishafvet och Bottniska viken. Inkomstbevillningen år 1862 uppgick till 102 rdr 54 öre. Det vid Torneå och Muonio elfvars sammanlopp liggande *Kengis* bruk — det nordligaste jernverk i Europa — hade i flera år egen prest och kyrka för underliggande. De s. k. öfverbyggare eller der omkring boende allmoge, hvilka år 1725 erhållit kongl. tillstånd att anlägga ett kapell, kommo med bruksegarne öfverens om nyttjandet af en gemensam kyrka, som nämnda år nybyggdes och kallades Fredriks kapell. Sedan kapell-laget 1757 fått en kapellan, har der en tid varit 2:ne prester. Men år 1783 öfverenskommo bruksegare och allmoge sinsemellan om både kyrkobyggnad

och presters aflöning, så att begge församlingarne sedermera uppbyggde tillhopa ny kyrka en half mil ofvan förutnämnda floders förening, 10 mil från Öfver-Torneå kyrka, hvarest hölls svensk och finsk gudstjenst. Af kyrhoherdar må nämnas den nyligen här aflidne prosten Lars Levi Læstadius, en bror till den bekante Petrus Læstadius; han var en ovanligt nitisk ordets tjenare och egde äfven omfattande insigter i naturkunskapen, så att han ock kunde göra en för flera år sedan till Spetsbergen afgången fransk expedition väsentliga tjenster, för hvilka han undfick franska hederslegionskorset (se vidare om honom art. Karesuando).

Folkmängd.		Hus-	Hemman-tal.		Taxeringsvärde
1805.	1862.	håll.	sk.	kr.	år 1862.
1,598.	3,170.	666.	$12\frac{1}{8}$.	$2\frac{31}{32}$.	572,300 rdr.

I afseende på 1805 års folkmängd får anmärkas, att vid den tiden hörde till socknen ett ansenligt land på venstra sidan om Torneå- och Muonio-elfvarne, som nu lyder till Ryssland. Utskrifningsmanskapet 1862 utgjordes af 92 man. Af uppgifna taxeringsvärde var 471,900 rdr för jordbruks-, 63,300 rdr för all annan fastighet, samt 37,100 rdr för egendom fri från bevillning. Gårdar, byar och verk: *Kengis* jernverk, taxeradt till 20,000 rdr, masugn tax. till 1,500 rdr, med andel i *Rigala* laxfisket, som taxeras till 38,500 rdr rmt; gårdens åbyggnader med 2:ne torp, tax. till 15,000 rdr, 8 torp vid Torneåfors, qvarn och såg, utgörande allt ett gods. — Laxfisket vid *Kengisfors*, tax. till 15,000 rdr. — Gården med största hemmantalet är för öfrigt $^1/_8$ mtl *Tärändö*, tax. till 5,000 rdr. — $^1/_{24}$ mtl *Areavaara*, eges af Turtula sågintressenter. Större byar, utom Tärändö, äro: *Kangos, Junosuando, Lovika, Juhonpieti, Erkheiki, Pajala*, häraf $^1/_{12}$ mtl prestbol, *Sattajärvi, Kaunisvaara*. Af öfriga byar nämnas: *Särkimucka, Kärändöjärvi, Oksajärvi, Kurkio, Nuoxujärvi, Torneåfors, Lalltakoski, Sajtajärvi, Sikajärvi, Käymäjärvi, Antis, Konpelusvaara, Peräjävaara, Liviejärvi, Kayräjärvi, Patajärvi, Ruokojärvi, Pajärvi, Mudoslombulo, Merasjärvi, Muonioniska, Muoniolalusta, Kitkjöjärvi, Kitkjöjoki, Parkajoki, Kihlangi, Huuki, Kolari, Kiexivaara, Kassa, Kardis, Jarrhois*. Laxfisken utom förutnämnda finnas vid *Junosuando, Puthamranda, Makodemanpudes, Kusarenylipa, Sarisuvando* i Kalix elf, *Pavosari, Avärikoski, Nieva Pata*, 3:ne fisken uti *Areavaara forss*, vid *Jauhonieva* i Muonio. — Adress: Öfver-Torneå och Pajala.

Palsbo. Ett mantal frälse, $^1/_8$ krono, $^3/_8$ skatte uti Bondstorps socken, Östbo härad och Jönköpings län, äro belägna nära den s. k. bergsvägen, som går från Jönköping förbi Taberg och Rasjö masugn ut till Nissastigen. Kronohemmanet är korporal-boställe, skattehemmanet eges af två bönder. Frälsehemmanet, taxeradt 1862 till 24,000 rdr, egdes, jemte $1^1/_4$ mtl i andra hemman samt *Rasjö* masugn (taxerad till 30,000 rdr), allt beläget i samma socken, under Nissafors bruk. Masugnen uppgifves af Tuneld, under namn af Palsbo, vara uppbyggd 1726 af brukspatron O. Folkberg, men enligt Allvin anlades masugnen af brukspatron Camitz året efter sedan han uppbyggt Nissafors bruk. Den har sedermera innehafts af landshöfd. Arvid Silfversköld och nu af major Löfvensköld.

Paradis. Ett mantal skatte uti Åhs socken, Wiske härad och Halmstads län, beläget enstaka på gränsen mot Torpa socken, med svartmylla till jordmån, blef år 1687 förpantadt till en Silfvercrona, men åter inlöst 1757 af Rikets Ständers Bank, samt köpt till skatte åren 1816 och 1817. Egdes 1862 af 2 bönder; taxeringsvärdet var 15,000 rdr. Om härledningen till denna gårds namn berättar en gammal anteckning i pastorsarchivet följande: »År 1348 gick den svåra sjukdomen, som kallades den svarta pesten och Digerdöden (af Tiger taget, ty tigerdjuret dräper allt), utaf denna sjukdom dog hvarenda menniska i Åhs socken utom en piga uti den gård, som nu heter Paradis. Och hände sig under denna tid, att en karl kom gående ifrån Mark, och hvart han ingick fann han döda menniskokroppar, liggande i husen. Då han kom på ett högt berg och öfversåg hela trakten, märkte han rök uppgå ur en skorsten uti en gård, och gick straxt dit samt fann en piga stående vid spisen.» Berättelsen slutas ganska tillbörligt med giftermål, och de nygifta gåfvo sin nya boningsplats namnet Paradis. 2) *Paradis.* Ett mantal skatte i Krigsbergs socken, Bobergs härad af Linköpings län, har dels hört under Ulfåsa, dels tillhört en fröken Marg. Oxenstjerna 1686; en del kom genom förpantning till H. Schytte; hemmanet lyder nu under *Olivehult.*

Pardixhyttan. En hel skattehytta uti Brattfors socken, Philipstads bergslags härad af Carlstads län, hvartill höra mjölqvarn med ett par stenar och masugn, allts. (taxeradt 1862 till 36,500 rdr) egdes af en mjölnare.

Partille, *Partilled.* Annex-socken till Landvetters pastorat, är belägen uti Säf-

vedals härad af Göteborgs och Bohus län, $^3/_4$ mil öster från Göteborg, och omfattar en areal af 0,640 qv.-mil, hvaraf 0,024 äro insjöar. — Socknen utgöres egentligen af en temligen bred dalsträckning omkring Säfve-å, som utfaller i Göta elf, $^1/_4$ mil från Göteborg, med omgifvande berg, men utan skog. Åkerjorden är god, bestående af ler- och svartmylla. Näringar äro åkerbruk och någon trädgårdsskötsel samt murarearbete. Bevillningen för inkomst uppgick 1862 till 1,518 rdr 38 öre. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola, samt en fast och två flyttbara småbarnsskolor. Kyrkan, af okänd ålder, är byggd af sten och trä. Genom socknen går vestra Jernvägs-stambanan med 2:ne stationer, vid *Jonsered* 1,4 och *Partille* 0,8 mil från Göteborg, 41,8 mil från Stockholm. Vid *Ugglum* här i socknen passeras den sista af de 8 broar, på hvilka jernbanan öfvergår Säfveån; af dem äro 2:ne af jernplåt och en af trä med 9 hvalf om 20 fots spann; öfver vattenledningen till Jonsereds fabrik är vägen ledd på två jernplåtsbroar om tillsammans 5 hvalf, af 30 fots spann hvardera. Denna trakt är särdeles intagande; till venster om jernbanan åt Göteborg, visa sig Jonsereds fabriksbyggnader med dess i götisk stil byggda kapell, samt Partilleds åldriga herresäte; till höger landtstället *Bokedalen.* Genom socknen går äfven stora landsvägen från Göteborg till Alingsås. Af historisk märkvärdighet har socknen endast att lemna åt efterverlden, huru Danskarne blefvo slagna här år 1657 af guvernören i Bohus län Harald Stake.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,157.	1,805.	$33\frac{23}{24}$.	$\frac{1}{2}$.	5.	2,243,240 rdr rmt.

Här märkas gårdarne *Jonsered, Partilled* och *Utby* (se dessa art.), upptagande $^3/_4$:delar af socknens fastighetsvärde. Landtstället *Bokedalen* eges af grosshandl. O. Dickson i Göteborg. — 1 mtl *Högen,* 1 mtl *Kåhög,* 1 mtl *Manered,* $^1/_2$ mtl *Stertered,* alla skatte, egas af grossh. W. Gibson & Son. — $^1/_4$ mtl skatte *Qvarstekulla* eges af konsul T. C. Reimers i Göteborg. — *Högne* laxfiske i Säfveån, tax. till 11,370 rdr, är enl. Kongl. donation tillhörigt staden Göteborg. — $^1/_2$ mtl *Partilled* Österg. är komministersboställe. I socknen finnas vidare följande hemman: $^1/_4$ *Hultet,* $^1/_8$ *Håltet,* 2 mtl *Kåhög,* $7^1/_4$ mtl *Lexby,* $2^1/_4$ *Mellby,* 1 *Skulltorp,* $6^1/_4$ *Ugglum,* $5^1/_4$ *Utby,* $1^5/_6$ *Partilled,* $^1/_2$ *Tultered,* 1 *Uddared,* $^1/_4$ *Råhult,* $^1/_4$ *Åstebo,* 1 *Ögorsjö,* alla skatte; 1 mtl *Mellby,* $^1/_2$ *Puketorp,* 1 *Skulltorp,* $1^1/_2$ *Utby,* $^1/_2$ *Ugglum,* $^1/_2$ *Ögersjö,* äro af frälse natur. — Adress: Göteborg.

Partilled. Herregård uti ofvanbeskrifna socken, utgöres af $^2/_3$ Partilleds stom samt c:a 5 mtl underlydande, med qvarn, tegelbruk och ölbryggeri; taxeringsvärdet år 1862 var 218,000 rdr rmt. Det ansenliga, men gamla boningshuset med sina många terasser, är uppfördt af direktör af Sandeberg och ligger på en höjd med vidsträckt utsigt genom den bördiga dalsträckningen. Byggnaden, som består af smått murtegel med fogstrykning och är 80 fot lång, 48 bred och 40 hög, är ett af dessa fasta arbeten, som trotsa tiden. Dörr- och fönsterkarmar, dörrar och bågar af ek jemte beslag af jern och messing äro arbetade i England. En kamin är förfärdigad i Italien. Egendomen har vidare tillhört kommerserådet N. Björnberg, majoren Cronacker år 1832; herrar E. & H. Schmidt voro egare år 1862.

Vid denna egendom finnas tre undervisningsanstalter, näml. flickskola, gymnastik och landtbruksskola. Den förstnämnda förestås af mamsellerna Sander; gymnastikinrättningen är anmärkningsvärd för sina apparater, uppfunna af doktor Sander och utförda under hans ledning; de afse att genom mekaniska ställningar ersätta den kraft, som eljest är nödig för meddelande af de flesta gymnastiska rörelserna, hvilka härigenom ej blifva öfveransträngande. Landtbruksskolan är inrättad år 1858 af hushållningssällskapet med understöd af staten, och dess lärare har tillika uppdraget att emot särskildt arfvode af 1,500 rdr, under resor i länet lemna råd och upplysningar åt jordbrukare i alla till jordbruket och ladugårdsskötseln hörande ämnen.

Pataholm. Köping och hamn uti Kalmar län, Stranda härad och Ålems socken, ligger $3^1/_2$ mil n. n. o. från staden Kalmar, vid Kalmar sund, gent emot Borgholm, på säteriet Strömsrums egor. Köpingen, som, enligt Kongl. Maj:ts förordning af år 1862, är, i anseende till invånarnes ringa antal, förenad med landtförsamlingen under gemensam kommunalförvaltning, hade nämnda år, enligt taxeringslängden, 24 hus, taxerade till 55,726 rdr rmt, 155 invånare på 38 hushåll, (enligt annan uppgift skall invånarnes

antal uppgå till 200). Beväringsmanskapet utgjordes af 6 man. Härifrån utskeppas trävaror, spannmål, stång- och gjutjern, som afsättas från Ålems, Högsby, Långmåla och en del af Flisby socknar. År 1855 funnos här 4 handlande, 8 handtverksidkande samt 9 andra borgare; år 1760 var handlandernas antal 5. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick 1862 till 97 rdr rmt. Köpingen hade s. år 7 skonerter och 1 galeas om 415 läster. Första gången denna köping nämnes i historien är i ett bref af år 1318, under namn af Patastad. Den uppbrändes af Danskarne under Kalmar-unionens oroligheter. Under konung Gustaf I:s tid synes Pataholm hafva upphört att existera såsom köping, ty år 1532 utfärdade nämnde konung att all köpslagan skulle upphöra, och alla afsigkomna borgare antingen inflytta till Kalmar eller nedlägga sin rörelse. År 1677 hade Pataholm åter ett fiendtligt besök, i det danska amiralen Juel landsteg här och lät då uppbränna bodar och hus tillika med här upplagda timmerhögar.

Pauliström. Bruk uti Carlstorps skate af Aspelands härad och Kalmar län, beläget 4 mil från Wimmerby och 7 mil från närmaste lastageplats, Oscarshamn, består af 1 stångjernssmedja med 1 franschcomté-härd, 1 tyskhärd och 1 hammare samt under samma tak 2:ne spikhamrar; till hammarsmedjan är en trecylindrig blåsmaskin. Vidare finnas här en manufaktursmedja (uppförd 1861) med 2:ne räck- och 3:ne spikhamrar samt blåsmaskin af jern äfvensom masugn med varmapparat. Till bruket höra 4 grufvor och god tillgång på malm i 16 sjöar; äfven finnes riklig tillgång på myrmalm. Stångjernstillv. uppgår vanligen till 700 *sktt* och tackjernstillverkningen till 800 *sktt* pr år. Till bruket hörer en landtegendom af 1 mtl säteri rusthåll Fluxerum samt $2\frac{1}{16}$ mtl skatte, hvaraf $^3/_4$ mtl ligga i Östra härad af Jönköpings län; odlingsmarken utgör omkring 500 tld, och genom en nyligen slutad sjösäkning vinner egendomen c:a 200 tld af sjöbottnen som blir äng; hela egovidden anses vara omkring $^1/_3$ qvadratmil. Jordtorpen utgöra 12. Tillgången på skog är god. Tullqvarn med 2 par stenar och grynverk, finbladig sågqvarn, stamp och tröskverk finnas; hela egendomens fastighetsvärde 1862 var c:a 145,000 rdr rmt. Manbyggnaden vid Pauliström innehåller 12 rum, och den vid Fluxerum 6 rum. Stora trädgårdar höra till gårdarne. Brukets anläggare är majoren och öfverjägmästaren W. M. Pauli, som använde mycken flit på jernmalms uppletande och erhöll d. 11 Juli 1726 privilegium att på Boanäs och Svenarps egor i Carlstorps skate anlägga en masugn, en stångjernshammare med 2:ne härdar och en spik- samt manufakturhammare, hvilka verk han efter sig kallade Pauliström. Sedermera erhöll samma man privilegier att anlägga Sjundeqvills bruk i Wimmerby, och att uppföra en masugn på Wrånganäs s. k. rusthålls egor i Gorfveda socken. Anläggaren, som 1710 bivistade slaget vid Helsingborg, dog 1758. Paulisröms verk förökades under 2:dra egaren, generalmajoren Pechlin, med *Åhlhults* hammare och *Hagelsrums* bruk; men Paulistöms bruk förföll, under det generalen smidde sina ränkor, och befinnes efter honom hafva egts af apothekaren Bergelin i Wimmerby, som 1837 afhände sig det till kammarrättsrådet och ridd. Nordström, efter hvars död det inköptes af brukspatron Hugo Ekelund, och uppgifves vid denna tid (på 1840-talet) haft endast 50 *sktt* årligt smide. Nuvarande egaren är brukspatron K. Tillberg.

Peder, S:t, eller *Gamla Lödöse.* Annex-socken till Skepplanda pastorat, är belägen i Ahle härad af Elfsborgs län, $3^3/_4$ mil n. n. o. från Göteborg, vid Göta elf, som utgör gräns i vester mot Bohus län; för öfrigt omgifves socknen i norr af Sköfde, i nordost af Hålanda, i öster och söder af Skepplanda socknar, samt omfattar 0,124 qvadr.-mil land. Jordmånen är till större delen leraktig. På skog är brist, hvarför socknen, enligt Djurberg, njuter utsyning på allmänningen Risveden. I bevillning för inkomst efter II art. erlades 1862: 62 rdr rmt. S:t Peders kyrka, fordom Gamla Lödöses, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är uppförd af gråsten på okänd tid. Åtskilliga gods inom socknen erhöll fältmarskalken Lennart Torstensson. Socknens enda fornlemning är grushögar efter den fordna

mäktiga staden Gamla Lödöse med dess slott (se art. Lödöse).

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805.	1860.	sk.	fr.	egolotter.	år 1862.
422.	832.	$11\frac{1}{8}$.	3.	80.	384,555 rdr rmt.

Gårdar och byar: Största egendomen utgöres af $^3/_{16}$ mtl *Possegården,* $^1/_3$ *Norra Tingberg* med bryggeri, allts. tax. till 18,820 rdr rmt, egare handl. A. M. Lundin. — $^5/_{16}$ mtl sk. *Possegården,* tax. till 13,800 rdr; $^3/_8$ mtl sk. *Klostret* och $^1/_{12}$ *Tingberg,* tax. till 15,700 rdr egas af 2:ne bönder. — Ett garfveri finnas på *Krokens* egor, qvarn och såg på *Westra Hedens. Gamla Lödöse skeppsvarf,* tax. till 4,210 rdr; *Warfskrog* eller *Brattetomten,* samt 2:ne magasiner hafva ett bevillningsvärde af 7,425 rdr rmt. För öfrigt finnas följande hemman: $^1/_2$ *Backa,* $^1/_4$ *Elekärr,* $^3/_4$ *Hönebäck,* $1^1/_2$ *Hedan, Östra* och *Westra,* $1^1/_8$ *Kroken,* $^1/_2$ *Klostret,* 1 *Mökered,* $^1/_2$ *Östra Svalered,* $^1/_2$ *Spetalen,* 4 mtl *Yttre Tingberg,* alla skatte. — $^1/_2$ *Attlered,* 1 *Sven Hantorp,* 1 *Olof Hede,* $^1/_2$ *Westra Svalered,* alla frälse. — Adress: Göteborg och Kattleberg.

Peders, S:t, Closter. Socken, se art. Kloster.

Pehr, S:t. Annex till Wadstena stadsförsamling, är belägen uti Aska härad af Linköpings län, utmed Wettern i nordvest, på ömse sidor om Wadstena stad, och dess egor, samt upptager 0,171 qv.-mil land, hvaraf 0,059 höra till Dahls härad; allt med inberäkning af stadsegorna, som upptaga ungefär $^1/_4$ af det hela, och ligga nästan öfver midten af socknen, från Tycklingens udde, söder ut förbi stadens östra sida. Hela landet är en slätt, med några låga kullar, några skogsmarker, såsom Rismarken åt sydvest mot Strå, och kärr eller ängsmarker, såsom *Ängemosse* i vester bortom Möllnaån, *Fylle, Herrestads mosse,* m. fl.; men de af dessa kärr, som ligga inåt socknen inskränkas småningom genom odlingar. Rådande jordmån är mestadels svartmylla på lergrund; genom sednare tiders nyodling har utrymmet minskats af naturlig äng och betesmark samt af skogen, som nu mer är obetydlig. Hufvudnäringen är åkerbruk i förening med boskapsskötsel och bränvinsbränning; tidtals äro försök gjorda med odling af lin och hampa; såsom binäring idkas fiske i Wettern samt sjöfart. — Socknen har af gammalt haft sin kyrka inom stadens närvarande gränser och i sednare sekler brukat den gemensamt med staden, men begagnar, sedan denna kyrka blifvit raserad, tillika med staden gamla klosterkyrkan. *Klostada* och S:t Pehr förekomma såsom olika namn för samma socken; vid *Granby* har funnits helgekors-kapell. Socknen har egen fattigkassa, men kyrko- och fattigskole-kassor gemensamma med staden.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1806.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
451.	581.	$11\frac{1}{2}$.	13.	—	724,100 rdr.

Gårdar: Under katholska tiden har här räknats 1 kyrko- och 17 kloster-hemman under S:t Britas orden i Wadstena, bland samtliga 29 mtl enl. 1700 års jordebok. På 1600-talet hafva några gårdar inom Aska härad innehafts af adel. För närvarande är hemmantalet skiftadt i 13 egolotter. Inom Dahls härad ligger: *Starby,* Kungsgård (se d. art.), tax. till 300,000 rdr; Wadstena kronoäng med 2:ne grästäppor. Inom *Aska härad: Östra Starby* eller Hospitalsladugården, nära Tegeladsviken, 1 mtl krono, eges af Wadstena hospital och taxeras till 32,500 rdr rmt. $^1/_8$ mtl *Granby* Österg. eges af församlingen. — *Wadstena* slottstegelbruk, tax. till 10,000 rdr, tillhör kronan. — *Wadstena* klosterjord, *Qvissbergs* och *Winnerstads* jordar, *Wadstena* norra och södra gärden höra under staden. — 1 mtl *Granby,* kommin.-boställe. — *Tycklingens* utjord, tax. till 14,700 rdr rmt, har lydt under klostret, är nu krigsmanshusets. — Säteriet *Egeby* (se den art.) med underl. $1\frac{17}{24}$ mtl tax. till 100,000 rdr rmt. — $2^1/_4$ mtl sk. *Hufvudstad* med underl. $^3/_8$ *Qvissberg,* $1^7/_{24}$ mtl *Granby,* utgöra 2 egendomar, taxerade hvardera till c:a 72,000 rdr rmt. — $^3/_4$ *Tylla,* $1^7/_8$ *Klåstad,* $^1/_4$ *Klåstadtorp.*

Pehr, S:t. Annex-socken till Sigtuna stadsförsamling, är belägen i Erlinghundra härad af Stockholms län, 3 mil söder från Uppsala, samt omfattar 0,156 qvadr.-mil land. Marken är till det mesta bergig. Rådande jordmånen god lera. Folkmängden, som år 1805 var 208, uppgick 1860 till 235 personer. Denna och S:t Olofs socknar begagna gemensamt kyrkan i Sigtuna. S:t Pehrskyrkan har varit Sigtunas både äldsta och förnämsta tempel, samt helgadt åt apostelen Petrus, hvarföre församlingens sigill bär S:t Petri nyckel. Det lemnades att förfalla år 1529, då Mariækyrkan i Sigtuna uppläts åt alla församlingarne och är numer i ruiner.

Socknens hemmantal är $10^5/_8$ sk., $^3/_4$ kr., $^1/_4$ fr., skiftade 1862 i 9 egolotter; fastighetsvärdet s. år var 221,500 rdr rmt, och i bevillning efter II och III art. erlades 142 rdr rmt. Största gården är *Erikssund* (bestående af 1 mtl ber. säteri Sundby, $^5/_8$ Håtunabo) se art. Erikssund; härunder lyder $1^1/_2$ sk. *Granby,* det hela tax. till 81,500 rdr rmt, egdes af hr C. Tydén. — $^3/_4$ sk. *Bärmö,* tax. till 50,000 rdr, eges af kapten J. Engelhart. — 1 sk., $^1/_4$ fr. *Billby,* tax. till 30,000 rdr, eges af professor J. C. Lind-

blad. — $^3/_4$ *Granby* är kommin.-boställe. — 3 mtl sk. *Killinge* har 6 egare bland allmogen.

Pehrsby. Vid detta hemman, beläget i Dahlby socken i Wärmland, har varit en skans, der s. k. Björksta-Jöns (se om honom art. Östanbro) blef slagen af Wärmlänningarne.

Pelarne. Annex-socken till Wimmerby stadsförsamlinng, är belägen uti Sefvedes härad af Kalmar län, $^1/_2$ mil vester om staden — vid 310 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 0,464 qvadr.-mil, hvaraf 0,021 äro insjöar. Marken är stenbunden; jordmånen sand. Skogstillgången hjelplig. I bevillning för inkomst erlades 1862: 21 rdr 54 öre och af frälse-egendomar 32 rdr 42 öre. Kyrkan är af trä och okänd ålder. Ramsvärdska familjegrafven finnes vid choret. Kapellans-bostället, $^1/_4$ mtl *Pelarne,* blef i början af konung Johan III:s regering skänkt till kyrkoherdarne i Wimmerby, men föll vid slutet af nämnda konungs tid såsom öde åter till kronan, hvarefter drottning Kristina förlänte det till kyrkoherden Olaus Simonis, efter hvars död det återföll till kronan och anslogs 1691 af Carl XI till beständigt kapellansbohl. En utjord, som förut nyttjades under detta boställe frånhändes kyrkan 1631 och tillegnades fru Brita Gustafsdotter till Ängsjö. Socknens namn skrefs i äldre tider Palarum. Af fornlemningar finnas qvarlefvor efter murad källare och grundvalar på en liten udde, som skjuter ut i Måss-sjön. År 1826 gjordes ett fynd af silfver och mynt i ett tennstop.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1662.
573.	851.	$8\frac{5}{8}$.	$1\frac{3}{4}$.	$16\frac{1}{2}$.	536,800 rdr rmt.

hushåll: 179.

Gårdar: Säterierna *Herrtorp* (*Herrstorp* i jordeboken), *Måssebo* och *Rostorp,* till hvilka artiklar hänvisas; dessa gods upptaga med underlydande c:a hälften af socknens ofvan uppgifna fastighetsvärde. Vidare märkas här af gårdar $^1/_2$ mtl fr. *Kroxtorp,* $\frac{55}{128}$ mtl sk. *Sefvedstorp,* utgörande ett gods. — 1 mtl sk. *Åkemåla* eges af brukspatron Tillberg. Boställs-hemman äro: $^1/_2$ mtl *Eldstorp,* sergeants-, $^3/_4$ *Hult,* profoss-, $^1/_4$ *Skårparp,* trumslagare-boställe. — $^1/_8$ mtl fr. *Grumstorp* är inköpt till ett barnhem. — För öfrigt finnas här följande hemman: $^1/_4$ *Elgsfall,* 1 mtl *Eldstorp,* 1 *Fasnefall,* 1 *Kroxtorp,* 1 *Kulla,* 1 *Norrlida,* 1 *Stolparp,* alla skatte; 1 mtl *Bastefall,* 1 *Eldstorp,* 1 *Gökhult,* $^1/_4$ *Grumstorp,* 1 *Hamphorfva,* $^1/_4$ *Kongskulla,* 1 *Kuarp,* $^1/_4$ *Månsarp,* 2 *Pelarne,* 1 mtl *Pelarnehult,* 1 *Sefvedstorp,* 1 *Stolparp,* $^1/_4$ *Serfvekulla,* $^1/_4$ *Walekle*f alla frälse; $^1/_4$ mtl *Ågöl* är rå och rörs-hemman under *Rostorp.* — Adress: Wimmerby.

Pellbo. Fordom bergsmansbytta och masugn uti Folkärna socken, Näsgårds fögderi af Stora Kopparbergs län. Hemmanet *Pellbo,* innehållande, efter i orten antagen beräkningsgrund, 2 rdr 44 sk. 11 rst i soldat-årspgr, taxeradt 1862 med 2:ne husbehofssågar till 22,400 rdr rmt, eges af 9 bönder.

Penningby. Fem mtl frälse-säteri uti Länna socken, Frötuna skeppslag och Stockholms län, beläget vid Wäsby-sjöns norra strand, 1 mil från Norrtelje, utgör jemte $^1/_2$ mtl fr. *Grofsta* och $^1/_6$ Grofstanäs, Öfra och Nedra qvarn om 3 par stenar hvardera samt en enbladig skattlagd såg, ett gods, taxeradt 1862 till 180,500 rdr rmt. Sjelfva Penningby har en areal af 1,129 tld 8 kpld, hvaraf $166^1/_2$ tld åker, 143 tld 8 kpld äng, 64 tld sjöar, resten skog och utmark. Namnet härledes i Dijkmans Buahaiti (i Stjernemanska samlingen i Uppsala) af Benning, som betyder Backe. I svenskt diplomatarium af Hildebrand finnes följande antecknadt: «Advocatus i Stockholm Sune Holstansson säljer år 1339 d. 7 Nov., på konung Magni befallning, å Gustaf Tunassons vägnar, 11 örtuguland i Pitingby i Lenna socken m. m. till S:t Clara kloster, hvilken jord blifvit lemnad till konung Magnus af Nils och Botulf Bovesöner samt deras moder Ragnhild och Botulfs hustru Agneta för deras brott. Konung Magnus bekräftade försäljningen den 21:sta Okt. 1340 *). Ett markland jord i Penningby gaf Erik Jacobsson år 1418 till Jörans-hospitalet, som byggdes på Norrmalm, och hade han erhållit detta gods af Jon. Bengtsson. Till Penningby skref sig 1452 riksmarsken Thord Bonde, som var det fastaste stödet för konung Carl VIII:s thron, men mördades af sin dräng (öfversatt på vår

*) Att gården förut hetat »Ofras-lam» och blifvit skänkt af kon. Erik af Pommern till Clas Flemming, hvilken skall inkommit i landet år 1396, till evigt frälse- och stamgods för Fleminge-familjen, samt att namnet blifvit ombytt till Penningby i anledning af vapnet, finnes upptecknadt i Olai Magni historia, men synes mindre trovärdigt, enligt professor Radloffs undersökning härom (se hans beskrifning öfver norra delen af Stockholms län, åren 1804 och 1805, pag. 35).

utländska, men begripliga svenska med stabschef) Jöns Boson. Rimchrönikan säger, att all Sveriges macht gafs thervid. Nils Bosson Sture, son till Bo Stensson (Natt och Dag), gift med Carl Bondes dotter Brita, blef sedan egare af Penningby. Han var kon. Carl Knutssons ifrige anhängare; återvände 1466 från sin flykt till Finland, i sällskap med Erik Axelsson Tott, till Stockholm under der pågående riksdag; men som honom ej vederfors rättvisa, bemäktigade han sig erkebiskopens skatt i Gefle och började den fejd, som återförde Carl Knutsson till regeringen. Efter honom blefvo hans son och sonson, riksföreståndarne Svante och Sten Sture, båda svenska folkets värn mot förtryckarne, egare af Penningeby, som kom år 1527 med den sednares enka Kristina Gyllenstjerna till Johan Thureson Roos; deras i sten huggna vapen, som varit uppsatt öfver porten till Penningby stenhus, borttaget år 1729 vid en reparation af slottet, förvaras ännu vid gården. Johan Roos afstod Penningby till sin broder Lars emot Björnö i Frötuna socken. Penningby egdes sedan af riksråderna Lars Fleming och Clas Bjelke, samt riksdrotset Gabriel Gustafsson Oxenstjerna. Riksrådet Herman Fleming sålde gården 1657 till riksrådet grefve A. Torstensson. Under det han innehade gården, föddes här den lärde theologie-doktorn Ingemund Olai Bröms, son till Torstenssons hofpredikant. Egendomen såldes af sistn. egare till riksmarskalken grefve J. G. Stenbock, efter hvars död gården gick i arf 1705 till systerdottern Kristina Beata Lilje och sedan till hennes son i första giftet, kanslirådet Johan G. Sack, död 1751. Skall sedan genom gifte kommit till grefve Erik Brahe, som blef halshuggen 1756 på Riddarholmen i Stockholm, men befinnes äfven vid denna tid hafva tillhört öfverste-löjtn. Gabriel Stjerncrona, som i konung Stanislai tjenst bivistade belägringen af Danzig 1734. En hans dotter dog på Penningby 1765, och gården uppgifves blifvit år 1767 köpt från Braheslägten af generalen m. m. friherre Fabian Wrede, som förut tjenat med utmärkt tapperhet i så väl Finska kriget som i Fransk och Österrikisk tjenst, men nu blef under den långa fredstiden en ifrig jordbrukare och angrep med en generals ifver sina egendomars stora ouppodlade och ofruktbara fält, då Penningby uppbragtes betydligt på 14 år. Majoren och riddaren frih. Casper Wrede köpte P. den 22 Nov. 1793 och försålde det till landshöfdingen grefve Gustaf Fredr. von Rosen i Okt. 1803, hvarefter gården egdes af Hortulan, kopv.-kaptenen Fåhræus 1825, enkefru Henriette Nordström 1849 och ännu 1862. Egendomen har i äldre tider varit ganska betydlig och innefattat större delen af socknen, utom strögods i andra socknar, samt bestod ännu 1862 utom hufvudgården af 30 underl. hemman samt frälse-räntan af 14. Under den tid Erik Bjelke egde godset, begynte han anlägga ett jernbruk å egorna, och voro här, enl. Hans Steffans relation år 1646, 2 masugnar och 2 hamrar med 4 härdar, som nyttjade Utö malm. År 1784 erhölls ock privilegium å 50 *skℓℓ* knippsmide. Nu är bruket raseradt och inga af bruksbyggnaderna qvar. Stenhuset och slottet, som förmenas vara uppbygdt i 13:de århundradet, för att hindra Esternas härjningar samt varit befäst, har varit 2 våningar högt, utom bottenvåningen, med 2:ne torn och dubbla öfver hvarandra hvälfda källrar; men sedan en eldsvåda öfvergått detsamma, under den tid grefve Gustaf Fr. v. Rosen innehade egendomen, har den öfversta våningen borttagits; se vidare Länna socken.

Persbergs grufvor äro belägna i Fernebo socken och Philipstads bergslag af Carlstads län, $^{3}/_{4}$ mil från Philipstad, på en i sjön Yngen utskjutande, ungefärligen $^{1}/_{4}$ mil lång udde, och utgöra till antalet mer än 230 stycken, deraf dock endast 27 för närvarande äro under arbete. En del af denna malmdigra trakt, som kallas *Odalfältet*, har varit ansedd för att omsluta de äldsta grufvorna, och åt dessa hafva ock särskilda förmåner blifvit förunnade. De betydligaste derå belägna grufvor äro *Stor-* och *Krangrufvorna*. Vid *Persbergs Storgrufva* fanns redan år 1764 en ångmachin, säkerligen den äldsta i riket näst den vid Dannemora uppförda och af Triewald år 1734 beskrifna s. k. eld- och luftmaskin; denna har dock gjorts öfverflödig genom det ändamålsenligare använ-

dande af vattenkraften, som i sednare tider blifvit tillvägabragt. För så väl vatten- som berguppfordringen vid Höbergsfältet, den längst i öster belägna delen, är en ångmaskin om 16 hästars kraft anbragt och öfverallt hafva väl uttänkta mekaniska hjelpmedel blifvit använda till arbetets underlättande. För att med ringa kostnad och större skyndsamhet kunna föra malmen från grufvans brädd till lastbryggorna vid sjöstranden äro fyra särskilda jernbanor under åren 1856—60, hvardera af 2- till 300 alnars längd, anlagda. Under de sednaste åren har mycket blifvit gjordt att godtgöra den i många år förbisedda pligten att äfven skänka omtanke åt arbetarens väl. Så har man nu sorgfälligt sökt undanröja de tillfällen till arbetarnes vilseförande och oordentlighet, som voro förknippade med de nödvändiga stadsbesöken, genom anställande af en grufpredikant och en skollärare vid Persberg, äfvensom inrättandet af en s. k. torgdag, der allmogen håller till salu sina produkter; en vacker byggnad är uppförd, i hvilken man dels tillhandahåller arbetarne varor, dels inrättat ett bageri. Vid egendomen Skafnäset är en rymlig lärosal uppförd, äfvensom en byggnad för slöjdskola. Arbetarne hafva också nu sunda, luftiga och trefliga bostäder, en aflöning, som väl motsvarar deras måttliga behof, tillgång på lifsförnödenheter mot billiga priser, omsorgsfull sjukvård, lätt tillfälle att få sina barn väl undervisade och slutligen, när åldern gör dem oförmögna till arbete, en väl ordnad och tillräcklig fattigvård.

Med en arbetsstyrka af omkring 250 personer och ett rörelse-kapital af 400,000 rdr rmt vunnos ur Persbergs allmänna och Högbergs bolagsgrufvor under år 1857 tillsammans 66,957 t:r malm. På Persbergs och Yngshytte-fälten upptogos 1861: 630,720 centner bruten, 369,510 centner småmalm. Ingen af alla här befintliga grufvor nedtränger djupare i jorden än 79 famnar. Många af malmstrecken hafva ända till 20 lager och en utsträckning af en half mil. Persbergs Odalfält är indelt i 16 n:r (med c:a 86 tld, hvaraf hälften inrösningsjord) och 100 lotter, hvaraf *Persbergs större-* och *Högbergs* samt *Botten* grufve-bolag ega de flesta. Upptäckten af Persbergs rika jernmalmslager förlorar sig i den dimmiga sagotiden, hvarifrån förskrifver sig berättelsen om en mandråpare, hvilken skall omkring år 1350 hafva i sju år legat gömd på den s. k. Riddareön i Östersjön inom Kroppa socken. Under denna tid gjorde han utflygter i ödetrakterna rundtomkring, kom utt röttad till ett näs i sjön Yngen, insomnade der och drömde, att han hvilade på en stor skatt. Efter uppvaknandet befanns berget, sedan mossan blifvit aftagen, utgöras af jernmalm. Den nådeansökan han då ingaf till konungen skall sålunda blifvit börjad:

»Det ligger en riddare på en ö i Östersjö
Och äter fisk utan salt och brö'».

Härpå fick han nåd, och Persbergs skatter blefvo sålunda kända. Traditionen hemtar sin grund deraf, att i konung Magni ordning och stadgar för jernbergslagen af år 1360 omnämnes en Peder Holmfasta, hvilken tros vara samma Peder, som på holmen i Östersjön undergått den långa fastan och deraf fått sitt tillnamn, på samma gång han lemnade sitt förnamn åt sin upptäckt. Till minne af prins Oscars besök härstädes i Juli 1863 erhöll Krangrufvans stollgång eller tunnel, som då räckte vid pass 250 alnar in uti berget, namnet *Prins Oscar Fredriks stoll.*

Persberg eller *Bankabordet.* Ett mtl frälse i Wårfruhems socken, Kåkinds härad af Skaraborgs län, utgör jemte $1\frac{1}{8}$ mtl underl. jemte såg och qvarn ett gods, tax. till 47,100 rdr rmt (hvaraf 25,000 rdr för Persberg), som eges af possessionaten N. Nilsson.

Persbo. Härads-allmänning i Skeda socken, Hanekinds härad och Linköpings län, med en areal af $575\frac{13}{16}$ tld, är ställd under allmän vård sedan 1833 och indelad 1839 på 90 års omlopp.

Persbo. By med masugn och silfververk i Ludvika kapellsocken, Wester Bergslags fögderi af S:a Kopparbergs län, räknade 1862: 210 invånare och var skiftad mellan 23 egare, hvaraf må nämnas handl. O. Forsström, som eger $\frac{247}{288}$ mtl, tax. jemte qvarn till 65,500 rdr rmt. Norrgrufve silfverbolag eger $\frac{710}{2304}$ samt $\frac{5}{80}$:delar uti Persbo masugn, hvars hela fastighetsvärde var 13,500 rdr rmt. $\frac{17}{64}$

mtl äro skogshemman. Vid silfververket erhöllos under året 1860: 211 *tt* 21 ort silfver, år 1862 erhöllos 217 *tt* 17 ort silfver samt nära 2,000 centner bly.

Pershyttan, *Gamla* och *Nya.* Tvänne bergsmansegendomar inom Nora landsförsamling af Nora och Hjulsjö bergslags härad i Örebro län. *Gamla Pershyttan,* $6^3/_8$ mtl skatte, är belägen $^3/_8$ mil sydvest ifrån Nora stad. Åkerjorden, utgörande 213 tld, består närmast byn af sand och bättre stenjord, men längre bort, emot Åsbosjön, af lermylla, dock med mindre fast botten. Ängsmarken, 152 tld, utgöres af dalar och backar samt stränderna utefter tvänne små bäckar, hvilka genomrinna egorna. Skogen innehåller 2,228 tld, till mesta delen växtlig. — *Nya Pershyttan,* 4 mtl, ligger $^1/_4$ mil längre vester än förutnämnda ställe och är till åker och äng betydligt mindre, eller endast 54 tld af förutnämnda slag och 44 tld af det sednare. Skogsmarken deremot är ett par hundra tld större, men af sämre beskaffenhet, såsom uppfylld med en mängd sjöar, mossar och kärr, hvarjemte växtligheten är trög; dock lemnar den ett ypperligt kreatursbete. $1\frac{29}{32}$ mtl eges af Gammelbo bolags intressenter, $\frac{31}{32}$ mtl lyda under Hammarby bruk, $\frac{19}{32}$ mtl egas af Pershytte grufvebolag, 1 mtl af öfvergruffogden J. Sundell; $2^1/_4$ mtl, tax. till 45,000 rdr, egas af nämndem. Erik Ersson. Till byn hörer en allmänning med namnet Gamla Pershytte öken. — *Pershytte grufvor,* bland de vigtigaste inom länet och 14 stycken till antalet, äro till större delen sammanslagna uti 2:ne bolag, som benämnas *Öfra* och *Nedra* Pershyttefältet. Lockgrufvan med en betydlig malmtillgång och några små de sednare åren ej bearbetade grufvor tillhöra andra egare. Bergshandteringen är utmärkt fördelaktig, alldenstund grufvorna ligga alldeles inpå hyttan samt skogsmarken på alla sidor omsluter desamma. Maschinerna till masugnen, jemte trenne konsthjul, spel till malmuppfordringen, vattenslägga, limstampar och såg drifvas af den ena bäckens obetydliga vatten. På egorna finnes dessutom en tullmjölqvarn. Grufvorna, hvilka ifrån 1801 till 1850 gifvit pr medium 17,049 *sktt* för hvarje år (1840 var malmbrytningen störst, i det icke mindre än 34,376 *sktt* erhölls), äro till sin ålder och första bearbetning icke närmare kända; endast det vet man, att Nya Pershytte grufvor ödelades 1741, då blåsningen derifrån flyttades till Gamla Pershyttan; masugnens fastighetsvärde taxerades 1862 till 45,000 rdr rmt. Grufvebolagen hafva nyttjanderätten till 3:ne allmänningstrakter, nämligen Utmålet, Norra och Södra Gyttorps allmänning, innehållande 1,063 tld. Arbetarnes antal utgjorde år 1860: 150.

Perstorp. Två mtl uts. frälse uti Renneslöfs socken, Hööks härad af Halmstads län, är förmedladt från $6^1/_2$ mtl och blef säteri enligt kammar- och kommercekollegiernas bref af 20 Aug. 1737; men från 19:de Maj 1862 är hemmanet åter blifvit förklaradt vara uts. frälse. År 1862 egdes $1\frac{16}{35}$ mtl af säteriet jemte $2^1/_8$ mtl ins. frälse, $1\frac{11}{24}$ mtl i Ysby socken af hr G. von Krassow, $\frac{16}{105}$ mtl af löjtn. E. von Krassow; resten $\frac{41}{105}$ mtl egdes af ryttm. P. von Möller. Säteriets hela fastighetsvärde var 60,000 rdr rmt. Till hemmanet hörer ansenlig ek- och bokskog. Rådande jordmånen är grus och klappurblandad svartmylla. — På egorna ligger en sjö af samma namn med en ö, hvarest fordom stått en borg, efter hvilken man för icke 50 år sedan upptäckte betydliga ruiner, och dit en bro fört från fasta landet, hvaraf lemningar ännu vid klart väder skola synas i vattnet.

Pehrstorp (Pärstorp i 1825 års jordebok). Annex-socken till Oderljunga pastorat, är belägen uti Norra Åsbo härad af Christianstads län, $4^1/_4$ mil v. s. o. från Engelholm, omfattar en areal af 0,452 qvadr.-mil land, 0,028 vatten med $10^1/_{12}$ mtl skatte, $1^7/_{24}$ kr., $2^5/_8$ frälse, bebodda 1862 af 862 personer; år 1805 var folkmängden 675. Hela fastighetsvärdet år 1862 var 294,600 rdr rmt, hvaraf 3,000 rdr för skolhus och kyrka. Bevillningen för inkomst utgick med 23 rdr rmt. Sockenvägen är $^3/_4$ mil.

Af gården märkas: *Gustafsborgs* säteri (se den art.), tax. till 40,000 rdr; till egendomen höra Stensmölla qvarn, bränneri samt underl. $^1/_8$ mtl *Skogen,* $^1/_{16}$ *Winnarp,* $^5/_8$ *Ybbarp.* — $^3/_8$ mtl *Stockholm* eges af en bonde. — I *Blekemåsa* är gästgifvaregård. — Boställshemman äro: $^7/_8$ mtl *Tåstarp,* $^1/_4$ *Bosarp,* militiæ; $^1/_6$ *Perstorp,* klockaregård. — Socknen ligger $1^1/_4$ mil från adressorten Åby.

Perioden. Pappersbruk, beläget bredvid Nyköping, nordvestut vid ån, på S:t Annas fattighus egor i Allhelgona socken och Rönö härad af Nyköpings län. Bruket anlades 1763 af en handlande Nyström och beskattades 1772. Det egdes 1796 af bruksidkaren Salomon Malmberg och hans son, handelsmannen Pehr Malmberg, 1825 af Malmberg och Stenqvist och 1851 samt 1862 af en Malmberg ensamt, jemte $^1/_4$ mtl. År 1791 drefs verket med 15 personer och producerade 2,318 ris diverse pappersssorter, hvilka i värde uppgingo till 2,292 rdr 32 sk. banko. År 1862 var fastighetsvärdet tax. till 20,577 rdr 25 öre.

Pesnäs (ej Persnäs efter Westerling, m. fl.). Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Ölands Norra kontrakt af Kalmar stift. utgöres af Pesnäs och Föra socknar, med $50^{23}/_{24}$ mtl, och beboddes år 1860 af 2,477 personer. — *Pesnäs,* modersocken, belägen i Åkerbo härad af Ölands Norra Mot och Kalmar län, $3^1/_4$ mil n. o. från Borgholm, $5^1/_2$ mil från Kalmar, omfattar 0,500 qvadratmil fast land. Marken är i pastoratet mest öfverallt en jemn och slät stenhäll. Rådande jordarten är sand, nämligen fin flygsand. Här och der finnes örjord och hård lera, men ingen svartmylla. Af skog växer icke en gång till vedbrand. Invånarne sysselsätta sig något med sjöfart och ega 5 båtar. Inkomstbevillningen uppgick år 1862 till 109 rdr rmt. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 79 man. Kyrkan är af sten och har 2:ne torn. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola. — Vid södra kyrkodörren på kyrkogården ligger en fyrkantig, slätslipad sten, kallad Digerflisa, hvarpå, enligt allmogens berättelse, de efter Digerdödens härjande i församlingen öfverblifna kunnat rymmas. Vid byn *Hallnäs* finnes en annan sten, som förmodas vara rest efter en Ryning, som här fallit af hästen och dött. Rundt omkring äro äfven flera stensättningar. *Grythamn* och *Hjorthamn* äro små bugter inåt landet. *Trosnäs* hamn är obrukbar. *Matkroken,* en krokig refvel, $^1/_2$ mil lång ut i hafvet, består af klippor och stenar.

Folkmängd.		Hemmantal.		Tax.värde
1805 — 1862.		sk.	kr.	år 1862
910.	1,651.	$26^7/_{32}$.	$4^{71}/_{96}$.	705,400 rdr.

Hushållens antal 1862 var 389. Af socknens gårdar må nämnas: 2 mtl sk., $^7/_8$ mtl kr. *Pesnäs,* hvaraf det sednare är pastorsbost., tax. till 20,000 rdr. $1^3/_4$ mant. *Lilla Horn,* $2^1/_4$ *Trosnäs,* hvaraf $^3/_8$ mant. i hvartdera hemmanet utgöra socknens största egendom, tax. till 11,000 rdr; $^3/_{16}$ mant. i *Horn* och $^1/_4$ mant. i *Södvik* ($3^1/_2$ mant.) utgöra ett gods. På Södviks egor finnes en qvarn; $^3/_{16}$ mant. *Hållnäs* innehafves af skolläraren. $3^1/_2$ *Gilberga,* $2^1/_2$ *Hörlösa,* 3 *Stänninge.* — Adress: Borgholm.

Petersberg. Manufakturhammare, anlagd nära Sundsvall; här hafva i medeltal åren 1856—60 uträckts 162 *sk℔* 17 *l℔* 16 *℔* metallbult och metallspik för handelsflottans behof.

Petersborg (*Pettersburg*). Egendom i Bunkeflods socken, Oxie härad och Malmöhus län, tillhörigt såsom fideikommiss äldsta manliga arfvingen af Bagerska slägten, utgöres af 2 mtl uts. fr. med ett fast.-värde (år 1862) af 98,000 rdr rmt.

Petersburg. Egendom uti Smedstorps socken, Ingelstads härad af Christianstads län, utgöres af $3^1/_{32}$ mtl uts. frälse i 13 nummer af byn Tungby och egdes år 1862 af baron A. Kurck; tax.värdet år 1862 var 158,310 rdr.

Petersfors. Bruk i Jernboås socken af Örebro län, beläget $1^5/_8$ mil från Nora, 5 mil från Örebro, anlades 1847 af flera bergsmän inom socknen å då oskattlagda torpet Drakatorp vid ett förut öde vattenfall i en naturskön trakt vid Rastelfven, och uppkallades efter ena anläggaren, riksdagsfullmäktigen Peter Pehrsson i Wassland inom samma socken. Bruket, som består af en lancashire- och en räckhärd med hvar sin hammare, 2:ne spik- och en knipphammare, har oinskränkt smidesrätt. Stångjernstillverkningen uppgår årligen till c:a 1,500 *sk℔.* b. v. Tillverkningen år 1859 uppgifves dock endast till 873 *sk℔.* Stångjernbrukets och manufakturverkets fastighetsvärde år 1862 var 18,100 rdr rmt. Bruket har egen tackjernstillverkning — omkring 2,500 *sk℔* årligen (vid Hjulsjö Nya Hytta), egna malmer från Salbobergsfältet, Rössbergsfältet (i båda dessa fält sker uppfordringen medelst ångmaskiner), Kämpaberget, Marieberget m. fl. grufvor i Hjulsjö socken. Skeppningsorten är Stockholm; dock försäljes en större del af tillverkningen i orten. Petersfors bruksbolag började år 1850 de egentliga egendomsköpen i angränsande Grythytte och Hjulsjö socknar och egde

år 1857: 1 frälsehemman, $6^1/_2$ kr.-skattehemman med en areal af något öfver 12,000 tunnland, och brukets underlydande (c:a 300 personer) föda på åboende hemman och lägenheter: 56 hästar, 240 kor och ungnöt samt 200 får. Petersfors bruksbolags disponent är förutnämnde riksdagsfullmäktigen och häradsdomaren Per Persson, med adr.: Nora och Wassland.

Philipstad. Bergstad, belägen $27^3/_4$ mil från Stockholm samt $6^1/_2$ mil från Carlstad, har ett vackert läge i en dal, omgifven af skogbeväxta höjder, invid sjön Daglösen, hvari utfaller en å, kommande från den norr om staden belägna Lersjön, och som löper genom staden, bildande flera täcka holmar. Staden räknar sin uppkomst först från sista åren af Carl IX:s regering, ehuru nämnda konung redan i sin tidigaste ungdom, under sitt vistande i provinsen, inseende den skada bergsmännen tillfogades genom de långa resor de måste företaga till närmaste hamnar, Carlstad och Bro eller Hamnna, sedermera Christinehamn hade kommit på den tanken att här anlägga en stad. Plats utsågs för den tillämnade staden så godt som midt i bergslagen, en fjerdedels mil från Fernbo kyrka; hela Wekhyttan samt några bergskattetorp underlades densamma, och de, som här nedsatte sig, fingo 10 års frihet från alla skattebördor. Privilegierna utfärdades i April 1611, och staden erhöll namn efter Carl IX:s andra son, Carl Philip, som då var hertig öfver Wärmland. Till följd af tvister mellan bergsmännen och borgrarne, hvartill kom en eldsvåda, som lade staden i aska år 1694, förlorade den likväl snart sina privilegier och lades under landsrätt, sedan kon. Carl XI, förklädd till Jösse-häradsbo, förut varit i Philipstad för att sjelf göra sig underrättad om sanningsenligheten af bergsmännens klagan: att med handeln i staden bedrefs underslef; denna pröfning synes alltså ej utfallit till stadsboernas fördel. Af kon. Fredrik återfingo dock 50 hushåll år 1720 tillstånd att bo qvar i Philipstad, som s. år återfick privilegier såsom köping, då äfven en justitiarie jemte bisittare tillsattes att handhafva ordningen. Den betydligaste inrättning i manufakturväg, som Wärmland så väl i 17:de som 18:de århundradet hade att uppvisa, anlades dock under Philipstads största förnedringsperiod. En vestgöte, vid namn Spång, lät nämligen i slutet af 1690-talet vid elfven härstädes anlägga en smedja, som för sin fulländning varit vida berömd. Lokalen skall bestått af ett tvåvånings hus, i hvars undre våning finare och gröfre saker af alla sorter smiddes; öfra våningen var deremot inredd för urmakare-, svarfvare- och filverkstäder, samt slutligen på taket ett slags qvarn, hvarmed man i nödfall kunde mala malt; men alltsammans drefs med ett enda vattenhjul. Sedan anläggaren ledsnat vid alltsammans, såldes hela inrättningen, som derefter förföll.

Sedan staden blifvit ytterligare hemsökt af 2:ne eldsvådor, har den nu $50^1/_3$ bebyggda, $5^1/_2$ obebyggda tomter (enligt landshöfdinge-embetets femårsberättelse), 71 hus och tomter (efter Rudbeck och tax.längden), 117 efter Ritters Lexikon, med 4,612 tunnl. jord, allt uppskattadt 1862 till 1,475,000 rdr rmt. Bland byggnader förtjena nämnas: *Kyrkan*, belägen på en höjd med vacker utsigt, uppförd 1775, efter att den gamla nedbrunnit vid den stora eldsvådan nämnda år. Den har ett ypperligt orgelverk. *Rådhuset*, som daterar sig från år 1760. Den äldsta rådstugan uppfördes vid östra torget samtidigt med stadens grundläggning. *Lazarettet*, gemensamt för staden samt Kroppas och Nyeds socknar, och hvarmed är förenadt kurhus. En af länets tre ordinarie provincialläkare har i denna stad sin station.

Stadens handel, som stigit i lifighet med anledning af den genom jernvägar lättade kommunikationen, drifves hufvudsakligen med tackjern från den närbelägna bergslagen samt med spannmål och andra artiklar, som äro för bergslagen behöfliga. År 1860 hade staden 25 handlande, 29 handtverkare; år 1810 funnos 16 handlande. I bevillning för inkomst erlade staden 1862: 2,138 rdr rmt. I September hålles här årligen en mycket besökt marknad, kallad *Oxhelgen.**) Stadens sparbank, stiftad 1823, räknade 1860: 1,317 delegare och hade en ka-

---

*) Namnet härledes från den oxmarknad, som bergslagen haft i staden allt från dess grundläggning, och bestod deruti, att gränshäraderna tillbytte sig då mot oxar sådant jern, som bergsmännen smidde på sina egna hamrar, och hvilket kallades oxejern.

pitaltillgång af 284,091 rdr rmt. Nummern vid riksdagarna är 54. Stadens sigill visar hammare och tång i kors.

Stadens undervisningsanstalter utgöras utaf en högre apologistskola med trenne lärare och en folkskola. Här finnes äfven en bergsskola, stiftad år 1830 af bergmästaren, öfverintendenten v. Schéele och sedan år 1835 upprätthållen genom anslag af jernkontoret. Jemte annexsocknarna Fernebo och Nordmark utgör Philipstad, nu mer, sedan Rämen och Brattfors härifrån blifvit afsöndrade, ett regalt pastorat af 2:dra klassen och hör till Nyeds kontrakt af Carlstads stift. Folkmängden, som år 1810 var 560, hade uppgått 1842 till 1,109, 1850 till 1,219, 1860 till 1,784 och utgjordes d. 1 Jan. 1864 af 1,947 personer.

Till slut må nämnas några af de ryktbara personer och slägter, som räkna sin härkomst från Philipstad: Hermelinska familjens stamfader var borgmästaren Nils Månsson. Grundläggarne af Rämsverken härstamma från vågmästaren i Philipstad Johan Myhrman. Den i adligt stånd upphöjde Bengt von Hofsten var son af prosten Erland Hofsten. Slutligen var en af fäderneslandets störste konstnärer, bildhuggaren Byström, född i denna stad. Genom Philipstads bergslags kanalar mellan sjöarna Daglösen, Aspen och Lungen, för 5 fots djupgående fartyg, fullbordad år 1857 (med tillhjelp af ett statsanslag af 97,500 rdr rmt), samt genom *Daglösen- Yngen-, Kroppa-* och *Sjöändan*—Christinehamnjernvägarna står staden i förbindelse med Wenern.

Philipstads Bergslag, i Wärmland, omgifves i norr af Dalarne, i öster af Grythytte och Carlskoga bergslager i Örebro län, i vester af Elfdahls, i s. v. af Wäse och i söder af Ölme härader samt består af Fernebo härad, till hvilken artikel hänvisas, upptagande en areal af 14,406 qvadratmil, hvaraf 1,525 äro insjöar. Af häradets 298,104 tunnland fast land uppgifvas 12,039 vara odlad jord, 7,142 naturlig äng. Skogen, som företrädesvis begagnas till blåsning vid hyttorna, är i allmänhet tillräcklig och väl vårdad. Mineralier, isynnerhet af jernmalm, finnas här både i ymnighet och af utmärkt godhet. Bland malmfälten äro de s. k. *Persbergs* grufvor, belägna vid sjön Yngen, de betydligaste och mest gifvande. Hela jernmalmsuppfordringen uppgick 1833 till 134,416 *skll.* och 1860 till 396,888 *skll.* samt år 1861 ur 50 grufvor till 1,788,530 centner malm. Följande masugnar finnas: I östra bergslagen, *Långbanshyttan, Saxåhyttan, Torskebäckshyttan, Elfsjöhyttan, Gåsbornshyttan, Gammelkroppa, Nykroppshyttan, Skarphyttan, Åskagshyttan, Bjurbäckshyttan, Kungskogshyttan.* I norra och vestra bergslagen: *Bohlhyttan, Gräsbosjöhyttan, Mögsjöhyttan, Skålkärnshyttan, Storbrohyttan, Stöpsjöhyttan, Brattforsshyttan, Hedenskogshyttan, Pardixhyttan, Svartåhyttan, Dahlkarlshyttan, Mokärnshyttan, Nordmarkshyttan, Rämshyttan.* I medeltal för åren 1843—47 tillverkades vid 27 masugnar 91,240 *skll* tackjern; år 1861 uppgick tillverkningen vid 24 hyttor till 643,096 centner tackjern, 11,005 centner gjutgods. Huruvida denna bergslags grufvor bearbetades under hedna tiden, derom har man inga tillförlitliga underrättelser; men att folket i denna ort redan i 13:de århundradet under kon. Magnus Ladulås' tid sysselsatte sig äfven

Tabell öfver Philipstads Bergslags mantal, folkmängd och fastighetsvärde för år 1862.

Socknens namn.	Hemmantal. skatte.	krono.	frälse.	Folkmängd.	Taxeringsvärde.
Fernebo	$\frac{1}{4}$	—	—	6,055	2,532,300 rdr
Brattfors	—	—	—	1,527	947,700 »
Nordmark	—	—	—	2,516	667,900 »
Gåsborn	$4\frac{89}{96}$	—	—	1,600	866,700 »
Räms	$4\frac{7}{32}$	—	—	2,090	672,400 »
Kroppa	—	—	$2\frac{11}{12}$	2,243	1,255,850 »
Lungsund	$7\frac{9}{16}$	$\frac{1}{8}$	$5\frac{5}{24}$	2,578	1,448,440 »
Summa	$16\frac{23}{24}$.	$\frac{1}{8}$.	$8\frac{1}{8}$.	18,609.	8,391,290 rdr.

med bergsbruk antages af Fernow, eftersom här funnos vid Digerdöden både kyrka och prest. Denna bergslag förmenas af nämnda förf. äfvenledes böra räknas till den del af Nerikes jernhyttor, som år 1345 gafs af Magnus Smek till biskop Sigge i Strengnäs, då han möjligen haft en vid Fogdhyttan. Först i slutet af katholska tidhvarfvet blir bergslagen historiskt känd under namnet *Wärmlands berg*. Af konung Erik XIII har man det första kända privilegium för Wärmlands bergslag, utfärdadt år 1413. Sedermera äro dessa privilegier confirmerade år 1527 af kon. Gustaf I, år 1582 af hertig Carl och år 1771 af kon. Gustaf III. Denna bergslag hör till 7:de Bergmästaredistriktet. Se vidare Tabellen på föreg. sida.

Piggatorp, Stora och **Lilla.** Två frälse-säterier af $^{3}/_{8}$ mant., belägna uti Sventorps socken, Kåkinds härad och Skaraborgs län, $1^{3}/_{8}$ mil från Sköfde stad, äro bebyggda för ståndspersoner, med ny ladugård; tillhörde 1813 majoren A. Frölich och 1862 kapitenen och riddaren J. G. de Laval. Under säteriet lydde sistn. år $^{1}/_{4}$ mant. skatte-rusthåll i Stockerhult; det hela taxerades till 21,200 rdr rmt. Arealen är c:a 212 tunnland inegor samt 70 tunnl. skog och beteshagar. Säterierna köptes från kronan på 1640-talet af välborne herr Jonas Björnberg.

Piggatorp. Ett mantal frälse-säteri i Foglås socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, med tegelbruk och såg, tax. till 30,000 rdr, lyder under Hjellö säteri.

Pihle. Två mant. uts. frälse i Tygelsjö socken, Oxie härad och Malmöhus län, lyder under Torup och har mycken och god både åker och äng. Stället synes af lemningar efter vallar och grafvar fordom hafva varit befäst. År 1862 hade hemmanet 10 åboer, hvaraf en egde 1 mantal, tax. till 50,000 rdr rmt.

Piksborg, eller Riksborg beläget på en ö i sjön Bolmen, 6 à 7 mil från Wexiö, har fordom varit ett slott, hvarefter tydliga lemningar af vallar ännu synas; det innehades, tillika med Trulleborg i Nykyrke socken, af drottning Margaretas gunstling, r. r. Abraham Brodersson. I ett bref af år 1402 kallas det Castrum Riksborg. Bland allmogen går sägnen, att en konung Pigge uppbyggt slottet och der bott. Det förstördes af riksföreståndaren Engelbrecht genom Herman Berman år 1434.

Pilshult. Gård uti Allerums socken, Luggude härad och Malmöhus län, belägen norr om Helsingborg, består af $^{3}/_{4}$ mantal skatte-rusth. och utgör jemte $^{5}/_{8}$ mantal ins. frälse i № 6 & 9, samt $^{1}/_{4}$ mantal № 24 Filborna, ett gods om 520 tunnland 2 kappland, hvaraf 90 tunnland vacker ek- och bokskog, 10 tunnland park, resten åker och äng. Jorden är af god beskaffenhet.

Förut Kongslefsgods, inköptes stället i slutet af 1600-talet af den rike och mäktige borgm. Bengt Pihl i Helsingborg, som bebyggde och uppkallade det efter sig. Han blef adlad den 16 Nov. 1675 med namnet Pihlcrona, men blef dock icke introducerad. Enkan, en född fröken Urne, omnämnd under artikeln Kågeröd, blef utfattig och reste omkring som stor-tiggerska på herre- och prestgårdarna. År 1723 köptes gården till skatte af Pihls arfvingar för 27 daler silfvermynt. År 1731 köptes egendomen af öfverstelöjtn. Dieterich Georg Hasenkamph, som omtalas ännu för sin otroliga kroppsstyrka. År 1745 såldes Pilshult af Carl Nicolaus Cronacher till löjtn. Paulis. År 1762 öfvergick egendomen från fru Dorothea Winantz till Michaël And. Cöster för 6,100 daler s:mt; år 1782 köptes den af ryttmästaren, frih. Anders Sigfrid Rålamb för 3,941 rdr 32 sk. specie; såldes för samma pris år 1789 af Carl Philip Sack till öfversten och riddaren Carl Gustaf Liewen, som åter försålde egendomen 1794 till hofmarskalken friherre Charles Emil Ramel för 10,000 rdr. Ramel blef i Toscana misstänkt för mord, rådbråkad och dömd; först i sista stunden uppdagade en tjenstflicka hans oskuld. Allt gjordes väl att godtgöra det skedda; Ramel affördes i hertigens egen vagn och erhöll lifstids pension. Torturen afskaffades; men Ramels helsa var för alltid bruten. År 1825 sålde Ramel gården för 24,000 rdr bco till öfverjägmästaren J. Sjöcrona, som 1835 försålde den åter till ryttm. Carl von Hennings för 18,000 rdr bco. Af honom försåldes den 1842 för 21,333 rdr 16 sk. bco till öfverjägmästaren D. S. Kortz, som år 1846 försålde egendo-

men till nuvarande egaren Wilh. Stridde från Pommern för 75,000 rdr rmt.

År 1710 föreföll en drabbning vid gården, å den s. k. Trekanten, mellan Danskarne och Svenskarne, under anförande af öfverste-löjtn. Wilhelm Bennet, då de förstnämnda blefvo slagna och förlorade hela sin tross äfvensom hästarne, hvilka begagnades derefter till svenska artilleriets framskaffande.

Pilhamn. Kapell under Wermdö pastorat, se artikeln Ingarö. Den förste komministern härstädes blef år 1781 sedermera theologie doktorn Samuel Ödmann, som var en af Sveriges för lärdom utmärkta män.

Pilegården. Ett mantal skatte uti Näsinge socken, Wätte härad af Göteborgs och Bohus län, tax. år 1862 till 30,000 rdr, har 3 åboer. På egorna finnas 3:ne tegelbruk. Hemmanet i grannskapet af Idefjorden är märkligt såsom Carl XII:s högqvarter under förberedelserna till Fredrikstens belägring. På gården lefde ännu 1842 en gumma, hvilkens far, såsom barn, sett och samtalat med Carl XII. Ur en förträfflig källa på hemmanets egor, som ännu kallas *Kong Carls Källa,* hemtade han alltid sitt dricksvatten. En gång, berättar allmogen, stod den store hjelten vid källan och betraktade, med korslagda armar, huru de törstande soldaterna trängdes omkring henne; han skall då hafva utropat: »Pilegårds källa, huru mången mans törst har icke du släckt!» Det är märkvärdigt, att dessa ord, innebärande, såsom det synes, en helt allmän och betydelselös anmärkning, kunnat fästa sig så djupt i folkets minne, att alla häromkring veta att anföra dem. Då de uttalades, voro de måhända icke så betydelselösa, och man vill gerna med A. E. Holmberg fråga: månne de framkallades af en tyst jemnförelse mellan den obemärkta källans stilla välgörenhet och den krigiske konungens förstörelsebringande storhet? — Nog af! de vårdas af folket såsom ett heligt arf, i likhet med hvarje annat minne af den utomordentlige mannen.

Pilkrog. Gästgifvaregård i Stockholms län, hvarifrån skjutsas till

Söder-Telge n.		$1^1/_2$	mil.
Stora Åby s.	(i Nyköpings län)	2	»
Gnesta s. v. . .	dito . .	$2^1/_8$	»

v.

Vägen sträcker sig genom bördiga dalar med omgifvande löf- och barrskog.

Pintorp. Detta ställe, som i folksägnerna fått en så bedröflig ryktbarhet och så gjort skäl för sitt namn genom en egarinnas, den s. k. Pintorpafruns stränghet och omenskliget emot sina underhafvande, är sjelfva hufvudgården till det nu så präktiga och storartade Ericsbergs fideikommiss i Stora Malms socken i Södermanland. Dess historia ses således under nämnda ställes artikel. Pintorpafrun var Beata von Yxkull, enka efter riksrådet och presidenten friherre Eric Gyllenstjerna af Ulaborg, stamfader för en längesedan utgången friherrlig ätt. Hon var dotter af öfversten i tyska kriget, Conrad Reinholdsson von Yxkull till Padenorm i Liffland och friherrinnan Elisabeth Christjernsdotter Oxenstjerna till Steninge samt således, åtminstone på fädernet, icke svenska och, såsom nedan synes, frukten af en i början olaglig förbindelse. Hennes mor, den högättade och förnämliga svenska fröken nemligen, följde i början af 1600-talet prinsessan Anna till Polen. På hemresan derifrån förlofvade hon sig med Yxkull och lät viga sig vid honom på sin fädernegård, det gamla Steninge i Upland, af en suspenderad tysk prest samt emot sin giftomans och sin slägts samtycke, hvadan giftermålet på hennes kusins, sedermera den store rikskansleren Axel Oxenstjernas begäran förklarades af erkebiskopen och domkapitlet i Upsala ogiltigt, intilldess Yxkull försonat sig med slägten och församlingen, då ordentlig vigsel borde förrättas, hvilket ock skedde. Enka 1657, lefde fru Beata i tio år på Pintorp, som efter hennes man fått namnet Ericsberg, men af folket fortfarande och af dubbelt skäl kallades såsom förut. Hon fullbordade bland annat med underhafvandes svett och möda det nuvarande slottets hufvudbyggnad, som blifvit påbegynt af hennes man. Att hon efter Gyllenstjernas död skulle blifvit omgift med riksrådet friherre Mathias Soop af Limingo, ha vi, under Ericsbergs artikel, oriktigt anfört efter Tuneld, men får härmed rätta; riksrådet Soop var nemligen endast hennes stjuffader.

Pite. Lappmark, ligger mellan 65° och 67° nordl. br. samt sträcker sig ifrån Pite och Norsjö socknars gräns, mellan Lule

lappmark å nordöstra och Ume lappmark å nordvestra sidan, upp till riksgränsen, der södra delen af Saltens fögderi af Nordlandens amt i Norge möter; och innefattar mellan 211 och 220 qv.mil. Landet, isynnerhet dess öfra del, är mera än till hälften uppfyldt af vatten, fjäll och bergsryggar, och genomskäres af 2:ne hufvudfloder, *Pite* och *Skellefte elfvar,* hvartill äfven kan räknas en tredje, *Laiselfven.* Ett annat vattendrag, *Malån,* upprinner äfven i denna lappmark och förenar sig i Norsjö med Skellefte elf. Bland sjöar förtjena särskildt nämnas de, som bilda Skellefte elfs vattenbasin, neml. *Hornafvan, Udjaur* och *Storafvan.* Af fjällen är Lajro, på gränsen mot Norge betydande, eller 3,008 pariserfot öfver hafvet. — År 1695, då nu gällande lappskatt stadgades, funnos, enl. jordeboken, i denna lappmark 165 skatte-lappar; 53 år sednare eller år 1748 hade deras antal ökats till 170, och 100 år derefter finnas de hafva stigit till 184. Uti denna lappmark började med nybyggesanläggningar 100 år sednare än i Jukkasjärfvi, och torde detta, så väl som landets mindre tillgänglighet för nybygges-anläggningar, varit en orsak att skatte-lapparnes antal här ökats, då det under samma tid minskades i de öfriga lappmarkerna. Lappska folknummern utgjorde i denna lappmark år 1799: 958, år 1848: 1,067, år 1858: 1,178; hela befolkningen var år 1799: 1,205, år 1858: 3,761 och år 1860: 3,932, hvaraf ungefär 1,000 Lappar. Tillgängliga handlingar ådagalägga att Pite lappmark före 1686 hade 3 pastorater: Arvidsjaur, Arjeploug och Silbojock, som alla lydde under Skellefte. Vid samma tid funnos här 5 kyrkor eller hus till gudstjensten, nämligen vid *Gråträsk, Arvidsjerf, Store Afviken* (Afvaviken), *Arjeploug* och *Silbojock,* men allenast tre prester. De 2:ne äldsta kyrkorna i Lappmarken skola hafva funnits i Kasker och Afvaviken i denna lappmark.

Piteå lappmark innefattar nu Arvidsjaurs och Arjeplougs lappmarks församlingar, som genom Kongl. bref den 10 Febr. 1837 öfverflyttades från Westerbottens till Norrbottens län, och höra i följd häraf under Luleå fögderi, men qvarstå dock i judicielt hänseende inom Westerbottens län och dess Norra domsaga. — Öfver denna lappmark har pastor Petrus Læstadius, som förrättade missionärstjensten härstädes från 1827 till 1832 och afled 1841, utgifvit flera journaler af högst sakrikt innehåll.

Pite Elf. En af landets större vattuleder, 31 mil lång, upprinner ur sjön *Bjeskajaur (Pjeskejaur),* söder om Sulitelma, en stor sjö nära intill riksröset № 238. Härifrån går elfven, förenad med ett sydligare vattendrag, till sjön *Tjeggelvas (Tjokelvas)* och vidare till *Wuolvojaur (Wuohojaur),* under vägen förstärkt från sjöarne *Labbajaur* och *Rappen,* fortsätter derifrån, tillökt af *Ekelatsjock (Ekelagiejocks)* och andra mindre vattendrag, sitt lopp öfver lappmarksgränsen, genom Elfsby och Pite socknar, till Bottniska viken, hvari den utfaller 1 mil nedanför Piteå stad. Vid utloppet delas den af den milslånga Pitholmen i tvänne hufvudgrenar, af hvilka den större, utgörande den egentliga segelleden, faller i hafvet genom Pitsund. Elfven består af idel sten-, grus- och sandbotten ända till 10 mil uppåt ifrån utloppet, der den kastar sig utför ett 100 famnar högt fall, *Storforssen,* som stänger laxens uppgång. Den är nära 100 famnar bred, och 3 à 4 famnar djup, med ganska klart vatten; håller sig djupast midt efter, undantagande der några uddar sticka sig ut i elfven. Jordmånen på ömse sidor om floden består af jordvallar och tallmoar, hvarutom gå bergsryggar på båda sidor, hvilka, der forsar äro, draga sig ned åt elfven. Genom *Barturtefjällen* skiljes Pite elf från Skellefte elf, och i Piteåelfvens dal ligger det genom sina, en tid bearbetade silfver- och blymalmer bekanta *Nasafjäll.* Piteå elfdal innehåller 142 qvadratmil. Pite elf och skärgård räknas ibland de mindre fiskrika.

Piteå. Stapelstad i Norrbottens eller Luleå län, är belägen på en liten ö, (fordom kallad Hägghohnen) i Pite elf, en mil från dess utlopp i Bottniska viken, vid 65°, 19′, 13″ n. br., 39°, 9′, 41″ ö. l. från Ferro, 93 mil från Stockholm, $23^1/_2$ mil norr om Umeå, $8^1/_4$ norr om Skellefteå, samt $6^3/_4$ mil söder om Luleå, till hvilken sistnämnda stad landshöfdinge-residenset, som varit här förlagdt sedan år 1818, flyttades den 25 Juni 1856, enl. Kongl. Maj:ts bref af den 27 April 1851. Stadens äldsta

historia har något syskontycke med Luleås. Dess första grundläggning skedde under samma konung, Gustaf II Adolf, år 1621. Som en mängd birkekarlar samlat sig kring Piteå sockenkyrka och der drefvo en betydlig handel, ansågs denna plats, $^2/_3$ mil n. v. om stadens nuvarande läge, i förening med närheten till elfven, troligen då såsom tjenligast, hvarföre ock stadsplanen utstakades der. Många af borgerskapet bodde i byarne deromkring och idkade sin handel i sina distrikter på det gamla birkarlasättet, utan att vilja inflytta i staden. Men sedan den år 1666 genom vådeld blifvit förstörd och läget ansågs obeqvämt för seglationen i anseende till vattnets utfallande och sandens uppgrundning, sökte man tillstånd att flytta närmare sjösidan, hvilket bifölls, och flyttningen verkställdes 1668, från hvilket år Piteå nya stad räknar sin uppkomst. Borgarne ålades då att dit inflytta. Oblida öden, som öfvergingo den nya anläggningen, hindrade länge dess tillväxt och förkofran. År 1716 plundrades den af kossackerna, som bortförde öfver 60 lass med byte; det mesta häraf återtogs dock af Rosviks byamän från Piteå socken; men fem år derefter eller 1721 förstördes den helt och hållet af Ryssarne. Först landsteg en styrka af 300 man, men den blef tillbakadrifven af 60 man af Westerbottens regimente, som samlat sig vid Pitesund, till stadens försvar. Derefter kom det till en ny strid vid *Bredvik*, der Svenskarne äfven behöllo öfverhanden; men sedan Ryssarne landsatt en ännu större styrka, måste Westerbottningarne draga sig tillbaka. Då framträngde den härjande fienden, uppbrände staden samt plundrade allt. Stadsboerna hade i hamnen försänkt sina fartyg; till och med dessa upptogos af Ryssarne och uppbrändes. Tillståndet var ytterst beklagligt, hvarföre ock många flyttade derifrån, hvilket förorsakade att en längre tid erfordrades för stadens återuppbyggande och rörelsens tillväxt. Först år 1765 meddelades Piteå jemte de öfriga norrländska städerna stapelfrihet, och år 1779 upphäfdes de handelsdistrikter, som blifvit tilldelade de norrländska städerna, efter 1621 års privilegier, och enligt hvilka Piteå handelsgebiet var inom Piteå, Skellefteå och Burträsk socknar samt Piteå lappmarker. Sedermera har staden allt mer repat sig, till dess den uppnått den välmåga den nu besitter. Stadens läge är särdeles vackert. Den framställer sig hel och hållen åt alla sidor, men från nordvest synes den liggande lågt, emot de höjder öfver hvilka landsvägen går norrut. Läget midt i staden är högt, och sluttningen åt alla sidor nästan lika. Den omgifves nära och fjerran af skogbevuxna berg, och de till Lappland gränsande aflägsna bergssträckorna bilda bakgrunden. Som den ö, på hvilken staden blifvit anlagd, ej kan tilldelas större rymd, än som redan längesedan varit bebodd, hafva på andra sidan om Stads- eller Kyrksundet tomtplatser blifvit anvisade, hvilka till en stor del blifvit bebyggda och kallas *Norrmalm*. Staden innehåller 188 hus och tomter, uppskattade 1862 till 542,735 rdr rmt, hvaraf 43,325 rdr för *Kyrkan*, med klockstapel, byggd omkring 1670, 37 alnar lång samt 32 alnar bred; *Rådhuset*, uppfördt på 1820-talet, 2 våningar högt samt försedt med torn, klocka och slagur, (en staf med silfverknapp, vägande 20 lod, hitskänktes år 1778 af rådman Nils Clausen); *Elementarskolan* vid torget, hörn om hörn med Rådhuset, uppförd 1816, *Folkskolan*, *Packhuset*, $^1/_{16}$ mil från staden vid Löfholmen, hvarifrån varorna föras landvägen eller på båt. Alla dessa, så väl som de enskilda byggnaderna, äro af trä. Gatorna ha ej stenläggning. Vid elementarläroverket bestrides undervisningen af 5 lärare. Piteå stads- och landsförsamling, jemte Elfsby annex, är ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Westerbottens 2:dra kontrakt af Hernösands stift, med en folkmängd af 12,248 personer. År 1758 uppgick stadens folknummer till endast 650 personer; 1793 till 805, då här voro 160 hushåll; år 1815 var folkmängden sammansmält till 625; år 1843 deremot hade den åter höjt sig till 1,190; år 1850 till 1,405 samt slutligen den 31 Dec. år 1861 till 1,589 på 396 hushåll. Handeln, som idkas för det mesta på Stockholm, men, har under de sednare åren äfven varit utsträckt till England, Frankrike, Danmark och Lübeck. Exportartiklarne bestå af trävaror, smör, fisk och skinnvaror, som upphandlas förnämligast inom Piteå socken samt Arvidsjaurs och Arje-

plougs lappmarker. — För bedömandet af handelns framskridande meddelas här följande tablå:

	Export.		
	Tolfter bräder.	Tjära t:r.	Smör *lℓℓ*.
År 1765:	18,404.	300.	—
» 1774:	23,516.	—	—
» 1793:	16,541.	9,025.	3,955.
» 1857:	64,349.	6,517.	—

År 1856 utskeppades 1,357 *skℓℓ* jern. År 1858 importerades 3,304 t:r spannmål, 7,608 *lℓℓ* mjöl. — Tulluppbörden besteg sig 1760 till 3,822 daler silfvermynt, 1781 till 629 rdr, 1848 till 1,393 rdr, 1852 till 18,865 rdr, 1856 till 32,307 rdr bco och 1861 ända till 68,446 rdr rmt. — Sjöfarten var förr betydande och sträckte sig ända till Medelhafvet. Staden uppgifves för närvarande ega 10 fartyg om 1,362 läster (efter Wall) eller 8 om 423 läster (efter James Paton). Skeppsbyggnad verkställes, såväl för stadens som andra rederier. Nära invid staden ligger ett berömdt varf, kalladt Prins Carls varf, der årligen flera större fartyg byggas, såväl för in- som utländska rederiers räkning. År 1793 idkades handel af 16, handtverk af 26, samt fiske och sjöfart af 24, år 1861 uppgifves här 16 handlande, 5 fabrikanter och 36 handtverkare. I Statsbidrag erlades 1861: 8,577 rdr, hvaraf bevillningen var 2,815 rdr, deraf 2,144 rdr för inkomst, 281 rdr personlig skyddsafgift. Marknader hållas här i Mars, Augusti och December månader. Här finnes *sparbank*, stiftad 1852, med en kapitaltillgång (år 1860) af 68,254 rdr rmt; *telegrafstation* af 2:dra klassen med 2 apparater i bruk; *filialbank*, inrättad i September 1862. Ett brandstodsbolag för landsbygden i länet med reglemente från år 1847 är äfven härstädes. Värdet af den deri försäkrade egendom uppgick vid 1855 års slut till 601,923 rdr bco. Stadsjorden, utgörande 3 mantal, är fördelad i:

sjelfegande jord	970	tld	
anslagne till skjutsentrepenaden	2	»	
löningsjord till ecklesiastik- och skolstaterna . . .	2	»	14,8 kpl.
d:o till borgmästaren . .	10	»	19 — »
utarrenderade för stadskassans räkning	2	»	27 — »
till gemensamt bete och skog	6,961	»	9 — »
impedimenter	30	»	— »
stadsplanens areal . . .	48	»	4,8 »
Summa	8,027	»	12 — »

Jordbruksfastighetsvärdet uppskattades år 1862 till 468,000 rdr; alltså stadens hela fastighetsvärde till 1,010,745 rdr rmt. Piteå stad, som hör till 4:de kl. och har 43:dje rummet bland Sveriges städer, har till vapen ett renshufvud i silfverfält. — Bland namnkunniga män, födda härstädes, må nämnas erkebiskop Nicolaus Olai Bothnienis eller Botnekarl, bekant för sitt yttrande vid det stora religionsmötet i Uppsala 1593: »Nu är Sverige blifvit en Man och alla hafva vi en enda Gud.» Å den utanför staden belägna *Pitholmsheden* hafva Wester- och Norrbottens förenade fältjägarekorpser förut haft deras mötesplats, men äro nu, såsom åtskilda, förlagda till andra orter.

Piteå Landsförsamling, belägen i Luleå fögderi af Norrbottens län, 1/2 mil från staden i nordvest, sträcker sig från Bottniska viken upp till Arvidsjaurs lappmarks gräns, samt i öster och vester med en längd af c:a 11 mil; omgifves för öfrigt i söder af Skellefteå socken, i norr af Neder- och Öfver-Luleå socknar. Arealen är 41,918 qvadratmil, hvaraf 4,165 insjöar; i arealen är Elfsby kapell inberäknadt. Socknen utgör till större delen en dalsträckning på ömse sidor om Pite-elfven. Hafsvikar och fjärdar pryda socknens skärgård, utefter en sträcka om 6 mils längd. Emot lappmarkssidan finnas stora skogar, som lemna en myckenhet timmer till de här befintliga sågverken. Af kronoskogar återstå ännu odisponerade c:a 220,000 tld. Den egentligen bebodda trakten är inskränkt inom ett par mil från sockenkyrkan. De bebodda lägenheterna i Elfsby äro spridda inom en krets af 3 mil från församlingens kyrka. Piteå sockens invånare äro ansedda för de bästa åkerbrukare i länet, men jordmånen är ej den tacksammaste. Åkern besås mest med korn. Af ladugården hemta väl de flesta jordegare i socknen en icke obetydlig del af sitt lifsuppehälle, men boskapsskötseln är likväl här mindre förmånlig, än hos de angränsande, hvilka hafva mera gifvande ängar och ymnigare sommarbete. Såsom binäringar förekomma tjärubränning, saltpetersjudning, pottasketillverkning, huggning af sågtimmer, bjelkar, sparrar och läkter till utförsel, skeppsvirke till det i sednare åren här anlagda Oskars varf.

Äfven bergsbruk idkas och ur Ristjäln grufva upptogs 1861: 17,255 centner 74 ℔ jernmalm. Fiske idkas vid hafskusten och i Pite elf samt i några insjöar, men är mindre gifvande. Folket befinnes i allmänhet arbetsamt och händigt. Skeppstimmermän från denna socken äro eftersökta till varfven både inom och utom orten. På smeder, snickare, murare, i skinnberedning kunniga personer, urmakare, målare, m. m., är ingen brist. Spånad och väfnad idka allmogens qvinnor till husbehof. Bevillningsafgiften för inkomst år 1862 var 1,712 rdr 14 öre. Kyrkan, af sten, är anlagd först på 1500-talet, sedan den förut varit af trä, och fick då namnet Maria. Genom vådeld 1666 och Ryssarnes härjande 1721 afbrändes kyrkan; men har sedan genom förbättringar och tillbyggnader blifvit en af de vackraste i orten. Piteå, moderförsamling, utgör jemte annexerna Piteå stad och Elfsby kapell, ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Westerbottens 2:dra kontrakt af Hernösands stift, och beboddes 1860 af 13,807 personer. — Utaf Gråträsks kapell, som i början af 1600-talet uppfördes nära intill lappmarksgränsen, 10 mil från Piteå landskyrka, är nu mera intet öfrigt. De hemmansegare, som bo vid Gråträsk hafva längsta vägen till sockenkyrkan. — Nicolaus Olai Bothnienis äfven kallad Pitensis af sin födelsebygd Piteå socken, utnämndes till erkebiskop kort före sin död 1600. Från honom härstammar den adliga ätten v. Stjerneman. Barnundervisningen bestrides i en fast och 8 flyttbara folkskolor af 3 examinerade och 6 oexaminerade lärare. Till skolan höra 28,000 qvadratalnars planteringsland.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805 —	1861.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
6,151.	10,659.	$115\frac{5}{24}$.	$19\frac{1}{2}$.	$23\frac{9}{64}$.	5,382,400 rdr.

Af taxeringsvärdet äro 4,870,800 rdr för jordbruks-, 501,800 rdr å all annan fastighet, 9,800 rdr för tingshus, socken- och distrikt-magasin, folkskolebyggnad, munderings- och fattigbodar. Folkmängden är endast för Piteå socken. Gårdar, byar och verk: *Pastorsbostället*, tax. till 38,000 rdr; *komministersbostället* i *Öijebyn*, tax. till 4,800 rdr rmt. Gellivara aktiebolag ega: $^1/_2$ mant. *Hellesiröm*, 2 mant. *Altergård*, 4 mant. *Backträsk*, 1 mant. *Bredträsk*, 4 mant. *Bodträsk*, 4 mant. *Holmträsk*, 2 mant. *Storforss*, $^3/_4$ mtl *Nybyn*, $^9/_{128}$ mant. *Portsnäs*. — Rosfors bruksgrufvebolag eger $1^{23}/_{96}$ mantal *Grundträsk*, $^5/_6$ *Abbortjern*, $^9/_{32}$ *Branträsk*, $^7/_{12}$ *Krokvattnet*, 1 *Kälsheden*. — $1\frac{43}{128}$ mant. i *Öijebyn*, tax. till 72,000 rdr, egas af öfverstelöjtn. A. F. Axelsson samt kapten A. Törnsten. Af öfriga byar nämnas *Arnemark*, *Bergsviken*, *Blåsmark*, *Böhle*, *Hortlax*, *Högsböhle*, *Långnäs*, *Lillpite*, *Pitholm*, *Portsnäs*, *Roknäs*, *Svensbyn*, *Sjulnäs*. Elfsby kapellförsamling innefattar byarne *Granträsk*, *Arvidsträsk*, komministersbostället *Hällan*, *Småträsk*, *Tellgerträsk*, *Tvärån*, *Källsberg*, *Nygård*, *Nedra Tvärån*, allts. tax. till 400,000 rdr rmt. Följande verk finnas: *Rosfors* bruk och masugn, *Ristjälens* grufva, tax. till 70,000 rdr; *Degerfors* bruk med qvarn, tax. till 44,000 rdr; *Bergsviks* ångsåg & skeppsvarf, tax. till 53,000 rdr; *Munksunds* ångsåg, tax. till 50,000 rdr; *Långviks* glasbruk, tax. till 30,000 rdr. Af sågverk märkas vidare: *Borgfors*, *Storfors*, *Knipfors*, *Johannisdal*, *Bergfors*, *Ytterstfors*, *Stockfors*, *Alters* bruk & såg, *Rökfors*, *Matfors*, *Blåsmark*, *Hemningsmark*.

Pjetteryd. Socken uti Sunnerbo härad af Kronobergs län, 7 mil sydvest från Wexiö, gränsar i norr till Ljunga och Agunnaryd, i öster till sjön Möckeln och Stenbrohult, i söder till Loushult och Göteryd, samt omfattar en areal af 1,134 qv.mil, hvaraf 0,176 äro insjöar. Marken är af dålig beskaffenhet, öfverallt uppfylld af kärr och mossar; den är ej bergig, men öfverallt ojemn. Rådande jordmån är sandmylla, blandad med mosand och grus. Skog växer ymnigt. Helge å flyter genom socknen och af sjöar finnas, utom *Möckeln*, äfven Wissjön, Pjeteryds-sjön och fem andra mindre. — Socknen, hvars namn på 1400-talet var *Piœtaridt*, och 1571 skrefs *Pjetherydt* (på orten skrifves ännu Pjeteryd) är ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Sunnerbo kontrakt af Wexiö stift. Kyrkan är byggd 1832—34, 58 alnar lång, 27 bred, $10^1/_2$ hög. Första kyrkoherden uppgifves vara Petrus Duda år 1344, af hvilken först kyrkan och sedan socknen förmodas blifvit kallad Peteryd, derefter Pjeteryd. I början på 1600-talet nämnes kyrkoherden Olaus Olai från Ångermanland, hvars son, assessorn i Åbo hofrätt, Michaël Wexionius, född här, blef stamfader för grefliga ätten Gyldenstolpe. Bland af honom utgifna skrifter må nämnas: *Politica prœsepta ad statum Imperii Gothico—Svecici accomodata*. — *Pjeteryd*, 1 mtl pastorsboställe, gafs af förutnämnda kyrkoherde Peter Duda, hvilken torde vara en ättling af den slägt, som skref sig Dote och Dotta, och hvaraf en, vid namn Nils, stupade 1154 i Finveden vid Sven Grathes infall, enligt Knytl. sagan; gården hette förut Stockhylte. Barn-

undervisningen bestrides i en flyttbar folkskola, och två flyttbara småbarnsskolor af en examinerad, och två oexaminerade lärare. På hemmanen *Sköflehyltans, Bergagårds* och *Kolborsets* egor finnas grafrör af släta stenar.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,401	2,487.	$20\frac{10}{24}$.	$3\frac{3}{4}$.	$15\frac{7}{8}$.	861,000 rdr rmt.

Gårdar: Af större egendomar märkas: *Öijhult*, säteri (se den art.), med underlydande, $^1/_2$ skatte *Ruke*, mjölqvarn med 2 par stenar, såg och blad, $^1/_4$ *Silfvitsberg*, $^1/_4$ *Rännebacken*, $^1/_4$ *Spåningsrås*, $^1/_4$ *Glädjelida*, rå och rörs hemman, allts. taxeradt till 92,700 rdr rmt. — 2 mtl fr. säteri *Oshult*, (se den art.) — 1 mtl fr. *Runnersköp*, tax. till 25,000 rdr rmt, eges af Magnus Hörlin. — 1 mtl skatte *Gåaryd*, med pappersbruk, färgeri och stamp, garfveri, mjölqvarn med 3 par stenar, såg med 2 blad, manufaktursmedja, allts. tax. till 35,800 rdr, se vidare art. Gustafsforss pappersbruk. — 1 mtl *Kohlborset* är häradsskrifvare-boställe. — 1 mtl *Kalf*, häradshöfding-boställe. — $^1/_2$ mtl *Bököen*, är komminister-boställe; tillhörde fordom slägten Duda, som lär inkommit ifrån Finveden, då detta landskap intogs af kon. Sven Grathe. — $^1/_2$ skatte *Sjöabro*. — Af öfriga hemman må nämnas: 1 mtl *Aborreslätt*, 1 mtl *Bärdsedt*, 1 mtl *Bökhult*, 1 mtl *Finhult*, 1 mtl *Hökhult*, 1 mtl *Käxnäs*, 4 mtl *Klöxhult*. 2 mtl *Osnaköp*, 1 mtl *Svinaberga* med gästgifveri, $1^1/_2$ *Stenshult*, alla skatte. 1 mtl fr. *Klöxhult*, 1 mtl *Lönshult*, $^5/_8$ *Lindhult*, som var fru Anna Kafles sätesgård 1637. $1^1/_2$ fr. *Möcklehult* egdes 1805 af en Falkengren. 1 mtl *Yxnäs* kallas *Oxanäs* 1637. — Adress: Wexiö.

Plångsta. Ett och $^3/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ frälse i Wansö socken, Åkers härad och Nyköpings län, sydvest ifrån kyrkan och nära mälareviken Söderfjärdens innersta hörn. Stället, som äfven kallas Askare, har fordom varit klostergods, troligen under Wårfruberga på Fogdön. Det tillhörde på 1680-talet riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock och lydde då till hans gods Hesselbyholm i Fogdö socken, samt har i sednaste tider egts af slägten Mellring, derifrån det genom gifte kom till ätten Mannerstråle, och innehades år 1862 af två bönder, hvaraf den ena var i besittning af $1^1/_4$ mtl sk. samt frälse-hemmanet, jemte $^7/_{12}$ mtl underl. i andra hemman; hela Plångsta taxerades 1862 till 44,500 rdr rmt.

Plönninge. Ett halft mantal frälse uti Harplinge socken, Halmstads härad och län, med ett vackert läge, nära vid kyrkan, är väl bebygdt och egdes 1862, jemte $^1/_2$ mtl i n:r 3 Kyrkbyn af löjtn. Alb. Gyllenhammar; år 1818 var major Salomon Ehrenborg på Bårarp egare.

Hemmanet har jordmån af grusblandad mylla, bördiga ängar, god tillgång på surskog, samt ek och furu till nödtorft.

Polacksbacken. Mötesplats för Upplands regimente, är belägen vid Uppsala.

Porla. Helsobrunn, belägen i den stora s. k. Widfastemossen, å egorna till frälsehemmanet Boda, hörande till Bolby säteri, i Skagershults socken, Edsbergs härad och Örebro län, vid gränsen af Grimstens härad samt der trenne socknar, Skagerhult, Wiby och Bodarne, sammanstöta, omkring $^1/_2$ mil från Laxå station vid vestra stambanan, $5^3/_4$ mil landväg ifrån Örebro, $26^1/_2$ mil från Stockholm och $24^1/_8$ mil ifrån Götheborg. Namnet Porla (allmogen i orten har rådbråkat det till Pulle och kallar källan »Pulle källa» *) kommer sig af den mängd luftblåsor, som beständigt upporla ifrån bottnen, särdeles då man går omkring källan eller stampar på sjelfva brunnskaret. Källan har hård sandbotten, är $2^1/_2$ aln djup samt på sidorna ombyggd med stora kullerstenar; dess aflopp åt kärret är i sydvest, och skall gifva 780 k:r vatten i timman. Redan i medeltiden var källan känd för sina utmärkta beståndsdelar till botande af mångfaldiga sjukdomar; men skola munkarne, hvilka på den tiden utöfvade läkekonsten, ha, då de vid reformationen i början af 1500-talet blefvo fördrifna från sina klosternästen, igenstenat brunnen och på allt möjligt sätt sökt göra platsen otillgänglig, — en åtgärd, troligen förestafvad af hämndlust och illvilja, den de äfven företogo vid Medevi och alla andra af dem kända helsobrunnar inom riket. Den öfverhandtagande skogen, jemte de på alla sidor sig småningom höjande mossarne, bidrogo snart att komma Porla källa i förgätenhet; och det var först 200 år derefter, som den åter, nästan af en händelse, blef känd och begagnad. En läkare inom Westergöthland, vid namn Richter, hade nemligen omkring år 1724 af urgamla handlingar inhemtat, att uti Nerike, i trakten af förstnämnda landskap, skulle finnas en helsokälla med

*) Namnet har dock från äldsta tider varit Puller. Ett gammalt göthiskt ord *Pollr* betyder ett litet kärr; Puller synes vara en derivation, hvartill anledning finnes i källans läge nära intill en kärraktig mosse.

ovanliga egenskaper, samt gifvit en torpare, som sökt honom för sin och sin sons klena helsa, det rådet att uppleta och nyttja samma brunn. Man känner ej resultatet deraf; men hvad man med säkerhet vet, är, att källan sedan 1747 varit begagnad, först och öfver ett halft sekel, för sin oländiga belägenhet skull, af några få i orten boende af allmogen, sedan, allt efter som stället blef bekant och oländigheten afhjelpt, af allt flera och flera af alla klasser och ifrån skiljda delar af riket, nu uppgående till omkring 1,000 personer årligen. Folket i trakten höll källan länge i vidskeplig helgd, samlades dit hvarje midsommarsafton, badade, drack och offrade; numera ske sammankomsterna mestadels för nöje skull och för att göra ett och annat uppköp i marknaden, som sagda dag hålles, men derjemte förtäres af de besökande så mycket vatten ur källan, att densamma, så gifvande den än är, nästan blir länsad. År 1803 begynte första ordentliga brunnsdrickningen. Man kunde då med mycken svårighet gå till källan på utlagda spänger; nu är dit körväg upptagen och platsen omkring källan fast mark, planterad med björkar och balsampopplar samt försedd med en mängd byggnader (se nedanföre). Första skaparen af nämnda förbättringar är aflidne krono-befallningsmannen G. Strömstedt; hos Tuneld tituleras han öfverdirektör. Han anlade 1809 lazarettet och uppförde efterhand flera af boningshusen, allesammans underhållna och tillökade af öfverste-löjtnanten grefve Gustaf Wachtmeister, som egt Porla. För närvarande tillhör brunnsinrättningen, jemte $^1/_{60}$ mtl uti förutnämnda hemman, Boda, som genom Kongl. brefven af den 18 Mars 1814 och den 27 Juli 1817 blifvit till källan anslagen, hans enka, grefvinnan Louise Wachtmeister, född De Geer, på Christinæholm i Södermanland. En ny källåder, af lika beskaffenhet med den gamla och belägen vidpass 100 famnar nordost ifrån densamma, upptäcktes 1813 och är den nu begagnade. Dess vatten utmärker sig, framför alla andra mineralvatten, som man hittills känner i Sverige, för sin ovanligt ymniga halt af extraktivämne, jern, qväfgas och kolsyregas, samt täflar i detta hänseende med de bästa helsovatten i Tyskland och Böhmen. Nyss upptaget i glas är det klart och friskt samt har en ren blecksmak, lik den af oxiderade jernsalter; men skakas det eller står det några minuter i luften blir det gult, som moselvin samt luktar och smakar vedervärdigt. Enligt Berzelii analys, innehåller hvarje kanna vatten följande fasta ämnen, nemligen:

svafvelsyradt kali . . .	0,125	gran,
saltsyradt kali	0,500	»
kolsyradt kali	0,625	»
kolsyrad kalk	2,000	»
kiseljord	2,625	»
extraktivämne	2,500	»
kolsyradt jern	2,000	»
summa	10,375	gran.

Brunnsinrättningen erhöll Kongl. privilegium den 10 Febr. 1819 och har ifrån nämda år haft ordentliga brunnsintendenter. Brunnsterminerna äro tvänne samt räcka vanligtvis ifrån den 9 Juni till den 6 Juli och ifrån den 9 Juli till den 5 Aug. hvarje år. Lazarettet öppnas merändels den 15 Juni; och skall enhvar, för att der kunna bli emottagen, vara försedd med af vederbörligt presterskap för tillfället utfärdadt fattigdomsbevis. Tvänne brunnsvurstar gå dagligen, de vanliga promenadtimmarne, och ofta göras längre lustfärder till de omkringliggande egendomarne, såsom Bolby herregård, Hasselfors bruk, Lassåuabruken i Bodarne socken, ja, ända till Svartå bruk i Qvistbro. Till det $^1/_8$ mil sydvest ut öfver mossen belägna torpet Blomsterhult, der brunnsgästerna, likasom i socknens prestgård och närgränsande byar, fordom bodde, göras ibland promenader till fots.

Åbyggnaderna vid brunnen och deras lägen voro 1855 och äro säkerligen ännu följande, nemligen på venstra sidan om den breda planen med sin körväg: *Bullerbyggningen* med rum för allmoge; *Lazarettsbyggningen* med lazarettsrum, apothek och bostad för under-läkaren; *Slottet*, en större byggnad för ståndspersoner; *Tuppenhof*, en mindre d:o för d:o; *Salongsbyggningen* i hvars närhet är sjelfva *källan* med sin öfverbyggnad, i form af ett tempel; *Kryckhuset*, fordom salong, nu arsenal eller förvaringsrum för af botade krymplingar bortlagda kryckor och käppar; *Biljardbyggningen* med biljardsal samt rum för ståndspersoner; *Steuchet*, en mindre byggning för d:o, liggande undangömd i björkskogen och som fått sin benämning efter anläggaren, numera aflidna kammarherren Steuch på Stora Lassåua, och hvarest i grannskapet den

gamla källan finnes. — På högra sidan om nämnda plan, äro, förutom ett par längor stallar och vagnshus samt tvänne badhus, följande byggnader belägna, nemligen: *Klockbyggningen* med ett mindre torn för brunnsklockan samt rum för förmögnare allmoge och *Handelsbyggningen* med handelsbod på botten och rum för ståndspersoner i våningen deröfver. — Midt i planens fond ligger *Wärdshusbyggningen* med gästsal, kök, rum för restauratricen och brunnskontoret i nedra våningen samt rum för ståndspersoner i den öfra. — Uti en mindre byggnad, belägen för sig sjelf i en liten trädgård, på planens venstra sida, midtför Klockbyggningen, har brunnsintendenten sina rum. — Ifrån källan till förbi gamla källåderns öppning sträcker sig en parkartad anläggning med slingrande gångar, boskeer och gungbräden.

Porsi-forssen, se Lule-elf.

Posseberg. Ett mantal frälse-säteri uti Warnums socken, Ölme härad af Carlstads län, beläget $^3/_4$ mil söder från Christinehamn, utgör, jemte $^2/_3$ mtl *Lassegård*, samt c:a 9 mtl i div. hemman uti samma socken, en del af Björneborgs bruks- och landtegendom. Posseberg uppgifves af Fernow hafva blifvit säteri 1672; dess taxeringsvärde 1862 var 46,320 rdr rmt.

Prestfjärden. Den största af Mälarens fjärdar och liggande mellan yttersta uddarne af Trögds härad i Uppland i norr, Enhörnalandet af Södermanland i söder, Adelsön i öster samt Selaön och Thoresunds socken i vester. Den sammanhänger med de båda stora fjärdarne Norra och Södra Björkfjärdarne på båda ändarne om förstnämnda ö samt med Grönsöfjärden norr om Selaön. Imellan denna ö och Thoresundslandet är det smala Kolsundet, hvarigenom stora segelleden går vidare åt vestra delarne af Mälaren, och slutligen mellan de båda höga, skogbeklädda uddarne Thorsens hufvud och Horns udde skjuter Gripholmsviken in åt söder. Flera öar och holmar finnas i Prestfjärden, af hvilka Ridön, hörande till Öfver-Enhörna socken, är den betydligaste. Vid eller nära fjärden ligga kyrkorna Ytter-Selö och Öfver-Enhörna samt egendomarne Målsåker, Horn och Ekensberg.

Presthammar. Brukssmedja i Skinnskattebergs socken och härad af Westerås län, vid ån mellan sjöarne Öfra och Nedra Wettern, nära Skinnskattebergs kyrka och bruk, på prostgårdens strand. Det egna med denna hammarsmedja är, att socknens presterskap, både pastor och komminister, ega der på sin lön ena härden med andel i hammaren, och äro således äfven brukspatroner; andra härden hörer till förutnämnda eller Skinnskattebergs bruk. Vid Presthammar, som fått sitt namn efter första egarens tjenstebefattning, uppbygdes en härd med sjelfva hammaren redan i konung Gustaf II Adolfs tid, hvilken anläggning kyrkoherden i socknen, Stephan Olai, år 1633 inlöste till eget skatte. Sockenboerna erhöllo sedan 1664 bergskollegii tillstånd, att här i smedjan inrätta en härd, som skulle everldeligen tillhöra prestbolen och med dess egna kol för tillverkningen förses, samt inköpte, för samma ändamål, år 1668 af bemälta Stephan Olai arfvingar, rådmannen J. Pehrsson och komministern i Köping O. Sverkesson, andel i sjelfva hammaren. Den ursprungliga härden med tillhörande hammardel egdes på 1750-talet af presidenten i nämnda kollegium, grefve Fredric Gyllenborg till Thorsåker och Broby. Smidet vid sjelfva presthärden, som 1828 utgjorde 200 *sktt* och arrenderades af Skinnskattebergs bruks egare, fördelas emellan presterna så, att pastor har $^3/_4$ och komminister $^1/_4$.

Presthamna. Ett skatte-hemman af $^1/_4$ mtl, uti Kil socken, Wisnums härad af Carlstads län, tax. 1862 till 13,920 rdr, hade s. år 6 egare. Hemmanet är märkligt för det fynd som här gjordes 1662, bestående af ett spjut och en stridsyxa, ett svärd med fäste af tackjern, penningar, runda och stora, blandade af silfver och koppar, med bokstäfver och figurer. Fyndet gömdes till en del hos pastorn i Fryksdalen.

Presthyttan. Bruks- och landtegendomar belägna uti Hedemora socken af Stora Kopparbergs län, $^3/_8$ mil från Hedemora stad, i. s. v. gränsande till Norbergs socken uti Westmanland, $18^1/_2$ mil från Stockholm, $9^1/_2$ mil från Westerås och Gefle, 5 mil från Fahlun, bestå af: *Lågfors* stångjernsverk (se d. art.), *Dräcke* masugn med 3-cylindrisk blåsmaskin, rostugn och malmbokare, till hvilka verk, med god vattentillgång höra, och på obetydligt afstånd derifrån belägna, 6,590 tld skog, hvaraf en del fullmogen kolskog. Egentliga *Presthytte herregård,*

belägen på ett näs, till $^7/_8$:delar kringflutet af vatten, har en sund och vacker belägenhet vid Presthyttesjön, hvars alla stränder tillhöra bruket. Till gården hörer en liten täck trädgård, hvilken nu är utvidgad och belagd med gångar och träd. Herregården, jemte utgårdarne Kockbo, Dräcke och Gränsjö samt landtbohemmanen Forsbo, Kutbo, Marken och Gränsjö, skattar efter i orten antagen beräkningsgrund för 17 rdr 26 sk. $5^7/_8$ rst soldate-årspenningar, motsvarande i det närmaste $6^5/_{16}$ mtl. Hela arealen är 8,588 tunnl., hvaraf 532 åker, 379 slog, 922 hagmark, 4,943 skogsmark, 765 mossar, 10 holmar och skär samt 1,039 tld impedimenter. Under herregården brukas 330 tld åkerjord, hvilken i likhet med all uti denna dal varande lera består af mer eller mindre kalktillsats, lagd uti circulation uti 10 gärden, deraf 5 gräsbärande, 4 belagda med täckta diken; 30 t:r höstsäde och 130 t:r vårsäde är det vanliga; afkastningen $9^3/_4$ af råg, $4^3/_4$ af vårsäd pr medium under 10 år. Fastighetsvärdet för landtegendomen taxerades 1862 till 111,195 rdr rmt; *Presthytte* tegelverk, *Lågfors* qvarn och *Dräcke* husbehofssåg taxerades till 5,300 rdr; Dräcke masugn, *Lågfors* smedja och grynkrossverk taxerades till 16,200 rdr rmt.

Bruket skall vara uppbygdt 1626 och privilegieradt 1679. Tackjernet har af gammalt blifvit taget från den nu mer förfallna Gränsjö masugn, som är belägen $^3/_4$ mil härifrån. Uti konung Johan III:s tid, år 1591, har egendomen tillhört kronan; äfven skall Hedemora stad varit innehafvare af densamma; men genom Kongl. resolution af 15 Juni 1675 har brukspatron Lars Dahl fått inlösa Presthyttan och Lågfors till skatte samt sedan af Baggensköldska arfvingarne fått inlösa Gränsjö. På 1700-talet har en del af verket varit egdt af Hedengrahn och Lindforsska slägterna, tilldess Per Ekman 1759 blifvit egare af det hela, hvarefter det öfvergått till N. A. Öhman och dess barn; hvilken sistnämnde egare egentligen varit den, som uppbyggde bruk och masugnar, såväl som boningshus, uthus och ladugårdar, allt af sten; företog stora och vackra odlingar och vårdade det hela med mycken omsorg. Sedandess hade egendomen en följd af år gått till förfall, och under en egare, brännvinstillverkningen varit hufvudtillverkningen, tills år 1839 nuvarande egaren hr G. Kjerrulf köpte $^1/_3$ och flyttade till stället; år 1849 inköptes de resterande $^2/_3$, hvarefter han nedlade med ihärdigt arbete stora betydande summor på egendomens förbättring.

Smidet, som sedan 1848 är oinskränkt, bedrifves endast för 2:ne 2-forms lancashire-härdar till circa 2,000 *sktt* (stämp. :LFD: : K:J:L:) hvartill tackjernet fås från den $^3/_8$ mil från Lågfors varande egna masugnen Dräcke. Malmen erhålles från de från Dräcke endast $1^1/_4$ mil belägna Norbergs Odalgrufvor, hvilka lemna öfver egna behofvet, då så erfordras. Och då den skogshushållningsplan herr H. Obbarius upprättat gifvit godt resultat, kan skogen lemna behofvet af kol för 2,000 à 2,500 *sktt* tillverkning.

Presthytte, skogshemman, $\frac{57}{64}$ mtl, i Grangärdes socken i Dalarne, tax. till 16,500 rdr rmt.

Presttorps ängar invid Kalmar slott. Under detta slotts belägring af danska konungen Kristian IV, föreföll här en strid mellan Danskarne och Svenskarne, der de sednare, oaktadt de bestodo af ungt och oöfvadt manskap, anförda af den sextioett-årige konungen, och de förra bestodo af kärnan af en öfvad krigshär under den unge konung Kristians eget anförande, likväl behöllo öfverhanden. Minnesmärken af vallar och grafvar efter konung Karls läger visades länge på dessa ängar.

Prinshagen. Ett halft mantal frälse uti Skjerfs socken, Walle härad och Skaraborgs län, utgör med $^1/_8$ mtl skatte, ett gods, tax. till 14,000 rdr, som eges af kapten Z. F. Regnander.

Printzfors. Manufakturverk, se art. *Printznäs.*

Printznäs (fordom *Söndrarp*). Ett och $^1/_2$ mtl berustadt säteri uti Sandsjö socken, Westra härad af Jönköpings län, var år 1862, jemte *Printzfors* manufakturverk, bränneri-byggnad, qvarn och $^1/_8$ mtl underlydande, taxeradt till 52,500 rdr rmt, hvaraf 35,000 rdr för sjelfva säteriet, deraf ett mtl är gammalt och $^1/_2$ mtl löst till skatte år 1816. Gården är väl bebyggd och har en vacker samt

väl underhållen trädgård jemte 2:ne alléer. Stället har troligen erhållit sitt namn af öfversten Carl Printzensköld, som var egare omkr. 1690, och hvars arfv. voro ännu egare 1770; det kom genom gifte till bergsrådet Chr. Benj. v. Schéele, död på Printznäs 1799. Han utmärkte sig såsom en särdeles skicklig och driftig landthushållare och bergsbrukare, hvilka egenskaper gingo i arf på sonsonen, den nyligen aflidne bergmästaren och öfverintendenten Franz von Schéele, född på Printznäs den 21 Oktober 1795. Den sednare utmärkte sig äfven såsom stiftare af flera nyttiga inrättningar, hvaribland må nämnas: *Philipstads bergselementar-skola*, *Wärmländska bergsmanna-föreningen*, *Wärmländska hypotheks-föreningen*, *Wärmlands naturhistoriska förening* m. fl. Han var äfven den, som organiserade Philipstads och bergslagens sparbank, hvilka orter han för öfrigt isynnerhet gagnat genom sin outtröttliga verksamhet. Flera utgifna tidskrifter, årsberättelser, m. m. vittna äfven om hans verksamhet inom det litterära området. Säteriet köptes 1814 af brukspatron Henr. Fagerberg; bland sednare egare må nämnas kongl. sekr. Hebbe och den nuvarande, öfverste-löjtn., baron A. W. Armfelt. År 1758 anlades på egorna *Printzfors* manufakturverk vid den från Wallsjön utgående ån, som möter mot Näfvelsjön och genom Emmån utfaller i Östersjön; det privilegierades till 50 *sk℔* smide vid 2:ne knipphamrar; men genom Bergskollegii utslag af 22 April 1841 tilläts uppförandet af 2:ne nya spikhamrar vid en stock, så att årliga tillverkningen nu är 160 *sk℔* spik.

Prästorp. Ett mtl berustadt säteri uti Berga socken, Sunnerbo härad af Kronobergs län, uppgifves af Wieselgren hafva först varit pastorsboställe, tillhörde sedermera slägten Gyllensvärd och år 1862 två bönder samt löjtn. Danckwardt. På egorna finnas mjölqvarn och såg; hela taxeringsvärdet var 21,800 rdr rmt.

Pugerup. Två mtl frälse-säteri uti Gudmuntorps socken, Frosta härad af Malmöhus län, beläget $2^1/_4$ mil från Lund, $1^1/_2$ mil från Höörs jernvägsstation, utgör med c:a 10 mtl in- och utsockne frälse en egendom med en areal af c:a 4,200 tld, deraf 28 tld trädgårdar, park och tomter, 952 tld skogs- och ängsmark, 47 tld ny granplantering, 54 tld torfmossar. Sjelfva säteriet och ladugårdarne Trullstorp och Wennberga, hvilka äro sammanlagda, hafva en areal af c:a 1,500 tld åker, indelad i cirkulation, ymnig hötillgång å ängar, c:a 1000 tld skog af ek och bok samt barrskogsplanteringar, anlagda under senare åren af nuvarande egaren. Sex mtl äro upplåtna till bönder och torpare. Till egendomen höra 2 mejerier med 190 kor och 1 holländsk vädermjölqvarn; hela taxeringsvärdet 1862 var 738,000 rdr rmt.

Pugerup, som förr legat vid Ringsjön, der Bo nu är beläget, har fordom hetat Boalähn. Christoffer Ulfeld, Danmarks rikes råd och befallningsman på Helsingborgs slott 1646, skref sig till Svenstorp och Boaläns gods, hvilket sednare han köpte af svärfadern Ove Urup. På 1760-talet tillhörde Pugerup öfverstinnan Brahe, har sedermera haft samma egare som Skarhult; men år 1845 köptes egendomen från H. M. konungen af nuvarande egaren, grefve E. von Rewentlow. Egaren af Pugerup är patronus till Gudmuntorps pastorat.

Pukavik. Ett halft mantal skatte uti Ysane socken, Listers härad af Carlskrona län, med lotsplats och kusthamn, den sednare 10 fot djup; har godt fiske och en skattlagd mjölqvarn. År 1862 hade hemmanet 3 egare. Stället skall efter Cronholms förmenande hafva blifvit uppkalladt efter svenska frihetens försvarare Erik Puke.

Pukeberg. Härads-allmänning i Nykils socken, Walkebo härad och Linköpings län, af 599 $\frac{3}{3}\frac{1}{2}$ tld, är ställd under allmän vård 1833 och indelad 1842 jemte Gatekulla och Släntoms allmänningar på 120 år i ett block.

Pungsund. Ett mantal frälse-säteri, fordom en betydlig egendom, nu blott en bondgård i den delen af Gryts socken af Daga härad och Nyköpings län, som sammanhänger med Gåsinge socken samt ligger norr om sjön Gällringen och på trenne sidor helt och hållet omsluten af nämnda sjö. Stället tillhörde i början af 1600-talet ståthållaren på Nöteborg Nils Hansson, som skref sig till Pungesund och blef stamfader för den i Sverige utgångna, men i Östersjöprovinserna

ännu lefvande adeliga ätten Bagghufvud. Hans ene son, ryttmästaren vid Östgötha kavalleri, Samuel (icke Ulf, som andra kalla honom) Nilsson Bagghufvud, död 1660, och hans enka, Sara Berling, som lefde 1681, egde sedan gården. Efter henne tyckes den ha kommit till hennes mans brorsdotter, Ebba Bagghufvud, emedan Ebbas man, löjtnanten Carl Stuart, äfven skref sig till Pungsund. Egendomen köptes sedermera af v. presidenten i Svea hofrätt, Henric Heérdhjelm till Arnöberg, och tillhörde 1720 hans enka, Maria Grubb, och derefter yngsta sonen, Jöns Heérdhjelm, som dessutom egde Graneberg, Herrökna, Skeppsta och Trorsbro samt dog ogift på Graneberg år 1766, slutande Heérdhjelmska ätten. Pungsund, som under hans tid och ännu 1793 var afhyst under Graneberg, ärfdes af Jöns Heérdhjelms systerdotters son, kaptenen Johan Gripenmarck till Graneberg, egdes 1825 af en fru Hahr och 1862 af bonden Peter Pehrssons enka. Tax.värdet år 1862 var 22,500 rdr rmt.

Påarp. Ett mant. frälse-säteri, se art. Murums socken. Under art. Hällstad socken i Åhs härad uppgifves oriktigt, efter Tuneld, Påarp vara derstädes beläget.

Påfvarp. Ett mant. frälse-säteri uti Hömbs socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, egdes 1814 af landtbrukaren Fröman, år 1862 af 6 bönder; tax.värdet var 50,000 rdr rmt.

Påfvelstorp. Gård, af $^1/_8$ mantal skatte, uti Fägreds socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, eges af komminister S. Kylander i Härlunda; tax.-värdet år 1862 var 16,000 rdr, inberäknadt förpantningsjord från Göta kanals bolag.

Pålsundet. Så heter det smala sund, som sammanbinder Östersjövikarna vester om Mörkön, nämligen Stafbofjärden och Kålsöfjärden, med hvarandra samt leder mellan nämnda märkvärdiga ö och Södermanlands fastland. Öfver Pålsundet går landsvägen inåt Mörkön, förbi kyrkan, norrut till det historiska Hörningsholm med sin herrliga belägenhet, och som, då man går utefter sjöstranden, tyckes, i ordets egentliga bemärkelse, sväfva i luften på sin klippspets. Namnet Pålsundet kommer sig af under oroligheterna i medeltiden der nedslagna pålar till farledens spärrande.

Pålsboda. Kaptensboställe vid Nerikes regimente, utgörande $^1/_2$ mantal krono samt beläget i Skyllersta socken och härad af Örebro län, på södra sidan om den ås inom socknen, som skiljer Teljeåns vatten ifrån sjön Tisarns. På detta boställes egor är Pålsboda jernvägsstation, hörande till vestra stambanan, anlagd. Den är den andra stationen inom Nerike, ifrån Stockholm räknadt, samt ligger 17,2 mil ifrån nämnda stad och 25,4 från Göteborg. Nästa station åt vester är Hallsbergs.

Pålsjö, *Pålsköp* (Pålstorp efter Gillberg). Ett mantal frälse i Malmöhus län, Luggude härad och Helsingborgs landsförsamling, $^1/_4$ mil norr om Helsingborg, utgör med $^1/_2$ mant. *Senröd,* samt underl. jordar och tomter å Pålsjö läge ett gods, med en jordrymd af 562 tunnl. åker och äng samt en betydlig areal löfskog af bok, ek och al; till gården hörer äfven fiske. Jordmånen är af medelmåttig beskaffenhet. Fastighetsvärdet taxerades år 1862 till 93,800 rdr rmt.

Pålsjö är utmärkt för sitt natursköna (kanhända det vackraste i vårt land) läge på en höjd strax vid Öresund midt emot Helsingör och Kroneborgs fästning; ifrån trädgården, som ligger på höjden mellan gården och sjöstranden, har man utsigt öfver Öresund utåt Kattegat med deras många seglare, stundom uppgående till ett antal af 1,000; icke mindre härligt framstår för åskådaren det danska landet med sina vackra herregårdar och skogslundar. Gården har alltsedan från 1850-talet varit under nybyggnad af nuvarande egaren, ryttmästaren och riddaren C. H. Follin; men ännu 1864 var blott halfva manbyggnaden nybyggd, och andra hälften utgjordes af den gamla, nästan alldeles förfallna. På östra sidan om gården äro ladugårdshusen belägna, och bakom dessa reser sig den vackra skogen, dit Helsingborgsboerna göra sina lustvandringar.

Af gårdens kända 14 egare må nämnas en Bille år 1430, 1655 konung Fredrik III i Danmark, 1721 kommendören i amiralitetet Wilh. Gyllenskepp.

År 1746 köptes egendomen af borgmästaren Petter Pihl i Helsingborg för 9,500 daler s:mt, och år 1774 köptes den af rådmannen och handl. Wilhelm Rander i Helsingborg, om hvilken berättas, att han före köpet var i mindre goda omständigheter, men var så säker på att vinna högsta vinsten å danska klasslotteriet, 50,000 rdr, att han redan innan dragningen skett uppgjorde köp om Pålsjö, och han hade ej missräknat sig. Den 15 Sept. 1799 gjordes egendomen af nämnde Randers enka, Ingrid Catharina Andersson, till fideikommiss till förmån för hennes fosterdotter Dorothea Maria Kjellman, sedermera gift med handelsman Hammar, och dess arfvingar i rätt nedstigande linie; men år 1833 d. 10 Augusti öfverflyttades denna fideikommissnatur å hemmanet № 3 Westra Ramlösa, och Pålsjö försåldes af enkefru D. M. Hammar till förutnämnde nuv. egaren för 60,000 rdr rmt.

Pålycke. Egendom uti Fridlefstads socken, Medelstads härad af Carlskrona län, belägen $1^1/_2$ mil från Carlskrona, nära kyrkan, vid allmänna landsvägen, på en höjd, vid stranden af en mindre, fiskrik insjö, omgifven af trädgårdar, består af $^2/_3$ mtl skatte. Egorna utgöras af öfver 110 tunnl. öppen jord, 170 tunnl. beteshagar och utmark, med vacker skog af ek, björk, bok, furu och gran, hvaraf betydligt till afsalu. Afkastningen uppgår till 300 tunnor säd. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 20,000 rdr rmt. Egare s. år en bonde. Hela hemmanet Pålycke innefattar $1^1/_3$ mtl.

Påskallavik. Köping och lastageplats med god hamn uti Kalmar län, Döderhults socken och Stranda härad, är belägen 2 mil söder från Oscarshamn, 6 mil n. n. o. från Kalmar. Köpingen, som, enligt Kongl. Maj:ts förordning af år 1862, skall i anseende till dess invånares ringa antal vara med landsförsamlingen förenad under gemensam kommunalförvaltning, räknade nämnda år inom sitt område 25 matlag och 125 invånare; år 1855 var invånarnes antal 108. Beväringsmanskapet utgjordes af 4 man. Härifrån exporteras trävaror och spannmål. Endast tvänne handlande finnas, etablerade här sedan 1822; de ega derjemte skeppsvarf, pottaskekokeri och 4 fartyg om 176 läster. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick 1862 till 156 rdr 50 öre, hvari dock är inberäknadt afgiften för Emsfors pappersbruk och gården Emmekalf med qvarnar i Emån, $^1/_8$ mil utanför köpingen.

Påtorp. Ett mant. frälse-säteri uti Fristads socken, Wedens härad och Elfsborgs län, naturskönt beläget vid sjön Artingen, $1^1/_4$ mil från Borås, $3^1/_2$ mil från jernvägsstationen Foglavik samt nära invid Elfsborgs regimentes exercisplats, der station finnes för banan mellan Borås och vestra stambanan; det utgör med $1^3/_8$ mant. frälse och $^3/_4$ mtl rå- och rörshemman samt tullqvarnar om 5 par stenar jemte rensmaskin och 3 siktar, skattlagd såg och benstamp, allt å säteriets grund, en egendom, hvars areal är omkring 1,222 tunnland, hvaraf 635 tunnland åker, äng och beteshagar samt 587 tunnl. skog. Sjelfva säteriets fastighetsvärde taxerades 1862 till 25,000 rdr rmt.

Påtorp har tillhört på 1400- och 1500-talen slägten Gylta, hvaraf den siste lär varit Per Bengtsson, död år 1580. Sedermera tillhörde gården häradshöfding Åke Åkesson Soop, gift med Ingrid Bengtsdotter Gylta, och förblef inom slägten inpå 1700-talet, då justitiækansleren friherre Th. Fehman, död år 1734, befinnes varit egare. År 1825 var brukspatron Jacob P. Utfall egare och år 1862 ekonomie-direktören N. A. Söderling.

Pärsbyn. Jernbruk på Dal uti Moo socken, Tössbo härad af Elfsborgs län, har enligt 1845 års hammarskattslängd 2 hammare, 2 härdar, med 850 *sktt* smide. År 1694 d. 11 Juni fick Elias Linroth privilegium att vid Fyrstens hemman i Hesselskogs socken, beläget på vestra sidan af vattenfallet, midt för Pärsbyn, få anlägga en stångjernshammare med härd. Detta jernverk har i bergskollegii äldre handlingar kallats än Fyrsten, än Pärsbyn, och erhöllos omsider sålunda 2:ne i stället för ett. Detta rättades så tillvida i 1763 års hammarskattslängd, att Fyrstens hammare förklarades öde. År 1695 erhöll bruket 600 *sktt* smidesrätt och 1740 en tillökning af 250 *sktt*. Den 9 Maj 1836 erhölls bergskollegii utslag att här begagna ännu 1 hammare. Egare hafva

varit bröderna Johan och Elias Linroth, hvilka synas gemensamt innehaft så Hanefors och Pärsbyn som Forrsbacka. De voro söner af den om bergsbruket och jernhandteringen i Wärmland högt förtjente egaren af Alqvittern, bergsinspektoren Elias Linroth, adlad 1691 och död s. år. Efter Johan Linroths död tillföllo Pärsby och Forssbacka hans barn. En sondotter, Hedvig Maria, blef gift med protokolls-sekreteraren i krigskollegium Johan Alb. Woltemat (upphöjd till friherre 1778 samt död i Uppsala 1798), som lärer varit disponent, men gjorde konkurs, hvarefter egendomen såldes till direktören vid Ostindiska kompaniet i Göteborg A. P. Oterdahl, hvilken 1804 lemnade den i arf till sonen, grosshandlaren Niklas Oterdahl, och mågen, kamereraren F. M. Åkerman, hvilka 1839 sålde den till generalmajoren Phil. von Mecklenburg, hvars enka afyttrade den till egarne af Hanefors, kaptenerna G. Mannerstråle och E. J. Hedborg, hvilka sedermera till medintressenter antagit friherre Axel Fleming och brukspatron Joh. Holmstedt. Alla tre bruken jemte underlydande gods taxerades 1862 till 258,800 rdr rmt. Af skattehemmanet *Pärsbyn,* 1 mantal, taxeradt till 40,000 rdr rmt, egas $^{5}/_{8}$ mantal af Forssbacka bruksbolag.

Pökan. Ett mant. frälse-säteri, tax. 1862 till 35,000 rdr rmt, se vidare artikeln Häggatorp. Hela godstets fastighetsvärde år 1862 var 203,000 rdr.

Q.

Qvafhult. Ett halft mantal frälse-säteri uti Wimmerby socken, Sefvedes härad af Kalmar län, har af ålder tillhört Cronhjortska familjen, lyder nu under Storebro jernbruk; taxeringsvärdet år 1862 var 20,000 rdr rmt.

Qvalsta. Två mtl frälse-säteri uti Östuna socken, Långhundra härad af Stockholms län, beläget vid Walloxens södra strand, synes förekomma år 1316; har på 1600-talet tillhört slägten Svinhufvud, hvars stamfader var befallningsmannen öfver Uppsala slott, Jöns Pehrsson, död på Qvalsta 1636. Sedan har Qvalsta egts af öfverstelöjtn. Winblad och hans son, kaptenen vid fortificationen, Carl Winbladh, död på Qvalsta 1768. Han har författat flera arbeten i byggnadskonsten samt nya planer till säterier och gårdar, hvilket sednare arbete ansågs 1766 af Riksens Ständer böra till prenumeration i alla socknar utbjudas. År 1772 egdes Qvalsta af Virgin och 1862 af kapten B. Tärnström. Taxeringsvärdet sistn. år var 35,000 rdr rmt.

Qvantensburg eller **Kambol,** Ett mantal frälse-säteri på Dal uti Bolstads socken, Sundals härad och Elfsborgs län, med vacker belägenhet och goda egor, utgör jemte $3^{7}/_{8}$ mantal säteri samt 2 mantal frälse, en fideikommissegendom, hvarunder skola äfven lyda $13^{1}/_{4}$ mantal. Bevillningsvärdet för Qvantensburg jemte förstnämnda $5^{7}/_{8}$ mantal, upptogs 1862 till 305,500 rdr rmt. Utsädet uppgifves till 560 t:r och skörden till 5,000 t:r. Uti Gustaf I:s registratur i riksarkivet, № 11, fol. 67, förekommer ett bref af den 20 Nov. 1545 till riksrådet Johan Turesson (Tre Rosor), deri han uppmanas framkomma med bevis till sin rätt till några gårdar i Sundal, som varit afvelsgårdar under slottet Dalaborg, och då i 1541 års jordebok *Kambol, Bregården, Nygård, Länstorp* och *Tillhagen* upptagas som frälse, men i 1557 års jordebok åter äro ansedda som krono, så vill man deraf sluta, att de blifvit indragna från Johan Thuresson. År 1577 innehades Kambol af herr Knut, troligen Posse, som hade i förläning hela Bolstads gäll. Till Michel Pedersson skref Carl IX den 25 Jan. 1609, att han tänkte anlägga en stad vid Dalboå jemte en sätesgård. Men der så är, säger konungen d. 16 Mars s. år till samma man, att ingen kunde bekommas, som ville sig der nedsätta, skulle Michel Pedersson der bygga en kungsgård. Att denna byggnad jemväl påbörjades, är tydligt, emedan Dalbönderna klagade öfver de dagsverken de måste utgöra derstädes samt vid Göteborg och Carlsgraf. Dessförutan upplyses af Michel Pederssons räkenskap i kammararchivet 1609, att han till kungsgården Kambol lemnat oxar, kor, får, m. m. Af Gustaf Adolfs bref den 26 Aug. 1612 synes, att den

påbörjade kungsgården nu var nedlagd, hvarför bönderna på Dal i stället skulle göra hvar sina 2 hjelpedagsverken vid Leckö slott. Den grundmur och jordvall, 150 alnar lång, 65 alnar bred, i rätvinklig form anlagd, som ännu synes vid norra stranden af Dalbergså, nära dess utlopp, midt för Södra Strätet, antagas vara lemningar efter den påbörjade kungsgården. Genom pantebref den 30 April 1635 öfverlemnades hufvudskatten, landtågsgärden och byggningshjelpen af Kambol med många andra hemman i Bolstad till rådmannen i Göteborg, Hans Makeleir, för en kontant summa, hvarmed han försträckte kronan. Sedan pantegaren blifvit godtgjord, sålde Kongl. Maj:t och kronan Kambol med Hallebo och flera, inalles $10^5/_8$ mantal, till ryttmästaren Bengt Börjesson Papegoja d. 1 Dec. 1639. Sedermera köptes Kambol m. fl. gårdar af Jost Hansson och derefter af kammarrådet Martin Augustinsson Leijonsköld, som derpå erhöll kongl. bekräftelse d. 27 Febr. 1647. Den 10 Mars 1654 upphöjdes Leijonsköld till friherre af Elfkarleby, herre till Dalaborg, Norra Spellinge och Wallof. Hans son, landshöfdingen i Halland, sedan i Skåne och sist i Jönköpings län, Augustin Leijonsköld, och sedermera dennes son blefvo egare af Kambol. Vid reduktionen befallde Carl XI att med 1681 års ränta indraga friherrskapet, och landshöfdingen härstädes, von Vicken, lät den 23 September 1681, innan ännu reduktionskommissionen fullbordat undersökningen och afgjort frågan, anslå Kambol till boställe för öfversten David Macklier och hans efterträdare, såsom liggande midt uti hans regimente. C. F. Leijonsköld ingaf likväl till reduktionskommissionen d. 16 April 1683 en skrift, deruti han, såsom det synes, klart ådagalade, att indragningen af Kambol, såsom ett allodialköpt gods och ej något friherreskap, vore en uppenbart olaglighet, stridande mot riksdagsbesluten. Kambol blef icke öfversteboställe, och den förhastade befallningen lärer således måst återgå. Kambol egdes från April 1688 till 1716 af biskopen i Westerås, Matthias Iser, och var då $6^1/_2$ mantal säteri; år 1737 egdes det af öfversten Abr. Segerfeldt, år 1767 af öfverstelöjtnantskan, grefvinnan Cronhjelm. Sedan egdes gården af öfv., ridd. af Svärdsorden, Carl Jac. v. Qvanten, som den 1 April 1778 erhöll kammarkollegii resolution, att säteriet får kallas Qvantensburg, och den 10 Maj s. år stiftade fideikommisset, som nu innehafves af sonsonen, löjtn. Carl v. Qvanten. På den till Qvantensburg hörande egendomen, $^1/_8$ Slottsbacken, har Dalaborgs slott varit beläget.

Qvarn. Egendom uti Bobergs härad och Krigsbergs socken af Linköpings län, består af $^1/_2$ mantal skatte Qvarn samt $4^1/_2$ mantal underlydande, vattenmjölqvarn med 2 par stenar, Unnekulla såg, alltsammans taxeradt 1862 till 148,500 rdr (hvaraf 30,000 rdr för hemmanet Qvarn). Enligt Tham finnes här äfven jernbruk med 2 härdar och 1 hammare för 450 *skll* privilegieradt årligt stångjernssmide. Egare 1862 var Per Arvid Victorin.

Qvarnarp. Egendom uti Höreda socken af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, belägen ett stycke från vägen mellan Ekesjö och Ryningsholm, utgöres af skattehemmanet Qvarnarp, $^1/_2$ mant., som är väl bebygdt, med vacker belägenhet på en vidsträckt jemn plan och har stor, väl ordnad trädgård; vidare höra till egendomen Munkeqvarn med 2 par stenar, såg med ett blad samt 1 mantal underlydande, alltsammans tax. 1862 till 66,500 rdr, hvaraf 30,000 rdr för Qvarnarp. Egorna bestå till det mesta af stenfri sandmylla på lerbotten; behöflig skog och betesmark finnes. I anseende till hemmanets ringa hemmantal har det blifvit betydligt uppodladt, isynnerhet af nuvarande egaren, kapiten Fr. Hederstjerna. Härstädes förlades först den år 1806 organiserade husarregimentets exercis-sqvadron, hvilken 20 år sednare flyttades till *Ränneslätt* vid Ekesjö.

Qvarnaryd. Ett och $^1/_2$ mtl frälsesäteri uti Frinnaryds socken, Norra Wedbo härad af Jönköpings län, var redan år 1649 säteri och innehades ännu 1682 af ryttm. Jakob Pistohl; egdes sedermera länge af Rosenqvistar; för närvarande eges det af öfverstinnan Ch. Sjöstéen på Öringe. Bevillningsvärdet är 30,000 rdr rmt.

Qvarnbacka. Bruk i Lindesbergs socken af Lindes bergslags härad och Örebro län, $3^7/_8$ mil ifrån Örebro stad och $^3/_4$ mil ifrån Linde, öster om Wede-

vågsån, i sitt nedersta lopp kallad Arbogaån, på hvars andra strand ligger Wedevågs bruk, under hvilket detta hörer, och vid hvars art. ställets historia kommer att meddelas. Vid Qvarnbacka är knipphammare samt har varit fil- och knifsmedja. Dessa verk afbrunno med sina förnämsta hus och verkstäder den 28 Oct. 1759, men blefvo åter upprättade. Till bruket hörer omedelbart 1 mantal skatte.

Qvarnemåla. Ett halft mtl skatte uti Weckelsångs socken, Konga härad och Kronobergs län, med gästgifveri, hvarifrån skjutsas till:

Uråsa i n.	$1^1/_4$	mil.
Törnemåla i s. v.	$1^1/_4$	»
Djursmåla i s. v.	$1^1/_2$	»

Vägen mellan Qvarnemåla och Törnemåla omgifves af vacker björkskog och erbjuder täcka utsigter.

Qvarngården. Egendom uti Ryssby socken, Sunnerbo härad af Kronobergs län, af $^3/_8$ mantal frälse *Qvarngården*, med $^1/_2$ mantal skatte Öfveråkra samt en skattlagd vattentullqvarn med 2 par stenar, alltsammans taxeradt 1862 till 12,000 rdr rmt, eges af löjtnant A. Lagerbjelke.

Qvarnslöt. Borg i Skokloster socken i Uppland. På egorna till hemmanet Qvarn- eller Qvarnslöt, $^1/_4$ mantal frälse, är ett skogbeväxt berg, liggande utmed sjön, å hvilket berg finnes en aflångt rund ringmur af nära 400 alnars omkrets. Muren, som är 6 till 7 alnar bred samt 4 till 5 alnar sluttande hög, omsluter bergets öfre del, med undantag af dess södra sida, der blott afbrutna, längre och kortare mursträckor äro uppförda mellan de å yttre sidorna nästan lodrätt höga klipporna. Trenne ingångar leda till fästet genom dess norra, östra och vestra sidor. Det inre rummet är ganska stenigt. Drysenius säger, »att borgen kallas »Qvarslööt Slått» och är af så stora gråstenar uppmurad, att näppeligen denna tidsens menniskor kunna sådana stenar röra.» Man kan föreställa sig, huru de fordna Göter, för 10 eller 12 århundraden tillbaka, inom dessa nu mossbevuxna och kullfallna murar vid eldbrasan roade sig med sagor och sånger, drucko ur sina horn och beredde sig till nya strider och ströftåg.

Qvarnstad. Under art. Frinnaryds socken uppgifves, oriktigt efter Tuneld, en gård med detta namn vara belägen uti socknen; rätta namnet är Qvarnaryd, till hvilken artikel hänvisas. Qvarnstad är en by uti Källa socken på Öland, hvaraf en del skänktes under katholska tiden till Kalmar nunnekloster.

Qvarntorp. Stångjernsbruk uti Nedra Ulleruds socken, Kihls härad af Carlstads län, anlagdt omkring 1628, uppgifves hafva vid 2 härdar c:a 1,100 *sktt* stångjernsmide af köpetackjern. Tillhörande landtegendom utgjordes 1862 af 1 mtl frälse *Westra Deije*, $^1/_3$ skatte *Qvarntorp*, $^1/_2$ mantal i trenne andra hemman samt såg och mjölqvarn; det hela taxerades till 74,706 rdr rmt, och egdes af Qvarntorps bruksbolag.

Qvarsebo. Ett frälse-säteri af $^7/_8$ mtl, se art. Måssebo socken.

Qvarsebo. F. d. kongl. postkontor, egentligen $^1/_3$ mantal af hemmanet Wik, i Hestra socken af Mo härad och Jönköpings län, 6 mil från Jönköping, bebygdt för ståndspersoner, med vacker belägenhet nära Källerydssjön. Kontoret anlades först vid säteriet Qvarsebo i Måssebo socken af Kinds härad; men dess aflägsna och obeqväma läge föranledde egaren till Nissaforss och nämnda säteri, öfverkommissarien Löfvensköld, att utverka dess flyttning till besagda hemman, med bibehållande af dess förra namn. Genom kongl. beslut är postkontoret med början af år 1852 flyttadt till Gisslaved i Westbo härad, hvadan alltså Hestra sockens adressort nu är Gisslaved och ej Qvarsebo.

Qvarsebo eller **Christinæ kapell.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Nyköpings Westra kontrakt af Strengnäs stift (till hemmantalet det minsta i stiftet), är beläget uti Östkinds härad af Linköpings län, $11^1/_2$ mil från Strengnäs, $3^5/_8$ från Norrköping, samt omfattar en areal af 0,590 qv.mil, hvaraf 0,009 äro vatten. Nästan alltsammans består af berg, träsk och mossar, med endast få och smala dalar; här ligger ock större delen af häradets allmänning å Kolmården, upptagande en rymd af c:a 10,000 tunnland, med vacker och vårdad skog. Socknens betydligaste vattendrag, Qvarsebo å, eller bäck, går

genom en trång dal från Wrångsjön nedåt sydost och slutligen förbi kyrkan, utför en sluttande strandbygd ner till sjön, vid foten af Qvarsebo klint. Till socknen höra Säters-, Järkne- och Djupviksholmarne, alla tämligen nära stranden. Rådande jordmånen är sand och sandblandad mylla, äfvensom något lerjord, och den hufvudsakligaste näringsgrenen utom jordbruket är strömmingsfisket i Bråviken. Spår träffas efter forntida malmbrytning och smidesrörelse; kalkstensbrott finnas flerstädes. — Qvarsebo socken har utgjort en del af Ö. Husby och blifvit förd derunder ända in på 1700-talet. År 1615 skall enkedrottning Christina *) hafva låtit uppföra ett särskildt kapell af trä å den ännu till begrafningsplats begagnade kyrkogården. Socknen hörde derpå i 5 år som annex under Lunda, men fick sedan egen kyrkoherde, med ett halft mantal till boställe. År 1626 anslog konung Gustaf Adolf spannmål från Skenäs kungsgård till sin moders stiftelse af kapellet. Till år 1688 har gränsen mot öster gått fram vid Tunabergs å, äfven i dennas nedra lopp ifrån Näfvesjön; men då synas några små hemman, tillsammans $1^1/_2$ mantal, blifvit skiljda härifrån och lagda till Tunaberg; de föras 1687 till Qvarsebo, men sägas ligga inom Jönåkers härad. Nya kyrkan, uppförd år 1808 af sten i enkel stil med torn, har en af Hörbergs vackraste altartaflor, nytt orgelverk och nya klockor. Här finnas sockenstuga, fattighus, skolhus och sädesmagasin, taxerade till 2,100 rdr rmt. De fornlemningar, som här förekomma, är en så k. jättegryta vid hemmanet Kjettilbokärr och på andra ställen stensättningar och mindre grafkullar. I socknen märkes Qvarsebo klint, ett ganska högt berg, och färjstället, hvarest man färdas öfver Bråviken, hvilken här är 2,333 famnar bred, samt Sätre eller Sätersunds skans, som anlades 1741 att försvara inloppet till Norrköping. Den bestyckades 1788 och fick en liten besättning, men är sedan öfvergifven.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde.
1805	— 1860	sk.	kr.	fr.	år 1862
392.	650.	$5^3/_8$.	1.	$^1/_4$.	321,250 rdr.

Gårdar: *Qvarsebo*, se nedan, $^1/_2$ mantal *Östankärr*, är prestgård. — *Östanå* och *Westanå* äro skogvaktarebostället. — Skattehemman äro: $^1/_4$ mtl *Björkholmen*, $^1/_8$ *Billkärr*, $^1/_2$ *Djupvik*, $^1/_8$ *Finnkärr*, $^1/_8$ *Eriksdahl*, $^1/_8$ *Hultstugan*, $^1/_4$ *Hyttan*, $^1/_8$ *Härstorp*, $^1/_8$ *Kjesslebokärr*, $^1/_8$ *Knecktbråten*, $^1/_4$ *Kubbekulla*, $^1/_8$ *Hartorp*, $^1/_4$ *Krullen*, $^1/_4$ *Laggaremålen*, $^1/_8$ *Långmåsen*, $^1/_4$ *Millantorp*, $^1/_4$ *Mjölnaregården*, $^1/_4$ *Nyttorp*, $^1/_2$ *Prytzgården*, $^1/_4$ *Smedkärr*, $^1/_4$ *Säter*, $^1/_4$ *Wibberholmen*, $^1/_4$ *Yxhammarstorp*, $^1/_4$ *Åtorp*. $^1/_4$ frälse *Wrångsjö*. — Adress: Nyköping.

Qvarsebo. Ett mantal krono-skatte i ofvanbeskrifna socken, anslaget till gästgifveri, med ett större tegelbruk, qvarn med 3 par stenar och grynverk samt en enbladig såg; arealen är 640 tunnland. — Egendomen har vacker belägenhet invid Bråviken och nära färjbryggan, och äro alla åbyggnader uti nytt och godt skick. — Vid tegelbruket tillverkas årligen omkring 400,000 tegel, hvilka afsättas i Norrköping; qvarnen afkastar omkring 160 t:r spannmål. — Qvarsebo gård har varit förlänad åt ståthållaren Daniel Bengtson Uttermark, hvars fader Bengt Månsson var gästgifvare här 1626. Sedermera hafva kända egare varit befallningsmannen von Scheibe, major v. Roland och dess arfvingar, lagman Aspling, Näfveqvarns bruks intressenter och sedan år 1843 kapiten A. Sederholm, och är egendomen sedermera försåld för 88,000 rdr rmt utan inventarier till hr Zach. Wiedstrand. Enligt 1862 års taxeringslängder utgjorde 1 mtl *Qvarsebo* med tegelbruk och $1^1/_8$ mant. underlydande ett gods, tax. till 73,750 rdr; Qvarsebo mjölqvarn och grynverk, en possession, tax. till 25,500 rdr rmt. — På Qvarsebo gårds egor finnes en af medicinalrådet Tingstadius undersökt helsokälla, hvars vatten lär vara jemngodt med Medevi Högbrunn, och den dervidvarande gyttjan lär vara lika med Loka-gyttja.

Qvartinge (i jordeboken), Qvattinge (allmännast). Välbyggd gård i Kjernbo socken, Selebo härad och Nyköpings län, $^7/_8$ mil från Mariefred, är beskrifven under socknens namn. Fastighetsvärdet år 1862 var 25,800 rdr rmt, 2 mant. skatte Qvattinge eges af extra grufveingeniören Alaric Ingemar Nyberg.

Qvedby. Två mantal frälse med derå afgärdade hemmanet Tomtsäter, $^1/_2$ mantal, också frälse, belägna i Run-

*) En uppgift, att kapellet stiftades af drottning Christina 1640 synes alltså vara felaktig.

tuna socken, Rönö härad och Nyköpings län, invid allmänna landsvägen, $1^3/_4$ mil från Nyköpings stad samt $3^1/_2$ mil från Sparreholms och 5 mil från Gnesta jernvägsstationer. Arealen är tillhopa omkring 692 tunnland, deraf 275 utgöra åker och äng, 85 odlingsmark, 199 hagar och 131 skog. På egorna finnas 7 stycken jordtorp. Manbyggningen är af sten, under sednare åren uppförd. Om egendomens fordna egare är ingenting bekant. År 1862 tillhörde *Qvedby* (tax. till 50,000 rdr), jemte $1^1/_4$ mtl frälse, 2 mant. skatte inom samma socken, gr. G. Hamilton på Täckhammar.

Qvenneberga. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Allbo kontrakt af Wexiö stift, utgöres af Qvenneberga, modersocken, samt Hjortsberga, annex, med $47^1/_6$ mantal, bebodda år 1860 af 2,180 personer. — *Qvenneberga,* socken i Allbo härad af Kronobergs län, 3 mil nordvest från Wexiö, omfattar, gemensamt med Hjortsberga, en areal af 1,201 qv.mil, hvaraf 0,027 äro insjöar. Jordmånen är sandblandad. Trenne sjöar finnas, hvaribland Stenshults-sjön är den största. Kyrkan af trä, begagnas ej, utan är nu mer Hjortsberga kyrka gemensam för båda socknarne. — År 1560 nämnes såsom kyrkoherde i *Qvenneberga,* Petrus, hvars sonsons son, Anders Krook, adlades och blef stamfader för adeliga slägten Gyllenkrook. — Hemmantalet utgöres af $7^3/_8$ skatte, $2^3/_4$ krono, $5^7/_8$ frälse; taxeringsvärdet 1862 var 387,850 rdr rmt. I bevillning för inkomst erlades s. år 14 rdr 65 öre.

Socknen utgöres af skattehemmanen: $^1/_4$ *Bräkentorp,* $2^1/_4$ *Elofstorp,* $^1/_8$ *Hönetorp,* 2 mantal *Skjölstad,* $^3/_4$ *Stenshult,* $1^3/_4$ mantal *Uråsa,* $^1/_2$ *Åeke;* — af kronohemmanen: $^1/_2$ mantal *Dragshult,* $^1/_2$ *Exhult,* militiæ-boställe; 1 *Qvenneberga* pastorsboställe, $^1/_2$ *Skjölstad,* kapellansboställe; — af frälsehemmanen: $^1/_8$ *Damsryd,* $^1/_2$ *Esperyd,* $^3/_8$ *Klinten,* 3 *Skjölstad* (hvaraf 1 mtl med qvarn, tax. till 26,200 rdr, har en egare), $1^5/_8$ *Uråsa* (hvaraf $^1/_2$ mtl, tax. till 14,600 rdr eges af fanjunkaren Gyllensvärd och $^1/_2$ mant. lyda under Engaholm), $^1/_4$ *Öijahagen.* — Adress: Wexiö.

Qverrestad. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ingelstads kontrakt af Lunds stift, utgöres af Qverrestad och Smedstorps socknar, samt innef. $36^5/_6$ mantal, bebodda 1860 af 3,048 personer. — *Qverrestad,* modersocken, är belägen uti Ingelstads härad af Christianstads län, 2 mil från Ystad, samt omfattar 0,175 qvadratmil land, fördelade på $14^{19}/_{48}$ mantal, hvaraf $4^{31}/_{48}$ skatte, $^7/_8$ krono, $8^7/_8$ frälse. Marken är någorlunda jemn, ehuruväl sädesjorden är mycket uppfylld af grof sten. Jordmånen är dels sand, dels lera, dels mulljord. Ingen skog finnes och ringa torfjord. Sockenvägen är $^5/_8$ mil. Barnundervisningen bestrides uti två fasta folkskolor och en fast småbarnsskola. Socknen underhåller 5 soldater, och utskrifningsmanskapet utgjordes 1862 af 54 man.

Folkmängd		Taxeringsvärdet	Bevilln.
1805 —	1862	år 1862	för inkomst
571.	1,236.	717,380 rdr rmt.	53 rdr 84 öre.

Socknen innefattar tre byar: *Norra* och *Södra Qverrestad,* samt *Lunnarp.* De största egendomarne äro: $3^3/_4$ mantal frälse i Södra Qverrestad, med vattenqvarn, tax. till 135,700 rdr, egare lagman Sylvan. — $^1/_{16}$ mantal skatte i № 9 *Norra Qverrestad,* $^7/_{32}$ mantal i *Lunnarp,* tax. till 17,030 rdr, egas af en bonde. — № 12, $^3/_{16}$ mantal i *Norra Qverrestad* är klockarens, — № 13, $^{11}/_{16}$ mtl samt ett gatuhus och en kyrkojord i *Norra Qverrestad,* utgöra kyrkoherdens boställe. — Adress: Ystad.

Qvibille. Annex-socken till Slättåckra pastorat, är belägen uti Halmstads härad och län, $1^1/_2$ mil från staden Halmstad, omgifves i norr och öster af Slättåckra, i söder af Holms, i vester af Harplinge, Räfvinge och Getinge socknar, samt omfattar 0,342 qvadratmil land. Af strömmar finnes här endast den, som i Slättåckra förekommer under namn af Storån, hvilken, ökad med åtskilliga små vattendrag, faller här in vid hemmanet Steninge och kallas nu dels *Skogbyå,* och dels äfven *Aleå;* den kröker sig vid Brynestorp åt vester och drager sig vidare allt mer åt nordvest, ända tills den, efter att hafva delat Qvibille socken i tvänne nästan lika stora delar, vid Wäggarp flyter ur Qvibille in i Getinge. Socknen är utmärkt genom följande berg och höjdsträckningar: *Ryssberg, Nyårsås* eller *Nyrsås, Skall,* det högsta berg i socknen, har på sina sluttningar den bästa furuskog i trakten. *Råberg, Ekeberget* med bok och björk. *Örnamossen, Myrekulla,* öfver hvilket berg, stora landsvägen går, *Steckingsberget* med ek. Allmännast rådande jordmånen är grusblandad svartmylla, utom vid några gårdar, hvarest lera finnes. Bonden är arbetssam och till-

verkar sjelf merändels sina vagnar och åkerbruksredskap, stundom säljer han äfven hjul till angränsande trakter. Qvinnan, merändels sysselsatt vid spinnråcken och väfstolen, förskaffar derigenom icke allenast tillgångar för egna behof, utan äfven till afsalu. Bevillningsafgiften för inkomst efter II art. var år 1862: 97 rdr rmt. — Kyrkan, belägen nära landsvägen och gästgifvaregården, $^1/_2$ mil från Slättåckra, består af skepp och chor med ett halfrundt utsprång. Helgedomen har, liksom de flesta landtkyrkor från rundbågsåldern, aldrig haft stenhvalf. Skeppets nuvarande brädhvalf uppsattes och målades 1771. Det gamla trätornet blef 1831 utbytt mot ett stentorn. Kyrkan inrymmer en minnesvård af marmor och alabaster, som en rådman i Warberg och Halmstad Roluf Hansson och hans hustru Anna Albertsdotter läto 1673 uppsätta i choret å norra sidomuren. Minnesvården håller i största bredden 7 fot 9 tum och i största höjden 13 fot 6 tum, och består af 5 afdelningar. De särskilda taflorna omfattas af en ram, hvars nedersta prydnad utgöres af ett englahufvud. Å sidorna äro tvänne menniskohufvud anbragte, hvilka uppbära tvänne symboliska vapen. Öfver dessa står Moses till höger, Christus till venster; öfver den förre Lukas, öfver den sednare Johannes och öfver dessa åter Mattheus och Markus, alla med sina attributer. Snerklar och fruktklasar bilda bisirater. I de trenne nedersta taflorna förekomma inskrifter, i de öfriga föreställas skapelsen och Kristi uppståndelse. Af en af inskrifterna som äro dels på dansk prosa, dels på latinsk vers, upplyses man »att Roluf Hansson med sin kära hustru på egen bekostnad af grund låtit uppbygga denna sakristia med hela dess struktur»; hvilken uppgift dock betviflas af professor Brunius, enär samma byggnad röjer till sin idé rundbågsåldern och man under sjuttonde århundradet ingenstädes byggde i rundbågsstil. Minnesvården är imellertid nu vanställd genom en usel anstrykning af oljefärg samt på flera ställen afstympad medelst hammarslag. Af fornlemningar finnas en runsten i kyrkomuren, fyra ättehögar, hvaraf *Kongshögen* har under loppet af längre tider varit föremål för så väl fornforskares som skattgräfvares undersökningar. Ifrån denna ättehög är en vidsträckt utsigt, dels åt hafvet, dels äfven åt skånska kusten, hvadan ock här var under kon. Carl XI:s krig utställd en kavalleripost. *Tingshögen*, vid Biskopstorp utmärker en plats, som fordom varit egnad åt lagskipningen.

Eolkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805	— 1860	sk.	kr.	fr.	år 1862
688.	1,142.	$3^1/_2$.	8.	$22\frac{7}{24}$.	743,466 rdr.

Socknen innefattar följande gårdar och hemman: Boställshemman äro: $3^3/_4$ mant. *Biskopstorp*, kongsladugård, taxerad till 85,000 rdr rmt, är landshöfdingens. Stället eger uti Hallands häfder en viss märkvärdighet; hit sammankallades Södra Hallands invånare af konung Erik XIV den 3 Nov. 1563 att svärja honom tro och huldhet. Det förekommer dessutom redan uti konung Waldemars jordebok af år 1231 upptaget såsom särskildt betalande åtta mark silfver. 1 mant. *Brödjeholm*, kronolänsmannens. — 1 mtl *Qvibille*, kyrkoherden i Slättåckra till stom anslagit. Qvibille kyrka tillkommer för egandejord inom Wapnö säteris frälsehemman № 2 *Fastarp* $^1/_2$ *l℔.* smör årligen. 1 mtl krono *Skoby*, har varit kapellansboställe för Holms pastorat, men öfverlemnades sedermera, enligt Kongl. Maj:ts bref af den 8 Sept. 1756, åt kyrkoherden i Halmstad till disposition, mot det att kapellanen i Halmstad erhöll Holms prestgård till boställe, efter landshöfding Hummelhjelms ordres den 18 Okt. nämnda år. 1 mantal *Skoby*, är utarrenderadt för kronans räkning. $^1/_4$ krono *Brandeborg*. Enl. Falkman innehar kyrkan dessa 2 hemman, som dock af gammalt äro kronans, likasom de af denna ännu egande Brödjeholm och № 3 Gårdstorp, inom hvilkas områden dock kyrkan har någon jord. Alla fyra äro af gammalt skyldiga att betala kyrkan landgille, som ock årligen sker. Största godset utgöres af säteriet *Mariælund* (se den artikeln) med underlydande 1 mant. i *Gillarp* (hela hemmanet är 3 mantal), 1 *Heabacka*, $^3/_4$ mantal i *Kalfvakärr* (1 mantal), 1 mtl i Qvibille ($4^1/_6$ mtl), $1^3/_4$ mtl i *Skoby* (3 mtl), 1 *Torlunda*, $1^1/_2$ mtl i *Tronarp* ($2^1/_2$ mtl), alla af utsockne frälse-natur; taxeringsvärdet är 263,000 rdr rmt. — 1 mtl *Brynestorp*, 1 *Gårdstorp*, $1^1/_2$ *Qvibille*, alla uts. frälse och taxerade till 71,000 rdr, egas af grefvarne Hugo & Malcolm Hamilton. 1 mant. uts. frälse *Tronarp*, tax. till 32,000 rdr, eges af hr C. Holmdorff. — 1 mtl frälse *Steninge*, med qvarn och såg, egare hr C. F. Isberg. — $^1/_2$ *Qvibille* med gästgifveri. — $^1/_2$ mtl *Knaggagård*, $^1/_2$ mtl *Styrestad*, egas af kammarjunkaren G. Staël von Holstein. $^1/_2$ mtl *Lundåckra*, $^{21}/_{64}$ mtl *Skoby*, af en bonde. — $^1/_4$ mant. i *Kalfvakärr*, af grefve G. Hamilton. — Öfriga frälsehemman äro: $^1/_8$ *Bölarp*, $^1/_2$ *Brandeborg*. Skattehemman äro: $1^1/_2$ *Gårdstorp*, $^1/_2$ *Gislabol*, $^1/_2$ *Qvibille*, 1 *Skoby*. — Adress: Halmstad.

Qvickjock, egentligen Queikjock (forssande bäck eller flod). Annex-socken till Jockmocks lappmarks pastorat, hörer

till Calix fögderi af Norrbottens län, och är belägen 8 mil söder ifrån berget Sulitelma, 26 mil från Luleå. Qvickjocks natursköna fjälldal, torde svårligen hafva sitt motstycke inom riket; men först från Wallespikens högsta fjällspets, belägen $1^1/_2$ högst 2 mil från Qvickjock, öppnas åt alla sidor den mest vidsträckta och storartade utsigt öfver det vilda och ödsliga fjäll-landet, omvexlande i många färgskiftningar mellan snöbetäckta fjällsluttningar, gråa sönderspängda skifferlager, i grönt och gult skiftande mossfält, samt den nedan liggande dalen, i hvars fördjupning Saggatträsk är beläget, och som är belyst dag och natt af sommarsolen, som ock här är invånarnes tidmätare. Hela taflan inom horizonten är nämligen för dem en solvisare i stort, och fjälltopparne äro zifferorna derpå. Från höjden af *Orrivara* nedstörtar en liten flod, *Kådtjöjock*, på 500 fots höjd, och bildar några särdeles vackra vattenfall, innan den bortdör i Saggats djupa böljor; omgifvande skogsparker genomskäras af förenade *Karna-* och *Tarra*-elfvarne, som samlat de från grannskapet af *Sulitelma* och *Ruotivare* nedrinnande vattnen. Socknen är väl bergaktig och rådande jordmånen sand, men Qvickjocks ofvannämnda vattendal, ehuru belägen under $67^1/_2$ grader polhöjd, dock betydligt lägre än de flesta så nära fjällen belägna orter, har ett jemförelsevis mildt klimat, bördiga ängar och täcka lundar, smyckade af åar och fjällbäckar, hvilka sorlande slingra sig genom de grönskande dälderna; här drifves äfven ett ej ofördelaktigt åkerbruk. Vid fjällbergen plockar man ej blott hjortron, utan äfven hallon, åkerbär, och t. o. m. något smultron. Åkerbären äro mycket större och saftigare än på nedra landet. Det var här, som fil. mag. Carl Er. Læstadius, sonsons son af pastoren i Arjeploug Joh. Nic. Læstadius, och en man med grundlig vetenskaplig bildning, valde en anspråkslös verkningskrets och gaf sina yngre halfbröder, Lars Lewi och Petrus Læstadius, en sorgfällig uppfostran både till studier och arbete. Han bragte äfven åkerbruket härstädes, der jordmånen öfverhufvud är mager, till en ovanlig afkastning. Enligt deröfver förda anteckningar, erhöllos åren 1813—14, efter 1 tunnas utsäde, ifrån 8 till 12 t:r korn. En son af honom, Joh. Læstadius, är nu här komminister och skollärare vid lappskolan inom Jockmocks distrikt.

Folkmängden, som år 1805 var 427, uppgick 1860 till 676 personer. Boskapsskötsel och fiske äro inbyggarnes hufvudsakliga näringsgrenar. År 1667 den 20 April, anbefalldes landshöfdingen Graan att låta här uppbygga kyrka och prestgård, men verkställighet lärer icke följt förrän efter år 1671, sedan kapellet vid Nafriluokt nedbrunnit. Förut eller år 1643, hade äfven en kapellbyggnad vid *Sirkasluokt* blifvit uppförd för Sirkas-Lapparnes behof. På sista sluttningen af Snjärrok, är platsen för den nätta kyrkbyn. En kulle prydes af den lilla rödmålade träkyrkan med sin spetsiga tornspira och sin ensliga lilla klockstapel, en annan af komministerbostället, bakom hvilket reser sig en tredje högre kulle, Rosenbacken kallad af sina röda blommor (Epilobium angustifolium); och der är Qvickjocks enda kanon: ett stort klippblock, med ett par sprängda hål uti, att dundra på festdagar, och mellan dessa byggnader ligga, icke mindre pastoralt, ett par andra, tillhöriga kyrkovärden och klockaren. Lappar, hvilka aflidit vid moderkyrkan i Jockmock, hafva ändock på sitt yttersta förordnat att de skulle begrafvas på Qvickjocks kyrkogård, ehuru mer än 13 mil åtskilja kyrkorna. Nybyggarne, som här utgöra, så till sägande en enda slägt, hafva inrättat en djup och rymlig graf, med hus deröfver, hvari deras döda nedsättas. De hafva ock från gamla kyrkogården uppgräft sina förfäders ben, och nedlagt dem i ett hörn af den nya familjegrafven. För Tourpan- och Sirkas-Lapparne, håller komministern i Qvickjock, under sommaren, gudstjenst i fjällkapellet *Alkavare*, beläget 8 mil i n. o., uppåt gränsen vid *Alkajaur*, en af Stora Lule elfs källor, med utlopp till *Wirijaur*. Om de härstädes på 1600-talet bearbetade *Kedkevare* silfvergrufvor, se den artikeln och artikeln Jockmock. Att i dessa snöns och isarnes land likväl ej alla ömmare känslor helt och hållet stelna och förfrysa, intyga en berättelse, hvars sanning är bestyrkt af mag. P.

Læstadius, och som finnes intagen ibland andra böcker äfven i »Läsning för folket», 15:de årg. 3:dje häft., sid. 245; den handlar om en yngling, som blef vansinnig öfver att föremålet för sin kärlek, en ung qvinna, gafs åt en förmögnare. Han slutade sitt lif på fjällen i en af honom sjelf murad graf af sten; rivalen fick ock ett ömkligt slut, i det han begrofs under ett stort snöras i en djup bäckdal (kårsa), mellan de höga fjällen Njunnas och Kaskaivo. — Adress: Luleå.

Qvicksund. Ett smalt sund i Mälaren, förenande dess båda vestligaste stora fjärdar, Galten och Blacken, samt liggande imellan Tumbo socken i Södermanland och den täcka Nyckelön, hörande till Rytterns socken i Westmanland. Vid högt vatten är der ström, men dock alltid segelbart, och derigenom finnes enda farleden ifrån Örebro genom Hjelmare kanal, Arboga, Köping och Kungsör till Stockholm och öfriga Mälareorter. Segelleden lärer i fordna tider gått en half mil norrut, på andra sidan ön, genom det s. k. Mellansundet, och Qvicksund tillkommit endast af ett dike, som en fiskare upptagit tvärtigenom sandåsen, hvilket dike i hast blifvit af strömdraget utvidgadt till dess nuvarande bredd. Deraf namnets härledning. Öfver sundet löper medelst färga en landsväg mellan de båda nämnda landskaperna. Under biskop Kettils uppresning föreföll här en träffning mellan Rekarlarne och konung Kristians folk. Denne sednare hade skickat flera af sina krigsskepp in i Mälaren, hvilka vid Qvicksund angrepos af bönderna, som nedsköto den ena sjömannen efter den andra, då de stigit upp i tacklen. Slutligen äntrade de fartygen och eröfrade dem. Det heter härom i krönikan:

»Den, som stod å landet fast,
Han grep honom, som satt högst i mast;
Märsen kunde sin man icke hålla,
Derföre måtte han i skeppet nederfalla.»

Följden af detta slag blef att konungen drog sig tillbaka till Danmark.

Qvidinge. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Åsbo kontrakt af Lunds stift, utgöres af Qvidinge och Sönnarslöfs socknar samt innefattar $46^3/_{16}$ mtl, bebodda 1860 af 3,839 personer. — *Qvidinge,* modersocken, är belägen uti Södra Åsbo härad af Christianstads län, $2^3/_4$ mil från Helsingborg, och omfattar 0,486 qvadr.-mil land, fördelade på $16^7/_8$ mtl skatte, $8\frac{13}{16}$ kr. och $7\frac{1}{12}$ fr. Marken är jemn, undantagandes en ås, kallad Söderås, der ymnig skog växer, hvarpå socknen eljest lider brist. Jordmånen består till hälften af skarp sand på örgrund och till hälften af mylla och lera. *Qvidinge hed* har i historien blifvit bekant genom kronprinsen Carl Augusts här d. 28 Maj 1810 inträffade slaganfall, som slutade hans lif; till erinran af denna händelse är på heden upprest en minnesvård. Sockenvägen är $^1/_6$ mil. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast och 3 flyttbara skolor af 4 examinerade lärare. Fattighuset är uppfördt på Gyllenbjelkeska fonden. I kyrkan visas uti en graf på likkistan, som innesluter stoftet af en af kon. Carl Gustafs hjeltar, Hans Kristoffer Krimstein, dennes sköldemärke, arbetadt i messing, utvisande, bland annat, bojor och öfver skölden en beväpnad tattare, allt minne af hans 4-åriga slafveri på Krim. På väggen hänger hans värja.

Folkmängd. 1805.	1862.	Mat-lag.	Tax.-värde. år 1862.	Bevillning för inkomst.
1,164.	2,656.	627.	1,629,545.	241 rdr rmt.

Gårdar: $^7/_8$ mtl *Qvidinge,* kyrkoherde-boställe, $^3/_8$ mtl *Qvidinge,* är klockaregård. — *Tomarps* kungsgård, $7^1/_2$ mtl, med $^1/_{16}$ mtl Rosendal samt 16 arbetstorp, tax. till 252,000 rdr, är öfverste-boställe. — $^1/_4$ mtl *Körslätt,* c:a 3 mtl *Maglaby,* $^1/_{16}$ *Skrikarehus,* $^7/_{32}$ mtl *Kärreberga,* allts. tax. till 143,375 rdr, eges af ryttm. Tornerhjelm. — $^1/_3$ *Goentorp,* $^1/_6$ *Qvidinge,* tax. till 40,000 rdr, eges af löjtn. F. Rosencrantz. — $\frac{15}{64}$ mtl *Kihlåkra;* $^5/_{16}$ *Kärreberga;* $^1/_{16}$ mtl *Fruemöllan,* med qvarn med 2 par stenar, sikt och skalqvarn, utgöra trenne, de största af socknens öfriga gårdar, som alla egas af bönder. — *Kollinge,* ett kronobete. — Socknen ligger $^1/_2$ mil från adressorten Åby.

Qviinge. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra Göinge kontrakt af Lunds stift, utgöres af Qviinge och Gryts socknar, samt innefattar $42^1/_{48}$ mtl, bebodda 1860 af 1,784 personer. — *Qviinge,* modersocken, är belägen uti Östra Göinge härad af Christianstads län, $1^7/_8$ mil n. n. v. från Christianstad och omfattar 0,260 qvadr.-mil land. Marken är bergig och på några ställen mycket stenig. Rådande jordmånen är svartmylla, någon lera finnes ock. På skog är brist. En under Hanaskogs gård lydande vacker furuplantering på omkring

80 tlds rymd lades i aska 1859. Bevillningen för inkomst var år 1862: 62 rdr rmt. Af nedanstående fastighetsvärde är 3,900 rdr för Qviinge och Westra Olinge skolhus samt Gryts fattighus. Sockenvägen är $^3/_4$ mil.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärdet
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
674.	976.	$4\frac{3}{8}$.	$\frac{19}{24}$.	$18\frac{7}{8}$.	904,800 rdr rmt.

Hushåll: 198.

I socknen finnas gästgifvaregård i Qviinge by, hvarifrån skjutsas till *Broby*, $1^1/_8$ mil, till *Wanneberga*, 2 mil, till Christianstad $1^5/_8$ mil, till *Nöbbelöf*, $2^1/_4$ mil och *Fjelkinge*, 2 mil. På Westerlöfs och Qviinge egor finnas tegelbruk. Af gods och gårdar märkas: *Hanaskog*, säteri (se den art.) med underlydande, utgörande ett gods med ett taxeringsvärde af 309,000 rdr rmt. — Under Wanås lyda $5^7/_{16}$ mtl ins. fr., $^3/_8$ sk. rusthåll i *Westerslöf*, $^9/_{16}$ mtl *Älsåckra*, allts. tax. till 270,000 rdr rmt. — $1^1/_8$ mtl uts. fr. *Ballingstorp*, eges af grefvarne Hamilton. — $^7/_{32}$ sk. rusth. i n:o 8 *Qviinge*, med ångbränneri och tegelbruk, $^3/_{64}$ ins. fr. *Truedstorp*. — $^1/_3$ mtl i n:o 4 *Qviinge*, jemte en bebyggd lägenhet, tax. till 21,200 rdr, egas af handl. Hintze i Christianstad. — $\frac{13}{64}$ mtl ins. fr. *Truedstorp* eges af justit.-statsmin. baron De Geer. — $^2/_3$ mtl *Qviinge*, kyrkoherde-boställe. — $^1/_8$ mtl i n:o 7 *Qviinge* är klockarebol. — Adress: Christianstad.

Qvikulla eller *Ekudden*. Ett halft mtl frälse i Skallsjö socken, Wädtle härad och Elfsborgs län, utgjorde 1862, jemte $3^3/_4$ mtl. underl., ett gods, tax. till 75,000 rdr (hvaraf 30,000 rdr för Qvikulla), som egdes af kapten J. T. Berg. Hemmanet köptes 1639 af fru Beata Oxenstjerna.

Qvill. Pappersbruk på skattehemmanet Qvills egor uti Ökna socken, Östra härad och Jönköpings län, anlades vid Emmån af Anders Clarin och har privilegium af d. 15 Dec. 1779; egdes sedan af en hr Gran, hvarefter det köptes af åboerna i Qvill; tillhörde 1862, hr C. Wahlström, som äfven är egare af $^1/_6$ mtl i Qvill, mjöl- och grynqvarn med 4 par stenar, anlagd 1844 af Jonas Pettersson, sågqvarn med ett blad samt $^5/_{12}$-delar i Thureforss laxfiske, allts. taxeradt till 23,400 rdr rmt. Hela hemmanet Qvill, 1 mtl skatte, har en areal af 592 tld, deraf 34 åker, 118 äng, 283 betesmark; $^5/_{12}$ mtl i hemmanet, tax. till 16,200 rdr, eges af 5 bönder.

Qvill. Välbyggd gård, se art. Kråxhults socken.

Qville. Härad och ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wikornes Södra kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af socknarne Qville, Svenneby och Bottna; det stöter med sin vestra sida till hafvet, och omslutes i de andra väderstrecken af Tanums, Tunge och Sotenäs härader. Orten är bergaktig och skoglös. Gråa, nakna bergåsar, i en forntid afslipade af hafsvågorna, omsluta i ständig enformighet dalar af föga vidd, men af stor bördighet. Östra delen är en högslätt, som med branta väggar bryter sig mot kusten. I midten af pastoratet ligga de trespetsade *Öneskymtarne*, ett af länets högsta och besynnerligast formade berg, hvilket tjenar seglare i Kattegatt till landkänning. I likhet med länets öfriga kust saknar Qville betydligare insjöar. Uti den stora skärgården, som tillhör pastoratet, finnas många öar, såsom *N. Hvalö, Kalfö, Jacobsö* och den vackra *Hjerterön* samt den största *Hamburgö* (egentligen *Hornborgö*), hvars areal är $^1/_{16}$ qvadr.-mil. Omkring $1^1/_2$ mil från landet ligga i öppna hafvet *Wäderöarne*, en samling af ett par hundrade klippor och blindskär, på hvilka många rika laddningar gått förlorade, och många tusende menniskolif blifvit spilda. Men sedan fyren på den härifrån icke så aflägsna *Sälö* och sedan den på *Hållö* tändes, hafva dock sjöskador till största delen upphört att inträffa. Några af dessa klippor bebos af lotsar. Ibland de vikar, som inskära på stranden af Qville, äro *Joredfjorden*, söder om Fjellbacka, samt Bottna-fjorden, som bildar till en del gränsen mot Sotenäs, de största.

Hufvudnäring är jordbruket, men här idkas också ett betydligt fiske. Det är utanför kusten af Qville och synnerligast omkring Fjellbacka, som sillfisket sedan år 1808 blifvit fördelaktigast drifvet. Inbyggarne på de många fisklägena idka mest hummerfiske och ostrontägt. Häradet omfattar 43,531 tld, hvaraf 9,053 tld skola vara odlad jord, endast 676 tld naturlig äng; hemmantalet är 169. Inbyggarne, hvilkas antal har på 50 år ökats med 3,800 personer och uppgick 1862 till 8,165, hafva varit i mindre godt rykte för sin sedlighet, hvilket förhållande dock i sednare åren undergått en fördelaktig förändring. De utmärka sig för lifighet och raskhet, samt äro till större delen ypperliga sjömän. För

öfrigt hänvisas till artikeln Bottna. Häradet, som förer i sitt sigill ett träd, har tingsplats vid Rabbalshede. — *Qville*, modersocken, belägen norr i häradet, $5^1/_4$ mil från Uddevalla, $13^3/_4$ mil från Göteborg, innefattar öfver $^4/_5$ af dess jordvidd, eller 1,434 qvadr.-mil. Jordmånen är lera och mulljord. Isynnerhet i trakten af Fjellbacka är leran styf och bördig. Den svagaste jordmånen är på höjderna i socknens nordöstra del, hvarest finnes mycken sand. Hemmanen äro inskränkta till egovidden men mycket uppodlade. Hufvudsädet är hafra och blandsäd. Endast i bergstrakten omkring Fogelkärr, samt i nordöstra gränsen och på St. Wrem finnes någon barrskog, och blott 7 gårdar hafva någon löfskog. Torfmossarne äro redan till största delen medtagna. Skälsandsbankar finnas flerstädes, samt hafva begynt att användas på jordbruket. Bevillnings-afgiften för inkomst var år 1862: 415 rdr. Kyrkan, grundmurad af gråsten och belägen på en liten klipphöjd i en större dal, är den enda landskyrka i Bohuslän, som eger korsform. Denna har hon likväl fått i sedare tider, då hon saknat utrymme för församlingens tilltagande folkmängd (hennes längd är 45 alnar och bredden öfver korsarmarne 35); under året 1863 har församlingen ock beslutat om uppförandet af en ny kyrkobyggnad, hvartill ett statslån på 40,000 rdr rmt erhållits, med vilkor att amorteras under loppet af 20 år. Ibland socknens naturmärkvärdigheter förtjenar att omnämnas en bergsklofva vid Fjellbacka. Många och märkvärdiga fornlemningar finnas inom socknen. Hällristningar synas på bergen, der man öfverallt påträffar skepp, hålor, fotsulor och djur. Ättehögar hafva förr varit vid Lilla Jored; om fyndet derstädes år 1816, se art. Jored. Graf- och ättehögar finnas på flera ställen. Här har träffats lemningar efter ett ämbar, gjordt af enträds-stäfver, sammanhållna med band af bronz och silfver, samt invändigt bestruken med en slags oljefärg. Af dylika fornminnen upplysas vi att våra äldsta inbyggare icke stodo efter vår tid i handaslöjd. På *Mörhultsmoar* äro uppsatta 16 mindre stenar, till minne, såsom det berättas, efter vikinkar, som landstigit i grannskapet, men här måst bita i gräset. En vida yngre fornlemning är en på *Knaxeröds* utmark, vid stora landsvägen belägen fyrhörnig stjernskans. Den är byggd af bergfallen sten, samt 48 alnar lång och 6 alnar hög å hvardera sidans yttre kant. Planen, som ligger en aln lägre än bröstvärnen, är stensatt och jemnad med jord. På högra sidan af holmen *Fotsil* skall en förnäm Skotte, som varit mäktig på skepp, blifvit i fordomtid begrafven i skälsandsbank. På Wäderöarne och flera holmar träffas uthuggningar i bergen af kompasser och bomärken, gjorda uti en sednare tid. Det enda af Qvilles ålderdomsminnen, som belyses af något historiskt ljus, är *Hornborgs slott*, till hvilken artikel hänvisas.

Märkliga ställen, redan beskrifna vid sina artiklar, äro vidare fiskläget *Fjellbacka* och *Gudmundsskäret*. Barnundervisningen bestrides i 4 flyttbara folkskolor. Beväringsmanskapet utgjordes 1862 af 223 man.

Folkmängd. 1805	— 1862.	Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Taxeringsvärde år 1862.
3,346	6,468.	90.	$14\frac{1}{4}$.	$24\frac{1}{4}$.	3,189,500 r. rmt.

Socknen innefattar följande hemman och gårdar: $4^5/_8$ mtl fr. säteri *Wrem*, hvaraf $3^3/_8$ mtl med underl. tax. till 137,000 rdr, utgör socknens största gods. — $^1/_2$ *Fagerbacka*, $^1/_4$ *Holmanne*, $^1/_4$ *Kasen*, $^1/_2$ *Lycke*, $^1/_2$ *Myren*, äro rå och rörs hemman. — Boställshemman äro: $^1/_4$ *Norgård*, $^1/_4$ *Söbskinds*, $^1/_4$ *Lilla Svälte*, prestbohlshemman. 2 *Qville*, tax. till 50,000 rdr, är kyrkoherdens. $^1/_2$ *Askieröd*, mönsterskrifvarens. 1 *Lilla Jore*, regem.-skrifvarens; 1 *Berg*, fältväbelns; $^1/_2$ *Dromalseröd*, trummslagare-; $^1/_4$ *Hamborgön*, korporals-; 1 *Ledum*, kapitens-; $1^1/_2$ *Norr Edsten*, $^1/_2$ *Solbräcke*, $^1/_2$ *Torpanne*, 1 *Lilla Wrem*, militiæ-hemman. $^1/_2$ *Qville*, kronolänsmans. — 2 mtl *Allestorp*, 1 *Ahlnäs*, $1^3/_4$ *Bräcke* (biskop Joh. Wingårds födelseort), 2 *Backa*, 1 *Bastekjerr* (som jemte $^5/_8$ i Tungenne utgör ett gods, tax. till 24,500 rdr), $^3/_4$ *Björtorp*, $^1/_2$ *Berga*, $^3/_4$ *Boråseröd*, $^1/_2$ *Borganne*, 2 *Branneby*, $^1/_2$ *Bärby*, $^1/_2$ *Dahle*, 2 *Dåfveland*, $^1/_4$ *Dusgård*, $^1/_4$ *Dyngön* (här finnes minsta egolotten i socknen $^1/_{40}$ mtl), 1 *Efvenröd*, 2 *Edsten*, 1 *Fossanne*, $^1/_2$ *Flyg*, $1^1/_4$ *Foglekjerr*, 1 *Grimslätt*, 1 *Giddehammar*, $^1/_4$ *Gullouf*, $^1/_8$ *Gåsön*, 1 *Hamn*, 4 *Hjelp-Edsten*, 1 *Hala*, $2^3/_4$ *Öfver* och *Sör Hee*, $^1/_2$ *Hög-Edsten*, $^1/_2$ *Humlekjerr*, $^1/_4$ *Hålt*, $^1/_4$ *Hoalön*, $^1/_4$ *Hallesås*, $^1/_4$ *Hjerterön*, $^1/_4$ *Hornlycke*, $^1/_4$ *Hekullen*, 2 *Stora* och *Lilla Jore*, 2 *Kamstorp*, $^1/_2$ *Klingseröd*, $1^1/_4$ *Könnerstorp* (hvaraf $\frac{11}{12}$ mtl samt $^1/_3$ i Solhem utgör ett gods, tax. till 30,000 rdr), 1 *Klef*, 1 *Krokbräcke*, $^1/_2$ *Knaxeröd*, $^1/_4$ *Kalfön*, $^1/_2$ *Kålstorp*, 2 *Lersten*, 1 *Lifveröd*, 1 *Lushed*, $^1/_2$ *Lycke*, $^1/_2$ *Lunna*, 1 *Lässbo*, 1 *Möre*, $^1/_2$ *Mostorp*, 1 *Norgård*, $^3/_4$ *Norby*, $^3/_4$ *Nygård*, $1^1/_2$ *Qville*, $^1/_2$ *Rabbals-*

hede, 1 *Rorvik*, 1 *Röd*, 1 *Råröd*, $^1/_2$ *Rörkjerr*, 1 *Staby*, 3 *Solhem*, 1 *Skebräcke*, $^1/_2$ *Stufängen*, $1^1/_2$ *Skista*, $^1/_8$ *Skoganne*, $^1/_8$ *Skåtteröd*, 1 *Söbskind*, 2 *Norr* och *Sör Solberg*, $^1/_8$ *Skogen*, 3 *Torp*, 2 *Tråttestad*, 1 *Trätteland*, 1 *Tungenne*, $^1/_2$ *Tveten*, $^3/_4$ *Thorsbo*, 1 *Träsvall*, 1 *Tegen*, $4^1/_2$ *Widingen*, $1^1/_2$ *Yllene*, $^1/_4$ *Änneröd*, $^1/_4$ *Äsleröd*, $1^1/_4$ *Åbrott*, 3 *Öhn*, $1^3/_4$ *Ödsmål*, $^1/_2$ *Österöd*, alla skatte. — $^3/_4$ *Branstaby*, 1 *Norr* och *Sör Eigdö*, $^1/_2$ *Fedja*, $^3/_4$ *Sör Grind*, $^1/_2$ *Kärill*, $^1/_2$ *Lossgård*, $^3/_4$ *Hög-Edsten*, $^3/_4$ *Norr-Edsten*, $^1/_2$ *Röd*, $^3/_4$ *Skjöröd*, $^3/_8$ *Svälte*, $^1/_2$ *Torpanne*, $^1/_4$ *Ullseröd*, $^3/_8$ *Widingen*, 1 *Ödsmål*, äro ins. frälse. — 1 *Amdahl*, 2 *Bodeland*, $^1/_2$ *Sör Foglekjerr*, $^1/_2$ *Norr Grind*, $^1/_4$ *Hakeröd*, 2 *Stora Jored*, $^1/_4$ *Klefva*, 1 *Kalfskind*, $^1/_4$ *Kindlycke*, $^1/_2$ *Snibe*, $^1/_4$ *Rönningen*, $^1/_2$ *Utgård*, $^1/_2$ *Ödsmål*, äro uts. frälse. — Bland fisklägen märkas: *Fjellbacka* med 98 hus, *Mörhult* med 11, *Tången* och *Grimsvik*. — Adress: Uddevalla.

Qvilledalen, en bred bördig dal, genomskär ön Hisingen, och är så jemn, att ett vattendrag, som genomflyter dalen, utfaller åt båda dalens mynningar. Begge dessa mynningar kallas Qvillan, det gamla Elfvarqvislar. Utanför en af desamma föll konungen i Bohuslän, Guttorm Haraldsson, i striden mot sjökonungen Sölfve Klofe.

Qvilleforss. Stångjernsbruk i Ökna socken, Östra härad af Jönköpings län, med en knipp- och 3 spikhamrar, tax. 1862 till 16,450 rdr rmt.

Qvilleströms. Jernmanufakturverk uti Ökna socken, Östra härad och Jönköpings län, tax. 1862 till 1,100 rdr rmt, eges af en åbo.

Qvillinge. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Lösings, Bråbo och Memmings kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Qvillinge och Simonstorps socknar, med $69^5/_{16}$ mtl, bebodda 1860 af 3,399 personer. *Qvillinge*, modersocken, belägen uti Bråbo härad af Linköpings län, $4^3/_4$ mil från Linköping, $2^1/_4$ från Söderköping, $^3/_4$ mil från Norrköping, mellan Bråviken i sydost, Risinge socken i vester, Simonstorp i nordost och norr, Krokek i öster, samt omfattar sydöstra delen af en landtunga mellan Björn- och Loddby-vikarne, och från dem vester ut, är ett temligen slätt land, med spridda bergkullar och sidländta marker i omvexling, men inåt vester finnes mera af det sednare slaget. Derpå vidtager mot norr Kolmårdens sydligaste branta affall, utgörande en bestämd skiljegräns mellan slätten och berglandet. Af sjöar nämnas *Elgsjön* och *Ösjön*, *Stock-* och *Ågelsjöarne*, *Holmsjön*, *Emten* och *Långgölen*, *Wekmangen* och *Näknen*, *Bärsjön*, *Öfra* och *Nedra Glottern*.

Bland enskilda bergshöjder anmärkas: *Thorsklint* å Lida egor, med vidsträckt utsigt öfver slätten, Bråviken och Glan; en bergås på Hults egor, med en sten, kallad *Klofsten*, af 5 alnars höjd och bredd; *Borgareberget* med Gunhildshäll, äfven på Hults egor; och *Rotbrinken*, en af de s. k. Åbybackarne, öfver hvilka landsvägen förr gått uppåt Södermanland, och som erbjuda vidt omfattande utsigter. — Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, vid en del gårdar betydligt uppdrifna i sednare tider, i det genom nyodlingar, fodervextodling, och på ett ställe äfven ängsvattning, både utsäde och höafkastning ökats till ungefär dubbelt på 30 år; härtill komma bergsbruk och fabriksrörelse i skogsbygden, af stor betydelse sedan anläggningen af *Thorshags* bomullsspinneri (tax. 1862 till 137,970 rdr rmt). Bränvinsbränning har i sednare åren endast blifvit utöfvad vid Åby gästgifvaregård. Jordtorpare utbytas alltmera mot statdrängar, till högst menlig verkan, enligt uppgift, och till ständigt ökad börda för fattigvården. Nästan all egendom tillhör ståndspersoner, och få socknar förete en sådan mängd bättre bebyggda och skötta gårdar; blott några smärre hemmansdelar egas af allmoge. Under katholska tiden hafva här lydt 3 gårdar under kyrkliga stiftelser. I bevilling erlades 1862: 1,349 rdr, hvaraf 729 rdr för fastighetsvärdet och 620 rdr för inkomster.

Qvillinge förekommer 1330 och oftare; det har till 1600-talet innefattat äfven hvad nu är Simonstorp. Kyrkan är ombyggd åren 1788—90, har orgelverk samt altartafla af Hörberg från 1788; den första hvarmed han i länet gjorde sig känd. Gamla kyrkan, flera gånger tillbyggd, sednast med chor 1748, hade torn, samt grafvar för Björnsnäs och Malmö säterier, flera adliga banér m. m. Socknen har vanliga kassor och en mängd donationer för fattigvården. Kyrkan taxerades 1862 till 37,000 rdr; fattig- och skolhus samt tingshus till 10,390 rdr. Till kyrkan har hertig Johan af Öster-

götland år 1612 förärat *Kyrkosågen* (tax. till 16,200 rdr rmt). Sparbank stiftades här 1852. Af fornlemningar omtalas stensättningar på Thorsklint, stenmurar på Borgareberget, m. m. För öfrigt är antecknadt, att pesten härjade här åren 1710, 11 och 12, och bortryckte omkring 150 personer; vidare att ryssarne år 1719 brände en stor mängd gårdar, men enligt sägen bortskrämdes från kyrkan genom en kyrkovaktares mod; och att 1722 års vinter var så blid, att segelfarten i Bråviken var öppen i Febr. och Mars.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärdet
1805.	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,753.	2,572.	$26\frac{5}{24}$.	$4\frac{7}{16}$.	$28\frac{5}{6}$.	2,228,812 rdr r:t.

Socknen utgöres af följande hemman, *skatte:* 1 1/4 *Döfvestad,* 1/4 *Ellertorp,* 1/8 *Falkviken,* 1/8 *Granstorp,* 1/4 *Gunnarstorp,* 1 1/2 *Herrstad,* 1 1/2 *Kuddby,* 1 *Lund,* 1/8 *Qvarntorp,* 1/8 *L:a Rödmåsen,* 1 *Skälstad,* 2 *Ströija,* 1/2 *Sätra,* 1/3 *Torshag,* 2 1/2 *Trönäs,* 2 *Åby,* 1 1/2 *Össby; frälse* äro: 1/2 *Algutsbo,* 1/4 *Ekeby,* 1 mtl *Hella,* 1 1/2 *Herrstad,* 3/8 *Hjelmarsö,* 1 *Högärne,* 1 *Iglinge,* 1 1/2 *Jursla,* 1/2 *Kuddby,* 1/4 *Myckelhult,* 1/2 *Näkna,* 1/2 *L:a Nöbble,* 1 5/6 *S:a Nöbble,* 1 *Qvillinge,* 1 *Ringeby,* 1/4 *Römåsen,* 1/4 *Skriketorp,* 1/4 *Skälstad,* 1 *Skärlöta,* 1 *Smedstorp,* 1/4 *Sten,* 1/2 *Sätra,* 1 3/4 *Åby,* 1 *Ågelsjö,* 1/4 *Älsebo,* 1 3/4 *Össby,* 1/2 *Bådstorp,* 3/4 *Ekeby* ladugård. — Gårdar och verk: *Hult,* bruks- och landtegendom (se den art.), tax. till 245,000 rdr rmt. — *Björnsnäs* egendom, se den art., tax. till 175,000 rdr, egare brukspatron Henning Trozelli. — *Björnvikens* egendom (se den art.) tax. till 125,200 rdr rmt. — 1 fr. *Hälla,* 1 sk. rusth. *Lund,* 1 fr. *Ringeby,* 1 *Klingstad* (se den art.), *Qvarntorps* qvarn, 1 fr. *Skälstad,* 1 sk. *Wilhemsberg,* 1/4 fr. *Älsebo,* allts. tax. till 152,100 rdr, egdes 1862 af C. O. Philipsson i Norrköping. Under året 1862 skola *Lund, Skälstad* och *Klingstad* blifvit försålda för 107,000 rdr till herr P. O. Tesdorff i Norrköping, samt *Ringby* och *Hälla* till apoth. Olsson för 62,000 rdr rmt. — *Stens* stångjernsbruk och manufakturverk samt *Grafversforss* manufakturverk och sågverk, samt masugn, 3 5/6 mtl underl., *Breduddens* lastageplats utgöra en egendom, tax. till 124,392 rdr, eges af brukspatron C. Ekman på Finspong. — Säteriet *Malmö* (se den art.) med underl. 1 7/6 *Trönås,* tax. till 148,000 rdr rmt. — 1 1/2 sk. rusth. *Herrstadberg,* 1 1/2 fr. 1/2 sk. augm. ibm. 1 mtl *Smedstorp,* utgöra ett gods, tax. till 121,500 rdr; 1/3 skatte *Thorshag* med bomullsspinneri, 2 mjölqvarnar, allts. tax. till 185,550 rdr, eges af grosshandl. G. Eklund i Norrköping. — *Loddby* egendom (se den art.), tax. till 104,000 rdr. — *Lida* egendom (se den art), tax. till 44,600 rdr rmt. — *Krusenhofs* egendom (se den art.), tax. till 150,000 rdr rmt. — 1/8 fr. säteri *Nylund* (tillförne *Andekärr)* på Kolmården, med utjordar, tax. till 25,000 rdr, eges af enkefru C. von Aken på Högsjö bruk. — *Gropkärren,* en skatte utjord jemte 133 tld 14 kpld bergssträckor, tax. till 25,000 rdr, eges af fabr. Johann Lenning i Norrköping. — 1/2 mtl *Döfvestad,* kronolänsboställe, tax. till 12,000 rdr. — 2 mtl *Qvillinge* (kallas Gräslinge) med 1/8 *Skärlöta,* tax. till 48,000 rdr, är kyrkoherdeboställe. — 1/2 mtl *Skärlöta* är kommin.-boställe. — 1 mtl *Häradsveden,* kronofjerdingsmans, 1/2 *Jursla,* rustm.-boställe. — Adress: Norrköping.

Qvinnestad. Annex-socken till Nårunga pastorat, är belägen uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, 2 1/4 mil n. o. från Alingsås, samt omfattar en areal af 0,214 qvadr.-mil, hvaraf 0,024 äro insjöar. Kyrkan, 1 1/10 mil från moderkyrkan, är byggd af sten och tillökt 1766; i hennes grannskap, vid Qvinnestads sjö, finnas 2:ne backar, kallade *Slottet* och *Borrebacka,* åtskilda genom en djup graf; på Slottet, som är den största, har man funnit grund till byggnader, samt 2:ne kulor af jern.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
272.	506.	$8\frac{1}{2}$.	$\frac{3}{8}$.	$1\frac{1}{4}$.	115,200 rdr rmt.

Gårdar: 3/8 mtl *Qvinnestad,* kyrkoherdens annexhemman. — Största godset utgöres af 1/4 *Ståckabo* och 1/16 *Uddetorp,* taxerade till 6,500 rdr rmt. — Socknen utgöres för öfrigt af 1/4 mtl *Grutlanda,* 1/4 *Hagaskog,* 1/2 *Hjelmsryd,* 3|4 *Qvinnestad,* 1/4 *Ramnaklef,* 3/4 *Riddaretorp,* 1 *Tosmengjerde,* 1 1/8 *Uddetorp,* 2 1/2 mtl *Ånet,* 1/8 *Haggebohl,* alla skatte. — 1/2 *Ånet,* 1/2 *Qvinnestad,* 1/ *Skinten,* 1/4 *Uddetorp,* alla frälse. — Adress: Alingsås.

Qvinnevad. Färja öfver Getinge å i Malmöhus län.

Qvista. Egendom uti Schedvi socken, Stora Kopparbergs fögderi och län, naturskönt belägen vid Dalelfven, i närheten af Bispbergs klack och Säthers dal, består af 70 spannland bergsfrälse samt skatte 27 daler 4 ören, med underlydande dalkarlstorp och några inmutade jern- och koppargrufvor. Utsädet uppgifves till c:a 75 t:r. Skog växer till afsalu. Gården har varit en donation af drottning Christina. Egare 1857 hr E. Stolpe, 1862 handl. Em. Moberg; fastighetsvärdet sistn. år var 30,000 rdr rmt.

Qvissberg. Ett mantal ber. säteri i Winnerstads socken, Aska härad af Linköpings län, skall 1384 ha blifvit af Bo Jonsson skänkt till Wadstena kloster; innehades 1649 af Claës Kugelhjelm; från 1669 som säteri af hans enka Karin Griis; tillhörde 1687 Motala kungsgård, men på lifstid förlänat åt bemälta fru med frälse rätt, dock berustadt; innehades sedermera, genom gifte med Juliana Kugelhjelm, af gen.-majoren C. G. von Delvig,

på 1750-talet ryttm. Börje von Gardemeins arfvingar, på 1820-talet rådman Zetzell, 1862 C. J. Petersson till $^7/_9$, jemte $1^1/_4$ underl., allts. tax. till 74,000 rdr, och m:ll A. Wallander i Motala till $^2/_9$, tax. till 22,500 rdr rmt.

Qvissbro eller *Qvistbro*. En socken, dels i Edsbergs härad (landslagen), dels i Leke bergslags härad (bergslagen), allt af Örebro län, gränsar i norr till Knista och Carlskoga socknar, i vester till Nysund, i söder till Skagershult, i sydost till Tångeråsa och i öster till Edsberg. Arealen är betydlig, utgörande 1,635 qv.-mil land och 0,117 vatten; deraf hörer minsta delen eller 0,262 qvadratmil till landslagen eller Edsbergs härad, sockenens östra del. Denna del, som än genomflytes, än begränsas af Svart- eller Trosa-ån, är mestadels jemn och bördig med undantag af några åsar i midten, utefter nämnda å och dess tillflöde från sjön Fränen, samt den vidsträckta Skagershultsmossen i söder och Stormossen i norr. Vestra delen af socknen eller bergslagen, som styckevis begränsas af sjöarna Ölen, Björken och Teen, upptages deremot hufvudsakligen af Kihlsbergen, hvilka dock här småningom aftaga i höjd och öfvergå till skogsmark och hed. Flera småsjöar finnas på bergens afsatser och utrinna i alla riktningar till Svartån; störst är Multen, som utfaller genom Mullhytteån med 50 till 60 fots sänkning. Folkmängden är 3,400 personer; matlagen 369. Hemmantalen utgöras af $15^1/_8$ i landslagen och $28^1/_2$ i bergslagen. Näringarne äro åkerbruk, äfven på slätten knappt tillräckligt för ortens behof, samt skogs- och bergshandtering. Genom socknen, från öster till vester, går stora landsvägen ifrån Örebro till Wermland, upptagande från norr bergslagsvägen ifrån Lekhyttan i Hidinge socken; mindre vägar gå åt söder till Skagershult och nordvest till Ölsboda bruk i Nysund. Vid förstnämnda landsväg ligger, längst i vester, $4^3/_4$ mil från Örebro, Storbjörboda gästgifvaregård, af folket i orten kallad Storrbo. Quisbro cum annexa nämnes omkring 1314; annexet torde ha varit Skagershult, ehuru detta, som nu utgör eget pastorat, i sednare tider förekommer såsom kapell under Wiby. Vid reformationen eller kanske tidigare synes Qvistbro sjelft ha blifvit annex till Knista, hvilket det var till år 1651, då det fick egen kyrkoherde och blef ett särskildt konsistorielt pastorat af tredje klassen, hörande till Edsbergs kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan af trä, utan torn och med ovanligt hög takresning, byggdes 1662 på samma ställe, der förut en mindre kapellbyggnad låg, samt reparerades 1830. Hon är belägen i östra delen af socknen, emot Edsbergsgränsen, på en sandås vid Svartån, nära den s. k. Kråkforssen, invid stora landsvägen, $3^1/_8$ mil ifrån Örebro stad. Klockorna hänga uti en högrest, vacker stapel, utan sidobeklädnad och endast försedd med takhuf. Barnundervisningen sker uti 3 fasta folkskolor och 2 flyttbara småbarnskolor. Bland fornminnen nämnas Kybergs skansar, som skola vara uppkastade af Örebro stads borgerskap under krig med Danmark. Qvistbro socken har i sednare tider blifvit anmärkningsvärd för de derstädes, vid Wekhytte bergsmansby, började religiösa rörelserna inom Nerike. Ehuru begynnelsen deraf var bedröflig och till sina omedelbara följder olycklig för många, hade den dock det goda med sig, att folket i socknen, förut supigt och vildt, blef väckt till bättre känslor och ett christligare lefverne, hvilket alltmer och mer spridt sig till grannsocknarna och än längre inåt provinsen. En förrymd artillerist, vid namn Smedberg, kom nämligen i slutet af Juni 1843 ifrån Westergötland till förutnämnda by och började predika samt förvirrade många med sina läror. Han hade en viss förmåga att genom förskräckande och hotfulla målningar, dock framsagda utan mening och sammanhang, uppjaga inbillningskraften till så hög grad, särdeles hos de okunnigaste, att deraf uppkommo till och med physiska skakningar och konvulsioner, ömkliga att åse. Hans föredrag höllos om aftnarna, till sent inpå nätterna, å öppna fältet, under tillopp af en ofantlig menniskomassa, äfven från aflägsnare ställen. Anhängarne sågo i honom en ny frälsare, och hans mindre sedliga uppförande förmådde ej minska deras vördnad för honom; synnerligast voro qvinnorna hänförda. Slutligen tog polismakten allvarsamt uti med

saken; Smedberg blef häktad, icke utan motstånd och våld å hans anhängares sida, hvarigenom rättegångar förorsakades och mer och mindre stränga domar öfver de olyckliga förvillade fälldes. På sednare tiden hade mormonismen äfven utbredt sig hit, men synes aftagit, sedan den förnämste återgått till kyrkan.

Gårdar och byar m. m. inom socknen äro, i landslagen: *Prestgården*, invid kyrkan, 1/2 mtl krono; 1/8 *Ånstorp*, komminister-boställe; *Svenstorp*, eller Beatelund, midtemot, strax söder om landsvägen, 1/2 mtl frälse, väl bygdt; *Hesselby* 1 1/2 mtl, och *Kälkesta*, 2 mtl, byar, öster om ån, med ett skifferbrott å egorna till den sednare, hvilket, jemte 5/16 mtl, eges af hr Gustaf Berman på Edsbergs Sanna; 2 mtl sk. *Westanby*, vackert belägen norr om ån, och hvarest 1/16 hemman med derå anlagdt oljeslageri, dock endast afverkande det linfrö, som kan köpas i orten, tillhör riksdagsfullmäktigen C. G. Sköldberg samt possessionaten P. J. Roman på Bärsta i Hackvad; — 1 mtl fr. *Bälsås*, sydvest om kyrkan; — *Gropa qvarn*, invid kyrkan, eges till en del af Stenström; — *Gropen*, 1 hemman, 1/4 *Brännesjön*, frälse, 1/4 sk. *Kråkemotorp* och 1/4 fr. *Slåstorp* höra alla till Svartå bruk (se nedan); — *Stockås*, 1/2 mtl frälse, och *Karsboda*, 1 mtl sk., båda söder om ån, bortemot sjön Teen, lyda under Bolby säteri i Skagershult. — I bergslagen: *Svartå* jernbruk, längst i vester vid Nysundsgränsen (se egen artikel) med dertill hörande och i närheten liggande hemmanen *Stora* och *Lilla Storbjörboda*, tillsammans 3/4 mtl, *Elgsjön*, *Högstena*, *Nordändan*, *Svartviken*, *Sörbytorp*, hvardera 1/4 och *Hemsjön* 1/8, samt *Guldsmedsboda* jerngrufvor och *Björkhytte masugn* invid bruket; — *Westanås*, 1 mtl, eges af länsman Wekanders arfvingar, jemte *Bornås*, 3/8, *Gammelhyttan*, 5/16, med såg, *Sirsjötorp*, 1/2, och *Mullersätters tegelbruk*; — *Wekhyttan*, stor bergsmansby, 3 5/6 mtl, med 21 åboer och 251 innevånare, med masugn, qvarn och såg, belägna, likasom byn, vid den å, som kommer ifrån Fränen; *Mullersätter*, 1 mtl, och den strax uppom liggande *Mullhytte masugn*, qvarn och såg samt färgeri med stampverk och garfveri, de båda sednare under det särskilda namnet *Strömsberg*, allesammans drifna af vatten ifrån Multen; — 1 mantal *Ljungstorp* och 1 mtl *Ingvaldstorp*; — *Norra* och *Södra Risboda* (2 1/8 mtl Ribbohyttan kallade), norr i socknen, deraf 1/2 mtl, likasom *Stenbäcken*, 1/2, och *Welamshyttan*, 1/4, höra under Willingsbergs bruk i Knista. Öfriga hemmans namn äro 1/4 *Baggetorp*, 1/2 *Bäcketorp*, 1/2 *Bertillstorp*, 1/4 *Dormen*, 1/4 *Elgsjön*, 1/2 *Fallhyttan*, 1/2 *Fröstorp*, 3/8 mtl *Hinderstorp*, 1/2 *Labbåsen*, 1/4 *Mark*, 1/2 *Norrhult*, 1/4 *Saltorp*, 1/2 *Tryggeboda*, 1/4 *Trumön*, 1/2 *Thorhyttan*, 5/8 *Ängatorp*, 1 *Östratorp*, 1/4 *Öhna*, 1/4 *Theboda*. — Adress: Örebro och Qvistbro.

Qvistofta. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Rönneberga kontrakt af Lunds stift, utgöres af socknarna Qvistofta och Glumslöf, med 39 11/16 mtl, bebodda 1860 af 2,249 personer. — *Qvistofta*, moderförsamling, är belägen 4 mil från Lund, 1 1/4 mil från Landskrona, uti Rönnebergs och Luggude härader samt innefattar 0,172 qvadrat-mil land i Rönnebergs härad, fördelade på 11 41/48 mtl, och 0,096 qv.-mil land i Luggude härad, fördelade på 14 11/16 mtl, tillsammans utgörande 0,268 qvadrat-mil land, fördelade på 26 13/24 mtl, bebodda 1860 af 1,372 personer, hvaraf 710 i Rönnebergs och 667 i Luggude härad; år 1805 var folkmängden 686. Marken är jemn, rådande jordmånen är lerblandad; ingen skog finnes. Socknen består, utom nedannämnde gårdar, af byarna *Qvistofta*, 7 5/12 mtl, *Södra Wallåckra*, 2 3/8 mtl fr., 1/16 sk. *Krokstorp* i Rönnebergs härad, af byarna *Rya* 4 11/16 sk., 5/8 fr., *Gantofta*, 1 1/16 sk., 15/16 fr., *Kastlösa*, 2 1/2 sk., 3 1/4 fr., i Luggude härad. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 1,401,600 rdr rmt, hvaraf 7,200 rdr för två folkskolebyggnader och Södra Wallåckra kronobete. Rörande de plägseder, som här äro brukliga vid Majfestens firande, hänvisas till Dybecks Runa 1842, 2 häft., sid. 66. — Qvistofta har under de sednare åren fått en viss ryktbarhet genom de bekanta Qvistofta-artiklarne, hvarmed kyrkoherden härstädes, David Munck af Rosenschöld, under en tidrymd af 12 till 15 år uppfyllde tidningarna, och hvilka utgjorde en kärkommen läsning för alla vänner af det löjliga och besatta. Men en förändring lärer inträffat med honom, sedan han 4 à 5 år före sin död 1840 läst Scrivers själaskatt, då han måste utgjuta sitt hjerta med att offentligen bekänna sig hafva lärt af Scriver, att David Munck af Rosenschöld allsicke kunde predika, hvilket han förut hade trott. Sockenvägen är 1/4 mil. Prestgården ligger i Rönnebergs härad.

Gårdar: 2/3 mtl *Qvistofta* prestgård, tax. till 44,400 rdr rmt. 1/8 mtl ibm är *klockarebohl*. — 1 mtl *Olstorp*, tax. till 70,000 rdr rmt, 1/2 mtl *Qvistofta*, 5/8 mtl *Gantofta*, äro militieboställen. Hela *Wallåckra* by jemte vattenqvarn, tax. till 128,000 rdr, eges af hofmarskalken baron Coijet å Torup. — 1 13/16 mtl *Rya* jemte *Rydebecks* tegelbruk, 7/8 mtl *Kattslösa*, utgöra en egendom (se art. Rydebäck). — Under Krapperup lyda 1 mtl *Rya*, 3/8 *Kattslösa*, 3/8 *Gantofta*. — Adress: Helsingborg eller Landskrona.

Qvistrum, *Qviström* (i 1825 års jordebok). Ett skatte-hemman af 3/4 mtl uti Foss socken, Tunge härad af Bohus län,

med gästgifvaregård och tingsplats för Sotenäs, Stångenäs, Tunge och Sörbygdens härader, ligger i en trakt, med fullt skäl kallad Bohusläns paradis; det är en särdeles djup däld, i hvilken framrinner en bred, forssande ström, Qvistrums- eller Örekils-elfven kallad, som uppkommer på Ödskölds moar nära Åmål, upptager i Bohuslän flera mindre åar och utfaller nära Qvistrum i hafvet. Stället är bekant, så väl för sitt natursköna läge och sin ypperliga lax, som ock för sina historiska minnen. Det inneslutes å östra sidan af en vild fjellvägg, som på vissa ställen nedtränger så nära elfven, att utrymmet nätt och jemnt tillåter den från Norge kommande landsvägen att framlöpa; men å venstra sidan utbreda sig odlade fält och kullar, smyckade af de täckaste lundar, i hvilkas skugga flera af den Bohusländska florans utmärktaste växtalster hafva funnit en lugn tillflyktsort undan de härjande hafsstormarna; bland växterna torde böra nämnas den lika yppiga som sällsynta kranskonvaljen *Convallaria verticillata*. Öfver den förbiforssande strömmen är för några år sedan uppförd en kostbar bro af Malmö-sten; den prydes af jernstaket och hvilar på 4 bro-kar samt eger 3 hvalf af 10 alnars höjd, men är pålad med furubjelkar, hvilket hotar att gifva den föga varaktighet.

Af naturen var *Qvistrums-passet* ämnadt att blifva ett Sveriges Thermopylæ; förräderiet har vid Qvistrums namn fästat ett vanhederligt minne. När, såsom ofvan blifvit nämdt, fjellväggen tränger sig helt nära intill ån, och åns stränder äro ganska branta; när sjelfva strömmen blott på ett ställe kan öfvervadas och likväl nödvändigt måste passeras; när man ifrån höjderna vid Qvistrum och framåt Saltkällan kan bestryka avenuerna på andra stranden, och då, äfven om öfvergången skulle lyckas, marschen förbi Sanden åt Svinebacka vore förenad med många mödor och faror, samt då slutligen dertill kommer, att detta pass endast med yttersta svårighet kan öfver Dalsland utaf lätta trupper kringgås, förefaller det verkligen förundransvärdt, att någonsin någon fiende nordan ifrån kunnat komma landvägen till Bohus. — Och likväl hafva Gyldenlöwe, Lövendahl, konung Fredrik IV och prins Carl af Hessen här erhållit genomtåg! Vid några andra tillfällen, då svenska trupper med våld blifvit härifrån tillbakadrifna, måste öfvertygelsen om positionens fasthet hafva antingen gjort dess försvarare alltför säkra och öfverdådiga eller förledt härförarne att ditsända en underlägsen styrka. Endast en gång har den gamla svenska krigsäran här blifvit häfdad. Det var år 1675, då general Ascheberg med 2,700 man tillbakavisade den fiendtliga hären, som uppgick till 6,000 man. Den märkvärdigaste af alla krigshändelser, som tillhöra Qvistrums historia, är det ryktbara slaget den 29 September 1788. Anledningen till detta var prins Carls af Hessen inbrott från Norge med 9,000 man, för att, genom ett anfall mot Göteborg och denna stads eröfring, understödja ryska vapnen i Finland. En trupp af några hundrade man, under öfverste W. Tranefeldt, satte sig förgäfves till motvärn och måste draga sig tillbaka till Qvistrum, der en förstärkning väntade, så att vår styrka uppgick till 800 man och 10 artilleri-pieser. En öfverstelöjtnant Funk hade redan en förskansning der färdig, men på ett ställe, som var alldeles olämpligt. Bron blef icke upprifven, ej heller gästgifvaregårdens åbyggnader uppbrända, hvilket beggedera varit högst nödvändigt; det sednare lärer hafva varit förorsakadt af Tranefeldts ömhet för den vackra gästgifverskan. Norrmännen fingo, till sin egen förvåning, utan ringaste motstånd passera bron och besätta passets omgifningar, och derigenom var försvaret af detsamma föga möjligt. De båda fiendtliga befälhafvarne lefde på förtrolig fot med hvarandra, och Tranefeldt antog den 29 September en middagsbjudning hos prinsen af Hessen. Under sjelfva måltiden lät den sednare sina trupper kringgå Svenskarne, hvarefter anfallet började kl. half sex eftermiddagen. Svenskarne öppnade en liflig eld, men sågo sig inom kort alldeles kringrända och måste gifva sig fångna. Förlusten i döda var dock endast fem på ömse sidor. De sårades antal var icke betydligt, då man tager i betraktande skjutningen med tjugo kanoner och handgevärselden på båda håll. Med anledning häraf har man kommit på den tanken, att hela bataljen var blott en

simulacre, och hela fälttåget endast en tillställning af konung Gustaf III, hvilken hade detta att tacka för sin räddning från Anjala-förbundets vådliga följder. Efter slaget vid Qvistrum, hvilket, med undantag, af det vid Ratan, var det sista, som blifvit hållet på svensk botten, intog prinsen af Hessen Uddevalla och tågade på Göteborg, hvarifrån han dock måste helt hastigt och snöpligt återvända till sitt hemland. De eröfrade troféerna skulle föras till Danmark, men togos tillbaka vid Marstrand af Svenskarne. Några rudera efter befästningsverk erinra ännu om de krigshändelser, hvilka här förefallit. Öster om gästgifvaregården synas de så kallade kung Carls skansar, hvilka sannolikt blifvit uppkastade af Rutger von Ascheberg år 1675 för att hindra Gyldenlöwes framträngande. Å andra sidan strömmen, vid *Södra Åtorp*, finnas ock några lemningar efter uppkastade batterier.

Af hemmanet Qviström eger reg.-kommissarien O. Bårström $^7/_{16}$ mtl, tax. till 14,000 rdr rmt.

Från gästgifvaregården skjutsas till:

Åboland, n.	1	mil.
Svarteborg, n. n. v.	$1^1/_4$	»
Folkesberg, n. v.	$^7/_8$	»
Ferlöf, v. n. v.	$^3/_4$	»
Herrestad, s.	$1^1/_2$	»
Hattefjäll, n. o.	1	»

Qvisterum. Ett mtl frälse-säteri uti Gärdserums socken, Norra Tjust härad af Kalmar län, med såg och qvarn, tax. 1862 till 66,000 rdr, hörer, jemte Forsaströms jernbruk och $9\frac{17}{48}$ mtl uti samma socken, allts. tax. till 445,000 rdr, till Adelsvärdska fideikommisset, som innehafves af öfverste-kammarjunkaren baron Seth Adelsvärd. Qvisterum tillhörde år 1685 Joh. Reuter, år 1701 öfverstelöjt. Lejonsköld, år 1799 öfversten E. G. Adelsvärd.

Qväggen. Ett mantal skatte med Qväggeshytte masugn (från år 1655) uti Bjurkärns socken, Carlskoga härad af Örebro län. Hemmanets taxeringsvärde år 1862 var 65,000 rdr rmt; det egdes af brukspatron G. Löthner på Wassgärde.

Qvänjarp. Ett mtl skatte, $^1/_2$ mtl frälse uti Kånna socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län; häraf eges sk.-hemmanet, tax. 1862 till 12,000 rdr, af 7 bönder; frälsehemmanet, taxeradt till 10,000 rdr, eges af komm.-landtmätaren A. E. Modée. Qveningarp var Jör. Påhlmans sätesgård enl. Kongl. bref 1626.

Qvärlöf. Fem åttondels mtl skatte i Bjellerup s:n, Torna härad af Malmöhus län. Vid detta ställe borttog major Wilhelm Bennet år 1710 med Upplands femmänningar till häst Danskarnes magazin samt slog derefter vid Hasslebro 2 danska kavalleri-regim. och tog arrière-gardet till fånga vid Wadensjö kyrka.

Qvänum. Annex-socken till Wånga pastorat, är belägen uti Skånings härad af Skaraborgs län, $2^1/_4$ mil från Skara, samt omfattar 0,252 qvadr.-mil land. Marken är jemn, rådande jordmånen lera. På skog är total brist. Inkomst-bevillningen 1862 var endast 5 rdr rmt. Kyrkan, belägen på en slätt $^4/_5$ mil från moderkyrkan, har i sednare tider blifvit tillbyggd och är nu ämnad att ombyggas, till hvilket ändamål församlingen, år 1863 fått ett stats-lån på 10,000 rdr rmt. Icke långt från Qvänums säteri är Råånge eller Röänge backe, hvarest, enligt sägnen, fordom stått en kungsgård, byggd af en konung Råde eller Röde. Råånge källa har länge begagnats i tro på dess undergörande kraft. Lemningar efter Badene kyrka skola finnas vid byn af samma namn. Till fornminnena torde äfven få räknas Björnabro öfver ån, som skiljer Skånings och Laske härader, och första gången är lagd af sten utaf biskopen i Skara, Bengt den gode.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
531.	996.	$9\frac{1}{4}$.	$3\frac{5}{8}$.	$7\frac{5}{8}$.	685,100 rdr rmt.

Gårdar: 1 mtl fr.-säteri *Badened*, taxeradt till 45,000 rdr rmt, eges af två bönder, hvaraf den ena eger derjemte 1 mtl *Skulltorp*, $^3/_4$ sk. säteri *Wägestorp*, $^1/_8$ *Puttebodan*, det hela, tax. till 103,000 rdr, utgör socknens största gods, $^2/_3$ mtl *Qvänum*, stommen, är fideikommiss inom Hårlemanska slägten (hela hemmanet är 1 mtl fr.-säteri); $^1/_4$ *Ohltorp*, och $^3/_8$ *Saxtorp*, ett gods; $^1/_2$ *Wållängen*, och $^1/_8$ *Qvänum*, ett gods; 1 mtl Tornum, $^1/_2$ *Påfvelstorp*, egas af bönder. 2 mtl *Badened*, $^3/_8$ *Hästekulla*, äro militiæ-hemman. $^1/_2$ mtl *Saxtorp* är komministers-boställe; här nedslog åskan år 1863 och anställde betydlig förödelse utan att likväl antända. De flesta hemmanen hafva varit donerade åt Lars Silfversvärd, men vid reduktionen åter indragna. — Adress: Skara.

Qvänsås. Ett mantal frälse-säteri uti Ekesjö socken, Södra Wedbo härad af Jönköpings län, ligger $^1/_4$ mil från staden Ekesjö, på en höjd nära Hunsnässjön, och är väl bebygdt. Gården har goda och väl odlade egor, godt bete samt behöflig skog. Hvitbetor skola trifvas väl i dess jord. Bevillningsvärdet 1862 var 50,000 rdr rmt. På 1760-talet emottogs säteriet af häradshöfdingen Johan Keij, som iståndsatte och bebyggde den då i lägervall varande gården. Det har sedermera haft flera innehafvare och eges för närv. af f. d. apoth. F. Forshæll.

R.

Rabbalshede. Gästgifvaregård uti Bohus län och Qville socken af Qville härad; härifrån skjutsas till:
Svarteborg i s. o. . . . . . . 1 mil.
Till höger om vägen mellan denna och Rabbalshede gästgifvaregårdar ligger Dråmåldseröds skans, hvilken är en liten fyrhörnig stjernskans af smärre gråsten med jordfyllning och tyckes vara i hast uppkastad för att hindra ett framtåg från söder.
till *Hede* i n. v. . . . . . $1^1/_4$ mil.
På vägen till denna gästgifvaregård passeras Huds moar, som egentligen äro bergshöjder med ljungbeväxta dälder mellan kala klippkullar, och hvarifrån öppnar sig en vidsträckt utsigt öfver en bergig kuststräcka och en obegränsad hafsrymd.
till *Qville* i s. . . . . . . $^3/_4$ mil.

Rabbatsbenning, en masugn och bergsmanshammare i Norbergs socken af Westerås län, anl. 1602 och på 1840-talet med 186 *skℓℓ* privilegieradt årligt smide; egare var herr G. Svedberg. År 1862 egdes masugnen, tax. till 15,000 rdr rmt, af intressenter. Af skattehemmanet Rabbatsbenning egdes $^5/_6$ mantal, tax. till 24,000 rdr, af brukspatron P. A. Tottie, $^1/_4$ mant. under Bjurfors bruk, $^1/_6$ mant. af en bonde.

Rackeby. Reg. pastorat af 2:dra kl., hörande till Kållands kontrakt af Skara stift, utgöres af Rackeby och Skalunda socknar, med $32^5/_8$ mantal, bebodda år 1862 af 1,051 personer. — *Rackeby*, modersocken, belägen uti Kållands härad af Skaraborgs län, 1 mil från Lidköping, omfattar en areal af 3,904 tunnland samt utgöres till större delen af öppna slätter, hvilka likväl äro nästan helt och hållet uppodlade. Skog finnes endast å egorna till säterierna Degeberg, Stensholmen och Storegården. Dalsträckningar finnas flera, ehuru af ringa betydenhet. Af sjöar finnes endast den till socknen gränsande Wenern, uti hvilken är en säker hamn vid Järla udde. Rinnande vatten finnas icke, hvaraf någon nytta kan dragas. Rådande jordmånen är öfver allt lermylla på lerbotten och sandblandad mulljord på sandblandad lerbotten. Vid Järla är vacker natur och yppig vegetation. På de intill Degeberg närmast belägna bergkullarna växer i grupper *Larix europæa* (lärkträdet). I Degebergs park- och trädgårdsanläggning hafva flera utländska träd och buskar visat sig uthärda klimatet, såsom *Thuja occidentalis, Cornus alba, Salix alba,* m. fl. — Folkmängden har under sednaste 50 åren nära fördubblats. Rackeby sockens bönder, som enligt fornsägnen efter Digerdöden, hvilken ödelade hela Rackeby församling, hitflyttat från Dalarne, äro som Dalkarlen envisa och hafva tillika fordomdags varit hårda och sturska samt illa kända. En prest har, enligt prosten Högmans beskrifning öfver Rackeby, i en afskedspredikan på medlet af 1700-talet sagt dem den sanningen: »Rackeby kallas församlingen, och rackare äro alla församlingens ledamöter.» Men sturskheten har dock nu mer försvunnit. Rackebybönderna äro imellertid kända såsom de segaste af alla vestgötar i bibehållandet af gamla vanor och bruk. Angående dessa få vi hänvisa till Dybecks Runa, 1844, sid. 41. — Hufvudnäringen är försäljning af spannmål. Af arealen upptager åkern 2,061 tunnland, äng 243, betesmark 1,132, skog 370 tunnland. Boskapsskötseln handhafves mindre väl af allmogen; deremot drifves den på Degeberg och Stensholmen med största fördel, och kan här framvisas den vackraste race-boskap, som i orten finnes, samt dessutom electoral- och Southdownfår. — Kyrkan är af okänd ålder; hon har i stället för klockstapel, som vanligen brukas vid gamla kyrkor, ett vackert torn, uppfördt af dels grå-, dels sand-

sten; uti detsamma befinnas 2:ne klockor. I och för barnundervisningen är hus för folkskola till båda socknarna uppbygdt i midten af pastoratet; dessutom finnas 3 fasta småbarnsskolor. Undervisningsanstalter för slöjder finnas vid Landtbruksinstitutet på *Degeberg,* inrättadt 1834. Här tillverkas alla nyare åkerredskap både för eget behof och till afsalu; arbetsförtjenst ha arbetsföra fattiga erhållit på Degeberg, hvarigenom tiggeriet under senare åren försvunnit. *) — *Fornlemningar.* Socknen är rik på historiska minnen efter fältslag, bestående af många kullar, som blifvit sammanförda öfver dem, som stupat i fält, äfvensom af runstenar; trenne ättehögar finnas; uti den ena skall en kämpe vid namn *Rane* enligt fornsägnen vara begrafven; likaledes torde någon stor hjelte vara begrafven uti en annan hög, benämnd *Odenshög.* Om det fordom här belägna slottet *Jarlahus,* se den artikeln. *Storegården* skall i kon.

*) Degeberg har för öfrigt under sin sista egare, Edvard Nonnen (död d. 2 Mars 1862), blifvit en mönsterfarm i fråga om åkerbruk och parkkonst i förening, ett af de vackraste profstycken på svensk odling. Tanken på inrättandet af ett landtbruksinstitut var en af Nonnens älsklingsidéer, som under vistandet på Möglin allt mer och mer mognade, och efter återkomsten till Sverige köpte han år 1828 för detta ändamål Degeberg, en egendom, som visserligen både var utsugen och förfallen, men också derföre icke dyr. Huru ytterst förfallen egendomen var, hvilka svårigheter voro att bekämpa, huru mycket misstroende och motstånd företaget mötte, och huru det ihärdiga arbetet slutligen kröntes med seger, beskrifves af Nathhorst i följande ord: »Föreställom oss en stor, öppen slätt, i vester begränsad af Wenern och endast några fots höjd öfver des yta; jordmånen, hufvudsakligen lera, ej i sig sjelf dålig, men så utsugen, att den vägrade gifva några grödor, dock med så mycket rikare flor af ogräs, särdeles de annuella. På midten af denna slätt med nära död nivå, saknande all afdikning, som kunde förtjena att så benämnas, och öfver hvilken stormvindarne från Wenern ströko, utpinande både växter och djur, höjde sig en naken och skoglös kulle, öfverströdd med rullstenar, mellan hvilka några förfallna hus lågo spridda. Sådant var Degeberg år 1828. På sommaren 1834 skulle nu allt ordnas för landtbruksinstitut, rum för lärare och elever inredas och möbleras, hus för 12 lärlingar uppföras och inredas, lärare i chemi, botanik, veterinärvetenskap m. m. uppsökas och anställas, bibliothek och samlingar anskaffas och ordnas; men under allt detta måste dock jordbruket och jordförbättringarne fortgå. Det var ett jättearbete, särdeles i betraktande deraf, att allt måste verkställas med egna inskränkta medel. — Men härpå tänkte ej allmänheten. Åkerbruket på Degeberg angreps offentligen i tidningarna och i stånden på riksdagarna samt utgjorde ofta föremål för de okunniges tadel i enskilda sällskap,»

»På allt detta kunde Nonnen endast svara: 'Gifven mig tid — och afvakten resultaterna.' Mången skulle härvid hafva fällt modet; Nonnen gjorde det ej. Svensk i allt hvad som rörde kärleken till vårt land och nit för dess väl, var han engelsman i afseende på ihärdighet. Och segrens dag kom, bladet vände sig! — Tjugufem år hade förflutit, sedan Degeberg kom i Nonnens händer. Det var i Juli månad 1853. Det sjette allmänna landtbruksmötet var församladt i Lidköping, och en dag bestämdes till ett besök på Degeberg. Väl skötta och grunddikade åkrar, bärande ymnig gröda, mötte ögat öfverallt; den enformiga slätten var på passande afstånd genomskuren af trädplanteringar, som gåfvo skydd för vindarne; kullarne voro beklädde med lummiga lundar, och stormarne från Wenern voro hejdade i sitt lopp; den fordom skoglösa och med rullsten beströdda kullen var nu förvandlad i en vacker park med skuggrika gångar och yppiga blomstergrupper; alla bygnader voro i godt stånd. — En af deltagarne yttrade: »Jag skall aldrig glömma denna dag, som jag anser för en af de skönaste i mitt lif; ty äfven jag såg här en af mina ungdomsdrömmar — en vetenskaplig undervisningsanstalt för landtbruket — realiserad i verkligheten och tillvaron af dylika undervisningsanstalter i vårt land för framtiden försäkrad.»

Till dessa yttranden om den offentlige mannen och fosterlandsvännen lägga vi följande ord utur likpredikan vid Nonnens graf, rörande honom såsom enskild person: »I sitt enskilda lif var Nonnen enkel och flärdfri som få. Hvad mången eftersträfvar såsom det högsta goda, ett komfortabelt och njutningsrikt lif, derpå satte han intet värde, ty för honom var lifvets mål handling och gagn. Alltid hjertlig och vänlig, var han lika tillgänglig för höga och förnäma, för fattiga och rika; för alla hade hade han välvilja och goda råd i beredskap. För sina underhafvande var han den bäste husbonde, omtänksam och mån om deras bästa på allt sätt, den der visst aldrig utkräfde den yttersta skärfven. För fattiga och nödställda bar han städse ett deltagande hjerta, och sent skall i denna församling glömmas, med hvilken outtröttlig omsorg han lät sig vårda om de sjuka, huru han isynnerhet under farsoter i hvad väder och väglag som helst sjelf flitigt gick omkring i husen, utdelande] medikamenter, råd och uppmuntran.»

Den fördolda grunden till Nonnens ihärdighet och försakelse, att under många förödmjukelser likväl lyckas förverkliga sitt lifs uppgift, att i vårt land införa jordbrukets vetenskapliga studium och derigenom för det-

Birger Månssons tid varit ett stort slott, som tillhörde konungens bröder Erik och Waldemar. På Lindön skall äfven fordom varit ett slott; nu mer kan man blott upptäcka grundvalen till en byggnad, hvarest sockneboerna påstå, att ett slottsstall, troligen till Järlahus, varit beläget.

Folkmängd.	Hemmantal.			Tax.värde.
1805 — 1860	sk.	kr.	fr.	
519.	$5\frac{7}{8}$.	3.	$13\frac{1}{8}$.	597,600 rdr.

Gårdar och byar: 3 mtl frälse-säteri *Degeberg,* areal 690 tld, hvaraf 189 åker; 2 mant. säteri *Öfra Storegård,* areal 374 tld, deraf 183 åker; 1 mtl frälse-säteri *Stensholmen,* areal 331 tld, hvaraf 170 åker. — $^3/_4$ mtl *Almerud,* $^1/_2$ *Hede,* äro rå och rörshemman. 2 mant. frälse *Nedre Storegården,* areal 374 tld, hvaraf 183 tld åker. — Militiæ-hemman äro 1 mtl *Börje* Olofsg., mönsterskrifvarens boställe. — 1 mtl *Lars Svensg.,* trumpetareboställe. — 1 mantal *Rackeby,* prestgård. 1 mtl *Kategården,* 1 mtl *Gulleberg,* 1 mtl *Silleberg,* 1 mtl *Westöhlet,* äro skatte-hemman. — Adress: Lidköping.

Radaholm. Stångjerns- och manufakturverk; anlades under perioden 1856—60 uti Stengårdshults socken, Mo härad af Jönköpings län; härtill höra qvarn och såg, alltsammans tax. till 10,600 rdr rmt; eges af ett bolag.

Raflunda. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Albo och Jerrestads kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarna Raflunda och Brösarp, med $24\frac{91}{96}$ mantal, bebodda 1860 af 2,328 personer. — *Raflunda,* modersocken, belägen uti Albo härad af Christianstads län, vid hafvet, 4 mil från Christianstad, der det har sin postgång, omfattar 0,257 qv.mil land. Marken är mer jemn än bergaktig. Rådande jordmånen är sand; större delen af arealen är åkerjord med föga äng, men någon tillgång på ek- och bokskog. Kyrkan, belägen $^3/_8$ mil från annexkyrkan, ligger på en ganska anseulig landthöjd, omgifven med härliga fält, som slutta åt sidorna. *Fornlemningar.* Här finnes en boklund, som i fordna dagar varit ett offerställe; äfven träffas här åtskilliga grifthögar, en tingsbacke i östra gärdet, och i södra gärdet på en ås det s. k. Gamla Ting. Här ha funnits helt små aflånga och tunna guldplåtar med på ena sidan afbildade menniskofigurer ofta i sittande, nedtryckt ställning, och kallas dessa i Skåne guldgubbar. Skyddshällen *Baltasten,* i Kungsoran, är ett ställe för fordna vidskepelser. Med anledning af dessa fornlemningar förlägger Floræus i sin Skånska Historia den Phaëtonska diktens ursprung, som omtalas hos Ovidius, till denna ort. En på sin. tid namnkunnig man och en embetsman af första ordningen, J. C. Thomæus, adlad med namnet Adelsköld, var född i Raflunda 1737 och son till kyrkoherden derstädes, Anders Thomæus, äfven på sin tid en man af stor lärdom.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
683.	898.	$6\frac{13}{16}$.	$\frac{2}{3}$.	$1\frac{5}{16}$.	517,530 rdr.

Bevillningsafgiften för inkomst var 1862: 74 rdr; samma år funnos 212 hushåll; socknen underhåller 7 man af indelta arméen. 24 man utgjorde beväringen. Gårdar och verk: Under Torup lyda $2^1/_8$ mtl i *Raflunda* by, laxörefiske i Skepparps å, *Knäbeckstorp, Killehustorp, Tegelhus,* 3 torp i *Skepparp,* 18 ål-drätter; under Christinehof lyda *Lilla Juleboda,* $^1/_8$ mtl, $^3/_4$ mtl *Skepparp,* $^3/_8$ *Tostaröd,* $^3/_{16}$ mantal *Tullekulla*; allts. tax. till 297,550 rdr rmt, eges af kammarh. C. E. Piper. $^2/_3$ mtl *Raflunda* är prestgård. — $^5/_{12}$ mtl i *Raflunda* by egas af bokh. Strömbäck. — $^1/_2$ mtl *Öståckra* har 2 åboer. — Här finnes Söderboda kronopark, Kongsmölla qvarn, 1 stamp med 4 hamrar. — Adress: Christianstad.

Rafnäs, fordom Rafvanäs. Två mtl frälse-säteri (med ett frälse-säteri-torp eller utjord Togetorp) på Wikbolandet uti Konungsunds socken, Björkekinds härad af Linköpings län, är vackert beläget utmed Bråviken, $^1/_4$ mil från sockenkyrka och gästgifvaregård samt $1^1/_2$ mil från Norrköping, $1^3/_4$ mil från Söderköping. Rafnäs är ett gammalt Rosenstråle-gods, redan före år 1436, då väpnaren Holmsten Jönson Rosenstråle egde det; efter år 1596 var landshöfding Rosenstråles son, Truls Palnesson egare; denne inlemnade till Johan III 1586 en afskrift af det beryktade och betviflade Helgeandsholms beslut, på hvilken afskrift rikskansleren Erik Sparre tecknade: »med lögn och allo ingifvit af en hufvudljugare, Palne Ericsson till Rafvanäs.» Af

---

samma öppna nya och vidsträckta utsigter till blomstring och välsignelse, uppenbarade sig, när han, under sin sista sjukdom, på resan till en utländsk badort, anseende sig nära döden, sade till den, som åtföljde honom: »Om du får resa hem ensam utan mig, så bringa till alla mina vänner, som du träffar, denna helsning, att de skola *nu* under helsans dagar vända sig till Christus såsom sin Frälsare. Ty ehvad också många må tänka, — när man kommer derhän, att man skall dö, skall man finna, att detta är det enda stöd som icke sviker. Säg dem: dessa äro Edvard Nonnens sista ord!»

sednare egare nämnas öfverste-löjtnant Thure Ribbing, död 1676; kongl. rådet och landshöfdingen grefve Axel Stålarm från 1682 till 1735. Såldes 1738 af fru grefvinnan Maria K. Fleming till riksrådet grefve Arvid Posse, hvars efterkommande sedermera egt det, tills det såldes af dem 1826 till kapitenen C. H. von Knorring och 1828 till kapitenen O. E. Taube, hvars son, löjtn. Evert R. Taube, är nuvarande innehafvaren af godset. Fadern, som bivistat fälttåget i Norge 1814, härstammade i 8:de led från Berendt Taube till Majdel, arfherre till Odenkat i Estland. — Egendomen utgöres, utom säteriet, af $2^1/_2$ mtl frälse och $^1/_2$ mtl skatte underlydande i samma socken samt 1 mtl i Östra Stenby socken. Fastighetsvärdet för hemmanen uti Konungsunds socken taxerades 1862 till 137,000 rdr rmt. Utsädet uppgifves till 50 t:r, år 1818 uppgafs det till 28 t:r; sistnämnda år uppgafs äfven egendomen lida brist på skog, men uppgifves nu mer hafva skog af högt värde. Till sjelfva säteriet anses höra c:a 500 tld. Godset har betydlig åker och äng samt godt mulbete. Till gården hörande trädgård är väl liten; men der finnes en mycket behaglig park i engelsk stil, samt nödtorftigt fiske i Bråviken. Manbyggnaden är ett reveteradt envånings trähus med spåntak. Uti en graf, som fru grefvinnan Posse, född Wrangel, inrättat i en ängsbacke på säteriets egor, äro flera af slägtens medlemmar begrafna.

Ragnhildsholmen vid Göteborg, se art. Castellegården.

Ragisvaara kopparmalmsanledningar, belägna 2 till 6 mil norr om Juckasjärfvi kyrka, hafva till en del blifvit arbetade af Svappavaara kopparverks intressenter på 1600-talet, och till en del uppfunna samt med någon brytning försökta af malmletaren Nils Peter Fought, hvilken på 1750-talet ånyo inrättade en kopparhytta vid Wuolosjoki, nära det förra stället; men Foughts försök upphörde dock snart, hvartill dels kostnaden i en obebodd och aflägsen landsort, dels felande tillgång på dertill nödiga medel anses hafva varit orsak; se vidare art. Juckasjärfvi.

Ragnhildsborg. En lägenhet på Södertelje stads egor uti Wester-Telje socken af Öknebo härad och Stockholms län, med tegelbruk, der årligen tillverkades på 1820-talet 300,000 st. tak- och murtegel. Åbyggnaden med tegelbruket taxerades 1862 till 52,900 rdr, tillhörande 21 tld åker, 41 tld äng, 316 tld hagmark, till 28,480 rdr. Härtill hörer en lägenhet *Hushagen,* som blef donerad år 1613 af drottning Kristina åt dess kamererare Johan Jakobsson; år 1654 har den tillhört sekreteraren Cantersten. Den 9 Maj 1654 utfärdade drottning Kristina ett bref angående fredandet af det Hushagen tillhörande fiskvattnet. Här finnas lemningar efter Carlholms slott; en bredvid liggande mindre holme, *Källarholmen,* har äfven i fordna tider varit bebyggd. Stället, hvars namn tros påminna om drottning Ragnhild, eges af hr J. A. Fagerlund.

Ragunda. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jämtlands Norra kontrakt af Hernösands stift, beläget i Jämtlands östra hörn och nedskjutande mellan Ångermanland och Medelpad, utgöres af Ragunda, Forss, Hellesjö, Håsö och Stuguns kapellförsamlingar*) med $59\frac{2}{4}\frac{8}{3}\frac{5}{2}$ mantal, bebodda 1860 af 6,360 personer. — *Ragunda,* modersocken, är belägen uti Jämtlands läns Norra fögderi, 8 mil öster från Östersund, omfattar en areal af 8,347 qvadratmil, hvaraf 0,541 äro vatten, och utgör till större delen en dalsträckning på ömse sidor om Ragundaelfven, som här sammanflyter med den stora, från norska fjällen kommande *Amra-elfven.* Bägge förenade utgöra Indals-elfven, som här i trakten har ett vattenfall, *Edsforssen,* 120 alnar högt. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är lera, skog växer ymnigt. Kyrkan är af sten, mörk och gammal, och har ett orgelverk med 6 stämmor, som kostat 2,000 daler, en gåfva från 1750-talet. På kyrkogården ligga begrafna friherrliga ätten Nordins stamfader Måns Carlsson Nordin och hans fader Carl Nilsson Bröms, som förhöll sig tappert i striderna i Polen och Preussen åren 1654—57. Barnundervisningen sker i en fast folkskola samt 2 småbarnsskolor. Folkskolan har under tidsperioden 1855—60 erhållit af hand-

*) Enligt Kongl. bref den 31 Mars 1857 skola Borgvattnet och Stugun afskiljas från moderförsamlingarna, för att tillsammans utgöra ett särskildt pastorat.

landen i Uppsala L. Gisslén $^1/_{12}$ mtl i Pålgården samt 1,500 rdr rmt. Pastoratets socknar utgöra tillsammans ett tingslag med tingställe i *Pålgården;* dess sigill visar en elf med en lax och en buske. En saga om Wettar eller underjordsfolket som bott i Ragunda finnes upptecknad af prosten Petter Rahm år 1666 och är anförd af A. A. Afzelius i hans Sagohäfder X bandet, 193 sidan. I denna saga tror man sig finna spår efter ett nu alldeles utgånget menniskoslägte, som, innan Lapparne hit inflyttade från Rysslands obygder, bebodde vårt Nordanlands vilda skogsmarker. Det var ett småväxt dvergfolk, som hade i bergsskrefvorna sina boningar. De skydde för folket, som förföljde dem; men i fäbodarne, der endast qvinnfolk till kornas vård om sommaren vistades, vågade de sig fram för att tigga sig litet mjölk eller annan föda. Under krigt med Danmark 1677 var en del af allmogen danskt sinnad och flera prester hade tillika med åtskilliga bönder visat sig förrädiska mot Svenskarne. Så var äfven kyrkoherden Olof Classon Rahm i Ragunda mycket benägen för de Danske, hvarföre han ock blef halshuggen; och med honom straffades på samma sätt tretton bönder, som varit delaktige i förräderiet. År 1750 förmärktes inom socknen en jordskakning, den enda i mannaminne i Jämtland; men längs sjökanten förmärkas de ofta.

Folkmängd.		Hemmantal.		Fastighetsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	år 1862.
780.	2,235.	$118\frac{10}{12}$ tld.	7 tld.*)	1,513,200 rdr.

Af fastighetsvärdet är 19,500 rdr för annan än jordbruksfastighet, 4,500 rdr för folkskolebyggnad och socknestuga. — I bevillning efter II & III art. erlades 745 rdr rmt. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 81 man; socknen underhåller 22 man af indelta arméen. Gårdar och verk: Gårdar med högsta tax.värdet äro 4 tld *Prestbordet.* — 3 tld *Skogen,* tax. till 30,000 rdr. — $2^1/_4$ tld *Kullsta.* — $2^1/_2$ tld *Gisselgård.* — Bageri och garfveri finnas å hemmanet *Gevågs* egor. — *Hamersfors* mjölqvarn, tax. till 8,000 rdr. — *Ragunda* skogslotter, 54 st., tax. till 216,000 rdr. — Adress: Sollefteå.

Ragvaldsberg. En sätesgård i Wika socken i Dalarne, bergsfrälse, tillhörde på 1400-talet en Botolf, och konungens fogde Jösse Finsson, i hvars slägt det länge bibehölls; egdes 1862 af f. apothekare C. F. Linderholms arfvingar. Tax.-värdet var 12,500 rdr rmt.

Ralången. Sjö i Marbäcks socken, till hvilken artikel hänvisas.

Ramberget, midt emot staden Göteborg, på andra sidan om Göta elf, å ön Hisingen uti Lundby socken, är kändt i historien från den tid, då nämnda stad belägrades om våren 1644; det var nämligen härifrån, som konung Christian IV recognoscerade, och lät sig icke afskräckas af de tvänne grofva kanoner, som kommendanten i Göteborg låtit uppföra för att dermed beskjuta stället. I sednare tiden (år 1857) har här blifvit anlagdt ett jern- och manufakturverk med valsverk och 4 stålugnar på 45,000 qvadratalnar från säteriet Lindholmen afsöndrad jord invid Göta elf. Å verkets 3:ne knipphamrar kunna årligen utsmidas c:a 23,000 centner stål, och hela egendomen, som egdes 1858 af hrr A. Barclay, j:r, och A. Wahlstedt, uppskattades vid en den 2 Okt. 1862 förrättad värdering till 287,500 rdr rmt. Vid samma tid, som stålverket anlades, har hr P. Dickson förärat Hushållnings-Sällskapet 3,600 rdr att användas till skogsplantering å detta berg. Sedan besittning af erforderlig andel i berget erhållits och nödig stängsel deromkring blifvit uppförd, har nämnda plantering ock blifvit satt i verkställighet.

Ramdala. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra kontrakt af Lunds stift, utgöres af Ramdala och Jämjö socknar, med $113^1/_8$ mantal, bebodda 1860 af 5,644 personer. — *Ramdala,* modersocken, ligger uti Östra härad af Carlskrona län, $1^1/_2$ mil öster från Carlskrona, samt omfattar 0,691 qv.mil, hvaraf 0,004 äro insjöar. Marken är för det mesta bergaktig. Rådande jordmån är svartmylla, uppblandad med sand eller lera. Tillgången på skog, fordom uppfyllande behofvet, har en längre tid varit i betydligt aftagande. Bevillningen för inkomst uppgick 1862 till 91 rdr rmt. Socknens namn härledes af Sjöborg från det gamla ordet *Ram,* som betyder träsk. Kyrkans enda märkvärdighet är att hafva torn, hvilket är en sällsynthet i Blekinge. Ramdala och Jemjö hafva från 1683 en tid varit annexer till Carlskrona storkyrkoförsamling. År 1507, under Svante Stures krig med Danskarne, blef prosten

*) 6 tld = 1 mtl.

härstädes gripen af Svenskarne i kyrkan, der han hade förskansat sig. Af sednare kyrkoherdar må nämnas Birgerus Folcker, död 1709; han var son till Folke Månsson, en förmögen borgare i Kalmar. År 1680 var han riksdagsman för presterskapet på Öland. Sonen Carl, som adlades von Ehrenclou, var med i slaget vid Gadebusch; blef fången vid Tönningen, och bivistade slutligen fälttåget i Norge 1718.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
2,017.	2,763.	$64\frac{145}{192}$.	$4\frac{45}{64}$.	1.	1,401,650 rdr.

Gårdar och byar: *Ramdala* by, $1^1/_2$ mant., äro kyrkoherdens boställe, $^1/_8$ mtl klockarebol, 1 mtl kronofogdens i Östra och Medelstads härader boställe, 1 mtl f. d. kompanichefsboställe, $4^1/_2$ mtl skatte med qvarn (tax. till 62,000 rdr) egas af f. handl. N. P. Telander, 2 mtl af en bonde, dessutom $2^1/_4$ mtl. — 1 mtl *Tornby*, en gård, tax. till 50,000 rdr (hela hemmanet $3^1/_8$ mtl skatte). — 1 mtl *Berntorp*, tax. till 40,000 rdr, eges af mag. Th. von Schantz (hela hemmanet 3 mtl sk.). — $2^5/_{24}$ mtl *Winberga*, tax. till 45,000 rdr (hela $3^{11}/_{24}$ mtl). $1^5/_{16}$ *Wallby*, en gård, $2^3/_4$ *Säby*, $^{11}/_{12}$ *Jänglatorp*, $1^7/_{24}$ *Thorstäfva*, trenne för ståndspersoner bebyggda gårdar. Dessutom finnas hemmanen *Möcklö*, *Senoren*, med tegelbruk, *Björstorp*, *Bäckareboda*, *Stockebromåla*, $^1/_3$ *Sötevalsryd*, *Räfsmåla*, *Granhult*, $^3/_4$ *Fabbemåla*, *Sälleryd*, *Skräfle*, *Pungsmåla*, *Gåsamåla*, *Lillagärde*, *Häijetorp*, *Åby*. Till socknen höra äfven åtskilliga små holmar och skär. — Adress: Carlskrona.

Ramholmen. En liten ö i Bohusläns skärgård, utanför Oroust, hörande till Morlanda pastorat, omtalas i Hakon Hakonssons saga, såsom det ställe, der nämnde konung samlade sin flotta till härfärden mot Danmark år 1256. Ön förmodas af G. Brusewitz vara stället der konung Hakon Hakonsson lät (vid «Ramshult») bygga det stora fartyget Korsudden. Ramholmen bebos af fiskare; år 1862 af 21. På Ramholmen i Ölme härad i Wärmland tros den väldige kämpen Hromunder Gripsson, som slog tvänne konungar vid namn Halding, ligga begrafven.

Ramlösa, Östra och **Westra.** Tvänne byar uti Malmöhus län, hvaraf den förstnämnda ligger uti Wällufs socken, Luggude härad och består af $2^1/_4$ mantal, med 166 invånare på 41 hushåll, med god åker, svagt höbol, någon surskog och torfjord. *Westra Ramlösa* by ligger uti Helsingborgs landsförsamling, $^1/_2$ mil s. v. från Helsingborg, och består af 9 n:r, $4^{19}/_{32}$ mtl skatte, $^9/_{32}$ mtl krono, med 265 invånare på 71 hushåll (år 1862). Uti denna by finnes den vidt berömda och kända *Ramlösa helsobrunn*, som är belägen $5^3/_8$ mil från Lund, $6^7/_8$ från Malmö, $4^7/_8$ från Landskrona, $2^3/_4$ från Engelholm, $58^3/_8$ mil från Stockholm. Redan under Carl XI:s danska krig var källans helsogifvande kraft känd; ty uti Aschebergs lefvernesbeskrifning berättas, att soldater, lidande af fältsjukan, återställdes genom vattnet från Ramlösa bys källa, men brunnssalen uppfördes ej förrän år 1706 af dåvarande provincialläkaren, sedermera prof. J. J. Döbelius, adlad von Döbeln, född i Rostock 1674 och död i Lund 1743. Källådern framspringer genom en lodrät öppning ur en 9 alnar hög, med löfrika träd prydd sandstensklippa. En bäck löper genom dalen, och jorden härstädes innehåller, såsom bekant är, stenkol, hvilket icke förekommer på något annat ställe i Sverige än här, der mineralvatten blifvit funnet. Dess vatten skall isynnerhet visa sig verksamt mot kolik, slem och rheumatism, gikt samt åtskilliga hudsjukdomar. I sednare tiden har här äfven blifvit inrättad en barrkuranstalt, den enda i Södra Sverige, äfvensom en nybyggnad uppförd under året 1862, till erhållande af jernhaltiga torfmossebad, de första, som af detta slag blifvit inrättade i riket. Den i närheten af källan funna utmärkta jerntorfmosse närmar sig den i Eger-Franzensbad så berömda jernsalthaltiga torfmossen. Resultatet af chemie-adjunkten Carl P. Ohrlings undersökning (år 1801) af mineralvattnet blef följande analys af 1 kanna, näml. 1 kubiktum kolsyra, $2^1/_2$ kubiktum svafvelhaltigt väte, $\frac{175}{176}$ gran jern, $\frac{175}{176}$ gran kolsur kalk, $2\frac{103}{176}$ gran koksalt, $\frac{105}{704}$ gran saltsur kalk, $\frac{299}{704}$ gran kisel och $\frac{299}{704}$ gran ammoniakalisk bergolja.

Ramlösa helsokälla vann först i slutet af förra århundradet större förtroende, då landshöfdingen grefve Rosen åvägabragte ett bolag, hvaruti dåvarande konungen, Gustaf IV Adolph, tog 30 aktier. Man började då anlägga byggnader och förskönigar, hvartill traktens beskaffenhet gaf lätta utvägar. Uti den högst belägna byggnaden är en stor och prydlig sal, från hvilken man eger en särdeles vacker och vidsträckt utsigt; så ock från husets altan, der man skådar Öresund

med sina många seglare, Seelands stränder och Köpenhamn. En saltsjöbadanstalt på stadens grund anlades äfven. Öfverste Dannfelt, som sedan blef ensam egare af brunns- och badinrättningen, fortsatte dessa arbeten, och Ramlösa blef snart en samlingsplats för provinsens förnäma och eleganta verld, som der sökte både helsa och nöje. Ramlösa besökes äfven af resande från andra provinser samt från Danmark och Tyskland. År 1849 inköptes brunnen med tillhörande jordegendom 100 tld åker, 30 tld äng, 70 skog och planteringar, bad- och theaterhus i Helsingborg, utaf ett bolag af bönder för 80,000 rdr rmt. Brunnsgästernas antal uppgifves på 1840-talet hafva i medeltal utgjort omkring 200; år 1860 besöktes brunnen af 950 betalande brunnsgäster samt c:a 150 icke betalande. Under året 1862 beslöts ombygga den nuvarande brunnssalen, anlägga en promenad på platån, som ligger ofvanföre backen vid brunnshuset, samt genom en konstgartner anordna och försköna allt hvad till brunnsparken och allmänna platser hörer. Brunnslazarettet har omkring 100 sängplatser. Vid inrättningen finnes, utom ett hotell, 7 särskilda åbyggnader med 120 logementer för brunns- och badgästerna samt 5 stallbyggnader. Af brunnsintendenter må nämnas, utom den redan nämnda: Eberhard Rosenblad 1760—96, Pehr Unge 1796—1810, Eberhard Zacharias Munck af Rosenschöld, öfverfältläkaren Fr. Bågenholm samt nuvarande, J. F. Netzler, som tillika är Helsingborgs stadsläkare. Jernbans-station är bestämd att blifva vid Ramlösa helsobrunn på bibanan mellan Helsingborg och Statens Södra Stambana.

Ramnåsa. By uti Dädesjö socken af Uppvidinge härad och Kronobergs län, hvaraf $1^1/_4$ mtl frälse-säteri, utgör med underlydande $1^3/_8$ skatte *Ramnåsa* samt $1^1/_4$ mtl sk. och 2 fr. i andra hemman jemte qvarn och såg, ett gods, taxeradt till 84,600 rdr. — Af egare nämnas 1758 löjtn. G. L. von Bruse, 1770 en friherrinna Rosenhane, sedermera har godset tillhört slägten Rappe och innehafves för närvarande af löjtn. baron C. Rappe. — År 1844 uttappades på egorna 2:ne sjöar. Ett halft mantal krono är kappellansboställe. Byn skall hafva namn af Ramne, häradets konung, som bott derstädes och der har sin ättehög, i hvilken han jordades sedan han stupat för konung Kåre i Kårestad. Här finnas vidare en bautasten och en källa.

Ramnäs. En socken af betydligt omfång, upptagande nästan norra tredjedelen af Snäfringe härad i Westerås län. Arealen är också 1,874 qv.mil land och 0,131 vatten. Gränsorna utgöras af Sura i sydost, Munktorp i söder, Gunnilbo i vester, Wester-Wåhla i nordvest samt Wester-Fernebo och Fläckebo i nordost. Landet är mycket skogigt och uppfyldt af sjöar och vattendrag. Den ansenliga Kolbäcksån går från norr till söder igenom socknen, något åt östra sidan, kommande från den stora sjön Åmänningens södra hörn, ej långt utom nordvestra gränsen, och genomflytande Wirsbosjön, Öfra och Nedra Naddan samt Gnien. Flera tillflöden inlöpa från ömse sidor, det största från de i vestra delen liggande många sjöarne, hvaribland må nämnas Granramen, Ulframen och Stenramen samt de båda Wålensjöarne. Sjelfva hufvuddalen är tämligen jemn och har svag, sandblandad lera; i skogstrakterna finnes mojord vara rådande. Näringarne äro något åkerbruk, men mest skogsskötsel, hvarjemte komma körslor för de trenne stora bruken. Bevillningsafgiften för inkomst steg 1862 till 501 rdr och efter III art. till 39 rdr. — Hemmantalet är, i anseende till dessa verk, ganska litet eller endast $12^{15}/_{48}$ mantal, hvaraf $5^5/_6$ sk., $^5/_8$ kr., $5^{11}/_{16}$ fr.; folkmängden var deremot år 1862: 2,003 personer. *) Fastighetsvärdet 1862 var 956,698 rdr rmt, hvaraf 804,100 rdr för jordbruksfastighet, 143,598 rdr för all annan, resten för socken- och fattigstuga, magasin samt jorden till gästgifvaregården. Socknens största väg kommer ifrån Sura samt följer Kolbäcksån utefter, upp till Wester-Wåhla; ett par andra, mindre vägar gå åt Fläckebo och Skultuna; äfven hit hörer en del af Strömsholms kanal eller det stycke deraf, som går förbi Ramnäs bruk. Ramnäs sockens minnen går långt tillbaka, och namnet skall kommit af kämpen Ramer. Socknen utgör med Sura annex ett kon-

*) Efter tax.längden år 1862 endast 1,048 personer.

sistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Munktorps kontrakt af Westerås stift. Kyrkan, belägen i Ramnäs by, nära elfven och stora landsvägen, ungefär 3 mil ifrån Westerås, är af sten samt ombyggd åren 1791 och 92. Hon ligger i socknens sydöstligaste del, vid Suragränsen, så att de norra sockenboerna ha $1^1/_2$ mils kyrkväg. Barnundervisningen bestrides i en fast och en flyttbar folkskola, samt en flyttbar småbarnsskola, af två examinerade och en oexaminerad lärare. I socknen finnes en mineralkälla.

Bruk och gårdar inom socknen äro: *Ramnäs* bruk, se den art. med andelar i *Fermansbo, Kyrkobyn, Norrkihlbäcken, Norrby, Säter, Sörby* hemman, *Norrby* qvarn, med 4 par stenar m. m. alltsammans taxeradt till 240,000 rdr rmt. — *Wirsbo* bruk, se den art., med underlydande $2^1/_{32}$ frälse *Gammelby,* 1 frälse *Nordanö* $^1/_8$ fr. *Näs,* $^1/_4$ fr. *Wirsbo,* qvarn med 3 par stenar, enbladig såg och tegelbruk, allts. tax. till 287,500 rdr rmt. — *Seglingsbergs* bruk, se den art., med underl. $^1/_4$ fr. *Seglingbo,* $^1/_8$ *Näs,* $^1/_8$ *Sand,* $^1/_{18}$ *Ulfsbomuren,* $^1/_8$ *Hökebo,* $^1/_{32}$ *Gammelby,* allts. tax. till 164,000 rdr. Lissjö bruksintressenter ega $^1/_5$ sk. *Djupebo,* $^1/_8$ sk. *Usträngsbo,* $^1/_8$ fr. *Norrsjöfallet,* samt flera lägenheter. — $^1/_3$ mtl af *Ferna* recognitionsskog eges af grefve C. J. von Hermansson, det öfriga af bönder. — $^5/_8$ mtl *Prestgården. Ramnäs* kyrkoby, *Annehill* kallad, $^1/_4$ mtl skatte, är en egendom med en areal af 748 tld. — Adress: Westerås.

Ramnäs med **Bäckhammars** stångjernsbruk, är beläget uti förutbeskrifna socken, $^3/_4$ mil från Westerås stad och $^1/_4$ mil från sockenkyrkan, vid Ramnäs- eller Kohlbäcksströmmen, som framför bruksgården bildar tvänne med löfträd öfverskuggade vattenfall af något öfver 12 alnars höjd. Bruket består af 7 privilegierade härdar, med, sedan 1849 oinskränkt smidesrätt, qvarn med 4 par stenar, en enbladig såg, slip och stampverk, 1 knipp- och 1 spikhammare, uppförda år 1857. Tillverkningen år 1862 uppgifves till 5,905 *skℓb* 15 *ℓℓb* stångjernsmide, 91 *skℓb* 15 *ℓℓb* manufaktursmide. Under bruket lydande landtegendom utgöres af 2 mtl säteri, $6\frac{361}{480}$ mtl frälse, $^1/_8$ krono, $4\frac{5011}{3960}$ mtl skatte, belägna i Ramnäs, Sura, Wester-Fernebo, Kila och Romfartuna socknar, samt en mjöl- och sågqvarn jemte tegelbruk. Hela fastighetsvärdet uppskattades 1862 till c:a 500,000 rdr rmt. Utsädet på den under eget bruk stående jorden var år 1856: 207 t:r af alla sädesslag. Bönder under godset äro 31, torpare 29, och folknummern vid bruket uppgifves till 257 personer. Det njuter förmånen af en aldrig trytande vattentillgång och transportlättnad genom Strömsholms kanal, som med 2:ne slussar går förbi fallen och på vestra sidan kringsluter bruket.

Början till brukets anläggning skedde år 1590, då en hammare på kronans bekostnad uppfördes af en handlande i Westerås Christer Månsson från Jutland. Bäckhammars smedja med 2 härdar, belägen $^1/_8$ mil nedanför vid samma vatten, anlades 1620 af rådman Johan Bengtsson Bäck; är vidare omnämnd under sin egen artikel, hvartill hänvisas. År 1625 uppbyggdes en hammare vester om strömmen af köpmannen i Westerås Johan Christerson på egen skattegrund, samt vidare åren 1638—42 tvänne hamrar, hvilka anläggningar af kronan stadfästades åren 1643 och 1645. Genom inlösen blefvo Christer Månssons efterkommande 1680 egare såväl af kronans som Johan Christerssons andelar i bruket, hvilket derefter sönderföll mellan de talrika arfvingarne, bland hvilka landshöfdingen, friherre Jon. Cedercreutz och kammarherre L. F. Cedercreutz inlöste större delen af vestra samt brukspatron C. Wendelin och kammarherre Olof Adlerberg bruksdelarne på östra sidan om strömmen. De förra sålde år 1737 sina andelar till rådmannen M. Schenström, hvilken småningom inköpte alla andelarna i vestra och Bäckhammarsbruken och 1762 uppbyggde en vacker tvåvånings manbyggnad af sten med plåttak.

Östra bruket öfvergick genom köp och byten från 1746—1754 till assessoren Jacob Tersmeden, hvars son, öfverste P. R. Tersmeden 1803 uppförde ännu ett corps de logi af sten i två våningar i modern stil. Det är prydt med friser af huggen granit; portiken af slipad granit, med kolonner och pilastrar af samma stenart, hvilket allt är slipadt och poleradt af brukets egna arbetare. Äfven anbragtes i byggnaden en vattenledning och framför densamma en vattenkonst.

Genom köp öfvergick hela bruket år 1834 till öfverste P. R. Tersmeden, hvars arfvingar (och bland dem friherre W. F. Tersmeden såsom disponent) efter hans död 1842 innehafva detsamma. Sedan dess hafva betydliga förbättringar blifvit vidtagna och nya anläggningar gjorda, hvaribland en ny hammarsmedja af sten, innehållande 3 lancashiresmälthärdar och vällugn. Bruket har egen skola för underhafvandes barn.

Ramqvilla. Annex-socken till Fröderyds pastorat, är belägen uti Westra härad af Jönköpings län; gränsar i öster till Solberga, i söder till Sjösås och Hornaryd, i vester till Fröderyd, Asa och Tolg, i norr till Bäckaby, samt omfattar 1,000 qvadratmil (23,176 tunnl.), hvaraf 0,171 vatten. Socknens namn anses vara härledt af Ramsjön, hvarifrån en å rinner till Storsjön. Af sjöar märkas 19, deraf vidare må nämnas *Målasjön, Höka-* eller *Löfåssjön; Skärle* har klaraste vattnet. Åar äro: *Österqvarna-, Höreda-, Uhrås-* och *Tereåarne.* Marken är till största delen bergaktig, jordmånen omskiftande med mylla och sand. Skog finnes ganska ymnigt. *Linnæa borealis* växer vid vägen till Skärbäck och Hörjesås; *Hedera helix* vid Hallsnäs. Pipstensbrott på Löfås är inmutadt af Braås och Klafveströms egare. Näringsfångst är för det mesta åkerbruk och kolning. Vid Ramqvilla är marknadsplats. Kyrkan, belägen 4 mil från Wexiö, $8^1/_2$ mil från Jönköping, är utvidgad 1833—34 och med stentorn försedd. Den står på frälsegrund bredvid Storsjön. Då vapenhusgrund skulle läggas 1765, funnos i en skinnpung jemte några menniskoben öfver 200 små silfverpenningar, »bracteati» med drakhalsar, m. m. Vid hemmanet Skärbäck säges först kyrkan ha legat, kallad deraf Skärbäcks kyrka. Kyrkodörren visas än. Muren har 260 alnar i omkrets, som synes omslutit en kyrkogård.

Som likväl ingen Skärbäcks kyrka någonsin förekommer nämnd, synes det P. Wieselgren sannolikare varit det Scardabec, hvilket Nydala kloster tillbytte sig af en Brudde 1268, och hvartill en gård lades, som tillbyttes 1279 af en Nils Ketilsson, hvarest klostret förmodligen byggt ett s. k. munkhus. — Barnundervisningen bestrides i två flyttbara folkskolor.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805 —	1860	sk.	kr.	fr.	år 1862.
992.	1,872.	$30\frac{3}{8}$.	$1\frac{5}{8}$.	$10\frac{5}{8}$.	620,100 rdr.

Af taxeringsvärdet äro 4,800 rdr för sockenstuga och sockenmagasin, 23,700 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningsafgiften för inkomst $36^1/_2$ rdr. — Gårdar och byar: *Rulla* säteri, se den art.; 2 mtl frälse *Ramqvilla,* tax. till 30,000 rdr rmt, eges af possessionaten A. W. Reutersvärd. Ramqvilla utgör med $^1/_{16}$ mtl Hörda en egendom med en areal af 698 tld; till densamma höra 3 qvarnar med 4 par stenar, 2 sågar, färgeri, linoljepress, gästgifveri och kalkugn. — 1 mtl *Hörjesås,* kyrkoherdestom. 1 mtl *Svinnaryd* Westerg., enl. Kongl. bref, den 2 Okt. 1804 har $^1/_3$ af detta hemman blifvit kapellansboställe, i stället för Westerqvarn i Fröderyds socken. — $^1/_2$ mtl skatte *Uhrås* inköptes som boställe till kommimistern i Ramqvilla af prosten Sam. Rogberg för kyrkans penningar, men process uppstod och köpet återgick. $2^1/_2$ mtl sk. *Höreda* såldes af kommin. Sandman till bönder; här synas spår af grafvar och förskansningar. 1 mtl fr. *Hallsnäs* tillhörde af ålder familjen Soop, såldes 1737 af generalmajor grefve C. A. Dohna till en kapten Löwenvenborg; egdes år 1690 af handl. N. J. Stocke, född här 1637, en bland Carlskronas förste handelsmän, hvars arfvingar blefvo egare 1738. Här dog som egare öfverste Hans Ehrenstråhle 1790, enkan M. E. Uggla 1805. $^1/_8$ mtl fr. *Hustrusskog,* skall vara benämndt deraf, att en man dolde här under ett krig sin hustru. Ännu visas rummet, der hon bodde i skogen. Pålverk är nedslaget utanför vid sjöstranden, att båtar ej kunde lägga till. $^1/_2$ mtl fr. *Högarör,* på egorna ligger ett stort fyrkantigt rör med stora hörnstenar; från höjden der röret ligger, är vidsträckt utsigt. — $^5/_8$ mtl *Måhlen* är militiæboställe. *Österqvarn* på Höreda egor, tillhörde 1697 ministern grefve Gabriel Thuresson Oxenstjerna, köpt 1634 för 100 daler gångbart mynt af öfveramiralen, grefve Gabriel Bengtson Oxenstjerna. Tilldömdes 1697 Kongl. Maj:t och kronan; egdes 1838 af häradshöfding Jul. V. v. Steyern, som sålde den till en nämndeman Rylander. — Adress: Hvetlanda.

Ramsberg. En socken i Lindes bergslags härad af Örebro län. Den gränsar till Fellingsbro i söder, Lindesberg i sydvest, Ljusnarsberg i nordvest samt Söderbärke och Malingsbo af Stora Kopparbergs län och Skinnskatteberg, Hed och Westra Schedvi af Westerås län i nordost och öster. Emellan socknarne utom länet skjuter den upp i en långsmal spets, kallad Trekants-allmänningen. Arealen är 3,450 qv.mil land och 0,334 vatten samt hemmantalet $70^5/_{12}$, förutom $2^{35}/_{96}$ mantal (Allmänningsbo, Glifsån, Torskbäcken, Gräsberg och Gädd-

tjern), hvilka höra till Skinnskattebergs härad af Westerås län och upptaga 0,225 qvadratmil land och 0,005 vatten. *) Hela socknens folkmängd utgjordes vid slutet af år 1860 af 4,423 personer. Fastighetsvärdet år 1862 var 2,068,380 rdr rmt. Norra och medlersta delarne äro bergiga, med höjder från 400 till 1,000 fot och sjöar från 300 till 700 fot, allt öfver hafvets yta; södra delen är mera skogig och kärrig och derjemte mera odlad. Rådande jordmånen är sand, och åkerbruket ej till hälften motsvarande behofvet. De anmärkningsvärdaste sjöarne äro Korslången och Långvattnet längst i norr, hvilka med tillopp af den något sydligare Kloten afbördar sig sitt vatten norrut, åt Malingsbo; Norr- och Södersjöarne i vester, som utflyta genom Storån till sjön Rosvalen i Lindesberg; Glien i midten af socknen, hvars aflopp går till de östligare sjöarne Norra och Södra Mogen, hvilka genom den sedermera s. k. Sverkestaån utfalla i Oppbåga eller Arboga å, som går till Mälaren. Fanthytte eller Gammelbo säteri, Hornska slägtens fordna egendom, likasom de vid Södersjöns stränder belägna Östra och Westra Löa byar, ega efter all anledning äldsta odlingen, emedan man finner vid dem, enligt 1541 års jordebok, bland andra utgifter äfven omnämd »bondeskatten», något som öfriga hemman helt och hållet sakna. Ramsbergs socken bildades, medelst konung Johan III:s bref af den 19 Juli 1589, utaf delar af Lindesberg och Fellingsbro, och 1591, då pastor i Lindesberg eller Lindesås, som det den tiden hette, var blifven död, fick församlingen sin egen kyrkoherde; Löa och Korbergs byar tillhörde dock Lindesås, intilldess konung Carl IX förklarade dem vara förenade med Ramshyttan, hvilken nya socken då fick det nuvarande namnet Ramsberg. Redan år 1547 fanns i orten ett af en tysk, Ambrosius Marcusson, uppfördt mindre kapell; i förstnämnda konungs tid uppsattes en träkyrka, som dock ej bestod längre än till år 1673, då en annan dylik byggdes på den plats, der nu kyrkogården är. Den nuvarande kyrkan af sten ligger ej långt ifrån sjön Glien, 5 mil ifrån Örebro, 2 mil från Linde och 11 mil från dess stiftsstad, Westerås. Grunden lades d. 1 Juni 1788 och, ehuru den blef fullt färdig 1790 (redan 4:de stora bönedagen 1789 eller söndagen d. 25 Okt., hölls första gudstjensten i densamma), invigdes den dock icke förrän 1791, då den, enligt tidens sed, kallades konung Gustaf III:s kyrka. Den är fri från pelarrader, ljus och rymlig samt har 14 fönster och 3 dörrar, och är onekligen en af de vackraste i orten; uti tornet är sedan 1802 uppsatt ett af Ramshytte hyttelag skänkt tornur. Kyrkans silfver är betydligt, tillsammans 942 lod, hvaribland finnas tvänne trearmiga ljusstakar, vägande $270^1/_2$ lod och skänkta af en Wrethammars bruks fordna egare, den rika grosshandlaren i Stockholm, Henric Nicolaus Beskow, död 1835. I socknen finnes skolhus, hvaraf det i Ramsbergs by med boställe för orgelnisten är en ganska vacker gård. Ramsberg utgör ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Fellingsbro kontrakt af Westerås stift. Postadressen är Ramsberg.

*) I taxeringslängden upptagas $3^7/_{12}$ mantal hörande till Westerås län, hvaraf 1 mantal *prestgård*, 1 mantal *kapellansgård*, $^1/_2$ *Laggarbo*, kronolänsmansboställe.

Gårdar, byar och verk: 1 mtl frälse-säteri *Fanthytte* och Gammelbo jernbruk, med underlydande 1 *Högernäs*, $^1/_2$ *Sundsboda*, 1 *Westra Sundet* m. fl. — $1^4/_5$ *Granhult*, med jernbruk. — 1 frälse-säteri *Fanthyttan*, 1 *Morskoga*, $^1/_2$ *Ytterbyn*, $^1/_2$ *Born*, $^1/_2$ *Aspafallet*, $^1/_2$ *Bergshyttan*, m. fl., ett gods. — $^1/_2$ *Holmsjön* under Högfors bruk. — *Löa* bergsmanshammare. — $2^1/_{24}$ mtl *Ramshyttan*, *Ramsbergs* jernbruk, se den art. — $1^5/_6$ *Ramshyttan*, *Presthammars* jernbruk, $3^1/_8$ *Ristan*, ett gods. — $1^1/_2$ *Ramshyttan*, *Wrethammars* jernbruk, $2^{11}/_{24}$ *Ristan*, ett gods. — *Klothyttan*, *Berget*, *Bohrn*, *Bränntorp*, *Juteboda*, *Westra Kloten*, *Norra Klotstorp*, *Kårberget*, *Westra* och *Östra Löa*, *Löfåsen*, *S:a Måstorp*, *Nederhyttan*, *Oxgrufvan*, *Skogstorp*, *Skyttetorp*, *Torrbråten* eller *Liljendahl*, *Apviken*, *Björke*, *Sandsjön*, *Torrbråten*, *Oscarshyttan*, m. fl.

Ramsberg. Bruk i Ramsbergs socken, Lindes bergslags härad och Örebro län samt liggande $^1/_4$ mil österut ifrån kyrkan och nära sjön Glien, består af två härdar och en hammare samt med obegränsad smidesrätt; under bruket lyda $2^1/_{24}$ mantal i Ramshytte by, samt $^3/_4$ mtl i andra hemman. Tackjernet erhålles ifrån brukets andel i Ramsbergs hytta. Sex torpare med tio hästar, jemte gårdens egna dragare, verkställa i det när-

maste brukets egna körningar. Åkern och ängen innehålla, den förra 186 tld och den sednare 30 tld; och utsås vanligtvis $3^1/_2$ t:r hvete, $11^1/_2$ t:r råg, $1^1/_2$ t:a korn och 50 t:r hafra. Sjelfva bruksgården, aftecknad af Thora Thersner, har en utmärkt vacker belägenhet vid stranden af förutnämnda sjö samt är bebyggd med ett prydligt stenhus och tvänne flyglar, hvarförutan vid Liljendal finnes en större, nyuppförd gård. Ramsbergs bruk, som är beläget $7^1/_4$ mil från länsresidensstaden Örebro, tillhörde först och troligen länge hit till Sverige inflyttade holländska slägten van Ostgeest; köptes i början af förra århundradet af brukets dåvarande förvaltare, Peter Lilo, i hvilkens familj det bibehölls i nära 100 år eller till 1810, då det å konkursauktion inropades för 10,000 rdr af riksdagsmannen och fullmäktigen i riksgäldskontoret, Eric Ericsson, stamfader för Ericssonska brukspatronsslägten, som ännu eger detsamma. Egendomens fastighetsvärde tax. 1862 till 70,930 rdr, deraf 5,220 rdr för sjelfva bruket.

Ramsbergs prestgård i Ramsbergs socken af Örebro län, $1^1/_2$ mtl krono, förmedladt till 1 mantal, ligger i Ramshytte by, öster om och nära kyrkan, på andra sidan landsvägen. Bostället är storskiftadt och besås vanligtvis af $1^1/_2$ t:a höstsäd (råg) och 10 t:r vårsäd samt brukas af boställsinnehafvaren, som för närvarande är kyrkoherden Pehr Ekelöf, hvilken blef församlingens pastor 1847 och är den fjortonde i ordningen af dessa. Ehuru första kyrkoherden i socknen redan 1591 utnämndes, blef dock pastorsbostället, det här ofvan nämnda, först den 4 Nov. 1632, under hans efterträdares tid, anslaget och sedan tvist om torpet Sundet, som skulle tillhöra bostället, länge pågått emellan församlingen och Gammebo gårds egare. Till kyrkoherdens lön hörer derjemte $^1/_{12}$ i Ramshytte hytta och $133^1/_3$ *skℓℓ* smide vid Ramshytte bruk, hvilket allt, jemte Prestskogen, om 1,794 tunnlands areal, arrenderas af nämnda bruks disponent. Pastor i Ramsberg är således, likasom kyrkoherden och komministern i Skinnskatteberg, tillika brukspatron. Hemmanets fastighetsvärde år 1862 var 40,920 rdr rmt.

Ramsberg. Ett mantal frälse-säteri uti Hyltinge socken, Willåttinge härad af Nyköpings län, är beläget $4^3/_4$ mil från Nyköping, och lyder under Sparreholm; taxeringsvärdet 1862 var 33,100 rdr rmt. Säteriet har tillhört slägterna Stuart och Rosenholm, 1763 och 1788 Weidenhaijnska slägten.

Ramsele. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ångermanlands Westra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af socknarne Ramsele och Edsele,*) med $33^3/_8$ mantal, bebodda år 1860 af 2,656 invånare. — *Ramsele,* modersocken, belägen uti Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län, 17 mil från Hernösand, gränsar i vester mot Ragunda och Hammardal i Jämtland, i öster till Liden, i norr till Fjällsjö samt i söder till Edsele; arealen kan ej uppgifvas. Namnet visar ortens läge mellan flera Sel, och pastoratet är äfven genomskuret af åtskilliga vattuleder. Marken är ganska ojemn och oländig, som längs utmed Ångermanelfven består af sand samt är mager och ofruktbar. Skogen är vidsträckt, uppfylld med många och stora berg, sjöar, kärr och mossar. Sädesafkastningen är ringa, men boskapsskötseln ersätter bristen, i anseende till vidsträckt utmark och ymnigt bete. Likaså gifva djurfång, fiske och skogsprodukter någon inkomst. Spånad och väfnad idkas förnämligast för eget behof. I *Ranasjöberget* ha några anledningar funnits till silfvermalm. Kyrkan, belägen på en hög sandbacke vid elfven, 7 mil ofvan om Sollefteå, är mörk och trång, hvarföre ock fråga redan på 1830-talet varit om kyrkans återuppbyggande, men lär ej än kommit till verkställighet. I dessa dagar (i Juni 1864) är fråga om väganläggning mellan Ströms och Ramsele kyrkor, hvarigenom vägen för Hammardahls härad kan blifva öppen till Sollefteå. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola. Socknens sigill har 2 laxar. Inom socknen finnas tvänne större broar, hvaraf den ena öfver Ångermanelfvens mellersta gren, vid Nor-

---

*) Pastoratet utgjordes före 1838 af Ramsele, Helgum, Edsele och Fjällsjö socknar samt Tåsjö kapell.

dantjäls skjutsstation, kostat församlingen omkring 9,000 rdr rmt. Till märkvärdigheter räknas några jättestenar, liggande i den romantiska Nylandsdalen. En tradition förmäler om ett kors med Frälsarens bild, som funnits på den s. k. *Etricks-skogen*, och som med två hästar skulle föras till Helgum, men dit de ej kunde draga det, hvaremot färden gick ganska lätt åt Edsele. Pastoratet bildar med Bodum, Fjällsjö och Tåsjö socknar samt $^7/_{12}$ mtl af Borgvattnets kapell och $1^1/_4$ mtl af Ström, ett tingslag, Ramsele, med tingsställe vid *Krågen* i denna socken.

Folkmängd.		Hemmantal.		Fastighetsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	år 1862.
710.	1,720.	$\frac{47}{49}$.	$4\frac{127}{384}$.	586,575 rdr rmt.

439 hushåll.

Uppgiften på 1862 års folkmängd är enligt pastorsembetets, men enligt mantalslängden år 1862 utgjorde folkmängden 1,930; orsaken till skilnaden torde finnas deruti, att de till denna socken hörande *Stamsele* och *Täxans* byar lyda i kyrkligt hänseende under Ströms församling i Jämtland, samt att *Gåreleselet* har genom Kongl. brefvet d. 8 Jan. 1858, i administrativt och ecklesiastikt hänseende blifvit flyttadt från Ramsele till Junsele socken. Af tax.värdet var 12,400 rdr för annan än jordbruksfastighet, 3,275 rdr för tingshus, folkskolhus, sockenstuga och sockenmagasin. I bevillning erlades 1862 efter II och III art. 316 rdr rmt. — Största gårdarne äro: 22 sel. *Prestbohlet;* 24 sel. *Gårelesehlet;* 12 *Bofors;* 10 sel. *Norrånäs;* $8^1/_2$ sel. *Nyland*, tax. till 12,000 rdr rmt. — Sågar finnas i byarne *Holme, Imnäs, Krången, Lungsjön, Löflund, Meåfors, Nordantjöl, Nyland, Nässjö, Ofvanmo, Rensjön, Sehl.* — Adress: Sollefteå.

Ramshult. Ett mtl frälse-säteri uti Fliseryds socken, Handbörds härad och Kalmar län, beläget 1 mil från Mönsterås, 6 mil från Kalmar; beskrifves af Tuneld på 1820-talet med de rymligaste åbyggnader i orten; det har fordom tillhört Rothliebska och sedan länge Wejdenhjelmska slägten, hvaraf må nämnas kapten Johan W., som bivistat Pommerska kriget på 1750- och 60-talen. Närvarande egaren är herr J. W. Bennich. Egendomen utgöres af 1 mantal säteri (tax. till 50,000 rdr) med tegelbruk samt $^1/_{24}$ mtl underlydande.

Ramshyttan. Bruk i Ramsbergs socken, Lindes bergslags härad och Örebro län, ligger 7 mil ifrån Örebro, nära Ramsbergs kyrka, vid en å, som går igenom sjön Ösaren och en annan, invid bruket belägen mindre sjö samt utfaller i sjön Glien vid Ramsbergs bruksgård. Egendomen består för närvarande af $1^5/_6$ hemman i Ramshytte by och $3^1/_8$ hemman i Resta, jemte qvarn. Hela fastighetsvärdet 1862 var 95,160 rdr rmt. Sjelfva bruket, hvilket äfven kallas Presthammaren, till följd af den smidesrättighet, som socknens pastor deri sedan gammalt eger (se art. Ramsbergs prestgård), har, förutom en nu icke begagnad knippsmedja, en stångjernssmedja med tvänne härdar och en hammare; ena härden blef 1857 ändrad till franche-comté-härd. Stångjernstillverkningen utgjorde år 1858: $1,040^1/_2$ *sktt* och tackjernsblåsningen vid den till bruket hörande delen af Ramsbergs hytta, som 1835 endast steg till 740 *sktt*, uppgick förstnämnde år till 3,500 *sktt* eller nära hälften af tillverkningen. Ramshytte bruk tyckes blifvit anlagdt samtidigt med Ramsbergs hytta eller vid år 1547, och båda af en tysk, Ambrosius Marcusson; men besynnerligt nog saknas han bland de sex grannar i Ramshytte by, som 1549 års jordebok upptager. Bruket har sedermera och intill sednaste tider egts af flera intessenter på samma gång; och 1780 voro de förnämsta af dem bruksidkarne Lindmark, Forselius och Neiman. Den förstnämnde sålde 1786 sin andel till brukspatronen P. Wikbom, hvars ena son, Nils Henric, slutligen blef ensam egare. År 1843, troligen efter dennes död, inköptes Ramshytte bruk af handlanden Christian Berglund i Lindesberg, och tillhör nu $^8/_9$ deraf hans son, Victor Berglund. — $1^1/_2$ mtl skatte i Ramshytte by lyda under Wrethammars bruk.

Ramshyttan. Landt- och bruksegendom uti den del af Kihls socken i Örebro län, som hörer till Nora och Hjulsjö bergslags härad och kallas Kihls rote. Landtegendomen består af sjelfva Ramshyttan, $4^1/_2$ mtl säteri och $1^1/_2$ mtl skatte, samt det sydligare, också i nämnda rote belägna Lockhyttan, 4 mtl, äfvensom $\frac{31}{32}$ mtl i Gamla Pehrshyttan och $2\frac{1}{16}$ mtl i Nya Pehrshyttan, dessa båda sednare i Nora landsförsamling; bruket utgöres af 2 härdar och 1 hammare med tillsammans 690 *sktt* stångjernssmide af eget tackjern från Pehrshytte masugn samt utskeppning på Stockholm. Till egendomen, som ligger $1^1/_2$ mil från Örebro,

vid en sjö kallad Damsjön och har god tillgång på skog, hörer en husbehofssåg samt qvarn. Hemmanen innehafvas mot en eganderättsafgift af 96 rdr 37 öre rmt. Å Ramshytte gård utfärdade konung Carl XI den 30 Maj 1679 frälsefrihetsbref för d. v. hofmedikus doktor Georg Du Rées; egarne äro sedermera icke bekanta, förr än nära 100 år derefter, eller då generalmajoren frih. Fredric Ulric Wrangel af Sausis till Åkerby 1773 den 12 Mars erhöll konungens stadfästelse-resolution å egendomen, hvilken efter generalens död 1793 tillföll hans äldsta son, majoren frih. Carl Reinhold Wrangel. Sedan denne 1798 äfven aflidit, försåldes egendomen från eller af hans barn och inköptes troligen af brukspatron Hoffman och lagman Welin, hvilka sedermera egt densamma. År 1846 var borgmästaren C. M. Victorin i Nora i bolag derom med Hoffman. Nyligen har bruket med underlydande hemman och grufdelar af enkefru S. C. Hoffman och brukspatron J. D. Hoffman blifvit försåldt till delegarne uti Finnåker, Gammelsbo, Grönbo och Sundbo bruksegendomar för en köpesumma af 450,000 rdr rmt.

Ramshäll, *Ramundershäll* eller *Ramundersberget.* En ryktbar bergshöjd vid Göta kanal på norra sidan af Söderköping, sträckande sig in i Tåby socken. Dess höjd utgör omkring 80 fot öfver stadens kyrktorn, och på öfversta kullen är en vacker slätt, kallad *Lekare-backen,* af de lekar ungdomen der plägat anställa under den vackra årstiden. Berget är till utseende brant, naket och skrofligt; men der finnas flera goda och rika källor, af hvilka må nämnas *Trumkällan,* som förser hela Söderköping med ett ypperligt dricksvatten, samt *S:t Eriks källa,* hvars klara vatten tros stärka svaga ögon. Man har fordom påträffat i berget kristallstenar, och på den tiden Söderköping hade sitt eget mynthus, skall en falsk myntare haft här sin verkstad, som ännu kallas: *Myntmästarekammaren.* På bergets norra sida finnas lemningar efter en Vikingaborg, kallad *Ramundaborg,* som skall tillhört jätten Ramunder, hvilken tros lefvat omkring år 760 och egt borgar äfven i Nerike samt Södermanland. Om honom gå en mängd sagor, förtäljande hans utomordentliga styrka. Lemningarne utgöras af en 847 (147?) alnar lång mur af 3 alnars höjd och 7 alnars tjocklek, med en deri fästad ring, vid hvilken den fordne Vikingen skall bundit sina skepp.

Ramsjö. Två mtl frälse-säteri uti Björklinge socken af Norunda härad och Uppsala län, beläget vid Björklingeån, tillhörde 1849 Stråle och lydde 1862 under Sandbro, som egdes af grefve M. Piper; taxeringsvärdet var 10,000 rdr rmt. På egorna finnas ättehög och runstenar.

Ramsjö. Socken och pastorat, hörande till Helsinglands vestra Öfra kontrakt af Uppsala stift, bildadt enl. Kongl. bref af 21 Aug. 1860, har förut varit kapell under Ljusdal. Socknen innefattar 5 mtl 6 öresl. 9 pgl., bebodda 1862 af 712 personer på 154 hushåll. Fastighetsvärdet var nämnda år 480,800 rdr rmt. I bevilln. erlades efter II och III art. 163 rdr 40 öre. Arealen är c:a 200,000 tld, mest skogsmark, der ett större antal nybyggare, i följd af den nu fulländade afvittringen, nedsatt sig å kronans öfverloppsmarker.

Af gårdar märkas: $\frac{13}{64}$ *Naggen,* tax. till 35,000 rdr, egare landtbrukaren Mårtensson; $^1/_4$ mtl *Furuhöjd;* till Marma sågverksegendom höra $^9/_{16}$ mtl *Tevansjö,* $^1/_8$ *Sillerbo,* och till Bergviks sågverk höra $\frac{157}{192}$ mtl *Getkölen,* $^3/_{16}$ mtl *Trolltjern;* till Strömbacka bruk höra $\frac{12}{128}$ *Naggen.* — Edefors bolag eger $^3/_{16}$ mtl *Holmsveden.* — Bergviks bolags inköpta skogslotter taxeras till 31,000 rdr och Edefors bolags till 71,000 rdr. Se vidare art. Ljusdal.

Ramsjöholm. Två mtl frälse-säteri uti Svarttorps socken, Tveta härad och Jönköpings län, utgör med qvarn och såg samt 3 mtl Strömsholms säteri, jemte qvarn med 6 par stenar samt såg och $4^1/_2$ mtl underl., ett gods taxeradt till 267,025 rdr rmt, hvaraf 50,000 rdr för sjelfva säteriet.

Ramsjö gods skall år 1378 med qvarn och alla af ålder dertill hörande landboer blifvit skänkt af Ingeborg Jonsdotter till Wadstena kloster, hvilket dock betviflas hafva gått i verkställighet, ty år 1393 uppläto Niklas Andersson (af ätten Oxenstjerna) och Carl Gösa till Magnus Wälling sin arfvedel efter Nisse Knutsson i Ramsjö; år 1426 bortskänktes en del af Ramborg, Nils Peterssons enka, till Wadstena kloster, hälften försåldes 1429 af Lasse Siggesson (som

förde en pil i vapnet och som ärft godset på sin hustrus vägnar), till Bengt Gunnarsson, hvilken uppgifves af Tuneld hafva köpt äfven andra hälften af en Magnus Laurensson. Denne Bengt Gunnarsson sålde egendomen 1435 åt Wadstena kloster för 100 mark lübske penningar. Efter reformationen kom Ramsjö från klostret under kronan; kallas första gången Ramsjöholm 1630, då det donerades till dåvarande öfversten, sedermera riksmarsken Lars Kagg, och blef säteri 1637. Det utbyttes d. 25 Aug. 1657 med tillydande hemman mot Kaggeholms egendom. År 1660 egdes Ramsjöholm af landshöfding herr Erik Oxenstjerna till Eka och dess fru Ebba Ulfsparre, sedermera gift med generalmajoren och landshöfdingen, friherre Erik Haraldsson Stake; såldes den 26 Juni 1711 för 7,000 daler s:mt af hofstallmästaren, herr G. Hårdh, och dess fru Brita Stake till assessoren, sedan landshöfdingen G. Gammal Ehrenkrona. Af honom blef egendomen genom förpantning genast upplåten till kamreraren D. Falkman från Skåne och dess fru Elis. Hambræa. Efter mannens död år 1720 blef hans enka gift med ryttm., sedan majoren A. Beeth, som år 1725 d. 30 Juli erhöll Kongl. resolution på full frälsemannafrihet och upphöjdes i adligt stånd den 11 Juni 1734; han emottog den 24 Mars 1736 landshöfding Ehrenkronas afträdelsebref på Ramsjöholm och gjorde efter hustruns död d. 21 Nov. 1748 testamente af hela egendomen under fideikommiss-egenskap till sin broder hofrättsrådet, slutligen vicepresidenten i Kongl. Göta hofrätt och R. af N. O. Gudmund Adlerbeth och den äldsta af hans manliga afkomma. Statsrådet, friherre Gudmund Göran Adlerbeth innehade egendomen i 40 år och använde mycken omsorg på dess förbättring och försköning. Alla byggnaderna, utom ladugården, äro uppförda af honom på ett näs, begränsadt i norr af Ramsjön och omgifvet af den derur flytande ån, hvilken vid Husqvarna gevärsfaktori bildar vackra vattenfall. Hufvudbyggnaden, 2 våningar hög af trä och tegelbeklädd, uppbyggdes 1794 och 1795. Af nämnda statsråd, som i ett skaldebref, tryckt i hans poetiska arbeten II Del, 2:dra upplagan, sid. 191, lemnar en träffande teckning af Ramsjöholms belägenhet, hafva ett ganska betydligt bibliothek och vackra samlingar af antiqviteter blifvit testamenterade till Wexiö gymnasium. Egendomens förbättring genom uppodlingar, såsom bland annat en vidsträckt kärrmarks upptagande till åker och äng, har fortsatts af sonen, expeditions-sekreteraren friherre Adlerbeth. Slägten härstammar från hemmanet Beet i Bottnaryds socken af Mo härad, och var Per Beeth, länsman i Småland på 1600-talet, den äldsta kända stamfadern. Man har trott sig veta, att en mö af denna slägt stridt under Blenda. Nuvarande egaren är löjtn. C. Engström. På sätesgårdens egor finnes vid södra sidan af ett berg, kalladt Ramlaklint, hvars tvärbranta väggar synas varit danade till en ättestupa, 9 stora stenar.

Ramsnäs. Ett mtl ber. säteri i Finnerödja socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, beläget vid sjön Unden, beskrifves af Djurberg omkr. 1818 hafva haft gammal mangårdsbyggnad, icke obetydlig trädgård, godt höbol och ymnig skog. Det köptes till skatte 1804, innehades i början af 1700-talet af slägterna Lenck, hvaraf må nämnas Jacob, som tjente sig upp från volontär till ryttmästare, Carleson och Wetterman, samt år 1814 af byggmästaren Lars Jacobsson. För närvarande eges det af Laxå bruksegare. Ramsnäs tillsammans med $1\frac{3}{4}\frac{1}{2}$ mtl underl. taxerades 1862 till 133,300 rdr rmt.

Ramsnäsholm. En egendom i Wika socken i Dalarne, märkvärdig för sin ovanligt vackra belägenhet på en udde i sjön Runn, egdes 1862 af krigsrådet S. C. Nisser; taxeringsvärdet var 10,000 rdr rmt.

Ramsta. Annex-socken till Hagby pastorat, är belägen uti Hagunda härad af Uppsala län, $1\frac{1}{4}$ mil från Uppsala, mellan Dalby i öster, Åker och Balingsta i s. o., Hagby i v. samt Näs i n. o., upptagande en areal af 0,171 qvadr.-mil land; mestades en skoglös slätt, omkring ett litet vattendrag, som går åt s. v. till Hagby, och blott här och der omvexlande med berg- och skogsmark, såsom vid häradsgränsen. Rådande jordmånen är stark lera, åkerbruk nästan enda näringen. *Ramsta* nämnes 1314 såsom

hörande till *Hagund,* 1317 till *Ulleraker.* En prost i Ramsta förekommer 1282; kaplaner nämnas från 1593. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan ombyggdes på 1840-talet. Den gamla beskrifves 1829 vara af gråsten, försedd med torn, hvalfvet prydt af Sten Stures och Nils Davidssons till Wik vapensköldar samt på golfvet en grafsten från år 1335. Bland förvarade böcker nämnes en sångbok af 1553 med 4 notlinier. — På kyrkogården ligger begrafven öfverstelöjtn. Abraham Tornérhjelm, som bivistat 1788 års Finska krig. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola. En runsten skall finnas vid *Bragby,* söder om kyrkan; gårdens namn förekommer 1316.

Folkmängd.		Hemmantal.			Bevilln. efter II och
1805 —	1861.	sk.	kr.	fr.	III art. år 1861.
467.	464.	$11\frac{1}{8}$.	$2\frac{7}{8}$.	$10\frac{1}{4}$.	64 rdr.

Hushållens antal 1861 var 105. Socknen underhåller 9 man af indelta arméen. Utskrifningsmanskapets antal var 14. Af gårdar märkas säteriet *Årby,* 2 mtl, med qvarn, som jemte $^1/_2$ *Bodarne,* 2 *Kibrunna,* tax. till 94,000 rdr, eges af majoren E. C. Norlin. — Kaplansbol i *Thorsbro,* $^1/_2$ mtl. — $^3/_8$ *Nafvesta,* sergeant-boställe. — $^1/_2$ mtl ibm är militiæ-hemman. — 1 mtl *Skälsta* eges af akademien i Upsala. — $^3/_4$ mtl *Söderby* med $^2/_5$ *Bärby* och $^3/_4$ *Söderby* med $^1/_2$ Bragby, utgöra 2:ne egendomar, taxerade till c:a 20,000 rdr hvardera. — Adress: Uppsala, Eka.

Ramsta. Ett mtl frälse-säteri uti Ny socken af Näs härad och Carlstads län, köptes år 1518 under biskopsstolen i Skara, hvarunder det lydde i 9 år. En fru Estrid Olsdotter Bååth till Bredene befinnes hafva år 1630 gifvit sin mans systersöner, Nils Persson till Lång och Jon Persson till Ölstorp (båda af adl. slägten Stårck), säteriet Ramstad till skänks. Öfversten Johan Gabriel Sparfvenfelt, död på Åbylund 1698, har äfven skrifvit sig till Ramsta. Det har äfven tillhört rådmannen och borgmästaren Hans Belfrage, hvilken förut kallade sig Bæfvits samt kom helt ung till Sverige, der han lade sig på handel och visade mycken oförtrutenhet till rikets försvar; född 1614, död 1688. Sedermera äro egarne ej kända, ända till närvarande tid, då det lyder under Skönnebohls säteri, som eges af löjtn. M. Liljehöök. Fastighetsvärdet är 55,000 rdr rmt.

Ramsta. Gästgifvaregård uti Sköldinge socken, Oppunda härad af Nyköpings län, hvarifrån skjutsas till:

Flen, i n. o.	. . . . . .	$1^1/_8$ mil.
Bie, i n. v.	. . . . . .	$1^3/_4$ »
Hoby, i s. o.	. . . . . .	$1^3/_8$ »
Stensjö, i s. v.	. . . . . .	$1^1/_4$ »

Vägen mellan Ramsta och Malmköping, andra skjutshållet från Flen, erbjuder sköna utsigter öfver sjöar med omgifvande skogar. Branta dalar och täcka lundar göra intagande afvexling med små vackra odlingar.

Ramstorp. Ett mantal frälse-säteri i Agnetorps socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, är beläget $^1/_8$ mil från Tidaholm, med hvilket det äfven från 1600-talet har haft samma egare. Härtill skref sig Johan Parmand, guvernör öfver Nya Sverige i Amerika 1654, efter svärfadern Johan Printz. Jordmånen består af lera och sandmylla. Här växer barr- och löfskog på 293 tunnland, åkern upptager 68 tld, ängen 83 tld, allt på 1820-talet, efter Djurberg. I sambruk med säteriet ligger $^3/_4$ mtl frälse Ramstorp. Säteriets tax.-värde var 48,000 rdr rmt.

Ramsåsa. Annex-socken till Röddinge pastorat, är belägen uti Färs härad af Malmöhus län, $1^3/_4$ mil från Ystad, samt omfattar 0,114 qvadr.-mil land, fördelade på $8\frac{41}{48}$ mtl, hvaraf $2^3/_8$ mtl sk., $1^7/_8$ kr., $4\frac{29}{48}$ frälse, och bebodda 1862 af 596, år 1805 af 341 personer; hushållens antal var 144. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 533,850 rdr rmt. Bevillningsafgiften för inkomst utgick nämnde år med 43 rdr 45 öre, afgiften efter III art. med 28 rdr rmt. Åkerjorden är mager och stenig, men ängsmarken god. Ingen skog finnes, men någon torfjord. Kyrkan är belägen $^3/_8$ mil från moderkyrkan.

Socknen består af en enda by, Ramsåsa, på 31 n:r, hvaraf n:r 3, $^1/_8$ mtl krono, är pastors annex-hemman. — N:r 12, $^1/_4$ mtl, n:o 20, 21 23, hvardera af $^3/_8$ mtl, alla (tax. till 96,000 rdr), äro indragna militiæ-boställen. — N:o 1 och 27, $\frac{13}{16}$ mtl, tax. till 52,600 rdr rmt, eges af grefve Piper till Högestad. — N:o 24, 25, 26, $1^1/_4$ mtl, lyda under Kåseholm. — En skattlagd vattenqvarn finnes. — Adress: Ystad.

Randängen. En obetydlig äng, som sträcker sig öster om Göteborg, utefter Mölndalsströmmen, eller lilla Säfvedalsån, blef i den s. k. Hannibals-fejden namnkunnig uti våra häfder. General Harald Stake hade på de branta höga bergen på andra sidan ängen gent emot ån

förlagt 200 Westgöta ryttare och några bönder att invänta Norrmännen under Hannibal Sehested, och när dessa voro väl inkomna på ängen, började han mot dem en mördande kanoneld, störtade med sina ryttare och bönder ned från bergshöjderna och nedgjorde en del, tog en del till fånga och jagade de öfriga på flykten, utåt Hisingen, der de icke mera kunde åstadkomma annat ondt än den hämnd de togo, i det de ihjälslogo aderton gamla fattighjon eller dårar på Göteborgs der utom staden liggandt hospital.

Rangeltorp (efter Mantalslängden och Jordeboken), *Rangestorp* (efter uppgift från orten). Landtegendom, från 1 till $^1/_2$ mtl förmedladt säteri-rusthåll med underl. $\frac{13}{40}$ mtl skatte i Önums by och augmentslägenheten Wara äng eller Glädjen, belägen uti Skaraborgs län, Barne härad och Önums socken, jemte $^3/_4$ mil härifrån belägna skattelägenheten *Görstorps* qvarn om 2 par grof- och ett par sigt-stenar samt dertill hörande $^1/_{16}$ mtl skatte Årebro, belägna uti Fyrunga socken af Skånings härad. Egendomarna äro belägna, den förra 3 mil från städerna Skara och Lidköping samt 2 mil från Foglaviks jernvägsstation, den sednare eller *Görstorp* 2 mil från nämnda städer och $1^1/_2$ mil från jernvägsstationen. Egovidden vid Rangestorp utgör inalles 450 tld, deraf omkring 170 tld god åker af lerblandad sand och svartmylla, 60 tld äng, bestående af dels åholmar med utmärkt gräsbotten på lermylla och dels högländare mark, äfven ler och svartmylla; 100 tld vacker barrskog af furu och gran äfven till afsalu; återstoden består af beteshagar, beväxta med skog, samt torparjord. Åkerjorden är indelad i cirkulation och besås årl. med c:a 20 t:r höst- samt 80 t:r vårsäd, förutom rotfrukter. Vid gården finnes outtömligt lager af den yppersta snäckmergel. Årebro innehåller 26 tld 17 kpl lerjord. Görstorps qvarn är belägen vid ån Lidan. Rangestorps manbyggnad har vackert och torrt läge samt omgifves af vacker trädgård; god vattentillgång finnes. Egendomarne äro värderade till c:a 120,000 rdr rmt. På hemmanet Rangeltorp, som år 1818 uppgafs hafva någorlunda godt höbol, någon skog, bodde 1862: 16 hushåll.

Rangeltorp förlänades den 22 Okt. 1621 af kon. Gustaf II Adolf åt ryttmästaren Jon Stårk (adlad efter sin död), som dref Danskarne ur Skara stad och landet *). Säteriet tillhörde år 1812 ryttm. L. Reenstjerna, 1862 Bengt Svensson i Algutstorp, m. fl.

Rangsta (i 1825 års jordebok), *Ranksta* (efter Tham) **Söder-**. Två mantal skatte uti Sorunda socken, Sotholms härad och Stockholms län, $4^3/_4$ mil från hufvudstaden, $^1/_8$ mil från egen lastageplats; har förr lydt under åtskilliga herregårdar i nejden, egdes 1772 af Forssman, 1825 af Öhngren, 1850 af fru Tydén, 1862 af löjtn. F. W. Ankarkrona. Taxeringsvärdet var 45,000 rdr rmt. Egendomens areal är 309 tld 11 kpl. Årliga utsädet i treskiftebruk är $12^1/_2$ t:r hvete, $9^1/_2$ t:r råg. Höafkastningen vanligen 110 parlass. Årliga onera omkring 350 rdr rmt.

Rankhyttan. En bergsfrälse egendom i Stora Kopparbergs län, Wika socken och härad, 2 mil söder om Falun med vackert läge på yttersta udden af en från Runns östra strand utskjutande halfö. Egendomen består af $175^2/_3$ spannl. förutom skattejorden, med tillhörande qvarn och såg; underlydande äro bergsfrälse-lägenheten Rosttjern och skattehemmanet Hellsjön. Utsädet är c:a 140 t:r (år 1818 uppgafs det till blott 36 t:r). Fastighetsvärdet 1862 var 323,800 rdr rmt. Rankhyttan är bekant sedan 1450 och var då bebodd af stamfadern för den adliga och friherrliga Rankeska ätten, hvilken anses hafva gifvit stället sitt namn Ranke med tillägg af hytta i anseende till der dåvarande kopparverk, hvarefter betydliga lemningar ännu synas. Sonsonen Anders Persson innehade gården på Gustaf Wasas tid. Till denne Anders Persson, en myndig bergsman, som varit kamrat med herr Gustaf, under det de begge idkade studier vid högskolan i Uppsala, anlände Gustaf på sin flykt uppåt Dalarna höstetiden 1520 och begärde arbetsförtjenst samt tröskade på hans loge mot dagspenning i några dagar. Men det dröjde icke länge, innan

*) Uppgiften är efter Tuneld, som på annat ställe anförer samma sak om samma person, med tillnamnet Pedersson, under säteriet Ölstorp.

en af gårdens pigor, som anmärkt, att den främmande trösk-karlen bar ett ovanligt fint linne, och att en med guld stickad silkeskrage stack fram under Dalkarlströjan, meddelade sin husbonde sina misstankar om att det icke stod rätt till med främlingen, och att denne säkerligen måtte vara någon förklädd herreman. Husbonden lät då hemligen kalla honom till sig, igenkände honom, tog hjertligen emot honom, men vågade icke behålla honom i sitt hus, väl vetande, att sådant skulle kosta honom lif och gods, i händelse det blefve bekant. Han rådde derföre Gustaf att hemligen begifva sig längre uppåt Dalarne och att aldrig länge dröja på något ställe. Gustaf följde rådet och begaf sig ifrån den klenmodige vännen. Denne var sedermera 1533 en af hufvudmännen för de upproriska i Dalarne samt fängslades och blef året derpå afrättad i Stockholm. Han anses af några hafva fått nåd, eftersom Kammararchivets handlingar upplysa, att han ännu år 1555 innehaft 32 penningland i Rankhyttan. Säkert är dock, att egendomen kom till kronan såsom förbrutet gods, och $^3/_4$:delar inlöstes till skatte af sonsonen Anders Svensson Ranck *). Bergsfrälsefrihet å hela Rankhyttan lemnades Johan Mårtensson Trotzig emot det, att han år 1641 eftergaf en fordran af 12,221 rdr specie, som han af kronan på levereradt styckegods hade till godo, och hvarå drottning Kristina den 20 Juni 1645 åt Trotzigs efterkommande till evärdelig säkerhet utfärdade stadfästelse. Efter nämnde Trotzigs söners död tillföll egendomen landshöfdingen, baron Jon Cedercreuts 1714, och bland sednare egare må nämnas lagmannen i Dalarne Johan Björling 1730, bergsfogden i Östra Jernbergslagen Per Forsslind 1765, öfverste-löjtnant W. Schultzberg sedan 1843 och ännu.

Ställets egentliga märkvärdighet är ladan, der «kung Gösta» tröskade, som ännu finnes qvar, och på golfvet deri är en fyrkant utskuren, för att tillkännagifva stället, der Gustaf stått. För ladans vidmakthållande lemnade regeringen 1668 åt då varande egaren, landskamereraren Erik Prytz, ett stycke kronojord af 8 spannl. samt Nygårdshemmanet. Men Carl XI tog båda delarne tillbaka 1684 och gaf dem till Strands gästgifvaregård »efter som hon dertill ansågs mera nödig», detta efter F. Barfod; men annan författare uppgifver Carl XI samma år hafva förordnat om ladans vidmakthållande såsom ett riksmonument. Säkert är, att det såsom sådant underhålles än i dag, och att år 1755 anslogs åt då varande egaren, bankokommissarien Fredrik Munktell, 60 kronodagsverken mot betalning efter kronovärdi i årlig ersättning för ladans vidmakthållande.

*) Fadern Sven Ranck, som sedermera blef landshöfding öfver Halland, var dock född på Rankhyttan 1616.

Ransberg (Raffnsbergh). Ett mantal frälse-säterri på Dal ut Skålleruds socken af Nordahls härad och Elfsborgs län, har tillhört Stake-ätten på 15- och 1600-talen. År 1661 kallas Ransberg gammal sätesgård och egdes då af öfverste-löjtn. Anders von Mentzer, 1777 och ännu på 1840-talet af Upperuds bruksbolag; 1781 d. 11 Dec. befriades C. H. Stedt från att här hålla säteri-byggning, hvilken deremot borde finnas vid Norra Upperud. För närvarande eges $^1/_4$ mtl af Petrus Warg på Bäckefors, $\frac{1}{12}$ mtl af patron Wohlfart, resten i 7 delar af bönder. Hela fastighetsvärdet var 1862 taxeradt till 40,000 rdr rmt.

Ransberg. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Wadsbo kontrakt af Skara stift, utgöres af socknarna Ransberg och Möltorp, med $50\frac{31}{96}$ mtl, bebodda 1860 af 4,272 personer. — *Ransberg*, modersocken, är belägen uti Södra Wadsbo härad af Skaraborgs län, 2 mil från Sköfde, $2^1/_2$ mil från Hofva, $3^1/_2$ mil från Mariestad, samt omfattar 1,132 qvadr.-mil, hvaraf 0,142 äro vatten. Marken är dels stenbunden och backig, dels jemn. Rådande jordmånen är sand och sandmylla. Skog växer äfven till afsalu. Inom socknen ligger sjön *Örlen*, 1 mil lång och 305 fot öfver hafvet med ganska vackra stränder; den har åren 1858—61 blifvit sänkt och ån Örlan med utlopp till sjön Wiken upprensad. Kyrkan, som är mycket gammal och uppförd af gråsten, tillbyggdes 1760. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och 2 flyttbara småbarnsskolor af en examin. och 2 oexamin.

lärare. En förlikningsnämnd har blifvit inrättad inom socknen under perioden 1856—60. Socknens enda forntidsminne är förenadt med dess namnhärledning af en kämpe eller fylkiskonung, Rane, som skall ligga begrafven i *Ranes kulle*.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde
1805 — 1861.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,555.	2,612.	$22\frac{7881}{8608}$.	$6\frac{5838}{8608}$.	$1\frac{3}{4}$. 1,036,450 rdr.

Hushåll 662. Af taxeringsvärdet äro 23,650 rdr för annan än jordbruksfastighet, 27,000 rdr för staten tillhörig egendom. I bev. efter II och III art. erlades 1862: 417 rdr 43 öre. Socknen underhåller 18 man af indelta arméen. Gårdar: *Kyrkoherdebostället*, vid sjön Örlen. *Gräshult Sven Haresgård*, vid Wettern, kapellans-boställe. 1 mtl *Årtekärr*, majors-, 1 mtl *Bankebohlet*, fahnjunkare-; $^{1}/_{4}$ mtl *Räfbacken*, fourirs-; *Fagerlanna*, sergeants-boställe. — Lägenheten *Carlsten*, $^{1}/_{16}$ mtl *Furubacken*, $^{1}/_{4}$ mtl *Lakenäs* äro skogvaktare-boställen. — $^{1}/_{4}$ *Lunnekullen*, $^{1}/_{4}$ *Mebacken*, $^{1}/_{4}$ *Sjöbohlet* äro militiæ-hemman. 1 mtl *Kopparkulla*, $^{1}/_{4}$ *Ebbabohlet* äro indragna militiæ-boställen. — Af gårdar märkas vidare säteriet *Måssebo*, $^{5}/_{8}$ mtl fr. *Nolhönsa*, $^{1}/_{4}$ *Perstorp*, $\frac{17}{96}$ mtl *Spethult*, utgörande ett gods, tax. till 42,600 rdr. — 1 mtl skatte *Hästekulla*, tax. till 26,000 rdr, eges af patron Åberg på Häggetorp. — På Kroppetorps egor finnas qvarn och såg. — $^{1}/_{8}$ mtl *Nolhönsa*, med qvarn och såg, tax. till 18,000 rdr, $^{1}/_{2}$ mtl fr. *Söderhönsa*, tax. till 20,000 rdr. — $^{3}/_{4}$ mtl sk. *Westerhönsa* med lägenheterna *Anderstorp* och *Carlslund*, tax. till 25,100 rdr. — $^{1}/_{2}$ mtl sk. *Westerhönsa*. — $\frac{13}{24}$ mtl skatte *Östra Torsrud*, $\frac{95}{3024}$ mtl *Håkentorp*, $^{9}/_{32}$ mtl *Noloset* utgöra ett gods. — *Tidedals* bomullsfabrik, anlagd vid ån Tidan på Hönsagårds egor, som uppgifves af Tuneld haft på 1820-talet en årl. tillverkning af 4,500 ℔ bomullsgarn samt 2,000 alnar parkum af kringboende qvinnfolk, synes numera vara nedlagd; ty den finnes ej upptagen i 1862 års tax.-längd. — Adress: Carlsborg.

Ransby. Ett mtl frälse uti Kihls socken och härad af Carlstads län, eges, jemte $1\frac{97}{112}$ mtl. i andra hemman, af brukspatron C. E. Andersson på Dömle; hela fastighetsvärdet 1862 var 177,460 rdr rmt, hvaraf 57,685 rdr för sjelfva säteriet.

Ransjö, by, se art. Linsäll.

Ransta. Ett mantal frälse-säteri uti Ransta by, Kumla socken, Öfver-Tjurbo härad och Westerås län, nära den derefter uppkallade ån, som kommer ifrån sjöar i Kila socken och utfaller vid Sevalla i Sagån. Säteriet med byn, hvilken utgöres af 2 hemman skatte, har en egovidd af 500 tld öppen åker af bästa beskaffenhet, 800 tld mycket gifvande äng, 500 tld odlingsmark och 580 tld skog, af hvilket allt säteriet eger $^{1}/_{4}$. Till egendomen, som ligger $2^{1}/_{4}$ mil ifrån Westerås och $1^{1}/_{2}$ mil från Sala, hörde 1857, förutom 6 jordtorp, $^{1}/_{2}$ mtl Nilsbo och $^{1}/_{4}$ mtl Kärrbäcksbo, bägge af frälse natur; fastighetsvärdet 1862 var 65,000 rdr rmt. Ransta säteri, som förut var ett frälsehemman, köptes 1658 af stamfadern för Sparfvenfeltska ätten, öfversten Johan Sparfvenfelt till Åbylund i Romfartuna, och utbyttes af honom år 1696 till säteri emot Almö gård i Barkarö socken. Det gick sedan i arf till hans ättlingar af samma namn i fyra led, hvaraf den första var hans son, den lärde och vidt bereste öfver-ceremonimästaren Johan Gabriel Sparfvenfelt. Då 1809 nämnda adliga ätt utgick på manssidan med majoren Carl Jacob Sparfvenfelt, som skref sig till stället och dog der, kom det genom arf och lösen till hans systerson, majoren Carl Urban Palmstruch, hvars son, f. d. kapitenen vid Westmanlands regimente Carl Gerhard Palmstruch, år 1853 försålde det ifrån slägten. Sedan det sålunda gått i arf nära 200 år, har det under de följande första fyra åren haft icke mindre än tre köpare, nämligen kapitenen Axel Schürer von Waldheim samt landtbrukarne S. O. Billmansson och G. H. Hjort, hvilken sistnämnde tillträdde egendomen den 1:sta Oct. 1857.

Ransäter, *Ransätter* (i 1825 års jordebok). Annex-socken till Kihls pastorat, är belägen uti Kihls härad af Carlstads län, 5 mil från Carlstad, samt omfattar en areal af 0,898 qv.-mil, hvaraf 0,024 äro vatten. Man förmodar, att i forntiden här endast varit en s. k. Sätra eller betesmark, begagnad af de invid Klarelfven boende hemmansegarne, och att häraf namnet Ransäter uppkommit. Nära intill det ställe, der sjön Ran, en mil nedom det väldiga Munkforsfallet, genom en slingrande å förenar sitt vatten med Klarelfvens, är kyrkan uppförd uppå föranstaltande af en man, som obestridligen egt lika stor verksamhetsförmåga som anseende inom Wärmland. Det var nämligen Johan Börjesson, som under åren 1646—1661 anlade Ransäters stångjernsverk och lät uppföra denna kyrka, hvilken år 1672 invigdes, 2 mil från Öfra Ulleruds kyrka. Det är från denna tid, som vestra delen af socknen räknar sitt egentliga lif. Den närmast omgifvande trakten, hvilken nu är starkt uppodlad och bebyggd med ej

mindre än fyra herregårdar, förutom prestgården, är särdeles vacker och stödjer sig i öster mot en ansenlig höjd, kallad *Ransätershöjden*, hvilken, beväxt med barr- och löfskog, utgör en imponerande fond för den lifliga tafla, som här framställer sig. Orten är äfven märkvärdig såsom födelseort för Erik Gustaf Geijer (född 1783, död 1847), till hvars minne inbyggarne i orten sammansköto en summa penningar, hvaraf bildades en fond af 1,500 rdr rmt, hvars årliga ränta skall utdelas såsom stipendium till den skickligaste och fattigaste från Carlstads högre läroverk till universitetet afgående yngling, och sedermera bekostades det enkla monument, som aftäcktes d. 2 Sept. 1855. Första versen af dem, som vid detta tillfälle afsjöngos, innehöll följande:

»Här ser du det stora, det frejdade namn,
Så kärt för hvar Wärmlands son;
Här ser du den hyddan, uti hvars famn
Han föddes ett himmelens lån:
Här fostrades han af en moder, så öm,
Här drömdes hans barndoms ljufvaste dröm,
uti hemmet.»

Barnundervisningen bestrides uti 2 flyttbara skolor.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,702.	2,873.	$8\frac{1}{8}$.	—	$\frac{1}{4}$*)	1,058,384 rdr rmt.

Hushåll 566.

I bevillning efter II och III artikeln erlades 1,151 rdr rmt. Socknen underhåller 3 man af indelta armeen. Utskrifningsmanskapet utgjorde 115 man. Af uppgifna taxeringsvärdet äro 256,900 rdr för annan än jordbruksfastighet. Här märkas bruken *Munkforss* och *Ransäter* (se dessa ord). Det förstn. med 2 sågar och 5 ramar, laxfiske och mjölqvarn samt upptager $1\frac{33}{120}$ mtl, 304,237 rdr af socknens fastighetsvärde. — $^1/_{24}$ mtl i *Gersby* är komminister-boställe; nuvarande komministern eger dessutom $^1/_4$ sk. *Uddersrud*, $^1/_{24}$ i *Ransäter*, det hela tax. till 36,200 rdr rmt. Af öfriga hemman må nämnas *Blia, Gersheden, Hollsby, Högsby, Hedås, Jonsbol, Kärne, Kärr, Munkerud, Munkebol, Måsängen, Qvarntorp, Ransäter, Stensdalen, Wästanå, Åmberg, Åtorp*, — Adress: Carlstad.

Ransätter. Jernverk uti förut beskrifna socken, anlagda af den derunder omnämnde borgmästaren Börjesson, delas i *Öfra, Mellan* och *Nedra Ransätter*. Hvartdera uppgafs på 1840-talet haft 2 härdar, det första med 1,400 och de två sednare med 975 *skℓℓ* smide hvartdera, båda af köpt tackjern. *Ransätters bruks Mellanhammare*, belägen 5 mil från Carlstad nära till Clarelfven, uppgifves 1853 bestå af 2:ne härdar och 2:ne stångjernshamrar med oinskränkt tillverkningsrätt, året om full vattentillgång från den stora Ransjön, hvarigenom smidet kunnat forceras till 15 à 1600 *skℓℓ* årl. Dammen af sten och smedjan blefvo 1849 helt och hållet ombyggda, då äfven en ny cylinder-blåsmaskin af tackjern uppsattes, inbyggd i särskildt hus af sten. Vid samma tillfälle insattes jemväl den 2:dra hammaren, hvars ställning är af tackjern, hvilande på 2:ne lager af huggna massiva qvaderstenar. Kolhusen, 3:ne till antalet, äro under de sednare åren nybyggda. Hela skogsarealen uppgafs till 4,008 tld. Tackjernet hemtas från de närbelägna hyttorna och Philipstad, på 4, 5 à 6 mils afstånd. Manbyggnaden har en högländt och vacker belägenhet, omgifven af trädgård och flytande vatten, är 2 våningar hög, täckt med skiffer, brädfodrad och oljemålad. På 1780-talet egdes verken af brukspatron Bengt Gustaf Geijer, en ättling af den då inom Wärmland redan gamla och nu lika talrika som högt aktade Geijerska slägten; han var ock fader till historikern och skalden Erik Gustaf Geijer. På 1840-talet egdes Mellan-Ransätter af brukspatron D. Lalin, 1853 af herr C. Sjöstedt, de båda andra af intressenter. — För närvarande eges *Ransätters Mellan-hammare* af brukspatronerna S. B. Geijer och L. E. Wäglin, och värderas med underl. hemman i Ransätters och Öfra Ulleruds socknar till 125,000 rdr rmt; sjelfva hammaren taxerades till 10,479 rdr. *Ransätters Öfra hammare* med qvarn och såg, taxerad till 14,300 rdr rmt samt med underl. $\frac{41}{48}$ mtl till 67,800 rdr rmt, eges af brukspatron S. B. Geijer. Af *Ransätters Nedra hammare* eges hälften (taxerad till 4,710 rdr), jemte $\frac{19}{48}$ mtl af omyndige Edvard Dahlgren, andra hälften jemte $^1/_{32}$ mtl eges af Norsjö intressenter.

Ranten. Jernvägsstation, $^1/_8$ mil från Falköping; denna jernväg har nyligen blifvit anlagd af staden, som dertill användt sin andel i afgifterna för bränvinsutminutering och utskänkning. Kostnaden uppgifves till 12,000 rdr rmt. Egendomen *Ranten* med *Frugården*, belägen på Falköpings stadsjord, utgör $4^1/_2$ tomt eller mantal och $^1/_9$:del af hela stadens

---

*) Efter mantalslängden.

egovälde och har 263 tld (hvaraf 23 tld blifvit upplåtna dels till nya stadstomter och dels till statens jernvägar, som i midten af egorna, der Södra och Westra Stambanorna förenas, uppfört Falköpings stationshus jemte en mängd andra åbyggnader.) Af återstående äro 200 åker och 40 tld tjenliga till odling. Jordmånen är svartmylla på kalkgrund. Skog finnes ej, men ypperlig torf. Vid jernbanans spår är ett kalkstensbrott af betydligt värde beläget. Tre manbyggnader finnas med hvardera omkring 10 rum. Trädgården är nyanlagd och innehåller en mängd fruktträd och bärbuskar. Stället är ett af de bästa för spannmålsuppköp; under sednaste året hafva härifrån afsändts 140,000 t:r diverse spannmål.

Ranåker. Egendom uti Åsaka socken, Skånings härad och Skaraborgs län, belägen nära Skara, utgöres af 5 mtl Ranåker, af hvilka 3 äro säteri och 2 frälse, samt $^1/_2$ mtl i andra hemman; hela taxeringsvärdet var 192,000 rdr rmt, hvaraf 120,000 för sjelfva säteriet.

Ranakra egdes af den tappre kommendanten i Mittau, Anders Hästehufvud, född 1577 i Bolstads socken, der hans fader Ericus Olai var kyrkoherde, död 1657. Det har äfven haft en annan namnkunnig egare, expedit.-sekreteraren J. Noring, som dog här den 4:de Febr. 1823. Han var, enligt Biografiskt Lexikon, en »lycklig idkare af vetenskap och konst. Sonen Alexis, född här d. 22 Oktober 1799, har genom inköp af ädlare hästar, hornboskap, får och svin från England, som utspriddes i landet till våra inhemska racers förädlande, äfvensom genom utgifvandet af flera skrifter om landtbruk och husdjurens skötsel väckt uppmärksamheten på dessa för landtkulturen så vigtiga ämnen samt öfvertygat många af våra ekonomer om fördelarne af det utländska på god boskapsskötsel grundade landtbruket framför det svenska, fördomsfullt baseradt på — »husbehofsbränvinsbränningen». Närvarande egare är kamrer Wetterman.

Rappestad. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wifolka och Walkebo kontrakt, utgöres af Rappestad och Sjögestad socknar, med $53^3/_8$ mtl, bebodda 1860 af 1,432 personer. — *Rappestad*, moderförsamling, är belägen uti Linköpings län, $3^1/_4$ mil från Wadstena, $1^1/_4$ mil från Linköping, mellan Ledberg i nordvest, Björkeberg i norr, Westerlösa i norr och vester, Sjögestad i söder, Kärna i öster, samt upptager 0,170 qvadr.-mil land, hvaraf 0,035 i vester höra till Wifolka härad, den öfriga större delen till Walkebo. Gränsen mellan båda häraderna bildas hufvudsakligen af Lillåns större vestra gren, som här går mot norr och nordost; östra grenen skiljer socknen från Kärna, bägge gå ut till Ledberg. I allmänhet är landet en slätt, med spridda backar, mest bebyggd utefter hela södra sidan. Rådande jordmånen är dels lera, särdeles i norr, dels sand. Äng och bete äro ringa, nästan ingen skog växer, utom vid ortens betydligaste gård Ekströmmen, i vestra sockendelen. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning.

Rapastadha nämnes 1385. Kyrkan har varit af kalksten, gammal, ehuru af olika ålder till särskilda delar, men är ombyggd åren 1800—2, har torn, ombygdt 1730, altartafla af Hörberg; predikstolen skänktes 1665 af stamfadern för adliga slägten Storckenfelt, Magnus Storck. Socknen eger en stor mängd kassor, Holmströms donation för fattiga barn samt sockenmagazin.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
614.	682.	15.	$2\frac{1}{2}$.	$13\frac{1}{2}$.	822,450 rdr rmt.

Hushållens antal år 1862 utgjorde: 162. Socknen underhåller 8 lifgrenadierer. Under katholska tiden hafva biskoparne i Linköping här haft ett gods; för öfrigt har endast en gård inom Wifolka varit kyrkohemman. På 1600-talet tillhörde största delen personer af adeln. Af hemmantalet lyda 6 mtl frälse, som höra till Wifolka härad, under en gemensam ego; i Walkebo hör en del nu under gods i andra socknar, ungefär hälften eges af bönder. Här märkas af gårdar, i *Walkebo härad:* säteriet *Stora Forssa.* — 1 mtl frälse *Lilla Forssa.* — 1 mantal *Fogelberg* och 1 mantal *Stora Fohlåsa.* — $1^1/_2$ mantal *Lilla Fohlåsa.* — *Forssa, Prestgården* (f. d. *Aspedungen* eller *Assedun*), 1 mtl krono; *Brostorp,* $^1/_2$ mtl krono, *kaplansbol; Rappestad,* $^1/_4$ mtl krono, indraget fjerdingsmans-boställe; *St. Fohlåsa,* $^3/_4$ mtl krono, militiæ-boställe. — I *Wifolka härad:* Säteriet *Ekströmmen* eller *Herrestad,* med 1 mtl rå och rör, 1 fr. *Ekströmmen,* 2 mtl rå och rör, *Herrestad,* allts. tax. till 191,200 rdr rmt. — Adress: Linköping.

Rasbo. Härad i Uppland, kring Funboåns mellersta lopp och dess nordliga tillflöden, mellan Waxala och Norunda härader i vester, Olands i o. n. o.,

till Stockholms läns gräns i s. o.; det är hufvudsakligen en kullig, af flera dalgångar sönderdelad, stenbunden slätt, mest kuperad i söder, skogig i norr, omfattande en areal af 2,298 qvadr.-mil, hvaraf 0,029 insjöar, af hvilka Funbosjön är störst. Af fasta landets 52,510 tld uppgifves 8,571 vara odlad jord och 2,306 tld naturlig äng. Häradet utgör med Bälinge och Waxala ett fögderi samt med Lagunda, Hagunda, Ulleråkers, Bälinge och Waxala Medlersta Upplands domsaga; tingsstället är vid Hofs gästgifvaregård i Rasbo socken.

Häradets folkmängd, hemmantal, m. m. för år 1861, fördelade på dess olika socknar synas af nedanstående:

	Hemmantal.			Folkmängd.		Gemenskap.	Utskrifningsmanskap.
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Hushåll.	Invånare.		
Rasbokihl	$12\frac{7}{8}$	$9\frac{7}{8}$	$11\frac{3}{4}$	125	608	12	24
Rasbo	$25\frac{13}{16}$	$15\frac{7}{8}$	$51\frac{15}{16}$	430	1,936	31	85
Funbo	38	$2\frac{1}{2}$	$13\frac{3}{4}$	275	1,169	21	31
Ehrentuna kyrkolag .	$6\frac{1}{4}$	—	—	27	103	1	3
Halfva Lena	$11\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	—	54	190	7	6
Summa	$93\frac{7}{16}$	$30\frac{3}{4}$	$77\frac{7}{16}$	911	4,006	72	149

Rasbo. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Waxala kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Rasbo och Rasbokihls socknar, med $128^1/_8$ mtl bebodda år 1860 af 2,548 personer. — *Rasbo*, modersocken, belägen uti Rasbo härad af Uppsala län, $1^3/_4$ mil från Uppsala, — vid 200 fots höjd öfver hafvet — kring Funboån och dess nordliga tillopp, mellan Funbo i söder, Waxala i sydvest, Ehrentuna och Lena i nordvest, Rasbokihl i norr, Stafby i nordost, Almunge i sydost, upptager 1,029 qvadr.-mil, hvaraf 0,026 äro vatten. (efter Tham är arealen 1,083 qvadr.-mil). Funbo å går från Långsjön åt sydvest till Funbosjöns norra vik. Af sjöar finnas vidare *Själ-* och *Elfgärds*-sjöarne, *Bokaren, Tomtasjön* och *Ofvansjön* i östra delen af socknen. Hela landet omvexlar med breda dalgångar och slätter, bergkullar och skogsmark vid gränserna. Rådande jordmån är lera och svartmylla, dock något stenbunden, här och der finnes stenig mojord; åkerbruk är hufvudnäringen. Skog växer till nödtorft. Tillgång på bränntorf har funnits här, dock i ringa mån. Ett kalkbrott finnes vid Yrsta i vester; tvänne af allmogen besökta helsokällor vid *Gåfvelsta* och *Jutbolstorp*. *Resbo* nämnes 1291, och 1317 såsom hörande till *Ræsbohundæri, prebenda* Resbohunderi 1314. Kyrkoherdar, tillika kaniker, förekomma från slutet af 1200-talet. Kyrkan är en af de äldsta i erkestiftet. Till följd af den tilltagande folkmängden blef ett ökadt utrymme nödvändigt, hvarföre två utbyggnader, som fordom varit grafchor, i sednare tider blifvit inredda med bänkrum, hvarigenom kyrkan fått utseende af en tämligen ordentlig korskyrka. Åren 1702 och 1795 träffades hon af åskan, som uppbrände tornet och taket. Nuvarande torn har en klocka med årtalet 1583 samt ett urverk, som slår dubbla timslag. Orgelverket är bygdt af Olof Hedlund. Det för 10 år sedan (1854) genom påbyggnad å skolhuset inrättade barnhem, der de inom socknen mest värnlösa och utfattiga barn skulle, utom husrum, tillika erhålla nödig föda, beklädnad och vård, upplöstes förliden höst af brist på tillräckliga medel och barnen utackorderades; men rummen begagnas nu till en småbarnsskola samt till bostad åt en lärare, så att det ursprungliga namnet Barnhem väl icke kan anses hafva helt och hållet förklingat. Barnundervisningen bestrides uti inalles en fast folkskola och fyra fasta småbarnsskolor af en examinerad och fyra oexaminerade lärare. Under året 1861 har ett sockenbibliothek blifvit bildadt. — Bland bekanta här födda personer förtjena anmärkas en Bengt, som blef biskop i Åbo, och öfverhofpredikanten doktor Hagberg. En stor mängd fornlemningar finnas i socknen, såsom grafhögar, stensättningar, runstenar, m. m., vid och kring kyrkan,

i hela mellersta slättbyggden. De äro beskrifna i *Göranssons Bautil* och *Idunas VII häfte.*

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1861.
1,875.	1,936.	$25\frac{13}{16}$.	$15\frac{7}{8}$.	$51\frac{15}{16}$.	1,424,595 rdr.

I bevillning efter II och III art. erlades 702 rdr rmt. — Här märkas *Frötuna* egendom (se detta ord), tax. till 365,700 rdr. — 2 mtl fr. säteri *Grän.* — $1\frac{1}{2}$ sk. $1\frac{1}{2}$ kr.-säteri, 1 fr., 1 fr.-säteri, *Öster-Wallby,* $\frac{1}{4}$ fr. *Kråkbohl,* allts. tax. till 56,000 rdr, eges af herr C. A. Schenström. — *Elfgärde* eller *Memminge,* 4 mtl frälse med underl. $1\frac{1}{2}$ mtl, tax. till 93,000 rdr rmt. — 2 mtl fr., $\frac{1}{2}$ sk. *Årsta.* — *Wisteby* bränneri, tax. till 18,500 rdr, eges af ett bolag. — *Wisteby* qvarn eges af frih. De Geer, men kommer att inlösas för att kunna sätta i verkställighet ett tillämnadt sjösänkningsbolag. — *Westerberga,* 1 mtl fr., 1 mtl sk. *Sämsta,* 6 egare. — Under Läuna gård lyda $\frac{1}{2}$ fr. *Brännbohl,* $\frac{1}{2}$ *Ekeby,* 2 *Nyfta,* 1 *Östersta,* 1 *Oxängen,* $\frac{1}{2}$ *Årby,* $\frac{1}{4}$ *Ryssbohl.* — Uppsala akademi eger 2 mtl kr. *Hof,* 1 kr., 1 fr. *Karby,* 3 kr. *Årby,* $\frac{1}{2}$ fr. *Årsta,* 1 kr., $\frac{3}{8}$ sk. *Örby,* 1 kr. *Gran,* allts. tax. till 124,100 rdr rmt. — *Björkkulla,* lägenhet. — Boställshemman äro: *Prestgården,* $1\frac{3}{4}$ mtl. — Klockaregården. — $1\frac{1}{4}$ *Wisteby,* mil.-bost.; $\frac{7}{8}$ *Grän,* häradshöfdingens. — Adress: Uppsala.

Rasbokihl. Annex-socken till Rasbo pastorat, är belägen 2 mil n. o. från Uppsala, uti Rasbo härad af Uppsala län, mellan Rasbo i söder, Lena och Tensta i vester, Morkarla i n. o., Alunda och Stafby i öster, bildande liksom en kil mellan dem, småningom afsmalnande åt norr. Arealen är 0,576 qv.-mil, hvaraf 0,002 äro vatten. Socknen har ett sådant läge, att den södra af här befintliga tvänne sjöar, hvilken kallas *Stensjön,* har sitt aflopp genom Rasbo, Funbo och Danmarks socknar, i Fyrisån och derigenom till Mälaren, hvaremot Kihls norra sjö *Rasten,* bildar ett vattendrag, hvilket går åt Österby bruk och således utlöper först på en lång omväg i Östersjön. Kring Funboåns norra hufvudgren finnes en någorlunda god bygd med stenbunden lerjord, men bergländig skogsmark å ömse sidor; norra delen är låg och träskig skogsmark kring ett tillflöde till Dannemora vatten norr ut, och innehåller dels häradets, dels Dannemora grufvors södra allmänning. På Rasbo härads allmänning är anmärkt *Skalby* jerngrufva, uppfunnen omkring 1685. Socknen har äfven 3:ne andra grufvor *Körlinge, Fornby* och *Baggbohl.* Jorden är till en del medelmåttig, men till större delen svag. Jemte åkerbruket idkas något skogsbruk, äfven har allmogen en inkomst af körslor för Österby och Wattholma bruk.

Resbo kil nämnes 1314, såsom hörande till *Resbohundæri,* kallas ock Killunga socken 1316. Kyrkan, belägen $\frac{3}{5}$ mil från moderkyrkan, är gammal af gråsten; i kyrkomuren finnes en runsten. Rasbo-Kils ängar äro namnkunniga i folksagorna af järtecken, som blifvit sedda, dels före slaget vid Lützen, dels 1655 i Febr. före Polska kriget. Desamma äro antecknade i Afz. Sago-Häfder, 9 Band 1:sta häft. sidd. 66 och 2:dra häft. sid. 201.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1861.	sk.	kr.	fr.	år 1861.
654.	608.	$12\frac{7}{8}$.	$9\frac{7}{8}$.	$11\frac{3}{4}$.	516,269 rdr r:t.

I bevillning efter II och III art. erlades c:a 211 rdr rmt. Af gårdar märkas: Säterierna *Årby* och *Edeby.* Kaplanen besitter $\frac{1}{2}$ mtl i *Tibble,* nära kyrkan. *Klockaregården.* — $\frac{5}{8}$ mtl i *Tibble* är häradshöfdinsgboställe, $\frac{3}{8}$ mtl i samma by militiæ-hemman. 1 mtl *Köhlinge,* kaptensboställe. Såsom bevis på, hvad en klok och sorgfällig skötsel af jorden kan åstadkomma, må anföras, att på detta af kaptenen vid Upplands regemente C. Hagberg innehafda och af honom sjelf brukade kaptens-boställe, hösten 1861 efter 4 tunnor å vanlig odaljord utsådd råg (Nylands) skördats 100 tunnor eller 25:te kornet. På samma boställe skördades af samma innehafvare år 1860: 70 tunnor hvita ärter efter ett utsäde af $2\frac{1}{2}$ tunna. — Uppsala akademi eger $\frac{3}{4}$ kr. *Heljeby,* $1\frac{7}{8}$ *Köhlinge,* $\frac{1}{4}$ *Ragvaldsbol,* 3 *Tibble,* 1 *Ycklinge, Prostbohl,* allts. tax. till 89,300 rdr rmt. — Under *Wattholma* bruk lyda *Årby* 3 mtl fr.-säteri, $2\frac{1}{2}$ mtl sk. säteri *Fornby,* $\frac{1}{8}$ *Limundtorp,* $\frac{1}{2}$ *Mellanbohl,* $\frac{1}{2}$ fr. *Orrbohl,* $\frac{3}{4}$ sk. *Stentorp,* $\frac{1}{8}$ fr. *Skallbyn,* 1 fr. *Tibble,* $\frac{1}{2}$ sk., $\frac{1}{2}$ fr. *Ycklinge,* allts. tax. till 168,000 rdr. — Under Österby bruk lyda $\frac{7}{8}$ fr. *Bohl,* $1\frac{5}{8}$ sk., 1 fr. *Ingevasta,* 1 sk. *Köhlinge,* 1 sk. *Karlinge* med qvarn, $1\frac{1}{4}$ sk.-säteri *Klefvinge,* $\frac{13}{20}$ mtl ibm med såg, $1\frac{1}{2}$ sk. *Tibble,* allts. tax. till 122,159 rdr rmt. — 1 fr.-säteri *Edeby,* $\frac{1}{2}$ sk. *Heljeby,* $\frac{1}{2}$ fr. *Tibble,* $\frac{1}{2}$ fr. *Östanån,* allts. tax. till 28,300 rdr rmt, eges af herr Alex. Widell. — $\frac{1}{2}$ fr. i *Tibble* är skänkt till underhåll af grefliga Bjelkeska grafven. — $\frac{1}{8}$ *Fjellsredje* är underjägmästare-boställe. — *Jobsby* utjord eges af Dannemora bergslag. — Lägenheten *Hesselbohl* eges under Rasbo prestgård. — Adress: Uppsala.

Raskeby. Ett forntida nunnekloster, som skall varit beläget i Broddetorps socken af Gudhems härad och Skaraborgs län.

Rassjö masugn, uti Bondstorps socken af Jönköpings län, tax. till 30,000 rdr, se under art. Palsbo.

Rastaborg. Egendom af ett mantal skatte rusthåll, tre mtl frälse Kalfvik med

ansenligt tegelbruk, såg och qvarn uti Ekerö socken af Färentuna härad och Stockholms län på det s. k. Svartsjölandet, $2^3/_4$ mil från Stockholm, med vacker belägenhet vid Mälaren, beskrifves af Djurberg ha haft år 1818: 40 t:rs utsäde, godt höbol, betydlig skog af 4 till 500 tld, knappt mulbete, försvarlig åbyggnad samt en stor frukträdgård. Hela fastighetsvärdet 1862 var 152,000 rdr rmt, hvaraf 40,000 för sjelfva Rasta. Kända egare hafva varit 1685 kommiss. Hirschs enka, 1772 och 1825 slägten Christiernin, 1849 Palmær och 1862 hans enka.

Rathan, af gammalt *Norrlands* hamn kallad, ligger 5 mil från Umeå, 1 mil söder om Bygdeå kyrka i Westerbottens län, och är en af de bästa hamnar mellan Stockholm och Torneå, beqvämlig att sökas för alla vindar. De norr ifrån seglande måste här merändels inlöpa, för att, såsom de säga, passa sjön vid farten öfver Qvarken, som begynner straxt söder om Rathan. Hamnen, 3 à 4 famnar djup med lastbrygga, rymmer 20 fartyg. Vid inloppet ligger *Rathaskär,* hvarest äro 2 sjömärken. I äldre tider, då Westerbottens städer ännu icke fått stapelrätt, begagnades denna hamn såsom handelsplats, hvarest köpmännen lastade sina fartyg med ortens produkter, och dit de läto föra de varor, de införskrifvit, och hvilka här förtullades. Här har på sednare tiden blifvit inrättad telegrafstation af 3:dje klassen. Hemmanet Rathan, $\frac{54}{64}$ mtl, hade 1861: 63 inv. — Rathan har äfven fått en historisk märkvärdighet genom den expedition, som företogs mot Ryssarne sommaren 1809, kort före freden i Fredrikshamn.

Ryssarne innehade då hela Westerbotten och general *Wrede,* som förde befälet öfver den återstående Svenska hären till lands, hade sitt högqvarter i Hernösand. Amiral Puke afsändes från Stockholm med två linieskepp, tre fregatter och 24 kanonslupar. I Hernösand uppgjordes planen för anfallet. Sextusen man friska truppar inskeppades, dels på de större fartygen, dels på bondskutor och öppna båtar, och fördes till Rathan, der de landsattes. Enligt den uppgjorda planen skulle den ryske generalen *Kamenski,* som då befann sig i Umeå med 8,000 man, komma mellan två eldar, emedan han från södra sidan hotades af den afdelning af Svenska hären hvilken stod under general Sandels befäl. Den 17:de Augusti hade de sjöledes till Rathan ankomna Svenska trupparna landstigit, och general *Wachtmeister,* som öfver dem förde befälet, tågade söderut mot Umeå, sedan han vid Bygdeå qvarlemnat en afdelning af Upplands regemente, för att betäcka sig mot ett möjligt anfall af de Ryska truppar, som befunno sig längre norrut. Djekneboda pass intogs och tåget fortsattes till *Säfvar,* två mil längre åt söder. Här möttes Svenskarne af underrättelsen, att Kamenski från Umeå tågat dem till mötes. Denne hade, för att hindra Sandels från att framtränga från södra sidan, låtit uppriva alla broar. Vid Umeå qvarlemnades ett batteri, som bevakades af Kossacker; men kanonerna voro af träd och ändamålet dermed var endast att förvilla Sandels, i händelse han skulle komma. Kamenski hade med största skyndsamhet begifvit sig från Umeå och kom redan den 19:de till Säfvar; hvaremot Sandels, enligt den befallning han fått, icke började sitt tåg norrut förr än den 20:de Augusti. Denne kunde således icke hinna fram och deltaga i striden, som af Ryssarne genast började vid deras ankomst till Säfvar. Slaget påstod i åtta timmar. Svenskarna förlorade 1,000 man, hvaribland 39 officerare. Fiendens förlust var dubbelt större, men hans truppar voro till antalet öfverlägsne, och Svenskarne måste draga sig tillbaka. Mot aftonen kommo de till Djekneboda, utan att vara förföljda. Den enda vägen norrut går genom detta pass, och Wachtmeister skulle här kunnat hindra Ryssarnes framträngande och uppehålla dem, tills dess Sandels hunnit komma efter och angripa dem i ryggen. Men i stället för att qvarstanna vid Djekneboda, lät Wachtmeister sina truppar gå tillbaka ända till Rathan, der han uppställde dem på en halfö, så att de kunde understödjas af flottans kanonslupar. — Kamenski, som segrat vid Säfvar, fruktade likväl att blifva hindrad vid Djekneboda; men då han, till sin stora förundran, fann denna vigtiga post lemnad utan försvar, hastade han efter Svenskarne och kom till Rathan, några timmar sednare, än Wachmeister. Under hotelse, att genast anfalla, uppfordrade han Svenskarne att inskeppa sig. När detta med harm afslogs, angrep han Svenskarne, och under striden fördes Ryssarnes tross och förråder utåt landsvägen norrut. Sedan detta ändamål var vunnet, drog han sig med soldaterna efter och lät Svenskarne gå om bord. Utan att hafva uträttat något, måste Ryssarne återvända till Umeå, och straxt derefter ankom underrättelse om fredens afslutande.

Raus, af Djurberg, Gillberg, m. fl. benämnd Råus och Råhus. Annex-socken till Wäliufs pastorat, är belägen uti Luggude härad af Malmöhus län, vid hafvet, $^3/_4$ mil s. från Helsingborg, samt innefattar byarne *Pålstorp, Örby, Raus, Köpinge* samt Råå fiskläge med en areal af 0,176 qv.-mil land, fördelade pår $9^1/_{50}$ mtl skatte, $2^3/_4$ krono, $3\frac{11}{12}$ frälse och bebodda 1860 af 2,273 personer, år 1805 af blott 926. Marken är jemn och högländ. Hemmanen hafva mager, stenblandad sandjord, för det mesta svagt höbol och icke någon skog, utom en liten plantering med björk, furu och gran på c:a

100 tld eller $^1/_4$:del af den å det Raus och Pålstorps byamän tillhöriga flygsandsfält, som finnes mellan Helsingborg och Råå fiskläge. Sockenvägen är $^1/_4$ mil. Raus och Wälluf hafva ända till d. 12 Jan. 1856 varit annexer till Helsingborgs pastorat, men, sedan den tiden skilda derifrån, utgöra de nu ett eget gäll. Skolbyggnader finnas i Raus, Råå och Örby. Jernbanan från Helsingborg till statens Södra Stambana, är utstakad att gå mellan Raus och Råå öfver Pålstorp, med hållstation nära Raus.

Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Tax.-värdet. år 1862.	Bevilln.-afgift efter II och III art.
$9\frac{1}{50}$.	$2\frac{2}{3}$.	$3\frac{11}{12}$.	973,800 rdr.	655 rdr.

Gårdar: N:o 4, $^1/_2$ mtl *Köpinge,* tax. till 15,000 rdr, eges af Ramlösa brunns-aktiebolag. N:o 1, $^1/_2$ mtl *Pålstorp,* eges af en bonde, N:o 3, $^1/_2$ mtl *Pålstorp,* eges af hofmarsk. baron Coijets arfv. — N:o 13, $^1/_2$ mtl *Örby,* lyder under Krapperup. — N:o 14, $^5/_{16}$ mtl *Örby,* eges af herr C. J. E. Holtfreter i Rya. — N:o 9, $\frac{85}{144}$ mtl *Örby,* eges af löjtn. Carlsson. — N:o 2, $^1/_4$ mtl och n:o 8, $^7/_{16}$ mtl i *Raus,* egas af 2 bönder. — N:o 6, $^7/_8$ mtl i *Raus,* med högsta tax.-värdet 54,800 rdr rmt, är pastors-annexhemman. I Örby äro $^3/_8$ mtl domkyrkohemman. — Adress: Helsingborg.

Rebbelberga. Annex-socken till Barkåkra pastorat, är belägen i Bjäre härad af Christianstads län, $^1/_2$ mil från Engelholm, samt omfattar 0,105 qv.-mil land. Socknen har sandig åker, men god höfångst; den beboddes 1805 af blott 387, men år 1862 af 876 personer på 228 hushåll. Socknen underhåller 8 man af indelta arméen. Sockenvägen är $^1/_2$ mil.

Hemmantalet. sk.	kr.	fr.	Taxeringsvärdet. år 1862.	Bevilln. för inkomst.
$6\frac{5}{12}$.	$2\frac{1}{8}$.	$2\frac{11}{12}$.	825,466 rdr rmt.	207 rdr.

Af uppgifna taxeringsvärdet äro 6,500 rdr för kyrka och skolhus. Här märkes *Rebbelberga,* kungsgård, n:o 10, 1 mtl, som är ryttm.-boställe, arealen är 454 tld, deraf 20 tld bevuxna med skog; taxeringsvärdet är 110,000 rdr rmt. För öfrigt består socknen af en by *Rebbelberga,* hvaraf n:o 15, 18, $^3/_4$ mtl *prestbol,* har förut varit uts. fr. till Engeltofta under farmen Åkesholm i denna socken, men blifvit anslagen till prestgård i stället för gamla prestgården, n:o 2, $^3/_4$ mtl krono i Barkåkra socken, hvilket sistnämnda hemman på grund deraf är i jordeboken upptaget under uts. natur. N:o 13, $^3/_8$ mtl, är kyrkoherdens annexhemman. N:o 17, $^1/_2$ mtl, tax. till 39,200 rdr, eges af kammarherre Gyllenstjerna. $^1/_4$ mtl *Rebbelberga* välbyggd gård. — Genom Kongl. Maj:ts bref till Kammar-kollegium af d. 19 Febr. 1810 lemnades tillstånd åt egaren af Barkåkra säteri och Engeltofta ladugård, majoren och riddaren Carl G. Stjernsvärd att fördela nämnde egendom, som med underl. ins. och uts. frälse, samt skattehemman, bestod af $15\frac{19}{48}$ mtl, uti särskilda s. k. farmer, hvilka i denna socken äro: farmen *Åkesholm,* bestående af n:o 18, $^1/_8$ mtl med qvarn, 3 egare. — Farmen *Ousbyholm* bestående af n:o 16, $^2/_3$ uts. fr. — Farmen *Månstorp,* bestående af n:o 18, $^1/_2$ mtl, hvaraf i Jernarps socken är upptaget $^3/_8$ mtl, samt här $^1/_8$ mtl allt af *Rebbelberga* by. I socknen finnes lägenheten Danielslund. — Adress: Engelholm.

Rebro. Två mtl frälse uti Tillberga socken, Siende härad och Westerås län, lyda under säteriet Hellby, till hvilken artikel hänvisas; fastighetsvärdet år 1862 var 22,500 rdr rmt. På denna gård föddes af adelig slägt den sedermera blifvande biskopen i Westerås stift, Magnus Petrus, som var den sista af andliga ståndet, hvilken erhöll riksrådsvärdigheten, ty år 1527 fastställdes i Westerås att biskoparne ej vidare skulle antagas till riksråd, hvilket de sjelfva måste underskrifva *). En Jöns i Redebro nämnes bland Gustaf Wasas medhjelpare i befrielsekriget; han var troligen son till höfvidsmannen på Westerås slott, Måns Jönsson, som denna gård tillhörde innan han blef afrättad 1520 af Christian Tyrann.

Redberga. Egendom i Marka socken, Wilske härad af Skaraborgs län, utgöres af 1 mtl frälse-säteri Redberga jemte $7^1/_8$ mtl underlydande samt qvarn; taxerades 1862 till 209,000 rdr och egdes af löjtn. C. Storckenfelt.

Alltsedan år 1818 har Mönarps mosse, hvari egendomen har en större andel, varit under utdikning; mossens hela areal befanns efter en, nämnda år, verkställd uppmätning, utgöra 6,629 tld 18 kappl.

Redeby. Ett mantal frälse-säteri uti Asby socken, Ydre härad af Linköpings län, beläget på Asby udde, skall vara bebygdt af ryttm. Sandersleben, kallas 1683 fru Kathar. Ulffs säteri, egdes 1818 af major A. F. Rothlieb, 1862 af hofjägare P. Apelberg; taxeringsvärdet var 18,000 rdr rmt.

Redslared. Annex-socken till Svenljunga pastorat, är belägen uti Kinds härad af Elfsborgs län, $3^1/_4$ mil från Borås, och omgifves i norr af Roasjö

*) Af Ugglas rådslängd vill dock synas som erkebiskopen Johannis Magnus blifvit intagen i rådet efter P. Magni.

och Sexdrega, i öster af Svenljunga, i sydost af Refvesjö, i söder af Holtsljunga socknar; arealen är 0,503 qvadratmil hvaraf 0,013 äro vatten. Marken är jemn; jordmånen består af sandblandad svartmylla. Skog växer hjelpligt. — Socknen var år 1666 moderförsamling och hade Refvesjö till annex; men som de båda ej ansågos kunna försörja sin pastor lades de under Svenljunga. Gamla kyrkan nedrefs 1818, då en ny uppfördes i stället af sten, som är ljus, rymlig och har en vacker belägenhet, $^3/_5$ mil från moderkyrkan. I socknen finnes ett skol- och 3:ne fattighus. På ett berg, kalladt *Brattåsen*, är en gammal offerkälla.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
380.	847.	$5^9/_{16}$.	$^3/_4$.	$1^3/_8$.	173,700 rdr.

Hushåll 189.

Gårdar: $^1/_2$ frälse *Grobo* och $^1/_8$ skatte *Brännebo*, utgöra ett gods, tax. till 15,000 rdr, och eges af en bonde. — $^1/_8$ mtl *Boda*, $^1/_4$ *Hult* och $^1/_4$ *Öija* utgöra en egendom, taxerad till 15,000 rdr rmt. — Adress: Svenljunga.

Redvägs Härad i Westergötland och nordöstra delen af Elfsborgs län är beläget mellan 57° 42′ 36″ och 58° 4′ 34″ nordlig latitud samt med sin vestra gräns 31° 25′ 39″ och med den östra 30° 57′ 49″ öster om Ferrö meridian. Dess gräns i öster, emot Mo härad i Jönköpings län, går mot söder från »Gudmundstufva», en holme i Näs- eller Bjurbäckssjön, der Skaraborgs, Jönköpings och Elfsborgs län sammanstöta, nedom höjdsträckningen Hattåsen benämnd, ut till Komosse, som till en del utgör gränsen emot Kinds härad, tills den ofvan Brunns socken skiljer Redvägs från det vester ut belägna Åhs härad. I norr gränsar häradet till Frökinds och Wartofta härader af Skaraborgs län. Dess längd i norr och söder är $3^3/_4$ mil; största bredden $2^1/_2$ mil, hela arealen är 133,307 tld, hvaraf 6,111 tld odlad jord, 14,878 tld naturlig äng, 6,827 tld insjöar. Ingen jernväg finnes inom häradet, men närmaste station vid Statens vestra Stambana är Ranten vid Falköping, dit från Öja bro är $1^1/_4$ mil, och närmaste stationerna vid bibanan Falköping—Jönköping äro Kathrineberg, Sandhem och Mullsjö. Jordytan har här såsom i allmänhet inom Elfsborgs län en stark kupering med »backe upp och backe ned» mellan de större eller mindre sjöarne samt åarne och de talrika bäckarne. De högsta punkterna finnas i Hössna socken, såsom vid kyrkan, vid Knallaliderna och vid hemmanet Dufvered, hvilket är beläget lika högt öfver hafvets niveau, som hjessan af Kinnekulle, nämligen omkring 1,080 fot öfver Kattegat och är sålunda en af de största höjderna i södra och mellersta Sverige. Häradet utgör dock öfvergången från Smålands och en del af Elfsborgs läns, nämligen Kinds härads, bergsbygder till den egentliga Westgötaslätten, hvadan södra delarnes i häradet bergaktighet och starka kupering så småningom försvinna mot norr och öfvergå i lägre afrundade gruskullar och framslingrande sandåsar, hvilka alla i sitt inre förråda alluvialursprung, fortsättande sig till Wartofta härads slättbygd. Redväg är ett af Westergötlands vackraste härader, för hvilket det äfven fordomdags ansågs, då flera af landets betydande ätter valde att företrädesvis härstädes nedslå sina bopålar. Sitt höga läge ådagalägger äfven Redväg, då man tager i betraktande att det är vaggan för ej mindre än trenne af landets betydligare åar: *Nissan*, *Tidan* och *Ätran*, om hvilka folket på flera ställen i Westergötland vet berätta att de alla tre »upprinna ur en stor videbuske på Komosse.» Dessa vattendrag medföra åt häradet flera fördelar, såsom bland andra att Tidan drifver elfva par qvarnstenar och tre sågar utom trösk och hackelseverk samt tegelbruk, och Ätran ej mindre än femtiosex qvarnstenspar, tretton sågklingor och en knipphammare, samt gagnar vid garfverier och färgerier, som blifvit vid åns lopp anlagda. Den märkligaste sjön är den i Sten Sture den Yngres Historia, sorgligt minnesvärda *Åsunden*, hvilken dock endast med sin norra och mindre del ingår i Redväg, men för öfrigt tillhör Kinds härad. Vidare förekomma *Norr-* och *Sörsjön*, *Jogen*, *Wållern*, *Brängen*, *Näs-* och *Svansösjöarne*, *Winsarpsjön*, *Lönern*, *Yttern*, *Öfre* och *Nedre Sverkilstorpssjöarne*, m. fl. Imellan bergen och höjderna finnas en mängd mossar, mader och träsk; den största mossen är *Komosse*, som ock ingår i Småland och utgör naturligt rå-

märke mellan detta landskap och Westergötland. Mossens höjd, bildad af den ständigt växande hvitmossan, går till minst 25 fots mäktighet högre, än den omgifvande jemna trakten, och dess botten består af ett groft grus. Redvägs härads fauna är innehafverska af ungefär enahanda alster, som för öfrigt mellarsta Sverige i allmänhet. Af vilda djurslagen må nämnas: att björnen, som förr någon gång infunnit sig, synes upphört med sina besök, likaledes elgen och hjorten, äfven vargen har vikit undan, sedan skogarne blifvit glesare. Räfven är här väl hemmastadd, loet visar sig här stundom, gräfsvinet, mården, hillern och lekatten förekomma ofta; uttern är vanlig i sjöarne; ekorren och haren äro talrika. Af roffoglarne träffas nästan alla genera och species från örnen till sparfugglan; af vandrarne bo här likaledes nästan samtliga, från korpen till kungsfogeln. Bland hönsfoglarne äro rapphönan, tjädern och orren tämligen talrika och storken hittar ej sällan hit på besök. Af simfoglarne häcka här flera af tärnorna, änderna och lommarne; svanen och grågåsen med flerfaldiga andra, som göra sina resor mellan Malströmmen och Medelhafvet, hvila öfver någon dag i häradets vatten. Fiskslagen, som finnas, äro gädda, aborre, mört, id, ål, lake, laxöring, braxen, sik, sihl, löja, hundstagg, nejonöga och äling i åar och bäckar. Skogarne äro, synnerligast vid herregårdarne, i tämligen godt behåll så väl hvad angår de löf- som barrbärande. Äfven en och annan bondgård har ännu icke blifvit alldeles utan vacker skog, särdeles inom häradets östliga delar. Malmgångar saknas. Tvänne mineralkällor finnas dock, *Bottnaryds* och *Thorhults*. Klimatet är godt och helsosamt: epidemier äro tämligen sällsynta. Häradets jordmån består af sand, sandmylla, lermylla på lergrund, svartmylla, »klapperjord.» Den bördigaste jorden är inom Åsarps pastorat; lera förekommer flerstädes, men sällan uppe i dagen. Den bästa och ändamålsenligaste förekommer vid Kylingsholm och Ulricæhamn. De hufvudsakligaste näringarne bestå i jordbruk och dermed förenad kreatursskötsel samt bränvinsbränning, hvilken sistn. likväl nu mer blott på få ställen förekommer, äfvensom gårdfarihandel, hvartill ock kan läggas träslöjd och andra hand arbeten. Gårdfarihandeln, som varit i lif sedan 13:de århundradet har, dock längesedan »börjat lida af ålderdomskrankhet.» I afseende på husdjuren må nämnas att hästarne äro i allmänhet vackra; de bästa hafva här vanligen funnits på *Silarp, Kylingsholm, Årås* och *Brostorp;* och har landtbrukaren A. P. Rylander på Brostorp erhållit någon gång ända till 1,100 rdr paret för unga hos honom uppfödda hästar. — Folkmängden har på 50 år ökats med omkring 3,800 invånare. — Folket beskrifves i allmänhet såsom välbildadt och med vackra ansigten. Det är arbetsamt och öfverhufvud taget hvad man kallar ett godt och stillsamt folk, ehuru de ock någon gång visat sin styfsinthet, såsom då de år 1628 gemensamt med Kindboerna nekade att betala mantalshjelpen, eller såsom de någon tid sednare (1653) visade benägenhet för uppror. — Redvägs härads historia går långt tillbaka in i hedendomen och är i ålder fullt jemförlig med öfriga de äldsta häraders i Sverige. Detta bevisas af sägnerna, af de många till hundradetal förekommande ättehögarne och kumlen, af bautastenarne och runstenarne samt af fynden af urnor med aska, äfvensom af vapen och verktyg af flinta och andra stensorter, hvartill också kan läggas af namn på gårdar och ställen, sådana som *Walshall, Gudebo,* m. fl.; angående dessa fornminnen hänvisas till socknarnes särskilda beskrifningar. — Härledningen af häradets namn synes vara af dess bergiga, backiga och steniga egenskap, som i forntiden, då vägarne ännu blott voro stigar, gjorde härstädes färdande i sadel nödvändigt för enhvar, som ej ville taga sig fram som fotgängare, hvadan orten fick namnet Rid- eller Redvägens härad. Häradets sigill innehåller namnets begynnelsebokstaf, ett krönt R, med omskrift "*Redvägs Härad.*" I statistiskt afseende må nämnas att häradet, som med Kinds utgör ett fögderi och en domsaga under Göta hofrätt, men med eget tingställe uti Ulricæhamn, består sedan ungefär 100 år af tvänne länsmans-områden, *Norra* och *Södra,* och af en stad Ulricæhamn, fem pastorater med 17 kyrko-

socknar samt delar af 2:ne andra pastorater (eller $7^3/_8$ mtl hörande till Åsaka, Bjurbäck, Hällstad och Möne socknar, belägna uti Wartofta härad af Skaraborgs län och Åhs härad af Elfsborgs). Här finnas 4 gästgifvaregårdar, nämligen *Trädet, Timmelhed, Brunn* och *Gullered.* De skatter och allmänna onera, som af åboerna i allmänhet årligen bestridas uppgå till c:a 93,466 rdr rmt, hvaraf ordinarie räntan och afrads-spanumål 8,363 rdr, väghållning à 30 rdr på hemmanet 9,540 rdr, bränvinsskatt 14,000 rdr, soldaters underhåll 5,770 rdr, aflöning till presterskapet 13,768 rdr, fattigvårdens bestridande 5,000 rdr. — Af folkskolor finnas 12. Sockenbibliotheker hafva blifvit inrättade i *Hössna, Strängsered, Gullered, Liared, Knätte, Köhlingared* och *Tifflared,* således endast i Hössne och Böne pastorater. Helsovården handhafves af en extra provincialläkare, som är bosatt i Ulricæhamn, förutom hvilken anlitas de läkare som bo i Jönköping och Falköping, till hvilka städer flera häradsboer hafva närmare. Många af allmogen hålla sig vid sjukdomsfall till Dalum, der ifrån längre tid tillbaka alltid funnits någon person som haft folkets förtroende.

Häradets folkmängd, hemmantal, m. m., fördelade på de olika socknarne, visar sig af nedanstående tabell, efter mantalslängden för år 1862.

Socknens namn	Hemmantal			Folkmängd		Gemenskap.	Utskrifn.-manskap.
	skatte.	krono.	frälse.	hushåll.	personer.		
Åsarp	$13\frac{7}{16}$	$2\frac{9}{16}$	$3\frac{1}{2}$	196	887	13	37
Kölaby	$7\frac{5}{16}$	$2\frac{13}{24}$	$13\frac{7}{8}$	150	781	15	24
Sohlberga	$3\frac{11}{16}$	$1\frac{1}{2}$	$2\frac{5}{8}$	57	294	2	6
Smula	$3\frac{1}{8}$	$1\frac{1}{2}$	$2\frac{3}{16}$	43	208	4	7
Blidsberg	$9\frac{25}{32}$	$3\frac{13}{16}$	$7\frac{11}{16}$	178	836	16	24
Dalum	$14\frac{3}{16}$	$1\frac{3}{4}$	$6\frac{7}{8}$	142	747	13	31
Humla	$3\frac{15}{16}$	$\frac{3}{4}$	2	74	332	5	9
Börstig	2	$\frac{3}{16}$	—	37	118	2	3
Timmelhed	$20\frac{11}{16}$	5	$10\frac{1}{2}$	289	1,332	21	42
Wist	4	$\frac{1}{2}$	$2\frac{3}{8}$	76	353	3	9
Brunn	$6\frac{5}{16}$	$1\frac{3}{4}$	$7\frac{3}{8}$	161	697	7	24
Böne	$9\frac{1}{4}$	1	$4\frac{3}{8}$	94	396	8	16
Knätte	$6\frac{11}{16}$	2	$8\frac{5}{8}$	139	627	14	17
Liared	$6\frac{13}{16}$	$1\frac{1}{4}$	$7\frac{3}{8}$	176	755	7	21
Kölingared	$\frac{1}{4}$	2	$21\frac{1}{2}$	203	1,016	10	32
Tifflered	$5\frac{5}{24}$	$2\frac{5}{12}$	$3\frac{7}{8}$	148	626	7	11
Bottnaryd	—	—	$8\frac{3}{8}$	79	331	3	9
Hössna	$14\frac{37}{48}$	$4\frac{1}{6}$	$5\frac{1}{4}$	250	1,006	15	32
Gullered och *Strengsered*	$9\frac{3}{16}$	$1\frac{7}{8}$	$9\frac{3}{4}$	245	1,074	14	35
Summa	$140\frac{61}{96}$	$36\frac{9}{16}$	$128\frac{1}{8}$	2,737	12,416	179	389

Redvägs kontrakt i Skara stift, dels i Skaraborgs, dels i Elfsborgs, dels i Jönköpings län, består af 10 pastorater: *Böne, Bottnaryd, Sandhem, Habo, Åsarp, Ulricæhamns stad, Stengårdshult, Blidsberg, Hössna* och *Yllestad.*

Redvägsborg eller **Såtared.** Ett säteri uti Timmelheds socken af Redvägs härad och Elfsborgs län, har varit 1 mtl, men säterifriheten å $^1/_4$ mtl har blifvit transporterad på $^1/_4$ Brunsnäs; det är, enligt resolution af den 5 Sept. 1751, afhyst under Örnebergs säteri, till hvilken artikel hänvisas.

Refsudden. Gästgifvaregård på östra udden af ön Skäggenäs uti Kalmar sund, hvilken ö med en smal landtunga sammanhänger med fasta landet midt emot Stora Rör.

Refsudden, en låg udde öster om

Trelleborg, som skyddar stadens hamn mot sydliga och ostliga vindar. Derifrån går ett farligt ref $^3/_8$ mil ut i hafvet, hvilket ej kan anlodas.

Refteled. Konsistorielt pastorat af 2 klassen, hörande till Westbo kontrakt af Wexiö stift, utgöres af socknarne Refteled och Anderstorp, med $42^3/_8$ mant., bebodda 1860 af 2,154 personer. — *Refteled,* modersocken, belägen uti Westbo härad af Jönköpings län, $10^1/_2$ mil från Wexiö, 9 mil från Jönköping, omgifven i öster af Bredaryd, i söder af Kållerstad och Långaryd, i vester af Willstad samt i norr af Anderstorp, håller i längd $1^7/_8$ mil, $1^1/_{16}$ mil i bredd, sedan Löfåsby, enligt kongl. resolution af d. 29 Okt. 1817 förenades med Anderstorp, samt i areal 29,500 tld, deraf $1{,}602^1/_4$ vatten (eller 1,708 qvadratmil efter Hahr). Af sjöar finnas *Drafven,* $^1/_4$ mil lång och aldrahögst $3^1/_2$ alnar djup; står i förening med Bolmen och är derföre outtömlig på fisk. Tolf andra sjöar uppräknas i pastor F. Lings berättelse. *Pengli källa,* nära Moa stora sjö i Ölmstad skog, anses för mycket djup. Marken är i norr bergaktig, den öfriga delen jemn, der rådande jordmån är sandblandad mjäl. Den bergaktiga delen består af mulljord, der öfverallt bergsyra är besvärande. Stora skogar finnas väl icke, men tillräckligt furu, gran, björk och något ek samt bok växa här. På 1820-talet funnos här 98 torp, som hade 100 tunnland öppen åkerjord. Af socknens areal uppgafs då mossar upptaga 6,433 tld, ryar 2,936, åkrar 578 tld, eller ej fullt 12 tld på 1 helt hemman. Samma år uppgafs utsädet till 1,045 t:r (år 1810 till 584) och skörden till 3,666 t:r. På *Segerstads, Ölmestads* och *Refteleds* egor skola flintstenar hafva funnits.

Socknens namn skrefs 1393 *Ræptinge,* på 1590-talet *Räffkila* och *Räfftile.* Wieselgren anser ej för otroligt, att socknen fått namn af att ræfsta-thing der höllos. Ny kyrka uppfördes här 1837 omkring 200 alnar från den förra, invigdes 1839; hon är 67 alnar lång utvändigt, 27 bred, med 10 alnar murhöjd. Tornet 52 alnar högt, 15 alnar i fyrkant. Orgverket byggdes 1844: $19^1/_2$ stämmor. Kyrkohemmanet *Bjernaryd,* $^1/_2$ mtl, är doneradt af fru Formell. På kyrkogården märkes en grafsten, derpå finnas inristade bilderna af landshöfding Olof Hård af Segerstad och hans fru. Af kyrkoherdar må nämnas en Joh. Elmgren 1783—94 hvars namn nämnes ännu af de gamla med kärlek och vördnad, och M. Bengt Hagelberg, 1794—1818. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad lärare.

Fornminnen: På Hakarps egor har man träffat en 24 alnar djup ättestupa med ett altare samt flera ålderdomslemningar. Fordna tingsplatsen har varit vid *Brödrahalla,* ett torp $^1/_8$ mil från byn, der 2 stora stenar med otydliga runor stå vid stora vägen och skola utmärka, att två bröder der mördat hvarandra, utan att känna sin slägtskap. Tingsstället för Westbo härad är nu i Ölmstad. Nära intill platsen har funnits en hällkista. I *Ölmstads* gärde äro grifthögar. En kopparurna har funnits af oval form med brutet arbete på locket. I pastorsbostället kohage finnas ättehögar. År 1618 mördade Westbo bönder här i socknen deras häradsskrifvare på häradstinget, hvarföre Gustaf Adolf den Store sjelf uppträdde som deras åklagare, sägande, att han ej ville bära Sveriges krona, om dylika brott fingo begås ostraffade.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,233.	1,689.	$20\frac{1}{8}$.	$5\frac{9}{16}$.	$23\frac{1}{8}$.	806,390 rdr.

Hushåll 467.

Af tax.värdet utgöra 23,850 rdr för kyrka, skolhus, socken- och fattigskola samt tingshus. I bev. efter II och III art. erlades 347 rdr rmt. Socknen underhåller 13 man af indelta arméen. Af gårdar och hemman märkas: säterierna *Strand, Stora* och *Lilla Segerstad,* och *Wä Ågård* eller *Wäbyholm,* upptagande $^1/_6$ af tax.värdet. Rå- och rörshemmanen *Wä* Hallag., *Wä* Grogård, 1 mtl *Segerstad,* ladugård. Skattehemmanen $^3/_4$ *Bäijaryd,* nära intill Kållerstads socken (är högsta stället i Refteleds socken), $2^1/_4$ mantal *Hakarp.* Frälsehemmanen 1 mtl *Bjärnaryd,* 1 *Rennesmo,* $3^1/_2$ *Ölmestad,* hvaraf $^1/_2$ mtl är gästgifveri. 2 mtl *Wä,* $1^1/_2$ mtl *Wäcklinge.* — Kronohemmanen 1 *Mellby,* häradshöfdingsboställe, $^1/_2$ *Nöbbeled,* mönsterskrifvareboställe, $^3/_8$ mtl *Nöbbeled* stom, pastorens. 1 mtl *Refteled* pastorsboställe, prestgården nybyggdes år 1804. $^1/_2$ mtl *Nennesmo Söre,* kapellansbost., $^1/_2$ mil från *Refteled* och $^3/_4$ mil från *Anderstorp.* Nennesmo bys ($1^1/_8$ mtl) ängar utgöra nära 3,000 tld, men der öfverhufvud blott ett ringa höfoder af mossblandad starr skördas på 543 tld 26 kpl. Denna skoglösa, stenfria vidd sluttar mot Nissan. $^1/_4$ mtl *Sånnaryd* är länsmansboställe. 1 *Ölmestad* regimentspastorsbost. — Adress: Gislaved.

Refsund. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jämtlands Södra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af Sundsjö, Bräcke, Bodsjö och Nyhems kapell, med 52 mtl, bebodda 1860 af 3,708 personer. — *Refsund,* modersocken, belägen uti Jämtlands läns Norra fögderi, 5 mil från Östersund — vid 1,030 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 7,116 qv.mil, hvaraf 1,323 äro vatten. Af sjöar är *Refsundssjön* märkligast, som med sina sund håller 3 mil i längd ifrån Pelgrimsstad ned till Bräcke; midt i sjön är en ö af 1 mils längd, hvarpå 9 byar äro belägna. Sjön har sitt utlopp genom *Gimån,* hvilken vid Torphammar förenar sig med Ljungan, och vid en bro, som man passerar icke långt derifrån, bildar väldiga fall. Åkern är mycket stenbunden, men i goda år tämligen bördig. Någon spannmål säljes härifrån. Skog växer ymnigt. Kyrkan, som år 1818 var i fråga att ombyggas, är belägen på ett näs; hon tros vara uppbyggd af Danskarne och var försedd med ett fyrkantigt torn. Deromkring finnas flera grafhögar, och man har med en fisknot 1766 i Refsundssjön funnit ett slagsvärd, 7 qvarter långt, utom den 3 qvarter långa kafveln. Vid Gällö bro finnas lemningar af en skans, som 1644 intogs af Danskarne, men 1657 åter iståndsattes af Henrik Haneman, hvilken der hade ett kompagni prestdragoner. Enligt sägnen skall jätten Arnliot, omnämnd under Jämtlands läns beskrifning hafva bott i Gällö. Inom församlingen lefver i äradt minne presten Isak Ahlstadius, och vandraren, som besöker denna ort, får i kyrkan se hans grafminne och konterfej samt höra följande saga, som här återgifves efter Afzelius:

»En helighållen källa var i denna bygd, der en from pelgrim, återkommen från sin pelgrimsfärd till Jerusalem och Christi graf, en gång hvilat och genom vidrörande med sin staf helgat den klara böljan till ett helsogifvande vatten. Sjuka, halta och blinda kommo sedan årligen dit, tvådde sig eller drucko af vattnet, och många värkbrutna blefvo der helbregda. Käppar och kryckor, upphängda i träden kring källan, vittnade länge om hennes helsogifvande kraft. Ett soldat-torp är vid källan beläget, som ännu kallas *»Pelgrimsstad.»*

När folket i denna bygd vuxit till och ville bygga sig ett Herrans hus, började de att bygga sin kyrka vid *Pelgrimsstad;* men, hvad de byggde om dagen, det blef om natten åter nedrifvet, så att de måste söka sig ett annat rum för sin kyrka.

Att få veta himlens vilja i detta vånda-mål, samlades folket på sjöstranden, lade en timmerstock i sjön och lät honom drifvas af vind och flod, gifvandes akt på, hvar han stadnade. När ändtligen stocken stadnade vid det lilla sund, der kyrkan nu belägen är, så satt en räf på stocken, och fingo kyrkan och socknen af denna tilldragelse sitt namn *»Räfsund.»* *)

»Karl Ahlstadius», en ung och behjertad man, var denna tid i Räfsunds församling sin gamla fader kyrkoherden *Isaks* medhjelpare i ämbetet. Det var gammalt Nordländskt hjeltegry i den unga presten, och han samlade i begynnelsen af Gyldenlöwsfejden folket i sin bygd till vapen, uppmuntrande bönderna att icke fälla modet, fastän deras landshöfding dem så snöpligen öfvergifvit hade, utan manneligen hem och härd försvara. Han skref ock till Ragundapresten Olof Rahm bref att förblifva enligt pligt och ed sin Konung och sitt Fädernesland trogen.

Men Olof Rahm trodde Konung Christian mer om godt än Gud och Karl den Elfte och sände Karl Ahlstadii bref till Danska fältöfversten *von Howen* samt förrådde sålunda de trogna Räfsundsbönderna i fiendens händer. En stark truppafdelning Tyskar och Danskar blef då sänd in i Räfsundsbygden och bortröfvade all kyrkoherden Isaks egendom, uppbrände hans prestgård och bortförde honom sjelf såsom fånge till sitt dåvarande läger vid *Qvisle* i Undersåker. Der skulle en säker död blifvit hans lott, om icke en förståndig bonde skaffat honom tillfälle att rymma ur arresten och komma till sin son och sitt folk igen.

När ändtligen fienden väl fördrifven var, och Olof Rahm med de förrädiska tretton bönderna måste gå till döden, belönade Konung Karl bönderna i Räfsund för visad trohet, upprättade åter deras prestehus, och, när den gamla fadern några år derefter dog, fingo de den glädjen att emottaga hans son Karl, — som med dem delat hade lust och nöd, — i faderns ställe till sin kyrkoherde.»

Folkmängd.		Hemmantal.		Tax.värde
1805 —	1862	sk.	kr.	år 1861.
830.	1,077.	128 tld.**)	16 tld.	982,570 rdr.

Hushållens antal 1862 var 234. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 44 man; socknen underhåller 11 man af indelta arméen. I bevillning erlades efter II & III art. 365 rdr 78 öre. Gårdar och verk: $6\frac{17264}{40767}$ tld *Prestbordet.* — $3^1/_5$ tld *Sunnerån,* tax. till 20,000 rdr rmt. — 2 tld *Mälgåsen.* — En sågqvarn i Björnö ström. — Adress: Östersund.

Refvelsta. Gammalt herresäte, bestående af 2 mantal frälse-säteri, $^1/_2$ mantal rå och rör och $^1/_2$ mtl frälse, be-

---

*) Sannolikare har Konung Olof den Heliges minne, fäst vid detta sund, gifvit anledning till att välja rum för kyrkan derstädes samt gifvit orten namn af det »Ref» eller inskärning, som Sanct Olofs jernskodda skepp gjort, när han kom seglande åt Norge, hvilket ref sedan kallades »Skepps-hällan»; och kan väl socknen hafva deraf fått namnet »Refsund.» — Se Hülphers, om Skeppshällan i Wester-Grimnäs-fjärden, sid. 23.

**) 6 tld = 1 mtl.

läget i Altuna socken och Simtuna härad uti den del af Uppland, som hörer till Westerås län, på sluttningen af en höjd, straxt sydost om sockenkyrkan, vid Altuna- eller Refvelstasjön, hvilken genomflytes af den långa och bugtiga Örsundsån. Refvelsta, som skall vara uppkalladt efter Rolf Krakes yngsta son Refil, har tillhört flera personer af den gamla, mäktiga adeln, såsom kon. Albrechts sven och råd, ridd. Arvid Göstafsson (Sparre), den Y., som lefde 1377; riksrådet och riddaren Knut Thordsson (Bonde), kon. Carl VIII Knutssons fader, hvilken dog 1413; riksdrotset Christer Nilsson (Wase), som här blef natten efter den 13 Jan. 1439, midt under sjelfva julglädjen, fängslad af nyssnämnda konungs utskickade; och slutligen många af Bjelkeätten, eller Thure Thuresson, död 1488, hans söner Erik och Sten, Eriks söner Axel och Thure, hvilken sednare blef anfallen på sin gård »Raflestad» af upproriska Dalkarlar under Klockefejden. Dottern Anna var den modiga enkan efter slottsherren i Kalmar, Joh. Månsson Natt och Dag, och har förvärfvat ett minne i vår historia genom att rädda den på Sveriges jord nyss landstigne Gustaf Eriksson Wasa undan de Tyska knektarnes onda anslag. Axels son Johan (drottn. Gunilla Bjelkes fader) och sonson Axel, alla dessa Bjelkar, riddare och riksråd, äfvensom riksrådet Claës Nilsson Bjelke, friherre till Wik, som dog år 1623 och var den sista af slägten, egde och skrefvo sig till »Räfvelstad.» I början af 1700-talet innehades det af den tappra och lärda kaptenen frih. And. Rålamb på Björkvik i Östergötland och sedermera af statssekreteraren Matthias Benzelstjerna, som gjorde godset, jemte sitt hus i Stockholm, det nu s. k. Engeströmska, och ett der förvaradt stort bibliothek, till fideikommiss för sin systerson, Lars v. Engeström, slutligen statsminister för utrikes ärenderna och grefve, samt dennes manliga afkomlingar; och är exc. grefve Lars v. Engeströms äldsta sonson, hofmarskalken gr. Edmund von Engeström på Nyborg i Uppland, född i Polen och gift med en polsk grefvinna Bobrinska, nuvarande fideikommissarien. Under gården lyda 2 mtl skatte, $2^3/_4$ mtl frälse i samma socken och $8^7/_{16}$ mtl i närgränsande Simtuna och Fröst-hult. Säteriets fastighetsvärde (3 mant. efter taxeringslängden) var 1862: 110,070 rdr rmt.

Refvesjö. Annex-socken till Svenljunga pastorat, belägen uti Kinds härad af Elfsborgs län, 4 mil s. s. o. från Borås, gränsar i norr till Svenljunga socken, i öster och söder till Örsås, samt i vester till Holtsljunga och Redslareds socknar samt omfattar en egovidd af 7,703 tld, 29 kpl, deruti inberäknade 384 tld 1 kpl sjöar, jemte hälften af ån Ätran, så långt den angränsar socknen. Refvesjö, såsom belägen uti skogsbygd, utvisar den för sådana trakter gemensamma omvexlingen af mindre höjder och dalsträckningar, med tät inblandning af kärr och mossar. Den största slätten i socknen utgöres af en mellan Axelforss och Flenstorp vid Ätra-ån och allmänna landsvägen belägen torr skog och ljungbeväxt sandhed, *Harbäckshed* kallad, af icke obetydlig vidd. De af löf- och barrskog öfver allt beskuggade sjöstränderna visa flera vackra landskap. Ätraån, som med sina af löfskog beklädda stränder angränsar socknens hela östra sida, har vid Axelforss ett vackert vattenfall, hvaruti finnas anlagda tullmjölqvarn, enbladig såg och manufaktursmedja. Från det högst i orten belägna säteriet *Cathrineberg* har man åt alla håll en ganska vidsträckt utsigt, och ögat hvilar gerna på den nedanför belägna Refvesjö sjö, som med sina skogbeklädda stränder, den nära invid på ena sidan belägna nybyggda kyrkan, och på den andra det af naturen vackra, nära sjön och föga öfver dess vattenhöjd belägna säteriet Refvesjöholm, bildar den herrligaste tafla i orten. Jordmånen består för det mesta af sandblandad mylla, klapper och mjäljord, på merändels fast botten. Ännu har hvarje hemman betydliga odlingslägenheter uti stenbunden, så väl hård som sidländ mark. Åkern upptager 323 tld, ängen 1,363, skogen 5,993 tld. Den enda trädgårdsanläggningen finnes vid Refvesjöholm.

Åkerbruk och boskapsskötsel äro socknens hufvudnäringar: sädesproduktionen antages likvisst icke öfverstiga socknens behof; från ladugården afyttras något smör samt ett och annat nötkreatur, som afsättes på Svenljunga marknadsplats, $^3/_8$ mil utom socknen. Såsom binäringar

kunna anses endast bomullsväfnad och vadmalstillverkning. Ehuru socknen tillhör de sju s. k. privilegierade häraderna, begagnas gårdfarihandelsrättigheten af ganska få. Skogen, bestående af fur och gran samt löfskog i inegorna, är föga mer än tillräcklig för behofvet; med de små tillgångarna hushållas ej heller. Vanliga tiden för återväxt af barrskogen är omkring 80 år för timmerskog och 50 år för vedskog. Vid *Axelforss* finnes ett manufakturverk för en spik- och en knipphammare.

Socknen, som år 1805 beboddes af 311, och 1861 af 620 personer på 132 hushåll, innehåller $9^7/_8$ mtl, hvaraf 2 mtl frälse-säteri, $1^3/_4$ ber. säteri, $3^1/_2$ frälse, $2^1/_2$ skatte, $^1/_8$ krono; tax.värdet 1862 var 227,550 rdr rmt. Till denna jord voro 1854: 27 egare, hvaremot hemmansbrukarnes antal uppgick endast till 4. Laga skiftet är faststäldt 1844. På 1850-talet funnos 44 jordtorp, 4 soldattorp. 15 backstugor funnos. Tillsyn öfver helsovården utöfvas af provincialläkaren, som bor i Ulricehamns stad, belägen 5 mil från socknen. Sedan den gamla kyrkan af gråsten, liten, mörk och af okänd ålder, förfallit och blifvit för trång, uppfördes år 1845 på samma plats en ny rymlig stenkyrka med torn. Såsom äldre minnesmärken kunna endast nämnas en å den förut nämnda Harbäcks hed, mellan allmänna landsvägen och ån Ätran, befintlig lång vallgraf, *Danavallen,* kallad, som skall hafva utgjort en förskansning för Danskarne. På andra ställen finnas några större halfspherformade stenrös, liknande stenkummel. — Sägnen förmäler om en drottning Bengård, som anfört en här mot Danskarne och, då hon red öfver Axelforss bro, tappat sin sko, hvarom en visa ännu sjunges i orten.

Gårdar: *Refvesjöholm,* se den art. — 1 mtl frälse-säteri *Ryd* (i sambruk med $^3/_4$ mtl ber. säteri *Cathrineberg* (eller Hesterås), areal 791 tld, hvaraf 68 åker; tax.värdet 30,000 rdr, egare kapten Bergendahl. — 1 mtl ber. säteri *Backgården,* areal 362 tld, hvaraf 15 åker. — $^1/_4$ *Axelforss,* med qvarn, såg och jernmanufakturverk, tax. till 13,300 rdr rmt. — $^1/_4$ mtl *Refvesjö* stom och $^1/_4$ *Råhult,* tax. till 15,000 rdr, egare kapten Brandel. — $^3/_4$ *Flenstorp,* $^1/_2$ *Bergagärde,* $^1/_2$ *Haga* äro alla frälse. — 1 mtl *Flenstorp,* $^7/_8$ *Mjölstocka,* hvaraf $^1/_2$ mtl jemte $^1/_4$ *Moga,* tax. till 20,000 rdr, egas af hr Leander. $^1/_4$ *Skallamoga,* $^1/_8$ *Måsabordet,* $^1/_4$ *Smedsbo,* alla skatte. — Socknen har $^3/_8$ mil till närmaste postkontor Svenljunga.

Refvesjöholm. Ett mantal frälsesäteri uti Refvesjö socken af Kinds härad och Elfsborgs län, som uppgifves af Djurberg 1818 hafva haft måttligt höbol, ymnig skog, mangårdsbyggnad af trä med en trädgård, har en areal af 1,013 tunnl., hvaraf 33 åker. Det eges jemte $^1/_2$ mtl ber. säteri *Backgården,* $^1/_2$ mant. *Mjölstocka,* af öfverste Heijls sterbhus; allts. tax. till 47,500 rdr rmt.

Refvinge (Räfvinge efter 1825 års jordebok, Reffuinge uti Lunds Landebok af 1569). Annex-socken till Getinge pastorat, är belägen uti Halmstads härad och län, 2 mil n. n. v. från Halmstad, $^3/_4$ mil från hafvet, c:a 80 fot högt öfver detsamma, samt omgifves af Getinge, Harplinge, Qvibille och Steninge socknar; arealen är 0,149 qvadratmil land. Marken är på vestra sidan bergaktig, men för öfrigt någorlunda jemn och långländ. Rådande jordmånen är lera. På skog är brist. Kyrkan, belägen $^7/_{16}$ mil från moderförsamlingens, är byggd af sten och täckt med spån samt har en längd af 47 och en bredd af 17 alnar. Till socknens märkvärdigheter hör den s. k. *Ormstenen,* hvilken ligger på Underlands egor och förtjenar archeologens uppmärksamhet.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
493.	710.	$1\frac{3}{4}$.	$2\frac{1}{4}$.	$21\frac{5}{8}$.	632,350 rdr.

Hemmantalet var 1862 skiftadt i 75 brukningsdelar; hushållens antal 152. Socknen underhåller 1 man af indelta arméen. I bevilln. efter II och III art. erlades 302 rdr rmt. Af uppgifna fastighetsvärdet äro 13,520 rdr rmt för folkskolebyggnad och kyrka. — Gårdar: Här märkes säteriet *Bårarp* (se den art.), med underlydande $^5/_6$ mtl *Bårarp,* $1^1/_2$ *Allgutstorp,* $^1/_2$ *Kärret,* alla utsockne, 1 mtl ins., 1 mtl uts. *Räfvinge,* $^1/_2$ ins. *Toften,* utgöra ett gods, tax. till 132,000 rdr, egare kapten F. Brummer. — $2^3/_{16}$ mtl ins. *Brännarp,* $^1/_4$ mtl uts. *Täckinge,* tax. till 60,000 rdr, egare grefve G. M. Hamilton. — $^1/_2$ *Risabacke* och $1^1/_2$ *Täckinge,* båda uts., egas af grefvarne Hugo & Malcolm Hamilton. — $^1/_2$ *Lilla Brännarp* och $^1/_4$ *Täckinge* egas af en bonde. 1 mtl ins. *Ryd,* tax. till 30,000 rdr, eges af kammarherre C. Kuylenstjerna. 1 *Räfvinge,* pastorsstom. $^1/_6$ mtl kr. *Djekneboh1,* innehafves af orgelnisten. — Adress: Halmstad.

Refvinge. Annex-socken till Silfåkra pastorat, är belägen uti Torna härad af Malmöhus län, vid gränsen till Harjagers härad, 2 mil från Lund, samt omfattar

0,155 qvadratmil, hvaraf 0,022 äro vatten. Åkerjorden är sandig men vidsträckt, ängsmarken god, och inom socknen finnes mycken torfjord. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick 1862 till 11 rdr rmt. Af nedanstående uppgifna hela fastigh.värde äro 21,100 rdr för annan än jordbruksfastighet och 7,500 rdr för folkskolebyggnad och kyrkan. Sockenvägen är $^{9}/_{16}$ mil.

Folkmängd.		Hemmantal.		Tax.värde
1805 —	1862	sk.	kr.	år 1862.
311.	418.	$4^{1}/_{8}$.	$2^{1}/_{8}$.	496,500 rdr.

Hushållens antal år 1862 var 107. Socknen underhöll 6 man af indelta arméen; utskrifningsmanskapet utgjordes af 19 man. Gårdar: 1 mtl *Refvinge* är fanjunkare-, $^{7}/_{8}$ mtl är sergeantboställe. — $^{1}/_{4}$ mtl pastorsannex-hemman, — $^{9}/_{16}$ mtl i Refvinge by, tax. till 48,800 rdr, egas af en bonde. — En skattlagd väderqvarn finnes. — Adress: Lund.

Regn (efter jordeboken), Reng (efter Westerlings matrikel). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Skytts kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarna Regn och Stora Hammar, med $21^{25}/_{32}$ mtl, bebodda år 1860 af 1,487 personer. — Reng, modersocken, hörande i administrativt hänseende till Skytts härad, är belägen 2 mil från Malmö, ej långt från hafsviken Fotevig, samt omfattar 0,159 qvadratmil land. Socknen, som innehåller byarna Reng, Hermanstorp, Stäfvie och Kämpinge har jemn mark; den förstnämnda byn har mager och sandig åker och äng, likväl ganska gifvande; den andra har sidländ och sandig åker, men ringa höbergning; den sistnämnda, som fordom haft kyrka, hvarefter ännu lemningar finnas, har sandig och skarp åker och ängsmark; på egorna finnes kalksten och betydlig pilplantering i byn, såväl som i hela socknen. Kalkugn finnes. Sockenvägen är $^{1}/_{8}$ mil. Kyrkan, nära $1^{1}/_{2}$ mil från Falsterbo, ligger å en bördig slätt; har skepp och chor, som tillhöra rundbågs-, men torn och utsprång spetsbågsåldern. Kyrkan är uppförd af grå- och sandsten, tornet och utsprånget samt korshvalfven af tegelsten. — Barnundervisningen bestrides uti en fast folk- och en fast småbarnsskola.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
380.	949.	$8\frac{143}{160}$.	$2\frac{31}{160}$.	$3\frac{3}{32}$.	963,100 rdr.

Hushållens antal år 1862 var 207. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 28 man; socknen underhåller 4 man af indelta arméen. Af hemmantalet föres 1 mtl, beläget i Hermanstorps by, i jordeboken under Hårslöfs socken. Bland gårdar märkes *Fridshög*, 1 mtl skatte, med väderqvarn, har bördig åker och stort höbol, ålfiske i saltsjön, hvartill det gränsar med sina egor, och godt tillfälle för anläggandet af skälfångst. Enligt en gammal dom åligger det angränsande grannar, att underhålla alla gärdesgårdarna omkring hemmanets egor; det eges af en bonde. — $^{3}/_{4}$ mtl i *Regns* by, jemte Sandplanen taxerade till 84,000 rdr rmt, är kyrkoherdens boställe. $2^{1}/_{32}$ mtl i № 2 och 8 Kämpinge samt $\frac{9}{128}$ mtl i № 1 af samma by, tax. till 62,000 rdr, lyda under Börringe klosters säteri. — Adress: Malmö.

Regna, *Rägna* (i 1825 års jordebok). Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande i ekklesiastikt hänseende till Bergslags kontrakt af Linköpings stift och i administrativt till Finspångaläns härad samt i judicielt till Bråbo-Finspångaläns fögderi, Risinge och Tjellmo tingslag, *) är belägen $6^{1}/_{2}$ mil från Linköping, 6 mil n. n. v. från Norrköping, norr om Finspångs-åns hufvuddal mellan Hellestad i v. s. v., Risinge i s. s. v., Skedevi i o. n. o. och öster, Westra Wingåker af Nyköpings län i öster och norr, Asker och Boo af Örebro län i vester och n. v. Socknen, som har i allmänhet $1^{1}/_{2}$ mils både längd och bredd samt omfattar, efter Hahr, en areal af 1,402 qvadratmil, **) hvaraf 0,146 vatten, består mestadels af bergländiga och stenbundna skogsmarker, med mindre slätter eller slättdalar, många sjöar och kärr, alltså en tämligen högländ terrass af Kolmorden, hvarifrån vattendrag gå både till Glan och till Tisnaren vid länegränsen. Längst i vester hör hit ett hörn af sjön *Afvern*, annars belägen inom Nerike; på sydvestra gränsen mot samma landskap ligger *Ålsjön*, som utgjuter sig sydligt till Regnaren; denna åter sträcker sig östligt intill Skedvi, der den bildar Häfla ström, och med en särskild vik inåt socknen åt sydost samt upptager dels en mängd små bäckar från vester, dels från sydost ett större vattendrag. Äfven denna dalgång omgifves af bergkullar, men har vid Regnarens vestra hörn täm-

---

*) 1 mtl frälse *Östra Kattala*, med c:a 25 inv., hörer till Hellestads och Tjellmo tingslag, det öfriga till Risinge. Hemmanet har räknats till Hellestad bergslag och innehafts af De Geer. Nu lyda $^{3}/_{4}$ mtl under Sonstorp i Hellestad.

**) 1,575 qvadratmil efter Tham.

ligen öppna slätter. Norr om Regnaren ligger *Båsjön,* med utlopp till Skedvi, och längst upp i norra kilen de till Wingåkersån utfallande Hvitensjöarne. Hela denna nordligaste trakt har högre och brantare berg än de andra samt trängre dalar. Nästan alla bäckar och åar hafva sidlända stränder och föga lutning; vattnens höjd synes i södra sluttningen vara 250 till 300 fot, i den norra 150 till 200, kanske något deröfver, och bergens höjd öfver dalarna omkr. 100 fot, skogsmarkernas något mindre. I ett berg på Ingestorps egor vid Ålsjön finnas jättegrytor. Ortens rådande jordmån är lös sandmylla, mer sällan lera; åkern har ställvis ej obetydligt utrymme, men mestadels ringa nog; på äng och bete är tillräcklig tillgång; största delen af hemmanen har skog både till egna behof och till afsalu, men ungefär sjettedelen är nästan utan skog. Näringar äro åkerbruk, ej fullt motsvarande socknens behof; boskapsskötsel med någon bränvinsbränning; odling af lin, humla, körsbär; skogsbruk, dels till kolning för jernverk i nästgränsande socknar, dels till försäljning af trävaror; slutligen körslor för bruken, något fiske, slöjder m. m. År 1844 beräknades åkern till 629 tld, ängen till 2,744 tld, skogen till 11,747 tld; utsädet af vanliga sädesslagen till 295 t:r höstsäd, 134 t:r vårsäd, 571 t:r potates, 21 t:r linfrö; 1818 uppgafs utsädet till blott 250 t:r. Handel i öppen bod idkas af en person; sädesmöten till uppköp eller byte af spannmål hållas årligen vid kyrkan samt en marknad i Sept. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick 1862 till 97 rdr 35 öre, dito efter III art. till 62 rdr 17 öre. Allmogen är i allmänhet välmående, har snygga, ofta prydliga bostäder, ej sällan två våningar höga. Socknens historia förvarar minnet af ett der begånget ohyggligt brott, då församlingens kyrkoherde D. Söderman, en natt i Juni månad 1809, anfölls af 2 eller 3 bofvar, ditkomne i afsigt att stjäla, men som, då de sågo sig upptäckta och rönte motstånd, gåfvo presten 30 knifstygn, hvaraf han dog följande dagen, och hans hustru förlorade ena ögat, blef lam i högra armen och rubbad till förståndet. Den 15 Dec. 1737 dog här torparen Anders Olsson i Botten vid 120 års ålder; kort före sin död kunde han gå den långa och besvärliga vägen till och från kyrkan.

Regna socken nämnes 1385, 1438 och oftare under katholska tiden och skall någon tid före 1572 hafva varit annex till Skedevi. Kyrkan, som ligger vid Regnasjöns vestra strand, ombyggdes 1785 och har en altartafla, målad af Hörberg, samt ett orgelverk af Strand. Altarklädet är märkligt som ett konststycke i sitt slag, föreställande Nattvardens instiftelse; det är väfdt i Wadstena. På den större af socknens tvänne klockor läses på ena sidan: »År sjutton hundra femtiett Jag gjuten är,» etc. etc. En fast folkskola är från år 1825, två ambulatoriska från sednare åren. En gästgifvare, Nils Renström, har år 1809 till församlingen donerat Hellestads gästgifvaregård, med vilkor att $^1/_3$:del af arrendet skulle tillfalla socknens allmänna fattigvård och $^2/_3$:delar användas till lön åt skolmästaren samt understöd åt fattiga skolbarn. Bland fornlemningar nämnas stora stenrösen vid Ödestorp nära Ålsjön samt på en ö i närheten; i Basnäs äng hittades för några år tillbaka ett gammalt svärd af jern. Socknen har räknats af gammalt till Bråbo härad, tills Finspångs län bildades; den har varit bergslag till 1681; grufrörelse idkades ännu på 1700-talet. På 1680-talet funnos silfverstreck på Svensmarks eller Westramarks och Yttermarks egor; men arbetet i grufvan lönade ej mödan. Ibland jerngrufvorna är *Högfalls*-grufvan den äldsta.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,137.	1,670.	10.	2½.	21¼.	1,240,231 r. rmt.

Hushåll: 363. Af uppgifna fastighetsvärde upptager 58,230 rdr för kyrka, sockenstuga, skolhus och fattigstuga. Till Regna kyrkosocken räknas ock, enl. Kongl. resolutionerna d. 11 Dec. 1750 och d. 16 Dec. 1820, $5^7/_8$ mtl (Svennevad skate) med c:a 330 inv., hvilka hemman äro belägna inom Sköllersta härad i Örebro län. År 1862 uppgick antalet af beväringsskyldiga till 56 man; gemenskapen af indelta arméen till 18 man. Gårdar och byar: *Regnaholm* (se nedan) utgör med 1 fr.-säteri ladugård *Basnäs,* 1 skatte *Fjerdingstorp,* $^1/_4$ sk. *Säträholm,* 1 skatte rusth., 1 fr. *Ödestorp* med enbladig såg, socknens största gods, tax. till 186,700 rdr rmt. Två mtl *Westra* och *Östra Mark,* $^1/_2$ fr. *Gäddö,* $^1/_8$ fr. *Holmsjöhult,* $^1/_2$ *Högsfall,* $^1/_4$ fr. *Kolfvetorp,* $^1/_4$ *Yttermark,* fr. räntan af $1^9/_{16}$ mtl, allts. tax. till 139,117 rdr, lyda under Finspong i Risinge socken och synas ha gjort det från

1600-talet. — *Svarttorps* säteri (se den art.) hörer med $^1/_4$ fr. *Sörtorp,* $^1/_2$ fr. *Gulltorp,* rå och rörshemmanen $^1/_4$ *Backetorp,* $^1/_8$ *Gudmundstorp,* $^1/_4$ *Påttorp,* fr.-räntan af $^1/_4$ mtl, allts. tax. till 77,000 rdr rmt, till Bysta fideikommiss i Örebro län. — 1 mtl sk. *Algutstorp,* 1 sk. *Backa,* med mjölqvarn, tax. till 64,500 rdr, lyda under Grytgöls bruk i Hellestads socken; de innehades år 1700 för lifstid af Olof Bröstfelts enka. $^1/_4$ mtl *Björke* med mjölqvarn och del i fiske, $^1/_4$ fr. *Hårtorp,* $^1/_4$ fr. *Rullebacka* lyda under Börgöls bruk i Risinge. — $^1/_4$ fr. *Rumpekärr* med kalkugn och ålfiske, tax. till 25,000 rdr; 1 skatte *Bördstorp* med *kronofiske; Bratteberg,* 1 sk., gästgifvaregård; 2 fr. *Ingesgärde,* $^1/_2$ fr. *Klöf,* tillhöra m. fl. allmoge. 1 fr. *Skindstorp* har tillhört fru Märta Rosenhane, som till år 1683 derå åtnjutit säterifrihet; tillhörer nu orgelnisten i socknen. — Boställshemman äro: $^1/_2$ mtl *Regna,* prestgård, med *Regna* $^1/_2$ kronostom från 1581; $^1/_4$ *Regna, klockaregård.* — 1 mtl *Gölstorp,* $^1/_4$ *Ingesgärde,* $^1/_4$ *Raelstorp,* äro alla militiæ-hemman. *Skärtäppan,* kronofogdens boställslägenhet. *Ödhestorp* nämnes 1385 i bytesbref mellan Bo Jonsson och Eskilstuna kloster. *Birgerstorp* såldes 1506 af väpnaren Jöns Eriksson i Slestada till domprosten Hans Brask. — Adress: Norrköping.

Regnaholm. Ett mantal frälse-säteri uti förut beskrifna socken, beläget på en holme vid Regnarens norra strand, $^1/_2$ mil landväg och $^1/_8$ mil sjöväg från kyrkan, 4 mil n. v. från Norrköping, utgör jemte 6 mtl underl. och tullmjölqvarn, ett gods (se Regna socken), som har tillhört från 1803 majoren Joh. Göran Gyllenkrook. Det har åbyggnad af sten från 1761, trädgård, orangeri, humlegård, fiske m. m.; utsädet uppgifves till 60 t:r vår- och höstsäd.

Stället har förr, såsom ett af bönder bebodt frälsehemman, hetat Bottorp eller Båtstorp och legat på fasta landet, men bebyggdes som säteri der det nu ligger. Det utbyttes från kronan af Claes Åkeson (Tott) till Bystad i Nerike, kom troligen genom gifte med hans dotter Karin till Johan Månsson Ulfsparre, egdes 1683 af general Gustaf Johansson Ulfsparre och kallas då säteri af ett allodial-frälsehemman, med Basnäs till ladugård; likaledes 1687, då Båtstorp säges fordom ha varit arf och eget i kungahuset, men besittas såsom gammalt frälse. Det stannade i slägten, tills det 1745 såldes af kapten Joh. Abr. Ulfsparres enka, Fr. Strömfelt, till Catharina Berchner, gift med Joh. Gyllenkrook och sedermera med landshöfd. frih. J. Cedercreutz; skänktes af henne 1759 till sonsonen Axel Wilh. Gyllenkrook, hvars son var den ofvannämnde egaren, afliden på Regnaholm år 1859, hvarefter egendomen har egts och bebos af fröknarna Sophie och Louise Gyllenkrook.

Regnemyra, se Reijmyra.

Regnsjö. Annex-socken till Mo pastorat, är belägen uti Helsinglands Södra fögderi af Gefleborgs län, $2^3/_4$ mil vester från Söderhamn — vid 220 fots höjd öfver hafvet — omfattar 1,106 qv.-mil, hvaraf 0,063 äro vatten. Marken är bergaktig och ojemn; jordmånen består till större delen af lerblandad mo. Skog växer till egna behofvet. Kyrkan, belägen 1,2 mil från moderkyrkan, skall vara uppbyggd af en mäkta rik man, Lönnes son, Brodde. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde.
1805 —	1862.	sk.	kr.	
964.	1,423.	$28\frac{25}{64}$ mtl.	$1\frac{17}{64}$.	427,100 rdr rmt.

hushåll: 314.

Af taxeringsvärdet voro 53,850 rdr rmt för kyrka, sockenstuga och magasin, skolbyggnad ooh materialbod. I bevillning erlades efter II och III art. 157 rdr rmt. — Största gårdarne äro 1 mtl *Prestbordet;* 8 öresl. 6 pgl. krono *Bräddböle,* 10 öresl., 12 pgl. *Åkre,* 9 öresl. 6 pgl. *Berge.* Adress: Söderhamn.

Rehnstad. Tre och $^1/_2$ mtl frälsesäteri uti Svanhals socken, Lysings härad af Linköpings län, med täck belägenhet vid sjön Tåkern, är bildadt af *Kälkestad,* 2 mtl, som innehafts af en fru Bernfelt och blifvit från reduktionen utbytt af hof-intendenten Zach. Rehnberg, och *Åhs,* 1 mtl, som äfven af honom utbyttes och afhystes. Säteri-friheten förvärfvades af Rehnberg (död 1688), som gaf gården dess nya namn. Den förblef inom slägten inpå 1750-talet, då den öfvergick till löjtn. Simon v. Kothen, och har sedan tillhört major A. G. Holst, på 1820-talet dennes enka E. B. Hvitfeldt, från hvars arfvingar den köptes af häradshöfding A. Ribbing och frih. Axel Hermelin, hvilken sednare ännu är egare. — Rehnstad utgör med derunder afhysta *Dagsholmen,* som varit skogvaktareboställe, samt Ramstad, $3^1/_4$ mtl, och Svarthälla, 1 mtl frälse, allt under eget bruk, ett gods, taxeradt till 222,000 rdr, hvaraf 99,300 rdr rmt för sjelfva Rehnstad *).

*) Efter enskild uppgift är detta blott $^2/_3$:delar af hela egendomen, som utgöres af $3^1/_2$ fr.-

Enligt Djurberg hade gården 1818 prydlig mangårdsbyggnad af trä jemte vacker trädgård.

Reidgothaland. I hedentima kallades allt det fasta land, som egdes af Oden, Reidgothaland, men öarne på andra sidan sundet kallades Eigothaland.

Reijmyra (*Rägnemyra* i Jordeböckerna). Glasbruk uti Skedevi (Schedevid) socken af Finspångs läns härad och Linköpings län, anlagdt år 1811, har 14 deglar eller glaspotter och sysselsatte 1858: 137 arbetare; tillverkningsvärdet af glas var på 1820-talet 30 till 40,000 rdr, 1850: 75,000 rdr rmt.

Egare voro år 1825 frih. v. Ungern-Sternberg och kapten E. G. von Post, hvilken sednare har betydligt uppdrifvit verket och förbättrat jordegendomen genom att sänka sjöar, uppodla mossar o. s. v. Glasbruket taxerades 1862 till 49,200 rdr och hemmanet Regnemyra, 1 mtl frälse, till 70,000 rdr; underl. jordegendom bestod af 1 mtl ber. säteri *Sillesjö*, 1 mtl *Bremyra* med qvarn och såg, $^1/_2$ mtl *Erstorp*, $^1/_2$ *Magnehult*, $^1/_3$ mtl Sillsjötorp. Egendomen var skiftad i 3 delar, hvaraf $^5/_{12}$:delar egdes af kapten Kugelberg och löjtn. Nisbeth; $^1/_3$:del af kapiten T. v. Post på Djulö, $^1/_4$:del af enkefru Charlotta Nisbeth på Östuna.

Reimersholme, en liten holme i Mälaren vid Stockholm, hette fordom *Räkneholmen*, men bytte namn, då den tillföll rådmannen Anders Reimers, som använde mycken kostnad och möda på dess försköning. Vid slutet af sin lefnad gjorde han den till ett slags fideikommiss åt en af sina döttrar. Den eges nu till $^6/_7$:delar af herr K. J. Stenström, och resten af grosshandl. Jones. Här finnes en fabriksbyggnad, hörande till förstn. egendom, med 18 tld 24 kpl. jord; dessutom finnas fem byggnader, hvaraf sjelfva manbyggnaden innehåller 16 rum, en trädgård med orangeri och större park samt ångbåtsbrygga. Hela fastighetsvärdet är 55,000 rdr rmt.

Reinholdsfors. Jernbruk uti Magneskogs socken, Jösse härad i Westra Sysslets fögderi af Carlstads län, är uppfördt år 1860 på hemmanet Åstenäs egor, med 2 härdar för 460 *skℓ.* smide. Till bruket höra $^7/_{20}$ mtl af Åstenäs skattehemhemman samt mindre delar i andra hemman, 2:ne sågar och qvarnar; hela taxeringsvärdet för år 1862 var 65,865 rdr rmt, hvaraf 18,000 rdr för stångjernsbruket och tullmjölqvarnen. Godset eges af Brunsbergs bruksbolag.

Rekarne. Ett fögderi i Nyköpings län, utgörande nordvestra delen af provinsen Södermanland och omfattande två härader: Öster- och Wester-Rekarne. Namnet utmärker, att der fordom bott »rekar» *), det är kämpar; och uti historien ha rekarneboerna hugfäst sitt minne, i det de, under Engelbrechts befrielsekrig år 1434, voro de första af Södermännerna, som togo till vapen och så kraftigt belägrade Gripsholm, att danska fogden Hartwig Flög, som innehade fästet, fann sig föranlåten att sätta eld derpå och bege sig derifrån. Enligt Tuneld skola innebyggarne, såväl i dialekt som klädedrägt skilja sig ifrån provinsens öfriga befolkning. Landet, beläget på ömse sidor om Hyndevads ström eller Eskilstuna-ån, d. ä. Hjelmarens naturliga utlopp i Mälaren, är hufvudsakligen en stenbunden slätt, här och der genomskuren af mindre utgreningar från de på vissa ställen tillgränsande höjderna. Jordmånen består nästan öfverallt i nordöstra delen, eller mellan nämnda å och Mälarens vik Söderfjärden, af god lera, mer eller mindre hårdbrukad, men vid tjenlig väderlek mycket fruktbärande; i de öfriga delarne, särdeles trakten söder derom, omvexlar deremot nämnda jordart med skogslera, mo- och lättjord. Norra delen, undantagandes Tumbo och Råby socknar, är flack; den södra skogig, omvexlande med ansenliga kärr. I öster framstryker den betydliga Kjulaåsen. — *Öster-Rekarne härad*, innehål-

säteri, $9^1/_4$ mtl frälse, $^1/_4$ skatte, med en areal af 2,650 tld skog. Till gården höra väderqvarn med ett par stenar, 3 tröskverk för 4 par oxar hvardera.

*) Rudbeck vill hafva det sålunda: «*Rekarne*, det är konung. Hela Svearnas land rundt kring Laugern eller Mälaren, kallas Rekarnebyggden, skifftat i Wästre, Norre, Södre och Öster Rekarne, emedan konungarne och all dess förnemste slechtingar hade der sitt säte. Några hålla före att namnet rätteligen är att härleda från reda, utreda, utrusta, eller rida, och föregifva, att Rekarne »varit en viss indelt trakt för *Redkarlar* eller dem, som bordt tjena till häst, och deraf fått sitt namn.»

lande Eskilstuna gamla stad samt elfva socknar, gränsar till Oppunda härad, Östra Hjelmaren och Wester-Rekarne i vester, Mälarens fjärd Blacken i norr, Mälareviken Söderfjärden och Åkers härad i öster samt Willåttinge och Oppunda härader i söder. Arealen utgöres af 5,325 qvadr.-mil land och 0,710 vatten; hemmantalet är 344 $^{1}/_{12}$. Tingsstället är i Eskilstuna stad. — *Wester-Rekarne härad* gränsar i vester till Oppunda härad, sjön Hjelmaren, som med sin östligare del, kallad Östra Hjelmaren, skjuter djupt in, samt Åkerbo härad af Westerås län, i norr till nyssnämnda härad och Mälaren eller delar af dess båda vestligaste fjärdar Galten och Blacken, i öster till Öster-Rekarne och i söder till Hjelmaren (Östra och Stora); en liten del af häradet ligger söder om nämnda sjö, mellan Öster-Rekarne i öster samt Oppunda i söder och vester, och kallas Öja fjerding, såsom hörande till Öja socken. Till nämnda häradsdel o. s. v. nedåt Södermanland går vägen öfver det s. k. Hjelmare-sund. Wester-Rekarne omfattar 8 socknar samt sluter inom sig Thorshälla stad och den del af Eskilstuna, som kallas nya staden eller Carls Gustafs stad. Arealen är 2,925 qvadratmil land och 0,528 vatten, hemmantalet 233 $^{2}/_{3}$. Tingsstället är, likasom för Öster-Rekarne, i Eskilstuna. I Wester Rekarne stiftades ett lazarett af kontraktsprosten Seth Wallqvist, död 1836. Båda häraderna äro rika på fornlemningar.

Tabell öfver Fögderiets socknar och folkmängd år 1862.

Socknar.	Fria från mantals-penningar.	Betalande.	Summa.	Gemenskap af indelta arméen.	Bevärings-manskap.
Öster-Rekarne:					
Jäder	900	765	1,665	38	59
Barfva	471	402	873	5	40
Kjula	820	672	1,492	20	53
Sundby	242	271	513	8	18
Wallby	382	327	709	15	16
Hammarby	170	119	289	5	6
Kloster	690	531	1,221	23	42
Stenqvista	532	454	986	13	34
Ärila	977	767	1,744	16	73
Husby	764	596	1,360	14	74
Näshulta	838	625	1,463	10	57
Wester-Rekarne					
Thorshälla	528	456	984	13	29
Forss	768	677	1,445	8	67
Gillberga	614	498	1,112	13	59
Lysta	498	355	853	9	29
Tumbo	610	435	1,045	15	40
Råby	185	131	316	3	16
Öija	702	602	1,304	13	52
Westermo	817	666	1,483	11	63
Summa	11,508	9,349	20,857	252	827

Rekarnes kontrakt, Östra och Westra, i Strengnäs stift, består hvardera af 6 pastorater; se vidare art. Strängnäs stift.

Remmarslöf. Annex-socken till Westra Sallerups pastorat, är belägen uti Harjagers härad af Malmöhus län, 1 $^{3}/_{4}$ mil från Lund, samt omfattar 0,063 qv.mil fast land, fördelade på 5 $^{5}/_{24}$ mtl sk., 1 $^{1}/_{12}$ kr., $^{7}/_{8}$ frälse och bebodda år 1862 af 339 personer; folkmängden år 1805 var 207.

Hela fastighetsvärdet taxerades år 1862 till 320,600 rdr rmt. — Bevillningsafgiften för inkomst erlades med 31 rdr 18 öre. — Marken är jemn och bördig. Rådande jordmånen är lera. Ingen skog växer här. Sockenvägen är $^3/_{16}$ mil.

Socknen innefattar en by, $\frac{17}{24}$ mtl militiæboställe, $5^5/_{24}$ mtl skatte, $^7/_8$ uts. frälse, $^3/_8$ mtl annex. I denna by har varit en kongsladugård, som, enl. Kongl. brefvet af d. 4 Juni 1799 och kammar-kollegii utslag af d. 20 Maj 1801 genom förvandling till skatte, ograverad kommit i enskild hand; inköptes af Kongl. krigs-kollegium, men försåldes snart åter till ryttmästaren Håkansson. År 1847 kom den i bönders ego. — Adress Lund.

Remmene, *Rämmene* (i 1825 års jordebok). Annex-socken till Herljunga pastorat, är belägen uti Kullings härad af Elfsborgs län, 3 mil o. n. o. från Alingsås, och omgifves af Tarsled, Bråttensby och Landa socknar; arealen är 0,124 qv.-mil fast land. Här finnes litet lerjord, det mesta är lermylla, jemväl någon sandmylla. Åkern är på flera ställen mycket stenig, ängen består till en del af släta mader, men för det mesta af tufvig och mager mark. Här finnes väl någon löfskog, men de flesta hemman hafva brist på skog. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är uppförd af gråsten. I vapenhuset finnes en runsten. Socknen har en folkskolebyggnad. Statens vestra stambana går genom socknen nära förbi kyrkan. Norr ifrån densamma är ett domaresäte.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
213.	358.	$6\frac{5}{8}$.	—	$2\frac{1}{6}$.	142,750 rdr rmt.

Hushåll: 92.

Största gårdar äro: $^1/_2$ *Wenevalla,* tax. till 8,000 rdr, samt $^1/_4$ *Fårekulla,* och $^1/_4$ Wenevalla (de sednare utgörande ett gods). Öfriga hemmannens namn äro *Larstorp, Katebo, Åsen, Elfvagården, Bajagård, Tokatorp* och *Slätteryd.* — Adress: Skara och Olstorp.

Remmene. Ett mtl frälse-säteri uti Bro socken af Näs härad och Carlstads län, utgör jemte $^1/_3$ mtl rå och rör *Remmenetorp,* ett gods, taxeradt till 131,000 rdr rmt, som eges af ingeniör C. E. Björk.

Om detta hemman är ej något vidare kändt än hvad Fernow upplyser, neml. att det blifvit säteri 1587, att Jöns Bengtsson Rosenbjelke, som tjente sig upp från ryttare till major och sist blef kommendant på Warberg, död 1641, skrifvit sig till Remmene, samt att kapiten Brolin anlade här år 1778 ett tjäru-bränneri.

Rennelanda. Annex-socken till Högsäters pastorat, är belägen på Dal uti Wahlbo härad af Elfsborgs län, 5 mil n. v. från Wenersborg, samt gränsar i norr till Rogjerd, i söder till Högsäter, i öster till Högsäter och Jerbo socknar, samt i vester till Lerdals socken och Bohus län. Socknens hela arealinnehåll upptager 9,832 tld, hvaraf 331 äro mossar och 871 kärn samt större och mindre sjöar, af hvilka den största *Härö*-sjön upptager 359 tld. Ehuru inga större slätter, ej heller betydliga berg och dalsträckningar finnas, är socknens yta ojemn och genomskuren af en myckenhet mindre bäckar eller rännilar, af hvilka socknens namn förmodligen härleder sig. Från nordost till sydvest bilda flera hemmans inegor en sammanhängande kedja, som utgör den största slätten, hvilken dock är försedd med flera uppskjutande mindre kullar och bergåsar. Rinnande vatten äro talrika. Jordmånen å den odlade jorden består för det mesta af mylla på lerbotten. Å mer högliggande, odlade och odlingsbara marker råder mylla på sandbotten. Åkerbruket är socknens hufvudnäring, och har på sednare tider blifvit förbättradt äfven hos allmogen, sedan tvänne af socknens herregårdar, neml. *Härö* och *Rennelanda* stom, blifvit mönster för så väl cirkulation som välbrukning. Åkern upptager 1,232 tld, ängen 2,323 tld. Hafran sås ymnigast och trifves bäst, dernäst råg; korn gifver mindre afkastning; hvete och vicker begagnas på herregårdarne och gifva ganska goda skördar. Spannemålen afsättes för det mesta på Uddevalla, som ligger 5 mil från socknen, samt på Norge. Skogen kan i vestra delen af socknen anses för binäring, men i den östra, der växtligheten är sämre, räcker den knappast till husbehof. Granen är rådande öfver allt. År 1849 uppgafs kolningen uppgå till omkring 50 stigar, hvilka afsättas till Öxnäs och Lovisæholms bruk. Timret, som försåldes till sågverksegare, uppgick till blott 15 tolfter. *Boskapsskötseln* är socknens förnämsta binäring, och största handeln härmed sker på Fredrikshall i Norge, som ligger 7 mil härifrån. Kyrkan är byggd år 1773. Dess väggar äro uppförda af sten, och takresningen af trävirke, år 1849 betäckt

med skiffer. I tillhörande klockstapel finnas 2:ne klockor. För barnundervisningen är, tillsammans med Lerdals socken, en ambulatorisk folkskola inrättad. Skolan är bestämd att hållas på 5 stationer, $2^1/_2$ i hvardera socknen. Ingen skolbyggnad finnes. Vanliga tingsstället är Tångelanda, beläget $^3/_4$ mil från socknen. Inga fornlemningar synas, men i dess ställe äro på hemmanet *Bäckenäs* egor en af naturen danad predikstol af större stenhällar samt några stenhögar efter tre kyrkor; allt små minnen af biskopen Joh. Jac. Hedrén, som var född på Bäckenäs den 4 Mars 1775, och om hvilka han i ett tal till Rennelandsboerna yttrade sig sålunda: »Jag har samma födelsejord med eder. I Bäckenäs dalar och vid Bäckenäs vattubäckar hade jag mina första, glada ungdomslekar. Uti Bäckenäs berg byggde jag tre kyrkor, dem jag uppkallade med de kära Rennelanda-, Högsäters- och Rogjerds-namnen, och der flera församlade barn från de nästgränsande torpen med mig höllo gudstjenst tillsammans på helgedagarne — —.»

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
615.	1,197.	16.	$\frac{3}{4}$.	$2\frac{3}{8}$.	650,800 rdr rmt.

hushåll: 247.

Gårdar och byar med största arealen äro: 1 mtl fr. *Härö*, 634 tld, hvaraf 148 åker med såg och qvarn, tax. till 50,000 rdr, egare kapten G. Holmdorff. — $^3/_4$ mtl *Stommen*, 308 tld, hvaraf 89 åker, länsmans-boställe. — 1 mantal skatte *Bäckenäs*, 817 tld, hvaraf 73 åker, 1 d:o d:o *Guntorp*, 678 d:o d:o 61 d:o, med såg och 2 mjölqvarnar; 1 mtl skatte *Härslätt*, 1,234 tld, hvaraf 97 åker, häraf är på sednare tiden $^1/_4$ mtl inköpt till boställe för pastors-adjunkten. — 1 mtl skatte *Ryrane*, 576 tld, hvaraf 42 åker. 1 d:o d:o *Rud* 540 d:o d:o 56 d:o 1 d:o d:o *Stentorp*, 394 d:o d:o 71 d:o 1 d:o d:o *Wattneböle*, 590 d:o d:o 49 d:o 1 d:o frälse *Steg*, 226 d:o d:o 36 d:o, egdes 1563 af välborne Hans Torstensson till Lunden. Fältkamreraren Daniel Ekelund, död här 1834, jemte sin fru, född Helena Hedvig Fryxell, hade i mer än 50 år egt och varit boende på denna gård, som nu innehafves af bönder. Af egendomar märkas vidare $\frac{2963}{5760}$ mtl i *Guntorp*, $^1/_{12}$ i *Gillesbyn*, $\frac{13}{117}$ i *Stentorp*, tills. tax. till 24,800 rdr rmt; $^1/_8$ *Rundsrud*, $^1/_4$ *Wattneböle*, $^1/_8$ *Säljefället*, tills. tax. till 15,000 rdr. — $^1/_2$ *Backen*, tax. till 19,000 rdr. — $^7/_{24}$ mtl *Lycke* och $^7/_{96}$ mtl *Midbön*, tills. tax. till 15,200 rdr rmt. Vid Guntorp och Saxtorp finnas såg och qvarn. — Öfriga hemmans namn äro: *Blomskog, Grorud, Hultane, Ihlen, Jersalen, Kjällstorp, Nycklebyn, Saxtorp, Torp, Ännerud, Össby.* — Adress: Wenersborg.

Renneslöf. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Laholms kontrakt i Göteborgs stift, utgöres af socknarne *Renneslöf* och *Ysby*, med $36\frac{77}{144}$ mtl, bebodda 1860 af 3,187 personer. — *Renneslöf*, modersocken, är belägen uti Höks härad af Laholms fögderi och Halmstads län, $1^1/_8$ mil söder från Laholm (efter Westerling, men $^3/_4$ mil efter Forsell; det sednare synes troligast), 18 mil från Göteborg — vid c:a 120 fots höjd öfver hafvet — samt omgifves af Ysby, Knäreds, Hishults, Woxtorps och Skummeslöfs socknar; arealen är 0,581 qvadr.-mil, hvaraf 0,005 äro vatten. Socknen ligger vid Laga-åns södra strand och genomflytes af Smedje-ån. Marken är i öster ganska bergaktig, men för öfrigt merändels jämn; den består till en stor del af ljunghedar med flygsand, men icke desto mindre odlas här i allmänhet säd nog för invånarnes behof. Lera finnes blott på få ställen. I söder växer väl någon skog, men den är obetydlig. — Kyrkan, som är gammal och byggd af gråsten, hvälfd med tegelsten, 46 alnar lång och 12 alnar bred, undergick på 1750-talet en betydlig reparation. Bland dess märkvärdigheter utmärker sig en antik och väl arbetad kalk, hvilken är det äldsta kyrkokärl af silfver, som finnes i trakten; det skall ha blifvit taget under något krig i Tyskland. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast folk- och 3 flyttbara småbarnsskolor af 1 exam. och 3 oexaminerade lärare. *Fornlemningar* äro åtskilliga mindre ättekullar, samt ruiner på en ö uti *Pehrstorps sjö*, efter något befäst slott. Vid klart väder skall man än kunna se uti vattnet lemningar af den bro, som fordom gick ifrån landet in till den befästade ön.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1852.	kr.	sk.	fr.	år 1862.
866.	2,234.	$10\frac{1}{18}$.	1.	$13\frac{19}{24}$.	1,279,350 rdr r:t.

Hemmantalet var 1862 skiftadt i 200 brukningsdelar; hushållens antal 409. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 86 man. Socknen underhåller 2 man af indelta arméen. I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 601 rdr rmt. — Gårdar: Här märkas säteriet *Pehrstorp* (se den art.), hvaraf $\frac{41}{105}$ mtl jemte $2^1/_2$ mtl ins. frälse *Wallberga*, $^5/_8$ mtl ins. fr. *Edenberga*, allts. tax. till 297,700 rdr rmt, eges af ryttm. P. v. Möller. — $1\frac{16}{35}$ mtl jemte $^1/_8$ ins. fr. *Munkebygget*, 1 mtl *Staffanstorp*, 1 mtl *Ahlstorp*, utgöra ett gods. — Pastorsbostället, $^2/_3$ mtl, och *klockarens boställe*, $^1/_3$ mtl, ligga i *Renneslöfs by*. Icke

något stomhemman finnes inom pastoratet. Till pastors inkomster höra tionde-lax af laxfisket vid Karsseforss, som vissa år ej är obetydligt. — $^1/_{24}$ mtl *Wärestorp,* med en mindre pappersverksinrättning med 3 par stenar, såg med en ram, $\frac{47}{960}$ mtl i *Renneslöf,* utgöra en egendom. $^1/_4$ mtl sk. *Edenberga* och $^1/_3$ ibm med qvarn om 2 par stenar, egas af 2 bönder. — Här finnas *Pigemöllan* och *Renneslöfs* qvarnar, hvardera med 3 par stenar. — Adress: Laholm.

Renstorp, Södra. Masugn uti Månsarps socken af Jönköpings län, är redan beskrifven under art. *Månsarp.*

Repperda. Tre och $^3/_4$ mtl skatte, $2^3/_8$ mtl frälse uti Alsheda socken, Östra härad af Jönköpings län, med gästgifveri, på $^1/_2$ hemman (lydande under Klefva nickelbruk), hvarifrån skjutsas till:

Hvetlanda, n. v.	$1^1/_2$	mil.
Klöfdala, i ö.	2	»
Serarp, i s. o.	$1^1/_2$	»

Hemmanet gafs 1637 till nunneklostret i Kalmar. På egorna stå två runstenar n:ris 1,228—29 i Lilj. R. U. Här besöktes ännu 1815 en offerkälla midsommarsmorgon, då en mängd sjuka drucko af dess vatten före soluppgången, hvarefter de friska sjöngo och förlustade sig. Vid samma tid träffades här af P. Wieselgren en bonde, som innehade folksägnehistorier i en utmärkt grad, deraf han framställde en kurs i sammandrag från Ketill Runskes saga, hvilken han berättade alldeles såsom Spole meddelat Dahlberg densamma 1695, till sägnen om Stångebro slag. Han hade som barn sett en hög öppnas här, derur en mängd jernsvärd uttogos. $^7/_{24}$ mtl är länsmansboställe. — På egorna finnas 2 sågqvarnar med 1 blad samt mjölqvarn med ett par stenar.

Repplinge. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands Medel-kontrakt af Kalmar stift, utgöres af socknarne Repplinge och Högsrum, med $51^1/_2$ mtl, bebodda af 2,252 personer. — Pastoratets längd är $1^1/_4$ och bredd $^3/_4$ mil. Bland kyrkoherdar nämnes Nicolaus Pauli, som underskref Uppsala mötes Beslut och lärer varit den första evangl. lutherska prest samt dertill en utmärkt. — *Repplinge,* modersocken, är belägen uti Slättebo härad af Ölands Norra Mot af Kalmar län, $3^1/_2$ mil från Kalmar, samt omfattar 0,384 qv.-mil land. Marken består på de flesta ställen af kalk, klappur och mylla, ganska grund på andra ställen af mullblandad lera. Mellersta delen af socknen utgör ett sterilt alfvar, der kalkflisan på flera ställen saknar mullbetäckning. Landtborgsbranten är i södra delen mullbetäckt; men höjer sig med branta väggar, ju mera man nalkas Borgholms slott. I öster och söder finnas ännu smärre lundar af löfskog och äfven nedanföre Westra Landtborgsbranten spridda träd. Norra delen af socknen är äfven prydd med små lundar. Kyrkan ombyggdes år 1802 och uppfördes af sten. Vid vestra gafveln bibehölls ett gammalt grundmuradt torn och tillika någon del af södra kyrkoväggen. Kyrkans hela längd är $40^3/_4$ samt bredden $19^1/_2$ alnar med sidoväggar af 14 alnars höjd. Altarstycket, i halfupphöjdt bildthuggeri-arbete, är ganska vackert. På kyrkogården finnas 2:ne stenar med latinsk munkstil. Den ena är tecknad med ett cirkladt kors och en vapensköld med rät bjelke samt en grafskrift. *Fornlemningar: Svarteberga Borg* ligger i gärdet på en hög plan öster om byn Svarteberga. Numer återstår endast norra sidan af sjelfva borgmuren; af en upphöjning på sjelfva åkern finner man att borgen fordom varit en af de mindre på landet, af rektangulair skapnad med rundade hörn, hvarigenom den bildat en art oval. Murarne synas hafva egt omkring 12 alnars tjocklek. Under odlingarne i borgen äro stycken af mindre metallidol upptagna, som af tiden sönderföllo. Om sommaren 1805 fanns vid denna borg en gaffel, måhända den fullständigaste fornlemning, som, af detta slag, ännu blifvit funnet i norden. Den tros vara hemförd af någon Wäringsfarare. En utförligare beskrifning om jordfyndet finnes införd i Iduna, 10 h., sid. 348—358, under rubriken Öländsk fornlemning, äfvensom i Ölands beskrifn. af Ahlqvist, II Del. sid. 200. På landtborgshöjden mellan *Halltorp* och *Borgholm* äro flera spridda stensättningar af smärre ättekullar och bautastenar. I s. v. om byn *Tryggestad* finnas på en hög ås stenrör med fotkedjor, ättekullar och resta bautahällar. Ett kapell har fordom stått i Äpplerum på gården n:o 1. Icke långt från kyrkan, visas en stor sten, som kallas »*Jutestenen*», med sägen, att den unga fursten Gustaf Adolf här slagit Ju-

tarne. Danska ryttarne hade gjort kyrkan till sitt stall; men när Gustaf Adolf ankom med sitt krigsfolk samt en hop samlade bönder, blef här en allvarlig strid, der tusende Danskar stupade, många blefvo tillfångatagna och de öfriga räddade sig det bästa de kunde till Kalmar. Under striden hade Danskarne antändt kyrkan, men Svenskarne släckte snart elden. Länge visades i kyrkan de brända bänkarne; de äro nu borttagna, men ute på fältet står ofvannämnda Jutesten qvar. Till sednare tiders minnen hörer en upprest, väl huggen marmorskifva, på Greby alfvar, omkring $^5/_{16}$ mil i söder om Borgholm, som tillkännagifver, att Gustaf III på sin Eriksgata då gästat Öland.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	år 1862.
803.	1,146.	$22\frac{3}{4}$.	$8\frac{11}{16}$.	567,600 rdr rmt.

Af taxeringsvärdet äro 23,700 rdr rmt för annan fastighet än hörande till jordbruk. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst erlades 1862 med 279 rdr 32 öre. — Gårdar och byar: *Borgholms* kungsladugård med ölbryggeri och vattenmjölqvarn. $1^7/_8$ *Repplinge* är pastorsboställe; $^3/_8$ mtl *Tryggestad*, $^1/_8$ *Repplinge*, häradsskrifvare-boställe; $^3/_8$ mtl *Tryggestad* är postexpeditörens boställe. — $^9/_{16}$ mtl *Repplinge*, $^1/_4$ *Svarteberga*, $^1/_8$ *Äpplerum*, utgöra ett gods tax. till 21,500 rdr rmt. — $^7/_8$ mtl *Svarteberga*, tax. till 21,000 rdr; $\frac{21}{32}$ mtl *Tomteby*, utgöra godsen med största taxeringsvärde. 1 mtl *Karås* är skiftad i 2 delar. — Af byar nämnas vidare *Borgehage, Greby, Strandtorp, Kjerr, Tryggestad, Åketorp* och *Äpplerum*. — Adress: Borgholm.

Resele. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ångermanlands Westra kontrakt af Hernösands stift, beläget på östra sidan om Ångermanelfvens norra gren, utgöres af socknarne Resele och Liden *), med $30^2/_5$ mtl, på en areal af 16,176 qvadr.-mil, hvaraf dock 0,775 äro vatten, samt beboddes 1860 af 2,657 personer. — *Resele*, modersocken, belägen uti Ångermanlands Södra fögderi af Wester-Norrlands län, $12^1/_2$ mil n. n. v. från Hernösand, sträcker sig 2 mil i längd från Ed i s. o. till Liden i n. v. samt $1^3/_4$ mil i bredd mellan Långsele i s. och Sidensjö i n. o. Åkrar och ängar, sluttande från de skogbevuxna bergsrötterna ned till Ångermanelfven, består af lerblandad sandjord och på några ställen af god svartmylla. Jordmånen på utmarken består mest af sand och mojord, så att mulbetet skulle vara otillräckligt, om ej bättre tillgång gåfvos uti fäbodarne, hvarest boskapen födes öfver sommaren. Åkerbruket har i sednare tider betydligt tilltagit. Skogen är vidsträckt och har på sednare åren blifvit väl mycket anlitad till brädsågning. Bräderna säljas åt Hernösands handlande, flottas till Resele sockens gräns vid Edsforssen, der de staplas till vintern och då köras längre ned mot den s. k. *Hellindsed*, en starkt forssande strömhvirfvel, hvarifrån de följande sommar flottas utföre stora elfven till Hammar i Thorsåkers socken, der köparne mottaga dem. Kyrkan, som ligger vid Ångermanelfven, är mycket gammal. Här finnes en mineralkälla, och på prestgårdens egor synas några kullar, som antyda fordna begrafningsplatser. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola.

Folkmängd.		Hemmantal.		Fastighetsvärde
1805 —	1862.	skatte.	kr.	år 1862.
745.	1,533.	$24\frac{157}{192}$.	$\frac{31}{32}$.	786,300 rdr rmt.

hushåll: 353.

I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 360 rdr. — Af upppgifna taxeringsvärdet äro 37,500 rdr rmt för 20 sågverk i byarne *Westerå, Tångsta, Strand, Stugusjön, Sorte, Ahlnö, Främmersbodvill, Gåsnäs, Hållås, Höfven, Myre, Mo, Norrtanflo, Omnäs, Rödsta, Rocksjön, Sörtanflo.* Största gårdarne äro: 21 sel:d *prestbohlet*, $8^5/_{12}$ sel:d *Öfverbodvill*. — Adress: Sollefteå.

*) Förut har äfven Junsele varit annex till Resele.

Reslöf. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Onsjö kontrakt af Lunds stift, utgöres af socknarne Reslöf och Östra Karleby, med $43^1/_2$ mtl, bebodda 1860 af 2,481 personer. — *Reslöf*, modersocken, är belägen uti Onsjö härad af Malmöhus län, $2^1/_8$ mil från Lund, samt omfattar 0,203 qvadr.-mil land. Marken är jemn, rådande jordmånen sandmylla på lerbotten. Hemmanen hafva mycken och god åker, någon torfjord, men ringa höbol, ingen skog. Sockenvägen är $^3/_{16}$ mil. Barnundervisningen bestrides uti 3 fasta folkskolor af 3 examinerade lärare. Fyra fattighus finnas. Uti Sibbarps by äro lemningar efter ett gammalt herresäte, som egts af Ingeborg, enka efter Nils Hack till Sibbetorp (hon anslog 1350 en gård till Lunds kapitel) samt deras son.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862:
926.	2,002.	$25\frac{1}{64}$.	$3\frac{1}{3}$.	$7\frac{7}{12}$.	1,624,300 rdr r:t.

Bevillningsafgiften efter II och III art. uppgick 1862 till 265 rdr 60 öre. Socknen innefattar *Reslöfs* by, 1 mtl *Prestgård* med $\frac{7}{128}$ mtl, kyrko-

herdens boställe; $1^1/_3$ mtl militiæ-boställe, $^1/_3$ civilt boställe, $15^1/_4$ mtl skatte, $3^1/_{12}$ mtl uts. frälse. — Af gårdar inom denna by må nämnas: N:r 3, 11, 14, 24, $2\frac{19}{120}$ mtl, tax. till 100,000 rdr med en areal af 300 tld öppen åker, indelad i 8 skiften, eges af possessionaten C. F. Bellander.

N:o 4,	$^1/_4$ mtl skatte rusthåll,	43 tld	30 kappl.
» 6,	$^5/_{16}$ d:o n:o 11 $^7/_{15}$ d:o,	95 »	
» 7,	$^7/_{18}$ mtl skatte rusthåll,	48 »	21 »
» »	$^1/_2$ » »	64 »	21 »
» 8	$^9/_{64}$ » »	18 »	20 »
» 17	$\frac{157}{1536}$ » n:o 23, $^5/_{16}$ mtl Domk.-hemman	29 »	20 »

Högestorps by, $3^1/_4$ mtl skatte, $2^1/_8$ mtl uts. fr., $^1/_2$ mtl mensal. — *Sibbarps* by, $1^1/_4$ mtl krono, $2^3/_8$ uts. frälse, häraf eges $^3/_8$ mtl af herr P. J. Winter. — *Åkarps* by, $^5/_8$ mtl krono, $4^7/_8$ mtl Lunds Domkyrkohemman. Här märkas gårdarne: n:r 3, $^3/_4$ mtl sk. Domk.-h:n 77 tld 16 kappl. » 2, $^3/_4$ mtl » » 81 » 29 » — Adress: Lund.

Resmo. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands södra kontrakt af Kalmar stift, utgöres af socknarne Resmo och Mörbylånga, med $38^5/_8$ mtl, bebodda 1860 af 1,521 personer. Markens beskaffenhet i pastoratet, såväl på vestra som östra sidan, är jemn, men på den sednare är alfvarmark, betäckt med lager af stenflisor, det ena lagret öfver det andra, och litet sandmylla ofvanpå, bestående af små jordhögar eller tufvor, af hvilka boskapen hafva ett klent bete, men på venstra sidan af Landtborgen är marken lera, svartmylla och sandmylla, uppodlad och fruktbärande, såsom ock väl bebodd. Ingen skog finnes, utan måste såväl bränsle som timmer hemtas från Småland. — *Resmo*, modersocken, är belägen på Öland, $1^1/_4$ mil från Kalmar, och hörer till Algutsrums härad af Södra Motet och Kalmar län; arealen är 0,317 qvadr.-mil, hvaraf 0,004 äro land. Kyrkan är af sten och en af de prydligaste på ön. På kyrkogården är en vacklig minnesvård upprest öfver prosten Ahlqvist. I prestgården, som har en vacker trädgård, tillbragte Ludvig XVIII, under sitt vistande i Sverige, ett dygn, den 24 Sept. 1804. Nära derintill ligger *Resmo källa*, den största och skönaste på Öland, äfvensom en tingsplats. I socknen finnas s. k. kummelgrottor samt stensättningar och grifthögar, ibland hvilka sednare märkes *Mysingehögen*, (se den art.)

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	år 1862.
546.	681.	$16\frac{25}{32}$.	$1\frac{3}{32}$.	312,500 rdr rmt.

Medelvärdet å jordbruksfastigheten är 17,426 rdr för 1 mtl. Gårdar: De med största värdet äro 1 mtl *Lilla Frö*, egare häradsskrifvare Melén. — $^9/_{16}$ mtl *Mysinge*. — $^5/_{32}$ *Resmo* och $^3/_{16}$ *Klefva*, egare kapten V. Melander. — $^3/_4$ mtl *Prestgården*. — Adress: Borgholm.

Resta. Fyra mtl frälse, hvaraf 3 säteri uti Nysätra socken och Lagunda härad af Uppsala län, vid Lillån, har tillhört slägterna Sparre, Hermelin omkring 1740, Graaner 1825, Nordenstolpe 1849 och justitiærådet G. Nordenstolpes arfvingar 1862. Resta uppgifves af Djurberg år 1818 haft 40 t:rs utsäde, utom på de 15 underlydande torpen, medelmåttigt höbol, hjeplig skog, försvarlig mangårdsbyggnad med en trädgård; det utgjorde 1862 med qvarn och såg samt underl. $^1/_2$ mtl ett gods, taxeradt till 76,200 rdr rmt.

Restad. Kungsladugård, se art. Naglums socken.

Restad. En historisk märkvärdig by, se art. Krokstads socken.

Restad (med afhysta hemmanet Bjuggetorp). Två och $^1/_4$ mtl frälse-säteri i Säby socken, Norra Wedbo härad af Jönköpings län, har utmärkt vacker belägenhet på norra sluttningen af Svartådalen; är väl bebygdt med ett stort tvåvåningshus, hvartill gränsar en stor vacker trädgård. På egendomen, som under nuvarande egarens tid har blifvit betydligt förbättrad och dess värde ökats medelst anläggning af tegelbruk och pottaskekalcinerverk, framfödas c:a 150 nötkreatur. Den utgöres, utom säteriet, af underlydande $1^1/_4$ mtl Grönarps ladugård, $1^3/_8$ mtl fr., del i qvarn, ett bränneri och 10 torp; hela taxeringsvärdet är 127,090 rdr rmt. Restad har länge egts af Rosenborgar, sist af kammarjunkaren A. E. Rosenborg, som sålde det 1840 till herr G. Weman, denne åter till löjtn. C. J. O. Bennich. Närvarande egaren är herr Jacob Johansson.

Resteröd, *Rästeröd* (i 1825 års jordebok), *Risteröd*, skrefs i äldsta tider Ristariodr. Annex-socken till Forshälla pastorat, belägen uti Fräkne härad af Göteborgs och Bohus län, straxt söder om Uddevalla, samt är en liten bördig landsträcka af 3,355 tld (efter Hahr), eller 4,189 (efter Forsell). Marken är mycket bergaktig; jordmånen till hälften lera och lermylla, och till andra hälften sandmylla. Gårdarne äro till egovidden

inskränkta, men ega en god jord, samt hafva alla husbehofsskog, några äfven till afsalu. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är liten och oansenlig samt en af de högst få i Elfsyssel, som ännu bibehåller den ursprungliga formen af chor (sånghus) och skepp (långhus). Utom en fyrkantig, enkel dopfunt af sten, förvaras här ett gammalt katholskt rökelsekar af bronz och en liten primklocka. Af fornminnen nämnas grundmurar efter en borg på *Borråsen,* ett temligen högt berg å Tolleröds egor; enligt traditionen skall borgen erhållit namn efter en konung Borre, som stridt med och blifvit besegrad af kung Hake. På detsamma synes en lemning efter en förstörd grafkista, af folket i orten allmänt kallad *Kong Borres graf.* Uti militiæ-bostället *Öfra Ryrs* kohage påträffar man trenne cirkelformar af sten, och uti den enas midt höjer sig en 3 alnars hög, trekantig stenvård. På *Osebacken* i Westra *Risteröds* utmark, står likaledes en upprest stenhäll.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärde
1805	— 1860.	sk.	kr.	fr.	år 1861.
435.	669.	$8\frac{3}{4}$.	$2\frac{1}{4}$.	3.	367,350 rdr rmt.

I bevillning efter II och III art. erlades 164 rdr 31 öre. Gårdar och hemman: Förnämsta egendomen är frälsehemmanet *Ristenäs,* 1 mtl, med $^1/_2$ dito krono-skatte Wildenäs och Gillingeröd: Ristenäs har fordom varit säteri och tillhört Greenska slägten samt i sednare tider Simmingsköldar; det skänktes af fru Margareta Hvitfeldt åt hennes gamla tjenare Thorkel Christensson Wandalin, för dess trogna tjenster. Thorkels ättlingar skola ännu lefva på gården *Ulfvesund* i denna socken. Egendomen innehafves nu under förpantningsrätt af bönder. Den föga besökta lastageplatsen *Grönvik* ligger på Ristenäs egor. *Stora Hyggeröd,* 1 mtl sk., är välbebygdt förståndspersoner; gården är, i likhet med de flesta i Fräkne, utmärkt för sina vackra omgifningar. — Boställshemman äro: $^1/_2$ mtl *Westra Risteröd* f. d. trumslagarens. *Östra Ryr,* $^3/_4$ mtl, sergeantens. *Öster Risteröd,* 1 mtl, länsmannens; vissa tider på året idkas här ett förmånligt laxörefiske. — Adress: Uddevalla.

Reutersberg. Ett halft mtl frälsesäteri i Säterbo socken, Åkerbo härad och Westerås län, alldeles på gränsen af Carlskyrka församling, med särdeles täck belägenhet invid Arboga å. Till gården lyda Magnäs, 4 mtl och af Åsby by 3 mtl samt 2 mtl skatte rusthåll, allt i samma socken, förutom 2 mtl i Carlskyrka, äfvensom qvarn och såg och ett tegelbruk på Åsby egor, nära Hjelmare kanal. Hela fastighetsvärdet för egendomarne uti Säterbo socken var år 1862: 127,400 rdr rmt, hvaraf 16,000 rdr för sjelfva säteriet och 15,800 rdr för tegelbruket. Åbyggnaden består af tvänne mindre flyglar af träd, omgifna af en väl anlagd trädgård samt vacker park med mycken ekskog; ladugården är af sten. Stället, som förut hette Munkeboda, emedan det tillhört fransiskanerklostret i Arboga, indrogs vid reformationen och blef kronans. Det utbyttes till fritt frälse år 1637 af hofjunkaren Jesper Nilsson Cruus af Edeby till Frösåker, som lemnat det ofördelaktiga minnet efter sig, att ha varit en stor grälmakare; gjordes 1686 till säteri af kammarherren Gustaf Reuter af Skälboö, hvilken gaf det namn efter sig, men som måtte ärft det efter sin fader, öfversten Lydert Reuter, död 1647. Gustaf Reuters äldsta son, öfverste Gustaf Reuter, en gudfruktig man, emedan han i sitt testamente ihågkom de fattiga, för det Försynen låtit honom helbregda återkomma till fäderneslandet efter nio års blodigt krig och tretton års fångenskap hos Ryssen, egde sedan Reutersberg och skref sig, likasom fadern, till detsamma. Den rika ryttmästaren Jacob Danckwardt-Lilljeström tillhandlade sig egendomen af sistnämnda öfverstes arfvingar och innehade den vid sin död år 1759. På 1820-talet var en herr Michelsson egare, och 1855 tillföll det grefve Charles Emil Piper på Löfstad i Östergötland, genom hans gifte med sin kusins dotter, fröken Sophie Piper på Engsö. Reutersberg tilldrog sig i sednare tider en viss sorglig uppmärksamhet, i det på dess område, vid byn Magnäs, $^3/_4$ mil från Arboga, den olyckshändelsen den 15 Dec. 1801 inträffade, att den vagn, hvari konung Gustaf IV Adolphs svärfader, arfprinsen Carl Ludvig af Baden, på sin hemresa ifrån sina höga mågar i Petersburg och Stockholm, åkte, stjelpte uti en brant och hal backe, till följd hvaraf prinsen straxt efter framkomsten till Arboga afled.

Reutersberg. Ett mtl frälse-säteri uti Hulareds socken af Kinds härad och Elfsborgs län, uppgifves af Djurberg år 1818 haft c:a 25 tunnors utsäde, godt höbol, hjelplig skog, försvarlig mangårds-

byggnad med trädgård, taxerades 1862 till 30,000 rdr rmt och egdes jemte $1^{1}/_{4}$ mtl (hälften skatte och hälften frälse) af herr Jacob Hulander.

Reymyra. Glasbruk, se art. Reijmyra.

Riala. Socken uti Stockholms län, hörande i judicielt hänseende till Åkers skeppslag och 5:te fögderiet, är belägen — vid 150 fots höjd öfver hafvet — $2^{3}/_{4}$ mil s. v. från Norrtelje, mellan Kulla i sydost, Åker och Garn i sydvest, Rö, Skerid i nordvest och Länna i nordost samt beräknas upptaga en areal af 0,790 qv.-mil, hvaraf 0,059 äro insjöar. Det är ett tämligen bergkulligt och backigt, skogbevuxet land, beläget på och mellan landthöjder, med ej obetydliga kärr, hvaribland Tuttboda måsse, samt många sjöar, med hufvudsakligen östligt utlopp: *Stor-*, *Exarby-* och *Rumsätra* eller *By*-sjöarne, *Largen* och *Trehörningen; Waxtuna* och *Sanda* sjöar *). Kring det största vattendraget är i allmänhet den mest bebyggda orten. Jordmånen består för det mesta af lerblandad sandmylla. Åkerbruk är förnämsta näringsgrenen, men medför dock icke den vinst, det skulle kunna, emedan stor misshushållning vid ladugårdsskötseln är rådande. Utsädet, som år 1815 uppgafs till 180 tunnor, steg 1858 till 540 t:r säd och 366 t:r potates. Skog finnes väl ännu ganska ymnigt, men den starka förbrukningen deraf till kol och närheten till Saltsjön gör att densamma blifver allt mer medtagen.

Riala eller *Rial* förekommer 1298, och 1314 såsom hörande till *Sæhundæri af Attundia.* Det utgör nu med Kulla och norra hälften af Ljusterö, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sjuhundra kontrakt af Uppsala stift, men, enl. K. br. d. 25 Maj 1860, skall N. Ljusterö jemte dels S. Ljusterö och åtskilliga hemman af Wermdö pastorat, dels Siarö i Kulla, vid nästinträffande ledigheter utgöra ett särskilt konsistorielt pastorat af 3:dje klassen. Ett par kyrkoherdar äro kända från 1300-talet. Kyrkan, belägen 7 mil från Uppsala, och 6 mil från Stockholm, är byggd af sten, men tämligen liten och oansenlig. Dess ålder går troligen långt tillbaka i tiden. I vapenhuset finnes ett altare med dopfunt af sten. En sägen förmäler, att en forntida vikinga-höfding skulle hafva flyktat hit till trakten undan sina fiender och af tacksamhet för sin räddning grundlagt kyrkan. På Ekeby skog (nära kyrkan) ser man ännu några mur- och stensättningar, som tros vara lemningar efter samma vikings bostad. Enl. presterskapets berättelser af år 1673 funnos här vidare bland ålderdomsmärken: I Staafs äng en runsten med inskrift och en skans, benämnd Grönborg, vid Östanå sätesgård. Ett orgelverk med 8 stämmor finnes sedan 1842. För barnundervisningen är en fast skola med en examinerad lärare.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1810 —	1861.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
875.	979*).	$4\frac{3}{8}$.	$1\frac{1}{2}$.	$18\frac{1}{4}$.	483,660 rdr rmt.

År 1860 var folkmängden 991. I bevillning erlades efter II och III art. 250 rdr rmt. Med afseende på socknens stats- och kommunala bidrag må nämnas att socknen är ålagd båtsmansrotering, varande rotarne 6 till antalet med ungefär $3^{1}/_{2}$ mtl på hvardera. Alla med roteringen förenade kostnader uppgå till omkring 90 rdr pr mtl. Kyrkoherdens löneinkomst belöper sig till c:a 25 rdr på mantalet. Komministern åtnjuter en fjerding spannmål af hvarje särskild hemmansdel, eller tillhopa omkring 13 t:r, samt matskott till ungefär 24 sk. pr mtl. Något boställe har han ej, utan disponerar endast räntan af 1 mtl *Wad,* med undantag af dagsverks- skjutsfärds- och boskapspenningarne. Fattigbidraget skattas i ett för allt till 8 rdr pr mtl. Socknen är skyldig deltaga å hållskjutsen med 437 hästar årligen. Väghållningskostnaden anses uppgå till c:a 30 rdr pr mtl.

Socknen innefattar följande gårdar och byar: $^{1}/_{2}$ mtl *Prestgården,* $^{1}/_{2}$ mtl fr. *Lundby* under densamma. — 2 mtl *Ekeby,* 1 mtl *Sättra,* $^{1}/_{2}$ *Svensboda; Starrmora, Björndal, Sanda,* hvartdera af $^{1}/_{4}$ mtl, $^{1}/_{8}$ *Kusboda,* alla skatte. — $1^{5}/_{8}$ mtl *Bergby* jemte 1 mtl *Grytinge,* $^{1}/_{9}$ *Rumsättra,* $^{1}/_{2}$ *Lundby,* 1 *Långmora,* $^{1}/_{4}$ *Källsmora,* $^{3}/_{8}$ *Eknäs,* $^{1}/_{2}$ *Sättermossen* med sågqvarn och $^{1}/_{8}$ *Dämsboda,* alla frälse, allts. tax. till 155,160 rdr, eges af lagmanskan El. Boströms arfvingar på Östanå i Kulla socken. Öfriga frälsehemman äro: 2 mtl *Ekeby,* 2 *Uddeby,* 1 *Sättra,* 1 *Rumsättra* med sågqvarn, $1^{1}/_{2}$ *Eneby, Hallvastby, Punskog, Weda, Spersboda, Allemora,* hvardera å $^{1}/_{2}$ mtl. *Björknäs, Kinmora, Wargsättra,* hvartdera å $^{1}/_{4}$ mtl. — Adress: Stockholm och Bergby.

Ribbingebäck. Två och ett halft mtl frälse-säteri uti Tibble socken, Hagunda härad och Uppsala län, beläget nära Öresundsbro, 2 mil från Uppsala,

---

*) I Konversations-lexikon uppgifvas 3 insjöar, *Starmora, Denningen* och *Almora,* hvilken sistnämnda genom tvänne åar på hvar sin sida om kyrkan skall flyta ned i sjön *Svartingen.*

*) Efter mantalslängden.

utgöres af $1^3/_8$ mtl underl., jemte qvarn och såg med 2 ramar samt tegelbruk, ett gods, taxeradt till 119,000 rdr rmt (hvaraf 60,000 rdr för sjelfva säteriet, 28,000 rdr för qvarnen, sågen och tegelbruket). Arealen är c:a 3,000 tld, hvaraf 1,700 tld skog, 400 tld dels odlad, dels icke odlad jord. Egendomen skötes af 7 à 8 torpare, resten statfolk. Af Djurberg uppgifves säteriet haft år 1818: 22 t:rs utsäde, svagt höbol, ymnig skog; bebygdt med en 180 år gammal, dock i godt stånd varande byggnad af trä. I afseende på Ribbingebäcks eller Breds egare, kan nämnas att det har på 1700-talet tillhört slägterna Ribbing, Odhelius, Benzelius, Cederhjelm omkring 1770, sednare Montgomery, egdes år 1849 af grefve Sparres enka, och 1862 af kammarherren A. R. Oxehufvud.

Ribbingelund. Kungsgård, bestående af $3^5/_8$ mtl krono-säteri med underlydande $1^3/_4$ mtl krono, i södra delen af Kjula socken, Öster-Rekarne härad och Nyköpings län. Sjelfva säteriets åker är ringa, men destomera äng och utmark finnas. Stället grundades af konung Carl IX:s naturliga son, den historiskt bekanta hjelten, riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhjelm, å till honom donerade hemmans egor eller, såsom det ock heter, på häradsallmänningens område, samt uppkallades efter hans fru, Christina Ribbing. Enligt Tham, synes Ribbingelund ha delat den i samma pastorat belägna Sundbyholms kungsgårds öden (se den artikeln); och är sådant ganska antagligt, emedan Sundbyholm också, genom donation, tillhört Gyllenhjelm och hans fru. För närvarande arrenderas kungsgården med underl., $1^3/_4$ mtl, samt 13 torp, tax. till 88,100 rdr rmt, af öfverdirektör Hörstadii sterbhus.

Ribbingsberg. Ett och ett halft mtl frälse-säteri uti Härene socken, Kullings härad och Elfsborgs län, beläget nära vid Nossa å och gränsen till Skaraborgs län, utgör med underl. $1^7/_8$ mtl skatte, $1^5/_8$ mtl frälse, med tillhörande tegelbruk samt bränneri för ånga, ett gods, taxeradt till 145,000 rdr rmt, som eges af kapten C. von Mentzer. Det har tillhört ryttmästaren Johan Wahlberg, adlad Wahlfelt, som var med vid Gadebusch och Tönningen samt i fälttågen i Norge 1718 och i Finland på 1740-talet, död 1762; gården förblef inom slägten inpå 1820-talet. Af Djurberg uppgifves egendomen, omkring 1818, haft tillräcklig skog, och gården vara bebyggd med ett prydligt envånings-boningshus med två flygelbyggningar. Här finnes en ganska stor och vacker trädgård.

Ribbingsfors. Bruks- och landtegendom, belägen dels i Amnehärads och Hofva socknar af Wadsbo härad och Skaraborgs län, dels i Råda socken, Wisnums härad af Carlstads län, 4 mil från Mariestad och $4^1/_4$ mil fr. Christinehamn. Säteriet Ribbingsfors, beläget midt emot gästgifvaregården Björstorp, på andra sidan af en liten vik af sjön Skagern, hette förut Hulestad, men namnet förändrades, då egendomen funderades af riksrådet Bo Ribbing. Genom giftermål kom den i slutet af 1600-talet i Posseska slägten, och 1759 genom köp till hofsekret. B. G. Geijer, hvilken dog här, 94 år gammal. Efter hans frus, född v. Numers, död tillföll egendomen åtskilliga personer af slägterna Geijer och af Geijersstam, från hvilka den löstes af kapten C. af Geijersstam. År 1827 erhölls bergskollegii privilegium på anläggandet af en härd och 436 *skℓℓ* stångjernstillverkning på underlydande hemmanet Knucketorps egor vid Gullspångs ström, och s. år anlades bruket af numera landshöfdingen J. Wærn, som då disponerade egendomen. Genom de inköp och odlingar, som äro gjorda de sednaste åren, har egendomen förbättrats och utvidgats, så att den nu består af $6\frac{83}{240}$ mtl (hvaraf 2 fr.-säteri), belägna i Skaraborgs län, $1^1/_4$ mtl frälse i Wärmland; underlydande torp äro 29 st. Hela arealen 6,200 tld, hvaraf 3,500 äro skog. Tillhörande vattenverk, gående i Gullspångs elf, äro följande: ett stångjernsverk med 2:ne franche-comté-härdar och 3:ne hamrar, hvarvid årligen tillverkas c:a 2,000 *skℓℓ* stångjern; ett manufakturverk, kalladt Gullspångs- eller Ribbingsfors, med 3:ne spik-, 2:ne knipp- och 1 spadhammare, hvarvid årligen förädlas af stångjernstillverkningen c:a 800 *skℓℓ* till diverse svartsmiden och spik, 4 qvarnar, med tillsammans 13 par stenar, en enbladig såg och en vadmalstamp; uti samma ström finnes ett privilegieradt laxfiske; hela godsets fastighetsvärde taxerades

1862 till c:a 450,000 rdr rmt, hvaraf 80,000 rdr rmt för *Ribbingsfors* säteri. Gullspångselfven, som förbinder Skagern vid den 90 fot lägre liggande Wenern, utgör gränsen mellan Skaraborgs län och Wärmland, så att stångjernsverket, sågen och 2:ne qvarnar äro belägna i Skaraborgs län samt manufakturverket och 2:ne qvarnar i Wärmland. Kolåtgången uppgick 1856 till 676 och 1860 till 1,017 stigar. Tackjernet hemtas från masugnarne i Lekebergs och Carlskoga bergslager, hemföres genom Knappfors kanal till Sjöändan och vidare på jernväg till Christinehamn, hvarifrån det sjöledes transporteras till brukets lastageplats Atterbäcken vid sjön Wenern. — Ribbingsfors gård har en ansenlig byggnad, omgifven af en större trädgård, belägen på venstra sidan om Gullspångs-elfven, och barrskog pryder bergskullarne deromkring. Jorden är i allmänhet bördig, fastän marken är mycket stenbunden. På egorna vid stranden af sjön Skagern finnes en jordart, fint pulveriserad, af lika hvithet med krita, som, sådan den tages ur jorden, användes till hvit anstrykning på murar och väggar. Godsets närvarande egare är brukspatron C. F. af Geijerstam.

Ribbingshof. Två mtl frälse-säteri uti Norra Wi socken, Ydre härad och Linköpings län, är beläget vid Wifjärdens inre hörn, nära kyrkan, och har fordom hetat Wi, som egdes 1280 af Östgöta lagmannen Bengt Magnusson. Det bebyggdes af någon Ribbing, som förändrat namnet till nuvarande; kom med Märtha Ribbing till Arved Drake, tillhörde som säteri 1683 och 1700 landshöfd. frih. Axel Gerhardsson v. Schaar, som erhöll patronaträtt till pastoratet, hvilken bekräftades 1779 på det sätt, att patronus kallar pastor ena gången, och församlingen den andra, men att sacellaniet alltid är konsistorielt. Gården kom med en fröken von Schaar i hennes första gifte till ryttm. friherre Joh. Lejonhjelm, och i andra giftet till kapit. U. F. Ridderborg; ärfdes som fideikommiss af sonen J. F. Ridderborg och innehafves af kammarherre F. G. Ridderborg.

Ribbingshofs egendom utgöres dessutom af $2^7/_8$ mtl fr. samt 1 frälse-säteri *Sjöviken*; Ribbingshofs säteris fastighetsvärde taxerades till 60,000 rdr rmt. Manbyggnadens vackra belägenhet ådrager sig resandes uppmärksamhet. Enligt Djurberg hade Ribbingshof 1818 svagt höbol, nödtorftigt mulbete, vidsträckt skog och godt fiske i Sommen.

Ribbingsholm, fordom *Hallestad.* Tre mtl ber. säteri uti Kullerstads socken, Memmings härad och Risinge tingslag af Linköpings län, är beläget $^1/_2$ mil från kyrkan, och $1^3/_4$ mil från Norrköping, på ett näs vid Motala ströms utlopp i sjön Glan. Hallestad donerades 1668 till presid. Johan Strömfelt, skall derefter blifvit reduceradt, men såldes af arfvingarne till Thure Ribbing på Grensholm, och förblef inom slägten till 1721, då det genom gifte kom till kapiten R. Charliére; köptes 1791 af kapiten N. Schröder, år 1801 likaledes af J. G. Åhmansson, som anlade parkerna och ökade trädgården till en rymd af 23 tld. Af honom försåldes egendomen 1806 till lagmannen och riddaren, grefve C. G. Spens, hvilken lät år 1809 uppföra det nya och vackra stenhuset jemte flera andra prydliga byggnader, sedan den gamla träbyggnaden blifvit år 1805 borttagen. År 1824 köptes godset af grosshandlare E. G. Godenius, efter hvars död 1845 det tillträddes af brorsonen hr S. Godenius, nuvarande egaren, bosatt i Stockholm.

Ribbingsholm utgör med underl. $3^3/_4$ mtl, allt frälse, på ömse sidor om strömmen, ett gods, tax. till 162,200 rdr, hvaraf 60,000 rdr för sjelfva säteriet. Efter Djurberg hade säteriet år 1818 liten äng och mulbete, godt fiske i sjön Glan och Motala-ån.

Ribbingsnäs (eller Skinnarebo med 1 mtl Låckarp och $^1/_2$ mtl Haddarp). Ett mtl frälse-säteri, $1^1/_2$ mantal frälse uti Barkeryds socken, Tveta härad af Jönköpings län, beläget 3 mil från Jönköping, $3^1/_2$ mil från Ekesjö, $^3/_8$ mil från kyrkan, vid en sjö, är en af de bästa och vackraste egendomar i orten. Gården är väl bebyggd, har 2:ne väl anlagda trädgårdar, hvaraf den ena sträcker sig till den närbelägna sjön; här finnes tullqvarn med tre par stenar och sågverk samt löfskog. Ribbingsnäs, 1 mtl, taxerades 1862 till 25,000 rdr rmt.

Godset skall först hafva tillhört Bjelkar sedan Ribbingar, under hvars ego det erhållit sitt nya namn och blifvit säteri 1677. År 1770 tillhörde Ribbingsnäs kapiten Granatenhjelm, nu är ryttm. M. Löwenadler egare. — Fordom har på egorna funnits en mineralkälla och en spinnskola, men hvaraf numer alla spår försvunnit.

Ribbingstorp. Ett mtl frälse-säteri uti Naums socken, Barne härad och Skaraborgs län, som af Djurberg uppgifves omkring år 1818 hafva ganska godt höbol, nödtorftig skog till bränsle, liten mangårdsbyggnad af trä, men med en ansenlig trädgård, utgjorde 1862 med $^1/_2$ mtl Lunden, ett gods, taxeradt till 45,000 rdr rmt, som egdes af herr C. J. Eneström. Af äldre egare äro blott kände kapiten-löjtn. Åke Kafle, i medio af 1600-talet, hr C. Reenstjerna år 1812; 1859 var en Anders Andersson egare.

Riby. Tre mtl skatte i Åkers socken och härad af Nyköpings län. Ett mantal deraf har fordom varit säteri, de båda andra frälse, samt tillhörde år 1681 Christer Svinhufvud af Qvalstad till Gafvel i Knutby socken och Roslagen, hvilken skref sig äfven till »Ryby». Han försålde stället till hauptmannen i enkedrottningen Hedvig Eleonoras lifgeding Johan Westphal, 1689 adlad med namnet von Westphal, som flyttade både säteri- och frälsefriheterna till det naturskönare belägna Näsby i Taxinge. Nu lyder Riby jemte $^1/_2$ fr. *Täby*, Åkers raserade pappersbruk samt $9^{13}/_{16}$ mtl i andra hemman, i samma socken, allts. tax. till 166,800 rdr rmt, under Åkers styckebruk.

Rickebasta. Två mtl säteri, hvaraf det ena frälse och det andra skatte, är beläget uti Alsike socken, Erlinghundra härad och Stockholms län, $5^1/_2$ mil från Stockholm, $1^1/_2$ mil från Uppsala samt $1^1/_2$ mil från Sigtuna stad, $^1/_4$ mil till sjön Mälaren. Arealen uppgifves till 524 tld, 12 kappl., hvaraf 49 åker, 130 tld skogsmark. Manbyggnaden af timmer under tegeltak, innehåller 8 rum; till gården hörer en större trädgård. Taxeringsvärdet 1861 var 50,000 rdr rmt.

Godset förekommer under namnet *Rikibasta* såsom herresäte redan år 1180, tillhörande Ragvald, konung Knuts råd, och 1300, tillhörande konungens råd Bengt Johansson Folkunge. Enligt kammar-kollegii bref af d. 11 Nov. 1707, köptes skatterättigheten för 22 rdr 10 sk. 8 rs. specie af vice-presidenten Thegner, sedermera ståthållare på Uppsala slott och som dog 1689. Han var född i Thegna by i Wists socken, der hans fader, bonden Arvid Olofsson, var rättare på grefve Thure Gabriel Oxenstjernas gård, hvadan sonen blef af bemälte grefve hållen till studier. — Rickebasta förblef inom slägten inpå 1700-talet, egdes 1825 af professor Trafvenfält, och 1862 af löjtn. C. G. Okonor.

Riddarhyttan. Kopparverk i Skinnskattebergs socken och bergslag af Westerås län, $1^1/_4$ mil sydvest ifrån sockenkyrkan, vid en mellan Öfra och Nedra Skärsjöarne gående å. Här har funnits gedigen koppar, men nog jernbunden, samt ett brott af jord, innehållande rik kopparmalm, hvarjemte påträffats vismut. Tillverkningen steg på 1840-talet till 290 *skll*, år 1861 utgjorde den 957 centner 20 *ll* garkoppar; år 1862 var koppartillverkningen 1,739 centner. Grufvorna ha blifvit bearbetade redan från urminnes tider tillbaka, såsom namnen Hedningegrufvan och Munkhyttan anses bevisa, och nämnas 1420, men varit alltemellanåt dels ödelagda, dels mindre gifvande, så att åtskilliga egare ha erhållit privilegium att derjemte anlägga stångjernshamrar vid Hed och Forss samt knipphamrar vid Lindshyttan. Det n. v. verket daterar sig ifrån konung Carl IX:s tid eller år 1610, då Gustaf Adolf såsom kronprins gaf Thomas Hammarsmed tillstånd att här upprätta en hytta och dylikt; men denne Thomas var icke länge qvar, ty 1616 blef kronobefallningsmännen Hans och Jacob Urbanssöner, med tillnamnet Rutengångare, egare såväl af dessa, som af åtskilliga andra lägenheter och inrättningar i orten. Jacob Urbansson måste för begånget dråp fly till Norige, och Riddarhyttan innehades sedan ensamt af brodern Hans, till år 1649, då han nödgades för skuld afträda egendomen till rådmannen Hans Hansson i Stockholm, hvars måg Simon Fuck sedermera blef egare. År 1690 tillhörde stället dels bergsmän, dels Johan Winblad, som afstod sin andel åt

direktören Georg och köpmannen Joh. Brandt. Den tillhörde sedan deras slägting, brukspatronen J. F. Wretman, som till verkets upphjelpande använde stor kostnad; och under hans och hans arfvingars tid började flyttningen af detsamma ifrån det något vestligare belägna Siklå, derefter det äfven kallats Siklå kopparverk, till den plats som det nu har. Grosshandlaren Carl Fredric Bohnstedt i Stockholm tillhandlade sig 1810 af Wretmännerne Riddarhyttan, som på 1840-talet försåldes af hans arfvingar till brukspatronen Pehr Hinnersson på Garphyttan i Nerike och dennes måg, brukspatronen Carl Johan Olsson, hvilken sistnämnde snart blef ensam egare och ännu är det. Till stället, som är välbygdt och har en liten trädgård med park, hörer en mängd hemman; och på 1820-talet utgjorde dess bönder, torpare, grufarbetare, smältare, smeder, dagkarlar och soldater, tillsammans med deras hustrur och barn, icke mindre än 1,200 personer, förutom dem som bodde på brukets rekognitionsskog inom Ramsbergs församling af Örebro län. Till verket höra $^1/_4$ skatte *Riddarhyttan*, med tillhörande c:a 10 mtl i åtskilliga hemman och taxerades hela egendomen 1862 till 405,000 rdr rmt, hvaraf 20,000 rdr för kopparverket, 12,000 rdr för stångjernsbruket, 22,700 rdr för Lienshytte masugn, 12,000 rdr för byggnaderna vid grufvorna, 6,200 rdr för manufakturverket, 5,000 rdr för Uggelfors qvarn med 2 par stenar. — Traditionen inom orten förmäler, att namnet Riddarhyttan skall härleda sig ifrån en fordom egare, som varit riddare, samt att denna »ädling» en julhelg tillsagt presten i Malma, dit Skinnskatteberg då hörde, att julottan uppskjuta gudstjensten, tilldess han framkommit till kyrkan, men, då presten icke åtlydt befallningen, utan redan stod på predikstolen, skjutit honom i vredesmod och straxt derpå tagit till flykten. Uti den förut nämnda Hedningegrufvan fanns 1664 på botten gammalt mynt; och vid Mynkhyttan är uti en klippa en anmärkningsvärd jättegryta, som har en rektangulär öppning af $1^1/_2$ alns längd och $1^1/_4$ alns bredd, men blir åt djupet, hvilket är $1^1/_4$ aln, vidare och antager form af en butelj.

Riddaregården. Ett skattehemman af $^1/_4$ mantal, beläget uti Wisnums socken och härad af Carlstads län, nu mer endast en bondgård, har fordom troligen varit bebodd af högre herrskap, för hvars skull Ljusås kapell skall vara anlagdt. Hemmanets fastighetsvärde taxerades år 1862 till 10,000 rdr rmt.

Riddersberg. Tre mtl frälse-säteri i Rogberga socken, Tveta härad och Jönköpings län, utgör en del af den fordna Rogberga byn, nämligen Korpegården, fordom belägen sydvest nära kyrkan, gästgifvaregård å hvars egor Tveta härads tinghus var uppfördt, som afflyttades till Ingaryd omkring år 1680, — Norregården vid nordvestra hörnet af kyrkogårdsmuren, samt klockaregården i katholska tiden boställe för klockaren i Rogberga med gårdstomt vid södra kyrkomuren; erhöll säterifrihet år 1661, då dessa sammanslagna hemman erhöll namnet Riddersberg och afflyttades till en hage c:a 2,000 alnar i vester från kyrkan nära Rogberga-sjön der herregården allt sedan egt ett angenämt och vackert läge — den öfriga delen af Rogberga byn är 1 mtl frälse Södergården, — 1 mtl Prestegården gammalt prestbohl jemte tillägg af $^1/_4$ mtl Ladutrollet, som förmenas vara ditskänkt af en Asmund Lang år 1310, och som då räntade 1 mark. — Korpe- och Norregårdarne förmodas vara gifna till Gudhems kloster af en fru Katarina, dotter af Sune Folkesson och dotterdotter af konung Sverker II omkring år 1250, hvilka hemman i tider derefter legat till Nydala kloster jemte flera hemman i socknen, äfven finnas flera som tillhört dels Wadstena och dels Alvastra kloster. — Sedan konung Gustaf I reducerade klosterhemmanen till kronan innehade år 1528 en Sture eller Oxenstjerna hufvudgården Nydala med underlydande, äfven Rogberga-gårdarne — 1529 Gudmund Slatte, Truls Rosenstråle intill år 1541, då Nils Dacke intagit och förstört hufvudgården, förlänades godset till Sten Eriksson Leijonhufvud år 1549. Gisslo Nilsson Strutts 1568. Erik Gustaf Stenbock 1569. Carl Gustafsson Stenbock, afsatt 1597, hvarefter godset förvaltades för kronans räkning af Mickel Siffridsson m. fl. tills på 1640-talet då godset löstes till frälse af den då rike och mäktige handelsmannen och borgmästaren i Jön-

köping Peder Gudmundsson, sedermera adlad med namnet Stromberg, hvilken äfven egde och förvandlade 7 mtl Ljungarums by till säteri, som kallas Strömsberg, jemte en annan mängd jordegendomar, densamme som äfven uppbyggde och egde hofrättshuset i Jönköping. — Denne Strombergs dotter Wendla blef gift med general-löjtnanten och guvernören Israel Ridderhjelm, som skref sig till Ryhof och Riddersberg 1665, hade tjent sig upp från ryttare och erhöll Rogberga-gårdarne med flera hemman i hemgift med sin hustru.

Hans Isac Ridderhjelm, baron (ej introducerad), general-major af kavalleriet död 1799 (satt en tid på fästning) försålde Riddersberg med underlydande till en slägting till Stromberg, nämligen cornetten Håkan Månsson Ridderståhle vid år 1700, gift med kyrkoherdens i Rogberga And. Ambernii Horneii dotter. Sonen majoren Casper Ridderståhle ärfde Riddersberg och brodern korporalen Håkan Ridderståhle Bogla Hulugård med flera hemman. Riddersberg inköptes på 1750-talet af häradshöfdingen i Tveta Westra och Mo härad sedan v. presidenten Pehr Schaeij, ärfdes sedan af sonen hofrättsrådet Johan Wilhelm von Schaeij död 1805; enda dottern Petronella v. S. och hennes man, kapit. baron Knut Sparre, blefvo förklarade arflöse, sedan de sålt och förskingrat flera egendomar såsom Schedingsnäs och Fylleryd i Westbo, Kylahof i Östbo och Sjötorp i Lysings härader, allt med underlydande gods. Riddersberg, hvaraf friherrinnan Sparre hade en ringa lifränta, förvaltades till barnens fördel till år 1817, då egendomen såldes till häradshöfdingen i Östbo och Westbo D. C. Lemchen för omkring 56,000 rdr rgs; denne försålde densamma jemte tillköpta 1 mtl Ubbarp 1825 för 54,000 rdr till öfversten C. A. v. Geyerfelt, gift med Hedda af Klinteberg, hvilka sålde Riddersberg med underlydande gods till ryttmästaren B. Ribbing på Ulfnäs och dess fru född Schmiterlöw, hvilken sednare egare ansenligt odlat och förbättrat egendomen samt derå i sednare åren anlagt tegelbruk. Hufvudbyggningen afbrann genom vådaeld natten till den 5 Februari 1838. En ny uppbyggdes under år 1857.

Under egendomen lyda följande hemman: Lidhult 1 mantal, Bagla Backegård 1 mantal och Ubbarps Norregård $^1/_2$ mantal. På egendomen sås årligen, de underlydande hemmanen undantagne, 70 t:r vårsäd, 50 t:r potates och 20 t:r höstsäd. Fastighetsvärdet år 1862 var 118,300 rdr rmt, hvaraf 84,000 rdr för sjelfva Riddersberg.

Riddersholm. Egendom uti Rådmansö socken af Stockholms län, beläget på sydöstra delen af Rådmansön, vid hafvet, reducerades år 1683, men upplåts sedermera åt Sperling, utbyttes från kronan år 1720 emot hemman i Wester- och Östernäs, och gjordes till fideikommiss af Peter Soldan, adlad Ridderstad, död 1732; har alltsedan förblifvit inom slägten, af hvilken må nämnas boktryckaren Carl Fr. Ridderstad, född här år 1807, den omtyckte och produktive författaren i skönlitteratur. Nuvarande innehafvaren af fideikommisset är kammarjunkaren Pehr Soldan Ridderstad. — Gården, som innefattar 4 mantal frälse, förmedlade till 2, kallades fordom Sidö, är bebyggd med ett ansenligt tvåvåningshus af sandsten, som dock var 1856 så förfallet att det var obeboeligt. Jordmånen är mycket svag, nästan endast sandjord; skogen totalt uthuggen. Trädgården, liten, är nästan förstörd. Väderqvarn med ett par stenar är någorlunda bibehållen. Underlydande till denna gård äro: *Sidö krog, Koholma, Lilltorp* och *Tomta,* alla mycket svaga hemman, tillsammans 1 mantal. På godsets egor å Långö är det s. k. *Kapellskär,* se art. Rådmansö socken.

Riddersvik och **Löfsta,** landtegendomar, belägna i Jerfälla socken af Sollentuna härad, dock hörande till Sånga socken af Färentuna härad och Stockholms län, med vackert läge vid Mälaren, hvaraf förstnämnda är en för ståndspersoner välbebyggd lägenhet, med manbyggnad af sten under plåttak i trenne våningar, innehållande 20 rum, tvänne flyglar af trä under tegeltak, innehållande 12 rum, samt andra nödiga byggnader, hvilka alla omgifvas af 2:ne stora, vackra och väl underhållna frukt-, blomster- och köksträdgårdar med orangeri jemte drufkast, häckar, bersåer och alléer i engelsk stil, sträckande sig till sjöstranden, hvarest finnes en större prydlig brygga. Efter sjöstranden sträcker sig en större utmärkt

vacker park med gångar och alléer i engelsk stil, der finnes ock ett större lusthus af sten. Vid *Löfsta*, 2 mantal frälse, finnes manbyggnad med 6 rum, 2:ne flyglar med 8 rum, en under år 1856 uppförd tvåvåningsbyggnad med 5 rum, m. fl. byggnader, nytt bränneri för ångverk, tegelbruk, der årligen kunna tillverkas omkring 500,000 st. tegel, 2:ne lastbryggor, en skattlagd tullmjölqvarn för vattendrift med 3:ne par stenar och sikt; en klensmedja, vädersåg. Skörden uppgifves till 800 t:r säd och 300 t:r potates. Afkastningen af qvarn, trädgårdar och ladugården uppskattas till c:a 11,000 rdr rmt. Skatter och onera uppgifvas årligen till c:a 500 rdr rmt. Egorymden är 580 tld, deraf 250 tld odlad jord, bestående till större delen af lera och lermylla på mergelbotten. Skogen och med löfskog (ek, björk och al) beväxta hagar samt berg, tills. 256 tld, är ej allenast tillräcklig för gårdens behof utan lemnar äfven utöfver till afsalu. Egendomarne, som brukas i sambruk, taxerades 1862 till 135,000 rdr rmt, hvaraf 100,000 rdr för Löfsta. Egendomarne hafva hört under Svartsjö; tillhörde 1772 Langenberg, derpå hofmarskalken Montgomery, som egt dem 1723 (efter uppgift köpt dem då till skatte), sedermera en Knorring, Möller 1849, John Blacke (John Blaikie?) år 1862. Å Riddersvik skall en Erik Ruuth (troligen den under art. Höganäs omnämnde) inom kort tid hafva uppoffrat 12,000 rdr rmt på patriotiska företag.

Ridkärn. Rödfärgsverk i Ljusnarsbergs socken af Örebro län, se artikeln Ljusnarsberg.

Ridön. En mindre ö i Mälaren, tillhörande Öfver-Enhörna socken af Selebo härad och Nyköpings län. Utefter den med skogsmark och åkergärden omvexlande, i öster och vester långsträckta ön, som är kronojägareboställe under Räfsnäs kungsgård i Thoresund, går nära södra stranden, stora segelleden ifrån Stockholm till Strengnäs och Westerås samt öfriga städer och hamnplatser vid Mälarens medlersta och vestra delar; och det i skogsbrynet, alldeles invid sjön byggda kruthuset med sina hvita murar och sitt röda tegeltak, synes redan då man genom Bockholmssund kommer ut på den vidsträckta Södra Björkfjärden, samt är ett säkert landmärke för sjöfarande, så med ånga som segel.

Ridön. En annan Mälareö, större än den nyssnämnde, och som till skilnad från densamma fått namn af Wester-Ridön, hör till Barkarö socken af Tuhundra härad och Westerås län och är belägen midtför Westeråsfjärden. Ön, som lyder under Johannisbergs kungsgård i Lundby socken, är belägen $^3/_8$ mil från fasta landet och består af $3^1/_2$ hemman kronosäteri, nämligen sjelfva Ridö gård, nästan på midten, 2 mantal, Westeräng i vester, 1 mtl, och Kurö i öster, $^1/_2$ mtl. Fastighetsvärdet år 1862 var 100,000 rdr rmt, inberäknadt för Säfholmen, Långskär och Grisslingen. Ridö egdes 1368 af riksrådet och lagmannen Sten Bengtsson (Bjelke) som var en af Kalmar-Unionens grundläggare och efter honom af hans dotterson, riddaren och riksrådet Sten Pedersson, som förde en sju-uddig stjerna i vapnet, skref sig, likasom morfadern, till Ridö och dog år 1462. Under konung Gustaf II Adolfs tid hade kronan här på ön haft en »skeppsgård», öfver hvilken en Wilhelm Rütüen, som ligger begrafven i Westerås domkyrka, varit amiral vid år 1614. Nära Ridö gård synas lemningar af en kyrka och norr ut derifrån, närmare sjön, finnas grundvalar efter en stor byggnad. Enligt folksägnen, skall i fordna tider bott på ön en rik jungfru, som blifvit i kyrkan begrafven med en lång och grof guldkedja.

Riis. Ett mantal frälse-säseri uti Nors socken af Grums härad och Carlstads län, erhöll säterifrihet år 1653, då det tillhörde öfverste-löjtn. Patrik Thomsson. Sedermera äro ej flera egare kända än den närvarande, som är öfverst-löjtn. J. Helin. Säteriet, hvars fastighetsvärde taxerades 1862 till 40,000 rdr rmt, utgör med $1^1/_3$ mantal underlydande ett gods, taxeradt till 94,800 rdr rmt. I början af innevarande århundrade uppgifves gården af Djurberg haft ansenligt utsäde, vacker åbyggnad af trä med en tillhörande betydlig trädgård.

Riksten (i jordeboken, Ricksten efter Tham). Ett mantal frälse-säteri *) uti södra ändan af Botkyrka socken, Svart-

*) Efter Konversations-Lexikon 4 mtl frälse-säteri, efter Tham 1 mtl frälse, båda felaktigt.

lösa härad och Stockholms län, ungefär 2 mil sjövägen och 3 mil landvägen från hufvudstaden, utgjorde 1862 med $^1/_4$ mtl underlydande samt qvarn, såg och tegelbruk, ett gods, tax. till 126,000 rdr rmt, som egdes af herr C. E. Cederstrand, åtminstone allt sedan år 1849. Förste kände egaren är assessorn Peder Nilsson, adlad Gyllenax, död här 1647; dennes son bortbytte Riksten år 1662 till presidenten friherre Erik Fleming af Lais emot Rosstorp i Westergötland. Flemings arfvingar innehade egendomen till år 1746, då den såldes åt assessor Joachim von Düben, efter hvars död år 1786 gården kom till riksrådet och öfverste-marskalken, grefve Nils Bjelke, år 1792 till räntmästaren af Botin, ifrån hvars arfvingar den öfvergick genom köp på 1820-talet till professoren P. Krafft, under hvars ego härtill hörde $3^1/_{12}$ mtl underlydande och 22 torp inom Huddinge, Westerhaninge, Grödinge och Sorunda socknar.

Till egendomen hör trädgård och vacker park, samt en af de vidsträcktaste skogar i länet, hvarifrån en mängd skogsprodukter kunna föryttras. — I närheten är ett fordom bearbetadt malmstreck. På egorna ligga ej mindre än 7 sjöar; en bro skall ha legat öfver den å, som bildas af Bysjöns utfall i Bocksjön, och öfver densamma skall konung Kristian Tyrann hafva tågat, då han från landstigningsstället på Dalarön framryckte mot Stockholm.

Rimbo. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sjuhundra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Rimbo och Röö socknar, med $60^1/_2$ mtl, bebodda 1860 af 1,771 personer. — *Rimbo,* modersocken, är belägen uti Sjuhundra härad af Stockholms län, 2 mil från Norrtelge, 5 mil från Uppsala, mellan Rö i sydost, Skederid och Lohärad i öster, Edsbro i nordost, Fasterna i nordvest och vester, Närtuna i sydvest, samt upptager 0,709 qvadratmil, hvaraf 0,071 äro insjöar. Norra gränstrakten äfvensom södra delen, vid Sparren, Malsjön och Trehörningen, är mestadels bergländig skogsmark. Mellersta delen är en mer småkullig och jemn bygd kring ett flergrenigt vattendrag, kommande dels från Met- och Tomtasjöarne eller Testen i vester, dels från Skeviken och Synningen i nordvest, och fortrinnande från Kundbysjön, der grenarne förenas, åt öster till Skederid. Rådande jordmån är dels stenbunden lerjord, dels sandmylla och skogsjord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, m. m.

Socknens namn skrefs 1270 Ringbohæredh och förekommer då samt 1314 cum annexa såsom hörande till Sæhundæri af Attundia. Dess namn, som ock skrifvits Regnersbo, skall vara efter en konung Regner, som bott i byn Kundby, hvilken fordom hetat Konungsby. Vid år 1270 nämnes en kyrkoherde, kaplaner från 1589. Kyrkan, fordom helgad åt S:t Andreas, är gammal, byggd af gråsten, har ett i innevarande sekel bygdt grafchor för grefliga slägten Horn, som grundadt sockenskolan 1748. Barnundervisningen sker i en fast och en ambulatorisk skola. I socknen finnes ett skol-, ett fattighus och magazin. Runstenar i kyrkan och flerstädes, bautastenar och högar vid gårdar i mellersta bygden, äfvensom fordna offerkällor vittna om gammal odling.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805	— 1861	sk.	kr.	fr.	år 1862.
903.	1,124.	6.	1.	$30\frac{3}{4}$.	605,200 rdr.

Hushåll 191.

Folkmängden var år 1850: 1,171 och 1860 1,165, samt 1862, efter pastors uppgift, 1,147 personer. Socknen underhåller 9 man gemenskap af indelta arméen; år 1861 var utskrifningsmanskapets antal 36. I bevillning efter II och III art. erlades år 1862: 401 rdr rmt. Här märkas egendomarne *Adamsberg* och *Ekebyholm* (se dessa art.); den förstnämnda, hvarunder lyda $^1/_8$ *Godtboda,* $^1/_8$ *Stafsättra* och $^1/_8$ *Wekan,* taxerades till 78,000 rdr rmt; egovidden är 1,580 tld 27 kpl., hvaraf 163 åker, 176 äng, 1,120 tunnland skog och hagmark, belägna 2 mil från lastageplats; vid egendomen finnes ett sedan 1856 nybygdt större ångbränneri med 1,000 kannors tillverkning pr dygn, — den sednare taxerades till 312,600 rdr rmt; underlydande hemman äro: $^1/_2$ frälse *Liesta,* $^1/_8$ mtl *Bålbro,* $^1/_8$ *Brosätra,* 1 *Ekeby,* $1^1/_8$ *Håsta,* $^1/_4$ fr. *Håsta,* $^1/_8$ *Hagby,* $^1/_8$ *Hall,* $1^1/_8$ *Karby,* $^3/_8$ *Kolbyle, Påtåkers* såg, $^1/_8$ *Kattnäs,* $^1/_8$ *Libbesmora,* 2 *Mölby,* $^1/_4$ *Näsbyle,* $^1/_2$ *Qvarnbol,* $1^1/_4$ *Bydingskälby,* $^7/_8$ *Säby,* 2 *Tomta,* $^1/_8$ *Tranvik,* $1^3/_4$ *Wallby* med qvarn om 3 par stenar samt såg, $^1/_4$ fr. *Wiby,* $3^1/_2$ fr. *Ösby.* — $^3/_8$ fr. *Sjöändan* med såg. — Prestgården, 1 mtl. — Adress: Stockholm, Ekebyholm.

Rindö, en ö, 2 mil lång, i Stockholms skärgård, nära Waxholms fästning, på hvilken ett blockhus är anlagdt till inloppets försvar. I sednare tider ha 10:de och 11:te kronoarbetskompanierna,

omkring 230 man hvardera (år 1860 uppgafs hela antalet till 288 man), blifvit hit förlagda. De äro förbrytare och vanligen sådana, som begått en eller flera resor stöld och, efter utståndet straff, blifvit dömda att här hållas till arbete på vissa år. — Alla härvarande kasernbyggnader nedbrunno år 1862. Till bestridande af omkostnaderna för nya befästningsarbeten å Rindö har sedermera blifvit anvisade 50,000 rdr rmt. Ön innefattar 2 mantal skatte, hörande till Skägga fjerding af Wermdö socken; häraf eges $^1/_2$ mtl, taxeradt till 16,000 rdr rmt, af rådman Thel i Waxholm, det öfriga har 3 egare.

Ringaby. Ett mtl skatte-rusthåll i Ödeby socken, Glanshammars härad och Örebro län, $2^1/_2$ mil från Örebro stad, med vacker belägenhet vid den ur sjön Wäringen kommande ån, här kallad Oppbåga ström, som, ledande sitt ursprung ifrån Dalarne, går genom Arboga, o. s. v. ut i Mälaren vid Kungsör. Stället har en i sednare tider uppförd två våningar hög manbyggnad med flyglar, alla af trä, reveterade och kalkslagna. Till egendomen höra flera hemman, jemte qvarn, som är en af de betydligaste inom hela länet, samt såg, tegelbruk och kalkugn. Ringaby har tillhört slägten Douhan och på 1820-talet lagmannen och riddaren Cassel, gift med en Douhan; nu eges det, tillika med flera bruk i orten, af ett bolag af medlemmar af adliga ätten Heijkensköld och bebos af nämnda bolags disponent, brukspatronen Selim Heijkensköld. Ringaby jemte andra $2^1/_{12}$ mtl, taxerades 1862 till 71,600 rdr, inberäknadt för mjölqvarn och grynverk, samt tegelverk och såg. Postadressen är Fellingsbro. — *Ringaby skans*, troligen ett gammal vikinganäste, finnes på egorna, nära Hilmers eller Hjelmars hällar på skogen Kägglan; äfvenså lemningar efter ett »capella eremitarum», ej långt ifrån Djupdalen på samma skog.

Ringkarleby. Annex-socken till Glanshammars moderförsamling och belägen i Glanshammars härad af Örebro län. Socknen, som, särdeles af allmogen, kallas Rinkaby, gränsar i vester till Längbro och Hofsta, i norr till Axberg, i öster till Glanshammar och i söder till sjön Hjelmaren samt håller i vidd 0,198 qv.-mil, förutom andelen i nämnda sjö. Marken är mestadels jemn och bördig, med lerhaltig jordmån, utom hvad några sandåsar upptaga, hvilka stryka ifrån norr till söder. Hufvudnäringen är derföre åkerbruk med afkastning långt utöfver behofvet. Hemmantalet utgöres af $14^3/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ krono och $18^1/_2$ frälse. Folknummern år 1840 var 814, hvilket i medeltal skulle utgöra öfver 4,000 på hel qvadratmil: den tätaste befolkning som länet företett. År 1862 hade folkmängden nedgått till 792 personer. — Stora norra landsvägen från Örebro till Stockholm går här fram i nordostlig rigtning, och ifrån densamma löper en häradsväg närmare sjön, åt öster till Glanshammar. Rinkæby nämnes omkr. 1314. Kyrkan, som har vacker belägenhet i östligare delen af socknen vid häradsvägen, 1 mil ifrån Örebro, är gammal och var ursprungligen endast 25 alnar lång och 9 bred, men har nu genom tillökning åt södra sidan en bredd af 15 alnar och efter en under Carl Gabriel Mörners ledning år 1780 verkställd vidbyggnad åt öster 62 alnars längd samt form af ett latinskt kors; i stället för det gamla tornet, uppfördes 1837—39 af byggmästaren Lundmarck ett nytt, prydligt, 58 alnar högt, med lanterna och öfverst ett kors på en kopparglob, båda starkt förgylda. Altartaflan (Christus i Gethsemane) är målad af Hörberg. Under kyrkan finnas Espelunda- och Myrö-grafvarne eller grefliga Mörnerska (f. d. friherrl. Bondeska till Lajhela) och grefl. Kallingska; der finnes äfven ett enkelt men vackert epitaphium uppsatt öfver landsh. Adolph Mörner.

Gårdar inom socknen äro: Frälse-säterierna $1^1/_2$ *Esplunda*, $^1/_2$ *Nederby*, $^1/_2$ *Envallstorp*, 1 *Myrö*, $^1/_2$ *Skräddaretorp*, 1 sk.-säteri *Nederby*. Frälsehemman äro: $2^1/_2$ *Kolja*, $2^1/_2$ *Majsta*, 1 *Munketorp*, $^1/_4$ *Mantorp*, $1^1/_2$ *Rinkaby*, 1 *Repa*, $2^1/_2$ *Sjögesta*, 3 *Solberga*. Skattehemman äro: $^1/_4$ *Bogärdet*, $1^1/_2$ *Götavi*, $^1/_4$ *Gymninge*, $^1/_2$ *Listre*, 1 *Majsta*, 3 *Nasta*, $^1/_2$ *Nederby*, 1 *Rinkaby*, $2^1/_4$ *Ramstena* (efter Anreps ättartaflor skänkte öfver-hofjägm. Carl Gustaf Spens år 1740 $^1/_4$ mtl *Ramstena* till boställe åt komministern), 2 *Repa*, $1^1/_2$ *Sjögesta*. Största egendomarne äro *Esplunda* och *Myrö*, upptagande med underlydande ett fastighetsvärde af 336,900 rdr rmt. — $^1/_2$ *Ringkaby* är komministerboställe. — Socknens hela taxeringsvärde år 1862 var 821,000 rdr rmt; bevillningsafgiften för inkomst 42 rdr 45 öre. — Adress: Örebro.

Ringarp, Östra och **Westra.** Tvänne byar uti Örckeljunga socken af Norra

Åsbo härad och Christianstads län, af 2 mantal skatte, häraf är № 1 $^1/_8$ mtl i Westra byn välbebygdt; utsädet är 22 t:r och var afkastningen af råg för ett par år sedan 16:de kornet. Gården har ett vackert naturläge vid Hjelms- nu mer Spångssjö. — Egare hafva varit löjtn. Rydelius, kapiten Ennes, majoren och riddaren P. Fischerström, för närvarande eges det af enkefru A. Torslow, med adress Åby och Ringarp; tax.värdet är 6,000 rdr rmt.

Ringarum, (*Ringerum* i 1813 års jordebok). Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Hammarkinds kontrakt af Linköpings stift, räknas i judicielt hänseende till Hammarkinds härad af Linköpings län, hvaraf det utgör den sydvestra delen; socknen ligger mellan Yxnerum och Östra Ryd i vester, Drothem och Skönberga i norr, Mogata, Börrum och en del af Skällvik i nordost, Gryt i sydost från Strandviken af Orrfjärden intill Waldemarsvikens innersta hörn, sjön Yxningen i sydvest mot Hannäs socken. Hela arealen är 2,830 qvadratmil, hvaraf 0,242 äro vatten, således en af de betydligare sockenvidderna i länet, den största inom häradet, ensam större än hela det tillgränsande Skärkinds härad. Landet är högländt, bergigt och skogbevuxet. Den enda slätt af något större omfång, dock med spridda kullar, är den s. k. *Ringarums balg* vid Strålångens sydvestra strand, i största dalgången, hvars lutning är åt norr från Yxningen mot Slätbaken. Bland socknens öfriga många insjöar må nämnas *Tien, Byngarn, Storsjön* och *Rölången*. Bland bergen är *Fröklint* nära Åketorpsviken ganska högt; *Tjäsleklint* i öster bortom Bysjön är begagnad för mätningar. En helsokälla finnes vid Waldemarsvik, tätt invid en friskvattenskälla. Murgrön förekommer vildt växande inom socknen. Rådande jordmån är svag lera; åkerjorden är mestadels af ringa utrymme, ängen till större delen mager hårdvall och något kärrvall, skog växer mångenstädes mer än till egna behofvet, men är på andra ställen nästan uthuggen. Näringarne äro åkerbruk med boskapsskötsel; skogsbruk med kolning, tjärubränning samt utförsel af timmer, bjelkar, bräder och ved; bergsbruk, fiske, handel, forsling af trädvaror o. a. samt sjöfart från åtskilliga mindre lastplatser, såsom Strand, m. fl., och från Waldemarsviks köping, som ligger till större delen inom socknens gräns, och är den vigtigaste platsen för dess export, samt marknadsplats. Äfven finnas en mängd qvarnar och sågar, samt brännerier. Här förfärdigas Wärmländska plogar i likhet med de äkta. Många jernmalmsgrufvor hafva tidtals varit bearbetade, äfvensom några kopparmalmsanledningar, hvaraf må nämnas Humpgrufvan; en koboltanledning har visat sig på Rullerums egor; kalkstensbrott finnes vid Sätterbo. — Kyrkan, belägen 5 mil från Linköping, 2 mil från Söderköping, är ombyggd 1777, har torn, en graf för Sverkersholms gård, och åtskilliga grafminnen af adliga familjer. Till kyrkan har i år 1864 af arrendatorn af Fyllingarum, blifvit skänkt en större kommunionkanna af silfver, vägande 6 ℔ 25 ort, uppskattad till 625 rdr. Från 1731 har Gusums bruk med underlydande en särskild kyrka och predikant, som tillsättes af bruksegaren. Socknen har, utom vanliga kassor, en Burenskjöldsk donation för fattiga, skolor från 1618; för närv. sker undervisningen i 2 fasta och 1 flyttbar skola af tre exam. och två oexam. lärare. Bruksskola och sparbank finnas vid Gusum o. s. v. Sedan längre tid tillbaka hafva här funnits goda polisordningar, öfverenskommelser till trädplantering o. a. — Af fornlemningar förekomma en runsten i vapenhuset, lemningar efter murar å *Fastebo* och Wammars egor; stensättningar på åtskilliga ställen.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
3,284.	4,894.	$45\frac{5}{8}$.	1.	$17\frac{3}{8}$.	3,552,921 rdr.

Af taxeringsvärdet är 221,421 rdr för annan än jordbruksfastighet, 97,000 rdr för *Waldemarsviks* köping, 13,300 rdr för 2 skolhus, 2 fattighus, magasin och kyrkbod. I bevillning efter II och III art. erlades 2,194 rdr rmt. Under katholska tiden har här $1^1/_2$ gård hört under kyrkliga stiftelser, $^1/_2$ under kloster, af $63^5/_8$ enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet har en stor del lydt under Stegeborg. Bland gårdar och verk märkas: *Gusum* bruksegendom, med underlydande $^1/_2$ mtl *Alboga*, $^1/_2$ *Gissletorp*, 1 *Frösum*, 1 *Åby*, $^1/_2$ *Åketorp*, tax. till 266,200 rdr, egare brukspatron E. Westerberg. — $^1/_8$ mtl sk. *Lilla Gusum*, tax. till 12,000 rdr rmt, eges af handl. S. Odén i Waldemarsvik. — Säterierna *Fyllingerum* och *Sverkersholm*, med underlydande 1 *Risebo*, 1 *Fråstebo*, 1 *Dal*, $^1/_2$ *Bråta*, $^1/_4$ *Fogeleke*, $^1/_4$ *Målen*, $^1/_4$ *Michælsdal*, allt frälse, tax. till 323,500 rdr, höra till

Husby fideikommiss i Mogata socken. $^1/_2$ mtl *Hattorp*, prestgård. — $^1/_2$ mantal *Holmberga*, kaplansbol, har hört under Stegeborg. $^1/_4$ mtl fr. *Gullersbo* har hört under *Fyllingarum*, skänktes 1724 af Jak. Burensköld till socknens fattigkassa. — Ett hemman *Fallingeberg* hör i kyrkligt hänseende till Tryserum och ett *Stensum* till Yxnerum. $^3/_4$ mtl *Fårsum*, 1 fr. *Häggebo*, $^1/_2$ sk. *Stensum*, $^1/_8$ fr. *Wikarebo*, $^1/_4$ *Hemmingsbo*, tax. till 100,000 rdr, egas af grefve A. H. von Schwerin på Borkhult. $^1/_4$ skatte *Kragersbo*, $^1/_4$ *Strand* egas under Engelholm i S:t Annæ kapell. $^1/_4$ *Löterna* under Forsby i Kalmar län. 1 mtl fr. *Narebo*, 1 mtl *Sätterbo*, 1 *Wammersmåla*. — Följande qvarnar och sågar: *Alboga* flerblad. såg, *Ursätter* d:o, *Forssens* mjölqvarn med 3 par stenar, *Gusum* d:o, *Ericsberg* d:o och enbladiga såg, *Boda* d:o, *Fängebo* flerbladiga såg, *Fifålla* d:o, *Fillingerum* mjölqvarn och flerbl. såg. — *Bredal*, *Lilla Gusums*, *Holmtebo*, *Hjularum*, *Häggebo* sågar, *Löterna* mjöl- och sågqvarn, *Michælsdals* såg, *Sätterbo* och *Strands* sågar, *Allebråta* d:o, *Wammersmåla* mjölqvarn med 3 par stenar och grynverk samt såg med 2 ramar. — Adress: Söderköping.

Ringelislätt, se Winslöfs socken.

Ringnäs. Gammalt fäste; se härom art. Kongsberga by.

Ringshyttan, $^3/_4$:dels mil ifrån Nora stad vid en enskild byväg, som här förbi leder till Holmshyttan. Ehuru inegorna äro nog obetydliga, — åkerjorden 160 tld och slåttern 40 tld, bestående af skarp och stenbunden grusjord, är denna bylägenhet ansedd för en af de förmånligaste, hvars hemmansvärde blifvit så högt skattadt, att ett halft hemman, ofullständigt bebygdt och nära skoglöst, betalts med 10,000 rdr bko. Förnämsta orsaken till byns erkända företräde framför andra bör sökas uti de godartade jernmalmgrufvornas närbelägenhet samt skogsmarkens passande läge omkring hyttan. — Skogsmarken, som kan sägas vara öfvervägande god, har dock vester om byn en större hedtrakt, samt dessutom skarpa kullar här och der; den innehåller 2,869 tld och är förenad med ett godt bete. — Förutom masugn finnas i byn tullqvarn och såg.

Den rikaste af alla jerngrufvorna inom byns område, i afseende på malmens beskaffenhet, ligger ännu öde, och kan ej utan bättre inrättningar till det ymniga vattnets undanhållande bearbetas; denna grufva benämnes Hulten och förer en den vackraste jernglans.

Ringsjön. Ett af Malmöhus läns betydligare vattendrag, ligger till största delen i Frosta härad, nästan midt uti Skåne, och formerar liksom en ring omkring Bosjökloster, som ligger på en halfö, så att östra delen af sjön kallas Wiken, den vestra Westra sjön och det öfriga Östra sjön. Ringsjön förenar sig med hafvet genom ån Rödan, som vid Engelholm utfaller i Kullaviken. Sjöns uppkomst beskrifves af allmogen sålunda: En jätte, som hade sin största slägt i Danmark och som derföre ofta måste gå öfver Öresund, blef slutligen trött vid vadandet, och beslöt att lägga en bro öfver sundet. Han fyllde derföre en väldig påse med jord, den han tog der nu Ringsjön är, lade påsen på ryggen och begaf sig åstad. Men under vägen brast säcken, och jorden rann derur i en lång rad, allt efter som jätten fortgick, och deraf uppkom Söderåsen. Vid Björnekulla klint föll en stor mängd ur säcken, hvaröfver jätten förtörnad, bortkastade återstoden vester ut, hvaraf blef Kullaberg. Han beslöt likväl åter försöka sin lycka, fyllde ånyo vid Ringsjön (deraf östra och vestra Ringsjön) samt begaf sig i väg. Under vandringen sprack säcken åter, och en del af dess innehåll bildade *Rönneberga högar*.

Ringstad. Egendom uti Östra Eneby socken af Bråbo härad och Linköpings län, $^1/_4$ mil från Norrköping, består af $1^5/_8$ mtl frälse, $1^3/_8$ skatte-säteri Ringstad, med underlydande 1 frälse, $1^1/_2$ skatte Träbrunna, $1^1/_2$ skatte Grimstad med ängen Dykärret, alltsammans tax. år 1862 till 179,000 rdr rmt, hvaraf 102,500 rdr för Ringstads hemman. Egendomen, belägen i en tämligen jemn, ehuru behaglig trakt, der en mängd af fornlemningar utvisa en tidig odling, har omkring 100 t:rs årligt utsäde (för år 1818 uppgafs 45 t:r), utom rotfrukter; äng och bete medelmåttiga, fullt tillräcklig skog, samt vacker trädgård.

Ringstad har troligen varit den gård eller by, som gifvit det gamla, på en holme i Motala ström, nära dess utlopp ur Glan, fordom belägna *Ringstads* eller *Ringstadaholms* slott, dess namn, ehuru 0,3 mil derifrån aflägset. Sagan förtäljer, att riddaren Ring Dagsson, då han för sina fiender var landsflyktig ur Norge, der haft sitt säte, och det nämnes i chrönikorna år 1316 i anledning

af ett blodregn, hvilket skall der hafva fallit. Den äldsta namngifne egaren var riddaren Jon Knutsson Grip, hvars son, riksdrotset Bo Jonsson Grip, sedan egde stället och lemnade det i arf åt sin son, Knut Bosson, som afstod detsamma till drottning Margaretha år 1404, då det således kom under kronan. *) Lagmannen på Öland och rikets råd Anund Jonsson af adliga slägten Leijonansigte, död 1397, uppgifves ock hafva skrifvit sig till Ringstadaholm. Under Engelbrecht Engelbrechtssons fejd mot Erik XIII innehades Ringstadaholm, hvilket då var ett ganska fast slott, af Henrik Styke, bördig från Meklenburg. Engelbrecht tillsporde honom, om han ville uppgifva borgen; men Styken svarade trotsigt och stormodigt: »Sent skall det hända och icke utan strid, att du får detta slott.» Då blef Engelbrecht vred och sade: *»inom sju dagar skall jag draga dig här ut vid håret.»* Framför stenbron ifrån holmen öfver strömmen, som förenade slottet med fasta landet, lät Engelbrecht bygga en skärma, att skydda sitt folk mot anfall ifrån slottet. Derefter lät han bygga ofvan i strömmen en flytande fästning med fem våningar, eller skansverk, som kallades Barfrid. När Styke såg dessa fruktansvärda anstalter, sjönk hans mod, han begärde fem dagars vapenhvila och, efter dess förlopp, uppgaf han verkligen slottet mot fritt aftåg. Efter Engelbrechts död togo hans mördare sin tillflykt hit. Riksdrotset Christer Nilsson Wase förskansade sig här mot Carl Knutsson, men afstod likväl sedermera frivilligt fästet, som Carl lät iståndsätta; han uppgifves ock vara född här den 5 Okt. 1409. Under striderna mellan Sten Sture d. ä. och Kristian I afbrändes slottet år 1470, hvarefter slottet ej lärer blifvit iståndsatt. Några lemningar skola ännu vara synliga efter detsamma, nämligen grundmurar efter ett ansenligt stenhus och krokar, som förmodas vara efter en vindbrygga. Minnen efter förutnämnda fejder äro en bergshöjd, der Engelbrecht lät uppsätta en vårdkur att bevaka redden och trakten kring slottet, och som ännu i dag deraf kallas *Kurberget,* samt lemningar efter en skans på en äng vid Motala.

Grundläggaren af Finspång, Louis De Geer, stamfadern för denna slägt, skref sig herre till Ringstaholm. Ringstad hörde på 1500-talet, jemte de flesta gårdar i socknen, under Norsholms kungsgård; kallas 1654 ännu by, men en del donerades såsom skatte-säteri åt Anders Gyldenklou, en annan del såsom skatte åt befallningsmannen på Johannisberg, Nils Jonsson. Denne sednares son, landshöfdingen Jonas Klingstedt, förvärfvade sätesfrihet åt båda delarne, så att år 1683 kallas Ringstad sätesgård, uppbyggd af $2^1/_4$ mtl allodialhemman med 1 mtl rå och rör; reducerades, men återställdes åt Klingstedt på lifstid, och hvars arfvingar det tillhörde 1700. Sednare egare hafva varit kapiten Gyllenhammar 1725 och 50, assessor Stenbom 1785, theol. dokt. Mathias Stenhammar efter 1820 och numer dennes måg, phil. mag. C. J. L. Lönnberg.

Tråbrunna har varit deladt; half annan gård köptes 1647 af Ad. Stuart, och tillhörde Louis de Geer 1687, sedermera hans arfvingar; en half gård köptes 1641 af M. Wærnstedt, egdes 1687 af Klingstedt, en half köptes 1648 af Joh. Persson Utter, men reducerades; frälsegården tillhörde 1725 fru Karin Sperling, född Horn.

Ringstorp. Ett frälsehemman af $^1/_4$ mtl i Sjösås socken af Uppviddinge härad och Kronobergs län, har i sednare tider genom dess der ännu boende egare, talmannen för bondeståndet vid 1850—51 års riksdag, Nils Pehrsson, blifvit allmännare bekant. Hemmanet, beläget i den norra, mycket kuperade, men höga och vackra delen af socknen, uppgifves i fordna tider blifvit upptaget såsom ett torp på Hagreda bys egor af en torpare vid namn Ring, från hvilken namnet således kan härledas. Från detta ställe har i sednare tiden utgått en man, som på grund af folkets förtroende vid flera af de vigtigaste riksmöten fört dess talan, med den öfvertygande klarhet och insigt i snart sagt alla ämnen, som är

*) S:t Brigittas son, Johanniter-riddaren Birger Ulfsson, uppgifves af A. A. Afzelius (på hvad grund är dock okändt) vara den som afstod slottet till drottning Margaretha, och sedermera innehaft det såsom hennes höfvidsman till sin död 1391.

talmannen Nils Persson beskärd. Han har ock genom odling och plantering mycket förskönat det förut obemärkta stället, och äfven derigenom skall hans namn af efterkommande bevaras i ett aktadt minne. Arealen är 122 tld 24 kpl., hvaraf $15^1/_2$ tld mossar, 2 tld sjöar, 9 tld 24 kpl. åker, 35 tld 8 kpl. äng, 59 tld 16 kpl. betesmark. Utskylderna uppgåfvos år 1855 till c:a 88 rdr rmt; tax.värdet 1861 var 6,000 rdr rmt.

Rinkaby, Rinckaby (i 1825 års jordebok). Pastorat af 3:dje klassen, hörande till Willands kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarne Rinkaby och Gustaf Adolph, med $19^{17}/_{48}$ mantal, bebodda år 1860 af 1,406 invånare. — *Rinkaby,* modersocken, är belägen i Willands härad af Christianstads län, 1 mil från Christianstad, samt omfattar 0,210 qv.mil, hvaraf 0,029 äro vatten. Marken är jemn, rådande jordmånen sand. Någon surskog och torfjord finnas, äfvensom fiske. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från annex-församlingens, består af ett tvåqvadratiskt skepp med tvänne lindrigt spetsiga korshvalf, som hvila på fyrsprångiga pilastrar, och af ett enqvadratiskt chor med ett kupolformigt korshvalf, hvilket uppbäres af svickelkolonner. Kyrkan är uppförd i äldre öfvergångsstil; omgifningsmurarne och takhvalfven, som äro samtidiga, bestå af tegelsten. År 1524 erhöll Åhus hospital patronatsrätten till denna kyrka. Wiby (nuvarande Gustaf Adolph) och Rinckaby hafva fordom haft sin egen pastor intill år 1681, då dessa kyrkor förenades med Åhus, och alltsedan varit dess annexer tills de derifrån afskildes enligt Kongl. brefvet af d. 29 Sept. 1854. Prestgården är i Wiby.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
440.	740.	$8\frac{10}{24}$.	$\frac{5}{8}$.	$\frac{5}{8}$.	459,808 rdr.

Af fastighetsvärdet äro 5,700 rdr rmt för kyrka och folkskolbyggnad, 27,600 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningsafgiften för inkomst var 1862: 11 rdr 25 öre. Hushållens antal var s. år 202; då funnos äfven 50 åboer, 90 torpare, år 1760 funnos 33 hemmansbrukare. Socknen underhåller 15 man af indelta arméen. Beväringsmanskapet var 1862: 32 man. Socknen innefattar 2 byar, *Rinkaby,* $8^1/_{24}$ mtl, *Jelltofta,* 2 mtl. Här märkas gårdarne $\frac{109}{256}$ mtl i *Rinkaby,* tax. till 16,100 rdr rmt. — $\frac{145}{256}$ mtl i № 11 och 19 af samma by, af $^7/_{12}$ mtl i № 1 och 14, tax. till 23,000 rdr; egas alla af allmoge. — Byn *Jelltofta* är skiftad i 8 delar på $^1/_4$ mtl hvardera, taxerade till 14,500 rdr rmt. — Adress: Christianstad och Wiby.

Rinkesta. Två mantal frälse-säteri med qvarn och såg, beläget i Årila socken, Öster-Rekarne härad och Nyköpings län. Sjelfva gården, som ligger just i vinkeln, der de åar, hvarigenom Norr- och Södersjöarne afbörda sitt öfverflödiga vatten i den $^1/_2$ mil vestligare sjön Borsten, sammanlöpa med hvarandra, till följd hvaraf stället är sankt och den stora trädgården således mindre fruktbärande, har en tre våningars manbyggnad af sten, med tjocka murar och andra tecken till forntida befästning i nedra våningen, och hvilken byggning härjades af vådeld år 1691. Egendomen har först varit klostergods och derpå, såsom de flesta dylika, krono; kom 1596, genom byte, till riksr. frih. Gustaf Gabrielsson Oxenstjerna till Fiholm, den store rikskanslerens fader, och gick sedan i arf inom hans afkomlingar till 1711, då det försåldes, samt egdes under tiden af dottern Elsa Oxenstjerna, gift med riksrådet friherre Åke Axelsson Natt och Dag till Jå och Göksholm, deras dotter Beata Natt och Dag, som i sitt sednare gifte hade riksrådet och presidenten friherre Gustaf Larsson Sparre till Kroneborg och Dåderö, och slutligen deras son, kapitenen friherre Åke Sparre, hvilken dog ogift och slöt på svärdssidan denna friherrliga gren af Sparrarne. Efter hans död sistnämnda år inköptes Rinkesta af kongl. rådet och general-amiralen grefve Hans Wachtmeister af Johannishus, men afyttrades åter 1734 af en af dess söner till kammarrådet C. H. Wattraug, hvars äldsta son, Carl Henric, var den enda af barnen, förutom en dotter, som tyckes kommit till mogen ålder. Denna Carl Henric Wattrang, hvilken dessutom egde Ekensberg, Tummelsta och Länna bruk, och således var mycket förmögen, försakade embeten och titlar, bodde på Rinkesta och lät endast kalla sig »välborne herrn.» Han dog ogift 1766 och ligger begrafven i sin möderneslägts graf eller den Scharenbergska, i sydöstra choret af Catharina kyrka i Stockholm, der hans syskonbarn läto uppsätta ett vackert epitaphium af brun marmor, tydligen af tacksamhet för hans för dem förmånliga

celibat. Arfvingarne sålde 1768 Rinkesta till sedermera en af rikets herrar frih. Thure Leonhard Klinckowström, och ikläddes det, enligt hans farbroder statssekreteraren baron Leonhard Klinckowströms testamentariska förordnande för nämnda sin brorsson, fideikommissnatur samt bestod under hans tid af 30 mtl. Fideikommissrättigheten blef sedan flyttad på Graneberg i Gryts socken, och Rinkesta försåldt af excellensen Klinckowström året före hans död till kammarherren frih. Bleckert Wachtmeister. Då denne till följd af affärer med en från hållkarl till brukspatron sig uppbringad person måste afstå all sin egendom till sina kreditorer, inropades Rinkesta år 1837 af baron Sack på Bergshammar. Nu eges och bebos det af brukspatronen Th. Ludvig Bohnstedt, hvilken, lika med några andra rika herrar, blef adlad vid kon. Carl XV:s kröning. Gårdens underlydande bestå för närvarande af, förutom Sågarsvedets qvarn, tegelbruk och kalkugn, $8^3/_8$ mtl frälse, $2^1/_2$ rå och rör, $^9/_{40}$ mtl skatte, hvaribland Wester-Hedmora norr om Norrsjön, 2 hemman frälse, lagda till godset genom byte år 1624. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 440,700 rdr, hvaraf 137,000 rdr för sjelfva säteriet. På egorna skall finnas ett stort kärr, och derinvid en betydlig höjd kallad *Ogeklef*, hvarpå ruiner finnas efter en gammal borg.

Rinna. Annex-socken, är redan beskrifven under moderförsamlingen Ekeby, till hvilken artikel hänvisas. — Sockenbibliothek finnes här i sednare tiden inrättadt.

Rinnefors. Jernbruk uti Brunnskogs socken (ej Boda såsom Djurberg uppgifver) af Jösse härad och Carlstads län, utgör ett af Brunnsbergsverken, som egas af ett bolag. Det räknar sin ålder från slutet af 1600-talet. Stångjernsbrukets, jemte tillhörande såg och qvarns fastighetsvärde taxerades 1862 till 20,800 rdr rmt. Alla Brunnsbergsverkens stångjernsbruk (se den art.) jemte tillhörande landtegendom, bestående af $3^5/_{21}$ mtl, samt 6 st. arbetarebostäders vid Brunnsbergs bruk sammanlagda fastighetsvärde taxerades 1862 till 465,600 rdr rmt.

Ripsa. En socken i Rönö härad och Nyköpings län, utgör tillsammans med annexet Lid, ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen och lyder till Nyköpings östra kontrakt af Strengnäs stift. Socknen gränsar till Ludgo, Lid och Råby i sydost och söder samt omslutes på öfriga sidor helt och hållet af den natursköna Båfven; är en knapp mil lång, ifrån sydvest till nordost, och $^1/_2$ mil bred samt upptager 0,490 qv.mil land och 0,122 vatten. Hela landet är uppfyldt af större och mindre berg, från 200 till 250 fot öfver hafvet och 150 till 200 fot öfver Båfven, och hvilka berg emot nämnda sjö ofta ha brantaste lutningen, under det de inåt socknen bilda en öfver gränsorna fortgående följd af söndersplittrade åsar med mellanliggande dalgångar, hvari små vattendrag gå i olika riktningar, men mestadels till besagde sjö. Det största bildas af Ekeby-, Aby- och Edebysjöarne i nordvestlig riktning, med tillopp ifrån de mindre Lim-, Holmby- och Prestsjöarne i sydvest, och utfaller i nordost, uti en med små holmar uppfylld vik af Båfven. Socknen är, med få ord, ett bergland i smått. Jordmånen består dels af lera, dels af jäsjord; skog finnes, deribland mycket ek. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsskötsel samt fiske. Hemmantalet utgöres af $1^3/_4$ skatte, $1^1/_2$ krono och $16^7/_8$ frälse, till större delen lydande under herregårdar i och utom socknen; och folknummern var vid 1861 års slut 614. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 553,970 rdr rmt. Bevillningsafgiften för inkomst var s. år 53 rdr och af frälse-egendomar erlades 69 rdr rmt. En väg går i socknens sydvestra del, emellan Årdala och Lid, hvarifrån utgår en annan åt norr, bildande en båge och löpande förbi kyrkan och de förutnämnda trenne större sockensjöarne samt bärande till Ludgo i sydost. »Rifsa cum annexa in prepos. Nicopensi» nämnes omkring 1314; sedermera synes den varit annex till Lid, men är nu åter och sedan länge dess moderförsamling. Kyrkan, belägen i nordvestra delen, vid Prestsjön, $3^1/_2$ mil ifrån Nyköping, är af sten och gammal, men tillbyggd 1609 med tvänne hvalf åt vestra sidan och 1622 med choret. Efter en i sednare tider verkställd repa-

ration är den ljus och i godt skick. Ett kostbart grafchor finnes, bygdt af holmamiralen Nils Claësson (Bjelkenstjerna) till Edeby och Stensholm, död 1622, och hvarest han och flera af hans afkomlingar af friherrarne Skytte af Duderhoff och andra ätter ligga.

Gårdar inom socknen äro: 1 mtl *Lundby*, utbytt till pastors-boställe mot Wärma genom hertig Carls bref af den 28 September 1590, då »herr Pähr» var kyrkoherde: utsädet är 12 tunnor; 4 torp utgöra årligen 364 dagsverken. — $^1/_2$ *Haga*, militiæ-boställe. — *Edeby* säteri, se den art., med underlydande *Ekeby* ladugård, 1 *Tofva* ladugård, 1 *Holmby*, 1 *Sandvik*, 1 *Thorlunda*, 1 *Åby*, $^1/_2$ *Fåhla*, $^1/_2$ *Flötsätter*, $^1/_2$ *Gräsgäll*, $^1/_4$ *Gärdelsätter*, $^1/_4$ *Köhlsätter*, $^1/_2$ *Råsätter*, $^1/_4$ *Spaketorp*, $^1/_2$ *Tallsätter*, $^1/_2$ *Älgsängen*, samt Köhlsätters qvarn och Ångstuga såg, utgöra socknens största gods, taxeradt till 330,540 rdr rmt. — $1^1/_2$ mtl fr. *Gladdinge*, $^1/_4$ *Gullringsdal*, $^1/_8$ fr. *Norrsätter*, taxerade till 40,000 rdr rmt, egas af grefve G. Bonde på Wibyholm. — 1 mtl fr.-säteri *Åboö*, med mjölqvarn, grynverk, såg och benstamp, tax. till 52,000 rdr, utgör med underl. 1 fr. *Djupvik*, $^1/_4$ *Bjurkärr*, $^1/_2$ fr. *Äskedahl*, 1 *Älgesta*, ett gods. — 1 mtl *Wärma*, lyder under Norshammar. — Adress: Nyköping eller Sparreholm.

Risa. Frälse-säteri, 1 mantal, i Örsås socken, Kinds härad och Elfsborgs län, är af historisk märkvärdighet. Under kriget 1565 hade kon. Eric XIV här mötesplats och mönstrade sina trupper, hvilka han gjorde en vänlig föreställning och förmanade, att med deras tapperhet på en gång tvinga en högdragen fiende till fred; hvarefter han förordnade Jacob Hästesko till fältöfverste, och under honom Eric Gustafsson Stenbock. Knut Hand utskickades härifrån med en trupp, hvarmed han genom brons öfver Etraån uppbrännande afskar kommunikationen mellan Södra och Norra Halland. — Af egare äro blott kända Erik Brorsson af slägten Store, Anders Sigfridssons (Rålamb) svärfader, som innehade Risa vid förutnämnda tid, samt närvarande egaren herr And. Öhrberg. Egendomen utgöres dessutom af $^1/_4$ mtl Risa, hvartill höra qvarn och Åstorps såg; hela taxeringsvärdet är 25,100 rdr rmt.

Risanäs. Gård, se under art. Ronneby köping.

Risberga. Två mantal frälse-säteri, beläget uti Östuna socken af Långhundra härad och Stocholms län, med qvarn om 3 par stenar, såg med 1 blad, allts. taxeradt till 76,000 rdr rmt, eges af löjtn. baron A. Stjernstedt.

Risberga egendom har tillhört slägten Wijnblad omkring 1659, sednare, kring midten af 1700-talet, domprosten Molins arfvingar, sonen professor Meldercreuts och mågen frih. Carl Johan Stjernstedt, som bivistade Narvas belägring 1701, träffningen vid Ladoga den 30 Juni 1703, slaget vid Frauenstadt 1706 samt slagtningen vid Pultava 1709; blef slutligen fången vid Dnipern; död 1753.

Risbäck. By uti Dorothea lappmarksförsamling af Westerbottens län; här har år 1863 blifvit uppförd en bönehusbyggnad, hvartill lemnats ett statsbidrag af 1,200 rdr rmt. Byn innefattar $^1/_4$ mtl, som eges af 4 bönder; ord. räntan är 2 rdr 51 öre.

Riseberga. Fordom ett ansenligt nunnekloster, hvarom vidare längre ned, nu en sätesgård af 4 mtl, förutom $7^1/_2$ mtl underlydande, belägen i Edsbergs socken och härad af Örebro län, $2^7/_8$ mil sydvest ifrån Örebro stad. Sjelfva gården ligger på södra sluttningen af en skogbeväxt kulle, med fri utsigt åt vester och nordvest; och bland ställen, som sakna vatten, kan man gerna icke få se något vackrare. Åbyggnaden består väl endast af tvänne mindre flyglar; men, hvitrappade och omgifna af en täck park och ypperlig trädgård, taga de sig synnerligen väl ut på sin höjd, och det helas utseende krönas af den vördnadsbjudande klosterruinen, som är 50 fot hög och 60 fot bred samt utgör lemningen af klosterkyrkans vestra gafvelvägg. Ett bönehus eller kapell för enskild andakt har för några år sedan blifvit uppfördt af den ena af ställets n. v. egare, brukspatronen O. G. Hedengren. Denne förtjenstfulle man begynte äfven, då han i början af 1840-talet sjelf antog gårdens skötsel, att drifva jordbruket efter de bästa utländska methoder, så att det blef ett mönster vidt omkring i orten; han anlade derjemte en stärkelsefabrik, och sedermera har hit blifvit förlagdt ett af statens stamholländerier. Äfvenledes inrättades här en rättareskola. Egendomens fastighetsvärde år 1862 taxerades till 276,000 rdr, hvaraf 136,000 rdr för Riseberga säteri. Post-

adressen är Wredstorp. Gården har i fordna tider hört under klostret och reducerades till kronan vid reformationen. År 1536 förlänades den af konung Gustaf I till en Nils Jespersson, troligen af ätten Cruus af Edeby, och sedermera skänktes den, jemte flera tillydande hemman, af konung Carl IX till befallningsmannen eller ståthållaren i Nerike Jost Georgsson Kursel, som i sitt vapen förde ett vildsvin med tre pilar i ryggen och ligger begrafven i Örebro kyrka. Med hans dotter, Maria Elisabeth Kursel, kom Riseberga till hennes man, riksrådet och amiralen frih. Erik Ryning, hvilken, likasom svärfadren, skref sig till stället. Rynings dogo barnlösa, och egendomen har sedan tillhört en Fleming, antagligen landshöfdingen, en tid i Nerike och Wärmland, Jacob Fleming, emedan den med hans ena dotter, Gustafviana, kom till öfversten för Bremiska kavalleriet Carl Gustaf Horn till Rantzien, hvarefter det ärfdes af deras son, den från 1756 års politiska blodbad i Stockholm historiskt bekanta hofmarskalken frih. Gustaf Jacob Horn af Rantzien, som, lika med fadern, skref sig till Riseberga. Denna sednares lik fördes genast efter halshuggningen ned till sockenkyrkan, Edsberg, hvarest det ligger begrafvet i Hornska grafven under choret, och ett friherrl. Rantzien-Horniskt vapen ses derofvan i kyrkan. Efter Horns död köptes Riseberga af brukspatronen på Willingsberg i den närgränsande Knista socken, kammarherren Erland von Hofsten, och gick sedan i arf till hans äldsta dotter, Brita Maja, som 1765 blef gift med sin frände, brukspatronen Olof Svensson Hedengren. Deras son, Olof Hedengren, gift med en fröken Silfverstolpe, och sonson, Olof Gabriel Hedengren, ha sedermera ensamma egt stället, tilldess för få år sedan den sistnämnda försålde ena hälften till frih. Jonas Alströmer. — *Riseberga kloster*, på hvars gård och grund Riseberga sätesgård ligger, var, såsom förut nämndt är, ett af de ansenligare och mest bekanta. Det anlades under konung Sverker den Unges tid, omkring år 1200, för nunnor af cistercienser-orden, enligt sägnen af en vid namn Rise, se Afzelii Sagohäf. 52 Band. sid. 31, och blef efterhand rikligen begåfvadt med gods och gårdar, skänkta af konungar och andra nitälskande personer, samt behörigen bekräftade af påfvarne. Så benådades det af Erik Knutsson med kungsdelen af sakören för de brott, som begingos inom rågången af dess egor. Vid reformationen fingo nunnorna tillstånd att qvarbo och voro der också vistande till år 1546, då klosterbyggnaderna genom åskeld afbrunno. Det härjande elementet förmådde dock föga öfver de af kalksten och cement under århundraden sammanväxta murmassorna, och det minnesrika cistercienserklostret framstod ur förödelsen, som en ruin af praktfull skönhet. Hvad tiden sedandess icke förmådde förstöra, ha menniskohänder nedbrutit, och då Edsbergs kyrka år 1650 utvidgades, togs allt material till detta byggnadsföretag från klosterruinerna; ja i sednare tider har byggnadsämnen derifrån hemtats, och ännu på detta århundrade ha de murar, som inom sig slutit Wilhelm af Sabina, de berömda abbedissorna Gertrud och Ragnfrid, den sköna, olyckliga nunnan Elisif Wase, biskop Conrad Rogge, m. fl., blifvit nedbrända till kalk. Först herr Nils Gabriel Roth, hvilken på 1830-talet hade Riseberga på arrende, tillkommer förtjensten att ur grushögarne ha framdragit ruinerna, sådana de nu befinnas, och hvarigenom man fått en föreställning om kyrkan och andra delar af det gamla klostret. Med Riseberga kloster sammanhänger minnet af en tragisk händelse, som der tilldrog sig i slutet af konung Albrechts af Mecklenburg regering, nemligen nunnan Elisifs bortröfvande af en konungens gunstling, en tysk, riddar Bernhard den Långe, och i hvilken våldsgering konungen misstänktes vara delaktig eller åtminstone på förhand haft vetskap om, helst han fikade efter att få sina utländska gunstlingar gifta med landets ädlaste döttrar. Tilldragelsen, författad i rim af biskop Nils den Helige i Linköping och sednast tryckt i Geijers och Afzelii Folkvisor, lefde länge i sång på allmänhetens läppar samt berättas som följer: Konungen och Bernhard följdes åt till Riseberga, för att der söka något passande rof. Väl emottagna, bevistade de messan i klosterkyrkan, der deras uppmärksam-

het fästades vid den sköna Elisif, en dotter till riksmarsken Eric Kettilsson Wase *); modren var af Norska konungen Harald Gylles ätt. Just som Elisif skulle utgå ur kyrkan, passade riddaren på tillfället, fattade henne om lifvet, lyfte henne med sig i sadeln och red med henne i sporrstreck ifrån klostret. Lyckligt undkommen med sitt byte, ämnade han bege sig öfver till Gotland, men drunknade sjelf under öfverfarten till ön, der Elisif blef räddad af en fiskare och upptogs af biskop Nils, hvilken återförde henne till Riseberga, hvarest hon afled några få dagar efter återkomsten. Till och med i denna tid för våldsgerningar af alla slag, utbredde underrättelsen om illbragden emot Elisif allmän fasa och förbittring i landet, och blef till slut en orsak till en vigtig politiks omstörtning inom riket. Konung Albrecht, som af förut antydda skäl icke vidtog några åtgärder för klosterröfvarens gripande och bestraffning, retade dermed ännu mera emot sig landets förnämsta, och isynnerhet den bortröfvade nunnans mäktiga fränder. Icke långt derefter utkräfde också Elisifs fader en fruktansvärd hämnd, när han, såsom anförare för Margarethas här, vid Falköping i grund nedgjorde Albrechts trupper och tog både honom och hans son till fånga. Inom detta kloster fann den olyckliga, men dygdiga och gudfruktiga drottning Hedvig en tillflyktsort under hennes söners, konungarne Birgers och hertigarne Erik och Waldemars inbördes krig; här uppfostrades ock den Heliga Brigittas dotter Katharina, kallad den heliga fru Karin.

Riseberga. Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Åsbo kontrakt i Lunds stift, utgöres af Riseberga och Färingtofta socknar, med $69^1/_{12}$ mtl, bebodda 1860 af 5,154 inv. — *Riseberga,* modersocken, är belägen uti Norra Åsbo härad af Christianstads län, $1^1/_2$ mil från Åby, samt gränsar i söder till Röstånga inom Onsjö härad, i vester till Sönnarslöf och Stenesta af Södra Åsbo härad, och omfattar en areal af 1,164 qvadr.-mil, hvaraf 0,036 äro vatten. Marken är till en stor del backig och ojemn, utom trakten kring Rönne å, mellan Ljungby, Bonarps och Svenstorps egor, hvarest på *Ljungby hed* är mötesplats för Kongl. skånska dragon-, skånska husar-, och Norra skånska infanteri-regimentena samt för beväringsmanskapet tillhörande nämnde regimenten; på *Bonarps hed* är mötesplats för Hussar-regementet kon. Carl XV. Rådande jordmånen är skarp sand; åkerjorden är medelmåttig, ängen något bättre. Skog växer i allmänhet till det nödtorftiga, och på flera ställen finnas torfmossar. Några hemman hafva fiske. Sockenvägen mellan kyrkorna är $^1/_2$ mil. Barnundervisningen bestrides i en fast och två flyttbara skolor. Af namnkunnigare män, som lefvat inom församlingen, må nämnas Johannes Munck, född 1662, latinsk poet och kunnig orientalist, hvilken måste för fattigdom antaga klockare-sysslan härstädes; hans son var Zacharias Munck, på sin tid i stort anseende för sin lärdom i Österländska litteraturen. — Uti socknen har förmärkts för 100 år sedan en tämligen stor, något upphöjd plats, hvarpå lågo stenhögar efter ett herresäte. Två stenlagda vägar leda från landsvägen dit öfver en bäck och ett kärr. Enligt sägnen hade der stått ett herresäte, hvarest en biskop Eskil bott, hvilken haft mycket att syssla vid det närbelägnaa Herrevads kloster, och som sjelf skall hafva raserat berörde gård, innan han lemnade stället. På Ljungby hed i närheten af *Brandsberga* by, stå fyra större stenar i qvadrat, hvarom sägnen förtäljer, huru här fordom fyra mot hvarandra fiendtliga konungar skola hafva setat, under det deras krigshärar voro uppställda mot hvarandra på heden. Konungarne, som voro inbegripna i underhandlingar, hade öfverenskommit, att den som derunder först drog sitt svärd skulle af de öfriga anfallas. Under öfverläggningen hände sig, att en orm kröp fram under en af stenarne, och den på stenen sittande konungen drog sitt svärd för att döda ormen. Men detta ansågs af de öfriga som ett stridstecken. De tre konungarnes härar anföllo den fjerdes; och blef det på heden ett sådant blodbad, att den i närheten varande ån strömmade af blod, och kallades derefter Rönneå (Röde-å).

*) Han räknas af sednare tiders häfdaforskare till Wasaätten, men förde icke denna ätts vapen och kallas Puke i Diarium Wadstenense.

Folkmängd. Hemmantal. Taxeringsvärde 1805 — 1862. sk. kr. fr. år 1862. 2,144. 3,593. $27\frac{5}{12}$. $16\frac{11}{24}$. $1\frac{1}{2}$. 1,462,675 rdr. Af ofvanstående fastighetsvärde voro 34,350 rdr för annan än jordbruksfastighet, 18,000 rdr för skol- fattighus och kyrka, 250 rdr för Spångens kronobete. — Bevillningsafgiften för inkomst erlades 1862 med 521 rdr rmt. Hushållens antal utgjorde 1,057; socknen underhåller 23 man af indelta arméen; 108 man utgjorde de beväringsskyldiges antal. — Byar och gårdar: Här märkes främst *Herrevadskloster* (se den art.), taxeringsvärdet var 150,200 rdr rmt. — $1\frac{3}{8}$ mtl *Kolleberga*, tax. till 42,750 rdr, är ryttm.-boställe. — 2/3 mtl *Anderstorp*, sergeant-boställe, 1 mtl *Wessmantorp*, 1/8 *Brohuset*, 1/2 *Norrlycke*, 3/4 *Fartorp*, 1/4 *Bonnarp*, 1/4 *Kroken*, 3/8 *Skärholma*, 1/8 *Lökeshus*, 1/4 *Sjöleda*, 1/2 *Råröd*, 1/4 *Lienne*, 1/2 *Tåstarp*, 1/3 *Ruggaröd*, äro militiæ-hemman. — 3/16 mtl *Ljungby*, 3/16 *Bonnarp*, 1/16 *Rynke*, 9/64 *Jarbäck* äro indragna militiæ-bostället. — 2/3 mtl *Riseberga*, 3/8 *Hagen*, 1/4 mtl *Östervång*, mensalhemman, innehafvas af kyrkoherden. 2/3 mtl *Hallagård* är klockaregård. — 1/8 mtl fr. *Bökesåkra*, 1/4 *Svarfvareboda*, jemte stamp med 2 hamrar, 1/2 *Skalleberga*, 3/8 *Åstratorp*, 1/4 *Äktabo*, alla frälse och taxerade till 52,700 rdr rmt, egas af grefvarne M. & H. Hamilton. — 1/4 mtl skatte *Engaröd* med vagnfabrik, 5/16 mtl *Riseberga*, egas af enkefru Henriette Dahlman. — 5/8 mtl skatte *Nybo* med tegelbruk, 1/8 *Skräddarehus*, egas af regim.-hästläk. Ringheim. — 5/8 mtl *Riseberga*, tax. till 25,000 rdr, eges af landtbrukaren Nilsson. — 1/2 mtl *Wieröd* (eller Winöd). — Öfriga byar och hemman: 3/8 mtl *Allarp*, *Anderstorp*, $2\frac{19}{24}$ mtl, 1/4 *Birkabygget*, 3/4 *Björkarp* (2 åboer), 1/8 *Beijltorp*, $3\frac{1}{8}$ mtl *Bonnarp* på 13 n:r, med qvarn. — 1/2 *Brandsborg*, $1\frac{1}{8}$ *Brandsberga*, hvaraf $\frac{13}{16}$ mtl med bränneri, tax. 33,500 rdr, utgöra en egendom, 1/2 *Broröd*, 1/8 *Brohuset*, 1/2 *Damsgården*, 1/2 sk. *Farstorp*, $2\frac{1}{2}$ mtl *Forestad*, 1/2 *Gundetorp* med mjöl och sågqvarn, 1/8 *Harthus*, 3/8 *Ingelstorp*, 3/8 *Järbäck*, 1/8 *Jordboen*, 1 *Ljung*, $1\frac{1}{4}$ *Ljungby*, 1/8 *Lundsgården*, 1/6 *Näbbhuset*, $1\frac{29}{48}$ mtl *Riseberga*, alla skatte. — 3/4 *Farstorp*, 1/4 *Äktabo*, äro frälse. — $1\frac{1}{8}$ *St:a* och *L:a Björket*, 7/8 *Sonöd*, 1/8 *Smålanden*, 3/8 mtl *Rynke*, 1/4 *Rufveröd*, 3/8 *Moaröd*, 1/8 *Stockaryd*, 1/12 *Slättåkra*, 5/8 *Svenstorp*, 1/8 *Skoghuset*, 3/16 *Smedjeryd*, 1/2 *Storaryd*, 1/2 *Tåstarp*, 1/2 *Torsjö*, 3/16 *Westarp*, $1\frac{1}{4}$ *Wessmanstorp*, 1/8 *Wärgapet*, äro alla skatte. — Adress Christianstad och L:a Åby.

Risdalsforssen i Jämtland. I hjertat af den fjälltrakt, der Åreskutan tronar, fängslas den resandes uppmärksamhet af dånet från en väldig fors, hvars närhet äfven gifver sig tillkänna af en hvirflande strömdimmas ljusa, rörliga massor, fantastiskt hvälfvande sig mot fonden af en uppskjutande mörk, skogbevuxt bergsvägg. I Risdalsforsen nedstörtar öfver en omkr. 30 fot hög klippvägg det betydliga vattendrag, som kommande från sjöarne Ting och Åre, sedan vidgande sig i sjön Liten, utgör slutligen ett af Storjöns ansenliga tillflöden. Folket på orten berättar, att flerstädes vid stränderna af detta från gränsfjällen fallande vattendrag återfinnes reliker efter den här af Carolinska krigare, hvilken kort efter hjeltekonungens fall offrade sitt lif i dessa ödsliga trakter under återtåget från Trondhjem, jultiden 1718. Då skola här öfver 4,000 af Carls tappra bussar förgåtts af mödor och hunger.

Risekattslösa (efter Westerlings matrikel Ritskatslösa). Annex-socken till Hesslunda pastorat, är belägen uti Luggude härad af Malmöhus län, $1\frac{1}{2}$ mil n. o. från Helsingborg, samt omfattar 0,084 qvadr.-mil land. Marken är mycket stenbunden; jordmånen består af gul lera och tunn matjord. Här äro belägna Boserups kolfält på Boserups och Gidsholms säteriers egor; den derå anlagda grufvan, som arbetades till 1797, har blifvit kallad konung Adolf Fredriks stenkolsgrufva. Belägenheten är på ett flackländigt ställe med sluttande jordhöjder och kullar, hvarimellan finnes en liten insjö, Lunnomasjön kallad, och några vatturännilar från kärr och fisk-dammar. Afsluttningen går från Haga slätt till Boserups qvarn på en längd af 900 famnar till 11 famnars lodrät höjd. Kyrkan, belägen i en skogrik trakt under södra åsen, intager ett utmärkt rum bland de många, hvilka med skepp, chor och rundel fått fyrkantiga torn i spetsbågsstil. Sockenvägen är 1/3 mil.

Folkmängd. Hemmantal. Tax.-värdet Bev.-afg. eft. 1805 — 1860. mantal. år 1862. II och III art. 291. 403. $13\frac{5}{8}$ fr. 437,600 rdr. 47 rdr 20 ö. Gårdar: $5\frac{1}{4}$ mtl frälse-säteri *Bosarp*, med $4\frac{5}{12}$ mtl, n:o 1—13, i *Risekattslösa* by, 1/3 mtl *Eleshult*, $1\frac{1}{2}$ mtl *Lunnom*, 20 torp samt Kallmaremölla qvarn, allts. tax. till 373,700 rdr, utgöra ett gods. — 1/2 *Hägaslätt*, $1\frac{5}{8}$ mtl *Lunnom* lyda under Gidsholms säteri. — Adress: Helsingborg.

Risinge. Socken och konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande i ecklesiastikt hänseende till Bergslags kontrakt i Linköpings stift, i judicielt hänseende till Finspång läns härad af Linköpings län och Risinge tingslag, utom 1 mtl *Hessmedstorp*, 1/2 mtl *Humletorp*, 1 mtl *Köpma*, som höra till Hellestad och Tjällmo tingslag, är belägen $4\frac{1}{2}$ mil från Linköping, 1/2 mil från Finspång, $2\frac{3}{4}$ mil från Norrköping, mellan Wånga i

s. s. v., sjön Glan med tvänne dess vikar i sydost, Eneby och Simonstorp i ostsydost och öster, Skedevi i nordost, Regna i nordvest och norr, Hellestad i vester. Socknen, som är en af de större i Östergötland, upptager en areal af 3,157 qv.-mil, hvaraf 0,345 äro insjöar. Alltsammans är bergland, dock utan särdeles höga eller sammanhängande bergsträckningar, de betydligaste merändels utefter vattendragen, hvilka oftast flyta i trånga dalar. Det ansenligaste är den från Hellestad kommande Finspångs-elfven, som här på längsta delen af sin väg bildar sjöar, först den halfmillånga, men smala Bönern, som har rigtning mot ostsydost och ifrån hvars östra ända utgår sjelfva Finspångs-elfven utför en starkt markerad afsats i landets ytbildning och gör en mängd branta fall, nästan alla begagnade till bruksdrift. Bortom Finspångs-elfven vidtager Lotorps-elfvens vattendrag, som kommer hit in från Regna med Börjöls ström, och upptager från vester Bleklången, med dess tillopp från Skär-, Bred- och Hag-sjöarne i söder, Alsjön i öster, Mört- och Högsjöarne i norr, utfaller slutligen med Ysunda ström i Ysunda-viken. Hela antalet af sjöar och gölar lärer öfverstiga 100. Jemnaste bygden är omkring Ölstads-sjön. De högsta bergen synas ligga i nejden af Dofvern; i dess närhet träffas ock de flesta s. k. jättegrytor. Vid Finspång är en helsokälla. Rådande jordmån är i den sydöstra jemnare bygden hård, hvit och grå lera, uppåt skogsbygderna mera sand, med lera och något svartmylla. Åkerns utrymme är i allmänhet ej särdeles stort, men ökas ständigt genom nyodlingar. Af äng och betesmark hafva de flesta hemman tillräckligt, skog finnes numer blott vid frälse-hemmanen till eller utöfver eget behof, vid skattehemmanen mindre. — Ett par fordna allmänningar, Skirs och Ysunda, äro i sednare tider fördelade. Största skogen i enskild ego är Finspångs. Hufvudnäringar äro åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning; bergshandtering i betydlig skala, ehuru ej mer såsom förr omfattande malmbrytning; dernäst skogsbruk med kolning för jernverken, och försäljning af ved och andra trävaror till Norrköping. Binäringar äro fiske, handslöjd m. m. Kalkstensbrott förekomma vid Glan och Näfsjön. Handel bedrifves af 2 personer medelst öppen bod. Bland allmogen finnes en och annan, som har betydlig förmögenhet, och ett större antal välmående eller bergade; här och der träffas ett hus, der gammal enkelhet i seder och bruk är qvar, men mer allmänt har lyxen fått insteg, med ökad beröring med Norrköpings stad, och bränvinet bereder mångens förderf; i det hela är dock ännu forntida allvar och redbarhet rådande, under inflytande af strängt arbete å den ej rika jordmånen. — *Risinge* förekommer på 1300-talet. Kyrkan, nybyggd åren 1845—49, är af sten, i byzantisk stil med rundbågshvalf, uppburet af 28 pelare, med två läktare, altartafla af Hörberg, 6 ljuskronor af jern, tillverkade vid Finspång, och rymmer 2,000 personer. Gamla kyrkan hade en mängd grafminnen af adliga slägterna Ödla och Utter. På gamla kyrkogården finnes Per Hörbergs graf; hans sonson är bonde å $^1/_8$:dels gård Skirnäs inom socknen. Socknen har nytt skolhus. Barnundervisningen bestrides i 2 fasta och 3 flyttbara skolor af 6 examinerade och 4 oexaminerade lärare. Platsen för nya kyrkan, för kyrkogård och skolhus skänktes af egaren till Stjernvik. Finspång har eget kapell med särskild brukspredikant; särskildt fattighus m. m., äfvenledes egen bruksskola. Till fattigvården är ett hemman Ingelstadt, doneradt af prosten Stenhammar (död 1845). År 1550 skall ungefär $^1/_4$:del af socknen blifvit lagd till Wånga pastorat, men återlagd 1633; till bergslag skall alltsammans ha varit räknadt, till dess Carl XI, sedan de flesta grufvorna blifvit öfvergifna för malmbrist, lade ungefär $^2/_3$:delar af hemmanen under landsrätt. Största delen af både bergs- och andra hemman lydde från 1640-talet, intill och mestadels utöfver reduktionstiden, under Finspångs verk, tillhöriga De Geer, andra under adliga gods i Bråbo härad. En mängd grufvor nämnas 1673 som nedlagda, ännu fler på 1750- och 1820-talen, då blott 2 voro ännu i gång, och malm hemtades till socknens hyttor dels från Wånga och Hellestad, dels från Utön. Flera bergsmanshyttor voro äfvenledes före 1750-talet nedlagda, och

tackjern till bruken, i viss mån äfven till Finspång, hemtades som nu från Nora bergslag öfver Norrköping. Benämningen Finspångs län skall först förekomma i 1581 års jordebok; förut utgjorde hela häradet en del af Bråbo. Vid Finspång är tingsställe för Wånga, Risinge, Regna och Skedevi socknar, från 1604. En mängd fornlemningar och sagominnen synas vittna om tidig odling uti orten: grafhögar med bautastenar förekomma vid byarne Ölstad, Ingelstad och Lundby kring gamla kyrkan; flerstädes lemningar efter borgar och befästningar. I Kärrgatan vid Börsjö tros ett fältslag ha stått, ett annat i Garpehagen vid Gammalstorp. Af minnesvärda personer utgångna från denna socken må nämnas Johannes Rising, hvars fader var kyrkoherde härstädes och var brorson till biskop Johannes Bothvidi. Han är den förste kände svenske man, som med allvar och följdriktighet utvecklade läran om näringsfriheten. Hans uppsats utgafs på trycket 1669. Se Fryxell 18 Del., sid. 126.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	rdr rmt.
3,041.	4,809.	$10\frac{3}{4}$.	$5\frac{3}{8}$.	$74\frac{11}{24}$.	3,838,342.

Hushållens antal 1862 var 1,026. Beväringsskyldiga voro sistnämnda år 207; socknen underhåller 19 man af indelta arméen. Bevillningsafgiften för egendom och inkomst erlades 1862 med 3,222 rdr rmt. Af uppgifna taxeringsvärdet äro 176,800 rdr för kyrka, skolhus, fattighus, magasin och hälften i tingshuset. — Öfver 23 hemman, med räntor af nära 28, och de bästa verken, tills. taxerade till 1,215,663 rdr rmt, höra till Finspångs-godset; omkring 30 hemman lyda under de andra bruksegendomarne i ståndspersoners händer, omkr. 40 mtl tillhöra bönder. — Gårdar, byar och verk i alphabetisk ordning: 1/2 mtl fr. *Blixtorp*, 10 hushåll, 3 brukare. 1 mtl kr. *Bondesätter*, milit.-boställe, 5 hushåll. 1 mtl fr. *Bottorp*, under Finspong, 19 hushåll, 4 brukare. 3/8 mtl fr. *Boxnäs*, eges till Stjernvik. 1/2 mtl fr. *Brestorp*, till Finspång, 5 hushåll. 1/2 mtl fr. *Börgöl*, med jernbruk, 10 » 1/2 » » » eges till Finspång, 6 hush. 1/4 mtl skatte, 2 mtl frälse *Dofverstorp*, 7 hushåll, 12 brukare. 1/2 mtl fr. *Ekedal*, eges till Finspång, 2 hushåll. 1/2 mtl fr.-säteri *Ekön*, eges till Finspång. 1 mtl fr. *Eliantorp*, 5 hushåll, 3 brukningsdelar. 2 1/2 mtl fr. *Erstorp*, 28 hush. 9 » 1 1/2 mtl fr. *Falla*, 18 hush., 8 brukningsdelar. 2 mtl fr.-säteri *Finspång*, med jernbruk, 152 hushåll. 1 mtl fr. *Flasbjörke*, 7 bruk. 27 hush. 1 1/2 mtl fr. *Gammalstorp*, med gästgifveri, eges till Finspång. 1/8 mtl skatte *Getsjö*, eges till Stens bruk i Qvillinge socken, 5 hushåll. 1 mtl sk. *Gomma*, 4 brukare, 10 hushåll. 1 mtl fr. *Grostorp*, 14 hush. 1 mtl fr. *Gullerstorp*, 9 hush., 4 brukare. 1/8 mtl fr. *Gåsetorp*, kallas Gåsbäcken, eges till Borgs säteri i Borgs socken, 2 hushåll. 1/2 mtl sk. *Hejtorp*, 5 brukare, 6 hush. 5/6 mtl fr. *Hemmingstorp*, hälften till Finspång, 2 br., 8 hush. 1/4 mtl sk. *Hjelmstorp*, eges till Stens bruk. 1 mtl fr. *Hessmedstorp*, 3 bruk. 12 hush. 1 1/2 skatte *Hult*, hälften eges till Stjernvik. 3 mtl fr. *Hult*, 16 hushåll. 1/3 mtl fr. *Hulta*, eges till Stens bruk. 1/2 mtl fr. *Humletorp*, eges till Sonstorp. 1/2 mtl fr. *Hälla*, 4 brukare, 7 hushåll. 1 mtl fr. *Häradstorp*, med gästgifveri, eges till Stens bruk i Qvillinge socken, 46 hushåll. 2 sk., 1 fr. *Ingelstad*, hvaraf n:o 2, 1 skatte eges af Risinge församlings fattigvård. 1/2 mtl fr. *Klippestorp*, 1/8 *Misätter*, 1 1/8 fr. *Kohlstad* med Mickelstorp, 16 hushåll, egare löjtnant Alb. Ekelund. 1/2 mtl *Köp*, prestgårdens stomhemman. 1 fr. *Köpma*, 1/8 fr. *Larstorp*, eges till Ysunda. 1 fr. *Lotorp*, med jernbruk, 46 hushåll. 3 fr. *Lundby*, 10 brukare, 14 hushåll. 1 fr. *Lämmenäs*, egare vice häradshöfding G. Odelstjerna; härtill hörer qvarn om 4 par stenar och ett grynverk, tullsåg, takspånshyfvel, kalkugn; till hemmanet höra 100 tld, 97 tld äng, 280 tld skog och betesmarker samt 81 tld impedimenter. — 1 1/2 mtl fr. *Lämmetorp*, 9 brukare, 39 hushåll, en såg. 1 mtl *Melby*, chefsboställe. 1 mtl fr. *Mellby*, gästgifveri, 3 brukare, 8 hushåll. 1 mtl fr. *Messelköp*, 1/2 fr. *Mo*, 1 fr. *Mottorp*, 1/4 mtl fr. *Målstorp*, 1 *Näfstorp*, 1 *Näs*, 1 *Ohlstad*, 2 mtl *Olstorp;* 1 1/4 fr. *Ragnetorp*, 2 *Ramstorp*, 1/2 mtl *Ringshult*, 1 *Ringtorp*, 2/3 *Rippestorp;* 1 1/2 *Risinge*, kyrkoherde-boställe, 1/4 fr. *Rörstorp*, 1/8 *Simonstorp*, 1/8 *Sjösätter*, 1/8 sk. *Sjönäs;* 2 fr. *Skallnäs* till Hults bruk, 1/4 fr. *Skirnås*, 1/8 mtl *Skräddaretorp* eller *Moen*. 1 fr. *Skäffesfall*, 1/2 *Skärfvinge*, 1 *Stenstorp;* 2 1/2 *Stjernvik*, med *Börsjö* säteri samt bruk, 47 hushåll. 1 sk. *Sätra*, 1 sk. *Tjuttorp*, 1 sk. *Torpet*, 2 1/3 fr. *Torstorp;* 1 fr. *Tvartorp*, med tullsåg, 1/8 sk. *Wulpetorp;* 1/2 *Wiberga*, trumslagare-boställe. 2 fr. Öfver- och Neder-Wiberga, egas till Finspång. 1 1/2 fr. *Wiggestorp*, 3/4 sk., 2 1/2 fr. *Wistinge;* 3/8 *Wistinge*, kronolänsmans-boställe; 1/2 fr. *Ysunda*, med jernmanufakturverk. 1 fr. *Åsunda*, 1 fr. *Ängenäs*, 1 fr.-säteri *Öfversätters* ladugård till Finspång, 1/2 fr. ibm.*) 1 fr. *Öfvertorp*, med ålfiske; 1 sk. *Ölstad;* 1/2 kr. *Ölstad*, komminister-boställe. 1 fr. *Ölstad;* 3 1/2 fr. *Össby*, 28 hushåll. — Adress: Norrköping.

Risinge. Tre och 1/4 mtl skatte, 1/4 krono, 3/4 frälse uti Hemmesjö socken, Konga härad af Kronobergs län, med gästgifveri; skjutsas till:

Fägerstad, s. o.	. . . . .	1 mil.
Wexiö, ö.	. . . .	1 »
Tegnaby, s.	. . . .	—

På ett af hemmanen *Kåragården* föddes 1634 den sekr. Gudm. Kåhre, som stiftade stipendium Kåhreanum i Uppsala. Af de ynglingar, som gagnats af detta stipendium förtjenar nämnas C.

———

*) ibm. = med samma namn.

P. Thunberg, af hvars välbekanta resa uppstodo resultater för europeisk ryktbarhet. Hemmanet egdes 1805 af öfverste-löjtn. L. Lode och ryttm. de la Grange. På en af byns egor finnas stenringar lagda i jorden om 4 alnars vidd och hos en del stå uppresta spetsiga stenar. Hemmanet är skiftadt i 12 egolotter, hvaraf en på $1^1/_4$ mtl lyder under Åryd.

Risingsbo. Egendom, bestående af $\frac{137}{168}$ mtl (deraf $^1/_4$ mtl Risingsbo), med 409 tld skog, 100 tld hagar, 51 tld äng, 131 tld åker, 4 tld tomt och trädgård, är belägen i Norrberkes socken i Wester Bergslagen af Stora Kopparbergs län, uti en naturskön trakt och invid den vackra sjön Lern samt Munkbo-ån, som begränsar gården, trädgården och egorna på södra sidan, invid allmänna landsvägen och Wessman-Barkens jernväg, hvars station är endast några hundra alnar ifrån gården, $^1/_4$ mil från Smedjebacken, der Strömsholms kanal börjar. Risingsbo gårds tomt, som är afskild i 2:ne delar genom en bäck, öfver hvilken är en hög stenbro, som tillika är damm, är beväxt med stora och skuggrika lönnar och lindar. Uti trädgården äro frukträd och bärbuskar, berceauer, lusthus och drifbänkar. Utefter ån upp till sjön är en af löfträd och väl vårdad granhäck beskuggad promenadväg samt invid den flera vackra kullar med berceauer och gångar. Åkerjorden, som består af lera, lättjord och något mossar, brukas i sambruk uti cirkulation på 8 år. Årliga utsädet har varit 8 t:r Wasa-råg, som vanl. lemnar 15:de kornet, 60 t:r hafre och 40 t:r potatis. Höskörden har varit 7 à 8,000 *℔*. Manbyggnaden innehåller 13 rum med kök. Egendomen värderas till 110,000 rdr rmt.

Risna. Tre mantal krono-säteri uti Spånga socken af Sollentuna härad och Stockholms län, är boställe för chefen vid Kongl. lifregimentet. Härunder lyder $^1/_4$ mtl Sohlvalla; det hela taxeradt till 65,000 rdr rmt. Risna nämnes bland de under sista 30 åren för nya odlingsföretag, och för tillämpning af förbättrade brukningsmethoder eller redskap uppgifna gårdar. Hemmanet har innehafts af Erik Jöransson genom donation, Lichton genom byte, innan det blef militiæ-boställe.

Risshytte. Stångjernsbruk i den delen af Stora Tuna socken och Stora Kopparbergs län, som kallas Utombron, eges, jemte en landtegendom af 47 tld 8,321 kappld i skattehemmanet *Risshyttan*, 4 tld 19,652 kappl. i *Gloten*, 7 tld 28 kpld i *Kutbo*, allts. taxeradt till 47,962 rdr, hvaraf 20,000 rdr för sjelfva bruket, af hofjägmästare Söderhjelms arfvingar.

Enligt Hülphers bestod bruket på 1760-talet af 1 härd, med 180 *sk℔.* smide, och tillhörde då öfverste-löjtn. Söderhjelms arfvingar. Enligt Tuneld skall det bestå af Risshytte hammare, privilegierad 1521, utdömd 1687, men åter tillåten 1707, samt af Risshytte östra hammare, till hvars uppbyggande hofjägmästaren C. G. Söderhjelm erhöll år 1826 privilegium mot dubbel hammarskatt; bruket uppgifves hafva 2 härdar med 840 *sk℔.* smide af eget tackjern, men enligt kongl. bref af d. 27 Juli 1841 tilläts 1,098 *sk℔.* 11 *℔* 5 *℔.* stångjerns extra vågföring emot $1^1/_2$ *sk℔* för 100:de om året i hammarskatt. Tillverkningen skeppas på Gefle och Stockholm. Bruksstämpeln är ett brinnande berg med 2 stjernor.

Rist. Ett frälsehemman i Wretaklosters socken af Gullbergs härad och Linköpings län, som i medio af 1700-talet bestod af 2:ne usla bondkojor, förtjenar omnämnas i anseende till den möda och kostnad som en dess egare, reg.-predikanten Jonas Nordell här nedlagdt. När denna egare köpte gården (år 1755), var väl här, som vid andra skogshemman tillräckligt vidsträckt mark; dock låg allt öde. Men inom 10 år var allt förändradt. Man- och ladugård uppfördes, iskällare inrättades äfvensom ria, karp- och ruddammar, en köksdamm att berga annan fisk till det dagliga behofvet, mjölqvarn uppfördes, kalkugn och tegelbruk inrättades med vattenverk. På egorna anlades 5 st. nya torp; vattendrag öppnades mellan tre sjöar på egorna, som leder vattnet till de anlagda verkens behof, stora mossar förvandlades till äng, etc. *Rist*, tax. till 50,000 rdr, eges, jemte $1^3/_4$ mtl i samma s:n, af kammarherren och grefven A. Gyldenstolpe.

Ristjäle jerngrufvor inom Norrbottens län, hvarur uppfordrats årl. under åren 1834 och 1858 i medeltal 1,363 *sk℔* malm. Största malmfångsten var

1839 af 5,620 *sktl* och minsta 1834 af 145 *sktl*.

Ristomta. Två mtl frälse-säteri uti Sorunda socken, Sotholms härad af Stockholms län, lyder under Fållnäs säteri. Tax.värdet 1862 var 28,000 rdr rmt. Det har tillhört slägten Bååt, en Horn 1686, Hildebrand 1772, kapiten Rosenqvist 1825.

Risveden. Kronoallmänning i Bjerke härad af Elfsborgs län, om 322 tld, har varit 23,622 tld och sträckt sig inom Ale, Kullings och Bjerke härader. Här skola finnas hjortar.

Risäter. Ett mtl skatte uti Nedra Ulleruds socken af Kihls härad och Carlstads län, var en af de gårdar, som lagman Holdo gaf till Riseberga kloster år 1268. Af hemmanet egdes 1862 $^{1}/_{8}$ mtl af Uddeholms bolag, $^{1}/_{4}$ mtl af 2 bönder, $^{1}/_{12}$ mtl lydde under Qvarntorps bruk, och $^{1}/_{4}$ mtl var komminister-boställe.

Roasjö. Annex-socken till Sexdräga pastorat, är belägen uti Kinds härad af Elfsborgs län, $2^{1}/_{2}$ mil från Borås, samt omfattar en areal af 0,304 qv.-mil, hvaraf 0,024 äro insjöar. Marken är bergaktig, rådande jordmånen är sandblandad svartmylla. Af furu och gran växer tillräckligt för behofvet af bränsle. Kyrkan, är af trä, belägen $1^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan, byggdes 1690, men tillbyggdes 1783, och erhöll sitt torn 1811. Altartaflan berömmes såsom ganska vacker. Ätterna Rosenstein och Rosenblad härstamma från kyrkoherden i pastoratet (1709—1738) Erik Rosenius. Här finnes en folkskolbyggnad. Vid hemmanet *Påbol* är en grafbacke med många stenar. Om jordvallen vid *Apelnäs*, se den art.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
409.	668.	$3\frac{15}{16}$.	$\frac{1}{2}$.	$2\frac{3}{8}$.	134,400 rdr rmt.

Socknen underhåller 2 man af indelta arméen. I bevillning erlades 1862: 94 rdr rmt. Af gårdar märkas: 1 mtl säteri *Apelnäs*, tax. till 20,000 rdr rmt, eges af C. von Wackenfelt. — $^{1}/_{4}$ *L:a Apelnäs*, $^{1}/_{16}$ *Eriksberg*, $^{1}/_{4}$ *Holmarp*, $^{3}/_{16}$ *Nygården*, utgöra ett gods, taxeradt till 25,000 rdr rmt, egare Joh. S. Ekelund. — $^{2}/_{3}$ mtl rusthåll *Wennebo*, tax. till 12,000 rdr rmt. Hemmanet *Roasjö* består af $1^{1}/_{8}$ mtl, med garfveri och såg. — $\frac{17}{32}$ mtl *Julåsa*. — $^{1}/_{2}$ mtl *Gyltebacka* är militiæ-boställe. — Adress: Svenljunga.

Robertsforss Jernverk. Under denna gemensamma benämning innefattas Robertsfors jernbruk, Qvarnforss sågverk, en tullmjölqvarn och Fredriksforss jernbruk, alla belägna i Westerbottens län och Bygdeå socken, vid 64° 18′ n. br., $6^{3}/_{4}$ mil n. om Umeå, $^{3}/_{4}$ mil från egen lastageplats vid hafvet, Sikå hamn; och äro alla anlagda vid ett gemensamt vattendrag, den s. k. Rickleå-elfven, hvilken, ungefär $1^{1}/_{2}$ mil före sitt utlopp i Bottniska viken, bildar 3:ne fall, på blott några tusen alnars afstånd från hvarandra. Vid det sista eller nedersta af dessa fall ligger Robertsforss jernbruk, som f. n. består af: en *masugn* med *rostugn;* en *stångjernssmedja*, med 2:ne s. k. franche-comté-härdar, en smälthammare och 2:ne stångjerns-räckhamrar; en *manufaktur-*, en *knipphammare* och 5 *spikhamrar* med särskilda härdar, jemte en varmugn för utsmide af gulmetall; ett *gjuteri* med en kupôl- och en stjelpugn; 2:ne *handsmidesverkstäder* och en svarf för mindre jernpjeser. Masugnen anlades 1759 af bergsrådena Robert Finlay och Johan Jennings; den är flera gånger ombyggd, sednast 1854, efter nyaste konstruktion. Stångjerns- & manufaktur-smedjorna anlades 1782 af bergsrådet Jean Hindric Lefebure, men hafva flere gånger undergått betydliga förändringar; så blefvo t. ex. franche-comté-härdarne uppbyggda 1856. Gjuteriet anlades (omkring) 1830. Vid det medlersta fallet äro sågverket och qvarnen belägna. Sågen anlades 1795 vid det öfversta fallet, men blef 1845 nedflyttad på sin nuvarande plats. Den har 4 ramar och ett kantskärningsverk, samt en sågspånsugn. Hela fastighetsvärdet 1862 var 286,000 rdr rmt, deraf 150,000 rdr för Qvarnforss finbl. såg. Fredriksforss jernbruk, bestående af endast 2:ne stångjernsräckhamrar med 2:ne s. k. tyskhärdar (hvilka dock under vintern, 1857—58, lära blifvit förändrade till franche-comté-härdar), anlades år 1840 af bergmästaren G. F. Ekenstam, dåvarande disponent och egare af $^{1}/_{3}$ i verken, samt konsul Thornberg, egare af de öfriga $^{2}/_{3}$.

Brukets jord- och skogsegendomar bestå af 6 hemman, $^{7}/_{16}$ mtl frälse och $1^{25}/_{64}$ mtl skattejord af Edfastmarks by, hvarå jernbruken, sågverket och qvarnen äro anlagda, och s. k. Edfastmarks öfverloppsmark om nära 2 mtl dels skatte dels frälse, med ett skogsområde af öfver 10,000 tunnland, samt af 25 skattlagda

hemman, tillsammans öfver 2 mtl frälse och skatte, till större delen inom Bygdeå, de öfriga inom Burträsk socken; dessa sednare hemman innehafvas af landtbönder mot årligt arrende i kol eller penningar. Dessutom äro kronoallmänningar inom Burträsks socken till en areal af cirka 100,000 tunnl. skog, privilegierade under sågverket.

Utsmidet af stångjern utgör, för begge jernbruken, cirka 4,000 *skℓℓ* b. v. om året; 30 à 40,000 stockar försågas årligen; jorden vid bruken, eller den som kallas Edfastmark, afkastar, oberäknadt hvad arbetarne erhålla af den jord de innehafva, c:a 1,200 skrindor hö, 20:de kornet af råg samt 10:de kornet af korn och hafra i vanliga år.

Nuvarande egare af bruket äro: hrr J. A. Köhler & Comp., i Stavanger, till $^5/_8$, hr grosshandl. C. Fr. Settervall i Stockholm, till $^7/_{24}$, och hr Ol. Sjöström, verkens nuvarande disponent, till $^1/_{12}$.

Robertsforss bruk har ett kapell med egen predikant och utgör sålunda ett annex till Bygdeå, med en folkmängd år 1855 af 485 personer; hushållens antal år 1862 uppgick till 128. Bruksarbetarnes antal 1860 var 231.

Robertsholm. Ett stångjernsbruk uti Thorsåkers socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, började anläggas år 1837 på Hoforss bruks mark, $^1/_4$ mil högre upp vid samma vattendrag, som nämnda bruk. Byggnaden, inrymmande 3 tyskhärdar och 2 hamrar, fullbordades 1839, och samma år erhöllos dess privilegier. Årliga privil. smidet uppgick år 1845 till 1,200 *skℓℓ*. Brukets fastighetsvärde taxerades 1862 till 14,000 rdr rmt. — Se vidare art. Hoforss och Montrose.

Rockesholm med *Flosjötorp.* Bruks- och landtegendom i Grytthytte socken och härad af Örebro län. Vid Rockesholm, som ligger i socknens sydligaste del, vid Halfvarsnorens södra ända, på gränsen af Nora s:n, $6^3/_8$ mil ifrån Örebro, finnes en tyskhärd med en stångjernshammare samt en manufakturstock med 3 spikhamrar och en klippsax med värmugn för tenskärning; och vid Flosjötorp, beläget $^5/_8$ mil längre norr, också en tyskhärd med hammare, i gamla handlingar kallad Flosjöhammar. Vid förstn. ställe är sedan d. 1 Nov. 1857 oinskränkt smidesrätt och vid det sednare 400 *skℓℓs* privil. smide med 4 *skℓℓs* hammarskatt. Till bruket som har eget tackjern, dels från Flosjö, dels från Finnhytte masugnar, och hvars utskeppning är både på Stockholm och Götheborg, hörer en betydlig skog af c:a 13,000 tunnland. Landtegendomen består af Rockesholms bruksgård med $3^5/_{12}$ mtl underl., hvaraf $^1/_4$ mtl *Måsserud,* samt delar i *Flosjöhyttan,* allts. tax. 1862 till 398,000 rdr rmt. Till egendomen höra äfven en skattlagd qvarn och en husbehofssåg. Vid Rockesholm är ett kapell uppbygdt, och har bruket gemensam predikant med Carlsdal i Carlskoga socken. Rockesholm anlades år 1715 af enkefru Emerentia Stockenström, född Rokes eller Rockes, som blef stammoder för adliga ätten von Stockenström och dog 1741, 64 år gammal. Hon uppkallade stället efter sitt eget slägtnamn, tillhörigt en skottsk ätt, inkommen till Göteborg. Rockesholms bruk tyckes snart gått ur Stockenströmska slägtens ego och tillhörde på 1820-talet en brukspatron Wahlund, som då äfven hade del i Flosjöhammar, till hvilket ställe brukspatronen E. Dahlberg år 1765 fick tillstånd att flytta Norra Kjervingborns bergsmansmide. Egendomen, som genom gifte kom till Holmgrenska slägten, eges nu till ena hälften af doktor A. C. Holmgrens omyndiga barn och till andra hälften af P. A. Sundströms barn, också minderåriga. Postadressen är Carlskoga eller Nora.

Rockhammar och **Storboda.** Manufakturverk och stångjernsbruk, hörande tillsammans och belägna i Fellingsbro socken och härad af Örebro län, båda vid Sverkerstaån, ett af Arboga-åns större tillflöden. Bruken har, förutom manufakturinrättningarne, 6 härdar och 4 hamrar med c:a 6,000 *skℓℓ* stångjernssmide af eget tackjern från Hammarbackshyttan i Lindesberg, samt 1,700 *skℓℓ* manufaktursmide; utskeppningen är på Stockholm. Till egendomen höra $8^1/_4$ mtl, deraf Sällinge, 1 mtl berustadt säteri, och Forss, 2 mtl sk., båda också i Fellingsbro, samt $^1/_4$ hemman i Ljusnarsberg eller Nya Kopparberget. Skogen är betydlig och bestod, åtminstone på

1820-talet, af resliga och friska storverksträd, 180 à 200 år gamla. Båda bruken med qvarn och såg samt $8^1/_4$ mtl taxerades 1862 till 381,900 rdr rmt. Vid hufvudgården Rockhammar, som ligger $3^3/_4$ mil ifrån Örebro och hvars postadress fordom varit Arboga, men nu troligen är Fellingsbro jernvägsstation, finnes en ansenlig och prydlig manbyggning. Bruken äro ifrån början af 17:de århundradet, och har Storboda eller Storbo, som det äfven kallas, alltid legat på samma plats, men Rockhammar deremot varit beläget på två olika ställen förut, innan det blef bygdt, der det nu är. År 1639 nemligen, då det redan kallades Rockhammar, flyttades det af sin dåvarande egare, kronans arrendator af Nora och Lindes bergslager André Dress, född fransman, till en holme längre ned i strömmen, och gaf han då bruket namnet Lustholmen, sedan han anlagt ännu en hammare till den förut befintliga. Under hans måg och efterträdare Jacob Leijel, som i gamla handlingar kallas »en förnäm engelsk köpman i Stockholm», gingo, vid ett stort vattenflöde år 1677, ej mindre de 2:ne hamrarne på Lustholmen, än äfven de vid det $^1/_4$ mil norrut belägna Storbo, förlorade, hvarföre dennes son, brukspatronen Adam Leijel, som blef adlad och introducerad på riddarhuset under № 1,533, uppbyggde bruket längre upp vid ån eller der det nu ligger, då det ock återfick sitt gamla namn. Adam Leijel dog ogift 1729, och genom hans båda systrar, som haft qvar sina andelar efter modern, kom egendomen med deras barn till Svedenstjernska och v. Schantziska ätterna. Nu eges den af ett bolag, hvaribland äro löjtnanterna v. Schulzenheim och öfversten Thure af Wirsén, hvilka fått sina andelar ($^1/_6$ hvardera) i arf, den sednare på sin frus sida, genom förste archiatern David v. Schulzenheim, som var gift med en fröken Svedenstjerna. Kongl. sekret. D. Schulzenheim eger $^5/_{16}$ och enkefriherrinnan Schulzenheim $^3/_{16}$:delar.

Rodga. Ett mtl berustadt säteri uti Simonstorps socken i Linköpings län, $1^7/_8$ mil från Norrköping, $^3/_4$ mil från kyrkan, har vacker belägenhet vid ett med ökor farbart sund mellan Södra och Norra Rodgasjöarne, och är liksom inhägnadt af skogar och berg. Det donerades år 1649 till Sew. Ribbings arfv., reducerades såsom f. d. militiæ-hemman, uppläts 1681 åt Petter Hellwegh med säterifrihet. Det har vidare egts af friherre Hamilton, Jac. Grawer, Chr. Brandt, från 1819 M. L. Ekelund; år 1862 af brukspatronerna W. & H. Ekelund samt medicinalrådet D. Ekelund. År 1687 anlades här en segelduksfabrik för kronans räkning, som lärer varit den första i riket och i början drefs med 33 väfstolar, och försörjde 500 hushåll men hade 1821 blott 11 stolar, 13 arbetare och en tillverkning af 14,848 alnar, år 1850 blott 3,884 alnar, men arbetarnes antal uppgafs till 45; är nu mer nedlagd.

Rodga säteri utgjorde 1862, jemte $^3/_8$ mantal, 15 torp, stamp, husbehofssåg och qvarn, ett gods, taxeradt till 136,500 rdr rmt, hvaraf sjelfva säteriet till 110,000 rdr rmt. Tillhörande skogar utgjorde 8,000 tld. En jerngrufva upptogs här 1811 och en annan 1826.

Rogberga. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Tveta kontrakt af Wexiö stift, utgöres af socknarne Rogberga och Öggestorp, samt innefattar $66^5/_8$ mtl, bebodda år 1860 af 2,327 personer. — *Rogberga,* modersocken, uti Tveta härad af Jönköpings län, $11^3/_4$ mil från Wexiö, $^7/_8$ mil från Jönköping, omgifves i öster af Öggestorps och Hakarps socknar, i söder af Ödestugu socken i Westra härad, i vester af Barnarps och Ljungarums socknar samt i norr af Ljungarums och Hakarps socknar — har 150 fots höjd öfver sjön Wettern. Socknen, som i äldre handlingar skrifves dels Rågberga och dels Roughbergha, är $1^3/_4$ mil lång, men endast $^1/_2$ mil bred, samt omfattar en areal af 0,993 qvadratmil, hvaraf 0,042 äro insjöar. Den utgör till stor del en dalsträckning mellan 2:ne bergshöjder i öster och vester, hvaraf den östra kallas Klefvaåsen samt fortgår inåt Hakarps socken i sammanhang med Husqvarnabergen. Enskilda bergkullar finnas på åtskilliga ställen, hvarifrån vackra utsigter visa sig. Af sjöar är *Thenhults-sjön* störst, omkring $^1/_4$ mil lång, dernäst *Rogberga* sjö, som har några täcka öar. Jordmånen är i allmänhet god och

består mest af mylla, lera och sandblandad mulljord. Dalen, som ligger intill Klefvabergen och sträcker sig från Thenhult mot Husqvarnaån, anses mest fruktbärande. Af sädesslag odlas mest råg och hafra, dernäst hvete och minst korn. Rågen lemnar största afkastningen och är cirkulationsbruket i full gång nästan på alla hemmanen. Obetydlig skog finnes, sedan den blifvit försåld till Jönköpings stad; fordom har här funnits bokskog. — Kyrkan af sten, med särskild klockstapel af trä, belägen på höjden af en bördig omgifvande slätt, ligger $^{7}/_{8}$ mil från Jönköping, $5^{1}/_{8}$ mil från Ekesjö och 4 mil från Grenna, är byggd åren 1643 och 1644. Den förra kyrkan förstördes af vådeld 1642. En ny större kyrka med torn af sten har församlingen beslutat uppföra på den vackra och med träd omgifna kyrkogården samt utsatt att vara fullt färdig år 1865. Af kyrkoherdar må nämnas magister Peter Bergvald (1742—1778) fader till advokat-fiskalen Anders B. adlad Wasastjerna, hvilken var den enda af närvarande embetsmän, som, då Ryssarne intog Wasa, i kyrkan offentligen undandrog sig att svärja ryska kejsaren tro- och huldhetsed. — Ett lånemagazin är beläget öster om kyrkan, i hvars grannskap vidare finnas sockne-, skol- och fattighus förutom ett i söder af socknen och på hemmanet Hundhults egor uppfördt skolhus. Här finnes äfven tingshus och häradsfängelse. Barnundervisningen bestreds 1862 uti en flyttbar folkskola samt 3 flyttbara småbarnsskolor. Fattigbidraget utgår dels med 18 kappar säd och 6 *lb* kött af hvarje hemman, dels ock med penningar. Folkmängden, som på 1760-talet var 800 personer, uppgick 1856 till 1,517 personer, hvaraf 15 tillhörde ridderskapet och adeln, 2:ne preseståndet, 25 s. k. ståndspersoner, 1,220 bondeståndet och 255 till alla andra. Bönder på egna hemman voro 82, på andra hemman 20. Jordtorpare 36 och stattorpare 1.

Ortens produkter afsättas i Jönköping. Landsvägen, som kommer från Jönköping, och hvilken i sednare tider blifvit mycket förbättrad, delar sig i socknen, så att den ena grenen går åt Ekesjö och den andra åt Kalmar. Gästgifvaregården i socknen heter *Ingaryd*, hvarifrån skjutsas till *Jönköping* $1^{1}/_{8}$ mil, *Barnarp* $1^{1}/_{8}$ mil, *Esperyd* $2^{1}/_{4}$ mil, *Råby* $2^{3}/_{8}$ mil, m. fl.

Bland märkvärdigheter och fornlemningar nämnas: den s. k. *Mickelssten* upprest i vinkeln, hvarest vägarne till Ekesjö och Kalmar från Jönköping dela sig, till minne af Tveta härads allmoges seger, under anförande af skogvaktaren Mickel i Thenhult, öfver en dansk krigshär år 1611. Slaget stod i grannskapet af stenen på s. k. *Myrstada slätte.* Minnesvården restes år 1842.

En annan sten midt emot nyssnämnda och utmed landsvägen med Carl XI:s namn uppå samt årtalet 1673, utmärkande fredsmil från Jönköping.

På Östra Ubbarps egor äro 5 st. i rundel uppresta stenar, som anses utmärka ett gammalt domareställe. Ättehögar synas på Bogla egor. Vid torpet Krono-Eken qvarstår en stubbe efter en stor ek, nedhuggen på 1770-talet, och hvilken ek fordom utgjort egoskiljemärke. En annan märkvärdighet har hemmanet *Hyltan*, hvilket Gustaf I skänkte 1530 till everldelig besittning åt en von Stahl från Elsas, en konsterfaren harnesksmed, som satt sig ned vid Husqvarna och blef stamfader för adliga ätten v. Stahl.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805	— 1861	sk.	kr.	fr.	år 1862.
932.	1,571.	14.	$3\frac{3}{4}$.	$21\frac{1}{4}$.	1,044,190 rdr.

Gårdar: 3 mtl säteri *Riddersberg*, areal 508 tld; 1 fr. *Bogla* Hulug., areal 194 tld; $^{1}/_{2}$ mtl *Elmevik*, areal 244 tld; $1^{3}/_{4}$ *Fagerslätt*, 454 tld; 2 mtl *Heljaryd*, 748 tld; $^{1}/_{2}$ mtl *Hult*, 262 tld; $^{1}/_{2}$ *Hundshult*, $^{1}/_{2}$ *Lönneberg* jemte $^{1}/_{2}$ *Åkarp* lyda under Rosendahl i Hakarps s:n; $^{1}/_{2}$ *Ingaryd;* 1 *Mjälaryd;* 1 *Lidhult*, 392 tld, tax. till 27,000 rdr, eges af ryttm. B. Ribbing. 1 mtl *Ubbarp*, egovidd 1,700 tld; $^{1}/_{2}$ *Målen*, 1 säteri *Rogberga*, tax. till 28,000 rdr, egas af Anders Svensson i Strand. — $^{1}/_{2}$ *Spexeryd*, med en brunstensgrufva eges af hr P. B. Sandersson; 2 *Thenhult*, tax. till 45,000 rdr, eges af jägm. A. H. Sundblad; 1 *Westraby*, 2 *Åkarp*, 1 *Öxnehaga*, alla frälse. — 1 mtl *Fagerslätt*, qvartermästare-boställe. — $^{1}/_{2}$ mtl *Hult*, regimentspastors-boställe; $^{1}/_{2}$ *Klefvarp* med tegelbruk, $^{1}/_{2}$ *Stora Westansjö*, häradshöfdinge-bost. — $1^{1}/_{4}$ *Rogberga*, kyrkoherdeboställe. — $1^{1}/_{2}$ *Bogla*, $^{1}/_{2}$ *Fagerslätt*, 1 *Grenåsa*, 1 *Hyltan*, 2 mtl *Horssarp*, med manufakturverk, samt $1^{1}/_{2}$ mtl underl., tax. till 73,300 rdr rmt. — $1^{1}/_{2}$ *Hundshult*, 1 *Klefvarp*, $^{1}/_{2}$ *Knifshult*, $1^{1}/_{2}$ *Mjälaryd*, 1 *Tormenås*, $^{1}/_{2}$ *Lilla Westansjö*, $^{1}/_{2}$ *Wåeryd;* $^{1}/_{2}$ *Wissmålen* eges af häradshöfding Ribbing; 1 *Åkarp;* alla skatte. — Tegelbruk

finnas på *Riddersbergs* och *Klefvarps* egor. — Adress: Jönköping.

Rogen. Hamn i Wenern, af 8 fots djup, hörer till Bolstads socken, af Sundals härad och Elfsborgs län.

Roggerd (i 1825 års jordebok), Rågerd. Annex-socken till Högsäters pastorat, är belägen på Dal uti Wahlbo härad af Elfsborgs län, samt omfattar en yta af allenast 0,496 qv.mil. Marken är bergaktig och ojemn; sand är den rådande jordarten. En betydlig del af socknen i norr upptages af den stora Öije mosse. Kyrkan, med torn och sakristia, allt af timmer, är byggd år 1736. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola. Socknen, hvars namn uttalas af allmogen *Rudjal* och skrefs så 1610 i kronotiondelängden, beboddes år 1805 af 483, år 1860 af 1,140 personer*), samt innefattar 8 1/4 mantal skatte, 1/2 mtl krono; dessutom höra hit i kyrkligt afseende 1 *Huggesyr*, 1/4 *Rud* från Gesäter socken, 1 *Gundbjörbyn*, 1/2 *Bräckan*, 1/2 *Brene*, 1/8 *Ullpassbo* från Rölanda socken, allt i Wedbo härad; denna del kallas Grubbekroken. Fastighetsvärdet år 1862 taxerades till 281,700 rdr rmt; bevillningsafgiften för inkomst var 44 rdr 52 öre. — *Fornlemningar:* Häraf finnas 2 hällekistor, 26 st. större och mindre grifthögar, deribland 3 ovala på Stommens egor, 3 vid Bön; 19 stenar förekomma vid *Brene, Bodane, Stommen,* m. fl. Icke långt från kyrkan äro de s. k. *Drottninghögarna,* hvarvid följande sägen är fästad: »Tre drottningar kommo här en gång tillsammans. Hvarje af dem ville vara förmer än de andra; det kom derföre till strid mellan deras män. Under det konungarne som hetast stredo, blefvo drottningarne förvandlade i hönor. Dessa hönor synas ännu understundom på högarne.»

Gårdar och byar: 1/4 *Balltorp*, 1 *Bodane*, 1/4 *Bön*, 1/2 *Fagerhult*, 1/2 *Gäxbo*, 1 *Hallebo* 1/4 *Långelanda*, 1 *Mabråten*, 1/2 *Rud*, 1 *Starlanda*, 1/2 *Norre Steneryr*, 1 d:o *Södre*, 1/2 *Stommen*, alla skatte. 1/4 *Sörsäter*, och 7/48 mtl *Stommen* utgöra kapellansbohl, 1/4 *Åsebo*, militiæ-boställe. Frälse-utjorden *Arud* under Långelanda. — Adress: Wenersborg.

*) Enligt mantalslängden beboddes 1862 den del af socknen, som hörer till Wahlbo härad, af 621 personer på 132 hushåll.

Rogslösa, se art. Roxlösa.

Rogsta. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Helsinglands Norra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af socknarne Rogsta och Ilsbo, med $45\frac{267}{384}$ mantal, bebodda 1860 af 2,062 personer. — *Rogsta,* modersocken, belägen uti Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 26 mil från Uppsala, 3/4 mil n. n. o. från Hudiksvall vid hafvet, omfattar med Arnö och Bergö kapell en areal af 2,002 qv.mil, hvaraf 0,044 äro vatten, eller, enligt en från pastorsembetet meddelad uppsats, 30,425 geometriska tunnl., hvaraf 295 åker, 2,065 äng, och 28,180 tld skog och betesmark. Öfver 70 smärre sjöar finnas här och deribland 30 ensamt på Hornslandet, en halfö i hafvet. Marken är till större delen bergaktig; dock finnas här några slätter och der är jordmånen sandblandad lera. Skog växer till husbehof. Uti fjärdarne, som skära sig långt in i landet, idkas fördelaktigt strömmingsfiske och var fordom mer än nu *Arnöviken* en vigtig fiskehamn, hvilken äfven Forssa, Tuna och flera socknars inbyggare ansågo sig berättigade att begagna. År 1590 funnos här 4 sågar, af hvilka tull till kronan utgjordes.

En helsobrunn finnes i byn *Rogsta.* Gamla kyrkan, belägen 11,8 mil från Gefle, uppfördes i 11:te eller 12:te seklet af en Tattes ättling Lönne, jemte dennes bror Arn och son Rogge. Denne Lönne, som var en mäkta rik man, bespände sadelmunderingen på sin häst med silfverkedjor, och förbjöd menigheten att ringa samman till gudstjenst förr än klangen af kedjorna hördes till kyrkan, och kallas ännu i dag vägen från Lönnånger Herrmansvägen, eller Herrmansled. Sagoskriften tillägger, att en af dessa kedjor i sednare tider blifvit invid vägen funnen af en bonde. I Rogsta Illustrata, ett manuscript, anföres samma sägen tillämpad på en vida yngre person, Sigward Benktsson från Lönnånger, som lefde i Sture den äldres andra regerings tid. Denne man var troligen en mäktig Birkekarl. Den nya kyrkan invigdes 1858. På gärdet söder om Malsta gästgifvaregård finnes en af de märkligaste runstenar inom Helsingland, hvarom hänvisas till art. *Malsta.* Å en

annan runsten ej långt derifrån vid Sannå qvarndam, hvilken sten i äldre skrifter kallas stenen i Angedal, ses följande inskrift: Brises son var Fromund och derpå *Thormund och derpå Ravis och derpå Un. Fromund Fisiolfsson ristade denna sten efter sin far.* Såsom minnesmärken från ett aflägset tidhvarf vilja vi här omnämna de tornmurar, hvaraf grundvalarne ännu visas på flera ställen, såsom vid byarna *Wälstad* och *Frölland.* Rörande tornet i Frölland, som nu är jemnadt med marken, har den bekante prosten Broman i II flocken af Glysisvallur lemnat en upplysning, som finnes ordagrannt intagen i Widmarks beskrifning öfver Helsingland, sid. 58—59.

Folkmängd.		Hemmantal.		Fastighetsvärde
1805 —	1862	sk.	fr.	år 1862.
979.	1,607.	$35^8/_9$.	1.	669,700 rdr.

Hushåll 395.

Af tax.värdet äro 46,100 rdr för annan än jordbruksfastighet och 23,410 rdr för folkskolbyggnad och skollärarebostad, sockenmagazin och kyrka. I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 296 rdr 46 öre. Största egendomen utgöres af $3\frac{9}{128}$ mtl *Arnön* jemte Arnö stakegårdar och båtströmmingsrodd samt Hornslands skälfiske; det hela taxeradt till 94,800 rdr rmt, lyder under Iggesunds bruk. — 1 mtl *Prestgården.* — $^1/_4$ mantal *Garluö* och $^{11}/_{32}$ mant. *Westanbäck* egas af f. riksdagsman Erik Ersson. — Under Ströms bruk lyda $^2/_3$ mtl *Söråkre,* $\frac{71}{192}$ *Bro,* $^{27}/_{32}$ *Åkern,* $^5/_{16}$ *Bästdal,* $^3/_8$ *Sved,* $^7/_{16}$ *Brytte,* alltsammans taxeradt till 42,800 rdr rmt. — Adress: Hudiksvall.

Rohne. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisby stifts södra kontrakt, utgöres af Rohne och Eke socknar, med $25^7/_8$ mtl, bebodda 1860 af 1,162 personer. — *Rohne,* modersocken, är belägen uti Södra häradet och Hemse ting af Gotlands län, $5^1/_2$ mil s. s. o. från Wisby, vid hafvet, omkring 70 fot högt öfver detsamma, samt omfattar en areal af 0,385 qvadratmil, hvaraf 0,072 äro vatten. Marken är jemn, rådande jordmånen sand. Behöflig skog växer här. Kyrkan, af sten, är mycket gammal. Bland kyrkoherdar nämnes doktor Israel Åkerman, hvars son var chirurgiæ professoren Jacob Åkerman, född här 1770. En liten vik af hafvet formerar en ganska god hamn, kallad Rohnehamn, som erhöll år 1827 stapelfrihet; der finnas 3 lotsar och god hållbotten på redden, som är mycket rymlig och har inlopp norrifrån för 16 fots djupgående fartyg. Inre hamnen uppgrundas årligen mer och mer. År 1830 hade den ett besök af prins Carl af Preussen. Utanför hamnen äro 2:ne holmar, *Ut-* och *Inholmen.* Här i socknen ha blifvit gjorda åtskilliga fynd, såsom i Juni 1838 af silfverstänger och smycken samt anglosachsiska, gamla tyska och några cufiska mynt, uppgående i vigt till 576 lod. I Sept. 1843 hittade bonden Rasmus Findarfve här, under plöjning å en afröjd stenkalm i sin åker, då en kopparask fastnade på plogspetsen, 3,350 silfvermynt, större delen tyska, resten anglosachsiska, danska och norska, men alla från 10:de och 11:te seklen — inalles omkring 10 ℔ viktvigt eller 160 rdr specie.

Folkmängd.		Hemmantal.		Tax.värde
1805 —	1862	sk.	kr.	år 1862.
635.	929.	$17\frac{7}{8}$.	$1\frac{3}{4}$.	481,700 rdr.

Gårdar och hemman: *Prestgården,* $^3/_8$ mtl. — Största egendomen är *Rohnemyr,* som eges af Myrodlingsbolaget. — Följande hemman finnas: $1^1/_8$ *Jaxarfve* (hvaraf $^3/_{16}$ mtl har 30 tld god åker och 15 tld myrmark), $1^3/_8$ *Boes,* $1^1/_2$ *Davide* (hvaraf $^1/_4$ mtl innehåller 61 tld åkerjord, 7 tld skogsmark, 30 tld till större delen odlad myrmark), $^1/_8$ *Halfbenarfve,* $^5/_8$ *Gerette,* $^3/_4$ *Domerarfve,* $^3/_8$ *Högdarfve,* $^5/_8$ *Autsarfve,* $^1/_8$ *Lillegårds,* 1 *Findarfve,* $^3/_4$ *Burge,* $^3/_4$ *Stahle,* $1^1/_8$ *Tomta,* $^1/_2$ *Gullgårde,* $^1/_8$ *Tronhage,* $^3/_4$ *Engårde,* $^1/_4$ *Jacobs,* $^1/_8$ *Matts,* $^1/_4$ *Mattsarfve,* $^3/_4$ *Halor,* $^3/_8$ *Gethor,* $^3/_4$ *Åhlarpe,* $^1/_2$ *Magnuse,* $^1/_4$ *Sigdes,* $^1/_4$ *Bothes,* $^3/_8$ *Winarfve,* $^5/_8$ *Uggårda,* $^1/_4$ *Lauritze,* $^5/_8$ *Smissarfve,* $^3/_8$ *Ogges,* $^1/_2$ *Frixarfve.*

Rohnemyr. Egendom, till större delen belägen uti förutbeskrifna socken, der dess hufvudgård, bestående af $^1/_4$ mant. *Davide* och $^3/_{16}$ mtl *Jaxarfve,* ligger $^1/_2$ mil från Rohnehamn, och anses för en af de bästa på Gotland; den innehåller 1,300 tld, hvaraf 300 tld fast mark, hvars botten utgöres af mergel; återstoden, 1,000 tld, består af myrjord på samma bottenlager, tillhörande dels Rohnemyr, dels den bredvid liggande Alfva myr (c:a 200 tld). Den odlade jorden utgör 800 tld, hvaraf hälften gräsbärande. Byggnader äro uppförda till ett värde af 34,000 rdr rmt. I mån som odlingen fortsättes, förvandlas vidare myrjorden till fast åker och äng, emedan torflagret, med undantag af myrarnas midt, medgifver att från dikena upptaga mergel för att på tegarna spridas, tills slutligen alfven blifver för plogen åtkomlig. Midt i myrarna finnes

godt tillfälle till torftägt, som ersätter bristen på ved. Torftillgången skulle äfven kunna tjena till åstadkommande af ångkraft för bedrifvande af cementfabrikation, hvartill här i betydande lager befintlig hydraulisk kalk gifver anledning. Ångkraften är äfven högst behöflig här, der man med öfverflöd på säd ofta saknar mjöl till brödbakning. Samma ångmaskin torde äfven kunna användas till oljepressning, då Gotlands mergeljord har stor benägenhet att frambringa oljeväxter.

Rolfstorp. Annex-socken till Grimethons pastorat, är belägen uti Himble härad af Warbergs fögderi och Halmstads län, $1^1/_2$ mil o. n. o. från Warberg — vid 125 fots höjd öfver hafvet — samt omgifven af Skällinge, Hvalinge, Svartrå, Gödestad och Grimethons socknar; arealen är 0,484 qvadratmil, hvaraf 0,020 äro vatten. Socknen genomflytes af Himbleån, hvilken delar henne i skogs- och bergsbygd, hvaraf från äldre tider uppkommit benämningarne: »Socknen ofvan ån» och »Socknen utom ån.» Af de strömdrag, som genomskära socknen, märkas vidare *Hofgårdsån,* kommande ur Stensjön och bildande vid Hofgård flera goda fall samt flytande uti Himbleån nedan om Hofgården; *Horssabecken, Linnebecken* och *Örabecken.* Det högsta berget inom socknen är *Tingåsatufva.* För en betydligare höjd utmärka sig *Böstesberg, Rolfstorpsklef,* m. fl. — Jordmånen består dels af lera, dels af sand. Mergel finnes uti Åbrinkarne vid Himbleån mellan Rolfstorps bys utmark och säteriet Hofgården. Kyrkan, belägen på en höjd af $^2/_5$ mil från moderkyrkan, omgifven af höga ekar, är gammal, men tillbyggdes 1817. Altarprydnaden är af bildhuggeri. Af kyrkoherdar inom pastoratet förtjenar nämnas den i år (1864) vid 90 års års ålder aflidne prosten Sven Peter Bexell, som mycket sysselsatt sig med historiska och archeologiska undersökningar och utgifvit bland andra skrifter: »Hallands historia och beskrifning;» »Göteborgs stifts historia och herdaminne.» — I socknen ligger på ett berg, kalladt *Stämmet,* en fullständig domkrets; en ättehög, *Namnlösekulle;* en ättestupa, *Walaklint,* och det ryktbara *Himmelsberget* (se den art.). Här reser sig ock det af sagan och sången förevigade Himinbiorg, Asadrottens Heimdals fordna hemvist. Vid plöjning å nyodling på en åker ha i år, 1864, funnits 3:ne flintsågar.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
922.	1,466.	$43\frac{1}{2}$.	1.	—	763,000 rdr.

Hemmantalet var 1862 skiftadt i 150 egolotter; hushållens antal var 292. Socknen underhåller 4 man af indelta arméen. I bevilln. erlades efter II och III art. 435 rdr rmt. — Gårdar: Här märkes *Hofgårds* säteri, hvarunder lyda 1 mtl *Gässlösa* med qvarn, $^3/_8$ mtl sk., $^3/_8$ mtl fr. *Åkulla,* tax. till 55,500 rdr, egare kapten A. Bexell. Fordna egare hafva varit desamma af Wollfradtska familjen, som egt Thorstorps säteri. $1^3/_4$ mtl *Multan,* på 2:ne gårdar. — 1 mtl *Rolfstorp.* Kyrkan eger hemmanet *Esbjörn Svensgård* i *Multan.* Rolfstorps stomgård, som nu är enkesäte, har fordom varit pastorsboställe, hemmanet kallas ännu prestgården, liksom *Klockaregården* fordom varit klockarens boställe. — I *Rolfstorps by* har under året 1860 inrättats ett nytt gästgifveri, hvarifrån skjutsas till: *Åsbro* $1^7/_9$ mil, *Warberg* $1^5/_{12}$, *Köinge* $1^{21}/_{32}$ samt *Fastarp* $1^3/_5$ mil. Hemmanet *Hafstorp* skall fått namn deraf, att hafvet fordom gått ända upp till detta hemman uti de från stranden ända hit fortsatta sanka kärrängar, der skeppslemningar ofta blifvit funna. — Här finnas *Skällinge* qvarnar samt 9 husbehofsqvarnar, lädergarfveri och färgeri. — Adress: Warberg.

Rolsberga (i mantals- och taxeringslängden), *Rolfsberga.* By uti Gudmundtorps socken, Frosta härad och Malmöhus län, innefattar $^{31}/_{48}$ mtl uts. frälse, $2^{35}/_{48}$ mtl ins. frälse på 15 n:r, hvaraf $1^5/_8$ mtl utgöra en gård, hvartill brukas $^1/_3$ mtl, som arrenderas af egaren till gården, inspektor Clausén. Det öfriga har 9 egare. Under Pugerups säteri lyda № 5, 10, 15, $^{11}/_{16}$ mtl och under Löberöds säteri № 3 & 11, $^{31}/_{48}$ mtl. Till byn, som beboddes 1862 af 192 personer på 45 hushåll, höra dessutom 5 gatuhus, en väder- och en vattenqvarn; hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 241,950 rdr rmt. — Under snapphanefejden plundrades här till och med danska konungens tross af denna vildsinta hop, som eljest var af Danskarnes parti.

Roma. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisby stifts medelkontrakt, utgöres af socknarne Roma och Björke, med 32 mtl, bebodda 1860 af 776 personer. — Pastoratet är omgifvet med träsk och mossar. Marken är jemn, jordmånen består af lera. På skog är brist. — *Roma,* modersocken, är belägen på Gotland och hörer till Wisby läns Norra fögderi. Kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil s. v. från Wisby och af sten, har

skeppens takhvalf hvilande på pelare i 2 rader och öfver mellangångarne kroppås-, men öfver sidogångarne luttak. Här märkas ruinerna efter det fordna *Roma* kloster, se nedan. I en åker vid Roma har gjorts ett intressantare fynd af två gamla jernnycklar, som tros vara de fordna klosternycklarne; de förvaras nu i Stockholms antiqvitetsmuseum. — Vid Roma stod 1288 ett slag mellan Wisbyboerna och de upproriska bönderna; manspillan var stor på båda sidor; men slaget var ej afgörande.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	år 1862.
335.	568.	$14\frac{1}{2}$.	$8\frac{1}{4}$.	702,700 rdr.

Gårdar och byar: *Roma klosters kungsgård*, $6^7/_8$ mtl, *) tax. till 169,800 rdr, belägen i den bördigaste delen af Gotland vid det fordna klostret, var förr landshöfd.bost., men sedan residenset flyttades till Wisby har den varit utarrenderad, nu sednast på 20 år från 1864 till 1884 mot ett arrende af 2,995 kub.fot 6 kannor spannmål, hälften råg och hälften korn; enligt beskrifning till en år 1862 upprättad karta höra till kungsgården 633 tld, 31,9 kpl. åker och tomter, 700 tld 30,6 kpl. äng och myr samt 582 tunnland 17,7 kappl. skog och betesmark; jordmånen består förnämligast af lera. Ladugården uppgifves af Djurberg vara uppbyggd af marmor. $1^1/_8$ *Ejmunds*, egdt af majoren och riddaren Baumgarten, $^{13}/_{16}$ mtl *Stora Weller* äro de gårdar, som hafva största taxeringsvärdet. Här finnas vidare $1^1/_8$ mantal *Prestgård*, $1^3/_4$ *Aumunds*, $1^1/_8$ *Karby*, $1^3/_8$ *Möllebjers*, $1^1/_4$ *Oppenbys*, $^3/_4$ *Bjers*, $1^1/_2$ *Busarfve*, $^3/_4$ *Larsarfve*, $^5/_8$ *L:a Weller*, $^7/_8$ *Diskarfve*, 1 *Tymans*, $^5/_8$ *Snofvalds*.

Roma kloster var beläget omkring 2 mil österut från Wisby i ofvanbeskrifna socken och synes af flera omständigheter varit ett af de mäktigaste och rikaste, som någonsin funnits i hela norden. Klostret, hvars äldsta namn var Gutvald eller Gutvalla, anlades 1160 under konung Sverkers tid; först i sednare tider blef det kalladt *Ruma* eller *Roma* efter socknen; sedan 1515 är det under namnet Roma upptaget i biskop Brasks förteckning på klostren, som tillhörde Linköpings stift. I början stod klostret under uppsigt af abboten i Nydala kloster, hvarifrån det erhöll sina första munkar, som kommo att nu höra till den mäktiga Bernhardinerorden. Snart fingo dock Roma klosterbröder sin egen abbot, ty år 1249 förordnade påfve Innocentius IV, att samtlige Bernhardinermunkarne skulle hafva sina abboter och konsistorier inom egna kloster. Roma blef alltmer rikt och ryktbart, hvarom äfven dess många kostbara byggnader vittna. Sjelfva kyrkan, 142 fot lång och 54 fot bred, var uppförd af stora, finhuggna marmorstenar. Dess hvalf uppburos af 12 vackra runda pelare af slipad mångfärgad marmor. Här funnos 8 altaren. För öfrigt utgjordes klostrets byggnader af tre flyglar mot kyrkan i söder, med en stor borggård i midten, omkring hvilken gick en hvälfd gång för de högtidliga processionerna. Denna hvälfda gång uppbars af 28 pelare. I flyglarne voro, utom sessionsrum, arkiv, bibliothek, matsal, audiensrum eller talsal samt en mängd gästrum, beqväma boningsrum för 50 personer. För kök och visthus funnos särskilda flyglar. Äfven funnos fiskdammar med rinnande vatten, hvilka dammar voro anlagda af huggen marmor. Flera andra, till klostret hörande ståtliga byggnader äro nu förstörda, och den herrliga ruinen efter det fordna Bernhardinerklostret blef omkring år 1730 med sina ståtliga murar och präktiga pelare förvandlad till stall. — Klostrets fasta jord utgjordes af 21 hemman, hvaraf några lågo på fasta landet. Dessa hemman sköttes frivilligt af kringboende allmoge, och afkastningen tillföll Roma klosterbröder. Bland dem, som rikt begåfvade detta kloster, voro äfven de af sin broder Waldemar sedan ihjälhungrade svenska hertigarne Erik och Waldemar. En dryg utgift hade dock Roma kloster i likhet med alla andra, nämligen den årliga skatten till påfven i Rom. Den bestod af reda penningar och kallades i Sverige vanligen för »S:t Peters penning». I Roma skall hafva funnits, efter försäkran af gotlänningen Johan Vastovius, som var bibliothekarie hos konung Sigismund i Polen, bland alla offentliga bibliothek det dyrbaraste och rikast försedda af alla klosterbibliothek på den tiden. Der funnos bland annat 2,000 band af de aldra äldsta och raraste codices, utom ett stort antal nyare skrifter. — Gotlands Bernhardinermunkar bidrogo mycket till Liefländarnes omvändelse till kristendomen.

Romas första egna abbot, som ditkom 1164, var frater Petrus, som varit

---

*) Genom bref af d. 11 Juni 1863 har kongl. kammar-kollegium förordnat, att lägenheten Nährsholmen i Nährs socken skall stå och svara för $^9/_{32}$ mtl, Skenholmen i Ruthe för 1 och Kungsgården för $5^{19}/_{32}$ mtl, tillsammans $6^7/_8$ mtl.

munk i sjelfva Clarevalls kloster under S:t Bernhard, och sista abboten i detta nära 400-åriga kloster var Johannes Bonesach, under hvars tid Gotland ännu var danskt, och när reformationen stadfästades i hela Danmark 1537, antog Bonesach evangeliska läran och blef, ehuru mycket gammal, pastor i Björke. Med reformationens framgång och hans aflägsnande från Roma, upplöstes klosterlefnaden derstädes, och Roma förvandlades till kungsgård.

Romboland eller **Rumböland.** Så kallar Dalkarlen allt land, som ligger söder om Dalarne; men egentligen är det en benämning på slättlandet i Uppland och Westmanland, till skilnad från dessas skogstrakter. Rombolands- eller Romblanns-bönder hafva af ålder i Falun haft sin särskilda försäljningsplats: Bondeller Rombo-torget.

Rome-hed. Dalregimentets exercisplats, är belägen mellan Gustafs och Stora Tuna kyrkor, $2^1/_2$ mil från Fahlun.

Romelanda, *Rommelanda* (i 1825 års jordbok). Annex-socken till Karreby pastorat, är belägen uti Inlands Södre härad af Göteborgs och Bohus län, vid Göta elf, $^3/_4$ mil n. n. o. från Kongelf, $2^1/_4$ mil från Göteborg, vid 90 fots höjd öfver hafvet, samt intager en vidd af 15,760 tld (efter Hahr) eller c:a 18,000 (efter Forsell), hvaraf 592 tld efter den förre och 1,420 efter den sednare äro vatten. Marken är ojemn och bergaktig; förbi kyrkan stryker en $^3/_4$ mil lång dalgång fram till Hede gästgifvaregård, der den afskäres af en bergås. Åt öster stänges denna dal, som kallas Romelanda slätter, af en lägre höjdsträckning, på hvilken *Dössebacka* hed, som begagnas af Götha artilleriregimente såsom öfningsplats vid målskjutningar och bombkastning, är belägen. Strax norr om Hede vidtager åter en stor, utmed elfven liggande dal, hvilken fortsätter till Torpe härads gräns och sammanhänger med Westerlanda sockens elfdal. Några hemman hafva styf lera i åkern, men de flesta sand och någon mossjord. Endast *Solberga by* eger rådande mylla på lerbotten. Norra och nordvestra trakterna äro någorlunda skogbevuxna med så väl barr- som löfskog; men tillgångarne sträcka sig föga öfver hemmanens egna behof. Deremot är torfmosse-tillgången ganska god. *Öfra* och *Nedra Torpare-rotarne* utgöra en hop små, usla hemmansdelar, som ligga vildt kringkastade i fjellet på gränserna mot Spekeröds, Ulklums och Westerlanda socknar. I Göta elf ligger en utmärkt jemn och bördig ö af 313 geom. tlds vidd, kallad *Tjurholmen,* se den art. — *Romelanda* kallades i äldre tider *Rymalönd* och *Rymalanda* socken. Dess invånare kallades *Rymar.* Kyrkan är gammal, men år 1706 ombyggd, eger ett naturskönt, dominerande läge på en med löfträd bevuxen bergshöjd. Om kyrkoklockan, som hänger uti ett torn, gå åtskilliga traditioner; än säges hon under Krabbefejden blifvit hitflyttad från Bergjoms kyrka i Westergötland; än skall hon blifvit af konung Carl X tagen i Tyskland och af honom hitskänkt. Hon är särdeles välljudande, hvilket härledes deraf, att hon blifvit bestänkt af gjutarens blod, hvilken skall vid gjutningstillfället i Wismar år 1567 blifvit nedstucken af sin mästare. Få fornlemningar finnas, nämligen några grafhögar vid Hög och på Lysegården. Vid Broans bro och vid Solberg ligga ett par skansar från 1600-talet, uppkastade mot fiender norr ifrån. Hos inbyggarne, kärnan af de gamla, i historien illa beryktade Elfvargrimarne, lefva många forntida traditioner. En af de märkligaste är följande, efter A. E. Holmberg återgifven:

»En julafton kom en dräng, från gården *Grinsvall,* till berget *Aleklätten* (det höga berget vid Dösebacka), för att söka några bortlupna får. Bergakungen utkom och gaf sig i tal med drängen samt bad honom slutligen, att han skulle resa till Dovrefjell i Norge, der bergakungen hade en broder, med hälsning till denne, att bergakungen ville flytta till honom, emedan han ej kunde lida »bjellekon i Tyfters hage» (Romelanda kyrkoklocka). Drängen åtog sig uppdraget och red åstad på bergakungens bästa häst samt återkom inom kort, med hälsning från bergakungen i Dovrefjell, att hans broder i Aleklätten vore välkommen. Denne framsatte nu tvenne skrin, det ena guldbeslaget och prydligt, men det andra fult och oansenligt, samt bad drängen utvälja ett af de båda såsom belöning för sin möda. Emedlertid hade drängen af jätten i Dovrefjell blifvit beredd på detta val genom underrättelsen, att det granna skrinet innehöll blott ormar och annat otyg, men det fula idel guld och dyrbarheter, samt tillika erhållit det råd, att, sedan han satt sig i besittning af det sednare, springa på sned ut igenom dörren. Drängen gjorde så, tog det fula skrinet och aflägsnade sig på föreskrifvet sätt, hvilket var hans lycka, emedan bergakungen, förtretad

öfver förlusten af sina dyrbarheter, sköt efter drängen med sitt spjut, som for ut midt igenom dörröppningen, utan att träffa sin man. — I denna saga finna vi antydt de bohuslänska »jättarnes» undanträngande till norska fjällen — en omständighet, som icke är af litet intresse för fornforskaren och ethnografen. Kanske den ger oss anvisning på den här på kusten bosatta Celterstammens slutliga öde.»

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,344.	2,355.	$34\frac{13}{16}$.	$9\frac{3}{16}$.	$4\frac{5}{8}$.	1,226,200 r. rmt.

I bevillning erlades 1861 efter II och III art. 435 rdr rmt. — Förnämsta hemmanet är *Lysegården* (se den art.), med tilliggande $^1/_2$ mtl *Bräcke*, $^1/_8$ *Sandlid* och kronoskattebåtsmanshållet $^1/_8$ mtl *Drypetorp*. De öfriga frälsehemmanen förbyttes ifrån krono år 1682 af landshöfdingen i Halland, general-majoren Sven Rank, emot vederlag i Halland, och lades under säteriet Marieberg i Ytterby socken. Näst Tjurholmen äro kronoskattegårdarne *Walleröd* samt *Östra, Westra* och *Södra Norrmannebo*, äfven *Bua* kalladt, såväl till godhet som egovidd de förnämsta hemman i socknen. Det historiskt märkvärdiga *Solberg* (se den art.). Militiæ-boställen äro: 1 mtl *Diseröd* och $^7/_8$ *Westra Ryr*, kornettens, 1 mtl *Honeröd Mellangård*, 1 *dito Wälan*, fourirens, 1 mtl *Honeröd Öfverg.*, trumslagarens, $^3/_4$ *Honeröd Westerg.*, hofslagarens. Ecklesiastika hemman äro: 1 mtl *Romelanda Sörgård* och $^1/_2$ *Romelanda*, annex, det förra i sig sjelft annexhemman och det sednare enkesäte. De bebos och brukas af pastor, som i utbyte för enkesätet lemnat sitt rätta boställe i Karreby socken. Gästgifvaregården *Hede*, 1 mtl f. d. kaptensboställe, är bättre bebyggd. $^1/_2$ mtl *Illekärr*, $^1/_2$ mtl *Lybäck*, 1 mtl *Grinsvall*, 1 mtl *Rostock* och $^1/_2$ *Linnebacken* äro väl belägna i denna socken, men föras alla till Ytterby socken. — Adress: Kongelf.

Romeleklint. Högsta spetsen af en bergsträckning, som sträcker sig i Torna härad af Malmöhus län, 2 mil från staden Lund, i samma riktning som ett annat berg, Linderåsen, mellan Björnstorp, Häckeberga och Simontorp. Man ser från bergshöjden, som höjer sig 450 fot öfver hafvet, ej blott nämnda stad, utan äfven Malmö och Köpenhamn samt öfver 20 kyrkor och herregårdar. Berget, som är från norra sidan ganska brant, består af en mängd större och mindre, genom stora sprickor från hvarandra skilda stenmassor.

Romfartuna. En socken i Norrbo härad och Westerås län, af två mils längd ifrån söder till norr samt 1 mils bredd vid midten och spetsig åt båda ändarna, särdeles den norra. Socknen gränsar i söder till S:t Ilian, i öster till Hubbo och Tillberga, i nordvest till Kumla och Kila samt i vester till Haraker och Skultuna, och upptager 0,834 qv.-mil land och 0,012 vatten. Den är belägen på en af Westmanlands-slätterna, men genomstrykes i midten af en fortsättning från den stora Badelundsåsen samt har vid östra gränsen skogsmark och i vester låga bergåsar. Längst i norr ligger Solingemyran, som ger upphof åt Tortuna-ån, hvilken går vester om åsen och genombryter densamma vid Ås by i sydost samt rinner sedan genom Hubbo, Tillberga och Tortuna socknar, der den utfaller i den betydliga Sagån. I vester upptager Tortunaån några tillflöden, hvaraf de ansenligaste äro de ifrån Mungasjön här i socknen och ifrån Frövisjön i Skultuna. Jordmånen är, till följd af denna landets olika natur, tämligen skiljaktig: än god lera, än sand- och mojord. Åkerbruk utgör hufvudnäringen, hvarjemte idkas någon skogsskötsel. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick 1862 till 159 rdr, efter III art. till 27 rdr 12 öre. Hemmantalet belöper sig till 46 mtl sk., $16^1/_4$ krono och $3^1/_{16}$ frälse. Hela fastighetsvärdet år 1862 var 1,325,450 rdr rmt, hvaraf 21,200 för annan än jordbruksfastighet och 53,250 rdr för kyrka, skolhus, fattighus, materialbod och tingshus. Folkmängden utgjorde år 1862: 1,734 personer; hushållens antal var 444. Stora bergslagsvägen ifrån Westerås går här, längs sandåsen, och mindre vägar till kringliggande socknar. Romfartuna nämnes på 1300-talet, äfvensom en och annan af dess kyrkoherdar; kaplanerna från 1569. Socknen är ett pastorat för sig, hörande till Westerås stift. Kyrkan, hvaraf ses en vy i planchverket »Sverige, framstäldt i teckningar», är belägen invid stora vägen, på kronojord, $1^1/_2$ mil ifrån Westerås, på en kal berghäll å den höga åsen, och derföre synlig vidtomkring i trakten. Den tyckes vara ifrån 1200-talet och har blifvit reparerad 1427. En romfarare skall byggt densamma, hvaraf namnet Romfartuna kommit. Tornet, hvilket blifvit uppfördt omkring år 1670, har en hög, smal, spånbetäckt spira. Vid kyrkan finnas tvänne grafchor för ätterna Sparfvenfelt och Gyllengahm, hvaraf det Sparfvenfeltska, midt på södra sidan, är särdeles prydligt och försedt med en liten tornspira. Derunder i grafven ligga,

förutom flera, en annan »romfarare», dock från sednare tider, nämligen den lärda, språkkunniga och vidt beresta öfver-cermonimästaren Johan Gabriel Sparfvenfelt till Åbylund, död 1727, jemte hans fru, Antoinetta Sophia Hildebrand, öfver hvilken sednare ses uti kyrkan ett vackert epitaphium med en vidlyftig latinsk inskrift, förmodligen författad af ceremonimästaren sjelf. Inuti kyrkan finnas ock andra minnesmärken, såsom adliga vapen, hvaribland det Sparfvenfeltska, märkliga grafstenar och dylikt, en tafla med en afbildning af »Sanctus Romfar» och en annan, föreställande S:t Lars, som äfven kallas Laurentius Romare och dog 1432. Äfven af honom förmodas kyrkan vara uppförd och fått sitt namn. På kyrkogården är Ansta gårds eller Rödingska grafven; och benhuset dersammastädes var länge mycket märkvärdigt och besökt, emedan der fanns ett skelett med en röd strumpa om ena benet, och hvilket skelett, om det lades aldrig så långt ned under de öfriga menniskobenen, alltid, enligt folktron, åter genast kom ofvanpå igen. Detta ockrande af dödgräfvarne på menniskornas godtrogenhet och böjelse för det orimliga samt det ständiga valfärdandet till benhuset upphörde först, när skelettet på en pastor Berglunds befallning blef nedgräfdt på kyrkogården. Det troddes varit efter en fömögen, men gudlös, bonde i Ås by, kallad Fräs, som under en svår hungerstid blandat kalk ibland mjöl och dyrt utsålt blandningen, deraf folket sjuknat och dödt. Socknen är rik på gamla minnen, såsom en grafhög och en runsten vid kyrkan och prestgården; lemningar efter en borg vid Mungassjön och efter icke mindre än fyra kapeller, nämligen ett vid kyrkan, ett vid Hallsta i norr, ett vid Gesala i sydost och ett vid Ansta i söder, af hvilka det sistnämnda hette Jungfrutuna och blifvit bygdt vid år 1507 till minne af en på stället mördad qvinna, vid namn Margaretha, enligt hennes grafsten i kyrkan, derpå hennes bild är uthuggen med ett bälte om lifvet och ganska många sår i ansigtet och på armarna. Romfarskällan vid kyrkan delar med andra i socken gammalt rykte. Sagan om densamma kan läsas i Afzelii Sagohäfder V Band, 234 sidan. Romfartuna är också historiskt bekant från Gustaf Ericsson Wases befrielsekrig, i det han år 1521, S:t Görans dag (den 23 April), vid Romfartuna kyrka indelade sitt manskap i sex rotar och hela krigsmakten uti tvenne afdelningar under befäl af Lars Olofsson och Lars Ericsson.

Anmärkningsvärda ställen i socknen äro: *Ansta* (se den art.), det egdes i sednare tider af riksdagstalaren Per Reinhold Tersmeden, nuv. egaren är hr C. J. Husberg. 1 1/2 *Julpa* med tegelbruk, tax. till 87,000 rdr, eges af herr A. F. Möller. — 1 1/2 *Lycksta*, ångqvarn med 3 par stenar, 1 såg med 2 ramar, 1 mtl *Litsberga*, allts. tax. till 104,000 rdr, egare kapiten B. Gartz. — 1 3/4 mtl *Westra* och *Östra Munga*, med husbehofssåg, allts. tax. till 50,500 rdr. — 2 mtl *Nortuna* med Åkerby utjord. — 2 mtl *Solinge*. — 1 *Tomta*, 1 *Wettmö*, 1/4 *Hoffmanstorp*, 1/4 *Simonsbo*, en egendom, tax. till 84,153 rdr rmt, eges af herr F. A. Högman. — 1 1/2 mtl *Tå*. 2 mtl *Walla*. *Åbylund*, 1 mtl ber. säteri, samt 1 1/2 skatte *Brånsta*, 1/8 *Sjöbo*, 1/2 sk., 1/2 fr. *Boda*, qvarn med 1 par stenar samt såg, allts. tax. till 98,500 rdr, egare brukspatron Hedin. — 1/4 *Bjuggsta*, 1/4 *Boda*, 3 *Hallsta*, 1 *Parta*, 1 *Ut-Råby*, 1 *Wagersta*, 1 *Wibo*, 4 *Ås*, egas af akademien i Uppsala. — Boställshemman äro: 1 mtl *Prestgården*, 1/2 *Wiggeby*, kyrkoherdens; klockarebohl. — 3/4 *Brunnsby*, militiæ. 1/2 *Brånsta*, kommiuisterns. — 1 mtl *Gezala*, 1:sta landtmätarens. På 1600-talet bodde här en förmögen bonde och rusthållare Göran Andersson, hvars förfäder, man efter man, ifrån urminnes tid, under rustningsfrihet innehaft och bebott denna gård. Från nämnde rusthållares yngste son, kyrkoherden i Husby i Dalarne, härstammar slägten Gezelius. — 1 *Sösta*, kronolänsmansboställe. — I socknen finnes 1 badhus.

Rommeled. (i 1825 års jordebok), *Romeled*. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till domprosteriets Norra kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af socknarna Romeled, Fors, Uphärad, Åsbräcka och Fuxerna, med 106 1/8 mtl, bebodda 1860 af 5,354 personer. — *Romeled*, modersocken, belägen uti Flundre härad af Elfsborgs län, 4 1/2 mil från Uddevalla, 6 1/4 mil från Göteborg, omfattar en areal af 0,227 qv.-mil, hvaraf 0,013 äro insjöar. Landet, väl icke synnerligen bergaktigt, har ganska många, stundom mycket djupa dalar. Rådande jordmånen uppgifves af Djurberg vara lera, och af skog växer till egna behofvet. Kyrkan, nybyggd år 1707, kallades «Frälsarens kyrka». Barnundervisningen uti pastoratet sker uti en fast och en flyttbar folkskola samt två fasta småbarnsskolor. Bland kyrkoherdar må nämnas

Jonas Laurentii, hvars son Lars Forsselius, född här 1653, var i besittning af utmärkta skaldeanlag på latin. Han dog som kyrhoherde i Alingsås 1728. Jonas Olofsson blef kyrkoherde här år 1679, och antog namnet Forselius, efter fädernerorten Forsby vid Göta elf. Ifrån honom härstammar i 4:de led fosterlandsvännen, direktören vid general-landmäteri-kontoret Carl af Forsell, och som bland annat utgifvit »Statistik öfver Sverige», utgången i fyra upplagor.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
636.	818*).	8½.	3½.	9¾.	556,700 rdr rmt.

Antal hushåll: 196.

Socknen underhåller 5 man af indelta arméen; beväringsskyldigheten utgjordes 1862 af 31 man. I bevillning efter II och III art. erlades sistn. år 261 rdr rmt. — Af gårdar märkas: 1 mtl fr. *Kalltorp* med såg och 2 qvarnar, hela taxeringsvärdet är 55,000 rdr rmt och egare possessionaten C. O. af Sandeberg. — 1 mtl frälse *Anstorp*, tax. till 31,800 rdr rmt; $^1/_2$ mtl sk. *Rommeled;* 1 mtl fr. *Hällestorp;* $^1/_2$ fr. *Torpet;* 1 mtl fr. *Ugglegården;* egas alla af bönder. Här finnes ett säteri, $^1/_2$ mtl *Häggåna*, tax. till 18,000 rdr rmt, $^1/_2$ mtl rå och rör, Häggåna. — 1 mtl *Prestgård* i byn Rommeled, en äng i Lervad samt 1 mtl *Ålestad* utgöra kyrkoherdens boställe. — $^1/_2$ *Kalfhed*, är komministerboställe. — $^3/_4$ mtl *Stora* och $^1/_4$ mtl *Lilla Högsjöryd* är kronofogdens boställe. — Adress: Göteborg eller Lilla Edet.

Romstaff. Gård i Fogelviks socken af Wäse härad och Carlstads län, uppgifves af Fernow blifvit år 1430 utbytt af lagman Niclis Tykasson för Såtång i Wäse härad. I nämnda socken finnes nu mer ingen gård med detta namn, men väl 1 mtl skatte *Bäck* eller *Romstad*, såsom det äfven kallas, och är troligen detta ifrågavarande gård. Hemmanet har 9 egare, och på dess egor bodde 1862: 14 hushåll.

Ronneby. Köping i Medelstads härad af Carlskrona län, belägen mellan grönskande berg, fruktbara dalar och tjusande utsigter, omgifven på trenne sidor af den å, hvarefter orten benämnes, och som $^1/_4$:dels mil derifrån segelbar utfaller i Östersjön, har fordom under namnet Rotneby, varit en betydlig handelsstad, med ett befäst slott, men hvars anläggningstid man icke känner; första gången den nämnes i historien är 1380, då konung Olof förnyade stadens vid en densamma öfvergången eldsvåda förlorade privilegier. Sedermera nämnes staden ofta i vår krigshistoria, såsom då Engelbrecht efter eröfringen af Brömsehus emottogs här med ärebetygelser och försäkringar om tillgifvenhet, samt var i slutet af samma århundrade (eller på 1400-talet) mötesplats åtskilliga gånger för Danska och Svenska sändebuden. Sedan staden undergått flera belägringar och blifvit intagen än af Svenskar, än af Danskar, gick den sin svåraste period till mötes. Det var näml., då den eröfrades af Svenskarne, 1564, under Erik d. XIV. Vid ankomsten till staden uppfordrades den att gifva sig; men borgrarne, förlitande sig på fästningsverkens styrka, svarade trotsigt, och konung Erik befallde då, att staden skulle med storm intagas. Eld och fyrverk inkastades, och efter trenne förnyade anfall inträngde Svenskarne. Sedan de genom det tappra motståndet blifvit uppretade, kunde nu deras raseri icke mer hejdas. Ingen nåd gafs. De vilda segrarena spridde sig i den brinnande staden och nedergjorde alla, som de mötte. En myckenhet folk hade tagit sin tillflykt i kyrkan och tillstängt dörrarna. De svenska knektarne började söderhugga den ena dörren; men då öppnades en annan, och när folket ville derigenom fly undan, möttes de här åter af soldater, som utan barmhertighet mördade alla. Presten blef slagen i sjelfva kyrkdörren, qvinnor och barn kastades i elden, och blodbadet var så gräsligt, att några tyska knektar sade, att de aldrig sett dylikt, ehuru de tjent hos Turken och Ryssen. För att göra ett slut på grymheterna, befalldes slutligen, vid lifsstraff, att qvinnor och barn skulle skonas. Det påstås, att 2,000 män denna dag stupade i Rotneby. Borgmästaren Matts Jenssen tillfångatogs, jemte Henrik Hoffman, hans söner och några af de förnämsta borgrarne. Det byte Svenskarne här togo var ofantligt, men ännu större den skada de tillfogade staden, hvilken i grund förstördes. Af riksrådet friherre Christer Bondes berättelse till svenska regeringen d. 19 Aug. 1658 (se Blekinges historia, sid. 112, af Günther) inhemtas stadens tillstånd vid provinsens öfverlemnande till svenska kronan. Staden räknade då 300 bor-

*) Efter 1862 års mantalslängd, men 828 år 1860 efter pastors uppgift.

gare. Om hamnen yttras: »belägen $^1/_4$ mil från staden, hvart man ån utföre med farkoster om 5 fot upp- och nedföre komma kan, är i sig sjelf stor och säker på 5 eller 6 famnars djup och blifver beskyddad af en stor ö på två sidor. På tredje sidan ligga åtskilliga holmar, som sjön och vädret afbryta. Men såsom hamnen är säker nog, när man är derinne, så hafver han dermot ett farligt in- och utlopp, eftersom icke allenast vid utloppet inne uti hamnen äro många skär och klippor, att man der hvarken in- eller utkomma kan utan dess bättre kunskap om leden och hel farorabel vind.» Staden ansågs med större fördel böra hafva blifvit grundlagd vid den 5 mil derifrån belägna sköna hamnen vid Bokull. Vid Carlskronas anläggning fick borgerskapet befallning 1680 att flytta till den nya staden, hvilket dock skedde först 7 år derefter. Vid denna tiden började stället benämnas Runneby. År 1714 förklarades det för köping under Carlskrona. Köpingen Ronneby, som lyder i afseende på handel och handtverk under Carlskrona, der köpingens handlande och handtverkare hafva borgarrätt, men i öfrigt under landsrätt, har imellertid åter kommit sig före och vunnit en större betydenhet än åtskilliga af våra småstäder. Invånarne, som voro år 1850: 1,650, år 1862: 1,800 (hvaribland 17 handlande, 36 handtverkare), hafva sin näring af sjöfart, handel och fabriker. Bevillningen för inkomst uppgick 1862 till 1,566 rdr rmt. Här finnas postkontor och tullinspektion, garfverier, barkstampar, såpsjuderi, kärlfabrik och spikhammare. Köpingen, med 195 bebyggda tomter, taxerade 1862 till 753,863 rdr rmt (tillhörande jordbruksfastighet och allmänna byggnader taxerades till 8,400 rdr), är också gynnad af alla förmåner, såsom en skön belägenhet, en förbiflytande ström, som här bildar ett praktfullt vattenfall, en god hamn, 27 fot djup för större fartyg, vid Rottne-åns utlopp, en redd med 7 à 9 fots djup. År 1862 egde köpingen 8 fartyg om 213 läster (år 1860: 12 fartyg om 296 läster). Kyrkan, belägen på en höjd, är rymlig och vacker. På motsatta stranden af Rottnebyån är en smakfull parkanläggning, som bär namn af Sneckebacken, hvars löfrika kuller bereda de täckaste utsigter. Köpingen har sparbank, stiftad år 1839 (med en kapitaltillgång 1860 af 119,902 rdr rmt); apothek och en läkare; telegrafstation; en af köpingen bekostad flickskola. Under året 1864 hade invånarne beslutit att bygga ett nytt skolhus i förening med gymnastikinrättning; men nu på våren n. år hemsöktes samhället af en vådeld, som tillintetgjorde nästan hela köpingen, och hvarvid c:a 1,370 invånare blefvo husvilla. Beslut är dock redan fattadt om köpingens återuppbyggande på den gamla platsen, tillökt med behöfligt område och efter en ny plan samt med anbringande af vattenledning. Skyttsällskapet har sina sammankomster och skottbana nära vid köpingen. I grannskapet ligger det vackra *Djupadal*, der Christoffer Jacobsson, som inkom från Böhmen, och från hvilken adliga slägten Ankarcrona härstammar, nedsatte sig på 1600-talet. Vid detta ställe bildar Ronneby-ån vattenfallet *Djupafors*. Här märkes äfven:

Ronneby *Helsobrunn*, belägen en knapp $^1/_4$ mil från köpingen Ronneby, på östra stranden af den å, som förenar sjön Rottnens vatten med Östersjön. Uppmärksamheten på densamma väcktes år 1726 af apothekaren Ferber. Stället tillhörde skattehemmanet Botebro, som då egdes af kapitenen i flottan H. H. Schylter, hvilken året derefter skänte brunnen, jemte en trakt af 400 alnar i qvadrat, till en brunnsinrättning, som af Ferber föranstaltades. Enskilda tvister om eganderätt till denna brunnsinrättning föranledde en Kongl. resolution af d. 5 Nov. 1779, enl. hvilken inrättningen förklarades för publik egendom, och detta blef ytterligare stadfäst d. 4 Oktober 1780. Brunnen, som hörer till de mest besökta helsokällor i riket, ligger 3 till 4 famnar från åkanten. En körväg leder mellan båda. Den synes vara gräfd, har omkring 7 fots djup och saknar synbart aflopp. Efter utpumpning fyller den sig åter ganska hastigt. Vattnet är klart, färglöst, smakar obehagligt af jernvitriol och alun, grumlas snart i luften och betäcker sig i sjelfva källan med en hinna af basisk svafvelsyrad jernoxid. Reactionsprof ut-

visa, att detta vattens förnämsta halt är svafvelsyrad jernoxidul utan oxidsalt. På den plats, der vattnet framkommer, är jordytan fullkomligt plan; terrainen är hvarken stor eller af regelbunden form, den begränsas i vester af ån och i öster af en tämligen rakt nedstigande bergvägg. Af Berzelii undersökning af jordlagret visade sig dock att vattnets beståndsdelar icke härröra från något i brunnens egenskap liggande hvarf eller lag af vittrande svafvelkis och alunskiffer eller dylika mineralämnen, hvadan det synes troligt att det genom källådra insilas i den lösa terrainen, ur hvilket det obemärkt utflyter i ån. Summariska resultatet af undersökningen utföll så, att 634,27 grammer vatten gåfvo:

		pr 1000 d.
Svafvelsyrad jernoxidul . . .	0,6780.	1,0686.
D:o zinkoxid . . .	0,0084.	0,0133.
D:o manganoxidul .	0,0165.	0,0260.
D:o kalkjord . . .	0,2350.	0,3705.
D:o talkjord . . .	0,1085.	0,1716.
Ammoniak-alun	0,1349.	0,2126.
Natron »	0,3038.	0,4790.
Kali »	0,0274.	0,0433.
Chloraluminium-alun . . .	0,0145.	0,0230.
Kiseljord	0,0730.	0,1151.
	1,6000.	2,5230.

Ganska få dylika helsovatten äro hittills kända och begagnade.

Fastän tillhörig kronan, har den veterligen aldrig undfått något understöd af allmänna medel, utan så småningom gått framåt, blott till följd af enskilda personers omtanka och sträfvanden. I detta förhållande torde förnämsta orsaken återfinnas, hvarföre denna brunnsinrättning, så värderik i och för helsovattnets märkvärdiga egenskaper och inrättningens natursköna belägenhet i en trakt med särdeles mildt klimat och lätta kommunikationer, icke redan länge sedan hunnit till den höjd och den utveckling densamma förtjenar. Utom den äldre helsokällan eger brunnsinrättningen äfven den på något afstånd derifrån belägna s. k. Ekholtzka källan (upptagen på 1820-talet), som jemte 1 tunnland jord deromkring år 1857 donerades till inrättningen af en i Ronneby bosatt person. Helsovattnet begagnas icke allenast till drickning utan äfven till bad. Ett badhus finnes å den äldre brunnsplanen och ett större samt prydligare med ångmaskin för vattenuppfordringen var under uppförande år 1861 å den 1857 donerade jorden. För fattiga brunnsgäster finnes ett brunnslazarett med 60 sängplatser. Inrättningen står i administrativt hänseende under länsstyrelsens och i medicinskt under sundhetskollegii öfverinseende. Förvaltningen ombesörjes af en direktion, bestående af ordförande och sex ledamöter, jemte brunnsintendenten, af hvilka den sistnämnda tillsättes af sundhetskollegium samt de öfriga utses af länsstyrelsen bland personer i orten. Bemedlade brunnsgäster erlägga afgifterna, enligt fastställd taxa. Fattighjon och obemedlade äro befriade från alla afgifter till brunnen. Brunns- och badgästernas antal var:

år 1856 — 1,333,
» 1857 — 1,381,
» 1861 — 1,144.

Värdet af inrättningens jord, byggnader och inventarier samt kassabehållningen, uppgick den 1 Jan. 1861 till 45,814 rdr rmt.

Ronneby. Socken uti Medelstads härad af Carlskrona län, 3 mil v. n. v. från Carlskrona, $3^1/_2$ mil från Carlshamn, och, jemte köpingen af samma namn, ett regalt pastorat af 2:dra kl., hörande till Medelstads kontrakt af Lunds stift. Pastoratet omfattar en areal af 1,652 qv.-mil, hvaraf 0,050 äro insjöar, de öfriga äro fördelade på $56^5/_{12}$ mtl ($46\frac{33}{46}$ skatte, $\frac{38129}{46080}$ krono, $8\frac{83}{96}$ fr.), bebodda 1862 af 7,492 personer (hvaraf 5,745 i socknen, resten i köpingen). Socknen har i allmänhet en bördig jordmån, skog och fiske. Bevillningen för inkomst uppgick 1862 till 205 rdr. Kyrkan, som ligger i byn, har fordom hetat Helig-Kors Kyrka; den har flera vackra epitaphier och målningar. Barnundervisningen bestrides i fyra fasta och en flyttbar folkskola, en fast och fyra flyttbara småbarnsskolor af sex examinerade, fem oexaminerade lärare. Bland fornlemningar nämnas jätte- eller bautastenar, som här finnas på åtskilliga ställen, isynnerhet vid Hasselstad och Kalleberga; *Habors källare* är en murad grop i jorden, *Wikingeborg* kallas några stenkummel på Bålebroskuta, som är ett berg. Såsom bidrag till ortens flora må tjena uppgiften på några af ortens växter: *Poa bulbosa* vid vattenfallet, *Bromus prætensis* mellan Ronneby och Pehrs-

borg, mellan Bustorp och Busemåla *Cuscuta epilinum.* *Potamogeton oblongus* ej sällsynt i bäckrännilar och diken kring Ronneby. *Potamogeton prælongus* i Herstorps sjö. *Viola mirabilis, Cerastium strogosum, Arabishirsuta* vid Bustorp. *Fragaria Latifolium* på Yttra Stekö. *Cardamine Impatiens* i Bålebro gärde mellan Bustorp och Karlstorp. *Lolium temulentum* sällsynt vid Risatorp. *Bryum elpinum.* *Myosotis lingulata.* *Lonicera xylosteum.*

Socknens hela fastighetsvärde år 1862 var 2,647,600 rdr, hvaraf 1,800 rdr för fattig- och 2 skolhus. Egendomarne med högsta fastighetsvärdet äro *Djupadahl,* $^1/_8$ mtl, med underl. $4\frac{185}{288}$ mtl, tegelbruk, Häggetorps qvarn och vadmalsstamp, allts. tax. till 200,300 rdr, egare baron Casper Wrede; *Kallinge* valsverk (se art. Kalleberga by); $\frac{81}{96}$ mtl *Carlsnäs,* med qvarn och såg, tax. till 75,000 rdr, egare landtbrukare J. Andersén i Skatelöfs s:n. — 1 mtl *Herstorp;* $1\frac{21}{96}$ mtl *Hasslestad;* $1^1/_{12}$ *Skarup;* $^1/_4$ *Angelskog;* $^1/_3$ *Risatorp* (Pehrsborg) med tegelbruk; $\frac{659}{4008}$ mtl *Carlstorp;* $\frac{11}{16}$ mtl *Bustorp* med tegelbruk; $^1/_2$ *Särby;* $^3/_{16}$ *Hettarp* med delar i andra hemman; $1^1/_{32}$ *Tubbarp;* $^1/_2$ *Påtarp;* äro alla bättre bebyggda gårdar med fastighetsvärde från 50 till 24,000 rdr rmt. — $^1/_3$ mtl *Fornanäs,* kapellans-tomten $^1/_{24}$ mtl, prestgården n:o 1 i Ronneby köping, utgöra kyrkoherdens boställe. *Ågården, Mastgården, Ellegården, Snäckegården, Bergagården, Bräkne-* och *Skogsgården* äro alla för ståndspersoner bebyggda tomter. — Helsobrunnen eger $\frac{9}{4008}$ mtl i *Carlstorp.* — Af öfriga hemman må nämnas *Risanäs* (utmärkt för sin vackra belägenhet, med väl mager åker, men god ängsmark, skog, fiske, och tegelbruk), *Torneryd, Bussemåla, Droppemåla, Rustorp, Rönninge, Möllenäs, Ettebro, Kartaby, Fiskareby, Fröjdadahl, Gammalstorp, Bokön, Pentseryd, Werperyd, Norra* och *Södra Bygget, Kroksjömåhla, Hjortseryd, Långgöl, Askeboda, Guttamåla, Hjelmseryd, Dragsnäs, Ebbamåla, Bökevik, Saxemara, Skönevik, Saltärne, Spjelkö, Sjöahaga, Svanevik, Långkärra, Torneryd, Trolleboda, Wieryd.*

Ronneby å, upprinner i Småland och flyter genom Djupadalberget (se den art.), med utlopp i Östersjön.

Ronöholm (i Jordeboken och efter Djurberg), *Runeholm* eller Runö enligt Tham. Fyra och ett halft mtl frälsesäteri på 5 n:r uti Edebo socken af Frödsåkers härad och Stockholms län, är beläget vid Grässjöns utloppså. Det har tillhört slägten Månesköld från 1624 genom köp från kronan och inemot slutet af seklet, derpå Svinhufvud, 1719 Teet, De Geer, från 1735 friherre E. Oxenstjerna till Harg, från 1769 Engelcrantz, från 1787 fröken Wadenstjerna, sedermera gift med grefve J. G. Oxenstjerna; lydde sedan åter under Harg; innehades 1825—40 af fru friherrinnan Oxenstjerna, år 1862 af fröken C. Taube i Stockholm. Ronöholm, som af Djurberg uppgafs hafva, omkring år 1818, 30 t:rs utsäde, höbol till 200 lass, hjelplig skog, försvarlig åbyggnad, med en vacker trädgård och 9 torp, utgjorde år 1862, jemte underl. $1^1/_8$ mtl samt mjölqvarn med 4 par stenar och såg med 2 ramar, ett gods, taxeradt till 92,880 rdr rmt, hvaraf 67,500 rdr för sjelfva säteriet.

Roo. Ett mtl frälse-säteri uti Mellby socken, Kållands härad af Skaraborgs län, med vackert läge $1^1/_8$ mil från Lidköping, utgör med $1^1/_4$ mtl underl. rå och rör (se art. Mellby, annex-socken), en väderqvarn med 4 par stenar, ett gods, tax. 1861 till 110,000 rdr rmt, hvaraf 75,000 rdr för sjelfva säteriet. Egovidden utgör omkring 760 tld, hvaraf den under eget bruk varande åkerjorden af bördig lera, ler- och svartmyllor på god lerbotten uppgår till 260 tld, och arbetshemmanen samt torpen innehafva 150 tld. Skogen innehåller omkring 300 tld af åtskilliga trädslag, äfven ek- och björk, tillräcklig för egendomens och underlydandes behof. Hufvudgårdens jord är, efter dess olika beståndsdelar, indelad i 16 nummer, hvaraf 2:ne alltid åtföljas, hvarigenom uppkomma 8 afdelningsbruk. Manbyggnaden har skiffertak (uppförd mer med afseende på det nödvändiga än det praktfulla), och till gården hörer trädgård med ett större orangeri. Egare äro ej kända längre tillbaka än från år 1813, då bergmästaren J. W. Dalman uppgifves såsom sådan, och har stället af honom blifvit mycket förbättradt. År 1832 var öfverste-löjtn. Fr. Reutz, och 1862 herr S. W. Bagge egare. Nyligen ha de flesta underlydande och dagsverksskyldiga till denna egendom bildat ett eget korporalskap till Lidköpings skarpskyttekår, och har förutnämnde egare, som sjelf står med i ledet, föregått med det vackra exemplet att medgifva arbetarne 4 timmars ledighet från arbete i veckan, med vilkor att under denna tid egna sig åt exercis.

Rosenberg. Ett i sednare tider nedlagdt jernbruk med täck belägenhet vid Eskilstuna-ån, uti Fors socken af Wester-

Rekarne härad och Nyköpings län. Det hette förut Skogstorp och nämnes redan under konung Carl IX:s tid, då han här hade vapen- och klädesfabriker. Sedermera innehades stället af den rika brukspatronen Johan Lohe och hans måg, bergsrådet och karakteriserade landshöfdingen Adam Leijel, båda adlade; köptes 1738 af öfversten och romersk-kejserl. friherren Conrad Gustaf von Siegroth. Stället synes sedermera kommit under det i samma socken liggande Lagersberg; åtminstone hörde i början af 1850-talet den i sednare tider med mycken kostnad anlagda Rosenbergs qvarn samt Skogstorps såg dit. Jernbruket, som, i anseende till den förmånliga vattentägten (det på forsar och fall så rika, ymniga vattendraget har här ett sådant af 14½ fots höjd, det största af dem alla) inrättades 1736 och hade ännu 1825, ehuru saknande både skog och jordegor, tvänne härdar med 640 *skℓℓs* stångjernssmide, men är sedan 1843 icke mera i gång.

Rosenborg. Säteri i Wärmland, förut beskrifvet under dess fordna namn, Gårstad, samt i tillägget till III Band. Utom förut uppgifna egare har det vidare innehafts af slägten Sjöblad, år 1606 af ståthållaren öfver Wärmland Olof Christofferson, och tillhör nu löjtn. A. Lilliehöök. Till egendomen höra 2,500 tld skog, 800 tld öppen åker; utsädet uppgifves till 70 t:r höst- och 300 t:r vårsäd. Fastighetsvärdet år 1862 var 166,500 rdr rmt, hvaraf 104,000 rdr rmt för sjelfva Rosenborg.

Rosendal. En af Djurgårdens vackraste prydnader, nu mer ett lustslott tillhörigt H. M. Enkedrottning Josephina, var fordom ett djurvaktare-boställe, hvilket, jemte en del af Djurgården, af Gustaf III skänktes till ståthållaren De Besche. Det inköptes åter 1817 af konung Carl XIV Johan, och då hufvudbyggnaden tvänne år derefter nedbrann, uppbyggdes det nuvarande sommarpalatset, enligt ritning af öfverste Blom, och fulländades år 1830; är uppfördt af trä, men utanpå reveteradt med tegel. På södra façaden är anbragt en balkong af kolmårds-marmor, hvilande på fyra marmorpelare. Inredningen af det lilla slottet är ytterst smakfull. I nedra våningen äro 9 rum och i den öfra 8. Rummen och den utmärkt vackra förstugan prydas af dyrbara taflor af de utmärktaste svenska mästare, bland hvilka må anföras: Hebe af Westin, Josephinas porträtt af densamme. Carl XIV Johans och Desiderias af Södermark. Carl XIII framför Gustaf I:s bröstbild af Wahlgren, och H. M. Drottning Josephinas, med kronprinsen på sitt knä af Rydingsvärd. Uti ett af rummen är af Hjalmar Mörner målad på guldgrund en fris, utgörande en allegorisk framställning af Odens intåg i Sverige. Flera af rummen bära, genom sköna och smakfulla arbeten af deras höga egarinnors händer, ojäfaktiga vittnen derom, att arbetets ära erkännes äfven inom konungaborgen. På den blomsterprydda planen utanför norra façaden står en porfyrvas, arbetad vid Elfdals porfyrverk, hvars diameter är 12 och hvars höjd är 9 fot. Denna dyrbara, i sitt slag oöfverträffade prydnad, är i dubbelt hänseende en ära för landet, ty, bruten ur fosterlandets berg, är den arbetad af svensk hand vid ett verk, som tillhört konungen. På den motsvarande planen, utanför slottets façad var förr äfven uppställd en urna af porfyr, hvilken hvarken till höjd och vidd eller i smakfullt utseende kunde jemföras med den förra. Den öfversändes sedermera till industri-expositionen i London och vann der ett rättvist och odeladt loford, samt förärades efter expositionens slut åt prins Albert.

Slottets närmaste omgifningar äro af Carl XIV Johan på det smakfullaste förskönade. Han hade för afsigt, att på ett berg på andra sidan vägen uppföra ett museum, som skulle bli nära 150 alnar långt och hvari hans talrika enskilda konstsamlingar skulle förvaras. Åtskilliga materialier af huggen granit och marmor ditfördes, men verkställigheten uteblef. Deremot har konung Oscar på samma ställe låtit år 1848 uppföra ett orangeri nästan helt och hållet af glas, och som torde vara det vackraste och ändamålsenligaste i sitt slag i Sverige. Ett vackert växthus, der bland annat en Victoria Regia blommat, en vinterträdgård och åtskilliga andra anläggningar och samlingar höra i öfrigt till den kungliga villan.

Rosendahl. Ett mantal frälse, beläget i Hakarps socken, Tveta härad och Jönköpings län, något öfver 1/2 mil från staden Jönköping, invid sjön Wettern, och omgifves af en majestätisk, från foten till högsta spetsen med löf- och barrskog beklädd, bergskedja, af Husqvarna gevärsfaktori med dess herrliga vattenfall, samt af en mängd täcka landtställen. Underlydande hemman äro belägna i Ljungarums och Rogberga socknar. Gården har egen lastageplats, ypperligt fiske, samt tegelbruk nära vid Jönköping. Rosendahl, som är väl bebygdt och har vackra trädgårdsanläggningar, har öfver ett sekel tillhört Mörckska familjen och sedan år 1842 af C. F. Mörck, som, före sin död 1864, testamenterat egendomen till sin förra inspektor och sedermera arrendator G. Westberg. Nämnde Mörck har nedlagt betydliga kostnader på godsets förbättrande och förskönande, samt hade derstädes ett utvaldt bibliothek på cirka 9,000 volumer, som nu kommer att öfverlemnas till akademiska föreningen i Lund. Åkerbruket bedrifves rationelt med vexelbruk. Hufvudgårdens fastighetsvärde år 1862 var 67,000 rdr rmt. På Rosendahls egor, nära vid landsvägen der stora vägen från Linköping och den s. k. Holavägen sammanstöta, har det bekanta Rumlaborgs slott varit beläget, hvarefter ännu synas lemningar af vallar och grafvar. Detta fäste, som af J. Pontanus orätt kallas Svemblaborg, torde först hafva hetat Humblarumsborg. Omnämnes först under hertigarne Eriks och Waldemars tid samt under konung Birgers och hans bröders tid år 1309. Fästet lär hafva varit förstördt redan under konung Albrechts regering, men af honom blifvit iståndsatt år 1367 till Östergöthlands försvar emot konung Håkans täta inbrott. Konung Albrecht hade betjent sig af en qvarn och några bönder, som hörde till biskopen i Linköping. Emedan konungen ej ville stöta sig med presterskapet, måste han gifva vederlag den 14 October 1369 och den 13 Januari 1374 åt biskop Gottshalk i Linköping af sina gårdar i Ledbergs och Luderhufvuds socknar. År 1381 den 26 Januari lade han dertill Stångs gård vid Linköping och Tväraskog i Åkerbo härad. Rafn. Barnekow och Bo Jonsson Grip voro den tiden befallningshafv. på Rumlaborg. Rumlaborgs slott och län innehöll Wista, Grenna, halfva Wedbo, Tveta och Mo härader, Haidaboda och Fiskebäcks socknar, samt Jönköpings stad. Det skall blifvit af riks-drottset Bo Jonsson Grip lemnadt åt Hans Bosepol till säkerhet för ett lån af 1,000 mark lödig, hvaremot Hans lofvade riksdrotset trohet och lydnad såsom sin länsherre. År 1396 blef Rumlaborg, tillika med dess underliggande län, anslaget drottning Margaretha till morgongåfva. Det gamla fästet har haft tvänne skansar eller avenuer på N. Husqvarna och Brunstorps egor, den ena kallad Garpe skans och den andra Warpa skans. Till kommendant på slottet hade konung Erik XIII af Pommern tillsatt Otto Snapp, en Dansk, som utöfvade många grymheter i trakten. Engelbrechts befälhafvare, H. Berman, uppfodrade fästet år 1434, men fick afslag, hvarpå det stormades och besättningen nedgjordes. Snapp räddades af Berman, åt hvilken han gaf sig fången, men fästet förstördes. Konung Carl Knutsson gaf i Skara vid sin eriksgata, jultiden 1449, befallning att Rumlaborg skulle sättas i godt försvarsstånd emot konung Christian I, som hotade Sverige med anfall. Fästningen anförtroddes då åt Eggert Krummedik, som dock rymde till Christian och förbjöd besättningen att uppgifva slottet, hvilket derföre af konung Carl Knutsson genom Thord Bonde måste belägras och med storm intagas. Carl tillsatte Måns Påfvelson, Ulfsparrarnes stamfader, till befälhafvare. År 1467 förlänte riksföreståndaren, Erik Axelson Tott, Rumlaborgs län m. m. till riddaren Erik Carlsson (Wase). I Sten Sture den äldres tid blef det slutligen förstördt. Jönköpings slott blef derefter länets enda borg, der dess höfdingar allt sedan haft sitt residens. Lemningarne efter Rumlaborgs slott äro afritade i grefve Dahlbergs Svecia Antiqua et Hodierna (Tom. III, pl. 96).

På stället, der det fordna Rumlaborgs slott legat, har nuvarande egaren af Rosendahl uppfört ett litet tempel af Doriska ordningen, omgifvet af trädplanteringar och häckar och, till minne af det gamla slottet, uppkallat stället Rumlaborg.

Rosendal. Herregård uti Kropps socken, Luggude härad af Malmöhus län, belägen 1 mil från Helsingborg, är bildad i 2:dra decenniet af 1600-talet, och gården bebyggd 1615 af Anders Bille till Råbbelöf, riksråd, riddare och befallningsman på Helsingborgs slott åren 1611—29. Han var son till Sten Claússon Bille till Wanås, och synes hafva varit en i fält som i rådslag bepröfvad och ofta använd man. I gårdens arkiv förvaras en mängd pergamentsbref, som visa huru och när godset blifvit bildadt. Det äldsta är från 1612, då Anders Bille af sin bror Claus tillbytte sig Hyllinge, 1614 en gård i Wäla af Knud Grubbe, och köpte af Melch. Ulfstand dennes gårdar i Björka; 1615 förvärfvade han en gård i Björka af Sivert Beck och Allegården af Bunde Lang; 1616 en gård i Broby och en i Flenninge af Anna Bille, en i Flenninge af Otto Brahe, en i Kropp, en i Björka och en i Brunnby af Jens Bille, en i Flenninge af Christian Holck, fem gårdar i Holck (?), två i Kropp af konungen; kungsgården i Lyddestad af Claus Podebuschs enka, etc.; af nämnda dokument erfar man alltså huruledes nästan hvarje under Rosendal lydande hemman kommit under gården. Anders Bille dog 1635, 56 år gammal. Till Helsingborgs skola och hospital skänkte han 1,000 daler spec., som för everldliga tider skola innestå i Rosendal. Billes brorsdotters sonson Kjell Christoffer Barnekow egde godset på 1680-talet. Han var gift med Margaretha von Ascheberg. I Skåne allmänt känd under namnet grefvinnan Ascheberg, har hon der lemnat ett älskadt och vördadt minne. Hon var lika utmärkt för sin klokhet och sitt manliga förstånd, som för sin oskrymtade gudsfruktan och hjelpsamhet mot nödlidande. Hon förökade äfven sin egendom genom inköpande af de stora godsen Ellinge, Söfdeborg och Tosterup. Skånska dragon-regementets uppsättande fullbordades af henne, och sjelf tillsatte hon alla officerarna. Med hennes död 1753 utslocknade grefliga Ascebergska ätten helt och hållet. Generalen, baron Wilhelm Bennet, gift med äldsta dottern Magdalena Eleonora Barnekow, erhöll Rosendal, och har gården förblifvit alltsedan inom hans familj. Slägten härstammar från England och Skottland, der den utgör en gammal, stor och vidtutgrenad ätt, delad genom stamhusen: Grubet och Clapcote eller Ossulston; till förstnämnda höra de svenska Benneter. Af egare inom denna slägt förtjenar nämnas sonen till förutnämnde, öfverste Jacob Wilhelm Bennet, som berömmes såsom en af de utmärktaste landtbrukare på sin tid. Bland de förbättringar vid jordbruket, som genom honom åstadkommits, må nämnas, att han införde enskiftet, gaf hvarje bonde $^5/_{16}$ mtl mot hofveriskyldighet till gården, afhyste en by och gjorde deraf ladugården Wasatorp, samt utfärdade för sina underhafvande en byordning, innehållande föreskrifter för jordens skötsel. Rosendals gård blef af honom utvidgad och förbättrad, och planteringarne omkring gården äro till större delen hans verk. Men icke allenast till jordbruket sträckte sig hans omvårdnad utan äfven till sina arbetare genom att inrätta på ett ändamålsenligt sätt fattig- och skolvård. Närvarande egare af godset äro öfverstelöjtn. R. S. O. Rutger Bennet, majoren Kjell Bennet, majoren Wilhelm Bennet, ryttmästarne Tage och Kristian Bennet, kapitenen Adolf Bennet, samt presidenten i hofrätten öfver Skåne och Blekinge J. Berg von Lindes arfvingar.

Rosendal är en bland de få skånska herregårdar, hvars gamla byggnadsskick blifvit någorlunda bibehållet. Den består af en hufvud- och två flygelbyggnader, af en vånings höjd, med skarpt spetsvinkliga höga kroppåstak, och har torn i båda de inre vinklarne af borggården. Hela taket är koppartäckt. Öfver dörren till hufvudbyggnaden är inmurad en stentafla, som bär följande inskrift: »Detta hus uppbyggdt af Anders Bille 1615 förnyadt af Jacob Wilhelm Bennet, blifve lyckans, ärans, dygdens och Benneters boning i everldeliga tider.» Gården har också, fastän icke fideikommiss, likväl aldrig blifvit försåld, utan ända från dess grundläggande, således uti 240 år, genom arf bibehållits inom slägten. Alla byggnaderna äro inneslutna af djupa kanaler. Trädgården, liggande utom kanalen, omsluter gården på tre sidor, och har stora och vackra bersåer; norr om henne vidtager parken.

Flera sägner berättas än af allmogen,

alla rörande ställets grundläggare, den stränge herr Anders Bille. — Den berömde läkaren Arvid Henrik Florman, född 1761, var son till inspektoren öfver Rosendals gård, Paul Florman. — Rosendals egendom utgöres af $4^3/_4$ mtl fr.-säteri, $35^1/_4$ mtl insockne och $^3/_4$ mtl utsockne i Flenninge, ladugården Wasatorp samt 54 större och mindre torp. Arealen är 6,200 tld; skog och torfmosse finnas till husbehof, trädgård och park omkring 12 tld, god höhöstnad, en vatten-, en väder- och en mindre sågqvarn. På Rosendahl är mejeri med 100 kor. Sjelfva säteriets taxeringsvärde var år 1862: 201,300 rdr rmt. Till gården höra 3 skol- och 1 fattighus. Säteriet är roteradt till Norra Skånska Infanteri-regementet. Den 7 Sept. 1675 tillbytte sig Knut Thott af Carl XI patronrättigheten till Kropp mot en del frälsegods, och sålde den sedan till grefvinnan Parsberg d. 11 Aug. 1676. Men då uti patronbrefvet endast Kropp och icke annexförsamlingen Mörarp var nämnd, så gaf detta anledning till tvist, vid hvarje ny pastors tillsättande, mellan säteriegaren och Mörarps-boerna. Hvarje gång fick väl säteriegaren af konungen rättighet att för tillfället utse pastor, men sjelfva tvistefrågans afgörande uppskjöts, till dess slutligen Kongl. Maj:t d. 5 Mars 1806 stadgade, att hädanefter säteriegaren skall tillsätta 3:ne gånger och konungen den 4:de gången.

Rosendal. Egendom uti Follingbo socken af Wisby läns Norra fögderi, belägen uti en dal, 3 mil från Wisby, är utmärkt för en högst ovanlig byggnad uppförd af assessor Dubbe. Till venster reser sig *Jacobsberget,* hvarpå nämnde assessor låtit uppföra ett lusthus, inredt såsom ett skepp med kajutor och salong; men som numer är förfallet. Från detsamma har man imellertid en vidsträckt utsigt öfver den bördigaste och bäst bebyggda delen af landet. Från sjelfva stamberget utskjuta åtskilliga af naturen formade klippstycken, liknande små halföar, i hvilkas ömsom sluttande och ömsom lodräta sidor naturen bildat håligheter och små grottor. Nästan alla dessa små halföar ha blifvit odlade, och på deras planer, likväl med bibehållande af deras af naturen ditplanterade vilda trän, hafva blomsterterasser blifvit anlagda, hvilka genomskäras af sandgångar. Uppgången till berget sker på en uthuggen trappa, och öfverallt på planerna af hvarje etage till sjelfva uppgången finnas säten, samt uti klippväggarnes nicher en mängd bildhuggerier ur forntidens gudalära. Nedanför lusthuset finnes ett likaledes af assessor Dubb uppfördt grafchor, hvartill två stora jernportar leda, häri stå små likkistor, som innesluta stoftet af hans trenne döttrar. Vid grafkapellet finnes en grafsten, som tillhört Herrman de Ramen och hans husfru Margaretha, döde 1335 och 1340, och hvilken grafsten blifvit tagen från *S:t Hans*' ruin. I choret finnes äfven en antik jernkrona.

Vid egendomen har varit en lägre landtbruksskola tills den flyttades härifrån 1857 till *Nygårds.* Hemmanet Rosendahl skrifves i jordeboken äfven *Ungbåtets* och består af $1^3/_8$ mtl frälse.

Rosendal. Ett mantal frälse-säteri uti Wånga socken af Åhs härad och Elfborgs län, utgör med underlydande ett gods, taxeradt till 37,000 rdr rmt och som eges af Anders Jonasson. Enligt Tuneld har säteriet vacker åbyggnad samt tillhörde år 1816 löjtn. Mannerfelts enka, född Björnberg.

Rosendal. Ett och ett halft mantal rå och rör i Wånga socken af Finspångaläns härad i Linköpings län, är utmärkt vackert beläget invid sjön Roxen, $^5/_8$ mil från sockenkyrka, $^3/_4$ mil från qvarn och $2^1/_2$ mil från Norrköping, har omkring 170 tld åker, 130 tld äng, förutom betesmarker.

Rosendal. Stångjernsbruk uti Fagerhults socken, Handbörds härad och Kalmar län, med privilegier af år 1858 för en härd, en knipphammare och en kupolugn, eges af herr A. F. Rossander.

Rosendal eller *Södra Ufved.* Ett mtl frälse-säteri uti Nedra Ulleruds socken af Kihls härad och Carlstads län, erhöll säteri-frihet 1643; det hörer för närvarande till Mölnbacka bruks landtegendom; taxeringsvärdet är 60,000 rdr rmt. Underlydande rå- och rörs-hemman är $^1/_8$ mtl *Karsbol.* Egare 1825 var grefve Frölich.

Rosendal. Färgeri uti Fritsla socken af Marks härad och Elfsborgs län, med

tillhörande jordegendom af $1^7/_{16}$ mtl, taxerades 1862 till 32,500 rdr rmt, och egdes af enkan Edela Larsdotter.

Rosendal. Pappersbruk, mekaniskt bomullsspinneri samt sockerbruk, alla belägna i Mölndahl. Under året 1860 sysselsatte sockerbruket 172 arbetare, och tillverkningen uppgafs till 4,405,374 *tt* socker och 1,008,353 *tt* sirap. Pappersbruket sysselsatte 299 arb. (år 1858) och tillverkningen uppgafs till ett värde af 680,139 rdr rmt.

Rosendala. Egendom uti Undenäs socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, bestående af $^1/_4$ mtl *Rosendalen*, och $^3/_4$ *Thorsrud*, båda af frälse natur, är belägen invid kanalsegelleden mellan Stockholm och Göteborg utmed sjön Wiken, $2^1/_2$ mil från Moholms jernvägsstation, $4^1/_2$ mil från hvardera af städerna Mariestad, Sköfde och Hjo; egendomen är väl bebyggd för ståndspersoner med en manbyggnad, innehållande 10 rum, omgifven af en större trädgård; egovidden är 870 tld, hvaraf 190 tld öppen åker af god lermylla och något sand, 320 tld äng och hagar samt 342 tld skogsmark, hvaraf en stor del tjenlig till odling; rik tillgång på dy finnes på egorna. Till egendomen höra 7 jordtorp, fiske i sjön, äfvensom egen lastageplats och en ångsåg, det hela taxerades 1862 till 61,000 rdr, hvaraf 25,000 rdr för hemmanet Rosendalen. Rosendal har tillhört den siste af adliga ätten № 80 Gyllengrip, löjtn. Abraham Erik, som dog här, 83 år gammal, d. 27 Oct. 1786. — Godset egdes 1861 af assessor Jansson i Motala och inspektor J. F. Funck.

Rosenfors. Stångjernsbruk och mekanisk verkstad i Målilla socken af Aspelands härad och Kalmar län, hvarest på 1840-talet smiddes vid en härd 230 *sktt* af dels eget från Hagelsrums masugn, dels köpt tackjern. Till bruket hörer en landtegendom af $3^1/_8$ mantal, samt mjölqvarn med 3 par stenar och såg; hela fastighetsvärdet taxerades år 1862 till 154,700 riksdaler riksmynt; hvaraf 50,000 riksdaler riksmynt för bruket och mekaniska verkstaden. Egare är brukspatron Engqvist.

Rosenhaga. Ett mtl frälse-säteri uti Götlunda socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, efter Tuneld; men hvarken i jordeböckerna eller taxeringslängderna finnes något säteri med detta namn inom nämnda socken, deremot finnes *Gunnehagen*, 1 mtl frälse-säteri; möjligen har förra namnet blifvit förvexladt med sednare, så vida ej stället på sin ort kallas Rosenhaga.

Rosenholm. Två mant. frälse-säteri uti Lannaskede socken, Östra härad af Jönköpings län, var fordom bondby och kallades Horsaryd, inköptes af en major Rosenqvist och förvandlades till säteri med namnet Rosenholm; har sedermera tillhört justitiæ-kansleren Olof Linnerius, adlad Linnerhjelm, som dog här 1765, och eges nu af kaptenen och riddaren A. M. Nordensköld på Wirqvarn i Misterhults socken. Till säteriet hörer $^1/_4$ mantal frälse, samt sågqvarn, äfvensom ett manufakturverk; säteriets fastighetsvärde taxerades 1862 till 40,000 riksdaler riksmynt.

Rosenholm. Egendom uti Blekinge, Östra härad och Lösens socken, utgöres af $1^5/_{12}$ mtl, Silletorps qvarn, allt med en eg.rätts-afgift af 27 rdr (år 1861); egare kapten C. W. Albrecht.

Rosenhult. Egendom uti Förslöfs socken, Bjäre härad och Christianstads län, belägen $^1/_2$ mil från Engelholm, 1 mil från Båstad, består af i sednare tider sammandragna hemman till nära 2 mtl, *) af dels skatte- dels frälse-natur, med en egovidd af ungefär 400 tld. Utsädet är omkring 50 t:r vår- och vintersäd, som gifva vanligen i afkastning 3 à 400 t:r. Under egendomen lyda en skattlagd mjölqvarn och några smärre skogshemman i Hjernarps socken. Gårdens natursköna läge, mer än dess godhet, har gjort den ryktbar, och anläggarens flit samt skönhetssinne hafva här ådagalagt, att mycket kan med flit åstadkommas, äfven der en otacksam jordmån synes hafva upprest oöfvervinnerliga hinder. För 50 år sedan befanns nämligen der gården nu står en eländig stenbacke, kallad Hultet, bevuxen med smärre buskar. Framlidne prosten Wennerberg, då pastor i Förslöf, började uppbruka jorden och uppföra en mindre byggnad, den han kallade Lugnet. Åt svärsonen, öfverfältläkaren Wieslander öf-

*) Efter tax.längden af $^1/_{36}$ mtl frälse *Rosenhult*, $^1/_4$ mtl frälse *Slammarp* inom Förslöfs socken.

verlemnade han denna till bostad. Genom dennes uppfinningsrika sinne framstod snart här, der det anspråkslösa Lugnet stått, ett i fransk byggnadsstil uppfördt tvåvåningshus, omgifvet af rosenhäckar och alléer samt en vacker park. Det kallas ock med skäl Rosenhult. Gården är belägen vid foten af Hallandsås ej långt från hafvet vid den s. k. Skelderviken med det gigantiska Kullaberg i fonden, omgifvet af täcka skogsdungar, der näktergalarne vid sorlande bäckar sommaraftnarne hålla sina serenader. Egendomen innehafves alltsedan 1850 af öfverfältläkare Wieslanders enka.

Rosenkälla eller *Roskälla.* Ett mtl ber. säteri i S:t Lars socken, Hanekinds härad af Linköpings län, beläget $^1/_2$ mil från kyrkan, skall från 1590-talet hafva tillhört Isr. Lagerfelts förfäder, domprostar i Linköping i 2 led, men först 1614 och 17 blifvit satt i mantal under namnet Torpestad eller Torp; befinnes 1647 under sitt nuvarande namn doneradt till Lagerfelt, hvilken hade det som säteri — allodialfrälse 1683; blef sedermera reduceradt, men utbytt; skattlagdt 1761; det underlydande köptes dels 1647 från kronan, dels småningom från enskilda. Ännu på 1760-talet innehades godset af slägten Lagerfelt, år 1818 var general-adj. frih. G. Lejonhjelm egare, från 1829 till närvarande tid gr. C. Sinclaire.

Rosenkälla utgör med underlydande $1^1/_4$ mtl samt flera lägenheter ett gods, taxeradt till 95,300 rdr, hvaraf 58,000 rdr för sjelfva Rosenkälla. Enligt Djurberg har Rosenkälla ingen skog. Manbyggnaden ombyggdes 1826.

Rosenlund. Egendom uti Mörarps socken af Luggude härad och Malmöhus län, belägen $1^1/_2$ mil från Helsingborg, utgöres af $3^1/_4$ mtl frälse-säteri Rosenlund med qvarn, 1 mtl Yndesäte, $1^7/_8$ Mörarp, $3^{11}/_{16}$ mtl Tollarp med väderqvarn, $^{11}/_{16}$ mtl Lydestad, allts. taxeradt 1862 till 410,800 rdr rmt. Säteriet har god åker, höhöstnad, torfjord och skog, afvelsgårdar och flera gatuhus; utanför mansbyggnaden trädgård med stora häckar och alléer. Egare äro kammarherre C. J. Schwerins arfvingar.

Rosenlund. Bomullsspinneri och väfveri samt kemiskt blekeri uti Göteborg, hvaraf det förstnämnda sysselsatte år 1858: 228 arbetare vid 66 väfstolar, men efter en år 1862 här inträffad eldsvåda har det åter i år 1864 börjat sysselsätta 100 arbetare. 1860 års tillverkning var 843,774 ℔ garn; samma år tillverkades vid väfveriet 184,652 alnar domestics och tvills.

Rosenlund. En lägenhet, redan omnämnd under art. Ljungarums socken, hvartill hänvisas; 1862 års tax.värde var 55,000 rdr rmt.

Rosersberg. Kungsgård af 6 mtl, uti Norrsunda socken af Erlinghundra härad och Stockholms län, belägen $3^1/_2$ mil från Stockholm vid en vik af Mälaren, Skarfven, är sammanslagen af fordna frälse-säterierna $1^1/_4$ *Norssa,* 2 *Tjurgård,* $^1/_2$ *Svartsättra.* Stället synes ha varit ett gammalt herresäte, och förekommer som sådant år 1300, men ock från 1275 delvis såsom lydande under Sko kloster, båda delarne under namnet *Norusa.* Enligt sägnen skall en konung benämnd Nore hafva residerat der i hedna tiden, af hvilken ett närbeläget högt berg erhållit namnet *Norsa-berget,* och af en lund derintill byn Norslunda, men kyrkan Norrsunda. Vid reformationstiden tillhörde hälften slägten Roos och kom enligt Afzelius med gr. Gustaf Thuressons dotter, fröken Sigrid i hennes ena sons, riksrådet Gabriel Oxenstjerna den Rikes händer; den andra hälften, som varit klostergods, bortgafs af kon. Erik XIV åt en Nils Olofson, hvars arfvingar, af slägten Ekorn, bortbytte den till nämnda riksråd O. 1620. Denne byggde slottet och uppgifves af nämnde författare kallat det efter sin moder Sigrid Roos och hennes förnäma ättenamn »Rosersberg.» Sonen, riksrådet Gabriel Oxenstjerna, död 1673, skref sig äfven till Rosersberg. Hans fru, en dotter till grefve Löwenstein, bör äfven vara i kärt minne såsom den der räddade kon. Carl Gustaf, i det hon upptäckte en sammansvärjning emot honom. Godset innehades sedermera under olika vilkor af personer af slägterna De la Gardie och Stenbock, efter reduktionen åter Oxenstjerna, nämligen riksrådet Bengt, som förskönade stället; slottet hade denna tid 6 torn. Härefter egdes gården af riksrådet grefve Creutz. Presidenten Erland Carlsson Broman uppgifves hafva köpt Rosersberg och Wal-

stanäs med underlydande gods och der befintliga möbler, husgeråd, afvel och redskap af riksrådet M. G. de la Gardies arfvingar för 72,000 kopparplåtar (432,000 daler k:mt), hvaraf 22,000 plåtar eller 132,000 daler k:mt strax skulle betalas; år 1749 synas likväl blott 34,200 daler vara betalta. Efter hans död år 1757 fingo arfvingarne i konkursmassan bevaka sin fordran, men kunde från år 1769 till 1774 indrifva blott 10,463 daler k:mt. Godset tillföll kronan genom byte mot Löfstaholm och skänktes af ständerna till hertigen af Södermanland, sedermera kon. Carl XIII, samt testamenterades af honom till kon. Carl XIV; enligt kongl. brefvet af d. 22 Okt. 1823 anslogs det till enkesäte för drottning Eugenia Bernhardina Desideria. Under dessa sistnämnda egares tid hafva åbyggnaderna, så väl sjelfva slottet som andra, och trädgård, orangeri m. m. samt de dyrbara samlingarne af böcker, målningar, statyer, till en del af de största mästare, blifvit betydligt riktade eller förbättrade. Uppsala-studenterna brukade ofta om sommarqvällarna utvandra till Rosersberg att förnöja Carl Johan med sina glada sånger. Nu mer besökes slottet och dess värdshus stundom af hufvudstadens allmänhet. Det har särskildt ståthållare. Denna gård, belägen på en vacker Mälarestrand, har, såsom andra namnkunnigblifna herrsäten, alltså följt tidernas skiften. Först hednisk vikingaborg, blef den sedan klostergods, sist herresäte och konungaborg.

Här anmärkes bland annat den s. k. amiralssalen, prydd med porträtter af alla dem, som under Carl XIII:s tid haft något högre befäl vid flottorna; i de öfriga rummen flera bataljmålningar och andra taflor af värde samt ett bibliothek om 7,000 volymer, hvaröfver Carl XIII egenhändigt skrifvit katalogen. I trädgården står en kolossal marmorstaty af Byström, föreställande en Mars Pacificus, och i den vackra och vidsträckta parken äro en mängd anläggningar, såsom ett antikt tempel, en grotta, ruiner af en borg på en liten klippa i sjön o. s. v. Några runstenar ha fordom träffats på egorna, men hvilka nu mer äro oläsliga. En af dem skall vara använd vid bryggan.

Rosfors. Jernverk uti Elfsby kapell-v. lag af Norrbottens län, hvars tillverkning under perioden 1839—1858 uppgått i medeltal till c:a 1,000 *skℓℓ* tackjern, 587 *skℓℓ* stång- och ämnesjern samt 112 *skℓℓ* jernmanufaktur. Malmerna erhållas från *Ristjäle, Klöfbergs* och *Hindersö* m. fl. grufvor, tackjernet är dels eget, dels köpt från Degerfors. Bruket, som eges af intressenter, åtnjuter vilkorlig befrielse från hammarskatt enligt för detsamma utfärdadt privilegium af den 14 Maj 1840. Bruksstämpeln är en sexbladig ros. Här har nyligen blifvit anlagdt ett tackjernsgjuteri, hvarifrån arbeten utgå, som i prydlighet och soliditet kunna täfla med hvilken annan anläggnings produkter som helst; tillverkningen 1861 uppgifves till 707 centner gjutgods. — Rosfors bruk och masugn, Ristjälens grufva samt Rosfors sågverk taxerades 1862 till 77,000 rdr rmt; egare var brukspatron J. A. Clausén.

Roslagen, är benämningen på den del af Stockholms län, som innefattar östra delen af Uppland mot hafssidan, dock så, att Stockholm, Södertörn och Färentuna härad, det fordna Svartsjö län, ej inbegripas derunder. Det delas vanligen i *Norra* och *Södra* Roslagen. Med afseende på namnet Roslagen, anser en författare (A. E. Holmberg) för sannolikt, att det härleder sig från folknamnet Roxolaner, och att detta namn för de Grekiska och Romerska författarne först blef bekant genom de Tsudiska folk, som stodo i beröring med dessa. Samma folks ättlingar — skrifver nämnda författare — »Finnar och Esther nyttja ännu i dag samma namn på Skandinaviens inbyggare, näml. Ruotzolaine, som betyder Ruotzofolket, och hvilket namn vi troligen återfinna i Roslagens, den ort, der detta folk först bosatte sig. Denna namnlikhet är högst märkvärdig och kan svårligen vara tillfällig. — På grund af den åberopade auktoriteten, kunna vi då antaga stamförvandtskapen, brödraskapet mellan oss Ruotzolainer, och dessa Roxolaner, som, efter att länge ha herrskat emellan Don och Dniepern, ett par århundraden efter Christi födelse förenade sig med Göterna i deras anfall på Romerskt-Grekiska väldet. Andra författare tro namnet härleda sig från *Rodin* (Roden, såsom sjökusten kallades), hvilket fordom betydde skeppslag eller roddaresällskap. De, som

bodde häromkring i skärgården, voro skyldige att försvara landet mot fiendtliga anfall; de utrustade för sådant ändamål vissa fartyg, och hvart skeppslag hade sin förman eller Styrismadur. I dagligt tal kallas allmogen här *Rospiggar* (om detta skall utmärka strandfolkets sträfva och hvassa sinnelag, är dock okändt). Norra Roslagen är af gammalt bekant för sin malmfyndighet, men detta nästan uteslutande inom den terräng, der röda gneissen är rådande.

Rossared. Sätesgård uti Hallands län, Fjäre härad och Fjärås socken, 1 mil från staden Kongsbacka, $1^3/_4$ mil från badorten Särö, med vacker belägenhet på en skogbevuxen höjd vid en täck fiskrik insjö, Stensjön kallad, omgifves af en stor prydlig trädgård med orangeri, hvilken sträcker sig uti afsättningar nedåt sjön.

Egendomens hela areal är 1,560 tld, deraf åker och äng 480 tld; 596 tld skog, bestående af ek, bok samt furu, är den betydligaste uti orten, ehuru nära $^1/_3$ af gårdens fordna underlydande hemman blifvit sedan början af detta århundrade afyttrad härifrån. Den består nu af säteriet, $2^1/_2$ mtl, med underl. hemman, 6 mtl ins. frälse, $^1/_6$ mtl skatte. Åkerjorden är af bördig beskaffenhet, största delen bestående af lermylla på mergelbotten och en stor del deraf täckdikad med rör. — Egare till gården, som fordom kallades Rolfsared, hafva varit: öfv. O. J. Witting och dess fru, friherrinnan A. Ranck, som bodde på egendomen år 1724. Samuel Bruse, född 1732, död 1800; han var den förste, som medelst odling, plantering och byggnader gjorde Rossareds gård nyttig och prydlig för efterkommande, hvarom inskriptionen på hans grafvård på Fjärås kyrkogård upplyser; Sedan kom egendomen till häradshöfding Samuel Brag och dess fru, Elisabeth Cath., född Bruse, och såldes efter deras död på auktion till grosshandl. C. F. Kjellberg och dess fru, Charlotta Sophia Krook 1830. År 1861 försåldes egendomen efter de sistnämnda egarnes död på auktion till nuvarande egaren, hr Albert L. Colliander. Taxeringsvärdet å hela egendomen är 136,000 rdr rmt, hvaraf 44,800 rdr för sjelfva säteriet.

Rossberga, Hammare i By socken i Dalarne; se vidare Råssberga.

Rosshyttan. Bergsmanshammare och två mantal skattehemman uti Westra Fernebo socken af Westerås län. Den förra anlades 1617, hade på 1840-talet vid en härd 133 *sktt* smide af eget tackjern, och egdes af brukspatron S. von Stockenström och bergsmän; masugnen är nu mer i obrukbart skick, och smidet har varit nedlagdt från och med den 1 Nov. 1858 till och med den 31 Okt. 1862. Hemmanet har fem egare. Ett halft mtl jemte $^1/_8$ mtl *Klockarbo* samt qvarn, såg och tegelbruk utgöra en landtegendom, ej långt från vägen mellan Sala stad och Avesta, med 49 tld 13 kpl. åker, 150 tld 6 kpl. äng samt 566 tld 23 kpl. skog, derå, äfvensom på ängen, ännu finnas stora odlingstillfällen. Egendomen har undergått laga skifte och dervid erhållit egorna sammanrefvade i beqvämliga skiftesägen; hela fastighetsvärdet 1862 var 22,750 rdr, egare brukspatron O. H. Lychou. $^7/_{12}$ mtl af hemmanet jemte $^1/_{12}$ Klockarbo, tax. till 13,750 rdr, innehafves af Bjurforss bruksegare; $^1/_4$ mtl jemte $^1/_4$ mtl *Rosstorp,* taxerade till 12,250 rdr, egas af Fahlu bergslag; resten eges af 2 bönder.

Rossvik. Två mantal frälse-säteri uti Husby socken af Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, vackert beläget ej långt från Hyndevads ström, 1 mil från Eskilstuna; synes en tid hafva tillhört Eskilstuna kloster, men från 1374 åter enskilda, såsom slägterna Fargalt, Puke, Natt och Dag, Kagg från 1457 och Winge; kom 1533 genom byte till r. r. Lars Siggesson d. y. Sparre och har förblifvit inom slägten ända till 1827, då det genom gifte tillföll Gyllenberg och egdes 1862 af löjtn. Gyllenbergs enka, Sophia Lovisa Sergel. På 1600-talet skall det dock äfven en tid hafva egts af Rosenhaneska slägten. Rossvik anses ha varit höfvidsmannen Erik Pukes födelseort. Åbyggnaden är gammal och innehåller en taflesamling af porträtter från olika tider, hvaröfver förteckning finnes i Dybecks Runa år 1844, häft. 1, sid. 50. Till gården hörer en ansenlig trädgård. Af Djurberg uppgafs egendomen 1818 hafva ymnigt höbol, men brist på skog. Rossvik utgör för närvarande med $1^1/_2$ mtl frälse, $1^1/_8$ rå och rör, 4 frälsetorp, ett gods, tax. till 142,500 rdr.

Rossvik. Gästgifvaregård uti Norrbottens län; skjutsar till:

Ersnäs i norr	$1^{31}/_{96}$	mil.
Porsnäs i söder	$1^{1}/_{8}$	»

Rosta. Ett mantal berustadt säteri i Längbro socken af Örebro härad och län, $^{1}/_{8}$ mil vesterut ifrån Örebro stad, ligger alldeles invid Svart- eller Trosaån och har en tvåvånings, rödfärgad manbyggning af trä, hvarifrån går en rak allé eller gata fram till häradsvägen, hvilken stryker ifrån nämnda stads lilla vestra tull, gemenligen »Pannkakstullen» kallad, igenom Längbro, förbi det ståtliga Carlslund o. s. v. inåt Gräfve socken. Stället, som, enligt Djurberg, har hjelpligt höbol, men lider brist på skog, tillhörde fordom adliga ätten Günther, som äfven egt det närbelägna Carlslund, och egdes år 1846 af brukspatron C. Wærn; år 1862 af brukspatron P. F. Brandelius på Nedra Haddebo. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 110,000 rdr rmt, inberäknadt för underlydande 1 mantal.

Rostad. En helsokälla strax utanför Kalmar, som isynnerhet på senare tiden varit besökt.

Rostad park. En vacker och välbebyggd lägenhet utanför Kalmar stad, der under året 1859 en pensionsanstalt för unga flickor blifvit inrättad af mamsell Cecilia Fryxell. Pensionen, uti hvilken äro anställda flera skickliga lärarinnor, har redan vunnit mycket förtroende. Helpensionärernas antal uppgick 1860 till 30, hvarförutan funnos omkring 40 halfpensionärer.

Rostock. Brunns- och badinrättning uti Elfsborgs län, 4 mil från Wenersborg, besöktes 1851 af 64 personer.

Rostorp. Ett och $^{1}/_{2}$ mantal frälsesäteri (ej 2 mtl, såsom Tuneld uppgifver) uti Pelarne socken af Sefvedes härad och Kalmar län, utgör med underlydande 4 mtl, hvaraf $^{1}/_{4}$ mtl rå och rör *Ågöhl,* ett gods, taxeradt till 97,000 rdr rmt, hvaraf 32,000 rdr för sjelfva säteriet.

Rostorp har fordom tillhört öfversten vid lifregimentet Hans Ramsvärd, som der besöktes af konung Carl XI den 20 Juli 1681, och har sedan samt ännu år 1829 tillhört friherrliga slägten Stjernstedt. Närvarande egaren är landshöfd. gr. G. F. Liljencrantz.

Rostorp. Ett mtl uts. frälse i Hasslöfs socken af Höks härad och Halmstads län, är väl bebygdt, har trädgårdsanläggningar, eger skog, fiske samt qvarn. Gården har åtminsone sedan 1818 innehafts af familjen Krassow.

Rotebro. Gästgifvaregård uti Sollentuna socken och härad af Stockholms län, hvarifrån skjutsas till

Kimsta i norr	$1^{3}/_{4}$	mil.
Märsta i n. v.	$1^{3}/_{4}$	»
Barkarby i söder	$1^{3}/_{4}$	»
Stockholm i s. o.	2	»
Ås Husby	$1^{3}/_{8}$	»

Rotebro är af historisk märkvärdighet; flera strider hafva här blifvit utkämpade mellan brödrafolken, såsom då Dalkarlarne blefvo här år 1497 under riksföreståndaren Sten Sture slagna af Kon. Hans' trupper. Under Stockholms belägring år 1522 förlade Gustaf Eriksson hit i skansen, som blifvit uppförd 1471 af Sten Sture den Ä., en del af sina trupper under Lars Erikssons befäl; de angrepos af Danskarne, som efter en kort strid måste taga till flykten.

Rotenberg. Sex mantal frälse-säteri (ej 4 mtl efter Konv.-lexikon) uti Östra Stenby socken af Linköpings län, beläget nära Ållonöfjärden af Bråviken, $^{1}/_{2}$ mil från kyrkan, skall fordom hetat Östra Näs, hvilket namn på 1400-talet anses blifvit af Ture Tureson Bjelke åter förändradt till Thorsnäs (Forsnäs?); men redan 1377 nämnes Thorsnäs såsom utbytt af Bo Jonsson till Dan Ingevastason, och 1383 åter af Johan Molteke till Bo Jonsson. Det är imellertid bebygdt till säteri af 4 mtl *Forssnäs,* 2 mtl *Torslund.* År 1625 donerades godset till H. Rotkirck (eller öfverlemnades honom enligt Norrköpings beslut 1645); han skref sig till Näs och Rödeberg. Sonen Christian Rotkirck innehade 1683 Rotenberg som säteri af 6 donationshemman; det reducerades, men lemnades åt Rotkirck och hans broder på lifstid, utbyttes mot andra gods i Halland från kronan efter deras död 1689 af generalmajor friherre Blechert Wachtmeister, död 1701, och innehades af sonsonen gr. Carl Adam W., som stod i mycken nåd hos konung Gustaf III, men mistade den 1789 för sin ädla protest emot säkerhetsaktens införande och afskedades från alla sina embeten. Godset

har sedermera egts af landsh. Strömfelt och hans son; kom 1837 genom köp till brukspatron Burén, genom gifte med dennes dotterdotter till G. Thollander, hvars arfvingar äro för närvarande egare af Rotenberg jemte underlydande $6^5/_8$ mtl; säteriet jemte tillhörande väderqvarn taxerades 1862 till 150,000 rdr rmt. Stenhuset, som uppbyggdes af landshöfding Rothkirck, uppbrändes 1719 af Ryssarne.

Rotendals Silfvergrufva i Elfvedalens socken af Ofvan-Siljans fögderi och Stora Kopparbergs län, belägen invid Rothe-elfven, blef funnen af Daniel Tilas och Johan Brovallius vid deras återkomst ifrån Trondhjem år 1735. Den arbetades af dem tillika med ett bolag under 2 à 3 år, och afsänktes till ungefär 4 famnars djup; men arbetet måste afstanna till följd af det alltför fattiga malmstrecket. Här finnas lemningar efter Rotenskans, som uppfördes 1677, och der sockenboerna då höllo 100 mans besättning, för att skydda landet mot Danskarnes infall.

Rottna-elfven. Denna strida och forssande elf bildas af några smärre sjöar, som förekomma i Östmarks och Fryksände socknar samt slutligen samla sig i det långa och smala Lekvattnet, hvarefter elfven bildas, som i en skarpt begränsad dal fortgår något mer än $2^1/_2$ mil, innan den faller i den $1^1/_2$ mil långa, men smala sjön Rottnen, vid hvars utlopp i Fryken befinnes ett fall, egentligen afdeladt i 2:ne afsatser; det öfra, som kallas Skarpedsforssen och är mer lodrätt, ehuru af vida mindre höjd, ligger omkring $^1/_8$ mil längre upp i strömmen. Det nedra eller egentliga Rottnafallet är en starkt sluttande forss af betydlig både längd och höjd. Uti det öfra ligger Skarpeds bruk och i det nedra Rottneholms och Rottnedals jernverk samt åtskilliga qvarnar. Vattenfallet utmärker sig egentligen genom sin stora vattenmassa och den bredd densamma intager, alltsammans innefattadt i en ram af odlade fält och löfskog. På ena sidan af fallet nedstiger från dess topp en s. k. timmersluss eller en af trä byggd ränna, i hvilken det ofvan ifrån kommande timret nedflottas för att icke utsättas för de skador det skulle lida, om det släpptes utför det naturliga fallet. Vid dess fot äro de prydliga och högst ändamålsenliga jernverkstäderna uppförda, och ej långt derifrån utfaller elfven i Fryken vid brukens lastningsplats. Rottnafallets höjd kan icke uppgifvas; men en utmärkt mathematiker har uppskattat de här obegagnade naturkrafterna att motsvara 900 hästkrafter.

Rottne socken, se Söraby.

Rottneby, *Råttenby* (i 1825 års jordebok). Bergsfrälse egendom uti Stora Kopparbergs socken i Dalarne, belägen vid den lilla, angenäma Hosjön, $^1/_2$ mil från Falun, är väl bebyggd och ett bland de vackraste ställen i orten; innehåller $32^7/_8$ spannl., har hjelplig skog och bete. En särdeles märkvärdighet har gården genom den benämning den gifvit åt den i orten vidt utgrenade Rottneby-slägten, härstammande från Olof Olsson i Hosjö, som var sonson till danska riksdrotset Nils Olsson, hvilken i början af 14:de århundradet nedsatte sig i Sverige, der han blef stamfader för flera dels ännu lefvande, dels utgångne ätter, såsom Stjernhjelm, Svinhufvud, m. fl. Hans afkomlingar voro egare af Rottenby tills mot slutet af förra århundradet. Egendomen tillhörde på 1840-talet landshöfdingen och kommendören Lorichs, år 1862 direktören J. G. Clason.

Rottneros. Säteri uti vestra delen af Sunne socken och Fryksdals härad af Carlstads län, är väl bebygdt och ståtligt beläget vid Rottne vattenfall samt omgifvet af vackra björkar. Ställets belägenhet skildras af Fr. v. Schéele såsom egande det företrädet framför andra i samma landskap, att det i synnerhet förtjenar besökas af hvar och en, som vill lära känna Wärmlands natur. Midt uti en stor och väl skött trädgård, sammanhängande med en vacker och väl vårdad park, är Rottneros vackra manbyggnad uppförd. Härifrån njuter man af ej mindre än fyra utmärkt herrliga vuer. Åt norr ser man Sunne kyrka i midten af den rika dalen; på den motstående östra stranden visar sig Östra Emterviks kyrka bland de lummiga träden; söderut speglar sig den vackra Fryken och derinvid Westra Emterviks kyrka; slutligen synes mellan träden vesterut det ståtliga Rottne-vattenfall.

Rottneros eller Rottna uppgifves af Fernow hafva varit en stor gård, hvaraf

$^1/_4$ har varit prestebohl, tilldess Peder Germundsson tillbytte sig densamma år 1435. Ovisst af hvad slägt denne Peder varit; men Läma-ätten egde, både före och efter, den öfriga delen af gården; Lindorm Mattsson och Knut Lindormsson skrefvo sig båda till Rottna. Den sistnämnde dog barnlös, och okändt är sedan under lång tid, i hvars händer godset kommit. Det hör nu till Rottneverkens landtegendom. Säterifriheten erhöll gården 1677. Tax.värdet 1862 var 58,680 rdr rmt.

Rottneverken i Sunne socken, Fryksdals härad af Carlstads län, bestå af *Rottnedals, Rottneholms* och *Skarpeds* eller *Forsnäs* stångjernsbruk, belägna vid foten af Rottne-elfs vattenfall. Alla tre bruken äro anlagda på 1690-talet. Enl. 1825 års jordebok hade Rottneholm vid den tiden 1 härd och 460 *skll* smide, Rottnedal: 2:ne härdar och 920 *skll* smide, Skarped: 2:ne härdar med 600 *skll* smide samt 2:ne spikhamrar med 1 härd och 1 stock. Tillverkningen vid alla tre bruken uppgifves år 1862 till 10,922 centner 70 *ll* stångjern. Före sistnämnda tid fanns här äfven ett manufakturverk, Lersjöfors kalladt, hvilket dock på sednare tiden nedbrunnit. Till verken höra Öijeviks och Skarpeds tullqvarnar, Skarpeds såg samt Rottne gjuteri, äfvensom en landtegendom, bestående af Rottneros frälse-säteri med omkring $1^{19}/_{60}$ mtl underlydande i andra hemman. Bruks- och landtegendomarnes fastighetsvärde taxerades 1862 till 172,000 rdr rmt, hvaraf 45,500 rdr för de tre bruken. Kända egare äro A. Gullström och medintressenter på 1840-talet; brukspatron G. A. Wall år 1862.

Rottninge. Ett och ett halft mtl skatte-rusthåll i Nykyrka socken af Stigtomta pastorat uti Jönåkers härad och Nyköpings län, på en i Hallbosjön utskjutande udde. Egendomen, som fordom var säteri, utbyttes 1587 af Tönnes Tott till kronan; donerades sedermera till ståthållaren på Nyköpings slott, Johan Göransson Rosenhane till Torp och Haneberg, samt egdes derefter af hans äldsta dotter, Catharina, gift först med Jac. Silfverpatron och sedan med Sivard Kruse af Elghammar; återtogs vid Carl XI:s reduktion till kronan; innehades 1700 af landskamreraren Kempe; köptes till skatte 1756 af en Lidstrand och tillhörde slutligen 1785 och ännu 1851 den förmögna Nymanska slägten, som sistnämnda år äfven egde det också välbyggda och vackra Hormesta i samma socken, men vid Långhalsens strand, förutom andra gårdar. År 1862 var rådmannen W. Sebardt i Norrköping egare af nämnda gods. Rottninges fastighetsvärde tax. år 1862 till 45,000 rdr rmt.

Rounala. Fordom kapell, uppsatt nära intill fjällen, 7 à 8 mil från Enontekis kyrka, lydde under Juckasjärvi pastorat, och synes hafva varit begagnadt till gudstjenstliga förrättningar vid medlet af 17:de århundradet. Den förfallna kyrkan försåldes på auktion 1794 för 4 rdr. Rounala lappby beboddes vid nämnda tid af 30 skattlagda Lappar.

Routivara. Berg, se art. Jockmock.

Roxen. En af Östergötlands betydligaste sjöar, vid 109 à 110 fots höjd öfver Bråviken, med hvilken den genom Göta kanal är förbunden å ena sidan, liksom å den andra med Boren; upptager på sin södra sida två de största och flera mindre af Motala ströms tillflöden och bildar med dem och deras omgifningar, åtminstone i deras lägre afsatser, den andra vidsträcktare terrassen för landets sänkning åt öster; dess norra sida stänges nästan omedelbart af stora landthöjden. Sjön sträcker sig från Kongsbro nästan rakt i öster till Norsholm, omkring $2^1/_3$ mil i längd, men har derunder mycket olika bredd. Hela arealen beräknas till inemot 1 qvadratmil. Ute i sjön är djupet 20 till 25 fot, dock i sydvestra bugten blott 9 till 20, i östra viken 12 till 28, men der omvexlande med grund och öar. Sjön omgifves af socknarna *Wreta, Wånga, Lillkyrka, Skrukeby, Harg, Rysta* och *Kaga.* Goda naturliga hamnar saknas.

Roxlösa eller **Rogslösa.** Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Dals kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Roxlösa och Wäfversunda socknar, med $37^1/_8$ mtl, bebodda 1860 af 1,665 personer. — *Roxlösa,* modersocken, är belägen uti Dals härad af Linköpings län, $5^1/_2$ mil från Linköping, $2^1/_2$ mil från Skenninge, $1^1/_4$ mil från Wadstena, mellan Tåkern i sydost, Käll-

stad, Herrestad och Örberga i öster och ostnordost, Wettern i nordvest, Wäfversunda i sydvest och söder, samt omfattar 0,185 qvadratmil land, efter Hahr, eller en areal af 0,276 qvadratmil, efter Tham. Marken är jemn, likväl med omskiftande höjder och dälder; längst i sydvest räknas hit yttersta randen af Omberg, sagta sluttande och skogbeväxt. Höjderna, som till det mesta äro odlade, hafva örig eller grusig jordmån och äro betäckta af s. k. kumlar eller ättekullar; dälderna bestå af djupare, god matjord på ler- och sandbotten. Wetterstranden är sandig och tämligen kal. Äng och bete finnes föga, skog äfvenledes, utom vid några gårdar, hvaribland Westerlösa boställe. På gränsen till Wäfversunda vid Ombergs fot har funnits en kronopark, kallad Bergsmarken. Hufvudnäringen i orten är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Som binäring idkas fiske i Wettern och Tåkern. Invid Ombergs fot vid Borghamn eger kronan af gammalt ett kalkstensbrott. — *Rogzlösa* eller *Roxlösa* förekommer ofta på 1400-talet, ett par gårdar redan 1208. Kyrkan är mycket gammal, byggd af Ombergs kalksten, dock från olika tider, har tjocka yttermurar, torn och åtskilliga minnen från fordna tider, hvaribland den med figurer utsirade kyrkodörren, som enligt sägnen skall vara tagen från en borg på Omberg. Socknen har åtskilliga kassor, till en del på grund af enskilda donationer, samt fattighus af sten, nu nyligen äfven sockenbibliothek. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola och i två fasta småbarnsskolor. — Af fornlemningar omnämnas grafhögar i stor mängd vid byarna utefter stora vägen, hvaribland de s. k. Christna Kullarne vid kyrkobyn; nära dem, vid Yxstad, en stensättning, samt vid Brottsledet nära Westerlösa, ofvanför Borghamn, spår efter »Ommas borg.» Åren 1710 och 11 dogo här i pesten öfver 100 personer.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde.
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862
766.	1,263.	$22\frac{1}{8}$.	$3\frac{5}{8}$.	1.	954,600 rdr rmt.

I bevillning efter II och III art. erlades år 1862: 468 rdr rmt. — Under katholska tiden lydde här 1 gård under en kyrka, 15 under Wadstena kloster, 7 under Alvastra, 3 under Skenninge, af samtliga $39^1/_4$ enligt 1700 års jordebok. — Gårdar: Här äro följande boställen: *Roxlösa*, 1 mtl, med *Yxstadbordet* från 1420, är prestgård. — $^5/_8$ mtl *Bårstad*, kronofogdeboställe. — 1 mtl *Åsby*, militiæboställe. *Westerlösa*, 1 mtl, häradshöfdingens, har med stenbrott och kalkugn 1640 blifvit kronan tillbytt från Gabr. Oxenstjerna; på stället finnes trädgård m. m. *Borghamn*, se den art. — Största godsen utgöras af $1^{41}/_{48}$ mtl *Bårstad*, med kalkstens brott, bränneribyggnad m. m., tax. till 98,000 rdr rmt, egare G. Hagelin i Mjölby; $1^5/_6$ mtl *Wilseberga* med ångbränneri, tax. till 100,000 rdr; $1^1/_2$ mtl *Yxstad* och $^{15}/_{16}$ mtl *Hageby*, ett gods; 1 mant. *Häckenäs*, $^1/_2$ *Hageby*, $^1/_2$ *Kattorp*, ett gods. — Adress: Wadstena.

Rubbestad *(Rabestath).* Ett halft mtl frälse på Dal, uti Ödeborgs socken af Wahlbo härad och Elfsborgs län; häraf utgjorde år 1862 $\frac{97}{216}$ mtl jemte $^1/_8$ mtl skatte Måsetorp ett gods, tax. till 18,600 rdr rmt, som egdes af kronolänsman A. F. Lundbohm; $\frac{11}{216}$ mtl egdes af patron Sandels på Öxnäs. På hemmanet Rubbestads egor bodde år 1862: 5 hushåll.

Rud. Ett mantal frälse-säteri uti Ny socken af Jösse härad och Carlstads län, med en areal af 736 tld, hvaraf 251 tld åker och 26 tld äng; se vidare art. Ny socken; tax.värdet för år 1862 var 50,000 rdr rmt. Vid hemmanet bodde 1850: 94 personer på 19 hushåll. Säteriet är, enligt Fernow, uråldrigt; men den förste kände egaren är Johan Månsson Roos och derefter Pehr Jönsson Bratt, som år 1593 underskref Uppsala Mötes beslut och dog 1639. Sonen Gustaf Pedersson ärfde godsen Berg, Wik, Rud, Norserud och Öna, hvilka genom gifte med dottern Anna kommo till Blankenfjellar och Dreffenskjöldar. År 1825 egdes Rud af fältkamrer L. D. Larsson och 1862 af hr G. Jochnick.

Rud. Ett mantal frälse uti Segerstads socken af Grums härad och Carlstads län, lyder under säteriet *Aspberg*, 2 mtl, som jemte 1 mtl Solberg och $^1/_3$ Lilla Abbortan eges af tvänne bröder med namnet Berggren. År 1825 egdes gården af kommersrådet Norström. Af Fernow uppgifves hemmanet vara ett uråldrigt säteri.

Ruda. Tre och $^1/_4$ mantal, hvaraf $1^1/_4$ frälse, det öfriga krono-skatte-rusth., beläget uti Högsby socken, Handbörds härad och Kalmar län, vid stora landsvägen, $6^3/_8$ mil från Kalmar, har förr som bondby lydt under Berga, men

blifvit bebygdt för ståndspersoner med ett präktigt stenhus och reveterade flyglar af häradshöfding G. Harmens, som äfvenledes mycket förbättrat egendomen. Den innehafves ännu af slägten; taxeringsvärdet år 1862 var 104,000 rdr rmt. På kort afstånd från gården öppnar sig på *Gullberga backe* den herrliga utsigten öfver *Emmedalen*, som utgör medelpunkten af Högsby socken.

Ruda. Gård i Westra Wingåkers socken, Oppunda härad af Nyköpings län, är uppbyggd af tvänne bröder, Harald och Inge Gylle, som blifvit 1161 fördrifna af den oäkta födda konungen i Norge Håkan Härdabred och blefvo bönder. Ifrån en af dem härstammade Peder på Skommarp, hvilkens son Måns Pedersson var kamererare af Östergötland. Dennes son Anders tog som adelsman namnet Gyllenklou år 1639 och steg från lectoratet i Linköping till presidentstolen i Pommerska regeringen. Bönderna i Wingåker bibehålla än i dag den hvita drägten, som var den norska hvita färgen, och de bära sitt hufvud högt, liksom de Östgöta-bönder, hvilka mena sig vara Folkungar. Hemmanet, af 1 mtl, tax. till 22,500 rdr rmt, eges af 5 bönder.

Ruddsbyn (*Rösby* på Akrells karta 1811). Gästgifvaregård i Wärmland på vägen till Norge; skjutsas till:

Björby, i söder	$^3/_4$	mil.
Ökna, i öster	$1^1/_4$	»
Trubbyn n. n. v.	$1^3/_4$	»
Sillebotten v. n. v.	$1^1/_2$	»

Ruder. Ett mantal frälse-säteri uti Kyrkefalla socken, Kåkinds härad af Skaraborgs län, beläget $1^3/_8$ mil från Hjo och $2^1/_4$ mil från Sköfde, utgör, jemte 1 mtl skatte Ruder, $^1/_4$ fr.-säteri Hagåsen samt $1^1/_2$ mtl frälse, $^1/_2$ skatte i andra hemman (se Kyrkefalla socken), 12 st. jordtorp, såg, qvarn och tegelbruk, allts. taxeradt 1862 till 145,700 rdr rmt, ett gods, innehållande omkring 3,000 tld, hvaraf omkring 1,700 tld äro skog. Under eget bruk äro båda hemmanen Ruder, med 642 tld inegor, hvaraf c:a 200 tld åker. Djurberg uppgifver, att år 1818 föddes på säteriet 100 kreatur. Säteriet egdes på 1600-talet af fröken A. M. Björnberg, som gifte sig med ryttm. Wulfenstjerna, hvilkens fädernenamn var Wulf, men som adlades, sedan han utmärkt sig såsom simpel ryttare vid flera tillfällen uti Tyska 30-åriga kriget. Han tillbytte sig år 1682 *Ruder* Sörgården för Slättevalle i Wadsbo härad af kronan och tillköpte äfven de andra under Ruder lydande hemmanen. Enligt jordeboken synes skattehemmanet hafva blifvit köpt till skatte den 5:te Juli 1737 af kommersrådet och kommendören Jonas Wulfenstjerna för 169 rdr 4 r. s:mt. År 1814 tillhörde egendomen hofjunkaren G. Silfverstråhle, år 1862 ryttmästaren Hans Fock.

Ruder. Ett halft mantal berustadt säteri (Tuneld uppgifver oriktigt 1 mtl) uti Foglås socken, Kåkinds härad af Skaraborgs län, beläget 2 mil från staden Hjo, nära landsvägen till Jönköping. Från manbyggnaden är utsigt åt sjön Wettern. Åkerjorden består af lera, mylla och sandmylla. Löfskog finnes af flera slag, i synnerhet ek och björk samt äfven barrskog. Ria, bränneri och smedja m. m. hafva fördelaktigt läge samt rinnande vatten genom en stark springkälla. Mjölqvarn och såg höra äfven härunder.

Säteriet har varit doneradt åt Carl Hårdh, men blifvit från honom reduceradt. Egendomen tillhörde 1829 ryttmästaren Gillner. År 1862 egdes $^1/_4$ mtl under Hjellö säteri, $^1/_{10}$ mtl under $^1/_2$ mtl Carlsbergs säteri, hvilket sednare egdes af landtbrukaren G. Jonsson.

Rudsberg. Gästgifvaregård uti Carlstads län, hvarifrån skjutsas till:

Christinehamn, s. o.	$1^1/_2$	mil.
Spånga, v.	$1^1/_2$	»
Hästås n. o.	1	»
Västanå n. v.	$1^1/_2$	»

Rudskoga. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisnums kontrakt af Carlstads stift, utgöres af Rudskoga och Nysunds socknar om $37^3/_4$ mtl, bebodda år 1860 af 5,727 personer. — *Rudskoga*, modersocken, belägen uti Wisnums härad af Carlstads län, $7^1/_2$ mil från Carlstad, $3^1/_4$ mil s. s. o. från adressorten Christinehamn — vid 250 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 0,563 qvadr.-mil, hvaraf 0,152 äro insjöar. Socknen, belägen vid sjön Skagern, har någorlunda jemn mark, på få ställen bergaktig. Jordmånen är mestadelen lermylla och sand. Skog växer till det nödvändiga behofvet. Socknen

synes fått kyrka först efter Digerdöden, emedan en allmän berättelse är, att bönderna i Råda hade härstädes haft länge sina sätrar eller fäbodar, hvarför ock stället kallades Rådaskog eller Rudskoga, och år 1720 skänktes en ansenlig skogspark i norra ändan af Råda socken, kallad *Rudhaskogen*, af Helena Pedersdotter till Riseberga kloster, hvarefter flera bönder började att röja sig boståder och hemman, till hvilkas säkerhet konung Magnus Smek år 1336 utgaf ett bref för dem, som »upptagit Bool på *Rudhaskogen*.» Pastoratet har först varit förenadt med Wisnum, men delades 1642 till följd af superintendenten Oriensulani eftergifvenhet för riksrådet Bo Ribbing, hvars hofprest, Laurentius Beronis d. y., han utnämnt till kyrkoherde derstädes. Denna utnämning väckte mycket missnöje hos sockenboerna, som önskat få den aflidne kyrkoherdens måg till efterträdare. För att hjelpa saken, delades Wisnum då i tvänne församlingar, hvaraf den ena, Rudskoga, anslogs åt ifrågavarande måg Erik Bjurius. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola. Nyligen har här blifvit inrättat ett sockenbibliothek. Af fornlemningar nämnas några domarestenar.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,087.	1,879.	20.	$2\frac{3}{4}$.	$3\frac{7}{8}$.	935,627 rdr rmt.

Byar och gårdar: Boställshemman äro: *Prestgården*, 1 mtl, 1 mtl *Sunnebohl*, taxerade till 33,000 rdr, utgöra kyrkoherdens; — $^{1}/_{2}$ mtl *Svensbohl* innehafves af domkapitlet i Carlstad; $^{1}/_{4}$ mtl *Södra Ugglebohl* är fahnjunkare-boställe. — $^{1}/_{2}$ mtl i n:o 2, *Svensbohl* är, enligt Kongl. brefvet den 20 Mars 1863, upplåtit till sergeant-boställe emot utbyte af n:r 1, *Höjelebråten*, $^{1}/_{4}$ mtl, i den del af Nysunds s:n, som hörer till Örebro län. Största egendomen utgöres af 1 mtl frälse *Södra Gren*, $\frac{72}{73}$ mtl skatte *Gren* (hela hemmanet 1 mtl), taxeradt till 71,759 rdr rmt samt eges af brukspatron P. E. von Hofsten på Sund i Nysunds socken. Derefter märkas $^{1}/_{4}$ mtl *Westra* och $^{1}/_{4}$ mtl *Östra Guttebohl* (båda hemmanen äro af $^{1}/_{2}$ mtl frälse hvartdera), med ett taxeringsvärde af 18,000 rdr hvartdera, egare ryttm. C. Strokirk på Degernäs. — $^{1}/_{2}$ frälse *Gaterud*, tax. till 18,000 rdr, eges af en bonde. Öfriga hemman äro: 1 *Björkebohl*, 1 *Bjurvik*, $^{1}/_{2}$ *Bässebol*, $^{1}/_{2}$ *Björsnäset*, $^{1}/_{4}$ *Björkerud*, $^{1}/_{4}$ *Brotorp*, 1 *Eriksbohl*, $^{1}/_{2}$ *Edet* 1 *Frästerud*, 1 *Grunnebacken*, $^{1}/_{2}$ *Gisslebacka*, $^{1}/_{4}$ *Håkanäs*, $^{1}/_{3}$ *Ingelsrud*, $^{1}/_{4}$ *Iserud*, $^{1}/_{2}$ *Kohlerud*, $^{1}/_{4}$ *Kjebberud*, 1 *Labacka*, $^{1}/_{4}$ *Lennevalstorp*, $^{1}/_{8}$ *Laggaretorp*, $^{2}/_{3}$ *Pärsbohl*, 1 *Refsten*, 1 *Runnebohl*, $^{1}/_{2}$ *Rotetorp*, 1 *Skottlanda*, $^{3}/_{8}$ *Tokebohl*, $^{1}/_{4}$ *Tackerud*, $^{1}/_{4}$ *Tursåsen*, $^{1}/_{2}$ *Ugglebohl*, 1 *Undersbohl*, $^{1}/_{2}$ *Uplanda*, $^{1}/_{2}$ *Wäglösa*, alla skatte. — $^{1}/_{4}$ *Södra Gisslebacka*, $^{1}/_{8}$ *Grufverud*, $^{1}/_{2}$ *Torp*, $^{1}/_{2}$ *Södra Uplanda*, alla frälse.

Rudskällan, ungefär $^{1}/_{8}$ mil från Carlstad, i en skogspark i Grafva socken, vid brädden af en liten sjö, hvars vatten vid vissa årstider öfversvämmar källan. Denna innehåller kolsyrad kalk- och talk-jordsalter, chlor i förening med samma ämnen, en liten halt af svafvelsyradt alkali, en ytterst ringa halt af jern, extraktivämne samt något svafvelbundet väte. Stället egdes på 1840-talet af possessionaten B. Malmén.

Rudö. Landtegendom uti Sandsjö socken, Westra härad af Jönköpings län, med vackert läge utmed sjö, inom $^{3}/_{4}$ mil från blifvande station å Södra Jernvägsstambanan, består af $1^{1}/_{2}$ mtl Stora och Lilla Rudö, med en areal af 415 tlds vidd, hvaraf 130 åker och äng; till gården höra trädgård och mycken skog. Afkastningen uppgifves till 120 parlass hö, 160 à 200 t:r spannmål samt 100 t:r potates. År 1862 egdes 1 mtl, taxeradt till 22,000 rdr rmt, af löjtn. A. B. Lagercrantz.

Rulla (ej Kulla såsom Tuneld uppgifver). Ett mantal frälse-säteri uti Ramqvilla socken, Westra härad af Jönköpings län, egdes 1688 af Helena Ramsvärd, år 1715 troligen af löjtn. P. Bengtsson, gift med biskop Wiræenii dotter Ulr. Cederstjerna, som då dog här i barnsbörd. År 1770 egdes säteriet af löjtn. i konung Stanislai af Polen tjenst Axel Nisbeth, år 1828 och ännu af 6 bönder. Arealen är 503 tld, hvaraf 25 åker, 109 skog och utmark; årliga utskylderna uppgifvas till $121^{1}/_{2}$ rdr rmt; taxeringsvärdet 1862 var 23,000 rdr rmt. På hemmanet bodde 1860: 54 personer. På inegorna finnes ett stenkummel.

Rumbolandet är i Westmanlands skogstrakter en gammal benämning på slättbyggden.

Rumlaborgs slott, se art. Rosendahl i Hakarps socken.

Rumskulla. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Tunaläns och Sevedes kontrakt af Linköpings stift, utgöres af 2 socknar, Rumskulla och Hessleby, med $80^{7}/_{24}$ mtl, bebodda 1860 af 3,437 personer. — *Rumskulla*, modersocken, är belägen, dels med en areal af

0,810 qvadr.-mil i Sefvedes härad af Kalmar län, dels (0,615 qv.-mil) i Ydre härad af Linköpings län, $4^1/_8$ mil från Eksjö, $2^1/_4$ mil från Wimmerby. Hela landet uppfylles af mer eller mindre vidsträckta skogs- och bergmarker, dels åsar i rigtning mest mot sydost, dels berggrupper, med mellanliggande kärr, dalar, småsjöar och bäckar, allt å sydöstra lutningen af landthöjden mellan Sommens tillflöden och Stångån samt Emmån, i dessas första lopp mot sydost till Kalmar län. De mest bebyggda delarne äro kring sjön Hjorten och en trakt midt imellan båda grenarne af Stångån. Rådande jordmånen är sandmylla med klapper. Odlingar och näringar äro öfver hufvud lika med Svinhults socken, ehuru Rumskulla anses vara något lägre beläget. Vid sydvestra gränsen växa de bästa skogarne. Vid Norrhult är en helsokälla. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,215 och 1862 af 2,162 personer, hvaraf 772 inom Linköpings län, innefattar $22^1/_{24}$ mtl skatte, $2^7/_8$ kr., $1^1/_4$ fr., taxerade till 629,000 rdr rmt, i Kalmar län, samt $10^1/_2$ mtl sk., $1^1/_4$ kr., $6^1/_4$ fr., tax. till 454,220 rdr rmt, i Linköpings län. De flesta hemmanen tillhöra allmoge, några få egas af ståndspersoner. — Rumskulla nämnes 1320 och torde vara yngre inom Linköpings län än inom Kalmar, der kyrkan ligger. Hon är gammal, byggd af trä; sakristian är likväl af sten. Bland kyrkoherdar må nämnas Thomas Bock, stamfader för adliga ätten Stjernhoff. Barnundervisningen bestrides uti en fast och en flyttbar folkskola af en examinerad och en oexaminerad lärare. Förutnämnda by, *Norrhult,* förvarar ock minnet af Dacke, som här skall hafva hållit sig dold tre vintrar i en källare. Han har ock haft en befästning på Garpön i Hjorten. Här märkes Wäggeberget, hvari finnes en grotta, den s. k. *Wäggebergsstufvan,* med en smal ingång, men inuti rymlig. Vid Mossåkra i Kalmar län hittades 1827 i ett stenrör, inlagda i ett tennstop, några skedar, knappar och öfver 5,000 bracteater och tvåsidiga mynt från konung Albrechts till konung Christian I:s tid, allt silfver, tills. af 320 lods vigt. Enligt sägen skall socknen hafva sitt namn af en *Romfarare,* hvilken berättas vara begrafven i en kulle, icke långt från kyrkan. En mängd kummel finnas vid *Simundeboda,* äfvensom vid Hamra, hvarest äfven är en stensättning, af allmogen kallad *Domarering,* äfvensom en stor hög, kallad *Konungsbacken.* Vid verkställd ekeskogsbesigtning påträffades 1862 på indragna militiæbost. *Qville,* $1^1/_8$ mtl, bland ett betydligt antal urgamla stora ihåliga vrakekar med stammar af ända till 20 fot, äfven den af Crælius år 1774 omtalade ek, som uppgafs då hålla 22 alnar omkring bålen; nu uppmätt befanns stammen vid 2 fots höjd från marken hålla 45 fot i omkrets. Under Danskarnes härjningar i landet 1611 var Rumskulla kyrka den sista de försökte uppbränna, hvarom Afzelius anförer i sina Sago-Häfder, VIII Bd, 26 sid., följande: »Joh. Ungius, en prest efter konung Carls sinne, som i Kalmar belägring, med svärd i hand fäktat vid sin konungs sida och med klar röst uppmuntrat krigsmännen, satt i Rumskulla prestgård, dit han efter Somes förräderi tagit sin tillflykt. Vid samma tid som danska härföraren Ranzow huserade i Westervik och Wimmerby, kom en flock af trehundrade danskar till Rumskulla, att hämnas den tappra prestens trohet mot sitt fädernesland, och då de icke kunde finna honom sjelf, borttröfvade de all hans egendom, plundrade kyrkan och anlade eld under golfvet; men konung Gustaf lärer redan då hafva uppkommit med sitt krigsfolk till landets försvar, så hastigt, att danskarne icke hade tid att blåsa på elden, som slocknade. De upphunnos af svenskarne på Hagelåkra gärde, der de, som icke föllo för svärd, blefvo tillfångatagna.»

Gårdar och byar i Linköpings län: *Wentzelholms glasbruk* samt 1 mtl *Simundeboda*; *Ödesjöforss* pappersbruk; 1 mtl frälse *Häggarp,* 1 mtl fr. *Wiggesbo,* tax. till 32,000 rdr, egas af häradshöfd. Durling, som på flerfaldiga sätt förbättradt och prydt denna sin fäderneegendom. — 1 *Målebo,* $^1/_4$ *Österhult* äro indragna militiæboställen. — 2 mtl fr. *Sjösbo,* 1 fr. *Skuru,* $^1/_2$ *Tuta;* 1 mtl *Grönshult,* har varit doneradt till O. Wachtorn 1651, men reduceradt. *Bruzehultz* färgeri. I Kalmar län: 1 mtl *Rumskulla,* kyrkoherdebohl, är år 1581 doneradt dertill af kon. Johan III; dessutom eger prestgården ett litet hemman eller utjord, som före nämnda tid varit bohemman, och en utjord, ditskänkt af ett fruntimmer. — $^3/_4$ mtl *Tjurstorp,* regm.-boställe. Här märkes dessutom:

Rumskulla. Ett mtl frälse-säteri, som år 1799 tillhörde fröken de la Grange, 1829 kapiten C. M. Hultin samt fan-

junkaren P. Kraft. Hvardera hälften är särskild bebyggd och eges för närvarande den ena hälften, tax. till 26,000 rdr, af kapten Löwenadler.

Runamo. Berg i Hoby socken i Blekinge. Till hvad härom blifvit redan nämdt under art. Hoby, tillåta vi oss nu bifoga ett kort utdrag af pastor A. E. Holmbergs anförande om detta bergs runskrift i hans »Nordbon under Hednatiden»: »En förment runristning har sedan århundraden tillbaka gjort mycket väsen af sig och nyligen gifvit anledning till ett af de löjligaste misstag inom vetenskapernas verld. Vi mena den ryktbara ristningen vid Runamo. I vår tid ditsände en Dansk konung en kommission för att afteckna och tyda skriften. Denna aftecknade fornlemningen under tillsyn af en berömd geolog. Derefter frestade man alla möjliga tolkningsförsök på den fatala skriften. Slutligen fann Nordens då lefvande yppersta fornforskare, Finn Magnussen, på konsten att läsa den baklänges, eller från höger till venster. Detta skedde, efter hans egen uppgift, år 1834, den 22 Maj på eftermiddagen. Han fann då en fullständig inskrift på fornnordiska språket i det slags versform, som kallas Starkadralag, och hvilken lyder sålunda i öfversättning.

Hildikind tog vid riket
Gard inhögg (runorna)
Ole ed gaf (trohetsed)
Odin vige runorna
(må) Ring få
Fall på mull!
Alfer, älskogsgudar
(skyn) Ola!
Odin och Frej
Och Asars slägt
Ödelägge, ödelägge
Fiender våra!
Unnen Harald
Storan seger.

Detta antiqvariska fynd kunde naturligtvis ej undgå att väcka det största uppseende inom den lärda verlden, särdeles sedan tolkaren hade öfver «Runamo och Runorna» utgifvit ett af de lärdaste arbeten den arkæologiska vetenskapen har att uppvisa. Under tiden hade emedlertid Berzelius och S. Nilsson besökt Runamo och såsom naturforskare aktgifvit på fornlemningen. De kommo till det resultat, att hela ristningen var ingenting annat än naturliga sprickor och förvittringar uti en trappbildning, och hvilka voro af den beskaffenhet, att man blott behöfde borthugga det öfversta lagret, för att derunder finna en splitter ny edition af runosagan. Deras påståenden befästades sedan på det ovedersägligaste af den Danske fornforskaren Worsaae, och Runamoristningens tydningshistoria qvarstår nu i fornforskningens häfder såsom dess löjligaste uppträde.»

Rundby, *Neder* och *Öfver*. Det förra 1 mtl frälse och 1 mtl krono, det sednare $1^1/_2$ mtl frälse, belägna uti Edhs socken af Sollentuna härad och Stockholms län, hafva dels före, dels äfven efter reduktionen innehafts af slägterna Stenbock och De la Gardie. Ett mantal tillhörde 1772 Iserhjelm, 1849 Westman. Nedra Rundby och $^1/_2$ mtl i Öfra, med ett taxeringsvärde af 38,000 rdr rmt, tillhörde 1862 fabrikör P. G. Westman; $^1/_2$ mtl egdes af exc. grefve De Geers arfv:r, resten lydde under Runsa. Kronohemmanet är ett militiæ-hemman. Ett mtl frälse Neder Rundby har varit skatte, men blef genom Kongl. kollegii resolution af d. 16 Dec. 1779 upplåtet till frälse. Ett Runby förekommer ofta vid slutet af 1200-talet såsom herresäte och nämnes på en runsten i närheten.

Rundstorp, med Örsätter. Ett mtl berustadt säteri uti Risinge tingslag, Kimstads socken af Memmings härad och Linköpings län, beläget vid Roxen, utgör med $^1/_2$ mtl frälse Rundstorp ett gods, taxeradt till 58,000 rdr rmt, som eges af majoren och riddaren C. E. Lewenhaupt.

Förste kände egaren är år 1612 häradshöfdingen i Ydre härads domsaga, Peder Andersson, sedermera adlad med namnet Törnsköld och assessor i Kammarrevisionen 1638, död 1642. Sonen Jacob skref sig till Rundstorp och Tångestad, båda belägna i Kimstads socken; han fick 1664 uppdrag af svenska regeringen att muntligen framföra till fältmarskalken Torstensson befallning om krigets början med Danmark. Säteriet öfvergick genom gifte till slägterna Skytte och Wrede *), såldes 1759 till löjtn. J.

*) Henrik Jacob Wrede, född 1695 i Södermanland, kallades föga ett år efter Wetenskaps-Akademiens stiftelse att vara dess præses; han var då kapiten och bodde på det lilla Runstorp i Östergötland. Blef en af rikets mest bety-

A. Kuylenstjerna, kom sedan till slägten Wennerstedt och genom gifte till frih. slägten Armfelt; har vidare genom köp tillhört statsrådet grefve C. G. Hård (död här 1841) m. fl. och från 1851 fabrikör W. Sebardt.

Runeholm, se Ronöholm.

Rungarn. Två mtl frälse-säteri, beläget vid Ginningen uti Bladåkers socken, Närdinghundra härad af Stockholms län, och som efter Djurberg hade år 1818 ett utsäde af 35 t:r, ymnigt höbol till c:a 400 lass, vidsträckt skog, stor och prydlig mangårdsbyggnad af sten om 2 våningar, ansenlig trädgård och 24 underlydande torp, utgjorde år 1862, jemte underlydande $5^7/_{12}$ mtl samt Åkersholms bruk, beläget på Bladåkersbergs egor, ett gods, taxeradt till 231,150 rdr rmt. — Rungarn är ett gammalt herresäte, som under medeltiden tillhört slägten Banér; riksrådet Knut Banérs dotter Dorothea blef gift med Christer Wase, konung Gustaf I:s farbror, och deras dotter, Brita, lemnade konungen all den ärftliga rätt hon hade till Rungarn och flera egendomar. Johan Carlsson Månesköld, gift med Anna Isacsdotter Banér, och deras son, Pehr Månesköld, innehade gården i början på 1600-talet; år 1717 såldes den af fru Greta Månesköld, enka efter majoren Erdtman Silfversparre, till lagman Wattrang, hvilken slägt innehade egendomen inpå 1800-talet. År 1827 ärfdes hela Wattrangska fideikommisset, bestående af Sandemar i Södermanland samt Rungarn, Wäsby, Björkö och Ytternäs i Uppland, af löjtn. Carl Gustaf Braunerhjelm, som ännu innehafver det efter sin farfars halfkusin, hofmarskalken Johan Gustaf Wattrang.

Runmarö. En ö i Wermdö skeppslag af Stockholms län, med optisk telegraph.

Runn. En af de större sjöarne i Dalarne, belägen i Wika socken, är $1^1/_4$ mil lång och $^3/_4$ mil bred; den får tillopp af flera sjöar, som utfalla genom Fahlu å och den s. k. Sundborns ström; utskjuter flera vikar åt Thorsångs socken och utfaller der vid kyrkan genom den s. k. Lillelfven i stora Dalelfven. Å denna på löfrika öar och bebyggda stränder rika sjö samt dermed sammanhängande vattendrag hafva väl några mindre skutor eller lastbåtar sedan längre tider varit begagnade för transport till Falu stad af bräder, ved, sand och tegel samt derifrån af gödsel; men under åren 1856—60 hafva 2:ne mindre ångfartyg tillkommit, och sjön står nu i omedelbar beröring med hafskusten. Rika jernmalmsfält hafva på sednare tider blifvit upptäckta omkring sjöarna Runn och Ösjön.

Runnaby, Norra. Ett och ett halft mtl kronoskatte i Ekers socken af Örebro

dande personer vid riksdagen 1742, i en tid, då riksdagen hade all makt. Väckte förslag vid 1747 års riksdag om religionsfrihet, som betydde, skrifver Wieselgren, ej religionslöshetsrätt, utan frihet för utländningar i deras religion, såsom för Svenskarne i sin. Han ville derigenom öka landets kunniga och driftiga folkmängd, väl vetande, att samhällets makt och anseende ej bör mätas efter vidsträckta gränser, utan efter invärtes styrka. Smitta af villoläror och tankarnas oenighet fruktades, så att hans välmening blef fruktlös. Han dog barnlös på *Runstorp* den 20 Aug. 1758. Från 1753 till sin död vistades han på Runstorp, utom då de Riksdagskallelser utgått, hvilka han hörsammade. Krygers slutdom om honom är: »Han var mer en huld fader än en sträng husbonde mot sina underhafvande. Ansåg för den tyngsta börda att lefva sysslolös. Tiden var också honom aldrig till last. Han brukade jorden med förstånd och uppmärksamhet. Han undersökte flitigt naturen, men glömde ej bort att prisa naturens Herre. Höll sig ej envist vid bruk, som vunnit urminnes häfd. Sin öfriga tid hade han användt till läsning af andliga och verldsliga skrifter; de förra styrkte honom i vissheten om vår gudomliga salighetslära; men de senare städade hans förstånd och gjorde honom dagligen skickligare till allmänna och enskilda värf. Använde all möda och kostnad på välartade ynglingars uppfostran. Till sina anhörigas och hederliga enkors underhåll lemnade han villigt hälften af sin inkomst, och hans egendom var ej ens medelmåttig i hans stånd. I hans panna lästes strax ärlig man; umgängelsen lärde, att så var. Han var ordhållig i löften, trofast mot vänner, skonsam mot ovänner, oförskräckt i farlighet, tilltagsen i svårigheter, vänlig utan flärd. Naturen hade begåfvat honom med en manlig röst, den han dock ej brukade för att nedtysta andras skäl. Men när tvedrägt och farliga stämplingar oroade samhällets välfärd, när dristiga händer vågade vidröra grundlagarnes oryggliga råmärke — då gjorde vår Wrede skäl för namnet. Hans hjerta tändes af nitälskan . . . tålde ej skämt i allvarliga ting eller förgripelser mot det, som Guds och menniskors lag vill hafva fridlyst. Han, som alltid burit en innerlig vördnad för Gud och dess heliga sanningar, hvilka kommit längre än i hjernan, hade ej svårt att bereda sig till döden, som han emottog med christlig frimodighet.»

härad och län, nära Ekers kyrka, vid stora landsvägen till Kihls socken. Arealen utgör circa 500 tld, deraf 160 tld inrösningsjord af utmärkt beskaffenhet. Stället är väl bebygdt och planteradt samt har i sednare tider egts af hofkamreraren Johan Eric Wallin, brukspatronen Gustaf August Geete och ph. magistern Gösta Geijersstam, hvilken för icke länge sedan försålde detsamma till brukspatron Brandelius för 75,000 rdr rmt, inventarierna inberäknade. Fem och $^{1}/_{2}$ mtl *Runnaby* egas af 12 bönder.

Runsa. Fyra mtl frälse-säteri uti den del af Uppland, som tillhör Stockholms län, Sollentuna härad och Edhs socken, beläget vid Skarfven, en vik af Mälaren, utgör med $6^{1}/_{4}$ mtl underl., jämte Sättra och Oxunda qvarnar samt tegelbruk ett gods, taxeradt till 317,000 rdr rmt. — Runsa är ett gammalt gods, nämdt 1313, innehades före och äfven efter reduktionen af slägten de la Gardie. Stamfadern för grefliga ätten von Liewen, riksrådet Hans Henrik Liwe, som stod i kon. Carl XII:s synnerliga gunst, skref sig till Runsa, äfvensom kanslirådet frih. Joachim von Düben, gift 1719 med erkebiskop Haqvin Spegels dotter Margareta och död 1730. Gården egdes 1741 af presidenten, friherre O. R. Strömfelt, sedan af slägten Ankarcrona, hvilken familjs stiftare, amiral Theodor Christoffer, adlad 1717 med berörde namn och död 1750, ombyggde gårdens hufvudbyggnad till någon likhet med ett linieskepp; han grundade ock socknens fattighus och skola; enkan gjorde Runsa till fideikommiss för brorsonen, och innehafves det för närvarande af kammarherren Th. W. Ankarcrona. Djurberg uppgifver gården hafva ymnig skog, hjelpligt höbol, ansenlig trädgård. År 1748 gjordes af amiral Ankarcrona ett försök att rensa tobakslandet från blad och stjelkar samt att på samma gång få dessa för onyttiga hållna med fördel använda. Han lät nämligen utsläppa alla tackor och lamm om dagen uti tobakslandet. Första dagen nosade fåren allenast på tobaksbladen; men den andra begynte de att äta först bladen och sedan sjelfva stjelkarna, så att inom tre veckors förlopp blef hela tobakslandet, som var ungefärligen 2 tld, rensadt från alla tobaksstjelkar, och lammen befunnos, sedan de blifvit slagtade, hafva ett både mörare, bättre smakande och mycket fetare kött än andra. — Ruiner efter fästet Runsaborg skola ännu finnas på säteriets egor.

Runsberga. By uti Gärdslösa socken på Öland, på hvars egor man påträffat år 1835 uti en hög backe, kallad Tjetthög, en större fyrkantig stensättning, hvarunder fanns en hällkista af nära fem alnars längd, anlagd i norr och söder, inneslutande liket efter en utmärkt krigsman med hans vackra, i lifstiden begagnade vapen, och förmodas denne varit från hedendomens sista period. — Fyndet är närmare beskrifvet uti Dybecks Runa, 4:de häftet, sid. 13.

Runsten. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra kl., hörande till Ölands Medel-kontrakt af Kalmar stift, ligger till norra delen uti Runstens härad af Ölands Norra Mot och till den södra uti Möckleby härad af Ölands Södra Mot och Kalmar län, $1^{3}/_{4}$ mil o. n. o. från Kalmar, vid 60 fots höjd öfver hafvet, samt omfattar 0,397 qvadr.-mil land, hvaraf 0,239 inom Runstens och 0,158 inom Möckleby härader. Åkerbruket är hufvudnäringen, allmänna utsädet hafra till följd af att all åker öster om landtborgen är för mycket sandblandad, att med fördel kunna besås med korn. Ingen större ström finnes inom församlingen. Byggnadsvirke och vedbrand hafva sockenboerna fordom erhållit på krono-allmänningen; men i sednare tider hafva de nödgats hemta nödigt byggnadstimmer dels från Småland, dels från Böda. Denna brist har lärt allmogen att bygga ladugårdshusen af sten. Öster om kyrkan finnes en hamn, men med endast några fots djup. Öster om byn Södra Runsten på sjelfva utmarken finnes en mineralkälla, *Abrahamskälla* kallad, hvars vatten visat sig verksamt mot giktaktiga och rheumatiska krämpor. Kyrkan, i Norra Motet, uppförd af sten, är 45 alnar lång och bredden 12 alnar inom murarna; taket består af vackra stenhvalf, som hvila på 2:ne grofva stenpelare. Tvänne torn finnas, hvaraf det östra innehåller många rum och celler. En grushög, nästan midt i Bjerby by, utmärker

stället, der ett kapell, S:t Margaretæ, varit uppfördt. Denna Margareta lefver ännu i landtfolkets åminnelse för sin rena gudsfruktan. När det regnar Margaretadagen, den 20 Juli, tycker folket illa derom, emedan de då vänta svår bergning. Under året 1859 organiserades här en förlikningskommité. Af kyrkoherdar må nämnas Laurentius Andreæ, hvars son Abraham ingick i krigstjenst under namnet Hirsch, befordrades till öfverste för Nerikes och Wärmlands regimente samt adlades 1645 med namnet Cronhjort —, och Abraham Ahlqvist, död 1844, känd genom sin *Ölands historia och beskrifning.* På *fornminnen* är socknen rik; af dess många run- och bautastenar må anföras den vid Bjerby bro öfver Otto Jarl uppresta, samt en annan med inskriften: Herfrith + Vithbiurn + litu + raisa + stain + thina + at Fastulf + Fathur sin + Siglaug + lit + raisa aftir Bunta sin han iar + grafin i + kirikin. En stor klumpformig granithäll ligger vid Spjuterums bygata. Den kallas *Degelsten* och skall hafva varit en s. k. *Skuresten,* vid hvilken vapnen (spjuten) hvässtes och eggades, hvaraf ock byns namn anses vara härledt.

Folkmängd.		Hemmantal.			Tax.värde
1805 —	1860	sk.	kr.	fr.	år 1862.
845.	1,179.	$35\frac{3}{4}$.	$4\frac{53}{96}$.	5.	704,710 rdr.

Af hemmantalet höra $30^3/_4$ till Norra, $13^7/_8$ till Södra Motet. Medelvärdet å jordbruksfastigheten tax. år 1862 till 12,908 rdr rmt. Folkmängden år 1855 var 1,200 personer. Hemman och gårdar i socknens norra del äro: $5^3/_4$ mtl skatte *Bjärby,* $3^3/_8$ mtl *Dyestad,* $3^1/_2$ mtl *Lerkaka,* $1^{23}/_{55}$ *Lopperstad,* $4^1/_8$ *Norra* och *Södra Runsten,* $4^1/_{16}$ *Spjuterum,* alla skatte. $1^5/_8$ *Runstens* prestgård, taxerad till 30,000 rdr rmt; $^1/_2$ mtl *Dyestad,* komministerboställe; $^5/_{32}$ *Lapperstad* och $^5/_{16}$ *Spjuterum* utgöra häradshöfdingens boställe. 5 mtl frälse *Södra Runsten.* Största egendomen, hvarför eganderätts-afgift erlägges, utgöres af № *2,* $^5/_{16}$ mtl *Norra Runsten,* № 1, $^3/_8$ *Södra Runsten* samt $^1/_2$ mtl, № *2, Bjärby,* det hela taxeradt till 21,500 rdr rmt. — Hemman och gårdar i sockneus södra del: $1^3/_4$ mtl *Norra Bäck,* $3^5/_8$ *Wanserum,* $3^1/_2$ *Åkerby,* 5 mtl *Södra Bäck,* hvaraf $^3/_4$ mtl är kronofogdens boställe. Största egendomen utgöres af $^3/_4$ mtl i № 1, 4, 6 af *Norra Bäck* samt $^3/_8$ mtl i № 2 *Södra Bäck,* taxerade till 16,000 rdr rmt. — Adress: St. Rör.

Runsten. Ett Härad af Ölands Norra Mot och Kalmar län, innefattar följande socknar:

	Tax.värde år 1862.	Bev. efter II & III art.
Löt	489,000 rdr.	191 rdr.
Egby	194,950 »	68 »
Bredsättra .	405,850 »	130 »
Gärdslösa .	856,440 »	356 »
Långelöt . .	420,500 »	167 »
Runsten . . .	522,110 »	239 »
Summa	2,888,850 rdr.	1,151 rdr.

Runsö. Den största byn på Selaön, bestående af $4^1/_4$ mtl frälse, lydande, förutom $^5/_8$, som höra till Algö säteri, under Tynnelsö, samt belägen på öns nordvestra hörn, i Öfver-Selö socken, Selebo härad och Nyköpings län. Stället nämnes redan på 1300-talet och kallades troligen under nästföljande tider Rumlaborg; var i slutet af 15- och början af 1600-talen herresäte för den gamla utdöda adel. ätten Hund eller hertig Carls af Södermanland kammarjunkare Daniel Hansson Hund, som år 1590 blef adlad, och om hvars andra hustru, fru Constantia, berättas, att hon den 6 Aug. 1602 stod vid kåken i Stockholm, för det hon lofvat utvisa för bemälta hertig en stor skatt, men ej kunnat hålla sitt löfte. Med deras dotter, Elisabeth Hund, kom egendomen till hennes man, öfversten för Westmanlands regimente Olof Olofsson, adlad Morgonstjerna, hvilken, likasom Hund, skref sig till Runsö. Det reducerades sedermera af kon. Carl XI och skall, enligt Tham, ha köpts till skatte 1727 af en, vid namn Bovall, men är nu, såsom förut nämndt, frälse. Runsö har dessutom det anmärkningsvärda att vara födelseställe åt den äldre af de bekanta, förtjenstfulla urkundssamlarne Palmsköld, hvilken föddes här den 7 Okt. 1608. Stället kallades då Runseby, och efter detsamma tog han tillnamnet Runell, som han hade, innan han, tillika med sonen Elias, blef adlad Palmsköld; fadern, var nämligen sekreterare i riksarchivet uti 35 år eller till sin död 1686, derunder han allraförst var den, som begynte att utur mörkret framleta och i ordning lägga archivets gamla handlingar och öfver dem uppsätta skrifna register, hvilket arbete sonen sedermera fullföljde.

Runtuna. En socken i Rönö härad och Nyköpings län, bildande nästan en

fyrkant af $^3/_4$ mils både längd och bredd, mellan Svärta eller Svärtuna i sydost, Bogsta och Spelvik i nordost, Lid i nordvest samt Råby och Allhelgona i sydvest. Marken är mycket stenig och bergländig med jemna eller lågkulliga dalgångar, allesammans sluttande åt den i östra delen genom Sandbysjön gående Svärta-ån, som kommer ifrån den i nordost tillstötande Runviken, äfven Ludgosjön kallad, och utfaller i en af Östersjöns vikar, benämnd Sjösafjärden. Vid socknens norra gräns ligga Eknaren och Kappstasjön och inuti socknen flera små sjöpussar. Rådande jordmånen är lera, enligt Djurberg sträng och stark, sveksam i torra år och svår att bruka; hufvudnäringen utgöres af åkerbruk. Arealen håller 0,513 qvadratmil land och 0,039 vatten; hemmantalet belöper sig till $24^3/_8$ mtl skatte, $2^1/_4$ krono och 26 fr.; folknummern var 1862 1,211. Fastighetsvärdet var 1,122,050 rdr rmt. Bevillningsafgiften för inkomst erlades med 94 rdr; af frälse-egendomar erlades 89 rdr 87 öre.

Stora landsvägen ifrån Stockholm till rikets östra och södra delar går emellan Svärdsbro gästgifvaregård i Sättersta socken och Nyköping, genom socknens sydöstligaste hörn, och andra mindre vägar korsa hvarandra. För kulturens ålder i orten tala en mängd runstenar i nästan alla bebyggda trakter, äfvensom grafhögar och stensättningar; och om dessa fornminnen skrifver Richard Dybeck år 1862: »Flera af de här förr befintliga minnesstenarne saknas nu; Enebystenen, för 8 år sedan uppdagad, är nyligen åter rest, och tvänne potatesgropar, som blifvit gräfda tämligen högt upp i den väldiga Uppusahögen, komma oförtöfvadt att ingenfyllas.» Uppusa eller Oppusa ligger vid Runvikens sydvestra del. »Röntwna in prepos. Nicopensi» förekommer omkring 1314 och oftare, och kyrkoherdar nämnas från samma århundrade; men under en del af medeltiden synes församlingen varit anslagen åt någon medlem af domkapitlet i Strengnäs. Nu utgör Runtuna ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen och hörer till Nyköpings Östra kontrakt. Kyrkan, midt i socknens norra del, $7^1/_2$ mil ifrån Strengnäs och 2 mil ifrån Nyköping, är af sten och utan torn samt af hög, okänd ålder, i sednare tider tillbyggd i form af ett kors. Uti kyrkan ligger begrafven landshöfdingen i Jönköpings län Mårten Grelsson Lindeberg, som blef nobilit. och baronis. Lindhjelm; hade varit militär och med tapperhet bivistat fältslagen vid Halmstad, Lund och Landskrona samt dog 1720, vid 82 års ålder, efterlemnande, ehuru han ingenting ärft, en betydlig egendom, hvaribland nedannämnda Lindö säteri. Uti socknen föddes i Mars 1712 den store målaren professor Pilo. Af kyrkoherdar må nämnas Israel Geringius 1791—1811, som ifrigt arbetade på en förbättring af svenska psalmboken. Sockenskolan är grundad af enkefru grefvinnan Anna Beata Douglas, född Hellstedt, som var egarinna af Löfsund (se nedan) och dog i Nyköping 1812. Ett sockenbibliothek grundades 1858 genom gåfva af en boksamling från brukspatron Broms på Lindö. År 1861 skänktes af honom värdet af 20 t:r råg, hvaraf räntan skall användas till föda och beklädnad af fattiga skolbarn. År 1862 insattes af samma man 175 rdr i räntebärande anstalt och lemnades förbindelse för dylik årlig insättning under 10 år.

Gårdar och byar inom socknen äro: *Lindö* säteri, se den art., med underl. $3^1/_4$ frälse *Runtuna*, tax. till 150,000 rdr rmt. — *Sörby* säteri, se den art., med underl. $^3/_4$ skatte *Sörby*, 1 sk., 1 fr. *Håresta*, Christinelund lägenhet, $^1/_2$ fr. *Sättertorp*, $1^1/_2$ *Onsberga*, $1^1/_2$ *Ährsta*, 2 *Österberga*, allts. tax. till 175,000 rdr rmt. — 2 fr. *Qvedby*, $^1/_2$ *Kohlbro*, $^1/_4$ *Hästhagen*, $^1/_2$ *Tomtsätter*, 2 sk. *Åkra*, lyda under Täckhammar. — 1 fr. *Egersta*, $^1/_4$ *Eketorp*, $^1/_4$ *Kongeberga*, 1 *Sundby*, allts. tax. till 58,800 rdr, eges af kammarjunkaren L. v. Röök v. Block. — *Leffsund*, säteri, se den art., med underl. 1 frälse *Axmora*, $^1/_4$ fr. *Bäcketorp*, $1^1/_2$ *Oppusa*, $^1/_2$ *Rotetorp*, $^1/_4$ *Säfvetorp*, allts. tax. till 140,000 rdr rmt. — $1^1/_2$ sk. *Skarpåker*, $^1/_2$ *Ahlby*, 1 fr. *Broby*, allts. tax. till 60,000 rdr, utgöra ett gods. — $1^1/_2$ sk. *Eneby*. — $^1/_2$ fr. *Glättra*. — 1 sk. *Norrby*. — 1 sk. *Ekeby* under Norshammar. — $1^1/_2$ fr. *Kjesta*, $^1/_2$ *Axmora*, $^3/_4$ sk. *Myra*, egas af baron Falkenbergs på Husby arfvingar. — 2 mtl sk. *Westerberga* egas af kammarherre C. Fr. Alexis Sparre. — 1 mtl *Tybble*, kyrkoherdeboställe. — $^1/_2$ *Runtuna*, kommin.-boställe. — $^3/_4$ mtl *Membro* (Menbro) militiæboställe. — Adress: Nyköping.

Runöholm, se Ronöholm.

Ruotivara (Jernberget). Ett för sin gedigna malm märkvärdigt berg, beläget $1^1/_2$ mil i n. n. v. från Qvickjock och

tätt bredvid Kama-elfven, anses vara omkring 400 fot högt öfver marken, är omkring $^1/_2$ mil långt och $^1/_4$ dito bredt och har en gedigen malmgång, som åt söder är c:a 150 fot hög och 300 fot bred. Den synes genomstryka hela berget från sydvest till nordost, hvarest den är 200 fot hög, och går flerstädes upp i dagen, stundom betäckt af några tums tjock stenskorpa. Ruotivara-malmen är af olika beskaffenhet, både sämre och bättre, ifrån och med 50 till 60 proc. rikhaltighet. Den är blågrå och glansig samt något magnetisk, men utan all oart och för öfrigt särdeles lättbruten. Det var här som baron Hermelin lät dels bryta, dels äfven borra och skjuta lös den malm, som ännu ligger nedväkt utföre bergets norra sida. Nedanföre brytningsstället står ännu den stuga qvar, som Hermelin der lät uppföra åt arbetsfolket. Om baron Hermelin fäst sina bergsåtgärder endast vid Ruotivara, så skulle kanhända detta berg — skrifver J. Engström i sin resa genom Norrland — nu haft lika stor ryktbarhet som Gellivare, ty, då man till Ruotivare äfven räknar *Karvikberget*, så äro dess malmlager lika så stora som de i Gellivare. Nämnda Karvikberg ligger gent emot Ruotivara på Wallefjellets norra sida, och skola, enligt sagan, båda bergen varit sammanhängande före en allmän öfversvämning men då blifvit delade af Kama-elfven, som nu framflyter mellan dem. Omkring Ruotivara ligger en stor och ofruktbar mosse; men närmast intill berget växer både furu- och granskog.

Russelbacka. Ett mtl frälse-säteri uti fordna Höra socken, nu mer förenad med Hjerpås socken af Kållands härad och Skaraborgs län, utgör med underlydande 4 mtl rå och rör Höra, qvarn med 2 par stenar, ett gods, taxeradt år 1862 till 190,750 rdr rmt (häraf 75,000 rdr för Russelbacka). Egendomen, vackert belägen vid Lidan, $1^1/_4$ mil från Lidköping, har en total-areal af 961 tunnland, hvaraf 690 äro åker. Omkring 900 tld äro kalkhaltig lerjord och 50 tld sandjord, på hvilka sednare plantering af skog är börjad. Den under eget bruk varande åkerjorden, 450 tld, är indelad i 9 gärden. En midt igenom egorna gående dalgång underlättar åkerjordens dikning och lemnar tillfälle till ängsvattning. Egendomen har till större delen nya byggnader, hvaribland en 2 våningars karaktersbyggnad under tegeltak med 14 rum. En rik jernhaltig källa finnes intill hufvudgården. Kände egare äro öfverste-löjtn. Wirgin år 1812, enkfru Otterdahl 1825 och hr L. L. Leeb år 1862. Gårdens namn skrifves af Djurberg oriktigt Ruslebacka.

Rustorp. Ett mtl frälse-säteri uti Jerstorps socken, Tveta härad af Jönköpings län, med vacker belägenhet, utgör med Axamo, 1 mtl, med ett betydligt tegelbruk och åbyggnad, äfvensom $3^1/_4$ fr. och $^3/_4$ sk. i andra hemman, ångsåg och qvarn, ett gods, taxeradt till 158,750 rdr rmt. Till säteriet höra nära hälften af den bekanta *Dummemosse*, se den art. — Egendomen har tillhört flera af slägten Soop och eges för närvarande af hr N. A. Björkman. Rustorps egare pläga bebo Axamo, som är bebygdt för ståndspersoner.

Ruthe. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisby stifts Norra kontrakt, utgöres af socknarna *Ruthe*, *Fleringe* och *Bunge*, med $22^1/_2$ mtl, bebodda 1860 af 1,536 personer. — *Ruthe*, modersocken, är belägen uti Norra häradet af Gotlands län, $4^1/_2$ mil nordost från Wisby, vid hafvet, omkring 70 fot högt öfver detsamma, samt omfattar 0,544 qvadratmil, hvaraf 0,029 äro vatten. Marken är bergaktig, dock träffas inga högre klintar utom vid stränderna; större delen, bestående af stenbundna, med små tallskog bevuxna hedar, lemnar intet tillfälle för odling, men gifver, särdeles när våta somrar inträffa ett förträffligt bete. Ett ganska stort och fiskrikt träsk är beläget mellan Rute och Helvig socknar. Nästan midt igenom socknen stryker en bergsrygg, på hvars båda sidor gårdarne och byarne äro belägna, och der marken är merändels jemn. Vid södra ändan af socknen — der trakten är lika backig och naturskön som i Blekinge — finnes en backe, *Skrällerbacken* kallad, som skall vara en af de högsta på landet. Rådande jordmånen är en med småsten blandad grof sand eller ör, på landets språk Aur. I vissa trakter växer ymnig, i andra hjelplig skog. Kyrkan, af sten, skall

vara byggd år 1052. Af historiska tilldragelser inom socknen omnämnas, först huru i äldsta forntiden en kämpe Thore byggde sig här en borg, hvarifrån han dock fördrefs af Hangvar, som var höfding öfver Gotland. En annan höfding öfver Gotlands norra del, Dackar, skall förlorat ett slag mot kon. Olof Haraldsson år 1028. Tjocka murar efter en borg finnas ännu qvar öfverst på en bergklint, hvarunder gården Fardume är belägen, i grannskapet af hamnarna Wallavik, Lergraf och Kylleij. Belägenheten är utmärkt vacker, och har man derifrån en härlig utsigt öfver det i vester liggande Fardume träsk med dess flera täcka holmar och vikar. Under Ryssarnes landstigning på ön 1808 samlade sig allmogen under den käcke klockaren J. Lindahl i Fleringe och tågade till Ruthe kyrka, der än flera skulle möta; huru detta tillämnade försvar mot Ryssarne aflopp, är redan omnämndt under art. Lärbro. År 1807 hittades här i socknen en guldbrakteat af 5 duk. värde.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 — 1860.		sk.	kr.	fr.	år 1862.
351.	683.	$9\frac{1}{8}$.	$\frac{3}{4}$.	—	305,000 rdr.

Gårdar äro: 3/4 mtl *Prestgård*, 1/2 *Bräntings*, 3/8 *Nors*, 3/4 *Ahla*, 5/8 *Ahlby*, 1/2 *Sigfride*, 3/8 *Sigleifs*, 1/2 *Talings*, *Lergraf* är en skeppshamn och kalkbruk, 3/8 *Pottersaus*, 1/2 *Alfvans*, 1 5/8 *Stora* och *Lilla Walla*, 3/4 *Fardume*, 1/2 *Risungs*, 3/4 *Westrume*, 1 1/8 *Koparfve*, 5/8 *Gjerrungs*. Här finnas *Torilds*, *Skjen*, *Lörje* och *Grot* holmar.

Ruuthsbo, f. d. **Gundralöf.** Två och 3/8 mtl frälse-säteri uti Bjäresjö socken, Herrestads härad af Malmöhus län, beläget 1/2 mil från Ystad, är fideikommiss för äldsta manliga arfvingen af grefliga Ruuthska familjen och innehafves för närvarande af kommendören i Kongl. flottans reserv-stat och riddaren grefve E. Ruuth. Egendomens areal är 1,200 tld, deraf 3 tld trädgård; tillräcklig åker finnes, godt höbol, ung tillväxande skog, flera goda torfmossar och fiske i en på egorna belägen mindre insjö. Till gården höra mejeri, en stor vattenmjölqvarn och en mindre qvarn med vadmalsstamp. Bonings- och ladugårdshus äro af korsvirke. Gundralöf köptes år 1783 af grefve Erik Ruuth för 23,333 rdr 16 sk. specie eller 140,000 daler s:mt, och det af hans moder stiftade Ruuthska fideikommisset Källunda i Småland flyttades 1810 på Gundralöfs säteri, hvarefter detta erhöll namnet Ruuthsbo. Underlydande hemman äro 4 3/8 mtl i № 1—5, 10—14, 16 af Gundralöfs by, samt hela taxeringsvärdet, inberäknadt Skönadals och Nymölla qvarnar, 368,750 rdr rmt (häraf 170,000 rdr för sjelfva säteriet). På egorna finnas åtskilliga stora högar och grafvårdar, hvaraf den s. k. Herrehögen är den största.

Rya. Annex-socken till Örkelljunga pastorat, är belägen uti Norra Åsbo härad af Christianstads län, 4 3/4 mil från Helsingborg, 2 1/2 mil öster från Engelholm — vid 180 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 0,528 qv.mil land (enligt Forsell skulle här finnas 430 tld sjöar och kärr). Marken är bergaktig och ojemn; jordmånen till större delen sandig; åkern är medelmåttig, ängen motsvarande behofvet, ek- och bokskog samt fiske finnes. Sockenvägen är 1 mil.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 — 1862.		sk.	kr.	fr.	år 1862.
676.	1,001.	$10\frac{1}{2}$.	$1\frac{1}{6}$.	$1\frac{1}{2}$.	359,250 rdr.

Hushåll 273.

Af uppgifna fastighetsvärde äro 1,800 rdr för annan än jordbruksfastighet, 4,000 rdr för kyrka och skolhus. Bevillningsafgiften för inkomst uppgick 1862 till 26 rdr rmt. Socknen underhåller 3 man af indelta arméen; beväringsskyldiga voro 38 man. Gårdar och byar: 7/8 mtl uts. frälse *Ingborrarp*, tax. till 21,000 rdr, lyder under Bjersgård. 1/4 mtl *Ljungastorp* är militiæboställe. — *Åkarp*, 1 mtl sk., 3/4 mtl kr., det sednare är kyrkoherdens annex-hemman; 1/6 mtl *Rya* är klockaregård. — Rya kyrka eger *Eket*, utjord, 1 skog, *Rya* lägenhet, *Ingeborrarps*, 2 utjordar. — 3/4 mtl sk. *Eket*, hvaraf 15/32 mtl, tax. till 12,000 rdr, eges af Carl Wittzell. — 1/2 mtl sk. *Troedstorp*, hvaraf 1/3 mtl utgör en gård. — Adress: Helsingborg.

Rycka. Skatte-säteri, se *Röcka*.

Ryckelsby. Ett mantal krono, ett mantal fr., jämte qvarn med 2 par stenar, uti Ekeby socken af Göstrings härad och Linköpings län, hvaraf förstnämnda är kronolänsmansbost., sistnämnda gästgifvaregård; härifrån skjutsas till:

Östad n. v.	1	mil.
Dala ö.	1/2	»
Hester s. o.	1 1/4	»

Ryd. Flera hemman finnas i Småland med detta namn, såsom 1:o) 1 mtl skatte med gästgifveri, 1 mtl frälse uti *Sandsjö* socken af Westra härad och Jönköpings län. 2:o) 2 mtl frälse uti

Agunnaryds socken, Sunnerbo härad och Kronobergs län. 3:o) 1 mtl skatte i *Björkö* socken af Östra härad och Jönköpings län. 4:o) 1 mantal skatte uti *Hjelmseryds* socken af Westra härad och Jönköpings län. 5:o) $1^1/_2$ mtl skatte uti *Järsnäs* socken, Tveta härad af Jönköpings län. 6:o) $1^1/_2$ mtl Ryd uti Östbo härad och *Hångers* socken af Jönköpings län. 7:o) $1^1/_8$ mtl skatte Ryd uti *Ölmstads* socken, Wista härad af Jönköpings län. 8:o) 1 mtl skatte Ryd uti *Adelöfs* socken, Norra Wedbo härad och Jönköpings län. 9:o) 1 mtl krono uti *Wirestads* socken, Allbo härad af Kronobergs län, är militiæ-hemman. 10:o) 2 mtl skatte uti *Hamneda* socken, Sunnerbo härad och Kronobergs län. 11:o) 2 mtl skatte Ryd uti *Nöbbeleds* socken, Konga härad af Kronobergs län. 12:o) $3^3/_8$ mtl skatte, $^1/_4$ mtl krono, uti *Moheda* socken af Allbo härad. 13:o) 2 mtl skatte uti *Ekeberga* socken af Uppvidinge härad. 14:o) 1 mtl skatte, 2 mtl frälse uti *Mulseryds* socken, Mo härad och Jönköpings län. 15:o) $1^1/_2$ mtl Ryd uti *Götheryds* socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län. På egorna är ett stångjernsbruk anlagdt år 1728 eller 1730 af brukspatronerna Unér och Hjerpe. Det består af masugn, en stångjernshammare och en knipphammare samt ett gjuteri, anlagdt på 1840-talet. Allt drifvas af den å, som ur *Hängasjö* m. fl. sjöar rinner mot Helgån. — Bruket har tillhört H. E. baron Er. Ruth, sedan grefve Erik Piper, kallas nu mer Delary och eges af brukspatron N. Danielsson. Till bruket hörer en landtegendom, som består af $^3/_4$ mtl *Juddhult* med såg, 1 frälse-säteri *Lillaryd*, 1 mtl frälse *Lilla Ryd*, $^3/_4$ skatte *Ryd* samt andra $2^1/_2$ mtl. Vid Ryd finnas äfven pappersbruk, garfveri och mjölqvarn samt gästgifveri, som egas af major Hammarbergs arfvingar.

Ryd. Ett och $^1/_4$ mtl frälse-säteri uti S:t Lars socken, Hanekinds härad af Linköpings län, beläget nära Linköping, uppgifves af Djurberg haft år 1818 40 t:rs utsäde, hjelpligt höbol och skog, prydlig mangårdsbyggnad af trä, med tillhörande ansenlig trädgård; utgjorde 1862, jemte $^3/_4$ mtl underlydande och flera utjordar, ett gods, taxeradt till 159,000 rdr rmt, som egdes af hr J. H. Ekelund på Hult i Qvillinge socken.

Ryd har fordom hört under en præbende-stiftelse; utbyttes från kronan år 1629 af assessor Peder Mattsson Stjernfelt, död härstädes år 1639; kom med hans dotter till major Klingspor (död 1675), och med dennes dotter Margaretha till öfverste E. Boije; reducerades från kapiten J. E. Boije, såsom det der låg, med hela socknen, inom Linköpings frihetsmil; utbyttes åter och egdes efter 1783 af öfverste C. G. Boijes måg, majoren grefve Cronhjelm; såldes af enkan 1818 till handl. J. Nyberg.

Ryd. Ett mantal frälse uti Augerums socken, Östra härad af Carlskrona län, är fördeladt mellan tre välbyggda gårdar, hvaraf en på $^1/_2$ mtl, tax. till 30,000 rdr, eges af f. handl. J. C. Hultman; $^1/_4$ mtl, tax. till 7,500 rdr, eges af tit. Rubin i Bubbetorp, och $^1/_4$ mtl, taxeradt till 20,000 rdr eges af herr Freidenfelt.

Ryd. By, af $2^1/_4$ mtl skatte, $^1/_8$ mtl frälse uti Målla socken af Gäseneds härad och Elfsborgs län, med 13 åboer år 1862. I Anreps Adelns Ättartaflor uppgifves slägten Rhyzelius, adlad Odencrantz, härstamma från Ryssby by i Molla socken, der And. Olsson, som var smed, murare och bonde lefde i början af 1600-talet och hade sonen Olaus Andreæ Rhyzelius (den förste med detta namn), som blef kyrkoherde i Odhs pastorat; men eftersom i pastoratet ej finnes någon by med namnet Ryssby, förmodas Ryds by vara den ifrågavarande; se Biograf. Lexikon X Band., 3 häft., sidan 346.

Ryd. Annex-socken till Sköfde stad, som den omgifver, är belägen uti Kåkinds härad af Skaraborgs län, vid 385 fots höjd öfver hafvet; är nu mer sammanlagd med Sköfde landsförsamling, och kyrkan skall, enligt Tuneld, vara raserad redan år 1400; lemningar synas efter henne, $^1/_2$ mil från Sköfde. Inom socknen märkes, ej långt från säteriet Ryd, en fornlemning, bestående af en tre alnar bred mur, efter fordna *Ymsingsborg*, som på norra sidan varit skyddad af bergets branta vägg och på den södra af en mosse. Stället kallas ännu slottet.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde.
1805 —	1860	sk.	fr.	år 1862
147.	902.	$5^3/_4$.	$3^1/_8$.	212,700 rdr.

Hemman och gårdar: *Ryd*, 1 mantal frälsesäteri, $^1/_2$ mtl frälse, 2 mtl skatte, $^1/_2$ mtl *Lunnahult*, 1 mtl skatte *Eketorp* på Billingen, *Moqvarn*, allts. tax. till 109,500 rdr rmt, eges af hofjunkaren C. G. Hammarhjelm. På egorna finnes ett alunbruk, nu mer nedlagdt; dess privilegier voro af d. 29 Mars 1792 på 400 t:rs tillverkning, som dock sedermera förändrades till oinskränkt, sedan öfverste-löjtnantskan Lind anmält, att hon ville betjena sig af skiffern i stället för ved. Säteriet reducerades från Nils Kagg. *Lunnahult* köptes till skatte af öfverste-löjtn. Hårds enkefru, Gustafva C. Hammarhjelm, för 50 rdr 41 sk. 6 rst. efter kammar-kollegii bref af d. 14 Febr. 1797. — $^3/_4$ mtl sk. *Ryd*, tax. till 12,000 rdr, eges af mag. J. E. Ström på *Mölltorp*. — 1 fr.-säteri *Karstorp*, $^1/_2$ mtl fr. *Kyrkebohlet* jemte qvarn, tax. till 32,000 rdr rmt, eges af grosshandl. C. W. Rhedin i Göteborg. — $^1/_8$ fr. *Kummeltorp*, *Gustafs* pappersbruk, m. m., tax. till 15,000 rdr, eges af fabrikör A. Svensson. — $^1/_2$ mtl *Rånna* (köpt från krono till skatte 1861) och $^3/_4$ mtl skatte *Östra Ryd* egas af majoren frih. G. Adelsvärd. — *Kyrkebo* qvarn är belägen i Rydbo-bäcken, strax nedanom frälsehemmanet *Kyrkebohl*. Inom socknen ligger allmänningen Slöpen.

Ryd, Westra. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Håbo kontrakt af Uppsala stift, utgöres af socknarne Westra Ryd och Näs, med $52^3/_8$ mtl, bebodda år 1860 af 1,220 personer. — *Westra Ryd*, modersocken, är belägen uti Håbo härad af Uppsala län, $4^1/_2$ mil från Uppsala, $1^3/_4$ mil från Sigtuna, och omgifves af Näs i sydost, Skarfven i öster, Tibble i nordost, Lejondalssjön, Bro socken och Örnässjön i vester och sydvest. Kring socknens alla små insjöar är tämligen jemn bygd, för öfrigt omvexla bergkullar med slätter, så väl inåt socknen, som vid Mälarens stränder; vid dessa finnes skog, äfvensom åt sydvest, å häradets allmänning. Jordmånen är dels lera, dels mojord. Åkern upptager 10,617 qv.ref, ängen 3,668 och skogsmarken 33,546. Hufvudnäringen är åkerbruk, derjemte idkas något skogsbruk, samt fiske, mestadels i Mälaren. Segelleden till Uppsala går nära intill kusten på flera ställen, särdeles vid det sund, som skiljer den lilla skogiga Munkholmen från fasta landet.

Rydh nämnes 1314 såsom hörande till *Brohundæri*. Af kyrkoherdarne är en känd från 1479, de öfriga från 1540. Kyrkan är gammal, byggd af gråsten, tillräckligt stor och ljus, samt försedd med torn; den har en graf tillhörig grefl. slägten Lantingshausen, hvaribland förtjenar nämnas öfverståthållaren i Stockholm 1759—1769, Jacob Albrecht, som var en tapper krigare, skicklig officer, stor patriot, som trenne särskilda gånger på egen kredit och genom sina egendomars pantsättande upplånade penningar till krigets fortsättande; han utgaf äfven 1747 underrättelse om jordpärons plantering. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola. På *Garpeboda* föddes generalkonsuln i Algier H. Brandel, hvars morfader var kyrkoherde härstädes. Af fornminnen omtalas runstenar vid Tible, Tranbygge, Granhammar, prestgården, 2 vid Thorsätra, 2 vid kyrkan, samt bautastenar vid Svedjestad nära Tible. Märkligaste fornlemningen är dock *Nyckelstenen*, hvarom hänvisas till nämnda artikel.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde.
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862
766.	714.	$7\frac{1}{8}$.	$1\frac{1}{4}$.	$13\frac{7}{8}$.	798,600 rdr.

Ofvanuppgifna antal af 1862 års folkmängd är enligt pastors uppgift till ekklesiastik-departementet, men enligt 1862 års mantalslängd var invånarnes antal endast 691. Bevillningen efter II och III art. erlades 1862 med 496 rdr rmt. Af egendomar märkas säterierna: *Granhammar*, *Tibble* och *Wiby*, ett gods tax. till 225,500 rdr rmt. — *Sundby*, *Wäsby*, *Örsta*, *Jällöfsta* med tegelbruk, *Nibble* och *Österröra*, ett gods tax. till 184,500 rdr rmt. — *Thorsätra* med väderqvarn och tegelbruk, tax. till 125,000 rdr rmt. *Tranbygge* och *Fiskeby*, med vatten- och sågqvarn, tax. till 169,100 rdr rmt. — $^1/_2$ mtl frälse *Tång*, tax. till 25,000 rdr rmt, eges af landshöfdingen, grefve Erik Sparre. — Af verk och inrättningar finnas 1 vattenqvarn, 3 sågar och 1 tegelbruk.

Tabell öfver hemmanens areal i qvadratref (efter ekonomiska kartverket).

		S:ma.	deraf åker.	äng.	skog.
Brunna	1 sk. $\frac{3}{8}$ fr.	1,412.	447.	—	910.
Fiskeby	1 fr.	3,105.	584.	429.	1,989.
Garpeboda	$\frac{1}{2}$ sk.	763.	306.	70.	325.
Granhammar	1 fr.sät.	4,825.	838.	1,044.	2,675.
Jällöfsta	$\frac{1}{2}$ fr.	2,609.	432.	13.	2,098.
Klockareboställe		61.	12.	—	25.
Kyrkoherde-boställe	$1\frac{1}{4}$ kr.	964.	375.	129.	421.
Lerberga / *Svedjesta*	$\frac{1}{2}$ fr. / 1 fr.	6,089.	962.	297.	4,150.
Lillboda	$\frac{1}{2}$ fr.	258.	130.	62.	
Nibble	1 sk.rusth.	990.	433.	21.	465.
Sundby / *Wäsby*	$1\frac{1}{2}$ ber. sät. / $\frac{5}{8}$ d:o d:o	5,225.	722.	340.	3,940.
Thorsätra	2 fr.sät.	7,114.	1,213.	169.	5,580.
Tibble	1 d:o	1,905.	481.	68.	1,328.

	S:ma.	deraf åker.	äng.	skog.
Tranbygge 1 fr.sät. 1 frälse	4,882.	918.	439.	2,965.
Tång 1 mtl fr.	4,653.	586.	129.	3,386.
Wiby 1½ d:o fr.sät.	1,328.	437.	174.	660.
Örnäs 1 d:o d:o	2,727.	758.	84.	1,374.
Örsta ½ d:o d:o	1,833.	381.	170.	1,202.
Österröra 2¼ skatte-rusth., ¾ augment	741.	600.	30.	53.

Socknens hela areal är 58,157 qvadratref, hvaraf 6,673 utaf Mälaren och 1,621 andra sjöar och vattendrag. — Adress: Stockholm och Tranbygge.

Ryd, Westra. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ydre kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Westra Ryds och Svinhults socknar med $58^1/_8$ mtl, bebodda 1860 af 2,175 personer. — *Westra Ryd,* modersocken, belägen i Ydre härad af Linköpings län, $9^1/_2$ mil s. s. v. från Linköping, 8 mil från Jönköping, $2^1/_4$ mil från Ekesjö, — vid 690 fots höjd öfver hafvet — mellan Sund i n. n. o., Askeryd i vester, Ekesjö och Hults socknar af Jönköpings län i söder, Svinhult i o. s. o., kring Östra Läijerns södra del och dess sydliga tillflöden; arealen är 0,795 qvadratmil, hvaraf 0,049 äro vatten. På *Häst-ön,* som är endast 60 alnar lång, 40 alnar bred och belägen i Hästsjön vid socknens södra gräns, mötas icke endast 4 socknars gräns, utan äfven 3 häraders och 2 läns (Jönköpings och Linköpings). Landet är i allmänhet upptaget af bergåsar och af mellanliggande kärr, skogsmarker, dalgångar; mera sällan jemnare bygder. En slags kullrig högslätt följer Östra Läijerns strand från vester mot öster, en annan Westra Läijern mot norr, allt inom Läijerbobygden. Mest högländta och bergiga äro de inre trakterna mot söder och sydost, särdeles kring Axebosjön; särskilt nämnas Wassbacken, Korpe- och Ufvebergen, närmare stora sjön Trollekyrka. Småsjöarne hysa myrmalm. En mineralkälla förkommer vid Hästhagen. Rådande jordmån är sandmylla med klapper, ej minst bördig å höjder, såsom vid Malma och Helgesfall. Näringar äro: åkerbruk, i sednare tider temligen uppdrifvet genom nyodlingar och förbättrad häfd; ängsbruk och ej obetydlig ladugårdsskötsel; skogsbruk, ej litet anlitadt för Småländska jernverk, så att nu mera blott få hemman, mest i vester och söder, hafva större skog; och ej få hafva knappt till husbehof; binäringar äro de för häradet gemensamma, fiske, slöjd, m. m. *Ryth* förekommer 1337, var från år 1543 till 1574 annex under Sund. År 1525 ådömde biskop Brask kyrkoherden härstädes Birgerus Henrici böter af 3 par oxar för undanhållen biskopstionde. Kyrkan är gammal och skall vara byggd redan före 1350; den innehåller åtskilliga grafminnen af adliga slägter. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola. Grafrör och högar förekomma vid Ingelstorp.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
857.	1,264.	15⅝.	1¾.	17¾.	771,020 rdr.

Ofvanuppgifna folkmängd för år 1862 är enligt pastors uppgift af den 1 Juli 1862 till ekklesiastik-departementet, men var enligt 1862 års mantalslängd 1,127 personer; år 1860 var invånarnes antal 1,158, enligt uppgift från statistiska byrån. Socknen underhåller 15 man af indelta arméen. I katholska tiden lydde $9^1/_4$ hemman under kyrkliga stiftelser af 41, enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet innehade adeln de flesta hemmanen. För närvarande tillhöra 2 säterier jemte andra hemman ståndspersoner, andra lyda under säterier i nästgränsande socknar; men större delen eges af allmoge. Här märkas följande större egendomar: *Malmå* (se den art.) med $^1/_2$ mtl skatte *Måsebo,* $^1/_2$ mtl frälse *Sjögla,* tax. till 112,000 rdr rmt. — $^1/_2$ fr. *Aggarp,* 1 fr. *Hvena,* $^1/_4$ sk. *L:a Åby,* utgöra en egendom, tax. till 40,500 rdr rmt, egare fabrikör Hoffstedt i Norrköping. Frälsehemmanen 1 mtl *Knapparp,* 1 *Opplunda,* $^1/_4$ *Tubbarp,* $^1/_4$ *Öfverstorp,* tillsammans taxerade till 39,000 rdr rmt, lyda under säteriet Tunarp. 1 fr.säteri *Salebo* med qvarn och tullsåg, tax. till 23,550 rdr. — $^1/_8$ fr. *Nyckelberga* lyder under Eds säteri i Sunds socken. $^1/_2$ frälse *Kusarp,* tax. till 15,000 rdr. — $^1/_2$ *Rydsnäs* eller *Risnäs,* prestgård med $^1/_2$ mtl *Ingelstorp* och *Sjöarp,* $^1/_4$ mtl, stom, utgöra kyrkoherdens boställe. Risnäs skall vara för kanske 6 sekler sedan doneradt från Lagmansryd af Peder Slacke, hvarföre på 1600-talet Erik Carlsson Oxenstjerna gjort anspråk på patronatsrätt; Ingelstorp tillades af kon. Carl XI 1692; *Sjöarp* donerades af kon. Johan III år 1578, men erhölls först 1804. — $^1/_2$ mtl *Korfarp* är fahnjunkareboställe. — $^1/_4$ *Hästhagen* äfven militiæ-boställe. *Carlsbergs* garfveri. Öfriga skattehemman äro: $^1/_2$ *Arkarp,* 1 *Arnarp,* 1 *Axebo,* 1 *Björnstorp,* $^1/_4$ *Brokebo,* 1 *Elmekulla,* $^1/_4$ *Foxarbo,* 1 *S:a Gallarp,* $^1/_2$ *Gransjöhult,* $1^1/_2$ *Helgesfall,* $^1/_4$ *Lilla Hester,* 1 *Hvena,* $^1/_4$ *Hylta,* $^1/_2$ *Katebo,* 1 *Kullarp,* $^1/_4$ *Rangelstorp,* $^1/_4$ *Stenabo,* $^1/_2$ *Storäng,* $^1/_4$ *L:a,* $^3/_4$ *S:a Åby,* $^5/_8$ mtl *Änga,* $^3/_4$ mtl *Ödesjöhult.* — Öfriga frälsehemman äro: $^1/_2$ mtl *Boeryd,* $^1/_4$ *L:a Gallarp,* 1 *Helgesfall,* $^1/_2$ *Hulu,* 2 *Lagmansryd,* $^1/_2$ *Lida,* 1 *Skyttla,* $^1/_8$ *Slättna,* $^1/_2$ *Solberga,* 1 *Studstorp,* $^1/_4$ *Tubb-*

arp, $^1/_4$ *Wiskarp*, $^1/_4$ *Öfverstorp*. — Adress: Ekesjö.

Ryd, Östra. Socken och patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Skärkinds kontrakt af Linköpings stift, ligger uti Skärkinds härad af Linköpings län, 4 mil från Linköping, $1^3/_4$ mil från Söderköping, $2^1/_2$ mil från Norrköping, mellan Gårdby i nordvest, Örtomta och Björsäter i vestsydvest, Yxnerum i söder, Ringarum i öster, Drothem i nordost, och Westra Husby i norr, upptagande en areal af 1,161 qvadratmil, hvaraf 0,079 vatten. Socknen ligger hufvudsakligen på norra sluttningen af de bergåsar, som från Kalmare läns gräns skjuta inåt landet, mellan Slätbakens vestra tillflöden; och af dessa upprinner här det största af alla, den längre ned s. k. Storån, i flera grenar. Af sjöar nämnas *Lången, Höfvern, Trehörningen, Parsen, Qvarnsjön, Skirn,* som redan hertig Adolf Johan på sin tid ämnat aftappa, *Killingarne, Hällerstadsjön;* vid södra gränsen ligga *Axsjön, Glypen* och *Mysingen,* hvilka utrinna åt Yxnerum; något nordligare *Emten* och *Storsjön* med utfall till Ringarum. Helsokällor förekomma å Eke och Kils egor. Inom denna och Sunds socknar har i sednare tiden upptagits från 3 sjöar och 4 myrar 5,100 t:r sjö- och myrmalm. Socknens mellersta del, kring de större vattendragens förening, åtminstone $^1/_4$ mil rundtomkring kyrkan, är tämligen jämn bygd, egentligen bestående af sammanlöpande dalgångar mellan mindre bergklumpar; men derutomkring upptages det mesta af mer eller mindre sammanhängande bergsträckningar. Bland särskilda bergkullar nämnas *Kalfhagsberget* å Rossla egor, *Kettilberget* å St. Torrsjö egor, märkvärdigt för en s. k. jättegryta, och *Borgareberget* nära kyrkan. Det tämligen högländta, kuperade läget gör imellertid klimatet i allmänhet sundt. — I kyrkobygden är rådande jordmånen bördig mullblandad lera, någonstädes på kalkgrund, i andra trakter är den högst olika, såsom styf lera, dung- och dragjord, sand och grus. Tillgången på åker och äng är ej stor till utrymmet, betet mera tillräckligt, särdeles på skogarne. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; åkern skötes mest i tveskifte, jemte någon cirkulation med isådd klöfver; timothej odlas obetydligt; de vanligaste sädesslagen äro råg, som i vanliga år ger 5:te till 6:te, och hvete som plär gifva 8:de kornet; derefter kommer korn, som vanligen ger 6:te, blandsäd och hafra, som gifva 5:te till 6:te, samt potates och ärter. Bränvin brännes något, år 1853 på 19 ställen till husbehof. Oaktadt den misshushållning, som i långliga tider föröfvats med skogen, finnes deraf ännu ej så ringa förråd qvar. Dock kan endast Björkviks säteri sägas hafva riklig och väl vårdad skog. De flesta skogsprodukter föras till Norrköping. Vid nordvestra gränsen ligga delar af fordna allmänningar, *Allmänna Slätt* och *Åsveden,* vid den östra likaledes af *Kulefallsdals* eller *Kils,* samt *Boda* allmänningar; äfven *Dansäters* eller *Roten* och *Risebo* för längre tid tillbaka skiftade skogar höra hit. Af alla bördor, som åligga hemmansbruket, anses skjutsen vara bland de mest tryckande. — *Rydh* eller *Rydha* socken förekommer 1360 och oftare, *Ryby* på 1600-talet. Patronatsrätten erhöll egaren af Björkvik år 1712. Kyrkan af sten, reparerad 1776 och 1849, är utan pelare och korsgång, har torn på vestra ändan, ny altartafla från 1851, samt grafvar för flera adliga slägter, såsom Gera, Gyllencreutz, Svanstjerna, Skutenberg, m. fl. Barnundervisningen bestrides uti en fast och tre flyttbara folkskolor samt en fast småbarnsskola. Nyligen har sockenbibliothek blifvit härstädes inrättadt. Socknen har dessutom vanliga kassor, spannmålsmagasin, till en del grundadt på donation af brukspatron Wahlberg på Fyrby 1836; fattigvården kostade året 1851—52: 970 rdr bco. — Af fornlemningar nämnas grafhögar och stensättningar vid Wiby, Fyrby och Kil, der vid sednare stället ett slag skall hafva stått å Storängen; vid Lyckebo är en murad källare från den tid gården var ladugård under Stegeborg, då här äfven fanns tegelslageri. På *Borgareberget* skola Söderköpings borgare ha fört sina dyrbarheter i säkerhet vid Ryssarnes härjningar år 1719.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,134.	1,781.	$17\frac{7}{8}$.	3.	$30\frac{7}{8}$.	1,345,530 rdr.

Af fastighetsvärdet äro 20,000 rdr för utjordar, 8,230 rdr för Kullefallsdals allmänning, 550 rdr för Boda allmänning, 12,000 rdr för 8 qvarnar och sågar, 5,400 rdr för Bubbetorps tegelbruk och kalkugn, 1,200 rdr för fr.räntan

af 1 mtl. — Egendomar och hemman: Boställshemman äro: 1 mtl *Prestgården*, ½ mtl *Råssla*, stomhemman, enligt konung Gustaf Adolfs bref af d. 10 Oktober 1619. — *Klockareboh*l, en lägenhet. — *Hanerik*, 1 mtl krono, hvaraf hälften, länsmansboställe; 2:dra hälften, jägareboställe. — Frälse säterier äro: *Björkvik*, oskattlagdt, anses för 2 mtl, utgör med rå och rörs-hemmanen 1½ mtl *Bubbetorp*, ⅛ *Bubbetorpstorpet*, ⅛ *Kinäs*, 1 *Långserum*, 1 *Ottestorp*, ⅛ *Stensätter*, 1 *Öfverstorp*, fr.-hemmanen ¼ *Backa*, ½ *Timmersberg*, ½ mtl i *Torsjö*, 1 sk. *Säfverstorp*, 1 sk.-rusthåll *Syttorp*, ett gods, taxeradt till 213,200 rdr rmt. — *Fyrby*, 1 mtl frälse, ½ ber. säteri; 2 mtl ber. säteri *Tåby*, utgöra ett gods, taxeradt till 110,000 rdr rmt, eges af hr C. F. Wahlberg. — 1 fr.-säteri *Hällerstad*, tax. till 45,000 rdr. — *Wiby*, oskattlagdt, anses för 2 mtl frälse-säteri, utgör med ½ fr. *Önstorp*, ½ *Gölja*, 2 *Landby*, ½ *Qvarngården*, ett gods, taxeradt till 134,700 rdr rmt, som eges af enkefru Hummelhjelm på Boo i Westra Hargs socken. — 2 mtl fr. *Hummelsätter*, tax. till 50,000 rdr. — 1¼ mtl ber. säteri *Lenshult*, tax. till 47,500 rdr. — ½ fr. *Lyckebo*. ¼ *Parstorp*, ½ sk.-rusthåll *Ulfvebo* lyda under Hylinge i W. Husby socken. — 1 fr. *Hållingsby*, tax. till 25,000 rdr. — 1 frälse *Stora Eka*, tax. till 34,000 rdr rmt. — Öfriga frälse-hemman äro: ⅛ *L:a Eke*, ¾ *Gustorp*, 2 *Kihl*, 1 *Källösa*, ⅛ *Källtorp*, ¼ *Långsätter*, 1 *Olerum*, ½ *Thorstorp*, 2½ *Torsjö*, 2¼ *Ullstorp; Sandfors* qvarn; *Kuhlefall* och *Skärnäs* sågqvarnar. — Öfriga skattehemman äro: ⅝ mtl *Boda*, ⅛ *Dansätter*, 1½ *Harstorp*, 2 *Hörstorp*, ⅜ *Häijan*, 2¼ *Hållstad*, 1 *Kihl*, 1½ *Kuhlefall*, 1 *Källösa*, 1 *Kåknö*, ¾ *Skärnäs*. — Adress: Norrköping.

Ryd, Östra. Socken och patronelt pastorat af 3:dje kl., hörande till Östra Roslags kontrakt af Uppsala stift, ligger uti Danneryds härad och Stockholms län, 8 mil från Uppsala, 1 mil n. n. o. från hufvudstaden, men har ej närmare landväg dit än genom Danneryds och Täby socknar, 2⅜ mil. Socknen, gränsande i norr till Täby, Wallentuna, Össbygarns och Angarns socknar, i öster till Åkers socken samt Wermdön, i söder till Askrikefjärden, ett sund mellan denna socken och Lidingön, samt i vester till Täby socken och Stora Wärtan, en af de större bland Östersjöns inre vikar; har i nordvest och sydost en längd af 30,700 alnar, och från norr till söder en bredd af 20,500 alnar. Egovidden utgör alltså 13,655 tunnland, derunder inberäknadt 88 tld smärre sjöar och träsk; när härtill lägges den yta af 5,893 tld, som Östersjön, omslutande socknen på 3:ne sidor och på flera ställen djupt inträngande i landet, upptager, samt 485 tld af Ormgårdssjön, utgör socknens hela areal 20,033 tld. Landets natur är den för skärgården allmänna, en vild och skogig bergstrakt, hvarimellan i dälderna helt sparsamt den odlade jorden framstår; härifrån undantagas endast slätterna vid Rydboholm och Ullna. Genom kuperad och omvexlande belägenhet, som icke obetydligt förhöjes genom Östersjöns mångfaldiga inslingrande vikar med derimellan skogbeklädda uddar och holmar, framställer socknen från flera håll de vackraste landskap, stundom vilda, oftast dock leende och täcka, alltid dyrbara och kära för hvarje svensk genom de vid desamma fästade historiska minnen. Södra delen af Ryds socken utgöres af den s. k. *Wäderön*, hvilken fordom varit skild från fasta landet genom det vattendrag, som, numer igenvalladt utgjorde gränsen uti ängsmarken mellan *Söderby* och *Sundby* byar. Bland utsigter, som förtjena anmärkas, är den från »*Kodjupet*», med det för sin rika omvexling af sjö och land så allmänt beprisade inloppet vid Waxholmen.

Jordmånen består i trakten vid kyrkan af stark lera och i öfrigt af lera blandad med sand. Vid Frösvik och Bogesund finnes god mylla, men ej så stark som vid Rydboholm; öfriga hemman ega mer eller mindre svag jord. De på holmarne och näsen upptagna hemman hafva ganska grund, stundom grusblandad jord. Socknen anses vara fullt uppodlad. Skogsmarken är mycket bergig och, der slätter förekomma, består den till hufvudsaklig del af sandmoar. Åkerbruk och boskapsskötsel äro socknens hufvudnäringar och såsom binäringar kunna anses skogshushållning samt fiske. Åker och äng upptaga 3,056 tld 27 kpld. Råg begagnas allmännast. Utsädet, som 1805 uppgafs till 320 t:r, uppgifves på 1840-talet till 470 t:r säd och 300 t:r potates. Humla odlas till husbehof, deremot är odling af lin och hampa mera sällsynt. Tröskverk, hvilka drifvas medelst dragare, finnas vid Rydboholm, Ullna och Frösvik, men deremot saknas alldeles torkrior. Hårdvallsängen besås vanligen med timothei sedan dessförinnan oftast rika sädesskördar blifvit tagna, dertill i icke obetydlig mån den lätta tillgången af gödsel, som sjöledes hemtas från Stockholm, bidrager.

Ladugårdsskötseln, som utgör socknens förnämsta näringsgren, befrämjas genom den ständiga mjölkafsättningen på Stockholm, hvilken 1849 uppgafs i värde till 19,650 rdr. Spanmålsafsättningen var obetydligare, värdet häraf uppgafs till 5,000 rdr rmt. Skogen, som mest består af tall och gran, uti gärdesbackar och inhägnader något löfskog, är till husbehof fullt tillräcklig, och från de större godsen försäljas årl. 600 famnar ved. Det fordom allmänna svedjandet har numer upphört. Vanliga tiden för återväxt af barrskog är omkring 100 år för timmer- och 60 år för ved-skog. Strömmingsfisket har fordom varit en säker näringsgren för Ryds socken. Så icke numer, derom en allmän klagan förspörjes. Försänkningarne omkring Waxholmen anses allmänt vara orsaken till fiskens uteblifvande från de innanföre belägna vikarne; detta synes ock bestyrkas deraf, att de hemman, som hafva sina stränder utanför försänkningarne, stundom göra ganska god strömmingsfångst. Biskötsel drifves allmänt. Skogarne sakna ej tillgång på fågel eller annat vildt, hvadan jagten skulle löna sig, mer än till blott nöje, såsom den tyvärr numera bedrifves. *Träd-* och *kryddgårds-skötseln* är vid Rydboholm och Bogesund i det bästa skick och å båda ställena finnas orangerier; men äfven hemmanen och torpen hafva sina små trädgårdar, och att häraf äfven kan påräknas någon inkomst slutes af den under höstmånaderna lifliga afsättningen till hufvudstaden af rotfrukter och hvarjehanda trädgårdsprodukter. Ungefärliga beloppet, hvartill socknens alla produkter afsättas uppgafs 1849 till 30,000 rdr rmt. *Ullna* skattlagda tullmjölqvarn, med 3 par stenar, är flitigt besökt från omkringliggande trakter och inbringar årl. i tullmäld omkring 150 t:r. Folkmängden, som 1862 (enl. uppgift till ecklesiastik-departem.) utgjorde 882 personer, steg 1839 till 1,000 samt 1849 till 964, hvaraf sjelfegande jordbrukare voro, utom innehafvarne af de 2:ne större godsen, egarne till $^1/_4$ fr. Edholma samt lägenheterna Ericsö och Långholmen; i öfrigt funnos 2 prester, 2 inspektorer, 1 klockare, 40 arrendatorer, 63 jordtorpare, 1 krögare, 1 mjölnare och 5 sockenhandtverkare, således tillsammans 120 husbönder. Hushållens antal utgjorde 145. Boningshusen äro vanligen små och otrefliga, inredda med 2:ne rum, deraf hvardagsstugan, som är rymligast äfven begagnas till kök. Socknen, som hörer i judicielt hänseende till Danderyds skeppslag, hvars ordinarie ting hållas vid Ensta gästgifvaregård i Täby socken, belägen $^1/_2$ mil från Ryds sockengräns, innehåller 34 förm. mtl, deraf 5 fr.-säterier, 27 frälse, 1 skatte, 1 krono, samt utom klockaregården, tvänne för alltid afsöndrade lägenheter. Sednaste taxeringsvärdet var 958,500 rdr rmt. I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 598 rdr rmt. Socknens årliga afgifter uppgå till icke fullt 4 % af taxeringsvärdet. Rusthåll finnes ej inom socknen; men all frälsejorden äfvensom skattehemmanet Sundby, som är posthemman, är inroterad i båtsmanshåll vid Södra Roslags 2:dra kompanie. Antalet af ordinarie båtsmän, som socknen underhåller, är 8, och uti extra rotering ansvarar den för $3^1/_2$ rotar. Rotarnes storlek är olika, från 3 till $4^1/_2$ mtl, hvilket förhållande eger rum inom hela Danderyds skeppslag. Tvänne fattigstugor finnas. Årlig ränta utgår af ett kapital, skänkt af grefve Lantingshausen och dess dotter, friherrinnan Haij, derjemte lemnas årl. från Frösvik 20 *lℓ* rågmjöl samt nödig vedbrand. Barnundervisningen bestrides uti 2:ne fasta skolor. Den ena, stiftad år 1830 af enkegrefvinnan Brahe och öppnad 1832, har en fond af 8,000 rdr rmt. Sockenmagasin inrättades 1840.

Riud, Rydh, äfven Rydh apud Stocholm förekommer 1310 och följande år, 1314 såsom hörande till *Langhundæri;* men Wæro räknas 1298 till Danderyds socken. Kyrkoherdar äro kända först från 1600-talet. Patronatsrätten tillhör egaren af Rydboholm. Kyrkan är byggd af sten och belägen å Rydboholms egor, på en höjd vid ändan af den allé, som från allmänna vägen leder fram till gården, från hvilken godsets sköna ängar utbreda sig mot den vackra Kyrkviken. Om dess grundläggning saknas tillförlitlig underrättelse, men att den blifvit byggd före medlet af 1400-talet är med visshet bekant. På 1690-talet har riksrådet och amiralen, grefve Nils Brahe

på egen bekostnad låtit tillbygga kyrkan med Braheska grafchoret, norra och södra korskyrkan samt det vackra tornet. Hela taket invändigt, liksom omkring alla fönster, har fordom haft målningar al fresco, men vid någon reparation för längre tid tillbaka hvitlimmades kyrkan, hvarvid alla dessa målningar förstördes, med undantag af de i choret vid altaret, hvilka utgöres af Sture-,Wase-,Bjelke och Stenbockska vapnen, jemte ornamenter, samt inskrifter med munkstil, som utreda huruledes nämnda familjer varit beslägtade med hvarandra *). Ingen landsförsamlings kyrka torde ega så många dyrbarheter som Ryds. Icke mindre än 6 förgylda silfverkalkar med tillhörande patén och oblataskar, jemte flera kannor, m. m., finnas här. Af kalkarne är blott en yngre än reformationens införande; denna är försedd med förenade Braheska och Bjelkeska vapnen; alla de öfriga äro äldre och förfärdigade efter katholska bruket med inskrifter af munkstil. Bland dessa kalkar är en öfversållad med äkta perlor och ädla stenar af flera slag. Anmärkningsvärdast är ett särdeles välgjordt krucifix af förgyldt silfver och en fots höjd, hvarå Frälsarens hufvud är omgifvet af en gloria och rörligt vid halsen. Denna hufvudets rörlighet synes stå i förbindelse med korsets konstruktion, som är ihålig ända ned till foten, uti hvilken finnas flera s. k. tapphål och der således ett urverk sannolikt varit anbragt, ofvanpå foten stå 2:ne bilder på hvar sin sida om korset, hvilkas armar synas varit lösa, men nu mera saknas. Dessa, såväl som Kristus-bildens hufvud, lydde således, efter munkarnas behag, urverkets gång i fotställningen och lära nog i biktstolen varit satta i rörelse. Detta sällsamma minne från katholska tiden skänktes till kyrkan år 1701. Kyrkan är äfven rik på en mängd förträffliga taflor, till stor del tagna i Tyskland under 30-åriga kriget. De märkvärdigaste äro följande: Altartaflan, utmärkt oljemålning, föreställande Kristi nedtagande från korset; dock öfverträffas denna såsom konststycke af Le Bruns tafla: Johannis uppenbarelse. Denna tafla är skänkt till kyrkan 1695 af fältmarskalken grefve Nils Bjelke. En tafla i choret föreställer den i slaget vid Lützen stupade grefve Nils Brahe på sin likbädd; bredvid taflan hänger den af honom i kriget begagnade värja. En stor, sinnrikt uppfattad och väl utförd tafla af M. Kager föreställer kejsar Carl V, då han afsäger sig regeringen för att ingå i S:t Juli kloster. Chlodovigs döpelse af Fr. Mogardi, en mycket stor och praktfull tafla, målad på trä. Lucidors fall, stor oljemålning, är utmärkt för en kraftfull komposition; denna tafla är hemförd från Würzberg 1631. En tafla, som uppgifves vara original af Caravaggio och är utförd i hans vanliga starka manér, föreställer David med Goliaths hufvud. Vidare Herdarne, som tillbedja den nyfödde Frälsaren (copia efter Jacob Jordæns); Frälsaren välsignande barnen, stort original (gammal tafla från Brabantska skolan); Johannis Döparens halshuggning, enligt uppgift copia efter Rubens; Luther och Melanchton, originalporträtter af Albr. Dürer; jungfru Maria med barnet, utmärkt målning. »Den christliga kärleken» (copia efter Ehrenstrahl) och »Herrans fruktan», äro särdeles vackra taflor. Slutligen finnas här 12 stycken mindre Italienska original-målningar på trä öfver bibliska ämnen, lika utmärkta uti composition som utförande. Ett särdeles konststycke från klostertiden är en slags tafla under glas, föreställande den heliga Jungfrun omgifven af små sidendynor, innehållande reliker efter helgon, hvarvid behöriga upplysningar på latin med munkstil äro vidfogade. I grafchoret är ett dyrbart epitaphium af hvit och svart marmor, upprest öfver amiralen grefve Nils Brahe och dess grefvinna Margaretha Wrangel. Här finnas äfven en mängd sköldemärken, tillhörande de ätter, som varit beslägtade med Brahefamiljen, mångfaldiga fanor och standarer, m. m., tagna under de långa krigen på 1600- och 1700-talen samt 2:ne stora stamträd öfver Braheslägten, uppgjorda af Peringsköld. Wrangelska familjens stamträd finnes äfven. Kyrkan har 3 klockor.

*) Vid reparationen år 1836 blefvo på h. exc. grefve M. Brahes föranstaltande, de flesta frescomålningar afritade sådana de kunnat återfinnas efter det hvitlimningen blifvit bortskrapad. Dessa ritningar, utgörande 13 plancher, som med mycken omsorg äro utförda, skänktes sedermera af grefve Brahe till Witterhets-Akademien, der de äro förvarade.

Utom ljuskronorna finnas flera malmstakar, altardukar och förhängen samt messhakar, m. m. Orgelverket, som har 11 stämmor, blef nybygdt af Strand 1841, men är ibland hans sista arbeten och mindre väl lyckadt.

Socknens historiska minnen omnämnas under artiklarne Bogesund och Rydboholm. Af äldre minnesmärken förekomma 2:ne runstenar, den ena i södra kyrkodörren och den andra i kyrkmuren vid norra kyrkdörren, de omnämnas under n:ris 639, 640 i Liljegrens »Runurkunder». Härförutan hafva funnits 2:ne runstenar vid Björkby och Bogesunds brygga.

Socknens hemmantal, med undantag af kyrkoherde-bostället och klockaregården, hade 1849 endast 4 egare, hvaremot hemmansbrukarnes antal uppgick till 40. Gårdar och byar: Frälsesäterierna *Bogesund* (areal 1,643 tld), *Frösvik* (areal 2,616 tld) och *Rydboholm*, hafva sina särskilda artiklar. De upptaga 898,000 rdr af förut uppgifna fastighetsvärde. Här må tilläggas om de två förstnämnda, att Frösvik var odalfrälsehemman intill 1552, enligt tiondelängderna, och är efter denna tid ej uppfördt i jordeböckerna, hvarföre det antages då blifvit säteri. Båda gårdarne sammanslogos 1810 till en gård, enär åbyggnaderna vid Bogesund ansågos vara tillräckliga för begge. — 1 mtl *Ubby*, areal 74 tld, kyrkoherdeboställe sedan 1594, förut var Gribby i Täby socken en tid upplåtet till prestgård, se vidare under Rydboholm. — Byar med största arealen äro: 4 mtl *Ullna* (areal 355 tld, hvaraf 150 åker); $2^1/_4$ *Wågsjö* (areal 485 tld) *); 1 mtl *Deglinge* (areal 613 tld, hvaraf 54 åker) med husbehofsvattensåg; 1 mtl *Ormgården* (areal 531 tld). — Enda skattehemmanet 1 mtl *Sundby* (areal 505 tld). — Öfriga hemman äro: *Up-Eke, Säby,* hvardera af 2 mtl; $1^1/_2$ mtl *Söderby; Fågelnäs Skåfsjö, Askrike, Björkeby, Ut-Eke* och *Gåsvik,* hvartdera af 1 mtl; $^1/_2$ *Holminge; Kulla, Nyboda, Stensvreten, Gröndal, Walsätra,* $^1/_2$ mtl *Libby, Nässeldal, Boda, Karsvreta, Svartgarn, Ernvik, Röskär, Sandvreta, Långvreten, Wester-Hagu, Elboda* (Illeboda), *Broknäs, Nesseldal, Nibble, Bogsätra, Törneboda, Ladvik, Bullerholm, Norr-* och *Söderkulla, Tenö, Edholma.* Lägenheten *Ericsö,* tax. till 12,000 rdr, eges af fabrikör O. P. Hamberg. — Adress: Stockholm och Rydboholm.

Ryda. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till domprosteriet i Skara stift, är bildadt af socknarne Ryda, Naum och Kjedum, med 52 mantal, bebodda 1860 af 3,257 personer. — *Ryda,* modersocken, är belägen uti Barne härad af Skaraborgs län, $3^1/_2$ mil s. v. från Lidköping, $3^1/_4$ mil från Skara, omfattar en areal af 0,280 qvadrat-mil. Marken är i allmänhet jämn, dock uti skogs- och utmarken något bergaktig. Jordmånen är dels lera dels mullblandad, samt såkallad fem- och örsand. De flesta hemman ega hjelpligt af skog, dock lida de, som äro belägna i den delen af socknen som kallas Halsås brist derpå. Nämnda del skall fordom varit särskild socken, med egen kyrka, hvarefter lemningar än synas. Gamla kyrkan var en af de äldsta i trakten och skall hafva blifvit byggd omkring 1270 af den ädle vestgöta-lagmannen Algot Brynolfsson, som torde äfven hafva egt den i socknen belägna sätesgården *Attorp* (Algotstorp). Kyrkan, trång och otillräcklig för behofvet, ombyggdes 1799, och är nu en af de vackrare kyrkorna i Westergötland, försedd med ett torn. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola. En helsokälla finnes på Allmesås egor, som dock fordom varit mer begagnad än nu.

Folkmängd.		Hemmautal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
713. —	1,187.	$10\frac{1}{2}$.	$2\frac{5}{8}$.	$12\frac{1}{8}$.	595,800 rdr rmt.

Hemman och gårdar: $1^1/_2$ mtl sk. *Attorp,* hvaraf $\frac{31}{96}$ mtl, tax. till 20,670 rdr rmt, utgör en egendom. — 1 mtl fr.-säteri, $^1/_2$ mtl frälse *Lilla Attorp,* egas af tre bönder. — 5 mtl sk. *Ryda,* hvaraf $^7/_{12}$ mtl utgöra en egendom. — $1^1/_2$ fr. *Ryda,* taxerad till 65,000 rdr rmt, eges af kapten G. von Braun. — *Rylanda* säteri med underl. rå och rörs-hemmanen $^1/_8$ *Orrebacken,* $^1/_8$ *Henrikstorp,* $^1/_2$ *Rylanda,* utgöra en egendom. — 1 mtl *Ryda,* prestgård, tax. till 44,000 rdr. — $^3/_8$ mtl *Altorp,* är komminister-boställe. — 1 fr.-säteri *Ashult.* — $^1/_2$ mtl skatte *Allmesåsen.* — *Öfra* och *Nedra Tjusta* qvarnar samt sågar. Adress: Håkantorp.

Ryda. Kungsgård, med en areal af 5,253 qv.ref, hvartill komma 15 torp med 2,463 qv.refs egor; se vidare Nysätra socken.

Rydaholm och *Gällaryd.* Regalt pastorat af första klassen i Östbo härad af Jönköpings län, med $90^1/_2$ mtl, bebodda år 1860 af 4,675 invånare. — *Rydaholm,* moderförsamling i pastoratet, den största socken i Östbo härad, $2^1/_2$ mil lång samt $1^1/_2$ mil bred, gränsar i n. till Gällaryd, i ö. till Mistelsås och Hjortsberga, i s. till Ryssby och Berga, i v. till Woxtorp,

*) Enligt Kongl. bref d. 22 Febr. 1844 är *Wågsjö* by under Rydboholm, som i ecklesiastikt hänseende till någon del förut lydt under Täby socken, numera uppförd i jordeböckerna, såsom till alla delar hörande till Ryd, hvaremot berörda Kongl. bref innefattar afslag å framställd begäran att få öfriga till Rydboholm lydande, inom Täby socken belägna egendomar tillagda Ryds socken, hvilken i annat fall skulle blifvit utvidgad med $9^1/_8$ mtl.

omfattar en areal af 44,133 tld, hvaraf 3,865 tld vatten, och är belägen vid 530 fots höjd öfver hafvet. Socknen genomdrages af tvänne åsar, af hvilka den socknen genomskärande landsvägen löper på den ena, den s. k. Getaryggen. Till densamma gränsa sjöarne *Rymmen, Furen, Kettelen, Lången, Gälsjön, Finnern* och *Elganässjön;* bland de inom socknens gräns befintliga nittou små sjöarna är den märkligaste *Helgasjön* såsom källsjön för den 15 mil derifrån vid Åhus i hafvet utfallande Helgeån. Från Rymmen kommer Ådran eller Wermeshultså, som går genom de norra gränssjöarna och faller in i sjön Furen, sedan den varit gräns mellan Gällaryd och Woxtorp. Ytan består af en mängd kullar och åsar, och merändels utmärka sig höjderna genom god, djup svartmylla. Öfverallt är marken stenbunden; men stenen är icke af det svårhandterliga slaget. Ängen utgöres till det mesta af sank mark. Man träffar här de största och vackraste åkerfält i hela Finved, och midt ibland dessa höjer sig kyrkan med sitt tvåspetsiga torn. Skogen består dels af löfskog (deribland bok), dels af barrskog, mest gran. Gagnlösa slätmossar förekomma också, mest i socknens vestra och södra delar. De flesta utmarkshöjder hafva i forntiden burit bokskog, i följd hvaraf socknen har goda betesmarker. Hemmanen hafva tillräcklig skogstillgång. Vid Horda by ligger en större ljunghed, tillkommen genom skogseld. Korn är socknens hufvudsäde, och dermed besås årligen större delen af åkerjorden; derjemte sås äfven hafra och blandsäd, hvarjemte äfven allmogen nu mer sår höstråg. Bränvinsbränningen har under flera år varit nedlagd. Socknen, som består af $53^1/_2$ mtl skatte, $4^1/_2$ kr., samt $15^1/_4$ frälse, deribland $2^1/_4$ säteri, eller inalles $75^1/_2$ hemman, beboddes 1805 af 2,481 och 1862 af 3,408 personer på 685 hushåll. Barnundervisningen bestrides uti en fast och 4 flyttbara småbarnsskolor af en examinerad och fyra oexaminerade lärare. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 1,701,400 rdr rmt, hvaraf 19,000 rdr för verk och inrättningar, 32,100 rdr för offentliga byggnader. Bevillningen efter II och III art. uppgick till 650 rdr rmt.

Namnet Rydaholm härleder sig utan tvifvel från det gamla ordet *Ry* eller *Ryd* (ljunghed), som i äldre tider skrefs Rijth eller Rijtth. Om orten finnas åtskilliga traditioner, hvilka, i förening med kyrkans ovanliga byggnadssätt, föranledt den ofta föga kritiska och i sina ej sällan på hugskott grundade theorier förälskade Wieselgren att här se både konunga- och biskopssäte. Det är kyrkans dubbeltorn, som ger honom anledning att tänka på biskopen, likasom traditionen om en här fordom befintlig stad, *Ytterstad,* förmått honom att här tänka sig ett konungasäte. Den mer prosaiska, men derföre också mer grundligt forskande Allvin uppträder också emot den lärde doktorn med skarpa invändningar, hvilka tyckas helt och hållet öfverändakasta den sednares meningar. Läsaren torde ursäkta oss, om vi här följa Allvin hellre än Wieselgren, dock utan att på ringaste vis träda den sistnämndes ovedersägliga förtjenster, äfven som fornforskare och historiker, för nära.

Hvad först beträffar *Ytterstad,* som i diplomer från 1300 kallas *villa Ethristata* i Finveden, och om hvilken stad en ännu gängse tradition förmäler, att den blef förstörd genom ett angrepp från Wärendssidan, vid hvilket tillfälle konungen flydde genom »kungsledet» mot norr, hvarjemte vissa lokalnamn, t. ex. *kungsstolen* och *kungsgrafven,* äfven synas häntyda på ett forntida konungasäte härstädes, så förmenar Wieselgren, att denna stad blifvit i slutet af 1152 eröfrad af konung Sven Grate, som med Wärend och Finved utvidgade sitt af Skåne, Halland och Blekinge bestående rike, samt att den konung, som flydde genom »kungsledet», var ingen annan än kon. Sverker den Gamle, densamme, som sedan, år 1155, i Östergötland mördades af sin stallsven, såsom Wieselgren antyder, på anstiftan af Sven Grate. I staden fanns naturligtvis en kyrka, och eröfraren, som icke gerna kunde låta Finvedens presterskap lyda under Linköpings stift, förvandlade denna till domkyrka. Mot allt detta invänder Allvin, att, om här funnits en stad, så har densamma åtminstone icke funnits vid Rydaholms n. v. kyrka, der alldeles inga minnen efter en sådan anläggning träffas och der jord-

ytan tyckes vara alldeles sådan som hon var, då hon först bildades. Om någon stad funnits i denna trakt, så har detta sannolikt varit omkring Nederleds gästgifvaregård och Rydaholms prestgård, der man strax nedanför gästgifvaregården träffar ruiner af ringmuren kring en forden kyrkogård. Denna stad, i fall en sådan funnits, kan icke hafva varit synnerligen stor, minst såsom hufvudstad och konungasäte, ty efter en sådan borde tecken synas, och hvad beträffar förstöringen deraf, så har denna möjligen tilldragit sig under det norska konungen Sigurd Jorsalafar härjade i Wärend och Finved, möjligen redan derförut, enär man vet, att Wärendsboerna alltid voro Finvedsboernas afsvurna fiender. Diplomets *villa Ethristata*, der hertig Waldemar, marsk Thorkel, biskop Lars i Linköping och andra rikets råd sammanträffade med den till biskop i Westerås valde Nicolaus Catilli Hvit, som sedan blef erkebiskop, förklaras af Allvin vara icke en *stad*, utan helt enkelt en biskop Nicolaus tillhörig gård Eriksstad i Hvittaryds socken, hvilket namn lätt kunde bli förvändt till Ethristata, medan namnet Ytterstad svårligen kunde undergå en sådan förändring.

Men, fortfar Allvin, detta hindrar dock icke, att Rydaholm kan vara historiskt märkvärdigt. Alltsedan 1248, då påfliga legaten Wilhelm af Sabina lade Finved under Linköpings-biskopens kyrkliga välde, tvistade biskopen i Wexiö med embetsbrodern om denna kyrkoprovins, och det är alldeles icke otroligt, att Linköpingsbiskoparne, med anledning af Finvedens aflägsenhet från deras egentliga stift, vid Rydaholm hade boningshus för sig och sitt hof samt då och då uppehöllo sig der för att handhafva ordningen och vaka öfver hvad grannen i Wexiö företog sig. Ännu i dag finnes i Upplid Södergård uti Rydaholms socken en gård, kallad Fogdagård, der biskoparnes förvaltare sannolikt bodde. Derjemte infunno sig också ofta konungarne i trakten, samlade der trupper, höllo vapensyner o. s. v., och att Erik XIV år 1568 hade sitt läger härstädes, är känd sak. Att under sådana förhållanden biskoparne kunnat här vilja hafva ett sig värdigt tempel, är icke heller omöjligt. Detta allt har, kort sagdt, kunnat gifva upphof till traditioner och sägner, som slutligen i folkets tro förvandlat Rydaholm till både konunga- och biskopssäte.

Rydaholms kyrka, den enda i häradet, som ligger inom 57:de graden n. br., 10¼ mil från Jönköping, 4¼ mil från Wexiö och 3 mil från Wernamo, nybyggdes 1793, då den gamla kyrkan befanns alltför liten för socknens befolkning. Sockenboerna ville dock icke gerna gå in på denna nybyggnad, så att d. v. biskop Wallqvist måste personligen hålla sammanträde med bönderna i denna fråga, och då kyrkan ombyggdes, bibehölls på sockenboernas begäran det gamla tornet med de i detsamma insatta runstenarna och dess vapenhus samt dubbeltornet, hvilket dock egentligen är endast ett torn med tvänne höga resningar af trä, och hvars byggnadssätt tyckes häntyda på hedniskt ursprung. Allvin synes böjd för den tron, att den nedrifna kyrkan ursprungligen varit ett hedniskt tempel, och ehuru den qvadersten, hvarmed den var beklädd, och hvilken nu, så långt den räckt, blifvit begagnad till den nya kyrkan, har runristningar, som otvetydigt häntyda på christet ursprung, anser han det icke omöjligt, att denna qvaderbetäckning kunnat vara af yngre datum än sjelfva kyrkan. Den nu befintliga kyrkan är 62 alnar lång och 28 bred med motsvarande höjd; tornets höjd uppgår till 60 alnar. Inuti är kyrkan något mörk, till en del genom sin målning i svart och hvitt, hvars bilder hufvudsakligen utgöra bibliska allegorier.

Det från den gamla kyrkan qvarstående vapenhuset har utanför yttre dörren en liten vestibul, i hvilken på hvardera sidan befinnes en rund niche, som innesluter två fristående, af svart eller svartgrå strålsten svarfvade kolonner om blott 2½ alns höjd och 6 tum i diameter. På ena muren, då man träder in i den lilla vestibulen, har man till venster en 3 alnar hög och en aln bred sten, med en groft huggen basrelief, föreställande S:t Göran, stående på drakens rygg och med bägge händerna nedtryckande sitt svärd i odjurets gap. På andra stenen ses en biskop med kräkla

i handen, stående likasom i talande ställning. Under taklisten på bägge sidor om vapenhuset synas vilddjurshufvuden, 14 på hvar sida, hvilka föreställas sväljande menniskor och djur. På de stenhallar (af tunnskifvig gneis, hvaraf de flesta bergen i Westbo härad bestå), med hvilka tornet är beklädt, förekomma runristningar, korstecken, ordet Jehovah med runor, ordet Gud, likaledes med runor o. d., hvilket tyckes visa, att qvadrerna blifvit hemtade från den i det föregående omnämnda äldsta kyrkogården; nära öfra ändan af det 60 alnar höga tornet har till och med en verklig runsten blifvit insatt. Runorna på denna sten, hvilka Liljegren förklarat oläsliga, tror sig Wieselgren kunna läsa, och uppgifver han, att de skola betyda, att tornet och kyrkan blifvit uppförd år 1100 af Algotr (eller Asgötr) i Bor. Stenen är måhända en minnessten öfver någon Algotr eller Asgötr; men sannolikt har icke kyrkans byggmästare, om han velat förvara sitt minne åt efterverlden, uppsatt en sådan minnessten på ett ställe, der man icke kan läsa dess inskrift. På kyrkodörren qvarsitter ännu den bekanta Rydaholmsalnen, sannolikt en af dem, som kon. Gustaf I år 1555 lät förfärdiga och skicka till alla kyrkor i riket, och som af Rydaholmsboerna fästes på deras kyrkodörr, men säkerligen icke, som Wieselgren vill, ditsatt på det af henne måtte dömas om hästars höjd m. m. vid vapensynerna. Toftaryds, Byarums och Woxtorps kyrkor hafva likaledes alnar i behåll, dock utan att vara fästa vid kyrkodörrarna.

Bland öfriga fornminnen i socknen förekomma vid Upplids by talrika ättekullar och en af pastor Bexell påträffad runsten, som i hundra år begagnats till trappsten vid en logdörr och nu befinnes rest vid landsvägen, ehuru stympad och med utnötta runor, af hvilka man trott sig finna, att stenen blifvit rest af en Sigurd åt hans son Hördur. På Lökaryds egor har funnits en nu förstörd hällekista och i åkerlyckan till Upplid Knutsgårdens soldattorp ett icke stort, men märkvärdigt stenblock med 3 jemna sidor och på den ena af dessa spåret af en fruntimmersfot, tillika med märket efter en mindre handlof, och å en annan sida spår efter en hunds tvänne fötter, allt väl och proportionerligt bildadt. Allvin anser stenen vara en andaktssten.

På Upplid Mellangårdens äng i Hylle ligger en oval bergkulle, helt och hållet omsluten af ett sankt kärr och kallad Hylleberg samt enligt folktron bebodd af Hyllefrun, som är svåra rik på silfver och linne, hvilket hon stundom breder ut i solskenet. Hon åstadkommer icke något ondt och är ett af bergens goda väsenden. Af annan art var den trollqvinna, från hvilken ett i Upplids bys gärde befintligt stenrör härleder sig. En trollqvinna hade, så berättar sägnen, i sitt förkläde samlat en stor mängd kullersten för att slunga den mot kyrkan; men förklädsbandet brast, och stenen rullade ut samt bildade det n. v. röret (ett större griftrör). Trollqvinnan begaf sig efter misslyckandet af sitt uppsåt till Finnland och träffade der en krigsfånge från klockargården i Rydaholm, hvilken hon lofvade befria från fångenskapen och derjemte förskaffa hem, om han ville spänna en af henne medförd jernkedja kring kyrkan. Knappt hade han gifvit löftet och mottagit kedjan, förrän han befann sig hemma. Innan han spände kedjan kring kyrkan, ville han dock pröfva hennes egenskap och spände henne kring en stor ek, hvilken i ögonblicket flög åt luften och försvann. Stället, der eken stått, visas ännu, och om julnätterna är det stora trädet upprest på stolpar af guld.

Bland gårdar märkas: Säterierna *Hjelmsänga* och *Sundet*, hvaraf förstnämnda med underlydande taxerades 1862 till 57,500 rdr rmt; se vidare dessa artiklar. — Säteri-rusthållet *Tryggarp*, se den art. — *Skaftarps* qvarn med 4 par stenar och såg. — $1^1/_4$ mtl *Rydaholms* prestgård, tax. till 30,000 rdr. $^1/_2$ mtl *Grankjerr*, kommin.-boställe för Gällaryd, ehuru beläget $1^1/_4$ mil derifrån. $^1/_8$ mtl *Boleken*, skogvaktare-boställe; $^1/_4$ *Grönlid*, $^1/_4$ *Getterslida*, 1 *Lökaryd*, $^1/_4$ *Midsommar*, $^1/_2$ *Skriperyd*, äro alla militiæ-hemman. — Af skatte-hemman må nämnas: $4^3/_8$ mtl *Hjortsjö*, $2^3/_4$ mtl *Horda*, $3^1/_4$ *Kolfvarp*, 2 *Lufveryd*, 1 *Lagmansryd*, $4^1/_2$ *Nederled*, 3 *Säfrarp*, 3 *Uplöf*, *Tåstarp*, 1 skatte och 1 skatte-säteri. Af frälse-hemman nämnas: 1 *Långshult*, 1 mtl *Nederled*, med gästgifvaregård, $^1/_4$ *L:a Ryd*, 1 *Skeda*, $2^1/_8$ *Uplid*, $^1/_4$ *Åsen*, m. fl. — Adress: Wernamo.

Rydals *bomullsspinneri*, det största i Elfsborgs län, är beläget i Seglora socken af Marks härad, eges af ett bolag af 5 ledamöter och sysselsatte 1858: 208 arbetare. Dess tillverkningsvärden uppgifvas till:

1855: 769,400 rdr
1858: 544,450 »
1860: 950,100 »

Spinneriet jemte jorden och vattenfallet taxerades 1862 till 110,000 rdr; härtill höra vidare 1 mtl frälse-säteri *Seglora* med qvarn med 2 par stenar, samt $3^1/_4$ mtl underl. — År 1860 upptogs tax.värdet för spinneriet, inber. dess tillverkning, till 2,160,000 rdr rmt. En skola finnes inrättad för fabriksfolkets barn.

Rydboholm. Mekaniskt konstväfveri och tryckerifabrik uti Kinnaroma socken af Marks härad och Elfsborgs län, jemte dertill lydande »tjenste»-verken Wiskafors och Svaneholm, utgör den största fabriksanläggning i sitt slag i Sverige; började 1834 och har blifvit oafbrutet utvidgad af sin nuv. egare, fabriksidkaren Sven Eriksson. År 1851 uppfördes Svaneholms fabrik, beräknad för 320 maskinväfstolar; 1854 och 1855 anlades Wiskafors fabrik, beräknad för 1,000 till 1,100 väfstolar. Hela tillverkn.värdet uppgick 1858 till 1,039,714 rdr rmt; arbetarnes antal var 555. För fabriksfolkets barn finnes här inrättad en skola. Se vidare art. Kinnaroma. — Till Rydboholm i Westergötland skref sig Jonas Kempe, som först var betjent hos en grefve, blef sedermera kommendant på Ny-Elfsborg och adlad Kempenfelt, död 1677.

Rydboholm. Ett mantal frälse-säteri uti Östra Ryds socken af Stockholms län, 3 mil från Stockholm, har lågt läge, omgifvet af vidsträckta, ensliga och dystra, men vackra parker, helt nära Kyrkviken, en genom det smala Hålsundet inträngande vik af Stora Wärtan. Åbyggnaden, som består af 2 våningar med ett torn och äfven kallas slottet, ligger alldeles instängd mellan de stora alléerna. Åt landsidan är dock en fri och öppen, af konsten särdeles vårdad plats, den enda utsigt man eger från slottet. En herrlig, på sednare tid i fri smak anlagd engelsk park förskönar stället och afbryter angenämt mot de raka och breda lindalléer, som närmast omgifva byggnaden. Till gården hörer ock ett dyrbart orangeri. Hvar och en, som besöker dessa parker, skall säkert icke blott låta sin uppmärksamhet fängslas af naturens skönhet och konstens makt, utan äfven intagas af vördnad vid den tanken, att han trampar den jord, som Sturarne egt och der Gustaf Wasa tillbringat sin ungdom.

Om Rydboholms grundläggning saknas tillförlitliga underrättelser; men dess första kända egare var riksrådet Gustaf Amundsson Sture, död 1444; godset ärfdes af hans dotter Brita, Sten Sture d. Äldres syster, som var gift med riksrådet Johan Christersson Wase till Örby, hvarefter det tillföll deras son, riksrådet Erik Johansson Wase, halshuggen vid Stockholms blodbad 1520, då han ej ville mottaga benådning af tyrannen, utan «ansåg sig ej bättre än sina ärliga medbröder.« Han var gift med Cecilia, dotter af Magnus Carlsson till Eka, med hvilken han hade sonen Gustaf Wasa, som uppföddes här och skref sig såsom riksföreståndare till detta gods. Med hans syster Margareta, i hvars tid härunder lydde 26 gårdar inom socknen, kom Rydboholm till riksr. Joachim Brahe (död 1520), innehades af Margareta sjelf såsom enka, derpå af sonen riksr. Per Brahe d. Ä. (död 1590), och hans ättlingar, hvaraf må nämnas sonen Per Brahe d. Y., född här 1602, som jemte Axel Oxenstjerna var den mäktigaste i rådet, och sonsonen Nils Brahe, som ansågs af Gustaf Adolf näst Lennart Torstensson vara det bästa fältherreämnet i hela krigshären. Han stupade vid 28 års ålder i slaget vid Lützen, i spetsen för Gula regementet, som der stupade man efter man hvar på sin plats och fick alltså rättfärdiga konungens omdöme om sig, att vara en hufvudkudde, på hvilken konungen trygt kunde hvila, i det att det ock blef en hufvudgärd åt det konungsliga liket. För närvarande eges Rydboholm af ryttm. Nils Fr. Brahes arfvingar.

Såsom anmärkningsvärda tilldragelser vid Rydboholm anföres i Tunelds geografi: Att år 1613 nödgades man tillstänga slottet för att försvara detsamma mot några hundra Skottar och annat främmande krigsfolk, hvilka lägrade sig på ängen vid kyrkan. De uppbrände Fröö gård (Frösvik?). Den 30 Maj 1630 begrofs r. r. grefve Abr. Brahe i Ryds kyrka *); begrafningen bivistades äfven af konung

*) Broder till Sigrid Brahe, bekant genom sitt hemliga giftermål med Johan Gyllenstjerna.

Gustaf II Adolf, och var detta det sista samqväm i Sverige, deruti nämnde konung deltog.

I grefve Dahlbergs Svecia Antiqva & Hodierna förekommer en ritning öfver Rydboholm; men slottet har sedan den tiden undergått åtskilliga förändringar. Det gamla tornet, som numer är fristående, är dock till det mesta oförändradt bibehållet. I detta torn, som dock synes vara från en sednare tid, se noten*), visas ännu Gustaf Wasas studerkammare, »helt och hållet oförändrad från hans tid,« och i det utanför nämnda lilla kammare befintliga större rummet, äfven i oförändradt skick, — hvarest midt på golfvet Gustaf Wasas bröstbild af bronzerad gips är upprest (å en fotställning af en oarbetad ekstam) — förevisas åtskilliga vapen, sadelmunderingar, möbler och kartor m. m., hvilka dock ej äro äldre än från konungarne Carl XI:s och Carl XII:s tid, ehuru stundom origtigt uppgifna att hafva tillhört och begagnats af Gustaf I.

Slottet, inredt efter nutidens beqvämlighet, bär dock vittne om hög ålder genom den oregelbundenhet, som dess byggnadssätt företer. Å nedra botten, i familjerummet eller den fordom s. k. »Frustugan», var en vacker porträttsamling af de förnämsta medlemmarne af Brahe-famljen, nu mer flyttad till Skokloster. Inanför detta rum äro 2:ne mindre kamrar med hvälfda tak, hvilka anses hafva varit bönerum. Vid uppgången till våningen en trappa upp äro uti väggen anbragta Brahe-vapnets örnvingar jemte en inskrift från 1548. I stora våningen finnas uti biljardsalen porträtter i kroppsstorlek; i fonden af rummet är hela mellanväggen upptagen af en stor och vacker tafla, föreställande Gustaf II Adolf, öfverraskande Jacob de la Gardie och hans sköna brud Ebba Brahe vid deras bröllopp. De 2:ne kolossala byster af hvit marmor: Apollo och Diana af Sergels mästarhand, som här finnas, äro gifna af Gustaf III till riksrådet Ulrik Scheffer, hvilken var gift med Erik Brahes enka. Här förvaras äfven en grefvinnan Aurora Wilhelmina Brahes byst af hvit marmor, utförd af Byström. Främst i stora salongen ser man Carl XIV Johans byst i hvit marmor af Byström på en dyrbar piedestal af svartrandig marmor. Biblioteket innehåller öfver 4,000 band, utom kartor och planchverk, och innefattar hufvudsakligen historiska och philosophiska arbeten, mest på franska språket.

Den af h. exc. grefve Magnus Fredrik Brahe anlagda engelska parken är, såväl genom ställets natur som genom smak uti anläggningen, en af de herrligaste platser, Stockholms rika och sköna omgifningar hafva att erbjuda. Utom de flera smakfulla paviljonger, i både antik och modern stil, hvilka öfverraska den vandrande i parken, samt en vacker bronzbild af Mercurius, finnas der äfven 2:ne dyrbara, 12 till 15 alnar höga monumenter, resta till minne af familjmedlemmar. I parken påträffas äfven den ryktbara, af Gustaf I för öfver tre århundraden sedan planterade eken, hvilken väl ännu står frisk, men likväl börjat att förtorka, så att man nödgats använda jernstänger för att uppehålla de grenar, trädet ej längre sjelft förmår att uppbära, och jernplåtar för att sammanhålla de remnor, tiden förorsakat. Ej långt härifrån, på en höjd midt emot slottet, finner man fyra af kon. Carl XIV Johan planterade ekar, hvarom man upplyses af en under Kongl. krona förekommande inskrift å en dem imellan upprest minnessten af huggen granit.

I kameralistiskt hänseende anföres i en uti Kongl. landtmäterikontoret förvarad beskrifning öfver Ryds socken, att Rydboholm, som i jordeböckerna äfven benämnes Gammelgård, är ett urgammalt säteri; fordom fritt från mantal, är det i nuvarande jordeböcker antecknadt blott för ett, äfven sedan 1/4 mtl Fågenäs blifvit med sina egor till gården inlagdt, hvadan detta 1/4 hemman uteslöts ur jordeboken. Utom frälsehemmanen 1 mtl *Björkby* och 1/2 *Libby*, hvilka äro afhysta och nyttjas i sambruk med Rydboholms egor, upptaga jordeböckerna 9 st. utjordar inlagda till säteriet, hvars egovidd, inberäknadt de förutnämnda, är 3,938 1/2 tld, hvaraf 194 åker, 3,289 tld skog, som är indelad

*) Per Brahes yngsta son Abraham, född på Rydboholm d. 25 Mars 1570, har antecknat i sin märkvärdiga »Tidebok»: den 19 Maj 1596 lät jag begynna mura på det stora tornet på Rydboholm.

till trakthuggning. Rydboholm jemte underl. $17^3/_4$ mtl, taxerades 1862 till 491,500 rdr rmt. År 1558 skedde mellan kronan och Peder Brahe d. Ä. följande byte: kronan erhöll Waxön, Ericsö samt Stegsundsön, nu mer nämnd Hästholm, $^1/_4$ mil n. o. från Waxholmen, och lemnade såsom vederlag: Ryds dåvarande prestgård, klockaregården, Deglinge och Ladvik. I ersättning för prestgården uppläts till en början Gribby i Täby socken; men 1594 blef bostället åter flyttadt till Ryd, då skattehemmanet Ubby anslogs dertill. Åtta fattighjon underhållas i fattigstuga medelst stat från Rydboholm, bestående af 96 rdr rmt i penningar, 8 t:r råg, 4 t:r korn, $^1/_2$ t:a ärter och 8 *℔* ull. Socknens 2:ne skolhus och fattigstugor underhållas af Rydboholms och Bogesunds egare.

Rydebäck. Gård i den del af Qvistofta socken, som ligger i Luggude härad och Malmöhus län, är belägen 1 mil från Helsingborg samt består af $1\frac{13}{24}$ mtl i n:r 1—3 af Rya by, med tegelbruk, samt $^1/_4$ mtl Kattslösa, allts. taxeradt till 105,000 rdr rmt. — Egendomens areal är 292 tld, deraf 3 tld trädgård och 17 tld torfmosse; vid gården finnas ångbränneri samt ett stort tegelbruk, det sednare med 7 hvälfda ugnar, rymmande hvardera 40 à 50,000 stycken sten, 6 tegellador, 10 s. k. lertrampar, 2 kranar för taktegel och rör, en dubbel rörmachin och en machin för pressade stenar, hvilka inrättningar nu mer lära drifvas med ånga. Brukets tillverkning, som år 1845, då nuvarande egaren hr Holtfreter tillträdde egendomen, bestod af 500,000 st. sten, uppgick 1861 till $1^1/_2$ million tegelsten, 200,000 rör- och 60,000 taksten; från Rydebäck levereras mur-, tak-, hvalf-, golf- och krubb-sten samt draineringsrör i alla dimensioner jemte alla sorter gesimssten.

Rydhof, *Rydahof* eller Ryhof. Kongsladugård i Ljungarums socken, Tveta härad af Jönköpings län, har varit boställe för landshöfdingen i Jönköping alltifrån Bengt Kafle 1634. Manbyggnaden, ett envånigshus, ligger vid Rocksjöns strand gent mot staden. Egorna ligga i en halfcirkel omkring mangården och höja sig amphitheatraliskt mot östra bergskedjan. Hemmanet är år 1716 förmedladt från 4 till 3 mtl; taxeringsvärdet 1862 var 80,000 rdr rmt.

Rydsgård. Ett frälse-säteri af $^3/_4$ mantal, uti Södra Willie socken, Ljunits härad och Malmöhus län, $1^3/_4$ mil från Ystad, utmed sjelfva gränsen mellan skogstrakten och det vida slättlandet, hörer icke till dessa gamla, i Skåne så talrika gårdar, hvilka, bildade under medeltiden, sekler igenom besutits utaf landets förnämsta adel. Dess första kända egare är väpnaren Claus Gagge, som 1539 underskref freds- och förlikningstraktaten mellan skånska adeln och borgerskapet i Malmö. Sedan förekommer icke Rydsgårds namn förr än 1671, då det nuvarande säteriet var ett utsockne frälsehemman under Söfdeborg och tillhörde Holger Thott. F. d. professoren i grekiskan och häradshöfdingen Buschovius, adlad den 6 Aug. 1681 med namnet Ehrenbusch, kan anses som den, hvilken grundat sätesgården Rydsgård, och enligt den af honom egenhändigt skrifna rusttjenstlängden för 1696 hörde derunder vid sistnämnda tid 6 hemman i Egarp, 12 i Norra Willie, 3 i Warmlösa och 12 i Södra Willie, förutom hemman i 8 andra byar. Ehrenbusch' begäran år 1684, att få utsockne frälsehemmanet Rydsgård förvandladt till säteri, beviljades väl 1684, 1686 och 1688, men blef först den 27 Juni 1739 af konungen stadfäst. Ehrenbusch afled här 1699, hvarefter egendomen tillföll hans halfbror Anders Præbis, som sålde den 1715 till häradshöfdingen i Oxie, Skytts och Wemmenhögs härader i Skåne samt chefen för samma häraders landtstorm, Sven Hallenberg (adlad Hallenborg). Egendomen, som kostade honom 5,994 dal. 20 öre silfvermynt, ökade han dels genom inköp af ett hemman i Södra Willie och några gatuhus derstädes, dels sökte han att genom byte samla egorna närmare hufvudgården. Till egendomens förbättring och till förminskning af skatterna begärde han förmedling å sina hemman; arbetet hann dock icke afslutas före hans död år 1736, utan först år 1775 den 12 Dec., under sonens, landshöfding Carl Hallenborgs, tid. Denne lät uppföra nuvarande boningshuset 1740—41 och uppdämma den der bakom belägna sjön. Särdeles

vårdade han sig om egendomens skogar, och var han den första i sin ort, som anlade gran- och furuplanteringar, sina efterkommande till stort gagn vid deras byggnadsföretag. Sonen, kammarherren Carl Hallenborg, blef omsider ensam egare af gården, der han fortsatte sina förfäders berömvärda verksamhet och afled 1859 på Svaneholm, hvarefter Rydsgårds hufvudgård och en del underlydande vid arfskiftet tillföllo äldsta sonen, ryttm. Bolivar M. F. C. W:m Hallenborg.

Hela egendomen utgjordes vid kammarherre Hallenborgs död af $^3/_4$ mant. frälse-säteri *Rydsgård* samt underlydande $17^{47}/_{48}$ mtl; hela arealen utgjorde 4,622 tld, deraf 3,090 tld åker, hvaraf 867 tld brukas under säteriet tillsammans med Ladugården Beden, och å hvilka årliga utsädet, oberäknadt foderväxtfrö, uppgår till 380 t:r, samt hvarest födas 60 hästar, 200 fäkreatur och 800 får. Skogen, innehållande 700 tld och bestående hufvudsakligen af bok- och barrträd, de sednare tillkomna genom sedan 100 år tillbaka påbörjad och sedan fortsatt besåning, skötes efter i utlandet antagna skogshushållningsgrunder. På egendomens område äro bosatte 31 arrendatorer af jord, med åsatt hemmantal, och hvilka erlägga penningeafgifter, 6 åboer å hemman med bestämda arbetsskyldigheter samt 80 torpare, äfven utgörande bestämda dagsverken. Till gården höra 2:ne qvarnar, tegelbruk, god trädgård, fiske i en vid gården belägen sjö samt i 7 karpdammar, beteshagar och tillräcklig tillgång till bränntorf och mergel. Sjelfva säteriets fastighetsvärde med qvarn och tegelbruk taxerades 1862 till 101,500 rdr rmt. Mangårdsbyggnaden å säteriet, med utmärkt vacker belägenhet vid sjö och på 3:ne sidor omgifven af skog, består af ett envånings grundmuradt hus med vidhängande flyglar. Vid denna gård har länge brukats, som är mindre allmänt, castration af kor, hvarigenom de, som mjölka dåligt, sedan blifva lättare att göda och gifva mer och bättre kött. — Egaren till Rydsgård har patronrätt till Södra Willie och Örsjö församlingar, förvärfvad 1788.

Rydö. Bruks- och landtegendom uti Torups socken af Halmstads härad och län, på gränsen af Jönköpings län, har ett skönt läge vid Nissaströmmen och utgöres af 1 mtl uts. frälse *Ry* (tax. till 20,000 rdr), jernmanufakturverk, såg med en ram (tax. till 3,500 rdr), hvilket allt drifves af nämnda å, der egendomen äfven har lax- och ålfiske. År 1804 anlades här ett stångjernsbruk med 1 hammare och 2 härdar för köpetackjern från aflägsna bergslager utom länet, men nedlades åter den 31 Okt. 1822, tills det åter upptogs den 22 Nov. 1841 med privilegier på en härd, en hammare för årlig tillverkning af 600 *skℓ* stångjern; äfvenledes erhöllos privilegier på en räckhammare, en svanshammare för en stock samt 3 spikhamrar för en stock med en ässja för hvardera manufakturstocken. Stångjernshärden nedlades dock åter redan 1847. Vattentillgången är tillräcklig, och till bruket hörde 1818 enligt Bexell 3,050 tld egna skogar. Kända egare hafva varit generalen grefve Alb. Lantingshausen och 1862 bruksegaren J. G. Pehrsson. På 1840-talet sysselsattes här mellan 30 á 40 arbetare.

Ryedal, Gamla (I 1825 års jordebok), *Ryadal*. Ett och $^1/_2$ mtl frälsesäteri uti Gammalstorps socken, Listers härad af Carlskrona län, hvaraf 1 mtl med derunder afhysta $\frac{43}{128}$ mtl i ins. fr. hemmanet Ryedal utgör ett gods, tax. till 60,000 rdr.

Till gården höra 1 större och 2 mindre trädgårdar, tillräckligt bete, öfverflödig skog, fiske i en å, mjölqvarn och tegelbruk.

Ryedal, som af Sjöborg förmodas fått namn deraf, att man vid dess anläggning måst röja i en dal, har öfver 200 år tillhört danska familjen von Oldeland, men kom sedermera efter långvarig process i baronessan A. B. Cronhjorts händer, som var enka efter häradshöfd. Schæy. Ryedal innehades 1792 af kammarherren C. H. Wachschlager; 1862 af Gabriel Nilsson.

Ryedal, Nya, fordom *Räfvabygget*. Ett mtl frälse-säteri, beläget uti samma socken som förutbeskrifna egendom, egdes 1792 af kammarherren Ehrenborg, 1862 af 8 bönder. Frälsehemmanet Ryedal har förut haft säterifrihet, tills denna flyttades 1781 till hemmanet Räfvabygget, som då fick sitt nya namn.

Ryfors. Jernbruk uti Nykyrka socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, anlades år 1741 med 2:ne härdar, 1 spikhammare för 800 *skℓ* smide, af tackjern

från masugnen vid Svenshult i Habo socken, som sedermera blifvit hitflyttad. På 1820-talet sysselsattes här 23 arbetare, och årliga tillverkningen uppgafs till ett värde af 6,000 rdr rmt; år 1856 var manufaktur- och spiksmidetillverkningen 297 *sk℔* och försäljningsvärdet 15,497 rdr rmt; år 1860 uppgafs tillverkningen till 250 *sk℔* och försäljningsvärdet till 10,897 rdr rmt. Kända egare hafva varit ryttmästare Gustaf Ribbing, död 1786, på 1820-talet brukspatron A. G. Hörstadius, på 1840-talet hr G. M. Sager, år 1862 dess sterbhus. Vid sistnämnda tid utgjorde Ryfors jernbruk med tillhörande jordegendom, bestående af 1 mtl *Ersered* med qvarn och såg, bränneribyggnader, 1 mtl i andra hemman samt husbehofssåg och qvarn, ett gods, tax. till 119,500 rdr rmt, hvaraf 15,000 rdr rmt för sjelfva jernbruket.

Ryholm. Ett mtl frälse-säteri, beläget i f. d. Hunnekulla socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, utmed sjön Wiken, uppgifves af Djurberg 1818 haft ansenligt utsäde, ymnigt höbol, tillräcklig skog, prydlig mangårdsbyggnad af sten med trädgård, utgjorde år 1862, jemte $13^3/_8$ mtl inom samma socken, $6^3/_8$ mtl inom Eketorps och $6^5/_8$ mtl samt Lagersfors bruk inom Bellefors socken, ett gods, taxeradt till 877,100 rdr rmt, hvaraf 14,000 rdr ensamt för orangeribyggnader vid Ryholm. Åkern består af lera och något svartmylla.

Ryholm tillhörde på 1600-talet Clas Christersson Horn, friherre till Wijkhus och Ryholm, och öfversten Otto von Rolshausen, på 1750-talet landshöfding grefve A. O. Lagerberg, 1814 kornetten baron G. M. Fleetwood, 1862 ryttm. Bergendahl.

Ryk, Stora och **Lilla.** Ett mantal krono-säteri på Dal uti Fergelanda socken, Wahlbo härad och Elfsborgs län, uppgafs år 1818 hafva 30 t:rs utsäde, 300 *sk℔* hö, ringa skog. Gården tillföll genom köp den 7 Febr. 1519 Kristina Månsdotter. Egdes 1645 af Konrad v. Falkenberg, utbyttes från honom af kronan och donerades derpå till apothekaren Magnus Smith; reducerades och kallades nytt säteri 1681, då Anders Dreffenskjöld var egare; hörde, efter Djurberg, 1818 under militiæ-bostället Björserud i Ryrs socken af Sundals härad, är för närvarande utarrenderad till 2:ne brukare. Taxeringsvärdet var år 1862: 38,000 rdr rmt.

Rylanda. Två mtl frälse-säteri uti Ryda socken (ej Naums, som Djurberg uppgifver), Barne härad af Skaraborgs län, utgjorde 1862, jemte $^3/_4$ mtl råoch rörshemman, ett gods, taxeradt till 121,000 rdr rmt, hvaraf 88,000 rdr för sjelfva säteriet.

Gården uppgifves af Djurberg 1818 haft hjelpligt höbol, tillräcklig skog, ny och prydlig mangårdsbyggnad af trä.

En regiments-qvartermästare Anders Lake skref sig Herre till Karstorp och Rylanda. Från och med slutet af 15- till medio af 1600-talet har Rylanda tillhört adliga ätten Lindelöf af Rylanda- och Häggetorps-slägten eller Lindelöf af Kedom, № 129. Beata Kafle, enka efter fänrik Axel Hård af Segerstad, försålde Rylanda säteri till kapten v. Ritterstein, hvars enka, öfverstinnan Zengerlein, ännu år 1771 innehade det. År 1812 egdes Rylanda af häradshöfding Hvitfelts arfvingar, år 1862 af herr P. R. Synnerholm.

Rynge. Gård i Sjörups socken af Ljunits härad i Malmöhus län, belägen $1^3/_4$ mil från Ystad, utgöres af $1^5/_{24}$ mtl uts. frälse Rynge, med underlydande $^{61}/_{96}$ mtl uts. frälse Wallösa med tegelbruk, allt med en areal af 538 tld, samt $^1/_2$ mtl uts. frälse Hörröd i Kattslösa socken; tax.värdet 1862 var 149,000 rdr rmt. Efter Skånes adresskalender utgör hela arealen 700 tld, hvaraf 100 tld skog, 100 tld anslagna till torpare och återstoden åker, äng samt torfmossar. Här finnes meijeri för 50 kor. Egendomen tillhörde på 1850-talet kommerserådet Lundgren i Ystad; nuvarande egaren är ryttmästaren friherre A. Kurck, som under åren 1860—61 låtit uppföra boningshuset i engelsk medeltidsstil.

Ryningsberg. Egendom uti Nyköpings län och Husby s:n af Öster-Rekarne härad, $^3/_8$ mil från Eskilstuna, består af $3^1/_2$ oförmedlade mantal ($2^9/_{16}$ förmedl.) frälse-säteri Ryningsberg med underlydande $9^3/_8$ oförmedl., eller $3^5/_8$ skatte, $3^3/_4$ frälse (förmedl. hemmantal), Piltorps såg med 1 blad, Önsta tegelbruk, hvilka verk drifvas med vatten. Hela godset, som är alldeles sammanhängande, är beläget i ofvannämnda socken, med un-

dantag af $^1/_8$ mtl frälse Nyäng, som ligger i den angränsande Stenqvista socken. Det har en naturskön belägenhet och sjelfva sätesgården ligger på en halfö, hvaromkring Hjelmare å flyter. Hela parken består af en vildt växande tallskog, som gifver åt det hela ett lika vackert som ovanligt utseende, och omkring 300 alnar utanför allégrinden är den vackra Husby kyrka belägen. Jordmånen är af god beskaffenhet; skogen mycket vidsträckt (af Djurberg uppgafs egendomen år 1818 derpå lida brist) och rik; ängarne goda, hvarjemte stora odlingsmarker finnas. Utsädet uppgifves å de under eget bruk varande $8^1/_2$ mtl till 160 t:r; hela arealen till omkring 4,000 tld. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 332,000 rdr rmt, hvaraf 100,000 rdr för sjelfva säteriet. Ryningsbergs-säteriet är i början af 1600-talet bildadt af 2:ne hemman Hällby och Hacksta*), som bebyggdes af landshöfdingen öfver Kalmar län Jesper Andersson Cruus till Edeby samt dess fru Ingeborg Pehrsdotter Ryning, efter hvilken stället fått sitt namn. Af dem är ock manbyggnaden uppförd år 1640; på sednare tider hafva tvänne flyglar blifvit tillbyggda. Godset har sedan alltjemt tillhört förutnämnda grundläggares slägt och tillföll 1780 i arf kammarjunkaren, friherre Berndt Axel Fleetwood. Någon tid förut, eller omkring medlet af 1700-talet, arrenderades godset af öfverdirektören Christoffer Stapelmohr; under denna tid föddes här dennes dotter, den sedermera för sin skönhet och qvickhet namnkunniga fru Schröderheim. Friherre Fleetwood verkställde å mangårdsbyggnaden en större reparation åren 1783 och 1784. Efter hans död 1796 tillföll Ryningsberg dottern Gustafva Charlotta Fleetwood, men enkan bodde dock qvar och skötte Ryningsberg till år 1807, då förutnämnda dotter gifte sig med dåvarande öfverjägmästaren i länet, sedermera hofjägmästaren, Johan Daniel Granat, som utvidgade genom köp af flera hemman godset till den vidd det nu har. Af honom anlades qvarnen, båda sågarne och tegelbruket, samt infördes en ordnad och ändamålsenlig skogsvård. Efter hofjägmästarens död 1850 blef sonen, löjtn. Daniel Wilh. Granat, egare af det hela, dels genom arf och, dels genom köp.

*) Efter jordeboken synes detta hemman blifvit reduceradt, men åter utbytt från kronan af jungfru Ebba Kruus' arfv., enl. Kongl. Maj:ts bytesbref af d. 17 April 1724.

Ryningsholm. Säteri, se Röningsholm.

Rynninge, Norra och **Södra.** Tre mtl krono i Längbro socken af Örebro härad och län, ett kort stycke österut ifrån Örebro stads norra tull, nära Lillåns utlopp i Hjelmaren. Deraf äro ett mtl, Södra Rynninge, stomhemman för pastor i Örebro och de öfriga två, Norra Rynninge, tillhöriga Örebro hospital, dit anslagna af konung Gustaf I, då han vid reformationen upphäfde karmeliterklostret i nämnda stad och på dess grund och med dessa klostrets gårdar inrättade hospitalet. Hospitalshemmanen arrenderades på 1840-talet af löjtn. Jacob Joh. Tersmeden, som af slägtskäl afsade sig adelskapet 1843 och hittills är den sista adelsman, hvilken tagit detta steg på fördomsfrihetens bana.

Rynninge. Sex mtl skatte i Fellingsbro socken af Örebro län, hafva 10 egare.

Rynninge, Westra och **Östra.** Det förra 1 mtl frälse och 1 mtl krono, det sednare 1 mtl skatte och $1^1/_4$ frälse, äro båda belägna uti Stora Mellösa socken af Örebro län. Häraf utgöra 1 mtl fr. och $^1/_2$ mtl sk. en egendom, med ett årligt utsäde af c:a 10 t:r höst- och 20 t:r vårsäd, och ett fastighetsvärde år 1862 taxeradt till 20,000 rdr rmt; egare är öfverste-löjtn. N. G. Åhrmann. $^1/_4$ mtl gammalt frälsehemman lyder under Hjelmarsnäs egendom. Kronohemmanet är lagdt under Mellösa prestgård till mulbete och först 1622 infördt med ränta i jordeboken. Frälsehemmanet Östra Rynninge synes varit reduceradt och köpt från kronan af kammarrådet Joh. Fleming.

Rynningsnäs, säteri, kallas i jordeböckerna *Östranäs*, till hvilken artikel hänvisas.

Ryr, Norra. Annex-socken till Uddevalla pastorat, innefattar den östra bergstrakten af Lahne härad uti Göteborgs och Bohus län, är redan beskrifven under artikeln Bäfve. Här må tilläggas, att folkmängden hade år 1862 uppgått till 2,133 personer enligt uppgift till ekklesiastik-departementet, men enligt mantalslängden till blott 1,942

personer. Såsom grundpenning till ett sockenbibliothek har en församlingsmedlem nyligen skänkt 50 rdr rmt. Socknens fastighetsvärde taxerades 1862 till 865,000 rdr rmt. — $1^1/_8$ mtl i hemmanet *Berg* eges af sockenskolan. Gården med största taxeringsvärdet är $^3/_4$ mtl frälse *Köpperöd;* $^1/_2$ mtl *Orreqvisla* eges af prostinnan Ullman.

Ryr. Annex-socken till Wenersborgs stadsförsamling, ligger uti Wäne härad af Elfsborgs län, 1 mil v. s. v. från Wenersborg, $1^1/_4$ mil från Åkerström — vid 156 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr och öster af Wassända och Naglums socknar samt omfattar 0,245 qvadratmil, hvaraf 0,013 äro vatten. Inom socknen finnas flera hornblende-skifferlager, som uppsätta i gneisen vester om Göta elf i denna och Gustaf Adolfs socknar, allt från Öresjön upp mot Hästefjorden, hvilka lager torde vara förtjenta af närmare undersökning. Socknen kallas äfven *Södra Ryr,* till skilnad från de 2:ne angränsande, den ena i Bohus län, den andra på Dalsland. Kyrkan var fordom ett kapell af trä, och flyttades 1730 till sin nuvarande plats. Socknen som år 1805 beboddes af 486 och 1862 af 785 personer på 170 hushåll, består af $7^5/_8$ mtl skatte, $^3/_8$ krono, $^1/_4$ frälse, taxerade 1862 till 418,500 rdr rmt, hvaraf 79,400 rdr för annan än jordbruksfastighet och 3,000 rdr för skolbyggnad. Bevillningen efter II och III art. uppgick till 364 rdr rmt. Socknen underhåller 4 man af indelta arméen. De beväringsskyldigas antal uppgick år 1862 till 41 man. Vid förutnämnda Hästefjord, i närheten af Kollerö bruk och några andra ställen, hafva jättegrytor, påminnande om stora badkar, blifvit anmärkta.

Gårdar, verk och hemman: *Kollerö* bruk och manufakturverk med underlydande hemman, se art. Kollerö, tax. 1862 till 104,700 rdr. — *Norra Hedetorpet,* $^1/_4$ mtl skatte, ett vackert och välbebygdt ställe vid landsvägen, ej långt från kyrkan och nära kyrksjön, med tillräcklig löf- och barrskog. *Jäderfors* eller *Magnusfors* bruk, en del af Kollerö bruk, se art. Jäderfors, tax.värdet år 1862 var 17,000 rdr rmt, egare hrr Lundqvist och Schinkler. $^{17}/_{96}$ mtl sk. i *Örebacka* (hela hemmanet är $^1/_2$ mtl), $^3/_{16}$ mtl i *Högen* (hela hemmanet $^3/_8$ mtl) samt $\frac{1328}{6381}$ uti recognitionsskogshemmanet ($^1/_2$ mtl), utgöra ett gods, tax. till 29,000 rdr, som eges af förre bruksegaren Magnus Olofsson. — $^1/_2$ mtl af hela skattehemmanet *Gjetered,* tax. till 20,000 rdr, eges af handl. P. G. Frisk i Wenersborg. Öfriga hemman äro, skatte: $^1/_8$ *Backen,* $^1/_2$ *Forsbohl,* 1 *Gundlebo* (häraf utgör $^1/_4$ mtl en gård tax. till 12,000 rdr), $^3/_4$ *Kyrkebyn,* $^1/_8$ *Längås,* $^1/_4$ *Nyböle,* 1 *Skåttene,* $^3/_8$ *Skulebo,* $^3/_8$ *Sillered,* $^1/_8$ *Takan,* $^1/_4$ *Ulfvered,* $^1/_4$ *Åker.* — $^1/_4$ mtl *Tungebohl* är pastors i Wenersborg tilldelningsstom. — $^1/_4$ fr. *Örenäs,* tax. till 10,000 rdr.

Ryr, skrefs Rydha 1449. Annexsocken till Torps pastorat, är belägen uti Wahlbo härad af Elfsborgs län, omfattar 0,764 qvadratmil, hvaraf 0,060 äro små sjöar och kärr. Den största är Wiksjön, dernäst Holmvattnet och Trestikeln. Walboån mellan Ellnesjön och Wiksjön rinner genom socknen till Bohus län. Socknen är en fjällbygd. Jordmånen består till större delen af lera. Skog växer på de flesta ställen till det nödtorftiga. — Kyrkan, $^3/_5$ mil från moderkyrkan, af trä, utan torn, är omkring 160 år gammal. Öfverste-löjtnantskan von Schultz uppförde 1820 på kyrkogården ett grafchor, hvaruti en värja hänger, hvilken konung Carl XII förärade hennes mans farfader. Ett annat grafchor, muradt af sten, har bruksegaren Simson Kock låtit uppföra nära Wiksjön, med ett vackert läge i Wågsäters park. Nödhjelpskommittéen i Carlstad har den 14 Nov. 1838 lemnat 100 rdr bco såsom ett grundkapital till de fattigas ändamålsenliga underhåll genom arbete. Räkenskapen öfver denna åsyftade arbetsinrättning skall årligen insändas till stiftets biskop. I historiskt afseende är kändt huru Norrmännen efter krigsoroligheternas utbrott år 1658 helt och hållet ruinerade socknen. Husen nedbrändes och gårdarne voro mest öde 1660. Men vid ett försök, som fienden gjorde under general Bjelke att intränga i provinsen vid Strömsäters bro i denna socken, blef han slagen, samt återdrifven öfver gränsen af allmogen under anförande af kapten Åke Höökenberg och hans kompani. Traditionen förmäler väl om ett kloster vid *Strömsäter,* men härtill saknas hvarje historiskt spår.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
608.	1,075.	$6\frac{5}{8}$.	1.	$12\frac{3}{4}$.	511,600 rdr.

Af taxeringsvärdet äro 12,800 rdr för annan än jordbruksfastighet. Hushållens antal var 244. — Af socknens gårdar och hemman må nämnas: 1 mantal säteri *Ryr,* se nedan; 1 mtl fr. *Muberg* gafs af Axel Johansson till Göksholm, jemte flera egendomar i Westergötland d.

10 Mars 1589 i morgongåfva till hans fru Inggerd Bonde. Nu mer utgöra $^5/_8$ mtl jemte $^1/_2$ mtl *Flatebyn,* 1 mtl *Norre Leryr,* 1 mtl *Stenebyn,* $\frac{17}{128}$ *Söttorp* med såg, qvarn, stamp och tegelbruk, allts. tax. till 85,900 rdr rmt, ett gods. — 1 mtl fr. *Rölanda* gafs 1449 af väpnaren Sven Jonsson till Dyngevik i morgongåfva. — 1 mtl sk. *Wågesäter* jemte $^1/_8$ mtl *Rörviken,* $^1/_4$ mtl *Sivikan,* 1 fr. *Wärhult,* tegelbruk, såg och qvarnar, *Lilljenbergsfors* manufakturverk med 1 knipp- och 4 spikhamrar, allts. tax. till 89,300 rdr rmt, egas af Carl Kock. — Militiæ-boställen äro: $^1/_8$ mtl *Soterud,* $^5/_8$ *Strömmesäter,* $^1/_4$ *Ufverud.* — Af frälsehemmanen må nämnas vidare 1 mtl *Elnabacke* och 1 mtl *Torrud.* — Rå- och rörshemman äro $^1/_4$ *Enkelsrud,* $^1/_8$ *Germunderud,* $^1/_4$ *Kikerud,* $^1/_8$ *Lilla Ryr,* $^1/_4$ *Stora* och *Lilla Skogen.* — Adress: Uddevalla.

Ryr. Ett mantal frälse-säteri uti Ryrs socken af Wahlbo härad och Elfsborgs län, egdes 1563 af Jöns Bonde, 1577 af Thord Bonde på Stensholm och var ännu 1681 inom slägten, då det antecknades såsom gammalt säteri, 1684 af Åke Soop. Af dess öfriga egare må nämnas Jokim Brandt 1755, enkefru majorskan Ebba von Proschwitz, född Natt och Dag, från år 1845 och ännu. Egendomen utgöres af 1 mtl *Ryr* med $^1/_8$ *Presterud* samt underl. $^5/_8$ mtl med tegelbruk, allts. tax. till 40,000 rdr.

Ryr. Annex-socken till Frendefors pastorat, är belägen på Dal, uti Sundals härad af Elfsborgs län, $2^1/_4$ mil n. från Wenersborg, 2 mil från Wenern, — vid 360 fots höjd öfver hafvet —; omfattar 0,773 qvadratmil, hvaraf 0,013 äro vatten, enligt Hahr, men efter Lignell är arealen 0,786 qvadratmil, hvaraf 0,017 upptagas af sjön *Bollungen,* en del af *Rådane*-sjön, en del af *Halevattnet* samt af *Idekärnet* och några andra små kärn vesterut på fjället, såsom socknens vestra del kallas. Socknens största längd från nordvest till sydost är $1^1/_4$, bredden 1 mil. Marken är bergig och de hemman, hvilkas område sträcker sig på fjället mot Högsäters, Ferglanda och Ödeborgs socknar hafva skog, de öfriga ingen. Förra kronoparken *Kroppefjäll* inom socknen blef, enligt kongl. brefvet till kammarkollegium den 23 April 1833, skattlagd 1834 till $^5/_{32}$ mtl med $1^1/_2$ *l℔* smör i jordeboksränta samt särskild hemmantalsränta. Jordmånen är svag. På 1630-talet uppgifves utsädet till 119 t:r, år 1818 till 295 t:r, nu är det mer än tiofaldt förökadt. Murgrönan växer vid hemmanet *Granan. Littorella lacustris* har blifvit funnen här. — Kyrkan liten, af sten, är utan torn och sakristia. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola och 2 flyttbara småbarnsskolor. Bostället *Björserud* är prosten Jakob Langs fäderneställe; hans söner adlades 1727 von Lang. *Fornlemningar:* omkring 20 st. stenrör förekomma på bergen vid socknens vestra del; traditionen förmäler angående dem, att i fordna tider hafva munkar, som »förfört byggdens tösor» blifvit här af dessas anförvandter stenade. Många af dessa rör anses af Dybeck vara odlingsrör.

Folkmängd. 1805	— 1862	Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Taxeringvärde år 1862.
1,000.	2,310.	$18\frac{5}{32}$.	$3\frac{3}{4}$.	—	1,181,000 rdr.

Folkmängden efter 1862 års mantalslängd utgjorde 2,265 personer på 524 hushåll. — Af socknens hemman må nämnas: 1 *Berg,* 2 *Westra* och *Östra Bleka,* 1 *Gunnersbyn,* $1^1/_4$ *Heljebyn,* 1 *Holmerud,* 1 *Hägnan,* 1 *Högen,* 1 *Kärr,* hvaraf $^{29}/_{72}$ mantal jemte $^1/_8$ i *Gunnesbyn* utgöra ett gods, taxeradt till 36,200 rdr rmt. — 1 mtl *Lersäter,* 1 *Ryr,* 1 *Sallebyn,* 1 *Torgerderud,* — $^5/_{32}$ mtl *Bollungen* med *Kroppefjell,* $\frac{209}{720}$ mtl *Södra Blekan,* $^1/_8$ *Granan* utgöra ett gods, tax. till 43,200 rdr rmt. — Militiæ-boställen äro 2 mtl *Björserud,* krono-säteri, 1 mtl *Bön,* $^1/_4$ *Klypan,* $^1/_2$ *Stommen.* — *Fållebo* utjordar under pastors stom Hönseberg. — Adress: Wenersborg eller Åmål.

Ryssby. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sunnerbo kontrakt af Wexiö stift, utgöres af Ryssby och Tutaryd socknar, med $69^1/_8$ mtl, bebodda 1860 af 3,374 personer. — *Ryssby,* modersocken, är belägen uti Sunnerbo härad af Kronobergs län, $4^3/_4$ mil vester från Wexiö — vid 480 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 1,538 qvadratmil, hvaraf 0,155 äro vatten. Af sjöarne, som äro 5, må nämnas *Svarte sjö,* hvars vatten är så mörkt, att ingenting under ytan skall kunna urskiljas ens på 2 tums djup. Helga-ån genomflyter socknen. Marken är till stor del särdeles jemn. Dess beskaffenhet är god och bördig, dock växer ljung på några ställen. Jordmånen består af sandmylla, med blandad lerjord på sina ställen. Vacker skog växer i socknen. Här finnes en jerngrufva, *Långhult,* hvarur år 1861 upphemtades 1,000 centner malm. — Om silfverberget i Småland (omnämnt i flera tidningar) har Lunds Weckoblad emottagit följande meddelande: »Då underrättelsen om det stora småländska silfver-

berget för närv. gör sin rund i vårt lands (och äfven utländska) tidningar, torde det vara på sin plats att meddela några närmare upplysningar rörande detsamma. En på gränsen mellan Ryssby och Agunnaryd i norr och söder framstrykande bergsrygg utgöres i en sträckning af omkring $^1/_2$ mil af en grofkristallinisk diabas med starkt förherrskande labradorhalt, och i närheten af gården Långhult i Ryssby visar sig bergarten starkt inpregnerad af magnetisk jernmalm. Dylika jernmalmsfyndigheter finnas sannolikt flera — de i kärr- och mosskanter ymnigt förekommande myrmalmerna häntyda redan derpå — och torde vara väl förtjenta att vidare eftersökas i trakten. Det metallglänsande mineral, som i närheten af Målensås i Agunnaryd förekommer i smärre partier insprängdt i diabasen och nu föranledt bergets betecknande som ett silfverberg af oerhörd mäktighet, utgöres af magnetkis (svafveljern) med små gnistor af kopparkis. Af silfver är lika litet hittills något anträffadt, som för framtiden finnes den aflägsnaste utsigt till dess anträffande. En ringa nickelhalt är på grund af kisens sparsamhet fullkomligt betydelselös.» Kyrkan utvidgades väl 1770, men fanns dock snart för liten, så att hon ombyggdes af sten 1840 och blef färdig 1844. Söder om henne finnas åtskilliga grifthögar, samt å Tuna gärde ett stenrör, kalladt *Helgerör* och vid *Boaryd* samt *Ottarp* finnas flera s. k. jättegrafvar. Här är ock S:t Britas källa, hvilken skall ha uppsprungit på en vink af helgonet, som behöfde tvätta sina händer. Af naturhändelser omnämnas att i Aug. 1861 förstörde hagel årets gröda för 22 torparefamiljer bestående af 116 personer å Stensnäs, Boaryd samt Tuna.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,613.	2,819	$24\frac{1}{8}$.	$6\frac{3}{4}$.	$26\frac{7}{8}$.	1,506,030 rdr.

Af taxeringsvärdet voro 15,730 rdr rmt för annan än jordbruksfastighet, 3,800 rdr för sockenstuga och skolhus samt trossbod för Norra Sunnerbo kompani. Bevillningen för inkomst uppgick 1860 till c:a 188 rdr.

Gårdar: 1 mtl *Ryssby*, prestg., $^5/_8$ mtl stom Ryssby under prestg. — $^1/_4$ mtl *Klockareg.* i *Ryssby*, $^1/_4$ *Mårarp*, $^1/_2$ *Tuna Lunng.*, $^1/_4$ *Hylteboda*, $^1/_4$ *Hagen* äro militiæ-hemman. — 1 mtl *Roen*, fahnjunkare-boställe. $^1/_2$ *Bästingshult* är sergeant-boställe. — $^1/_8$ *Osaboda* och 1 *Strättö* äro majorsboställe. Säterierna *Stensnäs*, *Ugglansryd*, *Fylleskog*, *Borsna*, se dessa art. — Af öfriga gårdar märkas: 1 mtl skatte *Östraby Nygård*. 1 frälse *Sälleberg* med mjölqvarn med 2 par stenar och såg med 1 blad, taxeradt till 32,500 rdr rmt. I Långhult finnes färgeri och garfveri. — $1^1/_8$ skatte *Sunnerå* med såg och bränneri, tax. till 42,700 rdr rmt. — $^1/_4$ fr. *Boastad* med mjölqvarn med 3 par stenar. — 1 fr. *Tranhult* med såg, tax. till 20,800 rdr. — $^3/_4$ fr. *Wäraboda*, egare kapten C. N. Ramberg. — 1 sk. *Skeda* med bränneri, tax. till 36,100 rdr, eges af major H. L. Hammarberg. — I byn Tuna finnes garfveri. — Adress: Wexiö.

Ryssby. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Möre kontrakt af Kalmar stift, utgöres af socknen Ryssby, belägen 2 mil norr från Kalmar, i Norra Möre härad af Kalmar län — vid 85 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 2,056 qvadratmil land, eller efter Forsell 52,951 tld, hvaraf 1,160 sjöar och kärr. Marken, särdeles i skogsbygden stenbunden, är i allmänhet jemn, äfven odlingsbar. Rådande jordmån är sandmylla med klappersvartmylla, äfven lera finnes. Före 1811 års härjande skogseldar var tillgången på skog tillräcklig. På sednare tider har trädgårdsodlingen inom socknen, isynnerhet medelst planterandet af fruktträd, blifvit högt uppdrifven. Kyrkan afbrändes af Danskarne, 1611, men reparerades åter. Den nuvarande, som byggdes år 1750, har torn och orgelverk. Barnundervisningen bestrides uti en fast och 2 flyttbara folkskolor samt 2 flyttbara småbarnsskolor. Sockenbibliothek har här nyligen blifvit inrättadt genom en gåfva af böcker för ett värde af 100 rdr rmt, skänkt af major H. Hammarberg på Skeda. Till ytterligare inköp af böcker har församlingen beslutat använda ett års hundskatt, beräknad till omkring 80 rdr rmt. Af en på Ryssbylund inrättad syförenings medlemmar har under året 1863 blifvit produceradt en myckenhet fruntimmersarbeten, som, försålda, inbringat 716 rdr rmt; dessa medel äro anordnade till välgörande ändamål inom socknen, samt denna och Åby socknars afdelning af Kalmar skarpskytteförening. Socknens märkligaste historiska minnen äro fästa vid *Ryssby skans*, hvarefter lemningar ännu synas vid gästgifvaregården. Här angreps Svenskarne under Carl IX, år 1611, af konung Kristian med en öfverlägsen krigsmakt, hvarigenom han gjorde sig viss om segren, men blef så emottagen, att hans Danskar funno bäst taga

till flykten, och skyndade till skogarne af Svenskarne så hårdt förföljda, att sjelfva deras konung, Kristian, var nära att blifva tillfångatagen, då en behjertad man af hans lifvakt kom till hans undsättning, så att han lyckligen, fastän besegrad, kom tillbaka till Kalmar. Det var härifrån, som konung Carl IX skref sitt bekanta utmaningsbref till kon. Kristian. Under kon. Gustaf II Adolfs tid föreföllo här äfven åtskilliga strider. Vid ön *Skäggesnäs,* skiljd från fasta landet, medelst en graf, äro ock fästade äldre historiska minnen. Så tror man sig här funnit jätten Thor Skägges graf. År 1434 var kon. Erik XIII i fara att drunkna nära vid denna ö, då hans skepp Rosenkrantz af en häftig storm stötte här på grund och sjönk med många menniskor och stor egendom. På Skäggesnäs är ett skeppshvarf, jemte en god hamn, säker för alla vindar. På ön finnas flera lemningar af bålverk och begrafningsplatser, samt det gamla säteriet *Wadstena,* nu ett rusthåll. Till ortens sednare märkvärdigheter hör, att Ludvig XVIII, under sin landsflykt, skall här d. 13 Oktober 1804, för första gången efter 11 års skilsmessa, ha återsett sin broder, dåvarande hertigen af Artois, sedan Carl X. *Korsgården,* ett litet hemman på södra sidan af Skäggesnäs, förmodas, i anseende till sin benämning, bibehålla något minne af Kristna lärans första tider här i orten. Ljungnäs, Nytorp, Reef och flera gårdar blefvo år 1677 d. 3 Aug. uppbrända af Danskarne. Vid *Brogården* skall i kon. Gustaf II Adolfs tid varit en krutqvarn. Uti Rockneby är häradets tingsställe. Ej långt från kyrkan är en altarsten och på Stojby egor är en *tingskulle,* omgifven af 12 stenar och beväxt med ung barrskog. Socknen har flera goda hamnar, såsom *Hästenäs,* med 6 fot, *Ljungnäs,* med 12 fot, samt *Girsholmen.*

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde.
1805 —	1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
2,524.	3,928.	$33\frac{5}{8}$.	$4\frac{3}{4}$.	$28\frac{1}{8}$.	1,700,940 r. rmt.

hushåll: 898.

Socknen underhåller 21 man af indelta arméen. De väringsskyldigas antal upppick 1862 till 179 man. Bevillningen efter II och III art. var sistn. år 870 rdr rmt. — Här märkas af boställshemman: 1 mtl *Prestgård,* 1 mtl stomhemman. — $^1/_2$ mtl *Rockneby,* komminister-boställe. — $^3/_4$ mtl *Lättorp,* öfverjägm.-boställe. — $^5/_8$ mtl *Hultsby,* $^1/_2$ *Ljungnäs,* $^5/_8$ *Näfversjö,* äro militiæ-hemman. — $^1/_2$ *Rockneby,* kronolänsmans-boställe. — Af större egendomar märkas: Säteriet *Ryssbylund,* med underl. tax. till 140,200 rdr rmt. — $^1/_2$ mtl fr. *Söregerle,* $^1/_2$ mtl *Ebbegerde* med finbl. såg, $^1/_4$ *Korpgården,* $^1/_4$ *Ormestorp,* $^1/_4$ *Askaremåla,* 3 mtl *Böle* eller *Boda* med mjöl- och 2 sågqvarnar, $^1/_2$ *Persmåla,* $^1/_4$ *Rockenby,* $^1/_2$ *Stöpby,* $^1/_8$ *Safveryd,* $^1/_8$ *Trumhven,* $^1/_2$ mtl *Wadstena, Drags* mjölqvarn, Skäggesnäs skeppsvarf, fr.-räntan af $1\,^1/_4$ mtl, allts. taxeradt till 193,340 rdr rmt, eges af majoren, grefve C. Posse. — 1 mtl fr.-säteri *Knapegård* med 2 mjölqvarnar, $^1/_8$ *Brogården* med mjöl- och sågqvarn, $^1/_6$ mtl *Ryssby,* $1\,^7/_{16}$ mtl sk. *Stogby* (hela hemmanet $2\,^7/_8$ mtl), allts. tax. till 76,000 rdr, eges af doktor J. Engström. — $1\,^3/_4$ mtl *Söregerde,* tax. till 58,500 rdr, eges af orgelnisten. — 1 mtl *Törnsrum* och $^5/_8$ mtl *Fagerhult,* tax. till 50,000 rdr, egas af baron Raabs arfv:r. $1\,^5/_{12}$ mtl *Måsberga,* tax. till 50,200 rdr. — Hemmanet *Hultsby,* $2\,^5/_8$ mtl skatte, $2\,^7/_8$ mtl frälse, hafva flera egare. — 1 mtl *Haraldsmåla* med sågqvarn och $^1/_2$ mtl i *Slakmöre* (hela hemmanet $^3/_4$ mtl), taxerade till 49,000 rdr rmt, egas af baron A. Raab. — $^1/_2$ mtl *Danerum* (hela hemmanet $1\,^1/_8$ mtl mtl skatte), $^1/_4$ mtl *Rullekulla,* $^1/_4$ *Flakö,* $^1/_{16}$ mtl *Ljungnäs,* allt, tax. till 32,500 rdr, eges af löjtn., grefve Taube. — Säterierna *Dampehammar* och *Ryssby,* hvartdera af 1 mtl, tax. till 18,000 rdr rmt, innehafves af enkeprostinnan Rossander. — $^2/_3$ mtl säteri *Nöbble,* $^2/_3$ *Gettorp,* $^1/_3$ *Melstadö,* utgöra en egendom. — 1 *Näfra* och $^1/_2$ *Stallemöre,* en egendom. — 1 mtl *Ljungsnäs* och $^1/_4$ mtl *Gamletorp,* tax. till 28,000 rdr, egas af handl. C. Ryberg. — Följande skattehemman finnas dessutom: 1 mtl *Abbetorp,* $^1/_2$ *Boda,* $1\,^1/_4$ *Böle,* $^1/_8$ *Ekanäs,* $^1/_4$ *Espelunden,* $1\,^1/_2$ *Fagerhult,* $^1/_4$ *Fanketorp,* $^1/_4$ *Fogelsudd,* 1 *Gettorp,* 1 *Gunnarsbo* med sågqvarn, $^5/_8$ mtl *Hvenenäs,* $^1/_8$ *Hägnen,* $^1/_4$ *Häslehult,* $^1/_4$ *Högahyttan,* $1\,^1/_8$ *Kannemåla,* $^1/_8$ *Kjälltorp,* $^3/_8$ *Kåramo,* $^1/_4$ *Lindö,* $^3/_4$ *Ljungnäs,* $^3/_4$ *Lättorp,* $^1/_2$ *Melstadö,* $^1/_2$ *Mjösingsmåla,* $^7/_8$ *Nyttorp,* 1 *Ruggstorp,* $^1/_4$ *Näs* eller *Ref,* $^3/_4$ *Oppeboda,* $^1/_2$ *Prästorp,* $^3/_8$ *Rumpetorp,* 4 mtl *Ryssby,* $2\,^5/_8$ *Råckneby,* $^1/_4$ *Åbro.* — Adress: Kalmar.

Ryssby. Gästgifvaregård i förutbeskrifna socken; skjutsas till:

Kalmar s.	$1\,^7/_8$	mil.
Ålhem n.	2	»
Dörby s.	$1\,^3/_4$	»
Örntorp v.	$^3/_4$	»
Stora Rör, på Öland, öfver Kalmar sund	2	»

Ryssbylund. Egendom uti Ryssby socken, Norra Möre härad och Kalmar län, består af 1 mtl frälse-säteri jemte c:a $3\,^1/_3$ mtl underl., tegelbruk, ölbryggeri och väderqvarn, med ovanligt väl odlad jord, vackert läge och åbyggnad. Säteriets fastighetsvärde taxerades 1862 till 54,500 rdr rmt. — Ryssbylund egdes på 1770-talet af en enkefru Freidenfelt,

på 1840-talet af kammarherren baron A. C. Raab; för närvarande af herr Hj. Kyhlberg, som är föreståndare för en här inrättad landtbruksskola *).

På egorna finnas ett s. k. jättekummel, äfvensom en s. k. *Kungsek*, hvarunder Carl IX skall hafva ätit middag d. 8 Juli 1611. En alldeles flat sten om $1^1/_4$ alns höjd och 3 alnars omkrets, kallad *Altarstenen*, tros vara begagnad vid fordna högtidligheter.

Ryssebo med afhysta hemmanet Berg. Två mtl frälse-säteri i Ingatorps socken, Södra Wedbo härad af Jönköpings län, har särdeles vacker belägenhet vid s. k. Ryssebo-sjön. Det blef säteri 1651 till Gerhard von Schaar, hvilken var kommendant på Laholm, men ihjelsköts år 1652 af sin 17-årige son Gustaf, som derföre halshöggs. Ryssebo innehades sedermera af sonen Axel von Schaar, general-major och landshöfding i Wester-Norrland; han var en af konung Carl XI:s tappraste härförare, blef baron 1699, skref sig herre till Ryssebo och dog 1702. Efter sonen, Johan, med hvilken ätten utslocknade 1723, är ingen egare känd förr än år 1770, då det egdes af kapten Henrik Drake, som år 1775 sålde det till kornetten, sedermera ryttm. Johan Carl Kjellman, adlad Löwenadler, hvilken afyttrade egendomen 1801 till regem.skrifv. Er. Callerström, af hvars arfvingar den år 1829 inköptes af bergmästaren C. M. A. Sjögréen, som ännu är dess egare.

Gården, som af Djurberg år 1818 uppgafs hafva 20 t:rs utsäde, medelmåttigt höbol, hjelplig skog, mangårdsbyggnad af trä, har i nuvarande, verksamme egares hand uppstått i förherrligadt skick; i stället för förfallna, ser man alldeles nya, i smakfull stil uppförda hus; i stället för tre gärden, som hvardera besåddes med 5 t:r råg, har gården nu 4, af hvilka hvarje ej besås med mindre än 15 t:r. Jordmånen är god svartmylla på grusbotten, fast, och som vanligt i dessa trakter, stenbunden; betesmark och skog har egendomen till öfverflöd. Imellan sjön och åbyggnaden är anlagd en större trädgård. Sjön har blifvit sänkt, så att större madvallar blifvit odlingsbara, som redan äro i cirkulationsbruk. Ny qvarn och såg hafva blifvit anlagda i vattendraget från sjön. På Ryssebo äro 11 torp, af hvilka 3 äro så uppbrukade, att torparne hafva spanmål öfrig till afsalu. $^1/_4$ mtl Russeryd i Bellö socken har blifvit lagdt i sambruk. Säteriets jemte qvarnens, sågens och tegelbrukets fastighetsvärde taxerades 1862 till 71,300 rdr rmt.

Ryssjöholm, se Rössjöholm i Tåsjö socken.

Rystad. Socken och regalt pastorat af 2:dra kl., hörande till domprosteriet eller Hanekinds och Åkerbo kontrakt af Linköpings stift, är belägen till större delen i Åkerbo härad, till en ringa del ($1^1/_4$ mtl) inom Bankekinds härad, $3^3/_4$ mil från Norr- och Söderköping, $^5/_8$ mil från Linköping, omgifves i s. v. af S:t Lars, i s. o. af Wårdsberg, i ö. af Törnevalla, i n. o. af Östra Harg; arealen är 0,333 qv.-mil, inberäknadt f. d. Näsby socken, i öster mot Roxen, och som har sin särskilda artikel; 0,012 qvadr.-mil ligger inom Bankekinds härad. Med undantag af Tvärskogsudde, som är bergaktig och skogbeväxt, samt skogsmarken vid södra kanten af socknen, der en del af förra kronoparken Östra Malmskogen, här kallad Rödjorna, är belägen, är allt det öfriga en sammanhängande slätt med sakta lutning åt nordvest mot Roxen och dit flytande vattendrag, knappt afbruten af någon backe eller höjning, utom en, som går i båge från nejden

*) En förf. med den bekanta signaturen E—m i Barometern fäster uppmärksamheten på följande vid landtbruksskolan på Ryssbylund i flera år pröfvade sätt att med mindre än hälften af den fordna arbetskostnaden fördelaktigt plantera potäter. Man begagnar 2:ne plogar, af hvilka den ena bör vara grundt och den andra mera djupt gående. Med den grundt, ungefär 3 tum djupt gående plogen uppköres på vanligt sätt en fåra, som, i följd af plogens upprätta ställning, blir fullkomligt platt. I det veck som uppkommer invid den omstjelpta tiltan läggas potäterna på vanligt sätt, i rad, och med 6 a 7 tums mellanrum. Derefter köres en ny och djupare fåra, och med den då blifvande, tjockare plogtiltan öfvertäckas potäterna. I den derigenom dernäst blifvande 2:dra fåran utläggas inga potäter, utan först, å nyo, i den 3:dje, hvadan i hvarannan fåra, alltid den minst djupa, utläggas potäter. Härigenom vinnes äfven fördelen att kunna tidigare än vanligt sätta potatisen. Längre fram på våren öfverfares fältet med jernharf, såsom vanligt är, och slutligen »kupas» potäterna, då tiltorna befinnas vara multnade och till kupning fullt lämpliga.

af Näsby mot söder och vester till kyrkan, samt några smärre, på hvilka byar och gårdar ligga. Här och der finnas några löfdungar. Stranden vid Stångåns utlopp, samt en del af slätten vid Tvärskogens östra kant, och andra delar vid Bjursholmsåns utlopp, äro sidländta. De låga sjöstränderna lida af öfversvämning, de tider Roxens vatten är högt. Jordmånen är i allmänhet bördig, bestående af sandblandad lättjord, klapperstensjord och dung, allt på lerbotten; svartmylla och styfvare lerjord finnas ock, men mindre allmänt; underlaget synes vara kalkgrund, åtminstone närmast intill sjökusten, der kalksten träder i dagen å Tvärskogen. Klimatet är i allmänhet mildt, och växtligheten god. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning; hemmanens egovidd är mycket inskränkt, och blott åkern af någon betydenhet; äng och bete ringa. Afsättningsorten för socknens produkter har förr varit Norrköping, men är numera Linköping. Tolf hemman hafva tillräcklig skogstillgång för egna behof, femton blott till risbränsle och något stängselvirke, de öfriga eller mera än halfva antalet äro utan all skog. Å Tvärskogen brytes kalksten. Något fiske idkas å de grund, som följa sjöstranden öfverallt, utom vid nämnda skogsudde. Stora landsvägen mellan Linköping och Stockholm går genom hela södra bygden i rigtning mot ost-nordost. Ångbåtstrafiken från Linköping går omkring socknens hela sjökust, den från Berg möter utanför norra stranden; vid Näsby och Tuna finnas lastbryggor. *Ryzstadir, Ritstad* och *Rydstad* förekommer på 1300-talet, *Næsaby* redan 1290, och skola de haft hvar sin egen kyrkoherde; från 1535 till 1582 var Rystad annex till Ö. Harg, blef derpå eget pastorat, en del af Harg lades hit, och den förut mycket trånga kyrkan utvidgades; från 1620 var socknen præbende för en lektor, tills den utbyttes mot Landeryd, och återfick egen kyrkoherde. En pastor i Näsby nämnes 1527 såsom curator för Helgeandshuset i Linköping; 1686 blef director cantus i Linköping præbendarie här; 1691 förordnades att hospitalet framgent skulle hafva samma prest som Näsby pastorat, men båda delarne återkallades; 1782 sammanslogos socknarne, Näsby kyrka nedtogs, Rystads ombyggdes och invigdes 1796; komminister nämnes från 1784 med Näsby förra prestgård till boställe. Kyrkan af sten, med torn, har altartafla af Hörberg, graf för slägten Mörner af Tuna från 1600-talet, dock nu igenfylld; samt minnesvård öfver kammarrådet O. Mörner (död 1612). Kyrkogården är planterad. Socknen har magazin och vanliga kassor. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola. Sockenstuga och skolan äro sammanbyggda. I socknen var kronofogden i häradet på 1830-talet, Gust. Nordén, född den 23 Nov. 1807; fadren var riksdagsman. Af fornlemningar omtalas grafkullar vid Malma, en skeppslik hällristning vid Gerstad, som omnämnes af Liljegren vara en af Nordens äldsta och märkvärdigaste grafhög, och stensättning vid nämnda by, lemningar efter en byggnad på en holme vid Näsby, efter vallar och grafvar vid Tuna gård, som jemte flera andra nämnas redan på 1300-talet.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde.
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,122.	1,103.	31½.	9½.	6½.	1,048,800 rdr rmt.
	hushåll: 294.				

Till 1862 års folkmängd och hemmantal komma ytterligare 261 personer på 72 hushåll och 8 1/8 mtl sk., 1 kr., 1/2 fr. i f. d. Näsby socken. Vid katholska tidens slut hafva kyrkliga institutioner disponerat 13 1/2, Wreta och Wadstena kloster tills. 12 gårdar af Rystads 47 3/4. På 1600-talet hade adliga slägter, hvaribland Mörner, slagit under sig mycket gods, men mistade det mesta, såsom hörande under Linköpings slott eller Tuna kungsgård. Hemman inom Bankekinds härad äro: 1 mtl sk. rusth. *Ryckelösa*, tax. till 32,000 rdr, med 5 egare; härunder lyder utjorden *Hägerhäll.* — 1/4 mtl *Ryckelösa*, är trumslagare-boställe. — Gårdar och hemman inom Åkerbo härad: Öfversteboställ et *Tuna*, 5 7/8 mtl krono, taxeradt till 140,000 rdr rmt. — *Staby*, 1 1/2 frälse-säteri, 1/2 mtl skatte, samt lotterna n:o 2 och 3 på Östra Malmskogen, allt tax. till 100,000 rdr. — 1/2 mtl krono *Staby*, jägareboställe. — *Prestgården Rystad*, 2 mtl med stomhemmanet *Skälf;* den förra säges 1686 fordom hafva lydt under Tuna. — 3/4 mtl *Karstorp*, indraget profossboställe. — *Skälf*, 1 7/8 mtl skatte, 5/6 mtl *Tegneby* (hela hemmanet 4 mtl) och 5/8 *Torp* utgöra en egendom, tax. till 53,300 rdr rmt, eges af en bonde. Skälf har Lars Mörners enka Ebba Berendes 1683 haft som säteri, och fick behålla det jemte Thorstorp för lifstid. Tegneby har varit klosterhemman. — 1 fr.-säteri *Distorp* och 1 fr. *Karstorp*, utgöra 2:ne egendomar, hvardera taxerade till 46,600 rdr, samt egas af enkefru Hedda Williams och löjtn. V. Ekenstam. — *Bjursby*, 2 mtl skatte, med brän-

neri, qvarn och såg, $^1/_2$ mtl *Tegneby,* 1 mtl *Äng,* taxerade till 56,000 rdr rmt, lyda under Idingstad. — *Malma,* $2^1/_3$ mtl rusthåll, 1 mtl augment tax. till 57,000 rdr, eges af kapten G. Arnell. — $1^1/_6$ rusth. *Malma,* $^1/_2$ *Borg,* $^1/_4$ *Wånge,* utgöra en egendom, tax. till 32,900 rdr, som eges af nämndeman G. Månsson. — *Beatelund,* $1^1/_8$ mtl skatte, tax. till 30,100 rdr rmt, är upptaget å Östra Malmskogen år 1787 af öfverstelöjtn. Cl. Horn, har numera 3 egare. — 1 mtl rusthåll *Bjursholmen,* tax. till 24,500 rdr, med 3 egare. — $^1/_2$ rusth. *Kåfvetorp* lyder under Ljungs säteri. — $2^3/_4$ mtl fr. *Fröstad* har 3 egare. — 1 mtl skatte *Kyrketorp,* $^1/_2$ *Tegneby, Klockaregården* 4 tld, tills. tax. till 25,000 rdr, innehafvas af orgelnisten Törnell. — $1^1/_2$ *Tegneby;* 1 mtl rusthåll *Wänge;* $1^1/_2$ *Wreta;* egas af bönder. Kyrkan eger 24 kpld åker. — Gårdarne i f. d. Näsby socken äro upptagna under den art. — Adress: Linköping.

Rytterne. En socken i Snäfringe härad och Westerås län, sammanslagen år 1818 af tvänne, nemligen Stora och Lilla Ryttern, samt gränsande till de båda Mälarefjärdarne Blacken och Galten och det dem förbindande Qvicksund i öster, söder och sydvest, till Borgås sund och sjön Freden, också en Mälarevik, i nordvest, emot Kolbäcks socken och Säby och Dingtuna i norr, inom hvilka gränser inneslutas de fyra socknen tillhöriga öarne: Tidö-Lindö, Skutterön, Tråssön och Nyckelön; Tidön är numera sammanhängande med fasta landet. Arealen utgör 0,488 qvadr.-mil land och 0,013 vatten, och är landet mestadels en slättbygd, med lerhaltig åkerjord eller ängsmark. Blott i öster och på öarne finnas enstaka bergkullar; i vester stryker en sandås, längs Fredens strand, och en annan från Kolbäck, den s. k. Kolbäcksåsen, möter vid Borgås och fortgår öfver Nyckelön till Södermanland, der den uppstiger på andra sidan det smala Qvicksund. Ett enda vattendrag finnes, gående från norra delen af socknen åt söder och utfallande i Mälaren, midtför Tråssön. Hufvudnäringen är åkerbruk, hvartill kommer boskapsafvel, särdeles vid de flera stora herregårdarne. Hemmantalet utgör $49^3/_4$ förmedlade mtl, deraf $10^3/_4$ skatte, 3 krono och 36 frälse, de sistnämda för det mesta tillhörande säterier. Folkmängden var år 1862 1,272 personer. Fastighetsvärdet 1862 taxerades till 1,223,785 rdr rmt, hvaraf 19,085 rdr för annan än jordbr.-fastighet, 40,700 rdr för kyrka, folkskolbyggnad, sockenmagazin, 2 fattighus. — Stora landsvägen ifrån Södermanland till Westmanland går här i socknen från Qvicksund, fram öfver Nyckelön, medelst färjor, och utefter Kolbäcksåsen; en annan, mindre väg stryker ifrån vester till öster, midt igenom landet, emellan Kolbäck och Dingtuna. Rytterne är, såsom förut sagdt, bildad af Stora och Lilla Ryttern. Den förstnämnda var bekant på 1300-talet, under namnet Rythræ eller Ryttrö, och har haft sin kyrka norr om den nuvarande, nära kaplansgården; den sistnämnda eller Lilla Ryttern synes ha hetat Wickhusa samt har varit annex till den förra och haft kyrkan österut, vid Åkerby. Pastoratet är af 2:dra klassen, lydande till Munktorps kontrakt af Westerås stift, samt alternerande konsistorielt och patronelt under Wickhus från 1819, efter en lång process, förut och från 1736 under Tidö. Den n. v. kyrkan af sten, vacker och välbelägen, vid vägen emellan Kolbäck och Dingtuna, 2 mil från Westerås, grundlades 1816 och blef fullbordad 1818. Inom församlingen har under året 1862 bildats en sockenboksamling, hvartill grefve C. G. Ridderstolpe på Fiholm bidragit med böcker för 100 rdr, samt ett prydligt skåp, m. m. Baron Gyllenhaal med böcker för öfver 200 rdr. Barnundervisningen bestrides i en fast folkskola och en fast småbarnsskola. Minnesmärken saknas ej, nemligen en runsten på Åholmen under Ekeby; lemningar efter ett kloster vid Tidö och efter en borg på Stensjöberget derstädes samt af ett fäste närmare stranden, som skall hetat Oldenburg och blifvit anlagdt af Bo Jonsson Grip, men plundrades af Dalkarlarne 1598, och efter hvilket ännu ett par våningar äro i behåll, nu nyttjade till magazin; slutligen finnas på Tråssön spår efter gamla Fiholm och vid Wallby i norr och Sörby i söder efter borgar. En större ättehög på *Wikhus egor* är märklig för den mängd sägner om densamma, som omtalas af allmogen.

Gårdar och byar inom socknen äro: *Fiholm,* säteri, se den art. med underl. $^1/_2$ sk., 1 frälse *Giresta,* $^1/_2$ fr. *Lundby,* $^8/_{15}$ sk. *Sylta,* $1^1/_2$ fr. *Svånö,* 2 mtl *Thorsta,* $1^3/_4$ *Tibble,* $^1/_2$ *Wiby,* 1 *Åbäcke,* $^3/_4$ *Åsby,* $^1/_2$ *Kohlsta,* $^3/_4$ *Sylta,* allts. taxeradt till 284,000 rdr rmt. — *Stora Ekeby,* se den art., med underl. 1 rå och rör *L:a Ekeby,* 1 fr. *Sörby,* 1 fr. *Tibble,* $^1/_2$ sk. *Horn,* allts. tax. till 150,000 rdr. — *Stensjö,* säteri, se den

art., med underl. $^1/_4$ fr. *Sanda,* $^1/_4$ *Ramsjö,* $^1/_4$ *Flinta,* $^1/_4$ *Blåsenberg,* $^1/_4$ *Blacka,* allts. tax. till 91,000 rdr. — *Tidö,* säteri, se den art., med underl. 1 säteri *Ternö,* 1 fr. *Löth,* 1 fr. rå och rör *Björnö,* allts. tax. till 180,000 rdr rmt. — *Wikhus,* säteri, se den art., med underl. $^1/_4$ *Mullboda,* $^1/_4$ *Mällringe,* rå och rör, $1^3/_4$ *Wikhusby,* $^1/_2$ *Åkerby,* allts. tax. till 145,000 rdr. — 1 fr. *Svånö,* $^1/_2$ fr. *Råby,* 1 fr. *Lundby,* $^4/_{15}$ sk. *Sylta,* utgöra ett gods. — $1^3/_4$ mtl sk. *Lagersberg.* — $^3/_4$ *Prestgården;* 1 *Åsby,* häradshöfdingsboställe. $^1/_2$ *Lundby,* komminister-boställe. — Adress: Strömsholm.

Råbelöf. Annex-socken till Filkestad pastorat, är belägen uti Willands härad af Christianstads län, $^7/_8$ mil n. n. o. från Christianstad, och omfattar en areal af 0,118 qvadr.-mil, hvaraf 0,028 äro vatten. Marken är något omskiftande hög- och sidländ. Rådande jordmånen är god med lera på det sidlända, som utgör det mesta, och hjelplig sandmylla på höjderna. Någon skog och fiske finnes. Det andra i ordningen inom länet anmärkningsvärda kalkbrottet är beläget på egorna till Råbelöfs säteri, der årl. tillverkningen uppgår till omkring 1,200 t:r. Bevillningsafgiften efter II och III art. år 1862 var 171 rdr 76 öre. Socknen underhåller 2 man af indelta arméen; beväringsmanskapets antal var sistn. år 22. Sockenvägen är $^7/_8$ mil. Kyrkan reparerades och en ny predikstol uppsattes på 1630-talet af Christoffer Ulfeld, som lät derjemte uppbygga ett hospital för fem fattiga, att af egarne till Råbelöf vidmakthållas. I trakten finnes en mängd ättehögar; blott på vägen mellan Råbelöf och Odersberga ser man 8 à 10 sådana. Urnor hafva flerstädes blifvit funna, och under året 1857 fann en bonde vid plöjning en särdeles väl arbetad halsring af fint guld, hvilken erbjöds staten och inlöstes med 314 rdr b:co. Bland de nämnda högarna äro tvänne, de s. k. »*Rolfshögarne*», mest bekanta. Der skall fordom bott någon vid namn Rolf. En fjerdedels mil norr om Råbelöfs gård ligger det bekanta »*Balsberget*», beskrifvet på sitt ställe; om uppkomsten af de der befintliga underjordiska gångarna, äro meningarne skiljaktiga; några tillskrifva dem naturens eget arbete, andra mena, att man i berget utbrutit kalksten till byggnader. Christianstads fästningsverk hafva i en sednare tid blifvit byggda af kalksten från Balsberget.

Folkmängd. 1805 — 1862.		Hus-håll.	Hemmantal. frälse.	Tax.-värde. år 1862.
463.	500.	126.	$23\frac{5}{16}$ mtl.	665,850 rdr.

Af taxeringsvärdet äro 25,500 rdr för krutmagazin och vakthus, tillhöriga Staten; 5,600 rdr för tegelbruk och 2 kalkugnar; 5,750 rdr för folkskola och fattighus. Här finnes *Råbelöfs* herregård, hvarunder lyder hela hemmantalet. Hemman äro n:o 2, 3, 5, 6, 9, 10, 12—15, 18—22, *Råbbelöf,* 12 mtl, n:o 7, *Raggeboda,* 1 mtl, n:r 1, $^1/_2$ *Klåbarp,* 1 mtl *Gårryda,* 1 mtl *Tryneboda,* 1 *Näset,* 1 mtl *Fårarp.* Lägenheten *Knutstorp,* mjölqvarnarne *Christinelund* och *Nosamölla.* — Adress: Christianstad.

Råbelöf. Herregård uti förutbeskrifna socken, är belägen på vestra sidan och nära sydligaste viken af den sjö, som ligger mellan Helge å och Oppmanna-sjön. Den har icke något storartadt och praktfullt att bjuda på; men den väl underhållna gamla trädgården med sina kanaler, den rymliga gårdsplanen med dess gröna mattor och dubbla alléer göra, jemte den gamla, enkelt ornerade byggnaden, ett angenämt intryck. Från öfra våningens fönster kan man öfverskåda en del af sjön; man ser i norr det närliggande Balsberget, väl kändt af geologer, bevuxet med vacker bokskog och berömdt för sitt kalkbrott, den s. k. »*Fläskagrufvan*»; i söder har man det $^7/_8$ mil aflägsna Christianstad, Helgeån, som derifrån flyter nedåt Åhus, flera byar, bördiga ängar och åkerfält. — När Råbelöf, hvars namn äfven skrifvits Rable och Råbölle, blifvit anlagdt, känner man icke. Förste kände egaren är Danska riksrådet och Norges rikes hofmästare Claus Stensson Bille, som troligen var en af de största svenskhatare på sin tid, men tillika ådagalade stor patriotism mot sitt eget fädernesland. Han dog 1553, och Råbelöf samt Odersberga såldes af arfvingarne 1616 till Christoffer Ulfeld, som efterlemnat flera minnen af sin verksamhet. Egendomen förblef inom slägten, tills den inlöstes den 29 Aug. 1684 af generalguvernören Carl Gustaf Skytte från Rikets Ständers Bank, som tagit till sin fordrans betäckande i Ebbe Ulfelds sterbhus immission i Råbbeslöf och Odersberga. Den 27 Juni 1732 köptes egendomarne af kapiten Ludvig Gustaf von Böhnen för 60,000 daler s:mt, af hvilka hälften betaltes kontant, och för den andra hälften lemnades i byte Skeinge och Björkeberga. De sistnämnda egen-

domarne voro gifna som gåfva till Böhnens fru, Anna Catharina Ridderschantz, hvadan Råbelöf och Odersberga i deras händer fingo förvärfd egendoms natur. Kapten Böhnens enka inköpte hemmanet Hasslekärr och fick det hos Rikets Ständer förvandladt till insockne. I sitt testamente af den 6 Febr. 1763 uteslöt hon sina tre söner från all del i boet på grund deraf, att de redan uppburit mera än deras lott skulle kunnat bestiga sig till. Deremot gjorde hon Råbelöf och Odersberga till fideikommiss för döttrarna. Genom gifte kom egendomen till adliga von Rosenska ätten, som utslocknade med sednaste egarinnan, öfverstinnan Sophia Christina Pejron, död 1863; hon var en dotter till hofmarskalken Joh. Gör. v. Rosen och hans maka, Anna Ch. v. Böhnen. En arfstvist pågår nu mellan hennes tyska och svenska slägtingar.

I medlet af 1600-talet bestod Råbelöfs manbyggnad af ett tvåvåningshus af tegel, med gaflar i norr och söder, samt en dermed i söder sammanhängande korsverksflygel. Det förra intog vestra, det sednare södra sidan af en borggård, som på de två andra sidorna var omgifven af tegelstensmurar. Ladugården och flygeln nedbrunno 1782 af vådeld. Nuvarande manbyggnaden består af nämnda tvåvåningshus, som har snerklade gafvelrösten och på östra långsidan en frontispice med snerkladt gafvelröste. Detta hus är bygdt af Christoffer Ulfeld 1637. Ett stycke norr om detta hus ligger ett af fröken Sofia von Böhnen uppfördt, hvitrappadt tvåvåningshus med gaflar i öster och vester. Trädgården är belägen strax vester om boningshuset. Linné, som 1749 besökte gården, yttrar om trädgården följande: »Trädgården vid Råbelöf vittnade nogsamt om dess milda klimat, ty i den växte drufvor, mullbärsträd, valnötsträd, laburnum, lavendel omkring alla qvarteren, hvita liljor i största öfverflöd, sköna och präktiga buxbomsritningar och äfven stor buxbom. Valnötsträden hade gått ut vid vintren 1740, och *Buxus arborescens* tålte här vintrarne, när ingen extraordinarie köld inföll, den allmogen hölt förekomma hvart tjugonde år.» Nu är trädgården omgifven af en hög afvenbokshäck i norr och söder. Dess midt intages af en med djupa grafvar omgifven fyrkantig plan, å hvilken fordom C. G. Skytte skall hafva inspärrat sig af fruktan för pesten. Här finnes nu en täck paviljong, uppförd af nuv. egarinnan, som äfven inrättat ett orangeri i trädgården. Utmed trädgårdens vestra sida går den allé, som förer upp till gården, och på andra sidan sträcker sig mot nordvest en nyanlagd park ända upp till Råbelöfs gamla kyrkogård, liggande jemte familjegrafplatsen på en kulle med vidsträckt utsigt. Denna kyrka utdömdes 1835 och är nu inredd till magazin. Råbelöf blef på Carl XI:s befallning befästadt år 1677; men numera synas deraf inga spår. Gården led betydligt af kriget.

Den 26 Aug. 1554 gaf Fredrik II patronrätt till Råbelöfs kyrka med kyrko- och kronotionden åt Sten Bille. Denna patronrätt, som taxerades till 42 t:r hardtkorn, reducerades 1690. C. G. Skytte sökte förgäfves att återfå denna rätt; i sin ansökan åberopar han många skäl, men icke det af Fredrik II utfärdade patronbrefvet, hvilket dock ännu finnes i original bland gårdens handlingar.

Fideikommisset består af följande: *Råbelöfs* säteri $5^7/_{16}$ mtl, *Odersberga* säteri 1 mtl, insockne frälset i Filkestads socken $27\frac{43}{240}$ mtl och i Råbelöf $18^1/_2$ mtl, uts. frälset i Glimåkra socken $1\frac{13}{16}$ mtl. I Filkestads by finnas 3:ne skattlagda gatuhus, i samma socken i Torsebro en sågqvarn, 3 grofmälds-, 2 sikt- och 1 grynqvarn; i Råbelöfs socken, Nosemölla med 1 par, Christinelunds qvarn med ett par grofmäldsstenar och ett tegelbruk; i Fjelkinge ett nyligen anlagdt kalkbruk. Af $12^1/_2$ hemman, afhysta under hofmarskalken v. Rosens tid, äro bildade 2:ne farmer: *Fredriksdal* och *Christinelund*, båda af Rosen bebyggda och odlade 1817 och 1828. Till *Fredriksdal* höra 200 tld i circulation med i 7 skiften lagd åker samt naturlig äng till omkring 300 lass hö, derjemte två beteshagar. *Christinelund* har 140 tld i cirkulation med i 5 skiften lagd åker, naturlig äng till 250 lass hö jemte beteshagar. *Råbelöfs* säteri har 320 tld åker, naturlig äng till 200 à 250 lass hö. *Odersberga* säteri har 60 tld åker, naturlig äng till 500 à 600 lass hö och

beteshagar. Hela arealen är omkring 8 à 9,000 tld. På godset finnas 81 större bebyggda jordtorp och 13 mindre samt boställen till smed, murare, timmerman, snickare och 3:ne skogvaktare. Ek-, bok- och furu-skog finnes mer än till husbehof. Fiske finnes i å egorna befintliga sjöar och strömmar, deribland äfven lax- och ål-fiske. Ålfisket berömdes mycket af Linné; han berättar, att man den tiden kunde fånga 200 à 300 ålar på en morgon; det var beläget vid Nosebäck vid ändan af sjön.

Enligt Kongl. förordning af d. 10 Maj 1859 har å egorna under loppet af 1861 blifvit uppfördt ett krutmagazin, afsedt att inrymma de i städerna Christianstad och Landskrona befintliga krutupplag; det är beräknadt att rymma 4,000 centner.

Råby. Gård af 1 mtl skatte, belägen uti Westerås län och den del af S:t Ilians socken, som hörer till Tuhundra härad; eges af Uppsala akademi. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 13,000 rdr rmt. Stället uppgifves i Biografiskt Lexikon såsom fäderneort för slägten Rabenius, från hvilken den store juristen Olof Rabenius härstammade, och som icke var slägt med »Thortuna-Rabenierna» från Råby gård i Tortuna socken; men efter jordeböckerna finnes der ingen gård med detta namn.

Råby. Ett och $^1/_4$ mantal frälse i Ljungs socken af Gullbergs härad och Linköpings län, vid Motala ström, der mjölqvarnar finnas med 7 par stenar, äfvensom Råby fabrik, bestående af färgeri med vadmalsstamp och oljeslageri. Råby har till största delen varit klosterhemman och köptes 1642 från kronan af Hugo Hamilton. Hela hemmanet jemte qvarn, tax. till 59,500 rdr rmt, lydde 1862 under Ljungs säteri. Fabrikerna, hvarvid tillverkades 1859 för ett värde af 98,472 rdr, och som år 1862 hade ett fastighetsvärde af 16,000 rdr rmt, egas af ett bolag. Till hemmanet hörer äfven förträffligt ålfiske.

Råby. Gästgifvaregård uti Skärstads socken af Jönköpings län; härifrån skjutsas till:

Grenna, i norr . . . . . $1^3/_4$ mil, vägen går genom dälder och öfver höjder mellan fruktbara odlingar och skogbevuxna bergkullar; från höjden vid Grenna öppnar sig en härlig utsigt;

Jönköping, i söder . . . . . 2 mil.

Råby. Gård i Ljungby socken af Kalmar län, är namnkunnig, såsom erkebiskopen Olof Svebilii födelseort; se vidare art. Ljungby.

Råby. En socken i Rönö härad och Nyköpings län, mellan Allhelgona i söder, Runtuna och Lid i öster, Ripsa i norr samt Lisjön, Husby-Oppunda socken och sjön Långhalsen i vester. Socknen sträcker sig utmed nämnda vatten $1^1/_2$ mil i längd, men är deremot endast $^3/_8$ mil bred; arealen utgör 0,426 qvadr.-mil land och 0,059 vatten. De tvänne gränssjöarne skiljas från hvarandra medelst ett näs, sambandet med Husby-Oppunda, och stå ej här i någon förbindelse med hvarandra, men emottaga inifrån landet några små bäckar, Lisjön från Morpasjön, belägen vid socknens östra gräns. Näset och dess omgifningar äro småkulliga, men å ömse sidor om de sednare, åt norr och söder, vidtaga snart bergländigare marker, särdeles i norr, utefter Lisjön, der den stora skogen Fjellveden ligger, öfverst i socknen; äfvenledes är hela östra kanten bergig. Rådande jordmånen består dels af lera, dels af mojord; näringarne äro åkerbruk, ängs- och skogsskötsel samt fiske, m. m. Hemmantalet utgöres af $9^1/_8$ skatte, $1^1/_4$ krono och 17 frälse, utom betydliga vattenverk, till stor del lydande under herregårdar utom socknen. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 518,136 rdr rmt. Bevillningsafgiften för inkomst utgick med 43 rdr 15 öre; af frälse-egendomar erlades 90 rdr 56 öre. Folknummern år 1860 var 829 personer. Stora landsvägen ifrån Nyköping, nordvest ut, genom Södermanland och till Nerike, går i socknens sydvestra del, förbi kyrkan och den något vester derom på sjelfva näset belägna Råbykrogs gästgifvaregård; en tvågrenig mindre väg stryker östligt åt Runtuna. »Raby in prepos Nicopensi» nämnes omkring 1314, och på 1400-talet skrifves namnet äfven Rabo. Råby utgör nu med Bärbo i Jönåkers härad ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Nyköpings vestra kontrakt och Strengnäs stift. Kyrkan, liggande i midten af socknen, nära näset mellan

Lisjön och Långhalsen, $7^{3}/_{4}$ mil från stiftsstaden Strengnäs och $1^{3}/_{4}$ mil från länsresidenset Nyköping, är gammal, af gråsten, småningom tillbyggd, men utan torn och för folkmängden otillräcklig. Till annexkyrkan, Bärbo, är $1^{1}/_{4}$ mil landväg, men blott $^{1}/_{2}$ mil sjöledes öfver Långhalsen. Folkskolan, gemensam för båda socknarna, stiftades 1829 af enkefriherrinnan Sophia Eleonora Jennings, född Rosenhane, på Täckhammar i Bärbo, och är förlagd vid Täckhammars qvarn i denna socken. Af fornlemningar omtalas runstenar i södra bygden, och många gårdars namn förekomma i medeltidens handlingar. I ett berg på *Kohlsta* egor finnes en grotta, af allmogen kallad *Rangle-kyrka*, om hvilken en mängd sägner äro gängse. Genom en trång och mörk öppning i berget nedkommer man i ett af lodräta bergväggar omgifvet rum af några alnars höjd och vidd.

Gårdar och hemman: *Stensnäs*, 1 mantal, eckl.-boställe, $1^{1}/_{2}$ mil från Nyköping, innehafves af pastor. — *Säter*, $^{1}/_{4}$ mtl mil.-boställe. — 1 mtl sk. *Gillberga*, eges af grefve Clas Wachtmeister. — $^{1}/_{2}$ fr. *Bro*, tax. till 25,000 rdr, eges af löjtn. O. E. Kuylenstjerna. — $^{1}/_{2}$ fr. *Aspåker*, $^{1}/_{8}$ sk. *Dahlslöten*, $^{1}/_{4}$ sk. *Ekeby*, 2 fr. *Håsebro*, 1 fr. *Jählbro*, $^{1}/_{8}$ fr. *Koppartorp*, $^{1}/_{4}$ fr. *Kurtorp*, $^{1}/_{8}$ fr. *Långudden*, 1 sk. *Noheden*, $1^{1}/_{2}$ fr. *Råby*, 1 fr. *Spånga* med tegelbruk, $^{1}/_{4}$ fr. *Storängen*, 1 fr. *Wada*, 1 fr. *Ytteräng*, 1 fr. *Österby*, allts. tax. till 190,000 rdr, egas af enkefru grefv. Louise Wachtmeister. — 1 sk., 1 fr. *Oppeby*, jämte 1 sk. *Lundby*, $^{1}/_{4}$ *Hammartorp*, 1 sk. *Säby*, allts. tax. till 58,100 rdr rmt, egas af enkefru A. Lagerqvist. — 2 mtl fr. *Ryckst*a, $^{1}/_{8}$ sk. *Norrstugan*, $^{1}/_{4}$ frälse *Riset*, $^{3}/_{8}$ fr., $^{1}/_{4}$ sk. *Rösbohl*, $^{3}/_{4}$ fr. *Sundby*, $^{3}/_{4}$ sk., 1 fr. *Ullberga*, allts. tax. till 98,680 rdr rmt, egas af grefve G. Hamilton. — $^{1}/_{2}$ mtl fr. *Utåker*. — Adress: Nyköping.

Råby. Annex-socken, hörande till Tumbo konsistoriella pastorat af Wester-Rekarne kontrakt och Strengnäs stift samt liggande i Wester-Rekarne härad och Nyköpings län, gränsar i vester till Lista och Torpa, i norr till Tumbo, i öster till Thorshälla landsförsamling och Fors samt i söder till Gillberga. Socknen, som är ovanligt liten, har en nästan oval form af högst $^{1}/_{2}$ mils genomskärning, sträckande sig ifrån nordvest till sydost; arealen utgör 0,182 qv.-mil land och 0,018 vatten, och hemmantalet endast $^{5}/_{8}$ mtl krono och 7 frälse. Fastighetsvärdet år 1862 var 228,275 rdr rmt. Marken består, omkring ett flergrenigt vattendrag, sydvest i socknen förenadt i Långsjön, som har utlopp åt söder, till Gillberga socken, men äfven tidtals, vid större vattenflöden, åt norr, till Tumbo och Mälaren, af små slätter, här och der sidlända, omvexlande med bergkullar; gränserna åt nordost, öster och sydost äro mer bergländiga. Rådande jordmånen utgöres dels af lera, dels af mojord, och hufvudnäringen är åkerbruk. Folknummern var, såväl 1855 som 1860, 318. En väg, kommande ifrån Tumbo och gående genom Torpa socken till Lista, stryker uti socknens nordvestliga del. »Thraby in prepos. Strengnensi» förekommer omkring 1314 och Thrabohæred» 1318; Raby skrifves namnet på 1400-talet. Åtminstone från nyare tider är Råby, såsom förut sagdt, annex till Tumbo. Kyrkan, belägen vid den nämnda, socknens enda väg, är af gråsten och utan torn, ursprungligen gammal, ombyggd, säges det, på 1600-talet, tillbyggd omkring 1745, reparerad i sednare åren; den är, likasom socknen, mycket liten eller endast 25 alnar lång, 8 bred och 7 hög, med slätt brädtak invändigt.

Gårdar inom socknen äro: *Bånkesta*, berustadt säteri (se den art.) med underl. $^{1}/_{4}$ *Geteberg*, $^{1}/_{4}$ *Hult*, $^{1}/_{8}$ *Myran*, allts. tax. till 73,000 rdr rmt. — $1^{1}/_{2}$ mtl sk. *Österby* jemte $^{1}/_{8}$ sk. *Askarhäll*, $^{1}/_{2}$ *Kohlsta*, egas af baron Hermelin. — 1 mtl *Ökna*, har 2 egare. — 1 mtl sk. *Kohlsta*, $^{3}/_{8}$ *Ljusberg*, egas af rådman P. G. Schotte. — $^{1}/_{4}$ *Berga* eller *Hult*, komminister-boställe. — *Klockareboställe*t. — $^{1}/_{8}$ *Stafhäll*, $^{1}/_{8}$ *Egelsätter*, $^{1}/_{2}$ *Kohlsta*, hafva 5 egare. Adress: Thorshälla.

Råby, Stora. Præbende-pastorat af 1:sta klassen hörande till Torna kontrakt i Lunds stift, utgöres af Stora Råby och Bjellerups socknar samt innefattar $25^{9}/_{16}$ mtl, bebodda 1860 af 904 personer. Pastoratet är anslaget till præbende åt första stadskomministraturen i Lund, eller det fordna archidiakonatet, som stiftades 1145. Bland kyrkoherdar nämnas på 1720-talet Magnus Corin, sonson till professorn vid akademien i Dorpt, Magnus Chorinus, stamfader för slägten Crusenstolpe. — *Råby Stora*, modersocken, belägen uti Torna härad af Malmöhus län, $^{1}/_{4}$ mil från Lund, omfattar 0,062 qvadr.-mil land. Marken är jemn, rådande jordmånen lera; ingen skog finnes. Åkerjorden hör till den

bördigaste i Skåne, och trakten har ett helsosamt luftstreck. Kyrkan är gammal, men har i sednare åren, under professor Brunii tillsyn, blifvit till sin inre arkitektur något förskönad. I socknen märkes *Råby* räddningsinstitut, se nedan. Vägen mellan församlingens kyrkor är $^1/_4$ mil.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 — 1862.		sk.	kr.	fr.	år 1862.
333. — 490.		$3\frac{1}{2}$.	$5\frac{3}{4}$.	—	764,100 rdr rmt.

Af taxeringsvärdet voro 20,000 rdr för *Råby räddningsinstitut,* för kyrkan 7,000 rdr samt för folkskolebyggnad 1,500 rdr. Bevillningsafgiften för inkomst var år 1862: 31 rdr 30 öre. — Utskrifningsmanskapets antal 1862 var 29 och gemenskapen af indelta arméen 3 man. — Af gårdar märkas inom socknens enda by Råby: N:o 1, 2, 26, $1\frac{1}{2}$ mtl krono, tax. till 72,000 rdr rmt, häradshöfdingboställe. — N:o 7, 8, 11, 13, 15, $1^7/_{12}$ mtl krono, tax. till 144,500 rdr rmt, innehafvas af biskop J. H. Thomander i Lund. — N:o 4, $^1/_2$ mtl krono, är Domkyrkans. — N:o 19, 25, $2^3/_4$ mtl Lunds hospital. Norra *Knästorps*-marken, tax. till 69,500 rdr rmt, eges af akademien i Lund. — Höjebromölla qvarn. — *Prestgård,* 1 mtl. — N:o 3, $^1/_2$ mtl, med 4 egare, 18 hushåll. — Af n:o 14, $^1/_2$ mtl, egdes $^3/_8$ mtl, tax. till 34,000 rdr rmt, af professor A. Bruzelius i Lund, $^5/_{48}$ mtl af Räddningsinstitutet. — Adress: Lund.

Råby, *Stora* och *Lilla.* Räddningsinstitut, belägna i förutbeskrifna socken, i grannskapet af staden Lund, hvaraf det förra är stiftadt af öfverste-kammarjunkaren frih. G. Gyllenkrook, efter föredömet af das rauhe Haus i Hamburg och andra dylika inrättningar i Tyskland. År 1836 begyntes, på Gyllenkrooks inbjudning, en insamling för detta ändamål bland hans vänner och bekanta; följande året började byggnaderna uppföras, och 1838 invigdes stiftelsen. Den har för närvarande en egovidd af 50 tunnland jord, utaf hvilka 4 tld användas till trädgård och 3 till trädplantering, vid hvilka arbeten de å inrättningen intagna barnen under lärares tillsyn och handledning biträda. Af de 110 vilsekomna barn, hvilka från räddningshusets öppnande der varit intagna, hafva 74 blifvit återlemnade som nyttiga arbetare åt samhället. De öfriga 36 voro ännu (1863) qvar; af dessa fanns en, som prinsessan Eugenia låtit der intaga. Inberäknadt lärare och tjenare, åtnjuta här 40 personer dagligt underhåll. Här är en större tvåvåningsbyggnad, uppförd af professor Brunius i halfgöthisk stil, och en ny byggnad för föreståndaren, uppförd 1862, utom tillhörande ladugårdsbyggnader och flera mindre hus. Egendomsvärdet med inventarier, kapitalfond, osålda korgmakeri-arbeten m. m., utgör tillsammans såsom behållning ett belopp af 162,054 rdr rmt. Stiftaren af denna inrättning gaf på sin guldbröllopsdag (den 2 April 1857) bland andra donationer och anslag äfven hit ej mindre än 62,500 rdr rmt (en bruksdel). Anstalten styres af en direktion, hvari landshöfdingen, biskopen och kyrkoherden i Stora Råby äro sjelfskrifna ledamöter. *Lilla Råby* vårdanstalt för fattiga och värnlösa flickor sattes i verksamhet af Malin Gyllenkrook vid början af Juni 1863, och kommer antalet af der intagna barn att tillsvidare utgöras af 12.

Råbäck. Ett mtl frälse-säteri i Kinne härad, Medelplana socken af Skaraborgs län, numera till egorymd och åkerbruk mycket förökadt genom afhysandet af tillgränsande underlydande hemman, men egentligen dock egande det förnämsta värdet i sitt natursköna läge på Kinnekulles sluttning mot Wenern, dess ovanliga växtlighet och genom bergets formation vackra och vexlande omgifningar. Åbyggnaden är anmärkningsvärd endast genom den mindre vanliga anordningen af densamma. Fordna egare anses varit, bland andra, en Håkan Svensson (Bölja), höfvidsman på Westerås slott 1491, gift med Anna, konung Carl Knutssons dotter; en Thord Olofsson Ryting i början af 1500-talet, sedan svärsonen Olof Amundsson Stake, son till lagmannen i Wärmland Amund Svensson; förblef inom slägten inpå 1720-talet, då fänrik Maurits Stake skref sig till Råbäck m. fl. gårdar. Lagmannen och vice-landshöfdingen Gabriel Gyllengrip (död 1726) förekommer såsom egare; hans faster var gift med assessor Anders Stake, fader till fänriken. Derefter är förste kände egaren v. landshöfdingen baron J. C. Fock, gift med en Hård och död 1803, så majoren baron C. G. Fock, som sålde egendomen till Rik:s St. just.-ombudsman Casper Ehrenborg, död 1823, och hvars enka och arfvingar år 1831 sålde den till nuvarande egaren, baron Nils Aug. Silfverschiöld. Egendomen utgöres för

närvarande af säteriet med afhysta $2^3/_4$ och af 3:ne underlydande utbruk, utgörande tillsammans 5 mtl, samt behöfliga torplägenheter och en qvarn, allts. tax. till 272,000 rdr, hvaraf 150,000 rdr för sjelfva säteriet. — Egendomen har dessutom en i sednare tider anlagd hamn vid Wenern, och drifvas här, såsom vid de öfriga gårdarna på Kinnekulle, kalkbränning och stenhygge till afsalu.

Råckelsta, äfven kalladt *Råcksta* och *Rocksta.* Ett mtl frälse-säteri uti Angarn socken, Wallentuna härad af Stockholms län, beläget vid sjön $2^1/_2$ mil från hufvudstaden, $^3/_8$ mil från närmaste lastageplats. Arealen är 633 tld, hvaraf 200 tld åker och äng, 433 tld skog och hagmark; af odlingsmark finnas omkring 50 à 60 tld. Manbyggnaden, hvitmålad och brädfodrad, innehållande 9 rum, är nyligen uppförd. Säteriet har tillhört slägterna Oxenstjerna, Gyllencreutz omkr. 1685, Mannerstedt 1740, Gyllenadler 1772, kapiten Skotte 1825, innnehades 1849 af Edbom, 1862 af herr Th. Bäckström. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 60,000 rdr rmt.

Råckelsta. Säteri, bestående af 4 mtl och beläget i Helgesta socken, Willåttinge härad och Nyköpings län, vid Hyltingeviken af den för sin naturskönhet och sina många öar och holmar bekanta, vidt utgrenade sjön Båfven. Ett af hemmanen donerades, enligt Tham, redan 1579 till Hans Stuart, som inkommit ifrån Skottland och slutligen blef general-qvartermästare samt stamfader för n. v. svenska adliga Stuarter; två af hemmanen tillbytte sig hans son, kammarherren hos drottning Christina, David Stuart, af frih. Jacob Skytte och det fjerde hemmanet år 1663 af landshöfdingen Göran Sparre af Rossvik. David Stuart skref sig, likasom fadern, till »Rockelstad», och egendomen stannade inom ätten, äfven efter Carl XI:s reduktion, då den likväl måste återbytas och en Hastfer år 1686, enligt Tham, upptagas såsom innehafvare af en del. David Stuarts dottersson, öfverjägm. i Södermanland och brukspatronen Carl Rosenholm, blef sedermera genom bördsrätt, egare af stället, hvilket ännu 1740 innehades af hans enka, Brita von Berchner. Hans dotter, Beata Sabina Rosenholm, gift med general-majoren Simon Jacob Wennerstedt, som, lika med svärfadren, också skref sig till »Rockelstad», fick efter föräldrarne gården. Efter hennes död 1774 måtte egendomen försålts från slägten af arfvingarne, ty 1788 tillhörde den kapitenen Otto Gabriel Holst, som dog här 1823, och nu eges och bebos den af hans son, kammarherren Otto Holst, jemte underlydande $4^1/_4$ mtl frälse, $2^3/_8$ mtl skatte samt Skebo qvarn och såg; säteriets fastighetsvärde taxerades 1862 till 100,000 rdr rmt.

Råcklunda. Ett mantal krono, $3^1/_4$ mtl skatte uti Egebyborna socken af Aska härad och Linköpings län; det förstnämnda har kronan tillbytt sig från G. Duvall; det är nu länsmansboställe. År 1852 tillhörde $1^1/_2$ mtl sekr. Liedgrens arfvingar; fastighetsvärdet för denna del, jemte bränneribyggnad, var år 1862: 91,500 rdr rmt; resten, $1^3/_4$ mantal, taxerad till 66,000 rdr, hade sistnämnde år 7 egare.

Råcksta eller *Åkers krutbruk.* Verket ligger i Åkers socken och härad af Nyköpings län, vid en från Wisnaren och andra sjöar kommande å, hvilken utfaller i sjön Bondkroken vid Mälaren. Bruket, hvartill hörer Råcksta, 1 hemman krono, dit upplåtet 1718, jemte qvarn och såg samt Forssa ålfiske, daterar sig åtminstone från 1600-talet och disponerades 1686 af inspektorn öfver alla krutbruk i riket, Thomas Hacker, hvilken för den stora förtjenst, som han inlade om kruttillverkningen i Sverige, blef adlad nämnda år, då han antog namnet Hackersköld. Hans brorsson, krutbruksdirektören och brukspatronen Olivier Hacker, dennes enka, Ulrica Eleonora Stjerneroos, och son, assessoren Johan Carl Hacker, död 1800, voro sedan efter hvarandra egare. Sedermera har bruket tillhört lagmannen Axel Magnus Rönquist och tillhör nu hans son, brukspatronen och nordstjerneriddaren Fredric Rönquist, gift med en dotter till presidenten Westerstrand. Under egendomen lyda $1^5/_8$ mtl uti Wahlsberga by i samma socken, förutom $3^1/_{16}$ andra hemman. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 148,300 rdr rmt, hvaraf 50,000 rdr för sjelfva bruket. Kruttillverkningen är år-

ligen omkring 1,200 centner, och 24 personer sysselsättas dermed. Råcksta är slutligen ett af de första ställen inom länet, der skogarne ställdes under god tillsyn och blefvo till trakthuggning indelade.

Råda. Annex-socken till Amnehärads pastorat uti Skaraborgs län samt hörande till Östersysslets domsaga och fögderi och Philipstads bergmästaredöme, är belägen uti Wisnums härad af Carlstads län, 4 mil s. s. o. från Christinehamn, mellan sjöarna Wenern och Skagern samt Gullspångs-elfven. Socknens största längd är $^8/_9$ mil och största bredden $^5/_6$ mil; hela arealen $6,954^1/_2$ tld, hvaraf 141 äro mossar; inga sjöar finnas. Den är i allmänhet mycket kuperad och tvänne bergssträckningar utbreda sig från norr till söder. Socknens tvänne mossar torde måhända kunna odlas, om sjön Skagern blefve sänkt, hvartill gynnande tillfälle skall finnas vid Edet i Rudskoga socken. Den rådande jordmånen är lera och lermylla, äfvensom något sand närmast bergssträckningarna. Skogsmarken, upptagande $3,767^1/_2$ tld och beväxt med tall och gran samt något löfskog, är till en stor del bergig; men derimellan finnas goda, ehuru otillräckliga betesmarker. Folkmängden år 1850 var 1,432 personer på 256 matlag, hvaraf 14 voro mer än bergade, 173 bergade, 58 som genom egna medel och arbete egde sitt uppehälle, 11 som försörjdes genom gåfvor och understöd. — 96 bönder funnos på egna och 21 på andras hemman, 40 jordtorpare samt 2 stattorpare. Af öfriga uppgifna invånares antal tillhörde 1 ridderskapet och adeln, 6 presteståndet, 10 borgareståndet. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Af sädesslagen begagnas råg och hafra mest. Förra slagets utsäde uppgifves 1805 till 83 t:r, 1850 till 159, det sednares år 1805 till 180 t:r, år 1850 till 500 t:r. Åkerjorden är lättbrukad och öfverallt försedd med nödiga diken samt brukas i cirkulation, dels med åtta, dels med nio trädesslag. Odlingen af potates drifves med fördel, äfvensom lin och något hampa. Träd- och krydd- samt humlegårdsskötseln är deremot obetydlig. Tröskverk finnas endast på Åräs, Westra Eketorp och Prestgården. Fodertillgången och betesmarken är liten och otillräcklig mot åkervidden. Skogs- och koltillgången obetydlig. Af binäringar idkas fiske, synnerligast laxfiske vid Gullspång, som eges af enskild person, och linneväfnader afsättas till bergslagsboer å marknader i Christinehamn, Carlstad och Philipstad. Äfven förmales hvete vid Gullspångs qvarnar. Den olägenheten, att samma pastorat lyder under tvänne läns- och stiftsstyrelser, har länge varit öfverklagad och senast 1842 vid komministersledigheten, då det föreslogs, att antingen göra Råda till ett särskildt pastorat eller förena det med Rudskoga. Men som Skara konsistorium lade sig häremot, förföll saken. — Kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från moderkyrkan, är af trä, utan torn och orgelverk. Om dess ålder har man sig intet annat bekant än hvad man slutat af att på skiljeväggen mellan choret och kyrkan står 1323. Barnundervisningen bestrides uti en fast skola, och sockenbibliothek har här nyligen blifvit inrättadt. Af fornlemningar finnas, utom minnesmärkena efter det på sitt ställe redan beskrifna *Agneholms slott,* ett domaresäte, vid Åräs på en sandås, bestående af 24 stenar omkring en jordhög.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
999.	1,660.	$11\frac{2}{3}$.	$1\frac{3}{4}$.	10.	739,660 rdr.

Åboer 183.

Af taxeringsvärdet voro 92,060 rdr för annan än jordbruksfastighet. Bevillningen efter II och III art. uppgick till 408 rdr rmt.

Gårdar och verk: *Åräs* säteri, se den art., areal 515 tld, hvaraf 70 åker; på egorna finnes qvarn med 2 par stenar, *Åräs* lastageplats och manufakturverk. Det sednare finnes väl ej enligt jordeboken; men af de 2:ne gamla stångjernshärdarna, som enligt kongl. bergskollegii utslag den 27 Jan. 1842 äro flyttade till Ribbingsfors i Skaraborgs län, är den ena ännu tillåten qvarstå tills vidare enligt K. B:s skrifvelse den 22 September och kongl. Bergskollegii protokollsutdrag för den 25 Augusti 1842; endast manufaktur smiddes der 1848 till ett belopp af 600 *skll.* Under säteriet lyda rå- och rörshemmanen *Hedekjerr, Långås, Tranhalsen, Tomten,* hvartdera af $^1/_4$ mtl och med c:a 87 tld; hela godsets fastighetsvärde var 135,160 rdr rmt. *Ribbingsfors* eller Gullspångs manufakturverk med underl. taxerades till 98,380 rdr rmt. — Boställshemman äro: $^3/_4$ mtl *Östra Eketorp,* tax. till 15,000 rdr, kaptenens vid Wissnums kompani, areal 277 tld, hvaraf 55 åker; 1 mantal *Wiken,* tax. till 12,000 rdr, kapellanens. — Frälsehemman äro: 2 mtl *Norra* och *Södra Backa,* tax. till 49,000 rdr rmt, areal 611 tld, hvaraf 128 åker; 1 mtl *Westra Eketorp,* tax. till 28,000 rdr, areal 411 tld, hvaraf 113 åker;

$^1/_4$ *Hjulstanäs,* 1 mtl *Kjerret,* tax. till 26,000 rdr, areal 203 tld, hvaraf 40 åker; $^1/_4$ *Kneck-sterud,* 1 mtl *Lökstad* och $^1/_4$ *Lökstadstorp,* (under Ribbingsfors), 1 *Prestgården,* $^1/_4$ *Åhle-kjerr,* $^1/_2$ *Marviken,* $^1/_2$ *Åråstorp.* — Af skattehemman må nämnas: $^2/_3$ mtl *Bratteberg,* tax. till 16,000 rdr, areal 230 tld, hvaraf 30 åker, 8 egare; 1 mtl *Linnehult,* tax. till 31,000 rdr, areal 385 tld, hvaraf 74 åker; 1 mtl *Rud,* tax. till 24,000 rdr, areal 304 tld, hvaraf 56 åker; 1 mtl *Norra Torp,* areal 252 tld, hvaraf 126 åker. *Östra* och *Westra By, Djupdalen, Hjelm-kärr, Edsgården, Kronokjärra, Norra* och *Södra Runnäs,* $^1/_4$ mtl *Rustningstorp,* 1 *Wattneberga,* $^1/_2$ *Wästanmåsa.* — Adress: Christinehamn.

Råda. Annex-socken till Fässbergs pastorat, är belägen uti Askims härad af Göteborgs och Bohus län, 1 mil ostsydost från Göteborg — vid 180 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 0,275 qvadratmil, hvaraf 0,032 äro insjöar. Marken är bergaktig; jordmånen består mest af sand och klapper samt hvad man kallar ör. — Kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från moderkyrkan, nedrefs år 1712; men redan samma år uppfördes en ny af trä; tornet, äfven af trä, uppfördes 1796. Socknen, som år 1805 beboddes af 364 och 1862 af 617 personer på 145 hushåll, innefattar $4^1/_8$ mtl skatte, $4^1/_2$ mtl frälse, uppskattade till 718,415 rdr rmt. I bev. efter II och III art. erlades 1,091 rdr rmt.

Här märkas 2:ne egendomar *Råda* och *Mölnlycke;* se dessa artiklar. Till den förra höra hemmanen och torpen: $^1/_2$ mantal frälse *Hagen,* $^1/_2$ *Kindbog.,* $^4/_{15}$ mantal *Hulebäck, Stora Bråta, Härskeröd,* $^1/_4$ mtl *Kallbäckstorp, Solsten, Lilla Bråten, Hyltan, Lahall, Hånekulla.* Mölnlycke egendom upptager öfver hälften af socknens fastighetsvärde. — 1 mtl Djupedalsäng har 4 åboer. — Adress: Göteborg.

Råda. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Kållands kontrakt af Skara stift, utgöres af socknarna Råda, Åsaka och Mellby, med $48^1/_4$ mtl, bebodda 1862 af 2,233 personer. Jordmånen är i allmänhet fin lera utmed Lidan, som utgör Råda sockens östra och sydöstra gräns, längre upp styf lera, eljest mycken sand och örsand omkring åsen och på bergen, jemväl på högländare ställen skogs- och örjord. Vid skilnaden mellan Lidköpings och Råda församlingar i nordost börjar kronoparken Rådaås och sträcker sig i vester till Ågårdens skog, hvarifrån en bergssträcka, bevuxen med skog, går ända in uti Hjerpås församling. Från denna ås, som är ansenligt hög, har man utsigt åt sjön Wenern, bergen Billingen, Kinnekulle och Mösseberg, med deromkring liggande socknar, städerna Skara och Lidköping, m. fl. Råda ås har en areal af 415 tld 5 kpl., hvaraf 408 tld 27,6 kpl. ren skogsmark, och dess afkastning i medeltal för åren 1856—60 uppgifves till 357 famnar eller 4,447 rdr 50 öre rmt, kostnaderna i medeltal för samma tid till 235 rdr rmt. Kronoparken, som blifvit reglerad jemnlikt kongl. brefvet d. 4 Febr. 1829, har högländ och bördig jordmån samt jemn och mogen skog; här skola fordom funnits kronhjortar och gräfsvin, hvilka nu äro sällsynta. Det svenska bomullsträdet, som bär ganska ymnig bomull i sina kottar, finnes ock här. — *Råda,* modersocken, är belägen i Kållands härad af Skaraborgs län, $^1/_2$ mil v. s. v. från Lidköping — vid 250 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 0,246 qvadratmil land. Kyrkan är af sten, troligen från Kinnekulle, och anses vara byggd i biskop Nils' tid, som, född här, sedermera blef biskop i Skara år 1358. Hon har ett högt och spetsigt torn, som synes långt ut i Wenern. Af pastoratets kyrkoherdar må anföras Ingeldus Petri Rhodovius, död 1687, och hvars förfäder hvar efter annan varit härstädes kyrkoherdar i 130 år. Hustrun, Gunilla Larsdotter, kallades allmänt för sin gästfrihet Mat-Gunilla. Barnundervisningen bestrides uti 1 fast folk- och 3 fasta småbarnsskolor. En mineral- och helsobrunn finnes på Ågårdsskogen, mellan Ågården och Lidköping, samt på den s. k. Lunnelid vid Råda kyrka en källa med det bästa och klaraste vatten, som isynnerhet fordom varit mycket anlitad; i trakten omkring växa flera slags träd och blomster. Den enda kända fornlemningen består uti 4 gamla cölniska och anglosachsiska silfvermynt samt fragment af ett danskt, i Lund prägladt mynt, hvilka uppgräfdes 1822 på kyrkogården.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
573.	940.	$7\frac{1}{8}$.	$2\frac{3}{4}$.	$10\frac{1}{4}$.	751,480 rdr.

Socknen underhåller 9 man af indelta arméen. Beväringsskyldige voro 1862: 25 man. Bevillningen efter II och III art. utgick sistnämnda år med 334 rdr 50 öre. Af uppgifna taxeringsvärdet äro endast 300 rdr för annan än jordbruksfastighet.

Gårdar och hemman: Ett frälse-säteri finnes, *Ågården,* se den art., med underlydande, $^1/_4$ mtl

rå och rör *Tomten* jemte väderqvarn och såg, 1 mtl i frälsehemmanet *Härebacka* ($3^7/_8$ mtl), $1^3/_8$ mtl i d:o *Brastorp* ($2^1/_2$ mtl), jemte Råda och Gluggebergs tomter, allts. tax. till 124,300 rdr rmt. — $^1/_4$ mantal rå- och rörshemmanet *Ulfvekroken*. — 2 mtl frälse *Siggetorp*, se den art., tax. till 70,000 rdr rmt. — 1 mtl frälse *Närebo*; häraf eges hälften jemte en del uti skatte-hemmanet *Gethalia* ($^3/_8$ mtl) af löjtnant C. R. Zachrisson, andra hälften af kandidaten C. Kjellberg. — Skatte-hemman äro vidare: 3 mtl *Häggened*, $1^1/_4$ *Härebacka*, 1 mtl *Höberga*, 1 mtl *Råda*, $^1/_2$ *Råföja*, $^1/_4$ *Sniksåsen* eller *Ulfvekroken*. — $^1/_3$ mtl *Höberga* och $^1/_2$ mtl *Härebacka*, utgöra en egendom, tax. till 54,900 rdr rmt, som eges af kapten C. v. Braun. $1^5/_8$ mtl *Härebacka*, tax. till 65,000 rdr, eges af majoren och riddaren C. H. Braun. — $\frac{11}{12}$ mtl *Härebacka*, tax. till 27,200 rdr rmt. — Enligt Tuneld finnas här tvänne välbyggda gårdar *Trullsgården* och *Björksäter;* det sednare hemmanet, som ock kallas *Råföja*, se ofvan, utgör, jemte $^5/_8$ mtl *Häggened*, ett gods, tax. till 50,000 rdr rmt. — Boställshemman äro 1 mtl *Prestbohlet*, tax. till 50,000 rdr, kyrkoherdens, $^1/_2$ *Råda*, komministerns. *Klockarebohlet. Askeslätten*, en lägenhet, är underjägare-boställe. $^1/_2$ mtl *Råda*, indraget militiæ-boställe. — Adress: Lidköping.

Råda. Annex-socken till Ekshärad pastorat, är belägen i Elfdals härad af Carlstads län, vid Klarelfven, $8^1/_2$ mil norr från Carlstad — 440 fot högt öfver hafvet — samt omfattar 4,738 qvadratmil, hvaraf 0,313 äro vatten. En ganska vacker tafla erbjuder trakten nedanför kyrkan invid den s. k. Åråselfven, genom hvilken de ofvanliggande Gräs- och Rådasjöarnas vatten faller ned i Klarelfven, hvilken framgår här lika majestätisk som lugn, ända tilldess den vid det ungefärligen 2 mil längre ned belägna Munkforsfallet går in i Kils härad. Icke obetydliga skogbeväxta höjder begränsa taflan på båda sidor och utgöra dess fond, och emellan dessa ligga odlade samt tätt bebyggda trakter på båda sidor om den väldiga elfven, som skurit sig djupt ned i den tämligen fina sanden. Orten har blifvit uppbragt till synnerlig odling och välstånd genom Uddeholms bruksbolags driftiga verksamhet och nitiska uppoffringar för gagneliga vägförbättringar. Härvid torde stiftaren af detta bolag, brukspatronen Bengt Gustaf Geijer, vara förtjent af att omnämnas; på en kulle öfver Geijerska grafven på kyrkogården står en grafsten med hans namn, födelseåret 1682 och dödsåret 1746. Geijer upptog ödeliggande grufvor, anlade *Tranebergs*, nu mer *Ulleshytte* masugn, ombyggde *Uddeholms-* och *Mokärns*-hyttorna, anlade *Geijersholms* och *Gustafsfors* bruk; hans mål var att i denna med en mager jord försedda ort införa jernhandteringen samt väcka intresse för åkerbruket, och nuvarande bolagets bemödande i samma riktning har rönt lycklig framgång. — Råda kyrka kallades i fordna tider Ruda och blef 1801 förstörd af åskeld, hvarefter den nuvarande vackra stenkyrkan uppfördes [*]) och invigdes den 22 Februari 1835. Att dopet här verkställts medelst hela kroppens nedsänkande under vattnet visar sig af en afbildning i gamla kyrkans tak, som daterar sig från 1494. Barnundervisningen bestrides uti 3 flyttbara skolor. I Råda by äro gästgifvaregård och postexpedition. Fattigpersonalen inom socknen utgör vanligen 100 personer, som försörjas af församlingen, med särskildt bidrag af Uddeholms bolag. — Att det tillgått särdeles strängt för de här boende fattiga Finnarne vid kronohemmanens försäljande under kon. Gustaf II Adolfs regering, upplyses af domböcker, deri förekommer, huru herrarne låtit utdöma Finnarne på Elfdalens skogar. En blind Finne måste äfven springa gatulopp utanför Råda kyrka; »han hade icke annat ondt gjort än gått 12 år i bergslagen och tiggt.»

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde
1830 —	1862	sk.	fr.	år 1862.
3,439.	5,441.	$11\frac{1}{12}$.	6.	1,088,986 rdr.

I bevillning efter II och III art. erlades 1862: 1,096 rdr rmt. Af taxeringsvärdet äro 55,900 rdr för annan än jordbruksfastighet.

Största godset utgöres af *Uddeholms*, *Stjerns* och *Lovisebergs* stångjernsbruk samt *Stjernfors* manufakturverk, med frälse-säterierna *Uddeholm* och *Risberg*, hvartdera af 1 mtl, rå- och rörshemmanen $^1/_4$ mtl *Asplunden*, $^1/_4$ *Ufvedshagen*, frälsehemmanen 1 mtl *Stjern*, 1 *Östra Råda*, $^1/_4$ *Sjögeränden*, 1 mtl skatte *Haftersbohl*, 1 mtl d:o *Östra Skymnäs* samt delar uti åtskilliga andra skatte- och frälsehemman, allts. tax. till 765,054 rdr rmt. — $^1/_4$ frälse *Risätter*, *Råda* färgeri, garfveri med stamp, *Årås* qvarn och såg, tills. tax. till 56,364 rdr, egas af hofjägm. H. Fock. Öfriga hemman äro: 1 mtl *Backa*, tax. till 52,800 rdr, $^7/_{12}$ mtl *Bogerud*, $^1/_2$ mtl *By*, $^1/_4$ *Forsshult*, $^1/_3$ *Hedetorp*, $^1/_4$ *Östra*

*) Kongl. Maj:t har förordnat 1864, att åskledare skall å Råda församlings i Wärmlands län för Staten inköpta gamla kyrka anbringas samt att kostnaden så väl derför som för kyrkans bestrykning må utbetalas af det å riksstatens 8:de hufvudtitel uppförda anslaget till extra utgifter.

Hedetorp, $^1/_4$ *Kallbäcken*, 1 mtl *Lakene*, tax. till 57,600 rdr; $^1/_4$ *Nybacka*, 6,000 rdr; 1 *Prestbohl*, $^1/_{12}$ *Qvarnäs*, $^1/_2$ *Wester-Råda*, $2^1/_2$ *Skymnäs*, 1 *Torsby*, $^1/_4$ *Ås*, $^1/_4$ *Åleby*, alla skatte. — $^1/_4$ *Höije*, $^1/_4$ *Höijeberg*, $^1/_4$ *Håkanbol*, $^1/_2$ *Lakenetorp*, $^1/_4$ *Mjönäs*, $^1/_4$ *Qvarnäs*, 1 *Östra Råda*, $^1/_2$ *Sörby*, alla frälse. — Adress: Råda.

Rådanefors. Stångjerns- samt manufakturverk och gjuteri på Dal uti Ödeborgs socken af Wahlbo härad och Elfsborgs län, med vackert läge mellan Råsjön och Långhalsvattnet, nära Bohusläuska gränsen. Angående första anläggningen af dessa verk meddelar Lignell, att år 1731 den 29 Nov. erhöll rådmannen i Uddevalla Jöns Kock tilllåtelse att på egen risk få framföra virke till bruksbyggnad å sin gård *Mellan-Rådane* och, 1732 den 22 Juni, privilegium att i strömmen mellan denna gård och Kasslerådane bygga en hammare med 2 härdar till ämnessmide för Kålleruds manufakturverk i Ryrs socken af Wäne härad och Elfsborgs län, men ej till afsalu vid vite af jernets konfiskation och 1,000 daler silfvermynts böter. Gemensamt med Öxnäs finge uppköpas 1,200 *skℓℓ* tackjern till förbrukning. År 1747 den 14 Febr. erhölls förlängning af frihetsåren, och bestämdes smidet till 700 *skℓℓ*. Hammarskattlängden 1845 upptager 700 *skℓℓ* smide vid 2 engelska härdar, 1 räck- och 1 smälthammare. År 1813 den 17 Dec. hitflyttades från Bjuggfors 1 knipp- och 2 spikhamrar, med 75 *skℓℓ* förädlingsrätt; men dessa manufakturverkstäder nedlades enl. Bergskollegii utslag den 27 Okt. 1845, då i stället tillåtelse lemnades till att bibehålla en uppförd lancashire-härd samt att inrätta, förutom stångjernshammare, en särskild hammare för smältornas hopslående. Tillverkningen för år 1861 uppgafs till 2,264 centner stångjern. Här tillverkas ock ankarkettingar, engelskt åkerbruks-, kör- och åkdonssmide. Rådanefors bruks fastighetsvärde taxerades år 1862 till 20,000 rdr rmt; till egendomen höra *Rådanefors* qvarn och sågverk, hemmanen $^1/_4$ mtl *Kasslerådane*, 1 mtl *Millom-Rådane*, tegelbruk, anlagdt 1846—49, der vid den tiden tillverkades 2 à 300,000 tegelsten. Hela bruks- och landtegendomens fastighetsvärde taxerades år 1862 till 85,300 rdr rmt. Brukets egare ha varit desamma som vid Öxnäs (se den art.) till år 1844, då bruket köptes af Gust. L. Kjerrulf, men öfvergick till nuvarande egaren, brukspatronen Otto Hasselgren. Vid egendomen äro i sednare tiden förtjenstfulla och lyckade bemödanden gjorda, att genom en enkel maskin bereda torf till användande vid jerntillverkningen, och man hoppas att jämväl lyckas göra den användbar för ångmaskiner.

Rådened. Annex-socken till Sjögerstads pastorat, under hvilken art. den finnes närmare beskrifven, är belägen uti Gudhems härad af Skaraborgs län, innef. en areal af $2,837^5/_8$ tld, fördelad på 6 mtl skatte, 1 mtl krono, 3 mtl frälse, $5^3/_8$ rå och rör, 2 mtl frälse-säteri, tillsammans $17^3/_8$ mtl, bebodda 1862 af 419 personer. Fastighetsvärdet 1862 taxerades till 228,900 rdr rmt.

Gårdar och byar äro: 2 frälse-säteri *Rådened* och *Rådeneds* by (se nedan). $^1/_2$ mantal *Kyrkebacken*, med en areal af $63^3/_8$ tunnland, hvaraf 9 åker, 37 äng; hemmanet blef af kon. Sigismund år 1594 doneradt till kyrkoherden i Sjögerstad. På egorna finnes en qvarn. *Klockarebohl*. $^1/_2$ mtl *Rådened*, militiæ-boställe, areal 143 tld, hvaraf 29 åker, 72 äng. 1 mtl frälse *Rådened* med tullmjölqvarn. 1 mtl skatte-rusthåll *Rådened;* $1^1/_2$ skatte-rusthåll, $2^1/_8$ frälse *Hökaberg*. 1 mtl skatte *Stora* och *Lilla Räfvekullen;* $^1/_2$ frälse *Kifvenäbben*, $^1/_2$ frälse *Lilla-*, $^1/_2$ skatte *Stora Gåran*. $^1/_4$ skatte, $^1/_4$ rå och rör *Hästhagen* med tullmjölqvarn. $^1/_8$ skatte, $^1/_8$ rå och rör *Träbacken*, $^3/_4$ skatte *Hökaberg*, $^1/_4$ *Lilla Räfvekullen*, $^1/_{48}$ *Hökaberg*, $^1/_2$ *Qvarnholmen* med dess qvarn, utgöra ett gods, tax. till 16,700 rdr, som eges af Peter Andersson. — Af socknens areal upptaga 656 tld åker, 868 tld äng, 86 mossar, resten skog och betesmark.

Rådened. Två mantal frälse-säteri uti Rådeneds socken af Skaraborgs län, utgör, med 5 mtl rå- och rörshemman, $1^1/_4$ mtl frälse i Rådeneds by, en egendom, taxerad år 1862 till 80,000 rdr rmt, hvaraf 36,000 rdr för sjelfva säteriet; egorymden är 1,009 tld, hvaraf 205 åker, 211 äng, 310 skog och utmark. Utsädet uppgafs år 1850 till 185 t:r säd, 190 t:r potates. Åbyggnaden uppgifver Djurberg (1818) vara prydlig, ehuru af trä, två våningar hög, med 2:ne flygelbyggnader, alla under tegeltak. Till gården hörer qvarn, och en betydlig fruktträdgård omgifver mangårdsbyggnaden på 3:ne sidor.

Säteriet tillhörde på 1630-talet fru Ingeborg Gylta, 1816 sekreteraren J.

Wennerbom och år 1862 possessionaten A. Larsson.

Rådmansö. Annex-socken till Frötuna pastorat, belägen uti Stockholms län och Frötuna skeppslag, omkring $9^1/_2$ mil landväg (räknadt till kyrkan) och 10 mil sjöväg från Stockholm, 2 mil öster från Norrtelje, gränsar i norr till Norrtelje-viken och öar, hörande till Wätö socken, i öster och söder till Östersjön samt skärgårdar, hörande dels till Wermdö skeppslag, dels Blidö församling, i vester till Frötuna samt Hattsundet, Högarsfjärden och Nenningesund. Socknen — med c:a 80 fots höjd öfver hafvet — har fordom, då man undantager byarna Brevik och Nenninge, bestått af öar och holmar; men genom sjöns igenvallning till fast land vid en Nenninge by tillhörig äng, hvarest dock ännu finnes en graf, som förenar Högarsfjärden med Örbofjärden, är den s. k. Rådma-ön, uppå hvilken de flesta af socknens hemman äro belägna, förenad med fasta landet. Den hithörande skärgården sträcker sig öfver 6 mil ut i hafvet samt består af mycket bergiga och stenbundna öar, klippor och skär, då deremot den delen, som nu räknas till fasta landet, är, förutom Lågarös bys egor, mycket jemnländig. Socknens utsträckning från nordvest till sydost är 7 mil och från vester till öster $3^1/_4$ mil. Arealen är 0,625 qvadratmil land, 0,010 vatten (efter Tham).

De insjöar, som här förekomma, äro: *Kifjärden, Tilsmaren, Uhnsjön, Östermaren, Rådmansbomaren, Söder-* och *Norrmaren, Djupsjön, Bållen* och *Gillbergaviken.* Hattsundet med dess fortsättning *Högarsviken* och Nenninge sund förbindas med Örbofjärden genom ett dike, men fordom har varit segelled hit och vidare ut till Furusundsfjärden i hafvet.*)

De dalsträckningar här förekomma äro, förutom den, som löper efter Stäksundet, Lotör- och Svinöfjärdarna samt vidare öfver Björkö, Fjellens, Sinviks och Gräddö egor ned till hamnen vid Gräddö by, obetydliga. Af kärr och mossar finnes ganska betydligt; men deras botten består hufvudsakligen af sand, så att deras utdikande och uppodlande ej skulle löna sig,

Landet är visserligen ganska jemnt och bevuxet med löfskog; men jorden är i allmänhet svag så väl till åker som äng. Vid några af byarna finnes väl lermylla på medelmåttigt god lerbotten; vid de öfriga hemmanen å Rådma-ön, som utgöra större delen, är deremot sandjorden öfvervägande. *Åkerbruket* har väl under sednare tider mycket uppmärksammats; men till följd af jordmånens sämre beskaffenhet anses afkastningen ej kunna uppbringas till den höjd, att landet skulle kunna bli någon sädesort. Af råg sås mest samt korn dernäst, hvete högst obetydligt. *Ängsmarken,* som till största delen består af s. k. hårdvallsäng och är af betydlig vidd, har vanligen ett tunnt lager af humus- eller lermyllejord på sand- eller grusbotten. En mindre del består af svartmylla på lerbotten samt det öfriga af dyjord på antingen ler-, men oftast sand- eller grusbotten. Afkastningen är obetydlig i anseende till den stora vidden. *Skogs-* och *utmarken* består å östra sidan af Rådma-ön nästan uteslutande af sandjord eller grus, å de öfriga delarna, hvaraf några äro ganska bergiga, af ett tunnt myll-lager på sämre antingen ler- eller grusbotten. Skogen, bestående hufvudsakligen af gran, är till växtligheten tämligen god, men så uthuggen, att, förutom å Gillbergs och Örns egor, knappt finnes ett timmerträd samt ganska sparsamt till vedbrand och gärdsel. Löfskog deremot, ehuru ung, finnes ganska betydligt. Hvad landets geognostiska beskaffenhet beträffar, intages större delen af dess berggrund utaf gneiss, hvilken hufvudsakligen är af 2:ne slag, förande vid hafvet röd fältspat och i det inre grå. Här förekomma ock ännu, så väl vid hafvet å östra sidan af Rådma-ön som uppe uti landet lösa sandstenar samt brun silurisk kalksten. Fordom var tillgången härpå ganska god. Vidare träffas på Rådmansön en hyperitbildning, hvilken förtjenar uppmärksamhet

---

*) Under sednare tider har fråga förekommit att genom en kanals gräfvande vid nämnda bäckrännil göra segelled öppen, så att fartyg, som göra turer mellan Norrtelje och Stockholm, eller från förstn. stad till orter söderut, här kunde passera, i och för hvilket ändamål plan och kostnadsförslager blifvit uppgjorda; men företaget har för närvarande afstannat.

derföre, att det densamma tillhörande fältspatartade mineralet icke, såsom vanligt i dylika bildningar, är labrador utan anorthit, ett förhållande, som är ovanligt och eget för Rådmansön och ett ställe uti Åkers socken. Källor finnas med godt dricksvatten, men inga mineralkällor. Betydliga jernmalmsfält skola enligt Uppsala-posten under året 1863 hafva i socknen blifvit upptäckta och inmutade (af hrr Henning, Taube, Holmström och Enevall). Flera goda qvarnstensbrott finnas.

Uti kon. Fredrik I:s tid lära björnar funnits i Roslagen, och omtalas det, att år 1805 skulle personer ännu hafva lefvat, som sett sådana å Rådmansön. Klimatet är friskt, helsosamt och i jemförelse med länets vestliga delar, mer tempereradt, en följd troligen af läget vid Saltsjön. Under hösttiden visar sig i skärgården ett blekt eldsken, kändt under namn af mareld, omtaladt i K. Wet.-Akad. Handl. för år 1798. Folkmängden bestod år 1775 af 1,307, 1800 af 1,529, 1854 af 1,549 och 1862 af 1,517 personer. Af sjelfegande bönder finnas 152. Folkets dialekt utmärker sig här, liksom hela Attundalands, genom någon långsläpighet i uttalet och ingen bestämd tonvigt på en del stafvelser, men med egenheter i vokalljuden; så uttalas t. ex. a nästan som ä. Med afseende å helsovården hörer socknen till Norrteljes distrikt. Bland farsoter härstädes nämnas en häftig rödsot 1697 och, åren 1710 och 1711, pesten.

Folklynnet är lugnt och godsint, men sjelfständigt; i allmänhet är folket mycket hurtigt, i synnerhet det vid sjökusten och å öarna boende. De, som sysselsätta sig med båtbyggnad, äro så väl häruti som uti att förfärdiga dithörande smide ganska skickliga. Statkarlar begagnas endast af Rådmansös kungsgårds arrendator, som ock innehar arrendet af Riddersholms egendom. *Klädedrägten:* Helgdagskläderna äro af kläde; men de, som begagnas om hvardagarna, äro af hemmaväfdt tyg. Om sommaren begagnas byxor af s. k. engelskt skinn. Qvinnfolken begagna till klädningar hemmaväfda tyger, hvari oftast finnes silkesränning. Sidenklädning begagnas ock någon gång af de förmögnare. Armknappar och små silfverprydnader i halsduken nyttjas allmänt i hela skärgården, så väl af de äldre som af barnen.

Boningshusen täckas numer med tegel, uthusen med halm eller rör. Vi hafva redan omnämnt de förnämsta af näringsgrenarne; vidare bedrifves här ladugårdsskötsel, dock ej med den fördel den kunde gifva. Fisket bedrifves af åboerna å Tjorkö, Sundskär och Widinge. Nästan alla backstugusittare äro fiskare om sommaren. Den hufvudsakligaste fisk, som fångas, är strömming. Med båtbyggeri äfvensom handel och fraktförtjenst med ved och hö, förtjenas ganska betydligt.

På *Thorskäret* å Tjorkö bys egor finnes den s. k. *Söderarms båk,* vid hvilken äro engagerade, utom en fyrmästare och en fyrvaktare, 6 mästerlotsar och 6 secundlotsar samt 6 lärlingar. Hvarje mästerlots har i lön 250 rdr, dessutom del i lotspenningarna. På nämnda ö Thorskäret äfvensom på *Fårholmen,* belägen strax vid Tjorkö-landet, finnas telegrafer. På *Svenska Högarne,* skattlagdt såsom fiske år 1695 och nu begagnadt af åboerna i Toftesta i Ösby-Garns socken, finnes äfven lotsplats. Här är en hjelpligt god hamn. På Riddersholms gods egor, å Långö, hvilken numer sammanhänger med fasta landet, är det s. k. Kapellskär, gästgifveri, der dock sällan skjuts förekommer; det är äfven högst förfallet. Kapellskär eller Kapalskär är hufvudsakligen bekant för sin djupa hamn, hvilken dock tycks ligga tämligen öppen mellan Långö, Kapalskäret och Saltholm. Här förbi går stora segelleden från Stockholm till de norra orterna. Vid Tjorkö by finnes en stor, ypperlig hamn, och har fråga varit att hit förlägga en del af svenska skärgårdsflottan.

Genom socknen löper allenast en landsväg, kommande från Frötuna socken och gående förbi Henninge gästgifvaregård till Gräddö samt derifrån till Kapellskär.

Socknen, som hörer till 5:te fögderiet, har tingsställe i Norrtelje å rådhuset. Häradet för en farkost med 3 master och fulla segel i sitt vapen. Sockneboerna hålla 17 st. båtsmän.

Konung Johan III gaf år 1571 »Rådmaö samt en mängd andra hemman till sin kära hustru, fru Gunill och dess manliga efterkommande», men om de skulle dö ut, skulle denna skänk falla tillbaka till kronan igen. Riksdrotset Christer Nilsson Wase till Björnö synes bland sina många förläningar äfven innehaft Rådmansö och Frötuna socknar. Lennart Torstensson erhöll för sig och sina manliga efterkommande ibland annat Frötuna socken, hvartill denna då ock hörde. Förläningen indrogs 1675.

I historiskt afseende kan följande meddelas: Om ock Roslagens inbyggare deltagit i de stora partistriderna och rörelserna under medeltiden, är det likväl utom allt tvifvel, att de varit långt mer främmande derför än de öfriga folklandens män, de egentliga uppländningarne. Blott sällan nämnas de i krönikorna. Så finna vi dem under inbördes kriget mellan Birger Magnusson och hans bröders hämnare lägrade utanför Stockholm; omkring 120 år sednare biträdande Engelbrechts uppresning emot danska oket samt år 1463 deltagande i försvaret af erkebiskopen Jöns Bengtsson Oxenstjerna emot kon. Kristian I, ehuru de sedermera understödde kon. Carl VIII Knutsson i striden mot samma prelat och biskop Kettil i Linköping. Vid början af år 1598 deltogo sockenboerna med Roslagens öfriga inbyggare i det s. k. Korftåget, för att fördrifva Finnarne. Under Ryssarnes härjningar å svenska kusten år 1719 var en del af ryttmästaren Falkenbergs kompani posteradt på Rådmansö, för att hindra fienden från att landstiga. Ryssarne kommo dock den 11 Juli samma år och inlöpte med galererna i hamnen vid Kapellskär. En kapten Bock hade der en postering af 40 man, hvilka måste draga sig tillbaka till Nenningesund, hvarefter, sedan några byar samt hemman af Ryssarne blifvit brända, de seglade sin väg. Ett bevis på huru stort onus de intill kusten boende invånarne under detta år hade med krigsfolkets förplägning m. m. kan ses deraf, att Rådmansö gård hade inqvartering, tid efter annan, af 13 särskilda regementen. I Maj 1720 lågo svenska och engelska flottorna vid Kapellskär (en hamn, som vid storm och olägliga vindar mycket begagnas), hvarifrån de gjorde ett onyttigt sjötåg emot den ryska vid Åland. När kriget 1739 beslöts emot Ryssland, embarquerades en del af svenska hären, vid pass 6,000 man, vid Gräddö by och Kapellskär. Efter slaget den 31 Maj 1743 vid Korpoström drog svenska flottan sig tillbaka öfver Ålands haf till Kapellskär och sedan till Waxholmen. Underrättelsen om detta återtåg spridde mycken farhoga för ett ryskt besök, och strandvakter utsattes för att kunna gifva fiendens ankomst tillkänna. Ryssarne kommo dock ej förrän mot hösten, men då i vänskaplig afsigt, nämligen till hjelp mot Danmark. Flera regimenten ryska trupper lågo då inqvarterade i Roslagen och byarna vid sjökusten ifrån advent 1743 till fastlagen 1744. Under sista kriget med Ryssland, då inloppet till Furusund befästades, hade allmogen i trakten af dessa befästningar erbjudit sig att såsom förstärkning ditsända 400 man.

Rådmansö synes af gammalt ha varit annex till Frötuna, men med egen kaplan åtminstone från slutet af 1500-talet. Kyrkan, belägen $2^1/_4$ mil från Norrtelje och $1^3/_4$ mil från moderkyrkan, byggdes först af trä år 1630 af general-majoren C. O. Sperling; men sedan hon mycket förfallit, uppbyggdes en ny på församlingens bekostnad åren 1816—1819, 63 alnar lång, 25 alnar bred och 12 alnar hög, med 10 fönster och 2 dörrar, samt försedd med torn. Hon är stor och ljus, försedd med 74 bänkar och ligger vackert belägen på en höjd nära Lötar-fjärdens strand. Altartaflan, föreställande Kristus på korset, försedd med rikt bildhuggeriarbete, är tagen under 30-åriga kriget i Tyskland och hitskänkt af general-majoren C. O. Sperling, hvilket ock är förhållandet med härvarande tornur och klocka samt det gamla orgelverket, ett positiv i form af ett skåp, det sednare taget på 1600-talet i Holstein. Det nya orgelverket, försedt med 13 stämmor, är på församlingens bekostnad i sednare åren inköpt för 3,000 rdr bco. Först år 1738 invigdes en vid kyrkan anlagd kyrkogård till begrafningsplats. Der finnes en murad graf för Ridderstadska familjen, mycket

förfallen, samt ett vackert marmor-monument på v. pastorn och komministern Flodmans graf. På en af holmarna till Gillöga skärgård skall fordom hafva varit kyrka. Barnundervisningen bestrides uti en fast och två flyttbara skolor. Det s. k. *Norrvikstorpet* å Lågarö egor har förr varit skolmästare-boställe, men begagnas nu till komminister-bostället. Nytt skolhus uppfördes 1857. Å Tjockö underhålles 3 månader årligen på lotsverkets bekostnad, en skola, hvaruti lotsarnes barn njuta fri undervisning. Den enda *fornlemning,* som har kunnat upptäckas i socknen, är en vacker jättegryta å den största af öarna till Sv. Högarne. Urhålkningen är 3 qvarter, sedermera delar den sig i 2:ne delar, med en tunn skiljebalk mellan sig, hvaraf den ena är 5 qvarter och den andra $4^1/_2$. Jättegrytan ligger omkring 400 alnar från närmaste strand och minst 25 alnar öfver sjöns nuvarande vattenyta.

Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Taxeringsvärde år 1862.	Bevilln. efter II och III art.
$43\frac{5}{8}$.	$3\frac{3}{8}$.	$4\frac{7}{8}$.	630,900 rdr rmt.	335 rdr rmt.

Gårdar och byar: Här märkas *Rådmansö* kungsgård, och *Riddersholm,* som hafva sina särskilda artiklar, hvartill hänvisas. — $^3/_8$ mtl *Öhrn,* i skifteslag med Lågarö by, beläget vid Örbofjärden i en vacker trakt, är komminister-boställe. Gården brändes af Ryssarne år 1719. Skattehemman äro $^5/_8$ *Aspnäs,* 2 *Brevik,* $^1/_4$ *Björkö,* $^1/_4$ *Fjellen,* 3 *Gillberga,* 4 *Gräddö,* 7 mtl *Lågarö* (993 tld skog, 113 åker), 2 *Nenninge,* $^1/_2$ *Nabbo,* $^1/_2$ *Nyby,* $5^1/_2$ *Rådmanby* (995 tld skog, 99 åker), af denna by egas $2\frac{17}{60}$ mtl, tax. till 22,500 rdr, af herr Sahlin; 3 *Räfsnäs* (areal 273 tld, hvaraf 23 åker), $^1/_2$ *Sundskär,* $^3/_8$ *Sinvik,* $^1/_4$ *Stortorp,* 1 *Sidö,* 2 *Wästernäs,* $^3/_4$ *Westanvik,* $^3/_4$ *Widinge,* $3^3/_8$ mtl *Åkerö,* 3 *Östernäs,* 3 mtl *Tjockö* (areal 3,110 tld, hvaraf 40 åker). Frälsehemman äro: $^1/_4$ *Koholma,* $^1/_4$ *Lilltorp,* $^1/_8$ *Sidö,* $^3/_8$ *Tomta,* 1 *Uppnäs,* $^1/_2$ *Åkerö,* $^1/_2$ *Wreta* (tax. till 16,000 rdr); *Kallskärs, Röders, Dyngskärs, Fredlarne* skattefisken ega 626 tld skog och utmark. Dessutom finnas Svenskhögarnes och Skarfs fisken. Adress: Norrtelge.

Rådmansö. Kongsgård i förut beskrifna socken, fordom benämnd Svinö, 7 mtl förmedlade till 3, har fordom varit frälse och egdes år 1591 af drottning Gunilla Bjelke under bröstarfvingerätt, ifrån år 1630 till 1710 af grefliga och friherrliga slägterna Sperling, år 1713 af friherrinnan Christina M. Fleming, sedermera af slägten Wattrang; slutligen bortbytte amiralen Gustaf Wattrangs enka Catharina Rosenfelt denna egendom till kronan mot Fiholms egendom i Westmanland. Kongsgården har sedermera på arrende varit upplåten till begagnande åt enskilda personer. Den är sämre bebyggd, men har ett naturskönt läge samt stora och till en del ganska goda egor, som utgöras af 77 tld åker, 257 tld äng, 1,084 tld skog och utmark, $92^1/_2$ tld mossar. Till gården hörer en ganska stor trädgård. På kungsgårdens egor växer Epilobium pubescens. Fastighetsvärdet taxerades 1862 till 60,600 rdr rmt.

Rådom. Ett mtl skatte uti östra delen af Sunds socken, Fryksdals härad och Carlstads län, taxeradt 1862 till 38,800 rdr rmt, egdes s. år af brukspatron C. J. Wallroth i Filipstad.

Rådshufvud, ej *Rådshof* efter Tuneld. Ett mtl frälse-säteri uti Sveneby socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, erhöll säterifriheten år 1760 emot det att Låcketorp Sörg. ikläddes frälse-natur. På 1600-talet tillhörde gården ryttm. Thord Ritterberg, död 1677, år 1760 landshöfd. och riddaren Lagerberg, på sednare tider och ännu lyder den under säteriet Sveneby; tax.värdet är 24,000 rdr rmt.

Råglanda. Ett stångjernsbruk uti Nyeds socken af Nyeds härad, Östersysslets fögderi och Carlstads län, privilegieradt år 1640 för 1 hammare med 700 *skℓℓ* smide, hvilken tillverkning ökades enligt Bergskollegii resolution d. 28 Febr. 1839 med 233 *skℓℓ* 6 *ℓℓℓ* och är nu mer oinskänkt. Manufakturverket har 1 knipp- och 2:ne spikhamrar för 2:ne stockar; tillverkningen är oinskränkt. Till bruksegendomen höra 2:ne tullmjölqvarnar, en såg, $\frac{10}{54}$ mtl i skattehemmanet *Råglanda* ($^1/_2$ mtl, tax. till 36,000 rdr, med 1,208 tlds areal, hvaraf 100 åker, 20 äng), $\frac{323}{960}$ mtl i *Näs,* $\frac{214}{2880}$ mtl i *Acksjön,* $\frac{331}{260}$ i *Fösked* samt $\frac{111}{5376}$ mtl i *Södra Råum,* allts. tax. till 106,792 rdr, hvaraf 18,000 rdr för stångjernsbruket. Egare är brukspatron K. W. Geijer. Bruksstämpeln är B L : R. Resten af hemmanet Råglanda eges af ekonomie-direktören P. Eriksson.

Råglanda. Gård, se under art. Främmestads säteri i Wiste härad.

Rågårdsvik. Fiskläge på sydligaste spetsen af Skaftön, som hörer till Morlanda pastorat och socken i Orousts Westra härad af Göteborgs och Bohus

län, är hufvudsakligast bebodt af sjöfarande, hvilka ega ett betydligt antal fartyg; år 1840 utgjorde dessas antal 16 om tills. 568 läster. Vid s. tid utgjorde hushållens antal 46; år 1862 funnos 44 hus, bebodda af 168 personer.

Råksta (efter 1825 års jordebok), *Råcksta* (efter Tham). Ett mantal gammalt frälse uti Spånga socken, Sollentuna härad och Stockholms län, beläget nära Mälaren, utgör, med väderqvarn och Qvarnvikens vattenqvarn, ett gods, taxeradt till 75,000 rdr rmt. Råksta har tillhört Liljecrantz omkring 1685, gr. Reenstjerna 1772, kronfogden Edbom 1825, gen.-adjut. frih. Fleetwood 1849, samt rådman D. M. Hedström 1862.

Råneå, numera Kalix, fögderi af Norrbottens län innefattar $177\frac{1141}{1280}$ mtl, bebodda 1862 af 15,649 personer, hvaraf 5,544 mantalsskrifna; hushållens antal var 2,880. Gemenskapen af indelta arméen utgjordes af 98 man; beväringsskyldiga voro 596. Hela fastighetsvärdet taxerades till 5,034,358 rdr rmt. Bevillningen uppgick till 5,997 rdr 90 öre. Se vidare art. Calix.

Råneå. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra kl., hörande till Westerbottens tredje kontrakt af Hernösands stift, räknas i judicielt hänseende till Råneå fögderi af Norrbottens län och är belägen 5 mil n. från Luleå, vid hafvet och 120 fot högt öfver detsamma, samt omfattar en areal af 451,066 tld, hvaraf 1,943 åker, 18,065 ängar, 328,525 skog och utmark, 72,740 tld myrar och 29,793 tld vatten. Socknen förmodas hafva namn af den genom henne flytande Råneå elf (Rauna på lappska språket skall betyda gall eller ofruktsam), som kommer från Luleå lappmark, grenar sig på flera ställen och är för det mesta grund, men har höst och vår så mycket vatten, att den på sina ställen förorsakar öfversvämningar; $4^1/_2$ mil från kyrkan, icke långt från byn Degersele, bildar den ett mäktigt vattenfall, kalladt *Korpforssen*, $^1/_{16}$ mil långt och 60 fot högt. Farten från byn till kyrkan ansågs fordom så vådlig, att de, som begåfvo sig på vägen dit, togo afsked af slägt och vänner för detta lifvet. Vid färjstället är elfven 543 fot bred. Elfven, som är i sednare tiden gjord flottningsbar, faller i hafvet, $^1/_2$ mil nedanför Råneå kyrka, i *Jemtö-fjärden* efter ungefär 17 mils lopp. Elfven får tillökning af flera vattendrag, bland hvilka *Rörträskelfven* är det förnämsta. Bland öfriga märkas *Hemträsk-ån* och *Djupbäcks-ån*, som drifva Meldersteinska jernverken. Hvitån kommer från Hoglösen, drifver *Afvafors* masugn, *Hvitåfors* jern- och sågverk och faller ut i *Hvitåfjärden*, som $1^1/_4$ mil norr om kyrkan skjuter in i socknen och är den nordligaste af Norrbottens vikar. Marken är till större delen bergaktig, jemnare vid hafsbandet än upp i landet, hvarest förekomma åtskilliga höga berg, hvaraf *Rånkälen*, som skall vara 345 alnar lodrätt öfver vattenytan och har utseende af en trekantig hatt, är landkänning för sjöfarande 10 à 12 mil ut på hafvet; *Pålsberget* har 2 grottor eller öppningar. På dessa berg synes solen hela natten midsommarstiden. Jordmånen är i allmänhet mager, med rådande sand, dock finnas på några ställen djup lera. Skogen har genom kolning och tjärubränning betydligt aftagit. Af kronoskogar återstå ännu odisponerade 58,280 tld. Ängarne äro här mycket gräsbärande och mulbetet ganska godt; boskapsskötseln till följd deraf fördelaktig. Strömmingsfiske idkas i skärgården. Uti elfven fångas lax, röding, forell och annat slags fisk. Invånarne, som utom åkerbruket hafva boskapsskötsel och skogseffekters föryttrände till näringsfång, äro i allmänhet välmående. I förra tider, då djurfånget mer öfvades, funnos här de bästa skidlöpare. Stor sjuklighet råder här till följd af de trånga, osunda, kalla och dragiga boningsrummen. Provinciallläkarens station är i Rånbyn. Här finnes ock telegrafstation af 3:dje klassen. Kyrkan, byggd af trä år 1646, $3^5/_8$ mil från Neder-Luleå, har varit kapell under Luleå pastorat, men är år 1654 skild derifrån, då kapellaget blef särskildt pastorat. På kyrkovallen har hvarje hemman i socknen sin tomt med stuga, bod och stall, och kyrkostaden är indelad i vissa gator och qvarter, som hafva namn efter byarna. Barnundervisningen bestrides uti en fast och 2 flyttbara skolor. Af kyrkoherdar må nämnas Jonas Nordvall, död 1768, hvars son Erik blef sin tids utmärktaste mekanikus och adlades

med namnet Nordevall. En mil vester om kyrkan ligger *Meldersteins* jernverk. *Strömsunds* masugn, anlagd $^1/_2$ mil öster från kyrkan, är nu nedlagd; men *Strömsunds* skeppsvarf är ännu qvar. Här märkas vidare *Afvafors* masugn och *Hvitåfors* jern- och sågverk.

Folkmängd.		Hemmantal.			
1805 —	1862.	skatte.	krono.	frälse.	säteri.
2,497.	5,675.	$47\frac{55}{384}$.	$13\frac{31}{768}$.	$15\frac{47}{480}$.	$3\frac{21}{160}$.

Taxeringsvärde år 1862: 2,299,878 rdr rmt. Af fastighetsvärdet äro c:a 650,000 rdr för annan än jordbruksfastighet. I bevillning erlades efter II och III art. 1,914 rdr rmt. Hushållens antal 1862 var 1,063. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 212 man; socknen underhåller 38 man af indelta arméen. Omkring 600,000 rdr af socknens fastighetsvärde upptagas af Gellivarabolagets egendomar, som äro *Meldersteins* och *Hvitåfors* bruk, *Strömsunds* och *Afvafors, Rensunds* och *Korpfors* masugnar, med tillhörande hemmansdelar, hvaraf må nämnas $2^3/_{16}$ tld *Engeträsk*, 3 tld *Grundträsk.* — $^1/_2$ mtl *Kyrkobordet*, $^1/_4$ mtl komministerbost., $^1/_8$ mtl klockareboställe. — $^1/_4$ mtl *Rånbyn.* — $^3/_8$ mtl *Årbyn*, tax. till 12,000 rdr. — Af sågverk må nämnas *Lassby* och *Mjösunds*, hvartdera taxeradt till 67,500 rdr rmt, samt *Forssträsks, Lappträsk* och *Niemiforss.* — Angående Mjösunds finbladiga sågverk med 2:ne ramar, lemnar en annons om dess försäljning följande upplysningar: att det blifvit uppbygdt 1859 och att sågen, enl. år 1846 utfärdade privilegier, blifvit i afseende på stockfångst grundad dels på köptimmer att till sågen nerflottas efter förenämnde elf, dels ock isynnerhet på afverkning från Sågbolagets nyhemman, hvarå finnes ymnig skog, afsedd för framtida behof; att vattentillgången i vanliga år är tämligen god och kan under s. k. torra somrar ökas genom fördämning och deraf vunnen tillökning i denna tillgång; att sågverket finnes beläget på ett afstånd från Rånbyn, $1^3/_4$ mil sommar- samt $1^1/_2$ mil vintertid, och från lastageplatsen Brännholmen 2 mil; att nämnde elf, hvarefter flottning af så väl timmer som bräder verkställes, är rensad 4 mil uppföre från lastageplatsen; att många bifloder finnas, deribland flera jemväl äro rensade; att vid Verket kan, förutsatt god skötsel, tillverkas 9 à 10,000 tolfter bräder årligen. — Af socknens byar må vidare nämnas: *Degusel* (Degersel?), *Sundsnäs, Hvalfträsk, Lappträsk, Niemisel, Årbyn, Prestholm, Böhle, Högsön, Jemtön, Hvitån; Mjöträsk* är en lägenhet, tax. till 15,000 rdr rmt. — Adress: Luleå, söderifrån; Neder-Calix, norrifrån.

Rångedala. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Åhs kontrakt och Skara stift, utgöres af Rångedala, Toarp, Espered, Hvarnum och Tärby socknar, med $93^9/_{32}$ mtl, bebodda 1860 af 5,219 personer. Hela församlingen består till det mesta af dälder och berg. Uti Svea Rikes historia under kon. Gustaf II Adolfs regering, af Hallenberg, II Band, sid. 660, uppgifves, att all årlig ränta af Rångedala gäll pantsattes den 7 Sept. 1613 till riksdrotset grefve Magnus Brahe för en fordran af 1,000 daler penningar och 1,000 t:r spanmål; dock att samma ränta skulle årligen afdragas af sjelfva hufvudstoden. — *Rångedala*, modersocken, är belägen uti Åhs härad af Elfsborgs län, $1^1/_4$ mil o. n. o. från Borås, $2^3/_4$ mil v. från Ulricehamn — vid c:a 510 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 0,367 qvadr.-mil, hvaraf 0,013 äro vatten. — Marken är bergaktig; jordmånen består mestadelen af sandmylla. Af sjöar nämnas *Föl-* och *Märsjön*, den sistn. på gränsen. På skog är brist. Socknens åkerbruk är ej tillräckligt för invånarnes behof, hvarföre många af dem idka gårdfarihandel. Här finnes en helsobrunn, *Falskogs källa*, med brunnshus äfvensom ett badhus. Kyrkan, som tros ha fått sitt namn af en drottning Ragnhild, är af okänd ålder, men tillbyggdes år 1752. Barnundervisningen bestrides uti en fast och två flyttbara folkskolor. Ollonbergska slägten härstammar från denna socken. En Thord Larsson från Orrekärr for nämligen under de oroligheter, som 1529 utbröto i Westergötland, ut till Wittenberg, studerade der theologien och blef vid hemkomsten kyrkoherde i Rångedala. Hans sonson var Thore Olofsson, som adlades på 1640-talet med namnet Ollonberg.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
806.	1,344.	$17\frac{5}{16}$.	$2\frac{7}{8}$.	$2\frac{3}{4}$.	355,500 rdr rmt.

Af uppgifna fastighetsvärdet äro 7,200 rdr för annan än tillhörande jordbruket, 2,400 rdr för folkskola och magazin. Bevillningen efter II och III art. uppgick 1862 till 407 rdr rmt. — Gårdar och hemman: af frälse natur: $^1/_4$ fr. *Allgustorp*, 1 *Bredared*, 1 *Holmen*, $^1/_2$ *Rångedala.* — $^3/_4$ mtl *Finnekumla* och $^3/_8$ *Rångedala* äro indragna militiæ-hemman. 1 mtl *Rångedala*, prestgård, med qvarn och manbyggnad taxerad till 12,600 rdr. — $^1/_2$ mtl kr. *Moda*, som varit 1 mtl frälse, är nu komminister-boställe. — Skattehemman äro: $1^1/_8$ *Allgustorp*, 1 *Huttarp*, $1^5/_8$ *Bredared*, $^1/_2$ *Ekekulla*, $2^1/_4$ *Fahlskog*, hvaraf $^3/_8$ mtl är gästgifvaregård, här finnes ock calcineringsbruk, $1^3/_8$ *Finnekumla*, 1 *Gunnarstorp*, hvaraf $^1/_4$ mtl utgör med $^5/_8$ Bredared ett gods, tax. till 12,500 rdr, $1^5/_8$ *Gretlanda*, $1^1/_8$ *Grafryd*, $^5/_8$ *Klämmestorp*, $^1/_4$ *Långaryd*, $^1/_4$ *Mada*, $^7/_{16}$ *Ormåsa;* $2^1/_2$ *Rångedahla*, hvaraf $^3/_8$ mtl är gästgifvaregård och taxeras, jemte $^3/_8$ mtl i samma by, till 18,000 rdr rmt; $1^1/_2$ mtl i samma by, tax. till 18,800 rdr, eges af major Kjerrulff von Wolffen; $^1/_2$ mtl *Skogslätt*, 1 *Stafvared*, 1 *Wefvelhult.* — Adress: Borås.

Rångsta. Gästgifvaregård i Hedesunda socken i Gestrikland och Gefleborgs län; skjutsas till:

Fremlingshem	$1^3/_8$	mil.
Rasbo, förbi Gysinge . . .	$2^1/_2$	»
Söder-Åsbo, öfver Gysinge broar	$3^1/_2$	»
Åby, öfver Hedesundsön . .	$3^1/_4$	»

Rånnum. Två mtl skatte, $^1/_2$ mtl frälse, $^1/_4$ mtl krono och 1 mtl frälsesäteri, belägna uti Tunhems socken, Wäne härad och Elfsborgs län; häraf hafva säteriet med underlydande $^1/_4$ mtl frälse, $^5/_8$ mtl skatte uti hemmanen Rånnum, qvarn och laxfiske i Göta elf, en egare. Säteriet, beläget inom $^1/_2$ mil från Wenersborg, har vacker 2-vånings manbyggnad med 2:ne flyglar, som å ena sidan är omgifven af en stor och vacker trädgård och af Göta elf, samt å den andra af allmänna landsvägen, med utsigt öfver den intagande dalen mellan de närbelägna Halle- och Hunneberg. Hela fastighetsvärdet år 1862 var 123,000 rdr, hvaraf 100,000 rdr för sjelfva säteriet.

Kända egare äro kapiten af Dittmer år 1815, kammarherre af Sandeberg år 1825, och öfverste N. Ericson år 1862. Frälsehemmanet har förut varit $^3/_4$ mtl, men år 1860 inköptes $^1/_4$ mtl till öfverjägmästare-boställe. Åkerjorden är god och består till större delen af lera och svartmylla på lerbotten. Skogen består af ek, al, gran och furu.

Rånnums bro öfver Göta elf sammanbinder staden Wenersborg i öster med fasta landet; den är anlagd 1694 och, ehuru lång, samt gående öfver ett af elfvens häftigaste fall, och således utan brokar, har den dock genom den namnkunnige Polheim fått en sammansättning, som gör den varaktig och säker.

Rånäs. Bruks- och landtegendomar uti Fasterna, Knutby, Almunge och Gottröra socknar af Uppland och Stockholms län, äro belägna vid vattendraget mellan Gafvellångsjön och Skeviken, samt utgöras af: *Rånäs* stångjernsbruk, taxeradt 1862 till 20,000 rdr (år 1849 taxerades bruket samt smidet och Wellnora masugn till 280,000 rdr rmt); Rånäs, 2 mantal frälse-säteri, med i sambruk varande säteriet Medevi, 5 mtl, Söderby $1^1/_2$ mtl frälse, samt $^1/_2$ mtl rå och rör*) (år 1849 uppgåfvos dessa hemmans mantal till $10^1/_4$), 2 mtl frälse-säteri *Mörby* under eget bruk, alla taxerade till c:a 150,000 rdr, hvaraf 25,000 rdr för Rånäs, qvarn med 2 par stenar, tegelbruk, Nyqvarn med 2 par stenar samt enbladig såg, underlydande mtl $29\frac{1}{24}$ mtl (eller enligt uppgift efter Tham $30^2/_9$ mtl), allt inom Fasterna socken, Wellnora qvarn och masugn jemte $17^5/_6$ mtl inom Knutby socken, $1^3/_4$ mtl inom Allmunge och $^7/_8$ mtl inom Gottröra socknar; hela godset taxerades år 1862 till 1,001,757 rdr rmt.

Bruket anlades i Maj 1774 af Lefebure-Liljenberg, medelst öfverflyttning af en del smide från Gimo, och privilegierades för 2:ne härdar med 1500 *skℓℓ* smide. Ett Kammar-kollegii utslag af d. 27 Juli 1849 förordnar, att den recognitions-afgift 133 rdr 16 sk. bco, som för smidet vid Rånäs bruk hvarje år sedan 1774 blifvit erlagd vid Gimo bruk i Uppsala län, böra jemte andra krono-utskylder uppbäras vid Rånäs bruk. Till bruket höra 12,000 tld skog; verken drifvas af en kanal, 3,786 alnar (486 famnar efter Djurberg) lång. Bruksstämpeln är G. G. och bistämpeln: Sykes. Utskeppningen är på Stockholm öfver Norrtelje. Vid förut uppgifna under eget bruk varande $10^1/_4$ mtl, uppgifves af Djurberg utsädet år 1818 varit 100 t:r, höbolet svagt och otillräckligt, mest starr, numer nämnes landtegendomen bland dem, som under de sednaste åren äro utmärkta för nya odlingsföretag och för tillämpning af förbättrade brukningsmethoder och redskap, så att förhållandet torde vara förändradt och foderbristen afhjelpt. Tegelbruket är ganska ansenligt. Mangården angenämt belägen vid sjön Skeviken, har vacker manbyggnad, uppförd 1834—43 af Nyström, jemte en stor och väl anlagd trädgård med många fruktträd och ett orangeri samt park m. m. Rånäs gods nämnes i 14:de och 15:de seklerna såsom kyrklig egendom. Erkebiskopen Johan Håkansson förordnade 1423, att Rånäs skulle tillhöra domkyrkan i Uppsala; i 1542 års jordebok kallas det konung Eriks hemman. Godset innehades från 1559 till 1671 af slägten Oxenstjerna till Mörby, derpå af Löwenstein, Lützow, som förvärfvade säterifriheten, Stenbock från 1704, grefve

*) Enligt 1825 års jordebok lydde då 4 rörshemman af tills. 1 mtl under Rånäs.

Löwenhjelm från 1768, sedan förut nämnda Lefebure-Lilljenberg, samt genom köp från enkan 1806 af mågen Reutersköld, och innehafves nu af friherre A. Reutersköld.

Rånö. En ö i Utöfjärden, skild från Utön genom Gimmersundet, hörer till Ösmo socken af Sotholms härad och Stockholms län. Här märkes fr.-säteriet *Rånö*, $^1/_2$ mtl, som, jemte frälse-hemmanen $^1/_4$ Nåttarö och 1 mtl Ålö, samt Mälsters fiske, höra allt under Utö grufvebolag. Hela fastighetsvärdet 1862 var 34,300 rdr, hvaraf 10,000 rdr för Rånö. År 1686 tillhörde säteriet E. Flemings arfvingar.

Råshult. Komministerboställe, $^1/_2$ mtl krono, beläget uti Stenbrohults socken af Allbo härad och Kronobergs län, på Skånska gränsen vid stora landsvägen mellan Wexiö och Christianstad, är märkvärdigt såsom Carl von Linnés födelseort. I våra dagar har blifvit beslutat om uppresandet af ett nytt monument i stället för det gamla, som komminister P. M. Lång låtit uppsätta. Platsen för monumentet och en parkanläggning är bestämd på en stark sluttning mellan och parallet med södra stambanan och det lilla rödmålade boställshuset, under hvars tak den odödlige blomsterfursten år 1707 öppnade sitt öga för dagens ljus, hvarjemte föreslagits att parkens vestra gräns mot jernvägen skall utgöras af en lång, väl sammanfogad stenmur, öfverbygd med ett prydligt jernstaket, på bestämda distanser afskuret genom huggna granitstolpar med tackjernsurnor för uppbärande af blommor. Innanför staketet, som förses med passande jernportar, skulle enligt förslaget doceringen brytas i fyra terasser med genomskärning af en 20 fot bred trappa af huggen granit. Förslaget afser vidare att å tredje terassen, nedifrån räknadt, anbringa en 34 fot hög obelisk, äfven af huggen granit, med en i guld strålande stjerna å spetsen, samt å skaftet Linnés medaljong, vapen och namn omgifna med en krans af lager och Linnæa borealis, allt i brons. Terrasserna skulle ordnas till gräsplaner med grupper dels af blommor, dels af buskväxter och träd, förenade med slingerplantor.

Råslätt. Ett och ett halft mantal skatte, på 3 n:r, uti Ljungarums socken af Tveta härad och Jönköpings län, ha på 1760-talet tillhört assessor G. Höijer, år 1788 kapten O. Ehrenborg, lydde 1862 under Strömsbergs säteri; på sednare tider har å hemmanets egor varit länets skogvaktare-skola, som åtnjutit ett årligt statsbidrag af 1,500 rdr rmt. Lärlingarnes antal 1862 var 14. Ett halft mtl krono af n:r 1 Råslätt är pastors tilldelningsstom. Skattehemmanens fastighetsvärde taxerades 1862 till 60,000 rdr rmt.

Råsnäs. Ett halft mantal frälse uti Ålhems socken af Stranda härad och Kalmar län, med angenäm belägenhet och ansenlig åbyggnad; taxerades år 1862 till 35,000 rdr rmt och egdes af lagman J. P. Berg. I sambruk med Rånäs brukades $^3/_{16}$ mtl Nyemåla. År 1799 var baron Elias Rappe egare.

Råssberga. By uti Stora Kopparbergs län, By socken och Näsgårds fögderi, af $1^1/_2$ mtl skatte eller 2 rdr 44 sk. soldatårspgr, taxerade 1862 till 27,900 rdr rmt; har 9 egare bland allmoge, $^3/_4$ mtl har varit krono, men köptes till skatte d. 13 Okt. 1667 af Gripenstjerna. Här finnes en hammare med ett fastighetsvärde år 1862 af 1,200 rdr; den är urgammal, men fick konfirmation 1689 och privilegierades för en härd med 168 *sk℔* smide af eget tackjern; men enligt Bergs-kollegii utslag af d. 8 Aug. 1839 flyttades 16 *sk℔* 18 *l℔* 12 *℔* till Westanfors bruk i Westmanland. Eges af bergsmän. Bruksstämpeln är R. Ö.

Råsse, *Rosse.* By uti Stora Kopparbergs län, By socken och Näsgårds fögderi, af $1^3/_4$ mtl skatte (efter jordeboken) eller 4 rdr 36 sk. soldatårspgr (efter tax.-längden) med 10 egare bland allmoge och 2 bland ståndspersoner, är belägen vid åsen, som stryker igenom socknen. Hela fastighetsvärdet var år 1862 c:a 40,000 rdr rmt. I byn finnes masugn (tax. till 4,900 rdr) samt Råsse eller *Fullsta* hammare, anlagd 1623 och privilegierad för 175 *sk℔* vid en härd; afsättningsorten är Gefle eller Stockholm. Egare äro bergsmän. Bruksstämpeln är ett kors inom en cirkel.

Råssö. Gård uti Stala socken, Oroust Westra härad af Göteborgs och Bohus län, skall fordom varit vikingasäte, och sedan urminnes tid säteri, samt innehafts

af danska adelsslägten Gren enligt hvad man med säkerhet känner ifrån medlet af 1400-talet till 1670, då den genom köp öfvergick till lagman Kock, som öfverflyttade säterifriheten år 1691 till det närbelägna Svanvik. Det är nu insockne frälse af 1 mtl, har någon barr- och löfskog, samt var på 1840-talet af adliga Hårdska familjen förpantadt till bönder. Det brukades 1862 af 7 bönder, tax.-värdet var 30,000 rdr rmt. Stället, som fordom var kringflutet, bildar nu ett i Stigfjorden skarpt utskjutande näs, hvarpå ligga omkring ett dussin griftrör. Dess östra sida kallas *Skeppsviken*, förmodligen deraf, att vikingarne hade sina skepp derstädes under vintern uppdragna.

Råsta. Frälseegendom i Kila socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, belägen uti den bördiga Wirådalen, nära ån, och bestående af $2^1/_2$ mtl frälse. Stället, som nämnes redan 1402, blef dels köpt dertill från kronan 1649 af presidenten Anders Gyllenklo, dels utbytt af öfversten och lagmannen Lennart Ribbing, dels var det frälse af gammalt. Det hade sedan länge samma egare, som Gammersta, också i Kila socken, nemligen adl. ätten De Besche till Näfveqvarn, tilldess det på 1790-talet, då det lydde, jemte 17 mtl, under Ålberga bruk, äfven i samma socken, kom genom gifte till ryttmästaren Gerdt Klingspor och 1799 genom köp till en major Silfversparre, som förskingrade den stora egendomen. Excellensen grefve Gustaf Wachtmeister på Näs i Bärbo tillhandlade sig 1815 ett hemman i Råsta, hvilket sedan kom till hans måg, majoren Samuel Klingenstjerna, som bebyggde och bebodde stället samt hade derunder frälsesäteriet Spatorp, $^1/_2$ mtl, efter förutnämnda Ribbing kalladt Lennartsberg, äfvensom $2^1/_4$ mtl, hvaribland Wreta 1 och Wretatorp $^1/_4$ hemman, allt i samma socken. Klingenstjernas enka och barn ega fortfarande dessa ställen; det öfriga af Råsta eller $1^1/_2$ mtl, tillhörde 1862 4 bönder.

Råstocks gård, se Algutsboda s:n.

Råå. Gästgifvaregård, belägen nära nordöstra stranden af Wettern, på det sydöstligaste utspränget af Nerike, i grannskapet af Råbo-uddarne (så benämnas de många utgreningarne af Wetterns norra udde); $^1/_4$ mil härifrån möter den s. k. *Hemlingsviken*, märkvärdig derföre, att den utgör gränslinien mellan Nerike och Östergötland. Från gästgifvaregården skjutsas till:

Hammar i Nerike	. . . .	$1^1/_4$ mil.
Nykyrka i Östergötland	. .	$1^1/_4$ »
Medevi i d:o	. . . .	$^1/_2$ »

Nyligen stod i Nerikes Allehanda följande att läsa, som här må återgifvas:

«Såsom verkliga under inom växtriket, åtminstone hvad Nerikesområdet beträffar, kan man med skäl anse de, uti sitt slag, högst märkvärdiga träd, hvilka anträffas nära denna gästgifvaregård. Det ena af dessa träd är en lind, hvaraf hvarje gren ensam motsvarar en vanlig, ganska respektabel stam. Sjelfva hufvudstammen har vid marken en omkrets af 26 fot, och ännu 6 fot högre upp utgör omkretsen 25 fot. Lika märkvärdig, som trädets kolossala storlek, är äfven dess egendomliga växtsätt. En del af grenarne hafva nemligen antagit en lodrät rigtning, nedträngt i jorden och der utslagit rötter, hvaraf nya stammar bildats, ehuru dessa af ålder och röta blifvit skilda från moderstammen. Flera lindar af ovanlig storlek, anträffas i grannskapet af den nu nämnda, hvilken likväl är jätten för dem alla, och säkerligen får man uti vårt land sällan se dess like. Helt nära denna lind finnes en En, som i anseende till denna växts benägenhet att under vanliga förhållanden antaga busknatur, måste väcka den största förvåning. Detta träds omkrets vid roten utgör 9 fot, samt 7 fot och 5 tum vid 6 fots höjd från marken. Dess ålder måste vara vördnadsbjudande, då man känner enens långsamma tillväxt. Att dessa träd länge varit ansedda såsom naturföremål af sällsynt beskaffenhet, skönjes af de talrika namn, hvilka blifvit inskurna i deras väldiga stammar.»

Råå. Fiskläge uti Raus socken, Luggude härad och Malmöhus län, beläget vid Öresund, och som 1840 hade 61 huslägenheter, men år 1862 ända till 235, beboddes sistn. år af 935 personer på 216 hushåll. Inbyggarne idka ett lönande fiske och tyvärr en förderflig bränvinssmuggling. Under åren 1859—61 har en hamn, försedd med vågbrytare och fyr, här blifvit anlagd, hvarföre kostnaderna uppgingo till 54,000 rdr rmt. Fiskläget har ofta varit utsatt för fiendtliga besök; så landsteg konung Kristian här, år 1675, med 16,000 man och kringspridde proklamationer, uti hvilka inbyggarne uppmanades att återvända under dansk lydnad. Likaledes d. 1 Nov. 1709 landsatte Danskarne här 16 à 17,000 man, sedan de misslyckats i ett försök att landstiga vid Kysebäcks tegelbruk,

Varnade häraf uppkastades 1712 ett retranchement, som sträckte sig från Råströmmen mot Landskrona till en längd af 4,800 alnar. Likväl kunde ej fiskläget undgå ödet att uppbrännas 1788 af den Ryska eskader, som under kriget mot Sverige låg vid Köpenhamn.

Råö, eller *Knapegården.* Ett och $^1/_2$ mtl frälse-säteri, uti Onsala socken, Fjäre härad, Warbergs fögderi och Halmstads län, är beläget nära hafsviken *Breda Gap,* och har uti bördigare jordmån det vidsträcktaste egoområdet inom socknen; men saknar skog. — Kända egare äro år 1818 quarantainsmästaren på Känsö Backman, år 1862 lotsfördelningschefen Natt och Dag, sjökapten Dannberg samt en herr Backman.

Räfsjö. Ett mtl frälse-säteri uti Fifvelstads socken af Linköpings län och Aska härad, beläget $^1/_8$ mil från kyrkan, uppgifves af Djurberg haft år 1818: 50 t:rs utsäde i god lerjord, knappt höbol, obetydlig skog, prydlig mangårdsbyggnad med vacker trädgård, 3 torp; taxeringsvärdet 1862 var 75,000 rdr rmt. Räfsjö såldes 1645 (efter Tuneld) 1654 (efter Tham) af Nils Person Natt och Dag till grefve Axel Lillje d. ä., egdes 1687 af dennes son, grefve Axel, som säteri, dock ej utan anspråk å kronans sida; sednare egare från år 1829 hafva varit handl. S. J. Wallberg, sadelmakaren Ahlstrand i Wadstena och Lars Persson år 1862.

Räfsnäs. Kungsgård, bestående af $5^1/_2$ mtl krono-säteri med qvarn med 4 par stenar samt Wannesta såg med 6 blad, är belägen i Thoresunds socken, Selebo härad och Nyköpings län, naturskönt, på ett utskjutande näs i den herrliga Gripsholmsviken af Mälaren och omgifven af ängar med sekelgamla ekar samt löfskogsklädda höjder och berg. Vid egendomen finnes väl någon s. k. björkjord, men god och stark lera är eljest rådande. Till kungsgården höra, förutom sju torp, de mindre och i närheten liggande Mälare-öarne Obygdön, Ridön, Långholmen, Högholmen, Köttholmen och Långöhrn; och genom en mängd kronodagsverken från Öfver- och Ytter-Sela socknar har gården en betydig arbetsstyrka. Hela taxeringsvärdet 1862 var 163,500 rdr rmt, hvaraf 120,000 rdr för sjelfva Räfsnäs. — Räfsnäs är ett gammalt gods, som tillhört de äldre Sturarne, ifrån och med riksrådet och riddaren Algot Månsson (död 1426), hvilken var under konung Albrechts regering en bland de mäktigaste i riket och den första af slägten, som man vet bodde der, till och med riksföreståndaren Sten Sture den äldre. Efter Sten Stures död kom det till hans systersson, riksrådet och riddaren Eric Johansson Wase, och ärfdes af sonen, sedermera kon. Gustaf I, hvilken testamenterade det till sin yngsta son, hertig Carl af Södermanland, sedan kon. Carl IX. Räfsnäs har derefter varit förlänadt till flera olika personer, såsom Carls båda gemåler, Maria af Pfalz och Christina af Holstein, hertig Carl Philip, enkedrottning Maria Eleonora, riksdrottset grefve Magnus Gabriel De la Gardie, som tillhandlade sig det jemte Ekolsund och gods i Österbotten af kronprinsen Carl Gustaf. Räfsnäs skall ock blifvit skänkt af drottning Hedvig Eleonora (Carl X:s gemål) till den vackra Juliana, landtgrefvens af Hessen-Eschwegens dotter, som var föremål för Carl XI:s första kärlek. Hon hade sitt hof här ännu 1675. År 1686, vid kon. Carl XI:s reduktion, hette det »kronan förbehållet», och har sedan varit utarrenderadt för dess räkning. Från 1728 känner man arrendatorerna; och äro dessa en sekreterare Pincier, hofmarskalken frih. Gustaf von Düben, kommerce-rådet Olof von Törne och presidenten grefve Johan Georg Lilljenberg, som 1770 fick det på 100 års arrende, emot 350 daler 18 öre $2^3/_4$ penning silfvermynt årligen: ett exempel, bland de många, huru med kronans egendom ställts klokt och visliga. Grefve Lilljenberg dog 1798 på en af sina många enskilda gods, det i samma socken varande Herresta, och hans arfvingar bortslöto arrendet till andra. Huru Räfsnäs var bygdt under Sturarnes och Wasarnes tid, är icke bekant. Det fordna slottet af sten, 80 alnar långt och 15 bredt, med en flygel åt östra sidan, och af hvilket slott en afritning ses i Dahlbergs Svecia Antiqua et Hodierna, lät konung Carl IX uppföra på en höjd, nära gårdens n. v. läge, hvadan från slottets fönster var en storartad utsigt öfver den öbeströdda viken.

Slottet, såsom för stort och kostamt att underhålla, då ingen kongl. person, i anseende till det närbelägna Gripsholm, någonsin bebodde det, fick så småningom förfalla, och försåldes slutligen på offentlig auktion år 1773, då alla materialerna efter detsamma bortfördes. Nuvarande åbyggnaden är ett envånings trähus med frontespiser, liggande nedgömdt i trädgården, der en stor, ihålig ek, dels skadad af tiden dels af åskan, skall vara planterad af konung Gustaf I. Tvänne andra »kunga-ekar» finnas der också: den ena satt 1758 af Gustaf III, den andra 1783 af Gustaf IV Adolph, således i hans 5:te år. Sin största historiska märkvärdighet har dock Räfsnäs ifrån Gustaf Wasas första tider. Här, på denna sin faders mödernegård, har den stora mannen tidtals vistats i sin ungdom, och hit tog han sin tillflykt, när han, undsluppen danska fängelset, icke kunde ha någon fristad hos sin svåger och syster, Joachim Brahe och Margaretha Wase, på Tärnö; här tillbringade han i hemlighet October månad 1520, endast förtroende sig till den gamla erkebiskopen Jacob Ulfsson, hvilken dragit sig undan verldsbullret till Mariefreds kloster, men som afstyrkte honom ifrån det svåra företaget att rädda fäderneslandet; här slutligen, på detta gamla Räfsnäs, mognade i Gustafs sinne planen för det stora befrielseverket, och den beslöts här, då han, gående af och an i en löfrik äng, under orolig väntan på ett bud, det han afsändt till Stockholm, möttes af sin svåger Joachim Brahes räntmästare, som för tårar och jämmer knappast kunde förtälja om sin husbondes och om Gustafs egen faders ömkliga slut i det ohyggliga Stockholmska blodbadet den 8 November. Endast medtagande några dyrbarheter och den pålitligaste af sin faders tjenare, som dock snart fegt och lömskt öfvergaf honom, flydde Gustaf öfver det närbelägna Kolsundet, och så vidare till Dalarne. Minnena af de skickelsedigra händelserna under hans befrielsekrig höra icke hit, såsom förknippade med andra ställen, — ställen, hvilka blifvit lika kära för fosterlandsvännen, som det åldriga, här i korthet beskrifna Räfsnäs.

Räfsunds socken, se Refsund.

Räfverud, *Norra* och *Södra.* Ett mtl frälse och 1 mtl skatte, äro belägna uti Wisnums socken af Carlstads län; det förra, taxeradt 1862 jemte tillhörande såg till 60,000 rdr rmt, hade 2 egare, det sednare, tax. till 14,900 rdr, hade 6 egare; på egorna bodde 14 hushåll. År 1403 tillbytte sig — enligt Fernow — Riseberga kloster Södra Räfverud af Björn Joarsson, som i vederlag erhöll $^1/_2$ vestra *Burvik* (Bjurvik) $^1/_2$ *Edhit* och *Näsit,* äfven belägna i Wisnum.

Räknebo. Gästgifvaregård uti Bohus län; skjutsas till:

Uddevalla, v.	$^7/_8$	mil,
eller direkt till *Herrestad,* v.	$2^7/_8$	»
Almås, ö	$1^1/_{12}$	»

Rälla. Ett mtl skatte uti Högsrums socken af Ölands Norra Mot och Kalmar län, tax. 1862 till 40,000 rdr rmt, eges af landsfiskal C. Kindborghs arfvingar, som äfven ega 1 lott i skogsparken *Rälla-tall,* indelad i 14 lotter, taxerade till c:a 14,000 rdr rmt. — Se vidare art. Högsrum.

Rällinge. By i nordvestra delen af Fogdön, hörande till Helgarö socken, Åkers härad af Nyköpings län och liggande ej långt ifrån den fjärd af Mälaren, som kallas Granfjärden, samt bestående af $2^1/_8$ mtl sk., 3 fr., hvaraf 1 mtl med 41 tld åker och äng, och lydande under Hesselbyholm. Stället, hvilket fordom hette *Renninge,* är anmärkningsvärdt, emedan på dess egor finnas lemningarne efter den borg, hvarest Ingjald Illråda, för att undgå Ivar Widfamnes välförtjenta hämnd, innebrände sig sjelf, sin dotter Åsa och sina hofmän. Han tillställde nemligen ett stort gästabud för hofmännen och, sedan alla dessa voro druckna, satte han eld på byggningen. Borgens rudera äro belägna vidpass 2,000 alnar ifrån sjöstranden på en bergshöjd, som numera blifvit så öfverväxt med skog, att det faller sig ganska svårt att taga reda på murarne, hvilka mycket nedrasat. Deras omkrets är oval, och utgöras de af trenne inom hvarandra gående ringar af hopstaplade kullerstenar. Den öfre och inre af dem består af mindre sådana samt är med stor omsorg anlagd sluttande. Dess genomskärningslinea håller på längden 108 och på bredden 75 alnar. Öfversta ringmurens ingång är

i nordvest den medlerstas i öster och den nedersta, som innehåller de väldigaste stenmassorna, har sin öppning mera i sydost. Landsträckan nedanför sänker sig åt Mälaren, hvilken sannolikt i fordna tider stått högre, och således helt nära det berg, hvarpå Ingjalds historiskt märkvärdiga borg var belägen. Två mtl af frälsehemmanen tillbytte sig Jesper Andersson Cruus den 20 September 1647.

Rälls- eller *Löa-hammaren.* Jernbruk, se art. Löafjerding.

Rämen. Masugn uti Tuna socken af Stora Kopparbergs län, uppförd 1665 vid sjön Rämen, har en årlig tillverkning af c:a 4,000 *sk℔* tackjern. Under bruket lyder $59\frac{11}{32}$ stig i skatt, som brukas af 12 st. åboer, såsom kolare, eller, efter annan uppgift, 125 tld 28,332 kpl. jord med tillhörande husbehofsqvarn och såg, allts. taxeradt 1862 till 66,694 rdr (hvaraf 15,000 rdr för masugnsbyggnaden, med rostugn, krossverk och kolhus, allt af trä). Malmen hemtas ur egna grufvor i Tuna Hästberg, Idkärrberget, Torrstensberget och Gräsberget. Masugnen köptes år 1859 från egaren till Uttersbergs stångjernsbruk i Westmanland af friherre Carl Fr. Nieroth på Schisshytte bruk. Adress: Smedjebacken & Räms masugn.

Räms socken, se art. Näsräm. *Rämsverken* utgöras af Liljendal och Myhrmansfors bruk, till hvilka artiklar hänvisas samt af Räms masugn, taxerad 1862 till 20,000 rdr rmt. Af Rämshyttan utgör $\frac{13}{32}$:delar hufvudgården till Myhrmansfors bruk, och taxerades 1862 till 235,600 rdr, öfriga $\frac{19}{32}$:delar, taxerade till 56,100 rdr, egdes af 6 bergsmän.

Rämninge. Två mtl frälse uti Hellestads socken af Finsponga-läns härad och Linköpings län, höra till Finspongs-godset; fastighetsvärdet 1862 var 25,000 rdr riksmynt.

Ränkeneds jernväg för hästkraft mellan sjöarne Ränken och Glafsfjorden i Wermland, 14,600 fot lång, är fullbordad 1855. Arbetet, som blifvit understödt med ett statslån af 37,500 rdr rmt, har kostat nära 90,000 rdr rmt. På den plats, der jernvägen nu stryker fram, har i fordna tider varit en utbytesplats mellan Svenskar och Norrmän, och anses stället varit beläget vid en källa kallad Thors- eller Tergeskälla, som är belägen mellan Suluvik, Glafsfjordens nordligaste vik, och Ränkened.

Ränneslätt, $^1/_4$ mil från Ekesjö, vid det höga berget Soåsen, är Smålands husar- och grenadier-regementens mötesplats. Straxt vester om slätten vid hemmanet Risa säges konung Erik XIV år 1564 hafva mönstrat sin armé.

Rätan. Annex-socken till Bergs pastorat, är belägen uti Jemtlands läns Södra fögderi, 8 mil i söder från Östersund, $4^1/_2$ mil från Berg, samt gränsar i öster och söder till Öfver-Hogdal och Sveg i Härjeådalen, samt till Hafverö i Medelpad, men omslutes för öfrigt af höga berg och öde skogar; arealen är 8,882 qvadr.-mil, hvaraf 0,394 vatten. Näringsmedel äro enahanda med moderförsamlingens, dock idkas här isynnerhet myrjernstillverkning; de liar, som tillverkas inom denna socken, äro utmärkta framför andra orters. *Klåckåskjälen* är ibland annat bekant för ymnig myrmalm. Skogen är vidsträckt, så att mycken afsättning kunde påräknas, om Ljungan blefve flottbar. Fiske idkas i flera små sjöar, men särdeles i nämnda elf. På 1770-talet funno fiskarne i Rätan en lax, hvilken de ansågo som ett vidunder och förde den till prestgården. Undret förklaras likväl af Hülphers sålunda, att då Matforssen i Tuna i Medelpad blifvit upprensad 1767, så har laxen genom den kunnat inkomma i sjön. Pärlor hafva fordom blifvit tagna i trakten åt Hafverö. Kyrkan, af trä, ligger vid Ljunga-elfven, $2^1/_4$ mil från Klöfsjö. Barnundervisningen bestrides uti en fast skola och två flyttbara småbarnskolor. Komministern har boställe i denna socken.

Folkmängd. 1805 — 1862.	Hemmantal. sk.	kr.	Taxeringsvärde år 1862.
381. — 838.	$11\frac{1}{3}$.	$3\frac{1}{8}$.	377,850 rdr rmt.

Bevillningen efter II och III art. var år 1862: 231 rdr rmt. Af hemmantalet hörer $1\frac{33}{36}$ mtl i byarne *Lenstersjö, Kroknäs, Öfver-* och *Ytter-Turinge* blott i civilt afseende hit, i kyrkligt åter till Hafverö socken. Gårdar med högsta taxeringsvärdet äro $3^2/_3$ tld *Hede,* tax. till 12,000 rdr; $1^5/_{16}$ tld *Handsjön,* tax. till 10,000 rdr rmt. — Af öfriga byar nämnas *Björnberget, Bryngelhögen, Digerberget,* hvaraf n:o 1, 2, 3, hvardera om $^1/_6$ mtl, jemte kronotorpet Digerberg, hafva blifvit skilda från Bergs socken, enl. Kammar-kollegii skrifvelse den 20 Aug. 1857, och tillagda denna socken. *Hvitvattnet, Klaxås,*

Nederhögen, Söderhögen, $15^2/_3$ tld*) *Rätansby*. Adress: Östersund.

Rättvik. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Rättviks kontrakt af Westerås stift, utgöres af Rättvik, modersocken, med kapellet Boda, som dock skall, enl. Kongl. brefvet af d. 27:de Juni 1856, vid nuvarande pastors afgång, skiljas härifrån. Pastoratet är beläget $19^1/_4$ mil från stiftsstaden. — *Rättvik* socken uti Stora Kopparbergs län, belägen $6^3/_4$ mil n. n. v. från Falun, hörer i administrativt samt kameralt hänseende till Nedan-Siljans fögderi, i judicielt till Österdalarnes domsaga, Rättviks och Ore socknars tingslag, med tingsställe vid Lerdal. — Socknen, hvars höjd man ungefärligen kan beräkna till mellan 640 och 1,291 fot öfver hafvet, gränsar i norr till Ore, i öster till Alfta socken i Helsingland och Svärdsjö, i söder och vester till Leksand, Siljan och Mora, hvilken sistnämnda socken äfven möter i nordvest. Största längden är 4,8 mil och bredd 2,8 mil; hela arealen är 9,8 qvadr.-mil eller 225,781 tld, hvaraf 4,583 tld mossar (eller 22,915 qv.-ref), samt 17,941 tld vatten (eller 89,705 qvadr.-ref). Socknen, som anses hafva namn af den raka vik, hvilken från Siljan sträcker sig fram till kyrkan och är 1 mil lång samt $^3/_4$ mil bred, är utom Bingsjö finnmark delad i 4 fjerdingar, nämligen: *Sörbygge-, Westbygge-, Gärdsjö-* och *Ofvanheds-* eller *Kapells-fjerdingen*. Rättvik är icke allenast en af Öfre Dalarnes bördigaste, utan ock vackraste socknar. I synnerhet utmärker sig den till Siljan gränsande bygden för sina härliga naturtaflor. Mot öster deremot, der landet är mindre odladt och bebygdt, antager naturen ett mera vildt och dystert skaplynne. Minst en tredjedel af socknen mot Svärdsjö är till det mesta ett ödsligt skogshaf, lika tröttande för sinnet som mödosamt för kroppen att genomvandra. Har man lyckligen och väl sträfvat sig igenom denna vildmark, öfverraskas man dock på det angenämaste af den leende och bördiga Bingsjö-dalen med sin lilla rödmålade kyrka och flera välbyggda gårdar. I allmänhet är landet mycket omvexlande med höjder och dalar, bland hvilka talrika sjöar och kärnar ligga strödda rundtomkring. Ehuru bergen icke äro mycket sammanhängande, utan snarare flockvis spridda och fristående, torde de dock få anses såsom utskjutande grenar af den bergssträckning, som från norrska fjällen fortgår i sydost och delar sig på båda sidor om sjön Amungen. Bland de anmärkningsvärdaste bergen må nämnas: *Ormberget, Råda* eller *Falltopp, Malmberget, Oraklitt, Orberget, Hedåsberget,* hvaraf ock en del kallas *Lerdalsberget,* hvars skönhet i anseende till sina nästan helt och hållet odlade sidor är vida känd och prisad. I detta berg ha blifvit funna malmer af flera slag. *Silfverberget* i grannskapet af Boda kapell. *Osmundsberget,* se den art. *Hökberget,* en mindre kulle några hundra alnar från kyrkan, består till största delen af kalksten och är märkvärdig derför, att kaplansgården varit fordom här belägen samt att den utmärkte juristen Johan Stjernhök deraf tog namn, såsom född i nämnda gård år 1596.

Bland socknens många vattendrag, sjöar och kärnar märkas: *Siljan,* som dock endast genom den vesterifrån inskjutande Rättviken sträcker sig till denna sockens område, se vidare den art. *Amungen,* på gränsen mot Helsingland. *Ljugaren,* se den art. *Wärmdalen,* af endast 600 fots längd, eger så stort tillflöde, att det vissa tider drifver en sqvaltqvarn, men har deremot ingen afledning och ändock håller vattnet alltid sin jemna höjd. Denna kärn är dessutom fiskrik. Uti *Igelkärn* finnas blodiglar. I *Norra Ockran* har åtminstone fordom funnits perlmusslor. *Styggforssen,* $^1/_4$ mil från Boda kapell, är ganska märkvärdig för sitt fall af 120 fots lodrätt djup, som höst och vår håller en tämligen betydlig vattendrägt och frambringar vid dessa årstider ett dån, som höres vidt omkring. Vester om fallet finnes en grotta, som ser ut likasom vore den innbränd eller huggen i berget, och bland allmogen går sägner om troll, som der skall haft tillhåll. Att tjufvar uppehållit sig derstädes 1668 vet man åtminstone med visshet. Hülphers berättar att en mjeltsjuk man 1712 ville begagna detta bråddjup till ättestupa och red i sporrsträck mot dess brant, men hästen kastade hastigt om

*) 16 tld = 1 mtl.

vid den yttersta kanten, och räddade derigenom både sig och ryttare. Sjelfva fallet stupar genom ett starkt lutande lager af grå och röd mergelskiffer och sandsten, som gränsar intill blekröd, qvartsådrig hälleflinta och ytterst en småkornig granit. Öster om Styggforsen anträffas en fin, seg och oljefull lera, som då den brännes blir röd och hård. I sjelfva klippbranten tagas bryn- och slipstenar, i hvilka stundom anträffas bolus. Inom socknen förefinnas mineralier af flera slag, t. ex. silfver, bly, koppar, jern, zink och spat. Inom Öfre Dalarne torde ock ingen socken i geologiskt hänseende vara så rik och anmärkningsvärd som denna. Måhända gömmer den i sitt sköte stora skatter, som ännu icke blifvit bragta i dagen. Vid *Oraklitt* finnes en mineralkälla, och i Saltlokberget skall fordom saltkällor varit bekanta. Från Hedsås eller Lerdalsberget vid byn af samma namn, der Enån utfaller i Rättviken, uppväller en kalkhaltig källa, som redan af ålder begagnats till helsobrunn af sockneboerna. Den kallas *Alguts-* eller *Ablus*-källan, och tros denna benämning härledas från latinska ordet abluo, twå, rena. Med afseende på dess temperatur (7 ^{0} Cels.) och rika vattentillgång, anlades här 1847 en *Kallvattenkur-inrättning*, hvartill medel anskaffades af ett bolag, som bildades genom fältläkaren, doktor C. F. Wettergrens omsorg. Sjelfva källan ligger 26 fot högre än badhusets tak och förser hela badinrättningen med dess vattenbehof. Anstalten, som från början var beräknad för 50 à 60 personer och anlitades då ganska mycket, särdeles af fattig allmoge, upphörde dock efter 5 år, sedan anläggarens bemödande att erhålla understöd af allmänna medel misslyckades. Af rofdjur äro björn, varg och lo de vanligaste, och anställa stundom ganska stor förödelse bland boskapen i de aflägsna fäbodarne. Elg finnes väl, men är synbarligen i aftagande. Utter, gräfsvin och mård äro icke sällsynta i de aflägsna skogarna. Såsom en sällsynt tillfällighet må nämnas, att år 1858 hittades på isen i Rättviken en död fogel, som kallas *Alkekung* (Mergulus alle) och tillhör, enl. Nilsson, de nordligaste delarne af polarhafvet. Sjelfva Island ligger söder om dess egentliga hemtrakt. Vid Ickholmen sköts 1861 om våren en hafstjäder (*Phalocrocorax carbo*). Inom växtriket förekommer här åtskilligt anmärkningsvärdt. Bland ädlare trädslag finnas här och hvar några enstaka exemplar af lönn, lind och ask. Egentliga skogen utgöres af tall, gran och en, samt den sig allt mer och mer utbredande björken. Rönn, asp, hägg, vide, sälg och andra för klimatet vanliga löfträd äro här allmänna. Vid Stumsnäs och Westbjörken hafva ekar blifvit planterade och synts ega trefnad. Jordmånen är i allmänhet bördig och anses vara nära nog den bästa kring Siljan. Åkerjorden, som upptager 4,889 tld (eller 24,445 qvadr.-ref.), utgöres allmännast af kalk, lera, sand eller grus. På de trakter, der kalklagren framgå, såsom kring en del af Rättviken och inom kapellbygden, gifver jorden de bästa och rikaste skördarne. I Finnmarken och en del af Westbjörkens och Bleckets byar förekommer vanligast svartmylla, blandad med grus eller klappersten. Ängsmarken, som består dels af hård- dels af sidvall, är af medelmåttig beskaffenhet och upptager 20,377 tld (eller 101,885 qvadr.-ref.). Genom markens ojemnhet förekomma sällan några stora, sammanhängande åkerfält, utan äro dessa merändels brutna efter bergsluttningarne och efter traktens läge, större eller mindre. Åkerjordens betydliga höjd och jordens kalkhalt bidraga ock väsendtligen till sädens tidiga mognad och ovanliga godhet. *Näringar:* Åkerbruk och boskapsskötsel äro socknens hufvudnäringar. Åkerbruket å fast mark har vanligen så bedrifvits, att efter träde sås råg, derefter korn med gödsel samt slutligen ärter eller blandsäd, hvarefter jorden ånyo trädes. Äfven brukas att å den delen, som är i ordning att trädas, sätta potates, hvarefter sås korn utan gödsel. Efter 3:ne års medeltal beräknas att inom socknen årligen utsås ungefär 12 kubikfot hvete, 1,795 kub.-fot råg, 11,970 kub.fot korn, 630 kub.fot hafra, 2,394 kub.fot blandsäd, 2,992 k.f. ärter, 12,600 k.f. potates, 296 k.f. linfrö. Att gräsodlingen är i märkbart stigande synes deraf, att minst 2,000 ℔ klöfver och timotheifrö årligen köpas till utsäde, hvilka vanligen lemna ganska vackra

skördar. Träd- och kryddgårdsskötsel har af allmogen först på sednare tider i någon mån börjat idkas.

Antalet af hästar beräknas till 1,020, af oxar och tjurar till 100, af kor till 4,000, af ungnöt till 1,300, af småkreatur till 10,500, af svin till 1,330 st. Öfver hufvud taget har kreaturens antal ökats på de sista 25 åren med 25 %.

Rättviks skogar (skogs- och betesmarken upptager 177,991 tunnland eller 889,955 qvadr.-ref.) hafva isynnerhet varit, men äro väl ock ännu, åtminstone delvis, af högt värde. I allmänhet är skogen närmast byarna mycket anlitad, och gäller detta främst om Sörbyggefjerdingen. I likhet med andra Dalsocknar, har äfven Rättvik på sednare tider försålt afverkningsrätten för vissa år till så stort omfång, att dessa s. k. arrendeskogar tillsammans utgöra minst $^1/_3$:del af hela arealen. St. Kopparbergs bergslag och Hofors' bolag hafva sålunda tillvällat sig omkring 112,000 qvadr.-ref., men med rättighet att afverka endast mogen skog. Deremot hafva de kringliggande bruken *Dådran, Ickholmen, Svabensverk, Furudal* och *Dalforss* å betydliga marker förvärfvat sig obegränsad afverkningsrätt. Under åren 1856—60 har det vattendrag, som löper genom Sundborn, Svärdsjö och Rättviks socknar och kommer från sjön Amungen på gränsen af Rättviks, Ore och Alfta socknar, blifvit gjordt användbart för timmerflottning till de vid Hosjön nära sjön Runn och i närheten af Korsnäs jernvägsstation anlagda ångsågarna.

Tullmjölqvarnar finnas vid Styggforsen, Enån, Kungsholm och Ickholmen. Härtill komma husbehofsqvarnar vid Dådran, Ensen och Utby samt omkring 100 s. k. sqvaltor. Sågqvarnarnas antal uppgår till 18.

Bland *binäringarna* intaga vinterkörslorna främsta rummet. Sedan så stora skogsdelar blifvit försålda, torde dock vinsten af kolningen mycket förminskas; men malm- och jern-körningen är ännu en indrägtig inkomstkälla. De vidsträckta och rika kalklagren gifva åter en annan del af allmogen en god biförtjenst medelst deras tillgodogörande genom bränning. För närvarande finnes väl icke mer än en ordentlig kalkugn, nämligen vid *Wittningsberg*, der stundom tillverkningen uppgår till 7,200 kub.-fot årligen; men deremot äro s. k. kalkmått upptagna på flera ställen. Obränd kalk säljes ock omedelbart ur brotten, som äro ganska många. Rättviksfolket, särdeles inom Vestbyggefjerdingen, sysselsätter sig äfven med handaslöjder. Nedåt landet afsättas en mängd slöjdalster, som äfven för sitt billiga pris äro allmänt kända och eftersökta. Hvart man vänder sig, ser man ju antingen en byrå eller ett klockfodral af Rättviks tillverkning. Målarekonsten idkas ock härstädes. Äfven klensmeder finnas på flera ställen. Från Wikarbyn fås de flesta och vackraste alstren af de olika handaslöjderna. För närvarande finnas inom socknen 5 handlande, 5 mjölnare, 8 handtverkare.

Klimatet är, såsom allestädes kring Siljan och i Dalarnes högländta bygder, rent, sundt, och helsotillståndet ovanligt godt. Folkmängden utgjorde år 1757: 4,372 personer; hushållens antal besteg sig till omkring 1,000. Den 1 Jan. 1862 utgjorde befolkningen i moderförsamlingen och finnmarken 7,458 och i Boda kapell 1,990, eller tillsammans 9,448 personer. Backstugusittare och lösa personer finnas ganska få. Genom den fortgående seden att skifta jorden arfvingarne imellan hafva de nästan alla någon, om än aldrig så liten jordlott. Rättviks allmoge är till lynnet mer trög än omgifvande grannar, men också måhända den, som inom hela öfre Dallaget trognast häfdat förfädernas redbara dygder. Rättviksbonden, med mer mörklagd hy, bredare och rakare ansigtsform, röjer tydligen sitt ursprung från en annan stam. Växten är knotig och ovanligt lång, den längsta, som någon allmoge i Dalarne har. Ännu bibehålles den gamla klädedrägten i sitt ursprungliga skick, och man fortfar att bära benkläder af linne och vadmal, hopknutna ofvan foten, i likhet med Nordbon under äldsta hednatiden. Samma kostym bäres af de Götiska krigsfångar, som finnas afbildade på Colonna Trajana i Rom. Finnarne ligga framför socknemännen så väl i bostädernas prydlighet som äfven i födoämnenas omvexling, men hafva i öfrigt helt och hållet antagit de sednares både drägt

och lefnadsvanor. Rättvik kan för öfrigt anses såsom den jemnast bergade socknen i Öfra Dallaget. Bland plägseder och bruk, som kunna vara af för socknen mer egendomlig beskaffenhet, vilja vi anföra *trolofningen,* som skall ske nattetid, hemligt och vid ljus, samt i närvaro af endast gifta karlar — 2:ne å hvardera kontrahentens sida. De unga tu taga hvarandra då i hand, hvarvid brudgummen skall hafva uti sin en skänk, bestående af en ring, ett spänne eller dylikt. Nu ställa sig 2:ne af vittnena mellan kontrahenterna, så att de med dessa bilda ett kors. Sedan tillfrågas de unga, om de vilja hafva hvarandra till äkta, och om detta bejakas, «slå vittnena upp», d. v. s. skilja parets händer, då ringen eller gåfvan naturligtvis stannar i brudens; hvarefter de trolofvade sätta sig ned jemte vittnena, för att äta och dricka. Bröllopsceremonierna äro af ganska vidlyftig beskaffenhet, hvarför de ock under denna redan nog vidlyftiga artikel måste förbigås. Ett annat bruk må endast tilläggas: *sången för lik.* Det gamla bruket fortlefver ännu, att man tidigt om Söndagsmorgonen samlas i sorgehuset och efter hållen bön sjunger några psalmer inne i stugan, der liket är ställdt, samt dermed fortfar ute på gården, medan locket pålägges och kistan utbäres. Att detta är en qvarlefva från katholicismen, är väl klart af bönen, som då läses; men den fromma, mindre upplysta enfalden med sina gammaldagsseder och sin obetingade vördnad för ärfda minnen tager icke anstöt af denna bön, hvaraf ett fragment lyder sålunda:

»Om aftonen, när vi till sängen gå, Begynna vi på Jesum att kalla, Så går det oss väl både till själ och kropp Om lyckan vill med oss stånda. Hvem lyser i detta hus? Det är Jesus Christus allt med sitt ljus. Hvem hafver diktat psalmen? Jungfru Maria.»

»Och Gud bevare oss allesamman, Gud bevare båd' barn och blomma! Gud låt icke döden för dörren stå! Gud låte icke synden i huset ingå! Den psalm vilja vi sjunga, Hvar afton vi till sängena gå. Så följa oss alla Guds änglar.»

I historiskt afseende kan ingenting anföras angående socknens första bebyggande; icke ens vet man med säkerhet, när den bildades till särskild församling. Det äldsta dokument, som ännu finnes i behåll rörande socknen, är en köpeafhandling af 1320, angående *Glistjerna* bys tillerkända rättighet att fiska i Amungen. Af pastorer från katholska tiden har biskop Rudbeck antecknat den 3:dje i ordningen såsom död 1513. Under norska konungen Olof Haraldssons (den Heliges) bekanta tåg genom «Jernbäraland», Jämtland och öfver norska fjällen före slaget vid Sticklarstad (1030) säges han dragit fram äfven här förbi Rättvikens stränder och då grundlagt det kapell, som sedermera förvandlats till moderkyrka. En ännu fortlefvande sägen förmäler ock, att konungen vid samma tillfälle förutsagt Boda kapells framtida uppkomst. Enligt traditionen skulle näml. konungen under nyssnämnda tåg hafva stannat på »Bodbacken» och yttrat: «I framtiden blifver här nedanför ett kapell af trä och ännu längre fram här, der vi stå, en kyrka af sten». Dessa båda profetior gingo ock i fullbordan, den förra 1618, då träkyrkan uppfördes på den af S:t Olof utsedda platsen nedanför backen, och den andra 1847, då nuvarande kyrkan af sten grundlades på sjelfva kullen invid vägen. I afseende på de för hela Dalarne så kära minnena från Gustaf Wasas underbara irrfärder genom dessa bygder berättas, att han från sina äfventyrliga gömställen vid Lungsjöån och Kungshögen inom Leksandsrå fördes af Svärdsjöbönder från Marnäs genom Leksands-skogen öfver Fäbodesjön, Ungsjön och Ljugarn förbi Undsättholmen, Warnäs och Fiskholmarna till Nedra Gärdsjö by, der han uppehöll sig någon dag för att vårda det sår, Danskarne gåfvo honom genom halmlasset i Svärdsjö *). Härifrån begaf han sig ned till kyrkan, der han på kyrkvallen för första gången framträdde offentligen i Dalarne och talade till den församlade menigheten om den öfverhängande fara, hvaruti fäderneslandet sväfvade. På hans uppmaning att höja frihetens banér mot den blodtörstige tyrannen, heter det, att »bönderna lyssnade till hans ord och voro icke ovillige; likväl skulle de först inhemta gran-

*) Enligt en gammal, i Rättviks kyrka ännu förvarad anteckning förlägges händelsen med Gustafs färd i halmlasset, då Sven Elfsson stack sin häst i foten, till Ljugaren. Uppgiften anses dock mer såsom en fosterländsk ifver att tillegna sig en afundad förtjenst om den biltoge flyktingen, än såsom en historisk upplysning af något värde.

narnes tanka». Gustaf, nöjd med denna början, fortsatte under goda förhoppningar härifrån öfver Siljan sin färd till Mora. — Det berättas, att en mängd dalpilar varit skjutna uti en nu mer nedrifven klockstapels öfversta del; man förmodar, att detta skett 1520, då ett parti af Kristians folk i Rättvik förföljt Gustaf I under dess flykt i Dalarne; men rädda för den uppretade allmogen gömde de sig i klockstapeln, der de af pilarne blefvo hemsökta. Konung Gustaf fann uti Rättvik sitt första och pålitligaste stöd mot den s. k. Daljunkaren. Af ett konungens bref d. 13 Juni 1531 upplyses man, att menigheterna i Rättvik, Mora, Orsa och Westerdalarne beredvilligt gingo konungens önskningar till mötes med att aflemna vissa kyrkklockor och kyrkotionde till gäldande af rikets skuld till Lübeck, då deremot de omgifvande socknarne häraf förleddes till upproriska stämplingar och våldsamheter. Detta konungens tacksägelsebref finnes infördt i Diplomatarium Dalekarlicum, del. II, pag. 192. Under det sista allmänna Dalupproret 1743 var Rättvik äfven indraget i oroligheterna. Då kon. Gustaf III år 1788 i nödens tid, i likhet med sina förfäder, sökte stöd och hjelp hos Dalarnes befolkning, var Rättvik ock bland de socknar, som med beredvillighet slöto sig kring den betryckte konungen till fäderneslandets räddning.

Bingsjö finnmark, afstängd genom Amungen och Ljugaren till ett land för sig, blef bebyggd långt sednare än moderförsamlingen. Detta antages hafva skett i början af 1500-talet, då en utvandrare från Östbjörkens by slog sig ned vid en vik af Amungen, ett stycke från det ställe, der Dalstugans by nu står. Dalstugan leder ock sin uppkomst icke från finsk stam, utan från moderförsamlingen. Sedermera och, som det säges, under Carl IX:s tid, inkom en finne, Mårten, som valde sin bostad i Finnbacka, derifrån sedan utflyttningen skedde till Bingsjö. Åtminstone en del af befolkningen i sistnämnda by leder dock sin härkomst från en särskild finnstam, inkommen från Källsjön i Ockelbo socken af Gestrikland. Finska språket är nu utdödt; men åtskilliga finska benämningar fortlefva, såsom t. ex. *Pinilla* (åker), *Lappiko* (en sved), *Kalokorp* (en röjning). Några egentliga minnesmärken från forntiden finnas väl icke; men följande byggnader torde vara förtjenta af att omnämnas: I *Brogården* inom nedra Gärdsjö förevisas ännu en källare, der, enligt sägnen, konung Gustaf I skall hafva hållit sig dold en dag. Den norra flygelbyggnaden i Rättviks prostgård inrymmer en sal, som ännu kallas *kungssalen* till minne deraf, att kon. Fredrik I skall derstädes hafva roat sig med målskjutning, hvarefter väggarne ännu skola bära märken. Byggnaden, redan utdömd 1759, qvarstår ännu såsom ett vittnesbörd om flydda tiders väldiga timmer och bastanta byggnadskonst. Angående en gammal runskrift i en tall vid Draggaröset kan läsas i Kröningssvärds Diplom. Dalek., supplement 49. Kyrkan, belägen på en liten utskjutande udde i Rättvikens innersta bugt, är en regulier korskyrka, bestående af det ursprungliga S:t Jacobs kapell och fyra sedermera verkställda tillbyggnader. Emedan i kyrkan tillförne funnits förvaradt ett jernkors, på hvilket varit fästa 5 stycken kopparkulor, prydda med bilden af S:t Olofs hufvud, händer och fötter, de sistnämnda trampande på en drake, har man antagit, att kyrkans första grundläggning skett af förut nämnda norska konung Olof Haraldsson vid hans tåg genom bygden. Till reformationstiden kallades ock kyrkan S:t Olofs kyrka, men fick sedan namn af S:t Jacobs, emedan den på Jacobs dag invigdes till luthersk gudstjenst. Kyrkan håller invändigt 140 fot i längd, 112 fot i bredd och 38 fot i höjd. Härtill kommer sakristian i kyrkans östra ända, som i längd håller 30 och i bredd 42 fot. Taket är invändigt bildadt af 5 hvalf och utvändigt belagdt med spån; golfvet af gamla grafstenar och huggen täljsten. Fem dörrar leda till detta tempel, hvars af granit, sandsten och tegel uppförda murar äro genombrutna af 14 fönster med hvälfda betäckningar. Kyrkan skymmes och förtynges dock invändigt af 3:ne läktare. Kyrkokassan eger en behållning af 8,652 rdr 71 öre rmt. Kyrkogården, på sednare tider till ett betydligt omfång utvidgad ned emot Siljan, omgifver kyrkan på alla sidor och beskuggas af lummiga

träd, planterade vid den kringgärdande stenmuren. Under grafstenarna och jernhällarna slumrar flertalet af församlingens lärare. Bland dessa grafvar må särskildt nämnas den, som betäcker stoftet af den 91-årige komministern, seniorn bland stiftets presterskap, Anders Burelius, som afled år 1834, efter att härstädes hafva tillbragt hela sin tid i kyrkans tjenst först såsom adjunkt, sedan som skolprest och slutligen såsom komminister, eller tillsammanlagdt i 66 år, alltigenom högt älskad och värderad. En minnessten, som ännu 1760 utvisade 2 alnars höjd, men nu nedsjunkit till hälften, är försedd med följande inskription i munkskrift: »Gud nade Erik Nicule pax in terris amen.» Traditionen vill veta, att denna Erik Nicole är densamme Empertus eller Empernus, som vid altaret dödades af en rusig soldat 1509, och som vanligen antages varit församlingens första pastor. Bland andra märkliga män, som utgått från denna socken, förtjenar nämnas den fattige kommin. Olaus Petri son, som tog sig namnet Dalekarlus, men sedermera adlades med namnet Stjernhök, och om hvilken Geijer yttrar: »Hela det 17:de århundradet har i Sverige frambragt en enda stor vetenskapsman — Stjernhök, den svenska lagfarenhetens fader genom den anda, hvarmed han omfattade svensk forntid och medeltid i deras sammanhang med det närvarande.» Han var född 1596, död 1675. Barnundervisningen bestrides i 4 fasta skolor samt i 27 byskolor af 3 examinerade och 33 oexam. lärare. Skolhuset, der skolpresten har sin bostad, är det största i hela Öfre Dalarne och inrymmer skolsal i öfra och sockenstuga i nedra våningen. Det ligger nära kyrkan, invid sjöstranden, och har en herrlig utsigt. Socknen är indelad i 20 fattigdistrikt.

Hemmanen inom socknen utgöras af $66\frac{2805}{3320}$ mantal skatte, $\frac{537}{832}$ mtl krono, $1\frac{9}{16}$ oskattlagda krono, eller tillsammans $69\frac{313}{3328}$ mtl (på 1,190 sjelfständiga hemmansbruk), med ett åsatt tax.-värde af 1,957,800 rdr rmt; annan fastighet har ett tax.värde af 172,000 rdr s:mt.

I statsbidrag erlades 1861 i bevilln.	1,215	rdr.
Ständiga räntor	13,812	»
Kostnad för rustning och rotering	10,474	»
Kleresi-statens underhåll	9,274	»
Skjutskostnaden	2,802	»
Väghållning	2,090	»
Diverse afgifter och onera . . .	3,800	»
Summa	43,467	rdr.

Skattejorden inom socknen är åsatt endast ordinarie rotering och indelad i 95 soldatrotar, alla utan torp; till hvarje rote räknas $13\frac{96}{110}$ besutenheter, hvaraf hvarje beräknas till 1,100 bandland, således $1{,}317^{10}/_{11}$ besutenheter på hela socknen. Ett hemman omfattar $19^{6}/_{10}$ besutenheter. Af verk och egendomar, som tillhöra ståndspersoner, må nämnas *Dådrans* jernbruk och masugn, se den art. Bruket har i afseende på vattentillgång ett fördelaktigt läge, men endast ringa jordbruk, nämligen vid gården 4,021, vid Gärdsjö 4,514 och vid landbohemman tillsammans 12,042 reducerade bandland. Dådran såldes år 1856 till general-majoren Gustaf af Nordin, bergsrådet F. A. Berndes och brukspatronen Aug. Lundeberg till hvar sin tredjedel. *Ickholms* masugn, *Nittsjö* tegelbruk, se dessa art. Transportvägen till tegelbrukets upplagsplats inom Wikarbyn vid Siljan är $^{1}/_{8}$ mil. — Vid *Styggforsen* har äfven blifvit anlagdt ett tegelslageri, beräknadt för 200,000 tegel årligen. Bland gårdar, bebyggda för ståndspersoner, må dessutom nämnas den nära Enåns utlopp i Siljan belägna *Tingshusgården*. På andra sidan om bron öfver Enån vid foten af Lerdalsberget på Rättvikens strand märkes *Karlsvik*, der fordom Lerdals gästgifvaregård var belägen; men gården är nu ombyggd och förskönad och erbjuder en herrlig utsigt öfver Rättviken, kyrkan och prestgårdarne. I grannskapet af Tameråsen märkes fahnjunkareboställett *Fagerberg*, $\frac{537}{832}$ mtl. Boställshemman äro vidare, $^{3}/_{4}$ mtl, kyrkoherdens; under bostället ligger en mot komministerns boställes ($^{1}/_{8}$ mtl) egor angränsande skog, som först uppodlades af Andr. Dan. i Rättvicensis, kommin. här i medlet af 1600-talet. Dennes son, Dan. Andræ, antog efter nyssn. odling, Sveden kallad, först namnet Svedenius, men sedan Svedelius, och från honom härstammar den talrika och berömda prestslägten Svedelius. $^{1}/_{16}$ mtl är skolprestens boställe. Byar, med utsatt mtl och areal för de största, äro: *Mårtanberg, Söderås by, Östergraf, Westergraf* och *Utanåker, Westgärde, Utby, Bäck, Alzarbyn, Tina, Gärdebyn,* $^{5}/_{8}$ mtl *Finnmarken*, $3^{2}/_{3}$ mtl *Lerdahl* och *Hedslund* (areal 9,390 tld), $4^{2}/_{3}$ mtl *Wikarbyn* och *Granmor* (areal 15,239 tld), *Öija, Röijeråsen, Westbjörka, Ickholmen, Sjurberg, Nittsjö, Westberg, Rofgärde* och *Glistjerna, Sätra Backa, Finnbacka, Dalstuga, Bingsjö, Dådran, Blecket, Born, Öfra* och *Nedra Gjersse, Lisselskog, Östbjörka, Westanå, Solberga, Ofvanmyra, Lenåsen,* $3\frac{736}{3328}$ *Boda, Grufriset* och *Silfverberg* (areal 9,390 tld), *Änderåsen, Ossmundsberg, Kjerfsåsen, Gulleråsen.* — Adress: Lerdahl, der post utvexlas med Gagnef och Nora.

Rö (i 1825 års jordebok), *Röö* (efter F. A. Westerlings matrikel). Annexsocken till Rimbo pastorat, är belägen uti Sjuhundra härad af Stockholms län, 2 mil v. s. v. från Norrtelje — vid 130 fots höjd öfver hafvet — samt omgifves af Riala i sydost, Skederid i öster, Rimbo i nordvest, Kårsta och Össeby-Garn i sydvest, upptagande en areal af 0,307 qvadratmil land och 0,034 qvadratmil

vatten. Södra delen utgöres hufvudsakligen af bergländig skogsmark; midten är jemnare, ehuru äfven bergkullig och rik på löfskog; nordvestra delen är åter mer bergländig, utmed sjön Sparren, som har aflopp till Kårsta, hvarifrån Jällnans och Rösjöns vatten genomflyta socknen i nordostlig rigtning till Skederid, dit ock Angarns och Wirens vatten utgår. Det hela är ett ojemnt och backigt land, med sandmylla och skogsjord till allmännaste jordmån, i mellersta bygden och österut lera. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk. Rö synes redan 1314 förekomma såsom annex till Rimbo. Kyrkan, fordom helgad åt S:t Olof, belägen $5^3/_4$ mil i norr från hufvudstaden, $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd af gråsten. I henne finnes ätten v. Nolckens familjegraf. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola af en examinerad och en oexaminerad lärare. Lemningar efter murar finnas 600 famnar från kyrkan; af fornlemningar omtalas vidare högar vid *Ösby* och *Hersby*, på ömse sidor om kyrkan, en offerlund vid Nibble i norr och lemningar efter en borg å Ösby egor.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärde
1805 — 1862		sk.	kr.	fr.	år 1862.
539.	600.	$7\frac{3}{8}$.	$\frac{3}{8}$.	$15\frac{1}{2}$.	346,900 rdr.

Af fastighetsvärdet äro 12,700 rdr rmt för annan än jordbruksfastighet, 2,500 rdr för skolhus, klockareboställe, magasin och fattigstuga. Bevillningen efter II och III art. erlades n. år med 188 rdr 90 öre.

Gårdar och hemman: Säterierna $^1/_2$ mantal *Beateberg* och 3 mtl *Ticksta*, hvaraf det sednare har samma egare som *Näs*, se denna art. — Under Beateberg lyda $^1/_4$ *Målsätra*, $^1/_4$ *Wik*, $^1/_4$ *Wirboda*, $^1/_8$ *Kullunge*, $^1/_8$ *Bolbytorp*, 1 *Gjelsby*, 1 *Bohlby*, $^1/_2$ *Båtmanby*, Beatebergs såg; alltsammans taxeradt till 90,500 rdr, egdes år 1862 af hr W. T. Nibelius. Under Näs lyda vidare $^1/_2$ fr. *Hertzby*, $^1/_4$ sk. *Byhle*, $^1/_4$ fr. *Klockarebacken*, 2 fr. *Risby*, $^1/_4$ *Wäsby*, *Näs* såg, allts. tax. till 107,000 rdr rmt. Frälsehemmanen $^1/_2$ *Wäsby*, $^1/_2$ *Hertzby*, 1 *Mälby*, 1 *Söderby* samt 1 mtl skatte *Ösby*, Lovisedals qvarn med 3 par stenar, allts. tax. till 60,600 rdr rmt, eges af baron Leuhusens sterbhus. $^3/_8$ mtl *Nibble* är komministerboställe; enligt Kammarkollegii utslag af d. 25 Okt. 1859 kommer hemmanet att upptagas i jordeboken äfven under namnet Fredrikelund. — Adress: Stockholm-Rö-Näs.

Röan. Ett mantal krono, se Jemshögs socken.

Röby. Två mantal skatte uti Slaka socken, Walkebo härad och Linköpings län, har hört under Wreta kloster, egdes 1818 af Sv. Montgomery, 1852 och 1862 af kaptenen, friherre G. Lagerfelt. Fastighetsvärdet sistn. år var 80,000 rdr rmt och tillhörande väderqvarns om ett par stenar 2,000 rdr rmt.

Röcka (efter Tuneld), *Rycka* (efter taxeringslängden och jordeböckerna). Ett mtl skatte-säteri, tre mtl frälse och ett mtl krono uti Saleby socken, Skånings härad och Skaraborgs län. Säteriet donerades 1648 åt ryttm. Lars Jägersköld, blef sedermera reduceradt; köptes till skatte den 29 Okt. 1765 för 216 rdr 27 öre smt af rådmannen Gabr. Skärin, egdes 1825 af handlanden Fjellanders arfvingar. Krono-hemmanet är ett gammalt frälse, som blifvit reduceradt 1716 och anslaget kronobefallningsmannen till boställe.

Röda hund, eller **Espebåden,** ej långt från Heligholmen, är ett af Gotlands många farliga skär, der flera fartyg lidit skeppsbrott. Bland andra strandade der i Oktober 1829 engelska fartyget Alberta; vid bergningen af lasten omkommo då 18 gotlänningar, som läto sig förledas att stanna qvar öfver natten genom deras förmans öfvermodiga yttrande »att han icke så lätt kunde drunkna, emedan han var god simmare».

Rödbo. Annex-socken till Kongelfs stadsförsamling, och hvaraf den del, som ock kallas Kongelfs socken, innefattar Hisingens norra udde samt vestra sidan af Göta elf, hvaremot socknens andra del, hemmanet *Surte*, 1 mtl, och hemmanen *Skårdal*, tillsammans 7 mtl, är belägen på östra sidan af Göta elf och i kyrkligt hänseende förenad med Nödinge socken i Ahle härad af Elfsborgs län; denna del tillhörde i 14:de seklet Norge, förmodligen bibehållen såsom nödvändig för Bohus län af norska kronan, sedan hon återlemnat de af konung Waldemar afträdda socknarna Lundby och Tufve. Socknen, hörande till Westra Hisings härad af Bohus län, har en areal af 0,254 qvadratmil, hvaraf 0,012 äro vatten. Marken är bergaktig, jordmånen består mestadelen af lera. Trakten lifvas af någon löfskog och är bebyggd med några utmärkt vackra landställen, tillhöriga personer i Göteborg och Kongelf.

Här finnes ock en stor högslätt, den s. k. *Rönningsslätten,* tillhörig Rönnings (fordom benämnd Reynings) by, hvars namn erinrar om inbyggarnes fordna namn Reyner; de beskrifvas som både talrika och manhaftiga samt synas hafva stått i spetsen för det Hisingboernas uppror emot konung Östen Haraldsson, som stillades genom nederlaget vid *Leikberg* 1141. Socknen, som förr hört till Säfve, egde fordom en liten träkyrka, som stod vid gästgifvaregården Wedbacka, der socknen ännu har sin särskilda begrafningsplats. Omkring år 1640 utfärdades förordning om kyrkans nedrifvande och socknens införlifvande med stadsförsamlingen; hon hade förut varit ett præbende till slottspredikanten på Bohus. Kyrkan kom likväl att qvarstå till år 1645, då hon nedbrändes af Svenskarne under Lars Kagg. Fattigvården är reglerad på det sätt, att hvarje jordegare är förbunden att försörja de på hans mark boende fattiga. En folkskola finnes vid Backered. — Stora landsvägen löper från gästgifvaregården *Wedbacka* till det närbelägna *Jordfallet,* hvarifrån man sättes med färja öfver till Westgötha-sidan. Vid Jordfallet, der Göta elf är smalast, var i fordna tider slagen en bro öfver elfven, der Danskarne under Hannibalsfejden hade en skans, som togs af de Svenska genom öfverrumpling, natten till den 13 Aug. 1645. Vid samma tid hade Svenskarne sitt befästade läger mellan *Elsbo* och *Rösbo,* och som, genom en vid förstnämnda gård öfver elfven slagen brygga, stod i kommunikation med fasta landet. Äldre minnesmärken från hednatiden finnas endast mellan gårdarna Lid och Åsen och bestå af en treudd, med några omkringliggande grafhögar. Här förmenas ock den transalbinska delen af det fordna Konungahella hafva legat, se vidare Historiska minnen i Bohus län af Bruzelius, 13:de häft., sid. 197—198.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1861.
361.	852.	$19\frac{15}{16}$.	—	$1\frac{1}{2}$.	778,240 rdr.

Enligt 1862 års taxeringslängd utgjorde hushållens antal 176, deraf 61 med 255 invånare på den del, som hör till Nödinge socken.

Gårdar: För sitt natursköna läge utmärka sig isynnerhet $^1/_2$ mtl *Ellesbo* (tax. till 50,000 rdr) samt $^1/_4$ mtl *Lilla Oxhagen,* det sednare bebygdt för ståndspersoner. $\frac{63}{118}$ mtl *Surte,* tax. till 22,000 rdr rmt samt Surte qvarnar och fabriksbyggaader, tax. till 93,000 rdr rmt, egas allt af kommerserådet O. Wiiks arfv. i Göteborg. $\frac{53}{118}$ mtl *Surte* utgör en gård. — *Stora Oxhagen,* tax. till 50,000 rdr rmt, innehafves af landshöfdingen i länet. — $^1/_2$ mtl *Rössbo* eges af två bönder. — $^1/_2$ mtl *Grimås.* — Adress: Kongelf.

Rödberga (efter Tuneld). Se Redberga.

Röddinge, *Rödinge* (efter F. A. Westerlings matrikel). Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Färs kontrakt i Lunds stift, utgöres af Röddinge och Ramnåsa socknar, med $25^{35}/_{48}$ mtl, bebodda 1860 af 1,317 invånare. — *Röddinge,* modersocken, belägen uti Färs härad af Malmöhus län, 4 mil från Lund, $1^3/_4$ mil n. n. o. från Ystad, omfattar en areal af 0,186 qvadratmil, hvaraf 0,006 äro vatten. Marken är högländ och backig. Rådande jordmånen är sand. Största delen af arealen upptages af åkerjord, äng, torfmosse och någon skog, så att ingen egentlig oländig mark finnes. Sockenvägen är $^3/_8$ mil. — Bland namnkunnigare män, utgångna från socknen, må nämnas Petrus Roos, född här den 11 Maj 1740 och son till kyrkoherden härstädes Andreas Roos och hans maka Kristina Filenia. Petrus Roos är känd, utom för sin nitiska verksamhet inom sin församling och häradet såsom häradsprost, äfven genom sina uppbyggliga ströskrifter.

Folkmängd.		Hemmantal.		Taxeringsvärde
1805	— 1862	kr.	fr.	år 1862.
449.	723.	$\frac{3}{4}$.	$16\frac{1}{8}$.	504,850 rdr.

Hushållens antal år 1862 uppgick till 157, utskrifningsmanskapet utgjordes af 33 man; bevillningsafgiften för inkomst erlades med 98 rdr 50 öre, bevillningen efter III art. med 85 rdr 42 öre.

Gårdar: *Ekeröds* $^7/_8$ mtl frälse-säteri, med underlydande $1^3/_4$ mtl *Röddinge,* taxeradt till 100,000 rdr, eges af major Palle Rosenkrantz. — $1^2/_3$ mtl *Röddinge,* 1 mtl *Ivastorp,* tills. tax. till 112,300 rdr rmt, eges af grefve Piper till Högestad. — $1^3/_4$ mtl *Röddinge,* $1^3/_4$ mtl *Röddingeberg,* hvaraf $^5/_8$ mtl frälse-säteri, $2^3/_4$ *Walleröd* eller *Eriksdal,* $2^1/_{24}$ mtl *Wieröd,* $^2/_3$ mtl *Hörröd,* $^1/_2$ mtl *Styröd,* $^3/_8$ mtl *Witabeck,* $^1/_{16}$ mtl *Kinkelink,* $^3/_{16}$ *Foglunda,* egas alla af grefve Erik Piper. — $^1/_4$ *Oråsen* lyder under Kåseholm. $^1/_2$ *Korremölla* med qvarn. — *Luckeröd* jordegendom, tax. till 10,000 rdr rmt. — Adress: Ystad och Ekeröd.

Rödeby. Annex-socken till Fridlefstads pastorat, är belägen uti Östra härad af Carlskrona län, $1^1/_4$ mil n. n. o. från Carlskrona, och omfattar en areal af 1,168

qv.mil, hvaraf 0,046 äro insjöar. Socknen, af ganska vild natur, är till en del bergig och ganska skogrik, isynnerhet på ek. Rådande jordmånen är mull, sand och lera. God betesmark finnes, fiske i Lyckeby å. Uti Silletorps-, äfven kallad Bubbetorps-ån, har man fordom fått perlmusslor. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderförsamlingen, har fordom varit helgad S:t Knut. Socknens andel af afgifter för försäljning af spritdrycker för åren 1856—1859 har blifvit anslagen till bildande af grundfond för ett sockenmagasin. Af fornlemningar finnas 2:ne kämpastenar på en äng, kallad *Röebysand,* kanhända upppresta öfver jätten Röe, efter hvilken socknen förmenas fått namnet Röeby. Uti *Hockleberg* finnes i sjelfva stenen uthuggen en figur, som liknar ett öga och kallas *Hockle öga;* den utgör gränsskilnad mellan Östra och Medelstads härader. Vid vägen mellan Bogeled och Öija sjö finnes en stor trekantig sten, som kallas *Altarhallen,* der, enligt sägnen, gudstjenst hölls under kriget år 1564. Socknen har ock historisk märkvärdighet deraf, att upprorsstiftaren Nils Dacke här upphanns af Ragvald Persson Fargalt med hans utskickade. Han fanns i skogen utan andra vapen än en stor staf; men som han sökte undkomma sina förföljare, blef han ihjälskjuten med pilar mellan Ledja och Långemåla, hvarefter kroppen fördes till Kalmar, der den med en kopparkrona på hufvudet steglades. Dackens staf, som förvarades i socknen någon tid, förvaras nu i Lunds Akademis museum. Efter annan berättelse skall Dacken hafva undkommit till Tyskland, och den ihjälskjutne varit en hans tjenare, som liknat honom. Socknen underhåller 49 soldater. Barnundervisningen bestrides i en fast och en flyttbar skola. Å hemmanet *Skärfvaboda* inrättades år 1859 af enskilda personer ett s. k. Barnhem, hvari intogos 18 värnlösa barn. Inkomsterna bestå hufvudsakligen af gåfvor och derjemte af fosterlöner för barn samt afkastningen af inrättningens nämnda hemman.

Folkmängd.		Hemmantal.		Bev. för inkomst
1805 —	1862	sk.	kr.	år 1862.
1,990.	3,750.	$35^5/_{12}$.	$^1/_2$.	108 rdr.

Socknens hela fastighetsvärde år 1862 var 1,575,323 rdr, hvaraf 6,000 rdr för folkskolbyggnaden. Samma år funnos 212 fastighetsegare, 152 torpare.

Gårdar och byar: Största egendomen är $1^1/_{32}$ mtl *Bubbetorp* med gästgifveri, qvarn med 3 par stenar, bränneri, allts. tax. till 87,000 rdr, egare hr P. J. Rubin. — $^{13}/_{16}$ *Inglatorp* med bränneri; $^2/_3$ *Sophielund;* $^2/_3$ *Sophiedal;* $^3/_4$ *Inglatorp* (egare: amiral Nordensköld i Carlskrona): $^5/_8$ *Rödebyholm* med qvarn med 3 par stenar och grynverk; $^{11}/_{18}$ *Hallstorp,* $^1/_4$ *Skärfvaboda;* $^1/_4$ *Stubbelycke* med oljeslageri; 1 mtl *Höjetorp;* $^1/_3$ *Göksjöholm* med qvarn; $^1/_4$ *Flaken;* $^1/_2$ *Ålabäck;* 1 *Hålan;* $^3/_8$ *Tibblamåla* äro bättre bebyggda gårdar med fastighetsvärde från 40- till 16,000 rdr. — $^1/_4$ mtl *Östra Rödeby* är annex-hemman till Fridlefstads prestgård. *Röan* är ett till kronan indraget militiæ-boställe med 262 tld 8 kpl. skog. Af öfriga hemman nämnas *Ledja, Långemåla, Buggamåla, Falen, Kopparemåla, Krogsmåla, Hindersås, Idehult, Gräggemåla, Mästaremåla, Wiö, Lillö, Mörtö, Hökamåla, Mo, Skrape, Svensgöl, Offemåla, Näsleryd, Rumpetorp, Öjasjö.* — Adress: Carlskrona.

Rödene. Annex-socken till Alingsås stadsförsamling, belägen uti Kullings härad af Elfsborgs län, $^1/_4$ mil norr från Alingsås — vid 160 fots höjd öfver hafvet —, har i öster Säfve-ån, öfver hvilken, nära socknens sydöstra gräns, Statens vestra stambana går, till gränsskilnad mot Bälinge socken och gränsar i norr till Långared och Lena socknar; arealen är 0,158 qvadratmil, hvaraf 0,013 äro sjöar och vattendrag. Marken är mot östra sidan tämligen jemn, men mot vestra sidan mycket bergaktig. Rådande jordmånen är lera och lermylla. Skog växer tillräckligt. Kyrkan, som var af trä och stod ännu qvar 1831, har blifvit raserad och sammanbyggd med Alingsås landskyrka.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1860	sk.	kr.	fr.	år 1862.
339.	290.	$\frac{3}{8}$.	$1\frac{1}{4}$.	$4\frac{1}{4}$.	191,600 rdr.

Af uppgifna taxeringsvärdet äro 15,700 rdr rmt för annan än jordbruksfastighet, 200 rdr för en magasinsbyggnad.

Gårdar och hemman: *Rödene,* by, om $^1/_4$ mtl skatte, 1 mtl stommen, kyrkoherdeboställe, taxeradt till 16,000 rdr, $^1/_4$ mtl indraget militiæ-boställe och $2^7/_8$ fr., $^7/_8$ fr.-säteri; af frälsehemmanen egas 3 mtl med tillhörande 2:ne sågar, taxerade till 111,500 rdr rmt, af hr R. Hennings på Nohlhaga. Säterifriheten har blifvit öfverflyttad hit från $^7/_8$ mtl af Kåtene säteri uti Gerdhems socken. I hemmanet lemnades åt direktör Ahlströmers enka, C. D. Lilljeström, genom kammar-kollegii utslag af den 25 Nov. 1788 införsel under frälse-säterirätt, $^3/_8$ mtl och $^1/_8$ mtl under frälsemannarätt. Säteriet, beläget $^1/_4$ mil från Alingsås, utmed stora landsvägen åt Wenersborg, tillhörde år 1816 major W. Tham och 1829 häradshöfding Hessle. Jordmånen är bördig lera och lermylla. *Kölafors* qvarn med 2 par stenar, jemte grynqvarn, tax. 1862 till 20,000 rdr rmt, egdes af grosshandl. Langenberg. — $^1/_8$ mtl sk. *Raskahed* (i jorde-

boken), *Ryskahed* (på Topografiska corpsens karta). $^1/_2$ fr. *Kampetö.*

Rödemåla. Ett mtl frälse i Asby socken, Ydre härad och Linköpings län, var till 1680 rå och rör under Sånarp, 1686 och 1700 frälse derunder, tillhörde 1725 jungfru Rebecka Grubb, 1786 fru B. G. Rääf, 1852 Sophia Palmær, 1862 Johan Nilsson; fastighetsvärdet sistn. år var 15,000 rdr rmt.

Rödesund. Inloppet från Wettern till Bottensjön. För att undvika segling genom det grunda Rödesund, har man öfver udden från landet på norra sidan om Rödesund gräft en kanal, hvarigenom segelleden nu går mellan ofvannämnda sjöar. Midt emot Rödesunds kanal, mellan de båda öarna Pjukö och Lindö i viken vid Carlsborgs fästning, finnes en kostsam hamnanläggning, hvars djup är något mer än 10 fot. Här är marknadsplats och gästgifveri; vid den förra hållas årligen marknader d. 14 Juli och 24 Okt.; från den sednare skjutsas till
Öfverby i n. v. . . . . . . $1^3/_4$ mil.
Kyrkebo i s. v. . . . . . . $1^7/_8$ »
Öfver Bottensjön i n. v. till Forsviks kanalstation räknas 1 sjömil. Rödesund hörer till Möltorps socken i Wadsbo härad och Skaraborgs län och ej till Undenäs socken. Nära invid ligger Carlsborgs fästning.

Rödfjället. Ett högt berg i Åsele Lappmark, hvars spets skall ligga 10,000 fot högre än Hernösand.

Rödingträsk. Sjö i Lycksele socken af Westerbottens län, ligger $2^1/_2$ mil söder från kyrkan å ett berg och har sitt namn af fiskarten Röding, hvilken träffas äfven här och ej låter hindra sig af de brantaste vattenfall.

Rödjan. Ett militiæ-hemman, se Lundby socken i Östra Hisings härad af Göteborgs och Bohus län; 1862 års tax.-värde var 20,000 rdr rmt.

Rödjenäs. Ett mantal frälse-säteri uti Björkö socken, Östra härad af Jönköpings län, utgör med underlydande 1 mtl fr. och 1 mtl ber. säteri *Sjöeryd*, $^1/_2$ fr.-säteri *Skuru*, $^1/_4$ ber. säteri *Björkö* Klockaregård samt $^3/_4$ skatte, $1^1/_4$ frälse i andra hemman, en egendom, belägen vid sjön *Stor-Nömmen.* Rödjenäs är bebygdt med en större karaktersbyggnad, omgifven af en prydlig trädgård och praktfulla löfskogar.

Rödjenäs egdes 1621 af Chr. Sjöblad, sedan af Christopher Ribbing, derpå af slägten Björnram; kom till Mörnerska slägten och förblef i dess ego, tills det köptes 1807 af general Is. L. Silfversparre; af sednare egare nämnas öfverste Gust. Ehrensvärd, 1827 öfverste O. M. Drake, 1837 löjtn. C. J. Fr. Schmitterlöw, som ännu är egare; fastighetsvärdet taxerades 1862 till 96,000 rdr rmt, hvaraf 16,000 rdr för Rödjenäs.

Rödå. By på 10 n:r, hvaraf de 6 på $1^{23}/_{32}$ mtl äro belägna uti Degerfors socken af Westerbottens län, № 7—10 om 1 mtl, allt skatte, ligga uti Umeå socken. Hela byn ligger på en ängspark vid Windeln. Jordmånen här är lera, blandad med ockra. Hela åsen öster om byn består af en sådan ockrablandning, hvilken, upplöst i de mineralvatten, som framsippra ur jernmalmsbergen, nedflyter på vägar och åkrar och ger åt hela trakten ett rödaktigt utseende. När den anträffas så ren, att den kan nyttjas till anstrykning på hus, anses den bättre än vanlig rödfärg. Här visa sig de första spåren af en alpinsk natur. *Clivina arctica, Hesperia Helle* och flera andra lappska insekter träffades här af prof. Zetterstedt under hans norrländska resa 1832. I byn är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Tafvelsjö i söder och i norr till Degerfors kyrkeby.

Rödön. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jämtlands Norra kontrakt af Hernösands stift, utgöres af socknarna *Rödön, Näskott, Aspås* och *Ås*, med 83 mtl, bebodda år 1860 af 3,407 personer. — *Rödön,* modersocken, belägen nästan midt i landet uti Jämtlands läns Norra fögderi, $1^1/_4$ mil n. v. från Östersund, 20 mil fr. Sundsvall — vid c:a 1,070 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 1,016 qvadratmil, hvaraf 0,051 äro vatten. Socknen, som skiljes från Frösön genom Rödesund, är till en ringa del bergig, med strödda backar här och der. Rådande jordmånen är lös och flyktig lera, blandad med grus eller mojord. Någonstädes, såsom i Hässleby, är den sandblandad. Mossar och s. k. sloar äro ej sällsynta. Af de förra äro dock många i sednare tiden med fördel genom vattnets afledande uppod-

lade, de sistnämnda fordom små sjöar, utan matjord och med oupphäelig grund, behöfva sekler för att blifva tjenliga till utdikning. På skog är någon brist midt i socknen, men bättre tillgång finnes derpå åt norra trakterna. I socknen upprinner Krokoms-elfven, som är Storsjöns utlopp, går åt Lit och Ragunda tills den i Medelpad får namn af Indals-elfven. En af ortens större forssar, kallad Hissmo, finnes $^1/_4$ mil från Storsjöns utlopp. Öfver Krokoms-sundet, $^1/_2$ mil från kyrkan, har förr varit färja, men 1758 anlades i stället en brobyggnad af 490 alnars längd. Näringar äro isynnerhet åkerbruk, boskapsskötsel och handelsresor till Norge, jemte något fiske och smide. Åkerjorden är ganska gifvande; så berättar Hülphers, att en major Silfverstolpe, hvilken genom dikning, som i början på 1770-talet var sällsynt på denna ort, förbättrat åkern på Rödö gård så att han fått 28:de kornet af hvete och 40:de af råg. Mineral-vatten finnas på 2 ställen vid Krokoms-elfven. Kyrkan, belägen på en liten höjd, $^1/_8$ mil från Storsjön, som utgör socknens södra gräns, är af obekant ålder, och har inuti hvalf af trä. Det första orgelverk i Jämtland hitförskaffades 1752 och är förfärdigadt af rådman C. Holm i Uppsala. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola. Bland kyrkoherdar före reformationen nämnas Peter i Rödön 1346, Peder 1423, Lauris Mogenson 1613, efter reformationen: Laur. Magni, död 1621, Henning Tidemann 1742—63. Till socknens märkvärdigheter hör den s. k. *Tibrandshögen,* hvilken skall vara en förskansning, uppkastad af en dansk kommendant, Tibrand, och som håller 100 alnar i lodrät höjd. Denne man blef ihjälslagen julmorgon 1616 i Åhs kyrkas vapenhus.

Folkmängd.		Hemmantal.		Fastighetsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	år 1862.
792.	1,206.	28.	$4\frac{1}{6}$.	544,500 rdr.

Bevillningen efter II och III art. uppgick 1862 till 286 rdr rmt.

Gårdar och hemman: 5 tld*) *Prestbordet,* tax. till 15,000 rdr rmt. — 8 tld *Rödö* gård, tax. till 20,000 rdr, egare ryttm. J. P. Staaff. — $5^1/_2$ tld *Säther,* tax. till 20,000 rdr, egare grosshandlanden P. Wikström. — $4^{41}/_{42}$ tld i *Undrom;* $4^{57}/_{70}$ tld i *Kjälen;* $3^1/_2$ tld i *Tomte;* egas af allmoge. 2 qvarnar i Krokoms elf äro taxerade till 5,000 rdr rmt. — Adress: Östersund.

*) 6 tld = 1 mtl.

Röe. Gård, af 1 mtl, uti Bro socken af Stångenäs härad och Bohus län, omkring 3 mil från Uddevalla, hörande till gymnasii-hemmanet Åby strögods, med ovanligt skönt läge, nära Åbyfjorden, är väl bebygdt och anmärkningsvärdt för sina historiska minnen. I närheten höjer sig nämligen den klippa, hvarpå — efter A. E. Holmberg — det i Sveriges häfder ryktbara Carlsborg fordom låg. Ifrån klippan, som utgör en del af Röe trädgård, och omgifves af en nu mer nästan igengången vallgraf, njuter man en angenäm utsigt öfver det vackra landskapet. Öfverst samt på nordöstra sluttningen påträffas murverk af ovanligt stora tegelstenar, lagda i ett flinthårdt kalkbruk, samt jordvallar och en vattencistern. Vid gräfningar har hittats lemningar af vapen och redskap ifrån den yngre medeltiden, samt en myckenhet halfförbrända menniskoben, som anses vittna om fästets tragiska ändalykt år 1531. Ett annat fynd har samme författare gjort 1843, som styrker hans mening, att Puner beseglat denna del af kusten. Det bestod af tvenne skelett, liggande i en snäckbank, 100 fot öfver hafsytan, och som tydligen visade sig hafva blifvit der icke begrafna, utan att deras egare drunknat den tid denna del af kusten stod under vatten och derefter blifvit af hafsvågorna öfversköljda med musselskal, hvilkas lager ännu lågo orubbade. Deras skallar sändes till prof. S. Nilsson, som förklarade dem, efter jemnförelse med liknande från Sicilien och Irland, hafva tillhört ett Phœnisiskt folk.

Röforss. Jernbruk i Medåkers socken, Åkerbo härad och Westerås län, $^1/_2$ mil vesterut ifrån Arboga stad, med behagligt läge vid Arboga-ån och stora landsvägen till Örebro, nära Jäders jernvägsstation. Till bruket, som har två härdar och på 1840-talet haft 800 *skℓℓ* smide af köpetackjern, höra 6 mtl inom samma socken, deraf $2^1/_4$ frälse utom $^1/_2$ fr. Röfors, jemte qvarn och såg; alltsammans taxeradt till 200,770 rdr rmt, hvaraf 36,000 för sjelfva jernbruket. Bruket förmodas vara anlagdt omkring år 1632 af guvernören i generalbergsamtet, riksrådet frih. Carl Bonde, stamfader för friherrarne Bonde till Lajhela och grefvarne Bonde af Björnö. Det tillhörde sedermera landshöfdingen frih.

Axel Gabriel Leijonhufvud, och köptes 1702 af brukspatronen Eric Philipsson, hvars sonsons son, brukspatronen Eric Cederborgh på Wedevåg, deraf var på 1820-talet egare. Nu innehas och bebos det af hans dotter, Hedvig Cederborgh, som 1831 blef enka efter kapitenen frih. Carl Johan Sparre och 1857 omgift med hr Eric Gust. Lundström.*) Postadressen är Arboga.

Röfvar-Liljas håla. En märkvärdig grotta på Gotland, belägen strax söder om klippan Högklint, hvilken stupar rätt ned i vattnet, $^{3}/_{4}$ mil från Wisby. Den bildas af ett stort klippstycke, som rasat från sjelfva berget och nedstörtat i hafvet, samt gömmer i sig många forntida sagor och legender. Vägen upp till hålan är mycket otillgänglig och svår att finna reda på; den leder öfver en obanad, vild skogsmark, och är beqvämast närmare emot stranden.

Rögla. Herregård i Wälinge socken, Luggude härad af Malmöhus län, är belägen uti en bördig skogstrakt, 2 mil norr om Helsingborg och $^{1}/_{2}$ mil från innersta bugten af Schelderviken. Skogen sträcker sig i en halfcirkel i nordvest, norr och öster kring sjelfva gården, som är belägen närmast östra periferien, der skogen stöter alldeles intill boningshusen. Oaktadt det ganska inbjudande läget har dock Rögla troligen först under detta århundrade varit bebodt af sina egare; det var förr en af dessa gårdar, hvilka i många rika och besutna slägters ego tillbakasattes för deras bättre och större egendomar, samt endast då och då hedrades med besök af egendomsherren. Ända från början af 1500-talet har Rögla nästan oafbrutet haft gemensam egare med Spannarp och från medlet af 1600-talet bildade dessa båda egendomar tillsammans med Wegeholm en possession, i hvilken den sistnämnda gården betraktades som hufvudgård. Det är egentligen först sedan Rögla öfvergått till Wachtmeisterska slägten, som den, så att säga, åtnjutit sjelfständigt anseende och erhållit de förskönigar, hvilka göra den till en prydnad för trakten. En Peder Lauridsson, som lefde i början af 1400-talet, skref sig till Rögla, ehuru hans familjenamn är obekant, är det icke otroligt att han tillhört Gjedde-slägten, som varit Röglas första kända egare. Genom gifte kom gården till Jacob Grubbe, hvilken innehade gårdarne Spannarp och Rögla åren 1578 och 1587. En sonson, Jacob Grubbe, sålde Rögla och Wegeholm år 1663 till grefve Gustaf Otto Stenbock, som äfven tillhandlade sig Spannarp. År 1683 afyttrades ånyo Wegeholm och Rögla till handlanden Olof Nilsson i Engelholm, hvilken åter några år derefter sålde båda gårdarna till lagmannen Johan Cedercrantz, då äfven egare af Spannarp. År 1727 tillträddes egendomarne af dennes son, öfverste Isak C., som blef den förste, hvilken, efter hvad som är bekant, bekymrat sig om Rögla; han ryckte upp det ur det försummade skick, hvaruti det då befann sig, gjorde nyodlingar, lät uppföra ett nytt boningshus med flyglar, förbättrade ladugården och upphjelpte tegelbruket. Lagmanskan Gunilla Flinck bosatte sig på Rögla, uppbyggde der det stora spannmålsmagasinet samt vinnlade sig mycket om trädgårdens förskönande. År 1830 den 15 Mars sålde hon Rögla till general-adjutanten, öfversten och riddaren grefve Carl Johan Wachtmeister, som dog 1843. Honom och hans son har Rögla att tacka för det skick, hvaruti det nu befinner sig; han nedlade stora kostnader på gårdens förskönande, tillbyggde boningshuset och utförde åtskilliga andra byggnadsföretag; derjemte påbörjade han en hamnanläggning vid Schelderviken och var en bland de första i Skåne, som anlade meijeri. År 1855 blef ena sonen, löjtn., grefve Gotthard W. ensam egare, och har han i större skala fortsatt faderns förskönings- och förbättringsarbete, hvarom ock ladugården, parkanläggninggen, m. m., vittna. Kring år 1750 uppförde öfverste Isak Cedercrantz trenne grundmurade envåningshus; hufvudbyggnaden, ganska lång, hade gaflar i norr och söder; på de små flyglarne, hvilka utgjorde fristående byggnader voro gaflarne i öster och vester. Dessa qvarstå ännu, men betydligt förändrade af general-adjutanten gr. Wachtmeister, som ökade hufvudbyggnaden med ännu en våning och på dess vestra sida uppförde ett utbygge, som omsluter en stor och prydlig trappuppgång till andra våningen; såväl hufvudbyggnadens som

*) Efter tax.längden år 1862 eges det af brukspatron Cederborgh.

flyglarnes hörn- och dörromgifningar rustiserades; på hufvudbyggnaden lades plåttak och på flyglarne papperstak. Så framställa sig nu gårdens åbyggnader. Söder om boningshusen ligger en stor fruktträdgård och vester om denna vidtager en köksträdgård. Båda trädgårdarne upptaga 6 tunnland.

Ett hospital är stiftadt i Wälinge, af fröknarne Cedercrantz och har detta i Rögla gård intecknade 3,000 rdr rmt, hvaraf räntan 210 rdr skall användas till underhåll för 4 fattiga samt en uppasserska; till detta ändamål äro 169 rdr 50 öre anslagna och 40 rdr 50 öre till husets underhåll. Numera underhållas der på egarens bekostnad flera fattiga än de i donationsbrefvet bestämda. Vid gården är af nuvarande egaren en småbarnsskola inrättad, som förestås af en diakonissa från Stockholm; och der 30 à 40 barn erhålla undervisning. — Grefve G. O. Stenbock erhöll patronrätt till Wälinge och Kattarp, men denna indrogs redan 1680. Egendomen utgöres af $3^5/_8$ mtl frälse-säteri Rögla, 1 mtl *Nötabo,* $1^3/_8$ mtl *Kyrkvälinge,* 1 mtl *Elisköp,* $^3/_8$ mtl *Westraby,* med en areal af 1,436 tld 18 kpl., och ett sammanlagdt hypotheksvärde af 259,300 rdr rmt; $^1/_2$ mtl *Kyrkvälinge,* $^1/_2$ mtl *Rönhult,* areal 290 tld 4 kpl., hypotheksvärdet 60,300 rdr; $3^1/_8$ mtl ins. frälse *Kyrkvälinge* med 607 tld 14 kpl., värdet 99,200 rdr; $1^1/_2$ mtl ins. frälse *Fulhult,* $^1/_4$ *Södra Heljared,* $^7/_{48}$ mtl uts. frälse *Farhult,* 1 mtl skatte-rusthåll *Linhult,* arealen 786 tld 14 kpl., värdet 170,000 rdr rmt. Af arealen upptaga 1,000 tld skog, 1,067 åker, 186 god torfmosse. Till egendomen höra tegelbruk, mejeri vid Rögla och vid Rönhult, holländsk väderqvarn, jagt å rådjur, morkulla och räf; högsta afkastningen är 5,000 t:r säd. Roteringen vid norra skånska infanteri-regimentet är 3 hela nummer, 2 vacanser och andel i 7 nummer. — Rögla ligger $1^1/_4$ mil från adressorten Engelholm.

Röhl. Två och $^1/_2$ mtl frälse uti Dunkers socken, Willåttinge härad och Nyköpings län, utgör med Händö säteri samt andra underlydande, se art. Händö, tillsammans 4 mtl, en egendom, belägen omkring $^1/_2$ mil från Malmköping.

Röhl brukades af gammalt utaf 5 st. bönder, som hade $^1/_2$ gård hvardera och gjorde, förutom spannmålsarrende, dagsverken samt körningar till Ånhammars säteri, beläget $1^1/_4$ mil derifrån. Efter inköp af Händö, som ligger $^1/_8$ mil från Röhl, sammanslogos båda gårdarne till ett gemensamt gods under eget bruk.

Röhls by raserades och nya hus uppfördes år 1842, hvaraf må nämnas manbyggnaden med 9 rum m., m., uti 2:ne våningar, en flygelbyggnad, allt af trä, belagda med tegel. Arealen utgör enl. kartor af åren 1788 och 1820 tillsammans $1{,}773^{28}/_{32}$ tld, hvaraf under eget bruk 148 tld åker, 190 tld äng, 834 tld hagmark samt 600 tld skog; dessutom eger godset del i den s. k. Hemås-skogen till belopp af 100 tld. Årliga onera uppgifvas till c:a 392 rdr rmt; utsädet till omkr. 100 t:r och afkastningen till 700 t:r säd, 400 parlass hö à 30 *l℔.* Hela godsets fastighetsvärde taxerades år 1862 till 148,800 rdr rmt, hvaraf 95,000 rdr för sjelfva Röhls hemman. Egendomen lyder under Åkers styckebruk, se vidare art. Händö.

Röhäll. Ett halft mtl frälse-säteri uti Hannäs socken af Norra Tjust härad och Kalmar län, blef år 1628 vederkändt från kronan under frälset, och har sedan lydt dels under Winäs och dels under Eds bruk samt egdes år 1862 af herr Otto Wesslien; fastighetsvärdet, inberäknadt för sågqvarn, taxerades 1862 till 50,500 rdr rmt. Här är gästgifvaregård (Röhalla på Akrells karta), hvarifrån skjutsas till:

Isgärde i n. o.	$^1/_2$ mil.
Skogsby i s. o.	$1^1/_4$ »
Färjestaden i s.	$1^1/_4$ »

hvarifrån är öfverfartsort till Kalmar. Vid Röhäll har varit fråga om en hamnanläggning.

Röinge, *Rönige.* Gästgifvaregård uti Stoby socken af Westra Göinge härad och Christianstads län, hvarifrån skjutsas till:

Hessleholms jernvägsstation .	$^1/_4$ mil.
Broby i n. o.	$2^1/_2$ »
Bjernum i n. v.	$1^3/_4$ »
Tyringe i v.	$1^1/_2$ »
Wanneberga i s. o.	$1^1/_{16}$ »
Sösdala i s. v.	$1^3/_4$ »
Kädarp	$2^1/_8$ »

Vid gården, som är tingsställe för

Westra Göinge härad hålles marknad 2 gånger om året.

Röjdåfors. Stångjernsbruk och manufakturverk uti Östmarks socken, Fryksdals Öfra tingslag af Carlstads län, på hemmanen Norra och Södra Röjdåsens egor (hvardera af $^1/_4$ mtl skatte). Stångjernsbruket, anlagdt år 1856, har 2:ne härdar och hamrar med oinskränkt smidesrätt; manufakturverket, som 1861 var under nybyggnad, är privilegieradt för 1 knipphammarstock med klippsax, 1 spikhammarstock med 3:ne hamrar; till verken höra äfven 1 tullmjölqvarn med 3 par stenar, 1 finbladig såg med 1 ram, hvaraf den sednare i Wigga elf, samt vadmalsstamp. Den till bruket hörande jordegendomen består af hemmansdelar i *Röjdåsen* och *Röjdoset*, hvardera på $\frac{1}{240}$ mtl, $\frac{87}{23040}$ mtl i *Östra Marken*, samt 9 öresland af Södra Wiggen uti Ny socken af Elfvedals härad. Verkstädernas fastighetsvärde taxerades 1862 till 7,200 rdr, hemmantalets till c:a 3,000 rdr. — Egare är brukspatron Conrad Bl. Fitinghoff.

Rök. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Lysings kontrakt af Linköpings stift, utgöres af socknarne Rök och Heda, med $63^3/_4$ mtl, bebodda 1860 af 2,302 personer. — *Rök*, moderförsamling, är belägen uti Lysings härad af Linköpings län, nära sjön Wettern, 5 mil från Linköping, $2^1/_4$ från Wadstena, 2 mil från Skenninge, mellan Svanshals i öster och norr, Harstad och Rinna i öster, Trehörna i söder, Åby i vester och sydvest, Heda i vester. Arealen är 0,428 qvadratmil, hvaraf 0,004 äro vatten. Norra delen är en slätt, men öfvergår likväl söderut till mera kullig och kuperad trakt, kring grenarne af ett litet vattendrag. Sydöstra delen är något bergländig, bildad af flera, dels jemnsides åt norr, dels i andra rigtningar gående åsar, med mellanliggande dalgångar, hvari bäckar och små åar rinna fram. Af sjöar nämnas *Trehörningen*, *Laxen* och *Kålsjön*. Rådande jordmån är efter läget olika, på norra slätten mestadels lera, i skogbygden mylla och sandjord, m. m. Äng och bete äro i allmänhet ringa, skog finnes till några hemman söderut, der ock en del af Lysings häradsallmänning, den s. k. Kolsjömärken, ligger. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning, den sednare nu i aftagande. Säden ger i medeltal 6:te till 10:de kornet; odling af klöfver och timothei är i stigande.

Kyrkan är ombyggd åren 1842—45 af direktör Nyström; här finnes uppsatta öfv. Carl L. Lejonstens vapen. Gamla kyrkan var af hög ålder, byggd af kalksten, med högt torn, och hade en graf för slägten Snoilsky. Kyrkans storklocka bär årtalet 1480 i munkstil. Socknen har vanliga kassor, en donation af framl. brukspatron G. Burén för fattiga på Sätra egor, en pensionsfond för församlingens skollärare, och ett sockenmagasin. Skolan är gemensam för pastoratets båda socknar. Inom socknen är en skarpskytteförening bildad. — *Fornlemningar:* Det runorikaste minnesmärke i vårt land är *runstenen å Röks kyrkogård i Östergötland.* Denna minnessten från forntiden är väl känd sedan långt tillbaka, der han satt uti muren af det gamla kyrkoherberget; men då den gamla kyrkan jemte kyrkoherberget derstädes nedrefs för c:a 19 år sedan, upptäcktes, att ej blott stenens förut utåt vända sida innehöll runor (se *Bautil*, № 913, och *Liljegren*, № 2,028), utan ock att äfven dess andra sida, jemte begge sidokanterna och öfversta platten, voro fullristade med ännu flera dylika run-mynder, innehållande ungefär 760 runor och tecken. Under året 1862 har stenen blifvit utbruten ur kyrkomuren, och befanns den vara hela $6^1/_2$ alnar lång, nära $2^1/_2$ alnar bred samt 18 och 16 tum tjock i ändarne, men endast 8, 9 tum på midten; den fördes ut på kyrkogården, der han den 4 Oktober restes på en fri plats i en rundel af syrénhäckar, och ej en prick var under hela arbetet skadad på densamma. Det torde här vara af intresse att få erfara den tolkning, som de språklärde kunna vinna af denna, den vidlyftigaste runsten man känner. Under Dackefejden vann konungens folk här i socknen en strid under Nils Boijes befäl.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805 —	1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
840.	1,169.	$18\frac{3}{8}$.	$1\frac{3}{8}$.	$8\frac{1}{2}$.	882,760 rdr.

Gårdar och byar: *Rök*, 1 mtl krono prestgård, med Egbohla stom i Heda. — Säterierna *Walla*, *Millingstorp* och *Sätra*, se dessa art. — $^1/_2$ mtl *Göijeryde*, $^1/_2$ *Skogung*, utgöra ett gods. — 1 *Runnestad*, $^1/_{24}$ mtl *Gifvetorp* ett gods. — $^5/_8$ mtl *Gissletorp* med Svigtorp och sågqvarn, egas af patron Dicksson på Kyleberg. —

Af fastighetsvärdet äro 18,060 rdr för 13 lägenheter, 3 qvarnar och sågar. — Adress: Skenninge.

Röke. Regalt pastorat af 3:dje kl., hörande till Westra Göinge kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarne Röke och Torup, med $28^{11}/_{12}$ mtl, bebodda 1860 af 2,461 invånare. — *Röke,* modersocken, är belägen uti Westra Göinge härad af Christianstads län, 5 mil v. n. v. från Christianstad, $7^{1}/_{4}$ mil från Lund, omfattar en areal af 1,013 qvadratmil, hvaraf 0,050 äro vatten. Marken är bergaktig och ojemn; rådande jordmån är sandblandad svartmylla. Åkerjorden är medelmåtig, ängsmarken bättre. Alla hemmanen hafva bok-, ek- och surskog utom Röke by, som har allenast ringa surskog och någon torfjord. Sockenvägen är $1^{1}/_{8}$ mil.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862	sk.	kr.	fr.	år 1862.
917.	1,512.	$15\frac{7}{80}$.	$1\frac{119}{240}$.	$\frac{7}{8}$.	435,300 rdr.

Hushållens antal 1862 utgjorde 322. Roteringsskyldiga hemman underhöllo 12 man af indelta arméen och beväringsskyldiga voro 53. Bevilln.-afg. för inkomst uppgick till 63 rdr 15 öre.

Byar och gårdar: *Röke* by, $^{1}/_{2}$ mtl Prestgård, $^{1}/_{16}$ mtl Klockaregård, $^{9}/_{16}$ mtl skatte, hvaraf $^{3}/_{32}$ mtl jemte $^{1}/_{3}$ *Kädarp* med mjölqvarn och gästgifveri, tax. till 10,200 rdr eges af gästgifvaren. 1 sk. *Önnarp,* 1 sk. *Humblesjö,* 1 *Englarp,* 1 *Haradstorp,* $^{7}/_{8}$ *Hulshult, Eljalt* $1^{11}/_{16}$ sk., $^{1}/_{3}$ mtl sergeantboställe. — *Slättsjö* $1^{3}/_{4}$ mtl, *Blaholma* $^{3}/_{4}$ mtl, *Galthult* $1^{1}/_{4}$ sk., $^{7}/_{8}$ mtl uts. fr., *Wärsjö* 2 mtl, *Algustorp* $1^{1}/_{4}$ mtl. — Af sågar finnas 11 skattlagda. — Socknen ligger $2^{1}/_{16}$ mil från adressorten Hessleholm.

Rökne öar, Stora och **Lilla,** belägna i Wettern, $2^{3}/_{8}$ mil från Askersund, samt tillhöra Nerike. *Stora Rökne-ön* ligger utanför Medevi sätesgård och helsobrunn, på 8,000 alnars afstånd från östra landet och 12,000 alnar från Igelbäcks masugn på det vestra. — Ön, som håller i längd öfver 8,000 alnar, i bredd c:a 2,600 alnar, är skogbeväxt, i synnerhet med tall, och har ett öppnadt sandstensbrott, från hvilket Göta kanals behof blifvit försedt med stora qvantiteter. *Lilla Rökne-ön* är belägen i vester om den stora, på 2,500 alnars afstånd från densamma, med en längd af omkring 6,000 aln. och bredd af 1—1,500. En långsmal inskärning på midten af ön delar henne nästan itu. Mellan fasta landet är högsta djupet 22 famnar, samt mellan henne och Stora Röknön 27 famnar. Den vackra skogbeväxta ön har vid södra ändan 6 st, holmar, benämnda *Örnkloholmarne,* hvarjemte vestra sidan har branta berg med bråddjup. Mellan ön och vestra landet ligger en liten punkt, kallad Ile-Lisa. — I ekonomiskt och statistiskt hänseende må nämnas om dessa öar gemensamt: kronoparkerna *Rökne-öarne,* belägna dels i Aska härad af Östergötland, dels och till det mesta inom Hammars socken och Sundbo härad af Nerike, äro genom kongl. bref af d. 14 Mars 1815 till någon del, utgörande 455 tld skogmark, upplåtna till Göta kanal. Norra delarne af båda Rökne-öarne, som äro anslagna till recognitionsskog under Aspa och Algrena bruk, innehålla 3,795 tld 28 kpl.

Röksberg. Ett mantal frälse-säteri uti Mullseryds socken, Mo härad och Jönköpings län, utgör med qvarn och såg samt tegelbruk ett gods, taxeradt till 25,500 rdr, samt eges af herr C. A. Bruno. — Röksberg har ett högt läge öster om Nissastigen; egorna sträcka sig ned till Nissaån, der den har några goda ängar, esomoftast vattnade af åns öfversvämningar; jordmånen är sandig. Gården köptes från kronan 1642 af en Pehr Gyllensvärd, blef säteri 1654; har sedermera egts af hofjunkaren Nils Wästfelt och en fänrik Prytz, samt mot slutet af förra och i början af innevarande århundrade af en major Mannerstedt, död 1830, då det mottogs af dennes brorson, fanjunkaren Mannerstedt. Efter dennes död år 1854 såldes det till nuvarande egaren, under hvars ego Röksberg, såväl till byggnader, medelst en stor manbyggnad, som odlingar, blifvit betydligt förbättradt.

Rökulla, egendom, se Lund.

Rölanda. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Westra Dals kontrakt af Carlstads stift, innefattar socknarne Rölanda och Gesäter, hvilka 1656 skildes från Ed och blefvo ett särskildt pastorat; hemmantalet är $38^{3}/_{4}$ mtl, som beboddes 1860 af 2,815 personer. — *Rölanda,* modersocken, belägen på Dal uti Wedbo härad af Elfsborgs län, $6^{1}/_{2}$ mil n. n. v. från Wenersborg, $7^{1}/_{2}$ mil från Åmål, 5 mil från Fredrikshall, omfattar en areal af 0,817 qv.mil, hvaraf 0,013 upptagas af halfva Marsjön samt 15 små kärn, hvarifrån flera bäckar flöda till Görjan eller Rölanda-ån, som

uppkommer ur Marsjön på gränsen mellan denna och Lerdahls socknar samt rinner först norr ut och sedan i söder genom socknen. Vestra och östra delarne äro mycket bergiga. En dal längs efter socknen, å båda sidor om Görjan, innehåller lerjord och mindre, runda lerkullar, liknande gruskullarne annorstädes. Några hemman hafva sandjord; de flesta sakna skog till fullt husbehof. Å hemmanet Böns egor skall finnas en saltkälla. Kyrkan, af sten, är utan torn. Barnundervisningen bestrides uti en flyttbar folkskola. Från pastoratet härstammade Bero Ursinus eller Rolander, bondeson, kyrkoherde härstädes 1648 samt And. Rudeberg, pastorsson härstädes och kyrkoherde år 1714, hvars söner Daniel blef kyrkoherde 1758 och Per 1765. *Fornlemningar:* Af ätte- och grifthögar räknas ej mindre än 64 på åtskilliga ställen, såsom vid *Gillanda* 30, vid *Koppardaln* 5, en bautasten vid *Gillanda,* der äfvenledes och vid Fulska finnas tomter efter byggnader; borglemningar synas på ett berg vid *Torp* samt vid Rostorp. Här skall ock ligga den bottenlösa s. k. *Helveteskällan,* som är en egen naturmärkvärdighet.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1861	sk.	kr.	fr.	år 1862.
1,061.	2,198.	$19\frac{3}{4}$.	$1\frac{3}{4}$.	8.	715,100 rdr.

Hushåll 497.

Bevillningen efter II och III art. uppgick 1862 till 285 rdr rmt. Ofvannämnda uppgift på 1861 års folkmängd är efter mantalslängderna, men enligt pastors uppgift var folkmängden för samma år 2,014; skilnaden torde härröra sig deraf, att skattehemmanen $^1/_2$ mantal *Bräckan,* $^1/_2$ *Brene,* 1 mtl *Gundbjörbyn* och $^1/_8$ *Ulfpassbo* mantals- och skattskrifvas inom denna socken, men höra i kyrkligt hänseende till *Råggerds* socken.

Af gårdar och hemman må nämnas: *Gillanda,* säteri, se den art. — 1 mtl *Stommen,* tax. till 16,000 rdr, är pastorsbol. — $^1/_2$ mtl krono *Bön* eller Rankebön är ett militiæ-hemman, tax. till 15,000 rdr. — $^1/_4$ kr. *Kårböle* med tre brukare. — Af frälsehemmanet *Dalen,* 1 mtl, utgöra $^{29}/_{32}$ mtl, tax. till 14,000 rdr rmt, en gård. Baldersnäs bolag eger $^1/_8$ mtl *Ulfpassbo.* Rå- och rörshemmanen äro $^1/_4$ mtl *Fullska,* $^1/_4$ *Ramberg,* $^1/_4$ *Åsen.* Af verk och inrättningar finnas *Brene, Högesätter* med *Glöttan* qvarnar, *Lurketorps* qvarn, *Fullska* qvarn och såg, *Näsböns, Dalns* och *Ruds* sågar, egas jemte frälse-räntorna af $5^1/_2$ mantal af Fryxell-Langensköldska stiftelsen. — Adress: Åmål eller Wenersborg.

Rölanda-ån, upprinner i Marsjön på gränsen mellan Rölanda och Lerdals socknar på Dal uti Wedbo härad, flyter 1 mil i norr, helt nära sydliga ändan af Stora Le, der hon gör en tvär vändning rakt mot söder och förenar sig vid Bohus läns gräns med Töftedals-ån samt bildar inom detta län Örekilselfven, och, sedan den förenat sig med Högsäters- eller Walbo-ån, utfaller vid Qviström i Saltkällefjorden.

Rölanda. Ett mantal frälse uti Ryrs socken, Wahlbo härad och Elfsborgs län, tillhörde 1449 väpnaren Sven Jönsson till Dyngevik; utgjorde 1862, jemte 1 mtl Södra Leryr en egendom, taxerad till 30,000 rdr rmt; utsädet på 1820-talet var 30 t:r.

Röll (efter taxeringslängden och jordeboken), *Röhle* (efter Tuneld), *Röhl* (på Topografiska corpsens karta). Ett mtl frälse-säteri uti norra delen af Bredareds socken i Wedens härad och Elfsborgs län, är väl beläget på en höjd ej långt från sjön Årtingen, samt har, efter Tuneld, vacker manbyggnad med förmånlig trädgård. På egorna finnas qvarn om 2 par stenar samt såg. Säteriet, som egdes 1816 af fältkassören Ståhlberg, innehafves nu i sambruk med $^1/_4$ mtl Backagärde af tre bönder. Säteriet taxerades år 1862 till 30,000 rdr rmt.

Rölunda, *Röllunda* (efter taxeringslängden). Åtta mantal krono-säteri uti Häggeby socken af Håbo härad och Uppsala län, är ladugård under Arnö öfversteboställe. Till gården höra 16 bebyggda lägenheter; egovidden är enligt kartor af åren 1778 och 1851: 3,968 qvadratref, hvaraf 1,543 äro åker, 560 äng, 1,466 skogsmark, 330 skoglös, duglig mark, 34 vägar, 25 qvadratref upptagas af bebyggda tomter, 10 af trädgårdsanläggningar. Jordbruksfastigheterna taxerades 1862 till 88,000 rdr, samt underlydande Häggby och Wiksjö ängar till 12,000 rdr rmt.

Röningsholm (efter jordeböckerna), *Ryningsholm* allmännast). Två mantal frälse-säteri uti Höreda socken af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, med ett väl lågt, men icke dess mindre ganska vackert läge, $^3/_4$ mil från Eksjö, 6 mil från Jönköping och $1^1/_2$ mil från Sandsjö jernvägsstation, utgör, jemte $^7/_8$ mtl rå- och rörshemman, en egendom, hållande i areal 3,069 tld, hvaraf 238

åker, 690 äng, 723 hagmark, till en del beväxt med skog, 1,336 reslig timmerskog. Åt söder ligga stora stenfria och i öster flera små sjöar, bland hvilka nämnas Hafrevikssjön. Åt nordvest på något afstånd, synas vackra furumoar, i hvilkas bryn vägen går från Ekesjö till Bränsmåla. Åkerjorden anses för bland den bästa på orten, bestående till stor del af lermylla; ängsmarken utgöres dels af hårdvall, dels af mader. Skogen är indelad i trakthuggning på 120 år, hvarföre c:a 11 tld årligen afverkas, hvarå kunna huggas omkr. 1,000 stora timmerträd, utom ved och små timmer. Årliga utsädet är c:a 22 t:r höst- och 116 t:r vårsäd samt 45 t:r potates jemte lin och rotfrukter. Till egendomen höra 17 torp, hvaraf ett är anslaget till boställe åt skogvaktaren. Vid Röningsholm och $^1/_2$ mtl Haga födas 8 hästar, 14 par oxar, 2 tjurar, 32 kor, 12 ungkreatur och 80 får samt vid $^1/_4$ mant. Qvarnholmen och å torpen 2 hästar, 18 par dragare, 45 kor och 100 får. Till gården höra en enbladig såg, qvarn med 3 par stenar, sikt och grynverk samt tegelbruk, der årligen tillverkas omkring 250,000 st. tegel. En i grannskapet befintlig sjö, *Soljen,* är på förslag att sänkas. Onera uppgå till 300 à 350 rdr rmt; fastighetsvärdet taxerades 1862 till 142,000 rdr, hvaraf 97,000 för Röningsholm. Manbyggnaden vid Röningsholm, nybyggd år 1835, brädfodrad och oljemålad, innehåller i 2 våningar 18 rum; 2:ne flygelbyggnader innehålla tillsammans 10 rum. Manbyggnaden vid Haga har 7 rum. Säteriets äldsta kända egare var Peder Nilsson Ryning, riksråd 1605, död 1611; af denna slägt, redan känd på 1300-talet, har gården troligen fått namn; men huru länge den innehades af denna, på sin tid högt uppsatta ätt är ej bekant. År 1702 till och med 1760 egdes stället af slägten Riddersköld; det har sedermera haft åtskilliga egare, och innehades af öfversten för Kalmar regimente, grefve Gustaf Erik Taube, till hans död 1855; egdes år 1862 af hans enka, grefvinnan Hedvig Taube.

Rönnan, ett skär, 1 mil söder om Kråkelund, i norra delen af Kalmarsund, hvarifrån utskjuter ett ref i s. s. o., hvars yttersta grund kallas Lekstugan och Rönneklack.

Rönne å har sitt ursprung från Ringsjön, flyter genom Onsjö härad in i Norra Åsbo härad och utgör sedan gräns mellan detta och Södra Åsbo härad samt utfaller vid Engelholm i Schelderviken, der under året 1856 en hamn blifvit fullbordad och afsynad för Engelholms stad, i stället för den år 1842 af gen.-adjut. gr. Wachtmeister påbörjade hamnbyggnad. Den har ett djup af 10 à 14 fot och består af 2 i hafvet utskjutande jetéer. Ån har under 1856—60 blifvit upprensad på en sträcka af 2 mil från Engelholm till Sönnarslöf. Denna trafik afser endast pråmfart för forsling af spannmål och andra landtmannaprodukter. Kostnaden har blifvit bestridd dels med statsanslag å 21,000 rdr och dels af Engelholms hamnbolag med 27,000 rdr rmt. Öfver ån går broar vid *Tranarp, Forestad, Spång* och *Sönnarslöf,* hvilka alla underhållas af Norra Åsbo härad. — Anledningen till åns namn är, efter sägnen, det myckna blod, som utgjöts på Ljungby hed i en strid mellan tre konungar mot den fjerde, så att den i närheten varande ån strömmade af blod, hvaraf den kallades Röde å, sedermera Rönne å.

Rönneskogen. En allmänning i Westergötland.

Rönneberg. Härad uti Malmöhus län, omgifvet i norr, öster och söder af Luggude, Onsjö och Harjagers härader, samt i vester af Öresund, innehåller i längden 4 och i bredden högst 3 mil, samt i vidd 1,943 qvadratmil, hvaraf 0,004 äro vatten. Af fasta landets vidd 44,873 tld, uppgifvas 33,727 tld vara odlad och 1,391 naturlig äng. Häradet genomstrykes af en bred, här och der sig sänkande sandås, som bildar en kedja af höjder eller backar med långa sluttningar, och erbjuder från de s. k. *Rönnebergs högar* en utsigt, som i sitt slag är den utmärktaste; den framställer nämligen för åskådarens blick Sundet med sina långa rader af seglare, ön Hven, och hela den täcka danska kusten med Köpenhamn i vester; Kullabergs solbeglänsta toppar, nedskådande på Kroneborgs slott i norr; hela längden af den

mörka, vilda, klippiga, skog- och källrika Söderåsen i öster; och i söder, så långt synkretsen når, den jemna, leende slättbygden, med strimma vid strimma af låga, hvitmenade bondgårdar, och beströdd med kyrkor och herregårdar. Landet, som å ömse sidor är lågt och isynnerhet åt hafssidan nästan alldeles jemnt, dock midt efter lägst, så att många gölar, bäckar eller mador der bildas, består af en lös sandblandad lera, har mycken vattensjuk mark, samt kan visst icke kallas väl häfdadt, då man föredrar torfbränning framför dikning och annan skötsel. Rådande jordmån är lera och svartmylla, samt hufvudnäringen åkerbruksskötsel. Häradet, som numer utgör med Onsjö och Harjagers härader en domsaga, med tingsställe på Glumslöfs gästgifvaregård, innefattar staden Landskrona och 14 socknar samt delar af 5, med tills. $220\frac{1}{2}$ mtl.

Häradets namn härledes antingen från en härstädes begrafven kämpe, vid namn Rune, eller af Runa, i bemärkelsen af en rad (linea), och skulle då betyda »en rad af berg eller backar, eller ock af rönnträdet. Af ålder har imellertid häradet hetat *Runebiarg*. Vidare upplysningar om namnhärledningen äfvensom om ortens mångfaldiga fornminnen kunna erhållas ur Dybecks Runa, år 1842, 2:dra häft., sid. 43—53. Rönneberga högar hafva historisk namnkunnighet äfven från en sednare tid; härifrån var det som general Ascheberg år 1677 rekognoscerade fienden och ledde krigshändelserna så att fienderna nödgades lemna sina fördelar, hvarför man äfven uti ett af fälten i hans grefliga vapen ser en af Rönneberga högar och generalen derpå stående med kommandostafven i handen; se om detta slag vidare under art. Landskrona. — En bibana från Helsingborg till Statens Södra jernväg kommer att gå mellan Hedegården och Rönneberga höjder till Årup. Inom häradet märkas följande säterier: *Axelvåld, Säbyholm, Tågerup, Zireköpinge,* och andra gårdar: *Hillesborg, Uranienborg, Hällstorp, Rönneberga, Spargodt, Norrlycke* och *Hedegården.*

Häradets hemmantal och 1862 års folkmängd, fördelade på dess olika socknar, ses af följande tabell:

Socknens namn.	Hemmantal.			Folkmängd.	Matlag.	Beväringsmanskapet.
	Skatte.	Krono.	Frälse.			
Kågeröd	—	—	$4\frac{1}{2}$	245	54	11
Felestad	$2\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$	—	264	64	12
Annelöf	$3\frac{123}{192}$	$\frac{13}{192}$	—	277	68	9
Saxtorp	$6\frac{19}{32}$	$\frac{1}{32}$	—	323	63	17
Billeberga	$12\frac{7}{12}$	$3\frac{13}{24}$	$1\frac{3}{4}$	1,373	302	57
Tirup	$3\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{5}{8}$	723	168	17
Svaluf Norra	$2\frac{7}{16}$	$\frac{1}{4}$	$9\frac{1}{4}$	1,003	189	34
Halmstad	$\frac{5}{16}$	—	$3\frac{1}{4}$	177	44	7
Zireköpinge	—	—	$13\frac{7}{8}$	702	157	20
Ottarp	$\frac{3}{4}$	—	$1\frac{1}{2}$	200	63	5
Asmuntorp	$16\frac{69}{288}$	$7\frac{223}{288}$	$2\frac{5}{8}$	1,409	349	61
Tofta	$6\frac{167}{512}$	$2\frac{1195}{1536}$	$4\frac{7}{12}$	579	149	17
Qvistofta	$5\frac{63}{96}$	$2\frac{31}{96}$	$3\frac{7}{8}$	712	158	24
Glumslöf	$9\frac{1691}{5760}$	$2\frac{199}{720}$	$\frac{1}{3}$	906	214	42
Herslöf	$10\frac{83}{96}$	$5\frac{49}{96}$	$15\frac{1}{4}$	1,427	345	51
Säby	$8\frac{3}{8}$	$\frac{7}{8}$	—	349	70	18
Örja	$12\frac{7}{24}$	$1\frac{3}{8}$	$3\frac{5}{6}$	481	93	26
Wadensjö	$3\frac{3}{18}$	$2\frac{37}{48}$	$1\frac{1}{8}$	258	57	19
S:t Ibb	$11\frac{1}{6}$	$4\frac{1}{4}$	—	705	175	16
Summa	$115\frac{2251}{2560}$	$36\frac{329}{2560}$	$68\frac{3}{8}$	12,113	2,782	463

Rönnebergs Kontrakt under Lunds stift består af 8 pastorater: *Landskrona* med *Asmuntorp* och *Tofta*. — *Wadensjö* och *Örja*. — *Herslöf* och *Säby*. — *Billeberga* och *Tirup*. — *Norra Svaluf*. — *Kjells- Nöbbelöf* och *Felestad*. — *Qvistofta* och *Glumslöf*. — *S:t Ibb*.

Rönneberga. By uti Asmuntorps socken af Rönnebergs härad och Malmöhus län, $^3/_4$ mil från Landskrona, innefattar på 15 n:r $7^{11}/_{24}$ mtl (efter Gillberg), $5^7/_{48}$ mtl skatte, $2^5/_6$ krono (efter taxeringslängden), och beboddes 1862 af 370 invånare på 88 hushåll; den är namnkunnig för den härstädes levererade blodiga striden mellan Carl XI och Danskarne, hvilka här besegrades, och hvarefter freden afslutades år 1679. Här märkas två gårdar: $1^{23}/_{60}$ mtl i № 3, 5, 12, 13, som jemte qvarn taxerades 1862 till 66,000 rdr rmt; egare: Hans Hansson. — $^1/_4$ mtl i № 6, som jemte $^3/_4$ frälse Wadensjö utgöra en egendom, taxerad 1862 till 57,225 rdr rmt; arealen är 260 tld, hvaraf 4 tld trädgård och park. Gårdens läge är utmärkt vackert med utsigt öfver Öresund samt till Malmö och Kullaberg. Egare: herr J. J. Kittel.

Rönneholm. Herregård uti Malmöhus län, Onsjö härad och Stödhafs socken, är belägen på en holme, som bildas, omkring 3 mil n. o. om Lund nära Eslöfs jernvägsstation och $^1/_2$ mil från Ringsjöns vackra stränder, af Rönne å, hvilken från nämnda sjö leder sitt ursprung. — Ifrån hufvudbyggnaden, rikt inbäddad bland lummiga träd, ser man i norr Hasslebro, der tre stora vägar sammanstöta, och nedanom hvilken strömmen drifver flera qvarnar. Fastän ombyggd i sednare tider, är gården gammal, och möjligt är, att den redan i medeltiden funnits till och burit samma namn. Hertig Bengt Algotsson, en gunstling hos konung Magnus Smek och dennes drottning, blef öfverfallen och mördad på Rönneholm år 1360 af marsken Carl Ulfsson och Erengisle Sunesson, båda slägtingar till hertig Bengts gemål, hvilken han förskjutit. Men huruvida detta Rönneholm varit den här ifrågavarande gården eller, som några förmena, en holme med samma namn i Rönne å nära Luntertun (Engelholm), torde vara svårt att med säkerhet afgöra. Imellertid känner man ingen egare till Rönneholm från denna tid. Först på 1500-talet finna vi Rönneholm omnämdt, och innehades det då af slägten Laxmand. I ett dokument af år 1559 kallas gården Rönnolt. Sten Pederson Laxmand lefde omkring år 1460 och anses vara förste egaren. Landsdomaren i Halland Sten Madzen (Mattsson) Laxmands ena dotter Helle Laxmand blef gift med jägmästaren Jörgen Hondorff (skrifves äfven Horndorff och Horndrup), som 1627, då han belänades med Järrestads härad efter Enevold Kruse, skref sig till Rönneholm. Hans dotter Margaretha har som egarinna till Rönneholm undertecknat Malmö recess 1622, och enl. 1670 års jordebok innehade hon då gården. Brodern Sten Hondorff befinnes hafva sålt den 1684 till schoutbynachten Henning Ankargrip, som behöll Rönneholm endast i 6 år eller till 1690, då han för 13,000 daler silfvermynt sålde det till kammarrådet N. Cronacker, hvars ofrälse namn var Johansson; han var son till en borgmästare i Nylöse, vid namn Jon Nilsson, och gift med friherrinnan Brita Juliana Wachsmuth, som förut varit hoffröken hos Carl X:s gemål. Det berättas, att hon af drottningen fick i brudgåfva 10,000 daler, hvilken summa hon insatte i Rönneholm och hvarigenom hon ansåg sig ensam berättigad att disponera egendomen, hvilken hon öfverlät till sin dotter, Barbro Susanna, som år 1700 ingick äktenskap med öfverste-löjtn. Christian Magnus Coijet, inom hvilken slägt egendomen förblifvit. Efter hofmarskalken frih. G. J. Coijets död i Marseille den 5 April 1862, insattes genom testamente till arfving af Rönneholm hans yngsta brorsons näst yngsta son, Carl Salomon Coijet; dock skall egendomen innehafvas af dennes fader, kapten Gustaf Aug. Coijet, tilldess egaren nått 26 års ålder. Förre egaren, kammarjunkaren Carl August Coijet, har Rönneholm att tacka för de förbättringar och försköningar, som der blifvit vidtagna på sednare åren.

Rönneholms äldsta åbyggnader uppbrändes af Danskarne i Augusti 1678. Från 1780 och 90 vidtog general Coijet

betydliga ändringar; ladugården flyttades på ett längre, dock lämpligt afstånd söder från holmen och uppbyggdes med solida gråstenshus, jemte det den förseddes med ett ymnigt springvatten, som är ledt från en tämligen aflägsen källa; en trädgård anlades öster om gården, och uppfördes der ett större växthus, hvilket för närvarande begagnas till inspektorsbostad. Efter eldsvådan år 1811 lät enkegrefvinnan Coijet ombygga det gamla stenhuset och höjde detsamma dervid med en våning, jemte det att dess bredd ökades. Det håller nu 64 alnar i längd, 23 alnar i bredd och är försedt med en öfverbygd portal samt frontoner. I vester om gården ligger mejeriet, och till ladugården leder en väg, planterad med 4 rader träd och med kanaler på hvardera sidan. En upphöjd, med häckar försedd väg förer till trädgården, och till båda vägarna leda från holmen vackra broar, hvilka efterträdt de fordna vindbryggorna.

Egendomen består af: *Rönneholms* säteri, $3^3/_4$ mtl, med derunder afhysta ins. frälse-hemmanen *Knorrenborg* $^1/_4$ mtl och *Killebäcksrummet* $^1/_4$ mtl, *Hassle by*, bestående af $3\frac{23}{24}$ mtl ins. frälse och $2^5/_8$ mtl utsockne frälse; *Wärlinge* by $6^1/_{24}$ mtl; *Wingahus* $^1/_8$ mtl, *Prångstorp* $^1/_8$ mtl; *Kjellstorp* $^5/_8$ mtl; *Kjerrstorp* $^3/_8$ mtl, allt uts. frälse; af *Stehags by* n:o 9, $^1/_3$ mtl uts. frälse, n:o 12 $^1/_2$, n:o 13 $^1/_3$, n:o 14 $^1/_4$ och n:o 15 $^1/_8$ mtl ins. frälse. Dessa hemman äro belägna i Stödhafs socken. Till egendomen ligga i Munkarps socken $^1/_8$ mtl uts. frälse *Hasslebromölla*, vattenqvarn med tre par skattlagda stenar; af Witseröds by n:o 3, $^1/_8$ mtl, n:o 4, $\frac{1}{12}$ mtl krono-skatte rusthåll, med qvarnstensbrott; af *Hennings by* n:o 5, $^5/_8$ mtl uts. frälse. Hela egendomens areal är 5,500 tld, deraf något öfver 1,000 tld utgöra åker och ungefär lika många tunnl. dels mad-, dels hårdvalls-äng, 700 tld någorlunda sluten ek-, bok- och björk-skog, 1,100 tld torfmosse (af särdeles vigt för gården) samt c:a 1,000 tld betesmark. Till gården höra indrägtigt fiske i Ringsjön och i Rönne-å, en med vatten drifven sågqvarn, ett större tegelbruk och ett mejeri. Rotering utgöres af egendomen till Norra Skånska infanteri-regimentet med nära 10 nummer, hvari dock lindring vunnits för 2 nummer genom den 1838 införda jemkningen i ordinarie roteringen. Tvänne skolhus och ett fattighus äro af framlidna generalskan Coijet uppförda. Jus patronatus till Stehags kyrka köpte kapitenerna Peter Julius och Niclas Coijet för 130 rdr danskt curant af »fröken Sophia Thott» på Gaunö å Seeland, och afstod »Jungfru Dorothea Sehested» på Hvidsköfle sin bördsrätt härtill mot 200 daler silfvermynt i svenska penningar. En kongl. resolution, gifven i lägret vid Sandomirs den 26 Juli 1704, konfirmerade reduktions-kommissionens beslut af föregående år, utvisande, att danska geheimerådet Knut Thott år 1675 tillbytt sig nämnde jus af svenska kronan emot vederlag i frälse-gods. Egaren till Rönneholm tillsätter pastor och uppbär den årliga kyrkotionden.

Rönneskog, allmänning uti Westergötland.

Rönnäng. Kapell under Tjörns pastorat, är beläget uti Stenkyrka socken af Tjörns härad och Bohus län, består af fisklägena: *Åstol, Lilla* och *Stora Dyrön* med Risholmen, lotsplatsen *Hättan* samt några bebodda holmar; hemmanen 1 mtl *Risön,* 1 mtl *Rönnäng,* $^1/_2$ mtl *Hålan,* $\frac{11}{84}$ mtl *Kärrsön,* $^3/_4$ *Bäckevik* föras ock hit. Invånarne, som 1805 utgjordes af 794 och 1861 af 981 personer, äro till större delen fiskare, en mindre del jordbrukande allmoge. — Kyrkan, uppbyggd af trä på Tjörnlandets södra udde år 1795 (under det sista stora sillfisket), underhålles väl förmedelst en till detta ändamål förärad fond, hvars årliga ränta uppgår till 55 rdr rmt. Ett lika stort kapital ($916\frac{2}{3}$ rdr) är af samma person doneradt till en fattigskola inom kapellaget.

Rönninge. Ett halft mtl frälse-säteri uti Salems socken af Svartlösa härad och Stockholms län, tillhörde slägten Lindeström kring medlet af 1600-talet, Fägerstjerna 1686; jemte säteri-ladugården *Uttringe* för detta *Ytteränge,* $^3/_4$ mtl, vid Uttran, har Rönninge sedermera tillhört presidenten af Tibell och egdes 1862 af fröken M. W. af Tibell; fastighetsvärdet för båda gårdarna taxerades nämda år till 60,000 rdr.

Rönninge. Ett och $^1/_2$ mtl frälse, se art. Täby socken.

Rönnäs. Ett mtl frälse i Asby socken, Ydre härad och Linköpings län, beläget nära Wifjärden, tillhörde 1686 och 1700 Ax. von Schaar på Ribbingshof, 1852 och 1862 R. Wessén; fastighetsvärdet taxerades sistn. år till 30,000 rdr rmt.

Rönnäs. Ett mantal frälse-säteri (ej 2 mtl efter Wieselgren och Tuneld) uti Agunnaryds socken, Sunnerbo härad af Kronobergs län, taxeradt 1862 till 31,500 rdr rmt, egdes af kammarskrifvaren H. Håkansson. År 1475 nämnes en af M. Drakes arfvingar Peder Jonsson i Rönnäs. P. O. Marci var egare 1758, C. von Schantz 1777, häradshöfding E. G. Holm 1828, grosshandlaren L. Rolander i Stockholm år 1844.

Rönnöfors. Jernbruk i Offerdals socken och det enda i provinsen Jämtland, förädlar hufvudsakligen myrmalmer, och uti landshöfdinge-embetets sista femårsberättelser 1855—60 heter det, »att det lyckats deraf bereda ett för smidbarhet och seghet ganska utmärkt stångjern, som har god afsättning till högt pris så inom Jemtland som på Norge.» Tillverkningen, för hvilken rika malm- och koltillgångar finnas, har dock ännu icke kunnat uppdrifvas till ett ortens stigande behof motsvarande belopp, än mindre utvidgas till fabriksmessig tillverkning af behöfliga och lifligt efterfrågade åkerbruksredskap. Tillverkningen af gjutgods för året 1861 uppgifves till 408 Centner 32 ℔, och förbrukad sjö- och myrmalm till 9,720 Centner. Härvid får likväl anmärkas, att summan utgör malmens belopp efter skedd rostning, hvilken verkställes i skogen, innan malmen afföres till masugnen. — Rönnöfors bruk och masugn med Ålohammars och Långfors manufakturverk (tax. till 44,800 rdr) samt hemman (efter tax.-längden $12^{7}/_{8}$ tld $= 2^{7}/_{48}$) mtl inom Offerdals socken, taxerade till 48,520 rdr, köptes sednast för 132,000 rdr rmt.

Rönö. Härad i första fögderiet och Konungadömets domsaga af Nyköpings län, gränsar i söder till Östersjön, i öster till Hölebo härad, i norr till Daga härad och sjön Båfven, emot Willåttinge, och i vester till nyssnämnda sjö, Sibro sund, Lisjön, Oppunda härad, Långhalsen och Nyköpingsån. På andra sidan de nämnda vattnen möta Willåttinge, Oppunda och Jönåkers härader. Häradet består sydligast af bergländiga kustbygder med många korta, än öppna, än trånga dalar; dernäst af en lång och tämligen bred flergrenig dalgång från öster till vester, omvexlande med slätter, kullar och berg och utgörande för sig ett slags terass, som med Svärtaån affaller emot hafvet; slutligen, längst i norr och nordvest, af bergländiga skogsmarker. Rönö, som är ett tingslag för sig med tingsställe vid Svärdsbro gästgifvaregård i Sättersta, innefattar östra hälften af Nyköpings stad samt 14 socknar; se omstående tabell. Alla höra till Nyköpings östra kontrakt, utom Råby, som lyder till Nyköpings vestra. Rönö härad är, tvifvelsutan, det fornminnesrikaste i Södermanland, och visst är, att ingen trakt hyser ett så stort antal språkligt och historiskt vigtiga runstenar, skrifver Richard Dybeck 1862. De ytterst märkliga stenarne vid Tystberga, Hamra, Estad, Grinda och Spånga, alla af gammalt bekanta, finnas ännu i behåll, ehuru några af dem äro omkullfallna. Bland anmärkningsvärdare upptäckter kan ock nämnas en 50 alnar lång skeppshög, märklig dels såsom den första i Svea rike funna, dels för sin belägenhet helt nära en af de nämnda runstenarna, hvars inskrift omtalar samtida härfärder österut.

Folkmängden 1862 var 11,686 personer på 2,400 hushåll; hemmantalet $404^{19}/_{24}$ mtl, taxerade jemte lägenheter till 8,213,763 rdr rmt; se vidare omstående tabell:

Tabell öfver Folkmängden och Hemmantalet m. m. i Rönö härad.

Socknarnes namn.	Hemmantal.	Folkmängd. Hushåll.	Folkmängd. Summa personer.	Tax.värde år 1862 för all fast egendom.
Lid	$20^3/_8$ mtl	125	604	524,075
Ripsa	$20^1/_8$ »	116	614	553,970
Runtuna	$52^5/_8$ »	254	1,211	1,122,050
Ludgow	$35^3/_4$ »	265	1,183	793,700
Spelvik	$14^1/_4$ »	62	319	260,818
Tystberg	$45^7/_{12}$ »	211	1,114	658,224
Bälinge	$50^3/_4$ »	227	1,198	612,435
Thorsåker	$15^1/_2$ »	101	461	221,840
Lästringe	$15^1/_4$ »	111	568	352,475
Sättersta	$16^1/_4$ »	132	539	399,659
Bogsta	$19^3/_8$ »	115	510	475,300
Svärta	$44^1/_3$ »	300	1,423	804,855
Råby	$27^3/_8$ »	166	825	516,999
Helgona	$27^1/_4$ »	215	1,117	917,363

Rönö, eller *Cathrinæ kapell.* Annexsocken till Östra Ny pastorat, är belägen uti sydöstra delen af Björkekinds härad och Linköpings län, omgifves i söder och sydost af *Trännö-*, *Löns-* och *Aspö-fjärdarne,* i en båge af $1^1/_2$ till 2 mils längd från Stegeborgsviken och sundet vid Eknö intill Gottenviken; begränsas för öfrigt af Ö. Ny i v. n. v. och Jonsberg i n. o. och norr. Den har omkring $1^1/_4$ mils längd, med en bredd af högst 1 mil i vester, men öster ut allt mindre, ända ned till $^1/_4$ mil; arealen är 0,500 qvadr.-mil, hvaraf 0,004 äro vatten. Det är i allmänhet ett bergaktigt land; de mer vidsträckta än höga bergklumparne och skogsmarkerna skiljas från hvarandra mer eller mindre genom smärre slätter, dalgångar, kärr och små vattendrag. Af dessa sednare förtjenar blott att nämnas Öfvergårdssund med dess utlopp åt öster till en vik af Lönsfjärden. Denna del af socknen med Rönö kungsgård, som synes genom ett sund varit skild från fasta landet, kallas Öje rote. Till socknen höra äfven några öar och holmar i skärgården, såsom Rimö och andra. Rådande jordmånen är lera, men här och der sand och grus; åkern är inskränktare än i Ny, ängen medelmåttig, betet tämligen tillräckligt, skogstillgången af barr- och löfträd ännu till husbehof. Friggesäters sockenallmänning ligger i nordvest, delar af Lönsås' och Merums vid vestra gränsen; det hela är indeladt till trakthuggning i 80 skiften. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; mest odlas höstsäde, och deribland hvete alltmer för hvarje år; afkastningen beräknas till 7:de kornet; blott på ett ställe brännes bränvin. På Kåreholms egor bearbetas en kopparmalmsgrufva, *Arvidsbergs,* intill sednaste åren till smältning vid Gottenvik i Jonsberg, men nu mera säljes malmen; fiske idkas af flera åboer vid hafskusten. På 1850-talet uppgifves välmågan vara här mindre allmän än i Ö. Ny och fattigdom vanligare; största mängden af folket var stattorpare, daglönare, grufarbetare, inhyseshjon, backstugusittare m. m.; deras uppfostran skall varit i hög grad försummad, sedligheten ringa, de oäkta barnens antal i förfärligt stigande. — *Capella S:t Antonii in Röne* nämnes åtminstone i slutet af katholska tiden; 1593 förekommer här särskild komminister. Ett kapell af trä fanns här fordom, tills pfalzgrefve Johan Casimir lät, utomkring detta, bygga en kyrka af sten, 1 mil. från moderkyrkan, och uppkallade den efter sin gemål Catharina; altartaflan är gammal, men hitskänkt år 1742; öfver stora gången nära orgelläktaren hänger en modell till örlogsskepp, skänkt 1720 af E. Eneholm. Socknen har vanliga

kassor. — Af fornlemningar omtalas spår efter befästningar vid *Öfvergård;* sundet skall enligt tradition hafva varit en farled, med tullställe vid Bomhagen; östligast ligger gården Stäke, gammalt namn för sund.

Folkmängd.		Hemmantal.			Fastighetsvärde
1805 —	1860.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
650.	826.	$3\frac{1}{8}$.	$4\frac{3}{4}$.	$24\frac{3}{8}$.	656,181 rdr rmt.

Bevillningen efter II och III art. 1862 var 255 rdr 7 öre. Af uppgifna fastighetsvärdet äro 12,150 rdr för kyrka, skol- och fattighus samt kyrkobod, 7,931 rdr för fr.räntan af 1 mtl, en koppargrufva och en husbehofsväderqvarn. — Det mesta hemmantalet lyder under säterier inom eller utom socknen eller innehafves af ståndspersoner. Ej fullt en fjerdedel af hemmantalet eges af bönder. — Gods och gårdar: *Rönö* kungsgård, se nedan. — *Arvidsbergs* koppargrufva med tillhörande åbyggnader, tax. till 2,670 rdr rmt, 1 fr. *Baggetorp,* 2 fr. *Börssebo,* 1 *Ekhult,* 1 *Håkantorp,* $^1/_2$ *Korpetorp,* $^1/_2$ *Kårebo,* $^1/_2$ *Mullingstorp,* $^1/_2$ *Skaketorp,* 1 *Timmerdal,* 2 *Wintersbo,* äro alla afhysta och brukas under Gottenviks säteri samt utgöra, med $8^3/_4$ mtl inom Jonsbergs socken, ett gods, värderadt till 360,000 rdr rmt. — *Kåreholms* säteri med underlydande $^1/_2$ sk. *Friggesätter,* $^1/_8$ mtl *Knutebo,* 1 sk. *Lervik,* frälsehemmanen $^5/_8$ mtl *Stora* och *Lilla Humlevik,* 1 *Tångetorp,* $^1/_2$ *Baggetorp,* $^1/_2$ *Gräsbrink,* $^1/_4$ *Svarttorp,* $^3/_8$ *Svensäng,* $^1/_2$ *Wargedal,* jemte Kronuddens torp och skogspark, Råda-ängen och Rabillehagen, allts. tax. till 129,700 rdr rmt. — *Loviseberg* (se den art.) med underl. $^1/_2$ fr. *Gottsätter,* 1 fr. *Öfvergård,* allts. tax. till 53,500 rdr rmt. — 1 sk. rusthåll, $1^1/_2$ fr. *Mörje,* $^1/_4$ sk. augment *Stockerum,* allts. tax. till 55,300 rdr rmt, eges af en Carl Jönsson. — $^1/_2$ fr. *Mörje* eges af herr Jon Wåhlin i Norrköping. — $^3/_8$ fr. *Rimmö,* $^1/_4$ sk. *Segerbo,* $^1/_2$ sk. *Skälläng* hafva 5 egare. — $^1/_2$ sk. *Stensättra,* 2 egare. — $^1/_2$ fr. *Stäk,* tax. till 10,000 rdr; $^1/_2$ fr. *Åhlbäck.* — Torp på allmänningen äro taxerade till 8,400 rdr rmt; af dessa eges Uppsalatorp, f. d. sockenskräddare-boställe, af Rönö församling. — $^1/_2$ mtl krono *Slottsbrink* är kommiuister-boställe. — Socknen ligger $2^1/_2$ mil från adressorten Söderköping.

Rönö. Kungsgård uti Rönö socken, Björkekinds härad och Linköpings län, af $4^1/_4$ mtl krono, med Svinsäter, 5 torp, 2 lägenheter samt Räfsholmen, allts. taxeradt 1862 till 84,800 rdr rmt, har allt sedan början af 1700 varit bortarrenderad, och utgjorde arrendet på 1820-talet 65 t:r spannmål och 1,000 rdr b:co, jemte förbindelse för arrendatorn att underhålla en god boskapsafvel och en hingst till hästafvelns förbättrande i orten, arrendet är nu 265 t:r spannmål. Enligt Djurberg hade gården år 1818: 30 geometriska tunnland åker, hvarpå såddes 20 à 22 t:r höst och vårsäde, äng till c:a 150 lass hö och skog till husbehof.

Rönö, fordom ett befäst slott, anses af Tham ha varit ett gammalt herresäte, år 1324 tillhörigt Knut Folkeson, samt förmodas af s. författare af gammalt varit kronans, eftersom ständerna år 1396 erkände besittningsrätten åt drottning Margaretha, som köpt Rönö från Carl Ulfsson till Tofta; efter Tuneld skall åter gården år 1289 tillhört hertig Bengt, som då var biskop i Linköping, samt blifvit honom testamenterad till biskopsbordet derstädes. År 1421 hölls här ett herremöte till undersökning af erkebiskop Johannis Jerechini förbrytelser, och nedlade han då sitt embete. Slottet förstördes och fogden fördrefs härifrån 1434 af Engelbrecht. Rönö har sedermera kommit i biskop Nils' i Linköping besittning, men utbyttes till riksmarsken Carl Knutsson, jemte alla de gods drottn. Margareta köpt af hans morfar, bemälte Carl Ulfsson. År 1465 tillerkändes biskopen i Linköping all ränta af Östkinds härad under Rönö gård för den skada, som biskopsgodsen lidit i sednaste fejdetiden; år 1470 förlänades gården åt Carl Knutssons son Knut Carlsson, men kom sedan åter under biskopsstolen; år 1527 togos gård och gods från biskop Brask, som här 1524 anlagt en saltpanna. År 1558 nämnes Rönö såsom ladugård under Stegeborg; för dess sköna belägenhet lät konung Johan här uppföra ett nytt slott af sten, som beboddes af drottning Gunilla Bjelke och sonen hertig Johan; godset donerades 1630 till pfalzgrefven Johan Casimir, innehades af sonen Adolf Johan, som fullbordade slottet, reducerades 1689 och räknades då för 3 mtl, hvarefter det, såsom förut blifvit nämndt, har varit för kronans räkning bortarrenderadt. — Slottet brändes af Ryssarne 1719, och endast en mur är deraf qvar; den nuvarande byggnaden har blifvit uppförd år 1807 af sekret. Löwgren; trädgården blef vid samma tid betydligt utvidgad och försedd med 150 stycken fruktträd.

Rör, *Stora* och *Lilla.* Tvänne Militiæboställen, af 1 mtl hvartdera, uti Odensåkers socken af Skaraborgs län.

Rör, *Stora.* Färjställe och postkontor på Öland i Högsrums socken af Ölands Norra Mot, Kalmar län, på torpet Stora Rörs egor, som skattlades 1819. Postkontoret flyttades hit den 1 Januari 1810 från hemmanet Tryggestad i Repplinge socken, och Södra Motet ålades att underhålla posthuset. Härifrån föres posten till Kalmar öfver sundet, som här är endast $^3/_8$ mil bredt. Ifrån gästgifvaregården skjutsas till:

Ramsätra, n. v.	$1^3/_4$	mil.
Isgärde, s. o.	$^1/_4$	»

Röra. Annex-socken till Tegneby pastorat, i hvars norra del den är belägen, $2^3/_4$ mil s. v. från Uddevalla, sammanstötande med nästan alla socknarna på Oroust, med undantag af Långelanda; socknen hörer till Oroust Westra härad af Göteborgs och Bohus län samt omfattar en areal af 0,413 qvadr.-mil, hvaraf 0,013 äro vatten. Socknen är uppfylld af berg och något skogbevuxen. Jordmånen är rådande sand och sandmylla; blott ett par gårdar ega lera. Hufvudsädet är blandkorn och hafra. Inga utmärktare gårdar äro här belägna. Inbyggarne lefva af jordbruk, obetydligt fiske och skeppsbyggeri, hvilket sednare idkas vid varfven på Kongsvik, Brattås och Svinevik. Socknen eger den märkvärdigheten, att ingen indeldt väg leder genom densamma. Kyrkan är nybyggd 1846 och utan märkvärdighet; den gamla var en oansenlig stenbyggnad, uppförd 1635 på en af löfträd skuggad höjd vid socknens största dal. *Henån* har sedan flera somrar varit ett mer och mer besökt badställe. *Fornlemningar:* Några ättekullar ligga vid Henån; af dessa kallas den, som ligger närmast ån, *Kong Björns hög,* och skall, enligt sägnen, en konung med detta namn, som en gång infallit i fiendtlig afsigt på Oroust, här blifvit med hela sitt följe nedlagd. Borglemningar förekomma på Hitse fjäll, åtföljda af sägen om en konung Hitse, samt dylika på en klippa vid *Svinevik. Borghälleberget,* en brant, öfver fjorden hängande, klippvägg, torde ock genom sitt namn erinra om ett på detsamma fordom liggande fäste.

Folkmängd.		Hemmantal.			Taxeringsvärde
1805	— 1862.	sk.	kr.	fr.	år 1862.
801.	1,649.	$18\frac{7}{8}$.	—	$11\frac{3}{4}$.	688,760 r. rmt.

Gårdar och hemman: $^1/_4$ mtl *Brattås;* $^5/_{16}$ mtl *Henån;* $^1/_2$ *Hogen;* $^1/_2$ fr. *Stora Röra,* tax. till 12,000 rdr rmt. — Hvitfeldska fonden eger 1 mtl *Lerskall,* $^1/_4$ *Fundeskär,* $^1/_4$ *Granbua,* 1 *Nafveröd* och $^1/_4$ *Kindal.* — $^1/_2$ mtl sk. *Prestbacka* och $^1/_4$ *Båtsbräcka* äro f. d. annex-hemman och skatteköpta 1736. Dragsmarks kloster har i denna socken egt $^1/_2$ mtl *Lunden,* $^1/_2$ mtl *Basteskär,* $^1/_2$ *Dandalen,* $^1/_2$ *Svinevik* och $^1/_4$ *Björfjell.* 1 mtl *Gullyxeröd* och $^1/_2$ mtl *Assletorp,* höra i kyrkligt afseende till Morlanda. — Adress: Oroust.

Rörby. Ett mtl skatte, 1 mtl frälse uti Angarns socken af Wallentuna härad och Stockholms län, tillhörde M. Blixenkrona från 1654, kronan från 1683 genom byte, egdes 1772 af Elf, 1861 af två bönder; fastighetsvärdet taxerades till 20,000 rdr rmt.

Rörsberga (ej Rössberga, såsom Tuneld, Lindskog m. fl. uppgifva). Ett mtl frälse-säteri uti Wahltorps socken, Gudhems härad och Skaraborgs län, väl bebygdt, köptes år 1810 af öfverste-löjtn. Scheffers enkefru, B. C. Durietz, egdes 1862, jemte $^1/_4$ mtl frälse underlydande, 1 frälse-säteri Thorestorp, $^3/_8$ mtl rå och rör, af hofrättskommissarien J. P. Hedvall. Hela fastighetsvärdet, inberäknadt för 2:ne på egorna befintliga mjölqvarnar och en såg, taxerades till 56,300 rdr rmt, hvaraf 20,000 rdr för sjelfva Rörsberga. — Gården är troligen densamma, som af Djurberg uppgifves heta Rösberga och ligga i Segerstads socken samt 1818 ega 16 t:rs utsäde, hjelpligt höbol och någon skog; då fanns icke någon färdigbyggd manbyggnad.

Rörshyttan. Jernbruk vid Rörshytteström i Husby socken och Stora Kopparbergs län, var fordom en bergsmanshammare, som år 1750 hade 35 delegare och en tillverkning af 230 *skℓℓ* stångjern vid 1 hammare. På 1840-talet uppgifves tillverkningen till 906 *skℓℓ.* årligt smide af eget tackjern. Bruket jemte tillhörande 2:ne qvarnar, taxeradt 1862 till 3,500 rdr rmt, har samma egare som Stjernsunds jernbruk. I hemmanet *Rörshyttan* egas 3 rdr 29 sk. 9 rst. soldatpgr, tax. till 21,330 rdr, af 6 inom allmogeklassen, 4 sk. 7 rst. egas af ståndspersoner. Vid Rörshyttan är gästgifveri, hvarifrån skjutsas till:

Wall, i n. o.	2	mil.
Smedby, s. v.	$1^1/_4$	»
Thorsåker	$2^1/_4$	»

Rörstrand. Porslinsfabrik inom Stockholms område i qvarteret Röda Berget och Adolf Fredriks församling, på vägen till Carlberg. Rörstrands egendom har varit känd redan från fornåldern, såsom nämnd bland de lägenheter, hvilka, genom af konung Magnus Ladulås utfärdadt donationsbref af 1288, blefvo lagda under S:t Clara kloster, hvarunder den förblef i öfver 200 år, tills den jemte andra klostergods indrogs till kronan; år 1619 bortförläntes den till Svante Bjelke och kom derifrån i Mårten Rosenstjernas händer, hvilken der lät uppbygga stora stenhuset. Rörstrand med underl. bonde-hemman och strögods voro riksdrotset Magnus Gabriel de la Gardie såsom arf lemnade. Sedan egendomen vid Carl XI:s reduktion åter hemfallit till kronan och af Carl XII, enl. kongl. brefvet den 30 Maj 1698, blifvit öfverlåten till staden att der inrätta tjenliga manufakturer, beslöts följande året att der anlägga ett rasp- och spinnhus, men hvilket ej kom till stånd; omsider utarrenderades gården af magistraten 1731 till den några år förut inrättade manufaktur-societeten, för tillverkning af s. k. Delfftiskt porslin. Den nu å egendomen anlagda porslinsfabriken, länge den enda i riket, har i sednare tider blifvit mycket utvidgad och förbättrad. Der sysselsättas omkring 400 personer, och de årliga tillverkningarne, hvilka äro af särdeles godhet och prydlighet, hafva under de sednaste tjugo åren stigit i värde från omkring 180,000 rdr till mer än 450,000 rdr rmt. Vid egendomen finnas inrättade *Rörstrands arbetskarlars sjuk-* och *begrafningslåda,* från d. 25 Jan. 1759, och *Rörstrands Porslins-fabriks gesäll-låda.* Å lådans kapital-tillgång, insatt i fabriks-kassan, hafva fabriksegarne städse erlagt 6 % årlig ränta samt dessutom vid hvarje års slut ökat kapitalet med 25 % af den årligen utaf delegarne erlagda afgiften.— Bland Rörstrands egare må vidare nämnas Lennart Torstensson, som hvilade härstädes efter utståndna mödor i Tyska kriget och fångenskapen i Ingelstadt; men länge varade det ej, förrän han erhöll nytt anbud från regeringen att emottaga fältmarskalkstafven. Förgätande kroppens plågor, svarade han då: »Ske Guds och drottningens vilja». Presidenten i Åbo hofrätt Robert Lichton, död härstädes 1692, slutande sin ätt, har äfven varit egare af Rörstrand. Om honom berättas, att han egt en otrolig kroppstyrka, samt att, då hofrättens ledamöter voro af annan tanke, än han sjelf, han skall utdrifvit dem allesammans och sedan öfverrest till Sverige, hvarifrån han ej återkom till hofrätten. Rörstrand egdes sedermera af kammar-revisionsrådet Elias Magnus Ingeman, adlad Nordenstolpe, död härstädes 1773. Af honom sattes fayencebruket i godt stånd. År 1797 försåldes egendomen till öfverdirektören och riddaren Bengt Reinhold Geijer. Justitiærådet Stråle blef derefter egare af Rörstrand till sin död härstädes 1853, hvarefter egendomen och fabriken öfvertogs af sonen Gustaf Holdo Stråle.

Rörum. Annex-socken till Wemmerlöfs pastorat, är belägen uti Albo härad af Christianstads län, 1 mil v. n. v. från Cimbrishamn, samt omfattar 0,176 qvadr.-mil land. Marken är något ojemn med höga sandbackar. Rådande jordmånen är sand, dock på vissa trakter stark lera; åkern är medelmåttig, ängen tillräcklig. Någon skog växer här, men knappt tillräcklig. Folkmängden, som år 1805 utgjordes af 584 personer, uppgick 1862 till 783 personer på 208 hushåll. Sockenvägen är $^1/_2$ mil.

Hemmantal. sk.	kr.	fr.	Taxeringsvärde år 1862.	Bev.-afgift. för inkomst.
$5\frac{19}{48}$.	$\frac{13}{24}$.	$\frac{1}{8}$.	412,950 rdr.	127 rdr rmt.

Af uppgifna taxeringsvärdet äro 32,100 rdr för annan än jordbruksfastighet. År 1760 funnos 26 st. hemmansbrukare, år 1862 funnos 28 åboer, 116 torpare. Byar och gårdar: $^3/_4$ mtl skatte *Dalparöd,* tax. till 42,000 rdr rmt, är en välbyggd gård, som eges af ryttm. Silfversparre på Mansdala. — *Rörums* by, $4^9/_{16}$ mtl skatte, $^3/_{16}$ mtl krono, annex-hemman; af skattemantalen utgöra n:o 4, 28, 24 $\frac{13}{32}$ mtl, tax. till 26,250 rdr rmt, samt n:o 2, 9, 26 $^7/_{16}$ mtl, tax. till 21,500 rdr rmt, n:o 23, $^1/_4$ mtl med åldrätt, tax. till 13,000 rdr, trenne gods, som egas af bönder. — $^1/_4$ mtl eges jemte $^1/_8$ mtl uts. fr. *Stråntemölla* med mjölqvarn med 2 par stenar samt stampverk, allts. tax. till 22,300 rdr rmt, af en bonde. — N:r 21, 27 och 30 uti *Rörums* by äro 3:ne torp, tax. till 33,750 rdr, som egas af sekreter. A. Peterson. — $^1/_4$ mtl *Råboda.* — $^3/_{16}$ mtl *Stockeboda* eges af grefve C. Adlercreutz. — *Wiks* fiskläge med qvarn och 2 åldrätter, hvaraf dessutom finnas inom socknen 13 st. — Adress: Cimbrishamn.

Rörum, Norra. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Frosta

kontrakt i Lunds stift, utgöres af Norra Rörum och Hallaröds socknar, med $28^5/_{48}$ mtl, bebodda 1860 af 2,577 inv. — Norra Rörum, moder-socken, är belägen till en del i Frosta härad af Malmöhus län och till en del i Westra Göinge härad af Christianstads län; till den förra räknas 0,408 qv.-mil, hvaraf 0,004 äro vatten, till den sednare 0,080 qv.-mil land. Af hemmantalet räknas $12^1/_8$, hvaraf $4^3/_8$ sk., $^1/_4$ kr., $7^1/_2$ fr., till Frosta härad, $5^1/_8$ mtl till Westra Göinge härad af Christianstads län. Socknen, som år 1805 beboddes af 926, räknade 1862: 948 inv. inom Frosta härads del och c:a 350 inom Westra Göinge härad, eller, enl .pastors uppgift, i hela socknen 1,369 personer. Marken är mycket bergaktig; åkern är mager och grusblandad. Skog växer till husbehof. Vid Witseröd by på Fäladen till höger om landsvägen åt Norra Rörum finnas sandstenshallar; största delen af sandstenen, som är mycket hård, är oduglig till qvarnstenar. Sockenvägen är $^3/_4$ mil. Barnundervisningen bestrides uti en fast folkskola och en flyttbar småbarnsskola af två examinerade lärare.

Hela fastighetsvärdet år 1862 var 657,700 rdr rmt. — Gårdar: *Ågerups* säteri (se den art.) med underl. $5^3/_8$ mtl, tax. till 249,900 rdr rmt. — N:o 2, 3, 6, 7, 9, $2^1/_8$ mtl fr.-säteri. N:o 4, $^1/_8$ mtl frälse Norra Rörum. N:o 8, $^1/_2$ mtl skatte. N:o 1, $^1/_4$ mtl krono, prestgård. — N:o 1—3, *Wägasked*, $^3/_4$ mtl fr.-säteri, $^7/_8$ mtl frälse. — $^3/_8$ mtl fr.-säteri *Säte*, $^1/_2$ fr.-säteri *Orestorp*, $^5/_8$ frälse-säteri *Syrkhult*. $^5/_8$ mtl sk. *Eskeröd*, 3 egare. — N:o 1, $^3/_8$ sk. *Boarp*; 1 sk. *Nötarp*, 5 egare. — $^1/_4$ sk. *Röan*, 5 egare. $1^5/_8$ mtl skatte *Trullstorp*. — $^1/_2$ fr. *Holma* med garfveri. — $^1/_2$ fr. *Svenstorp*. — $^3/_8$ fr. *Eket*. — Enligt konung Carl XI:s resolution åtnjuta hemmanen *Holma, Säte, Wägasked, Syrkhult* och $2^1/_2$ mtl i *Norra Rörums* by säteris fri och rättigheter. — Socknen ligger $2^1/_2$ mil från adressorten Hörby.

Rörum, Södra. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Frosta kontrakt i Lunds stift, utgöres af socknarna Södra Rörum och Häglinge, med $35\frac{47}{48}$ mtl, bebodda år 1860 af 2,007 invånare. — *Södra Rörum*, modersocken, belägen i Frosta härad af Malmöhus län, $2^1/_2$ mil från Hörby, 4 mil från Lund, $3^3/_4$ mil från Christianstad, omfattar en areal af 0,424 qvadr.-mil, hvaraf 0,012 äro vatten. Marken, i allmänhet mager, är beständigt omskiftande med större och mindre höjder, hvilka isynnerhet äro ofruktbara, och är den öfverallt, med undantag af kärren, besvärad med en stor myckenhet af sten. Rådande jordmånen är sand eller klapperblandad mylla öfver grusbotten. Nödig skog och torfjord finnes. Hela fastighetsvärdet taxerades 1862 till 695,100 rdr rmt. Bevillingsafgiften efter II och III art. erlades s. år med 112 rdr riksmynt. De i socknen befintliga roteringsskyldiga hemmanen underhålla 3 man af indelta arméen; beväringsskyldige voro 1862: 38 man. Sockenvägen är $^7/_8$ mil.

Folkmängd.		Hushåll.	Hemmantal.		
1805 —	1862.		sk.	kr.	fr.
656.	1,047.	301.	$8\frac{1}{8}$.	$1\frac{13}{16}$.	$7\frac{35}{48}$.

Gårdar och byar: Största gårdarne äro: $2^1/_2$ mtl skatte, $^7/_{12}$ fr. *Qvesarum* med qvarn, väl bebyggd för ståndspersoner, med vackert läge vid en liten insjö, eges af enkefru kapitenskan Dahl på Fulltofta, samt 1 mtl fr. *Bjefveröd* med qvarn. — *Södra Rörums* by på 10 n:r innefattar $^7/_8$ mtl prestgård, $1^1/_2$ frälse, $2\frac{43}{48}$ mtl skatte. — $^2/_3$ mtl *Trulstorp*, 1 mtl *Östentorp*, $^3/_4$ *Gunnarp*, $\frac{15}{16}$ *Mannarp*, alla skatte; $^5/_{16}$ mtl *Mannarp* är profossboställe. — $1^3/_{16}$ mtl *Fundersedt*, $^1/_2$ *Hagstad*, $^5/_8$ *Ekatorp*, $^5/_8$ *Arup*, $1^3/_4$ *Ekeröd*, (de 2 sistnämnda, tax. till 112,000 rdr, lyda under Ousbyholm) äro alla frälse. — Af Häglinge socken i Westra Göinge härad och Christianstads län höra hit $^5/_8$ mtl fr. *Wessmanstorp* med 8 hushåll och 26 inv. — Adress Hörby.

Rörvik. Mindre skeppsvarf uti Norrbottens län.

Rörö. En ö i Sälöfjorden, med lotsplats, hörande till Öckerö s:n (ej Styrsö, såsom Tuneld uppgifver) af Askims härad, Göteborgs och Bohus län, var 1862 bebodd af 197 personer på 42 hushåll och hade enl. mantalslängden 12 bebyggda hustomter, taxerade till 28,900 rdr rmt. I bevillning för inkomst erlades n. år 36 rdr. Efter Post- och Inrikestidningen 1827, n:r 151, fanns här då ett trankokeri och ett sillsalteri vid Holaberg.

Rösbergs malmfält på gränsen mellan Jernboås och Hjulsjö socknar i Westmanland ligger på en ansenlig höjd, kallad Björkbergshöjden.

Rössered. Två mtl skatte uti Angereds socken af Wädtle härad och Elfsborgs län, nära Göteborg; häraf utgöra $^7/_8$ mtl och $^1/_4$ mtl Linnarhult en egendom, taxerad till 36,000 rdr, som eges af hr Fr. Petersén. Öfriga $1^1/_8$ mtl, taxerade till 37,000 rdr rmt, hafva tre egare. Egendomen tillhörde 1833 handl. Fiedler och besöktes den 13 Juli s. år af kronprins Oscar.

Rössmåla. Ett mantal frälse-säteri, $^1/_2$ mtl frälse, uti Urshults socken, Kinnevalds härad och Kronobergs län, med en husbehofsmjölqvarn och en lott uti Möcklehults härads allmänning, egdes 1862 af 7 bönder; fastighetsvärdet taxerades s. år till 7,875 rdr rmt. — Egare år 1770 var postinspektoren G. Duse. År 1641 lemnades Rössmåla och Odensvallahult af friherre C. Carlsson Gyllenhjelm åt grefve Jac. de la Gardie, mot Sunnanvik och Boanäs, m. fl.

Rössåhs (efter jordeboken), *Rösås* (efter Tuneld). Ett mantal frälse-säteri (ej $^1/_2$ mtl, såsom Tuneld uppgifver) uti Bergs socken, Norrvidinge härad af Kronobergs län, tillhörde 1770 ryttm. N. Coijet, och derefter landshöfding Mannerstam; sedan 1820-talet har gården tillhört bönder; fastighetsvärdet 1862 var 6,750 rdr rmt. Det torde äfven vara värdt att omnämnas huru en af egarne bonden Gabr. Andersson hade 1826 nedgräfvit en stenmassa af 117 famnars längd och derofvan lagt en vacker väg till socknekyrkan.

Rössjö eller *Rössjöhorfva* (efter Wieselgren, tax.längden och 1771 års jordebok), *Mössjöhorfva* (efter 1825 års jordebok). Ett frälse-säteri af $^3/_4$ mtl (ej 1 mtl efter Wieselgren m. fl.) uti Asa socken, Norrvidinge härad och Kronobergs län, har tillhört på 1700-talet slägten Stråle af Ekna, hvaraf må nämnas kapiten Linnert, som skref sig till Rysshorfva (enl. Anrep, i Adelns Ättartaflor), hans söner Per och Carl Gustaf, som fingo d. 13 April 1701 genom faderns öfverlåtelsebref hvardera halfva säteriet; den sistnämndes lott bortförpantades sedermera af enkan och barnen till prosten i Alsheda mag:r Petrus Colliander. Egare från år 1828 och ännu 1840 var slägten Gyllensvärd, år 1862 en bonde; fastighetsvärdet taxerades till 4,500 rdr rmt.

Rössjöholm. Herregård uti Tossjö socken, Norra Åsbo härad af Christianstads län, allmänt känd för sin natursköna belägenhet, $1^1/_2$ mil från Engelholm, i en romantisk melankolisk trakt vid Rössjön, som skiljes från Westersjön, endast genom en smal landtunga, båda sjöarne skölja till hela sin längd foten af Hallandsås. Det ensliga från verldsbullret afsöndrade läget, de höga dystra lundarne, insjövattnets djupa färg, de täcka skogbevuxna holmarne, ekot på sjön, som flera sekunder, än uthållande, än med häftiga afbrott, genomlöper hela åssträckan från ena ändan till den andra, och slutligen sjelfva åsen, taflans bakgrund, som beklädd med den tätaste bokskog, kastar sin mörka skugga öfver vattnet, ur hvilken den tyckes nyss uppstigen: allt bidrager att gifva stället den nämnda karakteren. — *Rössjöholm,* hvars fordna namn var Rydtzeholm, har i äldre tider legat på Hallandsås, vid ändan af Westersjön, der ruiner ännu lära finnas. Dess grundläggare skall varit en vid namn Göje, om hvilken i öfrigt ingenting är bekant. I 14:de och 15:de århundraden innehades gården af Geedslägten, under hvars ego manbyggnaden flyttades till ett näs i Kyrksjön och blef 1553 åter af fru Karin Geed, gift med Magnus Krabbe till Wegeholm, flyttad till en liten ö i den stora Rössjön, hvilken ö i militäriskt, som i naturskönt hänseende erbjöd en lika utmärkt borgplats. Här uppförde den kraftfulla och företagsamma frun ett väl befäst slott, bestående af 4 grundmurade byggnader, tre våningar höga och försedda med 7 torn. Rundt om dessa drogos en väldig stenmur, och på vestra sidan uppfördes ett blockhus med vindbrygga, hvaröfver inkörseln gick. Egendomen förblef inom Krabbeska slägten, tills den såldes af riksrådet Nils Krabbes döttrar till landshöfdingen i Skåne Augustin Leijonsköld, som 1672 säges hafva egt gården. Hans arfvingar sålde gården år 1705 till landshöfdingen i Christianstad, Nils Silfversköld. År 1730 uppbrann Rössjöholm och blef för sjette gången uppbygdt af Silfverskölds hustru, fru Kristina Margareta Lilljecreuts. Sonen, öfverste-löjtn. Peter Nilsson Silfversköld, tillöste sig Rössjöholm och egde det till sin död 1799. Under hans tid dog härstädes svärsonen, Alexander Michael von Strussenfelt, som var en utmärkt krigare. Gården öfvergick i arf till ryttmästaren Nils Silfversköld, som vinnlade sig mycket om åkerbrukets förbättrande. Genom uppodlingar ökade han det årliga utsädet från 30 till 100 t:r; 30 nya torp uppfördes af honom. Gården

såldes af arfvingarne till landtrådet A. C. Sjökrona, som straxt derefter bortbytte den till ryttm. Gust. Horn emot Skillinge och en annan mindre egendom samt mellangift af 10 t:r guld. År 1824 såldes egendomen för 40,000 rdr b:co till konsul C. H. Rooth i Helsingborg, som mycket bidragit till ställets förbättrande och förskönande genom nya vägars anläggande, nya torps uppförande, parkanläggningar, m. m. Af honom undansåldes hemman för nära lika belopp mot inköpssumman, hvarefter 1846 återstoden såldes för 9 t:r guld till 2:ne bönder, som 1848 afträdde Rössjöholm till herr G. Hagerman mot två tunnor guld i afträde. Närvarande egaren är friherre C. Rosenörn-Lehn.

Rössjöholms manbyggnad, bestående af ett envåningshus med två små dermed sammanhängande flyglar, belägna utåt trädgårdssidan, är obetydlig. Gårdsplatsen deremot är rymlig och vacker; midt på densamma stå några lummiga och ovanligt höga kastanier. En allé af högstammade träd förer till gården. Trädgården, som till en del är anlagd genom fyllning i sjön, är ganska täck; den är belägen straxt vester om karaktersbyggnaden och begränsas på två sidor af sjön; uti sjön ser man en liten, men hög holme, på hvars spets ett litet s. k. »kastell» är uppfördt. Under snapphanefejden led Rössjöholm mycket; ett parti spapphanar hade kring 1676 bemäktigat sig slottet och försvarade sig der länge och hårdnackadt mot en svensk belägringskorps; men måste slutligen gifva sig, hvarefter slottet blef raseradt. Af fru Karin Geeds stolta byggnad återstå nu blott några lemningar af grunden; naturen har återtagit sitt välde öfver ön, och den fordna slottsholmen bildar nu en den täckaste lund af lummiga bokträd, i hvilkas skugga minnet af fordna dagars ofrid fredligt slumrar.

Gården utgöres nu, utom sjelfva Rössjöholm, $1^7/_8$ frälse-säteri, af $6\frac{79}{144}$ mtl; hela arealen är 10,000 tunnland. 51 större och mindre torp lyda under gården, hvartill höra 7 hela sjöar, och har den del i 3:ne. Mycken skog hör hit, en vattenqvarn finnes, som drifves af en genom genom Rössjön utfallande å. Bränneri är anlagdt å gården. Rössjöholm är roteradt till Norra Skånska Infanteri-regimentet. — Fordom skola egarne af Rössjöholm hafva haft patronatsrätten till Össjö och Tossjö.

Röstorp. Ett mantal frälse-säteri uti Westerlanda socken, af Torpa härad och Göteborgs samt Bohus län, är lagdt i sambruk med Ström i Hjertums socken, och inbegripes under beskrifningen af samma egendom. — Säteriets fastighetsvärde taxerades 1862 till 50,000 rdr rmt.

Röstånga. Annex-socken till Billinge pastorat, innefattande $10^5/_8$ mtl, hvaraf $5^3/_8$ sk., $^1/_2$ kr. på en areal af 0,118 qvadr.-mil, äro belägna uti Onsjö härad af Malmöhus län, $4^3/_4$ mtl skatte på en areal af 0,098 qvadr.-mil uti Norra Åsbo härad af Christianstads län. Socknen, hvars namn kallas i gamla handlingar Refveståuge, och tros hafva sitt namn af de härstädes befintliga mångfaldiga bergsrefvor, är belägen vid sluttningen af södra åsen, $4^1/_4$ mil från Lund, med till en del bergaktig, till en del jemn mark. Här märkes *Odensjön*, som har sin särskilda artikel. Rådande jordmånen är sandmylla. Tillgång på skog och torfjord finnes. Folkmängden, som år 1805 var 525, uppgick 1860 till 901 personer, hvaraf 177 i Christianstads och 724 i Malmöhus län. Kyrkan, uppförd af huggen sandsten, består af ett skepp, hvilken haft en ingång å södra och en motsvarande å norra sidan. Dithörande chor och rundel ha i sednare åren blifvit nedrifna, hvaremot kyrkan fått en förlängning, som sträcker sig i öster och vester. Midtöfver altarbordet framstår en predikstol, som knappast höjer sig 2 fot öfver altarskifvan. Sockenvägen är $^1/_2$ mil. På senhösten 1861 har en hjort varit synlig härstädes, der dylika högdjur annars icke visat sig på 30 år.

Taxeringsvärdet 1862 var 401,400 rdr rmt; samma års bevillnings-afgift för inkomst uppgick till 112 rdr rmt. — Gårdar: $^7/_{16}$ mtl *Dufveskog* (hela hemmanet $^9/_{16}$ mtl), tax. till 25,000 rdr rmt, eges af herr D. W. Bonthron. — $^3/_8$ mtl *Röstånga* med vattenqvarn och garfveri, tax. till 25,000 rdr rmt. — *Röstånga* by innefattar $^1/_4$ mtl annex, $2\frac{3}{16}$ mtl skatte. — $1^1/_2$ mtl *Kålema* by, hvaraf $^7/_{32}$ mtl och $^3/_8$ mtl utgöra 2:ne gårdar. — $^1/_2$ mtl *Stora* och *Lilla Tibbaröd.* — $^1/_4$ mtl *Långaröd,* militiæ-hemman; alla dessa äro belägna i Onsjö härad. Till Norra Åsbo härad höra 2 mtl *Hårsnäs* by, $1^3/_4$ *Kålema,* $^5/_8$ mtl *Nackarp* samt $^3/_8$ mtl *Uglaröd.* — Adress: Lund och Trolleholm.

Röstånga. Gästgifvaregård, uti förutbeskrifna socken, belägen $^1/_8$ mil n. o. från Odensjö, $^1/_2$ mil från Herrevadskloster, på gränsen mellan Malmöhus och Christianstads län, i en vacker dal, hvari granitklippor framskjuta; härifrån skjutsas till:

Åkarp, s.	$1^3/_4$	mil.
Höör, s. v.	2	»
Blekemåssa, n.	$1^3/_4$	»
Åby, n. v.	$2^1/_4$	»
Stehags jernvägsstation . .	$1^1/_2$	»

Röttle. Fyra lägenheter uti Grenna socken af Wiste härad och Jönköpings län, på hvars egor finnas pappersbruk, 5 qvarnar och enbladig såg, belägna på 2,000 alnars afstånd från Wetterns strand, hvilken här har 4—10 famnars djup helt nära land; allts., tax. till 8,300 rdr rmt, hörer till Westanå fideikommiss. För året 1858 uppgifves här äfven varit ett oljeslageri, som egdes af P. Ekvall. Mjölnaren och pappersmästaren voro, enligt fideikommissbrefvet, fidekommissarier på innehafvande hemman och verk mot stadgade skyldigheter; men detta har under tiden tillintetgjorts, med undantag likväl af pappersbruksinnehafvaren, som med någon modifikation ännu innehar sin fideikommissrättighet. Pappersbruket var 1859 förpaktadt af engelsm. J. Davisson.

Röttleån har sitt första flodområde inom Wedbo, i gränsen mellan Adelöfs och Grenna socknar och flyter till sjön Ören; till samma sjö nedgå äfven tvänne andra vattendrag, ett från den lilla sjön vid Wiredaholm och ett från södra höjderna i Haurida socken, af hvilka det förstnämnda faller till Ören och det sednare till Bunnen; från förstnämnda sjö går strömdraget med lugnvatten i gränsen mellan Wedbo och Wista till sjön Bunnen; faller från denna sjö vid Ahlviken $^3/_4$ mil från Grenna, gör åt sydvest en skarp bugt vid Boget och Alboga på gränsen mellan Grenna och Ölmstads socknar; hvarifrån i n. v. till Wettern.



Rättelser och Tillägg till V Bandet.

Malingsbo, sid. 9, 2 sp. 14 rad. uppifr. står: Schrack, läs: Schnack.

Malma, sid. 11, 1 sp. 12 rad. uppifr. står: $1^1/_2$ aln hög, hvilka ord utgå.

Malma, sid. 11, 2 sp. 8 rad. uppifr. läs: Olof Gustafsson Stenbock.

Malma, sid. 11, 2 sp. 22 rad. uppifr. står: sk., läs: öre.

Malma, sid. 13, 1 sp. 4 rad. uppifr. står: Stjernhög, läs: Stjernhök.

Malma, sid. 13, 1 sp. 9 rad. nedifr. står: Giete, läs: Geete.

Malmö, sid. 19, 1 sp. 2 rad. uppifr. står: Båhr, läs: Bähr.

Malstanäs egendom försåldes år 1864 för 200,000 rdr till löjtn. Otto von Bahr.

Manilla, sid. 36, 1 sp. 10 rad. uppifr. står: 1813, läs: 1823.

Marbäck, sid. 39. 2 sp. 11 rad. nedifr. står: frälse-säteri, läs berustadt säteri.

Margretelund. Legations-sekreteraren, frih. Gust. Åkerhjelm har i Mars 1864 tillhandlat sig detta familjens gamla stamgods.

Marieberg, sid. 41, 2 sp. 10 rad. uppifrån står: Snackstavik, läs: Snäckstavik.

Marberg, sid. 43, 2 sp. 9 rad. uppifr. står: 1686, läs: 1684.

Mariedal, sid. 45, 1 sp. 12 rad. uppifr. läs: Sven Andersson Stålhandske. Söderbo skall ock varit etc. allt inom denna punkt bör utgå.

Marieholm, sid. 47, 2 sp. 3 rad. uppifr. står: sextonhundratalet, läs: femtonhundratalet. Säte-

riet blef år 1560 inbytt från grefve Gustaf Johansson Tre Rosor och lärer först på 1570-talet kommit i hertig Carls ego.

Mariestad, sid. 50, 1 sp. 7 rad. uppifr. står: sista, läs: första. d:o d:o 26 rad. nedifr. står: Sunnerud, läs: Sunnevad.

Marum, sid. 65, 2 sp. 14 rad. uppifr. står: brukningsdelar, läs possessioner. Sid. 65, 2 sp. 4 rad. uppifr. står: Erik Johansson, läs: Erik Jöransson Tegel.

Mellby, sid. 79, 1 sp. 7 rad. nedifr. Svabilsholm skrifves äfven Svabesholm.

Mjelldrunge, sid. 92, 1 sp. 6 rad. nedifrån står: eges, läs: innehafves.

Mjöhult, sid. 94, 1 sp.. 6 rad. nedifr. läs: Rutensköld.

Mo, sid. 98, 1 sp. 1 rad. uppifr. står: $1^7/_8$, läs: $1^7/_{16}$ mtl.

Mogata, sid. 102, 2 sp. 13 rad. nedifr. står: Hult, läs: Husby.

Moholm, sid. 102, 2 sp. 3 rad. nedifr. står: Kongl. läs: Riks.

Moo, sid. 109, 1 sp. 1 rad. uppifr. läs: Röstan $^1/_4$ mtl.

Morkarla, sid. 109, 2 sp. 11 rad. nedifrån läs: Tamm, ej Tham.

Mossle, 1 sp. 15 rad. nedifr. står: köptes, läs: utbyttes säteriet från kronan etc.

Mullsjö, sid. 128, 1 sp., läs: Jernvägsstation i Skaraborgs län, är belägen mellan Falköping och Jönköping, $2^5/_8$ mil från sistn. stad.

Muskö, 2 sp. 7 rad. nedifr.: omnämnda saltbruket var i gång omkring 1640.

Målensås säteri, se art. Ryssby.

Målilla, 2 sp. 6 rad. nedifr. står: hofminne, läs: höfdingaminne.

Månstad, 7 rad. nedifr. står: bruksbolag, läs: glasbolag.

Mårryd. Ett mantal frälse-säteri och $^1/_4$ mtl rå och rör i Beatebergs socken af Skaraborgs län, $2^1/_2$ mil från Moholms jernvägsstation, bebygdt för ståndspersoner; innehåller i areal 1,675 tld, hvaraf 328 åker.

Mårsätter, 9 rad. nedifr. läs: räntan af skattehemmanet utbyttes etc.

Måseskär. Klippa ytterst i hafsbandet utanför ön Oroust i Bohus län; här har nyligen blifvit uppfördt en fyrinrättning med linsapparat af andra ordningen med rödt stillastående sken.

Mählby, 7 rad. uppifr. står: Flur, läs: Fleen. d:o 15 rad. nedifr. står: Donat (efter Tham), läs: Bonat.

Mälaren, 2 sp. 1 rad. nedifr. står: Edgarn, läs: Eldgarn.

Möcklanäs, 1 sp. 14 rad. nedifr. tillägges f. riksdagsmannen A. Medin, nu fullmäktig i riksgäldskontoret.

Möllnarp köptes till frälse 1626.

Möllneberg har varit $^1/_2$ mtl gammalt skatte, hvaraf räntan blifvit utbytt till frälse af Jonas Gyllenhammar och derefter bygdt till säteri.

Mörby, sid. 163, 2 sp. 26 rad. nedifr. står: Roos och Schlavak, läs: Slaveker och Tre Roosor.

Mörsill, 12 rad. nedifr.: I drottning Kristinas tid etc. utgå; det Mörsel, hvartill Johan Strijk skref sig, var beläget i Estland.

Nicolai socken eller Nyköpings, läs: Nyköpings vestra landsförsamling.

Nicolai, sid. 188, 1 sp.: *Flöttna,* läs: *Flettna,*

Noby, 2 sp.: återköptes, läs: utbyttes.

Noor, by i Nora socken, af 4 mtl skatte.

Nora, sid. 205, 1 sp. 9 rad. uppifrån står: således mer än 1 helt hemman, läs: nära 1 helt hemman. 2 sp. 13 rad. nedifr. står: doneradt, läs: anslaget.

Norrala, sid. 220, 2 sp. 5 rad. uppifr. står: Norrbotten, läs: Westerbotten. Anders Sigfridssons son, Bror, fick ersättning år 1614.

Norrberke, sid. 221, 1 sp. 8 rad. nedifrån står: Johan III, läs: Johan II.

Norrbottens län, sid. 223, 2 sp. 8 rad. uppifrån står: normadiska, läs: nomadiska.

Norrby, gård i Bogsta socken. Egarens namn är ej Wolffart, utan Wolffelt. Fastighetsvärdet 1862 taxerades till 122,000 rdr rmt.

Norrsunda, sid. 237, 1 sp. står: *Wahlstanäs,* läs: *Wallstanäs.*

Norrtelge, sid. 238, 1 sp. 16 rad. nedifrån läs: Sedan 1846 går ett ångfartyg och på sednare tiden 2:ne från hufvudstaden, etc.

Norrtuna. Två mtl frälse-säteri uti Kattnäs socken.

Norrviddinge, läs: Norvidinge.

Norsborg, sid. 239, 2 sp.: blef boställe på 1690-talet.

Norsjö, sid. 241, 1 sp. 2 rad. nedifr. står: Stärk, läs: Stårk.

Nottebeck, 2 rad. uppifr. står: Uppviddinge, läs: Uppvidinge.

Nottåsa, 2 sp. 6 rad. nedifr. står: grefve, läs: bergsrådet. 4 rad. nedifr. står: äldsta, utgår.

Nydala. Alex. Brattman var sonson till Pet. Gudmundson.

Nyfors, 3 rad. uppifr. står: Hvittinge, läs: Wättinge.

Nynäs, 9 rad. nedifr. står: Gummersten, läs: Gunnarsten.

Näs, sid. 289, 2 sp. står: Turve, läs: Tuve.

Näs, sid. 291, står: 2 snäsl. 10 pgl., läs: snesland, bandland.

Näsborg, står Saga-ån, läs: Sag-ån.

Näsby, sid. 295, 1 sp. läs: Anders Sigfridsson Rålamb.

Näsbyholm, sid. 296, 1 sp. 3 rad. nedifrån står: *Lemmesröd,* läs: *Lemmeströ.* 23 rad. nedifrån läs: 13,520 rdr specie.

Näsgård, läs: *Näs.*

Näsinge, 4 rad. uppifr. står: domprosteriets, läs: Wikornes Norra. Sid. 300, 2 sp. 3 rad. nedifr. står: *Halsängen,* läs: Halsäng.

Nätra, i Wester-Norrlands län, sid. 306, 1 sp.: fiskena Trysundet och Marviksgrundet äro nu mer ej kronans.

Nödinge, sid. 312, 1 sp.: *Skärdal,* $^3/_8$ mtl, etc., anfördt efter Tuneld, utgår såsom oriktigt.

Odenfors i Uppsala län rättas till Odensfors.

Odensvi, 2 sp. 27 rad. nedifr. efter Thuresson läs: Bjelke.

Odensvi, sid. 321, 2 sp. 12 rad. nedifrån orden »är nu indraget» utgå.

Odensvik, 1 sp. 5 rad. nedifr. läs: säteriet Sunnerby skänktes såsom gammalt frälse.

Olsängen, 5 rad. nedifr. står: gammalt rå och rör, läs: frälse med säteri-frihet.

Oppmanna, 2 sp. 5 rad. uppifr. står: Kjell, läs: Ketil.

Os bruk ligger uti Nydala socken af Westra härad, men hör i kyrkligt hänseende till Gällaryds socken i Östbo härad. 4 rad. uppifr. står: Roseken, läs: Rusken.

Ottarp, sid. 357, 6 rad. nedifr., af de här uppgifna hemmanen, innehar kyrkoherden blott 1 mtl Prestebohl såsom boställe.

Oxie härad, 2 rad. nedifr. läs: Limhamns kalkbruk.

Pajala. År 1863 funnos här 3,193 invånare.

Paradis' hemman var förpantadt 1653 och reduceradt 1681, men 1687 åter upplåtit för en fordran.

Partille, sid. 366, 13 rad. nedifr. står: 1 mtl Högen, läs: Qvastehögen.

Pataholm, sid. 367, 5 rad. uppifrån står: Flisby, läs: Fliseryd.

Pehrstorp, 9 rad. nedifr. står: gården, läs: gårdar.

Persön. Gästgifvaregård i Norrbottens län.

Pilshult, 15 rad. uppifr. hette förut Kungshult.

Pite lappmark, hit höra äfven Malå kapellförsamling, samt en liten del af Sorsele, etc.

Pite elf, 4 t. o. m 6 raderna nedifrån utgå.

Presttorps ängar. Minnesmärken efter fordna belägringsverk synas ännu tätt spridda öfver hela nejden.

Pugerup, namnet Boalähn innefattade Pugerups gård med underlydande hemman.

Qvantensburg, sid 390, 1 sp. 15 rad. uppifr. står: Makeleir, läs: Makeler.

Qvikulla. Hemmanet, som varit krono, köptes till frälse af fru Beata Oxenstjerna.

Rackeby. Under gårdar: $^1/_2$ mtl fr. *Hedan,* eges af kyrkan.

Rafnäs säteri, 2 mtl, uppgifves i Aftonbladet (ett n:r i Sept. 1864) vara försåldt för 117,500 rdr rmt till hr C. Holm i Norrköping.

Ramberget, 16 rad. nedifrån står: säteriet Lindholmen, läs: skatte-lägenheten.

Ramsjö uti Björklinge socken. Hemmanet består af 4 mtl frälse, hvaraf 1 mtl lyder under Sandbro, och hvart mantal taxerades 1862 till 10,000 rdr rmt.

Ramsjöholm, 2 rad. uppifr. står: Svarttorp, läs: Svartarp.

Ramsta, sid. 419, 1 sp. Här står att öfv. Sparfvenfelt skrifvit sig till Ramsta, men det har blifvit förvexladt med Ransta i Westmanland, till hvilken artikel hänvisas.

Rangeltorp, 2 sp. Med afseende på här omnämnde Stårk hänvisas till Ramsta.

Rastaborg. Hemmanet är blott skatte, men ej rusthåll.

Redvägs härad, sid. 431, 1 sp. 4 rad. nedfrån och 2 sp. 3 rad. uppifr. står: Tifflered, läs: Fiflered.

Regna, sid. 436, 2 sp. 6 rad. uppifr. står: härad, läs: fögderi; 7 rad. nedifr. står: härad, läs: fögderi.

Renneslöf, sid. 443, 1 sp. 5 rad. uppifr. läs: jemte qvarn med 3 par stenar.

Repplinge, sid. 443. 2 sp. 3 rad. uppifr. står: alfvar, läs: allvar.

Resmo, sid. 445. 1 sp. 8 rad. uppifr. står: alfvar, läs: allvar.

Riala, 1 sp. 6 rad. uppifr. står: *Skerid,* läs: Skederid. 2 sp. 29 rad. nedifr. står: 90 rdr pr mtl, läs: pr rote. 8 rad. nedifr. står: lagmanskan, läs: lagman.

Rickebasta, 2 rad. uppifr. står: skatte, läs: berustadt. Båda säterierna ha varit donerade och reducerade, det ena utbytt af Olof Thegner. Sonen, vice-presidenten Johan Thegner köpte skatte-rättigheten 1727 för $133^1/_3$ dal. s:mt ($44^4/_9$ rdr specie).

Riddaregården, 3 rad. nedifr. står: Ljusås, läs: Ljusdals.

Ridön, sid. 453, 9 rad. nedifr. står: Rütüen, läs: Rutven.

Ring, $^1/_2$ mtl frälse, med naturskönt läge utmed Slätbaken; blifver beskrifvet under art. Å socken, der det är beläget. Egarens uppgift öfver egendomen har ej kommit utgifvaren tillhanda förrän bokstafven R redan var tryckt.

Rinkista, sid. 459, 25 rad. nedifr. står: Kroneborg, läs: Kronoberg.

Risna, 3 rad. nedifr. läs: Erik Jöransson Tegel.

Rosendals hemman på Gotland i Follingbo socken, är ej af frälse-natur utan skatte.

Ruda, 8 rad. uppifr. står: Skommarp, läs: Slommarp. 9 rad. uppifr. läs: kamererare hos hertig Johan af Ö—.

Ruder, 2 sp., 10 rad. uppifr. står: rdr, läs: daler, äfvensom öre i stället för rst.

Runsö by var upplåten fru grefvinnan Woinarowski till frälse i sammanhang med Tynnelsö.

Ryd Östra, sid. 509, 1 sp. 22 rad. nedifr. står: härad, läs: skeppslag.

Rydboholm i Kinnaroma socken. Det Rydboholm, hvartill omnämnda Kempe skrifvit sig, var skatte-hemmanet Ryd eller Rydholm, 1 mtl, i Hemsjö socken, Kullings härad och Elfsborgs län, hvilket varit Kempenfelts säteri.

Ryr, sid. 522, 1 sp. 35 rad. nedifr. läs: de 4 angränsande, hvaraf en i Bohus län, de 3:ne andra på Dal.

Ryssbylund är rusth. säteri, ej fr.säteri.

Rystad, sid. 527, 2 sp. 8 rad. nedifr. står: Lars, läs: Carl.

Råbelöf, sid. 530, 1 sp. 6 rad. uppifr. står: Hasslekärr, läs: Hässlekärr. 17 rad. uppifrån läs: Peijron.

Råby, gård i Westerås län, är 1 mtl krono och föres under Lundby socken; kallas Garp-Råby i akad. jordebok.

Rådmansö, sid. 540, 2 sp. 11 och 18 rad. uppifr. läs: Tjockö, ej Tjorkö. Sid. 541, 1 sp. 1 rad. uppifr., år 1571 utgår.

Rälla, 2 rad. uppifrån står: Olands, läs: Ölands.

Rämen. Under bruket lyda $59^{11}/_{16}$ stigar kol (26 stigar = 1 mtl).

Rätan, sid. 551, i noten står: 16 tld = 1 mtl, läs: 6 tld = 1 mtl.

Röcka är berustadt säteri. 7 rad. nedifrån står: rdr, läs: daler.

Rödeby, sid. 559, 1 sp. 17 rad. nedifr. står: soldater, läs: båtsmän.

Röe, sid. 561, 4 rad. uppifr. står: gymnasiihemmanet, läs: gymnasii-säteri.

Fortsättning från IV Bandet af Förteckningen öfver Subskribenter på Historiskst-Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige.

Alingsås.

Hennings R., Nolhaga.

Carlskrona,

Grahm, löjtnant.
Lundgren, flagg-styrman.
Wachtmeister H. grefve.

Filipstad.

Gullström A., herr.
Scheele Fr. von, herr.

Göteborg.

Backman A., löjtnant. Kyrkobyn i Bohus län.
Bodén J. F., handlande, Lilla Edet.
Boije O. E., handlande.
Ekström P. U., lagman.
Guthe C. provisor, Lilla Edet.
Hedenskog L. J,, kronofogde.
Helander C. W., handlande.
Hällström O. W., v. kommissions-landtmätare.
Jönsson A. J., privatlärare, Lilla Edet.
Keiller j:r Alexander, civil-ing. och grossh.
Leffler Aug., skeppsklarerare.
Leffler G. L., grosshandlare.
Lundberg F. A., veterinärläkare, Bohus län.
Lundin A. M., handlande, Gammal Lödöse.
Löwenhjelm C. A., possessionat, Tösslanda.
Nilsson C., landtbrukare, Bohus län.
Plomgren C. J., handelsbokhållare.
Sandberg J. A., handlande.
Schmidt J. F. C., possessionat, Haneström.
Sederholm Alex., place-major. Marstrand.
Sundberg A. R., verkmästare, Mölndal.
Wennerberg J., grosshandlare.

Helsingborg.

Bennet Ad., baron, Rosendahl.
Brandberg C., bokhållare.
Essen G. A. von, general-major, grefve.
Gyllenstierna N., kammarherre, Baron, Höganäs och Krapperup.
Hamilton A. A., grefve, Landskrona och Tågerup.
Helsingborgs högre Elementar-läroverk.
Hyberg B., landtbrukare, Höganäs och Björkeröd.
Janson L., apothekare.
Jönsson G., magister.
Nilsson J., inspektor, Landskrona och Knutstorp.
Nilsson Per, Engelholm och Kärra.
Nordin N. P., possessionat, Wendelsborg.
Platen Ph. von, ryttm., Wettinge.
Posse Ad., grefve, Helsingborg och Christinelund.
Rooth F., konsul.
Rosenberg, klockare, riksdagsman.
Rosenörn-Lehn Chr., baron, Engelholm och Rössjöholm.
Schröder L., landtbr., Höganäs och Louisfred.
Schwartz Otto, bokhandlare, Köpenhamn.
Suhr, F. possessionat, Engelholm och Huntby.
Westman A., telegraf-direktör, magister.
Zellinger J. M., tullförvaltare.
Åhgren O., skollärare, Åby och Örkelljunga.

Hjo.

Apelgren C. W., possessionat, Margreteholm.
Fock N., löjtnant, Ruder.
Grafström J., kommissionär, Sköfde.
Röding, komminister.
Sparre A., grefve, Almnäs.

Jönköping.

Gedda P. U. Th., baron, Nordanvik.
Wennberg J., possessionat, Barnarp.
Colléen S. A., bruksförvaltare, Marieholm.
Mörck C. T., possessionat, Rosendahl.
Keij C., löjtnant, Johannisberg.
Ericsson, bruksförvaltare, Götha ström.
Almén A. E., handlande.
Björk J. A., possessionat, Fredriksdal.
Weidenhjelm G. R., öfverste, Wexiö.
Bergman C., handlande, Christianstad.
Eckwurtzel, patron.
Seth G. A. J., v. kommissions-landtmätare.
Åkerlund, brukspatron, Elghammar.
Ekman C., assessor.
Gegerfelt von, assessor.
Essen Fr. von, baron, Tidaholm.
Ridderstedt, kapten, Rosenlund.
Pettersson, patron, Björneberg.
Carlberg, doctor, Hvetlanda.
Johansson S. J., handlande.
Sydow L. von, hofrättsråd.
Hadders C. T., pastor, Färgaryd.
Björkman F. W. T., assessor.
Gyllenkrook K. A. J., häradshöfding, Uppåkra.
Otter A. von, friherrinna.
Gyllensköld-Carlheim, expeditions-sekreterare.
Björnberg, hofrätts-kommissarie.
Espelund, handlande, Hvetlanda.
Lönnegren H., komminister, Dannäs.
Billing P., postmästare, Wernamo.
Andersson H, W., ingeniör.
Malmström J. F., inspektor, Åminne.
Hellerstöm C. R., patron, Nöbbeled.
Svanbeck W., handlande, Wernamo.
Bergholtz J. F., fabrikör, Wernamo.

Kalmar.

Britthelli, kapten.
Dahl C. G., löjtnant.
Rappe A., baron, Strömsrum.
Posse C., grefve, Björnö.
Schmidt G., herr.

Köping.

Reutersvärd P., kapten, Baggå.
Bergstrand, L., brukspaton, Baggå.
Beskow B., brukspatron, Wrethammar.
Reutercrona C., löjtnant, Strö.
Tham H., ryttmästare, Ståholm.
Stenman G., komminister.
Töhrnqvist E., handlande.

Landskrona.

Tranchell J., grosshandlare.
Essen D, von, major.
Segebaden E. von, öfverst-löjtnant.
Kosboth Aug. von, öfverst-löjtnant.
Unnerus Carl, handlande.
Malmgren Jacob, kamrer.
Neess C, F., grosshandlare.
Lundgren Joh,, telegraf-kommissarie.
Sjöberg Carl, kassör.
Holm J. W, auditör.
Fick Adolf, handlande.
Larsson P., handlande.
Dillberg C, M., handlande,

Segebaden H. von, löjtnant.
Nilsson Nils, arrendator, Flygeltofta.
Ruuth E., baron, Berchs-Hill.
Rothstein N., fahnjunkare, Åfvarp.
Olsson Nils, hemmansegare, Zireköpinge och Tågarp.
Lindgren Joh. A., brukspatron, Fredriksdal.
Nilsson Hans, hemmansegare, Örja och Tullstorp.
Drakenberg Joh., skollärare, Qvidinge.
Malm J., landtbrukare, Laxmans-Åkarp.
Horn C. W., major, Bullstofta.
Holst B., arrendator, Toftaholm.
Wieslander Christine, Rosenhult.
Dyrlund C. C., landtbrukare, Hveen och Uranienborg.
Torslow A., landtbrukare, Westra Ringarp.
Nibelius C. W., häradshöfding, Himmelslöfsgård.
Otterström Sv., f. d. landtbrukare, Göteborg.
Lilljenberg A. P., fabrikör, Höör.
Jensen J. C., landtbrukare, Hedegården.
Åberg J., gästgifvare, Höör.
Krautmeijer H., major, Engelholm.
Axelsson E. E., fabrikör, Norrköping.
Ståhle J. A., major, Hjelmshult.
Ringheim B. G., reg.-hästläkare, Rosenlund.
Wovern G. A. von, landtbrukare, Fagerhult.
Gyllensköld A., major, Wallen.
Persson Nils, f. d. riksdagsman, Löfsgården.
Ekebergh P. D., bokhållare.
Thestrup G., hofrättsnotarie.
Hvitfelt Carl A., major,
Andersson C. C., bokhållare, Rinnebäck.
Wahlström A., Snickare, Asmuntorp och Norra Möinge.
Andersson Per, hemmansegare, Herslöf och Hilleshög.
Åkerhjelm K. O., hofpredikant, Riseberga.
Hagman Gust., sergeant.
Mårtensson Nils, landtbrukare, Rönnarp.
Jönsson S., inspektor, Hoby.
Tullberg J. W., kontraktsprost, Herslöf.
Schell J. E., sergeant.
Bengtsson Ola, hemmansegare, Alfastorp.
Johnsson Pehr, hemmansegare, Remmarlöfs gård.
Bruun C. W., inspektor, Westra Karaby.
Jönsson Anders, hemmansegare, Westra Karaby.
Olsson Per, arrendator, Rönneberga.
Stenroth Carl, stadsfiskal.
Jespersson Christen, hemmansegare, Tofta.
Assarsson Christen, hemmansegare, N:a Möinge.
Larsson Anders, hemmansegare, Lilla Hörstad.
Landskrona Elementar-läroverk.
Ohlsson O., inspektor, Hildesborg.
Holmström N. C., landsfiskal.

Lund.

Det stora kongl. bibliotheket i Köpenhamn.
Skånska nationens bibliothek i Lund.
Universitets-bibliotheket i Cambridge (England).
Bokander S. M., adjunkt.
Bülow A. E. von, kammarherre Bjersjölagård.
Gyllenkrook A. G., kammarjunkare, baron.
Gyllenkrook F., kammarjunk. baron, Björnstorp.
Holmström C., kandidat.
Kurck, baron, Rynge.
Lind Th., bokhandlare i Köpenhamn.
Lundahl Andr., bokhållare.
Möller B., studerande.
Nelander, landtbrukare, Östraby.
Nissen, landtbrukare, Torreberga.
Pehrsson P. J., landtbrukare, Christinetorp.
Persson A., skräddaremästare.
Peterséns H. af, kapten, Böstofta.
Reitzel C. A., bokhandlare, Köpenhamn. 2 ex.
Reventlow, grefve, Pugerup.
Svedelius W. E., professor.
Trolle N., baron, Trollenäs.
Wrangel von Brehmer, baron, Hyby.

Malmö.

Malmqvist J. E., landtbrukare.
Kockum P., landtbrukare.
Malmqvist G., landtbrukare.
Hallberg A. J., landskontorist.
Årnell G., bokhållare.
Gustafsson G., förste landtmätare.
Lewenhagen C., häradshöfding.
Jungbeck J. H., häradshöfding.
Centervall O. J., häradshöfding.
Kruse C. G., handlande.
Pettersson L. P., kammarskrifvare.
Nilsson N. J., inspektor.
Rosén J. A., skollärare.
Peterzen L., Snopparp.

Mariestad.

Fock H. A., Kliened.
Hofsten A. von, kapten, Bostebacken.
Flitz, patron, Wallsjön.
Hamilton, grefve, Ymsjöholm.
Geijerstam C. F. af, brukspatron, Ribbingsfors.
Zethræus P. Å., Gudhammar.
Lilliestierna, Ek.
Ström, magister, Mölltorp.
Camitz G., Borrud.
Scheffer, kapten.
Geijer, Arås.
Wærn J., statsråd, Wahlaholm.
Andersson J., Åsen.
Hamilton G., grefve, Österäng.
Olofsson Lars, Timmersdala.
Dafgård, häradsskrifvare.
Setterberg, komminister, Björsäter.
Richert G., Slädened.
Segebaden von, kapten.
Wennerberg O., Svaneberg.
Mannerfelt G., Trestena.
Hasselskog N. A., Flämslätt.

Motala.

Kindlundh C. F., kamrer, Motala verkstad.
Wulff J. F., patron.
Reuterskiöld A., kammarherre, Ulfåsa.

Nora.

Berggren O. N., Ringshyttan, Stribergs grufvor.
Johansson Axel C., Petersfors, 2 ex.

Norrköping.

Lewenhaupt C. E., grefve, f. d. major, R. S. O., Norrköping och Rundstorp.
Stuart G. M., grosshandlare.
Asplund J. P., possessionat, Norrköping och Lundby.
Flach Sixten, kapt., Norrköping o. Svensksund.
Indebetou C., brukspatron, Nyköping o. Forssa.
Arbin A. von, löjtn., Norrköping o. Tångstad.
Wassrin P. A., brukspatron, phil. mag., Linköping.
Lönnberg C. J. L., phil. mag., possessionat, Norrköping och Ringstad.
Delphin J., kronofogde, Norrköp. o. Hagneryd.
Weslien G. A., possessionat, d:o och Forssby.
Johansson, handlande.
Petersson C. G., handlande.

Laurell C. J., bokhållare, Kathrineholm och Claëstorp.
Trysén M., possessionat, Söderk. o. Brantsbo.
Blidberg P., borgmästare i Söderköping
Ljungberg J., källarmästare.
Moselius J., konsul, R. N. O.
Gahm G., phil. mag., adjunkt vid högre Elementarläroverket i Norrköping.
Andersson J. A., civil-ingeniör.
Blomberg Fredrik, fabrikör,
Schultz Henning, fabrikör.
Törnequist Fr., boktryckare.
Nyström N. G., bryggare.
Svensson C. E., kofferdikapten.
Sundius A. L., apothekare.
Eriksson, landtbrukare, Linköping och Tuna.
Lönegren Gustaf, tullförvaltare.

Nyköping.

Sundström Carl, kronolänsman, Ullevi.
Broms Ad., brukspatron, Lindö.
Lindeberg C. W., konsul, Weda.
Hedin C., possessionat, Krognäs.
Eckerman A. Th. von, kammarherre, Edeby.
Schéele A. von, possessionat, Marieberg.
Trolle-Löwen O., friherre, Gärdestad.
Lagerqvist C. A., kyrkoherde och kongl. hofpredikant, Lerbo.
Marcks von Würtemberg G. E., baron, landtbr.
Björkman G., v. komminister, Råby.
Wachtmeister Wilh., grefve, Hellsby.
Wachtmeister Cl., grefve, Tistad.
Wachtmeister Louise, grefvinna, Christineholm.
Lundberg J. P., vinhandlare,.
Carlsson Gustaf, kronofogde.
Des Réaux C. H., kapten.
Schmidt C. G. af, baron, öfv.-löjtnant, Hofra.
Klingenstierna Carl, kapten, Wreta.
Huldberg Ad., apothekare.
Janzon, Gustaf, sidenkramhandlande.
Strömfelt C. A., friherre, Ternö.
Tägtström C., inspektor, Näfveqvarn.
Kantzow J. A., friherre, Ericslund.
Lundhqvist G. A., brukspatron.
Martin Roland, landskontorist.
Lagerbjelke Gustaf, landshöfding, grefve.
Hamilton Gustaf, grefve, Täckhammar.
Sparre C. F. Alex., kammarherre, Arnö.
Sparre E. F., possessionat, Axelsberg.
Sederholm J., brukspatron, Näfveqvarn.
Sederholm Edv., brukspatron, Åhlberga.
Platin L. A., häradsskrifvare, Spånga.
Baker Oscar, landtbrukare, Dahlby.
Odencrants M., löjtnant, Hofsta.
Rosborg C. A., med. doktor, Trosa.
Leijonhufvud Axel, kammarh., bar., Hagbyberga.
Strömfelt E. F. V. Ch., född Cronstedt, enkegrefvinna.
Ekholm C. Wilh., läns-bokhållare.
Fröberg Fr., prost o. kyrkoh., L. N. O., Lunda.
Forssell G. W. J., brukspatron, Malstanäs.
Falkenberg H., kab.-kammarh., baron, Lagmansö.
Boberg G. F., handlande.
Ljungströmer A. F., handlande.
Franc C. F. C., kapten, Wigersberg.
Lewenhupt Cl. M., förste hofjägmästare, grefve, Claëstorp.
Ihre W. Ch. Sophie, född Sparre, Fjällskäfte.

Oscarshamn.

Meurling C., prost, Kristala.
Carleson A., löjtnant, Christineberg.
Cedercrantz H., löjtnant, Kulltorp.
Ekström P., handlande.

Strengnäs.

Hacksell A., kapten.
Sack C. Ph., friherre.
Söderholtz A., possessionat.
Lilljestråle C., kapten.
Kindelius C., possessionat.
Kallstenius C. A. W., possessionat.
Nyberg E. J., rector scholæ.
Söderbergh C., kamererare.

Söderköping.

Funck F., baron, kommendör, m. m., Almstad.
Fleetwood K., baron, kammarh. o. ridd., Windö.
Spens C. A., grefve, Engelholm.
Posse Wilh., grefvinna, Hornsberg.
Lybecker S., friherrinna, Forsby.
Röök von L. Block von, kammarherre, Broxvik.
Middendorff E. J., löjtnant, Ring.
Wikström M. J., kontraktsprost, Gryth.
Tourén L. A., telegraf-kommiss., Söderköping.
Carlsson C. J., sekreterare, Björstad.
Hansson S., landtbrukare, Torp.
Magnusson J., landtbrukare, Björklund.

Uddevalla.

Andersson C. M., fabrikör.
Belfrage G. Å., kapten, R. S. O.
Bundsen Fr., possessionat.
Bohusläns regim. officers-bibliothek.
Carlson G. W., prost i Foss.
Christiernin H. af, löjtnant,
Foss sockenbibliothek.
Gripenstedt, kapten, Klefva.
Hauswolff J. G. R. von, baron.
Hjort M., possessionat, Bro.
Jacobi E. D., Cederslund.
Natt och Dag Er., Tånga.
Nordberg H. J., kronobefalln. och ridd., Foss.
Peterson H., possessionat, Saltkällan.
Sæwrin C. M., prost i Bokenäs.
Schiller H., brukspatron, Munkedal.
Svarteborgs sockenbibliothek.
Unger Chr., kapten, Ledum.
Wiens C. E. D., Apelsäter.

Wadstena.

Söderholm J., häradshöfding.
Widegren A. P., komminister.
Ek F. J., possessionat.
Dickson Axel, possessionat.

Wenersborg.

Gyllenspetz, kommissionslandtmätare, Hult.
Svensson N., Källstorp.
Örtenblad Otto, Krokefors.
Dahlgren, Margretberg.
Lundbohm, kronolänsman, Rubbestad.
Sjöberg H., assessor, Skärsbo.
Odhelius Th. E., Säter.
Lendahl C. G., Tobräckan, 2 ex.
Nycander C. A., kapten, Torp.

Fortsättes.

Stockholm, tryckt hos P. P. Elde & Comp. 1861

Rättelser och Tillägg till IV Bandet.*)

Klefva säteri, uti Björnlunda socken och Nyköpings län, med utmärkt vacker belägenhet invid sjön Båfven, är bebygdt för ståndspersoner och beläget $^3/_4$ mil från sockenkyrkan och jernvägsstationen Björnlunda, samt har, enligt en åren 1795 och 1796 upprättad karta, en egovidd af omkring 1,371 tunnland, deraf cirka 52 tld åker, 85 tld äng, 424 tld sparad skog och 140 tld hagmark och ovanligt rik tillgång på löfskog, deribland må nämnas flera 100 st. friska ekar, samt 11 st. bebyggda torp, som innehafva en sammanräknad egovidd af 569 tld, deraf cirka 55 tld utgöres af åker, 162 tld af äng och 279 tld af med löf- och barrskog beväxt hagmark.

Trädgård med ett större antal fruktträd och bärbuskar finnes, äfvensom lönande fiske i sjön Båfven.

Lilltorp, med vacker belägenhet vid sjö, har en med Klefva egor sammanhängande areal af 88 tunnland, deraf cirka 13 tld åker och 20 tld äng, godt bete, fiske och i godt stånd varande åbyggnader.

Dagnäsön, med naturskön belägenhet i sjön Båfven, har en egovidd af 101 tld $24^1/_3$ kpl., hvarå finnes rik tillgång på särdeles löfskog och deribland ett större antal ek.

Klefva qvarn och såg drifvas med öfverfall, och qvarnverket är nybygdt.

Kronevall och *Kronodal*, som borde komma efter art. Krokstad och Kronobäck, finnas på 252 sidan.

Kållerö jern- och manufakturverk, beläget $1^1/_4$ mil från Uddevalla, har, jemte underl. $^3/_8$ mtl *Sillerud* samt Gittereds skattlagda qvarn, blifvit nyligen inköpt af grosshandl. E. F. Brusewitz i Göteborg för 53,500 rdr. Egendomarne voro uppskattade till ett värde af öfver 500,000 rdr rmt.

Kålmordens marmorbruk har i Sept. 1864 blifvit försåldt till ett engelskt bolag. Köpeskillingen utgör 20,000 £.

Laholm. Konung Albrecht pantförskref 1384 (brefvet, dat. Jönköping d. 26 Nov., förvaras i storhertigliga archivet i Schwerin) till »knapen» Henrik Andersson Lagaholms slott för 100 lödiga mark. Samme Henrik A. lofvar i ett bref af 1387 (dateradt den 19 April, också i archivet i Schwerin), att efter ett halft år återställa slottet och länet till kon. Albrecht, om han återfinge sina penningar.

Lillkyrka socken i Glanshammars härad. Här anförda Oxenstjernska grafven finnes i Lillkyrka socken i Uppland.

Ljungby Östra. Ljungby och Bonarps hed äro belägna i Riseberga socken af Norra Åsbo härad.

Ljusnan, sid. 491, 1 spalt. 11 rad. uppifr. står: Haftonstöten, läs: Haftorstöten.

Ljusnan, sid. 491, 1 spalt. 15 rad. uppifr. står: Skarstöten, läs: Skarpstöten.

Ljusnan, sid. 491, 2 spalt. 26 rad. uppifr. står: Mittå-klapparne, läs: Mittå-kläpparne.

Lund, sid. 533, 1 sp. 13 rad. uppifr.: De omnämnda mynttecknen blefvo väl ej präglade i Lund.

Lund, sid. 539, 5 och 11 rad. nedifr. står: du Reitz, läs: Du Rietz.

Lund, sid. 540, 1 sp.: varit 2 mtl gammalt skatte, som år 1640 köptes till frälse af Olof Stake.

Lund, sid. 540, 2 sp. står: Naumers, läs: Numers.

Lunda, sid. 541, 2 sp. 17 rad. nedifr. står: Sochorn, läs: Svehorn.

Lundboholm, sid. 543, 1 spalt.: Omnämnde Sixten Sparre förestod 1261 regeringen i Sverige under Birger Jarls frånvaro. (Adelns Ättartaflor, Sparre af Rossvik tab. 31).

Lundby, sid. 544, 2 sp. 7 rad. nedifr. står: Skärdahl, läs: Skårdahl.

Lundby, sid. 546, 2 sp. 23 rad. uppifr. står: Rycksteen, läs: Riicksten.

Lundby, sid. 549, 2 sp. 13 till och med 16 rad. nedifr. utgå; hemmanen blefvo ej reducerade, utan upplåtna kronan i byte år 1680 af Olof Thegner. — 19 rad. står: borgmästaren, läs: bergmästaren.

Lunden, sid 552, 1 sp. Hela hemmanet var fordom prestgård och upphörde att vara det år 1624, då hemmanet lades under koppargrufvan derstädes; blef frälse 1712. Per Olsson erhöll besittningsrätten å hemmanet den 20 November 1686.

Lundholmen, sid. 553, 1 sp. 12 rad. uppifr. står: Elmesåkra, läs: Almesåkra.

Lungsund, sid. 554, icke bergsfrälsetorp, utan bergstorp af frälse-natur, som innefatta hemmantal.

Luttra, sid. 558, 2 sp. 16 rad. Hemmanet Skjöttning varit 1 mtl, 1684 förmedladt till $^3/_4$ och 1701 till $^1/_2$ mtl.

Lycke i Qville socken och härad af Göteborgs län, är ej säteri, utan rå och rör.

Lyrestad, 568 sid. 1 sp. 20 rad. uppifrån. Årtalet 1756 efter Tuneld och Tilas måste vara oriktigt, då Adolph Fredrik blef konung 1751.

Lysekihl, sid 569, 1 sp. 9 rad. uppifr. läs: Vid 1685 års indelning blef räntan af kronolägenheten Lysekihl etc.

Långaläst, står: skatte-rusthåll, läs: skatte. 10 rad. uppifr. står: Rossendorff, läs: Roxendorff. 4 rad. nedifr. står: 1783, läs: 1728.

Långalöst, hela artikeln utgår.

*) Obs. Detta blad kan vid Bandets inbindning fråntagas och fastsättas vid IV Bandet, hvartill dessa rättelser och tillägg höra.

Långared, står: Lina, läs: Lena. Sid. 575, 1 sp. 24 rad. uppifr. står: skall, läs: har.

Långared, sid. 576, 1 sp. 29 rad. uppifr. Vederlaget utgjorde 10 t:r och först år 1613: 20 t:r, deraf 10 indragits.

Långasjö, sid. 577, 2 sp. 17 rad. nedifrån. N. B. räntan, som nu mer är till kronan indragen mot ersättning.

Långbro, sid. 579, 1 sp. Rosensköld var president i Justitiæ-kollegium i Göteborg.

Långelöt, sid. 580, 1 sp. 7 rad. nedifr. står: Westra, läs: Oroust. 13 rad. nedifr. frälsehemmanet Burås hör till Hvitfeldtska donationen.

Långsele, sid. 584, 1 sp. 15 rad. uppifr., läs: 1 3/4 seland Sörgraninge.

Långtora, sid. 585, 2 sp. 1 rad. nedifr. står: 1644, läs: 1664. 33 rad. nedifr.: 1 mtl *Åhl* är ett under byn på 1600-talet inlagdt hemman, som enligt Kammar-kollegii resol. den 29 Okt. 1862 skulle föras inom kolummen och således ej komma i beräkning.

Hölsbro utgår. Ärmmesabo skrifves ömsom Örmmesabo, ömsom *Ömmesala.*

Låstad, sid. 590, 1 sp. 2 rad. står: Wadsbro, läs: Wadsbo.

Länghem, sid. 595, 2 sp. Kyrkan är för några år sedan ombyggd; står: *Kålkestad,* läs: *Kälkestad;* står: *Wålabro,* läs: *Wälabro; Brägnum,* läs: *Bragnum; Hämpan,* läs: *Hömpan.*

Länna, sid. 598, 2 sp. 12 rad. uppifr. står: riksmarskalken, läs: riksmarsken. Sid. 599, 1 sp. 17 rad. uppifr. står: 293 mtl, läs: 2/3.

Lännäs, Öfver-, 2 rad. nedifr. står: Westerbotten, läs: Wester-Norrland.

Lärje, sid. 609, 2 sp. 25 rad. nedifr., läs: grefvinnan Ebba Leijonhufvud född Lilljehöök, grefvinna till Roseborg.

Löfsta, sid. 619, 2 sp. 12 rad. uppifr. står: till, läs: af. » » » 7 rad. nedifr. står: Säteriet, läs: hemmanet.

Löfstaholm, sid. 623, 11 rad. nedifr. står: egdes, läs: arrenderades.

Lönnemossa, sid. 632, 7 rad. uppifr. står: pgl., läs: baudland.

Stockholm, tryckt hos P. P. Eldo & Comp. 1864.


UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 12 11 06 017 8